Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 177 (11675) | 1981 чылдың август 1, суббота | 1925 чылда үндезилеттингеи | Өртээ 2 кеп.

МАЛ ЧЕМИНИҢ БЕЛЕТКЕЛИНГЕ ИДЕПКЕЙЛИГ КИРЖИРИ — БҮГҮДЕНИҢ ХЕРЭЭ.

Дагестанда тараа культураларының ажаап алыышкыны кидин түлүк чоруп турар. Кизилюртово районнуң «Комсомолчу» совхозунуң механизаторлары арбай кезилдезин чеднишкинниг чорудуп турар. Комбайнер бүрүзү-ле бодунуң сорулгазын тодаргайы-биле билир, ынчангаш ажаап алыышкын белүүнүң бүгү звенолары түлүш холбаалыг, шылыпчы ёзу-биле ажылдап турарлар. Ында гектар санындан-на 40—45 центнер тараны ажаап ап турар.

ЧУРУКТА: ажаап алыышкында чарыштың мурнакчыларының бирээзи комбайнер Запир Гамзатов.

Р. ДИКТИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

СЭКП обкомунуң кыйгырыын деткивишаан

МАЛ ЧЕМИН БЕЛЕТКЭЭРИНГЕ ШАК БҮРҮЗҮН ЧӨП АЖЫГЛААР

ТӨЛЕПТИГ ХАРЫЫ ИДЕПКЕЙЖЭЭН

Чер-черде партия, профэвилел, комсомол болгаш эске-даа хөй-ниитиң организациялары ниитиниң малынга четчир хемчээлдиг чемнерни белеткээринче бүгү чонну болгаш машина-техника күжүн мөөнүзээн. Бо чугула кампания СЭКП обкомунуң кыйгырыы үнгенинин соонда улам шапкынчаан болгаш ында хөй санныг киижи күжү база материалдыг курлавырлар хаара туттунган. Малга чем бүдүрериниң кампаниязы Чөөн-Хемчик районда канчаар чоруп турарының дугайында интервьюну көдээ ажыл-агый эргелелиниң начальныгы К.-М. Б. Сегленмейден бистиң корреспондентивис М. Ондар ал. ган. Ооң чугааланы болза:

— Бо чылын республикага мал чеми бүдүрериниң талазы-биле чугула айтырыгны СЭКП обкомунуң үшкү пленумунга чугаалашкан. Бистиң Чөөн-Хемчик районнуң ажыл-ишчилери пленумнуң материалдары-биле танышкаш, ында айтыгны орулгазы күүседир дээш малга чем белеткээрининг ажылдарынга киржилгезин улам идепкейжиткен.

Он бирги беш чылдың баштайгы чылында район ниитизи-биле 26350 тонна сиген, 850 тонна витаминниг сиген далганы, 8840 тонна сенаж бүдүрер планныг. Мал чемин бүдүрер ажылда хаара туттунган эрес-кежоо ишчилер, сөөлгү медээ-биле, 2773 тонна сигенин, 97 тонна витаминниг сиген далганы, 652 тонна будук-бүрүнү белеткээш, ол-ла ажылдарын уламчылап кылып турар.

Мал чемининг курлавырларын көвүдедири-биле бүгү-ле хемчеглерни, болунар аргаларны ажыглавышаан, мал чемин белеткеп болгу дег черлерден сиген-ширбиилдиг кезеринче, будук-бүрүнү шарып-кургадыр белеткээринче бүгү чонуң күжүн болгаш материалдыг курлавырларны мөөнүзээр дугайында СЭКП обкомунуң кыйгырыын эвеноларын, бригадаларын, ажыл-агыйларын будүрүлге хуралдарынга танышып, чугаалашкан. Ук кыйгырыгны районнуң чүрттакчыдары изин-биле чүүлдүгүнгеи болгаш мал чемининг белеткелиг бедик көдүрлүүшкүнүг ажылдарынга чедир бүгү чон малга быжыг чем-суурну белеткеп кылырының кампаниязында хаара туттунган.

Бо чылын кандаашкының болганындан чайгаар үнген сигенниң үнүжү куду болган болгаш чаңгыс чылдыг тарымал үнүш үмейи барган. Ынчангаш сенаж кылыр продукция чок болуп турар. Ооң түнелиндеге бүгү күштү сиген, витаминниг сиген далганы, будук-бүрүнү белеткээринче угландывыс. Сиген белеткелиниң ажылдарында 38 бригадада 2966 киижи ажылдап турар. Арга-арыг киттинден, орук, хемнер, хөлбектер аныындан, дөңгеликтиг шыналардан чайгаар үнген сигенни 1250 киижи хол кадыры-биле кезип келген, түге дээрге ажык черлерден сиген чегей лавырларны мөөнүзээр дугайында СЭКП обкомунуң кыйгырыын эвеноларын, бригадаларын, ажыл-агыйларын будүрүлге хуралдарынга танышып, чугаалашкан. Ук кыйгырыгны районнуң чүрттакчыдары изин-биле чүүлдүгүнгеи болгаш мал чемини белеткелиг бедик көдүрлүүшкүнүг ажылдарынга чедир бүгү чон малга быжыг чем-суурну белеткеп кылырының кампаниязында хаара туттунган.

Бо чылын кандаашкының болганындан чайгаар үнген сигенниң үнүжү куду болган болгаш чаңгыс чылдыг тарымал үнүш үмейи барган. Ынчангаш сенаж кылыр продукция чок болуп турар. Ооң түнелиндеге бүгү күштү сиген, витаминниг сиген далганы, будук-бүрүнү белеткээш, ол-ла ажылдарын уламчылап кылып турар.

Мал чемининг курлавырларын көвүдедири-биле бүгү-ле хемчеглерни, болунар аргаларны ажыглавышаан, мал чемин белеткеп болгу дег черлерден сиген-ширбиилдиг кезеринче, будук-бүрүнү шарып-кургадыр белеткээринче бүгү чонуң күжүн болгаш материалдыг курлавырларны мөөнүзээр дугайында СЭКП обкомунуң кыйгырыын эвеноларын, бригадаларын, ажыл-агыйларын будүрүлге хуралдарынга танышып, чугаалашкан. Бистиң Чөөн-Хемчик районнуң ажыл-ишчилери плениумнуң материалдары-биле танышкаш, ында айтыгны орулгазы күүседир дээш малга чем белеткээрининг ажылдарынга киржилгезин улам идепкейжиткен.

Он бирги беш чылдың баштайгы чылында район ниитизи-биле 26350 тонна сиген, 850 тонна витаминниг сиген далганы, 8840 тонна сенаж бүдүрер планныг. Мал чемин бүдүрер ажылда хаара туттунган эрес-кежоо ишчилер, сөөлгү медээ-биле, 2773 тонна сигенин, 97 тонна витаминниг сиген далганы, 652 тонна

КАДАРАРДА ХОЮМ ЧАРАШ

Иелерининг күш-децгилдези эки турда, эрте төрүттүнген хураганнар дүрген өзүүчел, кадык-шыырак болурун дуржулга тодаргай бадыткааның барымдаалаш, совхозтарга хой оозалашкынын эрте болгаш кыска хүүсаада—декабрь, январь айларда — бүрүн доозан турарын ыяап-ла чедип алыр сорулганы СЭКП Тыва обкому шийтирлэри-биле салган. Ону боттандырарда, бир кол чүүл болза, төрүүр хойнун эдерээнгейин болгаш тарын боозадылгазын база-ла узамдыктырбайн, бир ай 15 хонук иштинде бедик деңгелге организаетыр эрттирери болур. Бо чугула кампанияга районнар, совхозтар канчаар белеткенгенил? Ол дугайын республиканың үксаажыдылга каттыжышкынының начальнигги К. Ш. ЯЛАКОВ мынчаар чугаалап турар.

Бо чылдын совхозтарга төрүүр 500 мун улуг болгаш тогду хойларны эдерээнгелеге киирери база тарын боозадыры көрдүнген. Оок иштинде 300 мунну чүгле тарын боозадыр. Үк ажылдарны чорударынга совхозтарда 11 мун 478 баш будурүкчү кошкарларны белеткээн. Тарын боозадылганы барымдаалаваска, бир будурүкчүге 43 хой, а ону катай алырга 19 хой онаажыр.

Хой ажылында бо чугула кампанияны эгелеэр мурнунда совхозтарга анай, хураган үзүлдезин организастыр чорудар үжүрлүг. Ынчалзажок районнарның, ажыл-агыйларның, партия, кедөө ажыл-агый органнарының удуртукчулары, мал ажылының специалистери олче чоггуур кичээнгей салбайн, үк ажылды узамдыктырып келгенинден республикада амдаа 97 мун ажыг анай, хураганны иезерийден ацтылазы арткан. Былаңгыя Тес-Хемниң совхозтарында 19,5 мун, Мөңгүн-Тайгада 19 мун, Өвүрдө 14,8 мун, Чеон-Хемчикте 13,9 мун анай, хураганны үзери арткан. Ол ышкаш Тандында «Коммунизмниң хөрели», ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтарда бо ажыл баже ап чорудары негеттинип турар-дыр.

Хойну эдерээнгелеге киирер болгаш тарын боозадын эгелээр мурнунда совхозтарның зооветспециалистери, селекционерлери болгаш тарыкчы техниктери-биле чөвүлел хуралдарны районнарга эрттиргилээш, үк кампанияны организастыр, бедик деңгелге чорудар, хой оолдаашкынын кыска хүүсаада эрттирерин шинтпирлии-биле чедип алыр талазы-биле сорулгаларны оларның мурнунга салган.

Бо чылын хөй санныг хойну тарып боозадыр болгаш ол ажылды ырак-узак черлерге база чедиишкинниг чорудары-биле чаа, эки шынарлыг үрени үксаажыдылга будүүлегелериниң 6 салбырынга белеткээри көрдүнген. Оларга 32,5 мун хойну тарып боозадыр үжүрлүг.

Бо хүннерде үк салбырлар чогуур дериг-херекселдер-биле болгаш будүүкчү кошкарлар-биле хандыртынган.

Оларга бүтү ажылдарны күрүненип үксаажыдылга каттыжышкынының специалистери организастап чорудар.

Июль 28-те алган медээ дүүгаар республиканың совхозтарында бар 139 пунктунуң чүгле 56-ны ажылдарынга белеп. Улуг-Хем, Таңды районнарда 12-12, Чеон-Хемчикте 11, Каа-Хемде 8, Эрзин биле Тее-Хем 7-7, Барыын-Хемчик биле Кызыл районда 6-6, Бии-Хемде 5-пункт ам-даа сеңгеп белеткеттинмээн.

Кызыл районда «Шамбалыг», «Тиилелге», Чеон-Хемчикте СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг, «Чыраа-Бажы», «Алдан-Маадыр», «Большевик», «Октябрь 30 чылы» совхозтар хойну эдериштирер болгаш тарып боозадырын эгелей берген.

Хойну тарып боозадыр ажылды чер-черлерде организастап турары куду деңгелде дээрэи хыналдалардан илерээн. Чижээ, Өвүрдө «Кызыл тук», Таңдыда «Коммунизмниң хөрели» совхозтарда 2-2 пунктулар септеттинмээн, сандаргай байдалда турбушаан.

Тес-Хем районнуң совхозтарында, Тока аттыг, Карл Маркс аттыг, «Дөң-Терезин», «Большевик» дээш ескe-даа ажыл-агыйларда будүүкчү кошкарларга немелде чем бербейн, эки алыраң-хайгаравайн турары канчап-даа таарышпас. Ылаңгыя Тока аттыг совхозта хөй санныг будүүкчү кошкарларын өлгенин үк ажыл-агыйның удуртукчуларының, мал ажылының специалистериниң дорт бүрүүзү деп саналар апаар.

Амгы кол сорулга чүл дээрге, төрүүр хойнуң эдерээнгезин болгаш тарып боозадылгазын кыска хүүсаада организастыр, эки шынарлыг чорудар, хой оолдаашкынын декабрь-январь айлардан үзамдыктырбайн, бүрүн доозарын чедип алыр дээш специалистерин, хойжуларынын күжүн моңгээрги болур.

ЧУГУЛА КАМПАНИЯ

Байлаң-Тайгада «Тээли» совхозтуң Кызыл-Даг салбырын колдуу-да дүккүр үксаалыг өшкү болгаш сарлык өстүрер кылдыр түзекайлаан. Өшкүнүң үксаазын үзам экижидер болгаш олардан бедик класстыг коданнарны көвүдевр четчеэр соруга-биле Кедөө ажыл-агыйның дуржулга станцизының дузалал пунктузун ында тургускан.

Салбырда өшкүнүүт-даа, сарлыктыг-даа саны чыл келген тудум өзүп, экономика талазы-биле улуг ажыкты берип турар. Эрткен чылын чүгле өшкү ажылы совхозка 76 мун рубльдин орулазын берген.

Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыңы Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниң эдилекчизи С. Салчак биле «Хүндүлелдиг Демдээ» орденниң эдилекчизи Х. Күжүгеттиң ог-булези чөрби ажыг чылдарда өшкү кадарын ажылдан, дыка хөй малды совхозунга өстүрүп берген. Дуржулгалыг малчыннар эрткен чылдан бөөр бирги класстың өшкүлерин кадара берген болгаш база-ла багай эвес көргүзүглерни чедип алганнар.

ЧУРУКТА: Херелмаа Хууракованы Күжүгет.

Х-К. МОНГУШТУҢ фотозу.

БИРГИ ЧАРТЫК ЧЫЛДА

Республиканың хой ажылдыг совхозтарының чартык чылда хой ажылынын талазы-биле чамдык көргүзүглери:

Совхозтар	100 хойдан алган хураган	Бир хойдан кыргып алган дүк кг	будүрген дүгү тонна	Будүрген хой эъди тонна
«Тээли»	80	1,17	13,6	44,9
«Бай-Тал»	83	0,67	10,9	18,8
«Кара-Хөл»	60	0,76	8,4	7,1
«Мурнаңчы»	71	0,80	9,7	8,4
«Малчын»	71	0,45	13,2	14,9
«Мөген-Бүрен»	88	0,39	14,7	4,3
«Барлык»	87	0,84	17,1	54,1
«Шекпээр»	82	1,04	24,1	59,2
«Хемчик»	54	0,56	8,5	43,1
«Дөң-Терезин»	76	1,10	2,1	12,4
«Торгалыг»	70	1,39	35,9	21,6
«Кызыл тук»	75	0,94	20,6	25,1
«Коммунизмче орук»	76	0,86	16,2	29,6
«Сут-Хөл»	79	0,86	8,7	90,0
«Чыраа-Бажы»	93	1,94	38,6	47,1
СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг	64	1,09	7,8	29,2
«Большевик»	68	1,79	17,0	36,4
«Алдан-Маадыр»	94	1,16	27,6	79,7
«Искра»	84	1,16	17,6	24,9
«Октябрь 30 чылы»	72	1,25	15,3	54,3
Карл Маркс аттыг	74	1,79	15,5	31,9
«Хөндергей»	96	1,09	8,7	21,7
«Найырал»	71	1,44	35,2	120,6
«УТКА 25 чылы»	74	1,17	30,1	25,1
«Улуг-Хая»	59	1,25	25,9	39,7
«Күш-ажылдың хостуу»	72	2,47	27,2	38,9
Жданов аттыг	58	1,46	24,9	68,7
«Ак-Туруг»	64	1,85	44,6	55,2
Тока аттыг	57	—	—	15,1
ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг	78	0,52	6,8	31,8
«Революцияның чалбыжы»	83	—	—	10,6
Дуржулга станцизы	56	—	—	23,8
«Коммунизмниң хөрели»	83	1,89	40,4	20,6
«Өвөк»	61	0,26	7,5	30,8
«Саян»	89	—	—	21,2
«Кызыл тараачын»	79	—	—	29,9
«Хадын»	66	—	—	10,0
«Тоора-Хем»	92	2,40	11,4	3,7
«Бурунгаар»	71	0,80	5,8	5,8
«Кызыл тук» (Каа-Хем)	71	1,62	8,9	3,7
«Бүрен»	76	1,23	8,7	4,5
«Ленинчи орук»	80	2,56	12,9	6,1
«Улуг Октябрь»	85	1,65	7,1	4,2
«Енисей»	77	1,76	9,1	3,9
«Тес-Хем»	76	0,72	8,9	40,6
«О. Шынаа»	92	0,91	23,0	13,7
«Кызыгаар»	85	1,42	19,1	68,7
«Чодураа»	71	0,88	11,6	36,1
Ленин аттыг	75	1,58	20,8	16,8
«Мөрен»	84	1,71	32,7	55,1
«Нарын»	85	1,39	38,5	66,4
«Чаа орук»	91	1,41	35,6	12,7
«Кара-Хаак»	64	1,48	15,7	58,6
«Тиилелге»	79	1,62	20,3	15,8
«Шамбалыг»	61	2,59	30,1	9,3
«Х Улуг хурал»	78	1,57	34,2	70,5
«Тере-Хөл»	78	1,25	8,2	2,8
Ниитизи-биле	74	1,07	962,4	1815,7

РЕДАКЦИЯДАН: Бо таблицага кандыг-даа тайылбыр кылбас деп бодалывыс. Хой ажылдыг совхозтарның удуртукчуларынга, специалистеринге болгаш хойжуларынга байдал үстүнде сан-чурагайларын илдең-дир. Эвээш хураган, шоолуг эвес дүк ап турар ажыл-агыйлар моон чогуур түнелди кылыр боор деп идегедивис. Бедик көргүзүглү чедип ап турар черлер-биле арга-дуржулга солчулазын кылыры ажыктыг болуру чугаажок. Мында аразында чаржын турар ажыл-агыйлар хөй. Кайызының канчаар ажылдааны моон-на тодартай-дыр. Олар чаржын түнелерде, чогуур деңгелгени, анализи кылыры эргежок чугула.

Силерниң кичээнгейинерге бараалгадып турар бо арында парлаттынган материалдарның утка-шынарының дугайында чүүл бодап турар силер база моон соңгаар бо арындан чүүл дугайында, кандыг материалдарны номчуурун күзеп турар силер? Ол дугайын редакцияже бижиңер, эргим хойжулар.

БИЛИР СИЛЕР БЕ?

моон соңгаар мындыг эге-биле бо армиларга ажыл-бүрү ажыктыг болгаш солун материалдарны доктаамал парлап эгелээр. Хой ажылында чаа чүүлдерни болгаш мурнакчы арга-дуржулганы база парлаар.

ХОЙЛАРНЫҢ КОЛ УКСААЛАРЫ

Хойнуң санының талазы-биле бистин чуртувус делегейде бирги черлерниң бирээзин эзелеп турар. 1979 чылдың январь 1-де 148,2 млн. хой, өшкү санаттының чурган. Чуртта хойнуң 53 үксаазындан 23 үксаа — нарын дүктүг, 12 үксаа — чартык нарын дүктүг, 2 үксаа — чартык бөдүүн дүктүг, 16 үксаа — бөдүүн дүктүг хойга хамаажыр. РСФСР-де өстүрүп турар ажыл-бүрү үксаанын хойларының дугайын силерге допчүүр-биле таныштырар-дыр бис.

НАРЫН ДҮКТҮГ УКСААЛАР

Амгы үеде чуртта эң хөй санныг хой нарын дүктүг үксааларының болуп турар. Үксаа үүдүнүң медээлеринден алырга, 1974 чылдың эгезинде мындыг хойлар 52,99 млн. азы хойнуң ниити баш санының 63,9 хуузу болган.

Хойларның продуктулуун барымдаалап нарын дүктүг хойларны дүккүр, дүккүр-эътким болгаш эътким-дүккүр бөлүктерге хуваап турар. Дүккүр продуктулуг хойларның дириг деңизинин 1 кг-мига 55—70 гр. чуган дүк, дүккүр-эътким угланышкынның хойларынга — 40—50, а эътким-дүккүр хойларга — чүгле 30—40 гр. ярыг дүк онаажып турар.

ДҮККҮР ПРОДУКТУЛУГ УКСААЛАР

Дүккүр продуктулуг хойларга: грозный, ставрополь, сал үксаалар, азербайджан даг меринозу болгаш совет мериностарның чамдык белүктери хамаажыр.

ГРОЗНЫЙ УКСАА. Бо үксааны 1941-1945 чылдар үезинде «Червленые буруны» дээр үксаажыдылга заводунга (Дагестан АССР-ниң Кизляр ховузу) үк черинде мериностарын австрали үксаа-биле хайлакташтырып тургаш тургускан.

Грозный үксааның ойзагай чүвези—дүүнүң элбээ (илангыя чугган волокноже шилчидерге) болгаш оок тергини эки шынарлыы. Бо ийи шынары-биле грозный үксаа нарын дүктүг совет болгаш делегей хой ажылында бирги черлерниң бирээзин эзелеп турар. Дүгү аажок сырый, узун (8-9 см), нарын (64-70-ги шыпар), хойларны дүккүр, дүккүр-эътким болгаш эътким-дүккүр бөлүктерге хуваап турар. Дүккүр продуктулуг хойларның дириг деңизинин 1 кг-мига 55—70 гр. чуган дүк, дүккүр-эътким угланышкынның хойларынга — 40—50, а эътким-дүккүр хойларга — чүгле 30—40 гр. ярыг дүк онаажып турар.

ДҮККҮР ПРОДУКТУЛУГ УКСААЛАР

Дүккүр продуктулуг хойларга: грозный, ставрополь, сал үксаалар, азербайджан даг меринозу болгаш совет мериностарның чамдык белүктери хамаажыр.

ГРОЗНЫЙ УКСАА. Бо үксааны 1941-1945 чылдар үезинде «Червленые буруны» дээр үксаажыдылга заводунга (Дагестан АССР-ниң Кизляр ховузу) үк черинде мериностарын австрали үксаа-биле хайлакташтырып тургаш тургускан.

Грозный үксааның ойзагай чүвези—дүүнүң элбээ (илангыя чугган волокноже шилчидерге) болгаш оок тергини эки шынарлыы. Бо ийи шынары-биле грозный үксаа нарын дүктүг совет болгаш делегей хой ажылында бирги черлерниң бирээзин эзелеп турар. Дүгү аажок сырый, узун (8-9 см), нарын (64-70-ги шыпар), бызыг. Чүнгаа мындыг коңчуг хөй эвес, ынчалза-даа оок шынары коңчуг бедик.

Хемчээлиниң талазы-биле грозный үксааның хойларынарын дүктүг хойларның эң бичеэн болуп турар. Ол үксааның хойларын нарын дүктүг хой ажылдыг барыкла бүтү зоналарга чедиишкиниг өстүрүп болур. Ындыг хойлар соок черге, ыланғыя Сибирьге шоолуг таарышпас. Өске үксааларның нарын дүктүг хойлары-биле оларны хайнакташтырарга, төлүүнүң дүгүүнүң чүүгээ, сырыйы, узуну дыка эки-жиг, кыргаан база чугган ярыг дүгү хөй болур.

Грозный үксааның хойларының эң эки коданнары «Червленые буруны», «Шелковский» үксаажыдылга заводтарында (Дагестан АССР»), «Червоземельский» совхозта (Калмык АССР) туруп турар.

БИСТИҢ ЧУРТТА

1980 чылда 461,7 мун тонна дүк будүрүлгеп.

Оңгу беш чылда дүк будүрери тоску беш чылдагызындан 8 хуу улгаткан. Бирги класстың дүгү бүгү дүктүң 51 хуузу тургандан 64 хуузу чедир көвүдээн.

Шээр малдың ниити түңү 1976 чылдың деңгелинде артпышаан: ниитинии — 117,8 миллион, хуу хой, өшкү — 29,2 миллион. Бир хойдан-на 3 — 3,3 килограмм дүк алдыган.

Чыл бүрүзүнде бирээзи-ле 37 килограмм деңзилиг 23 — 24 миллион хой күрүнеге дужаттынып турар.

1980 чылда төрүүр чүс хойга онаалтыр 90 хураган алдынган.

Казах ССР-де шээр мал 34,1 миллион баш, оок үш миллиону хуу. Республика чылдын-на 503—504 мун тонна эътти. 102—103 мун тонна дүктү будүрүп турар. Казахстанның хой өстүрүнге тус. кайлаттынган 586 совхозунда 20,2 миллион хой турар. Ол-ла районнан «Женис» совхозтуң хойжулары Б. Байбулатов, Ж. Сунуралиев, Ф. Утепов олар беш чыл дургузунда 180-210 хураганны чүс хойга онаалтыр ап келген.

Ставрополь крайда Грачев районнуң Ленин аттыг совхозу 50 мун хойлуг, 2,5 мун инектиг. Ол ажыл-агый чылдын-на күрүнеге 14 мун тонна тараанны, 800 тонна эътти, 2100 тонна сүттү, 300 тонна дүктү салып турар.

Кызыл-Кумнарда Чимкент областың «Караузяк» совхоз 40 мун хире хойлуг. Эрткен беш чылда ол ажыл-агый хой эъдин будүрерин чедиг катап улгаттырган болгаш 237 тонна чедирген. Дүк будүрери база көвүдээн.

Совхозтуң мурнакчы хойжулары С. Абдыхаликов, К. Шамуратов, Р. Калдырбеков болгаш оон-даа өскелер чүс хойга онаалтыр 170-180 хураганны, а О. Исабеков 200-220 хураганны доруктуруп алган.

Ол-ла районнан «Женис» совхозтуң хойжулары Б. Байбулатов, Ж. Сунуралиев, Ф. Утепов олар беш чыл дургузунда 180-210 хураганны чүс хойга онаалтыр ап келген.

Билип алыры артык эвес

КАНЧААР УДУЗА ЭКИЛ?

Чамдык кижилер хүндүс удуурун ажыктыг, а өскелери — хоралыг дээр. Уйгузуун хандыр, эки удуп алыр дизе, канчалза экил?

Бо айтырыгга харыылаарда, чүүң-даа мурнунда чугаа чогуур кымның дугайында чоруп турарын бижип алыры чүүлдүр-дүр. Эмер чаштарга, школа казының четпээннерге, аарыг болгаш кадыы кошкак кижилерге, чөнүк кижилерге хүнд-с удуурун чүгле ажыктыг эвес, а харын-даа олар удуурун ижидүүлүг. Кадык-шырак улуг удуска хүндүсүң үйгүнүң херээ чок. Чамдыкта харын кижи дүне удуп алыр аразы чок болгаш, үйизиин үргүлүү чедир удуулга таварылгалар турип келир. Чижээ, чаа уруг эмиирер аяа дүнеки шактарда доктаттынгай режиште өөренээн чаштыхайгаравай алаар болгай. Ындыг аялар болгаш дүнеки эрлегде ажылдаар кижилер хүндүс удуур ужурлуг. Улустуң хөй кезии үйгүзүн дүне хамдыр удуп ап турар. Кижиниң удуксаары чылдың үезиндең (дыка хөй кижилер чазын болгаш чайын эрте оттуп), кавдыының байдалындан болганы организмниң онзагай талалгаендан база улуг-биле хамаарыжыр. Чижээ, сураглыг америчогладчыкчы Эдисон бүдүн дүктүн дургузунда чүгле 4 шак иштинде, 1 Петр — 5 шактан үр эвес удуур турган. Улуг улустуң хөй кезиниң эки удуп алырынга ортумаа-биле 7—8 шак четчир.

Кижиниң дүне эки удуп быштаныл алырынга таарымчалыг байдаздар херек дээрзи билдингир: өрээлге каракты чылчырыктадып турар чырык болгаш ыыт-шимээн чок турар болгаш, аргалыг-ла болза, дыка чымчак эвес орун-дөжек, ары аларга бар болурга эң-не таарымчалыг. Өрээлдиң соңгазын азы форточканы ажыдып алгаш удуурга, дыка эки удуттукар. Чыдып алыр мурнунда дүрген удуурунга ажыктыг чамдык чүүлдерни кылырын үтпас херек: чанар, буттарын чүүр (чамдык кижилер чылыг суглуг ваннага киргиринге мынак), жага-ботка хостуг иштики хепти (дүнеки хөйленнээн азы «пижаманы») кедип алыр. Ынчаар чамчыга берсеч болза, бичии номчуттукуп-даа болур-ла. Ынчалзажок удуур мурнунда кижиниң сеткил-сагжын хайыктырар номнар номчуп, күжениишкинниг ораан ажылы кылып болбас. Ындыг ажылды чүгле хүндүс кылыр херек. Харын-даа орайга чедир телевизор көөрү безин чамдык кижилерге хоралыг. Удуур мурнунда бажыңга чаяк ажылдар кылып, шимчекири, харын-даа ары аларга селгүүстен кылаштаары улам ажыктыг.

Удуурда хөлүн эрттир тоттур чемнеңнеп болбас. Чүге дээрге үйгү дыш эвес болур болгаш илдең-зээн коргунуг дүштер костүр чоруктуң чыдаганы ол. Ынчалзажок аш база-ла орта удуттас. Ынчалгаш кежээки чемни удуурунга чедир 1,5—2 шак бурунгаар, углеводтыг-биле байлак кашаларны, сүттен кыраан продуктуларны колдады чип алыр. Кежээ хөй суук чүүл болгаш мерн системазынга дээр арага аймак ижип болбас.

Бо бөдүүн хемчеглерни сагыырга, үйгү черле эки, дыш болур. Ол кижиниң кайыкшыл байдалының эки болурукта-даа ажыктыг. Бир эвес кыж-бир кижи ол дургүлерни сагып-даа туруш, удууру бөгөй апаар болза, эмнеге ваар херек. Бодукарның туранар-биле азы танытмитарынарның сүмези-биле кулавырлап ап болур. Ук каттан кадагалаттыкпары эки, чүге дээрге, ында бар бензойлуу кислота продуктуну үрелиишкидеп канаавар аргалыг.

А. ШИБАЕВА,
медицина эртемнериниң кандидады.

ЭМ ШЫНАРЛЫГ КАТ

Киш-кулаа — хөй чылдыг кезээде ногаан чыдар чадан үнүш. Бишкек катта дүрген шүлөөттинер чиир, колдуунда глюкоза болгаш фруктоза бар. Олар чылгыя ябаак, домон кислоталары-биле база өске-даа ооганнакчыг чүүдер-биле байлак. Кек-катка болгаш кадылган кабыгга дегзирге, киш-кулаанда С, витаминин, каротин болгаш ылаңгыя жергенек чолчок зөй. Ол каттың чөнбишин (киш-кулаа суу) шилде кижиниң сүк-сөөрүк бүрлек чадырер эки дыш содук келдиртир күштүг. Ооган ангыда киш-кулаанын көрүскүлеп ап болур. Ук каттан кадагалаттыкпары эки, чүге дээрге, ында бар бензойлуу кислота продуктуну үрелиишкидеп канаавар аргалыг.

Ю. НЕМЕНОВА,
медицина эртемнериниң кандидады.

«СОВЕТСКИЙ КРАСНЫЙ КРЕСТ» журналдан кызыра оттуруглуг.

Адашкылар

Санаа Дондупович эртен сыгыр дан бажында турган, шала-буза шай ижипкеш, кажызынга баар. Арган хураганнарны ангылап үзер. Оларга сиген каап бээр болгаш хүндүс ижер суун чылыткаш, кажаа иштинде онгачага кудар. Шала чүгээр күш-деңгей-дит хураганнарны кажазынадан үндүрген, каларын чоруптар. Чоруур бетинде бажын иштн соовазын дээш, печкага отту салып каар.

Кежээ келгеш, коданда хоюн суггарар, немелде чем каап бээр. Бажының база чылыдыр одаар. Чааскаан хамык ажылды кылып доозуп турда-ла карангы дүн дүжер. Хүнүүн-не ындыг. Үргүлүү бут кырынга турар. Кыш-орту киначазынче чагаа бижээн санындан-ла айтырар чүвези малы. Ол халажып чанып кээрге, ачазы часкаан хойжулавышпаан, дузалакчы албаан болган. Оглу оон кайгап ай-тырган:

—Чаасканы канчап шыдап турганын ол? Ылаңгыя кызын аттыг берге чүве-ле ыйнаан.

—Шыдашпас дээш канчаар боор, ол — деп оозу тоомча чок харылаан. — Ниитинии малын калларган кижи харыысалгазын хандыр медереп билир херек. Чогум-на ол медерел мээн кадыг-бергелерим ажып эртеримге дузалаан.

БО ЧАЙЫН Тока аттыг совхозка болган уксаалыг хойлар делгелгезинче чорааш, «О. Шынаа» совхозтуң хоочун болган мурнакчы хойжузу Санаа Дондупович Чаанмай-биле ужуражып, оон ажыл-ижин сонуургап чугаалашкан мен. Боду топтуг-томаанныг, артык чугаа-соот чок, чүгле ажыл-херек дугайын хөөрээр, иезыны кижи ортузу эрте берген, узун эвес сынныг, шилгедек мага-боттуг, хову, сырынынга күрерти доңуккан арынныг эр болду.

Оңгу беш чылдың планныг онаалдазын Санаа Дондупович дөрт чыл дургузунда күүсеткен. Беш чылдың чыл санында-ла төрүүр 100 хойга онаалтыр 100 чедир хураганны менди доруктурүп, тыва үксаалыг, бөдүүн дүктүг хойларның бирээзинден-не ортумаа-биле 1,7 кг дүктү ап келген.

Амгы үеде оглу Андрей Чаанмай-биле 300 ажыг хойну кадарып турар. Он бирги беш чылдың баштайгы чылында адашкылар 100 хойга онаалтыр 91 хураган, хойдан-на 2 кг чедир дүк алган.

«О. Шынаа» совхоз хой ажылдыг. Ам инда хойнуң баш саны 35 мун ажыг. Сов. хоз бо чылын ниитизи-биле төрүүр 100 хойга онаалтыр 92 хурганны менди алган.

Хойжу Санаа Дондупович-биле бистин чугаавысты дыңнап олурган совхоз директору Начын-оол Донгакович Балчий-оол малчынга мындыг характеристика берди:

САНАА ДОНДУПОВИЧ дээрге чыткан хой тургуспас деп хөөрем чок чугаалап болур, коңчуг томаанныг, биче сеткилдиг кижи. Көөрге-ттинер хөөн чок. Ынчангаш бодунуп дугайын силерге шоолуг чугаалавайн олур ышкаш. Хөй ажылдыг бистин совхозка Санаа Дондупович ышкаш мындыг малчыннар үнелеп четпес ужур-дузалыг. Маңаа ону бадыткаары-биле чангыс чижектен ап көрээлинер. Санаа Дондупович эрткен оңгу беш чылда совхозка 1656 баш хойну өстүрүп берген. 2805 кг дүктү киргеп. Оон өртээ 69 мун ажыг рубль болган. Чангыс мурнакчы хойжуңун безин совхозка киирип турар оруглазы оң хире улуг-дур. Санаа Дондупович кедергей кызымак, малчын мергежилиниг хандыкшылдыг кижи. Ол элээн каш чылдарда 400 ажыг хойну часкаан кадарып турду. Өске кижи ынчаар кылып шыдавас ийик. Моон алырга, оон чедиишкинниин үнезиинга кежээ, кызымаада-дыр.

Коммунист малчын Санаа Дондупович Чаанмай бистин чугаавыстың түнелиинде мынча дынды:

— Малчын кижиниң ажылында хөй боор чүве. Бичии-даа аяа олурар чай чок. Чазын кыштагдан көжер мурнунда кажаа-хораанын септелгезин кылып кагдым, 10 тонна өдек база белдүнген. Черле чылдың ындыг кижи мен. Ам малга чем белеткээри эгелээн. 10 тонна сиген белеткээр хүлээлелиг, ону чайлыг күүседир мен.

Хойжу адашкыларның ажыл-ижи-биле таныштырарга ындыг-дыр. «Ындыг малчынарның ортээ турбас» деп, совхоз директорунуң чугаалап олурганы коңчуг шын. Ол дээрге шынап-ла улустуң чугаалажыры ышкаш, алдын холдуг кижилер-дир.

К. АРАКЧАА.
Тес-Хем район.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СҮДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

УЛУСТАРНЫҢ ЭРГЕ-АЖЫКТАРЫНГА

БЕРЛИН. СЭКП-ниң XXV съездизиниң кылганы тайынче угланган саналдарын Киприң Күш-ажылчы Улузунуң Депшилгелиг партиязы (АКЭЛ) долузу-биле деткип турар. Бистер совет инициативалар делегейниң бүгү улустарынын, оон-биле кады киприң улустуң арге-ажыктарынга дүгжүп турарынга бүзүрээр бис деп, АКЭЛ-диң чингине секретары Э. Папаюаннуу Берлинниң «Хорицион» дээр неделя санында үнер солуунуун айтырыгларынга харыылаан, чугаалаан. Совет коммунистерниң съездизинге Л. И. Брежневтиң кылганы тодаргай саналдары Совет Эвилелиниге кижи төрелгетенниң тайбың келир үезин үнелиг деп чүвени хереченлеп турар-дыр.

АФИНЫ. СЭКП ТК-ниң Чингине секретары Л. И. Брежневтиң СЭКП-ниң XXVI съездизинге кылган эгелекчи саналдары, а ол-ышкаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң «Делегейниң парламентилеринге болгаш улустарынга» Кыйгырыында-даа саналдар дыка чугула боолу турарын Киприң президентизи Спирос Киприану Афинызга болган парлалга конференциязынга медеглээн.

Ол эгелекчи саналдар — улустар аразының айыыл чок чоруун болгаш тайбынны быжыглаарынче Совет Эвилелиниң сеткилинин ханызындан, чалбыыштыы-биле түүкүп турарының чаа хереченизи-дир. Делегейниң амгы нарын байдалында ол совет саналдар Хельсинкиниң дугуржулгаларын өзүгаар чавырлыышкынны ханыладырын үедип алырынга күүлүг идиг боолу турар. ССРЭ-ниң саналдары делегейниң ниити байдалын экижиделиринче болгаш боо-чепсекти эндере бүзүрерин соксадырынче угланган. Ол саналдар эң-не тодаргай кылдынган болгаш оларны Барыын чүк чурттарынга чүүлдүгүнүүн хүлээп алыр үжурлуг деп К. Киприану демдеглээн.

СТОКГОЛЬМ. Финляндиянын «Суомен Сосиалидемократти» солунунуң корреспондентизинге Л. И. Брежневтин харыызында айыттынган тайбын саналдар Европаның соңгу талазынга ядролуг чепсек чок зонаны тургузарынга чаа-чаа болдунар аргаларны ажыдып берип турарын Швецияның коммунистериниң даргазы Л. Вернер даштыкы херектер министри У. Ульстенге чоруткан чагаазында демдеглээн.

Европаның соңгу талазын ядролуг чепсек чок район болдурарының идеязы Соңгу чүк чурттарының улустарының улам калбак деткимчезин ап турар апарганын чагаада айыткан.

Швецияның чазаа Европаның соңгу талазынга ядролуг чепсек чок зонаны тургузар дугайында айтырыг талазы-биле өске-даа соңгу чурттарның киржилгези-биле конференция эртгеринин эгелекчи саналын кылыр ужурлуг деп ол документиде демдеглээн.

БОНН. ССРЭ-ниң Дээди Совединин «Делегейнин парламентилеринге болгаш улустарынга» Кыйгырыы совет күрүненин тайбын күзелдиг политиказының база бир хереченизи-дир деп, ГФР-ниң сураглыг хөй-нилитичи ажылдакчызы профессор Г. Риддер СЭТА-ныың корреспондентизинге айтырыгларынга харыылаан, чугаалаан. АКШ-тың амгы үеде чазаа шериг талазы-биле артык күштүг болуруниче угланган күш дөгээрининг политиказын чоруларын орадлажып турар. Ынчаарга ССРЭ ыңдыг политикага кыжаныышкынбиле өвес, харын аңаа-даа, ядролуг-даа чепсектерни кызырынын айтырыгларының талазы-биле чугаалажыышкынныарны доп-дораан эгелээр дугайында тодаргай санал-биле харыылап турар ышкажыл деп Г. Риддер демдеглээн.

ЛИМА. ССРЭ-нин Дээди Соведининг Кыйгырыы бүгү делегейге тайбын дээш демиселге эң чугула түүл боолу турарын Культура харылзаалары-ның перу-совет ассоциязының даргазы Асунсьон Кабальеро-Мендес СЭТА-ның корреспондентизинин айтырыгларынга харыылаан, чугаалаан.

Ол документиде делегейниң чаа дайынының кыптыгын болурунун айыылының үндезинин тодаргай айтып, чер-ле кырында дириг бүгү амытанарның доозазының кырлыг өлүрүнүн ыңдыг халаптыг айыылын баш удур болдурбазының арганарын сүмелээн. Чаа совет саналдар дээрге, боо-чепсекти эндере бүзүрерин канчап-даа Үургаш, дүрген соксадып ап болуруп деп тодаргай сорулганы, саналды делегейниң улустарының мурнуга салып турар.

Совет Эвилелиниң тайбынче түүкүлдүг кыйгырыын перу улустуң угаан-бодалынга чедир тайылбырлаар дээш бүгү үүлдерни кылыр бис деп, А. Кабальеро Мендес демдеглээн.

МАРН Төп Комитединиң доктаалы

УЛАН-БАТОР. (СЭТА). Ында МАРН ТК «МАР биле РСФСР-ниң аразында найыралдыг харылзааларны тургузарыңың дугайында дугуржулгага ат салганындан бээр 60 чылының дугайында» доктаалды хүлээп алган.

1921 чылдың моол-совет дугуржулгазы моол улустуң төвүзүнде эң-не баштайгы дең эргелиг нерээ болганын доктаалда онзалап демдеглээн. Моолдуң революсчу араттары-биле Совет Россияның тиилээн пролетариадының аразынга ачы-дүүма өзүзун быжыглавышаан, ол керээ болза, бот-боттарын хүндүлээрининг, өзулуг дең эргелиг чоруктуң, эш хүүзунуң кады ажылдажылгазының болгаш бот-боттарынга дузалажырының принциптеринге ийи чүрттүң аразынга харылзааларының политиктиг болгаш эрге-дүрүмнүг үндезинин салган.

МАР-ның болгаш ССРЭ-ниң улустарының эчис сорулгаларының болгаш үзел-бодалдарының ниити чоруу-биле сырый холбашкан бүзүлбас эвилели болгаш ачы-дүүма өзүзунуң найыралы аажок улуг тургузуучу болгаш чаартыкчы күш, социалистиг ниитилелди тургузарының оруу-биле МАР-ның шапкын хөгжүүрүнүң эң чугула фактору боол турар.

Эрткен алдан чылдар иштинде моол улустуң чедип алган бүгү чедиишкиннери Совет Эвилели-биле, социалистиг дем наттыштырылгазының өске-даа чурттары-биле сырый найыралының болгаш бүгү талалыг кады ажылдажылгазының түңнели боол турар.

Улусчу Моол биле РСФСР-ниң аразынга кайыралдыг харылзааларны тургузарының дугайында дугуржулганың алдарлыг оюн уткуп тура, МАР-ның коммунистери, бүгү ажылчы чоннары, улуг Ленинниң партиязы — СЭКП-биле, Октябрьның чурту — Совет Эвилели-биле ачы-дүүма найыралын моон-даа соңгаар улам быжыглап, хамыладырынга, бүгү талалыг кады ажылдажылганы чайгылыш чокка калбартып, социалистиг тургузуушкунга чаа-чаа чедиишкиннерни чедип алырынга бүрүн шиитпирлиин документиде онзалап айтып турар.

Ол доктаалда моол болгаш совет улустарның амыдыралында ол кайгамчыктыг болуушкунну демдеглеп, байырлазырынга белетнелдерниң хөй-хөй хемчеглерин база көргеп.

ПОЛЬШАНЫҢ КОЛ СТАТИСТИКА ЭРГЕЛЕЛИНИҢ ДЫҢНАДЫЫ

ВАРШАВА. (СЭТА). 1981 чылдың бирги чартыында Польшаның социал-экономиктиг байдалының дугайында дыңнадыгны Кол статистика эргелели парлап чарлаан. Үлетпүрүүн ниитилештирген секторунга сайгарган продукциялың өртек-үнези эрткен чылдың алды айларының көргүзүглериниг деннээрге 12,5 хуу кудулаан. Ылангыя хөмүр-даш казып тывары, нефть сайзырады ажылдаары, кан, прокат бүдүрери онза кудулап баткан. Хереглел бараанарын кылып үндүрүп турары эвээжээн, чоннуң акша орулгаларының хемчээлиниң болгаш бараанныг массаның хемчээлиниң аралында карышкак улгаткан.

Чылдың баштайгы чартыында экспорт 17 хуу эвээжээн. Бо чылдың баштайгы алды айларында Польша чүгле 8,5 миллион тонна хөмүр-даштың үндүр саткан болза, чыл мурнунда ол 20 миллион тонна турган. Өске чурттар-ның мурнунга экспорчуң хүлээлгелерин Польша Улус Республика күүсетпээн.

Кодээ ажыл-агыйда байдал 1981 чылдың июньнуң төнчүзүнге чедир тараанын болган хөөн олуртур культураларның бүгү хевирлерининг талазы-биле чыл мурнунда турганындан дээре болган. Мал чемнери челишпезининг уламыңдан июньнуң төнчүзүнге чедир малдың баш саны дыка кызырылган, эт болгаш саржаг бүдүрери эвээжээн.

Кризисти ажыл эртеринин болгаш чурттуң экономиказын чогумчуларының талазы-биле чазак программазының донучалдың ПАП агентилел тараткан. Оон алыс сорулгазы — улус ажыл-агыйынга корумчурум кирерин, бүдүрүүшкүнүнүң болгаш национал орулганын нудуллашкынын ара доктаадыры, даштыкы экономиктиг харылзааларның чырлыышкынын болгаш чоонун амыдырал деннелининг кызырлыышкынын болдурбазы, инфляциянын ажыл-агыйының бичеледири болур.

Ажыл-агыйны чорударының күжениишкининг аргаларын ажыглаарының, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидиринин, бүдүрүлге күүлерин, материалдарны болгаш чиг-этти эки ажылаарының эргежок чугулазын ол программада айыткан.

Программада киргең түүлдерни алгаш көөрге, электроэнергияны болгаш олдар түүлдү хереглээрин эвээжедиринче угланган структураны ханы чаарты тургузарын үлетпүрге боттандырар. Хөмүр-даш тывыжын эстүрерин улуг ужур-дузалыг кылдыр көргең, ону чедип алыр төлээде, дагтывыш үлетпүрүн материалдар, машиналар болгаш артык кезектер-биле хандырары күүдээр. Чээли политиказының болгаш чогуур хандырыышкынның дузазы-биле польша чазак чер-чернин чиг-этин болгаш материалдарын эки ажыглаарынга идиг бээр.

ПҮР-ның чазаанның бодалыбиле алырга, өртектер реформазы — рынокка байдалды дүргең экижидер болгаш амгы үзамыштыышкынныг кризисти ажып эртер төлөдө, ажыктыг кара чангыс оруктур. Үк программа чоокку үш чылда капитал салыышкынарны эвээжедирин, чүрттарга түлүүл кызыгаарларын көргең.

Тазырымчалыг даштыкы байланнар турда болгаш амгы программаны чедиишкининг күүсеткенде Польшаның даштыкы өрелери 6—7 чылдар эрткенде эвээжеп эгелээр кылдыр ПҮР-нүн чазаа саңап турар.

Хөмүр-даштың болгаш чигэттин өске-даа хевирлериниң тывыжы көвүдеп, көдээ ажылагыйга байдал тазырымчалыг болуп, экспорт улам өзүп, экономиктиг реформаны болгаш социалистиг чүрттар-биле улам сырый деминг хөделиишкинни чедиишкининг непередир болза, кризистеп үштүнүн үнериниң үези кызырылган түүл болур деп программада демдеглээн.

ПАРИЖ. (СЭТА).

Эрткен айда күүне баштыкы албандужаалыдаш ирак парламентинин дүжүүүл каапканы — Иранның президентизи турган Банисадрга Француз эрге-чагыргалар политиктиг хоргадал тывыскан. Франшизиның девискээрине политиктиг ажыл-чөрүдүлга кылбас боор дээш, Банисадрга политиктиг хоргадалды тывыскан чүве деп, Франшизиның даштыкы харылзаалар министерствозунуң медеглелинде демдеглээн.

Париж хоогунда «Эврек» дээр шериг аэродромунга кээп хоорган самолёт-биле июль 29-түн эртенинде Банисадр Францияга чедип келген. Франшуз найысылалдың чанында бир черге полициянын күш киирген камгалалы-биле ону чедире берген.

Банисадрны үдеп барган кижи — ирак шериг-агаар күштериниң полковниги Моэзин аңаа болган парлалга конференциязынга дыңнадыг кылгаш, Иранның кырынга белеткел ужудушкун кылыр дээр чылдак-биле Тегеранда ужудуп үнүүн «Боинг-707» дээр заправщик-самолетка Банисадрның дезип үнүүтерин боду организастаакын ол чугаалаан. Тегеранның шериг аэродромундан ужудуп үнүүшкүнүн биче мурнуу чарлында Банисадрның олутрааны шыыглыг фургон машина самолетка чедип келген.

ТЕГЕРАН. (СЭТА). Парс агентилелдин дыңнатканы өзүгаар алырга, дүжүрткен ирак хаанның ужудукчузу чораан полковник Моэзинин Банисадрны олуртуп алгаш оодлап алпаргаяы «Боинг-707» самолетту ирак шүүредекчи самолеттар сүрүп чорутса-даа, ону кызыгаар бетинден үзе кирип шыдаваан.

Күүне мурнуга кем-буруулуг херектиг болган ужурунда президент турган Банисадрны Иранга эгидип бээрин Франшизиның чазаандан Иранның даштыкы херектер министерствозу албан хүүзу-биле иегээн. Иран даштыкы херектер министри Мир Хосейн Мусави-Хаменевниң медеглээнин өзүгаар алырга, ол негелдени Франшизиның Тегеранда элчин черинге дамчыдып берген.

ӨНЧҮК-ЧӨҢГЭЭ ҮРГҮЛЧҮЛЕВИШААН

БЕЙРУТ. (СЭТА). Боолаашкынны соксадыр дугайында дугуржулга чедип алдынгандаа болза, израиль аг-шериглер бот-эргелиг Ливаига удур өнчүк-чөңгээлиг халдаашкынарын үргүлчүлевишаан. Аресссорнуң самолёттары ол чурттуң агаар делгемнеринче шуургуп кирип турар. Олар ылангыя Ливан пайысылал кырынга, а ол ышкаш Сонгу Ливанның Триполи хоорайының кырынга кестүп кээп турган.

Палестинаның ВАФА информация агентилелиниң дыңнаткаңы өзүгаар алырга, чурттуң мурнуу талазында агрессорнуң шериглериниң мөңгежилгеэ үргүлчүлеп турар. Чижээ, Дейр-Мимас дээр чурттакчылыг чер девискээрниге Клеи талазынче тос израиль куяктыг транспортёрлар чорул, элээн каш израиль вертолёттар чурттуң Чер ортузудалайның аринде Ан-Какура районугга үжүп турганнар.

Израильдиң июль 17-де арбатайзыг бомбалаашкынының түнелинде чүс-түс тайбың ливан чурттакчыларның өлген болгаш балыглаңган чөри—Фаханы кварталдың (Бейруттуң барыын кезээнде) чурттакчылары АКШ-тың элчин черинин бажыңының чанынга массалыг чыыш кылганнар. Чыскаалдың киржикчилери сионизмни болгаш америк империализмниң израиль агрессорларыны деткин турарын буруудаткан кыйгыларын салчы турганнар. Палестин болгаш ливан улустарга удур Тель-Авивтиң кылып турар бүгү үүлгедиишкиннериниң долу хэрыысалгазы Рейганның чазаанга онаажып турарын Фаханиның чурттакчылары демдеглээннер.

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). «Амгы үеде Ливанда боолаашкынны соксатказ чорукту Вашингтон тур үеним үүлү кылдыр көрүп турарын» «Нью-Йорк таймс» солуң демдеглээн.

Чоокта чаа израиль премьер Бегин ыңдыг соксадышкын түүле чагыс неделя иштинде күштүг боолу болуруун чугаалаан.

ЛИВАННЫ КАМГАЛААР

КАИР. (СЭТА). Бот-эргелиг Ливанга удур Тель-Авивтиң соксавайн турар агрессия үүлгедиишкиннерин барымдаалаш, чагыс аай шиитпирлиг туруш-бодалды эөлеп алырынче бүгү араб чурттарны Катарда парлап үндүрүп турар «Аль-Араб» солуң кыйгырган.

Сионистерниң болгаш оларның өмөэржикчилериниң сүлчээзининг алыс сорулгазы — Ливанны ангы-ангы кезектерге башкаландырары болгаш палестин революцияны дузуткап чок кылыры болуп турар деп, ол солуң дайыткан.

Мохаммед Фархад хостаалган

ДАККА. (СЭТА). Бангладештин Коммунистиг партиязының ТК-зының Чингине секретары Мохаммед Фархадты хоп-нүгүлчү буруудадыышкынбиле чыл ажыг үеде кара-бажыннаан. Ону бурунгу хүн хостап үндүрген. Ону хостааны —Бангладештин депшилгелиг партияларының, хамыктын мурнуда коммунистерниң, профэвилелдериниң, аныяктар болгаш өске-даа хөй-нийти организацияларының, интеллигенция төлээлекчилериниң, бүгү-ле демократтыг күштериниң, чоңунуң эң калбак кезектериниң шудургу, моғаг чок демиселиниң түннелиндир. Ол демисел чоруп турарының үезинде БКП ТК-ның Чингине секретарын камгалаан массалыг митингилер болгаш хураллар бүгү чуртка болуп, кыйгырыглар болгаш медеглелдер адаайга мун-мун ат салыышкыннарын чыгган.

Ынчалза-даа М. Фархадты шуут хоставаан. Аңаа удур көдүрген нүгүлдер, даап бодаан буруудадыышкыннар күштүг болуп артпышаан. БКП ТК-ның Чингине секретарының «херээ» дижир чүвени Бангладештин дээди судунга ам-даа көөр.

АКШ-тың Компартиязының меделгели

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). АКШ-тың Компартиязы араб күрүнелерге удур Израильже агрессия политиканы шиитпирлии-биле буруу шаап турарын илереткен. Бейрут-биле катай-хаара ливан суурларны болгаш хоорайларны Израильдиң үзүк-соксаал чокка бомбалап турар үүлгедиишкининден чүс-чүс кижиниң амы-тынын оксундурган, хераженнер болгаш үүлгедиишкиннер кады муң-мун кижилерни бертикбежел болдурганын оон ында таратказ меделгелинде демдеглээн.

Палестин улусту шуут үзүткаарынче чүткүп турар израиль чагырыкчылар американ империализмнин эң-не реакцылыг бөлүктериниң холунда чепсээ боолу артпышаанын ол документиде онзалап демделеп турар. «Делегей терроризминге удур» демиселди бодунуң политиказының бирги чергелиг сорулгазы кылдыр салган хирезинде-ле АКШ-тың чазаа Ливанга удур израиль террорнуң үүлгедиишкининерин буруудадырындан ойталап турар. Ливанда өлүрүкчү чоруктар «АКШ-ка кылган» деп таныалыг боо-чепсектерибиле үүлгеттинген: америк чазактың америк боо-чепсектин, чажыт болгаш ажык-даа, шериг болгаш дипломаттыг-даа, экономиктиг болгаш шивишкинчи-даа деткимчези-биле кылдынганын араб улустар болгаш делегейниң бүгү кижилери-даа кончуг шын демдеглеп турар деп ол медеглелде демдеглээн.

Ол девискээрлерниң бүгү күрүнелериниң девискээр талазы-биле бүрүн-бүдүн болуруп магадылаарын. Израильдиң эжелеп алганы бүгү араб девискээрлерин дедир эгидерин, оларның боттарының күрүнезин тургузары-биле кады Палестинаның араб улузунуң бот тодарадылгага болгаш хамаарышпас чорукка чарылбас эргелерин хүлээп көөрүн Чоокку Чөөн чүк айтырыын шыннын-биле таарыштыр чугаалажырын онза чидиг шиитчи киирген.

«Күш-биле албадаар» аргаңы ажыглаш, рейганчы администрация Оттавага ужуражыышкынны антисоветтиг угланыышкынче угландырарын оралдашкан. Политиктиг айтырыгларга хамаарыштыр ол ону чамдык черге-биле чедип алтар аргалыг болган. Болчепсекти эндере бүдүрери, милитарисча политиканы ажылчы чоннарның амыдыралденнелиниче шаавр халдаашкыяга ажыглаарын «совет шериг кыжаныы» дээр хоозун чылдак-биле «чединиң» хүлээп алган политиктиг медеглелинде агартып турар болган. Оттава ужуражыышкынынга АКШ-тың улам чидиглендирип ааганы антисоветтиг дембээсөөшкин байдалында безин шиитпирлээринге көргең турар ужурлуг деп, АКШ-тың Компартиязы санап турар. Таарыштырылганың кандыг-даа бүгү дедегей магадылаларын хандырарынга АКШ-даа база ССРЭ-даа киришкен турар ужурлуг деп медеглелде демдеглээн.

Америк коммунистер, тайбынче-ле түткүп турар бүгү кижилер, Израильге хамаарыштыр бодунуң политиказын аскертирин, Тель-Авивке агрессия үүлгедир арганы берип турар хөй миллиард доллар түнүнүг шериг дузаламчызын бээрин соксадырын Р. Рейганның администрациязыдан, конгрессten негеп, олче кыйгырып турар.

Чоокку Чөөн чүк талазы-биле делегей конференциязын сонуургалдыг бүгү талаларның киржилгези-биле чыылдырар дугайында ССРЭ-ниң саналын деткиринче америк чазакты медеглелде кыйгырып турар.

УНДАРАНЧЫГ КУДА

КОНСЕРВАТИВТИГ чазаанның боо-чепсектерни эндере бүүгүреринг кол угланыышкын кылдыр салган политиказының хараазыбиле чүртту шыва алган эң чидиг кризистиң дугайын уттупсун деп сорулга салган-дал оег.

Медээлер өзүгаар алырга, торииң кабинеди өлекгеккерге белекти оок-моок чыып турган сунган, а ол хиреде, кандыг-даа мактаар хөөн кирге мактаттыннас, байырланчыг өвес байдалды кабинет тургускан. Ажыл чок үш миллион англичаннар чүү чүвеге өөрүүр боор. Бо чылда школаларны болгаш колледжтерни доосканок-оок муң акыяктарның өөрүүрүкге кандыг-даа барындаа чок, чүге дээш оларның хөй кезии ажыл бээр биржаларга төнчү чок эдлекгеге турааж апаар.

Чогум-на мынчаңгаш Англияның болгаш Шотландияның 30 хоорайлары килеңнээшкин-биле шыптынган. Оларга чоокта чаа чурттуң төвүзүнде турып көрбээн хөлээшкиннер болган. А куда хүнүнде безин Ливерпульдуң даштыкыдан келген ажылчыннар чурттаар девискээри—Токстетте акыяктарның полиция-биле шиңгыы сегиржил алышкыннары үшкү хүн уламжып турары ол.

А каттышкан королевствоның өске кезээнде, Белфастың католик геттоларында бажыңнар азыгларында болгаш чагыларда кажыдалдың кара туктары халайган турар. Ольстерниң кара-бажыңнаттырганнарының оларга политиктиг хорадаттырганнар деп эрге бээри дээш демиселинге эң-сеткил каттыштырылгазын ажылчын кварталдарның чурттакчылары илереткен.

Токстетте өртгер өнлээнде, ирландыларның «Европада сөөлгү концлагерь» деп адаазы Лонг Кеште тенниг өмөгрөн демир херимнер иштинде аш чаглааннарның киржикчилери өлүп турда. Лондонда байырлалды карак чаап кылып турар.

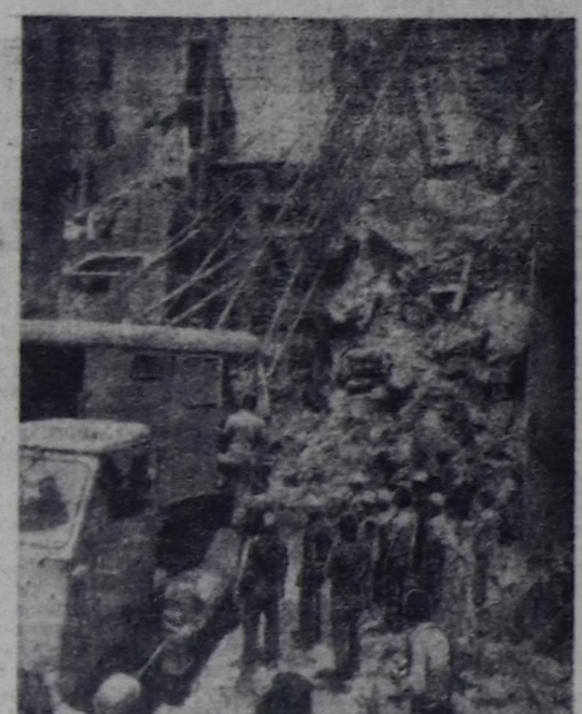

Израиль ужар үүлдүк Ливанның найысылалынче чоокта чаа халдаашкынының түннелинде тайбың чурттакчыларның аразында өлүрткеннер болгаш балыглатканнар бар. Америкага кылган самолёттар хоорайның хөй чурттакчылыг черлерин каш катаң бомбалаан. Хөй-хөй бажыңнар бузулган.

ЧУРУКТА: израиль агаар дээрбечилериниң халдаашкынын ойтур шаварынга патриоттарның беленин көргүскен.

ЮПИ—СЭТА-ның фотозу.

Тель-Авивтиң шериг эрге-чагыргалары Ливанның мурнуу кезээнде байдалды чидиглендирип, чурттакчызыг черлерни үгер-боо-биле боолап, самолёттардан бомбалап турар.

ЧУРУКТА: израиль агаар дээрбечилериниң халдаашкынын ойтур шаварынга патриоттарның беленин көргүскен.

ЮПИ—СЭТА-ның фотозу.

АКШ-ТЫҢ КАРЖЫ ЫЙЫДЫЫШКЫНЫ-БИЛЕ

«Улуг чединиң»— АКШ-тың, Англияның, Германияның Федеративтиг Республиказының, Францияның, Японияның болгаш Канаданың күрүнелер база чазактар башкынарының сан талазы-биле чедиги ужуражыышкыны чоокта чаа Канаданың Оттава хоорайынга болган. Капиталистиг делегейниң «капитаннары» экономиктиг айтырыглар талазы-биле, а сөөлгү үеде, политиктиг айтырыглар талазы-биле бага чангыс аай стратегияны ажыдап кылып алыры-биле 1975 чылдан бээр үргүлчү чыглаг турар апарган. Капитализм кризизинин ханылазшкынчо болгаш АКШ-тың авантюристиг угланыышкынының түннелинде делегей ● байдалының чиглеленгени Оттавага чөвүдел хуралга ол айтырыгларыч чугаалажырын онза чидиг шиитчи киирген.

«Күш-биле албадаар» аргаңы ажыглаш, рейганчы администрация Оттавага ужуражыышкынны антисоветтиг угланыышкынче угландырарын оралдашкан. Политиктиг айтырыгларга хамаарыштыр ол ону чамдык черге-биле чедип алтар аргалыг болган. Болчепсекти эндере бүдүрери, милитарисча политиканы ажылчы чоннарның амыдыралденнелиниче шаавр халдаашкыяга ажыглаарын «совет шериг кыжаныы» дээр хоозун чылдак-биле «чединиң» хүлээп алган политиктиг медеглелинде агартып турар болган. Оттава ужуражыышкынынга АКШ-тың улам чидиглендирип ааганы антисоветтиг дембээсөөшкин байдалында безин шиитпирлээринге көргең турар ужурлуг деп, АКШ-тың Компартиязы санап турар. Таарыштырылганың кандыг-даа бүгү дедегей магадылаларын хандырарынга АКШ-даа база ССРЭ-даа киришкен турар ужурлуг деп медеглелде демдеглээн.

Америк коммунистер, тайбынче-ле түткүп турар бүгү кижилер, Израильге хамаарыштыр бодунуң политиказын аскертирин, Тель-Авивке агрессия үүлгедир арганы берип турар хөй миллиард доллар түнүнүг шериг дузаламчызын бээрин соксадырын Р. Рейганның администрациязыдан, конгрессten негеп, олче кыйгырып турар.

Чоокку Чөөн чүк талазы-биле делегей конференциязын сонуургалдыг бүгү талаларның киржилгези-биле чыылдырар дугайында ССРЭ-ниң саналын деткиринче америк чазакты медеглелде кыйгырып турар.

ГФР-ниң канцлери Г. Шмидт, Франциянын президентизи Ф. Миттеран болгаш Италиянын премьер-министри Дж. Спадолини олар парлалга дыңнадыглары өзүгаар алырга ССРЭ-биле харылзааларга Барыын чүктүң элээн ээлтир туруштуг болуру дээш чугаалап турганнар.

Эконоиктиг айтырыгларга чижээ, банк чээлизинге хемелде хуулар дугайында айтырыгга хамаарыштыр америк ыймыышкын Вашингтонниң күзел турганы ышкаш ыңдыг ажыкты бербээн. Чээлилер алганнардан банкыларның тыртып алыры ыңдыг онзашкынчы — хууларны экономиктиг ажыл-чорудулганы болгаш эгилделе турар акша массазын таарыштыр башкарарының чепсээ, ооң уламынан инфляцияга удур демиселдин чепсээ кылдыр ажыглап турар. Ол хууларны АКШ-тың хемчээл чокка бедиткеңи болгаш ооң соонда долларның өртек-үнезинин улам улгатканы Барыын Европа чурттарының акша-валютазының үнезин кудуледи, садыг балансыдарының карышкактарын, инфляцияны, ажыл чоктальшкынын өстүрериниг чедирип, экономиктиг кудулаашкынны ханыладып, ол-ла үүлдериниң уламынчаңгы талазы-биле болгаш соңнал чөрүдээлерин ханылаткан. Ол айтырыглар дугайынга АКШ Оттавага бодунуң эвилечилериниң талазындан чидиг шугумчүлелге таварышкан. Ынчалза-даа бодунуң политиказын өскертириниден шуут ол ойталаан. Эвилечилериниң экономика талазы-биле сулбаашкынын оларны америк империализмниң кол эрге-ажыктарынга чагыртыр, АКШ-ты делегей экономиказында ооң чидиргеп туруштарынче дедир элдирер арганы бээр боор деп, Вашингтон идеген турар. Ынчалза-даа АКШ-тың болгаш ооң эвилечилериниң аразында, хамыктың мурнуда АКШ-тың болгаш Барыын Европаның аразында экономиктың чөрүдээлерин улам ынай чидиглеп-рер.

ССРЭ-биле болгаш социалистиг өске-даа чүртгар-биле садыглажыышкыны айтырыынга хамаарыштыр Оттавага шыны чөрүдээлер көстүп келгеп. «Нью-Йорк таймс» солуунун состери-биле алырга, Вашингтонның негелдели тураажок. Бабыын-европейжилеп ыңдыг садыглажыышкынын «кызырар хөөн чоктар». Ол чөрүдээлериниң уламыдан «улуг чедилер» удам ханылап орар экономиктиг болгаш валюта-сай кризизи, хөгжүп орар чүртгар-биле конфронтацияга, социал чөрүдээлериниң чидиглеңиишкини база АКШ — Барыын Европа — Япония үш булунда садыг «дайыны» чергелиг ыңдыг айтырыглар талазы-биле ийиги туруш-бодалдарны ажылдап ай шыдаваалыр.

Ыңдыг турбуже Оттава чөвүдел хуралының түннелдерни Вашингтон рейганчы администрацияның ширин угланыш кыныын «тиилелгезин», Барыын чүктүң «чангыс эптиишкин» болгаш «сырый каттыжыышкынынын» көргүзүү кылдыр көргүзериче дедлажып турар. Ынчаарга географтарның санап турары-биле алырга, индонезия архипелагта ортулуктарның саны оортан оравчок хөй — 13 муң 677 чедир санаттынып турар. Чүртгакчы чоңчуун саныын болгаш сырыйының талазы-биле Ява ортулук бирги черде: чүртгүк девискээрининг үгүле чедиг хуузунга денненнинг шеңдүг ол ортулукта Индонезияның 147 миллион чүртгакчы чоңчуун барык үштүн ийи кезии чүртгап турар.

Күжүүс—найыралда

АЗИЯ ТӨВҮ—ОРТААКЫ АЗИЯ

Кызыл — Алма-Ата — Фрунзе аразының дорт агаар оруу ажыттынга-ла ыңдыг үр болбаан. Кысна үе иштинде та чеже кижи ук маршрут-биле ужудуп, Аэрофлоттуң ажыын көрбээн дээр. Бо үүлдүң автору базы Ортаакы Азияда ажы-дүңма улустарның аас-кежиктиг эмдыралы, келир үеэи-биле чоон танылжар аргалыг болган.

Азия төвү — Ортаакы Азия. Бистиң авиамаршрудувусту чогум-на ынчаар адаза ажырбас. Тыва авиабүдүрүлгенин мурнакы ужудукчуларының бирээзи Шуварин Ондарның командирдээни бистиң ЯК-40-ивис баштай-ла Казахстанның хөй санныг областарының бирээзинин төвү Семипалатинскиге кээп хонду. Хоорайны долганчыр делегейде сурагжаан күр чер чаптыган. Та чеже-чеже километр. Ужу-кыдыы көзүлбес. Чер, дээр-биле туштуш. Алма-Атага хүн үүгүрүүнче кире бергенде ужудуп келдивис. Миллион чурттакчыга 7-де муң чурттакчы чоп четпес улуг хоорайны долганчыр Ала-Тау (Ала-Тоо) сынары колдай күрээн. Ол бистө болза Саяннарга дөмейлешкек, бо даглар—казах улустуң чоргааралы. Сибирь черден келген кижи шыдажыр арга чок ыяңг-халыында безин оон кырынкы меңги харлар эриевезин магадап көөр. Хоорай хөй салгар долган, ынчангаш «Алма-Ата» деп сөстү казах дылдан тывазыынче өчүдуруарга «Яблоко аразы» дээнинин ужуру-даа ынча. Үүле мурнуу үеже өлүп үнер кипарис чергелиг ыяшсыр, үдуштерин мында чежеэин ол дээр.

Хоорайда төөгүлүг черлер-ле хөй. ССРЭ-нин 50 чыл аттыг кудумчу оларның бирээзи. Моок шөйүлген автоорук үш эвиледешкен совет республикаларны тудуштурган: Казахстан, Киргизия, Узбекистан. Ынчангаш ук автоорук кожа чылар үш республикаларның ажы-дүңма найыралын улам задыктырып бызыктырганы бо. Алма-Атада, Казахстанда, Совет Эвилелинде таваржыр барык бүгү-ле аймак-сөөк чон бир демниг ажыллап, чурттап турарлар. Оларның ол аас-кежик ыяктыг чаага чеген алдынган. Боорга тураскаатка алдар мемориалын Панфиловчулар аттыг паркта тургускан. Политрук Клочковтуң тураскаалдыын адаанда сестер сеткилди хайыктырар: «Россия улуг, делгем. Ынчалзажок аткаарлап болбас, артывыста—Москва!» Ынчангаш чылар мээге оттуп үш революцияның кавайы, чаалыр-хоорай Ленинградта Марсово шөлүнден чедирип өскелген.

В. И. Ленин аттыг шөл, Абай проспектизи, Казахстанның Компартиязының задчегдиг съездилериниң болуп артери Ленин аттыг орду, найыысылал чурттакчыларының «Дашта шулуглел» дижири 25 кажт Казахстан аттыг залчылар бажыны хоорайны уламна дээ-шинчи киирер, катап-катап келиксеечиг болдурар чорду. Бисте канчап «Тожуну кербээн кижи — Тывяны көрбээн» дижир иймек. Тус черде база бербее-четпес болза кижиниң көргеп-билген үүлдери долу эвес апаар бир чер бар. Ол Тянь-Шань сыныкта далай деңгелиинден 1679 метр бедикте туттунган сураглыг Медео каток. Борта делегейниң кандыг алдар-аттыг конькичилери күжүн шенеевээн, чурттар аразының чаргылдаалары каш катап өртөөн дээр. Маңаа үүле делегей рекордтары бээин 87 катап чаартыынган.

Ынчаарга Медео 1972 чылда ажыглалга киргең. Оон тудугунга 350 дөрбелчин метр бетон, 175 дөрбелчин метр демир ажылгатынган. Харын үгда ол 10,5 муң көрүкчүнү сынырып шыдаар. Конькы оруунуң узуну—400, калбаа—5 метр. Катокче кирер хаалгалар чанында 500-тен 10 муң метр чедир хемчээлдерге аңгы-аңгы чылдарда маңаа тургустунгулаан рекордтарны даңзылаан азып каан. Бистиң совет спортувустуң чоргаараалы Т. Тарасовадан эгелээш билдингир америк рекордсмен Э Хайденге чедир аттар-даа, санчурагайлар-даа хөй-ле. Оон онзагай байдалы чангыс ол эвес. Катокту мында туттунган спорт комплекизинин эң белик черинде турар плотинабиле барык кожа тудуп каан. Оон олуттарындан шала куду көөрге, эштир ажык бассейн, спорт шөлдери, хөй каът залчылар бажыңы, садыг-нагазиннер, даштыкы залчылар чурттаар казах өглер адыш оюунда дег тода көстүр.

Кызыл —Алма-Ата—Фрунзе аразында маршруттуң сөөлгү хоорайы — Кыргыс ССР-ниң найысылалы, чараш-чагай хоорай-сад—Фрунзе. Ону мөңге ногаан ыяштар бүргэн. Илангыя Тянь-Шань шивизиниң чаражы аажок. «Базарга-ла көк, эдерге-ле хөк» деп үүле ёзулуг мында. Пролетариаттың улуг баштыңчызы болгаш башкызы В. И. Ленинге тураскаал-биле кожа сквердө дозур кара каракчыгаштарлыг диинчигештер кижилең ойлаар хамаан чок, ховаан белин чемни ап турар кылыр чанчыта берген.

Кыргыс чон шаг-шаанда Енисей (Улуг-Хем) үнүндэн укталган бис дижир. дыл-домаа, аажы-чаңы шынап-ла тывааларга төрелдешкек, чоок. Театр чергелиг ордуларны каастап кылып, угулзалап кааны биске үүлдеш. Кыргыс черден Ала-чуруттуң Улуг дайынының чылларында Совет Эвилелинин 70 Маадырлары үнген. Фрунзе хоорайның төвүнде Киргизияның алдарлыг оглу, Совет Эвилелинин ийи дакпыр Маадыры Талгат Бегельдиновтуң хүлер хөрек тураскаалының баарындан дириг чечектер ыравас. Ук тураскаалдан ырак эвесте хоорайның төөгү музейи туруп турар. Эвилелдешкен совет 15 республикаларның бижыг найыралын, чаңгыс эвин илереткен улуг хевистеп музейнин экспонаттары эгелээр. 4 орденниг республикананың культура, социал, экономиктиг тургузуушкунга хөгжүлдезиныңда тодаргайы-биле чуруттуңуп көргүстүнген. ССРЭ-нин Дээди Советининн Президиумунуң Даргазы, Бүгү-эвилел староставы М. И. Калинин 1939 чылда Кремльге Кыргыс ССР-ниң алдарлыг артизи А. Бутубаевага Ленин орденни тыпсып турар төөгүлүг фоточуруктан эгелээш, билдингир совет чогаалчы, Ленинчи болган Күрүне шаңналларының лауреады Чингиз Айтматовтуң номнары дээш сонуургаачыг чүүлдер мында базым санай. Кыргыс найысылалга селгүүстеп чоран кижи бедик Киргизстан дээр аалчылар базыңын, национал төлевилезбиле туттунган пиркти, оруе, кыргыс хөгжүм-шин театрларын. Ортаакы Азияда база бир эң улуг дээн 4 каът «Ай-чүрек» дээр универмагты сеткил ханыышкын-биле көөр, танылжар...

С. МОНГАЛ.

ПУШКИНИҢ УГБАЗЫ

Пушкин дугайында бодунуң сактыышкыннарынга Анна Кери мынча деп бижээн: «Мен бодаарымга, ол ажаакчы энейиинден база угбазындан өске кымга-даа ынак чорбаан ышкаш».

Ольга Сергеевна Пушкина дүмазындан ийи хар улуг турган. Оларның чаш назыны ада-иезиниң бажыңынга уруглар ажаакчызы Арина Родионовнаның сагыш човангыр карактарынга эрткен. Ол бижик билбес тараачын кижи оларга орус чугаанын чажыттырын, буянныг сеткилдиг, кижизиг болурунга оларга дузалаан тоол делегейни ажыдып берген. Чайгы айларда олар Москва чоогунда Захарово суурже, кырган-авазы Мария Алексеевна Ганнибал сугже чоруй баар турганнар. Анаа өгбүле аар кажыдалга таварышкан—шүлүкчүүни бичe дүмазы Николенькэ 1807 чылда анаа өлүп калган. Бодунуң баштайгы бышпаан шүлүкчүгештерин Саша угбазынга номчуп бээр турган. Боду чогаадыкаш, режиссерлап-даа, ролдарын күүседип-даа турган шиилерини баштайгы болгаш хара чаңгыс көрүкчүзү база-ла ол турган. Угбазынга эргеленген шүлүктүг чагааларны Пушкин чаңгыс эвес-удаа бижип чораан:

Сарыы-сеткил чажыттарын
ажыдып бээйн,
Эргелелдин өөрүшкүзүн
шаннап көрөм,
Чалгааранчыг, хей-ле
хөлзээр чымышты каап,
Эргим өнүүм, чаныгга
кээп дыштанзымза...

Шүлүкчүүни библиотеказында Ольга Сергеевнаның ийи ному артып калган. Оларның бирээзинде: «Бо номнар Ольга Пушкинаны-дыр, бөгүн ол оларны лицейге номчуп таалазын дээш Александр Пушкинге белек кылдыр берди. Харалаан, олар стол кырында уттундурүп артып калган ышкажыл». Өг-бүлезинге алды чыл иштинде барбас ужурлуг болгаш (лицейжилерге төрелдерине дыштаның баарын чөпшээреевес турган), Пушкин Царское Селога бодунуң ынак өнүү — угбазы Ольганың кээрин четтиккес маңаар турган. Михайловскоеже шөлүлге үезинде Ольга дүмазы-биле ада-иезин эптештирер дээш дыка-ла кыскан. Ада-иези ,ге-чагыргалар мурнунга оларның адын оглу баксыраткан дел санап турганнар.

Ольга Сергеевнаның хүүда чурттагы аас-кежик чок болган. Биче дүжүмет Павлищев-биле оон улгадып келгеш туткан өг-бүлези өөрүшкүнү бербээн. Чөстеги Пушкинден үргүлчү-ле акша диленир чораан. Ольга Сергеевнаның Петербургта бай-шыырак эвес бажыңынга Мишкевич, Жуковский, Глинка, Дельвиг суглар бо-да келгилээр. Аңаа бот-тызынгыр кочперттер-даа болгудаар Пушкинниң өнүүү, шүлүкчү, П. А. Вяземский Ольга Сергеевнага шүлүктээн чагаазынга мынчаар бижээн:

Душканывыс таварылга
болган-даа бол,
Тура-хөлүнүм шагдан
тура сенче четкен:
Шүлүкчүүнүң ынак өнүүл,
угбазы — сен
Чүрээмге чоок, бодум
кижим апаржык сен.
Сеткил-чүрээм хаңызында
уттундурбас
Дүнмаң мени хей-аът
киирип чурттап чор.
Дүнмаң дээштиң сенээ
ынак апаржык мен:
Сээң ужун дүнмаң менээ
улам эргим.

О. С. Пушкина — Павлищевайың бажыңынга Арина Родионовна назылап кыраан, ол 1828 чылда аңаа өлген. Адазын, авазын база ийи оол дүмаларын (Александр, Лев) оскунган соонда, Ольга Сергеевна кыраан назынында чаасканарткаш, үргүлчү аарып чораан, барык-ла чүве көрбестээн. Дүмазының соонда безин дыка үр чурттаасп, ол 1868 чылда мөчээн.

Л. ЛОБАРЕВ.

ЧУРУКТА: О. С. Пушкина.
С.-Б. ҮЛНУККЕЙ дүжүрүп чураан.

ЕРЕВАНГА ОЙНААРЛАР

«Хөм мячик» клубтуң шаңналы дээш Сибирь болгаш Ыракы Чөөн чүү зоназының 12-13 харлыг ооллардың маргылдаазы бистиң республиканың найысылалынга бир неделя үргүлүлээш доозулган. Ук маргылдааның каңчаар эртип турганының дугайында материалдарны бистиң солундан номчаан силер. Ам оон түңнел оюннарының дугайында каш сөс.

Зонаның чемпиону ат дээш оюнда Амур биле Томск областарның бичии футболистери ужурашкан. Олар эң-не баштай боттарының бөлүктеринге бирги черни алгаш, чартык финал оюнда бөлүктернин чемпионнары-биле ойнаан, ам кээп түңнел оюнга киржир эргени чедип алганнар.

Маргылдааның эгезинден тура Амур областан келген школачылар эки белеткелдинин, техника болгаш тактика талазы-биле мергежилдиин көргүзүп, удурланыкчызының хаалгазынче удаа-дараа халдап-ла турганнар. Оон соонда олар бир санны кирр тепкеш, 1:0 санга Томск облазының командазын утканнар.

Ынчангаш Амур облазындан келген футболистер «Хөм мячик» клубтуң шаңналы дээш Бүгү-эвилел маргылдаазының түңнел оюннарынга киржир эргени алган. Ол маргылдаа август айның 10-дан 20-ге чедир Ереван хоорайга болуп эртер.

Болуп эрткен зона маргылдаазынга Кызылдың № 3 бажың эргелелиинин «Метеор» деп командазы арай-ла чедиишкин чок ойнап, сескн черни эзлээн. Олар ниити белеткел талазы-биле өске командалардан бичии-даа дудак чок ойнааннар. Ынчалза-даа шак мындыг улуг хемчээлдиг оюннарга бир дугаар киржип турар болгаш оюн үезинде сүрөөдеп, хаалга чанынга келгеш кижир тевер ужурлуг мячиктерин шын эвес ойнаан таварылгалар алзоп хөй болган.

Моон соңгаар шак мындыг улуг хемчээлдиг оюннарга киржир командаларның ниити белеткелин күштелдирип, оларны өске хоорайларже чорудуп, ол черлернин футболистеринин арга-дүжүлгазын өөренип ап турар болза, Тывaның бичии футболистери эки түңнелдерин чедип алыры чигзинниг чок.

В. ЧАДАМБА.

ЧУРУКТА: маргылдаа үезинде.

Шүлүк кыдыраажындан

Д. НАЦОГДОРЖ.

ЧИҢГИР АК-КӨК КӨСТҮП КЕЛИР

Чиңгир ак-көк көстүп келир, ооЙ-ээй,
Чечен бүрүлүг даглар чүве, ооЙ-ээй,
Чигге быжыг бодай берзе, ооЙ-ээй,
Сергеп таалаар даглар чүвейн, ооЙ-ээй,
Алараңайның көстүп келир, ооЙ-ээй,
Айлим-яблоко чимистиг даглар чүве, ооЙ-ээй
Амырактар ажы-төлдүг, ооЙ-ээй,
Амырап-ла чурттаар даглар чүвейн, ооЙ-ээй.
Аржаан булак арыг суглар, ооЙ-ээй,
Аразындан агып чыдар, ооЙ-ээй,
Арзылаң, пар аңы-меңи, ооЙ-ээй,
Арбын көвей өзүп хөгжээн, ооЙ-ээй,
Терек, хаагы хемнеринде, ооЙ-ээй,
Десни чараш саглалчыңнаан, ооЙ-ээй,
Өткир үннүг хөктер куштар, ооЙ-ээй,
Эртен эрте ырлажып тур, ооЙ-ээй,
Ары чарын анай хаагы ооЙ-ээй,
Алдынналган, мөңгүннелген ооЙ-ээй,
Эргим чаңныг чараш кыстар, ооЙ-ээй,
Эрес, омак ойнап турлар, ооЙ-ээй,
Моолундан очулдурган С. САРЫГ-ООЛ.

АК-КӨК КАРАКТАР

Соңгу чүкте бир-ле хоорай вокзалында
Соок кыжын бораанныг хүн сеңээ душтум.
Кудай-дээрни көжегелээн харлыг шуурган
Кудумчуга улуп-каңзып турбажыкпе.
Сээң ажык баштан-хөлүг аажыңдан
Сеткил-чүрээм, домналканзыг, сергеп келген.
Үрде таныш өңүүктер дег, хөөрежир дээш
Үе-шактың эрткенин-даа эскербээн бис-..
Наяа-даа-ла чораанымда дуне, хүндүс.
Каада-даа, бүргегде-даа оол менче
Хаяланган иүзелим дег, ак-көк дээрим —
Маранторың эргелелдиг найгап чорлар.

А. ҮЕРЖАА.

Тес-Хөм районнуң төвү — Самагалдай суурда чурттап турар Петр Артомонов ажыл шагындан хостуг үезинде шыдыраа бодалгаларын тургузарынга иончуг ынан. Ол чоокта чаа үш көштен мат кылыр бодалганы тургускаш, бистиң солунче чоруткан. Ынчангаш ук бодалганы хостуг үеңдерде бодап көөрүүнерни силерге сүмелеливис.

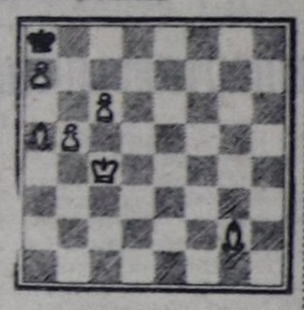

Шоодуг

ЧЫРГАЛЫН ОЮНГА ОРНААННАР

Матович биле Сотович кожалар болуп, хоорайга үр-ле чурттаавнар. Таан кончуг өнтала-даа эвес, аңаа-ла богботтарын хүндүлежир, адазының-биле адажыр үлүс турган.

Бир-ле хатап шахты «чайгы үеже» чылдырыкан соонда, кожаларның амыдыралынга аажок улуг өскерлиишкин болу берген. Ажыл шагының соонда хостуг үе көвүдээн, оок кырынга ийи дыштанып хүнер база бар болганда, чежеле телевизор «танныылдап» азы солун тудуп алгаш, диван кырынга хөлестеп чыдып келир боор, чүү-даа чүве өйлүг-ле болгай.

Матовичиниң бажыңга бодал кире хонуп келген. Улуг үнелиг ажыыышкын уттундура бээр ийне дээш, ол кожазы эжиже дорааи маңнап четкен:

— Хе, тарымал чечек эвес, чеже-ле телевизор мурнунга хожайын алгаш олурар боор. Бир-ле ойнаар херексел садыл алыр-дыр, Сотович.

— Чогум-на сагышка кирбес, саазынга бижиттинмес санналы киирдинер! Ол дээш изиг байыр, Матович!— деп, Сотович амырап хөөреп үнген.

— Даалы садыл алыр бис бе, Сотович?

— Чо-ок!— деп, ам Сотович чугааны үзе кире берген.— Амна тып кааптым. Шыдыраа болбас ийикпе! Бис ышкаш угааныларга чогум-на... Матович хөрээниң иштинде хилледир каттыргылаан:

— Хе-хе! Ажырбас-тыр. Каттыжар-дыр мен. Эмеглежин салып аалы харын.

Кожалар бирде бирээзинин Сажыныларынга көжүп туруп ойнаар боон дугуржуп алганнар. Ойнаар столдары базз белеп. Баштайгы үелерде кадайлары база ашактарының оюнуна таваржып, оны сонуургап турганнар:

— Кым утту?— дижирлер.

Удуп алганының кадайы чазгайы даажок кылдыр хүлүмзүрүп каар.

Баштайгы оюннарда хөйүнде Матович удуп турган. Сотовичиниң кадайларынг дыйылаан үнү база ында-хаая өөрүшкүлүү сүргей дыңналгылаар:

— Оглум үнүү! Ферзе!

Матович боданып олурар хевирлиг, кезек ыыт чок үе. Доо-ла үе-шаг болганда, ол шыдыраа хөлүн «шак!» кылдыр көшкен, а Сотович ам хомудан алгыра берген:— Аа, халак! Аа, халак!

— Че, дүрген тур! Ам ана воннының кызыл-даванналдырын алгаш, хөлдү бир кылдыр сывырташ, оол содугга олуртур мен. Ам сени ашкынгаш, удар мен.

Матович демин чыдыпканындан арай өске, шору чиик адак ковайын тургаш, кыгыредир химиреңналээр:

— Хе! Хораның чоор бо! Сени терге мадыңга олуртур мен!

— Чо-ок! Шыдавас сен! Дүргеи олур харын. Оол со.. Кезек када кайызы-даа ак хар ашпаанвар. Үүле шыдыраанын көшкени дыңналыр: «Ток! Ток! Ток!» Ынчап чорүй ол даап улам-на күштелип олурар: «Ток! Ток!! Ток!!! Ток!!!»

Матович черле арай оожум кижи. Сотовичини ол сагындыргылаар-даа:

— Дыка, хөл уддава! Шыдыраалар андарлы бээр чүведир.

— Сеп база!

Оюнуп шала кээлежип келген бо үезинде олар хүндүлежип адашпастай бээрлеп. Үүле «Сен!», «Сен!» дижирлер.

Элээн хонуктар эрткенде, оларны чеже-ле хүндүлеп орар боор, кадайлары база столдан тургузу, сыыртап турар апарган. Ынчалза-даа эрес эрлер ойнаар чер мунзаарлар боор бе, кедерезе орууга-даа базартактанып чыдыптар апарганнар.

Ийиги ай үкүл чорда, оюн улам чидигленип, ам мырыңай көпеектер салып алгаш, ойнаар апарганнар.

Сотович ам Матович-биле ачыр-дачыр салыр апарган. Харын улам дендеп, чамдыкта хөөкүй Матовичиниң мырыңай өрү хүн көргүспейн, улаштыр уткаш-даа турун бээр дивес сөлөр бе!

...Сотович ол кежээ шаанга кирр уттургаш, сөөлгү салгыда көжү экижип келирге, сорук кирип, улам изиглеңгеш, Матовичиниң терге мадыңга олуртурда, тергенин дүүүнче тарбылаш, ону Матовичиниң улуг хавааңга таныалаидыр үстүргеш:— Мат!!!—деп алгыргап.

Матович холунга туттунуп келген бир шыдыраанын дүүнче тарбылааш, ону Сотовичиниң хавааңга харын кылыр таныалаар дээш көдүрүп орда, Сотович дезип тура халаан. Ийи эр-туттунуп алгаш, «үүрежип» үнерле, шыдыралар хөлү-биле кады столдан каигыралыр-каигиредир андарлып-ла батган. Сотовичиниң кадайы дырбаш-дарбаш хыйланып тура халаан:

— Бо канчап бардынар?!

Ол-ла дүвүрээзинден Матовичиниң кадайы база бо кире халыш келген.

— Сөөлгү үеде черле көрүшпес, үргүлчү одажып-дүзээжып чоруур апарган кулугурлар бо!

— Черле чеже шыдыраалаар ашактар чүвел бо!— дел, Сотовичиниң кадайы эжиге уламчы берген.— Бажын иштин кара ыш кылдыр таакпылаан залырлар-дыр. Чаш ажыттан болбаанын ажыг ыжын тыгар!

— Чыргалын оюнга сатка-ам ыытпанар ышкажыл! Хостуг шактарында бичии өйлүг ойнаш, кинолап, концертлеп, оюн-тоглаага барып, ном номчуп орза.

— Харын зан! Өйлүг ойназа. Шынап-ла чыргалын оюнга сатка улус-тур бо. Сотович эртен соганайның оттуп келир кижи-дир.

— Матовичиниң эртен кижи чаш уруг дег, пат боорда турбаан-дыр. Ажыл шагы чоок-шулаан тудум, ыт мышкаш ачырмыжып-дырмыжып, удуруу дамде-даан.

Ол дүнген эгелээш, эжиже киледиринге оюну ара соксал халган дээр чораан.

М. ЭРГЕП.

Теле Видение

АВГУСТ 1-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 9.05 —«Синдикат-2». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 3-кү сериязы. 10.10 «АБВГДейка». 10.40—«Адиелер, силерге». 11.10 — Чаадарынга ССРЭ чемпионады. 11.40 —«Радуга». Улустуң уран чогаадылгазының телепрограммаларының 4-кү улустар аразының фестивалы. «Таңшыда вектер». (Сингапур). 12.05 — Архитектура. Олимпиаданың тудугулары. 12.35 — «Спортлотонуң» 31-ги тиражы. 12.45 — «Ужуражмышкынар». Совет чогаалчыларының чечен чугаалары. 13.30—Оруе улустуң Н. Осипов аттыг күрүненин үлегерлиг оркестрининң концерти. 14.15 —Бөгүн делегейде. 14.30 — «Хуулгаазының серна». Мультфильм. 14.45 —«Бүзүреичиг-даа болза, шын. ыяктынмас». 15.45 — «Чүтле ортулукту бодунга албас сен» Уран-чечен телефильмиин баштайгы көргүзүү. 16.50— Политиктиг хайгааракчы А. П. Бекетовтуң беседазы. 17.20 — «Часкы чаржалажмышкын» Фильм-концерттиң баштайгы көргүзүү. 18.00 — «Бо менге чырыкты камна» деп документалдыг фильмнин баштайгы көргүзүү. 19.00 —19.15 —Чапсар. 19.15 — Казахтанның улустуң ниити ыры бөлүүнүң концерти. 19.40 —«ТТ-ниң экранынга эң баштай». «Амдыызында даглар турда.» Уран-чечен фильм. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35 — «Мээң бодум сенээ көстү бээр...» И. С. Тургенев. Фильм-концерт. 23.00—00.55 — Бүгү бөмбүүнге чурттар аразының маргылдаазы. ССРЭ — Атлетико». Мадрид (Испания). Төнгенде — телемедээлер.

ИЛИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

14.20 —«Алдагдаар эрге чок». Документалдыг фильм. 14.50 — «Музыка киоскузуу». 15.20 — Мультфильмнер программазы: «Сапыктыг мыңыт». «Чажыттыг хомдужугаш». 15.50 — Совет ырыларының аныяк күүседикчилериниң Днепропетровск хоорайга болган Бүгү-эвилел конкурузунуң түңнел концерти. 17.35 — С. Михалков—«Көвүк». Москваның шоодуг театрының фильм-концерти. 19.35— «Ынакшыл дугайында монологтар». Документалдыг телефильм. 20.00 — «Тамчыктыг удумар, чаштар!» «Күскежиктиң ырыжыгажы». Мультфильм. 20.15— «Калдакшыл». 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35 — 23.10 — «Крепостной актриса». Уран-чечен фильм.

Агаар

Бөгүн республикага бүргээр, чамдык черлерге үргүлчүледдиг эвес чаастаар. Мурнуу-чөөн чүк угланыышкынның хатты дүргеи секундада 9—14 метр чедир. Агаар 18—23 градус чылыыр.

Кызылга мурнуу-чөөн чүк угланыышкынның хат секундада 9—14 метр чедир дүргедээр. Агаарның температуразы 21—23 градус ижирр.

Редакторнуң оралакчызы
К.К. САТ

КИНО

АВГУСТ 1-ДЕ

«НАИЫРАЛ»: «Сөөлгү аът чарыжы» 9.30, «Террор» операциязының буурааны» (2 серилыг) 11.20, 14.10, 17.10, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: Киночыынды 9.30 шакта, «Каммыыл тавартысылдыстарже» (2 серилыг) 11.00, 15.10, 20.30 шактарда, «Чурттаар ужурлуг сен» 18.10 шакта.

«КАА-ХЕМ»: «Оон ынакшылы» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Моңгунелчек каарганнар ужар черде» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Айлашкан дээш ким төлээрил» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

Редакциянуң адреси: Кызыл Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг киллизтериниң 2-37-13, пропаганда киллизиниң 2-31-75, культура киллизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, үлетпүр киллизиниң 2-31-75, чагаа киллизиниң 2-41-27 информация киллизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефиннер болгаар.

Типаж 17868 Чагыт № 1795

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Пом үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1).

ТС—01186

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 178 (11676) | 1981 чылдың август 2, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттингеден | Өртээ 2 коп.

МАЛ ЧЕМИН БЕЛЕТКЭЭРИНГЕ БҮДҮРҮКЧҮЛҮГ АЖЫЛДААР

Шалыпчы бир ай арткан

НОГААН КОНВЕЙЕР

— Амгы үеде кайда-даа ажыл хайыкkан. Совхозтуң ажыл-ишчилери-даа, Кызыл хоорайның мында шефтеп келген коллективтери-даа дыка кызымаккай ажылдап турардыр — деп, «Шамбалыг» совхозтуң кол агроному К. Хертек чугаалады. Ооң сөстериниң тодаргай бадыткалын шынап-ла базым бүрүзүнден көөр аргалыг болдувус. Витаминниг далган белеткеп турар АВМ-нерде, суур чоогунда арга-арыгларда, мал чеми белеткээр кылдыр тускайлаттынган үшкү бригаданың девискээринде—кайда-даа чымыштыг иш түлүк.

Витаминниг далган белеткээр агрегаттар, аразында чарышкан чүве дег, диниттиг дааш-шимээнниг ажылдап турлар. Оларның чанында дөңнели берген будук-бүрүлерин элээп каш кижи хээндектээр КУФ-1,8-тин, этт тырттар машина өзээ ышкаш, долгаар өзээнче бөлүк-бөлүү-биле киир октаарга, хээндектелген артынчыны АВМ-нер витаминниг далган кылдыр хоюглап, үндүр бүлүртүп-ле турлар. Эрес-шимченгир элээди оолдар, кыстар саазын шоодайларны долдургаш-ла, аксын дуглап, быжыглаш, чоогунда серп адазынче дажыглап, бөле салып турлар. Чайгы дыштанылгазын күш-ажыл-биле холбап, ниитиниң бо чугула херээнге боттарының шыдаптар үлүг-хуузун киирерин шинтпирлээш, улуг улустан дудак чок ажылдап турар бо школачыларның аразында Саид Бүрбү, Саяна Биче-оол, Саша Мылдык, Настя Ондар дээш ышкаш мурнакчылар хөй болду. АВМ-нерниң дүржүлгалыг операторлары Монгуш Сандың, Ондар Мангай-оол дээш өскелер-даа аныяк дузалакчыларынга арга-сүмезин бербишаан, боттары база-ла эрес-кызымаккай ажылдап турарлар. Элчегде 2 тонна далган белеткээр норматызы олар чамдыкта 4—5 тонна чедиритер.

— Ажылга чамдыкта туруп кээр шаптыктыг түүлдер эвес болза, темп бо-ла хевээр улам-чылаар болгаш малга, ылангыя чаш малга онзагай ажыктыг, хоолулуг бо чемни четчирип-биле бүдүрүп ап болур арга бар-дыр ийин—деп, фуражир А. Монгуш чугаалады— Кызылдың шефти организацияларының Улуг-Хем унундан кескен будук-бүрүзүнүң дыка хөйү шынар чок болду. Ооң уламыдан хегдирер мурнунда бүрүлүг будуктарның хөлүн эрттир чооннарын ангылай каар артык ажыл база кылып тур бис. Ынчап турувуста-ла хээндектээр хереккеливистиң бизи сынгаш, ажылывысты дыка саадатты. Бо хөй будук-бүрү база ынчангаш овааланы бергени ол-дур.

База бир айтырыг: витаминниг-далган савалаар шоодайларның чедишпейн турары.

— Совхозтарга үлээнин ёзугаар алган эвээш санныг шоодайларывыстың сөөлгүлери бодур. Складта оон ынай чок. Оларны долдурган соонда, та түге далган урар түве? Кызылдан сураглаш тыппадывыс, ындыг шоодайлар чок-тур. Ол бистиң ажылывыска шаптыктаары чугаажок апарган болгаш совхозтуң удуртулгазындан кандыг-бир хемчегни дүргеп алырын пеген келген.

Бо дүвүрээзин шынап-ла үндезининг-дир. Түге сава чогундан бо ногаан конвейерниң ажылын, түр-даа бол, соксадып, ниитиниң малынга чем белеткээри ышкаш чугула херектиң бир кол участогун «аксадыр» эрге кымда-даа чок. Ынчангаш түгле «Шамбалыг-да» эвес, харын өске-даа ажыл-агыйларга ындыг таварылгалар болу бергенде, Көдээ ажыл-агый министерствозунуң, «Сельхозтехниканың» күрүне комитединиң база бо айтырыгга дорт хамаарылгалыг өскедаа организацияларның удуртукчулары дүрген хемчеглерин алыр хүлээлгелиг.

Ам дээрезинде витаминниг далган белеткээр талазы-биле шамбалыгжыларның көргүзүүг эрткен чылдаазындан элээн бедик: 80 ажыг тонна далган белеп. Ам оон үзүп үрелиргә болдурбазывыс, шын шыгжай кадагаларынче улуг кичээнгейин салыры чугула.

Кызыл хоорайның шефтеп келген организациялары, Шамбалыг суурунуң ажыл кылып шылаар бүгү чүрттахчылары будук-бүрү белеткээринің темпизин кошкатпайн, АВМ-нерни чиг-эт-биле болур-чогууру-биле хандырып турар.

Х-К. МОНГУШ.

ЧҮРУКТАРДА: Саяна Биче-оол биле Ира Монгуш витаминниг далганны шоодайлап турлар. Будук-бүрүнү КУФ-1,8-те хээндектедип турары.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотолары.

СОРУКТУГ СИГЕНЧИЛЕР

Эртенгивиң 8 шак четкелеп турда, сигенчилер чогуур черлерин шагда эөлепкеп, кызыг-чай чок ажылдаан турлар. Механизатор Шожал Көшкендей долдур будук-бүрү түдүрген кожутлуг трактору деңзиде тургузупту.

— 1480 килограмм-дыр. Малчын Хандываа Дөвеннин белеткээн будук-бүрүзү-дүр —деп, ажыл-агый эргелекчизи, коммунист Анай-оол Бадынам чугаалай-дыр.

Арга-арыг даамылдарының айтыышкын, чөпшээрелиг ёзугаар будук-бүрүнү белеткеп турар. Боодалдаан будук-бүрүнү дораан тус-тус черлерге сөөртүп чедирөри организастыг. Салбыр эргелекчизи Х. Серин будук-бүрү белеткээнверге бир машинаны, тракторну быжыглаанын, хоочун трактурист Шожал Көшкендейниң шалыкшын ажылдап турарын демдегледи.

Чамдык суггаттыг болгаш шык черлериң сигенин ескенден бээр ай четкен. Механизастаан бригаданың кежигүнпери 160 тонна сигенни кестиргеш, бөлдүрүп, сараатгаан. Будук-бүрүнү 62 тонналы белтекээш, хойжу кыштагларынң, ипек фермаларының сарайлар адаанда аскылаан. Ол ажылдарга ясли-сад эргелекчизи Валентина Чолдак-оолдуң, Арыскан сес чыл школазының директору Даржай Очурүң, Көдээ культура бажыңының директору Сергей Мунзуктуң удуртканы авеволар эки киржип турар.

Партия Тыва обкомунуң кыйгырыын суурвуң чону бүрүнү-биле деткип турар. Суурда пенсионерлер, хереженнер уруг-дарыы-биле демнежип, будук-бүрү белеткелинге киржип келген. Маадыр-ие Хандыжаа Ооржак уругларыг-биле 2000 кг будук-бүрүнү белеткээш, хүлээткеп. Сүт-бараан фермазындан быжаа ажаакчызы Чолдак-кыс Хавандай, Үйнүк Сарыг-оол олар 5 тонна чыгыы будук-бүрүнү белеткээш дужаган.

— Ниитиниң малынга четчир санныг сиген, будук-бүрүнү белеткээринге салбырың ажыл-ишчилери организастыг киргеп. Кижи бүрүзү үе-шагын четчир кылдыр чөп ажыглаан турарынче кичээнгейни угландырган бис — деп, партия эге организациязының секретары Сууюп Миковна Хаваа сонуургаан айтырыыга ыыпаар харылады.

Т. ОЧУР-ООЛ.

Улуг-Хем район.

ДЕМНИГ ИШТИҢ ТҮҢНЕЛИ

«О. Шынаа» совхозтуң ажыл-ишчилери бирги чартык чылда багай эвес ажылдаан. Барык-ла сес муң баш, тодаргайлаарга, 7943 хойну —чамдык совхозтарның хою ол хире— планда көрдүнгенниңден хөйну өстүргеп. Азы хой бажын 26180 чедирер тургаш, 34123 чедирген болгаш бо талазы-биле планны 132 хуу күүсеткеп. Совхозтуң 36 хойжу коданының түгле 6-зы планын күүсептээн. Мыйыстыг бода мал өстүрер план 127 хуу күүсеттинген азы 113 инекти — будун ферманың хире — планда көрдүнгенниңден ажыр өстүргеп. Олар-биле чергелештир күрүнеге дүк садар план 130 хуу, эт садары 170 хуу күүсеттинген. Бо чедиишкин совхозтуң директизының партия, Совет болгаш өскө-даа хөй-ниитн органнарының деминг ижинин түнелп-дир.

Бирги чартык чылда мал бажының хорамчазы база эвээш болган. Хойнуң 98 хуузу, инектиң 99,3 хуузу камгалап алдынган. Төрүүр 100 хойга онааштыр доруктуруп алган хураганның саны 92,6 баш болган. Комбу-Сүрүн Достак-оол, Чооду Күр-оол, Өдекмей Доктугу, Эрешчин Кутузов болгаш өске-даа хойжулар кызымак ажыллаан. Мурнунда сула ажылдап турган үжен хирс хойжу мурнакчыларның олдуруунда немешкен. Ынчангаш чартык чылдың түнелиилде социалистиг чарыштың негелдезин ёзугалар чүс ажыг малчын 4300 хире рубльлин өртектиг барааннары-биле, үш малчын мотоцикл садып алыр талон-биле шаннаткан.

Ам хүннүң кол айтырыы — мал чеминиң белеткели. Ону совхоз директорунуң мал чемни белеткээринин талазы-биле оралакчызы Виктор Янзоо харыылап турар. Контора, ясли сад, садыг ажылдакчылары, школа, машина-трактор мастерскаязының коллективтери, тулугжулар болгаш агитквартиралар төлээлери — кижи бүрүзү мал чеминиң белеткелинде киржип турар. Мал чеминиң белеткелинде механизастаттынган тускай бригада база бар. Саната Сүге-Маадыр удурткан ук бригада Ак-Чыраада чедиишкинниг ажылдап турар. Ол бригада эрткен чылын база планын ажыр күүсеткеп, ниитиниң малынга бижыг чем-суурну тургузуп шылаан.

Он бирги беш чылдың баштайгы чылында совхоз күрүнеге 46 тонна дуктү, 340 тонна эттн күрүнеге садар. Бо сорулгаларны хуусаа бетинде күүседир, кыштаглашкынга хынаачалыг белеткенир дээш совхозтуң ишчилери ам шудургу ажылдап турар.

С. АРТЫНА.

Л. И. Брежневтиң Н. Чаушеску-биле найыралчы ужуражыышкыны

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев РКП-ниң Чиңгине секретары, РСР-ниң Президентизи Н. Чаушеску-биле июль 31-де Крымга ужурашкан, ол-Совет Эвилелинде түр үеде дыштанып келген.

Л. И. Брежнев биле Н. Чаушеску беседазының үезинде совет-румын кады ажылдажылганың эң чугула угланыышкынынарынче дыка улуг кичээнгейни салган.

СЭКП биле РКП аразында харылзааларны моон соңгаардаа калбартыр болгаш шынарын бедидер, дең эргенин, хамаарышпас чоруктуң, национал бот-эргенин хүндүлээринин болгаш социалистиг эп-сеткил каттыштырылгазының принциптеринге үндезилээш, совет-румын найыралды улам быжыглаар бодалдыг.

Амгы беш чылда ССРЭ-нин болгаш РСР-ниң аразынга бараан саарылгазы мурнунгы беш чылдыынга деңнээргө барык ийи катап өзөрин манап турар. Ынчалзажок экономиктиг кады ажылдажылганы ханылдырының өзээш эвес курлавырлары база бар. ССРЭ-ниң девискээринде газ дамчыдылгаларының, мурнуу-украин атомнуг станцияның, демир-рудалын казып тывар будүрүлгелериң болгаш өске-даа объектилернин түдүүнга Румынияның киржилгези Совет Эвилелинден газты, электроэнергияны болгаш өске-даа продукциязы немей алыр арганы аңаа берип турар. Совет Эвилелинден Румынияга нефть садарының аргазының дугайында айтырыгны база чугаалашкан.

Л. И. Брежнев биле Н. Чаушеску делегей политиказының эң чугула айтырыглары база чугаалашкан. Делегейде байдалдың амгы чидигленишкинни бүгү чүрттарның болгаш бүгү диптериниң эрге-ажыктарынга дээп турары олар онзалаш демдеглээн. Делегей байдалының дорай-таашкынынга удурланыштыр туржуру, тайбыңнын, дүшкүүрүүлг чоруктуң чавырылдырарының, кады ажылдажылганың политиказын дагын чорударын болгаш уламчылаарын, күрүнелер аразында маргылдааллыг айтырыгларны тайбың арга-биле таарыштыр шиитпирлээрин чедип алыры өргежок чугула.

Ортумак ыракшылдың чаа ядролуг чепсээн Европага сайгара тургузар дугайында НАТО-нуң шиитпири боо-чепсектерни улам ынай эңдере бүдүрериңче аппар чыдар. Ол чорук улустарның эгинериңе аар үүрге болуп, оларның тургузукчу күжениишкиниңерине, өйү келген чугула айтырыгларны шиитпирлээрине шаптыктан турар. Боо-чепсекти, бирги ээлчегде ядролуг чепсекти эңдере бүдүрерин кызыгаарлаарының болгаш соксадырының айтырыгларын хынамчылыг болгаш харыысалгалыг көөр, бүзүрежириниң хемчегларин боттандырар болгаш шеригниң талазында дүшкүүрүүлг чоруктуң чавырылдырар — таштыкы политиктиг идепкейниң амгы үеде бирги ээлчегде угланган турар ужуглуг чүүлдери ол-дур. Шеригленин удурланыштыр туржурун дең эргенин болгаш бир дөмей айыыл чок байдалдыг тураринын принциптериңе үндезилээш кошкалырынга чедирер чангыс-даа инициатива кичээнгейден дашкаар артпас ужуглуг.

ССРЭ биле РСР алдыгы чылы бо хүннерде демдеглеттинип турар Хельсинкиге төөгүлүг чөвүлел хуралга чедип алдынган принциптерни болгаш дугуржуп алышкынынарны амгыларга бүрүн болгаш чугаажок боттандырарының быжыг талалакчылары болуп турар. Түннел актыга ат салган күрүнелер ужуражышкын киржикчилери күрүнелериң аразынга харылзааларны хөгжүдер дугайында, бүзүрежириниң хемчегларинин болгаш чепсегленикшкинни дужуринниң талазы-биле Европа конференциязының чыылыгырар дугайында, Хельсинкиге эгелээн ажыл-херектиң салгалың уламчылаарын хандырар дугайында дугуржуушкун Мадрид ужуражыышкыны ажылын дагын эгелээнининң үезинде чедип алдынзын дээш бүгү түүлдерни кылыр боор деп идегел илергейлеттинген.

Янзы-бүрү социал системаларлыг күрүнелерниң эртем-техниктиг болгаш өске-даа арганың каттыштырары энергетика айтырыгын шиитпирлээринге байлак болгаш үре-түнелгир түнелдерни берип болур ийик. Ол чорук бар күүлдерни улам чөп ажыглаар болгаш энергияның үнер чаа дөстерин шинчээдип алыр ажылдарны дүргедилир арганы бөөр ийик.

Оон-биле хөлбаштыр энергетика талазы-биле ниити европа чөвүлел хуралын чыылырар дугайында социалистиг чүрттарның саналдарының чугула болуп турарынче кичээнгейни угландырган, ындыг хурал эң чоокку болгаш ыраккы келир үеде девискээрнин тудушкак бүгү-ле энергетика айтырыгларын көрүп болур. Совет Эвилели биле Румыния ындыг конференциянын чедиишкинниг болурун хандырарынга улуг-хуузун киңирерине белеп.

Л. И. Брежнев биле Н. Чаушескуның ужуражыышкыны найыралчы, ижин-кара чок байдалга эрткен.

Беседага СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы харектер министри А. А. Громыко, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының дузалакчызы А. И. Блатов, РКП ТК-ның Политкомиссиязының кежигүнүнге кандидат, РСР-ниң даштыкы харектер министри Ш. Андрей, РСР-ниң Президентизиниң чөвүлекчизи К. Митя олар киришкен.

(СЭТА).

Дузалал ажыл-агыйның ачызы

Ленинградтың Владимир Ильич Ленин аттыг оптика-механика каттыжыышкынының дузалал ажыл-агыйы ажылчыннар столоваяларын, школа назы чедиишкин уругларның албан черлерин, пионер лагерин болгаш пансионатты эът, сүт, чаа ногаалар болгаш картофель-биле чылды өттүр хандырар чаагай чаңчылдыг.

Каттыжыышкынының Карелия мойналыында Тарасово суурда турар кадаа ажыл-агыйның аъш-чемин бүдүрер бо цехинде сүткүр малдың болгаш малды семирти чемгереринин фермаларын, куш аларар ферманы механизастаан, оон ынай ында ногааларны чылдымга-биле өстүрер комбинат, картофель болгаш огород плантациялары бар. Мал фермаларын дузалаар ажыл-агыйның бодунун бүдүрүп белеткээн мал чемнери-биле хандырар.

Кырында чурукта: Ленинградтың оптика-механика каттыжыышкынының пансионадының аъш-чем белеткекчизи Г. В. Удалованың дузалал ажыл-агыйга өстүрген чаа ногаалардан салаттарны белеткеп турары.

Ортузунда чурукта: каттыжыышкынының дузалал ажыл-агыйының продукциязын ажылчыннарга инженер-техниктиг ажылдакчыларга болгаш албан-хаакчыларга садыл сайгарар магазин.

Адаанда чурукта: каттыжыышкынының дузалал ажыл-агыйының сүттүг мал коданы чайгы лагеринде.

М. Блохинниң фотолары.

СЭТА-ның фотохроникази.

Хүлээлге күүселдезин хынап тур бис

ПЛАН КҮҮСЕТ ТИНМЭЭН ЧҮГЕ?

«Тыва кобальт» комбинаттың ажылчын суурунуң адаа талазында үш каът бажың бар. Ында Кызылдың даараныла фабриказының салбыры болур тускай цех бар. Ол ажыттынгайдан бээр дөрт чыл чедип турар. Оон үстүкү болгаш адаккы каъттарында ийи бригада ажылдап турар. Биргизин аныяк коммунист Майя Салчак, а ийигизин—дүржүлгалыг мастер Валентина Головкова удуртуп турар. Оларның кылып, бүдүрүп турар продукциялары дөмей эвес болгаш күш-ажылчы көргүзүглери база ынгы-ангы болуп келген.

— Бисте № 2 бригада комсомолчу-аныяктарның деп саналтырып турар. Эп-найыралдыг, эки ажылдыг коллектив чүве. Бирги чартык чылда продукция бүдүрер планын ол бригада 101 хуу күүсеттн. Цехти өрү тыртып турар чаңгыс коллектив ол... А бирги бригада дугайында мактанып-кы дег чүвевис чок—деп, Хову-Аксының ажылчын суурунда даараныла цехинин директору коллективтин ажыл-херээн ынчаар таныштырып эгелээн.

Ол цехке чоруп тургаш, ажылчыннар, мастерлер-биле чугаалажып, четпестерниң тыптып кээп турар чылдагаанарын тодарадырып орлалдашкан мен. Ында кижи кайгадыпкы дег оваа чүве чок болду. Шиитпирлеттинместээн хемчегler эрги айтырыгларга үскеш, оон ынай чылбайн баар. Тодарадып көрейн.

Дүржүлгалыг ажылчын В. Н. Головкова баштай база-ла бирги бригадага ажылдап турган. Эгезинде даараныкчы, оон соонда мастер апарган. Ажаа ол дөрт ай ажылдаан. Оон соонда Валентина Николаевна ийиги бригадаже шилчип алган. Удаваанда ону удуртуп эгелээн. Ам ол бригада ай. квартал планнарын күүседип турар. Ол эки-ле ыйнаан. А мурнакчы ажылчын бирги бригаданы чүге каггаш чорүй барганыл? Хожудап турар ол бригаданы чүге өрү тыртып, мурнакчыларның денелиилге чедир удуртуп шылаганыл?

Бо таварылгада түгле цехтин директизының туруштуг болбайн барганын айтыр апаар. Бир эвес мурнакчы ажылчыны хевээр арттыргаш, оон негелдеин күштелдирип, бригада кежигүнериниң ортузунга полит-кижизидилгелиг ажылды улам дээштиг чоруткан болза, байдал өлүг точкадан чайлай бээр чадавас турган.

Ниити цехтиң ай, квартал планнарын күүсетпейн келгенинин кол чылдагааны — бирги бригаданың хожудан турарында. Бүдүрер продукциянын хөй кезиин база ол бригадага онаажып турар. Олар фуфайкалар даарар планнарын сөөлгү айларда күүсетпейн келген. Бригада июнь айның планын 83 хуу күүсеткеш, 1142 рубльдин орулгазын киирбээш. А бирги чартык чылда ол бригада бүдүрүлгеге 11.900 рубль каражаны болдуруп багай ажылдаан. Ындыг четпестерниң болдунуп турар чылдагаанары эвээш эвес болган. Бирээде, ол цехте ажылчын күш челишпес. Хүнде цехке 60—64 кижи доктаамал ажылдаар турбүже, чамдык ажылчыннар боттары азы уруглары аарый бергеш, ажылче үнмейн баар таварылгалар хөй. Чамдык аныяк кижилерин өөредип алырга, бичии ажылдан чоруй, ажылын каашкаш баар чижектер бар. Цехте чылдагаан чок черге ажыл шагы үзер, харыысалга чок даараныкчылар база бар. Оон ынай, бүдүрүп турары продукциянын ассортиментизи барык өскерилбейн турарындан даараныкчыларны сонуургалы куду болуп, оларның күш-ажылчы тура-соруу көдүрүлбейн турар. База бир чылдагаан болза, Кызылдың даараныла фабриказындан эккеп турар фуфайка даарар дээш быжып, белеткеп каан үүлдерниң чамыстары брак болуп турарында.

Нэиг суг чок болганындан, ылангыя чайгы үеде цех ниттинге ажылдаары дыка тавырымча чок. Өрээлдер ишти ышкам, нэиг. Оон ынай даараныр машиналар үрели бөөге, база-ла бергелерге тодаржып турар. Түге даарге, ишки слесарь-септекчи Борис Евгеньевич Ванягин ажылынга харыысалга чок. Техниканың баш удур үреди бээрин болдурбас талазы-биле кандыг-даа профилактика ажылын чорутпайн келген.

Он бирги беш чылдың бирги чылының ийиги чартында Хову-Аксының даараныла цехинин директизының, ында партия организациязының мурнунда улуг сорулгалар турун турар. Хожудаашкындан уштунар дээш бар арга-курлавырларны ажыглаары, ажылчы күштү шын хуваап тургузары, даараныкчылар ортузунга социалистиг чарышты эки организастаары, кижизидилге ажылын күштелдирери олардан негеттинип турар. Бо айтырыглар долузу-биле шиитпирлеттинер болзе, түге ынчан коллективтин социалистиг хүлээлгезинде бижээн: «Үлетпүр продукциязы бүдүрер планны 1981 чылдың декабрь 30-де 100 хуу күүседир!»— дээш сестера амыдыралга боттанып болур.

Ш. ДОРАҢУ.

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА

КОЛ АДЫРДА

Мал ажылы — кедээде шалынчай фронт деп СЭКП-ниң XXVI съездиниң онзалап демделээн. Партияның ол выйгырыынга харыы кылдыр күжениишкиниң планнарны ёзугаар, күш-ажылчы коллективтер, түс-түс кижилер хууда социалистиг хүлээлгелерниг ажылдап, партия организациялары болгаш ажыл-агыйларның удуртукчуларын бо хүнерде чылдың бирги чартыынга кылдыгган ажыл-ле ректи бүгү талалыг анализтеп көрүп турар. Ол анализ анза бир чүве эвес, ажылдың эки талаларын үнелеп көрүүн, мурнакчыларның аргадуржулганын истерединиң бир чүгүлә чүүлү болур. Кедээ ажыл-агыйның бүгү адырларын, ооң иштинде мал ажылын интенсификастаар, ооң ажыктыын бедидерниче углаган ажылдарны Чөөн-Хемчик районда киҥээшгейниң төвүүне тургускан.

Планның онзалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседир дээш малчыннарның кызымаккай күш-ажылының, партия, профзвалел организациялары-ның организаторлуг ажылының түүнелинде мал продуктуларын күрүнеге садарының чартык чыл планнарын районда 10 совхоз шупту ажыр күүсеткен. Чартык чылда район күрүнеге эът садар планын 112,5 хуу, сүттү 113,7 хуу, дүкту 125,8 хуу күүсеткеш. Эрткен чылдың ол үезинге деңнээрге районда сүт садары 7,1 хуу; дүк садары 18,3 хуу өскен. «Искра», «Октябрь 30 чылы», «Сүт-Хөл», «Хөндергей», Карл Маркс аттыг совхозтар мал ажылының продуктуларын күрүнеге садарының планнарын эрткен чылдың бирги чартыының деңнелиниң көвүдеткен.

Эрткен чылдың бирги чартыынга деңнээрге бо чартык чылда район эът, сүт, дүк бүдүрелин элээн көвүдеткен. Шынаа-ла «Октябрь 30 чылы» совхоз эът бүдүрелин 51,7 хуу, «Сүт-Хөл» совхоз 34,3 хуу, «Большевик» 81,9 хуу көвүдеткен. Сүт бүдүрер талазы-биле «Искра», Карл Маркс аттыг, «Сүт-Хөл», «Алдан-Маадыр» совхозтар элээн өзүлделиг болган.

Районнуң сүт-бараан фермалары планныг онаалдаларын күүседирингө чүгүлә ролдуу ойнап турар. Ниитизи-биле 11 СБФ-лериниң 6-зы чартык чылда сүт садарының талазы-биле хүлээлгелерин чедиишкиниг боттандырган. А саар бир инекке онаштыр сүт саан алыр хүлээлгелерни 8 ферма күүсеткен. «Искра» совхозтуң Арыг-Бажы, «Большевик» совхозтуң Арыг-Бажы, «Чыраа-Бажы» совхозтуң Ак-Даш фермаларының коллективтери сүт бүдүрер болгаш сүт саар талазы-биле хүлээлгелерин күүседип, сөзүнге ээ болганнар.

Чартык чылда районнуң 36 саанчылары сүт бүдүрер база саар бир инекке онаштыр сүт саан алыр хүлээлгелерин кызымаккайы-биле күүсеткеннер. Оларның 17-зи бир инектен-ие 1092—1616 кг сүттү сагган. Саар инекке онаштыр: «Большевиктең Т. Д. Кара-Сал 1616 кг, Б. Б. Кара-Сал 1576 кг, А. Б. Иргит 1384 кг, Ч. И. Куулар 1320 кг, СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозта А. С-Б. Монгуш 1515 кг, Д. Д. Ондар 1414 кг, Ш. У-С. Куулар 1412 кг, «Искра» совхозта К. Н. Монгуш 1258 кг сүттү саап, ону бедик көргүзүглерлиг ажылдааннар. Олар ышкаш мурнакчылар социалистиг өөнүге күш-ажылга ак сеткилдиг чоруктуң үлегерин көргүзүп келгенер. Мурнакчыларга деңнежир дээш чарыштыр оду бо хүнерде улам хайныккан.

Продукцияның шынарын экижидери планныг онаалдарда кол черин эзлээн. «Искра» совхозтуң күрүнеге саткан сүдүүн 99 хуузу, «Чыраа-Бажы» совхозтуң 97 хуузу бирги болгаш ийиги сорттуу болган. СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг, «Большевик» совхозтарның саткан сүдүүн 46—55 хуузу бирги сорттуу болуп турар. Ынчалза-даа продукцияның шынарын экижидер дээш районнуң ажыл-агыйлары ам-даа улуг ажылды чорудары негеттиинн турар.

Көдээниң ажыл-ишчилериниң сагыш-сеткилин хайыктырып турар бир чүгүлә айтырыг — ниитизиң малының баш санын өстүрери, ооң чаш төлүн чидириг чокка камгалап алыры. Бо талазы-биле социалистиг чарышты организастап, ооң дээштинн бедидерниин хемчеглерин ап чорутканының түүнелинде чамдык чедиишкиннер чедип алдынган. Чыл планынга удур мыйыстыг бода малдың баш санын өстүрери 101,9 хуу, инектериң — 97,1 хуу, хой болгаш өшкүнүң — 120,7 хуу күүсеттинген. Эрткен чылдың бо үеэн-биле деңнээрге мыйыстыг бода мал, хой, өшкү элээн өзүлделиг болган. Малдың аңаы-бүрү чылдагааннарыңдан өлүп-чидер чоруу эрткен чыл-биле деңнээрге кызырылган.

Малдың чаш төлүн камгалап алыр дээш районнуң малчыннарының ортузунда калбарган социалистиг чарышка эки көргүзүглерни чедип ап, «Алдан-Маадыр» совхозтуң Чечектиг хойжу бригадазы—106, Оргу-Шөл — 103, «Чыраа-Бажы» совхозтуң Ак-Хая хойжу бригадазы — 101 хурганы төрүүр чүс хойга онаштыр камгалап алган. Өске-даа бригадалар эки көргүзүглерлиг ажылдаан.

Районда 73 хойжулар болгаш өшкү кадарчылары малдың чаш төлүн камгалап алыр дээш малчыннар ортузунда социалистиг чарышка эки көргүзүглерлиг ажылдаан. Олардан 29 кижи төрүүр чүс хойдан болгаш өшкүден 100—125 аңай, хураганны менди ап, доруктурган. Оларның иштинде «Сүт-Хөл» совхозтуң Н. Сат, М. Дугаар-оол, О. Чамзырын, «Алдан-Маадыр» совхозта М. Сюрюн-оол 116, О. Шолбаа-оол, О. Маадыр-оол, Д-Н. Ооржак, «Октябрь 30 чылы» совхозта К. Шагдыр, «Искрада» М. Кертик-оол олар төрүүр чүс хойдан 105—125 чедир аңай, хурганнарны тус-тус камгалап алганнар.

Күүсеттинмээн планнар, чедир бербээн продукция — ол дээрге улуг чидиргиг-дир. Ынчангаш көдээниң ажыл-ишчилери күш-ажылчы коллективтерде ажыл-херектиң байдалын шүүлмүүлекчи ёзу-биле анализтеп көрүп, четпестерни чайладырының соруглагарын чартык чылда түүнээн хуралдарынга дугурушканнар. Чартык чылда күрүнеге мал ажылының продуктуларын садарының планын шупту ажылагыйлар күүсетсе-даа, эрткен чылдың бо үезинге деңнээрге ону кудулаткан. СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхоз сүттү — 2, эттги — 19,6 хуу эвээжеткен. Эът садарын «Алдан-Маадыр» совхоз 25,9 хуу, «Тыва» совхоз — 35,6 хуу кудулаткан. Сүт бүдүрерин «Чыраа-Бажы», «Большевик», эът-бүдүрерин «Искра», «Чыраа-Бажы». СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг, «Алдан-Маадыр» совхозтар кудулаткан.

Ынчангаш соруглга болза бо четпестерни чылдың ийиги чартыында шиитпирлиг чайладырының бүтү хемчеглерин алыры болур. Чедип алдынган чедиишкиннерни быжыглавышаан, улам бүрүнгаарлаар продукцияның бедик шынары, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидери дээш демиселди коллектив бүрүзүүге калбартыры чугула.

Ол ышкаш малдың ажаалда-кададының технологиязын, зоотехниктиг негелделерни хажыдып, чамдык малчыннарның харыысалгазын бедитпейн турарындан малдың өлүп чидери ам-даа хөй. Чартык чылда районда 563 баш мыйыстыг бода мал, 6840 хой, өшкү, 232 хаван, 57 чылгы өлүп хораан. Чүгле «Октябрь 30 чылы» совхозта 1095 баш хой хораан. Малдың чаш төлүүн хорамчазы «Искра», «Сүт-Хөл», «Чыраа-Бажы», «Алдан-Маадыр», СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтарда хөй. Малды төтчеглеп-самчыгдаар чоруктар районда эвээш эвес. Бо дээрге негелде, контрольду кошкак тургускан-ының бир херечензи болуп турар.

Малдың аңаы-бүрү чылдагааннарын өлүп-хораар чоруун, оны чидирер, самчыгдаар, төтчеглээр чоруктарны болдурбас талазы-биле дээштиг хемчеглерни ап чорудары негеттиинн турар.

Четпестерни чайладып, ол бирги беш чылдың болгаш ооң баштайгы чылының планнарын чедиишкиниг боттандырары районда партия, профзвалел, хөй-ниити организацияларының политиктиг болгаш организаторлуг ажылын улам күштелдиреринден улуу-биле хамаарыжыр.

Н. ДАЖИНМАА,
«Шынаа» корр.

ЧУРУКТА: Куулар Дугар-кыс аныяк коммунист. Ол Бин-Хемниң «Кызыл тараачын» совхозта хойжу. Өөнүң ээзи Куулар Базы-Назын-биле он ажыг чылдың дургузунда ол ажыл-агыйга малчынап, чыл санында бедик көргүзүглерни чедип ап турар. Чүске онаштыр 115 чедир хураганны менди доруктуруп ап келгеннер. Оларның бо чылгы көргүзүү база бедик болган. Малчыннарның чарыжының тинлекчилериниң бирээзи болган хойжу Куулар Дугар-кыс эрткен айда шаннаткан халас путёвказы-биле Москва чедип, Улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң делгелгезин сонуургап көргеш келген. Куулар-лар хой малдарынан ангыда, бо хүнерде мал чемеринин белеткелинге идепкейлиг киржип, кышкы үеде малга бээр будук-бүрүнү белеткеп турарлар. Сигенни база боттары белеткеп алыр соруглалыглар.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

Хүлээлге күүселдезин хынап тур бис

ПЛАНЫН АЖЫРГАН

Он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын, социалистиг хүлээлгелерин доддур болгаш ажыр күүседир дээш бүгү улустуң социалистиг чарыжынга идепкейлиг киришпишаан, В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың даг-дүгү арыглаар фабриказының цехтери ажылдың ажыктыг чоруун бедиткеш, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн улгаттырганындан бо чылдың ийиги кварталының даалгазын база чедиишкиниг боттандырганнар. Үлүг эзлээнде бедик сорттуг даг-дүгүн бүдүргеш, алган хүлээлгезин ажыр күүседир дээш шудургу ажылдан турар цехтер фабрикада эвээш эвес.

С. Гайдуланиниң удурткаңы цех мурнакчы ажыдың коллективтеринде санынга база хамааржыр. Олар бо чылдың баштайгы чартыында багай эвес көргүзүглерни чедип алгаш, планныг даалгазын ажыр күүсеткен. Эрткен чартык чылда план ёзугаар 27400 тонна сорттуг даг-дүгү арыглаар хүлээлгезин 27644 тонналга боттандырган, чарыштың мурнакчыларының одуруун баштап турар.

Планныг онаалдаларны ажыр күүседип келген-даа болза, арыглакчыларның бедик бүдүрүкчулуг ажылдаарыңга шаптыктан келген чүүлдер бар. Оларның күш-ажылын организастазының деңнели күдү болуп артыышаан база дериг-херекселдериң ден-дескии эвес ажылындан аңаа туруушкунар бо-да болгулай бээр. Чамдык таварылгага арыглаа механизмнериниң үрелгеннинден руда бээри үзүктелир ийикке, азы арыглаттырган даг-дүгүнүң шынары куду болур. Ээлчег үезинде болгулай бээр шаптыктаашкыннар ажылдың бүдүрүкчулүүн кудулаткаш, план күүселдезинге багай эвес салдарны чедирип турар дээрэн билдингир.

Бедик сорттуг даг-дүгү арыглаар цехтиң ажылчыннары болгаш специалистери таваржып турар четпестерни шудургу ажыл-ижи-биле ажып эртпишаан, үлүг-нормазын ажыр күүседир дээш кызымаккай ажылдап келген. Ооң түүнелинде эрткен алзы айларның планы ажыр боттанган. Ук цехтиң коллективи күш-ажылчы чедиишкиннерин социалистиг чарышты дээштиг организастаан, ооң түүнелин үндүрүп, тинлекчилерни хөйге дыңнадып келгенинден чедип алган.

Бо чылдың үшкү кварталының онаалдаларын ажыр күүседир дээш күш-ажылчы чарыш амгы үеле ышпа калбарган. Партияның XXVI съездизиниң делегады Уйнукпан Түдүшовна Монгуш чарыштыш эгелекчизи болбушаан, күш-ажылчы чаагай чаңчылын аныяктарга дамчыдып, алган хүлээлгезин ажыр күүседип турар.

Улуг мастер Даш-Моге Ондарның удурткаңы № 1 комсомолчу-аныяктар эзлээ бо чылды эки эгелээш чартык чылдың планын ажыр күүсеткеш, соглаан сөзүн эзлээннер. Олар 5631 тонна бедик сорттуг даг-дүгүн арыглаар даалгазын 5746 тонна чедиргеннер. Мурнакчыларның олуруунда хүлээлгезин 104 хуу боттандырган Александр Лузяниниң болгаш Шалбачы Күжүгеттиң эзлчеглери база бар.

Бедик сорттуг даг-дүгү арыглаар цехтиң коллективи ийиги чартык чылдың планын хуусазындан эрте доозар дээш шудургу ажылдап турар.

М. ООРЖАК.
Барыын-Хемчик район.

ЫРАККЫ ЧӨӨН ЧУКТЕ

ХООРАЙНЫҢ АРЫГ АГААРЫ

Маа эмнелге комдекизиниң турар керни Амурск хоорайда тодаратказ. Хоорайның кампалалдыг керниларга чоогунда девискээрге ол турар.

Бүгү-эвилелдиң шалынчы көмөрмолчу түдүү-биле үндезилеттинин түттунган ол үезиниң хоорайның девискээри ол-ду. Ынчалза-даа ооң кудумчуларында ажыглал чок чыдар черлер көзүлбеседээ: метр чер бүрүүн тудуг шөлүнге ажыглап турар. Хоорайның төп келээнде бедигээштерден безин тудуг ажылдары калбарган. Амурск хоорайның чурттакчыларының, дыштанылгага ажыглап турары арга-арыг чоогунуң девискээрлеринге хоорай тудуун таарыштыр кылып турар. Ынча бүгү-ле үлетпүр будүргелерин хоорайның девискээрининг дашты-нда тудуп тургускан.

Төрээн черинин дугайында хоорайжыларның сагыш садыышкыны эки түүнелдерге чедирген. Аныяк ажыллакчыларның болгаш балык инспекциязының дыңнадып ёзугаар алырга, Амурск оогу — янзы-бүрү аннар болгаш балыктар-биле ээ байлак девискээрлиг.

М. ДОВЖЕНКО.

⊙

КӨШКЕН БАЛЫКТАР

Приморьеним Лучегорск электростанциязының сут шыгжамкырында сазанның чартык миллион ажыг ооларды өлүп турар.

Балык ажыл-агыйының болгаш океанографияның Оожум океан институдуңуң ажылдакчылары балыктарны ол байдалга азырап өстүрериниң талазы-биле улут дуланы энергетиктерге чедирген. Балыктарны ажаал өстүрериниң талазы-биле мурнакчы технологияны олар чогаатказаш, будүргелерге ажыглаан. Сут шыгжамырында тургускан инкубация цехинин дузазы-биле чылдың кайы-даа үезинде балык ооларын ооң ап болур. Ол чорук балык тывызының сезонунуң хуусазын узадып, бараанныг продукцияны хойнуң алырыкка дузалаар.

А. ПРОЗОРОВА.

⊙

СЫЫК СУГЛАРГА ЛЕДОКОЛ

Финляндияга тудуп тургускан «Капитан Хлебников» деп ледокол Арктиканың чөөн талазынче чоруткан. Ол Ыраккы Чөөн Чуктүң далай пароходствозунуң флодузунга немежир.

Күштүг шимчедикчилерлиг болбушаан, ол ледокол бир онзагай девирлиг — сугже шоолуг хаяларлан киржбес. Чукотканың хөй-хөй порт пунктуларының сыык сутлуг черлеринге судноларны удеп чедирериниң ону ажыгларынга таарыжалыг.

Н. МОИСЕЕВ.

АЖЫЛЧЫН АҢГЫНЫҢ БАШКАРЫКЧЫ РОЛЮ

Агитаторларга, политинформаторларга

СЭКП-ниң XXVI съездизинге ТК-ның Отчёт илеткелиниге Л. И. Брежнев совет улустуң коммунизм тургузуушкунунга чедип алган төгүлүг чедиишкиннерни сайгарып тура, партияның эрткен съездилерге ажылдап кылганы кол-кол уламыышкыннары, ыяш болган болгаш будүрелдин-биле боттанган деп бадыткаан. Шынаа-ла, 70 чылдарның дургузунда бистиң чүгүрүүс экономиктиг, эртем-техниктиг, культурлуг сорулгаларны шиитпирлээр херекке чаа-чаа базымнарны кылып, төөнүң чаагай, байлак амыдыралын хандырарынга улуг чедиишкиннерни чедип алган. Ол чедиишкиннерниң алыс утказы чүл дээрге, хамыктың мурнакчыларының ленинчи партияның удурткаңу мерген политиказында болгаш бистиң сайзырагай социалистиг инитилелливистиң башкарыкчы күжү болур маздырыг совет ажылчын ангының ажыл-херээнинң түүнелидир.

В. И. Ленин марксисчи ооредигнин бүгү тала-биле хөгжүткен болгаш байыткан, а ынчаарга бистиң ленинчи партиявыс хөгжүлдезиниң ангы үечадазында бодузун болгаш ооң-даа ажык улуг күүлүг сонгал болгаш политиктиг күш болуп турар. Бүгү делегейге ажылчын ангының инити саны бо хүнерде 630-640 миллион хире кижи чедип турар. Социалистиг чурттарда 200 миллион хире ажылчынар санаттының турар болза, амгы үеде оларның саны көвүдей, чурт бүрүзүнде оларның хөй-ниити социал ролю өзүп турарын үстүнде саннар дерелиел турар.

Бир эвес капиталистиг чурттарда пролетариат бодунда бичии-даа өнчү-хереглиг чок, чонуун эң-не дорамчылаттырган, дарлаттырган база малчүттүрген кезээ болуп артышаан турал, социалистиг чурттарда ажылчын кижи чаа ниитилелдиң кол күжү, тургузукчузу болуп, ажылчы чонның хөй нуруузу апарган-дыр» — деп, эш Л. И. Брежнев XXVI съездиге чугаалаан.

Ынчангаш СЭКП-ниң XXVI съездизи бышкаа социализмниң мурнакчы, башкарыкчы күжү болур ажылчы ангының ролюн улам быжыглаары, ооң идей-политиктиг, эртем-билиниң база профессионал арга-мергежилиң болгаш ниитизи культуразының бедидери, келир үениң аныяк салгалын ажылчынналрның революстуг, дайынчы, күш-ажылчы чанчылдарынга киижизидери партияның доктаамал киҥээгейиниде турарын айыткан болгай.

Совет ажылчын ангы Коммунистиг партияның херээнге бердингени-биле, коммунизм тургузуушкунунга бедик күш-ажылчы идепкейи-биле, социалистиг патриотизм база интернационалчы чоруу-биле сайзырагай социалистиг ниитилелдиң бүгү улустарының хүндүткелин болгаш авторитединн чаалап алган, чонның өске бүгү кезектерине бодунуң идей-политиктиг салдарын чедирип турар.

Совет ниитилелдиң удурткаңы болгаш бүдүрүкчүлүг ажылдаарыңга ажылчын ангының ролю совет ниитилелдиң чангыс хайжыдарын улам күштелдиреринче, хөөрай болгаш көжүнин, күш-ажыл биле угаан-бодал ажылының аразында бар ылгалдарны чоорту чидиреринче, чурттук бүгү нацин болгаш бичe национал улустарының чайгылыш чок чоокшулажылышкынынче, оларның аки-дуңмалышкы найыралый, чангыс эвин быжыглаарынче утланган социал политиканы долузу-биле шиитпирлээрине база-ла илерет-дегээн. А бистиң республикаңын партия организациязының составында ажылчыларның хуузу — 40,7 болуп турар. Профзвалел болгаш комсомол база ажылчы чоннарның өскедаа хөй-ниити организацияларында ажылчын ангының киржилгези, ролю улам-на калбарып, ооң идей-политиктиг, ажыл-херекчи салдары чыл келген түдүм-на күштелип турар чорук совет ниитилелдиң политиктиг системазының хөгжүлдезинге эң чүгүлә фактор болу берген.

Күрүне эрге-чагыргазының бүгү-ле организаларыны ажылчорудулгазынга ажылчын ангының удуртукчу киржилгезин хандырып бээр талазы-биле партия боттуг хемчеглерин ап турар. Ажылчын ангының башкарыкчы ролю ооң чүгле кол будүрүкчү, тургузукчу күш болуп турары-биле эвес, харын эртем-билиниин, мергежилиниң, арга-дуржулгазының, хөй-ниити идепкейиниң талазы-биле база тодаратпышың турар болгай. Партияның масса чон-биле харылзааларының быжыглап турарының бир херечизи болза, ооң составының ажылчын ангының, колхозчу тараачыларның база улусчу интеллигенциянын мурнакчы төлээлекчилериниң саны-биле өзүп, быжыглып, канналып турарында. СЭКП-ниң XXVI съездизинге партия ТК-ның Отчёт илеткелиниде амгы үеде партиянын хүрээлениинде 17 миллион 480 мун коммунистер бактаап турар. Оларның 43,8 хуузу — ажылчыннар, 12,8 хуузу — колхозчулар, 43,8 хуузу — техниктиг, эртем болгаш чогаадмакчы интеллигенциянын төлээлекчилёри, чымдыыжыкшынны, кадык камгалалының, культураның, эрге-дел аппаратының ажыллакчылары, шериг албан-хылар болуп турарын дёмдеглээн. «Коммунизм тургузукчузу ажылчын ангының башкарыкчы ролю ооң инити культуразының, эртем-билиниң, политиктиг идейлиг чорууның өзүп турары-биле хадыг улам-на быжыглаар»—дел, Л. И. Брежнев чугаалаан.

В. ОЧУР.
төөгү эртемнериниң кандидады.

1981 чылда ССРЭ-ниң Күрүне шаңналын тыпсыры-биле киирген

КАМЧАТКАНЫҢ ТУДУГЖУЛАРЫ

Петропавловск-Камчатскийде Советтер бажыңының архитектуразын тургускаңы дээш 1981 чылда ССРЭ-ниң Күрүне шаңналын тыпсыры-биле Камчатканың бөлүк архитекторларын болгаш инженер-тудугжуларын киирген. Ленин шөлүнде бажыңның төлевилелин чогаадып тургузарда Камчатканың болгаш ооң чоок-кавызының географтыг болгаш агаар-бойдус байдалдарын ыяк барымдаалап көрген.

Чурукта (солагай талазындан оң талазынче) автор коллективиниң удуртуучузу архитектор В. Е. Круглов, инженер-тудугжу А. Т. Рипа инженер Н. А. Синетов болгаш архитектор В. С. Кулигин.

И. Вайнштейнниң фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

ЧААГАЙ САКТЫЫШКЫН

Вдркарскиин № 8 көдээ профессионал-техниктиг үнүлиштезиниң доозукчулары Чувашиянның хөй-хөй ажыл-агыйларында сад. ары, ногаа өстүрүкчүлери болуп ажылдап турарлар.

Ол училищениң 1953 чылдагы доозукчузу Галина Николаевна Ергаева-биле чугаалаштым. Чаплев аттыг колхозтуң звено удурткучузу, куш-ажылы дээш Төрээн чүрттүң орденнери болгаш медальдарыбыле шаңнаткан, беш уругларның иези ол кижи училищеге өөренип турганы чылдарын чылыы-биле сактып чугаалаар. Ылаңгыя башкы Зоя Ивановна Осипованың дугайында хөй-хөй чылыг сөстерни ол чугаалады.

— Бис өөреткен сургуулдарывысты үптаан болгай бис— деп, ЧАССР-ниң профтехөредилгезиниң алдарлыг ажылдакчызы З. И. Осипова чугаалай-дыр.— Чылдың-на башгайгы кичээлдерни эрткен үеже улут эвес экскурсия-биле эгелээр мен. Сээң олуруп турарың столга Тоня Антипова олурган. Ол ам дуржулгалыг ногаа өстүрүкчүзү апарган. Куш-ажылдың Кызыл Тук орден-биле шаңнаткан болгай дээрзин чаа өөренип келген оолга азы уругга чугаалап турар мен. А сээң олуруп турарың столга Устинья Кузьмина олурган чүве. Ол ам автономнуг республикада сураглыг садчы болган.

«А келир үеде бистиң дугайывыста база чугаалаар силер бе?»— деп, сургуулдарывыс менден бо-ла айтыра бээрлер. Ынчанмайн канчаар, бир эвес силер черге ёзулуг ынак болур, боттарыңарның ажылыңарның ёзулуг мастерлери болур болзунарза, силерниң дугайыңарны ыяап-ла чугаалаар апаар мен деп харылаар-дыр мен.

Училищеге мооң мурнунда өөренип чорааннар уругларын маңаа безин эдертип келирлер. Мында болган өскерилгелерге оларның сеткилин ханнар. Профтехучилищеде арылар азыраар чер, сад, оранжерея, гараж-даа бар. Чаа столоваяны болган общежитиени тудуп тургускан.

Бүтү кабинеттер амгы үеним техниктиг хереклелдери — кинопроекторлар, диапроекторлар-биле, программчыктан өөредилгениң хереклелдери-биле хандыртынган. Чувашиянның сууглараның эң эки ажылчыларын чалап келдиргеш, олар-биле кады эрттирген практиктиг кичээлдер аажок солун эртип турар.

Чүгле мергежилдиг специалист болурунга эвес, а чогаадыкчы кижи болурунга база кижизидип турар. Чер ажылдыгларның ажыл-ишчи чоргааралының, оларның күш-ажылының ажык-дузазының дугайында диспуттарны, беседаларны училищеде эрттирип турар.

— Эң эки-лерниң үлегерчизээ кезээде биллингир болгай. Олар — бистиң доозукчуларывыс-тыр — деп, № 8 профтехучилишениң коллективи чугаалаар.

(СЭТА-ның корр).

Бомбурзектиң судалы

СЭТА-ның КОРРЕСПОНДЕНТИЛЕРИ ДЫҢНАДЫП ТУР

ТАЙБЫҢНЫҢ БОЛГАШ СОЦИАЛИЗМНИҢ ХЕРЭЭ ДЭЭШ

Дайын Кыжанымга удур, тайбыны быжыглаар дээш, улустар аразының дүшкүүрлүг чоруун чаңыртыдырыр хаңыладыр дээш демиселге социалистиг күрүнелериң улам быжыгып орар сырый хаттыжышкыны болгаш эп-сеткил каттыштырылгазы амгы үениң делегей хөгжүлдезиниң эң чүгүла факторларының аразында бирги черге-лиг перин эдлеп турар. Аксы-дуңма чүрттарның аразынга харылзаалары чайгылыш чок хөгжүлдүнүң делегей ареназынга оларның хөделийшкиннерин айлаштырарының ажыктыг хевирлериниң бирээзи Крымга дээди деңнелге чаңчылчаан ужуражышкыннар апарган. Чүректи хаңыпдан, эп-ёзулуг байдалынга эртер ол ужуражышкыннар үезинде социализм чүрттарының харылзаларын хөгжүдүрүниң перспективаларын, делегей полититказының кол айтырыгларын чүгеллажып, келир үеже соруулгаларны айтып ап турар. Ол ужуражышкыннар, оларның киржикчилериниң бүрүн билчиишкиин-биле болгаш үзелбодалдарының чаңгыс эктиг-биле, коммунистиг болгаш ажылчын аксы-дуңма партияларының демнег хөделиишкиннерин үргүлүг сайзыраңгайжыдарынче шынчы сеткилдиг чүткүл-биле тодаргайлаттынып турар.

СЭКП ТК-ның Чиңгиие секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң ЧКП ТК-ның Чиңгиие секретары, ЧССР-ниң Президентизин Г. Гусак-биле болгаш ВСАП ТК-ның Бирги секретары Я. Кадар-биле 1981 чылдың июлунда Крымга болган ужуражышкынары оюу база дагын бүзүрелдиг көргүскен. Л. И. Брежневтиң ол мышкаш Афганистаның Улус-Демократтыг партиязының ТК-зының Чиңгиие секретары, Афганистан Демократтыг Республиканың Революстуг төвүлелиниң Даргазы Б. Кармаль-биле база ужуражышкынны болган. Аксы-дуңма партияларның болгаш чүрттарның удуртукчулары-биле чаа ужуражышкынары ам-даа болур.

Хамыктың мурнунда АКШ-тың империалистиг бөлүктериниң хөделиишкиниериниң улам-мындан сөөлгү үеде дыка чидиглентен амгы үеним делегей байдалын Крымга ужуражышкыннарының үезинде Л. И. Брежнев тодарадып көргүскен. Ол бөлүктер дүшкүүрлүг чоруктуң чаңырлышкынының бакырадырынче, дайынзырак дембээрээшкинин үрдүдүреринче болгаш боочепсекти улам эдере бүдүреринче угланган авантористиг шугуумну чорудуп турар.

Бистиң хүнеривистиң кол айтырыы — боо-чепсекти эдере бүдүрер чоруктуң болдурбазы болур дээрэзи Крымга амгы ужуражышкыннарга бадыткаттынган. Социалистиг дем-каттыштырылгазының чүрттары ылаңгыя Европага талаларның шериглериниң удурланыштыр туржуп турарының деңнелин кудуладырыга чедирип болгу дег практиктиг дугуржуушкуйларны чедип алыр дээш туржуп турарыы ужуражышкыннарның киржикчилери база Лаосның медеглээн. Чаа америк ракета-ядролуг боо-чепсекти Европа дүпке сайгара тургузар дугайында АКШ-тың болгаш НАТО-ның планнарын боттандырып чорудар чорук социализм чүрттарынга чөвүлөн болуп, оон-биле кады чаа америк чепсекти экжеп тургузарын болаш турар ындыг күрүнелериниң айыыл чок турарын болгаш делегей туруштарын бакырадырынга чедирип, оларны Вашингтонның ядролуг тогдунуушкуннарынга шаалдаар берикчилери болдурупгар иймек деп, олар айтыкан.

Афганистанда Апрель революстуг төңнелгениң үезинде Л. И. Брежнев Афганистаның удуртукчуларын Москваже чалап алган. Ол көрүшкүнүң үезинде Афганистаның Улус-Демократтыг Республиказының Төвүлелиниң Даргазы Н. Тараки-биле Афганистаның Улус-Демократтыг Республиказының Төвүлелиниң Даргазы Б. Кармаль-биле база ужуражышкы

РЕПЕРТУАРЛЫГ БУЛУН

ТАЙБЫҢ АЛБАН СОЛДАТТАРЫ

Дайын биле тамы аксын дуглап туг
Тайбың биле чаяалганы тудуштурар
Тала, өинүк, акы-дунма көвүрүүнүн
Таваан салган буянныглар уктап ора,
Ленинни кымны мурнай Ленинни
Ленининн Тайбын чарлаан Декредин
сактыр-тыр мен.
Гитлерини ханныг сапыы кырлып эрткен
Кижилериҥ ышкыдырган амы-тынын,
Ады-сураа ис чок барып өлгеннери,
Ам-даа дилеп, тып турар дириглери
Четче ыглап төтпейн барган карак чажы,
Чээрби бирги чүс чыл үнүп хаяалааже,
кургавайн-дыр
Ногаандыктың холу сүге арнып турда,"
Номун бижип, дайын биле дайзын каргаан
Чех Фучик, татар Муса Джалилдин
Чарлык шажы дою болган хүнүү, шакты,
Кюри канчап амызында четтиххенин
Күрүнелер, диптер чону уттур хире
шаг-дүп болбаан.
Негр Робсон эрге-шөлээ алдаржыдып,
Неруда-даа Хосталган ырлап чорду;
Неруюн беш угуулгазы — Панча-Шила,
Нетонун-даа шүлүктери—Тайбын турду;
Ыраажы-даа, чогаалчы-даа, политик-даа
Ынчаар тулчуп, дайынга удур дайынчылар
болуп чорду.
Шуурган ышкаш хайым, улуг шуулганнарга
Чүртүм үнү, индири бооп сураа алгаан
Тихоновту, Симоновту, Корнейчукту,
Турсун-Заде, Полевойну, Шолоховту...
Тайбын албан солдаттары, элчиниер деп
Даштыкыла эштер туржук дайзыннар-даа
биликр чүве.
Бикеди чок коммунистер дугайында
Бир-даа партия уставында биживаэн бол.
Чандраны большевик деп адапсымза.
Чаидыр-соора барбас боор деп бүзүрээр мен.
Ленин орден аяа шаниал, хүндү болду,
Ленининн идеалы — делегейге
Тайбын болгай!
Чеди баштыг чылбыга дег, ында-мында
Чедир сокпаан дайзын бажын ховайткылап.
Черде чаа хан, айыыл-ондак чыды киткеп.
«Серемчилиг болунар!» — деп кый деп турда.
Бистин партия, улуг Ленин партиязы.
Брежнев дарга тайбын тугун хөлда тутқан
идегел ол!

Салчак МОЛДУРГА.

БАЙЛАК ЭРЗИН

Сөөлү С. САРЫГ-ООЛДУУ. Аялгазы Б. ЧАМБЫТТЫЫ

Экти бедик таңдылардан
Эрлип, дүрлүп шурай баткан,
Эгээртинмес эртинелиг
Эрзин хемим — чоргааралым.
Улуг чонның хөй ен сүрүү
Үгүлзалаан хөзөк болган
Уран ырлар үнү долган.
Узун Эрзин — омак хемим
Куду ыяаа, ховулары
Кулузун дег үнүш шыпкан.
Машиналар ыры долган
Магаданчыт байлак Эрзин.
Бойдузунуң чараш-кадзын
Боду чаяа чаартып алган.
Чогаадыкчы күштүг чонунуң
Чоргаараалы байлак Эрзин

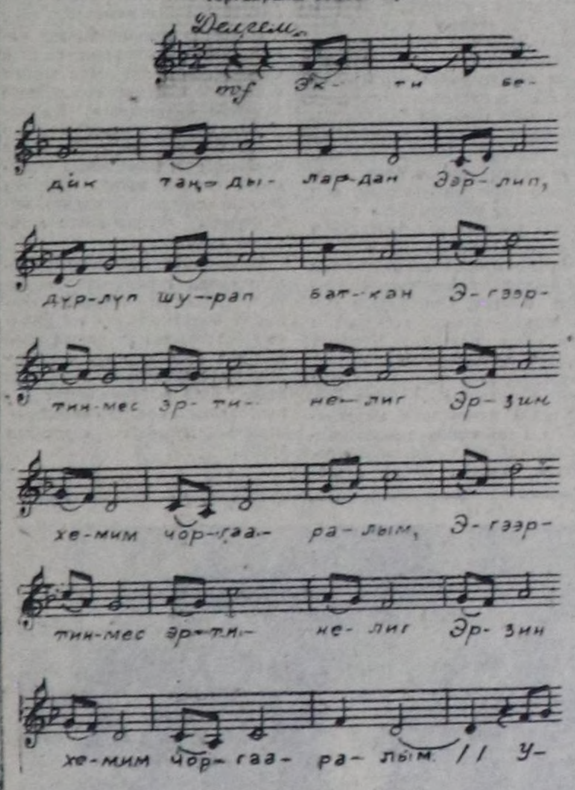

ӨРЕ

Бистик трестиҥ инженери Адыг-оол-биле бирде базаарга, бирде магазинге картошка оочурлаан улустар аразында бо-ла ужуражы бээр бис. Ам канчаар, бир талазында калайларывыстың даалгалары бооп келир, ийи талазында кызыл хырын ыяаар кылаштаарынче чайгаар албадай бээр. Бир катап оочурга турувуста кижим санал киирген:

— Мынчап шак эрттирип чорбайн, картошкадан тарып алыр-дыр. Улустан дора эвес бис. Чазын тарып каап, күзүн ажаап алыр, ол-ла-дыр.

Ыдыг эки сүмеин деткивейн, чүнү деткиир боор — тарыр деп дугуржун алган бис. Майның ортаи үезинде картошка тарыр улустарның даңзызында бис ийиниҥ аттарывыс база турган.

— Силер даарта барып олуртур силер, белеткенип алынар! — деп, местком даргазы бисти сагындырган. Адыг-оол-биле аъш-чемивисти суп ап тура, үрезинивис чок деп чүвени чүгле ам кээп сактып каан бис. Ол-бо айтыртынып маннашкан — мээн кады ажылдап турарым. Балдан бистерниҥ девидеп турарывысты билип каап:

— Ийи шоодай үрезинии берейн. Күзүн ол хирени савалаап, экпеп бээр силер — деп бо.

Биске ол четчир турган, алгаш барып тарып каан бис. Чайын картошкага барган улус чашпаиарны чулуп, довураан улгаттырып турган. Адыг-оол-биле бис бойдустуң хайырлаарыга ынаигаш, ыяаар-даа барбайн, шоодайлар тыптынып ап базып турган бис. Ажаап алыышкың үезинде барган: мээн картошкам шору үнген хире, ынчалза-даа ону өске улус мурнап «ажаап» алгаш барган болган. Адыг-оолдуң дилиндээи чашпан тудуп чиркеп. Бүдүн хүн иштинде кәскаш, чаңгыс шоодайны арай боорда долдуруп алган бис. Ооваусту деҥге үлежип алгаш, чаныпкан бо-ла. Базаардан ийи шоодай картошка садыл алгаш, Балданга өревисти төлеп бергеи бис.

✦ ✦ ✦

БӨРТ

Май-оол Кызыл хоорай кирип чораш, бажын моюнораар-биле шарып алган чаныр келген. Кадайы Серемаа ону көрүп каап, элдепсинип кайгап, бо канчап бардын дээш, чанында барган. Демгизи шыжыккан аяыныг кылчаш кылдыр көргеш, идиин, тоиун ыыт чок уштуп каап, печка чанынга кээп олуруп алган.

— Хулиганнарга таварышкаш, чүгле тыныг үнген дивес сен бе — дээш бәза катап шимээи барган.

Марттың кежээки соогунга донган ашаа отка чыныш олурар аразында Серемаа столга аъш-чемин салыпкан.

— Дадайым ай ана, харыидаа амы-тыныг, арыы-бажың бүдүү үнген кижи-дир сен — деп, кадайы оожум чугаалаан. — Кажаи, каяа халдап турганиары ол ынчаш?—деп айтырган.

Май-оол чеминг столга барып олуруп алгаш, чугаалап эгелээн:

— Баргаш, херектерим шупту чогуткаш, кежээки автобуска биле бадар билет садыл алган мен. Автовокзалче чоруур деп тургаш, канчангаш сактып кээримге, сээң ол баш дыдыраартыр бигүдү дээр чүвелериин садып албаан болган мен. Дүвү-далаш-биле улуг магазинге четкеш, хаар мурнуу чарында сада тыртып алгаш, ам-иэ автовокзалче базыпкан мен. Артымдан улус келгенин безин ожаавааи мен: чушкууже чык-ла кылган — характарым оду кызаш дээш, тротуарга шөйлү берген мен. Бажым соолаш дээнии эскерип каап мен, бөргүм уштуп алган барганы ол. Туруп чадап чыткыжемче кайда боор, арлы олурган. Ол бодумуң районууда аинаыр чүрүмүн канчаар тудуп турарын башкызынга шагда-ла чугаалап бериксеп чораан, ынчалза-даа чаңгыс хоорайга келгеш, хайгыылчының эге базымын кады кылып өөренген черинин кижизинге ужурашпайн барган.

Шынында Николай Амыргалаарны тыппас-даа турган, чүге дээрге Амыргалаар бодуюн районуның хүрежир мөгелерии болгаш чарыштырар аъттарын Көк-Тей арыынга чедирип келгеш, аиаа «лагерь» кылгаш, белеткеиип турган. Амыргалаар биле Николай чаңгыс хүн Кызылга келген-даа болза, ужурашпааннар. Амыргалаар Момбуудак баштадыр беш мөгеии белеткел кылдыр хүрештирип, девиииринге өөредип турган. Чарыштырар аъттарны таарыштыр чемгереринге болгаш оътқарарынга база Амыргалаар мастер. Ол чарышка салыр аъттарны хүнүү-не бичии-бичии үзүүргедип каап турган.

Амыргалаар мөгелериин чаныига кончуг чиик маннап чеде бергеш:

— Аймаанга алдарлыг, сумузунга сураглыг Каа-Хем кожуунуқун кашпагай эзири мөге Момбуудактын онаан үндүүш-э-э-эр! —деп кый дээш ыдыыныг ырлай аарак алгырып үндүрген.

Ынчанмайн канчаар, алдан дөрт мөгеиии иштиидеи бодуиун районунуң мөгези тутқан биледиигe таваржып кээрге, ону хей-аът киирип салыры чөп.

—Содак-шудак сынмайдыр оо!

Момбуудактың онаа шыкапла тутса мөге-даа, турза узуидаа эр болган. Оон адыя Донгак дээи.

— Демги бир чүвеиии утпа! Ылап-ла кыл!

— Буттаар хире кижи болду, кичээи!

Момбуудак серемчизии шыкыган кижи боол, он талакы будуп онаанга бүдүү суиуп каап турган, бирээзи ону сезиигеш, албайн турган. Доигак солагай талакы холуи хоспуг тургузар сагыштыг хүрежин турарында үжүр-ла бар, ынчангаш бирээзи ол холду кедеп турган.

Ынчап тургаш, Момбуудактың оң талакы буду караш дээи соонда, бирээзиниң будунда барып ораажы-ла бөргеи. Дуржулгалыг мөге дегээледипкенни биляп каап, моюи дөвүүден доигайтыр базар дээш, холуи эккел чорда, Момбуудак өжегээр аткаар ужуп батқан кижи бооп бар чоруй, агаарга хеп-хенертен эндарылгаш, онаан чая долгаап, арыг октап алган.

— Кулугуриуп мөге алган кый деп турарының аяиимын аа!

— Бойдус хайырлаан үиү ыидыг өткүт кижи-дир. Ады безии Амыргалаар! Чогум ады шаанда өске чораан, Амыргалаар деп шолазы келзе-келзе, ат апарган дээр чүве — деп, Николай изиг чугаалаан.

— Моолдарның мөге салыры база ыидыг. Мөге салыкчызы яизы-бүрү шимчээшкинер кылырынче сагыш салбас, а мөгеии алган-йөрээрии кол кичээр. Бо кижи база ыидыгдыр. Эр хей!

— Кайы чер чурттуг силер, экым?

— Эрзииики Төре-Хөл чурттуг Даваа деп кижи мен. Кожа-хелбээ болгаш, ол улустуң мөге хүрештерии көрүп чораан болгаш чугаалаарым ол тур ийиа.

— Ойт, дөө ол бир аныях оолдуң мөге салып турарының хирелиии көрүиерден: хей-ле атпаиндыр халыглалаар-даа, курлуп далып ааран-даа чүве ышкаш, сириләэр чүзүл?

— Демги ол эткеи сыии ышкаш, аяиыг мөге алгаар кижилии көрүмер даап: шляпазыи тудуп алган чоргаары коичут мөгезии йөрээп базып чораан чүйүк.

Алдан дөрт мөгеиии иштиидеи ийи үжүртээи мөге артқан. Ол мырыиай элдептиг болган. Бора-Тайганың мөге Сарыглар биле Каа-Хеминиң — Момбуудакты хүреш эгелээр мурнуида-ла көрүкчүлер эскерип турганнар.

Мөге салыкчылары сес кижи дөрт-дөрт кылдыр үстүп алган, ийи мөгеиии чанында.

Хүреш чоруп турда, мөгелер боттарының арга-туружун көржүп ап турганы чугаажок. Үжүртээи ийи мөгеиии хүрежи үр-даа болбаан. Аиыяк мөге Момбуудак Сарыгларны чан баштааш, хеизиг черден мызырыдырган, оозу детьерли хоигаш, күдүктээш, Момбуудакты өрү көдүрүп үидүргеш, октап каан.

Шүүлген мөге-биле үжүүр былаашкан ийи мөге девип турда, Амыргалаар шыиап-ла сыии эткеии ышкаш ырлап турган.

Найырлаан хей чон Кызылдың ипподромунче сөктүп чоруп каан. Мөге хүрежи, аът чарыжы болбаан чыишты наадым деп санавас. Ол дээрге тыва чоиуң шаг-төөгүден бээр доктаараи чанчылы. Кара-Хемден, Тандыдан, Бии-Хемден, Улуг-Хеминии чамдык черлериидеи дөртеи ажыг чүтүрүк аъттарны чарыштырган.

Мөөрей тикпээл-даа болаза, маргышканнар эмгежок. Бии-хемчилер «Ужар-кулаз», тандыжылар «Казыргы-шилги», улуг-хемчилер «Эзир-кара» дишкеш маргышканнар.

— Аъттар кел чор!

— Кайдыг чүзүүнүг аъдыл?

— Агараиаэр мал-дыр.

Маргышканнарның кайызыиын-даа аъды эртип чоруп орар малга дөмей эвес.

Амыргалаарыың ырии чырыш дээи. Оон кожуунуиуң даргазыига баргаш:

— Бистик!—дээи.

Шыиап-ла Каа-Хеминиң «Совет Тыва» совхозтуң Ак-боразы аал коданы чыгыы ушта халып, мурнап келген.

Ыя аразында Амыргалаарны Сергелеи деп бир кижи кый дээи. Оозу тура дүшкеи. Каа-Хем чурттуг обком секретары Амыргалаарның холуи силгээи:

—Эш Сергелеи, сеи бо хүи ер хей болдуң! Сээи мөге салгынынды залчылар магадалды. Аъдынар база эртип келди бе? — дээи.

— Ийе, дарга, аълывыс эртип келди, мөгевис үжүүр былаашты. Меии ам Сергелеи дивес апарган ийии, дарга!

— Ам хым дээр чүвел?

— Амыргалаар дээр ийии.

— Амыргалаар, Амыргалаар, адыр, аиныыр хайгыылчызы ийиик сеи бе, эш Сер.. ох, эш Амыргалаар?

—Ийе, дарга.

С. ТАМБА.

УТКАЗЫ—КИЖИЗИДИЛГЕЖЕ УГЛАНГАН

Утка-шыиар талазы-биле аиғы-аиғы темаларга бижиттингилээн кандыг-даа номдептерлер бисте арбыи, ынчалзажок бөгүнгү ең чугула айтырыгларың бирээзи болуп артышаан турар мораль, инкилидилге темазынга бижиттинген номнар хөй-хей номчукчуларның сеткилии ам-даа доюлдуруп турар. Чүге дээрге эртем-техника хөгжүлдези бистиң чуртта шапкынчаи тудуп, үк экономиктиг депшилге кижилериииң мээ-медеренииге база дээштиг салдарны чедирип турар.

Оон хараазы-биле эргииии биске арттырыш каан уржуу болур аргалаашкын, таакпылаашкын, эвилең-эвлек эвес чоруқ, чазый-чалбы сеткил болгаш өске-даа четпестериҥ илерели чамдык кижилериҥ аразында ам-даа бар. Бо бүдүүлүк, ең хоралыг чанчылдарны канчаар аяқшп эртериниҥ аргаларын, оруктарын академик Федор Григорьевич Углов бодуиуң «Кижилер аразында кижи» деп чаа номунда тодазы-биле билиип турар.

Көскү совет эртемден академик Ф. Г. Углов «Кезер эмчиниң чүрээ» деп хөйге билдингир номиун база автору, ынчангаш социалистиг инитилел үезинде кижилериин бот-боттарын хүндүлежип харылзажырының хөрөзээге кижизидилге ажылыиың ең ажыктыын чаа номунда хамыза-биле уғаатқан.

Бистин совет инитилелдиң кежигүиериниҥ калык-шыирак чурттаары «үнелеп четпиимес чаагай кежик болур төлээде, «Чон аразында кижи» деп мораль темазынга тураскаатқан бо чугула номну аныяктар ортуузунга идепкейлиг пропагандалаары чугула.

Мораль этика темазынга холбаштырган «Чон аразында кижи» деп үнелиг номну С. С. Пауу тыва дылче тывыигыр эки оңулдурганыи демдеглээри артык эвес.

С. САНДЮ.

«УТКА 25 чылы» совхозтан Белек-оол Ооржак күүселде үезинде.
В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

КИНО

АВГУСТУН 2-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: **«Сөөлгү аът чарыжы»** 9.20 шакта, **«Террор» операциязының буурааны»** 11.20, 14.10, 17.10, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: **Киночымидызы** 10.30 шакта **«Мөгүнелечек каарганнар ужар черде»** 12.00, 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: **«Аайлашкан дээш кым төлээрил»** 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

АВГУСТУН 3-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: **«Каңмылдар гаварты сылдыстарже»** 9.30, 12.30, 17.30, 20.30 шактарда **«Кремльге байырлал концерти»** 15.30 шакта.

«ВОСТОК»: **«Соктай бердиҥ эжиннер ажыдынар!»** 10.30 шакта **«Мээн ачам идеалист»** 15.00, 16.50, 18.40, 20.30, шактарда.

«ПИОНЕР»: **«Максим Перепелица»** 10.00, 12.00 шактарда **«Террор» операциязының буурааны»** 15.00, 18.00, 21.00, шактарда.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

АВГУСТ 2-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 9.05 — Ленинчи комсомолдуң шаңналымның лауреады Москванық аныяктарының болгаш студентилериниң хорунуң концерти. 9.25 — «Будильник». 9.55 — Совет Эвилелиниң бараан бооп тур мен». 10.55 — «Кадыкшыл». 11.40 — «Эртенги почта». 12.15—«Кодээ шак». 13.15 — Музыка киоскузуу». 13.45 — «Кур-черниң чанчылы». Документалдыг телефильмниң баштайгы үндүрүлгези. (Алма-Ата) «Коммунистер» деп цикл(ең. 14.15 — Таджик ССР-ниң улустуң артизи Н. Рахматова ырлаар. 14.50 —«Амыдыралче путёвка». 15.35 — Кино аян-дорук-тарының клуузу». 16.35 — «Бөгүн — Демир-орукчуиуң Бүгү-эвилел хүнү» ССРЭ-ниң орук-харылзаа министри И. Г. Павловский дамчыдылгага киржир. 16.55 — Демир-орукчуиуң Бүгү-эвилел хүнүиге тураскаатқан концерт. 17.45 — «Делегей панорамазы». 18.30 — 18.45. Чаңсар. 18.45 — Цирк ареназында. 19.30 —Дж. Патрик —«Элдептиг миссис Сэвидж». Күрүнелии Моссовет аттыг үлегерлиг театрының фильм-шизи. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 —«Элдептиг миссис Сэвидж» фильм-концерттың улавчызы. 23.40—Бүт бомбүүиуң дугайында. 23.00—23.10 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

14.20 — Ча адарыиг ССРЭ чемпионады. 14.45 — Радуга». Улустуң уран чогаадылгазының телепрограммаларының чүртгар аразының 4-кү фестивалы. «Карифеста». (Куба). 15.15 — «Киноөрүкчүзүиүң оруктажы». 16.00 — Концерт. 16.45—«9-кү студиия» Дамчыдылганы политиктиг хайтааракчы В. С. Зорий чорудар. 17.45 — Куртизаннарның «Бай-шыыраа болгаш ядамык-туренгизи». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. О. Бальзактың дөмей аттыг романыидан. 2-ги серия. (Франция). 19.05—«Рафаэлла Карра. Москвада» Эстрада программазы. 20.00 —«Тамчыктыг удунар, чаштар!» «Лукошконуң тоолдары». 20.15 — Чиик атлетика. Хөй хелиие маргылдаа. ССРЭ—АКШ. 21.00 —«Үе». Информастыг программа. 21.35—22.55 — «Ашактың бажының дүгү эрте-ле көгерер». Урал-чечен фильм.

АВГУСТ 3-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 9.05 — Уругларга фильм. «Капитан меге баштыг» 1 болгаш 2-ги сериязы. 11.15 —Телемедээлер. 11.20 — 14.15 —Чаңсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Литваның телестудиязының документалдыг фильмнер программазы: «Вильнюс», «Костас Корсакс». 15.25 — «Пиошержи чайның оруктары-биле». Куйбышевтен дамчыдылга. 16.05 — «Дагдыныкчы». Тележурнал. 16.35 — «Телестандиов». 17.05 — Ямайканың национал байырлалы— Хамзарышпас чоруктуң хүнүиге. 17.35 — «Бистин сад».

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Чогаалчы болгаш амгы үе». ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң кежигүнү, критик М. А. Хадаханзиниң чугаазы. 18.30 — Телемедээлер. 18.40 — Телемедээлер (орус дылга). 18.45 — «Мал чеми белеткелиниң хүи демдеглери».

МОСКВАДАН

19.05 — «СЭКП-ниң XXVI съездиниң шиитпирлерии — амыдыралга». «Сибирь черде», 2-ги дамчыдылга. Томскиниң нефть-химия комбинадының социал хөгжүлдезиниң дугайында. СЭКП Томск обкомуиуң бирги секретары Е. К. Лигачев дамчыдылгага киржир. 19.35 — РСФСР-ниң алдарлыг артизи Б. Феоктистов ойнаар (допшулуур). 19.50 — Хөй сериялыг уран-чечен «Синдикат-2» деп телефильмниң баштайгы көргүзүү. 4-кү серия. 21.00 —«Үе». Информастыг программа. 21.35 — 23.25 — Үзбек ССР-ниң А. Навои аттыг опера болгаш балеттиң күрүнеиниң үлегерлиг театрының артистериниң Останкиноиуң концерт студиязында концерти. Төнгенде Бөгүи делгейде деп информастыг үндүрүлге.

Редакторнуң оралакчызы К. К. САТ

Агаар

Республикага шокар булуттаар, чаъс чагбас. Соңгу-барыын чүк утланыышкынығ хат секундада 9-14 метр чедер. Хүндүс агаар 20-25, дүне 10-15 градус чылыыр.

Кызылга чаъс чагбас. Хүндүс агаарның температуразы 23-25, дүне — 10-12 градус чылыг болур.

ЧАРЛААЛДАР

Тыва АССР-ниң ИХМ-ниң күрүнеқин автоинспекциязының демдеглел-шылгалда салбырының ажылдаарының үешагының август 3-тен эгелеп өскерилгенииың дугайын КАИ салбыры дыиадып тур.

Автотранспортту демдегледир, эде бижидер болгаш үёт-тан үштур документилерии вторник, четверг болгаш суббота санында-ла 9-00 шактан 12-00 шакка чедир хүлээп алыр.

Чолаачы шынзылгаларын болгаш сагындырыг талоиналарын солуурун среда болгаш суббота санында-ла 9-00 шактан 12-00 шакка чедир кылып турар.

Воскресеиьеде болгаш понедельиикте документилер хүлээп албас.

ТЫВА АССР-НИҢ ИХМ-ниң КАИ КИЛДИЗИ.

Тыва АССР-ниң харылзаалың бүдүрүлге-техиикти эргелели дараазында специалистерни ажылче чалап тур.: радио болгаш телевидение бөлүүиүң инженери, демир удаазыи харылзаазының инженерлери, хамааты камгалал инженери, күш-ажыл камгалазарының болгаш айыл чок болурунуң техииказының улуг инженери, улуг бухгалтер, экономист, почта харылзаазының инженери, администрация-ажыл-агый килдизиниң начальииги.

Айтырар адреси: Кызыл хоорай, Кочетов кудумчузу, бажың № 53, телефон № 2-48-12.

КАДР КИЛДИЗИ.

ӨӨРЕНИРИНЧЕ ЧАЛАП ТУР

Кызылдың уран чүүл училищезя 1981-1982 өөредилге чылында **клуб болгаш библиотека салбырларыига** сургуулдар хүлээп алырын чарлап тур.

Училищеге өөренири-биле 30 хар чедир назылыг эр-херээжен хамаатыларны хүлээп алыр. Клуб салбырыига болгаш библиотека-даа салбырыига чүгле ортумак билиглиг кижилерни хүлээп алыр.

Училищении азыга киирер билдириишкиига дараазында документилерни кожар:

Билииниң дугайында аттестат (боду-биле), № 286 эмчи шынзылгазы, кадр килдизиниң өскээ чаа даарап берген дииң кежи бөргүидеи ынчаар чарылдым— дээш, артында улуг тылыш каап.

— Бигүди-багуди деп алган мени-даа ынай. Ол деп чораш улус холуидан баар часканын ол-дур. Харын-даа оон ынай үптеп каапгаан-дыр. Бөртү чоор сен ону, дүгде диииерим кештери бар, белен эттеп каап, үдекчилериин өжүмде үш хонук четпейн чыткаш коичуг бөртген даарап берейн.

Кадайының чазык чаңы, чаагай чеми Май-оолду сергедипкен. Шынап-ла, ийи хонгаида дииң кежи чаз бөртту ол кедипкен. Бо бөргүмну кымгаа-даа алыспас мен деп, Май-оол дангыраң берген ышкаш чугаалап олурган.

Май-оол Кызылга алчылар бажыңыига школага кады өөрепип чораан эжи Сайыи-оолга таваржы берген. Ужурашканын демдеглеп, арага ижер дээрге кайызында-даа артыкшылдыг көкшул чок болгаи. Сагыыгыр кижи Сайыи-оол тургаш, сээң бөргүиүң саарыпкаш, водкадан садып алырдыр деп сүмелээш, эжиниң бөргүи тудуп алгаш, чоруткан соонда улуг саздавайн-даа дөрт кызыл акша тудуп алган базып келген. Оон ону-биле ийи шилди алгаш, хөөрежип ижип алганнар. Арткан үжек акшаны Май-оолга берип каан. Бо бүгүиүң дугайыи Май-оол кадайынга чугаалаваан. Үжек акша оон чажыт карманынче кире берген. Дараазында хоорай киргеш, тоииу «оорладып» алыр болза, чеже акша ап болурун ол бүдүү саиап олурган.

В. МОНГУШ.

ЧАГЫЫ № 1796

Редакциияның адреси: Кызыл Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ. Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75 харылсалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи аймыралы болгаш совет күргүзүг «кызыстериниң 2-37-14, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлегерлиг килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27 информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефиниче долгаар.

Тираж 17955

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1) ТС—01191

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 179 (11677) | 1981 чылдың август 4, вторник | 1925 чылда үдезилеттингеден | Өртээ 2 көө

ПЛАНГА НЕМЕЙ 20 ТОННАНЫ

«Ак-Туруг» совхозтуң төвүнде машина-трактор мастерскаязының ажыл-ишчилери мал чеми белеткээринге республиканың бүгү ажылчы чонунга СЭКП Тыва обкомунуң кыйгырыын деткип хүлээп алган. Олар терээн совхозунга 30 тонна сигенни кыска хуусаада кезип белеткээш дужаагаан. Механизаторлар ам-даа 20 тонна сигенни немей кезип хүлээдири-биле ажылын уламчылап турар. Эрес-кежээ бо сигенчилер кадыыр-биле сигеп кезип чапкы дег черлер бүрүзүнүн сигеннерни кезип ап турган. бо онаалдазын база-ла күүседир дээш кызымак ажылдап турар. Бо ажылды Ужар-Маадыр Ондарның удуртуп турары экп.

С. СОТНАМ.

ЧААГАЙ ЧОРУК ДЭЭШ КАМНАЛГА

Делегейде камналганың аңгы-аңгы аргалары туруп турар. Оларның хөй кезии биске таарышпайн турар. Бистер өредилгеге болгаш кадык камгалалыңга-даа, чурттаар чөпер тудуунга болгаш ниитиин транспортунга-даа чарыладдарны кызырар дивейн турар бис. Бистиң күрүневис чыскелген тудум-на улам хөй акша-хөреңгини социал айтырыгларны шиитпирлээринге тускайлап берип турар. СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Чаагат, одалга-энергетиктиг болгаш еске-даа материалдыг курлавырларны камнаарының болгаш таарымчалыг ажыглаарының талазы-биле ажылды күштелдирер дугайында» чоотка чаа хүлээп алган доктаалында база ол-ла соруглагже—хамаатыларның чаагай чоруун бедидерииге күрүнеиин тускайлап турар акша-хөреңгизин көвүдедиринче угланган боон турар.

Бо беш чылда эрткен беш чылдыынга деңнээрге, бистиң чурттуң экономиктиг хөгжүлдезин шапкын болур, ынчалзаада оон курлавырларын хандырар немелде өзүлде (ажылчыннар саны, капитал салыышкынар, оттулар чүүлү болгаш чиг-этти тывары) элээп оожумнаар. Баштай көөрге, мындыг бот-боттарындан ылгаяыг болучшкунарны чүгле чаңгыс арга-биле: чуртта-ла бар бүгү чүүлдерни улам долузу-биле, камнадгалыг ажыттап турган, дем-дезка кылып эп болур мшкаш сагындырат.

Камнагаиың кол-ла курлавыры — техниктиг дешилеге болур. Бо талазы-биле бир бөдүүн чижек: эртем-билигиин амгы үеде бүгү чөлиишкиннерин-биле тургустунган металлургия заводун тудуп алыр болза, ол завод элээп каа чылдар мурнунда кылган төлевилелдерии ёзугаар бөгүн тудуп турар эп дээре заводтаран 40 хуу чиик өртек-чөлиг болур. Оон-биле кады ол беш-аллы катап хөй бүдүрүкчүлүг болбушаан, ажылдаарының байдалы олардан ырахта эки болур.

Бөгүн ажылдап турар бүгү техниканы чаа ажыглап эгелеп турар деннелеригге чедир «кедүрер» болза, оларның бээр ажыы дөрт-беш катап үлгадырын специалистер санап тургаш, тодаратканнар.

Эртемнин фундаменталдыг чөлиишкиниерии бүдүрүлгее ажыглаары оон-даа артык үлүг ажыкты бээри билиингир.

Ынчалза-даа бүгү техниканы «кедүрер», эртем шинчилеллериниң түңнелдерии шупгузун бүдүрүлгее ажыглаары — белеи эвес соруга болур, ынчаиган оны чаңгыс-ла чыдын иштинде үзе шиитпирлеп шыдавас. Оон үжурунда бо айтырыглараже кичээнгейии кодьаатпайн турган, бисте тудуп турар бүгү курлавырларны эп-не долузу-биле тыл. ажыглаары негеттиин турал.

Планнаи орулганың сәнгүцаи сан бүрүзүнге онзаттыр чарыгдалдар талазы-биле делегейде эп дээре көргүзүтлерге, ССРЭ-де оон хөй чиг-этти болгаш энергияны чарыгдаа турарын доктаалда айтхаа. А ынчаарга делегейде ол эп дээре дээш көргүзүг безин тулган түңнел болбайн турар болгай.

Чылдың-на бистиң чуртта 6,5 миллиард тонна ажыктыг байлактарны казып тып турар. Оларның 2,5 миллиард тонназы чидип турар, оон иштинден 0,5 миллиард тоннаны бүдүрүлгенин амгы үеде байдалында чидирбейн барып болур тергалыг. Бир эвес ол чартык миллиард тоннаны акшаже шилчидер болзувусса, бистеп КамАЗ-ты тударынга чарыгдаттынган түңнәи хөй акшаны алыр бис.

Совет Эвилели индустрия талазы-биле хөгжээн ескс калдыг-даа чурттаи эки кылдыр одалга чиг-этти курлавырлары-биле хандыртынган. Ынчаигаи бистер ону чүгле бөгүи ажыглаар дээш эвес, харын база улам шапкын хөгжүүр дээш чамнаар ужурлуг-дур бис.

Энергия-биле чингелделиг хандырылга, бисте хереглекчилерниң электри энергизыгын болгаш оттулар чүүлдерии чиик болгаш турушгут өртек-биле ап турары, өг-бүлелерге кыдыг чарыгдалдарның азы эвези — чугаа-даа чок эки чүүл болбайн аан. Ынчалзаада олар база-ла энергия айтырыының талазы-биле бергелерни тургузуп кээр деп чугаалап болур. Чижээ, архитекторлар соңгу районнарга тазырыышкан бажыңнарны төлевилеэрде, дыка-ла ур үеиии дургузунда шилдя болгаш чиик будүүштүг материалдарны хөй ажыглаарынче хандыкшыл турганнар. Оон түңнелиигге ыдыг бажыңнарны чылдагынга оттулар чүүлдү деидии хөйну чарыгдаар ужурга тазаржыш турган.

Камналга — база-ла хөй чыгдалдарлыг херек болгай, ынчалза-даа чангыс-ла тонна оттулар чүүлдү камнап алыр арганы берип турар хемчегларнын чарыгдалы оны тывазын шак-ла ол хире көвүдедиринден үш катап чыгыы чиик чарыгдалдыг болур.

«Экономиканы интенсификастаарын, оон ажыктыг чоруун бедидерии бир эвес ол формуланы практиктиг ажыхеректиң дылынче шилчидер болза. будүүлгее дыка эвээш курлавырларны ажыглап турган, оон хөй чүүлдү чедип ап болур дээни ол-дур» дег Л. И. Брежнев СЭКП-ниң XXVI съездизиие чугаалаан.

Бистиң курлавырларывыс улуг, ынчалза-даа олар кызыгаар чок эвес. Бистер оларны кайчаар ажыглап шыдаар бис, оон оон экономиктиг-даа, социал-даа түңнелдерии хамаарыжыр алыыр.

Курлавырларны камнаанга дээш шаңнал-макталдын болгаш ажыл-агыйжы эвес, төгүлелекчи чорук дээш харысалга хүлээдиринии немелде хемчегларииң будүн системазын бистиң чугаалажып турар доктаалывыста база айтып тараг. Бүгү-ле деннелдерге — түс-түс ажылдакчылардан будүүлгее чернице, каттыжыышкыны кылга болгаш будүн адырга белеп шаңнал-макталдар хемчегларии-даа, харысалга онаарыдаа мурнундагызынга деңнээрге чок шыгыы болуру чугаа чок. Чижээ, онза хөнаи курлавырларны 100 рубльче кампап алган ажылчын кижиге 1982 чылда ол дээш 75 рубльлүг түңнүг шаңналды ап болур.

Доктаалда айтып турар соруглар СЭКП-ниң XXVI съездизиииң идеяларын улам хөгжүдүп турар. Оларны амыдыралга боттандырары — ниитн-партийжи болгаш ниитн-күрүне херээ, 80 чылдарда социал-экономиктиг хөгжүлдениң чарылбас кезээ боон турар. Бистиң экономикавыс совет кижилерниң амыдыралының деңнелии бедидериинии эргежыхтарынга бараан болур төлээде, камналгалыг болур ужурлуг.

А. ГУБЕР.
(ПМА).

МАЛ ЧЕМИНИҢ БЕЛЕТКЕЛИН УЛАМ ШАПКЫНЧЫДААЛ

ШАМБАЛЫГНЫҢ ШӨЛДЕРИНДЕ

«Шамбалыг» совхозтуң мал чеми белеткээр бригадазының механизаторлары бо хүнерде улуг күжениишкиниг ажылдап турарлар. Сиген кезер машиналар кошкан трактөрларның, жаткалыг комбайнжарның дааш-шимээнии эртенден кежээ орайга чедир хову-шөлдерден дыңналып, чымыштыг иштин хайнышкынының хереченлеп турар.

— Шөлдерни долгайдыр көөрге делгем-даа болза, сиген орта үнмээн, тас чүве дийин. Дүжүт бир гектардан дөңгүнле 2—3 центнер чедип турардыр — деп, бригадир Л. Ооржак чугаалады.—Ындыг кыска сигении бөлери база дыка берге, техника албас-тыр.

Мал чеми белеткээринде ажылдап турар механизаторлардан косилка башкарыкчызы Сергей Ооржак, прессекчи Эрес-оол Сарыглар, комбайнер Чудур Куулар дээш өскелердаа онза кызымаккай ажылдап, хүнле кылыр нормазын үргүлүг ажыр күүседип турарлар.

Үшкү хову бригадазының девискээринде шөлдерден сигенни бо айның 10-га чедир бүрүн кезип, өөлүп, сараатгаан. Ол ышкаш хойжулар Каваа Куулар 10 тонна, Чамзырын Сат 7 тонна сигенни боттарының күжү-биле кескен. № 5, 6, 10 агитквартираларның чурттакчылары 8—18 тонна чедир сигенни кезип, болгеш, сараатгаан. Хөндергей ортумак школазының Чамыян Ондага удурткан 10 кижи составтыг звенозу база сигенде ажылдап турар.

Ындыг-даа болза, чайгаар үнген сигенни чидириг чок ажаап алыр талазы-биле ап чорудуп турар хемчеглер кошкак. Хараганнар, чыраалар аразында үнген сигенни кезеринче кичээнгей салбайн турар. Чамдык черлерде кескеи сигенни чогуур ой-шаанда болуп албаанындан үрелип, баксырааш, карарып калган чыткылаар.

Район төвүнүң чамдык алдан организацнялары ол совхозка мал чеми белеткээрбиле шефке алган. КМК-3 знаа сигенни кескеш, ийи неделя болган. Ону чогуур ой-шаанда болуп, сараатгазаңындан база-ла үрелген. Райкүүскомнуң улус өөредилге килдизи, харылзаа белдири, союзпечать дээш ышкаш организацнялар кандыг-даа дуза көргүспээн.

— Бистиң совхозга мал чеминиң белеткелиниң оожум темпилиг чоруп турарының кол чылдагааны болза, хөй санныг кижилер аржааннарже чоруткаңында. Соолгу үеде чаъс, чаашкы үргүлүг болуп турарындан ажылга улуг шаптыктаашкынны таварыштырган. Оон уламыдан күшажыллың будүргүкчүлүг куду. Бистиң санап турарывыс-биле ындыг. Мал чеми белеткээрииниң шалыпчы ийи айның бирээзи эрткижеге кээп чадаан кино ам кажан мооралп келирил? Будүн ай дургузунда шимчеп чадаан артистер кожазында бригада төвүнге ам кажан мооралп келирил? Совхозтуң удуртулгазы, ында партия болгаш ажылчын комитеттер бо айтырыгга хамаарыштыр кандыг турушгугул?

Х.-К. МОНГУШ.

ЧУРУКТАРДА: мал чеми белеткээр бригадазының механизаторлары М. Монгуш, А. Сарыглар, Б. Кенденаа, М. Монгуш.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

МУРНАКЧЫ ЗВЕНО

Сарыг-Сеп Улуг-Хем дең черде Владимир Кыргыска удуртказп ам-даа звенозу хол кадыыры-биле сиген белеткеп турар. Ол звенода 25 кижи бар. Оларның белеткээр сигени 120 тонна. Партия Тыва обкомунуң кыйгырыын-биле танышкаш, звенонуң кежигүннери изии-биле чүүлдүгзүнүп деткип, иниаан, аланган дешкаар 20 тонна сигенни чемей кылыры хүлээнгеннер. Амгы хүннерде олар херек кырында 65 тонна сигенни белеткеп апкан. 10 сараатты тургускаш, удур кажаалап алган.

Сигенчилер ортузунда социалистит чарыштыг организастаалы дээштиг. Чарыштын негелделерии ёзугаар мурнакчыларны беш хонгаш-ла тодарадып, шаңнал-макталдарны тыпсып турар. Звено июльдуң бирги декадазында ийиги, а ийигизинде бирги черии эвээш, шилчнир вымпел болгаш өртектиг баранпар-биле шаңнатканн. Комсомолчу Слава Данзын, хоочуннар Делгер-оол Баазакай, Дадар-оол Сенгажы, Болат Эник болгаш өскелер-даа мурнакчы ажылдыг.

Ажыл-ишчилериң аъш-чемии белеткеп турары таарымчалыг. Звенонуң ажылдакчыларынга повар Алевтина Арапган амданныг чемверии кылып берип, оларның оорушкузун чаалап ап турар. Бо дээрге Улуг-Хем районда «Ак-Туруг», совхозтуң Кызыл-Даг салбырында бир звенонуң ажылкажи-дир.

Л. НАЧЫН-ООЛ.

БЕДИК ШЫНАР— КОЛ СОРУЛГАВЫС

Кызылдың пассажирлер АТБ-зи — республика найысылалында улуг коллективтериниң бирээзи. Бо будүүлгее черииии инженер-техниктиг ажылдакчылары, хөй санныг ажылчыннары СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерии амыдыралга боттандырар дээш улам күжениишкиниг ажылдап турарлар. Олар он бирги беш чылдың бирги чылының планныг онаалдаларын күүседир талазы-биле эрткен айларда багай эвес ажылдаанар. Ылаңгыя бистиң дөртку участоктуң күш-ажылчы херектериие тодаргай доктаар болуи-дыр мен.

Бригадада аңгы-аңгы мергежилдиң кижилери ажылдап турар. Оларның аразында электриктер, аккумуляторщиктер, карбюраторщиктер бар. Шупту он бир кижи бис. Ажылчыннар аңгы-аңгы ажылдарны кылып турар-даа болза, олар ниитн участоктуң ады, бодунуң ажылчын ады дээш чангызы хөйу дээш, хөйу— чангызы дээш ажылдап турар. Бот-бодунга бүзүрел болгаш идегел эки түңнелдерге чедирген. Кижи бүрүзү төрээн коллективиниң мурнунда салдынган соруглаларны хуусаа бетинде күүседиринче, бүдүрер ажылдың шынарын экижиделиринче кол кичээнгейии угландырган.

Ажыы-биле чугаалаарга, бистиң дөртку участок ай, квартал планнарын доктаамал күүседип келген, пассажирлер АТБ-зиниң оске участоктарын ажып, социалистиг чарышка чаңгыс удаа эвес тиилекчи болуп турар. Эрткен айларның планын үргүлүг 110—115 хуу күүседип келдивис. Участокта колдуунда-ла арга-дуржулгалыг, мергежилги бедик ажылчыннар бар. Олар аныяк эштериие хууда үлегер-чижээн көргүспүшаан, чамдыктары оларның дагдыкчылары болуп ажылдап турар. Бистер Николай Константинович Константиновка чөргаарланмас аргавыс чок. Ол бо будүүлгее чээрби ажыг чыл ажылдап турар. Кызыл хоорай Советиниң депутады, Алдар орденниң үшкү чергезиниң эдилекчизи. Улегерлиг дагдыкчы. Николай Константинович хөй-ниитн ажылынга доктаамал киржип келген. Оон ол ажылы улуг үнелелди алган. Ол ам Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи деп хүндүлүг атты здилеп чоруур. Бодунуң шилип алган мергежилиие бердинген, бедик ызы деп хөрек демдээ-биле шаңнаткан. Коммунист Хөвеңмей Сат—мурнакчы ажылчын. Ол чаңгыс эвес удаа шаңнадып-мактадып келген.

Участоктуң кол өзээ дуржулгалыг ажылчыннардан тургустунган болгаш кылып, будүүрүп турар ажылывыс шоолуг брак болбайн турар. Септелге албанының ажылы бедик шынарлыг болган тудум чөлаачы бүрүзү чедишкиниг болуру албан. Оон ынай карбюраторнуң шын ажылдаарындан, бензининии деннели чаңгыс аай болурундан база-ла хөй чүүлдер хамаарылгалыг. Карбюраторну экн таарыштырып алыр болза, кывар-чаар материалдарның чарыгдалы эвээш болур, ооң ажыктыы. Бистиң участоктуң ажылчыннары ол бүгү чүүлдерни чүгле эки байдалга тургузар, механизмнериин шын ажылдаарын таарыштырар соруглалыг ажылдап турар.

Бистиң ажылывыста четпестер чок деп болбас. Ажылывысты коллективте улусчу контроль болүүнүң кежигүннери неделяда ийи-бир удаа хынап турар-даа болза, частырыглар бо-ла туруп келир-дир. Чижээ, ындыг чижектер аныяктарның талазындан болуп турар. Аныяк оол Александр Черноусов ажылдап турду. Ол хүлээнген ажылынга харысалгазын кудуладып, чамдык хүннерде эки түрл-хөөн чок ажылдаан, ону шынары чавыс кылып каар чижектер чангыс удаа эвес болган. Ооң соонда ооң дагдыныкчызы кылдыр Виктор Истомнини быжыглаан. Ам ол аныяк ажылчын чоорту эттинип, мергежилиите элээп чаңчыга берген. Ол ышкаш күш-ажылдың сагыла-чурумуи үрей бээр таварылгалар база тургулаан. Ийи-чаңгыс ындыг кижилер-биле участок кежигүннериин чугаазы шыңгыы болган. Ам чүрүм үрехчилери барык чок апарган.

Чаа беш чылдың бирги чылы ам бөш ай болгаш доостур. Үе эвээш арткан. А оон маны дүрген болгай. Ынчаигаш хүн бүрүде ажылдың шынарын үлам экижидип, бедик будүрүкчүлүг болүр чорукту чедип ап, бо чылын алган хүлээлгевисти амыдыралга чедишкинниг боттандырар дээш ажылдап турар бис.

В. АБЧИТАЕВ,
Кызылдың пассажирлер АТБ-зинде 4-кү участоктуң ажылчыны.

Ажыл ам-даа шуудаваан

Чоон-Хемчик районнуң «Хөндергей» совхозу бо чылын 1900 тонна сигенни белеткээр планныг. Бо хүнерге чедир чүгле 152 тоннаны белеткеп, планның 8 хуу күүсеткен.

Бо чылын совхозтуң девискээринде, ылаңгыя суурнуң алдыы талазында алаактарда сигенниң үнгени эрткен чылдан дудак чок. Амгы үеде ийи бригада, 14 звено ажылдап турар. Оларда партизи-биле 162 кижи хаара туттунган.

Бичкир-оол Монгушка удурткан сиген бригадазы 70 ажыг тонна сигенни кезип, өөлүп, сараатгаан. Ол ышкаш хойжулар Каваа Куулар 10 тонна, Чамзырын Сат 7 тонна сигенни боттарының күжү-биле кескен. № 5, 6, 10 агитквартираларның чурттакчылары 8—18 тонна чедир сигенни кезип, болгеш, сараатгаан. Хөндергей ортумак школазының Чамыян Ондага удурткан 10 кижи составтыг звенозу база сигенде ажылдап турар.

Ындыг-даа болза, чайгаар үнген сигенни чидириг чок ажаап алыр талазы-биле ап чорудуп турар хемчеглер кошкак. Хараганнар, чыраалар аразында үнген сигенни кезеринче кичээнгей салбайн турар. Чамдык черлерде кескеи сигенни чогуур ой-шаанда болуп албаанындан үрелип, баксырааш, карарып калган чыткылаар.

Район төвүнүң чамдык алдан организацнялары ол совхозка мал чеми белеткээрбиле шефке алган. КМК-3 знаа сигенни кескеш, ийи неделя болган. Ону чогуур ой-шаанда болуп, сараатгазаңындан база-ла үрелген. Райкүүскомнуң улус өөредилге килдизи, харылзаа белдири, союзпечать дээш ышкаш организацнялар кандыг-даа дуза көргүспээн.

— Бистиң совхозга мал чеминиң белеткелиниң оожум темпилиг чоруп турарының кол чылдагааны болза, хөй санныг кижилер аржааннарже чоруткаңында. Соолгу үеде чаъс, чаашкы үргүлүг болуп турарындан ажылга улуг шаптыктаашкынны таварыштырган. Оон уламыдан күш-ажылдың будүргүкчүлүг куду. Бистиң санап турарывыс-биле ындыг. Мал чеми белеткээрииниң шалыпчы ийи айның бирээзи эрткижеге кээп чадаан кино ам кажан мооралп келирил? Будүн ай дургузунда шимчеп чадаан артистер кожазында бригада төвүнге ам кажан мооралп келирил? Совхозтуң удуртулгазы, ында партия болгаш ажылчын комитеттер бо айтырыгга хамаарыштыр кандыг турушгугул?

Х.-К. МОНГУШ.

ЧУРУКТАРДА: мал чеми белеткээр бригадазының механизаторлары М. Монгуш, А. Сарыглар, Б. Кенденаа, М. Монгуш.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

МУРНАКЧЫ ЗВЕНО

Сарыг-Сеп Улуг-Хем дең черде Владимир Кыргыска удурткан ам-даа звенозу хол кадыыры-биле сиген белеткеп турар. Ол звенода 25 кижи бар. Оларның белеткээр сигени 120 тонна. Партия Тыва обкомунуң кыйгырыын-биле танышкаш, звенонуң кежигүннери изии-биле чүүлдүгзүнүп деткип, иниаан, аланган дешкаар 20 тонна сигенни чемей кылыры хүлээнгеннер. Амгы хүннерде олар херек кырында 65 тонна сигенни белеткеп апкан. 10 сараатты тургускаш, удур кажаалап алган.

Сигенчилер ортузунда социалистит чарыштыг организастаалы дээштиг. Чарыштын негелделерии ёзугаар мурнакчыларны беш хонгаш-ла тодарадып, шаңнал-макталдарны тыпсып турар. Звено июльдуң бирги декадазында ийиги, а ийигизинде бирги черии эвээш, шилчнир вымпел болгаш өртектиг баранпар-биле шаңнатканн. Комсомолчу Слава Данзын, хоочуннар Делгер-оол Баазакай, Дадар-оол Сенгажы, Болат Эник болгаш өскелер-даа мурнакчы ажылдыг.

Ажыл-ишчилериң аъш-чемии белеткеп турары таарымчалыг. Звенонуң ажылдакчыларынга повар Алевтина Арапган амданныг чемверии кылып берип, оларның оорушкузун чаалап ап турар. Бо дээрге Улуг-Хем районда «Ак-Туруг», совхозтуң Кызыл-Даг салбырында бир звенонуң ажылкажи-дир.

Л. НАЧЫН-ООЛ.

Тожу районнуң Азастың № 112 соңгулда округундан Тыва АССР-ниң Дээди Соведининге соңгулдалар талазы-биле округ соңгулда комиссиязының дыннадыы

Тожу районнуң Азастың № 112 соңгулда округундан Тыва АССР-ниң Дээди Соведининге соңгулдалар 1981 чылдың август 2-де болган.

Үе соңгулда округунга соңгулдаларга соңгукчулар чүс хүн кирипкен.

Депутаттың кандидады Дадар-оол Сангыр-оолович Монгуш дээш соңгукчулар чүс хүн бодьлаан.

Тожу районнуң Азастың № 112 соңгулда округундан Тыва АССР-ниң Дээди Соведининге соңгулдалар талазы-биле округ соңгулда комиссиязы.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунда

ДЕПУТАТТАРНЫҢ НЕГЕЛДЕЛЕРИНГЕ ДҮҮШТҮР

Республиканың Дээди Совединиң Президиумунуң хуралынга СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр боттарының болгаш үстүкү органнарның үндүргени шиитпирлериниң күүселдезин контрольдаар база хынаар талазы-биле улус депутаттарының Тес-Хем район Совединиң күүскомунуң ажылының дугайында айтырыгны чугаалажып көрген болгаш өске-даа айтырыгларны шиитпирлээн.

Ол айтырыг талазы-биле улус депутаттарының Тес-Хем район Совединиң күүскомунуң даргазы И. У. Успунуңуң илеткелии хуралга дыннаан. Илеткелди дыннап база сайгарып көргеш, район Совединиң күүскому СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерии боттандырбышаан, Тыва АССР-ниң улус депутаттарының район Соведиттериниң дугайында» Тыва АССР-ниң Хөөйдузунуң негелделерии күүсетпишаан, районнуң партия организациязының удуртулгазы-биле боттарының болгаш үстүкү органнарның үндүргени шиитпирлериниң күүселдезин боттандырар талазыбиле чамдык тодаргай хемчегларии ап чорудуп турарын республиканың Дээди Соведининиң Президиуму демдеглээн.

Ол айтырыг талазы-биле Тес-Хем район Совединиң күүскомунда четпестерии, чедир шиитпирлеттинмейн турар айтырыгларны анаа айыткан. Ук ажылда четпестерии тургустунуп келгенинии кол чылдагаанын — хүлээп алдынган шиитпирлерни, доктаалдарны амыдыралга боттандырарыиче угланган организакчы ажылды кошкак тургускаиында. Оон түңнелиинде оларның хөй кезии амыдыралда чедир күүсеттинмейн турар. Доктаал, шиитпирлериң чогуур хуусаазында амыдыралга боттандырыышкынын контрольдаар чаңгыс аай ажылдап кылдынган тодаргай система чок. Чамдык доктаал, шиитпирлериниң күүселдезиниии талазы-биле оон күүседиичилериниден дыннадыглар киржейн турар. Советтиң болгаш оон күүскомунуң шиитпирлериниң күүселдезин хынавайн турар. Район болгаш көдээ Советтериниң күүскомнары доктаамал комиссияларын, депутаттар бөлүктериниң, бот-башкарылгалыг хөй-ниитн организацияларының күүселде-хынаалдазынга контроль чорударын кошкак тургускан. Чамдык доктаамал комиссиялар, депутаттар бөлүктери хүлээп алдынган шиитпирлерниң, сүмелериниң күүселдезии контрольдаавайн турар.

Район болгаш көдээ Советтериниң күүскомнары депутаттарның сессияларга, депутаттар-биле сонгукчуларның ужуражылгазының үезинде оларның саналдарын, сүмелерии шүгүмчүлелдерин кичээнгейе ап, оларның күүселдезии хаидырарынче угланган хемчегларии ажылдап кылырын кошкак чорудуп турар болгаш оларның күүселдезии депутаттарга доктаамал дыннадырын чедип албайн келген. Күүскомнарның, райкүүскомнуң килдистериниң болгаш эргелелиниң отчёттарын тургузуп турарының деннели чавыс. Депутаттарның негелделерии ажыглап турары кошкак. Ажылчы чоннарның чагаа, билдирииишкиннерии ёй-шаанда өөренип көөр айтырыгны тургусканы негелдеге дүүшпес. Район Совединиң күүскомунуң чанында тургустунган шиитпир күүселдезин контрольдаар инспекциянын көскү ажылы чок.

1980 чылдың мартта район Совединиң сессиязынга «Районнуң чурттакчылыг черлериниң погаанчыдылга, чаагайжыдылганы экижидер талазы-биле хемчеглер» дугайында айтырыгны чугаалашкан. Ук сессияга хүлээп алдынган шиитпирлерниң боттанныышкыны кошкак. Чижээ, Самагалдай, Ак-Эрик, Берт-Даг сүүлдерга чыл санында хөй санныг тарымал үнүштерии олуртуп турар. Ажаалда-сугтарылганың багайындан оларның хөй кезии курган өлүп турар. Чурттакчылыг черлерге уругларга спортшөлүүштери тургузар талазы-биле сессияга хүлээп алдынган шиитпир база күүселде чок артпышаан. Чагагайжыдылага көрдүнген акша-хөреңгини чеп ажыглавас чоруктар бар.

Район, көдээ Советтериниң күүскомнары СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1981 чылдың май 25-те «СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң хамаатыларның хууда дузалал ажыл-агыйынга көдээ ажылагый продукциязын будүрелии көвүдедиринии талазыбиле немелде хемчегler дугайында» доктаалын күүседир талазы-биле практиктиг соруглалар дугайында доктаалын кошкак. Шиитпирлерниң боттанныышкыны кошкак. Чижээ, Самагалдай, Ак-Эрик, Берт-Даг черлерге спортшөлүүштерии тургузар талазы-биле сессияга хүлээп алдынган шиитпир база күүселде чок артпышаан. Чагагайжыдылага көрдүнген акша-хөреңгини чеп ажыглавас чоруктар бар.

Район, көдээ Советтериниң күүскомнары СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1981 чылдың май 25-те «СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң хамаатыларның хууда дузалал ажыл-агыйынга көдээ ажылагый продукциязын будүрелии көвүдедиринии талазыбиле немелде хемчегler дугайында» доктаалын күүседир талазы-биле практиктиг соруглалар дугайында доктаалын кошкак. Шиитпирлерниң боттанныышкыны кошкак. Чижээ, Самагалдай, Ак-Эрик, Берт-Даг, Самагалдай, Чыргаландың болгаш чамдык өскедаа көдээ Советтерде боттарының-даа, үстүкү-даа органнарның үндүрген шиитпирлериниң күүселдезин ала чайгаарлаашкынче киирип турар таварылгалар бар. Ук күүскомнар Советтериниң шиитпирлериниң күүселдезиин боттандырар талазы-биле ап чорудуп турар хемчегларнын дугайын сессияларга депутаттарга доктаамал дыннадырын чедип албайн келген.

Планныг онаалдаларның болгаш хүлээп алдынган шиитпирлериниң күүселдези дээш албан-дужаалдыг кижилерии талазындан шыңгыы контроль, кичээнгей чогу районнуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң планнарының күүсеттинмейн балырига чедирип турар. Чижээ, эрткен беш чылда үлетпүр продукциязын будүрелиин болгаш саарарының планныг онаалдазы күүсеттинмээн. Чамдык үлетпүр будүрүлгелери дең-дезка ажылдаваан. Ылаңгыя көдээ ажылагыйда план күүселдеп багай эвес-тиргенден дээрзин хуралга айыткан. Районнуң ажыл-агыйларында малдың баш санының янзы-бүрү чылдагааннар-биле өлүп хораар чоруу эрткен беш чылда элээп хөй болган. Амгы үеде районнуң совхозтарында мал чеминиң белеткелиниге бар арганы, күштү долу ажыглаарынче могуур, кичээнгей салдынмаан.

Үстүнде четпестерииң тургустунуп келгенинии чылдагаанын — район Совединиң күүскомунуң талазындан планныг онаалдалар, хүлээп алдынган шиитпир күүселдезиниий, харылзап турар участогунда ажыл-ишчы дээш харысалга чок чорук талазы-биле көдээ Советтериниң күүскомнарындан, ажылагыйларның болгаш албан организацнялардың удуртукчуларындан, райкүүскомнуң килдистериниң ажылдакчыларынга ажыл-агыйларының болгаш албан организацнялардың удуртукчуларындан негелдениң кошкаанда.

Республиканың министерстволарының, эргелелдериниң болгаш ведомстволарының СЭКП XXVI съездизиниң негелделериие дүүштүр күлтура-амыдырал, ажыл-агый бараанналарының будүрелиниң планныынга күүселдезиниң, оларның шынарын экижидер талазы-биле хемчегларииң дугайында айтырыгны база Президиум хуралынга дыннаан. Ол талазы-биле дыңнадыгны Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Садыг, хөй-ниитн чемненилгезиниң болгаш чонун амыдырал хандырылгазының талазы-биле комиссиязының даргазы А. И. Стрельников кылган.

Үстүнде айтырыгны Президиум чугаалашкаш, кылдыган чүүлдерни демдеглевишаан, ында бар чедистерии, чедир шиитпирлеттинмейн турар айтырыгларны шыңгыы айыткан.

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА С. Пушкина

Экономика камналгалыг болур

ХӨЙ АЖЫКТЫ АЛЫР

Ажыктыг чорукту бедидер болгаш экономиканы интенсификастаар талазы-биле партияның ажылдан ылгап үглавышкыны будурулгенин түнелдери анаа чарыгдалдан дүрген өзүлделиг болур арганы берип турар. Бо таварылгада эвээш курлавырлар чарыгдан тургаш хөйнү будурүп ап болур.

Продукцияның шынарын экижидин тургаш күш-ажылчы чамдык коллективтер эвергиин, одаар чүүлдү, материалдарны, чиг-этти камнап алырының эки дуржулгазын шинээдин алганнар. Чижээ, «Тыва кобальт» комбинады кобальт концентрадынга мышыктың хемчээлин экожедип тургаш, чылда хөй түнүг экономиктиг ажыкты алган. Кан-Хемниң хөмүр-даш разрезиниң коллективи базала батай эвес түнелдерни чедип алган. Мында хөмүр-даштың хүлделир шынары плавда көрдүнгенге деңнээрге 0,2 хуу кудулван. Ол дээрге, 1600 тонна хөмүр-дашты немей кавын алырынга колдуукда деп. Оон кадында транспортка терелекчилерниң хөй чыргдал үндүрери, эвээжедир арганы база берип турар.

Туранның ыяш белеткээр участогу будурүлгенни ажыктыг болурун эки организастап турар. Ол коллектив будурген чүүлдерниң артыкыларында чурттакчы чонга болгаш будурүлгенни бодуега ажыктыг штакетниктерни, отгулар ыяшты болгаш өске-даа материалдарны үндүрүп алырын оралдажып турар. Ынчалза-даа чамдык ажыл-агый удуртукчулары экономика чурумун сагыыр дугайында сагыш салбас, курлавыр-камналгалыг технологтуг чорудулгаларны шинээдип алырын бодавас чижектер бар. Оон чижээнге «Тыва тудуг материалдары» каттыжышкынның будурүлгелерин ап көрзел.

Бо чылдың бирги чартыында ол каттыжышкынның йөн заводу — Кызылдың болгаш Элегес-Аксының туувбу заводтары 838 мун туувбуну үрей кылып, шынарын кудуларган. Оон түнелиинде ол коллективтер 61 мун рубль карылгалыг болган. А ол бүгү продукция технологтуг чорудулгаларны таварып эткен болгай. Ону будурериниң хөй кижиниң күжү кирген, ынгаттың ажылдаан турган.

Амгы үениң будурүлгезинде продукцияның шынары, камналга айтырыглары — ол чүгле чамдык коллективтерге хамаарыжыр хуу айтырыг эвестир. Бир коллективке үрей кылдынган продукция өскезинге чидиргилерин болдурга бээри албан. Чижээ, «Тудуг кезектери» комбинаттың будурүп үндүрген кылыгларының шынары куду болуп турар. Маңаа чүгле будурүлге чери эвес, а хереглекчилер база каражадаар апаар. Бо чылдың эрткен беш айларында № 48 тудуг эргелелиниң тудугжуларының 4357 дөрбелчин метр шала тудуг шаланы катап эде кылыр ужурга таварышканнар. Аңаа олар 47 дөрбелчин метр шала маназын, 2500 метр дилиг материалдарын, 100 дөрбелчин метр соңга болган эжик блоктарын чарыгдаш, 10 мун рубль карылгалыг болган. Оңа ук чүгле ажылчынарның шалыныңга безин 2,8 мун рубльди чарыгдаан.

СЭКП Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чоокта үндүрген «Чиг-эт, одалга-энергетика болгаш материалдыг өске-даа курлавырларны камнаар база чөп ажыглаар талазы-биле аныалды күштелдирер дугайында» докгаалында үлегүрге, тудутга, көдээ ажыл-агыйга бүгү талалыг камналганы чедип алыр дээш демиселди чорударының дөлгем программазын идип үндүрүп турар. Дилиг материалдарны, цементини, шилди, тудуг конструкцияларын болгаш өске-даа курлавырларны камнаар ажыгларын ол докгаалда айытkан. Шынында, бистө ол материалдарның камналгазы ам-даа чогуур негелдезинге дүүшпес болгай. Чамдыкта туувбуну тудуг шөлдерниге өйдере дүжүрүп каапгар таварылгалар бар. Мынчангаш оларның аңаа үрелип, бустуру хөй. Мындыг чижээтти Элегес-Аксының туувбу заводу көргүзүп турар.

Демир-бетон кылыглар будурер заводтуң пемент шыгжаар складтарый хирлиг, боктуг. «Тудуг кезектери» комбинатты оңу деңзилевейн турар. Дыка хөй хоюдулга-бетон белдирлериниде хемчээкчилер үрелик. Хөй-хөй тудугларда чазанылга кылыгларын кадгалап турары багай.

Ыяш болбазырадын кылыр будурүлгелерниң муруукда будурүлгенин артынчыларын ажыгларының, оңу комплектиг ажылдап кылырының сорулгалары-турун турар. Амгы үеде ол будурүлгелерде болбазыраттының турар ыяш материалдарының 40 хире хуузу артынчылар болуп, ажыгларттының өктәттының турар. Улуг-Хемниң ыяш-улетиур ажыл-агый черинде, «Балгазың ыяш ажыл-агыйының, Шуурмактың ыяш шинтүзүүң девискээрлерни артынчылар дола берген. Ында чудуктар, хырғыңнар, химроондилер өндерик чыткыттар.

Цехтер калбак хереглердин кылыгларын эвээштп будурүп турар. Ону 39 ёзу-биле чиг-этти, материалдарны ажыглап тургаш будурүлгенни артынчыларындан кылып ап болур. Ынчалза-даа чамдык кылыгларның шынары куду болуп артышпаан. Чоокта чаа Тыва АССР-ниң Ыяш ажыл-агый министерствозунуң будурген продукциязының шынарын хынаан. Планда көрдүнген 20 кылыгларның орнунга 12-ни будурүп үндүрген. Ынчалзада оларның шынары дыка куду болган. Ол мшкаш Кызыл, Тоңды ыяш ажыл-агый-лырынга кылган балды сыптары хемчээлинге дүүшпес болганындан ажыглаттынмайн баргай.

Стандарттарның эртем.-техниктиг деңелни экижидерин ук докгаалда база айтып турар. 1981-1982 чылларда чиг-этти, материалдарны камнаарынче, продукцияның шынарын экижидеринче утланган «хемчегларнин докгаттынган көргүзүглериниң бүгү техниктиг негелделери эде көөру планнаттының турар. Ол негелделер амыдырала практиктиг хөгжүдени алыр ужурлуг. Ылангыя оңу Сельхозтехүүрикомнуң, автосептелге заводунуң будурүлгелерин болдур-чогуурулге амыдырала боттандырар апаар. Тываның автосептелге заводу «КамАЗ» дээр автомобильдерниң прицептерки чылын эгелээн. Ынчалза-даа оңу кылып турган бөөн деңзинге улгатгырыптарл хөй материалдар ажыглап, аңаа кирер бээр таварылгалар бар. Ол бүгү тодаргай хемчегларни ажылдап кылырын, оңу ханызы-биле өөренип көөрүн негеп турар.

Бистиң байлавысты камналгалыг, ажыктыг ажыглар дугайында, миллион-миллион кижилерниң күш-ажылын камнаар, продукция будурерин көөдедир, оон шынарын экижидер дугайында ол докгаалда сагыш салып турарын демделээр керек. Шак ол негелделерни күүседирге — чонуң чаагай чоруун бедидерингге кижи бүгүнү болгунун эвээш биче-даа бол улуг-хуузун киирери ол болур.

Г. ТУТЫНИНА,
стандарттар болгаш хемчээр техника талазы-биле Тываның күрзайгаарал лабораториязының килдис начальныги.

Дүүн үези четкелек. Улуг болгаш делгем цехтиң иштингe кирип каарывиске даашшимээни ажок болду. Бисче кичээнгей салыр кижи чок. Ажылчын бүгүнү түс-түс станоктарын эдепкен, ол хүнүнүң чагыларын кылыр дээш чайхос чок ажылдаан тур. Чүгле цехтиң ыңдыы үжүнда үш-дөрт хире кижи чыгны берген бир-ле чүве дугайын маргыжып, сүмележип турары илиен. Цехте колдуунда токарьлар ажылдап турар. Оларның аразындан дизел чорааныыыс Александр Максимович Акулову тып алдывыс.

Ындыг кончуг моге-шыырак кылыр көзүлбес, чазык ыыраңлыг, өртумак сыныыр, бажының дүгүн он талазынче чаа дырап алган ажылчын бистин айтырыгларывыска хамыылап, эш-өөрүнүн дугайын чугаалап эгеледи:

—Болум Алма-Ата хоорайдан келген мен. Хову-Аксыңга келгеш баштай АТБ-ге ажылдап турган, оон соңда маңаа кирип алдым. Бистиң бригадавыста он ажыг токарьлар бар. Оларның хөй кезии, үр чылларда ажылдаан, арга-дүржулгалы улуг, мергежилү бедик кижилер чүве. Бистер Алексей Наумовка, Владимир Горбатковка, Яков Ивановка чоргаарланып турар бис. Олар кандыг-даа чагыны дүрген кылып каарлар. Ол эштерниң кылган чүүлдерин чүгле эң бедик шынарлыг кылдыр чагыкчылар хүлээп ап турарлар.

—Кандыг-кандыы чагылар хүлээп ап турар силер? — деп, айтырдым.

—Яңы-бүрү. Эң хөй чагыны комбинаттың гидрометаллургия цеһи киирип турар. Черле цех бүрү чангыс-даа хүн чагыг киирбейн барбас. Бистер ол чагыларны айыткан хүүсаашында эки шынарлыг күүседир дээш ажылдап турар бис.

Александр Максимович болуюун дугайын шоолуг чугаалажайн барды. Шынында, цехтин улуттукчуларының бодалы-биле алырга, ол бедик мергежилдиг токарьлавын бирээзи болуп турар. Хову-Аксының автотранспорт будурулгезинге ажылдап тургаш, ол токарь мергежилдин кагбаан. Аңаа Акулов алдыгы разрядтыг турган. Автотранспорт будурулгезинге ол боттандырып келгени дээш чылыг сестерни чугаалаар эргелиг.

Александр Максимович мичаар ажылдап-заа келген. Ол бо цехке келгеш токарь мергежилгге аныак ооп Александр Гафаровту өөредип каан. Оон өөренчикчизи ам тускайланып ажылдай берген. Ол үшкү разрядтыг токарь. Акимов болуюун өөренчикчизин утпаан. Аңаа бо-ла дузалажы берген турар. Аныяк кижиниң билбейн барган чүвезин айтып берип, сүме кадарын дагдынчыкчы хүлээдеген кылдыр санап чоруур.

Тос «үгаар класс дооскаш, чайгы дыштанылгазының үезинде сепгелге-механиктиг цехке тур ажылдаар дээш Салават Ямосынов чедип кел-

ТОКАРЬ АКУЛОВ

гай эвес ажылдап, чангыс коллективте эштериниң хүндүткелин чаалап алган. Бедик мергежилдиг токарь ам-даа Хову-Аксында «Тыва кобальт» комбинадының сепгелге-механиктиг цегинде бешки разрядтыг ажылчын. Оон-соңу разряд мында чок болганы-биле ону ынчаар хүлээп алган.

Баштай ол слесарь болуп ажылдап эгелээн. Оон удаваанда ону токарь кылдыр шилчиткен. Бир эвес ол цехке баргаш, кымның канчаар ажылдап турарын сонуургаар болза, баштай-ла оон аңаа адаар. Ында хөй чылдагаанмар бар. Оон ак сетkилдиг, кызымак ажыды дээш ындыг. Цехке, ылангыя оон болуюнга хүлээткен чагыг бүрүзүн, бедик шынарлыг будурүп, брак кылбааны дээш алдарлар. Аныяктарның кижизидикчизи — дагдыныкчы хүлээлгезин улуг харысалгалыг күүседип турары чоргаарал-дыр. Азактың соонда төлептиг чаны, планның онаалдаларыны ай, квартал санында ажыр

Беш чылдың кижилери

ган: «Дүржүлгән үлүг, мергежилиг бедик болгай, Максимович. Бо ооллу хүлээп ап көр. Ажылчын мергежилдиг шинтээдип алзын. Ол оон амыдыралынга херек апаар». деп цех качалыныги дилээн. Акулов ойталаваан. Ооллу хүлээп алган. Салават ам токарь кижиниң мергежилиниге чанчыгып бар чоруур.

Цехте бир эки, чүве бар. Ол болза, пропагандаңың бир хевири — кеңку агитацияйнле оон иштин дерип, кылганы болур.» «Будурүлгеге ажыктыг чорукту, продукцияга — бедик шынарны!» деп кыйгырыг ажылчын бүрүзүн бөгүн дүүгүзүнден эки ажылдаарынче чайгаар-ла кыйгыра бээр. Цехте көргүзүг самбыраза, мурнакчыларның чүүлдерни бар. Самбыраларда бригада бүрүзүнүң ай дургузунда кылган ажылын түнеп турар. Сөөлгү түнелге ёзугаар күшажылчы маргылдаанның тиилекчизи В. Г. Елоховка удуртқан слесарьлар бригазазы болган. Оларга 70 рубльдин шаңналын тывысқан. Хуула чарышка А. М. Акулов, В. Е. Лебедев, А. Н. Дамбовцев олар тиилекчилер кылдыр санатканнар.

Цехтиң ажылчынарының ортуузунга кижизидилге ажылын күштелдирип келгенинин соонда күш-ажылдың сагыгчурумун үреэр ажылчынар шуут чок болган. Ындыг байдал ай, квартал планнарын доктаамал күүседип турар арганы будун коллективке берген.

Комбинатта сепгелге-механиктиг цехтиң коллективинин мурнунда кол соруга болза, чаа беш чылдың бирги чылынын планныг онаалдаларын хуусаа бетинде күүседирге болуп турар.

Дүштеки чем үези четкелекте цехтен үнеген бис. Улуг болгаш делгем цехте чондурар станоктарның дааш-шимээни бистн үдеп каан. Ынчан июль айның эгези чүве. Ажылчын бүрүзү коллективтин ол айда алган даалгазын күүседиримге үлүүн кирер дээш шуузургу ажылдап турар.

Ш. ИРГИТ.

ЧУРУКТА: токарь А. М. Акулов ажыл үезинде.

З. АЛЕКСАНДРОВТУҢ фототозу.

АЖЫЛЧЫННАР КОНКУРУЗУ

Эрткен субботада «Тыва тудуг» треске хамаарыжыр тудуг организацияларының, өске-даа черлериниң ажылчынарының бирги республика конкурузу болуп эрткен. Аңаа дашчылар, чазаныкчылар, шилдекчилер, бульдозеристер, штукатур-малярлар, плита салыкчылары, крановшиктер киришкеннер. Орта «1981 чылдың мергежил талазы-биле тергиини» кижилерни илереткен. Конкурс Кызыл хоорайның ангы-ангы тудугларының девискээринге болган.

Эртүгиинин сес шак. Конкурстуң киржикчилерин, оларга дузалаар ажылчынарны хүвааскан. «Кызыл үлетаур тудуг» эргелелиниң дашчыларының конкурузуун эргелел начальныги А. Д. Монгуш ажыты. Кол судья, эргелелде участок начальныги А. Н. Дьячков маргылдаа киржикчилерниң конкурстуң негелделерни таныштырган. Оон соонда тудугжулар түс-түс ажылдаар черлерни эзлеп алдылар. Түүвбу белеп. Хоюдуг материалдарын улуг «десипердео» кудуп каан. Краннар башкарыкчылары олуттарын эзлепти.

Маргылдаа эгелээн. Конкурста 6 звено киржип турар. Звено бүрүзүнде ийи кижи бар. Шупту 14 дашчы. Кайызын кандыг дээр! Туттунгур, шалыпкыны ажок. Бир звено дөрт шак дургузунда конкурстуң негелделин ёзугаар бир деликанны, азы дөрт кубометр түүвбуну салыр. Хөй эвес уе эртпээнде чамдык эрлер талыйты салыптар чорду. Ылангыя дурж.лгалыг дашчылар, будурүлгенин мурнакчылары Идам Монгуш, Владимир Дамбар, Петр Седигур суглар өске эштерин оранчок мурнай бергиледи. Аныяк ажылчынар Дмитрий Дываажык, Виктор Файзе олардан түдак чок чоруп орлар. Идам Монгуш моон мурнунда эрткилээн конкурстарга тиилекчи болуп турган.

Хоюдуг безеткекчилери — дөрт кижи база-ла чай-хос чок ажылдаан тур. Чүге дээрге, дашчыларның будүнгур, шалыпкыны ажылы олардан хоюдуг хамаржыр. Хоюдуг бичии-ле сөөдай бээрге, звено кежигүннери маңаар ужурга бол-ла таварыжы бээр болду.

—Үе чоруп тур. Улусту дургедедип көрүнер — деп, бир дашчы шагынче айыткан, жюри кежигүниериден иегээн тур.

—Хоютку чок оң ажыг минута олурып тур бис — деп, ийи аныяк ажылчынның биржээзи Павел Лагаа хомудайдыр.

Маргылдаа үезинде ындыг четпестер бо-ла туруп кээр болду. Ынчалза-даа ол туруушкунарлары кол үеге кирер сананвайн демделеп ап турар бис деп жюри кежигүниериниң бирээзи менээ тайылбырлады.

Геологтар чурттаар бажыңның үстүү талазының адакы каазы хөй эвес уе иштинде элээн бедий берди.

Конкурстуң өске кежигүнеиря — Дөштыг-Хадакта бешки микрорайонуңуң алды дугаар бажыңына ажылдааннар. Хөй каът бажыңның эң кырында эш Сарыгларга удурткан чер ажылдарың кылыр тудуг эргелелиниң тудугжулары база-ла чай-хос чок ажылдаан турда чеде бердим. Тудугжуң прораһы С. В. Мордвинцов иштиң байдал-биле каксы таныштыра каапты.

—Ам 10 шак 30 минутадыр. Көрүңер даан, звено бүрүү-ле талыйты сала бергендир. Эш Сарыгларның бригадазы бо ийиги планын 118 хуу күүседип алган чүве. Бо ийиги конкурс-тыр. Биргизинге — Анатолий Семис-оол биле Александр Сангы-Бадырга тиилээн болдур ийин. Конкурсту организастыг эгелединве. Ам Сергей Сарыглар биле Седеп Бавуу мурнап чоруп орлар. Олар бистиң мурнакчыларывыс чүве. Бо ооллар бригадир Сарыгларның звенозундан тудавайн турлар.

Репортаж

Ол-ла бажыңның иштинге Е. С. Бизиева удуртқан штукатурлар база ажылдаан. А бригадир эш Воронинге удуртқан тудугжулар № 3 школада эштир бассейн тудуунга маргышканнар.

Ниити түнелди № 3 школаның чанында үндүрген. Республиканың бирги конкурузунга 170 ажыг кижи киришкен. Ол хүн тудугжулар эң бедик будурүкчулуг ажылдаанын, оркомитет демделээн. Даш салыкчыларның арагындан «Кызыл тудуг» эргелелдин тудугжулары Оргун Надыя биле Николай Сүүроол чемпион болган. Кызылдың № 48 тудуг эргелелиниң чазаныкчылары Янтер Войтюк биле Пяткин олар тиилээн. Ийиги черде Д. Томураштың звенозу болган. Штукатурдардан сураглыг бригадир Е. С. Бизеванның звенозу, малярлардан В. Борбак-оолдуң звенозу чемпионнар болган. Ол ышкаш өске-даа мергежилдерге түс-түс тиилекчилерни илереткен. Чемпионнарны, ийиги болгаш үшкү черлерни эзлеп бажыңныга ажылдааннар. Хөй каът бажыңның эң кырында эш Сарыгларга удурткан чер ажылдарың кылыр тудуг эргелелиниң тудугжулары база-ла чай-хос чок ажылдаан турда чеде бердим. Тудугжуң прораһы С. В. Мордвинцов иштиң байдал-биле каксы таныштыра каапты.

Конкурсту организастап эрттиргенинде четпестер бар болган. Маргылдаа үезинде хоюдуг саадай бээр турду. Конкурс үезинде ажылчынарның чангыс аай хептиг эвези, оларга шаңналдар тыпсын турда база-ла «шокар» хептиг турганы, түнелге үндүрерде улуг саадал болганы болгаш өскедээ «лекак» талаларның бар болганын бадыткаан. Дараазында конкурстар эрттирерде үстүнде четпестерни катаптаазы күзеннир.

Ш. ДОРЖУ.

ЧУРУКТА: Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Дар. газының оралакчызы Д. С. Монгуш бригадир Р. С. Бизеванның чемпион болган звеноузунга ленталарны баглап берип тур.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

Кооператорларда

ТӨЛЕПТИГ ИЖИ-БИЛЕ

Районнуң хереглекчилер шиитилелиниге келгеш, коллективтиң, оон ажылдакчыларының ажыл-ижи-биле таныжар болза, райпонуң мурнакчыларының арагынга Соскарбаа биле Бурбу Сереннерни албан алдар.

Сереннер садыг шугумунда ажылдаан 20 чылдың иүүрүнче киргеп. Олар бо хүнперде Торгалыг суурда үзеттүр барааннар магазинниде ажылдап турардар.

Садыгжы өг-бүле ай, квартал санында планныг онаалдаамы чедиишкинниг күүсетпиваан, чаңгыс чер чурттугларының садыг-биле хандырылгазын экижидерп-биле магазинде бар бараанларны четчелээрише чугула кичээнгейни угландырып турар. Ынчангаш магазинде барааның ассортиментиин эзбек. Оонбиле кады олар садыг алыкчыларның нетелде-хереглелдерни чагыг ёзугаар хандырарынче, бараанларны сезон айы-биле садарынче кол кичээнгейни угландырган. Садыг алыкчыларга дыннангыр, кичээнгейлин-биле олар чаңгыс чер чурттугларының хүндүткел, бүзүрелин чедип алганнар.

1981 чылдың бирги чартыы доозугган. Сереннер эрткен ийи кварталда кызымак ажылдаан, социалистиг хүзээлгелерин, планныг онаалдаларын чедиишкинниг боттандырганнар.

Бурбу Серен — Чаа-Суур кодээ Советиниң депутады. Ол аңаа ийи чыышта уламтыр сөңгүткан. Депутат хүзээгезин Б. Серен база ак сетkилдиг күүседнп турар.

Садыгжы өг-бүленин херээжен ээзи Соскарбаа Серенни совхозтуң Ирбитей өшкү бригадазынга бо-ла чедип келген турарын көрүп болур. Ук бригаданың малчыннарының амыдырал хандырылгазын хынап, доктаамал хайгааралга алырын аңаа дааскан. Ынчангаш малчынарның ажылжй-биле амыдырал-чурттагазы-биле таныжып, бригадага ол бо-ла келир. Бригаданың амыдырал хандырылгазы иштизи-биле эки. Аңаа Соскармаа Серенниң киништирин турар үлүг, улуг.

Торгалыгның иштн садыгжылары төлептиг ажылы-биле чаңгыс чер чурттугларының бүзүрелин ынчаар чедип алган.

Н. ДАМДЫН.

Өвүр район.

КОЛЛЕКТИВТИҢ МУРНУНГА

Республиканың эмнелгезинде иштиви дарыгдар салбырының эргелекчизи А. Д. Жеврецова ында улусчу контроль болуун удуртуп турар. ССРЭ-де улусчу контроль дугайында Хөөйлуда айытkан эргелерни ажыглаан, ол сес кижи составтыг ол белүктүн канчаар ажылдап турарын сонуургап, белүктүн даргазыбиле беседалаштывыс.

—Партия организациязыбиле дугурушкаш, квартал санында ажыл планын тургузуп, кол кичээнгейни салбырларда эмнээшкинни чогуур деңнелге чөрүдүп турарынын, эмнернин кадагалалы болгаш шын чыргалды, аъш-чемнин шынары болгаш аарыг улусту чемгерин турарының байдалы, санитарлыг деннел, өске-даа айтырыгларже угландырын кедивис — деп, ол чугаалады.

Күштүг эмнерни болгаш наркотиктерни кадагалап база чарыгдап турарын, республика эмнелгезинин урология, хирургия, травмотология салбырларынга эмчинин айтыышкынын ёзугаар эмнээшкинниң янзы-бүрү аргаларын шын чорудуп турарын контролёрлар хынаан. Ылангыя наркотиктер чарыгдалында хөй четпестер илереэн. Хынаалаарының материалларын сайгарарын болгаш бүрүүлүглерга хемчет хүлээдирин администрацияга хайгыылчылар санаадаан. Оон түнелиинде администрация түскай дужаалды үндүрген, коллективке чарлап дыннатkан.

Бүгү салбырларда дериттерекселдерниң ажыглал-кадагалалын, эмнедеде янзы-бүрү зарыгларга хамаарыштыр иштики консультацияның байдалын, хеп чуур черниң ажылын, онкология диспансериниде зарыгларны баш удур тодарадыры-биле диагностика тургузуп турарын, аарыг улустуң аъш-чем хандырылгазын, чемнин витаминниг шынарын контролёрлар база хынаан. Оон түнелдерин белүктүн хуралынга чугаалашкан. Хынаалда материалдарын ёзугаар «Массаның контролюнда» деп хуудусту үндүрүп келген. Белүктүн хуралынга сайгарып көргеи айтырыгларны коллективке ыяап-за дыннадырын чурумчуткан.

Белүктүн кол даяныр кужу — секторлар. Олар түстүс ажыл планныг. Эмнээшкин талазы-биле секторнун ажылын харыылап турар эмчи А. А. Балчий-оол, ажылагый секторунун даргазы коммунист Л. М. Шандрова, бухгалтер экономист В. Т. Останина, сестра А. Л. Козлова, массажист Б. Г. Берликова олар ышкаш контролёрлар хынаалдаларны принципиалдыг, бедик мергежилдиг-биле чорудун, хөй-ниитининн ажылынга идепкейлиин көргүскен.

Активчилерге даянгаш улусчу контроль болуу бо чылдың эрткен айларында он ажыг хынаалдаар чоруткан. Оон 10 хирезинин түнелдерин кол белүктүн хуралынга, 6-зын күш-ажылчы коллективке чугаалажып көргеп. Илерээн четпестер талазы-биле бурүүлүг 3 кижиниң тайылбырын белүкке дыннаан, 2 кижиге хөй-ниитининң хемчээн оваагаан.

Республика эмнелгезинде партия организациязы (секретары С. Д. Моломдай) улусчу контроль белүүнүн 1981 чылдың бирги чартыында ажылының дугайын партия организациязының коммунистериниң ажык хуралынга чугаалашкан. ССРЭ-де улусчу контроль дугайында Хөөйлуга дүүштүр хынаалдаарының даштынын улам белидин, удуртукчулардан, специалистерден, харыысалгалыг кижилерден негелдени бедидерининң соругаларын аңаа дугурушкан.

В. МААДЫР.

ШООЧАЛЫГ

Ажылым экспедиция-биле холбашкан болгаш бажыңга олурбас, бир-ле черже узун хуусаалыг аъттанывтар мен. Бо үдаада база ындыг болган. Болүүвүс Эрзин районга ажылдарыбыс-биле келген.

Орук кижизинге таарымча чок кандыг чүүлдер таварышпас дээр. Ботинка идимниң уландыу турзу берген. Саныкидимни база үрелген. Оны септедип алыры-биле Нарын суурда идик септээр черге келдим. Идиктеримни маңаа сайт чоокка септедип алган келир боор мен деп бодап чораан идегелим ышкен. Мастерскаяның ажыкы шоочалаш каап болду. Манагыынган, кым-даа келбее сурат. Оон сураглап чораап, идик септээр мастерлерниң бирээзинге үзүрашкаш, келген хереэм үзүруун тайылбырладым. Мастер оңу дыннаап, мастерскаяның эргелекчизин Д. Мумбалдайның ажылдаар черни шоочалап каап, аржааннап чоруй барганын тайылбырлады. Элдептиг-ле чылдагаан. Эргелекчиниң мастерскалыы шоочалап каапкаш чорупкаывыдан дерт мастер ажыл чок олурар. Ындыг харыысалга чок болуп болур бе? Д. Мумбалдайның шедээзиниң дургузунда хандырылга черн хагдынчак турар бе? Оон бээр каш хонгапда дыңнаарымга чугаалажып турганын демги мастер Эрзин районнуң комда таныыллай берген болду.

Чонгун хандырылгазын экижидерипче чугула кичээнгей салдынып турда, Эрзин районнуң амыдырал хандырылга комбинады, кодээ Совет ол суурда идик септээр мастерскаяның ажылын көрүп тура-ла чүге кандыг-даа дээштиг хемчет албаанчаа?

А. ОНДАР.

„Шынга" харыы

КОНТРОЛЬДУ КҮШТЕЛДИРГЕН

Бо чылдың июль 3-те үнген № 154 «Шын» солуунга «Кезэмчеии хүлээткен» деп эгелит редакция чүүлү нарлаттынган. Ында ниитинин малының, ылангыя фермаларда турар малдарның безин кадаг-таңныылдаайкының багай, оон ужурунда хөй баш ишек сорлаан улуг тужуут хөрек үүдедип болур ергазыг болганын база белүк оорлар будурүлге, азыбан организация черлериниң автомашиналарын сорлаашкынга ажыглап турганын айыткан. оон мурнунда-ла ол четпестерни илереткен «Кезэмчеден чайлавас» деп чүүлге шүгүмчүлелге тавариышкан районнарның, совхозтарның болгаш организацияларның кандыг хемчегпер алганывыг дугайында харыызы чок болганың демдеглээн турган.

Малдың кададың болгаш хайгааралын кошкак тургускан ажыл-агыйларның болгаш машина-техниканың ажыглалын, кадагалалын багай контролдаан турар районнарның аразынга Кызыл районуун ады база киргеп турган. **Улус депутаттарының Кызыл район Советиниң күүскомунуң даргазы А. К. Бакулин** аңаа хамаарыштыр «Шын» солуунга харыы чоруткаш, дараазында чүүлдерни дыннадып турар.

Кызыл районуң чер-чер Советтери малды оорладыр, самыгдадыр чорукгарны болдурбас талазы-биле хемчегларни ап чоруткан. Мал оорлаар ёзорукка удур демисел чорудар район комиссиязын чаартып, оон даргазынга райкүүскомуун даргазының оралакчызы, кодээ ажыл-агый эргелелиниң начальныги А. И. Семеновту томуйлаан. Комиссия бодуюн ажылын идепкейжиткен. Совхозтарның алыр мал ёредерин эгидер талазы-биле чамдык хемчегларни алганындан 72 мун рубль түңнүү эгиттинген. Малды оорлаар, төтчегларр чорукгар кызырлып турар.

Автомашиналарның ажыглалын экижидер болгаш олардың ажылын контролдаар талазы-биле райкүүскомуун иштики херектер килдизинин ажылын күштелдирген. Дыштанып хүнперде автомашиналарны гаражтан үндүрүп, ажылдадырын чүгле совхозтар директорларының болгаш организациялар удуртукчуларының дужаалы-биле, олардың харыысалгазынга чөпшээрээри чурумчуттунган. Чөр-черде улусчу болгаш тускайжыткан дружиналарның ажылын экижидерипче кичээнгей база салдынган.

ЭКИЖЭЭН

Авторнуу-биле алырга, түдэ аңнаның магазинге эвээш кирип турары аңаа садың алыкчыларның эвээш кээп турарында эвес, харын ында кассаларның ажылын шын эвес организастаанында болуп турар. Ол, ылангыя, улус хөй келир үелерде безин магазинниң 4-5 кассаларының түгле 2-3-үү ажылдап турарын шүгүмчүлээн.

Авторнуу чагаалын редакция хынап көргеш, чогуур хемчээн алыры-биле Кызылдың азы-чем садының директорунче чоруткан. **Садыгның директору М. Д. Еремцова** ол чагаага харыы чоруткаш, улусчу контролёрнуң бижээн фактылары шын болуп бадыткаттынганын, ол айтырыгны № 9 магазинниң коллективинин ниити хуралынга сайгарып көргенин редакцияга дыннаткан. Магазинниң администрациязы бар четпестерни чайладып болгаш чонгун золчегге үр турарын болдурбас, олардың хереглелерин хандырарының культуразын белидер талазы-биле хемчеглерни алган, байдал мынчангаш мурнукузундан экижээн дээрзин директор харыызында айытkан.

Чаа өөредилге

чылынга уткуштур

БЕДИК НЕГЕЛДЕГЕ ДҮҮШТҮР

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлеринге үндезилээш өзүп орар салгалдың өөредилгезин болгаш коммунистиг кижизидилгезин улам ынай сайзырангайжыдарының сорулгаларын эрткен онгу беш чылдың түңнелдери-биле холбаштырбышаан, республиканың школа коллективтери, улус өөредилге органнары боттарының ажылынга анализти кылып турарлар. Эрткен беш чылда улус өөредилгезиниң мурнунда салдыңган улуг сорулгалар чедишкинниг күүсеттингени партийкоң съездиге демдеглеттинген. Чугула үе-чада — бүгү-ниитинияап-ла ортумак өөредилгеже шилчилге доозулган.

Бистиң республиканы алыр болза үстүнде сорулгаларга дүүштүр чугула айтырыгларны амыдыралга боттандырарын шиитпирлээн. Ону чедип алырыга партия, совет, хөй-ниити органнарның салышкыны база кирген. 1980-1981 өөредилге чылында сес чыл бурунгаар бирги класска хүлээп алганнарның 89,9 хуузу сески классты дооскан. 1979-1980 өөредилге чылында үк сая 80 хуузга дениежип турган.

Көдээ аныяктарның бүгүнниги ыяап-ла ортумак өөредилгеги чедип алырынга ниити билиг школазының ролю улгаткан. Тоску класска өөредилгезин уламчылап турарларның саны чыл санында үевүдеп турар. 1979 чылда тоску класска республиканың школаларындан сес класс доосканнарның 68,9 хуузу, 1980 чылда — 72,5 хуузу тоску класска өөредилгезин уламчылаан. 1981 чылда үк саны 75 хуу чедирери көрүнген.

Өөредилге-кижизидилге ажылын сайзырангайжыдар талазы-биле башкылар коллективтери, улус өөредилге органнары улуг ажылдарны боттандырган. Педагогика эртемнери бурунгаар улуг базымны кылган, ылангыя амгы үениң кижээлинге негелде улуг, кижиниң мөзү-шынарының хевирлеттикнеринге, бот-тускайлан онзагай чүүлдериге ол ужур-дузалыг. Кичээлдерни эрттирерин сайзырангайжыдарынче бистө база чугула кичээнгейни салып турар. Мурнакчы арга-дүржулганы практикага ажыглаар, билиглерниң ханы, быжыг болурунче, оон амыдырал-биле харылзаазынче чугула кичээнгейни салып келген. Эрткен өөредилге чылының түңнели-биле алырга республиканың школаларында 1844 класс база 2325 башкылар өөредилге чылын чүс хуу дооскан.

Часкы экзаменнериниң түңнели-биле алырга, • өөредилге дениели 99 хуу болуп турар. Бий-Хем (99,5 хуу), Таңды (99,4 хуу), Бай-Тайга (99,2 хуу) районнарның школаларында өөредилге дениели бедик. Өөрү, Тес-Хем болгаш өске-даа чамдык районнарның школалары боттарында бар арга-курлавырларны чедир ажыглаваанындан түңнел кошкак.

Эге класстарга өөредилгеже онза кичээнгей салыр апаарга чүге дизе бүгү талазы-биле сайзырангай кижини хевирлеп кижизидиргеге ол үеда онзагай болур. Уругларның школага баштайгы базымы канчлар эгелээнинде, моон соңгаргы өөредилгезиниң чедишкинниг болуру хамааржыр. Бичии уруглар, шынап-ла бүгү чүвеге чанчыгымычал болгай. Бичиктеш ол үеде өөредилгеге, харыысалгалыг чоруккa, хүлээлгезин биларинге бичии уругларны чанчыктырып кижизидери эң-не таарымчалыг. Од ышкаш боттускайлаш чоруккa, күш-ажылга хандыкшылга, эки, багайны шкап биларинге уругларны өөредип кижизидер ужурлуг бис. Эге школада ажылдап чоруур. өөредилге-кижизидилгезиниң өзүлүг мастерлери бисте хөй. Эге класстарның дыка хөй башкылары сеөлүг кай чылдар улаштыр чүс хуу өөредилгени чедип эй турарлар. К. С. Намчыл (Бай-Тайга), М. Д. Ховалыг, Ч. Н. Сендажы (Чөөн-Хемчик) дээш өске-даа башкылар чогаадыкчы өзү-биле ажылдап, эртемнерни өөредининиң методиказын коңчуг эки билирлер.

1980-1981 өөредилге чылында республиканың 36 школазынга алды харлыгларны беледеткел класcинга өөредип турган. Л. Т. Дамба-Хуурак (Эрзин), В. Х. Монгуш (Чөөн-Хемчик), А. С. Сарылар (Бай-Тайга), Н. П. Танова (Улуг-Хем) дээш өске-даа башкылар алды харлыглар-биле чедишкинниг ажылдаанын демдеглеп болур.

Тыва дыл башкыларының аразында өзүлүг мастерлер бисте хөй. Г. К. Ондар (Шамбалыг), З. С. Куулар (Кызыл), К. С. Чаяннаа (Ак-Довурак), К. Ы. Очур (Солчур) дээш өске-даа он-он аттарны адап болур. Уругларның билигларын бедидеринге тыва дыл болгаш литература кабинеттери улуг ужур-дүзелтүр. Амгы үеде республикада шак мындыг 45 кабинет бар. Тыва дыл башкыларының аразында билигмергежилиг бедитпес, чаа бүзүбиле ажылдавас, эмыдыралбиле харылзааны кошкактан чамдык башкылар база бар хомудаңчыг. Шак мындыг эртерни түс-түс школа үдуртукчулары, ылангыя чаа өөредилге чылында бир яжы көрүп, негелдени күштелдирери чугула.

Литература башкылаашкының байдалы, экзамен ажылдарының түңнели өөреникчилерниң хөй кезии программада көрүнген чогаалдарның идей-теоретиктиг утказын билирин көргүзүп турар. Литература кичээлдери өөреникчилерни чүүле чараш түүлге өөредириңден аңгыда, хамаатыны мөзү-шынарга кижизидип, доозукчуларны күш-ажылды хүндүлеп көрүнге чанчыктырар үжурлуг. Литература кичээлдеринге доозукчуларны күш-ажылга хандыкшылдар сорулгаңы колдадыры чугула.

Класстан дашкаар иомчулга кичээлдеринге совет улустуң маадырлыг күш-ажылының дугайында чогаалдарны сайгарып көрүнге практикалап турар. СЭКП ТК-ниң Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежневтиң «Бичии чер», «Катап тургузуушкун», «Кур чер» деп номнарын литература кичээлдеринге өөредириниң үжурутказы коңчуг ханы. Уран-дээчен чогаалдың утказын ханы сайгарып билип алырынга, билиглерни болгаш фактыларны шинээдиринге арга-методтарны чогумчалыг ажыглап турар И. А. Добычина, С. А. Стремоусова, Т. А. Рябоненко (Кызыл хоорай), Л. Г. Яковлева (Хову-Аксы), Л. Г. Собольева (Шагаан-Арыг), Е. В. Пинова (Тоора-Хем) ышкаш литература башкыларың мактал-биле адап турар бис.

Үстүнде көргенивис эртемнерден аңгыда орус дыл, математика башкыларының аразында Т. Ф. Куулар (Барыын-Хемчик), А. В. Чөмбүрүк, Ч. К. Дугар-оол (Тес-Хем), М. Н. Дунаевская (Таңды) дээш өске-даа он-он аттарны чоргаарал-биле адап болур. Мурнакчыларның арга-дүржулгазын бүгү башкылар ажыглаарынче, ылангыя чаа өөредилге чылында, онза кичээнгейни салыры чугула. Черле ынчаш аңгы-аңгы эртемнер аайы-биле методика каттыжымышкынарының ажылын чер болганга бедик деңгелге чөрүдарын чедип алыр.

Өөредилгениң амыдырал-биле харылзаазы, ниитиге ажыктыг күш-ажылга школачыларны белеткээри эң чугула айтырыгларның бирээзи болуп артпышаан. Күш-ажыл өөредилгезиниң базазын быжыглаары, ону чогумчалыг организастаарын чедип алыры база кол чүүл болуп турар. Бо талазы-биле кылза чогуур ажылдар хөй. Уругларның профессионал угланышкынының байдалы болур-чогуурбиле ам-даа шиитпирлеттимейн турар. Чаа өөредилге чылы эгелээже чедир арткан үеде бүдүрүлге өөредилгезиниң базазын быжыглаар, дериг-хереклер-биле четчелээр, башкы кадрларны таарыштыр тургузар дугайын шиитпирлээринче сагыш салыр.

Өөреникчилерниң ортузунга техниктиг чогаадылгаже, техниктиг конструкция кылырынче сагыш салырын школа бүрүзүнге боттандырар. Ону чедип алырынга таарымчалыг байдалды тургузар, өөреникчилерни адаа хандыкшыдар, техниканы, механизмнерни ханы билип алыр кылдыр өөредири чугула. Шак ынчаар чедип алдынган билиглер кедиизинде барып улам ханылап өөрениринге, оон соонда практиктиг ажыл-херекке ужурдузалыг болуруун чугаажок.

Чаа өөредилге чылынга бүгү талалыг эки белеткел 1981-1982 өөредилге чылының чедишкинниг болуруун үнделзинин салыр дээрзин утпаза чогуур.

А. КОШКАРОВА,
Тыва АССР-ниң чырыдыышкын министриниң оралакчызы.

Хову-Аксы суурда дааранылга цегинин № 2 комсомолчу-аныяктар бригадазы июнь айның бүдүрүлге планын 109,1 хуу күүсеткен. Даараныкчылар аразында тергиин мастерлерниң бирээзи Гусария Плащенко болуп турар. Ол июнь айның планын 171 хуу күүсеткеш, бүдүрүлгеге ийиги черни ээлээн.

ЧУРУКТА: Г. Плащенко ажыл үезинде.
А. КОДАН-ООЛДУҢ фотозу.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

ТАЙБЫҢ БОЛГАШ КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГА ДЭЭШ

Европага айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажыгга талазы-биле чөвүлел хуралдың Түңнел актызынга 1975 чылда Хельсинкиге ат салган хүнден бээр август бирде алды-ыыл болган. Европа дипти тайбың кожа-хелбээ догуиаашкын харылзаалар ының девискээр району болдурарының перспективалары Хельсинкиге Түңнел актыга ат салганы-биле од диптиң мурнунга ажыттынган деп, БКП ТК-ның органы «Работническо дело» солун бижээн.

СОФИЯ. Европаны месилдежиишкиннериниң, демиселдиң болгаш узуткакчы дайынның чери турганындан тайбың, чаагай кожа-хелбээ болгаш боттуг будүүтүг харылзаалардың девискээри болдурарының перспективалары Хельсинкиге Түңнел актыга ат салганы-биле од диптиң мурнунга ажыттынган деп, БКП ТК-ның органы «Работническо дело» солун бижээн.

Европага политика талазыбиле дүшкүүрүлүг чорукту чавырылдырарының, кайы-даа талага ажыктыг экономиктиг болгаш эртем-техниктиг күжениишкининг кады ажылдажылганың хереэ Хельсинкиге эгелээн.

Ынчалзажок нүрүнелер аразында маргылдаалары тайбың чепсектер-биле шиитпирдээр деп Хельсинкиге алдынган хүлээлгелерни үреп турар АКШ-тың үүлгединшкиннери ол боттуг эгелээн чорудулганы сөөлгү үеде кыжаныыцкың адаанга тургузупкан.

Европа дипке улустарының тайбың аргыжып, харылзажыр чоруун үзер болгаш Европаны ядролуг дайыының ареназы болдурар дээр бүгүле орааздажышкыннарга удур демиселге европейжи улустар каттыжып турарын «Работническо дело» солун демдеглээн.

ХЕЛЬСИНКИ. Европага айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга талазы-биле чөвүлел хуралдың Түңнел актызынга ат салганының соонда эрткен чылдар дүшкүүрүлүг чорукту чавырылдырарының хереэ бижыг үндезинде хөлжүп турарын көргүскен деп, Финляндиның хөй-ниитичи кескү ажылдакчызы, Васа хоорайда тус черинiң «Финляндияның тайбың талалакчылары» дээр организацииязының даргазы Т. Освик СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседазынга медеглээн. Европа чурттарының аразында бүдүрежилге бижыкшаң, харылзаажылгалар болгаш кады ажылдажылга өскен. Хельсинкиге чөвүлел хурал эрттирериниң эгелекчилериниң бирээзи болган Совет Эвилелиниң ол херекке улуг салыышкынныг болганын Т. Освик онзалап демдеглээн.

Ындыг болза-даа АКШ-та болгаш НАТО-да империалистиг бөлүктер Европага боттарының негелделерин албадаар, боо-чепсекти эндере бүдүрериниң политиказын чорударда оңу дыиангыр чепсек болдурун алыр дээр орааздажышкыннарын кагбааннар. Ортумак ыракшылдың чаа америк ракеталарын Барыын Европаның чамдык чурттарынга сайгара тургузар дугайында шиитпир харын ол дугайын хереченлеп турар. Тайбының херээге айыылдыг ындыг янзылыг планнарга Европа чурттарының тайбынга ынак хөй-ниитизин удам узуубиле удурланып турарын Т. Освик айыткан. Совет Эвилелиниң делегейде дүшкүүрүлүг чорукту кошкадырынче, дүшкүүрүлүг чоруктуң чавырылышкының быжыглаарынче утланган тайбың сөөлгү инициативаларының чугула ужурдузалының ол онзалап демдеглээн.

ЙРАГА. Хельсинкиге болганнити-европа чөвүлел хуралының Түңнел актызының принциптерин аммыдырага тайгылыш чок боттандырып чорудары эргежок чугула деп, «Руде право» солун онзалап демдеглээн.

Ындыг турбуже АКШ ол дугуржуп алышкыннар аңаа хамаарышпас чүве дег аажылап турар-дыр деп ол солун демдеглээн. Түңнел актыны АКШ хүлээп көрбелин азы оортан аңаа чүгле ажыктыг чүүлдү алырын күзеп турар. Түңнел актының адаанга ат салган АКШ-тың болгаш НАТО-нуң чамдык чурттарының хоралакчы үүлгединшкиннери Мадридте ужуражыышкынга дыка улуг моондакты чедирип, Европага айыыл чок чорукту болгаш кады ажылдажылганы быжыглаарын, ылангыя политика талазы-биле дүшкүүрүлүг чоруктуң кошкаашкынынга шерег талазы-биле дүшкүүрүлүг чорукту кошкадырын немзарине хамаарышкан чүүлдерин кыжаныыцкын адаанга тургузуун турар-дыр деп ол солун демдеглээн.

Хельсинки дугуржуушкуннарын амыдыралга боттандырарынче боттарының нүжениишкиннерин социалистиг чурттар аразы-чыл дургузуунда үлгайдырып келген. СЭКПниң XXVI съездизиниң көдүрүлген саналдар аңаа онза чугула ужур-дузалыг болган. Ол тодаргай болгаш боттуг будүүттүг саналдарга Европада тайбыңга ынак бүгү күштер байыр чедирген. Тайбың дээш, дүшкүүрүлүг чорукту чавырылдырар болгаш чепсеглениишкинни дүжүрер дээш демиселди уламчылаарыңга олар быжыг үндезин ол саналдарда киргем деп олар көргеннер.

Ындыг болзажок АКШ дээрге боо-чепсекти эндере бүдүрерип күштелдирер, социалистиг чурттар-биле харылзааларны чидигландырер, идеологтуг хоралаашкынны күштелдирер дээш Хельсинки ёзүзүнга чөрүүттүр-ле болдунуң барыын-европейжи эвилелчилериниге ыйышкын кылып келгенин «Руде право» бижээн. Дүшкүүрүлүг чорукту чавырылдырарының политиказы чүгле Совет Эвилелиниге болгаш социалистиг өске-даа чурттарга ажыктыг дээр хооаун чылдак-биле АКШ-тың агрессия бөлүктери ол политиказже халдап турар. Ол дээрге хооаун чулчуруушкун-дур, дүшкүүрүлүг чорукту чавырылдырары, тайбыны камгалаары, чепсеглениишкинни дүжүрери бүгү хижи төрелгелериниң эртем-ажыктарынга тазаржыр деп, «Руде право» онзалап демдеглээн.

(СЭТА).

СЪЕЗДИНИҢ АЛДАРЫ ДЭЭШ

ХАНОЙ. (СЭТА). Вьетнамның Коммунистиг партизының 5-ги чылдың төнчүзүнде болур V съездизинге алдар кылдыр социалистиг чарыышты калбартыр дугайында доктаалды Вьетнамның проф. эвилелдер федерациязының күүскому хүлээп алган.

Планның онаалдаларны күүседириңче, күш-ажылдың бүдүрүкчүүн болгаш кылын үндүрер продукциянын шинзарын бедидеринче ажылчы чоннарны мобилизастаар талазы-биле профвилел организацияларының сорулгаларының тодаратказын. Социализминиң материал-техниктиг базазын тургузар талазы-биле Вьетнамның Коммунистиг партизының кедүрген программазын амыдыралга боттандырарынга идепкейлиг киржээринче күш-ажылчы чонну Вьетнамның профвилелдер федерациязы кыйтырган.

НАЦИОНАЛ КАДРЛАР БЕЛЕТКЕЛИ

ХАНОЙ. (СЭТА). Практикага нептереткенинин экономиктиг ажыы 20 миллион чыгам доңг акша болган 200 ажыг эртем темаларын Хошимин хоорайның политехниктиг институдунуң башкылары болгаш студентилери чогаадыкчы ёзү-биле ажылдап кылган. Хоорайны хостаанының соонда тургустунган бо институт Вьетнам Социалистиг Республиканың инженер-техниктиг кадрзарын белеткээриниң эң чугула төптеринин бирээзи, эртем шинчилелдериниң улуг базазы апарган.

«САЛАНГ» — АМЫДЫРАЛДЫҢ ОРУУ

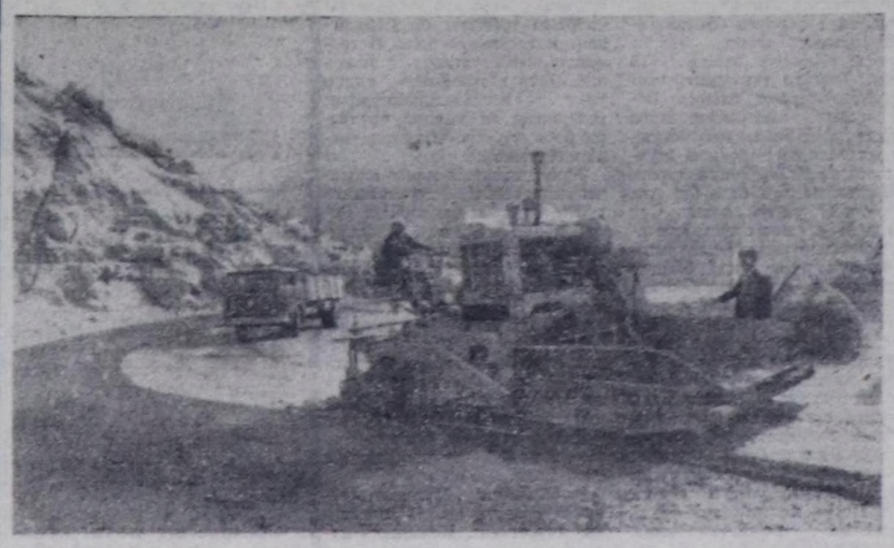

Афганистанның транспорт системазының чедишкинниг ажылы аныяк республиканың экономиктиг хөгжүлдезинин чарлып болбас эң чугула чүүлдериниң бирээзи-дир. Чуртта херек кырында демир-орук тар чок, чүүктериң кол кезиин автотранспорт-биле сөөртүр. Эң ырак-узак район нарның чурттакчыларынга аъш-чем продуктуларны, хептерни, нефть продуктуларны оон дузазы-биле чедирип, можулар топ терinче дериг-херекселдерни, машиналарны сөөртүп турар.

Афганистанның эң сураглыг оруу—Панж хемде Шерхан порт-биле Кабулду туштурган болгаш Гиндукуш сыныи таварты эрткен «Салангг» дээр автоорук-тур.

Салангының арт-сыныи ажыалдыр оруктуң тудуун 1959 чылда Совет Эвилелиниң техниктиг деткимчези-биле эгелээн. Ол тудуг беш чыл уламчылаан. Оон бээр-ле совет болгаш афган специалистер оруктуң идегелдиг ажылчын байдалга турарын хандырып турар.

ЧУРУКТА: Салангг арттың кырында орук участоктарының бирээзинде орук шывыын чаартып турары.

Г. НАДЕЖДИННИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохроникazы.

ОЛАРНЫҢ ЭВИЛЕЛДЕЖИЛГЕЗИ

ЭЛЬ-ДЖАЗАИР. (СЭТА). Шерит объектилерин тургузары-биле египет девискээрни америк дайзынызрактарның эргежиге бээр дээш президент Садаттың шиитпирии Алжирниң «Аш-Шааб» солуну шыгыыг буруу шапкан.

Каттышкан Штаттарга шерит чепгелделери Азиниың болгаш Африканың улустарының хосталгазынга база хамаарышпас чоруунга удур утланган агрессечи америк планнарны Садаттың ёзу-чурумунуң деткип турарының база бир бадыткалы деп ол солуп айыткан. АКШ-биле шерит талазынга кады ажылдажылга Египеттиң бо-булаа девискээрге АКШ-тың хоралакчы үүлгединшкиннерин улам ынай улгаттырарынга таарышкан чер болдурупкан.

АКШ—КЫДАТ: стратегтиг харылзаалар

ВАШИНГТОН. (СЭТА-ның корр). Азияга дүшкүүрүлүг чорукту улам чидигландырериичe, делегей байдалын нарыладырынче. Совет Эвилели-биле социалистиг дем каттыштырылазы-биле удур туржуруп күштелдирериичe, Афганистанга болгаш Кампучияга удур чарлаттынмаан дайынны кады чорударынче утланган Кыдат-биле «стратегтиг харылзаалар» Каттышкан Штаттар улам калбартырынче чүткүп турар. Ол дугайын президент Рейганның Пекинде АКШ-тың элчизин кылдыр чоокта чаа томуйлаан А. Хаммелдич сенаттың даштыкы херектер талазы-биле комиссиязынга чугаазы хереченлеп турар. Вашингтон ол харылзааларны «онза чугуланган» көрүп турар деп, ол медеглээн болгаш ол харылзаалар «американнарның амыдыралзы эрге-ажыктарынга» дүжүп турар деп санаан.

Вашингтон биле Пекинниң аразында «эрге-ажыктарның дүжүлгези» бар, оларның аразында улам «чүректиг ханызындан харылзаалар» хөгжүп турар. АКШ Кыдатты моон сонгаар «найыралчы күрүне» деп санаар апаар деп, америк чаа элчин бүгү талалыг бүдүредирин сыныткан. Амгы үениң америк боо-чепсектерин Пекинге садар дугайында Рейганның администрациязының шиитпири «америкин-кыдат харылзаалардың түүрүм бөгүлээр хөгжүлдезинге» болгаш деп, ол аңаа медеглээн Оон сөстери-биле алырга, боо-чепсектерниң кандыг-кандыг хевирлерин Пекинге баарынын дугайында айтырыгны Вашингтонда «идепкейлиг маарыпшас чоруунга удур утланган агрессечи америк планнарны Садаттың ёзу-чурумунуң деткип турарының база бир бадыткалы деп ол солуп айыткан. АКШ-биле шерит талазынга кады ажылдажылга Египеттиң бо-булаа девискээрге АКШ-тың хоралакчы үүлгединшкиннерин улам ынай улгаттырарынга таарышкан чер болдурупкан.

Ынчаш көргө, чаа америк элчиниң чугаазындан аларээри чүл дээрге, америк-пекинчи эвилелдежилгезиниң хөгжүлдезинде тайбының херээге амгы үеде, ылангыя шерит кады ажылдажылганың талазы-биле эң айыылдыг үе-чада тургустунган. Элчиниң Кыдат-биле «онзагай шерит харылзааларының» түлары АКШ-ка шүүт эргежок чугула» апаргаи деп сөстери кыжаныыглыг-даа ышкаш дыңнадылар.

Пекинче томуйлаашкынны Хаммел, демократтыг Афганистанга удур чарлаваан дайынны чорудуп турар, Вашингтонуун болгаш Пекинниң чепсегленнии дээрбечилерни оортан октап турарын Пакистанга АКШ-тың элчизин турган алган. Ындыг херектерге сураглаан Хаммел Афганистанга хамаарышпас АКШ-тың болгаш Кыдаттың «ниити сорулгалдыын» онзалап айыткан.

Афганистанга удур чарлаваан дайынны улам күштелдирер талазы-биле Вашингтонуун болгаш Пекинниң «кежиишкиннерин каттыштырарынче» чүткүлүн Хаммелдиң чугаазы хереченлеп турар деп ында уведен көрген. Афган контрреволюсчу болүктерге америк шерит дузалын узгаттырарын ында чеде бергеи афган дээрбечилер улустукуларының четип алганы база аңаа эмес. Парламентиниң медеглерин дөгүлээр апаарга, дээрбечилерге америк боо-чепсек-биле дузалаачыл ам бээри 40 миллион доллар иеткен болгаш улам көвүдеп турар.

Н. ПАХОМОВ

Школа болгаш амыдырал

АЖЫЛГА ДАДЫГАР

Бистин республикада өөреникчилериң бүдүрүлге бригадаларының аразында Туранның № 1 школазының бригадазы эң баштай тургустунган болгаш чээрби ажыг чылдарның иштинде чыл бүрүде бедик дүжүттү өстүрүп, быжыглаттынган совхозу «Кызыл тараачының» ажыл-херээнге улуг дузалу чедирип келгек. Анаа ажылдаан өөреникчилер кедээ ажыл-агый культуралары канчаар өстүрүп, ажазарын херек кырынга өөренип ап, чамдыктары трактор, машиналарны боттары башкарып, ону чогумчалыг ажылган билиринге мергежин ап келгеннер.

Бо бригадага чыл бүрүде тараапы, картофельди, а кукурузанның бедик дүжүдүн өстүрүп келген. Оон аңаа ажылдаш чораан өөреникчилерден трактористер, чолачылар, агрономнар дээш кедээ ажылагыйның өскө-даа мергежилерин чедип алгаш ажылдаш чоруурлар хөй.

Бо чылын өөреникчилер бригадазының участогунда 100 гектар шөлдү ажыглап турар. Ында картофельди 50, кукурузаны 40, капустаны 3, свекла болгаш морковьту бир-бир гектарга тарып өстүрүп турар. Ол тарып өстүрүп турар культуралардан алыр ужуруг дүжүдүнүң планы база амыр эвес. Ук шөлдүң гектар бүрүзүнден картофельди 100, кукурузаны 150, капустаны 110, свеклапы 70, морковьту 50 центнерни өстүргеш, ажаап алыр ужурлуг. Ол дээш улуг ажылды уруглар башкыларының удуртулгазы-биле кылып чорудуп турар. Картофельдиң үнүжү багай эвес, ында чангыс-даа бок үнүш көзүлбес, кукуруза база багай эвес үнүп турар. Эң-не кандазашкыныг изиг берге үеде үнүштерни өстүрүп турары ында ажылдап турар өөреникчилериң кылып турар ажылынга хайдыкшылдыын, оон ужур-дузазын хапшы-биле медереп билип турарын хереглээр.

Бо хүнерде өөреникчилер будук-бүрү белеткелинде ажылдап турарлар. Бригада 30 тонна будук-бүрүнү белеткээш, ону боттары чүдүргеш, АВМ-че чедирип берип турар. — Ниитизи-биле 5 машинаны чедирип бердивис — деп, бичии тракторист оол хөөрей-дир. Бүга унукта талдар дээрге чиндигир көк чүвелер. Оон баарында будук-бүрү белеткээн уруглар ийи кезек черде изиг түлүк ажылдаан турлар. Кезип каан будуктарының унунуң чинге шевергини кончуг, чамдык улуг улустарның кезип каапы, белеткээн будуктары ында калыр.

—Өөреникчилерден эң-не идепкейлиг ажылдап турарлар хөй-ле ыйнаан, а оларның иштинде эң-не тергиннерин адап көрүнерем? — деп, бригадада башкылардан айтырдывыс

—5-ки класстың өөреникчизи Ира Степанова бүгү ажылга тергиндеп турар — диди. Шынап-ла шокар хөйленнинг бичии ак уруг тал будуунуң аразында көстүр-көзүлбес ажылдап тур.

Шөлде трактор дагжап чоруп тур. Бажын доза чеде бердивис. Кабинада чазы ажок ийи оол олурлар. Элээдизи руль артында. Олар бисти мурнай-ла эптиг-эзилдэ ажок мендилештилер. Ол дээрте бригадада эң мурнакчы трактористерниң бирээзи 9-ку классчы Сергей Васильев биле 7-ги классчы Сережа Степанов олар болду. Ында бичии оолдар бо хире шөлдү ажылдан кылырынга идепкейлии-биле киржип турарын көрүп, бодап турарга сеткилге чоргааранныг-даа. Кайыдаа районнуң школалар бригадаларында эллээди уруглар ажылдап турарының байдалын көргеш, аңаа өөрүвес аргажок, олар кандыг-даа ажылды кылып турар.

Ында болза-даа чамдык суурларда, мыя бо чанывыста Туран хоорайдан безин хайыы булунарда кончуг мөге-шыырак ийи-чангыс эрлер кылыр чүведен ылдамыштап, элеп-тендим чоргулаар-дыр. Уругларны күш-ажылга өөредип чаңчыктырары-биле чергелештир, турум кылыкан чүвезин чок каттап, тооруктап, балыктап чоруур «кадыг ажыл-кылып албастарны» бир дизы көөрү база чугула.

Туранның № 1 ортумак школазының өөреникчилериниң «Кызыл-хаяа» бүдүрүлге бригадазының ажыл-ижин көөрге мындыг-дыр. Оларның ажылының чогум түнелги удавас көстүп кээр.

А. АРАПЧОР.

ЧУРУКТА: 5-ки класстың өөреникчизи Ира Степанова; өөреникчи-трактористер Сергей Васильев болгаш Сергей Степанов олар ажыл үезинде.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

Довженко аттыг киностудияга Евгений Шерстобитовтуң тургусканы чаа кинону бистиң республиканың көрүкчүлери онзагай сонуургал-биле хүлээп алыр боор. Б. Воровьевтуң тоожузун ёлугаар тургускан **«Бодувуска хүлээнип ап тур бис»** деп кино Ада-чурттуң Улуг даймының база бир болуушкунун төөгүп турар.

...Олар түгле, тос кижи. Командылал черинниң онза даалгазын күүседир болган. Эрес-дидим, кайтамчык-ла оолдар. Дайынның тыныгына (ол чалымнарлыг ортулукта) барып, гидросамолёттарны болгаш от туружун чок кылыр ужурлуг. Ол операцияның чедиишкинниг боттандырганындан далай десантызывга орук ажыттынар, муң-муң кижилериң амы-тыны намгаланыр.

Эрес-кашпагай, тудунгур, караа көскү эрлер. Оларның чамдыы эвээ келбээн. Ынчалза-даа оларның аттары кажандаа уттундурбас арткан. Оларның аразында улуг матрос Муноо Ланцуп база бар. Оон өөрүп-хевири кижиниң сеткилинге артып каар болгаш уттундурбас. Ук өөрүп-хевирин бистиң чаңгыс чер чурттуувус, Тываның хөгжүм-шиин театрының артизи Алексей Ооржак тургускан. Артистиң канчаар ойнап турарын көргеш, боттарыңар үнелээр силер. Кинону үндүрүп эгелээр мурнунда артист-биле ужуражылгаларны база организастаар.

«Ленфильмге» тургускан бир кинонуң сюжеди нарын болгаш будулчак. Ужуралдарлыг кино деп түве силерге билдине берген боор. **«Туманда ийи узун медээ»** деп кинода истелгени специалистер чорутпайн турар. Кемниг херек үүлгедикчизиниң турар байдалында истекчиниң ажылдаарынга таарымча чок. Болуушкун теплоходта болуп турар, ында пассажирлер саны каш-ла кижи. Ындыг турбуже өлүрүкчү чорук болган. Караазыышкын кижи бүрүзүнге оваажып турар. Ынчангаш көрүкчүлер янзы-бүрү болуушкуннарга киржип, истеп, хынап, догааштырып болур арга-лыглар.

АВГУСТА КӨРҮҢЕР

Буржуаз **ниитилелге кижилериниң** аразында харылаалары шинчилээринче угланган база-ла ужуралдарлыг **«Ферфакстың миллионнары»** деп кинону Довженко аттыг киностудияга тургускан. Ында база-ла билдинмес өлүрүкчү чорукту истеп турар...

«Кыстар душтуктарны чалап тур» деп киновуң ады безин комедия аянныг. Аня Позднякова — эки кижи. Оон чурттап турар черинде бүгү кижилер хүндүлээр. Ынчалза-даа уругнуң хуузунда амыдыралы чогуваан. Кижи көөрге эптиг-эзилдек, хөглүг, ажылгыр-ла көстүр. Удавас үеннээр. Сөөлгү идегели база оскунгурган...

Аня оон соонда-ла аас-кежиин сурап чоруп каан. Кара далайга келген. Ында белен чүве найыы турар, элдептиг төөгүлерге-даа таварышкан. Ийи кижиниң аразында бот-боттарынга ынакшыл чокта аас-кежик-даа, өг-бүле-даа турбас дээрзин Аня ам-на угаап билип алган. Оон ролюн Марина Неёлова ойнаан. «Мосфильмге» үндүрген бо кинода Леонид Куравлев, Николай Караченцов, Татьяна Борисок олар база тырттырганнар.

«Чаакче дажыышкын» («Арменфильм» киностудия) деп кинонуң болуушкуну ырак суурда болуп турар. Ажыл-төл чок Григор болгаш оон кадайы Гурванда ескүс оол азырап алган. Топтуг аажы-чаңныг оолдуң өзүп келгеш, канчаар кадайланып турарын кинода көргүскен. Кинода Софико Чаурели, Фрунзе Мкртчян, Галина Беляева шыкаш сураглыг артистерниң ойнап турары кымга-даа солуп болуру чугаажок.

«Мээң ачам — идеалист» деп киновуң кол маадыры музыкалыг комедия театрының артизи Сергей Петров. Оон амыдыралындан чаңгыс хүнүң дугайын кинода көргүскен. Оон аныяк кадайы Алена ол хүн божуур ужурлуг. Артистиң 30 харлыг эмчи оглу Борис адазының кижилерге ачы-буянныын ам-на билип каар. «Ленфильм» киностудияга кинону үндүрген.

Бистиң үеним аныяк херээжен кижизиниң арыг чымчак сеткилиниң дугайын лириктиг кинотоожунуң ады **«Улуг хемниң эриинге»**, Сибирьниң улуг тудуунга ажылдап келген Настя Тимофееваның ажыл-херектерин, мөзүг-шынарын кинодан көөр бис.

Азербайджан кинематографистер **«Оон халаптыг ынакшылы»** деп лентазында амгы үеде бүдүрүлгени башкарарының эң чугула айтырыын көдүрүп турар. Даараныла фабриказында эрги ёзу-биле ажылдаар дээш туружуп турар чамдык кижилериниң дугайын кинодан көөр бис.

Н. БОЛЬШИНИНА,
кинопрокат конторазының улуг редактору.

АВГУСТ 4-ТЕН 6-ГА ЧЕДИР ТЕЛЕВИДЕНИЕ

АВГУСТУҢ 4
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 9.05 — «Синдикат-2», Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 4-кү серия. 10.10 — «Таллиннин аялгалары» кино чечен чугаазы. 10.20— «Кино аян-чоруктарының клуву». 11.20 — Телемедээлер (орус дылга). 11.25—14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер (орус дылга). 14.35 — Тудугжу хүнүнге уткуштур эртем таймылбырлыг фильмнер программазы: «Тудугга материал хемчээлин эвээжедири», «Улетпүр бүдүрүлгелериниң агаарны арыглаары», «Тудуг болгаш архитектура». Киножурнал. 15.30— Уругларга фильм. «Чай читкен». 16.45 — «Кады — найыралдың өг-бүлези». 17.15 — «Буратиноның делгелгези».

КЫЗЫЛДАН

17.45 — Чөөн-Хемчик районнуң ажылчы чоннары мал чемнери белеткелинде. Дамчыдылга. 18.15 — «Мал чеми белеткелинин хүн демдеглели». 18.30 — Телемедээлер. 18.40 — Телемедээлер (орус дылга).

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Афганистанның хүннери». Республиканың бо хүнниниң дугайында телеочерк. 19.20 — «Синдикат-2». Хөй сериялыг уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүүү. 5-ки серия. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35— Москванның күрүне филармониязының үлегерлиг симфония оркестри И. Штраустуң чогаалдарын күүседир. 22.25 — «Драматиктиг биология». Эртем-тайылбырлыг фильм. 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00—00.45 — Бут бөмбүүрге ССРЭ чемпионады. «Динамо» (Москва) — «Динамо» (Тбилиси).

ИЙИГИ ПРОГРАММА

12.00 — Уругларга фильм. «Бажында кым-даа чок». Хөй сериялыг уран-чечен фильм (ЧССР) — 7—14 сериялар. 13.15 — Мультфильмнер программазы. 13.45 — Чаз өг-бүле болганнар телеклуву. 15.00 — Н. Мясковский. Үрер хөгжүмге ойнаар 19-кү симфония. 15.35 —ССРЭ-ниң ча адырынга чемпионады.

КЫЗЫЛДАН

16.00 — «Төнмээн симфония». Уран-чечен телефильм. 17.35 — «Делегей кырында тука».

МОСКВАДАН

18.15 — «Хөглүг нотажыгаштар». («Орбита-3»).

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер. 18.40 —Телемедээлер (орус дылга). 18.50 — «Чайлагда». Уран-чечен телефильм. 19.20 — «Шимчээшкинниң айыыл чогу дээш».

МОСКВАДАН

19.40 — «Воротанның тамылары». Документалдыг телефильм. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Хектиг шак». 20.15 — Литва ССР-ниң ырының болгаш танцының «Летува» деп күрүнеңиң үлегерлиг ансамблиниң концерти. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35— «Кызыл скрипка». Уран-чечен фильм. 23.05 — 23.35 — Москванның күрүне филармониязының үлегерлиг симфониялыг оркестри совет композиторларның чогаалдарын күүседир.

АВГУСТУҢ 5
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00—«Ye». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 9.05 — «Синдикат-2». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 5-ки серия. 10.10 — «Чаа тоол». Мультфильм. 10.25 — «Биладингирдаа болза, бүзүреттинмес». 11.20 — Телемедээлер (орус дылга). 11.25 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер (орус дылга). 14.35 — Латвиянның телевидение студиязының документалдыг фильмнер программазы. 15.35 — «Орус чугаа». 16.05 — «Объектив». 16.35 — Концерт. 17.10 — «Горнистер, харыылаңар!». 17.40 — «Хөл шыдыраа школазы». «Танышынар, хөл шыдыраа». 1-ги дамчыдылга.

КЫЗЫЛДАН

18.10 — «Мал чеми белеткелинин хүн демдеглели». 18.20 — Телемедээлер. 18.30— Телемедээлер (орус дылга).

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00—«Аажок чугаа». 19.30 — «Ромео биле Джульетта». П. И. Чайковскийниң музыказынга фильм-балет. 19.50 — «Синдикат-2». Хөй сериялыг уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүүү. 6-гы серия. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35 — 23.05 — «Тайбыңның болгаш пайыралдың ырлары». Концерт. Тенгеңде —Бөгүн делегейде. Информастыг үндүрүлге.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Уругларга фильм. «Оон арның топтап көрүнер». 1-ги серия. 12.50 — «Маргыжар клуб». 13.50 — Москванын аныяктарының болгаш студентилериниң Ленинчи комсомол аттыг мааналдыы лауреады хорунуң концерти. 14.10 — «Дагдыыкчы». Тележурнал. 14.40 — Камерлиг музыка концерти. 15.10— «ПТУ-га түү үүвеге база канчаар өөредирил?» Раздольноениң Социалистиг Күш-ажылдың ийи дакпыр Маадыры П. Ангелина аттыг № 10 ПТУ-нуң дугайында. 15.40 — «Салават — чалыы пазын хоорайы». Документалдыг телефильм.

КЫЗЫЛДАН

16.00 — «Бөгүн манежте». Цирк программазы. 17.00 — Телефильм. 17.15 —«Мал ажылын үлетпүүдевиниге кадыг ажыллажылга». Документалдыг фильм. 18.05 — Чаңгалдар.

МОСКВАДАН

18.10 — «Бесоновка болгаш оон онуктери». Мультфильм («Орбита-3»).

КЫЗЫЛДАН

18.30 — «Культура болгаш амыдырал». Тыва АССР-ниң культура министрлиниң оралакчызы А. Ф. Емельянов дамчыдылгага киржир. 19.30 — «Кызыл болгаш кызылчылар».

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — Р. Щедрин. Ийнги симфония. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35 — «Манеж хааны». Уран-чечен фильм. 23.00 — 00.45 — Бут бөмбүүрге ССРЭ чемпионады. ЦСКА—«Нефтчи» (Баку).

АВГУСТУҢ 6
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 9.05 — «Синдикат-2». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 6-гы серия. 10.15 — «Хүрен адыг дутаыында». Документалдыг телефильм. (Пермь). 10.40 — «Ырак болгаш чоок ыры». 11.20 — Телемедээлер. 11.25—14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Эстониянның телестудиязының документалдыг фильмнер программазы. 15.45 — В. Крапивин—«Хат хадыыр талада». Телешин. 1-ги кезээ. 17.10— «Экономика камналгалыг болур ужурлуг». 17.20 — «Ортёнок» телестудиязының концерт залы.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — «Мал чеми белеткелиниң хүн демдеглели». 18.15 — «Делегей байдалының доп-чуулалы». 18.30 — Телемедээлер. 18.40 — Телемедээлер (орус дылга).

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Европа чемпионнарының хоккей талазы-биле кубогу. ЦСКА (ССРЭ) — «Брюнес» (Швеция). Италиядан дамчыдылга. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35 —Музыка дугайында чугаалы уругларгылаал. «Мусоргскийниң төрөөн черинде». 22.20 — Бөгүн делегейде. 22.35—22.55 — «Кетеваншың согунары». Документалдыг телефильмниң баштайгы үндүрүлгези.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Уругларга фильм. «Оон арның топтап көрүнер». 2-ги серия. 12.55 — Мультфильмнер программазы: «Бичии урут болгаш чаан». «Кожегушчуган болгаш сөөк». 13.25 —«Хүнзорек үн». Фильм-концерт. 14.30 — «Декабристер дугайында чугаалар». И. Пущин. 15.30 — РСФСР-ниң алдарлыг артизи А. В. Кассинин ойнаар.

КЫЗЫЛДАН

16.00 — «Мал чеми белеткелиниң хүн демдеглели». Документалдыг фильмнер программазы: «Доңнай шараан удаазынналыр», «Чүс-чүс чылдарның дүмбейиндеи». 16.40 — «Хендрик Крумм ырлаар». Фильм-концерт. 17.00 — «Батыр-маадырының бакымнары-биле». Телефильм. 17.30 — «Серенада». Уран-чечен телефильм.

МОСКВАДАН

18.00 — «Хирошима». Документалдыг телефильм («Орбита-3»).

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер. 18.40 —Телемедээлер (орус дылга). 18.45 — Чаңгалдар. 18.50 — Тудугжу хүнүнге уткуштур. «СЭКП-ниң XXVI съездиниң шиитпирлерин —амыдыралга». 19.30 — «Мени бөгө киижи деп чугаалап турарлар». Телефильм.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — «Керииниң мунгараачыг салымының дугайында чугаа». Телемузыкалыг фильм. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35 — «Ол ыдыг оюн». Уран-чечен фильм. 23.10—23.50 — «Улустуң таланчылар». Украинаның бот-тывыышыр коллективтериниң концерти.

А. МЕЛЬНИКОВТУҢ «Аас-кежиктиг чаш назын» деп фотоэтюду.

Редакторнуң оралакчызы К. К. САТ

Агаар

Кызылдың агаар станциязының медээзин ёзугаар алырга, бөгүн республикага бүргеп, аалын каап турар агаар болур. Чөөн-чүкче угланыышкынныг хаттың дүргени секундала 9-15 метр чедир дүргедээр. Агаарның температуразы хүндүс 20-30, дүне 10-15 градус чылыыр.

Кызылга база-ла бүргеп, агаар. Хүндүс агаарның температуразы 22-24, дүне 10-13 градус чылыг болур.

Республиканың автоорук тарынга чүвениң көстүрү эки.

КИНО

АВГУСТ 4-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Шаптараазынар таварты сылдыстарже» 9.30, 12.30, 17.30, 20.30. «Кремльге байырлал концерти» 15.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Мээң ачам идеалист» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: Моңгүннелчек хаарганнар ужар черде» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Максим Перепелица» 10.00, 12.00, «Террор» операциянын буурааны» (2 сериалыг) 15.00, 18.00 21.00 шактарда.

БЕРИНГИНИҢ ҮГЕР-БООЛАРЫ

(Дилээшкиннер, тывыышкыннар)

Ол үгер-боолар шудургу шинчилекчилериниң болгаш ан чоруукчуларның ничээнгейин үр үеде хаара тудуп келген. Олар Беринг ортулуктуң мугулдурунуң элезинниг эриктеринге чамдыкта көстүп кээр, эске үелерде шуут мөзүлбейн баар турган. Ынчангаш оларның дугайы хөй-хөй тоолчургу чугаалар, рассказтар-биле холбаалыг болган. Ол дугайында тодаргайы-биле чугаалаарга мындыг.

1742 чылда Камчатканың ийнги экспедициязының киржикчилери ол ортулукка кыштаанының соонда «Св. Петр» деп, пакетботтуң (далайлап почта дажыглаар чиик пароход) артычызындан улуг эвес корабльди кылып алгаш, Петропавловскиде бажыңнарывыс чанып келген. Ортулукка ийи муң хире эдилелдерни, хереклерни ыыгжап каапнар. Оларның аразында үш ааалыг тос, ийи ааалыг беш шөй үгер-боолары шенектиң арнынге арттырып каан.

Далайжыдарының турган черинге оон боор-хөй-хөй экспедициялар, балык тывынчыларының болгаш анчылар чораапнар. Ынчалзажок складче баар орук читкен болбайн аан. Үгер-боолар кайнаар чыде бергенил? Ийи чүс хире чылда оларны ким-даа көрбээн.

Түгле 1935 чылда күштүг далай шуургының соонда түс черниң чурттакчылары эриктә хемдүнген үгер-боолардың чаздыктарын эскерип каан. Ол үеде оларны оон эң ямыр арга чок болган. Аңаа барымдаа болуп арткан чангыс-ла түүл янчанны «Комсомольская правданың» фотокорреспондентиин Г. Саньконуң тырттырган чуруктары болуур.

Үгер-боолардың элезин хеме шаап каапкан. 1946 чылда оларның чамдыызы база катап көстүп келген. Оларның үжүн оон эккелгеш, ийизин Даниянның чазаанга белекке берипкен болгаш оларны Берингиниң төрөөн чера Хорсенс хоорайда кадагалаан, а бирозин Петропавловск-Камчатканың областтың чурт-шинчилел музейинде тургускан. Арткан үгер-боолардың хуу салымы билдинмес турган. Ынчаарга оларның дугайын чоокта чаа тодаратқан болгаш тыпкан.

Ыраккы Чөөн түк улустарының төөгү, археология болгаш этнография институдунуң экспедициязының киржикчилери археолог В. Д. Леньковтуң удуртулгазы-биле тускай приборларны ажыглап турган, каът-каът кылып элезиннер адаанда чаштының чыткан хөй демир эдилел хереклеринең барын билип алганнар. Олар колдуунда-ла ийи метр хире ханы черге чытканнар. Хол-биле казып турган оларны алыр арга чок. Кап шак иштинде казарга-ла оңгарны суг долуп кээр турган. Никольск суурнуң чурттакчылары оларга дузалу чедирип, улут эвес экскаваторну болгаш мотопомпаны чоруткуп берген.

Экскаваторнуң кабиназынга алеут национадлыг Леонид Черныщев олурупкан. Кап-ла минута дургузунда ханы оңгар кастынган. Оон улут ускуужунуң диштеринге баштайгы үгер-боонуң уну таваржы берген. Маңаа Бүгү-эвилелдиң физика-техника болгаш радиотехника хемчээлдериниң талазы-биле эртем-шинчилел институдунуң ажылдакчызы А. К. Станюковичиниң эрик кырынга кылган шинчилелдери чазыг чок болганы тодаргай апарган. Квант магнитниг (сорунзалыг) метр-биле мугулдурунуң эриин хемчээп, чурукка тыртып тура шаандакы үгер-боолардың чер иштинге чыткаңы черлерни ылаштыр айткан.

Ылгырбелиг дугуйдуг трактор-биле үгер-боолары ыраадыр соөртүп турган. Техниктиг эртемнериниң кандидады Марина Сергеевна Шемаханская оларны кичээнгейлиг көрбүшаан, оларда чыпшыныш калган элезинин болгаш малгаш, баларны ооваарымчалыг арыглап аштап олурган. Удаваанда оларның биразозинден мындыг бижик көстүп келген: «Каменск заводу. 1733 чыл». Төөгүде шыгжаттынган документилерден алырга Берингиниң экспедициязынга мындыг үгер-боолары тогумна ол заводка шойдан шуткуп кылганы билдинип турар.

Баштайгы хүн база бир үш үгер-боону үштүп алган. Сыт улгадып эгелээнинден ажылды соксадыр ужурга таварышкан. Дүн дургузунда байдал есөрлүген. Эрик арыг болган деп-дески анаргап. Ажылды катап эгелээн. Ынчан база ийи үгер-боону элезинниг эриккө үндүрүп эккелген. Ускуушкын чедиги үгер-бөога таваржы берген. Ынчалзажок оңгарга суг улам улгадып келген, экскаваторну чалгыглардан далаш-биле мрады чайлаткан. Үгер-боону түгле үшкү хүндө үштүп алган. «Св. Петр» пакетботтуң экипажының кежигүнериниң арттырып каан чер бажыңнын казып, шинчилээрни дооскан.

— Оон түнели бистиң бодап турганывыс ышкаш болган — дээш, археолог Г. Л. Силантьев мынчаар уламылаан: — Кончуг кичээнгейлиг көрүп тургаш, шыгжаан янзы-бүрү хөй эдилел хереклер, үрелген пароходтуң чамдык кезектери, ыдык хеп, аяк-сава, боо-чепсек дээш үүү-даа бар. Бызанчыларының балдыларының, дайынчы узун чыда баштарывың, хачыларның, үгер-боо октарының, чоостарның амдыгаа чедир колдуунда хевээр шыгжаттынып артканы солун болуп турар. Оон тывылган түүлдерден музейге улуг делгимрин кылып болур.

Үгер-боолары болгаш тывылган өске-даа түүлдерни чаартып кылыры база шыгжап кадагалаары-биле Петропавловск-Камчатканың эккелген. Оларга географтыг өндүр улуг ажыдыышкынныларның үелериниң эң үнелиг түүлдери боон үүс-үүс чылдарда кадагалаттынар.

Экспедициянның эртем ажылдакчыларының составынга түгле чеди кижи чораан. Өске эш-өөр оларга дузалашпаан болза, ындыг улуг хемчээлдиг ажылды эртемденнериниң күүседири берге турган. Ыраккы Чөөн үүкте далайның дээди инженер училищезинин курсантылары боттарының чайгы дыштанылгазын шинчилел экспедициязынга эрттиргеннер. Никольск суурнуң школачылары болгаш бөгүнгү кижилерни ацаа база-ла бир ай хиреде хандыкшылдыг ажылдаан.

Экспедиция бодунуң мурнунга салдынган сорулгаларны күүсеткеш, Командор мугулдурундан чорупкан. Орус далайжыларның Оожум океанның сонгу кезинин шингээдип алырынга холбашкан географтыг ажыдыышкынналарының төөгүзүнге база бир чаа арын ажыттынган.

И. ТИТОВ,
Камчатка область.

ЧАРЛААЛДАР

Тыва АССР-ниң ИХМ-ниң күрүнениң автоинспекциязының демдеглел-шылгалдаа салбырының ажылдаарының үешагының август 3-тен эгелеп өскерилгенинин дугайын КАИ салбыры дыңнадып тур.

Автотранспортту демдеглеп-дир, эзе бижидер болгаш үйтөн уштур документилерни вторник, четверг болгаш суббота санында-ла 9.00 шактан 12.00 шакка чедир хүлээп алыр.

Чолаачы шынзылгаларын болгаш сөгүндырыг талонныры солуурун среда болгаш суббота санында-ла 9.00 шактан 12.00 шакка чедир хүлээп алыр.

Тыва АССР-ниң Харылзаанын будүрүлге-техниктиг эргелели дараазында специалистерни ажылче чалап тур:

радио болгаш телевидение бөлүүнүң инженери, демир удаазын харылзаазының инженерлери, хамаатыг камгалал инженери, күш-ажыл камгалаарының болгаш айыл чок болуруунун техниказының улуг инженери, улуг бухгалтер, экономист, почта харылзаазының инженери, администрация-ажыл-агый килдизиниң начальныгы.

Айтырар адрезиң: Кызыл хоорай, Кочетов кудумчузу, бажың № 53, телефон № 2-48-12.

КАДР КИЛДИЗИ.

Редакциянның адрези: Кызыл Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ. Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75 харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амылырал болгаш совет тургузуу килдизиниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27 информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17866 Чагыг № 170

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1) ТС—01428

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 180 (11678) | 1981 чылдың август 5, среда | 1925 чылда үндезилеттингеи | Өртээ 2 кеп

Төрээн чуртувуста

ВЛАДИВОСТОК. (СЭТА) Соңгу далайның оруу-биле эжиндириишкин эгелээн.

Ногаан лумчук портка судноларының баштайгы караваны чедип келген. Оларны Мурманскиден болгаш Архангельскиден Ыраккы Чөөн чуктуң «Капитан Хлебников» пароходствозунуң чаа ледоколу эккелген. Ол-ла рейс-биле Заполярьеның чүрттакчыларынга аът-чем болгаш үлетпүр баразаннарын, тудуг материалдарын, автотранспорттуң техниказын чедирип берген.

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың Күрүне сүлдезиниң дугайында Дүрүмнү бадылаар дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң чарлыы

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң доктаадыры болза:

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың Күрүне сүлдезиниң дугайында Дүрүмнү бадылаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай,
1981 чылдың июль 30.

СЭКП обкомунуң бюрозунда, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде, профоблчөвүлелде болгаш ВЛКСМ обкомунда

ҮШКҮ ОН ХОНУК: ТЕМП АМ-ДАА ООЖУМ

Июльдуң үшкү он хонуунда мал чемнери белеткээр талазы-биле районнарның социалистиг чарыжының дугайында доктаалды СЭКП обкому, республиканың Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел база ВЛКСМ обкому хүлээп алган.

Мал чеминиң белетчелинге идепкейлиг киржиринче республиканың бүгү ажыл-ишчилеринге СЭКП обкомунуң Кыйгырыызга харыы кылдыр мал чеми белеткээр дыка хөй бригадалар болгаш звенолар бедик организакчы чоруктуң болгаш күш-ажылды шын организастаарының үлегерин көргүзүп турар дээрэнн ук доктаалда демделээн. Барыын-Хемчик, Каа-Хем, Өвүр районнарның ажыл-агыйлары мал чеми белеткээриниң темпизин үшкү он хонукта бедидип, мал чеминиң өөрдезин (чемгерилге единицазы-биле) он хонукта тус-тус 11,3, 4,5 болгаш 11,9 хуу чедирген.

Оон-биле чергелештир дыка хөй совхозтарда мал чеминиң белетчелиниң темпизи ам-даа куду болуп артышпаан.

Август 3-те байдал-биле республикада сигеп — 38,2 мүң тонна — даалганың 17 хуузу, сенаж — 10,4 мүң тонна—даалганың — 17,4 хуузу, витаминниг сигеп даалганы — 2,5 мүң тонна— даалганың — 35,7 хуузу- болгаш 11,4 мүң тонна будук-бүрү белеткеттинген. Бай-Тайга, Тожу болгаш Кызыл районнарда сигеп белетчелп организас чок чоруп, ону белеткээриниң даалгазы чүгле 7—8 хуу четкен. Чөөн-Хемчик, Бии-Хем районнарда сенаж салыышкыны батай. Витаминниг-сигеп даалгазы белеткээр агрегаттар бүдүрүкчүлүг эвес ажылдап турар, оон хонукта бүдүрүп турар даалгазы 2 тоннадан ашпайн турар.

Чамдык районнарның болгаш совхозтарның партия, совет болгаш көдээ ажыл-агый органнары отрядтарның, бригадаларның болгаш звеноларның, а ол ышкаш мал чемин хол-биле белеткен турар кижилерниң ажылын таарыштырып, бедик бүдүрүкчүлүг болдурар талазы-биле кошкак ажылдап, бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларның ажылчыннарының база албан-хаакчыларының күжүн мал чеминиң белетчелиниче, оон темпизин бедидеринче мобилизаставайн турар.

Дыка хөй ажыл-агыйлар белеткеттинген мал чеминиң шынарынче чогуур кичээнгейни салбайн, сигенни кезери-биле бөлүнүп аразында үени үзадып, сенаж салырының болгаш витаминниг далган белеткээриниң технологилын үреп турар. Ниитизи-биле республикага хынаттынган сигенниң 10 хуузу, витаминниг сигеп далганының 20 ажыг хуузу болгаш сенажтың 50 хуузу стандарттың негелдезинге дүшпейн турар.

СЭКП обкомунуң бюрозу, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому мал чеми белеткээр талазы-биле июльдуң үшкү он хонуунда социалистиг чарыштың тинлекчилерин дараазында чөрлер деп саналаан:

— **төп зонадан — КАА-ХЕМ** район;

— **барыын зонадан — БАРЫЫН-ХЕМЧИК** район;

— **мурнуу зонадан — ӨВҮР** район.

Каа-Хем, Барыын-Хемчик болгаш Өвүр районнарга СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң база ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл туктарын болгаш 200—200 рубль түнүг акша шаңналын тыпсыр.

Мал чеми белеткелчилериниң бедик бүдүрүкчүлүг ажылын хандырар дээш немедде хемчегларни алырын СЭКП райкомнарынга, райкүүскомнарга, Көдээ ажыл-агый министерствозунга, «Скотопром» треске, районнарның көдээ ажыл-агый эргелелдеринге, парткомнарга, партия, профсоюзтар болгаш комсомол эге организацияларынга, көдээ Советтерге, ажылчы комитеттерге, ажыл-агыйларның удуртукчуларынга болгаш специалистерге дааскан. Мал чеминиң белеткелчилериниң бүдүрүлгели болгаш культурлуг амыдыралынче, эглеп, хүн болгаш хонук даалгаларын күүседир болгаш ажыр күүседир талазы-биле социалистиг чарышты дээштиг калбартырынче, белеткеттинген мал чеминиң бедик шынарын чедип алырынче кол кичээнгейни угландырган.

Л. И. Брежневтиң Э. Хонеккер-биле найыралчы ужуражыышкыны

СЭКП ТК-ниң Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединин Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев ГСЧП ТК-ның Чингине секретары, ГДР-ниң Күрүне чөвүлелиниң Даргазы Э. Хонеккер-биле август 3-те Крымга ужуражкан, ССРЭ-де ол түр дыштанып келген.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң болгаш ГСЧП-ниң X съездизиниң шиитпирлери Совет Эвилелиниң болгаш Герман Демократтыг Республиканың бүгү талалыг кадыкажылдажылгазының хөгжүлдезинге чаа калбак аргаларны ажытканын ийи партияның болгаш күрүненин удуртукчулары демделээн.

Хамыктың мурнунда эртемтехниктиг дешилгени тодарадыр адырларга бүдүрүлге кооперациязын боттуг-биле калбартыры амгы беш чылда төлевилеттинген. Микроэлектрониканы болгаш робот тудуушкунун хөгжүдер талазы-биле кады ажылдаарынче онза кичээнгейни салыр. Совет чиик болгаш аъш-чем үлетпүрүн чаарты дериириңге, ол ышкаш социалистиг дем каттыштырылга чурттарының экономиктиг хереглелдерин хандырарынга чугула ужурдузалыг болур төлээде, ССРЭ-ниң девискээринге газ дамчыдылгазын болгаш еске-дээ объектилерин тударынга ГДР киржир. Атом болгаш одалга-биле ажылдаар электростанцияларны база еске-дээ бүдүрүлгелерни тударда ГДР-ге Совет Эвилели техниктиг дуза-ламчы көргүзер.

Харылзаа байдалдарын хөгжүтпүшаан, ССРЭ биле ГДР социализм чурттарының коллективтиг институттарын — Варшава Керээзиниң организациязын болгаш Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелин быжыглаарынга моон сонгаардаа салыышкының киирер шиитпирлиг соруктуг. Акыдүмда чурттарны холбаштыр-ып тудуштурган сырый харылзааларны баксырадыр дээр кандыг-даа ораллажыышынар шиитпирлиг ойтур шавыышкынга таварыжыр.

ССРЭ болгаш ГДР даштыкы политиктиг кол сорулгазы делегейниң улам өзүп, орар дүшкүүрлүг чоруун ажыл эртери болгаш делегей харылзаалар-ның орталандырарын кылдыр санап турар.

70 чылдарга Европа дүшкүүрлүг чорукту чавырыдыр-арының диви болган. Европа ам-даа болза, дүшкүүрлүг чорукту чавырыдыраргынга идиг берип, делегейге политиктиг байдалды чымчалырынга инициативачы рольлу ойнап шыдаар аргалыг. Европага океан ындынлан боо-чепсектер аймаан немей алыры эвес, харын хамыктың мурнунда ядролуг боо-чепсектин кириштир боо-чепсектин бүгү хевирлерин кыскаартыры болгаш боо-чепсектерни эң-дере бүдүрерин шеглээри негеттинип турар. Европага шериглерни удурланыштыр тургузарының деннелин бедидери эвес, харын ону кудуларыы, кайы-даа талага ажыктыг тайбың кады ажылдажылганы калбартыры хе-ректиг.

Европага ядролуг боо-чепсектин кызыгаарлаарының айтырыгларын дугайы Совет Эвилели-биле ажыл-керекчи шынгыы чугаалажыышкынарының эргежок чугулазын АКШ алак соонза медереп билип, чепсегленнишкинни дүжүреринин талазынга кайы-даа талага таарышкан кандыг-даа шиитпирлерни дилеп тыварын будулдурарының практиказынан ойталаар боор деп идегелин Л. И. Брежнев биле Э. Хонеккер илергейлээн.

Улустар аразынга калбак солчуушкуннар, янзы-бүрү социал системалардың чурттарның күрүне удуртукчуларының аразынга боттуг политиктиг харылзажылгалар амгы нарыыдаан байдалда онза үнелиг болгаш эргежок чугула болуп турар деп, беседанын киржикчилери саналаан.

Хөсталга болгаш хамаарышпас чорук дээш улустарның демисели-биле ССРЭ болгаш ГДР эп-сеткилин каттыштырып, империализм болгаш гегемонизм политикаазының бүгү-де илерээшкиннерин шиитпирлиг буруу шаан турар. Кыдаттың болгаш АКШ-тың каржы-дерзи ыйыышкынынга таварыжып турар Вьетнамны, Лаосту болгаш Кампучияны ССРЭ биле ГДР быжыы-биле деткип турар. Шериг талазын киришти-ир-даа Пекинниң болгаш Вашингтонуң чоокшулажыышкыны Азиягa база бүгү делегейге тайбыңның болгаш оожургалдыг турарының эргежактарынга чөрүшкек болуп турар.

80 чылдарга хамаарыштыр СЭКП-ниң XXVI съездизиниң көдүргени Тайбың программазының өзүзүнга таарыштыр төлелбишаан, ССРЭ биле ГДР делегей хереглерге угаан-сарыылдың болгаш чөптүг чоруктуң тинлелгезин боттарының эвилелчилери-биле, бүгүле харыысалгалыг политиктиг болгаш хөй-ниитичи күштер-биле кады чедип алырын чайгылыш чок ораллажыр.

Л. И. Брежнев биле Э. Хонеккерниң ужуражыышкыны чүректин ханызындан өш-өзүзүнүң байдалынга эрткен болгаш бүрүн билчиишкин-биле тодаргайлаттынган.

Ол ужуражыышкынга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы хереглер министри А. А. Громыко, СЭКП ТК-ның Чингине секретарының дузалакчызы А. И. Блатов, ГСЧП ТК-ның килдие эргелекчизиниң оралакчызы Бруно Малов олар киришкен.

(СЭТА).

МАЛГА ЧЕТЧИР ЧЕМ БЕЛЕТКЭЭРИНГЕ ЧУГУЛА БЫРА — СОЦИАЛИСТИГ ЧАРЫШ

Шалыпчы ай чоруп тур

«Шын» солуннуң **«КҮШ-АЖЫЛЧЫ АЛДАР»** тугун бөгүн Бай-Тайга районнуң «Мурнакчы» совхозунда хол кадыгры-биле сиген кезин турар **Виктор Донгакович АЛТАЙ-ООЛГА** удурткан бригаланың күш-ажылчы чедишкиннеринге турасказадып кедүрген. Чеди кижилиг бо бригала 30 тонна сиген кезин белеткээр планын 40 тонна кылдыр күүсеткен болгаш оон кырынга амдаа 20 тонналы белеткээрин хүлээнген, эки ажылдап турар.

ИЙИ ЧАРТЫК КАТАП

Ниитиниң малынга чемнер белеткээр коллективтерден бо хүннерде машина-трактор мастерскаязы болгаш совхозта автопарк коллективтери шалыпчы ажылдап турарлар.

«Сут-Хөл» совхозта МТМ-ниң сигенчилери 150 тоннаны белеткээр онаалдазының барык чартык кезини күүседип алганнар, а автопарк коллективи 10 тонна сиген кезер планын 25 тонна кылдыр ажыр күүседип, чоланчылар бо чугула кампанияга шалыпчы үлүүн киргеннер. Совхозта белеткен тургустурган сараатарының бир дугаары база автопаркты-ы.

Чоланчылар Пагай-оол Күүлар, Сулеймин Монгуш, Владимир Ондар, Амир Ондар олардың кызымаккай тура-соруктуг ажылдазының демделгевес арга чок. Коллективтиң кежигүнээри ийи хүнүң шенин боттарының күүсели-биле организастап, будурүкчү чангыс демнинң, найыралдының кергүскен. Совхозта еске-дээ коллективтер— эмнелге, Сут-Аксы ортумак школазы, контора, ажылчын кооперациязын сиген кезер онаалдаларын бо хүннерде доозун турар. Кескен сигенниң шынары эки.

Б. САТ.

БҮДҮРҮЛГЕ БРИГАДАЗЫНДА

Кызыл-Даг ортумак школазының бөлүк өөренниглери «Ак-Туруг» совхозтуң ногаа өстүрөр бригадазында ажылдап турар. Школада пионер дружиназының улуг вожатыйы Полина Сат, башкы Мария Арапчор олар бо ажылды билдилиг удуртуп турар.

Школачылар үш звенода үстүп алган аразында чарыштыг ажылдан, ногаа аймаанын болгаш картофельдин чашнанын аштап, хөрзүнүн чымчадып, суттарын турарлар. Бо улаада Орлан Биче-ооллуң звенозу тинлекчи болган.

Олар ажылдан хостуг шагын хөглүг эрттирип турар. Кызыл-даг-жылар Улуг-Хем районнуң Ак-Туруг ортумак школазының өөренникчилерин чайгы дыштанылгазын ажыктыг, солун эрттирери-биле социалистиг чарышка кыйгырганнар.

Н. ДҮВЕНДЕЙ.

ХӨЛБЕЛЧИҢНЭЭН НОГААН ШЫКТА

Репортаж

Дүдүскектиг талыгырже илчироелендир шөйүлген тайгаларның ногаан эммнерлиг эдектери Дапсы хемниң ол-бо талаларын аян кирр каастаан. Хемниң кыдыын өрү өскээн оңгуд-чиңгилдерлиг, кидиреэштиг орук-биле оожум, таваар чоруп орган машинавыс, оң талаже адырлыг чоруткан орукче эспти. Элээн үр чоруп орган, чайгаар үнген оът-сигени хөлбелчиңнээн алаакка келгеш, оон кыдынында суладай үнгей чаңгыс дыттың баарында салгын аайы-биле хөлбеңнедир эстеп киискээн кызыл тукту кайы ыракта-на эскерип кагдывыс.

— Кызыл районда «Кара-Хаак» совхозтуң сигенчи бригадазының төвүнде келген эвес бис бе? — деп, чоланчывыс чугаалаан. машинаның одагже эспти. Одагга четкелек чорувуста, олурган улус аразындан бир кижи турган бисче углай башпты. Ортумак сыныыг, бежеп хар чоокшулап чоруур хире назылыг кижи бистиң-биле хол тутчуп мендилешкеш, одагже чалады. Кады чораан эжим оон-биле ажок танышкар-кижи болду. Совхозтуң хоочун малчыны, Күш-ажылдың Кызыл Тук болгаш «Хүндүлелдиң Демдээ» орденнериниң эдиелекчизи, көдээ ажыл-агый министерствозунуң профвилелдериниң Төп Комитединиң кежигүнү Көк-оол Евралович Маныкайдыр дээрэнн эжим меңээ чугаалады.

Одаг чанында чаңгыс дыттың баарында хөлбеңнээн Күш-ажылдың алдар тугун— 24 болгаш 10 тонна сигеннии белеткээн хойжулар 'коммунист Хүлер-оол Чорумал биле СЭКП кежигүнүүре кандидат Эрес-оол Ооржак оларга турасказадып кедүргенин туктун сывында астыгаан бижикти номчаш, билип алдывыс.

Бичии када-ла ажыл-агыйжы чүтаа чайгаар-ла шуудай берди. Совхозтуң малчыннары сигенчи ийи бригадага үстүп алгаш, боттарынга алган хүлээлгези — 10 тонна сигенни бүрүн күүседип белеткээр дээш демнежип ажылдап турарын малга чем белеткээриниң талазы-биле учётчик-бригадир Сергей Маадыевич Бүрүней дыннатты. Хойжуларның № 2 сигенчи бригадазында он сес малчын бар. Олар ол хүн Көк-оол Маныкайның 10 тонна сиген белеткээр планын 15 тоннага боттандырар дээш бачым иштиң тевиинге алдыпкаш, бир дем-биле ажылдап турары ол. Пенсиялай берзе-даа, почтальоннуң хүлээлгезин күүседип турар Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны аттыг эдилекчизи Кидис-оол Торлукович Маады сиген белеткекчилеринде база аалдап чедип келген болду.

— Болдунар аргаларны ажыглап тургаш, малга быжыг чем бааразыны белеткээринче бүгү чонуун болгаш машина-техниканың күжүн мөөнүзөр талазы-биле СЭКП Тыва обкомунуң кыйгырыын бистиң совхозтуң ишчилери изии-биле деткээн болгаш бо хүннерге чедир ниитизи-биле 162 тонна сиген, 800 тонна будук-бүрү, 250 тонна сенаж кылдынган — деп, С. Бүрүней тайылбырлады.

Хоочун хойжу Көк-оол Евралович өөнүң херээжен ээзиниле каан аяс хүнде содагланыш каапкаш, хөлбелчиңнээн көк шыктын сигенин кадыырбиле кезип турар он беш тырын эрге аъш-чемнин белеткей бердилер.

Бис-даа сиген кезикчилериниң кылган ижин сонуургаар дээш чоруптувус.

— Майыын кактың! Орун чайла! — деэн омак-хөглүг кыйгылар улашкылаан. Чергелештир чыскаалыпкан малчыннарның шыгыннарыг бырлаңайның, чайгы хүнүүн хереллинге кадыыр бизи чайнаан соонда: куспак-куспак ногаан сиген чалгыгландыр чыдып каан чор. Ажыл шуудаан — ал кодаңы хире шөлдүн сигенни кезери арткан.

Элээн ырак хавак кырында чаңгыс өг, оон чанында кырын кара саазын-биле дуглаан чадыр. Онаалда сигенни кестирип турар малчыннын кодаңы ол. Хоочун хойжу К. Маныкайның уруглары кодаң хоюн одарже үндүре берген. Малчыннарның ажы-төлүү бачинизинден-не ада-иезинге дузалажы бээр. Чымыштыг иштин кижилеринге ол-даа болза хол арадча. Ажы-төл малчынның хүндүткелдиг ижинге чажындан тура дадыгып мергежиринде багай чүве чок. Өзүп келгеш ада-иезинниң үгүн уктап малчыннарынга база бир магадылал ол.

...Чайгы хүн чүгүрүүнче киргеп. Сиген кезин турган хойжуларны чемпенирнче чалаптарга, одагже шуужуптулар. Олар бөгүн алдарлыг малчын К. Маныкайның улугпормазын күүсеткеш, оон соонда хойжулар Очур-оол Балган биле Макар Балган оларның онаалда сигенин кезерлер. Ниитиниң малын келир кыштан хүр-менди ажырар дээш сиген кезин турар малчыннар-биле байырлашкаш, оруувусту удамчылаттывыс.

М. ОНДАР.

КҮҮСЕТТИНГЕН

Районнуң көдээ ажыл-агыйының ишчилери СЭКП-ниң XXVI съездизиниң мал ажылының ажылдактыларының мурнунга салган сорулгаларын амыдыралга боттандырар дээш он бирги беш чылдың бирги чылының чартык чыл планын күүседиринге шудургузун көргүскен. Оон түңнелинде малдан алыр продукциларны күрүнеге садарын эткн—890 тоннаның орнунга 1074 тоннаны, азы планны 114 хуу, сүттүг 1620 тоннаның орнунга 1804 тоннаны азы 111,3 хуу күүсеткен. Дүктү 150 тоннаны дужаар тургаш 209,4 тоннаны күрүнеге садып, планны 139,6 хуу чедирген.

Мал продуктузун күрүнеге садарының планын күүсетпээн ажыл-агый районда чок. Ынангыя «УТКА 25 чылы» совхозтуң (директору СЭКП-ниң XXVI съездизиниң делегады И. П. Гончарюк) ажыл-ишчилериниң көргүзүү мактадыр. Олар чартык чылда планда көрдүгенининден эткн 59 тонна, сүттү 12,9 тонна, дүктү 4,4 тонна хөйнү садып, ажыл-агыйлар аразынга калбарган социалистиг чарышка тинлээн. Ол ышкаш эът планын күүседиринге «Күш-ажылдың хостуг» болгаш «Найырал» совхозтар бедик түңнелди чедип алган. Олар эът планын 118,6 хуу, 111,5 хуу, түс-тузунда күүсеткен. Сүт планын күүседиринге «Найырал», «Улуг-Хая» совхозтарның киирген үлүү улуг. Үк совхозтар тус-тузунда планын 125,2 хуу, 113,4 хуу боттандырган. Күрүнеге дүк дужаарынга «Күш-ажылдың хостуу» совхоз эки түңнелди көргүскен. Совхоз 20 тонна дүк дужаар планын 44,7 тонна чедирип, 223,5 хуу кылдыр күүсеткен.

Районга хой кыргылдазы организастыг доозулган соонда, малчыннар оъттуг-көктүг чайлагларынче көшкүлээн. Малчын бүрүзү чайгы одарны чөптүг ажылап тургаш, малдың күш-деңгелин экижидер хемчегларни организастыг чорудуп турар. Оон-биле чергелештир олар сиген белеткелинче база дөгерези киргеп.

Мал чеминиң белеткели СЭКП обкомунуң республиканың бүгү ажыл-ишчилеринге чарлааны шалыпчы ийи айның эгелээниниң соонда, Улуг-Хем районда улам шапкынчаан.

О. ДАҢГАА.

ХРОНИКА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумуну эш В. П. Сургутановту Тыва АССР-ниң милиорацияның болгаш сут ажыл-агый министри албан-дужаазындан хостаан.

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Политиктиг болгаш экономиктиг өөредилге

ТҮҢНЕЛДЕР БОЛГАШ СОРУЛГАЛАР

СЭКП-НИҢ XXVI съездизиниң төвүлүг шиитпирлерин, он бирги беш чылдың баштайгы чылының планныг онаалдалдарын чедиишкиниг күүседирнинче ажылчы чонуң, калбак массаларын мобилизастаарынга болгаш оларның билиг-мергежилин бедидиринге политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгени салдары улуг. Чартык чылдың планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин ажыр күүсеткеш, чарыштың мурнуку одуруунда киргеи бүдүрүлгелер коллективтериниң аразында Кызылдың алгы заводунуң ады база киргеи. Ол таварылга эвес. Күш-ажылдың бо чедиишкинниде политиктиг, экономиктиг өөредилгениң улуг-хуузу бар.

1980-1981 өөредилге чылын заводтуң коллективи багай эвес эгелээш, июнь айның төнүүзүнде түнел кичээлдер-биле доосхан. Экономиктиг билиглер школазынга 40 ажылчын, политиктиг билиглер школазынга 30 кижи — инженер-техниктиг ажылдакчылар, коммунистер, комсомолчулар хаара туттуунган турган. Эрткен өөредилге чылын «Ленинчи Коммунистиг партия — бистиң үениң угааны, алдары болгаш нүүрү» дээн темалыг цикти лекция-биле эгелээн. Партия, комсомол болгаш экономиктиг өөредилге системазының баштайгы кичээлдеринге партия дугайында марксизм-ленинчи өөредилгениң кол-кол түңнелдерин көргүзүп, коммунизмни тургузуп турар совет улустуң чогаадыкчы улуг ажыл-чорудулгазынга партияның баштакчы, угаакчы ролюун дугайын болгаш СЭКП-ниң иштики болгаш даштыкы политиказы-биле таныштырган кирилле лекциялар болгулаан. Кичээлдерге заводтуң ажыл-агый удуртукчулары шупту олурушкан.

Өөредилге программазын ёзугаар кичээлдер айда ийи удаа эртип турган. Өөредилге чылының дургузунда школа бүрүзүнге-ле 18 кичээл эрткен. Кызыл булуңдан өске кичээлдээр тускай таварымчалыг өрээл чогулган чамдык лекциялар цехтерге-даа эртип турза, кичээл эрттирер чурум үрелип, дыңнакчыларның чылдагаан чок кедбейн баар таварылга болбаан.

Өөренген тема бүрүзүн бүдүрүлгениң ажыды, амыдыралыбиле холбап, чедиишкиннерин демдеглеп, четпестерин эдип алырының оруктарын пропагандистер айтып келген. Өөрензе чогуур теманың дайы-биле лекцияларны заводтуң директоруундан эгелээш кол инженер, тускай эртемкиглер эрттирип турган.

Бо чугула ажылче заводта партия организациязының (партия организациязының секретары Е. Г. Науйова) кол кичээлгейни доктаамал салып келгенинден өөредилгениң идей-теоретиктиг деңнели бедээн, амыдырал-биле холбаазы быжыккан.

ЭКОНОМИКТИГ өөредилге ажылчын бүрүзүнүң квалификациязын, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн, оларның ажыл-ишчи идепкейнин бедидиринге кол чүүлү болур. Дыңнакчыларның ажыл-ишчи мергежилин хынаарда, оларның ажылчын разрядын улгаттырарда экономиканың айтырыгларын олар кайы хире өөренип, билип ап турарын база көрүп турар. Кичээл бүрүзүнге идепкейлиг киржип, экономиктиг өөредилгеге алган теоретиктиг билиин бүдүрүлгеге чогуичалыг ажыглап турар дыңнакчылар заводта хөн. Чижээлээрге, идик кылыр ажылчыннар Г. И. Гавриченко, Н. С. Вергунов, П. П. Попов, дүк өйүп, кидис идик кылыр цехтен Ф. С. Пашинин, М. Н. Кондратова, М. С. Тюлюш болгаш өскелерни-даа адап болур.

Дыңнакчы бүрүзүн политиктиг, экономиктиг билиг-биле чевээглээринге пропагандистиң ролю улуг. Пропагандист кайы хире билирил, дыңнакчы ол хире шиигээдип алыр. Ынчангаш пропагандистерниң билигмергежилин, доктаамал бедидеринге партия организациязы сагыш салып, семинарларже оларны чорудуп турар.

Заводта политиктиг, экономиктиг өөредилгени организастап турарында четпестер чок деп болбас. Эрткен өөредилге чылының түңнелдерин анализтеп чугаалашса-даа, өөредилге чылы төнери билек, четчелээшкинин кылып алыр арга турдела, оны ам август айда кылып деп турар. Ол ышкаш пропагандист кадрларның көргүзүг материалдарын, техниктиг хемчеглерни ажыглап турары чогуур деңнелге четпес. Солунларда, журналдарда деңнелгелерни, сан, фактыларны ажыглаары-биле кызыгаарлаттынып турар. Кайы-даа школалар өөредилге программазын долузубиле өөренип эртпеи. Ынчалзада СЭКП-ниң XXVI съездизиниң материалдарын өөренип эртсе чогуур турган чамдык темаларны келир өөредилге чылынче шилчиткеи.

ОН БИРГИ беш чылдың баштайгы чылында заводтуң ажылчыннарының алган социалистиг хүлээлгелерин бижээш аскан улуг самбыраны хөрөм иштинде, көскү черде азып каан. Хүлээлгелерни ноомчуп бадып орарга мынды пунктуга көөр. «Экономиктиг өөредилгее хаара тудар ажылчыннарның, инженер-техниктиг ажылдакчыларның болгаш албан-хаакчыларының санын 70 хуу өстүрөр». Ажылчын бүгүдезиниң ажылдавышаан, өөренген турарын чедип алыр сорулга мынчаар салдының турда, үстүнде көргенивис четпестер келир өөредилге чылында катаптаазынга идеген болур.

Идейлиг дазыгышының —күжүвүстүң бир үнер дээш болгай.

В. САТ.

Прибайкальеның Иркутскиде тургустунган арга-ыяш үлетпүрүнүң ишчилери тайгада беш миллион ажыг гектар черни шинчилеп көргеннер.

Амгы үеде арга-ыяш шинчилээр ажылдар Байкал-Амур магистралын дургаар чоруп турар. Ооң сорулгазы—арга-ыяштың курлавырларын, ооң породазын болгаш хар-назынын тодарадыры, кандыг черге санитарлыг арыглаашкын кылырын, аныяк ыяштарны тарыырын планнаары болур.

ЧУРУКТА: арга-арыг шинчилеп, тайгада ажылдап турар бөлүктериниң идегелдиг «хөлгези» — вертолет.

З. БРЮХАНЕНКОНУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Специалистиң сүмези

СЕНАЖ БОЛГАШ ООҢ ШЫНАРЫ

РЕСПУБЛИКАНЫҢ агрохимлабораториязының мал ажылын химизастаарының база чемнерни аналитээриниң килдизиниң специалистери чыл бүрүүнде-ле совхозтарның белеткээн чемнериниң шынарын аналитээн көрүп турар. Чижээ, 1980 чылда белеткээн сиген далганың бүрүү-биле, сигенниң 86 хуузун, силостуң 52, сенажтың 50 хуузун аналитээн. Хынап көрген 25 муң тонна сенажтың 1 класты 3 хуу, II класты — 14, III класты — 15 хуу база класс чогу — 68 хуу болган.

Республикага белеткээн сенажтың шынарын аналитеп көөрге, бар кургаг бүдүмелиниң, кислоталарының саныныц база деңзингүүрүүнүң талазы-биле аяа силоска демей болуп турар. Норма ёзугаар сенажтың өл-шыгы 50-55 хуу болур турда, ажыл-агыйлар өл-шыгы 68-70 хуу сигенин сенаж кылдыр салып турары илередөн. Өл-шыгы улуг сенаж хаплыр протеинниң 24 хуузу база чемнерилге единицазының 21 хуузу чидеринге чедирер.

Эрткен чылын ССРЭ-нин 50 чылы аттыг совхозка доннык массазын сенаж кылдыр салганын хынап көөрге, ону садыр үеде өл-шыгы 72 хуу турган. Ынчангаш бир килограммда бар хоолулуг бүдүмелдер мындыг хемчээлдиг артпан болган: өл протеин 4,52 хуу, клетчатка—5,75 хуу, кальций — 4,78 гр., фосфор—0,72 гр., чемгерилге единицазы — 0,20 кг. А бир килограмм белеп сенажтың өлшыгы 70 хуу, өл протеин 2,75 хуу, кальций — 2,98 гр., фосфору — 0,30 гр., чемгерилге единицазы — 0,14 кг болган. Ынчан өл протеинниң чидирин 30 хуу, кальцийнин —50, фосфориуу — 50 хуу болган.

«Кара-Хаак» совхозтуң сенаж кылып турган көк-тараазының хээндектээн массазының өл-шыгы 55 хуу, ооң бир килограммында бар өл протеин 4,60 хуу, каротин — 48 мг. болган.

Ынчалза-даа сенажты чүүле ол көргүүлер-биле үнезеп көргенин бүрүн деп болбас. Таварылгаларның хөй нуруузунда биске кээп турар сенаж садыгсымаар азы кара-хүрең өңнүг, чаа быжырган көк-тараа хлеби азы уксус кислотазы ышкаш чыттыг. Ол чүл дээрге, сенажты салын турар үеде оңгарны оожум долдуруп база багай таптай бастырып турганының херечензи-дир. Ынчангаш сенаж массазы бодуизин өрттенип, белогу ирип, хайлыр протеини кудулап калган. Үамдыкта өл-шыгы шоолуг эвес (50-55 хуу) сенажка-даа үс кислотазы бар апарган болгулаар. Ооң чылдагаавы чүдел? Бирээде, ногаан массага довурак хозушкан-дыр. Ийиде, оңгарның аксын хей кирбес кылдыр эки дугланаан, ынчайгаш микроорганизмнериниң, дүдүктериниң сайыраарынга таарымчалыг байдал тургустугаан-дыр. Чижээ, «Кара-Хаак» совхозтуң салган сенажын хынап, аналитээн көөрге, ында бар үс кислотазы 13 хуу, укеус кислотазы — 60 хуу, сүт кислотазы — 27 хуу болган. Ол ышкаш «Барлык», Тока аттыг, ССРЭ-нин 50 чылы аттыг совхозтарның кылган сенажында үс кислотазы кедергей хөй болган.

Эки шынарлыг сенажка сүт кислотазы бүгү кислоталарының 60 хуузу болур. Үс кислотазы турбас ужурлуг. Ындыг деңзингүүрүнүң чорудулгазын шын кылганын болгаш консервилээн ногаан массага тогумчалыг байдалды тургускының көргүүлүн турар. Уксус кислотазы көвүдээр чорук (60 хуудан ажары) сенажтың шынарын баксыраадыр болгаш ооң класстыын кудуладыр.

1980 чылда «Күш-ажылдың хостуу», Тока аттыг, ССРЭ-нин 50 чылы аттыг, «Хадың», «Бүрен», «Шамбалыг» болгаш «Улуг Октябрь» совхозтарга салдынган бүгү сенаж херек кырында класс чок болган. Ооң чылдагаавы чүдел? Херектиң алыс ужуру болза, ажыл-агыйлар сенаж бөлеткээринииң технологиязын сагыйын турарында-дыр. Бирээде, сенаж оңгарынга ээ болур, ону белеткээринииң бүгү чорудулгазын хайгаараар, сигенниң кезеринииң хуусаазын озалдатпазын контрольдаар тускай специалист азы бригадир чок. Ийиде, кескен сигенни эки кевирбейн, багай хээндектеп турар. Ооң уржуу-биле сенажтың шынары куду болуп, үрелип турар.

Сенажты салыр үеде кевирген сигенниң өл-шыгын шын тодарадыры кончуг чугула. Ону карак-биле көрүп-даа, тускай прибор-биле-даа тодарадын болур. Бо чылын сигенниң өл-шытын хемчээр ВВМ-1 деп херексел республикада келген. Ынчалзажок ажылагыйлар зооветснабтан ону улуг-ла хөөн чок бижидип ап турары элдептиг.

КЕВИРГЕН сигенни үзүүн 3—5 см кылдыр хээндектээри албан болур. Хээндектээр чорук ногаан массаның дыгыл кылдыр салдынарынга идигдиг. Сенаж салырда, аргалыг-ла болза, оңгарны дүрген долдурар болгаш эки тырый бастырар. Оңгарны дүрген долдурарга, ооң температуразы 40 градус изигден аспас. Оңгарны К-700 трактор-биле таптай бастырарга эки түңнелдиг болур. Чаңгыс кубометрге 450 кг-дан эвээш эвес тырлыр кылдыр, ынчаар таптай бастырар херек. Оңгарның аксын агаар кирбес кылдыр мык дүглаар. Бо үстүнде айыткан негелделарни бүрүн сагыыр болза, эки шынарлыг сенажты ап болур.

Бо чылдың июльдиң 15-ке чедир республиканың ажылагыйлары 2911 тонна сенажты салган. Ооң 986 тонназының шынарын хынаарга, I классты 612 тонна, III классты — 300 тонна, а класс чогу 74 тонна болган. Моон алырга, бо чылын сенажтың шынары элээн эки-жик турар-дыр.

Ажыл-агыйларның удуртукчулары, агровомнары сенажты шын салырынга онза кичээнгей салыры база чемнериниң шынары дээш бүрүн харыысалгалыг болуру эргежол чугула.

Е. АЮШИНОВА,
республиканың Агрохимлабораториязының улуг агрохимиги.

ОЛАРНЫҢ ЧЕДИИШКИНИ

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың мурнакчы бүдүрүлгелериниң бирээзи — септелге-механика цехиниң коллективи он бирги беш чылче киргеш, ооң бирги чылының бүдүрүлге планын хуусаа бетинде күүседирин хүлээнген. Ынчангаш ол сөзүн эөлээр дээш коллектив күжениишкинниг ажылдап турар. Цехте эөлчеглер, бригадалар база түс-түс кижилер аразында: «1981 чылда деп-дески ажылдаал!» — деп лозунгуг социалистиг чарышты калбарткан.

Эки организастаан күш-ажылчы маргыжыг ажыл-ишчилериниң чогаадыкчы идепкейин бедидип, үре-түңнелдерин бере берген. Цехтиң коллективи планныг даалгазын ай санындаа күүседип турар. Цех иөнүдә база эки ажылдаан. Ол эрткен айда 52 муң рубльдиң продукциязын бүдүрер даалгазын барык 58 муң рубль чедирген. План 111,3 хуу күүсеттинген.

Ылангыя цехте июнь даалгазын 2000 рубльге ажыр күүсеткен мастер В. А. Новичихин удуртқан № 1 эөлчег шалыпчы ажылдаан. Бригадалардан ай планын 115,5 хуу күүсеткен Е. Н. Шароглазов удуртқан слесарь-канпакчылар бригадазы шылгаран. Коммунист Ю. П. Ганчаев удуртқан бригада база июнь айның планын хуусаа бетинде чедишкинниг дооскан.

Цехтиң бүгү септекчилериниң эрес-шудургу күш-ажылы коллективке чартык чылдың бүдүрүлге планын түгле күүседирин эвес, харын ону дыка ажырар арганы болдурган. Ам септекчилер чылдың бүдүрүлге планын хуусаа бетинде күүседир дээш бүгү күжүн сала бергеннер.

М. ООРЖАК.

КАЙЫЗЫ-ДАА МУРНАКЧЫ

Ол шериг албанындан 1974 чылда халаңнаан. Аалынга элээн дыштаның чоруй, Чөөн-Хемчиктиң комсомол райкомына келгеш, «Тыва кобальт» комбинадынга ажылдаар күзелин илередип, даргалар-биле сүмелешкеп. Олар оолдуң күзелин өөрүшкү-биле деткээш, комсомолчу путёвкабиле ажылдадып чоруткан.

Хову-Аксы комбинаттың электриктер цехинге Сергей Монгуш электриктеп киргеп. Ооң кылган ажылынга үрелиишкин, саадал болуп көрбөөн. Ынчангаш цехтиң мурнакчыларының одуруунда кирип турарларның бирээзи бо. Хей-ниитп ажылынга ол идепкейлиг. Ажыл шагы үзүп, ооң озалдан турбаан. Мындыг корум-чурум ооң үре-түңнелдиг ажылдаарынга салдарлыг болуп, хун нормазын доктаамал 140—150 хуу күүседирине идигип берген.

Ростов областың мурнакчы бүдүрүлгелериниң хожудап турарлар чок ажылдаар деп чаагай эгелөшкинниң комбинатның ажылчыннары детктившаан, боттарының аразында чаартыкчы болгаш чогаадыкчы сапалдарны цепгередип, арга-сүмезин катчын ажылдап турарлар. Сергей Кодупович чогум-на коллектив кежигүннериниг чыдын каап турарлар чок ажылдаарының арга-сүмезин берип, үлегерин көргүзүп келген аныяк коммунистиниң бирээзи. Ол гидрометаллургия цехинде улусчу контроль бөлүүнүң кежигүнү. Олар ажыл-иштин хынаалдазын, камналга талазыбиле контрольду чорудуп, четпестерни дарый чайладырын илередип турар. Онаашкан ажылынга кызымак, хөй-ниитп ажылынга идепкейлиг ишчини гидрометаллургия цехиниң хүндүлел самбыразында киирген.

С. Монгуш ийи уругнуң төлептиг алазы. Уругларының иези Кара-кыс Моончукпановна Хову-Аксының даараныр фабриказында ажылдап турар.

Д. ОНДАР.

КӨВҮРҮГЛЕР СЕПТЕТТИНГЕН

Бөлүң-Терек суурнуң артыш талазында ийи кезек черде дөңмак кара суглардың хежилдир бетон көвүргелерин кылганы ажыл-агыйга ажыктыг болган. Ынчала-даа эртекн чазың хежиниң суг үеринээн, көвүргелерни аргыжыглага ажыглаттынмас кылдыр үрээн.

Септелге ажылын кылырын Кызыл-Даглаа механизастаттынган звенога доозкан. Бо чугула ажылга ажыглаарыбиле звенога ийи самосвалын болгаш трактордарны быжыглаан турган. Звено кежигүнкери үрелеп көвүргелерни септеп доозкан. Ук ажылды гидротехник Көкээлдей Аклама билдиглиг удуртқан.

Ш. ДЕВЕК.
Улуг-Хем район.

ДЕПУТАТТАРНЫҢ КИРЖИЛГЕЗИ

Республиканың девискээринде кандааткыда болганындан мал чеминиң белеткели мооң мурнунда чылдарга деңкөргө, эзээн нарын байдалда эртип турар. Ынчангаш шефчилер мал чеминиң белеткелинде идепкейлиг киржип, багай эвес түңнелдерниг ажылдап турар.

СЭКП Тыва обкомунуң үшкү улемунуңуң шиитпирлерни болгаш республиканың бүгү ажылчы чонунга кыйгырыын кижи, коллектив бүрүзү деткивишаан, мал чеми белеткелиниң шалыпчы ийи айыңга идепкейлиг киржип, ол үениң иштинде боттарынга алган онаалдазын бүрүн күүседир дээш кызымак ажылдап турар.

Кызыл районнуң ажылагыйларында, республиканың еске ажыл-агыйларында ышкаш, шиитпиниң малынга чемнер белеткели кидиң түлүк. Бо чугула ажылга кедээниң ишчилериниг хоорай, суурларның улуг, бяче чурттакчыларының чедирер дузазы, киириштирер үүү улуг. Ынчангаш Каа-Хем суур Советтиниң күүскому Советтиң девискээринде албан организацияларның, күш-ажылчы коллективтериниң мал чеминиң белеткелинге идепкейлиг киржин, кедээниг ишчилеринге шеф дузазын чедиреринин айтырыын чугула кампаниянда эгелээриниң мурнуида-ла кичээнгей алган болгаш ол айтырыгны күүскөм, доктаамал комиссиялар, депутаттар бөлүктериниң хуралдарынга чугаалашкан. Аңаа хүлээп алынган шиитпирлерни амыдыралга боттандырар хемчеглерни Советтиң күүскому ап чоруткан.

Ниитпиниң малынга чем белеткээринии шалыпчы ийи айынга район төвү Каа-Хем суурнуң албан организацияларының, бүдүрүлгелериниң ажылдакчылары идепкейлиг киржип турар. Коллектив бүрүзү план-даалгалыг. Ооң күүседеэни хандырары албан. Ынчангаш шефчилер мал чеминиң белеткелинде идепкейлиг киржип, багай эвес түңнелдерлиг ажылдап турар.

Кедээ Советтиң девискээринде коллективтер бо чугула кампаниянның дургузуида 3,300 тонна будук-бүрүмү, 120 тонна сигенни белеткээр хүлээлгелиг. Бүгү күштү ол хүлээлгелериң күүседзивиче угландырган болгаш суурнуң албан-хаакчыларындан, ажылчыннарындан хүнде ортумаабиле 290 кижи мал чеминиң белеткелинде хаара туттуунган. Чамдык коллективтер планныг онаалдазын күүседиринин кырында. Чижээ, районнуң харылаза бедиринии, орук септелге-тудуг эргелелиниң коллективтери бо чугула ажылды бедик харыысалга-биле көрүп, кызымак, бүдүрүкчүлүг ажылдап келгеннер. Үр эвес үе эртерге, ниитпиниң малынга чем белетизээриниң планын күүсеткеш, кедээ ишчилерге көрүскен дузазын олар түңнээрдер.

Ниитпиниң малынга чем белеткелинге малчын бригадаларда, сүт-бараан фермаларында тургустунган депутаттар белуктериниң киржилгези улуг. Чижээ, Советтиң девискээринде түрү Кек-Тей» совхозта. Кызылдың күш фабриказында тургустунган депутаттар белүктериң чугула ажылды кичээнгейге алган болгаш ажылдың шынарын экижидип, ооң будурукчүлүүн бедидиринии хемчеглерни ап чорудуп турар. «Кок-Тей» совхозта тургустунган депутаттар белүүн суур Советтиниң депутады, хову бригадазының бригадири П. Ф. Иванов удуртуп турар. Белүкте беш депутат хаара туттуунган. Олар хөй-ниити, улусчу контролерлар-биле кады мал чеминиң белеткелиниң шынарын хынаарышаан, багай-агыйларда тургустунуп кедген айтырыгларны шиитпирлежириниге, немелде хемчеглер алырышга дузалажып, ашаа идепкейлиг киржип турарлар.

Күш фабриказында депутаттар белүүн фабриканың директору, суур Советиниң күүскомунуң кежигүнү Л. Н. Килин удуртқан. Бо белүк Советтиң активчилери-биле кады АВМ-верниң үзүктелиишкин чок ажылдаарын хандырар айтырыгны шиитпирлежириниге идепкейлиг киришкеп. Советтиң күүскому агрегаттың долу күүүзү-биле ажылдаарын хандырар дээш ажылды ийи эөлчетге чорударына кижилерни четчелээр айтырыгны шиитпирлешкеп. Бо хүнөвердө ында 55 тонна витаминниг сиген далганы белеткеттинген.

Каа-Хем суур Советиниң күүскому чугула кампаниянда хаара туттуунган кижилериниг ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургузарын чугулалап көрген. Районнуң хоолушкак садыынын коллективиниң мал чеминиң белеткечилериниң садыг-биле хандырылгазын эки тургускан. Ооң-биле кады оларның ортузунда масса-политиктиг ажылды районда эки организастаан. Мындыг янзылыг демнег ажылбиле ниитпиниң малынга чем белеткээр хүлээлгезин Советтиң чурттакчы чонуу бүрүн күүседирииге бүзүредилг.

А. САРАПУЛОВ.
Каа-Хем суур Советиниң күүскомунуң даргазы.

„Шынга" харыы

ХЕМЧЕГЛЕР ХҮЛЭЭТКЕН

«Шын» солун редакциязынга бижикчи Л. Иргиттин «Чаш төлдерни» деп эгелиг чагаазы келген. Ында Мөнгүн-Тайга районнуң Мугур-Аксы суурунда аэропортка болган автомашина озал-ондаанның талазы-биле чонуун хомудалдарын болган негелделарин клеригей-леп бижээн.

Мөнгүн-Тайга районнуң Мөген-Бүрен школазының болук өөреникчилеря Кызылга болур будурүлге бригадаларының киржикчилеринин слёдунга баар дээш Мугур-Аксының аэропортунга манап олардаолларның кырынче автолавка чолаачызы Орлан-оол Донгак дээрзи улуг дургелээшкин-биле халыда бергенинден уругларны баштап чораан аныяк башкызы болгаш бир оол амытыныдан чарылган база бир оол аары-биле кемдээн.

Бо коргунчуг аймылды кылган чолаачы О. Донгак улуг азырак чораан. Оиу районнуң склад эргелекчизи Х. Аракчаа авазынын аалынга чедиртип алгаш, азырти арагалаткан. Автомагазин эргелекчизи Г. Салчак чолаачының ынаар чоруурун чөпшээрээн, кады чоруун турганын автор эйыткан.

Ук чагааны сайгарып көрзүн дээш редакция Мөнгүн-Тайга райкүүскомунуң шиитчеткеп. Болган автоаварияның чылдагаанпарын болгаш уржуктарын СЭКП райкомунуң бюрюзуига, райкүүскомга чугаалажып көргеш, чогуур түңнелдерни үндүргенни болгаш боттуг хемчеглерни алганының дугайын Мөнгүн-Тайга райкүүскомнуң даргазының оралакчызы К. С. Диляк «Шын» солун редакциязынга мынчаар дыңнаткан:

«Коллективке кижизидилге ажылын, ажылдакчыларан негелдени кошкатканы база чолаачыларның ажылын болгаш оруукче үнгенин, келгенин багай контрольдаар турганы дээш райпо баштаар черинин даргазы Б. Салчакты, ында партия эге организациязының секретары К. Ламажыкты партия талазы-биле ышкыы доңгуткаш, хүү херээнге киирбиээн. Склад эргелекчизи Х. Аракчаа биле автомагазин эргелекчизи Г. Салчакты райпо баштаар чери ажылындан үндүргеп. Чолаачы О. Донгак хоойлу ёзугаар кеземче херээнге онаажыр.

СЭКП райкомунуң бюрозунуң бо талазы-биле доктаалын автомашиналыг бүгү черлерге сайгарып чугаалажыры кердүнген. Аэропорттуң шөлүн долгандыр буга тыртарын болгаш хериимелирин райкүүском контрольдаар боттандырар. Ол ажыл чоруп турар».

«БАРЛЫКТЫҢ» НОГААЖЫЛАРЫ

Ногаа өстүрөринге тускайлаттынган «Барлык» совхозтуң ногаажылары сеелгү чылдарда эки көргүзүглерни чедип ап турар. Эрткен чылын олар гектардан-на 200 центнер чедир дүжүттү өстүргеш, планнаттынганындан ажыр элээн хөй тонна продукцияны бүдүргеннер. Ногаадарны жүрүнеге садарының даалгазы база-ла ажыр күүсеттинген.

Барлыкчылар он бирги беш чылдың баштайгызында база белен эвес сөрулганы мурнунда салып, 7000 ажыг тонна эки шынарлыг продукцияны бүдүрерин хүлээнгеннер. Ону боттуг ажыл-херекбиле бадыткап, 70 гектар черде тараан ногааларның чайгы ажаалдазын агротехниканың бүгү негелделерине дүүштүр чорудуп турарлар. Чаа дүжүттүң чазагай өгурецтерин барыын-хемчинчилер июль айда-ла магазиннерден садып ап эгелээн.

Ногаажы бригаданың күш-ажылчы чедиишкиннеринде ооң бригадири Анатолий Александрович Тёнүң үлүү улуг. Ол ногаа өстүрериниң ёзулуг мастери, таланттылыг организаичы, специалист. «Барлык» совхозта ол элээн каш чылдарда улаштыр ажылдап турар болгаш бодунуң билиг-мергежилинге хөй кижилерни өөреткен.

ЧУРУКТА: бригадир А. Тё.

Х-К. МОНГУШТУҢ фотозу.

КИЧЭЭНГЕЙГЕ АЛГАНЫНДАН

Партияның XXVI съездизи хамаатыларның хүүзүнда дузалал ажыл-агыйның улам хөгжүдериниң айтырыынче чугула кичээнгейни угланыпгаи. СЭКП ТК болгаш ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлели «Хамаатыларның хүүзүнда дузалал ажыл-агыйынга көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин көвүдедир талазы-биле немелде хемчеглер дугайында» доктаалды хүлээп алган. Ол чугула документиде партия, совет, ажыл-агый болгаш көдээ ажыл-агый органнарының, хөй-ниити организацияларының сорулгаларын айыткан.

Сарыг-Сеп көдээ Советиниң күүскому Советтиң девискээринде чурттап турар хамаатыларның хүүда дузалал ажыл-агыйлыг болурунче улуг кичээнгейни угланыпгаи. Ол айтырыгны көдээ Советтиң сессиязынга, күүскөм хуралдарынга чугаалажырынга депутаттар, хөй-ниити актив идепкейлиг киржип келгеп.

Салымган сорулгаиы чедип алырда өреге бүрүзүнүң хүүзүнда дузалал ажыл-агыйлыг болурунуң, ооң ажыктыының дугайын калбаа-биле тайылбырлаар ажылды чон ортузунга чорударын чугулалап көргеш, көдээ Советтиң күүскому чурттакчы чонуун хуралдарынга ол дугайын чугаалажып турган болгаш килер ажылдарны тодаратқан. Депутаттар округтарында ёг-бүле бүрүзүнге чедип, дузалал ажыл-агыйын тургузарының дугайын чугаалажып, сумезежип, оларга канлыг зүз херегил дазрзын билип ап, тодаратқаннар.

Аът-чем продуктуларын көвүдедирииге дузалал ажыл-агыйны чугула чөрии эдеп турар. Ону Советтиң девискээринде дузалал ажыл-агыйын түзүп турар ёг-бүлелериниң чижээден көрүп болур. Чижээ, 1980 чылда көдээ Советтиң девискээринде чурттакчы чон боттарынга ажыглалдан арткаиы 123 ыйыстыг бода малды, 227 баш хавапны, 200 ажыг тонна картофельын күрүнеге сатқан.

Дузалал ажыл-агыйын сайыралып, ону тударынга чурттакчыларны идепкейлиг киниришгирип турган, үстүнде сан-түнну ооң-даа көвүдедирүү көрдүнген. Ол сорулга-биле көдээ Советтиң күүскому болган чамдык өскө-даа албан черлери хамаатыларның огород, сад тарып өстүрериигге, мал чеми-биле оларны хандырар айтырыгларны шиитпирлежириниге боттуг дузаны көргүзүп келген. Чижээ, районнуң төп ажыл-агый бирээзиндр магазиниинге ногаа үрезиниерни, янаы-бүрү чеминчилилгелерни сезон зайы-биле экжеп сатқан. Сарыг-Сеп суурнуң чурттакчыларының чайгы үеде суг-биле хөнаырылгазын экижидерп-биле ауцуктарны немей тургускан. Ооң-биле кады Каа-Хем кооперациязының аңнып-тыныш ажыл-агыйы дузалал ажыл-агыйлыг хамаатыларга мал чемин бодур-чогуур-биле садыын турар. Садыг шүгүмүн дамчыштыр кварталда саныпла мал чеминиң фондузун көдээ Совет чурттакчы чонга үзёп турар. Дузалал ажыл-агыйлыг ёг-бүлелерге мал чеми белеткеп, сиген кезип, картофель тарып алыр черлерни көдээ Совет тускайлап берип турар.

Райониуң ажыл-агыйларында, бүдүрүлгелериниге, албай организациязында хөй-ниити организациялар база дузалал ажыл-агыйын сайыралырынче, ону организастаарынче чогуур кижизигейни үгланыпгаи. Бүдүрүлгелериниң, ажыл-агыйларның удуртуучуларының көллектив кежигүннеринин шүлүгүзүнүң огородуг, садчыгаштаралыг, хуузунда малдыг болуруи чедип алырыбиле оларга бүгү тала-биле деткимчени көргүзүп турар.

Үстүнде чугула айтырыгны шиитпирлежириниге көдээ Советтиң депутаттарының киржилгези, үлегери улуг. Оларның талазындан округ бүрүзүнге тайылбыр ажылын чорудуп келгенинден хамаатылар ооң утказын, ажыктыын билип, аңаа сонуургалы үлгатқан.

Хамаатыларның хүүзүнда дузалал ажыл-агыйын сайыралыи, огородтуг, садтыг, хуузунда малдыг, дагаалыг ёг-бүлелерниң санын бөдүрүп, ооң аңгыр көдээ ажыл-агый продуктуларының хемчээлин улгаттырын, шынарын экижидер төлээде, оларга бүгү тала-биле боттуг дуза көргүзери чугула. Сарыг-Сеп көдээ Советиниң талазындан бо айтырыгны чогумчалыг тургузары-биле чогуур хемчеглерни ам-даа ап чорудар.

М. КУЗЬМИН.

МААДЫРНЫҢ КУДУМЧУЗУ

Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Маадыры, алдарлыг ужудукчу шылгакчы Степан Супруи аттыг кудумчуның байырлалынга Сумының хөй-хөй чурттакчылары чыглып келген. Ында байырлалды эрттирери бо хоорайга чаңчыл апарган.

...1940 чылдың чазынында Кремльге Степан Павлович Супругa Маадырның Алдын Сылдызын тывыскан. Ынчан Москвага Маадырның бажыңыгa терелдери болгаш чок кижилери чыглып келген. Оон адазы, иези, ачылары база думалары: Григорий, Александр, Федор, Аня олар олурган. Степан Алдын Сылдыстың адыжыгa салып алгаш, ачазынга база авазынга мынча дээн:

—Бистерни өөредип, ажылдаар, кижизиг өзу-биле чурттаар кылдыр өстүрүп, кижизидер дээш эң-не кадыг-берге орукту эрткен болгай силер, оны бис эки билир бис. Бо Алдын Сылдыс ынчангаш силерге база хамааржыр апаардыр...

Бо чүге чылдың эгезинде Речки суруның тараачыны Степанның адазы чигир заводунуң эезинин шөлүнге хөлөчиктеп чорган. Өг-бүлеге үш-оол улаштыр-улаштыр төрүттүнген, оон ап турганы -аргажок эвээш ажыл төлевири-биле чурттаары кончуг берге турган. Хобрайның ажылчынары, хөлечиктери завод эезинге удур тура халыышкыны үндүргеи, оларның бирээзи Супруп помещиктерниң бажың-балгадын, коданын өртедипкеи. Каргыс шагдаалар тура халыышкыл үндүрген элээн каш кижилерни тудуп хоруглаан. Супруннуң өөрү ону чогуур өйүнде чажырыпкан болгаш оон соонда акша чыгташ, өг-бүлези-биле даштыкыже чорудункан.

Кыналдга оларга амыдырал эң кадыг-берге болган. Ажыл чок чоруктан амыдыралдың ажыг-човалакыл чурттап эртер ужурга таварышкан. Олар ыяш, даштыг кезиидек черни чепшээредип алгаш, кончуг улуг куш үндүрүп тургаш, оон шоолуг эвес үнүш-дүжүттүү ап, амыдырaар ужурга таварышканнар. Ада, ие боттарының ажы-төлүү ындыг салым-чолдуг болурун күзевейи чорааи. Элээн каш чылдар эрткенде украин тараачын өг-бүлези-биле Виннипегже көжүп алган. Анаа олар Россияга Октябрь революциязының дугайында медээни бир-ле дугаарында дыңнаан, Канаданың компартиязының кежигүнүнге кирген. 1924 чылда бүгү өг-бүле шуптузуу Төрээн чуртунче дедир ээп келген.

Супруп боду болган оон улут оолдары Сумының машина тудуушкуңу заводунга ажылдап эгелээн. Ол бүгү оларны амыдралдың делгем оруукче кирген.

Чепсектиг күштерге албан эрттирген он дерт чылдарында Степан эвээш эвес түүлүүшкүнүнүт болган. Ынчангаш ол чылдарда Степан Супруп Сумының ишти-чанында ужудукчу, ужудуп турган. Ол чылдарда ужудукчулар ажылдаан заводтуң ажылчыннарындан, ажылдакчыларындан, инженерлерден, техниктерден, конструкторлардан, чүүлдүүлерден, чаңгыс сөстүң чугаазында, Сумының ишти-чанында ажылдап турган бүгү улустан чыглып келген. Ынчангаш Степан Супруп ажыл-ижи, ужудуп турган чери-биле, ажылдакчылар-биле, инженерлер-биле, конструкторлар-биле, чүүлдүүлер-биле, ажыл-ижиниң ажыг-дүрүмнерин, ужудуп турган чериниң

ССРЭ-ниң Күрүне шаңналынга киирери-билє

КИНОДОКУМЕНТИГЕ ҮНДЕЗИЛЭЭШ

Узбек ССР. «Афганистан. Революция уламчылавышаан» деп фильмни 1981 чылда ССРЭ-ниң Күрүне шаңналынга киирген. Ол долу метрантыг документалдыг фильмниң тургузукчулары Узбек республиканың кинохроника студиязының белүи мастерлери — режиссёр, ССРЭ-ниң улустуң артызы М. Каюмов, сценарист А. Бовин, операторлар Т. Надыров, Ш. Махмутов олар.

Төрээн чуртунуң хосталгазы дээш демисешкен афган улустуң дугайында ол кинода бар фантылар киргеи. Объективто — амгы үениң дүвүрээзинниг болгаш сагыш-сеткилди хаара тудар хрониказы.

Тыштырылга белүүнүң удуртукчузу Малик Каюмов (чурукта) — хаанныг Россияның эң кыдыг болгаш будүүлүк турган булуңнарының биризи Туркестан крайда чаа амыдыралдың тургузтунганын көргүзүп турар «Паранджа» болгаш «Чер реформазы» деп кинолары дээш ССРЭ-ниң Күрүне шаңналынче киргеи. Дуржулгалыг мастер Малик Каюмов удавас чедеп харлаар-даа болза чогаадыкчы ёзу-биле ажылдавышаан.

Амгы үеде ол белорус кинооператор Татьяна Логина-биле кады «Шүлүкчүлер хоорайы» деп чаа кинону белетеп турар. Ол дээрге Ташкент дугайында фильм-дир.

Р. ШАГАЕВТИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ШКОЛА ТУДУГЛАРЫНЧЕ КИЧЭЭНГЕЙ САЛЫР

Чаа өөредилге чылы эгелээринге чедир ай четпес үе арткан. Бо өөредилге чылында элээн каш районнарга бүгү талазы-биле дериттинген чаа школаларны ажыглалга киирер ужурлуг турган. Ол талазы-биле доктаал. шиитпирлерни хөйүү хүлээп алгылаан.

Бүдүрүлге, социал-культура болгаш чурттал ганыың 1981 чылда тудугларын ажыглалга киирериниң хуусааларының дугайында СЭКП Тыва обкомунуң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң бо чылдың апрель 6-да докталы турбуже, Тыва АССР-ниң Чырыдыышкын министерствозунуң чагыын ёзугаар школалар, уругдар албан черлериниң тудугларының чаа өөредилге чылынга уткуштур ажыглалга киирер хуусаалары үстүүнүң кырында келген. Тодаргайлаарга, бо чылын шингээдири-биле бздылаттынган 723,4 мун рубльдиң чүгле 25 хуузу тудугларга чарыгдаттынган, оон үжүрүндан «Тыва тудуг» трестиң болгаш «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынның керээ-биле тудуп турар школаларының тудугларын ажыглалга киирер хуусаазындан ыракта озалдап турар. Ол болза бирги эвлечеде ажыглалга киирер Кызыл хоорайда 784 (№ 3 школаның арткан тудуу) болгаш Эрзинде 700 кижи өөренир школаларның тудуглары болур. Школа тудугларының чоруп турар байдалды дыка оожум, аңаа көрдүнген акшахөреңгини кончуг эвээшти шингээдип ап турар. Чижээ, Көдээ ажыл-агый министерствозу бо чылын 2772 мун рубльди шингээдир турбуже, чартык чылда чүгле 445 мун рубльди шингээткен азы 17-ле хуу болуп турар. Кара-Хаак суурда, Шамбалыгда болгаш өске-даа школа, уругдар садтарының тудугларын чогуур өйүнде ажыглалга киирери бергедеп турар.

Ол ышкаш Чаа Шагаан-Арыгда 312 кижи өөренир школаны III кварталда «Шагонартыжстрой» трест ажыглалга киирер тургаш, амга чедир ында туувбу салыышкынын түгле дооскан.

Школаларның чаа тудугларын ажыглалга киирериниң планы еске-даа районнарда бар. Кызыл районунуң Баян-Колда 624 кижи өөренир школа тудуунга көрдүнген акшахөреңгиниң түгле 12,8 хуузу. Кызыл хоорайда 280 оруннуг уругдар садының тудуунуң аңша-көрекгизиниң 10,5 хуузу шингээттинген, а Хандагайтыда школа тудуунга шуут кирбээн.

Мындыг, байдалдыг ажылдан турар чүве болза, бо чылын ажыглалга киирер тудугларның күүсеттинери үстүн болур. Ынчангаш керээлиг организациялар школалар тудуун чогуур үезинде ажыглалга киирери дээш шыңгыы хемчегларни алыры хүнүң чугула айтырыы болуп турар.

Н. ШИРАП.
Чырыдыышкын министерствозунуң тудуг секторунуң эргелекчизи.

Ном-билиглерниң үндезини

МААДЫРЛЫГ ЧОРУКТАР ДУГАЙЫНДА

Совет иомчукчуларның күзел-чүткүдерин илереткишаан, «Политиктиг литература» ном үндүрер чер Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында, немец-фашистиг ажелекчилерге удур совет улустуң демиселиинин дугайында кысказы-биле бижип, таныштырып турар. Ук номнар «Дайын. Чон. Тиилелге» деп ат-биле парлаттынгылаан. Оларның авторларының аразында ат-сураглыглар-даа, хөй иомчукчута шоолуг билдинместер-даа бар.

Ук белүктүң үшкү номун база-ла «Дайын. Чон. Тиилелге» деп адаан. Ону номчукчулар онза сонуургал-биле хүлээп алганнар. Ында сураглыг шериг начальниктери, политажылакчылар, командирлер болгаш солдаттар, партизаннар болгаш чажыт ажылдакчылар, завод директорлары, ажылчыннар, колхозчулар хөөн кымнар кирбээн дээр! Оларның кижи бүрүзү тиилелгени каңнаң, каржы-дошкун дайынга шылгалланы арткан.

Чаа номнуң эгезинде Совет Армиязының болгаш Шериг-Далай Флодунуң Кол Политиктиг эргелелиниң начальниги армия генералы А. А. Епишевтиң үүлүн парлаан. «Түлүп турар партиа» деп эгелиг үүлдеп дайынның башгайы хүнпериден-не биетин партиявыстың идепкейлиг организакчы, идеологтуг ажыл-чорудулгалың көргүскен. Чүрттүң материалдыг болгаш угаан-бодал курлавырларын эң таарымчалыг ажыглаарын СЭКП хандырган.

«Тиилелгелиг майга чедир» деп сактыышкынарында генерал Е. Е. Мальцев Висла—Одер операциязынга дайынның чылча шапканын, Европаның улустарын фашизмден хостаанын көргүскен.

Дайынның башгайгы хүнперинин дугайында материалдар чөрле онзагай солуп болуп турар.

Одерге болгаш Силезияга түлүүшкүннүр дугайында сактыышкынар онзагай солуп. Берлин дээш түлүүшкүннарның эки билдинмейн турган эпизодтары база кирген. Австрияга түлүп турган совет агаар кезектериниң дайынчыларынга дайынның төнгенин база бижээн.

Ынчан аңаа мен агаар-десант кезектериниң бирөзүнге снайпер турдум.

Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Алексей Иванович Шахуринниң сактыышкынары чөрле кайгамчык. Дайын чылдарында ол ужар үүлү үлетпүрүн баштап турган. Ужар үүлү заводтарын кайы хире берге үеде тылче көжүрүп, ону бут кырынга тургузуп, шериг самолёттарны бүдүрүп эгелеп турганын ында көргүскен.

Дайынны тиилээринге бүгүде чугула үүлдерни түлүп турар шеригче биетин тылывыс берип турган Тыллың маадырлыг чорууның ужурутказын айытпышаан. В. Белокриницкий «Катюшалар цегинде» деп сактыышкынында мынча деп бижээн: «Хөрөжөннериниң, элээди ургларның, цехке маөң-биле кады ажылдап турган бүгү-ле өөг-өөрүмнүң маадырлыг нарак кызыл күш-ажылының дугайында тураскаал, ол дээрге эрткен дайынның чылдарында совет улустуң улуг тиилелгезинин хөнзиг кезиниң дугайында тураскаалы— биетин үнелеп четпес байлаавыс болуп.

«Дайын. Чон. Тиилелге» деп үшкү ном Ада-чурттуң Улуг дайынының ангы-аңгы талааларын улам тода көргүзүп турар.

А. ГОРЯЧИЙ.
курлавырда полковник, Ада-чурттуң Улуг дайынының киржичизи.

Эмчиниң сүмези

АРЫГ-ШЕВЕРНИ САГЫҢАР

Чай—кадыкшылды быжыглаарының эң таарымчалыг үези. Ынчан хүн, ногаа, кат болгаш бүгү чүве белен турар. Чайны үениң хөй кезиин кижи арыг агаарга эрттирер. Организмин дадыктырарынга оон дузазы улуг. Аян-чоруктар, одаг чанынга кежээлер, хемнерге эштири — кижи бүрүзүнүң күзели. Шагның дөрт эргилдезинде оон эки үе чок ышкаш. Ынчалзажок ол үени чөп ажыглаары чугула, чамдык дүрүмнерни сагывас болза, ол магалыг үе кижиге багай салдар база чедирип болур.

Чайны мындыг таварылгаларны бо-ла көрүп болур. Кудумчуга бир кижи кат садып турган. Бичии уруун четкен еске кижи оон кат садып алган. Хүн караанга кыланай-ның турар кызыл каттарны көргеи уруг аразын алап кылып турун берген: «Бичиидеңне берем, авай, ынайдан-на!». Ындыг чаптанчыг уруунга каңчан бербес боор, адыжыпта каап берген. Бо чорукту шеглезе чогуур: оон халдавырлыг азырг тыптып болур. Кандыг-даа катты чиирнинң муриинде чуурү албаи.

Бир катап эмнелгее азырг уруг эккелген. Эмчилер шинчип көөрге, уруг дизентерилаан болган. Кайыы, чүүден халдаанып? Ону истеп, шинчилеп көөрге, уругнуң бажыңының чанында бок төгөр ончаар арыглаттынмаан, ымыраасээк дойлуп турар болган. Харыгның оон келгеии шарыш чок. Чүге дээрге уругнуң бажыңының ажык сонгазындан кара-сээктер кирип, чем-аъш, аяк-шыпак кырынга хонуп турган. Чайгы үеде арыг-силигни сагывазының уржуу ол.

Изигде кымны суксавас дээр, ынчан овааырымчалыг болуру чугула. Таварышкан-на сугну кайы хамаан чок ижип болбас. Ижип болуруи хынавазын сут, ылангыя шалбаа, хөөлбех, хөлчүк чергелиг турум сугларны ижери эң-не айыылдыг. Ындыг сугларга апаа эштирге безини яңзы-бүрү аарыглар халдап болур. Ынчангаш аян-чорук кылыр улус хайындырган сугну ап алыры чугула. Чамдык дизентерия халдаан кижилер аарывайн чоруур таварылга турар. Оон уламыидан аарыг өөскүдүкчүзү, микроб организмте үр чурттап, долгандыр турар чүүлдерже хостуг — аъш-чем аймаан болгаш аяк-савапы кара-сээктен камгалап, дуглаглыг черге шыгжанар:

—тырткан эът, чаа ногаадан кылган салаттарны, ааржыны, смегананы эргижиревээнде ажыглаиар:

— арыгланыр бажыңга киргеи сооида, холдарыиарны савапнаиын чуурун утпаиар.

Бир эвес ижиде аартып, үзүк чок куду олуртуп, эът изин улгаткан таварылгада эмчиге дораан барганы дээрэ. Аарыг кижини эмчиге чедирип шыдавайн барганда, бажыңга профилактиктиг хемчегларни алыры чугула. Чижээ, аарыг кижиге аяк-савапы, оруи-дөжекти, чоттунар аржыыллы тускайлап бээр. Ол-ла бүгү херекселди хлорамииниң бир хуу эзилдиринге чуур ийикпе, азы хайындырып дезинфекциялаар.

Ижии-шөйүдүүнүи халдавырлыг аарыын болдурбазы — чурттакчыларның культуразындан, арыг-шеверии бөдүүн дүрүмнерни сагыырындан онза хамаарыжыр.

Л. КОМЛЕВА.
республиканың санитар чырыдыышкын бажыңының инструктору.

СЭТА-НЫҢ СПОРТ ПАНОРАМАЗЫ

ШАШКИ БОЛГАШ ШЫДЫРАА. Делегейниң хөрөжөннер оргуунга шашки талазы-биле делегей чемпионадының база делегейиің шыдыраачыларының Рига болур маргылдаазының байырлыг ажыдыышкыны Риганың академиктиг уран чүүл театрының ийи сценазында болган. Театрның биче сценазында эң шыырак дээн он шашкичилер чемпион ат дээш демисежирлер. Оларның аразында делегей чемпиону Елена Алтушгыл (Минск), оон чаңгыс чер чурттуг, делегейниң экс-чемпиону Людмила Созиенко база ССРЭ чемпиону Ольга Левина (Харьков) олар база бар. Чаа чемпионнуң ады август 13-те билдинер.

Ол-ла үеде театрның улуг сценазында сес чурттуг 16 шыдыраачызының маргылдаазы эгелээр. Оларның аразында гроссмейстерлер Андраш Адорьян (Венгрия), Евгений Ермёнков (Болгария), Борислав Иванов (Югославия), Лотар Фогт (ГДР), Олег Романишин (Львов), Виталий Пешковский (Краснодар), Владимир Багиров, Айвар Гипслис болгаи Михаил Таль (Шупгу — Рига) олар база бар. Маргылдаа август 23-ке чедир уреглачылар.

ФУТБОЛ. ССРЭ-ниң шилиидек командазы испан «Атлетико» (Мадрид) клуб-биле Москвага ужурашкаи, 4:2 санга удуп алган. Шөл эленрииң санын Блохин (ушту болгаш Балатча олар киргеннер, аалчылардан Матенсас биле Кабрера олар саннар киргеннер.

ЧИИК АТЛЕТИКА. Европа кубогу дээш Ленинградта болуп турар маргылдаага Фрунзе чурттуг Шамиль Аббасов черниң уларын халыыраига 816 см. көргүзүүгүз болган. Ол дээрге совет халыычыларның аразында эң эки түүнел болур.

БАЙДАРКАГА БОЛГАШ КАНОЭГЕ ЭЖИНДИРИШКИННЕР. ССРЭ-ниң бирги чери дээш Гракийга доозулган маргылдаага Украинаның эжиндирикчилери команда айы-биле тиилеичи болган. Регатаның сөөлгү гунунде Галына хөлге спортчулар үш комплект шаңнал дээш 4х500 метр черге демисешкеннер, оларның ийизин украин спортчулар чаалап алганнар. Байдаркага эстафетага хөрөжөннер — Светлана Сергуиь, Нина Грицун, Нина Шинкаренко-Дорох, Людмила Белянинова болгаш каноэге эр улустан Николай Попович, Василий Берёза, Виталий Бокаженко болгаи Анатолий Кошаров олар тиилёкчи болганнар.

Чаңгыс кижи эжиндирер байдаркаларга литов эжиндирикчилер тиилээннер.

АВТОМОДЕЛИЗМ. Минскиге болган Европа чемпионадының сөөлгү хүнүнде Болгарияның төлээлериие үш удаа байыр чедиргеннер. Олар команда айы-биле база тиилеленги чедип алаикнар, а Антон Младенов биле Петр олар 1,5 болгаш 5 куб. см. класстарлыг модельдерге Европа чемпионнары болганнар. Олар делегей рекордсменнери база болганнар.

Ниитизи-биле Минскиге болган чемпионнаттың түүнелинде бүгү-ле класстарның модельдеринге 15 гире ескериллелери киирген. Алдын медальдарны москвачылар Владимир Дорфман биле француз Селестен Дюран олар делегей рекордгарын тургуспушаан, чаалап алганнар.

Тарып алган чечектерим
Таанда чараш сеглеп-сеглеп!
В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

Редакторнуи оралакчызы К. К. САТ.

Аграар

Бөгүи республикага бүргеп, аязыр, чамдык черлерге туманнаар. Мүрүүу-барыын чүк угланыышкынныг хаттың дүргени секундада 9—14 метр чедер. Агаарның температуразы 24—29 градус чылыг болуур.

Кызылга эдир булуттаар, чагбас. Хаттың дүргени секундада 9—14 метр чедер. Агаар 27—29 градус чылыыр.

КИНО

АВГУСТ 5-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Шуптузуп боттарывыс харыылаар бис» 19.00, «Каммыылдар таварты сыылыстарже» (2 серилыг) 9.30, 12.30, 16.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Чурттаар ужурлуг сен» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Регламент» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Максим Перепелица» 10.00 — 12.00, «Террор» операциязының буурааны» 15.00, 18.00, 21.00 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Маөң ачам идеалист» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

РОССИЯ-БИЛЕ ЧҮС-ЧҮС ЧЫЛДАРДА

«Бадаҳфильм» студиязының тургускаиы «Россия-биле чүс-чүс чылдарда» деп документалдыг, өөнүг фильми акыдунмашкы улустарның аас-кежиктиг салым-хуузунуи дугайында тооржуп турар. Олжас Сүлеймаиов биле Евгений Евтушенко оларның Ада-чурттуи, совет улустарның найыралын алгаан шүлүктериниң одурулары экраидан чаңгыланыр.

Бадахстаииың Россияга акитура-биле каттыжыш киргеидеи бээр 250 чыл оюига тураскаатказ ол фильмни тургузуп тура, оон авторлары Москвавын, Ленинградтын, Алма-Атаның, чуртуи өске-даа хоорайларының архивтеринде болгаш музейлеринде муи-муи документилерни ажыш көргеннер. Оларның, хөй кезии фильмге кестүп, казах болгаш оон сонгу чүгүлде турар улустарның хөй-хөй чүс чылдар дургузунда экономика, политика болгаш культура харылзааларының дугайында тооржуп турар.

Чүс ажыг нацилариың болгаш улустарның төлөлерии пайыралдыг чаңгыс ег-бүледе чурттап турар бо республиканың амгы хүиеринии дугайында чүүлдер кинону кол черии база эвлеп турар. Оларның тургузукчу ажылының, ленинчи национал политиканың чайгылыш чок боттаныышкыныиың ачызында Бадахстан хөй алырлыг индустриалыг, бедик культуралыг республика апарган.

Алма-Атаның кинематографистери-биле кады ук кинону «Мосфильм», «Ленфильм» студиязларның, документалдыг фильмнериің теп студиязының мастерлери тыртыргаиар. Олар казах өөнүктери-биле чогаадыкчы кады ажылдап турарлар.

(СЭТА-ның корр.).

АЖЫЛ БИЛЕ ЫРЫ ТУДУШ

Студентилериия тудугжу отрядтарының 250 дайынчылары Барыын-Хемчик районнуң ижы-бүрү тудугларында, Ак-Довурак хоорайиыи болгаш «Тыва даг-дүгү» комбинаттың тудут участоктарында ажылдап турар. Ташкентиниң автоорук институдуиуи «Адия» отряды комбинаттың септелге тудут эргелелиниң планыига киириштир 130 мун рубльдии иияти тудут ажылдарын кылыр. Ол ышкаш ук институттуң «Авангард» отрядының дайынчылары «Шагонартыжстрой» трестиң «Тыва даг-дүгү» тудут эргелелинде, а Тольяттиниң «Альтаир-3» отряды Чыраа-Бажыида бедик вольтулуг электри шугумунда ажылдап киришкеннер. Районга ажылдаары-биле шупту 7 отряд келген.

Бо күи-ажылчы семестр дургузунда студентилер чурттакчы чонга солуи программалыг концерттерии көргүзер, лекция, бееседаларны кылыр болгаш өске-даа культура-масалыг ажылдарны чоруулаар.

Б. БАГЫТ-ООЛ.

АВГУСТ 7-ДЕН 9-КА ЧЕДИР ТЕЛЕВИДЕНИЕ

АВГУСТ 7-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00—«Ye». Информастыг программа. 8.40 — Эртеиги гимнастика. 9.05 — «Уругларга аңчыгаштар дугайында». 9.35—«Ол мыдыг оюн». Уран-чечен фильм. 11.10 — «Ыыштан олурт». Документалдыг телефильм. 11.35. — Телемедээлер. 11.40 — 14.15.— Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — ССРЭ-биле Индияның эразынга Керээге ат салганының 10 чылынга. «Индияның найыңылалы — Дели». Кинопрограмма. 14.55 — Индияның артистериниң концерти. 15.20 — В. Крапивин.— «Хат хадыыр талада». Телешии. 2-ги кезээ. 16.50 — «Анна Ивановна —кандыг кижи?». Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, Күрүне шаңналының лауреады тудугжу А. И. Илларионова дугайында документалдыг фильм. 17.15 — Концерт. 17.45 — Москва комсомолуиуи ажылхеректери.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Мал чеми белетке-лииде хүи демдеглеи». 18.30 —Телемедээлер. 18.40 — Телемедээлер (орус дылга).

МОСКВАДАН

18.45 — Бегүи делегейде. 19.00 — «Узус чогаадылгазы». 19.40 — «Эртемниң амыдыралы». 20.10 — «Ыраккы чайның шоранды». Уран-чечен телефильмиин баштайгы көргүзүүгүз. (Япоиия). 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35—23.35 — Европа чемпионнарының хоккейте кубогу. «ИФК» (Финляидия) — ЦСКА (ССРЭ). Чапсарда — Бегүи делегейде. Информастыг үндүрүлге.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

12.00 — Уругларга фильм. «Эжиккилер-ениүктер». 13.15 — «Советтер болгаи амыдыралы». 13.45 — Москваның болгаи Москва областың ортуман школаларының доозукчулары-биле ужуражылга. 15.10 — «Илья Николаевич Ульянов». 15.40 — Профовилледелиниң (Кострома хоорай) үлегерлиг хору ыралаар.

КЫЗЫЛДАН

16.00 — «Ленинград филармониязының концерти». Телефильм. 17.20 —«Шылгалдалар чылдыярында». Телефильм. 18.00— «Малышок».

МОСКВАДАН

18.15 — «Аймыл». Мультфильм. («Орбита-3»).

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер. 18.40 — Телемедээлер (орус дылга). 18.45 — «Тываның экраиларында».

МОСКВАДАН

19.00 — «Үш, пйи, бирээ, тик...» Израильге, Мурыуу-Африка Республикага, Пакистанга ядролуг чепсекти кылып алганының дугайында документалдыг телефильм. 19.50 — «Арфаларның хылдары чаңгылаиып-ла ягелзор. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — «Меңээ ырыны бүгүредиңер». 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35 — «Фаворит». Уран-чечен телефильм. 1-ги, 2-ги серилар.

АВГУСТ 8-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.40 — Эртеиги гимнастика. 9.00 — Москваның күрүиеии симфониялыг оркестри орус композиторлар чогаалдарын күүседир. 9.25 —«АБВГД-ейка». 9.55 — «Ада-иелер, силерге». 10.25 — «Чеҗээш». Улус чогаадылгазының телепрограммаларының IV Бүгү-делегей фестивалы: «Мавриканың ырылары болгаи таицылары». 10.50 — «Совет чуруза уран чүүлүө». «В. А. Фаворскийниң мастерскаазында». 11.50 — «Ону кылып шыдаар силер». Аныяк чогаадыкчылар конкурузу. 12.40 —Концерт. 13.15— «Спортлотоиуң» 32-ги тиражы. 13.25 — «Дем каттыштырылгазы». 13.55 — Чурттар аразының конкурузуунуң лауреады В. Ересько ойнаар. 14.15— Бегүи делегейде. 14.30 — «Кезээде-ле демисеп... Александр Блоктуи амыдыралыидаи». 15.40 — Бегүи Күш-культуржуиуң Бүгү-эвилел хуиу. ССРЭ-ниң Спорт комитединиң даргазы С. П. Павловтуң чугаазы. 15.55 — «Бистиң спортчу туктарывыс адаа-биле». Концерт. 16.15 — Уруглярга фильм. «Каиоперделеи оолдар». 17.30 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 18.30 — 18.45 — Чапсар. 18.45 — Политиктиг хайгаарактчы В. П. Бекетовтуң беседазы. 19.30 — «Киноиапаорама». Москваның XII делегей фестивалы. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35 — «Кроссворд». Эстрада программазы. 22.35— «Центрнаучфильм» студиязының эртем-тайылбырлыг фильмнер программазы. 23.00 — 00.45 — Бүт бомбүүнге ССРЭ чемпионады. «Спартак» — «Динамо» (Тбилиси). Төнгенде — телемедээлер.

АВГУСТ 9-ТА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.40 — Эртеиги гимнастика. 9.00 — Концерт. 9.25 — «Будильиик». 9.55 — «Совет Эвилелиие бараи боот тур мен!» 10.55 — «Кадыкшыл». 11.40 — «Эртеиги почта». 12.10 — «Совет Эвилели даштыкы аалчыларның көргеи-биле». 12.25 —«Келээ шак». 13.25 — «Далай кыдынды музей». И. К. Айвазовскийниң чурук делегезинде. 13.45 — «Музыка киоскузу». 14.15 — «Чаагай ат». Документалдыг телефильм. «Коммунистер» деп циклден. 14.45 — Европа чемпионарының хоккейте кубогу. ЦСКА (ССРЭ) — «Польдя» (ЧССР). 16.45 — Бегүи —Тудугжуиуң хуиу. ССРЭ-ниң Ыраиқы Чөөи чүкте болгаи Забайкалье районнарында тудуг министри С. В. Башиловиие беседа. 17.00 — «Бистиң байырывысты хүлээп ап көргүнер». 17.45 — «Делегей панорамазы». 18.30 — 18.45 — Чапсар. 18.45 — «Киио аиючоруктарның клубу». 19.50— «Экранда — кииокомедиа». «Ноджидын». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35 — Боии Далкстың (Япоиия) квартедиі ыралаар. 22.05 — Документалдыг фильмнер программазы: «Тундра дугайында чугаалар», «Затоп аргалыкының эртеии». 22.50 — 23.00 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

14.20 — «Тиилекчилер». Фроитучу өөиүктер клубу. Кара далай флодунуң хоочунарының, ужуражымышкыны. 15.50 — Күрүиеии И. Осипов аттыг орус улустуң үлегерлиг оркестриниң концерти. 16.40 — «Куртизаннарның бай-шыыраа болгаш ядыы-түреңиизи». Хөй сериялыг уранчечен телефильм. О. Бальзактың дөмей аттыг романындан тургускан. 3-кү серия (Франция). 18.00 — Документалдыг телефильмнер программазы: «Тамбов», «Качканар». 18.45— «Цыганнарның ырылары болгаи таицылары». «Ромэи» театрның артистериниң киржилгеи-биле концерт программазы. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Хуулгаазыиның экраи». 20.15 — «Бойдустуң чажыттарыи». Документалдыг фильм. 20.35 — А. Кольцовтуң шүлүктериите романстар болгаи ырылар. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35 — «Албан хүлээлгеии күүседии туза». Уран-чечен фильм. 23.00 — 00.45 — Бүт бомбүүнге ССРЭ чемпионады. ЦСКА — СКА (Донда Ростов).

«Каа-Хем» хомүр-даш разрези дараазыида мергежилдиг ажылчыиларны доктаамал ажылдаары-биле чалап тур:

1. **Даг ажылдарының участогунга** —2СБШ—200 өрүмиээр станоктарның машиииистери болгаш оон дузалакчылары;
2. **Транспорт цехиие** — Белаз—540 автосамосвалдар чоланчыларын, бульдозеристери;
3. **«Каа-Хем» участокка** — сантехниктерни, хемчөөчиии, секретарь-машиибакчыны, техник-картографты.

Шалын төлевиси шаииладыг, 1,3 район коэффициентилиг, чыл түиелеи-биле он үшкү шалының, хөй чыл ажылдааны үзээи номелде төлевиряи бээр. Халас хомүр-даш-биле хандырар. 3 чыл ажыр ажылдаан кижилерни чуртталга шөлүбиле хандырар.

Редакциияның адреси: Кызыл Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторлуң 2-24-63, редакторлуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи ың амыдырал болгаш совет тургузуу килдизиниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетүүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27 информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солуи келбейи» барганда 2-32-75 телефоннер долгаар.

Тираж 17866. Чагыг № 1795

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографизы (Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1)

ТС—01431

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 181 (11679) | 1981 чылдың август 6, четверг | 1925 чылда үзедзлеттингеи. | Өртээ 2 кап.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ КҮШ-АЖЫЛЧЫ ХҮННЕРИ

ТЕМПИНИ КУДУЛАТПАС

Секретарьга сөс

«Ак-Туруг» совхоз эрткен чылдың бирги чартыынга деннээрге бо чартык чылда мал ажылынын продуктуларын бүдүрерин болгаш күрүнеге садарын көвүдеткен. Шээр малдың, боданың, чылгының баш саны элээн өскен. Чартык чылда күрүнеге эът садар планын 123 хуу, сүттүүн 200 хуу, дүктүүн 115,7 хуу күүседкен.

Чедиишкиннерни улам быжыглаары кыштаглаашкынга бүгү талалыг белеткелден, ылангыя ооң чемсуурун быжыглаарындан кол хамааржырын, шинтпирлезе чогуур өске-даа айтырыгларны совхозтуң бүгү коммунистериниң хуралынга чугаалакшан.

Мал ажылында чамдык эки көргүзүглер чедип алдынгадаа улуг четпестер бар. Ылангыя чаш төлдү бо чылын камгалап алганы түгле 65 хуу болган. Ак-Хемде № 2 хойжу бригада (бригадири Э. Б. Седеа) төрүүр чүс хойга онаалтыр 58 хураганны камгалап алган. Чамдык малчыннарда көргүзүг бо деңнелдеи-даа куду болган.

Бо четпестер дугайында чиңиг шүүмжүлелдер партиядаа, малчыннар-даа хуралдарында болгулаан. Ооң бир кол чылдагааны малдың кыштаглаашкынын чедиишкинниг чорудары аяа чогуур өйүнде, хынамчалыг белеткелден хамаржырын чамдык специалистерниң, малчыннарның үттүп, ону четпес чорудуп келгенинде дээрзин бүгү талалыг сайгарып, чогуур түннелдерни үндүрүп турар бис.

Кыштаглаашкынны хүрээгай эрттирериниң кол магадылалы — малдың чем-суурун четчири-биле белеткеп алыры. Ынчангаш бо соруглабиле 4480 тонна сигенни, 1060 тонна сенажты, 8400 тонна силосту совхоз белеткээр планныг. Ону чедиишкинниг боттандырар дээш бүгү күштү мобилизастаан. Сигенн кезип белеткээр, силос, сенаж салыр механизастаан бригаданы, холбиле сигеи кезер 15 звенону тургускан. Савац пресстээрибиле Омскиже бир звенону чоруткан. Улуг-Хемниң ортулуунда будук-бүрү белеткелинде бир звено, школачыларның күжү-биле будук-бүрү белеткээр 2 звено ажылдап турар.

СЭКП обкомунуң кыйгырыын болгаш бо чылдың сентябрь 10-га чедир ниитиниң малынга чем белеткээриниң шалыпчы ийи айын чарлаан дугайында доктаалын танышкаш, ону совхозтуң ажыл-ишчилери бүрүнү-биле түүлдүзүнүп деткээн. Бо хүннерде ажыл-агыйның мал чемниң белеткелчилери улуг күжениишкин-биле ажылдап турарлар. Чоокку хүннерге чедир 835 тонна сигенни, 205 тонна будук-бүрүнү белеткээн.

Механизастаан бригадада кестирикчилер С. Самба, В. Лопсан-Чыдан, А. Калындүү, А. Сайгылгаан, бөлүкчүлер К. Кенден, В. Конгарак олар хүн нормазын 140—185 хуу күүседип, эш-өөрүнге үлегер-чижээн көргүскеннер. Хол-биле сигеи кезер звеноларда ажылдың темпизи база шапкынчаан. Ылангыя Булуң-Терек ортумак школазының өөреникчилер звенозу 60 тонна сигенни кезип белеткээр онаалдазын 63 тонна кылдыр күүсеткеш, ам-даа 10 тоннаны немей кылырын хүлээнген. Ында А. Хайдың, Р. Дыртыкпан, Ю. Монгуш, А. Будаажай олар болгаш өске-даа үстүкү классчылар хол кадыры-биле сигеи кезеринге ёзулуг мергежээнер. Звенону башкы Д. Х. Бужаакай билдилиг удуртуп, өөреникчилерниң чайгы дыштанылгазын ажыктыг, солун эрттирип турар.

Мал чемниң белеткелинде звенолар аразында социалистиг чарыштыг. Ак-Туруг ортумак школазының өөреникчилер звенозун социалистиг чарышка кыйгырыган, 34 тонна сигенни сараатгаш, дужаган. Бо звенода школачылар В. Бегзи, А. Бегзи, С. Сумбаа, Р. Номдак, О. Шириндуу, С. Бурбужук олар хол-биле сигеи кезеринге эр-хей-лер диртип, 70 тонна сигенни кезерин хүлээнгеи ажылдап турарлар.

Ниитиниң малынга чемсуурну түргүзар дээш ажылга албан-организация черлериниң киирип турар үлүг биче эвес. Совхозтуң тудуг, МТМ коллективтери, ажылчын комитеди, Ак-Туруг ортумак школазының башкылар коллективи, Булуң-Теректе «Малчын» аттыг агитквартира, Тайбың кудумчузу сигеи, будук-бүрү белеткээр планнарын күүседир чоокшулай берген. Ынчалза-даа орук-ажылгал участогу, ыяш ажыл-агыйы, Ак-Туруг суурнуң чамдык агит-квартиралары сигеи белеткелинге киржириигче организзас чок чоруун көргүзүп, четпес ажылдаан. Сигенни кезип, ажаан турарының шынарында четпестер бар. Ол четпестерни чайладырыгче улусчу контролерларның, хөй-ниитиниң күжүн угландырары чугула болуп турар.

Улуг-Алаак шинаазының дөңгеликтиг, чаш талдарлыг черлерни чүгле хол кадыры-биле кезип тургаш сигеи белеткелни көвүдедир сорулга салдынган. Совхозта техника-биле сигеи кезер улуг шөлдер чок болганда боже кичээнгей салыры чугула болуп турар. Хөй чылдыг сигеннерден 390 га люцернаның баштайгы кезилдезин дооскан дораан сугтарылганы чоруткан, ам ооң ийиги кезилдезиня бо айның ийиги чартыында чорудуп болур, ооң үнүжү эки.

СЭКП обкомунуң үшкү пленумунуң шинтпирлерин удуртулга болдургаш, бүгү-ле арга-курлавырларны, күштү мал чемниң белеткелиниче бо хүннерде угландырып, бодунар-ла бүгү чүүлдерни кылырынче ниити күжүвүс углаган. Шалыпчы ийи айда айыттынган сорулгаларны күүседир-биле совхозтуң дирекциязы, партком болгаш көдээ Советтиң күүскому тодаргай хемчегларни ажылдап кылгаш боттандырар хемчегни ап турар. Бо чугула ажыл-херекке коммунистерни, депутаттарны, специалистерни харыысалгазын болгаш инициативазын бедидип турар бис.

Р. ХУНАЙ-ООЛ.
Улуг-Хем районнуң «Ак-Туруг» совхозунда партком секретары.

МАЛ ЧЕМИНИҢ БЕЛЕТКЕЛИНДЕ

Ниитиниң малынга четчир хемчээлдиг янзы-бүрү мал чемнерни белеткээр ажыл «Май 1» совхозта бо хүннерде массалыг. Июль ондан эгелээш суурнуң чурттакчылары, ереге бүрүзү 530 кг будук-бүрүнү белеткээр дээш квартал айы-биле бөлүк-бөлүк звеноларга үстүп алган шалыпкын ажылдап турар. Июль 16-га чедир суур чурттакчылары 5000 тонна будук-бүрүнү белеткээн, хүлээткен.

Будук-бүрү белеткээрнинге пенсионерлер Меңгир Ак, Сереп-Долгар Бараан, Көктеген Ак, аныяктар Мария Бичик, Өлейжик Кол, Бичен Бараан олар эң-не үлегерлиг ажылдап турар. Оларның кижи бүрүзү 200—300 кг будук-бүрүнү белеткээн.

Районнуң райпо, культура килдизиниң ажылчыннары, албан-хаакчыттары 21 тонна будук-бүрүнү ол-ла үелерде белеткээш, чогуур ажыл-агыйларынга хүлээткен. Совхозта мал чемниң белеткели уламчылап, шалыпкын темпиде чоруп турар. Сигенчилерни специалист Д. Соруннай удуртуп турар.

Д. АЙР-САНАА.

Тожу район.

НИИТИК КҮШ-БИЛЕ

«Торгалыг» совхозтуң Көк-Хаакта, Ак-Талда, Арыг-Бажында, Кадыйда сигеннің үнгени чүгээр. Торгалыгчылар мал чеми белеткээрниче массалыг киргенден бээр элээн уе эрткен. Август 1-ге чедир олар 1120 гектар черниң сигеннн кескеш, оон 800 ажыг тоннаны сараатгаан.

Мал чеми белеткээринде хойжу дөрт бригаданың малчыннары болгаш суур чурттакчылары— 238 кижи хаара туттунган. Олардан 84 кижи сигеннн хол кадыры-биле кезип турар.

Совхозтуң Чаа-Суур салбырының ажыл-ишчилери мал чеминиң белеткелин шалыпкын чорудуп турар. Август 1-ге чедир олар 385 тонна сигеннн кезип, сараатгаан. Ында Долба Кызыл-оолга удуртқан сигенчилер звенозу чарыштың мурнуку одуруунда чоруп турар. 22 кижилиг ол звено 320 тонна сигеннн белеткээн.

Кадый-Бажының, Ирбитейниң, Чозаның, Кара-Талдың хойжу бригадаларының малчыннары сигеи белеткээринде массалыг киржип турар. Аныяк хойжу комсомолчу Михаил Доржукай Чозаның он бир аныяк хойжуларын баштап алган, Кадатты ховузунда сигеи кезип турар. Олар 32 тонна сигеннн кургадып, сараатгаан.

Мал чеми белеткээринде трактористер Н. Майнды, Серээ Байыр, Мерген Сүтекин олар онза кыымак ажылдап, хүн нормазын ажыр күүседип турарлар.

Чаа-Суур болгаш Торгалыг суурларда пенсионерлерниң болгаш школачыларның сигенчи бригадаларын организастап тургускан.

Болат-оол Дуи «Торгалыг» совхозтуң хоочун хойжуларының бирээзи. Оон участогунуң сигеи ажжок үнген. Малчын оон 7 тонна сигеннн кезип, сараатгаан кыштавында дүжүрүп алган.

Д. НАЙГЫН.

ШООДАЙЛАРДА «НОГААН ДАЛГАН»

Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниг «Сүт-Хөл» совхозтуң ажыл-ишчилери ниитиниң малынга быжыг чем-суурну түргүзар дугайында СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң үндүргеи доктаалы-биле танышкан база СЭКП Тыва обкомунуң республиканың ажылчы чонунга кыйгырыын танышкаш аңда харыы кылдыр боттуг ажылдарны организастап торудуп турар.

Ниитиниң малынга чемсуурну белеткээринче масса чонну эвилелдеп, оларны деткинир талазы-биле совхозта партия комитеди болгаш дирекция, профэвилел комитеди сөөлгү хүннерде шудургу ажылдаан, совхозта албан организация черлери, эмнелге, ажылчын кооперациязы, школалар, контора, машина-трактор мастерскаязы, автопарк коллективтериниң ажыл-ишчилери кирген. Ол мынаан суурларда мал чеми белеткелдеринге агитквартиралдар чурттакчылары база-ла сиген кезилдезинче кирген. Совхозтуң парткому, профэвилелдин, ажылчын, комсомол комитеттери болгаш совхоз дирекциязы-биле каттышкан партбюрому эрттиргеш, аңаа ажыл-агый, албан организациялар, бригадалар аайы-биле даалгаларны опаагаан. Тос кижилиг мал чеми белеткелиниң штавын болгаш чеди кижи составтыг ажыл-ишти организастаар, агыт-массалыг ажылды чонга чорудар комиссияны тургускан.

Бо хүннерде мал чеминиң белеткели кидиш түлүк чоруп турар. Бирги он хонуктуң түннелиндe 27 тонна сигеи белеткээн О. Хур-оолдуң звенозу болгаш машина-трактор мастерскаязының сигенчи бригадалары шылгараапнар. Ол мынаан витаминниг сиген далганы белеткээр звено 41 тоннаны белеткээш шоодайлаан. Белеткеттингеи будук-бүрүнү агрегатка үзүк чокка эккеп тырттырып турар. Оны сөөртүү-биле кожуглуг бир тракторну, бир автомашинаны быжыглаан. Будук-бүрү белеткелинде колдуунда школачылар хаара туттунган. Операторлар С. болгаш Э. Севек алышкылар АВМ-04-түн будурукчулуг ажылдаарын хандырып турар. Агрегатче будук-бүрү шуудар О. Дытыр, белеткеттингеи продукцияны шоодайларга савалаар М. Кыргыс, шоодайлар аксы даараар Х. Чодар болгаш хоочун ажылчын С. Семис-оол олар база-ла кылган ижинге кызымаан көргүзүп турарлар. Витаминниг сиген далганың шынарын, оон чогуур деңзинин хынаарын совхозта улусчу контроль болуу шыңгыызы-биле чоруткан. Агрегаттың бүгү ажылчыннары изиг чемниг столовая-биле хандырынган. Ында күш-ажылдың будурукчулуг чоруун бедидериниче углаанган социалистиг чарыштың он хонуктан үндүрериин организастаан.

Б. САТ.

УЛАМЧЫЛААР

Сургууп-оол Монгушович Чодур-оол Өвүрде «Торгалыг» совхозтуң хоочун хойжуларының бирээзи. Ол Совет Армияга албан эрттиргеш келгеш, төрээн совхозунга ниитиниң малын өстүрүп, хойжулап эгелээн. Оон бээр ам 14 чыл болуп турар. Хойжуларның социалистиг чарыжынга ол өске өөрү-биле бир дөмей киржип, он бирги беш чылдың баштайгы чылында төрүүр чүс хойга онаалтыр 93 хураганны камгалап алган болгаш бир хойга онаалтыр 2,5 килограмм дүктү кыргып алган.

— Кышкы үеде хойнуң түлүк ооллаашкынының үезинде хураганнарны доруктурар, оътка книр ажаарынга чедир ажыл кончуг чымыштыг. Ол берге, бачым ажылды хойжу кижи түгле бодум шыдаштым дээр болза шын эвес болур. Он ажыг чылдарда төрүүр хой кадарып, оон төлүн мендичаагай ап келгеним ужуру болза еакманчыларның кызымак күш-ажылы болуп келгенин демдеглекээр мен. Бо кыжын Кара-кыс Май-оол, Валентина Тюлюш, комсомолчу Света Дөнеп олар 85-тен 115 баш чедир хураганнарны доруктуруп, кайгамчыктыг дузаны көргүскеннер — деп, хойжу С. Чодур-оол чугаалап орар.

Амгы үеде малчын 8 тонна сигеннн кескеш, кыштаа Кызыл-Хаяда чедирип алган. Сиген кезерин ам-даа уламчылап турар.

Н. ДАМДЫН.

СУГГАРЫЛГАНЫ ДООСКАН

«УТКА 25 чылы» совхозтуң хоочун суггатчызы Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниң эдилекчизи Кызыл-оол Балчый-оолович Тюлюштүн удуртқаны звенога быжыглаан 97 гектар люцернадан бедик дүжүт алдынган. Ол болза дуржулгалыг, кызымак звеночу бо кандаашкынныг чайда шөлдүн сугтарылгазын чедимчелиг чорутканын хереченл турар. Звено кежигүнериндеи Михаил Сееен, Долгар-оол Шоюн болгаш өскелер-даа кылган ажылының шынары. бүдүрүкчулуг дээш кызымак ажылдап келгешнер. Оларның ажылдап кылган шөлүнден механизаторлар 850 тонна погаан масеаны кезип ажаагаш, витаминниг сиген далганы кылыр цехке дужаган. Кезип алдынган шөлдеи ийиги дүжүтү алыр дээш чоруткан суггарылганы звено амгы үеде доскан.

Т. ОЧУР-ООЛ.
Улуг-Хем район.

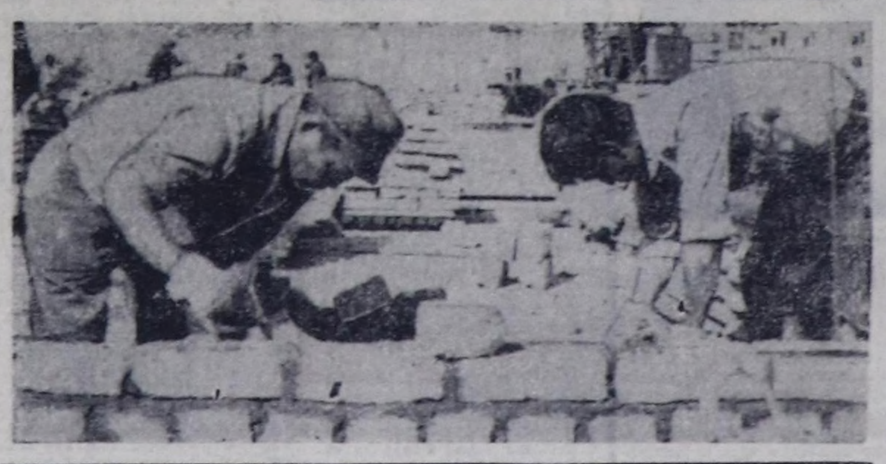

«Кызыл үлегүр тудуг» эргелелинде Күш-ажылчы Алдар орденниң үшкү чергезинин эдилекчизи Калдар-оол Күжүгеттин бригадазы 60 аал чурттаар геологтар бажыныын тудуунда ажылдап турар. Бригадада он бир чыл тудугжулаан дашчы Пётр Седигүр күш-ажылчы эки түннелдерни көргүзүп келген. Ол ай планын үргүлчү ажыр күүседип турар. Дашчы П. Седигүр күш-ажылчы чедиишкиннери дээш «Тыва тудуг» трестин хүндүлел бижии-биле шаннаткан.

ЧУРУКТАРДА: дашчы П. Седигүр. Тудугда ажыл.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотолары.

ЧАРТЫК ЧЫЛДЫҢ ТҮҢНЕЛДЕРИ

Бистин районнуң чамдык үлетпүр, будүрүлге, тудуг, транспорт организациялары чартык чыл планын чедир болгаш ажыр күүседкен. Район үлетпүр продукциязын будүрерин 101, ону саарарын 102 хуу боттандырган. Эрткен чылдың бо үези-биле денноорге продукцияны будүрери 6,2 хуу өскен азы 628 мун рубль көвүдээн, ону сайгарары база өскен, азы 1 млн 65 мун рублуге көвүдээн. Планнан ажыр 1065 квт-шак киловалорий чылыг энергияны, 150 мун кезек тууйбуну, 30 тонна, краматораны, 96 кубометр үнелиг материалдарны күрүнеге берген.

Тудуг-монтаж ажылдарының чартык чыл планын Кызыл-Мажалыктың сеттелге-тудуг участогу, № 1 КМК, № 3 орук тудуг участогу күүседкен. Чонга бараан саарылгазының планын «Тыва даг-дүгү» комбинадының ажылчын хандырылга киллизин 101, райпо 100 хуу кылдыр күүседткилээн. Ак-Довуракты АТБ-ан, коммунал ажыл-агый черя база чартык чылдың планын погуур хуусаазында чедир күүседкеннер.

Чамдык «Тыва даг-дүгү» комбинады, Ак-Довуракты амыдырал хандырылга комбинады, хлеб заводу, № 741 КМК, «Тыва даг-дүгү» тудуг эргелели эрткен алды айларның планнын даалгаларын чедир күүсетпээн. Бо коллективтер ийиги чартык чылда бүгү күжүн, арга-курлавырларын мөөнеп тургаш, чыл планын погуур хуусаазында күүседир дээш амдыгаалтан тывынгыр, тогладыкчы ажылдаар болза эки.

Р. ДАВЫЙ-ООЛ.

Тыва АССР-ниң Күрүне тугунуң дугайында дүрүмге өскерилгелер болгаш немелделер киирер дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң докладчызы болза:

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1978 чылдың ноябрь 10-да Чарлыы-биле бадылаан Тыва АССР-ниң Күрүне тугунуң дугайында дүрүмге Тыва АССР-ниң Конституциязынга дүүштүр өскерилгелерни болгаш немелделерни киирбишаан, оон чаа редакциязында бадылаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай,
1981 чылдың июль 30.

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың Күрүне тугунуң дугайында ДҮРҮМ

I. Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың Күрүне тугу, Тыва АССР-ниң Конституциязының 158 үүдүнге дүүштүр, сывының үзүп дургаар туктун бүгү доразында үзүп дуртунуң 1/8-и бозур ак-көк өңнүг кожаалыг «дорт булуңнуг дөрбелчин кызыл пөс болуп турар» РСФСР-ниң Күрүне тугу болур. Кызыл үстүң солагай талакы үстүү булуңунда алдын кадырыны болгаш масканы чураан болгаш оларның кырында алдын шугум-биле долгандыр чүгүрткен кызыл беш адыр сылдыстыг, а оларның адаанда алдын үжүктер-биле «Тыва АССР» деп бижимелди орус болгаш тыва дылдарга бижээн турар. Туктуң калбаа узуунуңуң 1:2 хирези болур.

Кадыыр болгаш маска туктуң калбаанның 1/4 кезээ будур кылдыр дөрбелчиниең бижиттинер. Кадырының шиш бажы дөрбелчининиң үстүү талазынга турар, кадырының болгаш масканың сыптары дөрбелчининиң адаккы булунунга белдирлежир. Сыптыг масканың узуну дөрбелчининиң узуп дуртунуң 3/4-ү болур.

Беш адыр сылдыс, дөрбелчининиң үстүү талазынга, туктуң калбаанның 1/8-и болур диаметрлиг долгандырыг кылдыр чуруттунар.

Сылдыстың, кадырының болгаш масканың доора дургаар ээлеңнең хемчээли сыптаи эгелээш туктуң калбаанның 2/5 кезээ болур. Туктуң үстүү ыскыдындаи сылдыстың ортузунга чедир хемчээли туктуң калбаанның 1/8 кезээ болур.

«Тыва АССР» деп орус болгаш тыва дылда бижик кадыыр болгаш масканың сыптарының адаанга туктуң калбаанның 1/20 кезээ хемчээлге ийи одуруглаг доора турар. Үстүкү одуруглуң узуну туктуң калбаанның 1/3 кезээнге ден болур. Бижиктиг эгелээн чери кадыыр болгаш масканың турары квадраттыг солагай талакы доора талазы-биле дужаажып турар. Үжүктериниң бедии болгаш бижиктиң одуругларының аразында хемчээли туктуң калбаанның 1/20 кезээ-биле ден болур.

II. Тыва АССР-ниң Күрүне тугун кодтүрер черлер:

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

1). Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң сессиялары, улус депутаттарының чер-чер Советтериниң сессиялары эртер базында кырыыга — сессияның болуп бүтү үезинде;

2). Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, Тыва АССР-ниң улус депутаттарының чер-чер Советтериниң күүсенчи комитеттериниң башкыларының кырыыга — доктаамал;

3). Тыва АССР-ниң министерстволарының, күрүне комитеттериниң болгаш ведомстволарының, оске-даа күрүне болгаш хөй-ниитин организларының, республика болгаш түс чер чагыргазының бүдүрүлге, албан болгаш организация черлериниң башкыларының кырыыга, а ол ышкаш чурттарга башкыларының кырыыга— февраль 23-те, март 8-те, апрель 22-де: май 1 болгаш 2 хүннеринде, май 9-та, октябрь 7-де, ноябрь 7-де болгаш 8-те, декабрь 30-да. Тыва АССР-ниң Күрүне тугун бо түүлде айыткан башкыларга оске-даа байырлал болгаш тураскаал хүннерде база азаар;

4). Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң айтышкынны ёзугаар:

Тыва АССР-ниң Күрүне тугун күрүне болгаш хөй-ниитиниң организларының, будүрүлге, албан болгаш организация черлериниң эртгирери ёзулалдар болгаш оске-даа байырлыг хемчеглер үезинде база көвүдүтүнген туруп болур.

III. Тыва АССР-ниң Күрүне тугун ССРЭ-ниң Күрүне тугу болгаш РСФСР-ниң Күрүне тугу-биле хары угда көдүргеи үеде Тыва АССР-ниң Күрүне тугунуң хемчээли ССРЭ-ниң Күрүне тугунуң болгаш РСФСР-ниң Күрүне тугунуң хемчээлдеринден улуг болбас үзүрлүг.

IV. Тыва АССР-ниң Күрүне тугу болгаш ооң хевири-даа оларның хемчээли хамаан чокка бо Дүрүмде каспырлаштырган оңнуг болгаш схематиктиг хевиринге кара чаңгыс кылдыр дүүшкеи турар үзүрлүг.

V. Бо Дүрүмүг ажыглаарымыа чүрүмүи Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели парлаяр.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

ДАГЛЫГ ЧЕРНИҢ МАЛЫ

Меңгүш-Тайга район сарлык мал-биле байлак. Амгы үеде совхозтарда 4320 ажыг, а чоңнуң хуузунда 2860 ажыг сарлык бар.

Ажыл-агыйларның күрүнеге садыр турар продукциязында сарлык эъди база кол черни эелеп турар. Чижээ, эрткен чылын «Малчын» совхоз 381 тонна, «Мөген-Бүреп» 289 тонна сарлык эъдин сатнан. Оон ангыда Карты болгаш Мөген-Бүреп кедээ Советтер хатай 93 тонна сарлык эъдин дуңмалаан.

Районнуң совхозтарында хөй чылдарда сарлык кадарып, белеп эвес бо ажылга мергежээн мурнакчылар хөй. Ылангыя «Мөген-Бүреп» совхозта кадарчы, Ленин орденниң эдилекчизи Михаил Ноюк, «Малчын» совхозтуң кадарчылары Боратан, Дастан Очурлар, Чылбак-оол Сюрюн дээш мыжаш мурнакчыларга чаңгыс чер чурттутлары торгаарланыр.

С. САМБУУ,
Меңгүш-Тайга район.

Улусчу контроль

ПРИНЦИПИАЛДЫГ, ИДЕЙКЕЙЛИГ ТУРУШ-БИЛЕ

Чангыс-даа хажыдыышкын, албан-дузаалын шын эвес ажыглаар, төтчеглекчи сагыга-чүрүм чок чоруктуң фактылары улусчу контролёрларның көрүгүр каравидан чамдык барбас үжүрлүг дээрзин СЭКП-ниң XXVI съездизинге демделээн. Оң айтымышкыны боттандырар дээш райбинүн улусчу контроль органнары, хайгыылчылар боттарының ажыл-чорудулгалын үстүкү партийжи, совет органнарның директиваларын, шиитпирлерин черчерде канчаар күүседип турарының, бүдүүлгенин ажыктыын база ажылдың ыыпарын бедидеринин, камналга чурумун күштелдиринин, план күүселдезинин болгаш яныы-бүрү хажыдыышкынларны, четпестерни баш удур илередип чайладырыын айтырыгларынче кол киҥээнгейни салып келген. Партия, совет органнарының доктаал-шиитпирлериниң хыналдазын чорударынга улусчу контроль бөлүктери болгаш постулары, хөй санныг хайгыылчылар улуг күш болуп турар.

ССРЭ-де Улусчу контроль дугайында Хоойлу болгаш ол Хоойлуну хүлээп алганы-биле хозбаштыр улусчу контроль органнарының ажылын улам ыцай экижидер база оларга партийжи удурутулганы күштелдирер хемчеглер дугайында СЭКП ТК-ның доктаалы оларга калбак аргаларны берип турар. Ол чугула документилерни удурутулга болдыргап, улусчу контроль органнарының идепкейи, оларның ажылының дээштии улам бедээн. Оон-биле кады оларның ажылының хөйге ыескызу күштелген.

Амгы үеде бистиң районувуң күш-ажылчы коллективтеринде болгаш албан организацияларында улусчу контрольдуң 88 болуу, 54 постулу доктаамал ажылдан турар, оларда 932 хайгыылчы хаара туттунган. Бо чылдың бирги чартыында материалдыг курлавырларны кампап, хумагаларының, кадагалап турарының, план күүселдезинин, кышкы үеде ниитининг малын ажаап-тежээп турарының болгаш мал чемин чөп ажыглаарының, часкы тарылганы организастыг эрттирериниң, хөй кыргылдазының дугайында болгаш ажыл-агыйжы эвес, төтчеглекчи чоруктарны сойгалап илередиринин, хажыдыышкынарны, четпестерни болдурбазының талазыбиле бо чылдың бирги чартыында безин олар яныы-бүрү 511 рейдилерни, хыналдаларны чоруткан. Оларның дээштинин, үре-түңнелдинин чедип алырынга контроль бөлүктери, хайгыылчылар принципиалдыг, идепкейлиг туруш-биле ажылдап турар.

Улусчу контроль бөлүктери боттарының ажылын чонга улам калбак пентередиг болдурары-биле соңгуттурган коллективтериниң мурнунга отчеттарны бээрин практикалап келген. Олар ажылчы чоннарның 73 хуралдарынга, чер-чер Советтеринин 15 сессияларынга отчеттарны кылганнар. Ол отчеттарга черчерде улусчу контроль бөлүктериниң база постуларының ажылды канчаар организастап турарының тодаргай анализин кылган болгаш оларга хозбаштыр санал берген хөй-хөй ажыл-ишчилер ажыл-херекти улам экижидериниче утпаган сүмелерни киирген.

Кайда-ла партия, совет органнар улусчу контроль бөлүктериниң, постуларының ажылын доктаамал удурутуп, оларга чогуур дузаны көргүзүп турар болдуп, ыыдыг черлерде хайгыылчылар идепкейлиг, принципиалдыг ёзулиге ажылдап турар. «Алдан-Маадыр», «Сүт-Хөл», «Искра» совхозтарда, районувуң төп эмнелгезинде, ыяш ажылагай черинде болган өскедээ коллективтерде хайгыылчылардың партия организацияларының үргүлчү сагыш, салым турарындан оларның ажылы үре-түңнелдиг боон турар.

Оон ангыда чамдык коллективтерниң болган ажылагайларының удурутукчуларын ажылынга чогуур деткимчени болган практиктиг дузаны доктаамал көргүзүп турарын база демделээр херек. Ылаңгыя оларга «Чыраа-Бажы», «Искра» совхозтарның директорлары К. Б. Куулары, Д. Б. Кара-Салды, Чадаананың ыяш ажыл-агыйының директору В. М. Шейбинин, районнуң төп эмнелгезинин кол эмчизи Ю. И. Кузьминин болгаш өске-даа эштерни хамаарыштырып болур. Ындыг удурутукулар боттарының коллективтеринде тургустунган улусчу контроль бөлүктери, постулары ажылхеректи экижидеринге, четпестерни база хажыдыышкынларны чогуур өбүүде илередип, чайладырынга доштур дузаны көргүзүп турарын эки билип, оларга бүгү талаһын деткимчезин көргүзүп турар.

Хайгыылчыларның хөй шуруузу, ылаңгыя улусчу контрольдуң чамдык бөлүктериниң даргалары бо чугула, хөй-ниитичи даалганы бедик харысалга, партийжи ёзубиле көрүп, идепкейлиг күүседип турар. «Алдан-Маадыр», «Сүт-Хөл», СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг, «Искра» совхозтарда, район эмнелгезинде бөлүктер даргалары М. С. Ондар, Б. Л. Сат, Л. М. Монгуш, Д. С. Монгуш, В. Б. Монгуш болгаш өске-даа хөй эштер контроль органнарынга принципиалдыг, идепкейлиг ажылы-биле чон ортузунга хүндүткеалы чедип алган. Районда совхозтарның, будуруларга, транспорт, садыг организацияларының болгаш кедээ Советтерниң удурутукчулары эки ажылдыг, идепкейлиг контролёрларга материалдыг-даа база моральдыг-даа деткимчени көргүзериниң хемчеглерин ап келген. Бо чылын 200 ажыг хайгыылчыларга шаналдарны тывыскан. Ол чорук оларның ажылын улам идепкейжидиринге улуг идиғин берип турар.

Бир эвес улусчу контролёрларның ажылын чер-чер Советтериниң доктаамал болган профсоюзтар организацияларының комиссиялары-биле база комсомолчу прожекторлар-биле бир демниг чорудар болза, улам дээштиг, ажыктыг болуруй практика көргүскен. «Октябрь 30 чылы», «Алдав-Маадыр», «Сүт-Хөл» совхозтарда парткомнарның, район эмнелгезинде, Чадаананың автотранспорт будуруглезинде партия эге организацияларының саналы-биле ол черлерде хайгыылчыларның ажылы ыыдыг уланыышкыныбиле тургустунган. Олар хыналдаларны, рейдилерни баш бурукгаар кыдгай план ёзугаар үстүнде адаттынган комиссияларның киржилгезибиле чорудуп турар.

Оон-биле чергелештер районда улусчу контрольдуң чамдык бөлүктери, постулары боттарының ажылын үеним шегелдезинге чедир тургузуп шыдаваанын база демделээр херек. Чамдыкта эки ажылхеректи эгелеп алгаш, ону эчизинге чедирбес, кылдыган хыналдаларның дээштин, үре-түңнелдин чавыс болуур таварылгалар база бар. Чамдык коллективтер удурутукчулары хайгыылчыларның ажылын чедир үнелевес, хыналдалар, рейдилер кыдырга оларны транспорт-биле багай хандырып турар. Үстүнде четпестерни чайладыр дээш партия организацияларының луазы-биле улусчу контрольдуң район комитеди хемчеглерни ап турар.

Амгы үеде эң чугула кампания ниитининг малынга четчир санныг чемнер белеткээр дээш бүгү черлерде хайгыышкынныг ажылды орудуй турар. Бо эң чугула айтырыгга хозбаштыр СЭКП обкомунуң III пленумунуң болгаш партия обкомунуң кыйгырыын боттандырар таалазы-биле чер-черде партия, совет болгаш ажыл-агый органнарының кузенишкинит ажылынга боттуг дузаны көргүзери-биле сиген шөлдеринде улусчу контрольдуң оон-оон бөлүктери, постулары, хөй санныг хайгыылчылар хыналдаларны, рейдилерни план ёзугаар чорудуп турар. Ол ажылды улам идепкейжидип, мал чемининг белеткелинде ажыл-херекти организастаанын, белеткээн сигенниң шыпарын, калдаалалын, сап-медээнин ылаптыын доктаамал хайгаараттга алыры, хыналдаларның дээштинин, үре-түңнелдинин бедидери — бистин эң чугула соорулгавыс болуур.

С. ОНТАР.

Чеди-Хемчик районнуң улусчу контроль комитединиң даргазы.

Кызыл районда «Кара-Хаак» совхозтуң ажыл-ишчилери ниитининг малынга 2800 тонна будук-бүрү мал чеми белеткээр планныг. Ам ону 700 тонна чедир күүседип бергеннер. Төп шанда үр үеде ажылдап келген эдиктиг мастер Иван Гаврилович Ломкин хээндектээр машинада доктаамал ажылдап, хүн нормазын ажыр күүседип турар мурнакчыларның бирээзи.

ЧУРУКТА: И. Г. Ломкин.

В. Кара-Салдың фотозу.

АК-ЧЫРААНЫҢ СИГЕНЧИЛЕРИНДЕ

Ниитининг малынга четчир санныг чемни белеткээр, оон темпизин улам шапкынчыдар талазы-биле СЭКП Тыва обкомувуң республиканың бүгү ажылчы чоннарынга кыйгырыы кедээнин болгаш хоорайларның ажыл-ишчилерин чаачаа күш-ажылчы херектерже улам сорук киирип турар. Тес-Хеминиң унуң дургаар чаттылын баткан. Ак-Чыраа шиназы делгем-даа, чаагай оът-сигенниг-дай. Мында Эрзин, Тес-Хем, Мөңгүн-Тайга, Өвүр районнарның ажыл-агыйларының сигенчи бригадалары мал чемининг белеткелинде ажыл-херекти организастаанын, белеткээн сигенниң шыпарын, калдаалалын, сап-медээнин ылаптыын доктаамал хайгаараттга алыры, хыналдаларның дээштинин, үре-түңнелдинин бедидери — бистин эң чугула соорулгавыс болуур.

Оон-биле чергелештер районда улусчу контрольдуң чамдык бөлүктери, постулары боттарының ажылын үеним шегелдезинге чедир тургузуп шыдаваанын база демделээр херек. Чамдыкта эки ажылхеректи эгелеп алгаш, ону эчизинге чедирбес, кылдыган хыналдаларның дээштин, үре-түңнелдин чавыс болуур таварылгалар база бар. Чамдык коллективтер удурутукчулары хайгыылчыларның ажылын чедир үнелевес, хыналдалар, рейдилер кыдырга оларны транспорт-биле багай хандырып турар. Үстүнде четпестерни чайладыр дээш партия организацияларының луазы-биле улусчу контрольдуң район комитеди хемчеглерни ап турар.

Амгы үеде эң чугула кампания ниитининг малынга четчир санныг чемнер белеткээр дээш бүгү черлерде хайгыышкынныг ажылды орудуй турар. Бо эң чугула айтырыгга хозбаштыр СЭКП обкомунуң III пленумунуң болгаш партия обкомунуң кыйгырыын боттандырар таалазы-биле чер-черде партия, совет болгаш ажыл-агый органнарының кузенишкинит ажылынга боттуг дузаны көргүзери-биле сиген шөлдеринде улусчу контрольдуң оон-оон бөлүктери, постулары, хөй санныг хайгыылчылар хыналдаларны, рейдилерни план ёзугаар чорудуп турар. Ол ажылды улам идепкейжидип, мал чемининг белеткелинде ажыл-херекти организастаанын, белеткээн сигенниң шыпарын, калдаалалын, сап-медээнин ылаптыын доктаамал хайгаараттга алыры, хыналдаларның дээштинин, үре-түңнелдинин бедидери — бистин эң чугула соорулгавыс болуур.

С. ОНТАР.

Чеди-Хемчик районнуң улусчу контроль комитединиң даргазы.

Көскү агитация

НЕГЕЛДЕЛЕРГЕ ДҮҮШТҮР

«Идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды улам ыцай экижидер дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалында көскү агитация социал-экономиктиг сорулгаларны калбаа-биле пропагандалаар, хүнүң чедишкиннери, түңнелдери беш чыл планының күүселдези-биле холбашкан турар болгаш ажылчын бүгүдезиниң салыышкыны тодаргай, боттуг болгаш мобилизакчы болур ужурлуг дээрзин айткан.

Кайдыг-даа фабрика, завод, албан организация, будуруглер черни көскү агитация-биле эгелээр-дир эвес бе деп, 48-ки тудуг эргелеп ининиң административтиг бажыңының эжизиниң аксында хүндүлел болгаш социалистиг хүлээлгелер самбыраларын соңуурган тура, бүзүрел бодадым. Кижиниң будуруп оон кеткен хевиниң, арын-шырайының илередири ышкаш, кайдыг-даа будуруглге черни көскү агитация ынчаар чыыдар, оон арны болур. Бо будуруглениң административтиг бажыңының иштиндаштында аскыя лозуң, плакат, яныы-бүрү стендилер болгаш тараан чечектер кижиниң кичээнгейин хаара туда бээр. Эргелелде партия организациязының (секретары И. В. Сермавкин) удурутулгазы-биле көскү агитацияны чурукчукаастакчы В. Г. Пятков дорт харылап турар. Көскү агитацияның дузазы-биле партия организациязы мурнакчыларның ажылының дуржулазын калбаа-биле пропагандалап, планныг онаалданы болгаш социалистиг хүлээлгенин үлегерлиг күүседиринин демисевинче тудугжуларны кыйгырып турар.

Эргелелде үш участок бар. Олар аразында кварталдан түңнеп турар социалистиг чарыыштыг. Тиилекчи болган участокка турасказдың Күш-ажылчы алдар тугун кодуруп турар. Көскү агитацияны чүгле мында мөөңнеп турар эвес, участоктарда, тудугжуларның ажылдап турары объектилерде база тургускулаан: лозуңнар, сагындырыглар, плакаттар, хана солуннар доктаамал чаартыныш, астыныш турар.

— Совет кижилериниң күш-ажылчы болгаш политиктиг идепкейин кедүрериниң база оларны чогадыынчы ажыл-ишче мобилизастарынга көскү агитацияның ролю улуг. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин болгаш оон бирги беш чылдың планныг онаалдаларын чедиштиниг ыыдыг будуткар-биле будуп турар. Кызыл-Булукта-даа, ийиги каттың коридорунда-даа декан будуннар, стендилер будуп ылдыганы-биле онзагай, утка-шынары ханы. Кайдыг-даа ажылга кижи үр ажылдаан турдуй, оон ажылдың тып, кажаараар. Виктор Гаврилович ининиң будуктар холуп, оларны чогаадыкчы ажылдан турары сагыгыр. Гуашь-биле будаан, иургай бээрге кырындан лактаптар. Ынчаар кылып каан профвыезл. дагдыныкчы, шынар бүүдүнары көрүштүг. чарап. Эргелелде 120 комсомолчулар бар. Олар комсомолчу аныяктарның 10 бригадаларында үстүнген. Ынчайгаш мында дагдыныкчыларның аныяы шиитпи тургустунган. Ол дулын чайгылыш чок боттандырып турарын демделээн. Шынап-ла, «Тыва АССР-ниң будуруку күштерин улам ыцай комплекстиг хөгжүдер талазыбиле хемчеглер дугайында» СЭКП Төп Комитединиң болган ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1977 чылда хүлээп алган доктаалын боттандырып турарының ачызында сөөлгү чылдарда Совет Тываның экономиказы болгаш культуразы улам ыцай хөгжээн.

Ылаңгыя ажылчы чоннарның амыдыралының материалдыг болгаш культуралыг деннелиниң улам бедидер талазы-биле дыка хөй чүгула хемчеглерни эрткен он чылдарда болган ыяңгыя онгу беш чылда кылган. Ону бадыткаары-биле чамдык сан-чурагайларны көргүзерге ыыдыг. Онгу беш чылда Тываның чурттакчы чонунуң кижи санынга онаштыр акша орулгалары 21,6 хуу ескен, ажылчыларның болгаш албан-хаакчыларның ажыл төлевири ол үеде барык 10 хуу ескен. 1980 чылда улус ажылагыйында ажылдан турар бир кижиге онаштыр айда ортумак ажыл төлевири 162 рубль болгаш. Ынчаарга чүгле ажылчын кижиниң айда алган ортумак ажыл төлевирин алыр-лар айы-биле алырга ыыдыг: үлетпүр ажылчыны эрткен чылын айда 181 рубль алган, ол көргүзүг 1960 чылда 85 рубль турган; тудуг ажылчыныың айда ортумак шалыны 209 рубль болган, а 1960 чылда айда ажыл төлевири 59 рублуе деннежин турган: транспорт ажылчыны — 1960 чылда айга онаштыр 92 рубль ажылдап турган болза, эрткен чылын 212 рубльди алган.

Чурттакчы чонуң ниитилелдин хереглел фондузундан ап турар төлевирлери болгаш чиигелделери доктаамал өзүп келген. Ол фондунуң күселиибиле совет кижилер халас көренир, мергежилгин бедидер, эмнелге дузаламчызын алыр, пособиелер, пенсиялар база стипендиялар, шөлээ акшазы алыр, ол ышкаш санаторийлер, дыштанылга бажыңнарынче халас болгаш өртээн чиигеткен путёвка алыр, школа иазы четпээн уругларын ясли, садтарга тургузар чергелиг хандырылгаларны ап турар. Чижээ, уруглар яслизинге бир уруглуг чылда ажаап-тежээринге чаригдал ортумаа-биле 600 рубль боол турар, оон барык 80 хуузун күүне төлээр. Бистиң чурттувуста чурттагга базыңының хөлевини эң эвээш, ынчалза-даа ук ажылагыйны чорударынга ниитиң чаригдадын 60 ажыг хуузун күүне күсели-биле дуглап турар.

СЭКП-НИҢ калбак социал программазынга дүүштүр совет кижилерниң амыдыралының деннелин бедидер талазы-биле чаа-чаа хемчеглерни боттандырган болгаш боттандырып турар. Чижээ, пенсия хандырылгазын. Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилериниң материалдыг амыдырал байдалдарын, улам ыцыжидер, ол ышкаш бичии болган хөй уругларлыг, өзээш оруглалыг ёг-бүлелерге күүне дуглаамчызын «күштелдирер чергелиг немелде төлевирлер болгаш чиигелдемер чоннуң чаагай чоруун бедидеринин политиказының херек кырында боттанышкыны-дыр.

Бистиң республикавыска өртээн беш чылда чоннуң социал хандырылгазынга 85 млн. ажыг рубльди чарыгдаан, ол оон мурнундагы беш чылдан 23 млн. рубль хөй болганы ол. Ниитизи-биле бистиң республикада күрүнеиниң пенсиялары, яныы-бүрү акша дузаламчызы пособиелер ап турар кижилериниң саны 52125 кижи. Ол дээрге бүгү чурттакчы чонуң 20 хире хуузу-дур. Чүгле өртээн чылын безин төлээн пенсиялар, пособиелерниң түңү 32 млн. рубль ашкан.

Чурттакчы чонуң негелдехереглелдерин хандырар талазы-биле социал-хандырылганың еске-даа ядырларынче көскү хемчеглерни ап турар. Ажыл төлевириниң база чонуң бот-туг орулгаларының өзүп орары-биле холбаштыр, оон бараан салып алыр аргазы база бедип турар. 1980 чылда чонуң бир кижизинге онаштыр 926 рубльдин бараанын сатказ, а 1975 чылда ол көргүзүг 766 рубль болган.

Индик-хел, эт-херексел септедири, коммунал-амыдырал хандырылгазының ачы-дуза чедирипкизинери, культура талазыбиле негелде-хереглелдерни хандырары ышкаш сорулгаларда көскү бурунгаарлаашкынар бар. 1960 чылдан бээр хоорайларда болгаш хоорай хевирик суурларында чурттага фондузу 2 ажыг катап ескен, оларның сүт дамыдыылгазы, канализация, төөгүткен одалга чергелиг чаагайжыдылгазының деннелги база бедип орар. Ам республикада 36300 хире квартираны газ-биле хандырган.

УЛУС өредилгезин, кадык хамгалалын хөгжүдер болгаш күш-культураны база спортту сайзырадыр иептерлер талазы-биле ажылдың хемчээли улуг, хевирлери яныы-бүрү. 1980 чылда өредилге черлеринде уруглар-ның, оолдар, кыстарның саны 73 муң хире кижи, оон иштинде 64 муң ниити билиг школаларында. Улус ажыл-агыйының будурулге, албан черлеринде өредилге-будурулге курстарында тускай мергежил чедип ап, билиин бедидеп турар кижилер база хөй. Аңаа чарыгдалды база ниитилелдин хереглел фондузуунган үндүрүп турар болгай.

Тыва АССР-ниң чоннуң кадык хамгалалының калбак четкизи ажылдан турар. 1000 кижиге онаштыр эмнелге орун-биле хайдырыла талазыбиле бистиң республика РСФСР-де ийиги черни тутуп турар. СЭКП-ниң XXV съездизиниң шиитпирлериниң дүүштүр эмнелгелерге ажыг кижилерни ажаап-тежээринге карыгалдарның норма-чедиг хемчеглерин база өстүрүп.

СОВЕТ Эвилелиниң Коммунистиг партияны удаступ амыдыралын улам ыцай экижидериниң сорулгаларын XXVI-съездиге база катап тодаратқан. Национал орулгага хереглел фондузунуң хемчээли 77,3 хуу чедирерин көрге-ри дээрге-ле кижиниң чаагай чоруун бедидер бүгү аргаларны тургузарынче улуг чүткүлдүн хереченин болур. Амыдыы

«Тыва кобальт» комбинаттың цехтериниң аразында гидрометаллургия цехиниң ажылы база мактадыг. Мурнакчы ажылдыг цехтиң ажылчыннарының ортузунда социалистиг чарышка улуг аппаратчик А. М. Ондар хөй удаа тиилекчи боон келген.

Дуржулгалыг аппаратчик үк цехтиң № 3 участогунда В. Просолованың эдлээнде он чыл дургузунда ажылдап келген. Коммунист А. М. Ондар онаашкан ажылының ёзулуг мастери болуп, аныяктарга төлептиг үлегерин көргүзүп, оларга билиг-мергежилиниң чажыттарын айтып берип чоруур.

ЧУРУКТА: улуг аппаратчик А. М. Ондар.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

ӨЗҮЛДЕНИ ЧЕДИП АЛГАН

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, он бирги беш чылдың баштайгы чылында планныг онаалдаларны күүседир дээш, «Х Улуг хурал» совхозтуң малчыннары күженишкинниг ажылдаан. Ону чылдың баштайгы чартыының түңнелдери көргүзүп турар.

Шээр малдың баш санын эрткен кыштан 97 хуу камгалап алган. Эрткен чылын 1730 баш хөй, өшкү болуп хораан турган болза, бо чылын ол сан 530 болган. 1980 чылда яныы-бүрү чыдагааннар-биле 282 баш мал читкен азы дудагдаан болза, ам 55 баш кылдыр кызырылган. Совхозтуң хойжулары он бирги беш чылдың баштайгы чылында төрүүр 100 хойга онааштыр 82 хураганны менди доруктурган, а эрткен чылын чүгле 57 хураган алган турган.

Хойжу бригадалар аразында калбарган чарышка № 1 бригада тиилекчи болуп, төрүүр 100 хойдан 90 хураганны менди камгалап алган. Совхозтуң 17 хойжузу 100 хойга онааштыр 90-дан өрү, 112 чедир хураганны доруктурган. Чижээ, III. Десби-оол 112, А. Содунам 110, Ч. Чигжит-оол 106, А. Кара-оол 103, К. Даргыл-оол 111 хураганны менди өстүргеи.

Амгы үеде хөй кыргылдазы доозулган. Хойжулар хойларын чүгдүргеш, эки семиртиң алыры-биле сериин тайгаларже чайгагладып үндүре бергеи болгаш ниитининг малынга чем белеткээринде хаара туттунган ажылдап турар.

С. ДУВАА.

Кызыл район.

ИЙИГИ КЕЗИЛДЕЖЕ КИРЕР

«Сүт-Хөл» совхозтуң машина-трактор мастерскавзының аныяктарындан тургустунган сиген кезер бригадазы бо хүннерде улуг күженишкинниле ажылдап турар. Мастерская коллективинге 70 гектар суттаттыг сиген шөлүн мурнунда-ла быжыглап каан турган. Сигенниң чаагай дүжүдун алыры-биле ук бызыгдаттынган шөлдү коллективтин кежигүннери чазып-на эдлежкин тургаш, эки суттарын алган. Оон түңнелинде сиген аажок үнген.

Кезилде доостуру билек, шөлдүң сигенин бөлдүнген, ажааттынган черлерин дораан-на суттарын эгелээн. Ынчангаш 70 гектар суттаттыг шөлден механизаторлар ийиги кезилдеги база чедип алыр сорулганы салган.

С. БИЧЕ-ООЛ.

Чеди-Хемчик район.

Пропагандистерге, агитаторларга

СОЦИАЛ ХӨГЖҮЛДЕНИҢ

БИСТИҢ Коммунистиг партиявыс он бирге беш чылда болгаш оон соңгаартыдаа үеде чоннуң чаагай чоруун улам ыцай бедидеринин калбак программазын ажылдап кылган. Ол программа совет кижилериниң амыдыралының бүгү талааларын хаара тудуп турар. Ында хереглел болгаш чурттагга черн, культура болгаш дыштанылга, ажылдаарынга болгаш чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузары, амыдыралдың социалистиг овур-хевиринин, чаа кижини кижизидеринин, материалдыг болгаш угаан-бодал үндезиннерин улам быжыглаарының хөй талалыг сорулгалары кирип турар.

Ыяңгыя социал айтырыгларны экономиканы хөгжүдеринин айтырыглары-биле тудуш холбаалыг шиитпирлээрин СЭКП-ниң XXVI съездизи онзалап демделээн. Чоннуң чаагай чоруун бедидери үк сорулгалыг шиитпирлээрня-биле материалдыг чаагай кежикти база угаан-бодал байлактарын тургузар дээш канчаар ажылдаанывыстан шуут хамаарыжыр.

Чеденги чылдарда ажылчы чоннарның амыдырал деннелиң бедидер талазы-биле улуг хемчеглерни ап чоруткан. Ону бистиң Тываның чижээзинден тодаргай көргүзүп болур. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң СЭКП ТК-ның Отчёт илеткелинге эш Л. И. Брежнев Тываның экономиказын болгаш культуразын хөгжүдер талазыбиле СЭКП ТК-ның доктаалын чүгдүрүп-даа, чугаалап турары-даа чөптүг. Долгандыр турар бүгү-ле чүве көрүштүг, ары-силиг болза, кижиниң ажыл кылыр хөөну бедик, хөлтүттүгүр болур болгай. В. Г. Пятков ажыы хүннерде социалистиг хүлээлгелер болгаш көргүзүг самбыразын чаартып, хүндүлел самбыразын өөгүр будуткар-биле будуп турар. Кызыл-Булукта-даа, ийиги каттың коридорунда-даа декан будуннар, стендилер будуп ылдыганы-биле онзагай, утка-шынары ханы. Кайдыг-даа ажылга кижи үр ажылдаан турдуй, оон ажылдың тып, кажаараар. Виктор Гаврилович ининиң будуктар холуп, оларны чогаадыкчы ажылдан турары сагыгыр. Гуашь-биле будаан, иургай бээрге кырындан лактаптар. Ынчаар кылып каан профвыезл. дагдыныкчы, шынар бүүдүнары көрүштүг. чарап. Эргелелде 120 комсомолчулар бар. Олар комсомолчу аныяктарның 10 бригадаларында үстүнген. Ынчайгаш мында дагдыныкчыларның аныяы шиитпи тургустунган. Ол дулын чайгылыш чок боттандырып турарын демделээн. Шынап-ла, «Тыва АССР-ниң будуруку күштерин улам ыцай комплекстиг хөгжүдер талазыбиле хемчеглер дугайында» СЭКП Төп Комитединиң болган ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1977 чылда хүлээп алган доктаалын боттандырып турарының ачызында сөөлгү чылдарда Совет Тываның экономиказы болгаш культуразы улам ыцай хөгжээн.

Ыяңгыя ажылчы чоннарның амыдыралының материалдыг болгаш культуралыг деннелиниң улам бедидер талазы-биле дыка хөй чүгула хемчеглерни эрткен он чылдарда болгаш ыяңгыя онгу беш чылда кылган. Ону бадыткаары-биле чамдык сан-чурагайларны көргүзерге ыыдыг. Онгу беш чылда Тываның чурттакчы чонунуң кижи санынга онаштыр акша орулгалары 21,6 хуу ескен, ажылчыларның болгаш албан-хаакчыларның ажыл төлевири ол үеде барык 10 хуу ескен. 1980 чылда улус ажылагыйында ажылдан турар бир кижиге онаштыр айда ортумак ажыл төлевири 162 рубль болгаш. Ынчаарга чүгле ажылчын кижиниң айда алган ортумак ажыл төлевирин алыр-лар айы-биле алырга ыыдыг: үлетпүр ажылчыны эрткен чылын айда 181 рубль алган, ол көргүзүг 1960 чылда 85 рубль турган; тудуг ажылчыныың айда ортумак шалыны 209 рубль болган, а 1960 чылда айда ажыл төлевири 59 рублуе деннежин турган: транспорт ажылчыны — 1960 чылда айга онаштыр 92 рубль ажылдап турган болза, эрткен чылын 212 рубльди алган.

Чурттакчы чоннуң ниитилелдин хереглел фондузундан ап турар төлевирлери болгаш чиигелделери доктаамал өзүп келген. Ол фондунуң күселиибиле совет кижилер халас көренир, мергежилгин бедидер, эмнелге дузаламчызын алыр, пособиелер, пенсиялар база стипендиялар, шөлээ акшазы алыр, ол ышкаш санаторийлер, дыштанылга бажыңнарынче халас болгаш өртээн чиигеткен путёвка алыр, школа иазы четпээн уругларын ясли, садтарга тургузар чергелиг хандырылгаларны ап турар. Чижээ, уруглар яслизинге бир уруглуг чылда ажаап-тежээринге чаригдал ортумаа-биле 600 рубль боол турар, оон барык 80 хуузун күүне төлээр. Бистиң чурттувуста чурттагга базыңының хөлевини эң эвээш, ынчалза-даа ук ажылагыйны чорударынга ниитиң чаригдадын 60 ажыг хуузун күүне күсели-биле дуглап турар.

СЭКП-НИҢ калбак социал программазынга дүүштүр совет кижилериниң амыдыралының деннелин бедидер талазы-биле чаа-чаа хемчеглерни боттандырган болгаш боттандырып турар. Чижээ, пенсия хандырылгазын. Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилериниң материалдыг амыдырал байдалдарын, улам ыцыжидер, ол ышкаш бичии болган хөй уругларлыг, өзээш оруглалыг ёг-бүлелерге күүне дуглаамчызын «күштелдирер чергелиг немелде төлевирлер болгаш чиигелдемер чоннуң чаагай чоруун бедидеринин политиказының херек кырында боттанышкыны-дыр.

Бистиң республикавыска өртээн беш чылда чоннуң социал хандырылгазынга 85 млн. ажыг рубльди чарыгдаан, ол оон мурнундагы беш чылдан 23 млн. рубль хөй болганы ол. Ниитизи-биле бистиң республикада күрүнеиниң пенсиялары, яныы-бүрү акша дузаламчызы пособиелер ап турар кижилериниң саны 52125 кижи. Ол дээрге бүгү чурттакчы чонуң 20 хире хуузу-дур. Чүгле өртээн чылын безин төлээн пенсиялар, пособиелерниң түңү 32 млн. рубль ашкан.

Чурттакчы чоннуң негелдехереглелдерин хандырар талазы-биле социал-хандырылганың еске-даа ядырларынче көскү хемчеглерни ап турар. Ажыл төлевириниң база чоннуң бот-туг орулгаларының өзүп орары-биле холбаштыр, оон барааи салып алыр аргазы база бедип турар. 1980 чылда чоннуң бир кижизинге онаштыр 926 рубльдин бараанын сатказ, а 1975 чылда ол көргүзүг 766 рубль болган.

Индик-хел, эт-херексел септедири, коммунал-амыдырал хандырылгазының ачы-дуза чедирипкизинери, культура талазыбиле негелде-хереглелдерни хандырары ышкаш сорулгаларда көскү бурунгаарлаашкынар бар. 1960 чылдан бээр хоорайларда болгаш хоорай хевирик суурларында чурттага фондузу 2 ажыг катап ескен, оларның сүт дамыдыылгазы, канализация, төөгүткен одалга чергелиг чаагайжыдылгазының деннелги база бедип орар. Ам республикада 36300 хире квартираны газ-биле хандырган.

УЛУС өредилгезин, кадык хамгалалын хөгжүдер болгаш күш-культураны база спортту сайзырадыр иептерлер талазы-биле ажылдың хемчээли улуг, хевирлери яныы-бүрү. 1980 чылда өредилге черлеринде уруглар-ның, оолдар, кыстарның саны 73 муң хире кижи, оон иштинде 64 муң ниити билиг школаларында. Улус ажыл-агыйының будурулге, албан черлеринде өредилге-будурулге курстарында тускай мергежил чедип ап, билиин бедидеп турар кижилер база хөй. Аңаа чарыгдалды база ниитилелдин хереглел фондузуунган үндүрүп турар болгай.

Тыва АССР-ниң чоннуң кадык хамгалалының калбак четкизи ажылдан турар. 1000 кижиге онаштыр эмнелге орун-биле хайдырыла талазыбиле бистиң республика РСФСР-де ийиги черни тутуп турар. СЭКП-ниң XXV съездизиниң шиитпирлериниң дүүштүр эмнелгелерге ажыг кижилерни ажаап-тежээринге карыгалдарның норма-чедиг хемчеглерин база өстүрүп.

СОВЕТ Эвилелиниң Коммунистиг партияны удаступ амыдыралын улам ыцай экижидериниң сорулгаларын XXVI-съездиге база катап тодаратқан. Национал орулгага хереглел фондузуунган хемчээли 77,3 хуу чедирерин көрге-ри дээрге-ле кижиниң чаагай чоруун бедидер бүгү аргаларны тургузарынче улуг чүткүлдүн хереченин болур. Амыдыы

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

САЛГАКЧЫНЫҢ ЧЕДИИИШКИНИ

Шаган-Ол суурда совхозтуң өскүс малчыны Б. Содномовка эш-өөрү изиг байыр чедирген. Ол төрүүр үүс баш хойга ышаштыр 152 хураганы ап, Агинск-Бурят автономнуг округта эң бедик кергузүглүг болган. Ооң мурнунда ындыг бедик кергузүгүг ооң адазы, күш-ажылдың хоочуну О. Содномов чедип ап турган.

Бальджиниимнин ажылчын намдары кыска: ийи чыл мурнунда ол шеригден халажып келгеш, механизаторлап ажылдай берген. А кажан адазы хойну дүлээп алырын сананнадарга, чажам дивээн. Чаштан тура мал кадарып, эът мужуп өскен болгаш, ол ажылды күзелдии-биле хүлээп алган.

Эвээш-бичe-даа болза, ооң дурҗулгазы ам негеттиниң келгей. Чогум берге өйде дурҗулгалыг адазы чедип келир, ол сүмелеп, айтып бээр.

ЗАПОЛЯРЬЕДЕ ПОРТТАР

Ямал-Ненец автономнуг округтуң хемнери трансporттуң улуг белдири апарган. Аңаа хары угда дыка хөй порттарны кылган.

Оларның эң улуу Надымда — Барыын Сибирьниң газ тывар эң-не аныяк черинде. Ынаар кирер оруктарны тудугжулар доосканнар, удаваспас краннар монтажтаар ажыл агелээр.

Лабытнахта болган Уренгойда ол ажылдар чедиишкинниг чорун турар. Материал-техниктиг баазаны быжыглап алганындан хемчилер сөөртүр чүктерни ийи катап ковудедир аргалыг болган.

ДАГДА ГОСТИНИЦА

«Теберда» туристер баазазында тудугжулар бир өрээлге-ле ийи кижи чурттаар чаа гостинницаны ажыглалга киргеннер. Ол ам чыл санында-ла дээш-торукка хандыкшылыг 20 мун кижини дүлээп ап шыдаар.

«Тебердага» келген кижилер чүгле Сонгу Кавказтың тураскаалдыг черлери-биле танышпас эвес, харын туризминиң дурҗулгалыг инструкторларының удуртулгазы-биле дошбайбиле шыптынган арт-сынарны ажып, Кара далай эриниле хүннөөректээн черлерге чадаг чедип турардар.

СЫЫН МЫЙЫЗЫНЫҢ БЕЛЕТКЕЛИ

Даг Алтайның аныяк ажыл-агыйлыг черлери сыын мыйызының белеткелиниң сөөлүн доосканнар. «Абайский» совхозта Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры П. Поповтуң бригадазы ол талазы-биле рекорд тургускан. Ол коллектив бирээзи-ле барык он ийи килограмм денизилиг мыйыстарны дужаганнар.

«Алтайверопром» каттыжыышкынның дыка хөй ажыл-агыйлары ол талазы-биле планның онаалдаларын чедиишкиниг күүсеткеннер. Оларның чедиишкинниериниң үндезини —Шебалинник сыын комплекизинде тургустунган мыйыстыг иви өстүрер лабораторияның эртемденнериниң саналдарын калбаа-биле ажыглап турарында.

Бо чылын эм белеткээр бүкүүлелерже үзээрби тонна хире лаазалаан мыйыстарны чорударын олар планнап турар. Ол дээрге, бистиң чуртувуста чүдүүрүп турар ол үнелиг чиг-эттиг барык чартык кезии болур.

(СЭТА-ның корр.)

ХИРОСИМА КИЧЭЭНДИРИП ТУРАР

Ядролуг чепсекти хоруур дээш делегей хүнүң Тайбынының Бүгү-делегей Чөвүлелиниң шинтпирин ёзугаар бөгүн эрттирип турар. Америк атомнуг бомба Хиросима хоорайны чер-биле деңнештир оргулапканын 36 чыл мурнунда ол хүн кижи төрелгетеп дынаан, эът-кежи соолап дээн. Ооң соонда үш-де хонганда шак-ла ындыг хуу-салым Нагасакиге таварышкан. Ол хоорайларны узуткааны кандыг-бир шериг-стратегиг негелделер-биле болдунмаан, чүге дээрге милитаристчи Японияга удур дайынның кандыг-түңнөлдүг болуру ынчаан-на шинтпирлеттинге берген турган. Хиросима болган Нагасакиниң аточнуг бомбалар-биле бомбалаар дээш шинтпир АКШ-тың делегейге тергиндече чүткүл салып турган чагырыкчы бөлүктериниң бүтүрүлгүн күүзүн көргүзер, Совет Эвилелин болган өске-даа чурттарны коргудар дээш оралдажыышкыны болган.

Атомнуг чепсекти хоруур болган ооң курлавырларын чок ыдыр дээн совет саналдарны эрекселеевйн. Вашингтон баштай ол чепсекке хамаарыштыр бодунуң монополизиязынан халбактаның турган. Ынчаарга Каттыжкан Штаттарның ындыг артык күштүүн ССРЭ шеглей берипгерге, Ак бажын ядролуг боочепсектерни эңдере бүдүрер дээр угланыышкынны сегирип алган.

Амгы үеде дайынзырак харагаалмалар, НАТО-нуң дерзии идегээттери болгаш ылаңгыя АКШ-тың чагырыкчы бөлүктери ракета-ядролуг күчүзүн чүткүлдүг өстүрүп, дайын айылын күштелдирип турар. Совет Эвилелиниден шериг талазы-биле артык күштүг турарын чедип алырын Рейганның чазаа эң чоокку чылдарда бодунуң бирги эрлчелиг соругазы кылдыр чарлаан. «Американың шериг күчүзүн улгаттырарыга болгаш Совет Эвилелиниден артык күштүг болуруң чедип алырынга нететтинер болгу дег бүгү үүлдерни чарыгдаар бис» деп, АКШ-тың камгалал министри К. Уайнбегер ыят чоокка-ла ажыы-биле чүлчуруп турар апарган. АКШ-тың шериг бюджези хемнээд чок улуг түң четнеп. Шериг чарыгдаларынга барын эртken 12 чыл дургузунда чарыгдааны хире — 1,5 триллион доллары чоокку беш чылда шериг хевээнге бөөрии планнап турар. Стратегиг болгаш өске-даа чепсектерни күжениишкинниг өстүрери, суг аалның атомнуг ракеталыг хемеделиниң, дипгер арасынга ужутар «МХ» даргай биилиимейн турар деп. Барыын чүкте милитаристер чүлчуруп турарлар. «Ядролуг дайын кызыгаарлалдыг болгай туруп болур дээр чүвезин кижилерге бүзүредирип күзеп турарлар, ындыг дайынны болдуруп болур дээрииниң дугайында бодалы-биле оларны эгитештиреринң күзеп турарлар. Ынчаарга ол дээрге улустарны шуут негелдээн чорук-тур» деп, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң индиривиден Л. И. Брежнев чугаалаан.

Бар сан-медээлерни ёзугаар алырга, амгы үениң ядролуг чепсектериниң ниити күчүзү Хиросиманы чок кылган бир миллион ындыг бомбага деп болуп турарый барымдаа кылдыр чугаалаарга-ла четчир. Нитротолуолче шилчиди санаарга, Черниң чурттакчы бурузуге 10 тонна частыр будумелдер онаажыр.

Массалыг узуткашкынының чепсектери делегейде аймок албекшээн турда-ла, оларны өстүрери уламчылап, улам-на үрегдекчи болгаш өлүрүкчү боо-чепсектерни тургузуп турар. Чүс-чүс чаа америк ядролуг ракеталарга шилүүтегтерни Барыын Европада белеткеп турар. Ядролуг боочепсекти ажыглаарын болдурун болуруңуң дугайында кём-бүрүүлүг бодалга кижилерни өөредириин нүзеп турар.

80 чылдарда Совет Эвилелиниң ядролуг боо-чепсектерни эңдере бүдүрери чаа ээлчээн бодуңуң түңнелдерин сый шаварып, кежиниң өңүнден хамаарылга чоокка ангыя хамаатылариың эргелерин хүндүлеп көөрүн Британ эрге-чагыргалардан чыскаалчылар иегеп.

ЧУРУКТА: митинг үеэш. С. КАРМАЛИНОНУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

«Ракета-ядролуг боо-чепсектерни эңдере бүдүрериниң чаа ээлчээн бодуңуң түңнелдерин чаа беттуг тайбың инициативаларны ажыл-херекти чугаалажыырындан Вашингтон чүгле быжан турар эвес, харын боо-чепсекти кызыгаарлаарының болгаш кызырарының талазынга моон мурнунда чедип алган бүгү үүлдерни уреглээрии болгаш телевиденттинген бүгү үүлдерии үзеринден кызыгып турар ол байдал база улуг дуврозаанын хайныктырып турар. Ол айтыгдыр дугайы чугаалажыышкынарны бөөдавышаан. АКШ-тың чагырыкчы бөлүктери ракета-ядролуг чаа чепсектерни Европага эккеп сайгара тургузарын хоруурун, чурттар аразынга бүзүрежилгеня быжыглаар талазы-биле хемчегларын ажыглаарының зоналарын калбартырын ол программада көргеп.

Совет Эвилелиниң болган тайбыга хандыкшылдыг эске-даа күрүнелериниң кедүргени чаа боттуг тайбың инициативаларны ажыл-херекти чугаалажыырындан Вашингтон чүгле былаан турар эвес, харын боо-чепсекти кызыгаарлаарының болгаш кызырарының талазынга моон мурнунда чедип алган бүгү үүлдерни уреглээрии болгаш телевиденттинген бүгү үүлдерии үзеринден кызыгып турар ол байдал база улуг дуврозаанын хайныктырып турар. Ол айтыгдыр дугайы чугаалажыышкынарны бөөдавышаан. АКШ-тың чагырыкчы бөлүктери ракета-ядролуг чаа чепсектерни Европага эккеп сайгара тургузарын хоруурун, чурттар аразынга бүзүрежилгеня быжыглаар талазы-биле хемчегларын ажыглаарының зоналарын калбартырын ол программада көргеп.

Совет Эвилелиниң болган тайбыга хандыкшылдыг эске-даа күрүнелериниң кедүргени чаа боттуг тайбың инициативаларны ажыл-херекти чугаалажыырында

Пионержи хөглүг чай эртип турар. Уруглар пионер лагерьлеринге дыштаныл, ойнап-хөглеп, туристчи походтар чоруп, янзы-бүрү маргылдаалар эрттирип, солуп ужуражылгаларга-даа киржип тураржар. Совет Тываның школачылары чайны база солуп эрттирип тураржар. Дыка хөй уруглар ниитилеп, ажыктыг күш-ажылга киржип, бүдүрүлге бригадаларында, күш-ажыл каттыжышкынныларында ажылдап чайлап тураржар. Ниитилип малынга чем белеткелинде бо хүннерде хөй уруглар киржип турар. Удавас чаа өөредилге чылы эгелээр, чайгы дыштанылга соонда дазыгып бижыккан школачылар база катап-ла парта артынга олуруптарлар.

ЧУРУКТА: Тываның пионерлериниң аалчылары моол пионерлер Володя Дубинин аттыг пионер лагеринде.

В. УГЛИКТИҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

ТУРИСТЕР СЛЁДУ

Пионерлерниң болгаш школачыларның Бүгү-россияның чөөн зоназының 14-ку туристчи маргылдазы Иркутскиге болуп эрткен. Ол маргылдаага Тывадан — республиканга болган 27-ги туристчи слеттүң тиилекчилери — ортумак бөлүктен Барыын-Хемчик районнуң Шекпээр школазының командазы, а бичии бөлүктен Кызылдың № 4 школазының командазы киржир эргени алганнар.

Чөөн зонаның Бүгү-россия маргылдаазынга Бурят, Тыва, Якут, АССР-лер, Красноярск, Хабаровск, Приморск, Алтай крайларның болгаш 10 областтардан ниитизи-биле 34 ортумак болгаш бичии бөлүктүг командалары киришкеп. Иркутск хоорайдан 70 километр ырак маргылдаа болур чер — Байкал хөлче автобустар-биле чоруптувус.

Кайгамчык чараш үүш-бойдустуг Байкалдың сонгу талазындан кир аккан Листвянка хемниң эриинге аныяк туристерниң лагери удавайн чаттыла берди. Ол-ла хүн кежээ чөөн зонаның Бүгү-россияның 14-ку туристчи маргылдазының эрттиреринин талазыбиле оргкомитеттиң даргазы Леонид Григорьевич Пынько маргылдааның байырлыг ажылдыкынынга аныяк туристерге спортчу чедиишкиннерин кузевишаан, байыр чедирип, чүве чугаалаан.

Байкал кыдыы ел-ыяк агаарлыг-даа болза, туристчи маргылдаалариы эрттиреринин талазы-биле аъш-чемнеден, чуртталга байдалыдаан эгелээш янзы-бүрү туристчи конкурстар, ужуражылгалар, оюнарга чедир школачыларга тарымчалыг кылдыр организастап кааны эки болду.

Беш хүнүң иштинде болуп эрткен туристчи маргылдаалардың хевирлеринге — шапталгаларының черлерин карта дузазы-биле эрттишаан, чажыттынган пунктуларны тывары; топографияга; туристчи техникага база викторинадарга, конкурстарга ортумак болгаш бичии бөлүктүг 34 командалары киржип, күүжүн шенеп-кешкеп. Түнелиинде ниитизи-биле бирги черни ортумак бөлүктен Кемерово областың 2-ги черни Иркутск областың, 3-күзүн — Красибарск крайның командазы, бичии бөлүктен Иркутск 1-ги черни, Новосибирск 2-ги черни, а үшкү черни Хабаровск крайның командазы алган.

Иркутскиге болуп эрткен чөөн зонаның Сибирь болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң школачыларының 14-ку туристчи маргылдаазынга хамаарыштыр Тывадан бүгүн командаларның дугайында бижип кергейн. Ортумак бөлүктү — бодуругларның автору база Шекпээр школазының башкызы О. Сарыглар, бичии бөлүктү — республиканың туристер станциязының ажылдакчызы В. Павловичев биле Кызылдың № 4 школазының башкызы И. Полева удуртуп чорду-вус.

Топография талазы-биле бистин ортумак бөлүк үшкү черни, бичии бөлүк 1-ги черни алган, маргылдааның бо хевиринге Тыва АССР 1-ги черже үне бердиивис. Ол геология талазы-биле викторинага 2-ги, 3-кү черни алдывыс. Кижан Кызылга белеткел үезинде туристер станциязының методисти Зоя Ивановна Журавлёва топография болгаш геология-га уругларны хынамчалыг белеткеп, практика кырынга өөредип кааны — улуг дузалы чедиргеп.

Туристчи маргылдааның өске хевирлеринге, ылангыя карта дузазы-биле чогуур маршрутка база туристчи техникага кошкак болганывысты мииняр апаар. Чижээлээрге, туристчи техникага — хемни кежир ойнаген чергелешкек кендирлерниң дузазы-биле кежерарга дээш оон-даа өске черлерге хөрекке болгаш белге шарыттынып алыр камгалал капрон хендирлер база спортчу арга-мергежил чонка эртем берге болгаш белеткел чок командалары; маргылдааже кинрбес-даа ужуглут. Ынчаагаа бо талазы-биле бистин командаларывыс белеткели кошкак база туристчи херегледелеривис чогудан өске командалардан ачыланыр ужурга-даа таваржып турдувус.

Бүгү-эвилелдиң туристчи маргылдаазын эрттиреринин дүрүмүнде бо хевирлер айыттынган-даа болза, бисте ынчаннгей салбайн турары четпес. Уругчу болуп турар туристтерге, ылангыя район, нарга туристчи херегледелеринге чогудан ийикпе ады организастап турар киржилеркиниң бүдезиялеп чамдык хевирлерни эрттирбейн, базар таваржылдар хөй.

Ол ышкаш зона маргылдаазынга Тыва АССР-ниң адыш камгалал базар командаларының Кызылга белеткелин кошкак организастап болгаш це конкурс эвээш болган.

Иркутскиге болуп эрткен школачыларның 14-ку Бүгү-россияның чөөн зонаның туристчи маргылдаалары бисче өөредилгеге болган. Туризмниң сайзырадыын бисче чогуур денелиите чедир тургузар дээш бодаар болза школа, район бүрүзүге туризм талазы-биле семинарларны, кежээлерни, конференцияларны, «ужура» жылгаларны доктаамал организастап эрттирип, республиканың аныяк туристер станциязының талазындан практиктиг дузаны чедирери чугула дээш бодаар мен.

Ч. ШИЛОВ, турорганизаккы, Шекпээр школазының башкызы.

ТелеВидение

АВГУСТУҢ 6

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 9.05 — «Сиядыкат-2». Хөй сериялыг уранчечен телефильм. 6-гы серия. 10.15 — «Хүреэ адыг дутайыында». Документалдыг телефильм. (Пермь). 10.40 — «Ырак болгаш чоок ыры». 11.20 — Телемедээлер. 11.25—14.15 — Чаңсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Эстониянын телестудиязының документалдыг фильмнер программазы. 15.45 — В. Крапивин — «Хат хадыыр талада». Телошин. 1-ги кежик. 17.10— «Экономика кампалгалыг болуп ужурлуг». 17.20 — «Орлёнок» телестудиязының концерт ады.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — «Мал чеми белеткелиниң хүн дедиглели». 18.15 — «Делегей байдалывын доңчулалы». 18.30 — Телемедээлер. 18.40 — Телемедээлер (орус дылга).

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Европа чемпионнарының хоккей талазы-биле күгү. ЦСКА (ССРЭ) — «Бронне» (Швеция). Италиядан дамчыдылга. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.25 —Музыка дугайында чугаалы ургулуглээл. «Мусоргскийге торээн черинде». 22.20 — Бөгүн делегейде. 22.35—22.55 — «Кетеванның согуннары». Документалдыг телефильмниң бөлүктеринден.

ИЛИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

12.00 — Уругларга фильм. «Оок арның тоштан көрүнер». 2-ги серия. 12.55 — Мультфильмнер программазы: «Бичии урут болгаш чаан». «Бодугунчуган болгаш сөөк». 13.25 —«Хүннээрүн». Фильм-концерт. 14.30 — «Декабристер дутайында чугаалар». И. Пущин. 15.30 — РСФСР-ниң алдарлыг артизи А. В. Ивасёкин ойнаар.

КЫЗЫЛДАН

16.00 — Документалдыг фильмнер программазы: «Дээнай шарап удаламынга», «Чус-чүс чылдарның дүмбейиндеп». 16.40 — «Хейдрэм Крымы ырлаар». Фильм-концерт. 17.00 — «Батыр-маадырның базымнары-биле». Телефильм. 17.30 — «Серенад». Уран-чечен телефильм.

МОСКВАДАН

18.00 — «Хиросима». Документалдыг телефильм («Орбита-3»).

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер. 18.40 —Телемедээлер (орус дылга). 18.45 — Чарлаалдар. 18.50 — Тудугну хүннүге утказытпас. «СЭПГ-ниң XXVI съездизиниң шийтпирлерин —амыдыралга». 19.30 — «Мени бергеникиң деп чугаалап турарлар». Телефильм.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удур, чаштар!» 20.15 — «Керээниң мунгаранчыг салымының дугайында чугаа». Телемузыкалыг фильм. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — «Од мындыг оюнга. Уран-чечен фильм. 23.10—23.50 — «Удусчу талантылар». Украинаның бот-тывылгыр коллективтериниң концерти.

БАМ-ГА

УРУГНУ ШКОЛАГА БЕЛЕТКЭЭРИ

Уругнуң школага өөренип киреги — оон бодунга, болгаш ог-бүлезиниң амыдыралынга улуг өөрүүлүг болуушкуи.

Сентябрь 1-деп эгелээш уругларның хүн чурумунга, чеменинриңге, медерелдиг ажыл-херээнге болгаш дыштанылгазынга ооргай өскерлиишкиннер болур. Күш-ажылчы амыдырал — өөредилге эгелээр. Ук болуушкунга ада-иелер уругларын чоорту, доктаамал, күжениишкиниг болгаш түткүлдүү-биле белеткээр ужурлуг.

Уруглар — бистиң чүртүвүстүң келир үези. Ынчангаш бистер улуг кижилер, уругларывысты кадык, чаагай мөзулынарлыг, сагыш-сеткил талазы-биле ырыг кылдыр өстүрүнче, кижизидеринче бүгү-ле күжүвүстү мөңгээр ужурлуг бис.

Ада-иениң ыңдыг сагыш-човаашкыны уругнуң эге школаже киреринин бүдүүзүнде хлам күштелир. Олар уруун азы оглун шүүт бижип, ном-чуп, санап турар кылдыр өөредириче кызып, школага уругнуң оон ыңай өөренириңге дуза болур дээринге бүзүреп турарлар. Уругларын боттары чүүле билир болдур, боттарының билири-биле өөредип турар.

Уругну школага белеткээриниң шын үидезини чүдел?

6 харлыг уругну школага белеткээри дээрге, аңаа кадыкшылдын тодаргай канналгазын бээри, хүн бүрүнүн күш-ажылынга, азыы-чаң болгаш мөзу-шыпарының эки чүүлдерин чаңчыктырары, өөренириңге уругнуң күзел-чүткүлүн быжыглары-дыр. Уругну үе ите иштинде олуруп, кандыг-бир эгелээн ажылын төнчүзүнге чедиреринге чоорту чаңчыктырбышаан, оон күш-ажылга күзелдиг болурун чедип алыр.

Школаже чаа кирер деп турар уруттө өөредилге — ол күш-ажыл, күш-ажыл болурда чиик эвес, таваржыр бергелерни ажып эртеринге тураскоруктуг болурунга ону чаңчыктырар.

Уруглар кандыг-бир чүвени кылып тура, шыдаваан базырга-ла «чүнү-даа кылып шыдаваспас-тыр сен. Кай мен кылыптайын» дей бээр ада-иелер чазып турар. Ол таварылгада бичии уруг бодунуң күжүнге болгаш аргазынга бүзүревестеп, кызарымга-даа чүве бүтпес-тир деп бодай бээр. Ынчангаш уругну хей-аът киирип, ураң арга-биле кандыг-даа ажылды кылыр болза, ол черле күүсеттиие бээр дээрии детким, бүзүредир херек. Уругга доктаамал дузалап, канчаар кылырын көргүзер, тайылбырлаары чугула. Кым бодуңуң ажылынга хандыкшылдытыл, ол дүрген болгаш эки кылдыр ажылды күүседир дээрзин билиндирер.

Уругну школага белеткеп тура дараазында чаңчылдарны дөзевилээр. Уруглар чүве номчуп берип турда, ону кичээнгейлиг дыңнаарынга, утказын чугаалаарынга чаңчыктырар. Улуг эвес хемчээлдиг шүлүктерни доктааттырар, аянныг чугаалаар. Салган айтырыгга долу харыы бээрииге өөредир. Бодуң ажаан билир кылдыр өөредир, бажың үнүштерни суттартыр.

Улугларыңы хүндүлээрин, оларга эвилең-ээлдек болуруп, акылары, дуңмалары, үгбаларыбиле найырадыг болурун чедип алыр.

Чамдыкта ада-иелер уругну 100-ке чедир азы оон ыңай саиларны өөредириче чүткүдүп турар, ол саназыкшы улуг-ла дуза болбас. «Хөй», «эвээш» деп билиглерни өөредип оон ажыктыг. Ол билиглерни кандыг-бир чүвелериниң санын деңнелгелер-биле билиндирип болур. Ол саназыкшынарга ойнаарактарны, чурүктарны, чечектерни, ногаалары ажыглап болур. Кандыг-бир чүвени көргүзүп тура оларның хевирин, өңүн, хемчээлии деңнештирерге ажыктыг болур.

Чижээ: «Тараан ыяштарның кайызы бедик-тир, кайызы чавыс-тыр?». Оон түнелиинде «узун-кыска», «чоон-чиңге», деп билиглерни бичии кижи шингээдип алыр.

Бүгү-ле таварылгаларда уругларның чүтаазыңче чаа-чаа сөстерни киирип, оларның утказын шын билип алырыңа дузалажыр.

«Ырак-чоок», «адаанда-үстүидер, «он талазы», «солагай талазы», деп билиглерни билиндирер. «Кежээ», «бүгүн», «даарта», «чай», «кыш», «час», «күс», «дүн», «хүн» деп билиглерни билиндирери эргежок чугула.

Уругну школага белеткеп тура, бүгү-ле кылып турар чүүлдер оон ажыл-чанын, мөзу-шыларын, угаан-медерелин сайзырадыр сорулгага чагыртканы туларын уттуп болбас.

К. ИРГИТ, башкы.

Каа-Хем район.

ФИДЕ-НИҢ КОЛ АССАМБЛЕЯЗЫНДА

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Шыдыраа талазы-биле бүгү делегейниң эдиктиг олимпиадазы 1982 чылда Люцерцеге (Швейцария) болур. Делегейниң Шыдыраа федерациязының (ФИДЕ) Атлантa (Джорджия штат, АКШ) хоорайга болган Кол ассамблеязы ынчаар шиитпирлээн.

База-ла аңаа, Атлантага, ФИДЕ-ниң июль 22-де болган күүскомуиуи эр кижилер ортузунга делегейге бирги чер дээш маргылдааның эгелээр эрги хуусаазын катап тургузаар дугайында шиитпирии Ассамблея чаңгыс үн-биле бадылаан. Ону ФИДЕ-ниң президентизи Иоган Лотарсен (Дания) ажыктаптаан турган. Маргылдааның баштайгы оюну организакчыларның диилээн ёзугаар октябрь 1-де болуруи бадыткаан.

Палестинаны Хостаарының организациязының шыдыраачыларын ФИДЕ кежигүнниринин хүрээлеңниге киирип алган. Амгы үеде ФИДЕ-де 115 чүрттүү шыдыраа каттыжышкыннары кирип турар.

Кол ассамблея улуг ажылды, ылангыя ФИДЕ-ниң Уставының чамдыызыи өскертириниң талазы-биле, кылган, ЮНЕСКО-биле улам сырый харылзажырының оруктарын айыткан, шыдыраанны шептеридир талазы-биле чаа хөлжүн эгелеп турар чүрттарга улам улуг дузаны көргүзерин шиитпирлээн. Квалификация комиссениязының саналдаавын ёзугаар элээн наш шыдыраачыларга болгаш арбитрлерге, оларның-биле кады совет арбитрлерге болгаш шыдыраачыларга, ФИДЕ-ниң шыдыраа талазы-биле болгаш судьяларын тывыскылаан.

Эр кижилер араңызына делегейге бирги чер дээш зоналар араңызына ойнаарының үе-чадазын ам чаа ёзу-биле ылыр. Ынчангаш моон соңгаар зоналар араңызына маргылдаалар (киржикчилериниң савы 14) «овазадай» дээш моон мурнунда ыңдыг ойнаашкыннар санындан-на ыяшкаш үш эвес, я түгле ийи-ийи кижи маргылдааны үргүлчүлээр апаар. Бирги чер дээш бүгү кордакчылар база-ла мурнундагы хевээр сес болур.

Зоналар араңызының маргылдааларынче зона маргылдааларынга аңаа киржир эргени чедип алган азы ыңдыг арганы боон-даа турар кижилерден аңгыда ЭЛО-ның коэффициентлерин барымдаалап турган, ам-даа 6 кижини киирип-рер апарган. Ол алды кижи-биле кады ыңда совет гроссмейстрлер Гарри Каспаров биле Александр Белявский, а ол ышкаш Бент Ларсен (Дания), Ульф Андресеон (Швеция), Ян Тимман (Голландия), Энрике Мекинт (Бразилия) олар киргеннер. Бир дугаар курлавыр ойнакчы — совет гроссмейстер Юрий Балашов болган.

Зоналар араңызының үш маргылдааларының бирээзин 1982 чылда Мексика организастаар, арткан ийи черни амдыызында адаваан.

1984 чылда Лос-Анджелеске чайгы олимпиййжи оюннарбиле хөлбаттыр дараазының фактылары кичээнгейни хаара тудуп турар. Даштыкы информация агентилелдериниң дамчыткаиы-биле алырга, боттарының чуртунга делегейниң эдиктиг шыдыраа олимпиадазын эрттиреринге сүмелээн Ливияның төлээлекчилеринге эрттирилгени АКШ чогуур үезинде тыпсын шыдаваан барган. Исланд солуннарның дыпнаткаиын ёзугаар алырга, Исландияның шыдыраа федерациязының президентизи Ингимар Оиссон Кол ассамблеяның хуралынга база киржир арга чок болган: оон төлээлекчилерии амгы таваж коалициязында кирип турар Улусчу Эвилел партиязының кежигүнү-кижи-дир дээш... Рейкьявикте америк элчин черп аңаа эрттирилге бээриидеп ойталап каапкан.

* * *

ФИДЕ-ниң Кол ассамблеязының ажылынга ССРЭ-ниң шыдыраа федерациязының удуртукчулары — оон дергазы, ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы, Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Маадыры В. Севастьянов, дарганың оралакчызы Ю. Авербах, В. Батуринский, И. Крогиус олар киришкеннер.

КАДЫКШЫЛГА КЛУВУ

Ленинградта С. М. Киров аттыг төп культура парыгында чап-чаа ажыттынган спортчу-кадыкшылга бөлүүнүң кичээлдеринге барып эгелээн 22 кижиниң бирээзи — Александра Катарская болган. Ол ам — «Кадыкшылга» клувунуң хоочуну, чээрби ажыг чыл мурнунда турганынга бодаарга, оон кадыкшыл байдалы улам эскижээн дээрзин чугаалап орар. Ам оон хары 67 дээрзинге бүзүреэри берге.

«Кадыкшылга» клувунга Катарская ышкаш кээп турар хөй-хөй кижилерниң чугаазы-биле алырга, ол клубта эртип турар кичээлдер чалыы болур оруктуу узадырынга, кырганнарның бо-ла аарый бээр аарыгларын болдурбазынга аажок дузалап турар. Фигурлуг чүгулаашкынга оон сонуургалы бо клубче оңу эккелген. Дайын үезинде өскен болганда спорт деп чүвеми бодаары безин ыяшаи берге турган дээрзин чугаалаар. Ам Катарская ол клубтуң фигурлуг чүгулаашкыны бөлүүнде идепкейлиг өөренип турар.

Клубтуң кежигүннери кежээлерии эрттирип, туристчи походтарга киржип турарлар. А. Катарская туристчи инструкторлар курсуун база дооскан.

СЕРГЕЙ НЕНАШЕВ.

(ПМА)

Эмчиниң сумези

ПАРОДОНТОЗ

Пародонтоз. Организмге бо аарыг багай салдарлыг болгаш күштү чоорту суларадыптар. Пародонтозтуң бирги шыиары — диш шазының ханзыраары. Ол хенертен тыптып, хире-хире аарып келир. Ол үеде аарыгны эмнедири чугула. Бир эвес ол чадазында эмнетпейн баар болза аарыг нарыдап, дараазында чадазже шилчир. Кижиниң эскыныи иштп багай чыттарлып, диштер божаңнаш апарып, чүве дайнаары бергедээр. Элээп үе эрткенде, диштер шүүт дүжүп туруп бээр.

Пародонтоз үш хевирлиг. Оларның тыптыры аңгы-аңгы. Төрүмелиинден тывылган пародонтоз салгал дамчыыр. Ижии-шөйүнду баксыраарга, баар, хан базыышкыны улгадырга, атеросклероз, диабет, хан аарыглары дээш чижектиг ниити аарыглар тывылганда, пародонтозтуң база бир хевири көстүр. Диштиң шазы кемдээрге, аңаа аарыг өөскүүр. Аарыгның кайы-даа хевири дораан эмнеттинер.

Аарыг кижи боду арыг-шеверии сагыыры чугула. Аас иштиниң гигиеназын шын сагып, эртен, кежээ диштп чуп, чем чиггеп соонда чайып тевтер үжурлуг.

Пародонтоз аарыглыг кижи тааңкылаарын шүүт соксадыр.

С. ДЕДЕЯН, эмчи.

АРАГАНЫҢ ХАЙЫ-БИЛЕ

Суд залыига олурган кижилериин сагыш-сеткилии дүүредир варын болгай берге, хоралыг болгаш аймылдыг кеииг херекти үүлгетнеи кижиниң херээн Тыва АССРиин Дээди суду Эрэиэ суурга, ажык суд чорудулгазынга сайгарып көрген.

Судтаттырыкчы сандайында 17 харлыг хире оол, деңгүр бажын халайтыпкан, залда олурган улустарже көрүп чадап, дйн' холуиуп салааларын мунгаштай тудуп алган, бирле аар, сагыш-сеткилии бергедеиип, оон бодуп хилинчектеп турар болуушкуннуң дугайын сактып, бодап олурар ыяшкаш болду.

Дембирел 1981 чылдың январь 2-де хүнзедир арагалап, шиитиинп корум-чурумун каржызы-биле үреп, кижилер эттеп, күрүеиниң өөчүгээзин оорлап турган. Хүлээлгезин күүседип, ажылдап турган таңнылыды бодунга ап чораан бижээ-биле өлүргеш, арагаларны, яблоктарны, конфеталарны алганының дугайын судка бадыткап, буруузун биличиген. Ол дугайын херектиг материаллары, херечилери, суд-медэксперттиң түнелдери база бадыткаан.

Назы-хар четпээн кижи араатанзыг, дерзии үүлгедиини сагыштыы-биле кылганыын чылдагаанш чүдел? Эдуард Дембирел 1964 чылда төруттүнген, 7 класс дооскап, өөренмейн барган. 1979 чылда оор херек үүлгеткеш шиитиргеп, оон келдерелге таварышкаш, хосталган. 1980 чылда Ленинград хоорайда ПТУга өөренип киргеш, өөредилгезин каапкап, сеөлгү 4—5 айлар иштинде ада-иезиниң азыралыга турган.

Кодээ Советтиң, милицияның уругларга ороэлиинин бергеи документилерии көөрге. Дембирел өөредилгезин 8 класска турган каапкап, интернаттың соңгаяын бузуп, 1979 чылда болуглежип алган, столоваядан аъш-чем оорлап, херек үүлгеткеш, шиитиирил турган, берге кижизидилгелиг уругларга хамаарыжып, милицияда уругларөроэлиинп, райкүүском чанында пазы четпээнгер комиссениязының түскай үёдүнга турган.

Ада-иезиниң талазындан оглуиуи кижизидилгезиивче салыш салбас, школа-биле харылзаазы коштап, оглу чурум үрептерге, ол дугайын чугаалаарга иези-даа, адазы-даа оглунга болчур турганнар. Кёдээ Советтиң бергеи характеристиказында Эдуардтың адазы үргүлчү арагалаар, оглуиун кижизидилгезиивче кичээнгей салбас, оглунга багай салдарны чедирип турганын ёйыткан. Ол дугайын казы чурттап турган кожалары истелге үезинде бадыткаан. Эдуард бичиизиидеи эгелеп ада-иезин өттүнүп арагалап эгелээп, өг-бүленип пайырлы быжыг эвес, эзирикте шуптуу бантажыр, чокшур, кыржыр турганнар.

Херектиң болган чылдагаанпаын анализеп турар үеде Дембиреллер оглуиуи кижизидилгезиивче багай салдарны чедирип, үргүлчү арагалап, адазы-кырааи үндүрүп, бир черге 2—3 чыл чуртташтырла, өске районнар кезии чораиы илерген. Өттүп эр ээли Шулуу Дембирел амыдырал хандырылга комбинадыига чурук тырттырар черге ажылдап турган арагалап, ажылын каапкаш, 3-4 хонуктарда чидеп бэр турган, иези Фаина Дембирел арагалаар, орта ажылдавас, олар суурда ээ-не арагачы өг-бүленин санында кирип турган. Сеөлгү үеде Эрэиэ суурну каапкаш, өске районнар кезии чораиы келгеннер.

Оолдуң адазы Шулуу Дембирел оглуиуп багай кижизиттингеиинге буруузуи мииин, «арагалап турганым шын, арагадан 3 удаа эмнеткен мен, оолду кижизидеринге бүгү таарымчалыг байдал турган, акша-көпеек-даа, аъш-чем-даа четчир. Эдуард арагапы ижиттер турган. 1980 чылда Ленинградка ПТУ-га өөренип турган, «аиаа-аа каапкаш келген» деп өгээн.

Оглу бир катап частырыны кылып, херекти үүлгеткеиилир. Оон оол-даа, ада-не-даа түнелүидүрбээн. Оолдуң арагалаарын, эзирик тургулаарын көрүп турган-ла, аъш-иези оиу соксадыр талазы-биле боттут, түнелдиг хемчеи албаан. Суд-медэксперттиң үидүрген түнелии ёзугаар алырга, Эдуард арага аарыиндан бичиизиидеи-не аарааи, ажыиыычал, хорлаавтад оол болган, оиу РСФСР-ниң КХ-ның 62 чүүлүи ёзугаар айбадал-биле арагадан эмнедири негеттинип турар.

Эдуард Дембиреллиң шиитп көзү-шыиарын көөрге, бодуи тогдунар, туразы улуг, өске ниижилерии үндүлеп, тоон көрбес, бичиизиидеи-не ниижилерии дёраиын-биле дораичилаар, эттээр турган. Шак ыңдыг ажыы-чаң оон бичии чораан үеииден-не эгелеэш, арагачы, содаачы ада-иезиниң салдарындан ужуктадып тывылгаш, чыл-чылы-биле турустуиуп, мөөцеттиниин белгеп. Ол бак ажыы-чаң база-ла ада-иезиидеи салгалын келген арагалаашкын-биле кайсырлаашкаи, деңгеп барган. Оон алыс түнелии эиыяк ниижиии аар кем-херек үүлгедирииге чедиргеии бо-дур. Моон алгап көөрге, Эдуардтың адазы Шулуу Дембирел биле иези Фаина Дембирел оларның бо херектии болдуигаиынга буруузу оглундап дудак чок деп түнел чайгаар үиүп келир.

Бо суд чорудулгазыидан хамаатылар, ада-иелер, чогуур организациялар түнелдиг үидурүп, уруглар кижизидилгелиивче кичээнгейии бүгү талазы-биле улгаттырары чугула.

Бо дерзии араатанзыг үүлгедиини кылганынга Эдуард Дембиреллии буруулуг деп санаан, суд хой чылдарда оон хосталгаанын казып, назы четпээнгер колониязынга хөрээи эрттирер кылдыр шиитпел докторлыы үидүргеи.

Я. ХОВАЛЫГ.

Редакторнуң оралакчызы К. К. САТ.

Агаар

Кызылдың агаар станциязының медээзи ёзугаар алырга, бөгүн республиканга бүргеп, аиаиы-ииаа турар агаар болур. Чөөн чүү угланышкынныг хаттың дүргени секундада 5—9 метр чедир дүргедээр. Агаарның температуразы хүидүс 21—26 градус чылыг болур.

Кызылга база-ла бүргеп. аиаар. Хүидүс агаарның температуразы 23—25 градус чылыг болур.

Республиканың автоорукгарынга юстүүр эки.

КИНО

АВГУСТУҢ 6-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Ыиакшыл темазынга фантазия» 9.20, 11.20, 13.40, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Террор» операциязының буураны» (2 сериалыг) 15.00, 17.30, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Мичман Панин» 10.00, 12.00. шактарда. «Улуг хем кыдыында» 15.00, 17.00, 19.00, 21.00 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Оон - дидим ынакшылы» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Чурттаар ужурлуг сеи» 15.00, 16.30, 18.30, 20.30 шактарда.

Редакциянын адреси: Кызыл Шетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75 харылсалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-36, партийна эмыдырал болгаш совет тургузуг киллистерииин 2-37-13, пропаганда киллизиниң 2-31-75, культураа киллизиниң 2-23-54, кёдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, үлетпүр киллизиниң 2-31-75, чагаа киллизиниң 2-41-27 информация киллизиниң 2-20-60 корректорларның 2-27-41, бухгалтериялың 2-12-45. солун келбейи барганда 2-32-75 телефонче долгайр.

Тираж 17866 Чагыг № 1736.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Йом үнүгүр чер, полиграфия болгаш ном салымның херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1) ТС—01435

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 182 (11680) | 1981 чылдың август 7, пятница | 1925 чылда үндезилеттингеш | Өртээ 2 кеп.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ КҮШ-АЖЫЛЧЫ ХҮННЕРИ

ДЭЭШТИИН ЧЕДИП АЛЫР

Агитатор кажан-даа, каяда-даа партияның политиктиг дайынчызы болур. Партияның иштики болгаш даштыкы политиказын массага тайылбырлаар улуг идегелди агитаторга көргүскен.

Партияның XXVI съездизиниң шиитпирлерин амыдырала-га боттандырар дээш районнуң партия организациялары тодаргай хемчегларни ап турар.

Чөөн-Хемчик районда шупту 734 агитатор ажылдап турар. Оларның иштинде 471 коммунистер, 165 комсомолчулар бар. 250 кижи дээди эртемниг. Партия организациялары агитколлективтеринiң ажыл-чорудулгазын идепкейжидип, агитаторларның составын эде көрген болгаш ынча политиктиг болгаш нийти билии шыырак, ажыл-агый экономика айтырыгларын хандыр сайгарып билир, арга-дуржулгалыг коммунистерни, мастерлерни, бригадирлерни, специалистерни немей киирген. Парткомнар агитколлектив удуртукчуларының, агитаторларның, пропагандистерниң семинарларын чер-черлерге эрттиргилээн. Агитаторлар боттары съездиниң материалдарын, идеяларын ханызы-биле өөренип, ону чонга пропагандалаар талазы-биле хөй ажылды чорудуп турарлар.

Агитаторлар-биле ажылды «Тыва», Карл Маркс аттыг, «Алдан-Маадыр» совхозтарда эки тургускан. Бо черлерниң агитаторлары сүт-бараан фермаларында, хойжу болгаш трактор-хову бригадаларында, чонның чүрттап турар черлериниң зайы-биле ажылчы чоннарның ортузунда съездиниң материалдарын ханызы-биле тайылбырлап турарлар. Амгы үеде агитколлективтеринiң ажылын хүнүн чүгүлә айтырыы — мал чемнери белеткеп турар бригадаларның, звеноларының, ажыл-ишчилеринiң ортузунче угландырган. Олар чүгле беседалар кылыры-биле кызыгаарлаттынмайн агитхуудустарны үндүрүп, ында чедишкиннерни мактап бижип, четпестерни шүгүмүлеп турар.

Агитаторлар беседаларны дыннакчыларның ажылдап турары коллективтерниң мурнунда салдынган планныг онаалдалары, ажыл-ижи, амыдыралы-биле холбап, кол киче-ңейнии шиитпирлээр ужурлуг ажыл-агый, кижизидилге айтырыгларынче, ажыглаттынмайн турар курлавырларже, мурнакчы дуржулганы нептередиринче угландырып турар. «Искра» совхозтан Очур Саая, Хапык-оол Тудар, «Тыва» совхозтан башкы Лян Сат, Карл Маркс аттыг совхозтан Доргушпан Сат, СЭКП-ниң XXII съездиниң аттыг совхозтан Дакпай-оол Монгуш болгаш өске-даа чон ортузунга агитмассалыг ажылдарга үргүлчү идепкейлиг киржип чоруур агитаторларны хөйү-хөйү-биле алдап болур.

Агитаторларның чон ортузунда чорудуп турар ажылында четпестер чок деп болбас. «Хөндергей», «Октябрь 30 чылы», «Сүт-Хөл» совхозтарда агитаторларның ажылы кошкак. Ол партия организациялары политиктиг агитацияны партияның XXVI съездизиниң негелделериниге дүүштүр тургузар ажылды оожум боттандырып турар. Ынчангаш чоннуң чүрттап турар черлериниге, малчыннар коданнарында, сүт-бараан фермаларында, хову турлагларында, сиген белеткээр бригадаларда, звеноларда агитаторлар четпес ажылдап турар.

Агитаторунуң ажылы харыысалгалыг, ол хөй күштү, үени негээр. Ынчангаш партия организациялары агитаторларның ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургузар, ону өске хөйниити ажылы-биле чардыктырбас. Шак ынчаар ажылдавас болза политиктиг агитацияның дээштии чедип алдынмас.

Д. ООРЖАК,
СЭКП Чөөн-Хемчик райкомунуң пропаганда болгаш агитация киздизиниң эргелекчизи.

ҮРГҮЛЧҮЛЕВИШААН

«Искра» совхозтуң сиген шөлдеринде хоорайның албан организацияларының ажыл-шчилери мал чеминиң белеткелин үргүлчүлевишаан. Оларның арасында боттарының планныг онаалдаларын шынарлыг болгаш арттыр күүседип турарлар бар. Чижээ, Чадананың коммунал ажыл-агый черинiң ажылчыннары совхозтуң девискээринде арыг иштинiң, харагайнар арасының сигении хол кадыыры-биле кезип, беш кижи составтыг звено шалыкмын ажылдап турар.

Звено 10 тонна чайгаар үнген сиген белеткээр планныг турган. Олар бар арга-курлавырларны ажыглап тургаш, планын 15 тонна чедир күүсеткен. Звено кежигүннеринде хүн нормазын доктаамал ажырын келген мурнакчылар Б. Ооржакты, С. Монгуштуң онзалап демдеглеп болур.

К. СОТПА.
Чөөн-Хемчик район.

Хүн демдеглели

ТЕХНИКАНЫ БЕДИК БҮДҮРҮКЧҮЛҮГ АЖЫГЛААР

Совхозтарның ажылчыннары, хоорайларның болгаш суурларның чурттакчылары бо хүннерде ниитиниң малынга чемнер белеткелинде күжениишкинниг ажылдап турар.

1981 чылдың августуң 4-те медээ-биле алырга, 69,3 мүң гектарның сигенин кескен болгаш оон 63,2 мүң гектарның сигенин бөлүп алган. 48,9 мүң тонна сигенни белеткээн, ол — планның 17,3 хуузу. Тырып боодалдаан сиген 14,1 мүң тонна.

Бир эвес эрткен чылдың бо үезинде турганы-биле деннээр болза, кескени 7,3 мүң гектар, бөлүп алганы — 10,5 мүң гектар, белеткээн сиген— 6,6 мүң тонна хөй болуп турар.

Сиген белеткелин Мөңгүн-Тайга (29 хуу), Барыын-Хемчик (26 хуу), Чөөн-Хемчик (23 хуу), Тес-Хем (22 хуу), Өвүр (20 хуу) болгаш Улуг-Хем (19 хуу) районнарның ажыл-агыйлары элээн организастыг чорудуп турар. Бо чүгүлә кампанияны Тожу, Бай-Тайга, Кызыл болгаш Тес-Хем районнар (7—10 хуу) кончуг оожум темпилиг, организас чок чорудуп турар. Айыткан районнарда чемнер белеткелиниң темпизи чарлаттынган шалыпчы айларда турза чогуурунга канчап-даа дүүшпейн турар.

Сөөлгү хүннерде чемнер белеткелиниң темпизи элээн дүргелээн. Ынчалзажок сигенни кезери биле белеринiң аразында үзүктелиишкин амдаа улуг болуп артышаан. Чижээ, республикада ниитизи-биле кестинген 6,3 мүң гектарның сигенни ам-даа бөлдүнмээн. Эң-не хөй бөлдүнмээн сиген шөлүү Бии-Хем (1100 гектар), Улуг-Хем (1000 гектар), Каа-Хем (820 гектар), Таңды (550 гектар), Кызыл (550 гектар), Тожу (500 гектар) болгаш Барыын-Хемчик (400 гектар) районнарның ажыл-агыйларында бар болуп турар. Үр бөлдүнмейн чыткан сигенниң хоолулуг шынары баксыраар, куурарты калын каар азы шуут-ла ирип үрелир. Айыткан районнарның совхозтарының удуртукчулары болгаш специалистери оны билбес бе? Бар сигенни кезип ааш, ону бөлүп, ажаап алырын сөңгээрлазып, харын-даа шуут үреливиңге чедир чыгтырып турар ыңдыг кижилерден шыңгызы-биле айтырыг чогуур.

Витаминниг сиген дагланын республикада ниитизи-биле 2550 тоннаны белеткээн. Ол —планның 36 хуузу болуп турар. Чемнин эң-не хоолулуг бо хевирнин бүдүрерин Кызыл (52 хуу), Барыын-Хемчик (45 хуу), Бии-Хем (45 хуу) районнарның ажыл-агыйлары шалыпкын чорудуп турар. Оон-биле чергелештир витаминниг дагланның шынарын-че онза кичээнгей салыры эргежок чугула. Чамдык районнар АВМ агрегаттар бар хи-резинде-ле оларны долу күчүзү-биле, ийи ээлчеглиг кылдыр ажылдатпайн, хоолулуг чем бүдүрерин эптежир арга чок оожум темп-биле чорудуп турарын демдеглээр херек. Чижээ, Эрзин район витаминниг сиген дагланы бүдүрер планын дөңгүнде 2 хуу, Чөөн-Хемчик, Бай-Тайга 16, Тес-Хем 20 хуу чедирген. Витаминниг сиген белеткээр планын Республикада шупту 11,5 мүң тонна сенаж салынган азы план күүселдеэи 18 хуу болган. Кызыл районнуң ажыл-агыйлары бо чулуктуг чемни хөйнү белеткеп алырынче улуг кичээнгейни салгаш, планын ам безин 81 хуу күүседи берген. Сенаж салырын Барыын-Хемчиктиң ажыл-агыйлары 47 хуу, Таңдыныы — 24, Бай-Тайганы — 21 хуу чедирген. А Чөөн-Хемчик, Бии-Хем, Улуг-Хем болгаш Каа-Хем районнарда сенаж салыышкыны шоолуг авес болуп турар.

Ниитизи-биле 86 мүң тонна будук-бүрү белеткээр планныг орнунга 12,5 мүң тонна кылдынган азы планның 13 хуузу. Кызыл районда 3,8 мүң тонна будук-бүрү белеткеттинген. Ол — онаалданың 19 хуузу болур. Кызыл хоорай 3,3 мүң тоннаны белеткеп, планын 33 хуу чедирген. Ынчалзажок «Шамбалыг», «Тиилелге», «Х Улуг хурал» болган «Кара-Хаак» совхозтар 1000 тонна хире будук-бүрүңү Кызыл хоорайның будурүлгелериниден, албан организацияларындан ам-даа хүлээп албааны четпес. Мал чеминиң ол хевирлерни белеткээн черлерден хүлээп алырын болган дажыглап чедирерин дүргедедиринче кичээнгей салза чогуур. 3,7 мүң тонна ногаан-массаны силос кылдыр салган.

Допчулады Көдээ ажылагый министерствозунуң специалистери белеткээн.

ЧАА ШАГААН-АРЫГ— ШАЛЫПЧЫ ТУДУГ

ВОРОНИНАНЫҢ БРИГАДАЗЫНДА

Бүгү-эвилелдиң комсомолчу шалыпчы тудуу Чаа Шагаан-Арыг хүнден хүнче улам өзүп, сайзырап орар. Ам чаа хоорайда ол-бо талааларны тарымал ыяштар, чечектер, бажыңнар чанының ногаалары хастаан хөйү, делгем кудумчулар көвүдээн. Ында дыка хөй албан организация черлери, чуртталга тудулгалары бедип үнгүлээн. Оларның аразында 140 олуттуг уруглар садиги, ийи столовая, аъш-чем болгаш үлетпүр барыаннарын садар дөрт садыг, ханы утдэ 60 кижи чүнар болгаш ээлчегде 500 кг хеп чуур чунар-бажың комплекизи дээш амыдырал хандырылгага эргежок чугула өске-даа объектилер бар.

Комсомолчу шалыпчы тудугнуң ажыл-ишчилери колдуунда аныяктар. Орус, тыва, грузин, армян, украин, хакас дээш кандыг нацияның төлээлерии мында чок дээр. Олар шупту чаңгыс неминң ооллары дег найыралдыг, аразында чарыш салган бир демниг ажылдап турарлар.

№ 18 КМК-да он ажыг тудугжу бригадалар бар. Оларның аразында күш-ажылчы чаршыты он бирги беш чылдык баштайгызы 1981 чылдың бирги чартыы-биле түңнээн. Аңаа хоочун тудугжу, аныяктар бригадазының бригадири, дагдыныкчы Тамара Петровна Воронинаның бригадазы база бедик көргүзүглерни чедип алган. Ук бригада бо чылдың бирги чартыында 4872 мүң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылыр планын 6294 мүң рубль чедирип, онаалдазының 113,8 хуу боттандырган. Оларда күш-ажылдың будурүкчүлүү планда көрдүнеининден бедээн.

Тамара Петровнаның бригадазы бо тудуг организациязыйда тудугжу бригадаларның эң аныяз. Ол 1980 чылдың августа организастаттынып, тургустунган. Красноярск крайның тудутларынга 15 чыл ажылдаан бешки разрядтың дуржулгалыг тудугжузуга колоннаның удуртукчулары тудугжу арга-мергежилиң чок 16 аныяк оолдарны даандырган, оларга практиктиг дузаны чедирип, тудугжунуң мергежилиниге өөредирип идегээн. Олар ынчан хоорайда база бир улуг тудугларның бирээзин болур 65 дал ишти чурттаар беш кават чурттарга базыңының тудуунче киргеннер. Оон бээр чыл безин четпес уе эрткен. Дуржулгалыг дагдыныкчының ачызында бригаданың аныяктары кыска үеним иштинде ийиги, үшкү разрядтың тудугжулары апарган. А ниити бригада эрткен чылдың төнчүзү база бо чылдың эрткен айларында мурнакчыларның одуруудан дүшпээн. Бригаданың чедиишкиннериниң дугайында сонуургаар болза Тамара Петровна мынчаар харыылаар:

—Бригадамның кежигүннери күш-ажылга кызымак улус. Оон ачызында эрткен айлар, кварталдарның планын чедиишкиниг күүседип келдивис. Аравыста пайыралывыс база быжыг. Ажыл шагы үзер былдамыштар биске турбаан. Ылангыя А. Бармин, Р. Фарфудинов, П. Заврытин, А. Соболъев хүн нормазын доктаамал 105-110 хуу күүседип, кады ажылдап турар эштеринге үлегерин көргүзүп турар.

Тудугжу бригадалар аразында социалистиг чарыш бистин хей-аъдывысты көдүрүп келген. Эрткен чылдың түңнелиибле эки көргүзүглерни чедип алгаш, чарыштың негелделерин йзугаар Кызылче тускай автобустуг экскурсиялаап келдивис. Кымның мергежилии бедик болдур, оон ажылының будурукчүлүү бедик, шынары эки болур. Бир кол соруглавыс ажылчыннарның мергежилии ам-даа бедидерн. Бо чылдың төнчүзүнге чедир 10 кижиниң мергежилии үшкү разрядка чедирер бис. Оларга бодум практиктиг талазы-биле, а тудугнуң инженер-техниктиг ажылдакчылары теоретиктиг дузаны чедирип турар.

Бригадирниң өөнүң эзэзи Иван Никитич Воронин база тудугжу кижи. Ол дөрткү разрядтың каңнакчызы. Иван Никитич база-ла ол мурнакчы бригадада ажылдап, хүн нормазын 115 хуу күүседип турар.

Мурнакчы тудугжу Т. Воронина бригадазы-биле моон соңгаргы соруглаларын тодараткан. Бажыңның чамдык кезиниин тудуг-монтаж ажылдарын бо хүнниерде бүрүн дооскан. Арткан 35 аал ишти чурттаар кезиин чыл төнчүзүнге чедир эки шыварлыг кылдыр доозар.

СЭКП обкомунуң мал чеминиң белеткелиниге бүгү чонну хаара тудар дугайында кыйгырыын бригаданың кежигүннери чүүлдүгүнүп, деткээн. Амгы хүнниерде бригаданың ишчилери ол чугула кампанияда киржип, будук-бүрү белеткелиниде ажылдап турар.

Күш-ажылга ыыдыг бедик аъ-харыысалгалыг, ниитиниң херээн бодунуундан артык үнелеп билир — Т. Л. Воронина ышкаштар-биле чуртувус байлак турда, чаа хоорайлар туттунуп, амыдырал улам чечектелип турбайн канчаар.

О. ДАНГАА.

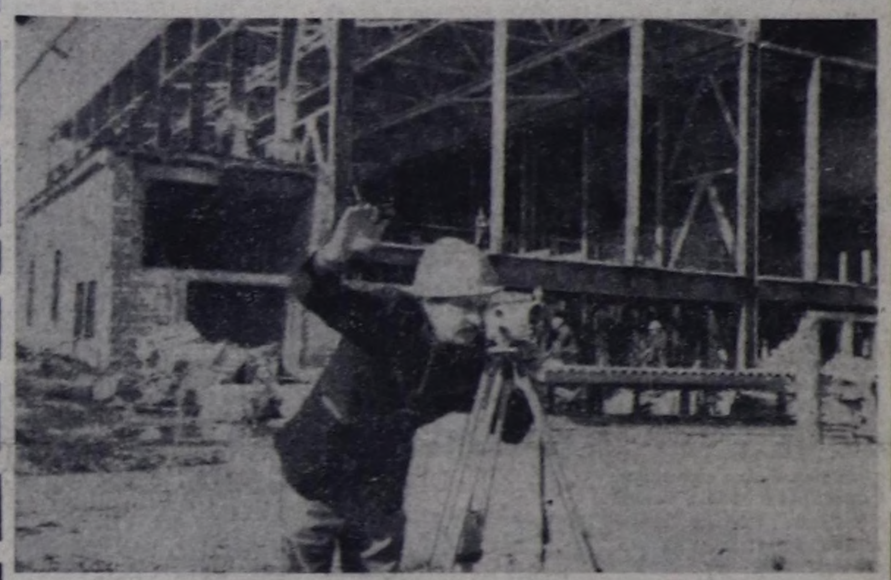

Чаа Шагаан-Арыг — хүнден хүнче шалыпкын өзүп орар.

В. ШАЙФУЛИННИҢ фотозу.

ТҮҢНЕЛИ ЭКИ-ДАА БОЛЗА...

Он бирги беш чылдың баштайгы чылының бирги чартыында Чаа Шагаан-Арыгда № 20 КМК-ның ажыл-ишчилери базай эвес ажылдаан. Ук коллектив журнунда хожудангайларның санынга туржа-даа, өртээн чылдардагы четпестерден түңнелдерни үндүрүп, көргүзүглерин экижидип, ай, квартал планнарының күүселдезинче улуг кичээнгейни салып турар апарган. Тодаргайлаарга, 1981 чылдың бирги чартыында колонна 3943 рубль түңге тудуг-монтаж ажылдарын кылыр тургаш, ону черек кырында 5319 мүң рубль түңге боттандырып, планныг онаалдазын 134,8 хууга күүсеткен. Ол дээрге өртээн чылдың бо үезинге деннээрге 2 катап хөй. Ылаңгыя И. Головко биле Д. Маргошвилиге удуртқан бригадалар планныг онаалдазын чедиишкинниг күүседип турар.

Ынчалза-даа бо коллективте ажылчыннарның күш-ажылчы салгала-чуруму кошкак байдалда тургустунган. Чүгле бо чылдың эгезинден тура бо организацияның ажылчыннары (шупту 171 кижи) 1188 кижизүннерни үскен. Эрткен чылдың бо үезинге деннээрге ук сан үш катап көстүүн. Ол чүл дээрге, тудуг организациялының удуртукчулары, инженер-техниктиг ажылдакчылары ажылчыннарның күш-ажылчы салгала-чурумунче кичээнгей салбайн, чурум үрээшкиннерин болдурбас талазы-биле чоруур темчегларни албайн турарында. Ынчангаш коллектив чүгле план күүселдеги-биле кызыгаарлаттынмайн, ажылчыннар ортузунга быжыг салгала-чурумну тургулар, ажыл шагы үзер чоруктарны болдурбас дээш чоруур темчегларни дорой алыры күлемнии.

А. ОНДАР.

Республиканың бөлүк тудугжуларынга Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу хүндүлүг атты тыпсыр дугайында
ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Тудуг талазы-биле ачы-хавыяазы дээш Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу хүндүлүг атты тыпсыры болза:

Валентина Бичe-ооловна **Барбак-оол** — «Тыва тудуг» трестиң № 48 тудуг эргелелиниң шеверлекчилер бригадири.

Шойдар-оол Санчитович **Күжүгет** — «Тыва көдээ тудуг» трестиң № 741 кежүп чоруур механизастаттынган колонназының комплекстиг бригадазының бригадири.

Петр Иванович **Устюгов** — «Тудуг кезектери» комбинаттың чазаныкчылар бригадири.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы **М. МЕНДУМЕ.**

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары **Н. БОЙДУ.**

Кызыл хоорай,
1981 чылдың август 6.

Республиканың бөлүк тудугжуларын Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар дугайында
ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Социалистиг чарышка идепкейлиг киржип, бедик будурүкчүлүг ажылдааны дээш Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле **шаңнаары болза:**

Николай Павлович **Ильченко** — Кызылдың № 1 септелге-тудуг орук эргелелиниң комплекстиг бригадазының бригадири.

Владимир Александрович **Семёнов** — «Строймеханизация» трестиң № 14 механизация эргелелиниң бульдозер бригада бригадири.

Калдар-оол Кургекович **Күжүгет** — «Тыва тудуг» трестиң «Кызыл тудуг» эргелелинде дашчылар бригадири.

Григорий Илларионович **Леонтьев** — «Тыва совхоз тудуг» каттыжышкынның № 4 кежүп чоруур механизастаттынган колонназының тудугжулар бригадири.

Бим-оол Степанович **Ооржак** — «Тыва кедээ тудуг» трестиң № 463 кежүп чоруур механизастаттынган колонназының комплекстиг бригадазының бригадири.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы **М. МЕНДУМЕ.**

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары **Н. БОЙДУ.**

Кызыл хоорай,
1981 чылдың август 6.

МУРНАКЧЫЛАР АЛЛЕЯЗЫ

1981 чылдың бирги чартыында республиканың улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларының ажыл-ишчилери он бирги беш чылдың баштайгы чылының планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседир дээш кызымак ажылдаанар. Оон түңнелинде дыка хөй мурнакчылар бо чылдың эрткен алды айларының бердинген онаалдаларын ажыр күүсеткен. Оларның иштинден он эки көргүзүглерни чедип алган үжен кижиниң чуруктарын Мурнакчылар аллеязында киирген. Ол аллея Кызылдың Гастелло аттыг парктында турар.

Мурнакчылар аллеязында киргеннериң аразында Мөңгүн-Тайгада «Мөген-Бүрен» совхозта сарлык кадарчызы Ленин орденниг эдилекчизин, Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны М. Ч. Көже, Бай-Тайгада «Бай-Тал» совхозтуң хойжузу М. Д. Доос, Эрзинде «Нарын» совхозтуң чылгычызы У. Д. Динга, В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың рудничинде үүтээр станоктуң машинизи К. Ч. Ооржак, Бии-Хемде «Кызыл гаражчын» совхозтуң шаң эргелекчизин О. И. Цыбина, Барыын-Хемчик райкүүкомунуң культура киздизиниң эргелекчизи А. С. Конгар, Кызылдың пассажир АТБ-зиниң човаачызы Ю. П. Иванов, «Тыва кобальт» комбинаттың рудничиниде ажылчын А. С. Дитовский болгаш өскелер-даа бар.

Хүлээлге күүселдезин хынап туур бис

ЧЕДИИШКИННИҢ ДҮЛГҮҮРҮ

Чөөн-Хемчик районуңуң төвү Чаданга хоорайның үлетпүр бүдүрүлгелериниң аразында ыяш ажыл-агый черн ийиги кварталдың социалистиг чарыжында тиилекчи болгаш СЭКП райкомунуң, райкүүскомунуң болгаш ВЛКСМ райкомунуң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан. Мурнакчы коллектив бо чылдың баштайгы чартыында барааның продукция бүдүрериниң даалгазын 100,7, оон сайгарылгазын— 101 хуу боттандырган.

Чаңгыс каът ыяш бажың, оон баарында шевергин деритинген стеидиде коллективтиң 1981 чылда социалистиг хүлээлгезин, ай, квартал азыйбиле оон күүселдезин, мурнакчыларның күш-ажылчы чедиишкиннерин биижээш, аскан. Ол болза ыяш ажыл-агый черииң конторазы-дыр. Оон девискээрииче кире бээрге, ыяш дилер, чазанар цехтерде дерилгелериниң дааш-шимээни күш-ажылчы ээлчегии кидинтүлүк чоруп турарын хереченлеп турар.

Чадананың ыяш ажыл-агый черииң кол инженери Борис Николаевич Заблицевтин чугаалап орары-биле алырга, тус-тус бригадалар, ажылчыннар бо чылды эки эгелээш, дең-дески ажылдап келгеш ай, квартал даалгаларын доктаамал күүседи келген. Ынчангаш олар чартык чылдың планын кол көргүзүглер талазы-биле база күүсеткен. Ук коллектив колдуунда тудутта хереглээр материалдар бүдүрүп турар болганда, планныг онаалдаларның күүселдези — ыяш аймаа-биле үзүк чок хандырылгадан база хамааржыр дээрзи билдингир.

Орук-чирии берге, ырак-узак тайгадан чудук сөөртүрү ыыдыл-ла белеп эвес ажыл. Маңаа бедик мергежил, арга-дуржулга, даанган ижиниге бот-харыысалга негеттинер. Чогум-на ыядыг кижилериниң бирээзинге ыяш сөөртүр автомашина чолаачызы Фахреддин Ашуров хамааржыр. Ол үк ажыл-агыйда дуржулгалыг чолаачыларның бирээзи, ынчангаш эдилээш техниказынга камныг, эш-өөрү-биле эпчайыралдыг. Мурнакчы чолаачы ай планын доктаамал 130-140 хуу күүсетпишаан, тудуг материалын белеткээр эки шынарлыг ыяш аймаан үзүктелиишкин чокка сөөртүп келген. Июнь айда ыяш сөөртүр чолаачылар ортузунда социалистиг чарыштың тиилекчизи боош, шаңпал-манталга төлептиг болган.

Үк коллективтиң күш-ажылчы чедиишкиннииң бир дүлгүүрү — социалистиг чарышты дээштиг организастаанында. Күш-ажылчы маргылдааның түңнелии ай, квартал санында үндүргеш, тиилекчиге күш-ажылдың алдар тугун тураскаадып көдүрери чаагай чаңчылдарның бирээзи. Тиилекчи цехке, бригадага шилчиир вымпел-биле акша шаналың тыпсын турар.

—Мораль дыг болгаш материалдыг деткимчеии билдиглиг ажыглап келгенивистен бүдүрүлгении мурнакчыларының саны көвүдээш, ажылдың ажыктыг чоруу бедээш, алыс продукцияның шынары база экижээн — деп, кол инженер чугаалады. — Ангы-аңгы мергежилдиң ажылчыннарыны аразында күш-ажылчы маргылдааның түңнелии үндүреривиске токарь Виктор Козулин, каңнакчы Гаврил Володин тиилекчи болганнар.

Чазанар цех. Оон бир хазында бригаданың күш-ажылчы чедиишкиннериниң херечензи — үндүлел бижиктерии, шилчиир вымпелдиң делген аскан. Ында он кижилиг бригаданы коммунист Виктор Монгуш удуртуп турар. Олар июнь айда продукция бүдүрериниң даалгазын 100,1 хуу боттандырган, чарыштың бирги одуруун эзлээннер. Мурнакчы бригадазының кежигүниери «Коммунистиг күш-ажылдың бригадазы» деп бедик атты 1968 чылда чедип алган, бо хүннерге чедир ол адын төлептин-биле эдилеп чоруур.

Бригадир В. Монгуш кыска чапсарны чарлаптарга, өөрү оон чанынга белдүнүп келдилер.

— Шаңнал-макталыкар-даа арбын-на-дыр. Ажыл-ижиңерни таныштырып көрүкерем?— деп сонуургадым.

—Бис колдуунда шала маназы, штакетник, эжик, соңга блоктарын бүдүрүп турар бис. Холушкак мергежилди шупту өөренип алган болгаш онаашкан ажылын кижи бүрүзү күүседип турар, ынчалза-даа мурнакчыларны адаар апаардыр мен — дээш, бригадир В. Монгуш өөрүн одурту көргеш, чугаазын уламчылай берди. — Бо цехте он чыл черии ажылдап келген, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары, коммунист Борбак-оол Ховалыг, Хурал-оол Ооржак биске төлептиг үлегерии көргүзүп, үлүг-нормазын 130-150 хуу чедир күүседип турар.

Үк цехтиң үстүүде адаттынган хоочуннарындан дуржулгалыг дагдыныкчылар база болдулар. Олар боттарының ынак мергежилгиже аныяк комсомолчулар Б. Ховалыг, В. Монгуш оларны база өөредип каан. Ам оларның кайызы-даа үшкү разрядты болгаш холушкак мергежилди чедип алган.

Алган хүлээлгезин күүседип турар цехтер, бригадалар ыяш ажыл-агый черииде хөй. Ынчангаш үк коллектив ай, квартадың планныг даалгаларын долдур күүседип келген.

О. МИНИН-ООЛ.

ХРОНИКА

РСФСР-ниң Дээди Соведиин Президиумуу **Т. З. Хурамшиниң** еске ажылче шилчээш-биле холбаштыр РСФСР-ниң нефть продукту-лары-биле хандырылга талазы-биле Күрүне комитединиң даргазы албан-дужаалыялан хостаан.

БАШТАЙГЫ БАЗЫМ

Бистиң бригадавыста бирги, ийиги курстум тос сургуулу бар. Башкыларывыстың, мастерливистиң өөредип каапы теоретиктиг билиглерни практиктиг ажыл-херек-биле холбап, шеверлекчиниң мергежилин шингээдип ап келдивис.

Арга-дуржулгавыс, билигмергежилливис эвээш болганындан баштайгы үеде бергелерге таваржып турдувус. Хаяларны, дээвирлерни дескилей чагган хоюдувус оңгуличигил болуп, кылган ажылывыстың шынары баштайгы үеле куду болуп турду. Кады ажылдап турар дуржулгалыг эш-өөрүвүстен, млангыя отряттың комиссары, мастер Татьяна Нурсаттан арга-сүмени айтырып ап келгенивистен шеверзел ажылдарывыга чоорту чанчыгып, бүдүрген ажылывыстың шынары база экижап эгелээн.

Алдан кижи чурттаар общежитиниң үшкү хаңдының шеверлел ажылдарын дооскаш, дөртку кәтче кирдивис. Бистиң бригада чангыс кижи дег демниг ажылдап келгеш, отрядывыстың бригадаларыйы аразында чарышка бирги черни эдээн. Өөрүм уруглар чүгле ажылдаарынга эвес, ойнап-хөглээринге база конучу ынак. Хостуг үевисти теннис, волейбол ойнаарынга, арыг агаарга селгүүстээринге, кино, концерт көөрүнге эрттирип турар бис.

Нинтиниң малынга чем белеткээриден база чыда калбайн, дыштанып хүннеривисте будун-бүрү белеткеп, планывысты ажыр күүседип келдивис.

Чайгы диштанылгада студентилериниң тудугжу отрядының кежигүнү болуп, тудуг объектилеринге ажылдаарга солуп-даа, ажыктыг-даа-дыр. Чүге дээрге шилип алган мергежилливисче баштайгы базым дээринге ажок чоргаарар бис.

М. БАЛЧАКБАН,
№ 4 ПТУ-нуң «Найырал» отрядта шеверлекчилер бригадазы.

Студентилерниң күш-ажылчы семестри

ТУС-ТУС ОБЪЕКТИЛЕРДЕ

Кижи күжүн болгаш материалдыг курлавырларны мөөнеп турган, хөөстүмаан тудугларның санын кылырын партияның XXVI съездизинин шиитпирлеринде айыткан. Чамдык тудуг объектилерин ажыглалга кииреринге студентилерниң тудугжу отрядтарының дайынчылары төлептиг үлүүн киирип келгеннер. Чурттуң янзы-бүрү ортумак болгаш дээди өөредилге чөрлериниң сургуулдары, студентилери бо чылдың үшкү күш-ажылчы семестрин республиканың тудугларынга эрттирери-биле чедип келгеш, тус тус объектилерде ажылдап турарлар.

Студентилерниң тудугжу отрядтары бо хүннерге чедир 780 муң рубль түңнүг тудугмонтаж ажылдарын кылып чоруткан. Ийи аал ишти чурттаар ийи бажынны эзелеринге хүлээткен болгаш оларның 90 хуузу республиканың ажыглалга кирер үжүрлүг объектилеринде ажылдап турар. Шеверлел ажылдарын Ураа Шылгар-оол биле Марта Балчакбан оңарның бригадалары кылып келгеп. Олар аразында социалистиг чарыштыг чарып алган эң хүлээлгелериң ажыр күүседир дээш кыымакгай ажылдап турар.

Шилип алган мергежилиниге хаңзы-биле берлиптеп, ойнаттынган даалганы эңизинге чедирбээнде оожургаар ажылдыр кежээлер «Найырал» бар болду. Комсомолчу шеверлекчилер Ира Чимбүрек, Светлана Шалык, Мария Мыңдай-оол, Светлана Монгуш оларның кылган ажылының шынары эки.

— Эки ажылдап турар ооруңун үлегерин эдербес, ажылдан оспаксыраар ийи-чангыс кижилер бистиң аравыста бар — дең, комиссар Т. Нурсат чугаалады. — Оларның адын адаавас мен, чүге дээрге комсомолчу отчугаш-биле ажылдап турар эрес-кежээлериниң үлегерин эдерип, шилип алган мергежилин хаңзы-биле шингээдип ылыр дээш олар кымын ажылдаар дээраинге бүзүрелим улуг.

Тудуг материалдарын хумагалыг чарыгдавас чүүлдер барын эскердивис. Үнелиг тудуг материалы — хоюдуг шала кырынче төгүлгеш, кадып калган чыдар. Цементелиг хоюдуг дээрге, төктүп чыдар эдезин эвес-ле болгай. Оны сөөртүрүнге, болбаазыралын белеткээринге хөй хереңги тырыгдаттыйын турар болгай. Камгалалыг тарылгал — продукциниң бо-тинээн чийгедир болгаш ажылдың ажыктыг чоруун, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер дээрзи билдингир.

Хүлээлге күүселдезинин ялгелдиг быразы — социалистиг чарышты студентилериниң тудугжу отрядында эрегей организастап келгени илереди. Сургуулдарның алган, хүлээлгелерин, кылдыңган, ажылдың хемчээлин, мурнакчыларның күш-ажылчы нединщкинин айтып көргүскен стенд девискээрде көзүлбес болду. Ажылдың түңнелин үйдүргеш, тынлекчилерин илереткеш, оларга мораладыг болгаш материалдыг дескимчеяа көрүзеринки хемчеглерни ажыттаттынмайн келген. Оон түңнелинде студент тудуг отрядының чамдык кежигүнерин онаашкаң ажылын хол дашты-биле кылып, алган хүлээлгезин боттандырбайн келгеп.

Планның онаалдаңы хуусазында эрте доозарга 600 сургуул чурттаар, общежитиниң ажыглалга киирер хуусазы улам чоокшулаар. Ынчангаш СТО-нуң кежигүн бүрүзү алган онаалдазын чогуур үезинде эки шынарлыг кылыр дээш шудургу ажылдаар үжүрлүг.

М. ОНДАР.

ЧУРУКТАРДА: (үстүнде) **келир үениң тудугжулары Мерген Оюн биле Константин Куулар ажыл үезинде:** (аданда) **мурнакчы бригаданың кежигүнерн:** (солагай таладан) **М. Мыңдай-оол, Б. Данзы, У. Оюн,** (ийиги одуругда) **Т. Байкара, С. Семиспей, С. Шалык, М. Балчакбан** (бригадир), **С. Монгуш.**

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотолары.

АЖЫГЛАЛГА КИИРЕР ДЭЭШ

Кызылдың С. К. Тока аттыг кудумчузунда № 1 ПТУ-нуң алды чүс сургуул чурттаар общежитиези—бо чылдың декабрьда ажыглалга кирер. Ында тудуг-монтаж болгаш шеверлел ажылдарын теп электри станциязының тудуг эргелелиниң тудугжулары биле ПТУ-нуң сургуулдары кылып турар. Келир үениң дашчыларын, канчакчыларын, малчыларын, бызачыларын каттыштырган отрядтың ады — «Найырал». Оон составында бирги, ийиги курстарның 32 болдар, кыстары бар. Олардың чамдыктары тууйбу-биле хаяа эптеп салган, өскелеря хаяларны, дээвирлерни малгаш хоюдуг-биле дескилеп шеверлээн.

Сургуулдарның бешки күш-ажылчы үйдүүү июнь 20-де эгелээш, августуң 25-ке чедир үргүлүүлээр. Бо үениң дургузунда 24 муң рубль түңнүг ажылдарны кылыр. Амдызында 2420 рубльди олар шингээдип алган. Отрядтың кежигүннери теоретиктиг билиглербиле чепсеглеңген-дээ болза, оларның мергежилү чавыс болгаш арга-дуржулгазы эвээш. Ынчангаш дуржулгалыг мастерлер Татьяна Ковалепко (отряд командири), Татьяна Нурсат сургуулдарынга арга-сүмезин бо-ла бере бээрлер.

Бир кезек уруглар дөртку кәтта бир өрээлдиң хаяазын малгаштаан. Оларга комиссар Т. Нурсат чогуур сүмеэн бөрип, ажыл-ишти үштар башкарган тур. Сургуулдарның ажылын соңуургазырыпска олмыгаар танылтырды:

— Студент тудуг отрядының кежигүнерин тус-тус бригадаларга хуваап, үскен. Ынчангаш бригада бүрүзү бодунуң мергежилиниң ажыл-биле ажылдап турар. Шеверлел ажылдарын Ураа Шылгар-оол биле Марта Балчакбан оңарның бригадалары кылып келгеп. Олар аразында социалистиг чарышты чарып алган эң хүлээлгелерниң ажыр күүседир дээш кыымакгай ажылдап турар.

Шилип алган мергежилиниге хаңзы-биле берлиптеп, ойнаттынган даалганы эңизинге чедирбээнде оожургаар ажылдыр кежээлер «Найырал» бар болду. Комсомолчу шеверлекчилер Ира Чимбүрек, Светлана Шалык, Мария Мыңдай-оол, Светлана Монгуш оларның кылган ажылының шынары эки.

— Эки ажылдап турар ооруңун үлегерин эдербес, ажылдан оспаксыраар ийи-чангыс кижилер бистиң аравыста бар — дең, комиссар Т. Нурсат чугаалады. — Оларның адын адаавас мен, чүге дээрге комсомолчу отчугаш-биле ажылдап турар эрес-кежээлериниң үлегерин эдерип, шилип алган мергежилин хаңзы-биле шингээдип ылыр дээш олар кымын ажылдаар дээраинге бүзүрелим улуг.

Тудуг материалдарын хумагалыг чарыгдавас чүүлдер барын эскердивис. Үнелиг тудуг материалы — хоюдуг шала кырынче төгүлгеш, кадып калган чыдар. Цементелиг хоюдуг дээрге, төктүп чыдар эдезин эвес-ле болгай. Оны сөөртүрүнге, болбаазыралын белеткээринге хөй хереңги тырыгдаттыйын турар болгай. Камгалалыг тарылгал — продукциниң бо-тинээн чийгедир болгаш ажылдың ажыктыг чоруун, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер дээрзи билдингир.

Хүлээлге күүселдезинин ялгелдиг быразы — социалистиг чарышты студентилериниң тудугжу отрядында эрегей организастап келгени илереди. Сургуулдарның алган, хүлээлгелерин, кылдыңган, ажылдың хемчээлин, мурнакчыларның күш-ажылчы нединщкинин айтып көргүскен стенд девискээрде көзүлбес болду. Ажылдың түңнелин үйдүргеш, тынлекчилерин илереткеш, оларга мораладыг болгаш материалдыг дескимчеяа. көрүзеринки хемчеглерни ажыттаттынмайн келген. Оон түңнелинде студент тудуг отрядының чамдык кежигүнерин онаашкаң ажылын хол дашты-биле кылып, алган хүлээлгезин боттандырбайн келгеп.

Планның онаалдаңы хуусазында эрте доозарга 600 сургуул чурттаар, общежитиниң ажыглалга киирер хуусазы улам чоокшулаар. Ынчангаш СТО-нуң кежигүн бүрүзү алган онаалдазын чогуур үезинде эки шынарлыг кылыр дээш шудургу ажылдаар үжүрлүг.

М. ОНДАР.

ЧУРУКТАРДА: (үстүнде) **келир үениң тудугжулары Мерген Оюн биле Константин Куулар ажыл үезинде:** (аданда) **мурнакчы бригаданың кежигүнерн:** (солагай таладан) **М. Мыңдай-оол, Б. Данзы, У. Оюн,** (ийиги одуругда) **Т. Байкара, С. Семиспей, С. Шалык, М. Балчакбан** (бригадир), **С. Монгуш.**

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотолары.

ЧҮТКҮЛДҮГЛЕР

Студентилериниң тудугжу отрядтарының дайынчылары СӨКП-ниң XXVI съездизинин шиитпирлерин ажыдырлаа боттандырарынга идепкейлиг киржир, он бирги беш чылдың планнарын күүседирикге үлүүн ажылчын коллективтерге болгаш кадзының ажылишчилеринге пиперп-биле ажылдап кириккен. Студентилер ынчалдыр ажылдап, чурттап тура, ажы-чөө, күш-ажыл талазы-биле бижыын, ажылчын эш-өөрүүдеп эки чаңчылдарны шинээдип алырлар.

Июльдуң түңнелдери-биле алырга, Шагаан-Арыг зоназының отрядтары 500 муң рубльдиң ажылын кылган. Район котельналының чугаа тудуунда үш отряд ажылдап турар, ийи отряд Хаймраан суурда школаның болгаш чурттаага бажыңнарының бо чылын ажыглалга кирер тудугларында. Аржаа ССР-деп келген Раданның индустриал-техниктиг техникумунуң отряды болгаш Кызылда Куруненин педагогика институдуңң «Аяс» отряды Чаа Чаа-Хөлде уруглар садыйын, сууруның тудугларында ажылдаешаан, чаа туттунган бажыңнарның шөөрлел ажылдарынче шалыяын киргикен. Отряд бүргүү күш-ажылчы семестрде кылза чогуур ажылдарын чедир кылыр дээш кыымак ажылдап турза-даа, оларны хүлээп ап келген организациялардың талазындан ажылга саат болдурун, чугаа херек материалдар-биле чөпүүр үезинде, чегче хандырбайн турар. Чижээ, «Раданның» студентилери чамдык материалдарның чегелиинден болгаш бетонну чоторур үезинде бербеевиден чаңыс эвес хүн ажыл чок тургулаан. Отрядтың удыртучулары «Красноярск ГЭС тудугунуң ол № 2 КМК-зинга айтырыгны чидии-биле тургусуп келзе-даа, ол четнестер ам-даа чайлаттынмайн турар.

Ол ышкаш «УТКА 25 чылы» совгозтуң электродажыдөзээлер шугумунда ажыл дап турар «Саян» отрядының дайынчылары база эгезийден тура-ла шак ындыг байлаал таварышкан, шинчалаа-биле «Кодар электри тудугэ эрелелиң ону шалыяын шиитпирлеп болгаш бурууруг болган кижилерге хемчээли ойнаган.

Ук маңаваа болгай, күш-ажылчы семестриң дооскузунга чедир чаңыс ай четпес уе арткан. Тудугжу отрядтарны үзээп ап турар организациялардың, ажылгыларның удыртучулары моон соңгаар шак ындыг байлаалдарны катаптаваа, чайгы ажылдарның чаңгыс-даа ажыл хүнүн чидирбээнин-биле баш бурууларар ыяк белеткелдие болуп, студентилерниң бүдүрүкчүлүүн ажылдаарынче онза кичээнгейни үлегдаңырары ажыктыг.

Районна отрядтарның келгенинин баштайгы түңнелдеринде оларның чурттаар чер, аът-чөө-биле хамаарыжыыны талазы-биле четнестер баай турган. Ол бүгү чоорту шиитпирлеттинген. Амгы үеде студентилер чүгле организациялардың талазындан ажылга саат болдурун, чүгле херек материалдар-биле чөпүүр үезинде, чегче хандырбайн турар. Чижээ, «Раданның» студентилери чамдык материалдарның чегелиинден болгаш бетонну чоторур үезинде бербеевиден чаңыс эвес хүн ажыл чок тургулаан. Отрядтың удыртучулары «Красноярск ГЭС тудугунуң ол № 2 КМК-зинга айтырыгны чидии-биле отряд Чаа Чаа-Хөл школаның онгу классчыларының доозукчу кежээлинге чораап, школага болук номнарны бөлүүн альбомнарны белекке берген, ол ышкаш чурттакчы чонуң үреглеп ядыо болгаш өскелер-биле берип-керегселдерни сеткүүр бюрону ажыктаан. Зона штабының отрядтарының өгленчи санаахын гаргаар «Шахтинтяжстрой» трест спорт комплексизинин тудугун эгелээн болгаш хоорайның шимелде-кадастаралын көрүүшүү-биле кылып кирипкен. Олар ажыл үезинде чугаа кампанияэ — ниитиниң малынга чем белеткээринге киржип, шефтерни организастап турарлар.

Студентилериниң күш-ажылчы чүге-соруунун болгаш хамаржып турарлы организациялар удыртучуларының чаңдык сагыш салымшыктының ачызының баштайгы базазынар чедиишкинниг дооскеп, оларның аразында социалистиг чарыш үлам кадбарган. Зонаның эң дээре ажыл ажыглалга киирер ажылдың Куйбышевтиң «Сааяне» отряды болуп турар. Ол журнуда чылда база кээп турган болгаш трудучу бирээ чөпүүр ап келген. Отряд Тывага ниитизи-биле 1200 муң рубльдиң ажылын шиитпирткен. Отрядтың дайынчылары ам районнуң суггарылга системазында ажылдап турар болгаш баштайгы ийи он хонуктуң дургузунда 100 муң ажыг рубльдиң капитал салымшыктыын киирген.

Шагаан-Арыг зоназының отрядтары бо күш-ажылчы семестрде даалган социалистиг хүлээлгелерни бүрүн күүседир болгаш он бирги беш чыл планның күүселдезинге эрээш дээш чүткүүдүг ажылдап турар.

Л. МОНГУШ.

АГИТШӨЛДЕРДЕ

Чоннуң чурттап турар черинин аайы-биле политиктиг агитация — партия комитеттериниң ков сорулгаларының бирээзи. Коммунистиг кижизидилгеде аарсаалаар чүве чок, ону бүгү талалыг, комплекстиг ёзу-биле шиитпирлээр. «Идеологтуг, политика-кижизидилгеиг ажылды улам ыңай экижидер дугайында» СӨКП ТК-ниң доктаалында ынчаар айтып турар.

Хоорайның микрорайон бүрүзүнге агитшелчүгештер, уруглар клубу, бөдүүнчүдээ бол туттунган спорт шөлдери албан турар ужурлуг. Олар чурттакчы чон ортузунга кижизидилге ажылын чорударының ёзулуг төвү болур. Хостуг үени ажыктыг кылдыр эрттиреринче чурттакчы чонуң идепкейин бедидери, микрорайоннарга моральдыг, психологтуг таарымчалыг байдалды бижыктырары, чонуң чурттап турар черинин аайы-биле бот-тывынгыр хөй-нийти организацияларының ажылын чогуур деңелче кодүрери—кижизидилге ажылының кол угланышкынны мындыг. Амгы чайгы үеде хоорайда алды агитшөлдер ажылдап турар. Ында эртип турар ажылдар СӨКП хооркомунуң пропаганда болгаш агитация кылдызының баш ажылдыг чорудуп турар. Партия, совет ажылдакчылар, будүрүлгелер болгаш организация удуртукчулары, хоорайның «Билиг» нийтилел организациязының лекторлары, хоорай Советиниң депутаттары, корум-чурум камгалаар органнарның ажылдакчылары чонуң чурттап турар черинин аайы-биле кижизидилге ажылынга идепкейлиг киржип турар. Чурттакчыларның дилээн барымдаалап ужуражылгаларыны, бесседаларны организастап, оларның чагыгларын күүседирикге болдунар арганы ажылдап турар бис.

Чоокта чаа СӨКП Кызыл хооркомунуң III пленуму болган. Анаа СӨКП-ниң XXVI съездизинин негелделеринге дүүштүр социалистиг хоойлу-дүрүмну болгаш өөрүм-чурумну бижыглаар талазы-биле хоорайның партия организациязының сорулгаларының дугайында айтырыгны чугаалашкан. Пленум болган соонда агитшөлдерге кем-херек үүлгедир чоруктуу болдурбазының дугайында лекцияларны милиция начальниги Е. С. Ключников, милиция начальнигинин орадакчызы Е. С. Огаренко, профилактика киллдазының начальниги В. Е. Рантин олар номчаан. Арагалаашкынга үдүр профилактика ажылының дугайын, ол ышкаш чурттакчыларның хей саанныг айтырыгларынга долу, билдингир харыы бээринден айгыда оң лекторлар пленумуң материалдары-биле база чылгаларны танылтырган.

«Билиг» нийтилээйниң лекторлары эргелер-биле холбашкан темалыг лекцияларны, бесседаларны номчаан.

Агитшелдерге эрткилээн айтырыглар болгаш харыылар кежээлери чурттакчыларның сеткилинге таарышкан болгаш оларның соңуургалыг хайныктырган. 12 дугаар кварталдың чурттакчыларыбиле Амыдырал-хандырылга министерствозунуң ажылдакчылары ужуражып, салгап айтырыгларга солуң харыларны берген. Цежээни ук министерствоға партия организациязының секретары Л. А. Албан ажыткаш, Амыдырал-хандырылга министерствозунуң ажылының, оон адырларының, келир үеде планының дугайын чугаалап берген.

Удартукчулар-биле ёзулуг ажыл-херекчи чүгээ 2-ги кварталдың агитшелүүге болган. Чурттакчыларның дилээ-биле хоорай Советиниң күүскомунуң даргазының орадакчызы В. И. Осипов, коммуналал ажыл-агый эргелелиниң кол инженери В. Б. Болдур-оол, «Тыва тудугтрестиң начальнигинин орадакчызы В. А. Патюков олар чалаткан. В. И. Осипов хоорай чагагайжыдылазының, чаа объектилер тудуунуң дугайын сонуургаткан. Бо ужуражылгага база чөп хей чыглып, сонуургаан айтырыгларынга чогуур харыыны алган.

Беш дугаар агитшелге чурттакчылар хоорайның социал хандырыгга киллдазының эргелекчизи Н. А. Птицынабиле ужурашкан. «Хей уруглар-лыг өг-бүлелерге күүне дузалаамчызын улгаттырар дугайында» СӨКП ТК-ниң доктаазы-биле од таныштырган. Ужуражылга соонда «Геолог» Культура бажыңының бот-тывынгыр артистериниң концерти болган.

Күртелерадио ажылдакчылары-биле ужуражылга база солуң эрткен. Күртелерадионуң даргазының орадакчызы В. В. Журавлев тыва телевидениинин, радиодамчыдылганың ажылының дугайын сонуургаткан. Кызылдың телестудиязының тургустуганындан бээр 15 чыл болганынга турәскаәткан бо ужуражылга телевидение болган радионуң симфониктиг оркестрини концерти-биле доозулган.

Агитшелдер ам-даа чогуур деңелге чедир дериттинмээн. Оларны дерипп чүгүлә айтырыг: кино көөр экраннарлыг, чарлал азар саймыралыг, радиожуутуган болуру күзенчиг. Агитшелдерниң ажыл планы комсомол хооркомунуң, Пионерлер бажыңының, уруглар клубтарының планыбиле холбаалыг болур турда, ол кыддынмаан.

Майкрорайоннарга масса-политиктиг, культура ажылдарын чонуң чурттап турар черинин аайы-биле кижизидилге чөвүдели углап-баштаар ужурлуг.

З. САЯ.
СӨКП Кызыл хооркомунуң инструктору.

Чоннуң чурттап турар черинин аайы-биле

БҮДҮРҮЛГЕНИҢ КУРЛАВЫРЫН—БЕШ ЧЫЛГА

ОН БИРГИ беш чылда ыяш ажыл-агый болгаш ыяш болбаазыралын кылыр үлетпүр организациялариның мурунда улуг сорулгалар түрүп турар.

1981—85 чылдарда болгаш 1990 чылга чедир үеде ССРзиниң экончимиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң ёол уламышкыннарында продукция бүдүрериниң ниити хемчээли 17—19 хуу үзагатырарын, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 16—18 хуу бедидерин, даустуң хереглел-базаанарын бүдүрериниң хемчээлий ядаң эстурерин көрүп турар.

Экономиканы интенсификастаарын болгаш ажыктыын, ыяштан кылыр чиг-этти комплексти болбаазыралырын бедидериниң негелделерп амгы үеде салдынып турар. Бистиң министерствобус бо беш чылда база күжениниң киниг ажылдар. 1981 чылда ыяш материалдарын сөөртүрүнүң темпизинии өзүлдезий 27 хуу үзагадыр. Ыяштың белеткээрии болгаш сөөртүрүп 172 муң кубометр чедирер, 40 муң кубометр биличи материалларын бүдүрер, 85 муң кубометр ыяшты салдадып бадырар, бүдүрүлгенин ажыктыын улам бедидер бис.

Бо беш чылдың бирги чылының планныг онаалдаларын күүседир дээш калбаргаң социалистиг чарышка киришкеп, Одалга-үлетпүр министерствозунуң коллективтери чамдык чедиишкинниерии чедип ажылаан. Үлетпүр продукциязын бүдүрериниң чартык чыл планы 103,4 муң күүсеттинген. Тодаргайларга 1980 муң рублядкы продукциялын бүдүрер түрүүн, 2027 муң рубль кылыр боттанылырган. Ийиги-биле 1977 ёүн рубльдиң продукциязын сайгарган. Ол планнан турганындан 122 чүн рубль хей. Министерство 127 муң рубльдин орулгазын киирип алган. Ол ышкаш эртекей чартык чылда дилиг материалдары бүдүрер, ийи салдалыр, бараан сайыр, оогар материалдар сайгарар планнар база күүсеттингилеген. Чонга ачы-сөөгүр чедиреринин планын 102,9 хуу күүсеткен.

Ыяштың болбаазыралын кылыр, ойт белеткээр талазыбиле чамдык ажыллариың тёхнологтыг үлам сайзыраңгайлыларының ёёлүүлеринин ап чорутпан. Дузалал ажылдарны механизастаарының темпизин дүргедиривиче улуг кичээнгейни салып турар. Оон ачызында ход-биле кылыр ажылдар эвээжээн, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү бедээп.

Бо беш чылда чонуң хереглел барааннарын бүдүреринин хемчээлин көвүдеер сорулга-биле Кызыл хоорайга чылда 500 муң рубльдин продукциязын бүдүрер күүлүг кехти тузарын. Черинин болгаш Ырбанның ыяш заводтарер цехтери эге кылырый планнал тирар. Оон-биле кадың ыяш материалдары сөөртүрүнүң немелде күүлерии ажыглалга киирер.

ЭКОНОМИКАНЫ хөгжүдерин дүргедериниң кол курлавырларының бирээзи болза, бүгү материалдыг курлавыларны кёчиргелиг, чөптүг ажыларын болбаа тирар. Экономиканың камналгалыынын күштелирии, чиг-этти, отыглаңы, электроэнергияны, металлыны, бүгү материалларны чөп ажыглаарга — ол дээрге көп сорулга-дыр, бистиң ажыглыйжы чорулулгавыстый недедеер курлавырыг-дыр. Ыңчангаш ыяш кезер черинин фонизаан долдур ажыглаар, чиг-этти чилириг чөп сөөртүп алыр, ону дилдирер үеде тулуг ыяжының болгаш дилиг материалдарының хей үнерин чедип алыр чорук ёёлүүн тургаш немелде продукцияны хөйүү алыр арганы бээр.

Амгы хүннерге чедир ыяш дилдирер болгаш ону болбаазыралын кылыр булгуле черлериниң девискээринде хыртыннар, хираайылер, чалдак ыяштар артынчыларын болза хөйт-биле чыгылаар. Бүдүрүлгенин артынчыларын чөп ажыглаар болза, улуг ажыл-агыйынга чугула ажыктыг продукциялырны — бажың тудуунуң кезектерин, штакетниктерин, штукатурага херек дранкаларны, оттуур ыяшты нечеп ап болур арганы бөрий турар. Ол дээрге белеткеп алган ыяшты болур ажыглаарын ёкижидер, ону эки болгаш комплекстиг болбаазыралын кылырын хамыдырар.

Ол ышкаш ыяш материалларын арга-арыгдын херглеткээрге чедир сөөртүп турарыйа улуг чижирүлгер аймаа бар болуп, артынчаан. Ыяштыга ыяштың суг-биле салдалып балырын турарыйа улуг чижирүлгер болуп турар. Бар чижирүлгелерии бөлүүрбээ талазы-биле ажылдап кыллынган хемчеглерни күүсеңир болза, ынчан бүдүрүлгелериниң экономиктиг ажыы оранчок бедиир болгаш улуг ажылагыйынга 1—2 муң кубометр ыяшты немей берип болур арганы. Улуг-Хемниң ыяш үлетпүр ажыл-агыйын күүскүшкиги үелерде Чербизе бедеткеп бүгү ыяшты ажыглап кылгаш, ону хереглекчилерге долуу-биле чедирер хемчеглерни алыры күзенчиг. Бүдүрүлгелерни кыштың байдалынга тааржыштыр туругзарының белеткел ажылдарын дүрген дооларынче кол кичээнгейни үлдәңырар херек.

КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ажыктылын бедидери дээш калбаргаң социалистиг чарышка массалыг киржиге — улуг немелде курлавыр ол-дур. Бүдүрүлгелерге мурнакчы дургузлганы шинээдип ап, чогалдыкчы чорукту деткип, чаа эгелээшиниерии ыяштерлии турган, чаа бөш чылда алган социалистиг хүлээлгелерни чеминщкинниг күүселии ап болур.

Б. НЕЧАЕВ,
Тыва АССР-ниң ойлага үлетпүрүнүң министри.

Социалистиг интеграция боттаныышкында

ЭДЧ ЧУРТТАРЫНЫҢ ДЕМИР-ОРУКТАРЫНДА

229 муң чыгыы километр (ооң 140 муңу ССРЭ-де)— ЭДЧ кежигүнү чурттарның демир-оруктарының узун дуртунун хемчээли мындыг. Даштыкы садыгның бараан эргилдезинин бештин үш хуузу, а иштики бараан эргилдезинин дөрттүн үш хуузу демир-орук-биле дажыттынып турар.

ССРЭ-ниң акы-дуңма социалистиг чурттар-биле 80 чылдарда демир-орук харылзаазының талазы-биле кады ажылдажылгазының перспективаларының дугайын чугаалап бээрин ПМА-ның корреспондентизи Юрий Синяков ССРЭ-ниң Орук харылзаа министерствозунуң Даштыкы харылзаалар талазы-биле эргелелиниң начальниги Анатолий Короткийден дилээн.

—Бистиң чуртувустуң демир-орук транспорту чүк дажыгырының болгаш пассажирлер аргыштырарының талазы-биле улуг хемчээлдиг ажылдарны кылып турар. Ооң чылда чүк эргилдезин 3,5 триллион тонна-километр чедип турар. Ол — делегейниң демир-орук-биле дажыыр чүгүнүң чартыынган хөй болгаш АКШ-тыңнан колдуунда үш катап хөй. АКШ-тың болгаш Барыын Европаның чурттарынга деңээрге, оруктуң километр бүрүзүн бистиң чурттувуста 6—7 катап ажыктыг кылдыр ажыглап турар.

Демир-орук транспортунуң чурттуң улус ажыл-агыйынга болгаш экономиказынга үжүрдүзазы 80 чылдарда улам улгадыр апаар. Ооң хөгжүлдези «Траспорт» деп узун хуусаалыг болган комплекстиг ниити программаның кезээ апаар. Ынчангы программаны ажылдап кылырының дугайында шийтпирни СЭКП-ниң XXVI съездизинге хүлээп алган болгаш ооң кол-кол кезектери «ССРЭ-ниң 1981—1985 чылдарга болган 1990 чылга чедир үеде экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Кол угланыышкынарында» тодаратты.

Демир-оруктарның чүк эргилдезин 1985 чылда үш триллион 950 миллиард тонна-километр чедер, пассажирлер аргыштырылгазы база өзер: 370 миллиард пассажир-километр болур. Демир-орук шугуму 3,6 муң километрге улгадыр. Беш чылдың төнчүзүндө Байкал-Амур магистралынга шимчээшкин бүрүү-биле ажыттынар.

Чаа, улуг күштүг болгаш ажыглаарынга эптиг локомотивтерни кылып үндүрери-биле холбаштыр, 8—10 муң тонна чедир чүк сөөртүр поездилер чурттуң кол оруктарынга немежир. Тускайжыттынган вагоннарның парыгы база улгадыр. Шимчээр составтың шуптузуп дугуйжугаштыг подшипниктерлиг кылдыр будуруп үндүрүп, а ажыглалда составтарны эде дерип турар. Ол чорук ону түгле ажыглаарынга таарымчалыг эвес, а энергетика курлавырларын камнап алырынга база таарымчалыг.

— Энергетика курлавырларын камнап алырының айтырыглары ЭДЧ-ниң Доктаамал комиссиязының Чехословакияга болуп эрткен 63-ку хуралынга чугаалашкан болгай.

— Ийе, демир-орук тоанспортунга энергияның болгаш одаар түүлдүң чарыгдалын» эвээжедириниң дугайында чугаа аңаа болган. Чамдык чурттарның инженерлериниң ол талазы-биле ажылынын ачызында сөөртүп шимчедир составты ажыглаарының технологиязын ажылдап кылыр апаар. Ийиги энергия курлавырларын ажыглаарының, кыраа түүлдү болгаш чаар материалдарны камнаглыг, нарыгдаарының талазы-биле хемчеглер демнег шийтпирлеттинген.

* * *

Бистиң Доктаамал комиссиявыстың белетээнин улуг болгаш хөй талалыг дугуржулга улуг энергетиканың айтырыгларынга хамаарыжыр. Атомнуг энергетиканың эң аар болгаш улуг хемчээлдиг дериг-херекселдерин сөөртүрүнге ол хамаарышкан. Социалистиг чурттарда туттунуп турар ол ядролуг электростанцияларның чугулазын ээренип көргеш, ол чүктерни делегей харылзааларында дүрген шийтпирлеп турар.

— Доктаамал комиссияның хуралынга ооң өске кандыг чүгүлә айтырыгларны чугаалашканыл?

—Демир-оруктарны электрижидериниң талазы-биле кады ажылдажылганы демделеэе чогуур деп бодап турар мен. Ол дээрге ЭДЧ кежигүнү чурттарның кады ажылдажылгазының узун хуусаалыг программазында айыттынган транспорт талазы-биле: Москва — Брест — Варшава — Берлин, — Бендеры — Кишинёв — Унгены — Бухарест — София, Росток — Берлин — Прага — Будапешт аразының делегейниң кол магистралдары-дыр. Ниитизи-биле Чөөн чүк— Барыын чүк угланыышкынынче 14, а Соңгу чүк — Мурнуу чүк угланыышкынынче 4 магистральдар-дыр. ЭДЧ кежигүнү чурттарның кады ажылдаары материалдыг күжениишкиннери ол оруктарже угланыр апаар боор.

Ынчалза-даа чугаа түгле электрижидилге дугайында эвес-ле болгай. Оруктарны амгы үениң харылзаа болгаш автоблокировка херекселдеринге хандырарының, шимчээр составты амгы техниктиг параметрлер-биле хандырарының болгаш кызыгаарның демир-орук станцияларын эде кылырының дугайында чугаа база аңаа болган.

Кады ажылдажылганың бо бүгү деминг базымнарының соруглазы чаңгыс — делегей ужур-дузалыг кан оруктарның повездилер эртирер аргазын улам улгаттырары.

(ПМА).

ДЕМНИГ ИШТИҢ АЧЫЗЫНДА

Болгар хоорай Романдан ырак эвес черде кан демир-дузак болгаш трос кылыр заводтуң чаа корпузу бедип үнген. Ук будурулге чуртта кара чаңгыс болбушаан, белен продукция будурер талазы-биле Болгариянның сонгу-барының чүгүнде эң улуг күүлүг будуруге болур.

Ол үлетпүр черинге каныы Кремиковскиниң металлургия комбинады бээр. Заводтуң баштайгы эзлээ ажыглалга кирген соонда улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга 80 миллион хире лев-акша продукцияны чыл санында будурер, а дүгүй будурериңе херелээр демир-дузак кылыр чаа цехтерни ажыглалга кирген соонда, ол сан 200 миллион чедер.

Кан демир-дузак болгаш тростар заводу — болгар-совет найыралдыг ачызында тывылган будуруле черн болур. Ооң төлевиделин Совет Эвилелинге ажылдап кылган, а тудуун — совет специалистерниң дузазы-биле кылган, ГДР-деп кылган дериг-херекселдериң аразында «ССРЭ-ге кылган» деп маркалыг машиналар болгаш дериг-херекселдер хөй.

* * *

ВҮР-ның специалистери биле Совет Эвилелиниң эртемденнериниң кады кылганы технологиязын Венгриягa шынгээдип алганының ачызында ристиң дүжүттүрүү ийи катап өскен. А бистиң чуртувуста күш өстүрер эң улуг дөрт комплекстиң венгр дериг-херекселдер салдынган.

Кодээ ажыл-агыйны хөгжүдер талазы-биле ВҮР биле ССРЭ-ниң аразында кады ажылдажылга доктазмал хөгжүп турар. Венгрлериң кукурузаны өстүрер талазы-биле технологиязы бистиң чуртувуста пепперазы, а акы-дуңма ол чуртта чигир свёклазын болгаш тарымал тоорукту өстүрер талазы-биле бистиң кылган херекселдериве суралгаан.

(ПМА).

Парлалга медээлериниң агентилелиниң

корреспондентизи дыңнадып тур

«НГАНГАССОЛ» – КӨДЭЭ-АЖЫЛ-АГЫЙГА КАДРЛАР БЭЭР

— Кажан бис, бөлүк совет специалистер кёлгенивисте мадаа каш-ла санныг бажыңныгаштар болгаш казанактар турган, а оларны долгандыр эң тазыр шөйлүп чоруткан чүве болгай — деп, бөлүк совет специалистерниң удургукчузу Иван Пронин чугаалады. — Ангола дашчылар, бызаңчылар болгаш штукатуржулар-биле бис эрги бажыңнарны сентээш, оларны өөредилге корпустары, лабораториялар, мастерскаллар кылып алган бис. Совет Эвилелинден чоруткан автомашиналарны, тракторларны, өске-даа кодээ ажыл-агый машиналарын, он-он тонна стаион дерииң Луандадан сөөртүп келгеп. «Нгангассол» училищенин төөгүзүнүң баштайгы арыыны шак ынчаар эгелээн.

Иван Прониниң башкы ажылының стажы барык чээрби чыл. Анголаже чоруурунуң мурнунда ол кодээ ажыл-агый механизациязының Славянск училищезиниң директорунга ажылдап турган. Кодээ ажыл-агыйга мергежилдиг ажылчыннар белеткээр өөредилге төөү «Нгангассол» Маланжеден үжеп киломиетр ырак турар. А Иван Пронин ооң хоочуп чурттакчызы.

«Нгангассол» училище баштайгы сургууларыны 1979 чылдың июньда хүлээп алган.

Август 17-де МПЛА-Күш-ажыл партиязының Даргазы, Ангола Улус Республиканың Президентизи Агостиньо Нето өөредилге төөүн байырлалдыг байдалга ажыктап. Өөредилге төөүнүң директциязының бажыныңе кирер ажиктё турускан бодуун-турасказал самбырази ол дугайын бёгүн сагындырып турар.

— МПЛА-Күш-ажыл партиязының бирги съезиниң кодээ ажыл-агыйны чурттуң социал болгаш экономиктиг хөгжүлдезиниң үндезини болуур кылдыр тодаратказ чүве деп, МПЛА-Күш-ажыл партиязының Маланже можу комитединиң ажылдакчызы Антониу Ребелу биске чугаалады. — Кодээ ажыл-агыйга бүгү эвеноларның кадрларын белеткээри бёгүн онза чугула ужур-дузалыг болуп турар.

Кодээ черде чурттуң чоңунуң 85 хуу хирези чурттап турар. Кодээ ажыл-агый продукциязының чамдык хевирлери, ылангыя кофе дашкаар үндүрер чугула продукция боон турар. Адактың сөөлүнде кодээ ажыл-агый будурүлгезин өстүрери «Эң кол түүл — чоңнуң хереглеринден хандырары болур» деп, МПЛА-Күш-ажыл партиязының лозунунда айыткан ол соруглазы күүседиринин база бир чугула фактору боон турар.

Ынчалза-даа ол оруккa республика эвээш эвес бергелерге тараарыш турар. Ол бергелериңң бирозун болза национал кадрларның чедишпезинде. Хамаарышпас чоруктү чарлаарының мурнунда Анголага 2 муң хире агрономнар болган мал эмчилери турган. 1975 чылдың ноябрь 11-нин соонда португал специалистериң масселыг девий үнгенинвиң түңнелинде олардан чүгле 40 кижи арткан.

Хамаарышпас догуиналшкынының беш ажыг чылдарында аныяк республика улус ажыл-агыйынга, ооң иштинде кодээ ажыл-агыйынга ажылдаар национал кадрларны белеткээр талазы-биле улуг чедишкиннерни чедип алган.

Анголаның янзы-бүрү можуларында «Нгангассол» ышкаш, мидыг хевирииң элээн кап өөредилге төптери ам бизин ажылдап турар дээрээн училищениң өөредилге эргелекчизи Антониу Бернарду чугаалады.— Ынчалза-даа бёгүн бистиң төөүвүс эң улуг төп. Мында калбак, дески мергежил-билигдиг механизаторларны, төөү ажылдакчыларын, суггат тудугжуларын, малчыннарны белеткеп турар бис. 1979 чылдан бээр училищени ниитизи-биле 650 кижи дооскан.

Антониу Бернарду шөлде кожа тургускулаан өөредилге корпустарын, мастерскаллары, лабораторияларны, саптарны болгаш фермаларны биске көргүзүп, таныштырды. «Нгангассолдуң» эргелиниң 300 гектар хире ажылдап кылыр чёрге сургууллар класстарга өөренип алган билигтерин практикага ажыглаар арганы болуп турар. Ол шөлге, лимон, мандарин, манго, банан, кукуруза, картофель, батат, соя болгаш өске-даа культуралар тарып, өстүрүп турар.

Кичээлдер аразында чапсар үезинде белүк сургууллардга чеде бердиивс. Оларның чамдыктары нүүрежил-агыйларга болгаш кооперативтерге практиктиг ажылдыг. тодаргай дужулгалыг болду. Олар янзы-бүрү можулардан училищеге келген болгаш өөредилгезин доосkан соонда өөредилгеже оларны чоруткан ол ажыл-агыйларга чаныл кээр болгаш ажылдаар.

Келир үеде механик болур 24 харлыг Жозу Франсишку Бенгу можудай «Нгангассолда» өөренип келген.

—«Нгангассолга» өөредилге билиимни алзоп калбартмр, бодумнуң тускай эртемимниң аайы-биле теоретиктиг болгаш практиктиг билигларимни ханыладыр арганы менээ берди — деп, ол чугаалады. — Ол билиглер Бенгуда нүүрежил-агыйга ажылдарымга дыка ажыктыг болуру чигинниг чок.

«Нгангассол» училище — интернационалчы кады ажылдажылганың база бир чайынпанчак үлегер-чижээ. ССРЭниң техниктиг деткимчези-биле тургускан ол өөредилге төөүнде ангола башкылаз-биле совет, болгар, куба башкылар хөл-холуунда тутунчуп алган, ажылдап турарлар.

— Мергежилдиг кадрларны белеткээр талазы-биле училищениң мурнунда салыыган соруглазы чедишкиннинг күүседир дээш бүгү башкылар күштерин харамнанмайн, үезиндә барымдаалаашын ажылдап турар — деп, Антониу Бернарду демделээн.

Хөрөжөн башкы Магдалена Бенитес Пипар-дель-Рио можудан Маланжеде келген.

— Сургууллар национал чаартылганын бо нарын үезинде Анголаның улузунуң мурнунга салдынган ол соруглазының чугулазын медереп билбишаан, өөредилгезин харыысалгазын бодаар чорук-биле көрүп турар — деп, Магдалена Бенитес чугаалап олурар болду. — Бистер «Нгангассолдуң» бүгү башкыларыбыс, билиглерни шингээдип алырын студентилерге дузалаар дээш бүгү чүвени кылырын күзеп турарывыс чайгаар билдингир-дир.

Бис мында чаңгыс өг-бүле ышкаш, чурттап база ажылдап турар бис — деп, Болгариядан келген Христофор Русков Магдалена Бенитестиң чугаазынга кириштп. — Оон өскээр боон болур бе ышчаш? Колониализмниң уржуктарын кезээде уяткарда база экономиктиг болгаш социал хөгжүдениң делгем оруунче үперде айгола улуска дузалаар деп, чаңгыс ол-да соруглаже бистер шуптувус чүткүлдүт бис.

ССРЭ-деп келген специалистер (төптө олар ой сес кижи) «Нгангассолга» калбак дески билиглерлиг трактористер-машиновстерни белеткеп турар. Өөредилге он айларда үргүлчүлөөр. Ол үезин дугуржулда сургууллар Совет Эвилелиндеп Анголага өзөп турар «Беларусь», «ДТ-75» трактолрарны, «Нива» комбайннарны болгаш өске-даа кодээ ажылагый техниканың башкарар база хандырар талазы-биле теоретиктиг болгаш практиктиг эки белеткелди шингээдип алыптар.

Владислав ДМИТРЕНКО.
ПМА-ның тускай корр.
Маланже—Луанда.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

КАЛБАК ДЕТКИИШКИН

БЕРЛИН. ГДР-ниң парламентилер аразының бөлүү «Делегейниң парламентилеринге болгаш улустарынга» ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Кыйгырыыны тайбынны камгалап арттырар дээш демиселге чаа күүлүг идиг кыллыр керуп турар деп, ГДР-ниң ол бөлүүнүң даргазы Г. Фехнер медеглээн.

АКШ-тың агрессчи политиказының уламындан делегей байдалы чидиглени берген байдалларда парламентилер аразының организацияларының, парламентилериниң, парламентилер аразының эвилелиниң — парламентарийлериниң бүгү-делегей организациязының ажылын эң кол айтырыгны шиитпирлээринче — тайбынны хандырарынче угланыдырары онза чугула деп, Г. Фехнер чугаалаан.

ХЕЛЬСИНКИ. «Делегейниң парламентилеринге болгаш улустарынга» ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Кыйгырыы — ракета-ядролуг боо-чепсектерни эдере бүдүрериниң чаа үе-чадазын болдурбазынче угланган чугаалажыышкыннарже кыйгырып турар чугула документ-тир деп, Финляндияның чонунуң демократтыг эвилелиндеп Финляндияның парламентизиниң депутады Паули Пухакка медеглээн.

Совет Эвилели тайбын дээш, дүшкүүрлүг чорукту чавырыылдырары болгаш чепсегленишкинни дүжүрери дээш турушту болгаш чайгылыш чок демиселчи болуп турарын кыйгырыг хереченлер турар-дыр. Боо-чепсектерин улам эдериддирип турар АКШ өске сорулга салып, ортумак ыракшылдың ядролуг ракеталарын Европага сагып, нейтронныг Чепсекти бүдүрериниң планнарын дагын терүттүдүруп турар. АКШ-тың агрессчи угланыышкынының элчеглиг херечизи АКШ-тың болгаш НАТО-нуң «Оушн венчер-81» дээр шериг-далай өөредилгелерин Совет Эвилелиниң кызыгаарларының шуут чоогунга бо айда эрттирер деп турары болдур.

ДЕЛИ. Тайбынны камгалаар, делегейниң чаа дайынын болдурбас деп, «Делегейниң парламентилеринге болгаш улустарынга» ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Кыйгырыынга кодүүлеген кыйгырыгта индий хөй-ниити калбак-биле байыр чедирип турар деп. Индий национал конгресс (И) дээр чагырыкчы партияның Бүгү-индий комитединиң чиигине секретары Шьям Сундер Мохапатра медеглээн.

Барыын чүктүң чурттары боо-чепсекти шуут-ла эдерилгир бүдүрерин кижи төрелгетеңге албаларын кызыдып турар мындыг үеде тайбынче чаа кыйгырыг чаңгыланын үнген. Империалистиг күрүнелерниң Индий океанны Мурнуу Азиянын, Чоокку Чөөн чүктүн болгаш Мурнуу-Чөөн Азиянын күрүнелеринге хамаарыштыр кара сагыштыг планнарын боттандырарынга депкиишки чер болдурар дээр чүткүлдүг ораллажыышкынары Индияның ханы сагышсыралын хайыыктырып турар. Индияның болгаш бо кавының өске-даа чурттарының хамаарышпас чоруунга кыжаныышкын өзүп турар байдалдарда Азияга болгаш бүгү делегейге ооружгалдыг турарының чугула фактору — совет-индий кереэ онза ужур-дузалыг болуп бар чыдар.

КАНБЕРРА. Боо-чепсектерниң кадыг-лал хевирии бир демей үндезинге кыыгаарлаарынга болгаш хорууруунга Совет Эвилелиниң илерегйлээн белеп чоруу бүгү күрүнелерге таарыыр ужурлуг туруш-болал-ыр деп, австралн демократтарның партиязының сенатор Дж. Силлоне медеглээн. «Делегейниң парламентилеринге болгаш улустарынга» ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Кыйгырыынга киргеп совет эгелекчи санаалларны австралп парламент деткиир ужурлуг.

Чугаалажыышкынынар дугайында делегейниң ол чугула документизинде киргеп санаалар лайынын тыптып келирии болдурбазынче түткүл салып турар бүгү улустарныя арге-ажыктарынга таарыыр деп, ол сенатор онзалап демделээн.

(СЭТА).

НАРЫН СОРУЛГАНЫ ШИИТПИРЛЭЭН

БЕРЛИН. (СЭТА). Герман Демократтыг Республиканың мурнуу талазында Риза хоорайда металлургия комбинады нарын сорулганы — тиг чөк хөөлайлар кылып үндүрерин шиңгээдип алган. Оларны будуреринп прокат комплекизинде — социалистиг экономиктиг интеграцияның объектизинде шиңгээдип алган. Ону тударынга ГДР, Польша, Совет Эвилели болгаш Чехословакия киришкен. Ооң ам цехтеринде совет болгаш польша дериг-херекселдер — каңны сокоал чөк шутхуур машиналар, найгамчын улуг белетхээшкиннерни кедурүп шыдаар аргалыг манипуляторлар, программа башкарылгалыг шууштурулга шугумнары дөлү күүлүзүнде ажылдап турар.

Чаа прокат комплекизи ГДР-ниң улус ажыл-агыйынга улуг ужур-дузалыг, чүгё дээрге металл хөөлайларга республиканың хереглели чыл бүрүде 3 хуу өзүп турар. Улус ажыл-агыйының чурттаага болгаш үлетпүр тудуу, химия болгаш транспорт машина тудуушкыну ышкаш ындыг адырларын хөөлайлар-биле хандырарын ол комплекс эжиктер.

Будуруушкүнүн сөөлгү он чылда 30 ажыг хуу налбартканы ол комбинатка чөөнкү келир үеде улам ыңайгы чаартылганы чорударын төлевиллээн. ССРЭ-деп, акы-дуңмалыышкы өске-даа чурттардан эш-өөрлөри-биле кады ажылдажып тура, ол чаартылганы ГДР-ниң специалистери боттандырар.

КУЛЬТУРА ОДАГЛАРЫ

БУДАПЕШТ. (СЭТА). Венгр химиктериң Сазхалембатте хоорайында амгы үениң Культура өрдүзү ажыттынган. Чырык, делгем баныкда библиотека, номчулга залы, кинолекторий бар. Нефть сайзырадыы ажылдаар комбинаттың социалистиг күш-ажыл бригадаларының кежигүннери өрдүнүң баштайгы келикчилери болгаш.

Бө беш чылда Венгрияның үлетпүрлүг районнарынга культураның чүс чыгаа өрдүларын болгаш завод клубтарын тудар. Культура-чыгыышкынын албан черлериниң чөтнизин калбартырынга беш чылдың төнчүзүнге чедир чартык миллиард чыгаа форинг аныаны бээр.

ГАМБИЯДА БАЙДАЛГА ХАМААРЫШТЫР

ПАРИЖ. (СЭТА). Барыын чүктүң информация агентилелдериниң хереченлери турарын сагыыр аларга, Гамбияга июль 30-де күрүне эргилдезин кылган. Революциялыг дээди чөвүлелиниң (РДЧ) тадалакчылары Барыын Африканың ол улуг эвес чуртунче кииргеп сенегал шериглерге удурланышкынын үргүлчүлеп турар. Чиик боолар-биле чепсегленген болгаш чоңнуң деткимчези-биле хөделп турар гамбия тура-халыкчылар, Франс Пресс агентилелдин бижээни-биле, алырга, «Панар» дээр куяктыг автомобильдер, «Пума» деп вертолёттар болгаш Францияга кылган өске-даа шериг техникази-биле чепсегленгеп Сенегалдың шериниң незейтерияге удур лайыллажып турар. АФП-ниң дамчыдыш турэрыбиле алырга, тура-халышкаллар Банжулдуң девискээриңе 18 десантниктер олурган «Пума» дээр вертолёттуң дужур атканнар.

Тура халышкаллардың кол күштери Банжул хоорайның тоогунда Бакауда казармаларда бүзөлеңип алган турар. РДЧ-ниң радиозүүн дамчыдылгазы мурнукузу хевээр чоруп турар. Дамчыдылганы чүктүң аңгы-аңгы черлериңден кежер радиостанциязының дузазы-биле кылып турар.

АФП-ниң телеграммаларын бүзүүр алырга, Гамбиянын пайысылалында терроржу үүлгедишкиннер кедереп турар. Франциз информация агентилелиниң корреспондентизиниң бижээн турары-биле алырга, хоорайда үрелип чуурулган базыннар, октар-биле үттүг таар кылдыр өттүр аткылап каан халалар, магазиперниң бузулган витриналары, курутлаан кудумчулар көстүр. Даймы чорудулгаларыйдан хөй санныг тайбың чүрттакчылар алуп турарын Барыын чүктүң агентилелдери шупгузуп демделээн. Англияның «Гардиан» солунунуң бижээни-биле алырга, Гамбияга тулчуушкуннар үезинде 850 хире кижи алуртиеп. АФПниң хереченлеп турарын бүзүүр алырга, Банжулче чорутқан орунтар колдуунда-ла өлген кижилериңң мага-боттары-биле шыптыкган. Муң-муң кижилер балыглаяган.

Банжулду сенегал солдаттар куяктыг машиналар-биле хайгаарап чоруп турар. Нәйысылалдың бүгү-ле черлериңде чиндишкиннер болгаш тудуп хорудашкыннар боон, РДЧ-ниң талалакчыларын агдап чоруп турарлар. Индамында боо даалтары, автоматтарның болгаш пулемёттарның адыышкыннары дыңналып турарын Франс Пресс демделээн.

Найысылалды эжелээн соолда хоорайның аъш-чем-биле ыдыында-ла кошкак хаңгырыгазы улам баясыраан. АФП-ниң телеграммазын бүзүүр алырга, аштаан кижилер магазиннер муңгуда дыстиндир туруп алган хуннээр. Банжулдуң чурттакчыларының бир ыяшы чок чыыгган черинче боолааныышкын түңнелинде 90 хире кижи алгенин Ассошиэйтед пресс агентилел дамчыткан.

Гамбиянын президентизи Джавара чуртта онза байдалды чарлаанын Франс Пресс агентилел дыңнаткан. Банжулда сенегал элчин черинге чүве чугаалаан. ол, «кижилс төнерге дораан-на» сенегал шеригдерни Гамбиянын деңээкээриңден үндүрерин заявлаан.

БУУРАП ДҮШКЕН

САН-ХОСЕ. (СЭТА). Ол хоорайда кээп турар медээлерни бүүгдер алырга, Гуасапа районунда партизаннарның туруштарынче Сальвадорнуң реаксныг аг-шеринниң сөлгүү неделяда үшкү шаяр халдаашкыны база шуут буурап дүшкен. 150 чыгаа солдаһын чидирбишаан, ол дериң иделеттер аткаарлаар ужурга таварышкан.

Национал хосталганың Фарабундо Марти аттыг фронтузунуң тараткан медеглелиңде хол-даяң чоңнуң дериң солдаттарның массалыг кырын өлүрүп турарын буруу шапкан. Хунтаның шериг-агаар күштери Аледанос болгаш Серро Гуасапа дээр чурттакчылыг черлерни араптизыг бүү-биле бомбалаанын документтиде онзалап дейдиглээн. Ооң түңнелиңде 36 сальвадорлар өлген.

Гуасапа районундан хунта шериглериниң аткаарлаарынга шаптыктарын кызыткан, партизаннар Сан-Мигель дээр чөөн талакы департаментиде көөрүглериң болгаш чазалыг оруктарны чаза тепсең турарлар. Хунта шериглериниң колониаларының бирозунче олар халдаашкын кылган.

ПАНАМА. (СЭТА). Сальвадорнуң иштики херектериниге АКШ-тың сокоал чөк чепсектиг хөлгаарлаашкынының удурлаашкынының массалыг чыскаалы панама найысылалынга болган. Чыскаалылар америк элчин черинин бажыңының баарынга чыскаал эрттиргеп. Сальвадор хунтага чепсектиг деткимче көргүзүп турарын сокоадырын Вашингтонтан олар негээп.

АКШ. Бо чылдың өнзагай чүвези чүл дээрге, америк хоорайларда байдалдың улам дорайтап турары болур. Ылаңгыя Чикагода сак-хөө кризизи күштелген. Улустуң эң улуг хоорай удавас ядаралр чаткан.

Хөй-ниити транспорту база берге байдалда: дыка хөй метростанциялары хагдынган, автобустарның болгаш хоорай чоогунуң поездилериниң шикичээшкини сокоаан, кижилер ажылдаар черлериниң саны улам кызырлып турар.

ЧУРУКТА: Чикаго чоогунда куш-ажыл бирмазында эзлечег. Бо кижилер ажылын кааp ужурга таварышканнар, чүгё дээрге хоорайның зогечагырга черлери аларга төлээр аңша-төгөрик тыплаанар.

АП—СЭТА-ның фототу.

«АРЫГ ЕНИСЕЙ» ДЕП ПРОГРАММА

Бөмбүрзектиң он-он хемнери кирип чыдар Енисейниң бассейнин үзетпүрүүн шапкын хөгжүдезиниг улуг идиглн берип турар. Чаа беш чылдың эгезинде Сибирьниң эртемденнери «Арыг Енисей» деп улуг хемчээлдиг программаны ажылдап кылганнар.

Ону чүге кылганы? ПМА-ның бо айтырыынга специалистер мынчаар харыылап турарлар.

Иосиф ГИТЕЛЬЗОН, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының корреспондент кежигүү:

—Чер кырында бүгү чоннуң барык чартык кезиинге арыг суг чедишпейн турар. Ол дүвүрээшинниг факт чүвү көргүзүп турарыл дээрге, кижи болдуун кылып чорудуп турар ажыл-агыйынга суг курлавырын эмин эрттир хөйүү ажыглап турарындан улаштас энергия курлавырының чедишпестей бээри ышкаш. суг база ховартаары-дыр.

«Арыг Енисей» программазын тургускан чорук хемнерниң арыг болуур чорууп чедил алырынче эртемденнериниң болгаш практиктериниң күжениишкинин мөөнээри болуур. Бирги ээлчегде ол-бо черлерниң экономиктиг хөгжүдезиниң эколого-математиктиг прогнозун тодаралып алыры болуур. Бөгүн суглуг янзы-бүрү кылдыр ажыглап турар, хереглекчилериниң негелдези ялзы-бүрү. Калчаарга-даа кижи бүргүүлге арыг суг херек дээрзи биллингир болгай. Шынчаш, чүгле каттышкан күш-биле арыг суглуг арттырыр ап болуур-дур.

Енисейде эң бир дугаар — Красноярск ГЭС-тиң (оон күчүзүү 6 млн. квт.) тудуп тура чыгыынган дүргүлга ажыктыг. Оон тудуу 1972 чылда доозулган. Ында белии 127 метр кылдыр туттунган бетон плотина улуг чердең дыка эки камгалал апарган. Суггатты составы экиан-биле ескерилген: ында кислород көвүдээн. Суггаттыг черлерниң саны немешкеп, судно коруктары узаан. Эки түүлдерле хөй. Ынчалза-даа плотинаның адаа талазында 300 километр хире черге Енисей ыштың кандыг-даа соогунда доңмас апарган. Гидротудугжуларын ону бан удур бодап шыдаваан, чүге дээрге, ындыг күүүлүг ставция делегейде эң бир дугаарында туттунган болгай.

Ол доңмас хемниң чоогунда черлерниң агаар-бойдузу өскерилген. Өл-шык апарган. А чаа программада ону өөренип көргеп, тудуг кылган соонда суг биеэгизинден өскерилбес, хевээр артар кылдыр кылыр апарган. Енисейде чаа күүүлүг станциялар — Саян-Шушенск, Ортаа-Енисей, Туруханск. Игар болгаш өскелериндээ төлевилеп тура, специалистер Красноярск ГЭС-тиң дүржүлгазын ажыглап турарлар.

Енисейниң чоогунда үлетпүр бүдүрүлгелериниң бок арыглаар черлери база ажылдап турар. Ындыг турбуже үк программада он бирги беш чылда бүгү үлетпүрлерин хемнер чоогундан ырадыр тударын көрүп, оон-биле хемнерниң камгалаарын планнап турар.

Николай БАХТИН, гидрометеорологияга болгаш бойдус контрольдаар обсерваториянның Сибирь зоназының эргелиниң директору:

—Бистер, Енисейниң эриинде болгаш оон 20 муң адырларында чурттап турар 3,5 млн. кижилер, боттарывысты чуртта суг-биле хандыртынган, эң-де амданныг суглу ижиш турар кижилер бис деп санап турар бис.

Енисейге барбайн-даа, оон сураан бээри дмнаап. ол хемниң күүүлүүн эскерип каар бис. Ол мурнуу үүктеп соңгу үүкке чедир 4 муң 100 километр. Ол узуп оруктуп Енисей аңаа эртпейн чыдар. Мурнуу үүкке алган чылыг агымын Төп Сибирьнин дургаар, Тундрага чедир тарадып чыдар. Секунда бүргүүнде Енисей Соңгу Доштуг океанга 17 муң кубометр суглу берип турар. Енисейниң эвергия бээр күүүлүг база улуг: ол 600 млрд. киловатт-шак эвергияны берип шыдаар азы Красноярск ГЭС дег үжен станцияны тудуп болур ышкажыл.

Улус ажыл-агыйынга суглуун хереглели улам өзүп орар болганда специалистер суг курлавырларын ажыктыг ажыглап, аңаа хора чедирбеэкиниң талазы-биле айтырыларны шинтпирлеп турар. «Арыг Енисей» программа база Енисейниң суунун арыг турарын чедип алыр дээш ажылдап кылдынган.

Степан ФОМИН, Енисейниң хем пароходствозунун начальнигн:

— Енисей хемнеп суг оруу 10 муң километр шөйүлген. Чыл санында Сибирьнин кадыг-дошкун агаар-бойлузуига суггa аргыжыдга 140 хонук дургузунда үргүлүдээр. Ye эвээш, а сорулгалар — улуг. Ынчангаш, чүүк сөөртүр ажылды доктаамал улгатырын турар ужурувус ында. Сезон санында судволар 21 миллион тонна янзы-бүрү чүүктү сөөртүп турар.

Эрткен он чылдарда бистер суггa судволардаң артынчылар хүлээп алыр пунктуларны он бир черге кылдывыс. Чоокку чылдарда оон саны улам өзер. Ындыг арга-биле судно артынчыларындан хемни арыллаптар аргавыс тывылга-даа, салдаткан ыяштарның бөктарындан хем кезээде боралгактыг турар чадавас. Ынчангаш хем бөкталдырбас баржаларны кылыр талазыбиле айтырыг бистe шинтпирлеттинип турар.

Борис ИВАНОВ.
(ПМА).

БОЙДУС БОЛГАШ КИЖИ

ХӨЙ-НИИТИ ОРГАНИЗАЦИЯЛАРЫНГА ДАЯНЫР

Бойдус байлаан камгалаар болгаш бодунуң мурнуиза салдынган планныг опаалдаларын күүседир дээш Тес-Хемде күрүнешиң аңныыр-тывыш ажыл-агый болгаш күрүнешиң аңныыр хайгаарал организациялары чамдык ажылдарны чорудуп келген.

Районда инитизи-биле штаттан дашкаар 30 ажыг аңныыр инспекторлары ажылдап турар. Бирги чартык чылда Тес-Хемниң аңныыр-тывыш ажыл-агыйы 87 муң рубль орулга киирер планныг тургаш, 87,675 рубль кылдыр күүсеткен. Аңныыр сезонну эгелээни-биле холбаштыр он эки 15 сыын мыйызын хүлээп ап, кургадын белеткээн. Ол-ла үеде малдын болгаш ак-меннин хоралыг дайзыны 10 улуг бөрүнү 38 бөрээктерни аңчылар өлүртеш, оларны аңныыр-тывыш ажыл-агый черинге дужааганнар. Аңчылардан Оюн Көкүү 5 кг 5 грамм, Бумбаддай Ким 5 кг 5 грамм эң эки сорттуң сыын мыйыстарын сатканнар.

Сөөлгү үеде район девискээринде бөрү көвүдээн. Ол инитинин малынга болгаш анменге хөй когарадды чедирип турар. Бөрү-биле демиселди О. Шыпаа совхоз (директору Н. Д. Балчый-оол) эки чорудуп, ажылчы чоннуг бөрү агларынче мобилизастап турар. Оон түңнелинде Н. Д. Балчый-оол 2 улуг бөрүнү, 7 бөрээкти даалаан.

Планныг онаалдаларны күүседир болгаш бойдус байлаан камгалаар талазы-биле ажылда ам-даа улуг четпестер бар. Бойдус байлаанга үүтле аңмен эвес, а тайганың кат-чиимизи, тооруу база хамааржыр. Эрткен чылын район девискээринге тоорук хей болганы-биле кереэ ҷарып албаан кижилер келгеш, тооруктап, аңнап-меннеп турганы илерээн. Бо чылдың июнь эгезинде Красноярск чурттуг Василий Федоров өөрү-биле кады 2 тонна ажыг тооруктуг сайлаап, ону дүне када трактор-биле машина орууче кирип ап, Красноярскиге улуг ортекке садар сорулгалыг турда туткан болгаш белеткеп алган тооруун Тес-Хемде күрүнешиң аңныыр-тывыш ажыл-агыйынга дужааттырган. Ол-ла үеде Тандының «Революцияның чазбыжы» совхозтуң тудуг бригадазы (бригадири эш Сомолов) бажын тудар деп сылдап алган, аңнап, тооруктап турганы илерээн. Олар 10 ажыг шоодай тооруктуг Тандыже аппарганнар.

Сыын мыйызы белеткээр сезонну ажылган, чамдык аңчылар кандыг-даа документ чокка аңнап, төтчеглекчи тооруктуг болдуруп турда, хөйнинги организациялары, совхозтар ажылчыннарыг оларны илередир талазы-биле кошкан дузаны чедиишкин турар. Чижээ, июнь 6,7 хүннериниде Самагалдайның мал хүлээп алыр пунктузунуң чанында талга 6 адыр сыын мыйызын азып каан турган. Ону билир хире эштер ол төтчеглекчилерни илередир талазы-биле дузалаан.

Чамдык кижилер чиик ажыл сүрүп, кандыг-бир черге таныыл болуп кирип «алгаш, ан-мен-биле сүрүкүр оларны янзы-бүрү арга-биле өлүрүни оралдажыр, оларга дыш бербес чоруктарны болдуруп турар. Оон чижээге Самагалдайның Бөрүлүгдей пионер лагериниң таныылы Д. Даваавы киирип болур.

Чоокта чаа, июнь 20-ниң хүнүнде, О. Шыпаанын Өнгеш бажынга хайырга билдинмес кижилер эрги ан болуу-биле бир аныяк мыйгакты боолап алгаш, эъдин аңнаран болган. Ол кижилер «О. Шыпаа» совхозтуң ажылчыннары деп чүве биллингир. Оларны илередириге база-ла чамдык эштер дуза катпаан. База бир чижек. Июль 5-те «Тес-Хем» совхозтуң Тес унунда бодамал кыштазына бир хулбусту өлүргеш, мыйызын талга азып каан турган. Аңныыр дүрүмүн хажымдыл турар мындыг чижектерни хөйү-биле киирип болуп.

Бойдус байлаан камгалаарын —бүгү ниитиниң херээ болур. Моон соңгаар бо ажылды эки жидер сорулга-биле хөй-ниити организацииларын хаара тудары, оларга даянып ажылдаары чер-черде улус депутаттарының көрээ Советтериниң кол сорулгазы болур.

Т. САНДАН.
Тес-Хем район.

МЕТРО: келир үеде хөгжүлде

Бүдүн-чартык ийи миллион чурттакчылыг болгаш шак сыында-ла 40 муң кижиниң ынай-бээр чоруурун хандырып болур апарган хоорайларга метрополитенни тудар болза, эки деп санап турар. Ол бо хүннерде бистиң чурттуу сес хоорайларывыда — Москвада, Ленинградта, Киевте, Тбилисиде, Бакуда, Ташкентиде, Ереванда, Харьковта метролар ажылдап турар. Оон оруунуң ниити хемчээли 370 километр (234 станциялар) чеде берген. Главтоннельметро тудуг черииин начальнигинин оралакчызы Казимир Ганчевскийниң меңээ чугаалааны-биле алырга, амгы үеде метрону Минск, Горький, Новосибирск, Куйбышев, Свердловск, Днепропетровск хоорайларда тудуп турар, ынчаарга оны тударырга белеткел Алма-Атада, Ригада белеткенип, келир үеде — Омскиге, Челябинскиге, Донлэ-Ростовка кылырын айыткан.

— Он бирги беш чылда чуртка ниитизи-биле 100 ажыг километр чер иштиниң оруун кылыр ужурлуг — деп, К. Ганчевский чугаалады. —Оны тудар черинден хамаарыштыр бир километр орук 20 млн. рубль ертек чеде берип болур. Чижээ, Новосибирскиниң метрозунуң баштайгы эзлчээ (13 км. болгаш 10 станциялар) 157 млн. рубль болур.

Совет метрополитенниң оңаланчак чүүлү хөй кижи эртгирип шыдаар аргалыы болур. Чижээ, Москва , чылдын-на 2130 млн. (чангыс чоруурун санаарга) кижи оон ажыын көрүп турар. Чылда-ла Токиога метролар 1780 млн. кижи, Парижке — 1180 млн., Нью-Йоркка — 1070 млн. кижи чоруп турар. Эң хөй кижи шимчеп чоруп турар шактарның үезинде Москва метрозунуң техника талазы-биле бедик деннелиг хандырылгазы поездилери бир минута четпес аралаштыр салып үндүрер болгаш оларны шакта-ла 41 км. дургедеир арганы берип турар.

— 50 чыл мурнунда, годарлайларга, чартык чүс чыл бурунгаар, пайысылаадын «Метростройуң» тургускан, ынчангаш совет метро тудугжуларының үлүг болгаш хөй талалыг дуржулганы чыын алганнар — деп, Казимир Ганчевский чугаалаан. — Чижээ, ленинградчылар чыл санында-ла бир станцияны кылып, үлүг эвес участокка ажылдап турарлар. Москвада болза, чер иштиниң ажылы он-он километрге хары угда чоруп, хары угда он-он станциялар ажыглалга кирип турар. Ол дээрге, беш чылдың ажылы-дыр. Москвага эрткен беш чыл иштинде чер иштиниң 20 километр шугумун ажыглалга киирген, бо беш чылда ам-даа 30 хире километрни тударын айыткан. Метрополитенни тударын дээрге, чүгле транспорт айтырыын ишпирлээри ол эвес, харын база хоорайның коммунал ажыл-агыйын аныяксыдарын база ол боон турарын чугаалап каайн. Орук аайы-биле чер иштиниң тудугларын база чаартып турар болгай. Ол ыангыя кырган хоорайларга онза чүгула.

Бистин чуртта метрону кэлбэк хемчээллиг тудуп турарындан специалист кадрлар талазы-биле чамдык бергелер тургустунуп кээп турар. Ындыг турда-ла, совет специалистер Будапештиниң, Бухарестиң, Загребтиң, Софияның, Варшаваның, Хельсинкиниң, Марсельдиң метро тудугжуларынга дузалажып турганнар.

Совет инженерлер Калькуттада база ажылдап, Индияга метро тударының эң баштайгы дуржулгазын боттандырып турарлар. Ында төлевилел кылырының болгаш кадрлар белеткээрининг-даа, совет техниканы ажыглаарынын-даа талазы-биле дузалап турар бис. Оон соонда ындыг дуржулганы Делиге, Мадраска, Бомбейге метрополитен шугумнарын кылырынга ажылап эгелээр.

30 чылдарда Москвага метрополитенниң баштайгы эзлчээн 75 муң кижи кылып эгелээн. Амгы үеде тудуг ларыүгда элээн каш черде кылдыын турар-даа болза, Москвадын «Метростройуңун» коллективи алдынан хөй катап эвээш — 12 муң кижи боон турар. Ленинградтын тудугжуларынга метро тударының талазы-биле делегей рекорду оңаажып турар— ай санында-ла бир муң метр белеи тоннельдан дужаап турарлар.

Дмитрий САСОРОВ.
ПМА-ның корреспондентизи.

ДИДИМ БОЛГАННАР

ОСВОД ажылдаччыларынга чайы үннер чай-хос бербейн барылаар. Бойдустуң булуну сугнуг черлерге хамаатыларның амыр-дыжынга, ажыл-херээнге айыыл чок чоруукту хандырары — оларның чаик эвес, бедик харыысалзалы, хүндүлүг хүлээлээви апаар.

Сугга эштип, аны хемелеп чораан, аймакта таварышкан кижилерге дуза чедирип, чамдык таварыштарда ажытының бөлүн бөөрүнге белеп ырес-дидим кижилер ол ниитилелде ажылдап турар.

Июль 22-де. Ындыдан 55 километр черде ортулукка, Тыва АССР-ниң Иштики тергектер министерствозунуң бригадазы малга будук-бүрү белеткеп турган. Кыска дүн үезинде чамдык кижилер сугга эштип, аскелери хүнге дегеленип, ушкулери чанын чоруурунга белеткеп турганнар. Александр Иванович Черненко балыктаар деп шинтпирлеп алган. Хемерген ортулукчуп аска талазында дүнге дилээн кыйынын ол дыынап каан. Ол далаш-биле ынаап жанналкан. Аңаа кээрге, Улуг-Хемде андарлы берген хеме салдап чораан. Оон чоозунда ийи кижи бирде көстүп, бирде сугже кире берип, хемеден туттунуптарын орадажып чораан. А. И. Черненко ур-даа бодаммайн сугда кижилерже углай эштип киирипкен.

Хеме А. М. Соколовтуң бурууу-биле андарылган болган. Ол андарлы берген хемеден салдынмайн чораан. Ынчангаш Черненко суг иштинче ковудейн барган ийиги кижини баштай ууттуп аймак деп шинтпирлээн. Аның күштүү-дан болза, ол аңаа ажыдаваан. Ол соон сугже кашпа катап ыыжып киргеп.

Элээн болганда А. Черненко ол кижини иштүп экелеген. Баштай сугга дүшкен кижи төлүг эвес, ыяштаң болган, Ынчалза-даа ону хей аргалар ажыглап турган, хамгаалап алган. Ол кижи — «Тишлелеев совхозтан бүбүк-бүрү хүлээп ап турган Кан-ол Кулар болган. А. М. Соколовка бала баштайгы дузаны көргүскеннер. Олар ийилээн эзирик болганнар. А. ушку кижини Черненко чай ораазында эскербээн, ол сугга дүшкеп, амыдыралын чарылаан.

Бала бир чижек. Июль 25-те ында хүн болган. ОСВОД-түң бир ажылдаччызы Баян-Колдан чоруп ораан, хем ээриинде теректерге үскеш, аңдарлы берген хемени көрүп каан. Оон чанында № 3 орун участогунуң ажылдаччызы С. Н. Тутынин турган. Оон буттары троска ораазы базырге, ол суггдан үкүп чадып каан. Ынчан ону Михаил Филиппович Бобылев суггдан ууттуп, аңаа дуза көргүскен.

Сугга дүшкен кижилерни камгаларынга үүлге улуг-лыг эвес, а ооллар база ырес-дидимин көргүүн турарлар. Гастелло аттыг партгэм совхозуң сиунга ортем-шинчилел институдуун ажылдаччызы-биле он харлыг оол дүжеп бергеп. Оларны Эрес Мөңделе-биле Орлан Оюн суггдан ууттуп, амыдыралын алганнар. Шак ындыг эрес чорукту кылганы дээш сугга дүшкенкериниң чоок кижилери көжсомолчу ооллардан өөрүп четтиргенин илерелеккеннер.

Л. САТ.

ОСВОД-түң Кызыл хоорай чөвүлелиниң даргазы.

ӨРТ БОЛДУРБАС ДЭЭШ

Хөвү-Аксы суур Совети, «Тыва кобальт» комбинаттың дирекциязы ажылчы чонну өрт өөрүренче мобилизастаар талазы-биле улуг ажыл-агыйын кылып келген. Ынанчыг комбинаттың гидрометаллургия цехинден. № 18 геология-шинчилел партиязындан ажылчыннар өрт өөрүренче локтаамал үнүп, аңаа ак сеткилдиг ажылдап турарлар.

Өрттер коллуунда чөпшээрел чок арга-арыг кирген кижилерниң, элээн уругларның от-биле кичээнгей чок чоруунган болгулаан болур. Оларны илередип, истелге черинче шилчидер ажылды районнуң Хөвү-Аксында лесничество чөринин ажыллакчылары боттандырып турар. Өрттен чеже-чеже гектар черде үнелиг ыяштарның, тоорук, қаттың, эм үнүштерниң, ан-меннин, куштуң турлагларының узуткаттынып турарын ажыдыызында санаары берге. А чүгле ол өрттерни өөрүренге безин күрүнеден чеже акша-хөреңгинни үнүп, чеже кижи-ажыл-шагыныи чарыгаттынып турарын бодаар херек.

Арга-арыгларны өрттен камгалаары — кижи бүрүзүнүң Конституциязы болур. Ынчангаш Хөвү-Аксы лесничество черинин ажыллакчыларының мурнунда кол сорулга — бар өрттерни дүрген өөрүп, чаа өрттү болдурбазының хемчегерии баш удур алыры болур. Ол сорулга-биле арга-арыгларже барган оруктарда лесниктерниң, дружинниктерниң, милиция ажыллакчыларының болгаш школаларда аныяк лесниктерниң бөлүктерининг дежурныйлаашкынының оргаиизастаан. Арга-арыгларже октябрь 16-га чедир кирер херектиг бүгү кижилерниң лесничество черинден чөпшээредиг болуруун, а ындыг чөпшээрел чок арыгларже киргеннерни 10-дан 50 рубль чедир штрафтаарын чуруумчуздуп, ону амыдырала боттандырып турар.

Ч. МАНДЫЫНЧЫ.

Эмчиниң сүмези

КУРГУЯК

Кургуяк — кештин мыйыстаачок хевирлиг кажт-кажт казырыы-дыр. Оон тыптып келир чылдагааны — баш кежии шын эвес ажааганында болур. Щелочулуг саван, изиг суг, химиктиг будуктар база кургуяк тывылдырар. Чемнеириниң чуруму өскерилгенде, янтамин четпестээрге (витамин А), неран болгаш ишткики бестерниң башкарылгазы үрелгеяде база кургуякталыр.

Кургуякты кургаг болгаш үстүг деп ылгаар. Кургаг кургуяк сарыг ак өңнүг, дырааргa хөйү-биле дүжер. Баш дугу ол үеде кургаг, сыныычал, будургей апаар. Үстүг дүжке кургуяк сарыг, чыпшынчак казырыктарлыг болур.

Чүнү канчалза экил? Бир эвес баш дугу кургаг болза, 10—14 хонгаш чангыс катеп «Косметическое», «Детское», «Оникс», «Русский лес», болгаш өске-даа савалнар-биле айда 2—3 катап чүгза экчүүр. Ол ышкаш «Янчный» азы «Лондестраль», «Лондалик» деп шампуньнарны ажыглазары чүгүла. Саван орунга дээга чүүргазының сарыг чүүлүн база ажыглап болур. Ону хемчээлдиг сугга эзилдиринкеш, ол баш дугуже дескилештир чаап алыр. Элээн болганда арыг суг-биле каш катап экидир чүүр.

Чүүрүнүң бетинде 2 шак бурунгаар чылыдын каан үнүш үзү-биле баштын кежин чагган, полиэтиленден кылган аржыыл, оон соонда аңаа пес аржыыл-биле дүй шарыыр. Бо бүгү казырык дүжеринге дузалаар. «Паприн» болгаш «Особый» деп кремнер казырык тывылдырбазынга дузалыг.

Казырык онзагай хөй апарган таварылгада сульсен савалны болгаш пастаны ажыглазары чүгүла. Оларның-биле айда 2—3 катап чүгза экилер баш удур алыры болур. Ол сорулга-биле арга-арыгларже барган оруктарда лесниктерниң, дружинниктерниң, милиция ажыллакчыларының болгаш школаларда аныяк лесниктерниң бөлүктерининг дежурныйлаашкынының оргаиизастаан. Арга-арыгларже октябрь 16-га чедир кирер херектиг бүгү кижилерниң лесничество черинден чөпшээредиг болуруун, а ындыг чөпшээрел чок арыгларже киргеннерни 10-дан 50 рубль чедир штрафтаарын чуруумчуздуп, ону амыдырала боттандырып турар.

Ч. МАНДЫЫНЧЫ.

КАИ экраны

ДЭЭШТИГ ХЕМЧЕГ ЧОГУНДАН

Мурнуку чылдарда Хандагайты сугга корум-чурум хажыдар чоруктар аваш турган. Ам ындыг эвес. Ыангыя эзирлер арага ижип алгаш кудумчуларга, магазинер чанынга көстүр кижилер көвүдээн. Ол-ла кижилерни кижи аңаа чангыс эвес удаа эскерип, көрүп болур. Оон-биле кады чолаачыларның талазындан транспортту эзирик башкарар чоруктар көвүдээн. Бо багай чанчыл районнуң «Коммунизмче орук» совхозтуң чолаачыларында бар. Бо хире чай чок сезоннуг ажыл үезинде харыысалгазын уттупкаш, арагаже сундугуп, транспортту эзирик башкарып чоруп турары кончуг-ла таарымча чок. Ындыг арагалаашкын соонда чамдык чолаачылар машиналарын ажыл чок тургузуп бээр. Мынаыг таварылгалар районнуң өске-даа ажыл-агыйларында база бар. Транспорт башкарар кижилерниң талалындан мындыг янзылыг кажы корум-чурум үрээшкинниери турда-ла совхозтуң дирекциязы, КАИ боттуг кандыгдаа хемчег албайн турары канчап-даа таарышпас.

Райкүүскомнуң иштики херектер килдизининиң КАИ-зиниң инспектору О. С. Маадыр-оолдуң чолаачылар-биле ажылы кошкак. Орук шимчээшкиннериниң чурумун хажыдар чоруктар болдурбазынче угланган кандыг-даа хемчегер алдынмайн турар. КАИ-ниң хана солуну үндүртүнмээн, профилактиктиг хемчегер алдынмайн турар.

Транспорт озал-оңдаа район девискээринге бо-ла болгулаар. Оларның болуп турарының чылдагаанды баллингир. КАИ-биле хөй-ниитиниң лем чок ажылының түңнели чамдык күзенчиг эвес ындыг түңнелдерге чедирип турар.

Н. МОНГУШ.
Өвүр район.

Аагаар

Бөгүн республикага көжүп турар булуттаар, чамдык черлерге чаъстаар, дынмирээр. Соңгу үүкче угланыышкынныг хаттын дүргени секуидада 9—14 метр чедер. Агаар хүндүс 22-27, чамдык районнарга 15—20 градус чылыг болур.

Кызылга онзагай өскерлиишкин болбас, хат кошкак. Агаар хүндүс 24-26 градус чылыыр.

Редакторнуң оралакчызы К. К. САТ.

телевидение

АВГУСТ 7-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММ.
МОСКВАДАН

8.00—«Ye». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 9.05 — «Уругларга аңчыгаштар дутаймидаа». 9.35—«Ол ындыг оюн». Уран-чечен фильм. 11.10 — «Ыяштаң олурт». Документалдыг телефильм. 11.35 — Телемедээлер. 11.40 — 14.15.— Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — ССРЭ-биле Индияның аразында Керээге ат салганының 10 чылынга. «Индияның найысылалы — Дели». Кинопрограмма. 14.55 — Индияның артистериниң концерти. 15.20 — В. Крапивин.— «Хат кадыыр талада» Телепшш. 2-ги кезээ. 16.50 — «Анна Ивановна —кандыг кижил?». Социалистиг Күшажылдың Маалыры, Күрүне шаңналының лауреады тудугжу А. И. Илларионова дугайында документалдыг фильм. 17.15 — Концерт. 17.45 — Москва комсомолунуң ажылхеректери.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Мал чеми белеткелинде дүн демдеглери». 18.30 —Телемедээлер. 18.40 — Телемедээлер (орус дылга).

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Улус чогаадылгазы». 19.40 — «Эртеминн амыдыралы». 20.10 — «Ыраккы чайның шоразы». Уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. (Япония). 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35—23.35 — Европа чемпионнарының хоккейге кубогу. «НФК» (Финляндия) — ЦСКА (ССРЭ). Чапсарда — Бөгүн делегейде. Информастыг үндүрүлге.

ИЛИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Уругларга фильм. «Эжишкилер-өнүктер». 13.15 — «Советтер болгаш амыдыралы». 13.45 — Москваның болгаш Москва областың ортумак школаларының доозукчулары-биле ужуражылга. 15.10 — «Илья Николаевич Ульянов». 15.40 — Профовилледиринин (Кострома хооралй) үлегеплиг хору ырлаар.

КЫЗЫЛДАН

16.00 — «Ленинград филармониязында концерт». Телефильм. 17.20 —«Шылгалдалар чылдарында». Телефильм. 18.00— «Малышок».

МОСКВАДАН

18.15 — «Айыыл». Мультфильм. («Орбита-3»).

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер. 18.40 — Телемедээлер (орус дылга). 18.45 — «Тываның экраннарында».

МОСКВАДАН

19.00 — «Үш, ийи, бироз, тик...» Израильге, Мурнуу-Африка Республикага, Пакистанга ядролуг чепсекти кылып алганының дугайында документалдыг телефильм. 19.50 — «Арфаларның хылдары чангыланып-ла эгелээр. 20.00 — «Танчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — «Меңээ ыяшы бузуреткен». 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35 — «Фаворит». Уран-чечен телефильм. 1-ги, 2-ги сериллар.

КИНО

АВГУСТУҢ 7-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Ыяакшыл темазынга фантазия» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Террор» операциязының буурааны» (2 серилыг) 15.00, 17.30, 20.00 шактарда: «Киночыыны» 10.00 шакта.

«ВОСТОК»: «Регланда кижи» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киночыыны» 10.00 шакта. «Мичман Панин» 11.40 шакта. «Улуг хемниң эриинде» 14.20, 16.20, 18.20, 21.00 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Чурттаар ужуглуг сен» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

Редакциянуң адреси: Кызыл Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ. Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75 харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партгэмжи аймактарга болгаш совет тургузуу киллистериниң 2-37-13, пропаганда киллизининг 2-31-75, культура киллизининг 2-23-54, кедүү ажыл-агый киллизининг 2-21-47, үлетпүр киллизининг 2-31-75, «Агаа киллизининг 2-41-27 информация киллизинан 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефоннар болгаар

Тираж 17868. Чагыг № 1797

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1)

ТС—01437.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 183 (11681) | 1981 чылдың август 8, суббота | 1925 чылда үндезилеттингеи | Өртээ 2 көп

ТУДУГЖУНУҢ ХҮНҮНГЕ

Дүүн, Кызылдың хөгжүмшүи театрынга, Тудугжунуң хүнүнге тураскаадткан байырлыг хурал болган. Ук хуралга партия, совет органнарының удуртукчулары, хоорайның хей-ниитизиниң төлээлери, мурнакчы ажылчыннар киришкеи.

Бо чылдың бирги чартыында республиканың тудугжуларының кылып чоруткан ажылының дугайында илеткелди СЭКП обкомунуң тудуг килдизиниң эргелекчизи И. А. Остапец кылган.

Эрткен чартың чылдың социалистиг чарыжынга идепкейлиг киришкеш, бедик будуруккүлүг ажылдааны дээш бөлүк мурнакчыларга шаннадлы тывыскан.

Бистин корр.

ЧУРТТУҢ ТАРАА ШӨЛДЕРИНДЕ

● **ВОРОНЕЖ.** Карл Маркс аттыг колхозтуң механизатору А. Щербатых Терново районнуң аныяк комбайнерлериниң социалистиг чарыжының тиилекчиилаи болган. Ол сезоп үезинде беш муң центнер тараапы бастырган. Аңаа ВЛКСМ райкомунуң доктаадын тургускан шаңналын — оон ачазы Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры В. Щербатых аттыг шаңналды тывыскан. Воронеж областан 81-ниң тараа ажаан алышкынының үш чартын муп хире аныяк комбайнерлер киржип турар.

● **БУХАРА.** Ромитано районнуң Энгельс аттыг колхозунда кукуруза үрезиниинң бедик дүжүдү ажаан алдыгаи. Колхозтуң тараажылары гектар саныидап-на 127 центнер алдын-сарыг кукуруза үрезиниң ажаан алганнар. Ындыг чаагай дүжүттү алырыпга үнүштерии хөреп өстүрериидө ажылаи турары ышкаш, таэрлыр арга дузалаан.

● **ЧИМКЕНТ.** Чимкент областың ажыл-агыйлары тараа ажаан алышкының доозупкан. Областка үргүлчү-ле күштүг хаттар хадып, денгиии изиг, кудуушкунуг мәлтәлгәшкиннар боол турганлаа болза, бүгү дүжүт чидириг төөгө ажаан алдынган. Ажыл-агыйларның хей кезиинде тускай тургускулаан диспетчер аздан черлериинң аттыында ажаан алышкының бүгү техниказын үзүк-соксаал чөкка, тудуш холбаалыг башкарар аргалыг болган.

Күскү чаштырылга киллр шөлдерии ыяк белеткеп турар. Аңаа тускайлаан бүгү шөлдүң үштүң бир кезиин аңдарып четтингиккеп.

● **БЕЛГОРОД.** Областың он сес районнарының оңу эртең чажың тараан пыыл-тастың ажаан алышкының доозупкан. Арткан районнар өөлүг мун гектарларда тарааны кестирбишаан, бастырып турар. Күш-ажылды организастаарының мурнакчы аргаларын ажыттаанынлаи ажаан алышкының чедиишкинии хандыртынып турар.

Ажаан алышкыга эдлеп бүзүлаар солчуп тургаш, үзүксоксаал чөкка ажылдаар аргаиы ажыглаап эгелээн колхозтар болгаш совхозтар тараапы ажаан алырын 10—15 ажыл хүннеринде-ле доозупкан.

● **ОРЕЛ.** Орёлдуң партилының XXII съездиин аттыг колхозунуң тараажылары тараа ажаан алышкының хуусавазын ййи катап кызырарын чедип алган.

Колхозтуң тараа ажаан алырының транспорт отрядтарының кежигүннери мурнудагы он ййи хүнүң орнунга алды-ла хонук иштинде 800 гектер шөлдүң тараазын кескеп, бастырган болгаш ажгыстын савапын арылап четтингиккеиер.

(СЭТА-ның корр.).

СПОРТ — АЖЫЛ-ИШКЕ ДУЗАЛАКЧЫ

Бөгүн — Күш-культуржунуң бүгү-эвилел хүнү. Ол чалыы назынның, күштүң, эрес-кашпагай чоруктуң, кадыкшылдың байырлалы.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң төөгүлүг шиитпирлеринде күш-культураны болгаш спортту чон ортузунга сайзырадып, ону массалыг болдурарының талазы-биле улуг кичээнгейии салган. Партияның XXVI съездизинге СЭКП ТК-ның Отчёдуида мындыг одуруглар база бар: «Күш-культура болгаш спорт совет кижилериниң хүн бүрүдеги амыдыралынга улам-на калбаа-биле кирер...»

Партия болгаш чазактың ада сагыш салышкынына харыы кылдыр совет күш-культуржулар спортту массалыг болдурар хемчеглерни ап, боттарының мергежилин хүн бүрү бедидип, делегей, Европа чергелиг маргылдааларга эң-не бедик шаңналдыг черлерни ээлеп турарлар.

Совет Тываның ажылчы чоннары болгаш спортчулары Күш-культуржунуң бүгү-эвилел хүнүн база чедиишкиниг уткуп турар. Республикада спортмассалыг ажылды ажылчы чоннуң күш-дамыр кижизидилгезин экижидеринче, кадыын быжыглаарынче угландырган. Кол көргүзүг — спортту массалыг болдурарынче, материалдыг баазазын экижидеринче доктаамал кичээнгейни салып турар. Ап чорудуп турар хемчеглериң түңнелинде республиканың күш-культура коллективтериниң, оон кежигүннериниң саны чыл келген тудум-на өзүп орар.

Амгы үеде республикада күш-культураның болгаш спорттуң 288 эге коллективтеринде ниитизи-биле 89038 кижи хаара туттунган. Оларның иштинден 26980 спортчулар назы-харының зайы-биле ГТО-нуң нормаларын чедиишкиниг дужааганнар. Массалыг күш-культураны чон ортузунга пропагандалап, сайзырадыр ажылга Эрзин. Таңды болгаш Барыын-Хемчик районнарның спорт комитеттери база Кызыл хоорқүүскомунуң чанында күш-культура болгаш спорт комитеди багай эвес түңнелдерии чедип алганнар.

Кайы коллективтиң партия, совет, профэвилел-спорт, комсомол организациялары күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринче, ажылчы чоннуң кадыын быжыглаарынче, дыштанылгазын экижидеринче кичээнгей салып турар болдур, ында спорткадыкшылга ажылын багай эвес чорудуп турар. Оларга «Тыва кобальт» комбинады, Улуг-Хемде Жданов аттыг, Барыын-Хемчикте «Хемчик» совхозтар, Кызылда, № 4 профессионал-техниктиг училище болгаш өске-даа коллективтер хамааржыр.

Сөөлгү үеде спортчуларның мергежили база бедип турар. 1978 чылга чедир 1980 чылга чедир республикага спорттуң янзы-бүрү хевирлериниг ниитизи-биле 20 кижи ССРЭ-ниң спорт мастери деп бедик атты чедип алган, а 21 кижи спорттуң национал хевирлериниг РСФСР-ниң спорт мастерлери болганнар. Ол-ла үениң иштинде мастерге кандидат аттарны 115 кижиге тывыскан. Массалыг разрядтыг спортчуларның саны чылдан чылче өзүп турар.

Бодунуң спортчу мергежилин могаг-шылаг чокка бедидип, маргылдааларга шаңналдыг черлерни доктаамал ап, өскелерге үлегерин көргүзүп турар спортчулар бисте эвээш эвес. Оларга ча адарынга ССРЭ-ниң спорт мастерлери Раиса Тутатчикова, Галина Огиева, хүрешке Александр Доржу, Николай Сынан-оол, чиик атлетикага Виола Михайлова, Дмитрий Кудрявцев болгаш өскелерни-даа улуг чоргаарал-биле адап болур. Аныяк спортчуларны белеткеп, оларга боттарының бедик аргадуржулгазын дамчыдып берип турар хөй-ниитичи тренерлер В. П. Павлов, Х. С. Аракчаа, Е. Н. Манзанов, С. А. Пономарев оларның спорттуң массалыг болдурар дээш кылып турар ажыл-ижи улуг.

Күш-культураны болгаш спорттуң хөгжүдер талазы-биле кылдынган ажылдар бар-даа болза, чедир кылдынмайн турар түүлдер барын бо байырлал хүнүнде айтыры чугула. ГТО-нуң нормаларын дужаарынга белеткелдерниң болгаш ону дужаан турарының байдалы бисте амгы үениң негелдезинге четпес. Ынчангаш бо чугула ажылды экижидери-биле чогуур хемчеглерни республиканың спорт комитеди, чер-черлерде спорт ниитилелдери алыры негеттиниип турар.

Спортту чогуур деннелге чедир хөгжүдеринге, ону массалыг болдурарынга, күш-культуржуларның мергежилин бедидеринге кол рольду ойнаар материалдыг бааза ам-даа дыка кошкак. Стадионнарны, спорт шөлдерин болгаш залдарын чөп ажыглавайн турар. Ол черлер чамдыкта ээн турар. Күш-культуржуларның мергежили чавыс, оларны белеткээр дуржулгалыг тренерлер эвээш, оон улам-ындан спорттуң чамдык хевирлеринге бистиң көргүзүглеривис куду болуп артпышаан. Күш-культураның эге коллективтериниң ажылы четпес, оларга практиктиг дузаны, деткимчени чер-черде спорт организациялары, ол ышкаш республиканың спорт комитеди, эки тура спорт ниитилелдери чедирбейн турар.

Партияның XXVI съездизиниң шиитпирлеринде массалыг күш-культураны болгаш спорттуң хөгжүдерин чугулалап айыткан. Ону күүседир дээш черче спорт организациялары амгы үениң негелдезинге дүүштүр ажылдаары — хүннүң бир чугула соруглаларының бирээзи.

ЧАНАГАШ ШЫНААЗЫНДА

Чөөн-Хемчик районнуң «Тыва» совхозунуң ажыл-ишчилери бо берге, кандаашкынныг чылда ниитинии малын кыштан хүр-менди ажырар дээш бедик көдүрлүүшкүи-биле ажылдап турарлар. Совхоз сиген-ширбиш белеткелинге июль айның бирги он хонуундан эгелеп кирген. Мал чеми белеткээр күштүң кол дөзүнде совхозтуң хоочун механизаторлары болур Саян Доржунуң удуртканы № 1. Хемер-оол Ондарның башгааны № 2 механизастаттынган бригадалар ажыллап турарлар. Оон аңгыда совхозтуң хөй-ниити организацияларының, Теве-Хая суурунуң 9 агитквартиралары, хол кадыыры-биле кезер 3 звеноолар база ажылдап турар. Мал чеми белеткээринге бо чылын ниитизи-биле 250 кижи хаара туттунган.

Бригадалар аразында социалистиг чарыш организастаттынган, бригадалар ажылдап турар черзерде кызыл туктарны аскылаан, кылыр ажылдарының сан-түңүн айыткан адрестерии база бижигилеп каан. Политмассалыг ажылды парткомга бадылаттынган программа ёзугаар чорудуп турар. Социалистиг чарыштың түңнелии понедельник санында үндүрүп турар. Саян Доржуга удуртқан № 1 бригада шилчип чоруур Кызыл тукту июль айда ийи удаа чаалап алган. Бо мурнакчы бригада июль айда 345 тонна сиген белеткээр планын 378 тоннага чедиргеш база бирги черже үнген.

Баштайгы шалыпчы айда башкы Мамай-оол Монгушка удурткан школачылар бригадазы хөй сиген белеткээни дээш бир удаа шилчиир Кызыл тукту чаалап ап, ай планын ийи катап ажыр күүседип, совхозка 90 тонна хире сигенни кескеш сараатган бергеннер. Шынар талазы-биле хол-биле сиген кезер М. Монгуштуи бригадазының ажылын эки деп санаан. Баштайгы шалыпчы айда совхоз ниитизи-биле 850 тонна мал чемии белеткээн, 1380 га черниң сигени кестинген.

Эрткен чылын Чанагаш-Аксы шынаазындан совхоз 900 тонна сигенни кезип ап турган. Ам бо сиген дүжүдү куду чылда безин оон баштайгы айда 800 тоннадан хөй сиген белеткеттинген. Ийи дугаар шалыпчы айда «Тыва» совхозтуң ажылнишчилери идепкейжи бедик темпизин чавызаттайн ажылдаарын хүлээнип турарлар.

Ч. ДОСПАН.

ЧАРЫШТЫҢ ТИИЛЕКЧИЛЕРИНГЕ

Кызыл хоорайның чаагай-жыдылгазының болгаш погаанчылылгазының талазы-биле бо чылдың бирги чартында социалистиг чарыштың тиилекчилеринге шаңналдар тыпсырылга тураскаатқан пайысылалдың партия, совет болгаш хөй-ниити төлөөлекчилериниң байырлыг хуралы СЭКП хооркомунуң хураддаар залына болуп эрткен.

Улус депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң күүсекчи комитединиң даргазы Ш. Д. Куулар сөс алган. 1981 чылдың бирги чартында пайысылалды чаагайжыдар болгаш погаанчыдар дээш кандыг ажылдарны кылганын чугаалаан. Бо чугула соруглаганы боттандырар талазы-биле хоорайның ажылчы чоннары бичче эвес ажылды кылганын демдеглээн. Ленин, Кочетов, Советская, Рабочая кудумчуларын эде кылып турар. Пайысылалга эрткен алды айда 5,5 муң шыпты тараан, 300 муң чечектерни олуртнан болгаш ээ-даа ажылдарны кылган.

Чаагайжыдылга болгаш погаанчыдылга талазы-биле социалистиг чарышка бо чылдың бирги чартында Кызыл үлетпүр садыы тиилекчи болуп үнген. Аңаа СЭКП хооркомунуң болгаш хооркүүскомунуң шилчиир Кызыл тугу-биле акша шаңналын тывыскан. Ийиги черии онкология диспансериниң коллективи алган, аңаа партия хооркомунуң болгаш хооркүүскомнуң шилчиир вымпел, акша шаңналын берген. Үшкү черии Тываның транспорт эргелели золаан, коллективкэ дипломну тывыскан.

Хоорай чаагайжыдылгазынга болгаш погаанчыдылгазынга идепкейлиг киришкен республиканың Иштики херектер министерствозунга, № 55 магазинге, № 35 уруглар садыңга болгаш өске-даа коллективтерге СЭКП Кызыл хооркомунуң болгаш хооркүүскомнуң хүндүлел бижиктерии тывыскан.

«Тыва тудуг» трестиң 48-ки тудуг эргелелиниң Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу Валентина Борбак-оолга удуртқан комсомолчу-аныяктарның шеверлекчилер бригадазының кежигүннери боттарының профессионал байырлалы — Тудугжунуң хүнүи күш-ажылчы чедиишкиннерлиг уткуп турарлар. Он бирги беш чылдың эрткен айларында ол бригаданың коллективиң элээп кап тудугларны эдиктерге киирерине идепкейлиг киришкен.

Бо хүннерде алдарлыг тудугжунуң бригадазы республика пайысылалының 3 дугаар ортумак школазының арткан корпустарын өөредилге чылы эгелээринге чедир ажыглалга киирер дээш сопиалистиг чарыштың муруку одуруун элеп турар.

ЧУРУКТА: бөлгада кежигүннери (солагай талдан оң талазынче) Р. Бараан, И. Базыр, Д. Седеп-оол, З. Баир болгаш И. Опей-оол.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

ТАЙБЫҢ БОЛГАШ КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГА ДЭЭШ

Августуң 6-да Москвага болган совет болгаш даштыкы журналистерге ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаттарының парлалга конференциязы ССРЭ-ниң Дээди Совединиң «Делегейниң парламентилеринге болгаш улустарынга кыйгырыынга» база СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң ССРЭ-ниң Дээди Совединиң бешки сессиязынга чугаазынга холбаштыр эрттиргел.

Эш Л. И. Брежневтиң СЭКП ТК-ныц, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өөрүмзээнинден төлевилелиин киирген Кыйгырык делегейниң бүгү чурттарынга улуг сонуургалды болдурул, калбак деткимчени алганын сеткил ханыышкын-биле демдеглеп турар бис деп ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединиң даргазы А. П. Шитиков чугаалаан.

Дашпыдан кээп турар хөй сиинии харыларда ол Кыйгырык дээрге, эш Л. И. Брежневтиң тайбыиы быжыглаарынга хууда шылгаракгай чаа салыышкыны-дыр деп кердүүп турар. Совет күрүнениң ол сессиязга чугаазы дээйи кыжыныышкынының айылдыг калбарыышкынынга Совет Эвилелиниң удур хөделирииге быжыг шиитпирлиинин дугайын херечилеп турар.

Европаның, Азияның, Африканың болгаш Латин Американың парламент кежигүннери, политиктиг партиялары болгаш хөй-ниити организацияларының кыйгырыгны деткиирии илередип турганнар.

Ынчалза-даа аңаа өске язының харыызы база турган деп А. П. Шитиков үргүлчүлеп чугаалаан. Элээп хөй күрүнелериниң, хамыктың мурнунда НАТО-нуң кол-кол чурттарының чазактары, информациянын чамдык организациялары ССРЭ-ниң Дээди Совединиң эгелээшкиннинң ужурдузазының бичиилелдир, ону «Кремльдиң пропаганда чүүлү» кылдыр көргүзери дээш базымнарны кылганнар.

Бистер оларның девискээрлери, чонунуң саны, экономиктиг азы шериг күчү-шидалы хамаан чокка бүгү-ле улустарга болгаш бүгү-ле күрүнелерге тайбыны болгаш айыыл чок чорукту камгалап бээрии күзеп турар бис. Кижиниң эргелери оон ам чугула эргезинден — амыдыраал эргезинден, эгелээр деп санап турар бис, ынчангаш даа халдаары эң-не улуг кем-терек үүлгедиишкинни болуруп Эвилел Совединиң даргазы түңнелинде чугаалаан.

Парлалга конференциязынга киришкен ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаттары: ССРЭ-ниң ЭА-ның АКШ болгаш Канада институдунуң директору Г. А. Арбатов, «Правда» солунуң кол редактору В. Г. Афанасьев, ВЦСПС-тиң секретары А. М. Субботин, парлалганың «Новости» агентилелиниң баштаан черинин даргазы Л. Н. Толкунов.

(СЭТА).

БҮГҮ АРГАЛАРНЫ АЖЫГЛАП ТУРГАШ...

Малга чем белеткели — бүгүдениң херээ

Республиканың өске бүгү черлеринде ышкаш, Эрзиниин коммунистери болгаш бүгү ажылчы чоннары малды быжыг чем-суур-биле хандырар талазы-биле СЭКП обкомунуң үшкү пленумунуң шиитпирин дайынчы программа кылдыр хүлээп алган. Районнуң партия организациялары ол пленумнуң докталын ажыл-херекке боттандырарынга холбашкан организас-политиктиг хемчеглерни ажылдап кылгаш, оларны күүседириичe совет, ажыл-агый болгаш бүгү хөй-ниити организацияларының, комсомолчуларның, ажылчы чоннарның күжүн мөөнүзээ.

Малдың баш саның өстүрери, оон продуктулуун бедиреринң болгаш күрүнеге садарының планының күүселеэн ажыл-агыйлар кыштаглаашкынны кайы хире организастыг, хүр чаагай эрттиргенивиден улуу-биле хамааржыр дээрзин амыдыраал бадыткап турар. Онуг беш чылдың бирги чылының баштайгы чартында Эрзиниин көдээ ажыл-ишчилери күжениишкиниг ажылдаап, сүтү база эттин будүреринин болгаш күрүнеге садарының планнарын ажыр күүсеткен, а дүк садаа талазы-биле чыл планын бүрүн күүседишкен. Малдың өлүп хораары аза-жоон, төрүүр чүс малга опаштыр чап төлдү алырын көвүдеткен, 100 хойдан-на 86 хураган алдынган.

Республиканың районнар аразында калбарткан социалистиг ларыжынга чылдың бирги партынага муруку зонага бирги черии алган, район СЭКП Тыва обкомунун, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профобщөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугун болгаш акша шаңналын алган. А «Мөрен» совхозтуң ажыл-ишчилери ол зонада ажыл-агыйлар аразының чарыжынга тиилекчи болгаш шаңналды алган.

Ынчангаш ам соруга чүл дизе, чедип алдынган чүүлдерии быжыглаар, ниитизиин малынга четчир санныг чемни белеткээр дээш, ниитизи-биле 1981-82 чылдарның кыштаглаашкынынга белеткелдээр төөгүүр үезинде шынарлыг чорудар талазы-биле республиканың бүгү малчынпарынга Эрзиниин көдээ ажыл-ишчилериниң кыйгырымында берген сөстүг ээдээр дээш бүгү чүүлдерии кылыры болур-дур.

Малга чемнер белеткээриниң эгезинде-ле СЭКП райкомунуң бюрозу партийжи база ажыл-агыйжы калбак активтиг киржилгези-биле бо чугула кампаниянын үезинде партия организацияларының, совет болгаш ажыл-агый органнарының соңгаарладып болбас соруглаларының дугайын бүгү талалыг чугаалажып көргеи. Ажыл-агый бүрүзүнге, будурулгелерге болгаш организацияларга маңаа хамаарыштыр план-даалгаларны, мал чемнии белеткелчилериниң ортузунга чорудар партийжи-организастыг болгаш политмассалыг ажылдарны улам күштелдирер талазы-биле хемчеглерни тодараткаш, оларның күүседезии чер-черле организастап турар.

СЭКП обкомунуң III пленумунуң болгаш республиканың бүгү ажылчы чоннарынга партия обкомунуң кыйгырымының соонда мал чеми белеткээр талазы-биле ажылды партия организациялары улам идепкейжиткен. Амгы үеде чемнер белеткелиинде доктаамал ажылдаар 700 ажыг кижиниң хаара туткан, олардан 356 кижи хол кадыры-биле сиген кезип турар. Сигенчи бригадаларда, звеноларда эргежок чугула машина-техниканы быжыглаан, олар аңаа туруушкун чок, үзүк-соксаал чок ажылдаан турар кылдыр ажыл-херекти ынчаар тургускан. Мурнундагызынга бодаарга бо чылын чемнер белеткээриниде эки чүүл чүл дизе, кестинген сигенни кургаткаш, удурда прессташ сөөртүп турар. Ол болза оон шынарын экижидеринче, учёт-отчёттуң шын тургузарынга болгаш төтчетлээшкинни болдурбазынга улуг ужур-дузалыг.

Көдээ ажыл-агыйның бо эң чугула кампаниязын чамдык ажыл-агыйларын директиналары, партия организациялары бедик харыысалга-биле керүп, бүгү күштерии олче мөөнүевишаан, бар-ла аргаларны ажыглап турар. Чижээ, «Чаа орук» совхозтуң (директору Д. Чопуй, партбюро секретары А. Барым) мал чеми белеткээр ажылдар эрткен чылдың деннелиинден мурнап турар. Ол ажыл-агыйда № 4 хойжу бригада (бригадири коммунист Б. Севилбаа) малга бөдүүн чемнер белеткээр планының чартыктан хөй хуусаун күүседип алган.

Бо чугула ажыл-херекке район төвүнде болгаш соруларда будуруглге, албан организация черлериниң коллективтериниң киржилгезин улам идепкейжиткен. Ылаңгыя район эмнелгезиниң (кол эмчи Э. Пирлей) 20 тонна сиген белеткеп бээр даалганы 22 мал эмнелгезиниң коллективи соонда мал чеми белеткээр талазы-биле ажылды партия организацияларының улам идепкейжиткен. Амгы үеде чемнер белеткелиинде доктаамал ажылдаар 700 ажыг кижиниң хаара туткан, олардан 356 кижи хол кадыры-биле сиген кезип турар. Сигенчи бригадаларда, звеноларда эргежок чугула машина-техниканы быжыглаан, олар аңаа туруушкун чок, үзүк-соксаал чок ажылдаан турар кылдыр ажыл-херекти ынчаар тургускан. Мурнундагызынга бодаарга бо чылын чемнер белеткээриниде эки чүүл чүл дизе, кестинген сигенни кургаткаш, удурда прессташ сөөртүп турар. Ол болза оон шынарын экижидеринче, учёт-отчёттуң шын тургузарынга болгаш төтчетлээшкинни болдурбазынга улуг ужур-дузалыг.

Көдээ ажыл-агыйның бо эң чугула кампаниязын чамдык ажыл-агыйларын директиналары, партия организациялары бедик харыысалга-биле керүп, бүгү күштерии олче мөөнүевишаан, бар-ла аргаларны ажыглап турар. Чижээ, «Чаа орук» совхозтуң (директору Д. Чопуй, партбюро секретары А. Барым) мал чеми белеткээр ажылдар эрткен чылдың деннелиинден мурнап турар. Ол ажыл-агыйда № 4 хойжу бригада (бригадири коммунист Б. Севилбаа) малга бөдүүн чемнер белеткээр планының чартыктан хөй хуусаун күүседип алган.

Бо чугула ажыл-херекке район төвүнде болгаш соруларда будуруглге, албан организация черлериниң коллективтериниң киржилгезин улам идепкейжиткен. Ылаңгыя район эмнелгезиниң (кол эмчи Э. Пирлей) 20 тонна сиген белеткеп бээр даалганы 22 мал эмнелгезиниң коллективи соонда мал чеми белеткээр талазы-биле ажылды партия организациялары улам идепкейжиткен. Амгы үеде чемнер белеткелиинде доктаамал ажылдаар 700 ажыг кижиниң хаара туткан, олардан 356 кижи хол кадыры-биле сиген кезип турар. Сигенчи бригадаларда, звеноларда эргежок чугула машина-техниканы быжыглаан, олар аңаа туруушкун чок, үзүк-соксаал чок ажылдаан турар кылдыр ажыл-херекти ынчаар тургускан. Мурнундагызынга бодаарга бо чылын чемнер белеткээриниде эки чүүл чүл дизе, кестинген сигенни кургаткаш, удурда прессташ сөөртүп турар. Ол болза оон шынарын экижидеринче, учёт-отчёттуң шын тургузарынга болгаш төтчетлээшкинни болдурбазынга улуг ужур-дузалыг.

Көдээ ажыл-агыйның бо эң чугула кампаниязын чамдык ажыл-агыйларын директиналары, партия организациялары бедик харыысалга-биле керүп, бүгү күштерии олче мөөнүевишаан, бар-ла аргаларны ажыглап турар. Чижээ, «Чаа орук» совхозтуң (директору Д. Чопуй, партбюро секретары А. Барым) мал чеми белеткээр ажылдар эрткен чылдың деннелиинден мурнап турар. Ол ажыл-агыйда № 4 хойжу бригада (бригадири коммунист Б. Севилбаа) малга бөдүүн чемнер белеткээр планының чартыктан хөй хуусаун күүседип алган.

Районнуң коммунистери болгаш ажылчы чоннары агаар-бойдустуң каза-халыынын берге байдалынга удурланыштыр демисежин тургаш, бүгү аргаларны ажыглавышаан, чарлаттынган шалыпчы ийи айда ниитизиин малынга четчир санныг чем-суурну тургузарын шиитпирлээнивер. Ынчангаш бо чугула ажылчерекке районда чурттакчы бүрүзүн киришпирер. Чижээ, малчын өрегге бүрүзү 15 тонналап эвээш эвес бөдүүн чемнерии белеткээш, кыштаанга чедирип алыр. Суурларда агитквартиралар болгаш агитквартиллар бо талазы-биле алган даалгаларын август 25-ке чедир күүсеткеш, совхозтарга дужаагаи турарын чедип алыр. Оон аңгыда пенсионерлерни болгаш өске-даа категорнялыг чурттакчыларын бо чугула кампанияга хаара тудар талазы-биле организастыг хемчеглерни база ап турар.

Оон-биле чергелештир ниитизин-биле чугаалаарга бо чугула ажылдың темпизин районда ам-даа кошкак. Августуң 6-да мелээ-биле алырга район сиген белеткээр планын 20 хире хуу, сиген далганы белеткээрии чүгле 10 хуу күүсеткен. Моон ап көөрге районнуң партия, совет болгаш ажыл-агый организацияларындан ам-даа аажок улуг күжениишкинни ажылды чорудары негеттиниип турардыр.

Ынчалзажок чамдык ажыл-агыйларның директиналары, парторганизациялары мал чемперии будүреринга көвүдеп-ириигe холбаштыр СЭКП обкомунуң III пленумунуң шиитпирлеринде айыттыгган сорудгаларны боттандырар талазы-биле ажылды кошкак чорудуп турар. Ылаңгыя Ленин аттыг совхозта (директору Э. Баизай, партбюро секретары К. Седип) ниитизиин малынга чемнер белеткээриниң темпизи дыка кошкак. Бо ажыл-агый ниитизиин малынга 3630 тонна бөдүүн чемнерии белеткээр үжурлуг, а августуң эгезиниге чедир чүгле 629 тонна белеткеттинген.

Оон кол чылдагааны сигенчилер оргузунда политмассалыг ажылды кошкак чорудуп, чарышты дээштиг, үре-түңнелдиг кылдыр организастап, бүгү-ле бар аргаларны ажыглап тургаш ажылдың темпизин баа шынарын улам бедидеринге, бо талазы-биле бердинген план-даалгаларны долдуп болгаш ажыр күүседири болуурдур. Амгы үеде районнуң партия, совет болгаш ажыл-агый организацияларының, будурулгелерниң күжүн кошкак мөөнүзээи, политмассалыг ажылды чогуур деннелге чедир тургустунмазын, күш-ажылдың сагыыга-турулгазына база кошкак. Ол бүгү айтырыглар хамыктың мурнунда ол совхозтуң директиязының, ында партбюроның кичээнгейиниң төөгүнге чедип-биле тургустунар ужурлуг. Ол ышкаш «Мөрен» совхозтуң директиязы, ында партбюро бо чугула ажыл-херекке коммунистерниң, болгаш ажыл-чилериниң күжүн кошкак мөөнүзээи, политмассалыг ажылды чогуур деннелге чедир тургуспаан. Мында база мал чемнерии белеткээриниң темпизи эрткен чылдың бо үезиидеи дыка хожудап турар.

Бо чугула ажылдың эгелээниидеи бээр амта чедир кылдынган ажылдың түңнелдерии районнуң коммунистери болгаш ажылчы чоннары амгы берге байдалдар турза-даа, малга чем-суурну тургузар дээш бүгү аргаларны ажыглап, эргежок чүүдерии кылыш турарын көргүскеп. Сорудга чүл дизе, мал чемнии белеткелчилериниң ортузунга партийжи-организастыг болгаш политиктиг ажылды улам күштелдирип, социалистиг чарышты дээштиг, үре-түңнелдиг кылдыр организастап, бүгү-ле бар аргаларны ажыглап тургаш ажылдың темпизин баа шынарын улам бедидеря, бо талазы-биле бердинген план-даалгаларны долдуп болгаш ажыр күүседири болуурдур. Амгы үеде районнуң партия, совет болгаш ажыл-агый организацияларының, будурулгелер

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ: эге организацияның ажылының дүржулгазындан

ДАЙЫНЧЫ ӨЗЕК БОЛУР ДЭЭШ

Хөй кижилиг улуг коллективке партия эге организациязының ажылы калбак, янзы-бүрү талааларлыг болгаш оон сагыш салыр түүлдери база эвээш эвес болуур. Эге организацияның дайынчы арга-шинээзи оон коммунистеринің күжүнден, оларның идепкейинден, ажылга харыысалгазындан болгаш өске-даа хөй түүлдерден хамаарыжыр апаар. Бистиң Кызылда № 48 тудуг эргелеликте партбюро бо айтырыгларны кичээнгейнин төвүнге тургузуп келген.

Элээн каш чылдар мурнунда бистиң организациявыска коммунистерниң саны эвээш турган. Ынчангаш тудуг коллективиниң ангы-ангы участоктарынга партийжи салдарны күштелдирери, тудугжулар ортузунга организаторлар болгаш идей-күжүндүлегиг ажылды чогуур деңнелге тургузары берге турган. Оны барымдаалаш, бүдүрүлгеге мурнакчы болгаш хөй-ниити ажылынга идепкейлиг, бүгү талазы-биле төлептиг ажылыннарны партияга чагыстап шилип ап тургаш бодунуң хүрээлениң өстүрериве доктаамал сагыш салып келген. Сөөлгү бүдүн чартык чылда СЭКП кежигүнүнүң кандидадынга хүлээп алган 13 кижиниң 12-зи комсомолду дамчыштыр киргең аныяк ажылчыннар.

СЭКП-ге хүлээп алыышкынга өзу барымдаалаашкынын бодудурбайн, илаигыа аңаа кандидат стажы эрттирерин ёзулуг шылгалда кылдыр көрүп турар бис. Ол үеде кандидат-биле эки хуузунуң бесседалары ёй-ёйде кылырын, оларның дыңнадыгларын партбюрога, коммунистерниң хүралдарынга алырын доктаамал практиказап келген бис. Ылангыя партия кежигүнүнге кандидаттар Ирина Борбак-оол, Анна Ооржак болгаш өскелерниң-даа дыңнадыгларын алдывыс.

Амыдыралчы, дүржулгалыг хөөрүн коммунистер А. И. Ельцова, Е. С. Бизяева болгаш өске-даа эштер боттарының үнелиг чагыглары, сүмелери-биле аныяк кижилерге дүзалап турар. Сөөлгү үеде бызанчылар Э. Ооржак, П. Дреев, В. Андреев, шеверлекчилер Н. Оюн, М. Ондар, Ш. Өпей-оол олар коммунистер апарганнар. Бистеге аныяк-даа, хөөрүн-даа коммунистер бүдүрүлгеи сорулгаларны шиитпирлээринге, хөй-ниити ажылыгга түс-түс коллективтиң сырый каттыштырарынга бот-тарының авангардчы ролюн көргүзүп келгеннер.

Бистиң партия организациязының үеёдүнде коммунистериниң хөй нуруузу ажылчыннар. Ол чорук бүдүрүлге участоктарынга оларны таарыштыр тургузар ярганы берип турар. Коммунистери хөй черлерге партбөлүктерин, а эвээш черлерге он бир партпрганизаторларны тургускулаан бис. Оларның хөй нуруузу боттарының мурнунда садыынган сорулганы бедик харыысалга-биле билип, боттарынга-даа, эш-өөрүнге-даа негелдени күштелдирип, принциналдыг чорукту илерелип турар. Ылаңгыя ажылчын бүгү коммунистер социалистиг чарыштың бирги одуруунга туржуп, нормаларны дыка ажыр күүседип, күш-ажылчы эгелээшкиниериниң инициаторлары боон турар.

Партбюро социалистиг чарыштың чорудулгазын доктаамал контрольга алган. Нинтизи-биле чарыштың калбак нептереддиг, үре-түнеледиг организастаар база күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөр дээш шимээшкин участоктар, бригадалар, түс-түс тудугжулар ортузунда калбарган. Оларның организакчылары база-ла коммунистер. Түнелдерни баллдыг система-биле үндүрдеп план күүселдезинге коллективтиң киргеп күш-ажылчы үлүүм, ажыл-ишчилерниң сагылга-чуруумун, хөй-ниитичи идепкейин шынгыы барымдаалап турар. Р. Ф. Григоровичниң, Т. Б. Хертектиң, М. В. Сафронованың, Н. Б. Оюнуң, В. Б. Борбак-оолдуң, Е. С. Бизяеваның Т. Н. Николаеваның удуртканы чеди бригадага коммунистиг күш-ажылдың коллективи деп бедик атты тывыскан, а база-ла ол хире сайныг бригадалар бо бедик ат дээш демиссежип турар. 145 ажылчын коммунистиг күш-ажылдың шалычызы деп атты чедип алган.

Ажыл-херээнде, ажыл-чацында четпестерзиг ийи-чаңгыс кижилер-биле партбюро кежигүннериниң, оон секретарының сеткилдиң ханызындан эш хуузунуң бесседалары оларның харыысалгазын бедидеринге улуг үжүр-дүзалыг боон турар. Ылангыя бызанчылар бригадирлери коммунистер М. Х. Аракчаа, Т. Ф. Стерехов-биле партбюро кежигүнериниң ындыг бесседазы ажылда четпестерни илередиринге дүзалаан. Даандырган ажыл-херекке оларның харыысалгазын бедиткеп. Арагалап турган коммунист А. П. Матвеев-биле принциналдыг бесседаны чоруткан. Ындыг бесседалар черле эки салдарлыг боон турарын амыдырал бадыткаан.

Партия эге организациязының күжениишкиниерине, коммунистери болгаш ажыл-ишчилерни кижизидиринге дээштиг салдарны партийжи хүралдар чугула черни эдлээр апаар болгай. Коммунистер хүралдарга знаа-ла шакуе эрттирип олуржур, баш удур белеткээн ораторларны дыңнаар кылдыр оларны ёзу барымдаалап эрттирбейн турар бис. Партийжи хүралдарның ажыл-херекчи, кижизидикчи утка-шынары аңаа бүгү талалыг белеткелден хамаарыжыры барымдаалаш, партбюро ону белеткээринге 3—5 кижи составтыг комиссияны томуйлаш, илеткелчини баш удур тодарадып турар. Комиссия чугаалажыр айтырыгга холбаштыр ажыл-херектиң байдалып сайгарып көрүп, тодаргай саналдарны киирип турар. Хүралдарга 6—7-деи хөй кижи санал-онаалды бээр, кылдыгаң чүүлдерни шүгүмчүлекчи ёзу-биле көрбүшаан, парторганизациязынга база коммунистерге бедик негелдени тургузуп турар.

«Коллективте идей-политиктиг болгаш мөзү-шынар кижизидилгезиниң дугайында айтырыгны чоокта СЭКП хооркомунун III пленумунун түнелдери-биле холбаштыр» партийжи ажык хуралга чугаалаштывыс. Ону чугаалажырда 1979 чылда бо айтырыг дугайында партия хүралының докгаалының канчаар күүсеттиниң турарын база сайгарып көргеш, тодаргай үндезиниг докгаалды хүлээп алган. Мурнунда хүлээп алдыган докгаалдың күүселдезин хүрал бүрүзүнге ону организастаарынга харыысалгалыг коммунистер информастаар байдалды тургускан. Маңаа кошкак ажылдаан коммунистер-биле чугаа шынгыы болур. Боттарынга ындыг бедик негелделиг чорук коллективте четпестерни эптеш чок көөр байдалды тургузуп турар.

Коммунистериниң болгаш черле ынчаш коллектив кежигүннериниң идей-политиктиг деңнелни бедидерин бир кол партийжи сорулгазы кылдыр көрүп турар бис. Маңаа коммунистериниң, тудугжуларның эртем-билиин, ажыл-мергежилин тодаргай бүрымдаалап турар бедирер. Ынчангаш төнчүткен библиотекалар системазынга ном фондуларын ажыглаарының дугайын республиканың А. С. Пушкин аттыг библиотеказының директору А. А. Давыдова чыылганнарга чугаалап берген. Тываның клуб албан черлеринге методиктиг удуртулганы организастаарының системазын эртем-методиктиг төнчүн директору Н. А. Оюн таныштырган.

Сарыг-Септиң Культура базыының директору В. П. Харченко кедээнин культура комплекзининиң ажылының хевирлериниң база методтарының дугайын Каа-Хем районнуң дуржулгазынга данның чугаалаан.

Культура кылдызынге ажылтеректи эңмелеп чорударының, шиитпирлерни, справкаларны белеткээринин, ажыл-херек саазын-бижиктерин тургузарының база долдуруп хевирлээринин, оларның күүселдезин хынаарының дуржулга солчуушкунуна Кызыл хоорккуусомнуң культура кылдызынын эргелекчиэн А. С. Конгар танышгырган.

Культура хандырылгазынга ном фондуларын чеп ажыттыр, библиотекаларның ажылы бөскү черни эдлеп турар. Ном— кижиниң оюнүү, оон-биле холбашкап кылынык ниити биля-даа өзер, ажыл-агый адырының аяпыбиле мергежили-даа бедирер. Ынчангаш төнчүткен библиотекалар системазынга ном фондуларын ажыглаарының дугайын республиканың А. С. Пушкин аттыг библиотеказының директору А. А. Давыдова чыылганнарга чугаалап берген. Тываның клуб албан черлеринге методиктиг удуртулганы организастаарының системазын эртем-методиктиг төнчүн директору Н. А. Оюн танышгырган.

Сарыг-Септиң Культура базыының директору В. П. Харченко кедээнин культура комплекзининиң ажылының хевирлериниң база методтарының дугайын Каа-Хем районнуң дуржулгазынга данның чугаалаан.

Культура кылдызынге ажылтеректи эңмелеп чорударының, шиитпирлерни, справкаларны белеткээринин, ажыл-херек саазын-бижиктерин тургузарының база долдуруп хевирлээринин, оларның күүселдезин хынаарының дуржулга солчуушкунуна Кызыл хоорккуусомнуң культура кылдызынын эргелекчиэн А. С. Конгар танышгырган.

Семинарга шиитпир-биле чүгле ажыктыг дуржулга солчуушкунун, ажылдың эки талазын чугаалажып сайгарган эвес, харын чедир кылдыңмайн турар чүүлдер дутайында шүгүмчүлелчи ёзу-биле чугаалажып, четпестерни сайгарып, оларны чайладыгарының оруктарын айтып демделээн.

Ийнги хүнде Культура базыдынга ыры-шоор, ыатыкхоглээшкин, ажыл-херекти чугаа-соот долган турган. Аңаа Тываның күрүне филармониязының «Аян» ансамблининг база Кызыл-Мажалыктың Культура бажыдының улустуң «Хемчик» ыры, танцы ансамблинин оюн көргүзүглери болган. Аңаа программаны эгезинден төнчүүнге чедир чогаадыкчы ёзу-биле сайгарган.

Семинарның сөөлгү хүнүнде Тыва АССР-ниң культура министри А. С. Серен «СЭКП-ниң XXVI съездизи ажылчы чонның коммунистиг кижизидилгезинге совет культурацы хогжудериниң болгаш культура-чырыымышкын албан черлериниң ролюн бедидеринин дугайында» илеткелди ыдыган. Илеткелчи бо айтырыгга хамаарыштыр бисте болгаш өске-даа республикаларда бар чедишкиниерге даянып, оларның дуржулгалыдан чижектерни киирген. Ол ышкаш ажылда бар чамдык четпестерни сайгарып, оларны чайладырының аргахемчелеринге, культураның кадр ажылдакчыларын шын шиилиирринге, таарыштыр тургузарынга, билиг-мергежилин докгаамал бедидеринге дуза чедирип, кичээнгей салырынга, аңаа культура кылдыстеринин шиитпиранг, бир-деминг чогаадыкчы ажылы херек дээрээнге доктаагап.

Ол ышкаш тыва хогжумузыканың, поэзияның хогжудээшкин айтырыгларының дугайында Тываның Композиторлар эвилелиниң баштаар черинин харыысалгалыг секретары В. И. Борисенко, Чогаалчылар эвилелиниң баштаар черинин консультантызы О. О. Сувакпит олар сонуургазып чугаалааннар.

Планда кердүгеени ёзугаар «Хемчик» совхозтуң Эрги-Барлык кодээ Культура бажыдының ажылының дуржулгазыбиле танышкан. Культура бажыдының иштики-даа, даштыкы-даа шимелдези эки, уран чүүлү, оон сорулгазын ында ажылчы чонун эргежыдынга, сонуургалынга дүүштүр тургузуп, ажыл-агый черинин бедик бүдүрүлге көргүзүглерин чедип алырынга, совхозтуң экономиказын, культурazын улам ыыай хогжудериниге дүүштүр турусканын демелгээр херек. «Хемчик» совхозтуң директорнызы (директору О. Д. Сарыглар), парткому (секретары У. Д. Монгуш), ажылчын болгаш комсомол комитеттери, хөрөөженнер төвүлели ажылчыннарның культурлуг дыштанылгазын чеп организастаар, оларның коммунистиг кижизидилгезинге культура-массалыг ажылдарны шын ажыглаар дээш демниг ажылдап турар.

Бо чылдың бирги чартынында кодээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрүп садарының чартык чыл планын ажыр күүсеткен. Совхозта социал программазы боттандырары база чедишкиниинг. Школа, ясли-сад, музыка школазының салбыры, культура бажыды, янзы-бүрү хөй-ниити организацияларының, комиссияларының ажылдап турар болгаш хөй-ниитининг хөрөөнге кылбак активти хаара тудуп, идепкейлиг киржилгени чедип ап турар.

Чон ортузунга политиктиг, культура-массалыг хемчегларни чоруткан, школачылар-биле кады 200 хире кижи ниити ыры болгүмүнде киржип турар, бот-тывынгыр ураң чүүл болгүмүнде 80, ниити болгүмүнде — 25 кижи хаара туттунган.

Хогжум - инструменталдыг дериг-херекселдерге, кодээ артистерниң ниити-хевинге, ниити каастала-шимелдете совхозтан чылдың-на 200-тен 1000 рубль ажыр түнүү ангылдап берип турар. Дериг-херекселдерге эң-не кампыт сүттү херек кырында тургаанынга чедир биживээн.

Май айда комбинаттың дериг-херекселдери үрелген дээш 850 кг сүттү хүлээп албаан. Оон хөй сүттү Ак-Довуракты, Кызыл-Мажалыктың столоваяларынга, уруглар албан черлеринге дужаар ужурга товарыштывыс. Чамдыкта «сүт ажып калган-дыр» дээш хүлээп албайн-даа тургулаан.

Бистеи сүт хүлээп ап турар комбинаттың ажылында бо айыттынган четпестер эвес болза, ферманың коллективи оон-даа бедик көргүзүглерни чедип ап болур турган ийик.

А. МОНГУШ.
«Хемчик» совхозта Ыйгылак сүт-бараан фермазының бригадири.

Коммунистиг күш-ажылдың будурүлгези —республика типографиязында ажыл-ижикке кызымак, хөй-ниитичи аныяктар хөй. Оларның бирээзинге ерулге шегинин өрүкчүзү Елизавета Назыты хамаарыжыр.

Ол Новосибирскиниң полиграфия училишезин доозкаш, ук будурулгеде ажылдаандан бээр үр болбаан. Шилип алган мергежилиниге ынак, ажылгыр кыс Елизавета Назыты кыска уе иштинде дүржулгалыг эскөрүнүң ачызында ажылының чажыттарын биинп ап, ай санында планның онаалдаларын 100 хуудан ажыр күүселип, коллективтин хүндүткелин чаалап алган. Оон чуруун будурулгенин хүндүлел самбызында аскан.

ЧУРУКТА: Е. Назыты.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

ТҮНЕЛДЕР ЧҮНҮ КӨРГҮСКЕНИЛ?

Он бирги беш чылдың баштайгы чылының бирги чартында кол-кол тудугларның темпизин дүргедедип, ийиги чартык чылда оларны долузу-биле ажыглалче кирери — «Шагонартажстрой» трестиң ажыл-ишчилериниң инженер-техниктиг ажылдакчыларының кол сорулгазы болур. Ылангыя бирги чартык чылда Л. Күжүгет, Д. Күулар, Г. Коляда, З. Салчак, Т. Воронина, Н. Головко, Д. Маргошвилиге удуртқан тудугжу бригадалар багай эвес көргүзүглерни чедип алганнар. Үстүнде адаанывыс бригадаларда күш-ажылдың сагылга-чуруму бедик деңнеледе. Ында кижи бүрүзү планның онаалдаларны күүседир дээш шудургу ажылдап, социалистиг чарышче улуг кичээнгейни салып турар.

Ынчалза-даа адаттынган трест чартык чыл планын чүгле 52,6 хуу, тудуг-монтаж ажылдарын бүдүрүп кылырын 48,3 хуу күүсеткен. Планныг онаалдаларны күүсетпейн барганының кол чылдагааны болза күш-ажылды кошкак организастазының, түтүнүп турар объектилериг тудуг материалдары-биле ёй-шаанда хандырбайн турарында. Инженер-техниктиг ажылдакчылар ажылчынардан негелдеми кошкадып, оларны чогуур ажыл-биле чедир хандырбайн, күш-ажылчы сагылга-чуруумну кошкак деңнелге тургускан. Чамдык бригадалар тудуг материалдарының үзүктелгенинден база кылыр ажылының ужурун тыппайн будун ажыл хүннеринде аңаа олурар ужурга таваржып турар. Ийи-чаңгыс ажылчынар хыналданып кошкаан ажыглаан, ажылдан оолдаар, чамдыкта шуут ажылче үнмейн баар азы эрте чангылай бээр. Ол чижектиг дүвүреэзининг байдалдар № 20 КМК-да В. Денисенконуң участогунда болуп турган. Чижээ, В. Денисенконуң участогунда 45 кижи составтыг бригада будун ай иштинде чүгле 3 муң рубль түнүүр тудуг-монтаж ажылдарын кылган. 1981 чылдың бирги чартында трестиң ажылчыннары ниитизи-биле 2039 кижи-хүнүн үскен. Ол дээрге 433 кижи бир неделя дургузунда ажылдаваны ол ышкажыл. Чылдагаан чок черге үзүлген хүннерниң ниити чидирии 65 муң рубль болган. Ол-ла үенин дургузунда администрациялың чөпшээрели-биле 1759 кижи-хүнү үстүшгеш, 59 муң рубль каражага чедирген. Чамдык тудуг объектилерин шын эвес кылганындан хөй бракгарны катап эдс кылыр ужурга памдык тудуг организацияларының таварышкаш, артык чарыгдалдар үндүрүп келген.

Бирги чартык чылдың түнелдери-биле «Шагонартажстрой» трестиң ажыл-ишчилериниң, инженер-техниктиг ажылдакчыларының мурнунда чедир кылыр, дарый шиитпирлээр ужурлуг ажылдар эм-даа хөй. Оон тодаргай чижээнге бо чылдың ажыглалга кирер ужурлуг 324 өөреникчи өөренир школа, эмнелге, район котельнаязы дээш өске-даа тудуглар хамааржыр. Трестиң мурнунда алдынган хүлээлгелер, күүседир онаалдалар улуг, чүгле бо чылдың төнчүзүнге чедир ниитизи-биле 11053 муң рубль түнүүр тудуг-монтаж ажылдарын кылыр.

А. ОНДАР.

КИЧЭЭНГЕЙНИ КҮШТЕЛДИРГЕН

База бир чүгула кампания болур хөй кыргылдазын Улуг-Хем районда «УТКА 25 чылы» совхоз бо хүннерде доозун турар. Ажыл-агый эгезинде хөй кыргылдазынга багай белеткелдиг болуп, оларның кирген турганы билдингир болгай. Ынчалза-даа совхозтуң удуртукчылары темпини шапкынчыткаш, ол ажылды чогумчалыг күүседип, күрүнеге дүк дужаар планны боттандырарынче кичээнгейни күштелдирген.

Совхозтуң 54 малчын коданнарын үш бригадага чарган. Олардан Иштии-Хем бригадазы (бригадир Т. Дутар-оол) дүк кыргып алыр планны ажыргап. А анги-анги малчыннардан С. Монгуш бир хойдан 3 кг 200 грамм дүк кыргыр планныг турааш, 4 кг дүктү кыргып алган. Б. Туулуш 3 кг 200 граммны алыр планын 3 кг 700 грамм кылыр ажыр күүсеткен.

Кыргылдага ниитизи-биле 70 хире кижини хаара туткан турган. Кампания үезинде олардан А. Севээн, В. Чусумаа, И. Килин, Д. Салчак олар шалыпкын ажылдап, хүнде дүк кыргыр күлээлгезин будун чартык азы ийи катап ажыр күүседип тургулаан. Оларның кыргаан дүгүнүн шынары база эки болуп келгей.

Амгы үеде малчыннар боттарының кыштагларында септелге, кышка белеткел ажылдарын доозун, серинн тайгаларже чайлаглап үнген. Малчын өг-буле бүрүзү келир кышка 5 тонна ситенни кезип алыр болгаш 2 тонна будукбүрүнү белеткээр хүлээлгезин күүседип киринкеп.

Л. МОНГУШ.

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың даг-дүгү арыглаар цегинде даанган ажылын ак сеткилдии-биле күүседип келген ажылчыннар хөй. Оларның санынга үк будурулгеде хөй чылдарның дургузунда ажылдап келген Ольга Сидукова база хамаарыжыр. Арыглаар цехте регулировщиктин хүлээлгезин күүседип келген. О. Сидукова кады ажылдап турар өөрүнге үлегерин көргүспүшаан, башкарып турар дериглеринге турушкуннарны болдурбайн, бедик сорттуг даг-дүгүн бодунуң үлүг-эзлүзинде болбаазырадып арыглаарынга төлептиг үлүүн киирип келген. Мурнакчы ажылчын алган хүлээлгезин ай, квартал санында ажыр күүседип келгеш, коллективтиң хүндүткелин чаалап алган.

ЧУРУКТА: мурнакчы ажылчын О. Сидукова.

А. ЗАЯЦЕВТИҢ фотозу.

ДУГУРУШКАН

«Кызыл-Хөл» совхозтуң экономиказының кол адыры — мал ажылын хогжүтпүшаан, оон ажыл-ишчилери бо чылдың бирги чартының багай эвес доосказын. Күрүнеге мал ажылының продуктуларын садарының планын ажыр күүсеткен. Малдың баш саны өскен.

Мурнакчылар саны көвүдээн. Чижээ, хойжулар К. Хертек 95, К. Сүктер-оол 90 авайны, сарлык кадарчылары Х. Даш-Сүрүң 90, Х. Өпей 90 бызааны төрүүр чүс башка онаашты менди камгалап ап, өстүрген.

Ынчалза-даа кышкы үеде малдың хорамчазы, ону оорга алзыр чорук хөй болган. Малдың чем-сууру, ылаңгыя бөдүүн болгаш концентраттыг чемнер бар турда-ла, ону чеп чарыгдаваан. Мал ажылының специалистери, бригадирлер малчыннардан негелде, контрольду кошкак тургускан. Эрткен чайын малды тайгаладып семиртирин, күскү, чайгы хонаштарны таарыштыр организаставаан. Бо болгаш өске-даа четпестер малдың хорамчазының бир кол чылдагаады болганын чоокта чаа совхозтуң азылчыннарынга хуралыга демдеглеп, эрткен кыштың, четпестериниң чогуур түнелдерни үндүрген.

Ылаңгыя совхозтуң девискээри өшкү малды өстүрериниг дыка таарымчалыг турбуже, өшкү малды өстүрериниң планы чылдан чылче күүсеттинмейн, оон продуктулуу кудулап турар. Бо айтырыгны дүвүрээзин-биле көөр уе келген.

Үстүнде четпестерни чайлатнаш, бо ажыл-агый чылын чедишкининиг доозар, келир кыштан малды хүр-чаагай ажырарының магадылалын тургузарын ниити хуралга дугурушкан.

Малды серинн өттүгг тайгаларже бүрүнү-биле үндүрген, одар солуп семиртир, сиген кезип болгу дег черлериниң сигенин бүрүи кезер. Сиген болгаш будук-бүрү белеткелиниң талазы-биле даалганы малчын бүрүзүнге берген. Мал чеминиң белеткели амгы үеде изиг-түлүк чоруп турар.

Х. САМДАНЧАП.

Бай-Тайга район.

АЖЫЛГА АЖЫКТЫГ

Барыын-Хемчик районда «Хемчик» совхозтуң Ыйгылак сүт-бараан фермазының ажылышчылары СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш кызымаккай ажылдап турарлар. Амгы үеде ферманың турар чайлаанда өөт-сиген чүгээр үнген болгаш сүт саалдазы багай эвес: хүнде бир инектен 9 килограмм чедип турар. Инектерге немелде чем бээрининь түскай рационун тургускан болгаш ону хажытпайн сагып турар. Оон түнелинде сүт саалдазы эрткен чылдың ынчангы деңнелинден бедик болуп, совхоз бирги чартык чылда күрүнеге 95 тонна сүт дужаар планын 134 тонна 8 центнер кылдыр азы 141,9 хуу күүсеткен.

Коллективтиң бо бедик көргүзүглерни чедип алырынга мурнакчы сааичылар Бораддай Минчик, Галина Саая, Хирлиг Хомушку, Лидия Саая, Алевтина Хомушку оларның киирген үлүг-хуузу улуг.

Оон-биле чергелештир бистин ажылывыста четпестер база чок деп болбас. Чижээ, күрүнеге садып турар сүдүүе колдуунда ийиги сорттуу болуп турар. Мында Чадааның сүт комбинадының бүрүүзү база бар деп дорт чугаалаар херек. Ол сүттү хүлээп ап тура, температуразын болгаш кислоталыын бедидер чүүлдер бар. Комбинатта центрафуга ажылдавайн турда-ла, апрель айда дужаттынган сүттүң үскүрүн кудуладып турган таварылгалар база бар. Чүгле апрельде сатқан продукциядан үскүрү четпес дээш 770 килограмм сүттү херек кырында тургаанынга чедир биживээн.

Май айда комбинаттың дериг-херекселдери үрелген дээш 850 кг сүттү хүлээп албаан. Оон хөй сүттү Ак-Довуракты, Кызыл-Мажалыктың столоваяларынга, уруглар албан черлеринге дужаар ужурга товарыштывыс. Чамдыкта «сүт ажып калган-дыр» дээш хүлээп албайн-даа тургулаан.

Бистеи сүт хүлээп ап турар комбинаттың ажылында бо айыттынган четпестер эвес болза, ферманың коллективи оон-даа бедик көргүзүглерни чедип ап болур турган ийик.

А. МОНГУШ.
«Хемчик» совхозта Ыйгылак сүт-бараан фермазының бригадири.

ДУРЖУЛГАГА ДАЯНМЫШААН

Культура болгаш амыдырал

Бо чылдың июль төнчүзүнде Тываның улуг районнарының бирээзи — Барыын-Хемчиктиң Кызыл-Мажалык суурга районнарының болгаш хоорккуусомнарының культура кылдыстериниң эргелекчилериниң республика семинары болуп эрткен.

Райхоорккуусомнарның культура кылдыстериниң эргелекчилериниң семинарының кол сорулгазы — СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерни амыдыралга боттандырар талазы-биле культура албан черлериниң сорулгаларынга хамаарышкан айтырыгларды чугаалажып көрүү база бис-биле бар эки, ажыктыг арга-дүржулгаңы улам байыдып, ону практикага шингээдип ажыглаары, ол ышкаш кедээниң культура хандырылгазында бүгү-ле бар аргаларны, оон хевирлерни, ылаңгыя чаа түүлдерни амыдыралдың бүгүнгү негелдезинге дүүштүр кончаар ажыглаза чогууруг дээрэнн аңаа тодаргай чугаалажып көрген.

Семинарның киржикчилерин баштайгы хүнде Тываның ааржүлүлгүнүң баштайгызы — В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың бүдүрүлге черлеринге, культура одуругга экскурсиялап чорааннар. Аныяк хоорайның культура ажылдакчылары-биле учурашкын, дүржулга содуушканнар.

Семинарның планын ёзугаар кежээ Кызыл-Мажалык Культура бажыдынга РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи, республиканың хөгжүм-шин театрының кол режиссёру С. Л. Оюнуң чогаадыкчы кежээзинге киришкен болгаш культура кылдыстериниң эргелекчилери сонуургаан айтырыгларынга чогуур харыыларны алганнар.

Дараазында хүнде семинар бодунуң ажылын үргүлчүлээн, Тыва АССР-ниң культура министри А. С. Серен эге сес чугаалаан. «СЭКП-ниң XXVI съездизиниң материалдарын - пропагандаазар болгаш чонуң идей-политиктиг кижизидилгезинин талазы-биле Барыын-Хемчик районнуң культура албан черлериниң ажылының дуржулгазының дугайында» илеткелди кылыры-биле партияның Барыын-Хемчик райкомунуң секретары Б. С. Шыырапка сес берген. Район төвүнде. Ак-Довурак хоорайда болгаш совхозтарда культура албан черлерни ажылчы чонуң дыштанылгазының ёзулуг төптеп болдурар, илаигыа оларның материалдыг базазын чылдан чылче экижидер, культура-массалыг хемчегларниң утка-шынарын бедидер, чонга баразы болуушкунуун культурлуг деңнелни улам экижидер дээш СЭКП райкомунуң, партпомаарның, кодээ, суур, хоорай Советтеринин күүсекомнарының база өске-даа хөй-ниити организацияларының ап чорудуп турары хемчеглерге илеткелчи доктаагап.

Культурага төнчүткен болгаш комплекстиг системаларны тургузарының организасэкономиктиг үндезиниериниң, 1981—1985 чылдарда республикага клуб ажылын төнчүдериниң перспективаларының дугайында Тыва АССР-ниң культура министриниң орадакчызы А. Ф. Емельяновтуң илеткелди база дыңнап чугаалашкан. Өске чамдык крайларда, областарда, автономнуг республикаларда төнчүткен болгаш комплекстиг системаларны ажыглаарын, төнчүткен клуб ажылының ажыктының эки биле берген, ук ажыл харын-даа бедик деңнелде, ынчангаш бо айтырыг дугайы СЭКП-ниң XXVI съездизинге база катап кичээнгей салганы таварылга эвес. Бо талазы-биле бар чаа түүлдерни амыдыралга дидимн-биле нептередип киирери, шингээдири эргежок чугуда.

Ажыдчы чонуң культура хандырылгазының талазы-биле бо районнуң культура комплекзининиң ажылының дуржулгазын Барыын-Хемчик райкүүсомнуң культура кылдызынын эргелекчизи А. С. Конгар танышгырган.

Культура хандырылгазынга ном фондуларын чеп ажыттыр, библиотекаларның ажылы бөскү черни эдлеп турар. Ном— кижиниң оюнүү, оон-биле холбашкап кылынык ниити биля-даа өзер, ажыл-агый адырының аяпыбиле мергежили-даа бедирер. Ынчангаш төнчүткен библиотекалар системазынга ном фондуларын ажыглаарының дугайын республиканың А. С. Пушкин аттыг библиотеказының директору А. А. Давыдова чыылганнарга чугаалап берген. Тываның клуб албан черлеринге методиктиг удуртулганы организастаарының системазын эртем-методиктиг төнчүн директору Н. А. Оюн танышгырган.

Сарыг-Септиң Культура базыының директору В. П. Харченко кедээнин культура комплекзининиң ажылының хевирлериниң база методтарының дугайын Каа-Хем районнуң дуржулгазынга данның чугаалаан.

Культура кылдызынге ажылтеректи эңмелеп чорударының, шиитпирлерни, справкаларны белеткээринин, ажыл-херек саазын-бижиктерин тургузарының база долдуруп хевирлээринин, оларның күүселдезин хынаарының дуржулга солчуушкунуна Кызыл хоорккуусомнуң культура кылдызынын эргелекчизи А. С. Конгар танышгырган.

Семинарга шиитпир-биле чүгле ажыктыг дуржулга солчуушкунун, ажылдың эки талазын чугаалажып сайгарган эвес, харын чедир кылдыңмайн турар чүүлдер дутайында шүгүмчүлелчи ёзу-биле чугаалажып, четпестерни сайгарып, оларны чайладыгарының оруктарын айтып демделээн.

Ийнги хүнде Культура бажыдынга ыры-шоор, ыатыкхоглээшкин, ажыл-херекти чугаа-соот долган турган. Аңаа Тываның күрүне филармониязының «Аян» ансамблининг база Кызыл-Мажалыктың Культура бажыдының улустуң «Хемчик» ыры, танцы ансамблинин оюн көргүзүглери болган. Аңаа программаны эгезинден төнчүүнге чедир чогаадыкчы ёзу-биле сайгарган.

Семинарның сөөлгү хүнүнде Тыва АССР-ниң культура министри А. С. Серен «СЭКП-ниң XXVI съездизи ажылчы чонуң коммунистиг кижизидилгезинге совет культурацы хогжудериниң болгаш культура-чырыымышкын албан черлериниң ролюн бедидеринин дугайында» илеткелди ыдыган. Илеткелчи бо айтырыгга хамаарыштыр бисте болгаш өске-даа республикаларда бар чедишкиниерге даянып, оларның дуржулгалыдан чижектерни киирген. Ол ышкаш ажылда бар чамдык четпестерни сайгарып, оларны чайладыгарының аргахемчелеринге, культураның кадр ажылдакчыларын шын шиилиирринге, таарыштыр тургузарынга, билиг-мергежилин докгаамал бедидеринге дуза чедирип, кичээнгей салырынга, аңаа культура кылдыстеринин шиитпиранг, бир-деминг чогаадыкчы ажылы херек дээрэнге доктаагап.

Ол ышкаш тыва хогжумузыканың, поэзияның хогжудээшкин айтырыгларының дугайында Тываның Композиторлар эвилелиниң баштаар черинин харыысалгалыг секретары В. И. Борисенко, Чогаалчылар эвилелиниң баштаар черинин консультантызы О. О. Сувакпит олар сонуургазып чугаалааннар.

Планда кердүгеени ёзугаар «Хемчик» совхозтуң Эрги-Барлык кодээ Культура бажыдының ажылының дуржулгазыбиле танышкан. Культура бажыдының иштики-даа, даштыкы-даа шимелдези эки, уран чүүлү, оон сорулгазын ында ажылчы чонун эргежыдынга, сонуургалынга дүүштүр тургузуп, ажыл-агый черинин бедик бүдүрүлге көргүзүглерин чедип алырынга, совхозтуң экономиказын, культурazын улам ыыай хогжудериниге дүүштүр турусканын демелгээр херек. «Хемчик» совхозтуң директорнызы (директору О. Д. Сарыглар), парткому (секретары У. Д. Монгуш), ажылчын болгаш комсомол комитеттери, хөрөөженнер төвүлели ажылчыннарның культурлуг дыштанылгазын чеп организастаар, оларның коммунистиг кижизидилгезинге культура-массалыг ажылдарны шын ажыглаар дээш демниг ажылдап турар.

Бо чылдың бирги чартынында кодээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрүп садарының чартык чыл планын ажыр күүсеткен. Совхозта социал программазы боттандырары база чедишкиниинг. Школа, ясли-сад, музыка школазының салбыры, культура бажыды, янзы-бүрү хөй-ниити организацияларының, комиссияларының ажылдап турар болгаш хөй-ниитининг хөрөөнге кылбак активти хаара тудуп, идепкейлиг киржилгени чедип ап турар.

Чон ортузунга политиктиг, культура-массалыг хемчегларни чоруткан, школачылар-биле кады 200 хире кижи ниити ыры болгүмүнде киржип турар, бот-тывынгыр ураң чүүл болгүмүнде 80, ниити болгүмүнде — 25 кижи хаара туттунган.

Хогжум - инструменталдыг дериг-херекселдерге, кодээ артистерниң ниити-хевинге, ниити каастала-шимелдете совхозтан чылдың-на 200-тен 1000 рубль ажыр түнүү ангылдап берип турар. Дериг-херекселдерге эң-не кампыт

Бөгүн — Күш-культуржунуң бүгү-эвилел хүну

САННАР, ФАКТЫЛАР

Чүрттүн будүрүлгелериңде, колхозтарында болган совхозтарында, албан болган өредилге черлериңде күш-культураның 231,5 мүң коллективтери болган спортчу болган спорт-техниктиг чеди мүң ажыг клубтары ажылдап турар. Ында 82,2 миллион кижи киржип турар. Спорт-биле доктаамал өңүктежин турарларының аразында 22 миллион ажыг разрядчылар бар, оларның иштинде 44,7 мүң кижи спорт мастери болган делегей класының спорт мастерлери.

194,3 мүң будүрүлгелерде күш-ажылчы хүнүң режиминде будүрүлге гимнастиказы киргеп. Анаа 36,7 миллион кижи киржип турар.

1981 чылда кадык камгалалынга, күш-культурага болган спортка Күрүне бюджединден 14,8 миллиард рубль үнген.

Совет күш-культура болган спорт шимчээшкинииниң материал-техниктиг баазазы сайзырап база бижигүн турар. Чүртта 700 мүң хире янзы-бүрү спортчу тудуглар бар. Он бирги беш чылда 500 стадионну, 10 мүң хире спорт заллары, 725 бассейиниери, 3,8 мүң кара адар черлерин, чиик атлетиканың үш мүң ареналарын, 57 мүң ажыг ойнаар шөлдерин тударын көргеп.

Күш-культура болган спорт кадрларын 220 дээдэ болган тускай өртумак өредилге черлериңде. оон иштиле күш-культураның 25 институттарында, ол хире техникумнарында, университеттериң база педагогикалың дээди өредилге черлериниң 96 факультеттеринде болган салбыралрында белеткеп турар. Ажгы үеде күш-культура шимчээшкинииңде штаттыг 328 мүң ажылдакчылар, дөрт миллион хире хөй-иитичи тренерлер болган инструкторлар ажылдап турар.

Бо чылдың эгезинге чедир ССРЭ-ге ГТО-ның көрек демдээнин 41 миллион эдилекчилери (11,9 миллион кижи кодээ черде) турган, оларның 13,6 миллионы херээжеңнер. 1980 чылда ГТО-ның көрек демдээнин 27,6 миллион эдилекчилерниң, спорттуң хөй хевириниң 1,9 миллион разрядчыларын белеткээн. 4,3 миллион кижи ГТО-ның алдын демдектерин алган.

Күш-дамыр сайзырадыр бүдүктерде кижилериниң саны 10,8 миллион четкеп, кадык-шылга бүдүктериңде — 2,1 миллион, туризмде — 8,6 миллион кижи бар.

ССРЭ-де спорттуң 70 хевири сайзыраан. Оларның эң-не пептереитейи: чиик атлетикада (6745,7 мүң), волейбоодда (5593,4), хаак спортунда (1658,3), футболда (4372,3), баскетболда (3706,4)... болган барык 772 мүң хире кижи спорттуң национал хевирлериниң хаара туттунган.

Чыл саныда 25 миллион ажыг школачылар «ВЛКСМ ТК-ның шацналы дээш Бүгү-эвилел маргылдааларынга киржип турар. Оларның иштинде 7,5 миллион кижи «Алдын шайба», «Хөм бөмбүк», «Аргаан бөмбүк» деп хоккей болган футбол маргылдаалары-ңга, миллион ажыы — «Ак терге» деп шыдыраа маргылдаазынга киржип турар. Оларның иштинде 7,5 миллион кижи «Алдын шайба», «Хөм бөмбүк», «Аргаан бөмбүк» деп хоккей болган футбол маргылдаалары-ңга, миллион ажыы — «Ак терге» деп шыдыраа маргылдаазынга киржип турар. 18 миллион оодзар база кыстар «Идегелдин старттарынче» үнгеиңер. Чоокта чаа Литваның спорт ареназынга болган школачылар спартакиадазынга 37 миллион чаштар киришкеп.

1952 чылдан эгелеп Олимпий оюннарынга 2,5 мүң совет спортчулар киришкеп. Олар 1618 олимпий (591 алдын, 326 мөңгүн, 291 хүлер) медальдарын чаалап алганнар. Совет 669 атлеттер Олимпий чемпионнарының аттарын чаалап алганнар.

(СЭТА).

БИСТИИНДЕ МЫНДЫГ

Күш-культураны болган спортту сайзырадырының планын күүседир талазы-биле бистиң районда бо хүнде байдал дугайын, ол ышкаш районнуң спорткомитединиң мурнунда туруп турар сорулгалар-биле номчукчуларны таныштырайн.

Районда 33 күш-культура коллективтери ажылдап турар, ында хаара туттунганарының нияң саны 11053 кижи чедип, оларның иштинден 2037 кижи ГТО-ның көрек демдектериниң эдилекчилери, отчеттуг чылда 26 бирги, 2—3-ку разрядтың 214 кижиниң белеткээн боон турар. Хөй-иитичиниң инструкторларын болган тренерлерни 257 кижиниң белеткеп, спорттуң секцияларда хаара туттунган 4953 кижилериниң 3508-и кодээ ууурлардан боон турар. Сөөлгү хөй чылдарның иштинде 6 РСФСР-ниң спорт мастерлерин белеткээн бис.

Спорттуң маргылдааларының болган байырлалдарны эртиреринiң дугайында база организацияларга, школаларга янзы-бүрү секцияларны, командаларны тургузары дээш ышкаш айтырыгларны партактивтерге, комсомол, күш-культура коллективтериниң хүнаалдарынга көрүп турар бис. Районга массалыг күш-культура болгаш спортту сайзырадырының база чер-черлерге стадион, чүрттүн турар черинiң айзы-биле спорт шөлдерин, хаак баазазын ажылдырының дугайында айтырыгны партия райкомунуң бюрозунга тургаалажыр көргеш, чогуур хемчеглерни ап, ажылды чорудуп турар.

Районуң күш-культура коллективтериниң аразында чарлаттынган «Эң эки спортчу коллектив» деп конкурс-маргылдаага ажыл-агыйлар багай эвес киржип турар. Чоокта чаа болуп эртиген аныяктар слёдунга ГТО-ның нормаларын дужаар база шеригиктен эстафетага районуң аныяктарының киржилгезин идепкейлиг болгаш, солуп эрткен. Команда бүрүзү боттарының аразында кызы-хар айзы-биле күүнүн шенежин. 75 кижи ГТО-ның нормаларын дужааганнар. Чартык чыл тургузунда район черглиг 18 маргылдааларны эрттирип. 1800 хире күш-культурага болган спортка хандыкшылдыгларны хаара тутка. Болуп эрткен республика маргылдаларынга районуң шиитиндек командазы наң удаа 1-ги черлерже үнүп, шацналмакталдыг боон келген. Районга мааттыг улуг байырлалдар хүнүрлеринде маргылдаалар эрттирери чанчыл болган. Чижээлөөрге, май 1-де күреш, волейбол, май 9-та —районнуң чадаг чарыш эстафетазы, городки спорту, ол ышкаш национал хевирлерниң спартакиадазы, туристчи слёттарны эрттирери чанчыл болган.

Районуң иштинге база республика чергелиг маргылдааларга киржип, шацналмакталдыг черлерни ап, бөтарының хөй-иитя хүзээлеин ак сеткилдиг күүседип турар спортчуларывыс хөй. Хүрешке Николай Сынай-оолу, Сыын-оол Кужугеттй, аныяк могелерге Анатолий Донгак, Болат Монгуш, Анатолий Куулар дээш ышкаш, волейболга Александр Доңгак, Радик Монгуш, хаакка Михаил Борбай-оол, Леонид Доңгак, Раза Кара-Сал, Николай Монгуш дээш өске-даа спортчуларны чоргаарал-биле адаа болур.

Бистиң бо чедиишкиниеривис-биле кады четпес ажылдыг чок деп безбас. Кол-ла четпес ажылывыс — күш-культура болган спорттуң чөп ортузунга массалыг чорууп чедип албайн турарывыста, спортчуларның аргамергежилиинiң чавыында.

Хоорайның мындыг улуг бүдүрүлге черлериңде «Сельхозтехника», КМК № 463, КМК № 3 АТП, лесхоз, «Хөй дергей» совхоз дээш чижектиг черлерде күш-культура коллективтери тургустунмаан боон турар. Районда спорттуң эң-не массалыг хевирлери чиик атлетика, гимнастика улут улус аразында футбол, хаак спорту, туризм кошкак сайзырап турар.

Бистиң районда иштиле-биле 18 стандарттыг спортзалдар, 12 спортшөлдери, 80 хире чүрттүн турарының сайзы-биле үруглар шөлүүтелери санаттынып турар. Чамдык совхозтарның удурткучулары, школа директорлары материал-техниктиг базазаны бызыглаар талазы-биле чогуур хемчеглерни албайн турар. Школаларның спорт залларын массалыг-биле чедир ажыглавайн турар чоруктар ам-даа бар.

Районуң спорт комитединиң мурнунда кол-ла соотлга — күш-культура база спорттуң чүрттакчы чонунуң шацгыы аныяк өскенниң хүн бүгү амыдыралынче киирер үүнүң бар-ла аргаларны ажыглаайн турар.

Тыва хүреш — бистиң республикада спорттуң эң-не массалыг хевирлериниң бирээзи. Кандыг-даа улуг байырлал хүреш маргылдаазы чокна эртпес.

В. ЧАДАМБАНЫҢ фотолары.

АЖЫЛДЫ СПОРТ-БИЛЕ ХОЛБАП

Бистиң республиканың деискээринде каас-чараш байдус чурумалдыг черлер хөй. Ынчангаш муң-муң кижилер төрээн чери-биле танышып, ажыл шагындан хостуг үезинде, шөлээзинде солун, туристчи походтарже чоруп турар.

ЧУРУКТА: туристерниң шапкын хемни кежеринiң аргаларын евренип турары.

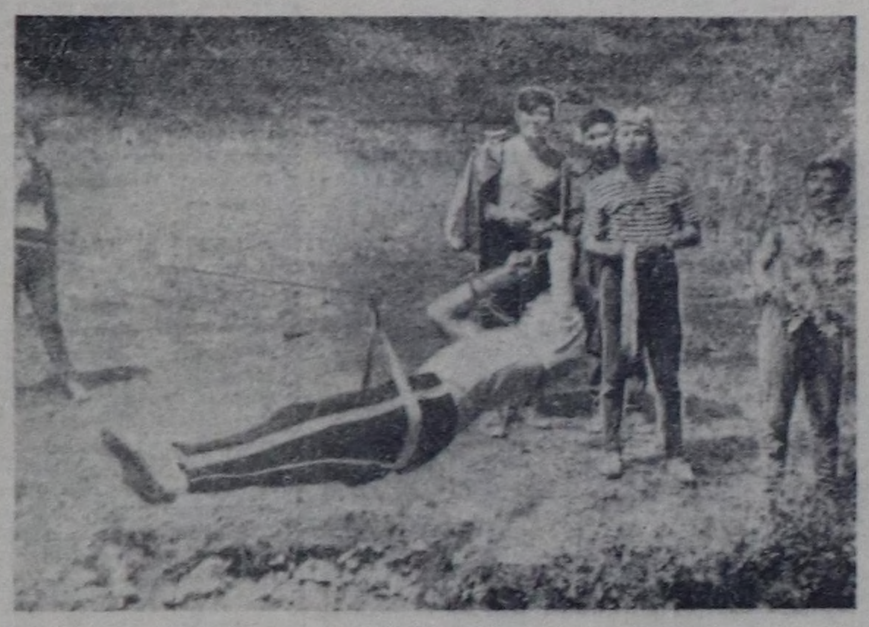

Жданов аттыг совхозтуң ажыл-ишчилери СЭКП-ниң XXVI съездизиниң төөгүүг шиитпирлерни амыдыралга боттандырар дээш күжениишкинииг ажылдан, социалистиг чарыштыг чылдың эгезинден тура организастаң эгелээн. Оон түңелиинде элээн кесьү чедиишкиннер чедип алдынган. Чартык чылда бүрүлеге сүт, эт, дүк садарының планнарын хуусаа бетинде күүсеткеп.

Эрткен чыдгы кыш берге эртсе-даа, мыныстыг бода малдың кыштеглаашкыны эки эрткеп. Шээр малдың байдалы база багай эвес. Совхозтуң экономиказы чылдан чылче улам экижип, чонуун амыдырал-чуртталгазы хөгжүлдени алган. Совхоз будүрүлгезинде хаара туттунган ажылчыннарның, кадарчыларның, малчынларның, тараажыларның ажылдан үнер, кирер чорук кызырылган, а иштиниң корум-чурумуп үрээр чоруктар шүүт чок.

Чыл келген тудум-не ажыл-агыйның материал-техниктиг баазазы бижигүн. совхоз ажылчыннарының амыдыралының дээдиел чылдан чыл-че улам бедип орар. Совхоз төвү — Ак-Тал суур чаагайжыды туттунуп турар. Аңгы үеде суурнуң барык өреге бүрүзү ак-көк экраннардан Москваның, Кызылдың телестудиязының партиялрывыстың болгаш улустарывыстың аразында харылзааларга таарышкан бүрүн билчиишкиниң байдалынга эрткеп. ССРЭ-биле бүзүлбас эвилел бистиң чонувыска оон айыл чок чоруукүн болгаш чеднишкиниериниң быжыг магадылазы болур. Он-он чылларның дуржулгазы, келир-даа үеде долу күжүн хевээр арттырар дуржулга шак ындыг болуп турар деп, «Нойес дойчланд» бижээн.

БОО-ЧЕПСЕКТИ ЭНДЕРЕ БҮДҮРЕРИНГЕ УДУР

ЖЕНЕВА. (СЭТА). Боо-чепсектерни эндере будүреринге удур дүргеп алыр хемчеглер талазы-биле чазактарны эвес организацияларның конференциязы Нацияларның Женева ордузунда ажыттынган. Чазактарны эвес 100 чыгам организациялар болган демократтыг шимчээшкиннер оон ажылында киржип турар, аразында ССРЭ-деп, ГДР-деп, Венгриядан, АКШ-тан, Канададан, Барыын Европа болган Азия чурттарындан делегаттар база бар, 150 делегат ол организацияларны, шимчээшкиннери төлөөлээн.

Боо-чепсектерни эндере будүреринге удур, дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарының керээн бижыглаар болгаш уламчылаар дээш хөделиишкиннер хемчеглерин чугаалажыр сорулгалыг боо конференциияның ажылының үезинде Европага болган октаргайның өске-даа диптеринге тайбынны бижыглаарыне улганган сананларны болгаш инициативаларны көрүп, чугаалажыр.

Делегаттарның аразында — дайынга удур шимчээшкинге боттарының идепкейлиг киржилгези-биле сурагжаан политиктиг болгаш хөй-иитичи делегейниң хереэжеңнериниң демократтыг федерациязының чиигине секретары М. Вире-Туоминен (Финляндия) болгаш өске-даа дыка хөй кижилер бар.

Тайбың камгалалының Совет комитединиң төлөөлекчизиниң чугаазын конференцияның делегаттары улуг кичээнгей-биле дыңнаан. АКШ биле НАТО ядролуг халапчын айылын күштелдирип турда, Совет Эвилели ядролуг боочепсекти эндере будүрериң кызыгаарлаарыңе болгаш бүзүрежириниң хемчеглерни калбартырыңе углаган тодаргай боттуг каш-даа инициативаларны саналдан үндүрегии ол онзалап демдеглээн.

ФЕДЕРАЦИЯНЫҢ КЫЙГЫРЫЫ

ЖЕНЕВА. (СЭТА). Чепсегленишкинии дүжүрер талазы-биле комитеттиң даргазынга делегейниң хереэжеңнериниң демократтыг федерациязының (ДХДФ-ниң) кыйгырыын дамчыдып бээриниң ёзулалы Нациялрның Женева ордузунга болган.

ДХДФ-ниң чиигине секретары, «Улустар аразында тайбыны бижыглаары дээш» делегейниң Ленинчи шанналының лауреады М. Вире-Туоминеннiң тыпсын берген кыйгырымда делегейниң дүшкүүрлүг чорууның айылдыг күштелишкинин чок кылыр төлээде, бүгү-ле хемчеглерни алырыңе Чепсегленишкинии дүжүрер талазы-биле комитеттиң кыйгырган.

Шериглерни месиладештиреринче угланыышкындан харын бистиң оранывыстың кырыга тайбыны бижыглаарының эрге-ажыктарынга таарыштыр чавырылдырыышкырның болган улустар аразынга кады ажылдажылганың хереэн уламчылаарыңче шилчирип эргежок чугула деп, ол докумеятиде чугаалаан. Делегей байдалының нарыядаашкыны делегейниң хөй-иитизинiң дүвүрээзинiң улам хайыктырып келген.

Империалистерниң агрессчи бодалдарын үзе шаварда, туруп турар мөсилдежишкиниерни таарыштыр шиитпирлээрде болган чаа чөрүлдээлерни болдурбаста, ядролуг халаптан кижи төрелгетенин камгалап алырда чазактарның болгаш делегейниң хөй-иитизинiң демниг хөделиишкиннери бөгүн кажангызындап-даа артык чугула.

Ядролуг дайынның кыжалыын чайладырып, болуунга ажыл-чорудулгазының кол өзээнге тургузарыңче Чепсегленишкинiң дүжүрер талазы-биле комитетти кыйгырбышаан, химиктиг, нейтроннуг, радиологтуг болгаш массалыг узуткаашкыннын чепсээшиң өске-даа хевирлерни хорууур ужуртуг делегей керээзин эң дүргеп чарып алыры дээш туржуп, ядролуг шөнелделерни бүгү-иитя хорууурун иегей турар бис деп, документиниң түңнедиде онзалап демдеглээн.

Чепсегленишкинiң дүжүрер талазы-биле комитеттиң ажылы ядролуг боо-чепсектерни айылдыг ёзу-биле эндере будүрүп турарын соксадырынга болгаш чепсегленишкинiң дүжүрериңе идиг бээр дээрзинге идегелди делегейже янзы-бүрү чурттарның миллионмиллион өмүнээзинден илергейлеп тур бис деп, документиниң түңнедиде чугаалаан.

ПОЛЬШАДА БАЙДАЛ

ВАРШАВА. (СЭТА). ПАП агентилелдин дыңнатканыбиле алырга, чүртта чидиглеиниң кел чылар байдалга хол-баштыр ПУР-ның чазааның президиумунуң хуралъ В. Ярузельскийниң даргалаашкыны-биле болган. Кол сорулгазы — чидиг кризисти ажыл эртерии, экономикзаның болгаш камгалалдың талазынга таарымчалыг ажыл-чорудулгага чогуур байдалдарны тургузарын хандырары болур оперативтиг штабты тургускаи.

Чижеңнээр чорукка удур демисел талазы-биле тускай комиссияны база тургускан. Воеводстволарга болгаш хоорайларга чогуур комиссиялрыны тургузарын сүмелээн. Моон-биле холбаштыр «Трибуна людуз солун мынча деп демдеглээн: «Чижеңнээр чорукка удур демисел чорударда эмга чедир биске чүле милиция дузалап келген. Ам ол демиселге армия база киржир. Чижеңнээр чорукка удур хөделир сорулга-биле үе-үеэн контрольдаашкынының янзы-бүрү хевирлерн бистин программавыста киргеп».

ПУР-ның чазадың парлалга талазы-биле төлөөлекчизи Ю. Барецкийниң бүрүнгү хүн акыа чугаалазаны-биле алырга, хөделиишкиниериң програмазын ПКАП-тың IX съездизиниң дүзээр алганының база кризистен үүлүүнүн үнериниң болгаш экономиказы чогумчударының чазак программазын сейм чаңгыс эң-сеткилдиг чүүлдүгүзүгениинiң соонда «Солидарность» дээр профвделенiнiң удуртукчулары ниитилелдин чүүлдүг деп көргени хөделиишкиннер программазы амдыгаа чедир чок дээр аяның кылдыр медеглеп турарыңга чүгле чиктигзиниң болур. «Солидарность» үеэлгелиг чыскаалдар болган ажыл соксадыышкынарны эрттирериниден база өйталавайн түрар. Польша экономиканы улам шиай кошкадырынга болгаш чуртка политиктиг дүшкүүредил өстүреринге чедирер практиказын ооң чок кылыр хөлүү база чок.

«Солидарностиниң» организастап турар үүлгедиишкиннерия-биле холбаштыр найысылалдың бүгү комитеттеринге ПКАП-тың Варшава комитеди кыйгырыг парлаи үндүрген. Хоорайга ооңгурлалдыг байдалды тургузар дээш база бергелерни ажыл эртеринге ниитилиг байдалдарны тургузар дээш харысаалгалыг болганывыста, «Солидарностиниң» шилип алган хөделиишкиниериниң хевирлериниге болган арталарынга каттышпайн турар бис. Ынчангаш Варшавага чыскаалдар, ажыл соксадыышкынарны эрттирер дээрзинге удур, аиаа будүрүлгечи болгаш хүн бүрүдеги амыдыралы үреэр дээр оралдажышкынарга удур демисеживриие коммуиистерни, партиияның бүгү эге организацияларын кыйгырып тур бис деп, ол документиде чугаалаан.

АГРЕССЧИ БОДАЛДАРНЫ БУРУУ ШАПКАН

ГАВАНА. (СЭТА). Америкаиың Каттышкан Штаттарының Гондурасты Төп Америкаиың болгаш Кариб бассейниниң улустарынга удур агрессчи үүлгедиишкиниериниге база болдурар дээр планнарын Гондурастың Компартазының (ГКП-ниң) ТК-ының Чингиие секретары Ригоберто Падилья шиитпирлиг бүрүү шапкан.

АКШ-тың Сальвадорда болган Гватемалада кем-бүрүүлүг холгаарлаашкыны, Никарагуада, байдалды баксырадыр дээр соксал чок оралдажышкынары Гондурастың салым-хуузунга шүүт хамаарылалының гоидурас улус эки билир деп, Кубаның «Хувентуд ребельде» солуунуң айтырыларынга харыылап турда, «Солидарностиниң» шилип алган хөделиишкиниериниң хевирлериниге болган арталарынга каттышпайн турар бис. Ынчангаш Варшавага чыскаалдар, ажыл соксадыышкынарны эрттирер дээрзинге удур, аиаа будүрүлгечи болгаш хүн бүрүдеги амыдыралы үреэр дээр оралдажышкынарга удур демисеживриие коммуиистерни, партиияның бүгү эге организацияларын кыйгырып тур бис деп, ол документиде чугаалаан.

АГРЕССЧИ БОДАЛДАРНЫ БУРУУ ШАПКАН

ГАВАНА. (СЭТА). Америкаиың Каттышкан Штаттарының Гондурасты Төп Америкаиың болгаш Карибассейниниң улустарынга удур агрессчи үүлгедиишкиниериниге база болдурар дээр планнарын Гондурастың Компартазының (ГКП-ниң) ТК-ының Чингиие секретары Ригоберто Падилья шиитпирлиг бүрүү шапкан.

АКШ-тың Сальвадорда болган Гватемалада кем-бүрүүлүг холгаарлаашкыны, Никарагуада, байдалды баксырадыр дээр соксал чок оралдажышкынары Гондурастың салым-хуузунга шүүт хамаарылалының гоидурас улус эки билир деп, Кубаның «Хувентуд ребельде» солуунуң айтырыларынга харыылап турда, «Солидарностиниң» шилип алган хөделиишкиниериниң хевирлериниге болган арталарынга каттышпайн турар бис. Ынчангаш Варшавага чыскаалдар, ажыл соксадыышкынарны эрттирер дээрзинге удур, аиаа будүрүлгечи болгаш хүн бүрүдеги амыдыралы үреэр дээр оралдажышкынарга удур демисеживриие коммуиистерни, партиияның бүгү эге организацияларын кыйгырып тур бис деп, ол документиде чугаалаан.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

БЕДИК ҮНЕЛЕЛ

БЕРЛИН. (СЭТА). Эштер Л. И. Брежнев биле Э. Хонеккериң Крымга ужуражымшыны шылгарыгай ужур-дузалыг. Бистиң кады чорудар ажылывыстың кол угланыышкынарын ада көрүп, келир үеже перспективалар төлевилеттинген деп, ГСЧП ТК-ның органы «Нойес дойчланд» солуп бижээн.

Ийи партияның болгаш күрүениң удурткучуларының ийиларлы ужуражымшыкынга турасхаатка мурнуку чүүлүнге ол солуп ГДР-ниң ажылчы чоннары Крымга чугаалажышкынарының түңнелдер найырадың болган кады ажылдажылганың харылзааларын улам калбартырынга чаа идигни бээрин онзалап демдеглээн.

ССРЭ-ниң болгаш ГДР-ниң аразында харылзааларның үре-түңнелдиг хөгжүлдези иитизи-биле социалистиг демкаттыштырылгазын быжыглаарының херээнге улуг салышкын болуруп солуп демдеглээн. Чогум-на харын оон ужурунда Крымга ужуражымшының киржикчилери социализм чурттарының колдективтиг институттарын — Варшава Керээзиниң организациязын болгаш Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелин бижыглаарынга бистиң күрүнелеривис моон соңгаар-даа идиг бээрин чугулалап, онзалап демдеглээн. Ыкы-дувма чурттарны холбаштырып тудуштурган сырый харылзааларны бакса радыр дээр кандыг-даа оралдажышкынар шиитпиргиг ойтур шавышкынга таварыжыр.

ССРЭ-ниң болгаш ГДР-ниң удуртукчуларының ужуражымшыкыны делегейниң амгы байдалдарында, кажан империалистиг күштер дүшкүүредиг чоруктуң чидиглендирип, боо-чепсектерни калбаздыы-биле эндере будүрүп турар маңгаттар база бар, 150 делегат ол организацияларны, шимчээшкиннери төлөөлээн.

Боо-чепсектерни эндере будүреринге удур, дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарының херээн быжыглаар болгаш уламчылаар дээш хөделиишкиннер хемчеглерин чугаалажыр сорулгалыг боо конференциияның ажылының үезинде Европага болгаш октаргайның өске-даа диптеринге тайбынны бижыглаарыңе угланган тодаргай боттуг каш-даа инициативаларны саналдан үндүрегии ол онзалап демдеглээн.

ФЕДЕРАЦИЯНЫҢ КЫЙГЫРЫЫ

ЖЕНЕВА. (СЭТА). Чепсегленишкинiң дүжүрер талазы-биле комитеттиң даргазынга делегейниң хереэжеңнериниң демократтыг федерациязының (ДХДФ-ниң) кыйгырыын дамчыдып бээриниң ёзулалы Нациялрның Женева ордузунга болган.

ДХДФ-ниң чиигине секретары, «Улустар аразында тайбыны бижыглаары дээш» делегейниң Ленинчи шанналының лауреады М. Вире-Туоминеннiң тыпсын берген кыйгырымда делегейниң дүшкүүрлүг чорууның айылдыг күштелишкинин чок кылыр төлээде, бүгү-ле хемчеглерни алырыңе Чепсегленишкинiң дүжүрер талазы-биле комитеттиң кыйгырган.

Шериглерни месиладештиреринче угланыышкындан харын бистиң оранывыстың кырыга тайбыны бижыглаарының эрге-ажыктарынга таарыштыр чавырылдырыышкырның болган улустар аразынга кады ажылдажылганың хереэн уламчылаарыңче шилчирип эргежок чугула деп, ол докумеятиде чугаалаан. Делегей байдалының нарыядаашкыны делегейниң хөй-иитизинiң дүвүрээзинiң улам хайыктырып келген.

Империалистерниң агрессчи бодалдарын үзе шаварда, туруп турар мөсилдежишкиниерни таарыштыр шиитпирлээрде болган чаа чөрүлдээлерни болдурбаста, ядролуг халаптан кижи төрелгетенин камгалап алырда чазактарның болгаш делегейниң хөй-иитизинiң демниг хөделиишкиннери бөгүн кажангызындап-даа артык чугула.

Ядролуг дайынның кыжалыын чайладырып, болуунга ажыл-чорудулгазының кол өзээнге тургузарыңче Чепсегленишкинiң дүжүрер талазы-биле комитеттиң кыйгырбышаан, химиктиг, нейтроннуг, радиологтуг болгаш массалыг узуткаашкыннын чепсээшиң өске-даа хевирлерни хорууур ужуртуг делегей керээзин эң дүргеп чарып алыры дээш туржуп, ядролуг шөнелделерни бүгү-иитя хорууурун иегей турар бис деп, документиниң түңнедиде онзалап демдеглээн.

Чепсегленишкинiң дүжүрер талазы-биле комитеттиң ажылы ядролуг боо-чепсектерни айылдыг ёзу-биле эндере будүрүп турарын соксадырынга болгаш чепсегленишкинiң дүжүрериңе идиг бээр дээрзинге идегелди делегейже янзы-бүрү чурттарның миллионмиллион өмүнээзинден илергейлеп тур бис деп, документиниң түңнедиде чугаалаан.

ПОЛЬШАДА БАЙДАЛ

ВАРШАВА. (СЭТА). ПАП агентилелдин дыңнатканыбиле алырга, чүртта чидиглеиниң кел чылар байдалга хол-баштыр ПУР-ның чазааның президиумунуң хуралъ В. Ярузельскийниң даргалаашкыны-биле болган. Кол сорулгазы — чидиг кризисти ажыл эртерии, экономикзаның болгаш камгалалдың талазынга таарымчалыг ажыл-чорудулгага чогуур байдалдарны тургузарын хандырары болур оперативтиг штабты тургускаи.

Чижеңнээр чорукка удур демисел талазы-биле тускай комиссияны база тургускан. Воеводстволарга болгаш хоорайларга чогуур комиссиялрыны тургузарын сүмелээн. Моон-биле холбаштыр «Трибуна людуз солун мынча деп демдеглээн: «Чижеңнээр чорукка удур демисел чорударда эмга чедир биске чүле милиция дузалап келген. Ам ол демиселге армия база киржир. Чижеңнээр чорукка удур хөделир сорулга-биле үе-үеэн контрольдаашкынының янзы-бүрү хевирлерн бистин программавыста киргеп».

ПУР-ның чазадың парлалга талазы-биле төлөөлекчизи Ю. Барецкийниң бүрүнгү хүн акыа чугаалазаны-биле алырга, хөделиишкиниериң програмазын ПКАП-тың IX съездизиниң дүзээр алганының база кризистен үүлүүнүн үнериниң болгаш экономиканы чогумчударының чазак программазын сейм чаңгыс эң-сеткилдиг чүүлдүгүзүгениинiң соонда «Солидарность» үеэлгелиг чыскаалдар болгаш ажыл соксадыышкынарны эрттирериниден база өйталавайн түрар. Польша экономиканы улам шиай кошкадырынга болгаш чуртка политиктиг дүшкүүредил өстүреринге чедирер практиказын ооң чок кылыр хөлүү база чок.

«Солидарностиниң» организастап турар үүлгедиишкиниериге-биле холбаштыр найысылалдың бүгү комитеттеринге ПКАП-тың Варшава комитеди кыйгырыг парлаи үндүрген. Хоорайга ооңгурлалдыг байдалды тургузар дээш база бергелерни ажыл эртеринге ниитилиг байдалдарны тургузар дээш харысаалгалыг болганывыста, «Солидарностиниң» шилип алган хөделиишкиниериниң хевирлериниге болган арталарынга каттышпайн турар бис. Ынчангаш Варшавага чыскаалдар, ажыл соксадыышкынарны эрттирер дээрзинге удур, аиаа будүрүлгечи болгаш хүн бүрүдеги амыдыралы үреэр дээр оралдажышкынарга удур демисеживриие коммуиистерни, партиияның бүгү эге организацияларын кыйгырып тур бис деп, ол документиде чугаалаан.

АГРЕССЧИ БОДАЛДАРНЫ БУРУУ ШАПКАН

ГАВАНА. (СЭТА). Америкаиың Каттышкан Штаттарының Гондурасты Төп Америкаиың болгаш Карибассейниниң улустарынга удур агрессчи үүлгедиишкиниериниге база болдурар дээр планнарын Гондурастың Компартазының (ГКП-ниң) ТК-ының Чингиие секретары Ригоберто Падилья шиитпирлиг бүрүү шапкан.

АКШ-тың Сальвадорда болган Гватемалада кем-бүрүүлүг холгаарлаашкыны, Никарагуада, байдалды баксырадыр дээр соксал чок оралдажышкынары Гондурастың салым-хуузунга шүүт хамаарылалының гоидурас улус эки билир деп, Кубаның «Хувентуд ребельде» солуунуң айтырыларынга харыылап турда, «Солидарностиниң» шилип алган хөделиишкиниериниң хевирлериниге болган арталарынга каттышпайн турар бис. Ынчангаш Варшавага чыскаалдар, ажыл соксадыышкынарны эрттирер дээрзинге удур, аиаа будүрүлгечи болгаш хүн бүрүдеги амыдыралы үреэр дээр оралдажышкынарга удур демисеживриие коммуиистерни, партиияның бүгү эге организацияларын кыйгырып тур бис деп, ол документиде чугаалаан.

ЯДРОЛУГ ЧЕПСЕККЕ УДУР

1945 чылдың августуң 6-да америк атомнуг бомба Хиросиманы хүл-ыйба кылдыр узуткаан. Оон соонда үш хонганда шак-ла ындыг айыыл оон өске база бир япон Нагасаки хоорайга таварышкан. Ядролуг халаптан 329 мүң таибын чүрттакчылар өлген. Атомнуг бомбалаашкындан арай деп амы-тынныг арткан ам-даа 370 мүң кижи бертикмежел, аарыг-човуладан ам-даа хилиичестиниң чоруурлар.

Хиросиманың ыйгырыы бүгү делегейге даймна удур шимчээшкинии кодуреп. Чылдың-на августуң 6-ның ядролуг чепсекти хорууруунуң Бүгү-делегей хүну кылдыр демдеглеп эртирип турар.

Ядролуг чепсекти утаалмедел чогу-биле ажылдарының кыжаныышкының аиаа керуп олурбас ужуруглуг деп делегейниң улустары шагда-ла биле бергеннер. Наттынган Штаттарның албадаяны боо-чепсекти эндере будүрер чоруктуң, түңнелинде атомнуг чепсектин амгы үеде кураазырының күүч-шыдалы Хиросиманың кырынче октаан бомбадан мыллион ажыг катап ажыл турар. Ол чепсек чер кырында дириг-ле бүгү амытаннарны 15 катап узуткаарынга четчир-дир.

Ынчазаа-даа Рейганның чаа ядролуг боо-чепсекти улам-на бомбаазыралы, күштелдирер болгаш ниитделиринче чүткүп, диптер аразынга ужуган «МХ» база баллистиктиг «Трайдент-2» дээр пакетеларны, стратегтиг «В-1» бомбардировщиктерни, шериг талазы-биле «Шаттл» дээр космос программаын бүктаап лазерлиг чепсекти болгаш өске-даа шынар талазы-биле шүүт чаа чепсектерни тосказын, оларны болуулуп үндүрерни белеткеп турар.

Америк империалистерниң нем-бүрүүлүг планнарынга удурланыышкыны делегейде улам калбаздып турар. Августуң 6-да Парижде «81-ниң тайбың марыжы» доозулган.

(СЭТА).

Виктор БОКОВ.

ТӨРЭЭН ЧУРТ

Төрээн чуртум — Россия бо,
Төрээн чуртум — Кавказ биле Молдавия,
Энмек туруг — ийи бажы дээрде шашкан
Эльбрус деп чоргаар даглыг оран ол-дур.
Төрээн чуртум — калбак Днепр, чараш хемнэр
Шевченко мээн төрелим-дир,
Төрээн Волгам эриин орта өскеи болза,
Чеже ырны кады ырлаан турар ийик бис.
Төрээн чуртум — Алма-Ата,
Айдыс чыттыг чечек шыпкан ховулар-дыр.
Аалы-чаным дээжизи — буян сеткил
Төрүмелден чалаттырган, менден калбас.
Славяннарның ырылары
Ада-өгбе салган келген — таалап чор мен.
Сырынналган аялгам вдегел боор
Армяннарның ыры-шоору меңзө эргим.
Россияны, оон харын, ховуларын, бедик дээрни
Ырлап чоруур шулукчү мен.
Совет чуртта кандыг-даа өөк киижи бүрү
Чоок өөнүүм, инак эжим, төрелим-дир.

ХОЛДУҢ ОН САЛААЛАРЫ

(Моолдун улустун ыры)

Холдуң он ак салаазы
Хоочу чок хөнүлейн, шүү,
Холда сукkан бизектер
Холумак чок чыжыр чүве.
шүү.
Онмас хүрен торгуну
Оорук минчээн ужуру чүл,
чээ,
Өске кожуун оол сеңээ
Өөренген ужурум чүл, чээ.

Кара өөнүг торгуну
Хаажылгалаан ужуру чүл,
чээ,
Хары кожуун оол сеңээ
Хандыкшааным ужуру чүл,
чээ.

Моолундан очулдурган
Степан САРЫГ-ООЛ.

Кым-даа, чүү-даа уттундурбаан

ДАЙЫН СӨӨЛҮНДЕ БАЛЫГЛАР

Евгения Жигуленко дайын үезинде ужудукчу, дүпеки бомбардировщик командири турган. Ол 24 харлыында Совет Эвилелинин Маадыры апарган.

«Дээрде — дүнеки диреннер». Чоокта чаа экранарже үнген ураң-чечен чаа фильмни ынча деп адаан. Ол Евгения Жигуленконун дугайында, Таманьның 46-гы херээженнерниң гвардейжи ужар чүүл полкузуига тулчуп турган ооң фронтучу эш-өөрүнүн дугайында, кажан-даа читпес айтырыглар — ак сеткилдиг чоруктун, чаагай болгаш хара сагыштың дугайында, ынакшыл дугайында фильм-дир.

Фильмниң режиссёру болгаш сценарийнин чогаадыкчыларының бирээзи — Евгения Жугиленко.

...Бистер-даа ужуп-ла, ужуп-ла, ужуп-ла турдувус, ынчалза-даа дайының төнчүзү көзүлбес турган — деп, Евгения Андреевна сактып чугаалаан.

Ол хүнүң, шыны-биле чугаалаарга, дүнеии манап четтигипкен бис. Дивлээн боо даажындан оттуп келген мен. Боолаттынар-ла чүүлдерден шуптузундан адып турган. Тиилелге! Тиилелге деп чүве бо-ла болгай!

Бистер кыстар, чүге фронтуже чоруп турган деп бис?

Бистерниң фронтуже чүткүп турганывыстың ужуру дайын үзэмдыгып туруп бээрин кымның-даа күзевейн турганында боон турган. Оон хүн бүрүзүле улам-на улуг үрегдээшкинниг, араатанзыг шыкаң кылдыр сагындырар турган. Бистер ынчан мырыңай аныяк, амыдыралче чаа-ла эгелеп кирип турган болгаш оны, амыдыралды, байырлал кылдыр билип турдувус. Чижээ, мен бодум дирижабльдер чогаадып, музыкага өөренир күзелдиг турдум. Мен аът муиун, хаак чарыжында чемпион болуксап чораан мен. Ынаам оолга ашакка баар күзелдиг турдум — ындыг киижи дээрге мээң эң дээре эжимниң акызы, ынчан ыраккы Чөөн чүкке кызыгаар шеринге албан эрттирип турган.

Ол бүгү чүүлдерге дайын шаптыктаан.

Медицина сестраларындан ангыда аныяк кыстарны шеринге албас болганда, бистер ону бүгү-ле арганарны ажылап турган, чедип алган бис. Ат-сураглыг ужудукчу Марина Раскованың четчелеп турганы ужар чүүл бөлүүнге барып кирген болган-дыр бис.

Эшелон дүне када чорупкан чүве. Бистер ынчаарда дээрже, Москвазының кырыиче көрүп чораан бис. Дыка хөй кыстар ону сөөлгү катап көрүп чораанын билбээннер-даа.

Ужуп үнүшкүн бүрүзүнүн өртек-үнезин билир турган бис — ол дээрге, амы-тыныже холбашкан ужудуушкун турган. Ынчалза-даа багай чүвеге бүзүревейн турган бис. Дыка-ла чурттаксап, чоок кижилеривисти көрүксеп турганывыс ол-дур ийин. Балыгларывысты экиртип ап, бойлаан таварылгалардан былдап үнүп-даа турдувус. Дайын үезинде ол хире хөй ханны төп тургаш, оон соонда угаан-сарылдыг тайбын болгаш кайгамчык чараш чуртталга мөңге болур ужурлуг деп бодап чораан бис...

Бистин У-2 дээр бичии «өдүрекчигештеривис» - биле кандыг-даа агаар үезинде, ынчалза-даа чүгле дүне када ужудуп турган бис. Хүндүс болза, чоржаң самолетчугаш камгалаңыр-даа аргазы чок, дайзынга шуут-ла дириг чемиш болу бээр. Ынчалза-даа ол дүне када... Бистер дүнелерде аэродромнарга турган фашист самолеттарны, көвүрүглерни, эшелоннарны чазабуза бомбалап каапкан бис. Бистерни дүнеки диреннер деп адап турган фашистер бистерден көөр хөөн чоокка коргар турган болгаш дүжүр атканы «өдүрекчигеш» дээш демир крест ап турганы ынчангаш таварылга эвес.

2 ужудукчулуг — командири-биле штурманның — У-2-лер кара кежээден эгелээш, дан аткыжеге чедир аэродромдан ийи минута болгашла ужудуп үнүп турганнар. Чиик ужудуушкуннар чок турган, ол ышкаш оожургалдыг дүнелер база барык чок болур чүве. Эң ылангыя Крымга турувуста берге болган.

Оон соонда Бичии черде кара-далайжы десантчыларга дузалап — ок-чемзекти, чемнерни, эм-таяны октап берип турдувус. Чер-ле болганда дайзын турар болганда, мырыңай-ла чер кыры-биле «суйбадыр» ужудар бис.

Байдал кандыг-даа аар-берге болза, ол бүгүге чанчыларга чок болур, ынчалза-даа тоовас апарып болур чораан. Зенитказарны болгаш прожекторларны-даа. Бодуңнуң У-2-иин чалгыннарында октар изи ойбактарны-даа. Ужудуушкун соонда эриннерни дээштирер арга чок, ийи буттуң балдырлары сиринейиип турары-биледаа. Ол хамаан чок сээң эжим чанып-келбейн баргында-даа. Чүгле: ол дириг, черле дедир ээп келир деп бодунга бүзүредир сен...

Бомбалап каапкаш, дан бажында Белоруссияның кырыбиле ужудуп чораан бис. Карак-ла чедер черде чалбыышталган өрттерден ыш-бус диргелгеи, суурларның орнунда— өртең бажыңнарның хоолайлары сорап берген тургулаар. А оруктар кыдыгларында чүктешкилиг кырган каддайлар эленээр азы олургулаар. Оларның-биле кожа — сарыг баштыг бичии урут турар. Кедиг элгап хөйленчигежиниң чеңи халаа берген турар. Азы оларның бирээзи колдуктаарыяш-биле будун боду-ла кылаштаарынга дузалап чоруур. Олар боттарының чер кырында чок төрээн суурларынче чанып бар чорааннары ол-дур.

Ону көргеш, кижиниң иштибаары ажыннаар чораан. А оларга чүүң-биле дузалап болур тургаиыл? Ол бүгүнү көргеш, кижиниң ыызы келир.

Үжеи алды чыл иштинде дайын чокка чурттадывыс. Үжеи алды чыл. Ол үе иштинде хоорайлар-даа тургустунган, оңгарлар-даа бүде берген, уруглар өскеи, амыдыралдаа өскерилген. Дайынның дугайын уттуп болур бе? Чок. Чүге дээрге, сээн кирген совет өг-бүлең бүрүзүнүң барык шуптузу — дайын-биле холбашкан айыылга таварышкан болур-дур. Дайын чүгле фронтучуларны дээрбеден эрткен эвес, ол ам-даа бистиң уругларывыска болгаш уругларывыстың-даз уругларынга салдарлыг. Бистер ол дээш санүн чок чидириглеривис-биле ам-даа санаштыпаан бис. Ол дээрге, чангыссыраан кижилер-дир, кадыкшылын оскунганнар-дыр. Уругларның адалар чокка өскеин-дир. Уругларының уруглары ам кыргаи-ачалар чокка өзүп турары ол-дур.

Польшаның дээринге Вера Белик биле Таня Макарова өрттеи бердилер. Ол кыстар Берлинге чедир каш километр артканын картадан хемчээрилге ынак турганнар. Таня дайынның төнерин оиза манап турган — ашакка баар деп турду...

Мээң ашаам дайынның каргыштыг уржуунган дайын соонда кээп мөчээп.

Ынчан штурман чораан Руфина Гашева база-ла ашаан эртеле чидирген, ол мээңии ышкаш база-ла балыындан өлген.

Штурман Саша Попова олла олчаан ашакка барбаан. Оон ынаан дайынга өлүрүп каапканнар.

Бистиң полктуң командири — уругларының сес уругларының кырган-аваазы Евдокия Вершинская — үргүлчү-ле дыка берге дараан чоруур.

Ол дээрге чүгле мээң эш-өөрүмүнүң дугайы-дыр. Бүзээлеттирген Ленинград кайы хире ийик? Сталинградка чүү болчук? Крымга, Белоруссияга, а ол ышкаш эң-ле хөй кыраажа-когаралдарга, ажыг-човаланга таварышкан Төп Россияга кандыг болганыл? Бажың бүрүзүнге кирерге-ле дайынга өлгеннериниң портреттери турар.

Мен дайыиы көөр-даа хөнүм чок. Чогум-на ынчангаш кино тыртпырып турар мен. Ол бүгү база катаптавас ужурлуг. Черле катаптавас ужурлуг.

Наталья КРАМИНОВА бижээн.

(«Московские новости» — ПМА).

Элдептиг ан

Шоодуг

Күскү аңнаар сезонунун кидин түлүк үезинде үш аңчы боо-хөөгүн, күш-хүнеанын чүктенгеш, шала кежээликтей үнүпкен. Эртенги одарда аңнаары-биле олар одагланган олурупкан.

— Мында бир-ле ойбак бар чүве, аңаа эликтер эзти-ле өттүп турар чер — деп, Кортук-оол өөрүнге хөөрээп.

— Кайда ойбак боор ол?

— Мыл мында, мрак эвестө чүве.

— Оон элик елүржүк сен бе?

— Бирээни алган-на мен.

— Адып алганың ол бе, азы өлүп калган ак тып алганың ол бе?

— Өлүп калган ак чорааи ийин.

— Канчап?

— Менден хойгаш, утаавкут чок дезип маңнаан, дытка бажын чара шапчып алган чоржук.

— Уваа, белеп-не олча тып алган-дыр сен, але!—деп, өөрү кайгаан.

Дээрниң чөөн чүк талазында кылыыдан даңның сарыг хаазы чаа-ла чайнап келген. Ачылар чорунтарыга белеткеиип бергеннер. Оларның бирээзи олургаш, айтырган:

— А Кортук, демги ойбакче баар сеп бе?

— Ынчан-чаар!

— Ам база-ла бажы бузук хүлбүс чыдыр эвес дешпе — дишкеш, өөрү каттырышкан.

— Магат-ла чок — деп, Кортук-оол серте чок харылаан.

— «Хүлбүс атнан черни хүнүң аннаар» дижир чүве болгай. Сеп база-ла ол медлиг апарган-дыр сеп але, Кортук?

— Чок, кайын ындыг боор! Мен ол ойбакты анаа-ла аннап чаңчыга берген киижи мен.

— Че, чугаа көвүдеди, элик арга кирди! Дүргеп чорупчаалынар.

Үш аңчы үш чүкче базып-каапнар.

Кортук-оол ойбакка үүп кээрге ымыртыц болган. Бирле черде сиген шылырт дээш дыңналган. Өндейгеш, долгандыр көргүлээп. Чүү-даа чок. Аңчы бодунга мегезингеш, папирозун кыпсып тыртта берген. База-ла даап дыңналган. Кортук-оол боозун сегирип алган. Канчаңгаш-ла мурнунче көөрге, тулган улуг күлбүс дее ол өттүп турган.

Кортук-оол арай-ла сүрээдексей берген. Дем чаа-ла кургадыр чодуп каапканы дер база катап хөваандан, думчуунуң бажындан ыйлайып үнүп келген. Канчаары ол чүве ийик, аныяанда чаа-ла аннап эгелеп чоруур үезиндеги чанчылы ам-даа артып калганы ол ийикпе, бүткүр боду чымсырт кыныы берген. Демги хүлбүзү ол-ла черинде турбушаан мындыг.

А мырыңай чанында, өг дег борбак хаа баарында, кедергей улуг адыг Кортук-оолче удур көргеш, кедеп чыдып алганын ол эскерип каап, ангадай-ла берген. Хүлбүс көргеш безин сүрээдеп турган Кортук-оол ам мырыңай ангадап калган, арны ыйбагар ак апарган. Кортук-оол дүргеп-не сыгыр-октуун зөллей түткап, олурга каапкан. Сыгыр-октуг-биле адарга, кончуг даг-ыргек кайын тоор, харын удур хөлүп көөр, а чаштын чоруур дээрге артында улуг хаа бар, ону эртер арга чок. Кортук-оол ынчаар берге байдалга таварышкан. Адыг биле аңчы удур-дедир көрүшкеп, кайызы мурнаарыл дээш манашкап олурупкан. Кортук-оолдуң шуут сөөгү сириләөр болган. Ынчаар-ла бир шак эрткен. Оон чер чыгып, бүгүле чүве тодаргай таныттыныл турар апарган. Адыг шимчевээн, маңнап чытпышаан. Анчы база-ла шимчевейн, адыг канчаар ирги дээш, олурбушаан. Даглар баштарынга хүн шалып, янзы-бүрү куштар хөглүг кылдыр ырлажы бергенде, ынчан харын Кортук-оолдуң төнчү чаазалып, корткаиы памгарап, чам халыпдаа кедзе, хүндүс черле барыктыг ыйнаан» деп бодаап, адарып шинтпирлеп алган. Удур көрүп чыткан адыгныл холуига сыртанган бажын орта сыгыр-октуу-биле чыкла кылган. Адыг шимчевээн.

— Дала бээри ол бе? — деп чугаалаанмышаан. Кортук-оол база-ла аткан. Адыы чытпышаан. — Азы мындааты хүлбүс дег, бажын дашка чуурга үзүп алган адыг эвес ирги бе?

— дээш, үшкү удаа боолаан. Шимчевээн. Өлген ан-дыр деп бодаап. Кортук-оол ол-бо дээриглеп чораан, адыгныл чаныпга кедеп чеде берген. Адыг деп бодаан чүвези черзи чудук болган. Удур ушкан, өртең, чоон черан чудук доорбажын адыг кылдыр көрүпкеп. Чудукта ок деттеп бе дээш көөрге, кеңгүс куруг болган.

— Элдептиг ан-дыр аа! — деп. Кортук-оол чааскаан чугаалаңгаш, долгандыр көргүлээп. Демги хүлбүзү шагда-ла арлы берген боон-тур.

К. АРАКЧАА.

ОРДЖОНИКИДЗЕ. Хоорайларнын кудумчуларынга азар чаа шактарның баштайгы бөлүүн янзы-бүрү электрилиг шактар, электроннуг секундомерлер кылыр прибор тудуушкун заводу бүдүрүп үндүрген. Оларның бирээзин даштыгаа азары көрдүнген, оон даштыкы хевири чараш, агаар-бойдустуң кандыгдаа байдалынга ажылдап шыдаар.

ЧУРУКТА: мындыг шактарны Одессаже, Донецкиже, Кзыл-Ордаже чорудар. Оон циферблады — 3×3 метр.

Ю. БЕЛОРЕЗОВТУН фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

«УЛУ СЫРЫПКАН»

Хүн-даа каап, дээрнин хинданинде хир-даа чок нанн-даа чер шору турган. Кым-даа ажыл-херектиг болгай, мендаа база-ла албан черинче далажып бар чор мен. Даргам дораан чедип кел дээш мындыг болган. Албан шагы шагда ажып, он шак чоокшулап турган чүве болгай. Озалдаарын ол-дур дээш, далажырым-даа кончуг...

Кандазай чиктиг чоор, кежээликтеп-даа кел чораан ышкаш, чер сарыг иогаан ен кирип, имиртиңнеп-даа кел чораан ышкаш. Демги изиг кайы боор, сериңдеп-даа кел чоруур. Бажым-даа десканиксээр, кускум-даа келиксээр аян бар. Арага-дары-даа амзавас: кадыым-даа аиаа киижи болгай мен, ам канчап базырым ол, дадайым ай — деп, дүрген-дүрген базып тур мен.

Албан черинин эжинде хей-ле улус өрү харап алган, хөлчок-ла хөөрешкеи турлар.

Ам көөрүмге, улустар кара шилдер караанга тутқулап алган, хүнче-ле хараан турар.

— 30 хуу чеде берди!—даа дижир.

— Булутта булан чаагы ышкаш апаарды-даа дижир.

Чер имиреңип, имиреңип-ле кел чоруур. Серинии-даа хөлчок апарган.

— Температура куду бадып, 15-ке келди—деп, бир киижи хөлэээн тур.

Мен бир киижиниң карартыр хөөлеп каап шилип дилеп алгаш, улус өттүнүп, база-ла хүнче шыгаай бердим: Аанакайын. Хүнүң бир чартыы шуут чок, чартык айзый берген. оозу безин хап кызыл апарган болду. Катап-катап көрүп-ле тур мен.

— Өршээ дадай, ол канчап барганы ол?—деп. чоргужеме чер ам шуут карацгылап. бажым дам десканнып. кускум келип-ле эгеледи.

Улустарның ыыт-шимээнин, алгы-кышкызы киткеп-ле үнду: Чанымда турган ирей алгыра-дыр:

— Өршээ хайыракап, бурган өршээнин! «Улу сыырыптары ол-дур! Бир киижи тургаш, мынча дижир боорутай. Эктинде кара меңнит эр кара чангыс киижиден кускунналдыкар!

— Кызыл-калдар ыттан эртинер!—деп, бир киижи алгырды.

— Ойт, кайда өшкү бармл, кудуруун долган туруп, кызыл-сарыг өшкүнү алгырганар!

— Өршээ дадай, алгыржыкпар, кышкыракыкар, ха-дуума!—деп, бир кадай аа-чаза кускунпаан тур.

— Аттыг-ла чүве-дир але, уё, чүрээм, чүрээм!—деп, бир аныяк уруг хөлэээн тур.

— Хүн хайыраканны Улу сыырыптарга, улуг кускуннажып, алгы-кышкы үндүрүп турган— дижип, шаанда улус ынчаар чүдүп чораан.

Ам бойдустуң ол бир янзы болуушкуну— хүн туттуруушкунуи улус эртем ёзузу-биле билир апарган. Бо чылын июль 31-де болган Хүн туттуруушкуну бистин Тывага база көзүлген. Ол туттуруушкун эртен 10 шактан 11 шакка чедир өрткен. Ону шуптувус көрдүвүс.

Хүн биле Черниң аразында Ай таварышкаш, Хүнүң дуглай бээрге, ындыг туттуруушкун болу бээр деп ам-на билдим. Чүрээм ам-на чогуур орнунга кээп албан хүлээлгезин күүседи берди.

— Хүннүң ындыг туттуруушкуну ам 2026 чылда, 45 чыл болгаш болур деп эртемденнер шагда-ла санап каапкан-дыр ийин—деп, чанымда эр хөөрээп тур.

Ол хүнзедир, кежээ дургу, харын эртеиинде-даа ол Хүн туттуруушкунуи канчаар көргенид улус дыка-ла хөөрежип тургулаан.

Л. ЧАДАМБА.

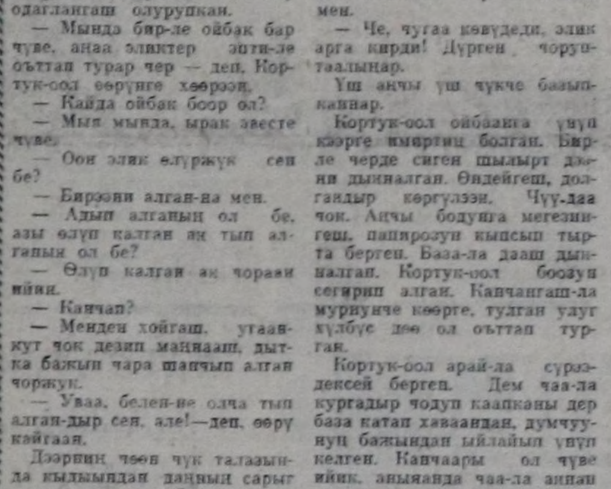

ДООРА ДУРГААР

1. Драматург В. Кек-оолдуң сураглыг шивээ. 5. Хову кужу. 9. Бодундан улуг киижини хүндүлеп адаары. 10. Культуралуг тарымал үнүш. 12. Приморьеде хоорай. 13. Чалым хаялар аразы. эрттинмее чер. 14. Хүндүлээнде сунар торгу ады. 17. Часкы хову ажылы. 18. Тывада суур. 19. Химиктиг элемент металл. 20. Тывада хоорай. 23. Уе-шевер тыва хөрөжениниң фамилиязы. 27. Сүттен кылган чем. 30. Чуга демирден сава. 31. Үр үеде кадагалаар сүттен кылган чем. 32. Бажыныиы адаиы талазыи адаары. 34. Күш. 36. Хыналза эртерде адаары. 37. Частың баштайгы чечээ.

УЗУН ДУРГААР

1. Бөлүп каап евген, саваиы адаары. 2. Кандыг бир мергежилди чедип алганда адаары. 3. Молдавияның ыры, танцы ансамбли. 4. Үр хайындырар чем аймаа. 5. Даргаиның херексели. 6. Ыяштың бир хевири. 7. Демирип тудуштурун хаймылдырары. 8. Тыва АССР-ниң алдарлыг погаалчызы. 9. Енисейниң бир адыры хем. 10. Казахстанда улустун аас чогаалчызы, шулукчүнү адаары. 14. Малды ажаап-тежээриин бир хевири. 15. Дириг амытаниың хан оруу. 16. Диөнг амытаниың бир органы. 20. Бойдустун бир чурумалы. 21. Арга-маан хайгааракчызы. 22. Хемчиктиң бир адыры. 24. Теве ады. 25. Аас-кежиктиг, тамчыктыгда адаары. 26. Аттажыи адаары. 28. Хакасияда хоорай. 29. Бедик тайгаларда эм үнүш. 33. Бөлүк өглерип адаары. 35. Тывада бир ансамбльди адаары.

Руслана САРЫГЛАР.

Барыын-Хемчик район.

ТАШТЫКЫ БАШТАКТАНЫГЛАР

— Яцек, көрүнчүк мурнунда караан шийип алган чүге турарын ол?

— Удуп чыдырымда капчаар ностурумну билип алыксаар-дыр мен...

* * *

Официантыга кафеге келген аалчы мынча дээп:

— Стаканымда кара-сээн салдап чор.

— Хей чүве-дир! Ол демей хөйну ижер эвес...

А. БОРИСОВ.

ЯПОНИЯНЫҢ УЗУН НАЗЫЛЫГЛАРЫ

Амгы хүииерде Японияда 100 хар ашкан узун назылыгларның саны 968 четкен. Оларның эң-не кырганы Сигенчийо Идзуми. Ол чоокта чаа 116 харлаан. Ук кырган кажан АКШ-ка хамаапы даймны төнгенде, 1865 чылдың июнь 29-та төрүттүнген. Оон бажыңы Японияның мурнуу түүнде Токуноема ортулукта турар. Ылаңгыя ол чер аныяктарның аян-чорук кылып турпстээр чери болу берген. Чамдык хүннерде аян-чорукчулар 200 киижи чеде бээрии оон төрелдери чугаалап орар.

* * *

КЫМЫСКАЯКТАН-ДАА БИЧИИ

Японияда уругларга эң-не бичии номну будурүп үндүрген. Оон хемчээли кымыскаяктан-даа бичии болган. Ол номиун 20 хире арынларында паровозтар болгаш кымыскаяктар дугайында чаптарга ийи ырыны парлаан.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

АВГУСТ 8-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ут». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 9.00 — Москвадың күүнеиин симфониялыг оркестри орус композиторлар чогаалдарын күүседир. 9.25 —«АВВГД-ейка». 9.55 — «Ада-иелер, силерге». 10.25 — «Челзош». Улус чогаадылгазының телепрограммаларының IV Бүтүн-делегей фестивалы: «Мавриканың ырылары болгаш танцылары». 10.50 — «Совет чурупга ураң чүүлүү». «В. А. Фаворскийиин мастерскаязында». 11.50 — «Оиу кылып шыдаар силер». Аныяк чогаадыкчылар конкурузу. 12.40 —Концерт. 13.15— «Спортлотопуң» 32-ги тиражы. 13.25 — «Дем каттыштырылгазы». 13.55 — Чурттар аразының конкурузунуң лауреаты В. Ересько ойнаар. 14.15— Бөгүн делегейде. 14.30 — «Кезээде-ле демисел... Александр Блоктуң амыдыралынган». 15.40 — Бөгүн Күшкультурижүнүң Бүтүү-эвилел хүнү. ССРЭ-ниң Спорт комитединиң даргазы С. П. Павловтуң чугаазы. 15.55 — «Бистиң спортчу туктарывыс адаа-биле». Концерт. 16.15 — Уругларга фильм. «Канопеден ооидар». 17.30 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 18.30 — 18.45 — Чапсар. 18.45 — Политиктиг хайгааракчы В. П. Бекетовтуң беседазы. 19.30 — «Кипопаворама». Москваның XII делегей фестивалы. 21.00 — «Ут». Информастыг программа. 21.35 — «Кроссворд». Эстрада программазы. 22.35— «Центрнаучфильм» студиязының эртем-тайылбырлыг фильмнер программазы. 23.00 — 00.45 — Бүт бомбүүнге ССРЭ чемпионады. «Спартак» — «Динамо» (Тбилиси). Төнгенде — телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

14.20 — «Амыдыралче путёвка». 15.05 — «Бо — Украина-дыр». Документалдыг фильм. 15.35 — Ф. Шиллер— «Мария Стюарт». ССРЭ-ниң Москвада М. Горький аттыг академиктиг театрының фильм-шиизи. 18.30 — «Музыкалыг киоск». 19.00 — «Кино аян-чоруктар клуву». 20.00 — «Тамчыктыг удукар, чаштар!» 20.15 — «Кадыкшыл». 21.00— «Ут». Информастыг программа. 21.35 — 23.45 — «Чүгле үш недела». Ураи-чечен телефильм. 1-ги болгаш 2-ги сериялары.

Редакторнуң оралакчызы
К. К. САТ.

АГААР

Кызылдың агаар станциязының медээзин ёзугаар алырга, бөгүн республикага бүргеп, аязыр, чамдык черлерге биче чаар. Мурнуу-барымын чүк угланыышкынныг хаттың дүргени секундада 9-14 метр чедер. Агаарның температуразы 20-25 градус чылыг болуур.

Кызылга эдир булуттаар, чагбас. Барыын чүк угланыышкынныг хаттың дүргени секундада 9-14 метр чедер. Агаарның температуразы 23-25 градус чылыыр.

КИНО

АВГУСТ 8-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Ынакшыл темазынга фантазия» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Бергелер таварты сылдыстарже» (2 сериялыг) 15.00, 17.30, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Террор» операциязының буурааны» 14.30, 17.20, 20.10 шактарда (Польша — ССРЭ, 2 сериялыг).

«ПИОНЕР»: Кииочымыидыы 10.00 шакта, «Мичиан Панин» 11.40 шакта, «Улуг хемниң эриинде» 14.20, 16.20, 18.20 болгаш 21.00 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Регламыг киижи» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«Шын» солуннуң редакциязынга курьерлеп ажылдаар кижилер негеттиниң турар.

Редакциянын адреси: Кызыл Шетинкил-Кравченко кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ. Редакторлар 2-24-63, редакторлар оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75, харысаалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийа амыдырал болгаш совет курлузут киллистериниң 2-37-13, пропаганда киллизиниң 2-31-75, культура киллизиниң 2-23-54, кодун ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, улетпур киллизиниң 2-31-75, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн баргында 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17866. Чагыг № 1736

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының керектериниң талазы биле чүдүлгениң улам-на (Кызыл Шетинкил болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1) ТС—01440

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 184 (11682) | 1981 чылдың август 9, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттингеш | Өртээ 2 көө

УЛАМ ЭКИЖИДЕР ДЭЭШ

Тыванын малчыннарының болгаш мал чемнери белеткекчилериниң мурнунда белен эвес соруглга тургустунуп келген. Чылдың кандаашкынныг болганы-биле мал ажылдакчылары эки одар-белчинир сүргеш, ырак тайгаларже, хемнер баштарынче көшкүлээн, оон-биле кады олар малынга чемнерин база белеткеп турар. Үнүш-дүжүттүң хирелиг болуп турары-биле мал чемнериниң белеткелчилери ырак-узак черлерже чоруп, арга-арыглар, шынаалар эдерти ажылдап турар. Бо чугула кампанияда хоорайлардан болгаш суурлардан киржип турар кижилериң бригадаларының, звеноларының саны кайы-даа чылдаазындан дыка көвүдээн.

Мал чеми белеткеп турарларның болгаш малчыннарның ажылын шын организастаары, оларның ортузунга политмассалыг ажылды күштелдирери, ажыллаарынга, чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузары-биле чергелештир, оларның садыг-биле хандырылгазын экижидер дээш улам күжениишкиниг ажылдаары садыг организацияларының, бирги ээлчегде республиканың кооперация садыының бо хүннерде эң чугула сорулгаларының бирээзи болуп турар.

Чайлагларда хойжуларны, фермалар ажылдакчыларын, семиртилгеде малдарның кадарчыларын болгаш мал чемнери белеткеп турар кижилерни бараан болгаш аъш-чем-биле хандырарын Кызыл райпозу, Бии-Хем райпозу, «УТКА 25 чылы» совхозта рабкооп, Каа-Хем райпозу болгаш өске-даа чамдык хереглекчилер нитилелдери мурнукузундан дыка экижиткен. Ол черлерниң автомагазиннери хандырып турар малчыннарынга, ырак черлерде мал чеми белеткеп турарларга доктаамал барып, чаа хлеб-булочка кылыгларны безин садыглап турар. Бо хереглекчилер нитилелдери чайгы үеде малчыннарга болгаш мал чемнерининң белеткелчилеринге, дүжүт ажаакчыларынга садыглаар баразынарның фондузун тускайлап алганындан оларның автомагазиннеринде, көдээ черлерде магазиннеринде бараанарның саны-даа, ассортиментизи-даа элбек болуп турар.

Бай-Тайга, Чөөн-Хемчик райполары, «Өөк» совхозта рабкооп болгаш өскелер-даа мал чемнерининң белеткелининң эгелээни-биле холбаштыр көдээ черлерде магазиннерниң ажылдаар шактарын таарыштыр тургускулаан, арага аймаан садыглаарының чурумун шыггыыраткан. Бригадаларже, фермаларже, мал чемнерининң белеткекчилериниче үнүүшкүнүүг садыглаашкыныы организастап турар черлер көдээ ишчилерниң макталын чедип ап турар.

Моон-биле чергелештир ырак-үзак одарларда малчыннарны, мал чемнери белеткеп турар кижилерни чугула хереглелдин бараанары-биле хереглекчилер нитилелдериниң хандырып турарында четпестер хөй дээрзин демдеглээр херек. Ол болза СЭКП обкомунуң III пленумунуң доктаалында болгаш СЭКП обкомунуң кыйгырыында малчыннарның болгаш мал чемнерининң белеткекчилериниң бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга бүгү-ле таарымчалыг байдалдарны тургузар дугайында айтыышкыннарны чамдык хереглекчилер нитилелдериниң шүшпен күүседип турарының херечизи-дир.

Ыраккы одарларда малчыннарга, фермаларга, сигенчи бригадаларга автомагазиннер ийикпе садыгжылар неделя-неделязы-биле барбайн баар, суурларда аъш-чем магазиннери эртен орай ажыттынар, кежээ эрте хаглынар, ынчангаш малчыннар, сигенчилер ону манааш, хөй үе-шактыг чидирип турар. Тожу районнуң ыракта малчыннарын, фермаларын, ылаңгыя ивижилерни садыг-биле багай хандырып турар. Мурнуу районнарның мал чемнери белеткээр хөй бригадалары болгаш кижилери ажылдап турар Ак-Чыраа девискээринде чонуун садыг-биле хандырылгазы орта шиитпирлеттингеш.

Чамдык кооперациялар чайгы үеде малчыннарга болгаш мал чемнери белеткеп турарларга садар бараан курлавырларын таарыштыр шилип албаанындан чамдык автолавкаларда болгаш магазиннерде чугула хереглелдин бараанарының ассортиментизи кызыы, харын-даа чамдыктары чок болуп турар. Чижээ, Барыын-Хемчик райпозунуң чамдык магазиннеринде эзер, чүген, хомут, хендир, дага, шалыыш, таптааш, дээн чергелиг бараанар чок болган.

Малчыннарның болгаш мал чемнери белеткеп турар кижилериниң бараанарга хереглелдерин хүн бүрү үзүктел чок хандырары амгы үеде кооперация садыының дорт хүлээлгези болгаш оон ажылдакчыларының алдарының херээ. Амгы байдалда илереп турар четпестерни дораан чайладыр хемчегларни хереглекчилер нитилелдериниң баштаар черлери дарый алыр ужурлуг. Маңаа бүгү-ле аргахевирлерни ажыглап, автомагазиннерни чөп ажыглаар, үнүүшкүнүүг садыглаашкыннарны, харын-даа дерги садыын организастаар херек.

Көдээ Советтер күүскомнары болгаш совхозтар дирекциялары-биле сүмележип тургаш, көдээ магазиннерниң ажылдаар чурумун үениң негелдезинге дүүштүрер херек. Хөй чоннуг ырак черлерге, ылаңгыя Ак-Чыраага садыг хандырылгазын Респотребсоюз, райкүүскомнар, райпо баштаар черлери автомагазиннерни ээлчештир чорудар азы ларёктар ажыдар дээн ышкаш аргаларны ажыглап тургаш, үзе шиитпирлээр үе келген. Бо болгаш өскө-даа айтырыгларны шалыпкын, боттуг шиитпирлеп тургаш, кооператорлар малчыннарның, мал чемнери белеткекчилериниң чымыштыг ажылынга улуг дузаны чедирер хүлээлгелиг.

ТЫВАНЫҢ КҮШ-АЖЫЛЧЫ ХҮННЕРИ

КҮШТҮ МӨӨҢНЭЭН

«СЭКП Төп Комитединиң Чиигине секретары эш Л. И. Брежневтиң айтыышкыннарынга болгаш бөдүүн база чүүлүктүг мал чемнерин белеткээрни хөвүдедир талазы-биле СЭКП Төп Комитединиң доктаалынга дүүштүр республиканың партия, совет болгаш көдээ ажыл-агый органнарының сорулгаларының дугайында» айтырыгны партия обкомунуң III пленумунга чугаалашкан, ында мал чемнерин көвүдедириин программазын ажылдап кылган. Пленумнуң шиитпирлерин Барыын-Хемчикте «Дөп-Терезин» совхозтуң ажылчыннары, специалистери болгаш албан-хаакчылары чүүлдүзүнүп деткээш, ажыл-ишке программа кылдыр хүлээп алган. Совхозта он бирги беш чылда мал чемнерин белеткээриниң план-хемчеглери ажылдап кылдыгаш, ону боттандырар хемчеглерни ап турар.

Бо чылын агаар-бойдус каан болуп турарындан мал чемниң белеткелиние онза кичээнгейни салырын СЭКП обкому айыткан. Ол айтыышкыны күүседир дээш совхозта партия комитеди партия эге организацияларынга, партия балыктеринге, бригадаларга, суурда хөй-ниити организацияларынга хуралдарны эоттиргеш, анаа хүннүң чугула айтырыы—мал чемниң белеткелиниң дугайында чугаалашкаш, бүгү ажылчы чоннарны олче мобилизастаар талазы-биле тайылбыр ажылын чоруткан.

Мал чемниң белеткелиниң бүгү участокторында 31 коммунисти, 36 комсомолец ажыглаан бис. Сиген белеткелиниге киржир бригада, звеноларның удуртукчуларында коммунистерни томуйлаан. Ийи партбөлүктү тургускан.

Мал чемнерин белеткелиниң республикага чарлаан шалыпчы ийи айның баштайгы хүннеринден эгелээш, социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда коммунистер чоруп орар. Олар чүгле боттары эки ажылдап турар эвес, өскелерни бо чугула кампанияже хаара тудуп турар.

Социалистиг чарыштың шын, дээштиг организастаарынче код кичээнгейни салган бис Бердинген онаалдаларны чедиишкиниг күүседири оон улуу-биле хамаарыжыр. Партия комитеди, профэвилел, комсомол организацииялары, дирекция сүмележип тургаш, социалистиг чарыштың негелделерин, шаңнаар-мактаарының хемчеглерин ажылдап кылган. Күш-ажылдың будүрүкчүлүүн бедидерни, күш-ажылды организастаарын экижидерин чугулалап көрүп негелдеде айыткан. Оон-биле чергелештир хожудап турарлар чок ажылдаар сорулганы салган, ынчангаш ортумак ажылдап турарларны мурнакчыларның одуруунче киирер. Бижыглаан машина-техниканың, эт-херекселдериниң эдилелин, кыварчаар материалдар камналгазын көөрү база негелдеде киргеп.

Бригада, звено бүрүзүнүң белеткээр ужурлуг сиген, силос, будук-бүрүзүнүң планның онаалдаларын чараштыр бижээш, көскү черлерде аскан, лозуңнар бар, көргүзүг самбыралары кылдыган.

Социалистиг чарыштың түңнелин беш хонгаш үндүрер коммунист О. Бадзын-оолга удурткан комиссияны тургускан. Ук комиссия чарыштың негелделерин ёзугаар түңнелдерни үндүргеш, мурнакчыларны шаңнарынга киирип турар. Сөөлгү түңнелинде В Сааяга удурткан комсомолчу-аныяктар бригадазы 52 тонна сигенни болуп, сараттааш, суурнуң «Дамырак» , агитквартальныың чурттакчылары чедi тонна сигенни, сарлык кадарчылары Күжүгет Дамбыра, Ооржак Сереэдар 10-10 тонна сигенни белеткээш, социалистиг чарыштың тиилекчилери болган. Оларга партия комитединиң, директииның профэвилел, комсомол организацияларының вымпелдерни, акша шаңналдарны тывыскан. Оон аңгыда эки ажылдыг механизаторларга, сиген болукчүдеринге, холбиле сиген кезип турарларга болгаш өскелерге-даа шаңналдарны тыпсып турар.

Чарыштың түңнели үнерге, хуралдарга дыңнадыр, чедиишкиниг ажылдың дүржулгазын неперединр, четпестерни канчаар эдип алырының оруктарын айтыр. Күш-ажылдың чурумун үрээрлерни шыггыы шүгүмчүлээр. Күш-ажылдың алдар түгүн көдүрүп турар. Агитхүүдустарны үндүрер, көргүзүг самбыраларын долдурар агитаторларны бригада, звено бүрүзүнге быжыглаан. Культура бажыының «Эдегей» агиткультбригадазы сигенчилерге концертти көргүзүп чоруп турар. Мурнакчыларны мактаан, чалгааларны, арагачыларны шооткан номерлер программада киргеп.

Совхозтуң ажыл-ишчилери оът-сигенниң үнгени багай-даа болза бүгү-ле күштү, аргаларны ниитиниң малынга хөй чемнерни белеткеп алырынче угландырган. Хол кадыыры-биле арга-арыглар иштин, харагаанар аразын , буга-сумуи кыдыгларын, дөңгеликтиг черлерни кезип турар. Августуң 1-ге чедир медээ ёзугаар алырга, ажыл-агый 440 тонна сигенни белеткээн, азы планныг онаалдаының 21 хуузу болган. Будук-бүрүңү 640 тонналы белеткээн. Мал чемниң белеткелиниң темпизи бедик деп санап болбас. Чамдык эштер ажылга орай келир, эрте чоруй баар товарылгалар бар, күш-ажылды организастаарын экижидер хемчеглерин совхозтуң парткому, дирекциязы, профэвилелиң ажылчын комитеди ап турар.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң болгаш СЭКП обкомунуң III пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш бистиң совхозтуң ажыл-ишчилери мал чемнериниң белеткелиниге ам-даа идепкейлиг киржип, келир кышка үлегерлиг белектенир дээш бүгү-ле үүлдерни кылырлар.

М. САРЫГЛАР,
«Дөп-Терезин» совхозта партком секретары.

Бөгүн — Тудугжунуң хүнү

«Кызыл тудуг» эргелелде Анатолий Дмитриевич Воронининиң удурткан тудугжулар бригадазында он тос кижи доктаамал ажылдап турар. Оларның аразында арга-дуржулгалыг улуг тудугжулар, амыдыралга оруун чаа эгелээн аныяктардаа бар. Бригада моон мурнунда чурулга мастерскаязының тудуунга ажылдап турган. Ам олар Кызыл хоорайның мурнуубарыын талазында хавак кырында № 3 ортумак школаның эштир бассейнин кылыры-биле чедип келгеннери ол.

Бригада кежигүннери амгы хүннерде тудут-монтаж ажылдарын бедик темп-биле чорудуп, организастыг ажылдап турар. Хоочуун тудугжулар О. Назын биле Н. Сүүр-оол өске эштеринге үлегер-чижээн көргүзүп, мурнакчыларның одуруунден үнмейн келгеннер. Оларның кылган ажылынын шынары эки болуп турар. Ортуң Байкараевич биле Николай Түлүшович хүнде кылыр ажылдың нормазын үргүлчү ажыр күүсетпишаан, аныяк тудугжуларга боттарының арга-сүмезин берип турарлар. Күш-ажылдың хоочуннары Тудугжу хүнүн чаа чедиишкиннерлиг уткуп алганнар.

ЧУРУКТАРДА: (адаанда) тудугжулар О. Назын биле Н. Сүүр-оол; школа тудуунда бөлүк ажылчыннар.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотолары.

ҮҮЛЕ БҮДҮНГҮР

Бора-Хөлдүң Хараган — СЭКП-ниң XXII—съездизи аттыг совхозтуң сиген кезер шөлдериниң бирээзи. Оон сигенчилер кандыг-даа кааң чылын эвээш эвес мал чемин ажаап ап келген. Агаар-бойдузу берге, чаъскаашкын чон болган изиг болган бо чылын безин Хараган хөвүзунда сараттарны көрүп болур. Оң сараттарның чамдыызы — совхозтуң тудугжуларының түңнели.

Александр Кара-Сал удурткан тудугжулар бригадазы бо чылын 15 тонна сиген белеткээр планныг. Оон 9 тонназын олар август 5-ке чедир белеткеп алганнар. Ам артканын бо хүннерде белеткээр дээш, кызымакай ажылдап турарлар.

Л. И. Брежневтиң Т. Живков-биле найыралчы ужуражыышкыны

СЭКП ТК-ниң Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң БКП ТК-ниң Чиигине секретары, БУР-ның Күрүне чөвүлелиниң Даргазы Т. Живков-биле ужуражыышкыны август 7-де Крымга болган, ол Совет Эвилелинде тур дыштанып келген.

СЭКП-ниң болгаш БКП-ниң политиктиг-организакчы болгаш идеологтуг ажылының дугайын, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң болгаш БКП-ниң XII съездизиниң шиитпирлерин канчаар боттандырып турарының дугайын Л. И. Брежнев биле Т. Живков бот-болунга дыңнаткан.

Социализм — өшапкын хөгжүделіг ниитилел. Ол доктаамал хөгжүлдеде турар. Социалистиг болгаш коммунистиг тургузуушкунуун чорудулгазында тыптын келир чаа сорулгалар партияларның ханы чогаадыкчы көрүлдезин бодунга негээр. Тодаргай чурттун национал онзагай чүүлдерин барымдаалаары социалистиг хөгжүлдениң дүрүм ёзугаар ниити чүүлдери-биле дүгжүүшкүнүүг болганда ол чогуур түңнелдерни бээр.

Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң Софияга болган 35-ки сессиязы социалистиг күрүнелерниң аразында кады ажылдажылганы калбартырының чаа перспективаларын ажытканын демдеглээн.

Экономиктиг талага ССРЭниң болгаш БУР-нуң кады ажылдажылгазын ханыладыр талазы-биле чаа хемчеглер ужуражыышкын үезинде төлевилеттинген. Металлургиазын хөгжүдүп алырда, болгар индустрияның будүрүлге күүлерин долу күчүзүнге ажылдарга Совет Эвилели Болгарияга деткимче көргүзер. Совет Эвилелинге көдээ ажылагый продукциязын садарын Болгария көвүдедип, ССРЭ-ниң девискээринге газ дамчыдылгазын, даг-руда арыглалыының будүрүлгелерин болгаш чамдык өске-даа чүгула будүрүлгелерни тударынга идепкейлиг киржир.

Л. И. Брежнев биле Т. Живков делегейниң чугула айтырыгларын чугаалашкан.

Делегей херектерин импержи ёзу-биле көөрүн ССРЭ биле БУР буруу шаап турар. Чер кырынга политиктиг кадык байдалды деткип тургузары—улуг-даа, биче-даа күрүнелерниң ниити сагыш салыышкыны-дыр. Тургустунган байдалдарда тайбыңче угланган дүлгүүр — боо-чепсекти эңдере бүдүрерин шеглээри болгаш чепсеглениишкинни үе-чадалап дүжүрери-дир. Ядролуг боо-чепсектерни-даа, өске хевирлерниң боо-чепсектерин-даа кызыгаарлаар талазы-биле ажыл-херекчи, шынгыы чугаалажыышкыннар дээш чайгылыш чок турүүн турар ССРЭ-ниң туружун Болгария шиитпирлиг деткип турар.

Дүшкүүрлүг чорукту кошкадыры Балканнарны киришти-тир Европаның чамдык районнарынга ядролуг чепсээ чок зоналарны тургузарынга эки бараан боол болур ийик деп, ССРЭ-биле БУР санап турар. Балкан чурттарының аразынга кайы-даа талага ажыктыг кады ажылдажылганы хөгжүдер талазы-биле Болгарияның боттуг политиказынга Совет Эвилели каттыжып турар.

ССРЭ биле БУР кижи төрелгетенниң мурнунда турар эң кол айтырыгларны шиитпирларинге бүгү күрүнелерниң күжениишкиннерин каттыштырарының талалакчылары болуп турар. Амгы үениң дешилдезиниң байдалдарында долгандыр турар бойдусту, экологияны камгалаарының, эң-не айылдыг азырларны ажып эртеринин, делегей океанын шиңгээдип алырының болгаш оон-даа өскелерниң дугайында чугаа чоруп турары ол.

Ынчалзажок делегей байдалының нарыылаашкыны, боо-чепсекти мөөңнээрин уламчылап турары, делегей харылзаалырынга бүзүрешпес чорукту-ның болгаш ажаннежилгенин байдалын империализмниң өшбиле чидиглендирип турары тайбың кады ажылдажылгага шаптыктап турар. Капиталистиг күрүнелер, хамыктың мурнунда НАТО агрессчи шеригполитиктиг чаа бөлүглежиишкиннерни тургузар болгаш оларның эргилерин калбартыр дээр оралдажыышкыннарны кылып турар.

Ынчалза-даа тайбыңны быжыглаары болдунар аргалыг. Ону улустар күзеп турар. Оларның тура-соруун херексевейн барып болбас. Дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарынче, бүзүрежиринче болгаш дугуржуушкуннуг болурунче угланган тодаргай орук СЭКП-ниң XXVI съездизиниң кедүргени 80 чылдарның Тайбың программазында төлевилеттинген. Бир эвес өске-даа күрүнелерниң күжениишкиннери делегейниң айыыл чок чоруунуң эрге-ажыктарынга, дайын кыжаныышкының чайладарынга бараан болур болза, социалистиг чурттар оларны болур-чогууру-биле үнелеп көөр.

Л. И. Брежневтиң болгаш Т. Живковтуң ужуражыышкыны найыралдың болгаш акыдуңма ёзугаар байдалынга эртип, чугаалашкан бүгү айтырыглар дугайты үзел-бодалдарның бүрүн чаңгыс эптиирбиле демдеглеттинген.

СЭКП ТК-ниң Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ниң секретары К. У. Черненко, СЭКП ТК-ниң Чиигине секретарының дузалакчызы С. Правчанов ужуражыышкынга киришкен.

(СЭТА).

БАЙЫРЛЫГ ХУРАЛ

Чурттуң будүрүлге күүзүн улам улгаттырар, чонга таарымчалыг чурттарга бажыннарын сөңнээрин совет тудугжулар боттарының кол сорулгазы кылдыр көрүп турар. Оларның маадырлыг күш-ажылының ачызында Сибирьниң хемнеринге күүлүг электростанциялар туттунуп, тайга, сыы ажыр Байкал-Амур магистральның оруу шейлүп, картага чаа-чаа хоорайлар болгаш суурлар көстүп кээп турар.

Эң чугула тудуг объектилеринге капитал салыышкынынарны болгаш материалдыг курлавырларны мөөңнээр дугайында чугаа Тудугжунуң хүнүнге тураскаатканы байырлыг хуралга болган. Ук хурал Москвага болган.

Президиумга — СЭКП ТК-ниң Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ниң секретары А. П. Кириленко, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы В. Э. Дымшиц, СЭКП ТК-ниң харысалгалыг ажылдакчылары, хөй-хөй министерстволарның болгаш ведомстволарның удурткучулары, социалистиг чарыштың тиилекчилери, найысыладың хөй-ниитизиниң төлээлери олурганнар.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы И. Т. Новиков илеткел кылган.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин, он бирги беш чылдың даалгаларын чедиишкиниг күүседир дээш бүгү күжүн мөөңнээрин байырлыг хуралдың киржиктилерия бүзүреткеннер.

(СЭТА-ның көрр).

«Интеркосмос—Болгария 1300» ужудуушкунда

(СЭТА-ның ады-нга)

1981 чылдың август 7-де Совет Эвилелинден «Интеркосмос — Болгария 1300» спутникти салып үндүрген. Спутникти салганының кол сорулгазы Черниң ионосферазында болгаш магнитосферазында физиктиг байдалдарны өөренип көөрү болур.

Спутникте тургускан эртем аппаратуралардың Болгария Улус Республиканың эртемденнери болгаш специалистери совет эртемденнериниң дузазы-биле ажылдап кылган болгаш белетизээн, ону:

— ионосфераның плазмаларын болгаш зарядтыг частицаларның бедик энергетиктиг агымнарын;

— доктаамал болгаш өскерлип турар электрилиг болгаш магниттиг шелдерни;

— атмосфераның даштыкы картын спектриниң ультрафиолеттиг болгаш көстүр талазынга чырыдарын шинчилээр кылдыр салып үндүрген.

Эртем аппаратуразындан аңгыда, «Интеркосмос —Болгария 1300» спуникте: спутниктиң Чер-биле харылзаазын доктаамал хандырып турар система хүн; батареяларының хүнге автономнуг ориентациянның электрохандырылга системазы; орбитаның элементилерин эң шын тодарадыр радиосистема болгаш борт аппаратураларының ажылының дугайында медээлерни Черже дамчыдар радиотелеметриктиг система бар.

Телеметриктиг хемчээлдерниң медээлеринден алгаш неөрге, спутниктиң борт системаларының ажылы эки.

Совет Эвилелиниң команда-хемчээл комплекизининиң Чер кырында станциялары спутниктен кээп турар эртем медээлерин доктаамал хүлээп ап турар.

Алдынган медээлерни Совет Эвилелиниң болгаш Болгария Улус Республиканың эртем организацияларынга сайгарып ажылдаар болгаш анализтээр.

Бөгүн — Тудугжунуң хүнү

КУРЛАВЫРЛАР БАР

ПАРТИЯНЫҢ XXVI съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш тудугжулар социалистиг чарыштыг калбартып, бедик политиктиг болгаш күш-ажылчы көдүр-түүшкүнүг ажылдап турар. Он бирги беш чылда капитал салыышкын 12—15 хуу өзерин Кол угланыышкынында айыткан болгаш оон йитити түкү 711—730 миллиард рубльге дениежир, ол болза онгу беш чылдыңдан барык 100 миллиард рубль хөй. Бо беш чылда капитал салыышкыныңы ажыктыг чоруун улгаттырарыга улуг бурунгаарлаашкынны чедип алыры көрдүнген болгаш оны быдарадыр чоруктар-биле шыңгыы демнеделди чорутуушаан, капитал салыышкыны ажыллалга кирер тудугларга мөөнүзэрин, чаа объектилерни тудуп доозарының хуусаазын кызырарыл партияның XXVI съездизиниң шиитпирлеринде айыткан. Салдынган соруланы амыдыралга боттандырары-биле тудуг организацияларының удуртукчулары, партия болгаш хөй-ниитя организациялары дээштиг хемчегерни алыр ужурлуг.

Бо чылдың бирги чартыында материал-техниктиг хандырылга талазы-биле чамдык бергедээшкиннер турза-даа, республиканың тудугжулары багай эвес түнелдерлиг ажылдаанар. Эрткен алды айлар дургузунда кол фондуларды шингээдип алыры эрткен чылдың бо үезинде деңзээрге 10 миллион рубль хөй болуп турар. Капитал салыышкының болгаш тудуг-монтаж ажылдарының хемчээли база өскен. Ажыллалга кирген бүдүрүлге күүлерининг санында Кызылдың электростанциязының дөрт дугаар эвлүвэ — шахта 75 тонна бус бээр № 10 котел, 100 километр узун дурттуг электри шугуму, иинтизинбиле 660 автомашина кирер гаражтар немешкен.

«Тыва көдээ тудуг» трестиң демир-бетон кылыглар заводунда чаа технологтуг шуушуруулга шутумунуң тудуу база доозулган.

Тудуг-монтаж ажылдарының хемчээли коммунал, чырыдыышкын, социал-хандырылга болгаш садыг тудугларында база өскен. Ажыллалга 784 олуттуг школа, 102 орунныг уруглар сады, 100 орунныг эмнелге бажыңы дужаатынган. Республиканың чурттакчылары эрткен чылдан 13 мун дербелчин метр чурттала шелүү алган. Алды айлар дургузунда чурттала объектилериге 10 миллион рубль түнүг капитал салыышкын шиңгээткеи.

Эвээш эвес ажылдарны көдээ тудугжулар кылып чорудуп турар. Совхозтарның материал-техниктиг базазын бызыглаарына 22,6 миллион рубльдиң капитал салыышкыны шиңгээдил алдынган, 1980 чылдың бирги чартыынга деңнээрге ажыллалга 38,6 хуу хөй кол тудуглар кирген.

КАПИТАЛ тудугиун чартык чыл планын Бай-Тайга районнуң тудугжулары хуусаа бетинде күүсеткеш, эки көргүзүглерни чедип алганнар. Барыы-Хемчик, Тес-Хем районнар тудуг ажылдарының талазыбиле чамдык чедиишкиннерни чедип алганнар. Оон аңгыда эрткен чылга деңнээрге Мөңгүн-Тайга, Улуг-Хем, Бии-Хем, Эрзин районнарда, Кызыл хоорайда тудуг ажылдарының темпизи элээн шапкынчаан болгаш капитал салыышкынларының болгаш тудут-монтаж ажылдарының хемчээли өскен.

Бирги чартык чылда керээлиг организацияларның күжүбиле республикада, 37,7 миллион рубльдиң тудут-монтаж ажылдары кылдынган, ол болза эрткен чылдың бо үезиниле деңнээрге 12,6 хуу хөй. Алды айларның планыг даалгаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерни «Тыва септелгетудуг», «Тыва суг тудуг» трестерии, Тыва автоорук будурулге эргелелининг, № 1070 КМК-ның, көдээ электри тудуг эргелелининг болгаш оондаа өске коллективтер чедиишкинниг күүсеткен.

Социалистиг хүлээлгелерин доктаамал күүседип, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидип келген бригадаларга «Тыва тудуг» тресте А. Д. Воронининг, К. К. Күжүгеттиң, Е. С. Бизяеваның, «Тыва көдээ тудуг» тресте Ш. С. Күжүгеттиң, Х. Д. Сүүр-оолдуң, «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкында Г. И. Леонтьевтиң, «Шагонартжилстрой» тресте А. Ф. Ягодининиң, Кызыл ТЭС тудуг эргелелинде В. Е. Шебалининиң, тыва автоорук будурулге эргелелинде Н. П. Ильченковуң бригадалары хамаржыр.

ЧАМДЫК чедиишкиннер-биле чергелештир капитал тудугда четчестер болгаш шиитпирлеттинмейи турар айтырыглар ам-даа бар. Бо чылдың бирги чартыында капитал тудугиун темпизи планнаашкындан хожудап турар. Алды айларның иштинде кол фондуну ажыглалга киирериниң планы 67,3 хуу күүсеттинген. Капитал салыышкыннарнын болгаш тудуг-монтаж ажылдарының планнары база күүсеттинмээн. Чартык чылда ажыглалга кирер ужурлуг чурттала шелүүнүң 24 хуузу дужаатынмаан.

Он бирги беш чылда тудутжуларының мурнунда улуг болгаш харыысалгалыг соруглалар салдынган. Республикага капитал тудугиун хемчээли улгадыр. Тудуг-монтаж ажылдары барык 1,5 катап көвүдээр. Бо чылын 102,7 миллион рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылыры көрдүнген, ол болза эрткен чылдың деңнелиниден 35,1 хуу хөй. Ажыглалга «Көк-Тей» совхозта ногаа өстүрер комбинатты, Чаа Шагаан-Арыг хоорайда район көтельнаязы болгаш чылыг суг четкилерин, Шушенское —Кызыл аразында электри шугумун, Кызыл хоорайда автовокзалды, ниитизи-биле 128 мун дөрбелчин метр шелүг чурттала бажыңнарын, 3724 олуттуг школаларны, 741 орунныг уруглар албан черлерин болгаш өске-даа тудугларны киирери көрдүнген.

Айыттынган соруглаларны чедиишкиниг күүседири бар турар бүгү аргаларны долузубиле ажылазырындан улуг хамаржыр. Бирги эвлүвэге материал-техниктиг курлавырларны болгаш ажылчын күжүн долу ажыглап, оларны камналгалыг ажыглаарын чедип алыры чугула. Республиканың хөй-хөй тудугларында капитал салыышкынны, материал-техниктиг курлавырларны чөп ажыглавас, быдарадыр чоруктар ам-даа бар. Тудуг объектилеринде материалдарны камналгалыг ажыглаары чедип алдынмаан.

РЕСПУБЛИКАДА бригаланың керээлиг ажылдаар аргазын оожум иептередип турар. Амгы үеде ол арга-биле 77 бригада ажылдап турар. Оларның хөй кезии тудуг материалдары-биле багай хандыртыган, удуртукчу кадрларның болгаш инженер-техниктиг ажылдакчыларның талазындан чогуур деткимчени албайн турар.

Иштики курлавырларны долу ажыглап тургаш, объктилерни тударының хуусазын эвээжедип, тудуг-монтаж ажылдарының хемчээлин улгаттырар аргалар бисте бар. Ынчангаш бар турар бүгү курлавырларны долу болгаш камналгалыг ажыглаары удуртукчуларның, инженер-техниктиг ажылдакчыларның болгаш тудугжу кижи бүрүзүнүң соруглазы болур. Олче партия болгаш хөй-ниитя организациялары кичээнгейни доктаамал угладырган турар ужурлуг.

Ажылчын кадрларны белеткээри, оларның ажылдан үнеркирер чоруун кызырары, доктаамал ажылчыннарлыг күш-ажылчы коллективтерни тургузары тудугнуң база бир кол айтырыгларының бирээзи боон турар.

КАПИТАЛ тудугиун улам ынай хөгжүлдезиин тудуг организацияларының боттарының будурулге базазының, тудуг индустриязының болгаш тудуг үлетүрүнде будурулге черлериниң күүлериинден дорт хамаржыры билдингир. Он бирги беш чылдың чоокку чылдарында тудуг материалдарын көвүдедир талазы-биле чамдык хемчегерни алыры көрдүнүн турар. Бо беш чылда Кызылдың калбак панельдер будурер комбинаттың, цемент заводунуң «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкыныңын көдээ тудуг комбинадың, «Тыва көдээ тудуг» трестиң дилиг материалдары будурер заводун болгаш өске-даа будурулге черлериниң тудуун чорудары планнаттынган. Республиканың тудугжулары профессионал байырлалын утку тура, ажылдың ажыктыг чоруун болгаш күш-ажылдың будурукчулүүн бедиткеш, ажыглалга кирер объектилерде тудут-монтаж ажылдарының темпизин улам шаңкын чыдып чорударлар.

В. САЛЧАК.
СЭКП Тыва обкомунуң инструктору.

Чүлдүм-оол Чылбай-оолович Донгак — Тыва АССРниң алдарлыг тудугжусу. Ол «Кызыл тудугга» 19 чыл ажылдап келген. Ам Кызылдың № 3 школаның тудуун кедиргө өөредилге чылынга доозар дээш оон бригадазы бо түннерде кызымаккай ажылдап турар. 2 өөредилге корпугу, теплица, бассейн тудуу дооступ, шеверлээр ажылдар чоруп турар.

Сөзүг чуруу С.Б. УЙНУКЭЙНИИ.

48 дугаар тудуг эргелелинде В. Борбак-оолдуң малярлар бригадазы колдууңда-ла аныяктардан тургустунган. Ында 15 комсомолчу бар. Оларның комсоргу Валентина Монгуш. Ол боду мурнакчы ажылчын. Тудугжу хүнүнге тураскаатка шашки маргылдаазынга киришкеш бирги, а шыдыраага — ийиги черни эзлээн.

ЧУРУКТА: В. Монгуш

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотолары.

Чаа беш чыл тудугжуларга шыңгыы шылгалда болур. Оон онзагай талазы чул дээрге, продукция будуреринииң эң хөй немей өзулдезин хандырар бүдүрүлгелерни доозарыынче болгаш ажыглалга киирериичче күштерни бүгү хемчегербиле мөөңнээри, кызыы черлерни узутнаары болур. Ындыг угланыышкынны шилип алган болгай бис, ону чайгылыш чок боттандырар херек.

(СЭКП-ниң XXVI съездизинге СЭКП Төп Комитединиң Отчёт илеткелиндеи). ■

ОЛАРНЫҢ СОРУЛГАЗЫ ЧАҢГЫС

«Кызыл тудуг» эргелелде А. Д. Воронининге удурткан тудутжулар бригадазынга ажыл шагы чаа эгелеп турда чеде бердивис. Бригадир боду автокранны - бижыг, шимчевес кылдыр эде тургузарынга дузалашкан тур. Өске ажылчынар түс-түс туруштарын эзлепкен болду. Дашчылар туувбу салган, каңнакчылар каннаан, чамдыктары хоюдуг белеткээн турлар. Анатолий Дмитриевичиден мурнакчылар дугайын сонуургаарывыска ол дораанна мынча дей-дир:

— Бо турганнар чүл. Бистиң чемпионнарывыс. Чугаалажып көрүнер.

Ол туувбу салып турган ийи ажылчыиче айтып кагды. Бригадирнин чугазында чогаарал илдеп көзүлду. Тудугжуларны танып кагдым. Чоокта чаа болган республика конкурузунга киришкеш, дашчылар аразынга чемпион болганнар ол болду. Оларның бирээзин — Ортуң Назын, өскезин — Николай Сүүр-оол дээр. Кайызы-даа хөй чылда ажылдаан дуржулгалыг тудугжулар. Чай аразында оларның ажыл-херээ-биле таныжып четтигиптим. О. Назын — күш-ажылдың хоочуну, 17 чыл стажтыг мергежээн тудугжу. Ол дөртку разрядтыг, дагдыныкчы.

— Өөренирим бо турар ол дур—дээш ,узун болгаш шилгедек ажылчынны кый дейдир.

— Андрей Хүрбе—деп, аныяк кижи ат-сывын адап кагды.

Андрей ажылдаан үр бол-баан. Чаа-ла ийи чыл ажыл чоруур. Ол шеригден халашкаш, үр-даа болбайн, бо бригадага ажылдай берген. Ам ол ат-сураглыг тудугжу акыйындан ажылга туруп келир билдинмес айтырыглары биляп ап, ажылга дадыгып бар чоруур.

Үстүнде чугаалааным Николай Сүүр-оол тудугга он чыл ажылдаан. Ол Кызылдың дөрт дутаар профтехучилишезин доозкан. Ам дөрткү разрядтыг. Кызымак ажылы дээш хүндүлел бижиктери-биле чангыс эвес удаа шаннаткан. Оон эжи Ортуң Назын Тывынын Совет Эвилелиниң составынга киргеннеден бээр 30 чылының бүдүүзүнде Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаннаткан. Ол «Онгу беш чылдың шалыпчызы» деп хөрек демдээнин эдилекчизи. Дуржулгалыг тудугжу бодунуң дугайын каксы чугаалаваш, эш-өөрүн адап, оларнын ажыл-херээ сонуургатты. Биргадада Николай Велигодский, Анатолий Игошин олар өске эштери-биле бир дөмей, Тудугжу хүнүн күш-ажылчы чедиишкиннерлиг үткүп турарлар.

— Ажылывыс ам будүүгүрдүр. Ынчалза-даа эки чүүлдербиле чергелештир чамдык четпестерни бөгүн чугаалаары артык эвес. Көрүнер-даан, бо түүйбу кайдыг-дыр. Хемчээли улуг, ден-дески эвес. Чамдыктары бузук, тигли болгулаардыр. Оон кадында үзүктелибээр таварылгалар база бар— деп, Анатолий Дмитриевич хомудады.

Ол шын. Ында шелүүгеште бузук., үрелик, тигли түүйбулар хөй. Ындыг түүйбуларны эптеп салыры берге, хөй үешак үнерин чугаалажып турган тудугжуларым бадыткап, айтып турдулар. Ажылда ындыг чижектер бар-даа болза бригада кежигүннери Тудугжу хүнүн чедиишкиниг үткүп алганнар. Олар Кызыл хоорайның № 3 школазының эштир бассейни тудуун сентябрь 1-де бүрүн доозарын хүлээгеннер.

Ол-ла школаның тудуунда № 48 тудут эргелелинде В. Борбак-оол удурткан шеверлекчилер бригадазы база ажылдап турар. Олар школаның иштин будуур, даштын чугайлаар ажылдарны шалыпкы эгелээн. Бисти бригадир хөглүг оюн-баштаа-биле үткүп алды.

— Ам бистер гимнастика залый, кухняны чугайлап, будуп тур бис. Ону доозкаш, школаның даштын чугайлаар бис. Кылыр ажылдарывыс школаның чүгле адаккы каъдында ирты — деп, Валентина Бичеоловна чугаалады.

— Мурнакчылар кымнарыл? — Барык шупту. Ыланғыя Надя Ооржак, Аля Чыргал, Тамара Шыырап, Тамара Көкоол эки ажылдыг улус. Оларның кыган ажылының шыкары үргүлчү эки болуп келди...

Ш. ДОРЖУ.

ЧУРУКТАРДА: (үстүнде) № 3 школада эштир бассейнин тудуунда ажылчыннар; бөлүк тудугжулар ажылдап тур.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотолары.

ТӨЛЕПТИГ УТКААН

Он бирги беш чылдың баштайгы чылында бистиң № 463 КМК-ның мурнуда улуг соруглалар салдынган. Бо чылын плап даалгаар 708 мун рубльдиң бараанныг продукциязын бүдүргеш, 1996 дөрбелчин метр шелүг чурттала бажыңнарын ажыглалга киирерин көрдүнген. Чаа беш чылда чурттала тудугларын, ылаңгыя көдээ черлерде тудут объектилерин улам калбартырын партияның XXVI съездизиниң шиитпирлеринде айыткан. Аңаа хамаарышкан чамдык ажылдарны бистиң № 463 КМК-ның тудугжулары көдээ суурларда кылып чорудуп турар.

Көдээ черлерге чурттала бажыңнарын болгаш өске-даа тудут объектилерни тударының талазы-биле арга-дужулгалыг апарган бригадаларның бирээзин Дуран-оол Донгак удуртуп келген. Хоочун тудугжунуң бригадазы «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыннарындан тургустунган болгаш ук ажылдакчыйның девискээрниде элээн хөй объектилерни тутканн, ажыглалга киирген. Олар бо чылын ийи дээл ишти чурттаар бажыны эзлеринге хүлээткеп, ындыг хевиринң бир бажыңның тудуун эгелээннер.

Бистиң бригада бригаданың керээлиг ажылдаар аргазы-биле ажылдап келген. Ынчангаш тудугжу бүрүзү тудут материалдарын хумагалыг чарыгдап турганн, кылган ажылын чогуур хуусаазында эки ыңнарлыг күүселвр дээш кызымаккай ажылдап турар. Оон түнелиниде бригаданың тудугжулары СЭКПниң XXII съездизи аттыг совхозта ийи квартиралыг бир бажыны, «Большевик» совхозта ийи бажыны ажыглалга киирген, «Сут-Хөл» совхозта ийи дээл ишти чурттаар үш бажыңны кылдывыс. Ол бажыннарга шеверлел ажылдарын түекай бригада кылып доозарга, эзлеринге хүлээдип бээр.

Амгы үеде СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозта 25 автомашина кирер гаражтың тудуунда ажылдап турар бис. КМК-ның болуунуң базазы кошкак. Машина-техника чедишпес. Ынчангаш тудут материалдарын ырак-узак черлерден үзүктелиишкиниг сөөртүп турарындан ажылга саадааашкыннар база турулай бээр. Оон түнелиниде чамдык объектилерниң ажыглалга кирер хууслазы узай бээр таварылгалар бар. ■

Бистиң бригаданың тудугжуларын профессионал байырлалын Тудугжуның хүнүн төлептиг үткүвүшаан, кылып турарывыс гаражтың тудуун чогуур үезинде ажыглалга киирер дээш шудургу ажылдап турар.

С. ХОВАЛЫГ,
Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу, бригадир.

ТУРГУЗУКЧУЛАР ЧУРТУ

Улуг Октябрьның 64 чыл оюнда ажыглалга киирерин көрген Саян-Шушенское ГЭС-тиң алдыгы агрегадының кол белдирлерни эптеп доозупкан. Тюменьнин база бир келир үеде хоорайы — Нягандa баштайгы чурттала бажыңнарын тудуп доосnан. Витебскиниң үк-трикотаж фабриказының чаа цегин хуусаазындан беш ай бурунгаар дужаганн, дериг-херекселдерни графиктен мурнай ажыглалга киирип, ажылдадып турар ол будурулге черинин коллективиниң чедиишкиннерни кады үлешкенйер. СЭТА-ның телетайптары тудугжуларның шалыпчы ажыл-ижинин дугайында ындыг он-он дыңнадыгларны эккеп турар. Ындыг болуушкун бүрүзу-ле — Советтер чуртунуң экономиказының бурунгаар база бир базымы болур. Тудугжу хүнүнүн будүүзүнде ССРЭ-ниң Күртулуунуң даргазының бирги орадакчызы А. А. Боровой СЭТА-ның корреспондентизиниң дилээнин ёзуугаар он бирги беш чылдың тудуг программазының онзагай үүлдерининя дугайында чугаалаан.

Совет Эвилели капитал тудугиун хемчээлиниң талазыбиле делегейде бир дутаар черде турарын Күрвомитеттиң удуртукчузу сагындырган.

Чүгле онгу беш чылда улуг-улуг 1.200 ажыг үлетпүр будурулге черлерин тургускан, 530 миллион дөрбелчин метр чурттала бажыңнарын ажыглалга киирген.

Чаа беш чылда тудугжулар нарын программазы боттандырар апаар. Оларның ажылдаар черлери— Сибирь болган Ыраккы Чөөн чүк, Ортаакы Азия болган кара эвес хөрзүүнүг чер, Украина болган Кавказ. Дыка хөй улуг-улуг будурулге черлери ажылдап эгелээр. Чаңгыс сес-биле чугаалаарга, СЭКП-ниң XXVI съездизинге эш Л. И. Брежневтиң айытканы ышкаш, он бирги беш чыл «... тудугжуларга шыңгыы шылгалда болуре.

— Капитал тудугга национал орулганыл барык бешкн кезиин ажыглаар дээп. Бо беш чылда капитал түекайлаашкынының ниити хемчээли 12-15 хуу көвүдээр болгай. Ындыг хөй акша-хөреңгини долузу-биле ажыглаар дээш канчаар ажылдаарыл?

— Оларның хөй кезиин бирги эзлчегде будурулге черлерин чаартып, техниктиг хандырылгазын күштелдиреринге чарыгдаар.

Москваның, Ленинградтың база Куйбышев, Иваново, Запорожье областарының дружулгазы акша-хөреңгини ынчаар ажыглаарының экономикага дыка ажыктыг болурун бадыткап турар. Чижээ, Ивановоның пес-таавычылары сөөлгү беш чыл иштинде түгле будурулге черлерин чаартып турган, продукция будуреринн 800 миллион рубльге көвүдеткеи болгай.

Ындыг болганда, чап-чаа эгелээн тудутларның саны эвээжээр, акша-хөреңгини тудуп турар будурулге черлеринге чеп ажыглаар арга тургустунар.

Экономиканың үндезини — одалга-энергия комплекизи боон турары билдингир. Ынчангаш чурттуң Европа кезээнге атомнуг энергетиканы шалыпкыны-биле хөгжүдерни көрдүнген. Ынчаарга чурттуң чеен районнарынга чылыг болгаш суг-даа күжү-биле ажылдаар электри станцияларын тургузары үргүлчүлээр.

Барыын-Сибирьнин нефть болгаш газ тыныштыг черлерин хөгжүдеринче, Канск-Ачинскиниң болгаш Экибастузтуң хөмүр-даштыг черлеринге үндезилээп, чылыг-биле ажылдаар электри станцияларын тургузарынче улуг кичээнгей салыр.

— Капитал тудугнуң ажыктыын улгаттырарынга ол адырны углап-башкарарын улам сайзырангайжыдары салдар чедирер апаар. Ол ажылдың кол-кол угланыышкынларының дугайын чугаалап көрүдерем:

— Ол дээргэ хамыктын мурнунда тудут организацияларын деңнелээрлер айны-биле хуваай тургузарын чорумчулары болур. Он бирги беш чылдарда тудут организацияларын ийи болгаш үш звенолап удуртар аргаже шилчитинер ужурлуг. Ынчангын олар улуг-улуг каттыжыышкыннарга үндезилеттинер апаар. Көргүзүглерни планнаарда чаа системаны ажыглаар. Ол талазы-биле кол барымдаалаар чүүлдер ажылдың хемчээли болгаш ажыглаттынган акша-хөреңги эвес, а будурулге черлерин болгаш тудугларны ажыглалга кииргени, күнажылдың будурукчулүүнүн бедээни болгаш арыг орулга болур. Ол даалгаларның канчаар күүсеттингени-биле тудугжуларның ажылын үнелээр, экономиктиг идиг беришкинин ажыглаар апаар.

Тудугларны ажыглалга дужаары дээш чагыычыларның болгаш керээлиг ажылдаар организацияларның харыысалгазын улгаттырарының немелде хемчегерни база көргеп. Ындыг системаның дыка ажыктыын оны шевеп турган черлер — Белоруссияның болгаш Литваның тудугжуларының дуржулгазы бадыткаан.

—Бир ай безин четпес үе иштинде чүе-чүе муң кижилерге чурттала бажыңнарын түүп берип турар Совет Эвилелин чаа бажыңнар чурту деп адап турары-даа чөптүг болгай. Совет кижилериниң чурттала байдалдарын улам экижидериниң программазы кандыг ирги?

— Чурттала тудуунуң темпизи мурнукузу ышнаан базала шаңкын болур: 1985 чылдың төнчүзүнге чедир 530-540 миллион дөрбелчин метр чурттала шелүг ажыглалга киирер ужурлуг.

Сөөлгү чылдарда чурттала бажыңнарын тударынга чарыгдалдарның өзүлдези ажылгалга киирип турар шөлдерниң өзүлдезиниден мурнап турар апарган. Ол черле чөптүг: квартиралар улам-на делгемчип, эптиг-даа апаргаи, оларның каастала-шимелдези болгаш шеверлели-даа экижээн. Чаа хоорайларның болташ чурттала районнарында архитектурлуг овур-хевиринче, микрорайоннарга бүгү чүүлдер бар кылдыр тударынче улуг кичээнгей салып турар. Ынчангаш чурттала бажыңнары-биле катай-хаара школалар, уруглар садтары, магазиннер, амыдырал хандырыгазының хүлээп алышкын черлери дужаттынарын чедип алыр. Ындыг квартира күрүнеге аар-даа болур болза, чурттаар чер хөлезиин делегейде эң чиик боон, мурнукузу хевээр арттар.

А. А. Боровойуң түнелиниде чугаалааны:

— Чурттуң экономиктиг күчүзүн улам улгаттырарынга, совет кижилерниң амыдыралының материал-культурлуг деңнелин бедидери дээш демиселге боттарының ролю кайы хире улуттул деп чүвени тудугжулар эки билир. Бригаданың бот-орулга-чарыгалыг ажылдаарын, орёлчуларның «шуушгурулгазын», «ажылчын эстафетанын» аргазын калбаа-биле ажыглап, ажылдың ажыктыын болгаш шывары бедидери дээш социалистиг чарыштың курлавырларынга лаанмышаан. тудугжулар партияның XXVI съездизиниң салган соруглаларын ынаи-ла күүседири-биле бүгү күжүн бээрлер.

«КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ХООЧУНУ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

Улус ажыл-агыйынга хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш күш-ажылчы ачы-хынызын үнелеп көргенинии демдээ кылдыр ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өмүнээзинден **шаңнаары** болза:

КЫЗЫЛ ХООРАЙДАН

Мария Павловна **Губериюк** — Тываның автосепгелге заводунуң склад эргелекчизи.

Любовь Григорьевна **Давыдкина** — № 10 школаның башкызы.

Алефтина Ивановна **Дудина** — башкылар билии бедидер институттуң методизи.

Николай Артемьевич **Калинкин** — «Каа-Хем» разрезиниң электрослесары.

Мария Павловна **Мельчакова** — Кызылдың үлегдер баазаннар садыының ажылчызы.

Валентина Яковлевна **Рябоненко** — республиканың агрохимлабораториязының агрохимиги.

Надежда Матвеевна **Санникова** — № 14 школаның башкызы.

Марфа Никифоровна **Смертина** — республика типографиязының склад эргелекчизи.

Тимофей Кириллович **Чистаев**—туулбу заводунуң ажылчыны.

Тамара Гавриловна **Шалыгина** —№ 3 автобүдүрүлгениң диспетчери.

Зинаида Афанасьевна **Якушина** —Тываның автосепгелге заводунуң ажылчыны.

БАЙ-ТАЙГА РАЙОНДАН
(«Кара-Хөл» совхоз)

Күжүгет Чанчылович **Буура** —почтачы.

Хертек Санчаевна **Долчанмаа** — пенсионер.

Делгер Даргановна **Иргит** — пенсионер.

Долзаймаз Агаржаевна **Күжүгет** — пенсионер.

Дугар Баянчукович **Күжүгет** — пенсионер.

Дук-Хап Борашовна **Монгуш** — ажылчын.

Серенмаз Саидыковна **Сааа** — Кара-Хөл ортумак школазының техажылчыны.

Шагжитмаа Сүүр-ооловна **Сарыглар** —ажылчын.

Хертек Будачыевич **Седлаа** — таныысыл.

Амырсат Кускуиээрович **Хертек** — почтачы.

Долзат Наичыловна **Хертек** — пенсионер.

Мыйыраи Калзанович **Хертек** — пенсионер.

Өпей Чыргалович **Хертек**— —ажылчын.

Чөрээл Хертекович **Хертек**— —пенсионер.

Чымба Балашович **Хертек**— —пенсионер.

БАРЫЫН-ХЕМЧИК РАЙОН

Дарья Ивановна **Андрюшина** —«Тыва даг-дүгү» комбинаттың чурттагга-коммунал конторазының ажылчыны.

Палагея Андреевна **Голубь** — «Тыва даг-дүгү» комбинатның гостиницазының дежурныйы.

Лидия Никифоровна **Зиновова** —«Тыва даг-дүгү» комбинаттың АХК-ниң № 4 магазинииң улуг садыгжызы.

Галина Андреевна **Козлова** —«Тыва даг-дүгү» комбинатның арыглал фабриказының даг-дүгү хүлээп алыкызы.

Мария Николаевна **Крашенникова** —«Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыглал фабриказының машинизи.

Клавдия Александровна **Кузнецова** —«Тыва даг-дүгү» комбинаттың энергоцехте лаборант.

Анна Павловна **Кундузакова** —Кызыл-Мажалык ортумак школазының интернатта улуг кижизидикчи башкы.

Екатерина Георгиевна **Кушкалова** — «Тыва даг-дүгү» комбинатның энергоцехте электромонтер.

Долчук Кадыг-ооловна **Ооржак** — «Тыва даг-дүгү» комбинатта салгынадыр хереклер машинизи.

Согаан-Даржу Аксаловна **Монгуш**—пенсионер.

Сюр-оол Мокур-оолович **Монгуш**—«Барлык» совхоздуң хойжузу.

Мария Ивановна **Пинигина** —«Тыва даг-дүгү» комбинатта КЧМ складының эргелекчизи.

Анна Васильевна **Пузырева** —Тыва даг-дүгү» комбинатта АХК-ниң № 2 столоваязының повары.

Чанчый Ортанмаевна **Сааа** — «Барлык» совхозтуң ажылчыны.

Чочаш Кендиновна **Сааа** — «Хемчик» совхозтуң ажылчыны.

Амбаш Куяк-ооловна **Салчак** — «Хемчик» совхозтуң ажылчыны.

Таймаан Кенденовна **Соян** — «Барлык» совхозтуң ажылчыны.

Фатьма Исматуловна **Стратилатова** — районуң төп эмнелгезиниң сестразы.

Елизавета Аверьяновна **Тас-оол** —Кызыл-Мажалыкта № 1 ортумак школаның башкызы.

Өшкү-Саар Хертековна **Хомушку**— Ак-Довуракта хоорайда № 1 поликлиниканың санитарказы.

Валентина Павловна **Цибитская** —Ак-Довуракты автобүдүрүлгезиниң бухгалтери.

Екатерина Михайловна **Шардакова**—«Тыва даг-дүгү» комбинатта химлабораторияның лаборантызы.

ЧӨӨН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Конгар Балдановна **Куулар** — «Октябрь 30 чылы» совхозтуң ажылчыны.

Шажымаиды Хөлбек-Кираковна **Куулар** —Чадаанаың № 2 ортумак школазының техажылчыны.

Анна Парфиловна **Михайлова** —Чадаанаың № 2 ортумак школазының башкызы.

Караш-оол Сотпуй-оолович **Монгуш** — «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Авангарта Орус-ооловна **Настыкова**—Чадаанаың спорт-школазының техажылчыны.

Бопчук Тас-ооловна **Ондар** — «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Дуктүт-Бора Алдын-Хереловна **Ондар** —«Октябрь 30 чылы» совхозтуң ажылчыны.

Кысыылак Сүкүйевич **Ондар** —«Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Чап-Сюрюн Нордуповна **Ондар** —«Октябрь 30 чылы» совхозтуң ажылчыны.

Борбак Баазановна **Ооржак** — «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Дамба Кылын-ооловин **Ооржак** —«Чыраа-Бажы» совхозтуң хойжузу.

Чамза Намдакович **Ооржак** —«Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Мария Акимовна **Геращенко** — Кинопрокаттың Чадаана салбырының эргелекчизи.

Василий Балчинович **Узек**— Улус депутаттарының районнаң күскомунуң күшажыл талазы-биле төлээлекчизи.

(Уланчылыг).

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

Бөгүн — ССРЭ биле Индияның аразынга тайбың, найырал болгаш кады ажылдажылга дугайында керээниң 10 чылы

ССРЭ—ИНДИЯ: бузулбас найырал

Августуң 9-зу — улам-на бижыглып, үе-шаг-биле шыпгаттынган совет-индий найыралдың төөгүзүнүде турас-каалдыг хүн. Бо хүн, ол чыл мурнунда, Делиде президенттиниң «Раштрапати Бхаван» ордузунга Тайбың, найырал болгаш кады ажылдажылга дугайында керээге ат салган. Ол ССРЭ биле Индияның аразынга үре-түнелдиг кады ажылдажылганың бузурелдиг бадыткалы болган. Индий улустуң көөр хөөн чок колонналдыг мөлүгделди ап октапканы 1947 чылда бистиң чурттарның аразынга дипломаттыг харылзаалаашкын тургустунганыпдан бээр ыңдыг кады ажылдажылга чедиишкиниг калбарып келген. Ол ёзулуг төөгүлүг документиге ССРЭ биле Индияның аразынга чайчыл апарган найыралдыг харылзаалариың чаа ужур-дузазын айыткан. Аллага болган бүгү делегейге-даа тайбыныы болгаш айыыл чок чорукту быжыглаарынга улуг салгыышкын болган.

Ийи улус улустарның аразынга ийи чурттуң чаагай чоруу дээш, бөмбүрзек кырыкга тайбыныы камгалаарының эрге-ажыктары дээш хөй талалыг кады ажылдажылганы кылырывыска дузалап турар».

Ийи чурттуң аразынга доктаамал политиктиг харылзаалар, бот-боттарының аразынга ийи чурттуң удуртукчуларының найыралчы аяны-ны кылырынга ол керээ чаа идегим кылган. СӨКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев 1980 чылдың декабрьда албанның найыралдыг аян-чорудунуң үезинде болган индий-совет ниыралдың митингизинин киржикчилеринге мынча деп чугаалаан: «Совет-индий кады ажылдажылганың харылзазы бижыг фундаментиде, ол Тайбың, найырал болгаш кады ажылдажылга дугайында керээге үндезилеттингеп, Ол ам үдээс оң чыл иштинде бистин улустарывыска эки бараан болур деп турар. Күүлүг ыяштың унунүң погаан будуттар-биле шыптынып үнерә ышкаш, бо керээ базала харылзааларны, солчуушкуңнарның, кады хөделиишкинииң дугайында улам-на немежип турар. Ол бижыг тайбың дээш база улустар аразынга шынчы харылзаалар дээш демиселдиң херээнге бистерниң

БИЛИГЛЕРНИҢ БОЛГАШ ДЫШТАНЫЛГАНЫҢ ХООРАЙЫ

ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң делгелгезин техниканың болгаш эртем-билиглериниң университеди деп адап турары чөп.

Совет эртемденнериң болгаш инженерлерниң чедиишкиннерин УАЧД-ниң 78 павильонунда көргүзүлүвээн, бистиң чуртувуска социал-политиктиг улуг чаартылгаларның ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунга совет кижилерниң чедиишкинериниң дугайында чугаалап турар. Делгелгеде 100 муң ажыг экспонаттарны делгээн. Эвилелдешкен ажы-дүңма республикаларның экономиказының, хөй националдыг күрүнеңиң чечентелиишкинин олар тодаргай бадыткап турарлар.

Хоорайның 220 гектар черинде чаптылган ол бичии хоорай чыл санында он миллион хире кижини хүлээп ап турар. Экспонаттар көрүнге болгаш дыштанырынга эптиг болзун дээш павильон бүрүзүнге, долганчак панорамаже, эстрада театрынче, ресторанче азы кафеже наш-ла минута дургузунда чедирип шыдаар иштики транспортту ында тургускан.

ЧУРУКТАРДА: делгелгениң девискээри (үстүнде).

УАЧД-ниң эң улуг экспонаттары ажык шөлде делгеттинген. Маңаа амгы үениң совет авиалайнерин, космостуң октаргайже баштай ужуткан «Восток» кораблин көрүп болур.

В. Яцин биле Лизуновтуң фотолары.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ДИРИГ СУГ

Чечен чугаа

ДУС-ХӨЛДҮ долгандыр чүзүн-бүрүн сай дажы дег хөй майгынгары, машиналары кижи кайгаар. Хөлдедаа, эриктеде-даа кижи-ле кижи. Черле кымны чок дээр. Ужатура халып чоруур бичиилерден улуг назылыг кырганнарга чедир эмнеңип турар.

Даваа адышкылар маңаа келге-ле чеди хопа бергеннер. Баштайгы хуусаа төнгении ол. Даарта чанар дижип, таалыңының бир чартыын артык хеп-сыны-биле иштеп алганнар. Стакан шитти ак саржаг, чартык хлеб, хап дүвүнде хоорган арбай далгашындел өске хүнезинии база үстүп келген. Хенмелеп наан хой эъдиниң артыып мүн кылып пшкеннер.

Шаза кежээликтей барыын чүктеп дээрге шаштыккан кызыл доозуп келген соонда, хадып эгелээн. Элезин-довурак садырткайның, майгынчар, цывыттарны хайыра чок силгээп турушкан. Суттур чаъс кудуп эгелей бээрге, шуурган ам харын намдаш кылынган. Хөл кырында хөлзең доюлган чалгыглар чоорту чавырлып, тавактыы дег чалбак эриктерни, аргеленген чүве дег, бирде алар часкап, бирде чыгай каап чыткан. Эрик дургаар даш чигир дег чидиг ак көвүктер чоржайтыр овааланы бергилээн. Салгын аайы-биле күгүрээт чыт хире-хире кээп турган.

Ийи адашкы майгынынга чаапкыы шимээнинге өпейледип херлип-көстүп, са-ла удаавайлар.

ДҮҮНГҮ хат, чаашкын чүдергей дээпи: [illegible] чуп каапкан —хиндиинде хир артпаан болган. Терезин бажы шимчедиптер сырын безин чок. Агаарның арыын канчаар.

Оң ийи шактың автобузун дозар дижип, таваар шай хайыындырып, эртенги чем чигенвер. Хөл-биле байырлашканыыт ийи удаа эштип, хүүге дөгеленип, кезек чыткапнар-даа. Оон майтының бускаш, шуглак-дежээ-биле кады чүктээр, тударда эптиг кылдыр шарып алгапнар.

— Аалда багай пешкилер та канчап орлар, мйнаан — деп. Даваа таалыңының бир чаргының иштеп ора, бодалын чайгаар-ла сөглей каапкан.

— Дүнмаларым сакты бердим, а сен, ачай? — деп, Мергенниң сонуургаа аайлыг эвес, хууда хөңүн чажырбайлы, догаштырган.

— А мен хойларым сакты бердим, оглум — деп, Даваа оглунуң кичээнгейдиг каракгарынче хүлүмзүрүп каан.

Даваның хөй кадарар эъл-чээ база чоокшулап келген. Номнар, болуушкулнар сайгаргылап чугаалажырлар. Шыдыраалдар, музыка ойнаарлар.

Аалчылар хүлээп алыр тулуг ерөлде рояль турар. Ында ноталар, Лермонтовтуң ойнап турганы скрипказы. Аныяктар аңаа таңцылаардаа, ырлажыр-даа турган. Марил, Елизавета, Варенька Лопухина угбашкылар бо бажыңга доктаамал кээп турганнар..

Өөке ийи ерөлде М. Ю. Лермонтовтуң уран чуруугга болган графика талазы-биле ажылдары бар.

... Чиңге ыяш чада-биле үстүкү бичии каътта үш сонгалыг ерөлче кире бээр бис. Лермонтовтуң ерөлү ол. Солагаа талада ханада — ыяш орун-диван. Он талазында сонга базырында — бижик столу. Маңаа шулукчүү түгле университеттеке кичээлдеринге белеткенин, номнар помчуп турган эвес, харын хөй-хөй сураглыг шулуктерин, шүүтүлелдерин бижээн.

Москва, шынап-ла, бодунуң шыгаранггай оглунуң дугайында тураскаалды камныыбиле кадагалап чоруур. Кызыл хаалгалар чанында шелдү оон ады-биле адаан. шулукчүүн төрүттүнген бажыңында тураскаалды тургускан. Метрополитенниң бир станциязының база ынчаар адаан. Чоокта чаа, чартык чыл бурунгаар. Москвада М. Ю. Лермонтовтуң музейи ажыттынган.

А. АШМАРИН.

Удавас чурт солуп, силиг оттуг черже көжер дишкен улус чүве-дир. Аалда дем, биле бар, ынчалза-даа улуг хойжу Даваа чоокта, көштү утлапбаштаар кижи бар эвес. Эрте дизе бөгүн, орай дизе даарта аалга ыяап-ла чедер апаар.

—Ам каш шак ирги? Приёмникти ап алыылы диген мен ийик — деп, Мерген чемелээп аянныг ачазынче көрген.

—Аартыхтадым ийин, оглум. Чадаг улус оңу каяа чүүк кылып чоруур бис. Амдыы чылын-на болзун ам, кожактыг мотоцикл садып алыр бис. Чүнү-даа аартыктан чытпас, дөгере сынчы бээр бис.

—Экизин аа! — дээш, Мерген адажын часкай каапкан.— Аванмы база, дунмаларымны база ап алыр бис.

—Чүү-даа чүве өйлүг дижир болгай, өйү чедип келир — машина-даа садып ап болбас бе.

—Ийе. Эки ажылдаш — машина садып алыр бис — деп, оглу улуг кижизиг неизээн.

—Ээ, ам автобусче кылаштажып ораувусса ажырбас боор. Мен кожавыс майгындан шак айтырыптайн, сен одаавыскә дыргак дег-даа бок арттырбайн чыып бөлгеш, дөө онгарга хөөп каавыт шүүве...

АДАШКЫЛАР автобус доктаар черге келген. Кижиле эмгежок. Улустан арай озалаш олурган болуубиле үе аныяк эриин чанында кээп, мендилешкеш, эктинде таалыңын черже селеш кылдыр бадырыпкан. Кожазы — шаараш ак хөлденнит, шаараш сарыг майыктааштыг, дыдыраш баштыг шыырак-даа эр. Дериткени ажжок, думдук аржыылы-биле бирде челбиттинип, бирде чоттуна каап орган.

—Автобус келгиже чеже хире үе арткан ирги, эжим? — деп, Даваа база-ла хавааңда дерин ширбий иткилел айтырган.

—Чорук кижизи шак чокта бут чок-биле дөмей-ле болгай, оол — деп, кожазы Даваны түү мындыг кижи тыпты берди дээнзит, шак адай кзаптары өртектиг-даа чүве ышкаш, элээп болганда хөөп чок немээн: — Беш минута.

—Дыштавып турдунар бе?

—Ийе. А силер?

—Бис база. Эмненип турдувус. Оглум будунга кезинишкин эрткен кижи, боранный бээрге-ле, дискээмейлээр... Чадыгар ирги бе дээш келген улус бис. Шору чогужуп тур ышкаш ийин. Тоор чүве чок, халып-ла турар кижи-дир. Чеди хондувус. Харалаан шагым база үрелген.

— Кайы, «черликтер» силер бе?

—Ийе-ийе — деп, Даваа ук сөстүн утказын улустан дыпнаан болгаш, каттырымзап харылаан.

—Мен ышкаш путевкадан ап алыр-ла болгай. Ийи неделя болдум. Аъш-чемн-даа, оран-савазы-даа эки-дир.

«Мен ышкаш» деп сөс Даваның кулаан ам-на чушкупкан ышкаш болган. «Уваа, улустан дорайтай бергенним ол чоор бе? Кижилер бот-бодунга демөшлешпес чүве дээн, ынчангаш оларның негелде, сонуургалы база ангыаңгы» кылдыр бодап, иштинде чөрүшкек хөөнүн база аарак ыыт чок олурган.

Ол эразында автобус келир шак ушчок ажа берген. Ында-мында химиренишкиннерлээ дыныалган.

—Орта чоор бе ,мырынай чартык шак маңаа келдивее...

Даваа, дем чаа кожазынга човагзыган сеткили тайлы хона берген, катап-ла чугаа эрээи орган:

—Хоорайдан келген силер бе?

Ийе. Тудугжу кижи мен. А силер?

—Хойжулап тур мен. Хоорайга-ла чедип алзывысса, азлывыс оон ынай ырак эвес, чүгүржү бээр бис.

—Мындыг аныяк кижи бо хире улуг оолдуг, элээп эртелепкен хире-дир силер але? Каш дугаарда кижил?

— Үшче шилчээп кижи — дээш. Даваа, кожазының аксы чештинер хире кыынып кээрге, өөрүй каап немээн: — Шериг мурнунда-ла киживистир ийин. Өгде база ийи кижи бар.

—Мен чангыс оолдун мен. Болгай аан. Кым билир боларны, кижиге дузалаар орнунга дужамык болу берип чадавас.

Даваа оглунун бажын суйбай каапкаш:

—Дөө оолдар-биле барып ойнавас сен бе, Мерген —диген.

ҮЕ эртип-ле турган. Чамдык улус автобуска ынанмайн, машиналар дозуп, арлы бергилээп. Чорук кижилериниң хөй кезии манавышаан. Чөгел төткеш, эштин, сериткенип аар дээш хөлче кылаштажып-даа турарлары бар. Даваанын кожазы улуг сумказын үжени берген. Үстелчек сазын үштүп салыпсала — быжырып каан хой ээди. Ийи шил газтыг суг база бар. Бирээзин Мергенче сунган:

—Беттинде шил баарды, кайгал. Суксаан боор сен.

Мерген, та чоонган оол ийин, бажын чайган.

—Акызы сартык суйуп орда, тудар-ла болгай, Мерген —деп, адазы эпчоксунуп, шилди боду сегирип ал часкан хиреде, туттунуп, биргээр агартынган: — Ындыг төл болгай, газтыг сугга тура чок. Оода «четтирдим» дээн сөзүн кайыл?

—Четтирдим — дей каапкаш, оол ам-на оолдарже халып ынай болгай.

Элээп болганда Мерген бо чүгүрүп келгеш, ачазынга эгелеп чоруй сымыранган:

—Ачай, суксанчыын. Суглап экжээйн бе? Одагда кожаларывыстан сава тып аптар мен. Автобус та кажан келир.

—Ынчал че. Дыка чүгүрбес сен, оглум. Багай будуи камнап чор.

Мерген бедик хавак артынче ажыт кире бээрге, автобус бо көстүп келген. Улус автобусче сынмарлажып-ла кирген. Чангыс Даваа даштын арткан. Чолаачының далажын турары илден, орукка сайлакыш аар дээш ийикпе, билетлаа сатпайн, эжиин хаар дей берген.

—Каш-ла минута маңаа көрүнер, эжим чолаачы — деп, Даваа кире дүшкеш дилээн. — Оглум суглап чорупту, суксааны аажок.

—Каш-ла минута? Девнин, не чүнү кылып турган силер? Графигим үрелип тур, маңаар харымы чок.

Даваа демги кожазынче болчур ирги бе деп чанны аарак көрүнгеи. Оозу дүштедаа чок, мүрнүү олутта шараш сарыг майыкташтарын хере тепкен, дайнаимышаан олурган.

—График-даа ындыг-ла мйнаан, бичии маңаңардаан — деп, бир аныяк хереэмен кижи болушкан.

Анда улаштыр база бир ашак:

—Бичии оол маңалкаш, түлен дудай бээр силер —дээн. Демги кожазы олургаш:

—Келбес оолду чеже маңаар. Шак эрти — деп чугаалаан.

Даваага халалыг апарган. Оглунуң соонда халыыр болдаа-даа, соксап, чүү-хөөнүн дүжүргеш, хомудалын чажырга аарак чугаалаан:

—Че, силерни тутпайн көрейн. Чедизи чангызын маңавас чүве дээн. Соонардан че-де бергей бис аан.

Автобус чорупкан. Чүгле бензин ыжы холушкан изиг доозун арткан.

ДАВАА дүрүлүг майгынын сандайлангаш, часкаан олуруп калган. Каш мүнута эрткенде, оглу хавактай бо чүгүрүп ажып орган. Элейин артып келган ачазын көруп кааш, оол тура дүшкеи. Кезек аланзып тура, хөөн чок кылаштапкан.

—Автобус чоруй барды. Ажырбас он, оглум, ундараш чоор сен, дөмей-ле хап чана бээр бис. Бо суг дээрге дириг суг болбазыкпе —дээш, ачазы оглунуң эккелген шилде суун харамдыгып пактай берген.

—Мээн буруум — деп, Мерген дерин чоттунуп, бачыдаан тыныжын тыртып чадайчадай билингеп.

—Чок — чок, Мерген. Кайывыстын-даа бурууыс эвесле боор — деп, ачазы эриннерии чодуп, оглунуң девии чаа ескелиг чаңнап органыпын ужуруп сүрүп айтырган: — Кижи чурттап чораан ыяапла бергелерге таваржы бээр чүве. Демги акын газтыг суг бээрге, чүге ал ишпезиң ол? Бергении алыр, оон кедерээрге диленир-даа ужурга таварыжыр-ла болгай...

—Аа, хей чүве! Мени чүге дужамыкка демейледи. Дорттаа эвес-тир мен. Авам, ачамга дужамык болбас мен — дээш, Мерген ескээр көрүгеп.

Даваа ыытавайн бергеп. «Кижиин кажан-даа бичии деп ыялавас херек — деп ол бодаңган. — Оон башка чаңгыс сөс-биле, чаңгыс домгун чан-биле оон чүрээнге чедип, бодүүнүн-на чеавы көдүлүүнде сойгалдып алыр сен. Барыкла аарыг бүрүзүнге чогуур аржаан, эмнер хөй-ле болдур. Шак мындыг ийи-чаңгыс шапты, доскут ажыы-чаңгыс эмнээр ажаан, курорт турган болзэ магалыг-ла болур ийик». Ыя кадында «Москвич» бо халып эртел чыткан. Ийи-ле кижилиг ашак, кадай-ла улус болган.

Мерген эрзин ажжок тура халаап, каш халып чорүп, холуи көдүргеп. Машина тура дүшкеп.

Кеш-оол ЧАМЫЯН.

СПОРТ БАЗА МЕРГЕЖИЛ ШИЛИП АЛЫЫШКЫНЫ

Уягзи-бодал, мөзү-шынар, эстетика болгаш күш-дамыр кижизидилгезинден кижи хевирлеттинер. Кижизидилгенин үстүнде алаңывыс хевирлери бот-боттарын немеп, байлакшыдар. Күш-дамыр кижизидилгези кижинин кадыкшылынга улуг ужур-дузалыг. Ыланғыя эртенги сула шимчээшкинни доктаамал кылып, спортчу маргылдааларга үргүлүү киржирге кижинин чүрээ акы, өкпези кадык болур болгаш организмге кислород четчир апаар, төп нерв системазының ажылы экижиир. Ол бүгү чүүдерден кижинин ажылдаар аргазы улам экижиир, үр үеде кадык болур.

Чаштарның күш-дамыр кижизидилгезин эртежик эгелээни дээре. Уруглар садынга-ла чаштар спортчу мергежилдернин эң бедүүнү-биле (бомбук ойнаар, бассейинге эштир) таныжып эгелээр. Бир эвес чаш кижинин күш-культурадан чарбас-ла болза, ол элээп апаргаш, ону боду кагбас апаар, ынчан оон чүрээнин ажылдары тергиин аки болур. Бистин үевисте школачыларның шимчээшкин чок эрттирер үези хөй болганда күш-культураның ажыынын дугайында чугаалааны черле артык, кижи бүрүзүнге билдингир болгу дег. Күш-культура болгаш спорт биле өнүктешпес, шимчегир эвес школачыларнын шыңганнары күш-шыдал чок, чүрээ ларыг болурун шинчилелдер бадыткаан. Чамдык таварылгада күш-дамыры сайзыраваан оолчуган кандыг-бир мергежилги шилип алган, кадыгын байдалы-биле оон ойталаар ужурга база таваржы турар болгай. Оон үржүүнден демги оол мунгараар, нерв системазы үрелир.

Бир эвес күш-дамыр талазы-биле кижи сайзырангай болур болза, кандыг-даа мергежилги чиик шилип алыры база бадыткаттынган. Чижээ, үүрмек кезектер чыыр мергежилди шилип алырда чүгле карааа көскү болур эвес, кезектерни дүрген ангылап база билир керек. Чамдык медээлерден алгаш көөрге, баскетбол, волейбол, стол теннизи ойнаар, кыска хемчээлге маңнаар кижилер ол талазы-биле ескелерден чедишкинниг болур деп турар. Спортчу кыстар чыыкчынын мергежилин, спортка ынак эвес өөрүнге болдырга, белен шингээлип алыр.

Өске база солун хайгаарал бар: спортчу гимнастика, акробатика, үүрмек дээн ышкаш чүүлдер-биле холбашкан кижилер бедик черже үнер монтажчы кижинин мергежилин дораан шингээдип алыры илдерээн. Штукатур-шеверлекчи мергежилге өөренип турарлар спортчу гимнастика, волейбол, баскетбол, чадаг-терге спортубиле өнүктежип турар болза улам экн. Оон-биле чергелештир спорттуи хевирин шын эвес шилип алыр болза, мергежил шилип алырынга база шаптыктыг болур таварылгалар тургулаар. Чижээ, улуг күштүг штангист кижиге бичии ан шын хемчээл илереир ажылдарны кылыры берге. Шак чыыкчылары, электрилиг сана.ар машивадарының эптекчилери штанга кадүрбес, ужудукчулар, ында-бүрү нарын системалар операторлары бокека кирипшес болза эки. Ынаы турбуже бокс трактористерге, комбайнерлерге, бульдозеристерге дажок ажыктыг.

Профтехучилищелерде амгы үеде мергежил шайы-биле түскай күш-культура белеткелин чорудуп турар. Нинти билиг школаларының башкылары мергежил шилип алыышкынының үезинде боттарының кижизидип турар кижилерининя келир үедеги мергежилин өөренип көруп тургаш, спорттуг таарыжыр хевирин сумелээри чугулу.

Күш-дамыр сайзыралыр талазы-биле нинти белеткелдин нинти билиг школаларына күш-дамыр кижизидилгезинин дугайында Дурумну ССРЭ-нин Чыргыышкын министерствозу биле ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлелдинин чанында Күш-культура болгаш спорт комитеди 1979 чылда бадырган. Ук дурумде школачы бүрүүн үргүлчү шимчеп турарын айтыышкаш, оон хүн бүрүзүнүң режимнин тодаратган. Школдарга хүнүн-не эртенги сула шимчээшкинге, арыг агаарга ойнаарынга 30 минутанын чаңгыс, күш-культура тазы-биле бажынга онаалга күүседир ие көрүнгеп. Уругларның спорт школаларының чанында күш-дамыр белеткелинин болуктери түгле келир үеиии спортчуларынга эвес шүүгү чаштарга ажылдап турар. Оз Дурумну амыдыралга боттандырарывыска бистин келир үедеги чаштарывыстың ажылгыр-даа чоруу, калыкшылыгдаа эки болур.

Т. КРИВОРУЧКО,
медицина эртемнериниң доктору

Редакторлуп оралакчызы
К. К. САТ.

КИНО

АВГУСТ 9-ТА

«ИЛИЫРАЛ»: «Ынакшыл темазынга фантазия» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Киночыыңды 11.00 шакта, «Бергелер таварты сыдыстарже» 12.10, 15.00, 17.30, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Террор» операциязының буурааны» 11.20, 14.10, 17.00, 19.50 шактарда. Киночыыңды 10.00 шакта.

«ПИОНЕР»: Киночыыңды 16.20, 18.20, 21.00 шактарда.

10.00. «Мичман Панин» 11.50, «Улуг хемниң эриинде» 14.20,

АВГУСТ 10-ДА

«ИЛИЫРАЛ»: Мультфильмнер чыыңдызы 9.30, «Кадди» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.20 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Улуг хемниң эриинде» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Кара албичиниң белээ» 10.00, 11.30, 12.50, «Ынакшыл темазынга фантазия» 15.20, 17.10, 18.50 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Регланда кижи 18.30, 20.30 шактарда.

«Шын» солуннуң редакциязынга курьерлеп ажылдаар кижилер негеттинип турар.

телевидение

АВГУСТ 9-ТА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 9.00 — Концерт. 9.25 — «Будильник». 9.55 — «Совет Эвилелиниг баразы боон тур мен!» 10.55 — «Кадыкшыл». 11.40 — «Эртенги почта». 12.10 — «Совет Эвилели даштыкы аалчыларыны көргени-биле». 12.25 —«Көдээ шак». 13.25 — «Далай кыдыында музей». И. К. Айвазовскийниң чурук үе делгелгеинде. 13.45 — «Музыка киноскузу». 14.15 — «Чаагай ат». Документалдыг телефильм. «Коммунистер» деп циклден. 14.45 — Европа чемпионнарының хоккейге кубогу. ЦСКА (ССРЭ) — «Польди» (ЧССР). 16.45 — Бөгүн —Тудугжунуң хүвү. ССРЭ-ниң Ыраккы Чөөн чүкте болгаш Забайкалье районнарында тудуг министри С. В. Башлыовбиле беседа. 17.00 — «Бистиң байырывысты хүлээп ап көрүнер». 17.45 — «Делегей паворамазы». 18.30 — 18.45 — Чапсар. 18.45 — «Кино алчуктарның клубу». 19.50— «Экранда — кинокомедия». «Подкидыш». Ураң-чечен фильм. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35 — Бони Далкстың (Япония) квартели ырлаар. 22.05 — Документалдыг фильмнер программазы: «Тундра дугайында чугаалар», «Затоп аргалыкының эртени». 22.50 — 23.00 — Телемедээлер.

ИЛИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

14.20 — «Типлекчилер». Фронтучу өөнүтер клуву. Кара далай флодунуң хоочунарының ужуражышкыны. 15.50 — Күрүнеиин Н. Осипов аттыг орус улустуң үлегерлиг оркестриниң концерти. 16.40 — «Куртизаннарның бай-шыыраа болгаш ядыш-түренгизи». Хөй сериялыг ураң-чечен телефильм. О. Бальзактың демей аттыг романындан тургускан. 3-кү серия (Франция). 18.00 — Документалдыг телефильмнер программазы: «Тамбов», «Качканар». 18.45— «Цыганнарның ырылары болгаш таңцылары». «Ромэн» театрның артистериниң киржилгези-биле концерт программазы. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Хуулгазының экран». 20.15 — «Бойдустуң чажыттары». Документалдыг фильм. 20.35 — А. Кольповтуң шүлүктериниг романстар болгаш ырылар. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35 — «Албан хүлээлгеин күүседип турар». Ураң-чечен фильм. 23.00 — 00.45 — Бут бөмбүүнге ССРЭ чемпионады. ЦСКА — СКА (Донда Ростов).

АВГУСТ 10-ДА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 9.05 — «Чаш чораанындан чарылгаш». Ураң-чечен телефильм. 10.20— «Дириг амытаннар амыдыралы». 11.20 — Телемедээлер. 11.25— 14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — «Боон турар черн — Сибирь». Документалдыг телефильм. 15.25— «Чалыларның ураң чогаадылгазы». 15.55 — «Аванмын школазы». 16.25 — «Аныяктар адрези». 17.25 — Гнесиных аттыг музыка-педагогика институдуң улусчу инструментилер факультединиң педагогтарының болгаш студентилериниң концерти.

КЫЗЫЛДАН

17.55 — «Мал чемн белеткелинии хүн демдеглели». 18.15 — Телемедээлер. 18.25— Телемедээлер (орус дылга).

МОСКВАДАН

18.30 — Бут бөмбүүнүң дугайында допчулаал. 19.00 — «СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин — амыдыралга». «Бригада керээзи. Шиитпирлээр айтырыглары болгаш келир үеэи». 19.30 — О. Уайльд — «Дориана Грейниң портреди». Телепни. 1-ги кезээ. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35 — «Дориана Грейниң портреди». 2-ги кезээ. 22.40 — Бөгүн делегейде. 22.55 — 23.45 — Мотоспортка делегей чемпионады.

ИЛИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

12.00— «Аиаа-ла ыыңгы». Ураң-чечен телефильм. 13.15 «Амыралче путёвка». ПТУ сургуулдарының болгаш школачыларның Ада-чурттуң Улуг дайынының кирижикчилерн. фронтунуң болгаш Чөвүлелдинин чанында Күш-культура болгаш спорт комитеди 1979 чылда бадырган. Ук дурумде школачы бүрүүн үргүлчү шимчеп турарын айтыышкаш, оон хүн бүрүзүнүң режимнин тодаратган. Школдарга хүнүн-не эртенги сула шимчээшкинге, арыг агаарга ойнаарынга 30 минутанын чаңгыс, күш-культура тазы-биле бажынга онаалга күүседир ие көрүнгеп. Уругларның спорт школаларының чанында күш-дамыр белеткелинин болуктери түгле келир үеиии спортчуларынга эвес шүүгү чаштарга ажылдап турар. Оз Дурумну амыдыралга боттандырарывыска бистин келир үедеги чаштарывыстың ажылгыр-даа чоруу, калыкшылыгдаа эки болур.

Т. КРИВОРУЧКО,
медицина эртемнериниң доктору

Редакторлуп оралакчызы
К. К. САТ.

МОЛЧАНОВКАДА БАЖЫҢ

Малая Молчановка кудумчузун хөй каът бажыңнар долган, түгле кудумчунуң эгезинде чаңгыс каът (кызырында бичии каътты) ыяш бажың душ боол артнан. Изра хүрең мрамор самбырада: «1830—1832 чылдарда маңаа М. Ю. Лермонтов чурттап турган» деп бижип каан.

Сураглыг шулукчү ол чылдарде, шынап-ла маңаа чурттап, Москва университединге өөренип турган. Бо бажыңда оон кырган-авазы салып алган, Михаил Юрийевичиниң авазы аныяңда-ла мөгүй берген болгаш, ону кырган-авазы хайгаарап чораан.

Амты үеде үстүнде бажыңда М. Ю. Лермонтовтуң мемориалдыг музейи ажыттынган. Шулукчүнүң бодуи боду чураапы кавказ буркалыг портредии маңаа келгеннер дораан-на эскерер. Портретти 1837 чылда Кавказка чураап. чалыы чылдарында шулукчүнүң чоок кижилериниң бирээзи турган Варенька Лопухинага белекке берген. Бо чурук үр үе иштинде Германиягга турган, түгле 1963 чылда шулукчүнүң чогаал ажылын болгаш амыдырал-чуртталгазын хаяы өөренип чоруур Ираклий Андроникотун ачы-дузазы-биле Москвада музейде экжеп салдынган.

Лермонтовтуң кырган-авазының ерөлинде үш сонга кудумчу талазында. Ортаазы сонга дужунда төгерик стол, ында лаа салыр колдулар, номнар, будук-шиля, демир-үжүк. Елизавета Алексеевнаның чагаазы чыдар. Хаяа чоогунда кушетка, чымчак сандайлар, даараныр столчуган. Арсеньева ынчаа алдаң хар чоокшулаан-даа болза, омак-сергек, Лермонтовтуң өөредилгезин кичээнгейлеп хайгаарап. бүгү-ле ажыл-херектерин сонуургаар турган. Шулукчүнүң өшпүктери бо-ла келир. Номнар, болуушкулнар сайгаргылап чугаалажырлар. Шыдыраалдар, музыка ойнаарлар.

Аалчылар хүлээп алыр тулуг ерөлде рояль турар. Ында ноталар, Лермонтовтуң ойнап турганы скрипказы. Аныяктар аңаа таңцылаардаа, ырлажыр-даа турган. Марил, Елизавета, Варенька Лопухина угбашкылар бо бажыңга доктаамал кээп турганнар..

Өөке ийи ерөлде М. Ю. Лермонтовтуң уран чуруугга болган графика талазы-биле ажылдары бар.

... Чиңге ыяш чада-биле үстүкү бичии каътта үш сонгалыг ерөлче кире бээр бис. Лермонтовтуң ерөлү ол. Солагаа талада ханада — ыяш орун-диван. Он талазында сонга базырында — бижик столу. Маңаа шулукчү түгле университеттеке кичээлдеринге белеткенин, номнар помчуп турган эвес, харын хөй-хөй сураглыг шулуктерин, шүүтүлелдерин бижээн.

Москва, шынап-ла, бодунуң шыгаранггай оглунуң дугайында тураскаалды камныыбиле кадагалап чоруур. Кызыл хаалгалар чанында шелдү оон ады-биле адаан. шулукчүнүң төрүттүнген бажыңында тураскаалды тургускан. Метрополитенниң бир станциязының база ынчаар адаан. Чоокта чаа, чартык чыл бурунгаар. Москвада М. Ю. Лермонтовтуң музейи ажыттынган.

А. АШМАРИН.

Агаар

Кызылдың агаар станциязының медээзин ёзугаар алырга, бөгүн республикага бүргеп, аязыр, чамдык черлерге бинче чаар. Чөөн-барыын чүк утланыышкынның хаттың дүргени секундада 9-14 метр чедер. Агаарның температуразы 20-25 градус чылыг болур.

Кызылга эдир булуттаар, чагбас. Барыын чүк утланыышкынның хаттың дүргени секундада 9-14 метр чедер. Агаарның температуразы 22-24 градус чылыр.

Редакциянын адрези: Кызыл Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторлуң 2-24-63, редакторлуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75 харысалгалыг секретарының 2-23-35, секретарлаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет түргүзүг кылдыстериниң 2-37-13, пропаганда кылдызының 2-31-75, культура кылдызының 2-23-54, көдээ ажыл-агый кылдызының 2-21-47, үлегер кылдызының 2-31-75, чагаа кылдызының 2-41-27 информация кылдызының 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтериниң 2-12-45, солун келбейи барганда 2-32-75 телефоиче долгаар.

Тираж 17868. Чагыг № 1795.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1)

ТС—01445

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Соединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 185 (11683) | 1981 чылдың август 11, вторник | 1925 чылда үндезилеттингеш | Өртээ 2 коп.

ИПАТОВОНУҢ ТАРААЖЫЛАРЫНЫҢ РЕКОРДУ

ИПАТОВО. (Ставрополь край), (СЭТА-ның корр. Н. Стяжкин). Ипатовонуң тараажылары күрүенниң ыңгажамырынга тараа урарының талазы-биле бедиткен социалистиг хүлээлгезин августуң сесте-ле күүседипкен. Чыл планын ёзугаар 150 муң тонналыг планның орнунга 250 муң тонна кызыл-тасты болгаш арбайны күрүве элеваторларынче чүдүрүп чоруткан. Ол район чыл бүрүзүнүң тараа ажаан алышкынын күш-ажылчы тиилелгелерлиг доозары шуут чаңчыл апаргап. Ынчалза-даа ипатовчулар тараа ажаан алышкынынга бо чылын ыңгажап, шак ындыг улуг чедиишкинни агаар-бойдузу таарымчалыг чылдарда безин чедип ап көрбээнинер.

Моон мурнунда чылдарда чүгле ийи-чаңгыс ажыл-агыйлар, брягадалар болгаш салбырлар үжен центнер чедип турар тараа бастырыышкынын чедип ап келгенинер. Ипатовчуларның бо чылдың ажаан алышкынының тулган түңнели — гектар саныңдан-на 30,6 центнер тараа болган. Дүжүттүң чыл саныңда немей озулдезинге техниканы ажытлаарын комплекевлин-биле көөрү дузалап турар. Ипатовчулар моон-биле ам беш чыл улаштыр тараа шөлүнге ону чаштыраарындан эгелээш, ажаан алырынга чедир бүгү-ле ажылдың улуг-улуг кылдыр каттыштырган механизастаттынган отрядтар-биле кылып келген.

Ол ышкаш крайда Карачаево-Черкессы автономнуг областың болгаш хөвү черниң бүгү районнарының чартык кезии база-ла күрүне ыңгажамырынга тараа урарының талазы-биле бедиткен социалистиг хүлээлгелерин күүсеткилеппкен.

Ставропольениң колхозтары болгаш совхозтары ниитизи-биле мурнунда алган социалистиг хүлээлгелеринден 400 муң тонна хөй тарааны Төрээн чуртка берген.

Тараа дужаары үргүлүлевишаан.

АНЫЯАҢДАН АДЫҢ КАМНА

Чаяыы назын! Ол дээрге амыдыралдың эртени, аныяк кижиниң делгем ак орукче киргенииң, эрес-маадырлыг чорукту кылырының, чаагай үүле-херекти бүдүрериниң, чогаадылгаже шымныгып киреринің кайгамчык үезии-дир. Кайда-ла чалбыыштыг чүрек, соруккур угаан, хөй-аъттыг болгаш эгелекчи, эрес-маадырлыг чоруң, шалыпчы күш-ажыл хөрек болдур, ында хоочун өңнүктери коммунистер-биле кады бистиң алдарлыг аныяктарывыс мурнап турарының хөй-хөй чижектерин төөгү бадыткап турар.

Партияның херээнге шынчызын, Төрээн чуртна кызыгаар чок бердингенин каяа-даа: дайын шөлдеринге-даа, чаа амыдыралды тургусчурунга-даа, тургузукчу күш-ажылга-даа, эртем-билиг эртинелерин шиңгээдип алырынга-даа, космосту штурмнаарынга-даа совет аныяктарның бүгү салгалдары бүзүрелдиг бадыткаан. Оларның эрес-маадырлыг чоруун, кайгамчык үүле-херектерин партия-биле чон кезээде бединбяне үнелеп келген. ВЛКСМ XVIII съездизинге СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежнев мынча дээн: «Бистиң хүннеривистиң совет аныяктарын хоочун салгалдың коммунистери бедии-биле үнелеп турар. Аныяктар коммунизмге бүзүрелдиг, партияның херээнге, Ленинниң херээнге ханы бердинген кылдыр өзүп турар. Миллион-миллион аныяк оолдар болгаш ыыстар Октябрьның идеяларынга шынчызын, туруштуун, эрес-маадырлыг чоруктуң үлегер-чижээн көргүзүп турар».

Партияның болгаш Төрээн чурттуң кандыг-даа даалгаларын ленинчи ёзу-биле күүсетпишаан, аныяк салгал амгы бо хүннерде СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин, он бирги беш чылдың баштайгы чылының даалгаларын күүседир дээш бүгү улустуң демиселиниң бирги одуруунда турмуп турар. Бүгү чурттаазында ышкаш, бистиң республикада «Аныяк өскеннерниң шалыпчы күш-ажылын, билиглерин, инициативазын болгаш чогаадылгазын — он бирги беш чылга!» деп патриоттуг эгелээшкин улам калбарган. Ында комсомолчу-аныяктарның үш чүс хире коллективтери, 35 муң ажыг аныяктар идепкейлиг киржип, бүгү-ниити херекке төлептиг салыышкынын киирип турар.

Черле ынчаш, Тываның делгемнеринде одаралаан өөр-өөр малды, ховуларда тараяны ажаажып өстүржүп, дагларда эртине-байлакты касчып, ажыглалга киирбиин, хоорайларны база суурларны тутчуп, агаар делгемнеринде ужудуп, күчүлүг Улуг-Хемге эжиндирип, аныяк салгалды кижизитчип, чонның кадыын камгалажып турар кижилер дээрге-ле бистиң аныяктарывыс-тыр. Боттарының шудургу күш-ажылы, кончуг эки өөредилгези, төлептиг мөзүү-биле чонунга хүндүткелиг, ат-алдарны чедип алганнар оларның аразында эвээш эвес. Оларның аразында ССРЭ-ниң Дээди Соединиң болгаш Тыва АССР-ниң депутаттары Хеймерек Кууларны, «Тыва даг-дүгү» комбинаттың регулировщиги Николай Сарыларны, «Чодураа» совхозтуң саанчызы Оюмаа Баткарны, республиканың типографиязының ажылчыны Вера Доржуну база Ленинчи комсомол шаңналының лауреады, «Нарын» совхозтуң хойжузу Антонина Баянованы болгаш өске-даа хөй аныяктарны чоргаарал-биле адап болур. Ниитиниң ажыл-херээнге чедиишкиннерни-даа, хуузунда асс-кежиктиг-даа чедип ап чоруур аныяк кижилер чоннуң «Аныяңдан адың камна!» деп уран мерген үлегер домаан кезээде бодап чоруурлар.

«Аныяңдан адың камна!», «Кижи болуру чажындан...» дээн чоннуң мерген угаанныг үлегер домактарында ханы утка сиңниккен. Оон утка-шынары амгы үеде улам күштелген. Ол дээрге аныяңдан-на эрес-кежээ, ажыл-ишчи, төлептиг мөзүү-шынарлыг, ажыы-чаңныг болур дээни ол-дур. Ылаңгыя амгы салгалдың аныяк кижилери партияның херээнге шынчы, Төрээн чуртунга кызыгаар чок бердингенин, ёзулуг патриот кылдыр кижизиттинмишаан, хамыктың мурнунда бодунуң хамаяты ат-алдарын, коллективиниң, ада-иезиниң, эш-өөрүнүң, ег-бүлезиниң ат-алдарын, арын-нүүрүн кажан кезээде, кайа-даа бедик харыысалга-биле бодап, ону хумагалаар ужурлуг. Аныяк кижи бүрүзү коммунистиг бүзүрелдиглиг, хөй-ниитичи идепкейлиг болуп, бодунуң ажыл-херээн чоннуң мурнунда улуг сонуургал-биле ханы холбаштырар, Төрээн чурттуң мурнунга харыысалганы бедии-биле медереп билир ужурлуг.

Ынчалзажок бистиң аравыста чамдык ийи-чаңгыс аныяк оолдар, ыыстарның аныяндан адын-даа камнавас, өөренип, ажылдап турар коллективиниң, эш-өөрүнүң, ада-иезиниң алдар-адын-даа бодавас чоруктарның бары харааданчыг. Оон кедерезе олар ниитилелге ажыктыг күш-ажылдан оспаксыраар, кайа-даа өөренмес, ада-иезинге азырадыксаар, хөй-ниитиниң корум-чурумуун үрээр, арагалаар, оорлаар, кем-херекти безин үүлгеди бээрлер. Чамдык аныяк кижилерниң аразында ындыг чоруктар найысылал Кызылда-даа, Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик, Тес-Хем болгаш өскедаа районнарда ам-даа узуткаттынмаан.

Кижизиг, төлептиг мөзүү-шынарга база аныяндан-на ат-алдарлыг болурунга кижизиттинери нарын айтырыг. Маңаа хоочун эштерниң дузазы эргежок чугула апаар. Бистиң төлептиг аныяк салгалывыстың өзүлдезиниң дугайында партия организациялары болгаш Советтер, профзвилелдери, комсомол, школалар, дээди база ортумак өөредилге черлери, күш-ажылчы коллективтер болгаш аг-бүле, уран чүүлдүң, литератураның база парлалганың ажылданчылары, бүгү хөй-ниити сагыш салып турар. Ынчалзажок аныяк кижи бүрүзүнүң ылаптыг дадыгып кижизиттинери хамыктың мурнунда оон бодундан, амыдыралдың делгем оруунче бодунуң энергиязын болгаш угаан-бодалын билдилии-биле угландырып билириниң кол хамаяржыр апаар.

Аныяңдан адың камна! Чоннуң мерген угаанныг, чалгынныг бо сөстери аңаа-ла чугаалаттынмаан-на болгай. Аныяк кижи бүрүзү бүгү улустуң ниити үүле-херээнге төлептиг үлүүн киирбишаан, кажан кезээде, кайа-даа Төрээн чурттуң херээнге кызыгаар чок бердинген, бүгү тала-биле сайзыраңгай, ёзулуг патриот болур ужурлуг.

СЭКП-НИҢ XXVI СЪЕЗДИЗИНИҢ ШИИТПИРЛЕРИН — АМЫДЫРАЛГА!

Кызыл районда «Шамбалыг» совхозтуң механизаторлары он бирги беш чылдың баштайгызында ийи чүс тонна витаминниг сиген далганың бүдүрер. Оларга Кызыл хоорайның чурттакчылары улуг дузаны көргүзүп, бо хүннерге чедир дөрт чүс тонна будук-бүрүнү белеткеп берген.

Совхозтуң витаминниг сиген далганы белеткээр агрегады тура дүшпейн ажылдап турар.

ЧУРУКТА: витаминниг сиген далганы белеткээр агрегаттың оператору Ондар Маңнай-оол.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

БЕШКИ ЭЭЛЧЕГНИҢ МУРНАКЧЫЛАРЫ

Александр Лузягинге удуртканкомсомолчу-аныяктар ээлчээ бедик соруглуг дугайын дагдуңгу арыглаар цехте ажылдап турар. Олар дыштаныр хүннерде «Дөң-Терезин» совхозка мал чемни белеткээр ажылдарга идепкейлиг киржин, боттарының алган планын ажыр күүсеткеннер.

Бешки ээлчег ол ажылдарга мурнакчы болганы таваржыла эвес. Ол коллектив үргүлүү бедик будурукчулуг ажылдап, ай болгаш квартал планын күүседип ап келген. Ында хоорай Советиниң депутады, ээлчегде комсомол удуртукчузу, регулировщик Римма Касаткина, улуг регулировщик Александр Полухин, аныяктарның дагдыныкчызы, дериглелер машинизи М. И. Шелемина болгаш өске-даа мурнакчылар ажыллап турар.

Барыын-Хемчик районнуң совхозтарынга Ак-Довурак хоорайның өске-даа коллективтери улуг дузаны көргүзүп, ниитиниң малынга чем курлавырларын тургузуп бээр дээш организастыг ажылдап турарлар. «Дөң-Терезин» совхозтуң чоогунда будук-бүрү белеткеп турган хоорайның милиция салбырының ажылдакчылары кончуг эки ажылдаяннар. Олар 18 тонна будук-бүрүзү белеткээр планныг турган. Ажылче организастыг үнгеш, ол коллектив планын 27 тонна кылдыр күүсеткен. Мал чеминиң белеткелинге А. Ооржак, М. Куулар, Э. Саая, А. Макаров, О. Салчак болгаш өскелер-даа кызымак ажылдаяннар.

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың коллективи совхозтарга 1060 тонна будук-бүрү белеткээр планныг. Оон 410 тонназы арыглаг фабриказынга онаажыр. Ол белен эвес сорулга. Ынчалза-даа дыштаныр хүн бүрүзүн чөп ажыглап тургаш, комбинаттың ажыл-ишчилери ол планны доллур болгаш ажыр күүседир күзелдиглер.

(Бистиң корр.).

СИГЕНЧИЛЕРГЕ

Эрзинниң Культура бажыңының «Хүлүмаүргү» агиткультбригадазы көдээниң ажыл-ишчилеринге чугула кампанияларынга танышкан болгаш изии-биле деткээн. Тыныжылга үезинде немелде-хүлээлгелер база алдынган. Бо хүннерде мал чемнериниң белеткелинде калбарган социалистиг чарышта механизастаттынган 47 бригада, 148 звено 3645 кижи киржип, бир денниг ажылдап турар. Августуң 3-ке чедир районда 6150 тонна (планның 26 хуузу) сиген, 216 тонна (2,5 хуу) сенаж, 145 тонна (17,1 хуу) витаминниг сиген далганы, 1014 тонна будук-бүрү белеткеттинген. Мурнуку чылдарны бодаарга ажыл шалыпкын, будурукчулуг болгаш организастыг. Черчерде партия, совет, комсомол, ажыл-агый болгаш өскедаа организнарның ап чорудуп турар хемчегленинин ачы-дузазы ол.

Совхозтарда, бригадаларда мал чемнериниң белеткелин контрольдаар харыысалгалыг ажылдакчылар быжыглаттынган. Олар ажылды организастаарынга, четпестерин чайладырынга болгаш социалистиг чарышты организастаарынга киржип турарлар. Чарыштың түңнели ажыл-агыйларга-даа, бригадаларга болгаш районгада-даа чеди хонгаш-ла үндүрүп, мурнакчыларны шаңнап-мактап турар. Тиилекчи болган совхозка СЭКП райкомунуң, райкүүскомнуң, ВЛКСМ болган профзвилел райкомнарының шилчиир Кызыл тугун бежен рубль эдерипчилиг тыпсыр. Тиилекчи бригадага база ындыг шаңналыг үжен рубль-биле, а витаминниг сиген далганы белеткээр агрегатка чээрби рубль-биле кады тыпсыр. Чарыштың түңнелии «Ленинчи орук» солунга болгаш радиога чарлап, агитхуудустарга бижээш, совхозтар болгаш бригадалар төптеринге тарадып турар. Социалистиг чарышка онза шылгараан мурнакчыларның чедиишкиннинге тураскаадып, «Ленинчи орук» солуннуң, районнуң болгаш совхозтарның Күш-ажылчы алдар туктарын көдүрери чаңчыл апаргап.

Сигенчилер ортузунда социалистиг чарыш «Алдан-Маадыр», «Октябрь 30 чылы», «Чыраа-Бажы» болгаш «Тыва» совхозтарда багай эвес организастаттынган. Ол совхозтарның күш-ажыл кылып-шыдаар кижилериниң 60—70 хуузу мал чемнериниң белеткелинде доктаамал ажылдап турар. Ук совхозтарга неделяда берген онаалда күүсеттиниң келген. Сөөлгү чеди хонуктуң түңнелинде 3200 тонна сиген белеткээр планын 1474 тонназы 46,1 хуу чедирген, а чеди хонук онаалдазын 186 хуу күүсеткен «Алдан-Маадыр» совхоз (директору М. Б. Донгак, партком секретары Д. Х. Ондар, ажылчын комитединиң даргазы С. А. Моңгуш) социалистиг чарыштың тиилекчизи болган. Ынчангаш ол совхоз СЭКП райкомунуң, райкүүскомнуң болгаш ВЛКСМ база профзвилел райкомнарының шилчиир Кызыл тугун чаалап алган. Мал чемни белеткээр механизастаттынган бригадалар аразында калбарган чарышка «Тыва» совхозтуң Куулар Саин-Доржу удурткан бригадазы тиилээн. Чээрби кежигүнүг ол бригада эртнеп чеди хонуктуң деннелинден 80 тонна сигенин хөпүү белеткээн. Чеди хонук аалгазын 122 хуу күүсеткен «Октябрь 30 чылы» совхозка районнуң, а эң хөй — 786 тонна сиген белеткээн Моңгуш Дамчат-оолдуң («Чыраа-Бажы» совхоз) бригадазынга «Ленинчи орук» солуннуң Күш-ажылчы алдар туктарын көдүргеп. Мал чемнериниң белеткелинде дыка хөй ажылчыннар өртектиг бараан болгаш акша шаңналын алганнар.

Мал чемнериниң белеткелинге бүдүрүлге болгаш албан-организацияларының ажылдакчылары база идепкейлиг киржип турар. Чыраа-Бажы суурда «Садчыгаш» агитквартираның 22 кежигүнү 12 тонна сиген кезер, 16 тонна будук-бүрү белеткээр онаалдазын дараалаптыр 19 болгаш 15 тонна кылдыр күүсеткен. Ында кижи эмнизи Наталья Куулар удурткан ол агитквартира будук-бүрү белеткээр онаалдазын бо хүннерде ажыр күүседиптер. Баян-Тала ортумак школазының коллективи бо чылын бир чүс тонна сиген кагар онаалдазының хөй кезиин күүседип алган. «Искра» совхозтуң контора ажылдакчылары 20 тонна сиген кезер онаалдазын 20 тонна чедирген. Моңгуш Борбак-Казының удурткан бо звеноэт ук ажылды ам-даа уламчылавышаан. СЭКП-ниң XXII съездизин аттыг совхозтуң хойжузу Ооржак Кимчик база сиген кезилдезинде багай эвес ажылдап турар. Мындыг чижектерни районнуң кайы-даа ажыл-агыйларындан адап болур.

Районнуң ажыл-агыйлары эрткен чылдазындан шалыпчы ажылдап турар. Ол үеге дениэрге, үүле сиген безин 1430 тонна, будук-бүрү 625 тонна хөй белеткеттинген. Ол бүгү өөрүнүүр. Ынчалза-даа районнуң он совхозундан «Хөндергей», «Искра» болгаш Карл Маркс аттыг совхозтар эрткен чылдагыдан эвээш сиген белеткээн. Районнуң эрткен неделяда 2925 тонна сиген белеткээр онаалдазынга 225 тонна чедир белеткеттинмээн. Витаминниг сиген далганы кылыр агрегаттар база чеди хонук планын күүсеткээн. Бо бүгү байдал чедиишкин болгай болза ажылды болгаш социалистиг чарышты ам-даа ону организастаарын иетеп турар. Ынчангаш чер-черде кедээ ажыл-агый ажылдакчыларының профзвилел организацияларының бүгү күжүн мал чемнериниң белеткелинге угландырып.

ОНААЛДАЗЫН БОТТАНДЫРАР

«Тыва швейбыт» каттыжышкынның хүүда чагыглар үлээн алыр «Восток» ательезинниң ажыл-ишчи коллективи бо чылдың үшкү квартальның баштайгы айының планның даалгазын «Ленинчи орук» солуннуң көргүзүглер талазы-биле күүседипкен. Хозуудан туралар чок ажылдаар дээш ажылдап келген коллектив июль айда чагыкчылардан үлээп алган чагыглары бүдүргеш, ону сайгарарының планын 100 хуу боттандырган. Алган хүлээлгени долдур күүседиринге тус-тус цехтериниң, бригадаларының аразында социалистиг чарышты дээштинг организасташ, үлүг-эллегге бүдүрүнген болгаш сайгартынган чагыглариның хемчээлин айыткан сан-чурагайларны көргүзүг самбырызында бижээш, мурнакчы ажылчыннарның аттарын коллективтиң кежигүннеринге дыңнадып келген.

Бо эрткен айның түңнелиниң-биле бригадалар аразында чарышка Ольга Касимованың бригадазы тиилекчи боон шылгараан, шаңнал-макталга төлептиг болган. Ук бригадада хөлүшкак мергежилдиг он бир ажылчын бар. Бедик мергежилдиг ажылчыннардан тургустунган бригада эрткен айда хүлээп алган чагыглары күүседиринің планын 125 хуу боттандырган. Олар чагыкчыларның киргенги даштыкы хеп болгаш чүвүр аймаан септеп турар. Киргеп чагыглары күүседиринің талазы-биле бодуңун херээнниң мастерлери апарганнар бо бригадада хөй. Оларга дуржулгалыг дазарлыкчылар Ирина Ендан, Нина Чеснокова, Валентина Чижова хамааржыр.

СЕМИНАР

СЭКП Кызыл хооркому партия организацияларының секретарьларының семинарын эрттиргеп.

СЭКП обкомунуң пропагандада болгаш агитация килдизиниң эргелекчизиниң оралакчызы, партия обкомунуң Политиктиг чырыдышкын базыының эргелекчизи П. М. Самороков СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлериниге дүүштүр партия өөредилгезин улам мөөй сайзыраңгайжымдар дугайында СЭКП ТК-ның докладының күүседир талазы-биле хоорайның партия организациязының сорулгаларының талазы-биле илеткелди ацаа кылган.

СЭКП Кызыл хооркомунуң оргкилдизиниң эргелекчизи В. А. Подругин аңаа чүве чугаалаан.

БИСТИҢ ЧУРТУВУСТА

ТАРААЖЫЛАРНЫҢ ШАЛЫПЧЫ ЭЭЛЧЕГЛЕРИ

ВОРОНЕЖ. Нижнедевичье районнуң тараажылары шөлден комбайн үнерге-ле, андазынны хөрөүнче киирип турарлар. Олар күзүн чажын тарыыр тараа шөлдерин обласка бир-ле дугаарында белеткеп дооскан. Агаарның байдалын барымдаалаап, олар эртемденнериниң сүмелээнин ёзугаар бүгү шөлдү үлдүреткеш, дораан-на илиртээн.

Верхнехавское, Репьевское, Хохольское болгаш областың/ өске-даа районнарының механизаторлары шалыпчы ёзу-биле ажылдап турар. Күзүн чажар шөлдүң үштүң ийи кезии үрээнинер хүлээп алырынга белеп.

⊙

БРЯНСК. Ол областың ажыл-агыйлары эрте быжар картофельди ажаап ап эгелээн. Чурттуң үлетпүрлүг черлеринче бо чылдың чаз картофелин чүдүрген эшелоннар чорупкан.

Бо чылын кандаашкыннып, кургаг агаар картофельдиң үнерин саадаткан. Картофельчилер ындыг-даа байдалда эки дүжүттү алыр дээш дыка хөй ажылдаанаар. Одуруглар аразын хөй катап үлдүреткен, минералдыг чемнишчидилегерин төккен, хоралакчылар болгаш аарыларга удур болбазыраткан. Дыка делгем шөлдерин суттарарын организастаан. Климовское районнуң «Большевик» колхозунда гектар саныңдан-на 135 центнер картофельди ажаап ап турар. Областың ажыл-агыйлары август айда күрүнеге дөртен муң тонна ажыг, оон иштинде — найысыладың ажылчы чонларынга үш муң беш түе тонна картофельди чорудуп бээр деп шиитпирлээн.

⊙

МАРЫ. Мургаб шыналзының ажыл-агыйлары люцерна үрээнии ажаап ап эгелээн. Иолотан районнуң колхозтарындан баштай ажаап алган үрээнинер дужаатгынган.

Бо чылын Мары областың тараажылары ол үнелиг мал чеми культураны эрткен чылдыындан-даа хөй—3500 центнерни белеткээрин шиитпирлээн. Байрам-Алә районнуң түгле «Ленинизм» деп тускай совхозундан безин күрүне шыгжамырынче 2000 центнер чажар материалды чорудар деп турар.

⊙

АЛМА-АТА. Чаа погаалар болгаш картофель-даа хүлээп алыр пунктуларга болгаш белеткел базаларынга-даа доктаавайн, Казахстанның пайысылалынга чедип турар. Хоорай чоогунуң ногаа ажылдыг тос ажыл-агыйдар ында боттарының магазиннерин ажытканар.

Дорт харылзаа механизаторнарның дузазы-биле ажаан алыр болгаш сөөртүрүнге эң не тарымчалыг томаттар болган огурештер сорттарын өстүрериниң ногаажыларны албадапкан. Оларны хоорайже даарта хүн кайы хире хемчээлдиг херегил, ол хире саныг кылдыр шуут-ла шөлден чүдүрүп чорудуп турар. Ол чорук дүжүттүң чидиргин дыка кызырган.

⊙

СЫКТЫВКАР. Коми АССРниң мурнуу районнарының ажыл-агыйлары картофель казышкының эгелей берген. Бо чылын ында картофель шөлүн бир муң ажыг гектарга калбарткан. Мурнакчы ажыл-агыйлар гектардан-на 270 центнер чедир картофельди ап турар. Ол дээрге, планнан барык ийи катап хөй-дүр. «Ийиги тараанын» дүжүдүп Поляр ындынын ажылдакчылыче болгаш ивижилеринче чорудуп берии эгелээн.

⊙

ЛИПЕЦК. Липецкиниң Дмитров аттыг колхозунуң комбайнери Е. Курганников беш муң центнер тараяны бастырган. Оон ажаан алышкын отрядының он ийи аныяк механизаторлары база-ла боттарының дагдыныкчызындан озалдазын оралдажып турарлар. Комсомолчу В. Жаворонков бир-ле дугаарында ажаан алышкында киржип турар, ынчалза-даа оон ажылы чедиишкиннинг чоруп турар. Ол бодунуң машиназының сазазындан дөрт муң центнер тараяны уруп чорутkан. Ол ышкаш И. Кутищевтиң болгаш Е. Курганниковтуң оглу — Александрның түңнелдери база бедик. Олар мурнакчыны шуут-ла ыырты чедер дей бергеннер.

Областың ажыл-агыйларының шөлдериниң чартык кезии ажаан алдынган. Шөлдерде бо хүннерде 400 ажаан алышкын-транспорт комплекстери ажылдап турар.

⊙

РЯЗАНЬ. «Кожазының төлү — өскенин эвес» — деп, ындыг соруглга-биле Рязаньның «Россия» колхозунуң механизаторлары ажылдап турарлар. Боттарының тараазын ажаан ап, шыгжамырга ургап соонда, комбайнерлер кожазы «Рыбновский» совхозтуң шөлдеринче машиналарын киирипкеннер. Механизаторлар Ю. Романов, А. Самсонов болгаш өскелер-даа эдлчег даалгаларын үргүлүү ажыр күүседип турар. Оларның үлегерин ёзугаар Ленин аттыг, Карл Маркс аттыг болгаш районнуң өске-даа ажылагыйлары тараа ажаан алыр техниказын бир мөөн кылдыр каттыштырып алган ажылдап турар.

⊙

КАЛИНИНГРАД. Гурьевское районда чарлаттынган тараа ажаан алышкынының шалыпчы ажылдаарының неделязы областа эң бедик деңгелдиг күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн чедип алыр арганы берген. Гурьевскиниң комбайнерлери чылдың-на 700—800 гектар тараяны ажаан алгаш, бастырып турарлар. Оларның эң даярлери — Ю. Ануфриев-не ужен ажыг тонна тараяны бастырып турар.

(СЭТА).

ЧЕДИИШКИН БАР-ДАА БОЛЗА...

Чөөн-Хемчик район он бирги беш чылдың баштайгы чылында 23670 тонна сигенин, 850 тонна витаминниг сиген далганын, 8820 тонна сенажты, 50 муң тонна силосту, 15 муң тонна будук-бүрүнү белеткээр. СЭКП Тыва область комитединиң «Совхозтарның, бүдүрүлелериниң база организастарының коммунистеринге болгаш комсомолчуларынга, ажылчыннарынга болгаш албан-хаакчыларынга, студентилерге болгаш сургуулдарга, республиканың бүгү ажылчы чоннарынга кыйгырыынга» хей-аът киргеп ишчилери ук сорулганы күүседир дээш шудургу ажылдап турарлар. Оларның аразында калбарган социалистиг чарыштың дугайын чугаалап бээрин бистиң корреспондентивис К. ЧООДУ көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының профзвилел райкомунуң даргазы Болат Дугаржапович Моңгуштан дилээн.

СЭКП обкомунуң кыйгырыын районнуң ажылчы чоннары бүгү будурүлге коллективтеринге болгаш албан организацияларынга танышкан болгаш изии-биле деткээн. Тыныжылга үезинде немелде-хүлээлгелер база алдынган. Бо хүннерде мал чемнериниң белеткелинде калбарган социалистиг чарышта механизастаттынган 47 бригада, 148 звено 3645 кижи киржип, бир денниг ажылдап турар. Августуң 3-ке чедир районда 6150 тонна (планның 26 хуузу) сиген, 216 тонна (2,5 хуу) сенаж, 145 тонна (17,1 хуу) витаминниг сиген далганы, 1014 тонна будук-бүрү белеткеттинген. Мурнуку чылдарны бодаарга ажыл шалыпкын, будурукчулуг болгаш организастыг. Черчерде партия, совет, комсомол, ажыл-агый болгаш өскедаа организнарның ап чорудуп турар хемчегленинин ачы-дузазы ол.

Совхозтарда, бригадаларда мал чемнериниң белеткелин контрольдаар харыысалгалыг ажылдакчылар быжыглаттынган. Олар ажылды организастаарынга, четпестерин чайладырынга болгаш социалистиг чарышты организастаарынга киржип турарлар. Чарыштың түңнелии ажыл-агыйларга-даа, бригадаларга болгаш районгада-даа чеди хонгаш-ла үндүрүп, мурнакчыларны шаңнап-мактап турар. Тиилекчи болган совхозка СЭКП райкомунуң, райкүүскомнуң, ВЛКСМ болган профзвилел райкомнарының шилчиир Кызыл тугун бежен рубль эдерипчилиг тыпсыр. Тиилекчи бригадага база ындыг шаңналыг үжен рубль-биле, а витаминниг сиген далганы белеткээр агрегатка чээрби рубль-биле кады тыпсыр. Чарыштың түңнелии «Ленинчи орук» солунга болгаш радиога чарлап, агитхуудустарга бижээш, совхозтар болгаш бригадалар төптеринге тарадып турар. Социалистиг чарышка онза шылгараан мурнакчыларның чедиишкиннинге тураскаадып, «Ленинчи орук» солуннуң, районнуң болгаш совхозтарның Күш-ажылчы алдар туктарын көдүрери чаңчыл апаргап.

Сигенчилер ортузунда социалистиг чарыш «Алдан-Маадыр», «Октябрь 30 чылы», «Чыраа-Бажы» болгаш «Тыва» совхозтарда багай эвес организастаттынган. Ол совхозтарның күш-ажыл кылып-шыдаар кижилериниң 60—70 хуузу мал чемнериниң белеткелинде доктаамал ажылдап турар. Ук совхозтарга неделяда берген онаалда күүсеттиниң келген. Сөөлгү чеди хонуктуң түңнелинде 3200 тонна сиген белеткээр планын 1474 тонназы 46,1 хуу чедирген, а чеди хонук онаалдазын 186 хуу күүсеткен «Алдан-Маадыр» совхоз (директору М. Б. Донгак, партком секретары Д. Х. Ондар, ажылчын комитединиң даргазы С. А. Моңгуш) социалистиг чарыштың тиилекчизи болган. Ынчангаш ол совхоз СЭКП райкомунуң, райкүүскомнуң болгаш ВЛКСМ база профзвилел райкомнарының шилчиир Кызыл тугун чаалап алган. Мал чеми белеткээр механизастаттынган бригадалар аразында калбарган чарышка «Тыва» совхозтуң Куулар Саин-Доржу удурткан бригадазы тиилээн. Чээрби кежигүнүг ол бригада эртнеп чеди хонуктуң деннелинден 80 тонна сигенин хөпүү белеткээн. Чеди хонук аалгазын 122 хуу күүсеткен «Октябрь 30 чылы» совхозка районнуң, а эң хөй — 786 тонна сиген белеткээн Моңгуш Дамчат-оолдуң («Чыраа-Бажы» совхоз) бригадазынга «Ленинчи орук» солуннуң Күш-ажылчы алдар туктарын көдүргеп. Мал чеминиң белеткелинде дыка хөй ажылчыннар өртектиг бараан болгаш акша шаңналын алганнар.

Мал чемнериниң белеткелинге бүдүрүлге болгаш албан-организацияларының ажылдакчылары база идепкейлиг киржип турар. Чыраа-Бажы суурда «Садчыгаш» агитквартираның 22 кежигүнү 12 тонна сиген кезер, 16 тонна будук-бүрү белеткээр онаалдазын дараалаптыр 19 болгаш 15 тонна кылдыр күүсеткен. Ында кижи эмнизи Наталья Куулар удурткан ол агитквартира будук-бүрү белеткээр онаалдазын бо хүннерде ажыр күүседиптер. Баян-Тала ортумак школазының коллективи бо чылын бир чүс тонна сиген кагар онаалдазының хөй кезиин күүседип алган. «Искра» совхозтуң контора ажылдакчылары 20 тонна сиген кезер онаалдазын 20 тонна чедирген. Моңгуш Борбак-Казының удурткан бо звеноэт ук ажылды ам-даа уламчылавышаан. СЭКП-ниң XXII съездизин аттыг совхозтуң хойжузу Ооржак Кимчик база сиген кезилдезинде багай эвес ажылдап турар. Мындыг чижектерни районнуң кайы-даа ажыл-агыйларындан адап болур.

Районнуң ажыл-агыйлары эрткен чылдазындан шалыпчы ажылдап турар. Ол үеге дениэрге, үүле сиген безин 1430 тонна, будук-бүрү 625 тонна хөй белеткеттинген. Ол бүгү өөрүнүүр. Ынчалза-даа районнуң он совхозундан «Хөндергей», «Искра» болгаш Карл Маркс аттыг совхозтар эрткен чылдагыдан эвээш сиген белеткээн. Районнуң эрткен неделяда 2925 тонна сиген белеткээр онаалдазынга 225 тонна чедир белеткеттинмээн. Витаминниг сиген далганы кылыр агрегаттар база чеди хонук планын күүсеткээн. Бо бүгү байдал чедиишкин болгай болза ажылды болгаш социалистиг чарышты ам-даа ону организастаарын иетеп турар. Ынчангаш чер-черде кедээ ажыл-агый ажылдакчыларының профзвилел организацияларының бүгү күжүн мал чемнериниң белеткелинге угландырып.

САГЫШ ЧОВАНГЫР, КИЧЭЭНГЕЙЛИГ БОЛУР

Партия, совет, ажыл-агый организациялара, солунлар редакцияларына хөй санныг чагаалар хүн бүрүде кээп турар. Эрткен онгу беш чылдың дургузунда «Шын» солунга үжен муң чыгыы чагаа келген азы чылда ортумаа-биле алдың муң киижи материалдар бижип турганы ол.

Оларның утка-шынары болгаш хевири кызы-бүрү. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш чонуң кедүрүүшкүнүт ажылдап турарының амгы үезинде чагааларның саны улам өскен. Чижээ, бо чылдың эрткен үезинде биске үш муң ажыг чагаа келген. Партияның ленинчи угланыышкынын ажылчы чонуң бир эп-сеткилдиг деткип турарын, чүрттүп хөгжүлдезиниң социал-экономиктиг айтырыгларын шиитпирлээринге массаның ханы сонуургалдын ол чагаалардa илергейлеп турар.

СЭКП-ниң XXVI съездизи тайбыңы быжыглаарынче, дүшкүүрлүг чорукту чавырыылдырарынге, бөө-чепсекти эдерес будүрбин болдурбазынче чаа боттуг санаалдарны кодүргеп. Бо чагаай херекти деткээнин, аңаа үнүп катканың клереткен он-он чагааны редакция алган. Ол мышаш СЭКП Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүзелиниң «Уругларлыг өг-бүлелерге күрүне дузалажтырын күштелдирер талазы-биле хемчеглер дугайында» Отчёт иletkелиниге айыткан Ажылчы чон партия, совет органнарга хамаарышкан албан организация черлериниге болгаш солуннарже чагааларны сеткил-чүрээниң хапызындан бижип, бар четпестерни шүгүмчүлеп турарын съездиге демдеглээн.

Чыл эгезинден бээр редакцияга шүгүмчүлелдиг 260 чагаа келген. Ажылдаарынга, чүрттаарынга таарымча чок четпестерни ол чагааларда илерелин бижээн. Ук шүгүмчүлелдерниң чамдыызы солуның арыннарынга парлаттынган. «СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр ажылчы чонларның чагаалары болгаш саналдарыбиле ажылды улам ынай экижидер талазы-биле хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ниң докталында шүгүмчүлелдиг чагааларны хамаарышкан черлеринге чорудуп, хемчег алган турарын чедип алырын айыткан. Докталды удуртулга болдургаш, редакциның талазындан партия, совет ажыл-агый организацияларында бараан шүгүмчүлелдиг чагааларга контрольду улам күштелдиргеп.

Түннелинде Тожу, Бии-Хем, Эрзин болгаш Монгуш-Тайга районнарның албан организация черлеринге чорукчан шүгүмчүлелдиг чагааларга чиге, ылаптыг харылзаа кээп эгелээн. Автоэргелелдиң пассажир аргыштырылгазының таласы-биле килдизи (инженер О. И. Захарченко) адрезинге редакциядан барган шүгүмчүлелдиг чүүлдерни сөөлгү үш чыл улаштыр учётка ап, республикага пассажир аргыштырылгазын экижидер дээш боттуг хемчеглерни алган. Бүдүүлге, албан организация черлериниң удуртукчулары шүгүмчүлелдиг чагааларга мынды ясылгыр сагыш човаңгыр, кичээнгейлиг болза, ниити ажыл-херекке дөгүм болур.

Чыл эгезинден бээр Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик, Өвүр, Кызыл районнардан эвээш эвес шүгүмчүлелдиг чүүлдер солунга парлаттынган болгаш дыка хөй шүгүмчүлелдиг чагааларның салымчолун шиитпирледири-биле ол районнарның хамаарышкан партия, совет органнарынче бижиктерни чорутса-даа чамдыктарынга тодаргай харыы албайн келген.

Шүгүмчүлелди өзү барымдаалаан көөр чоруктар база бар. Чижээ бо чылдың май 29-та «Дилгижек-оолдан дудак чок» деп фельетон парлаттынган. Фельетонуң бир чижээнге Каа-Хем районда СЭКП-ниң XXV съездиги аттыг совхозтуң төрүүр ниитизиниң баш санының кызырылганын киргеп. Совхоз директору Н. Сухов болгаш мында партбюро секретары М. Толмачев олар оны боттары харыылаарының оруунга шүгүмчүлеткен кол зоотехник Т. Морозовага үжүру билдинмес чүве бижиткеш чоруткан.

Найысылал Кызылдың квас садар цистерналарын ажыл шагы төнерге турган черлериниге каапкаш баарындан шоочаазын үреп, кранын ансып каапкан. Ынчангаш оны дүнелерде чаңгыс черге белерин автор саналдаан. Хоорайның аъш-чем садыгларының директору М. Еремова бо чагаага хамаарыштыр харыызында тодаргай кандыг хемчег алганын айытпаан. Шүгүмчүлелдиг чүүлдү харыылаарда оны эдип, экижидип алыр дээш кандыг хемчег алдынганын тодаргай бижип көргүзер херек.

«Шынныг чүүлдү чугаалап, ажыл-херекчи шүгүмчүлелди кылып турар киижи бодунуң ярлыы чажырбас» — деп, СЭКП-ниң XXVI съездизинге Л. И. Брежнев чугаалаан. Мактадыг, шүгүмчүлелдиг кандыг-даа чагааны бижип тургаш автор ажылдап турар черии, адрезин, ат, фамилиязын долу бижиир болза эки.

Партия, совет ажыл-агый организацияларының удуртукчулары шүгүмчүлелдиг чагааларже кичээнгейни салып, четпестерни чайлатканынын дугайында тодаргай харыларны чогуур үезинде берген турарын партия бистен иеген турар.

ИЕ-ЧАШЧЕ КИЧЭЭНГЕЙ

Партияның XXVI съездизиниң шиитпирлеринде ие-чаштың камгалаарынче, хөй уруглуг өг-бүлелерге чингелделерин көргүзеринче онза сагыш салган. Ол шиитпирлер амыдыралга боттанып, уруглар албан черлериниң четкизи кялбарып турар. Чадаана хоорайда алды ясли-сад бар. Удаваспас 240 орунныг ясли-сад база немежир.

«Дыңчигеш» ясли-садтың эргелекчизи Тыва АССР-ниң алдарлыг башкызы Анна Казимировна Коновницына. Оон удуртқан коллективинде тускай эртемниг кадрлар ажылдап турар. Оларның ходунда 270 бичии чаштар бар. Чаштарның ясли-сады таарымчалыг. Кадыкшылга бөлүүн база тускайлаан. Ол бөлүк район эмнелгезиниң хайгаралында турар. Ында эмчи сестразы Долзат Ооржакты быжыглаан. Ол ясли-садтың базазында мурнакчы арга-дуржулга солчуушкунуунуң методиктиг каттыжыышкынды ажылдап турар. Анаа районуң көдээ суурларында ясли-садтарның кижизидикчи башкыларының семинарларын айыткан үелеринде эрттирип келген.

Ясли-садта хоочун ажылдакчылар бар. Кижизидикчи башкы Зоя Полякова хоочуниарның бирээзи. Оон эртемнериин эге чадазынга өөреткен бичии чаштары ам улуг оолдар, кыстар апаргылаан. Чамдыктары ортумак школаны доосказ, дээди болгаш ортумак өөредилге черлериже өөренип кирген. Чижээ, ол-ла ясли-садка кижизиттиргеннериин бирээзи Надежда Логинова ыраккы Сахалинде педиатр улуг эмчи болуп ажылдап чоруур. Татьяна Кротенко биле Мария Кузьминична олар белеткелеп белүүнүн чаштарын чараш аажы-чаяа, эртемнериин эге билиинге өөредип келген. Оларның доостурган уругларының Чадаана школаларынын эге класстарында кирген сагыага-чурумнуг, эки өөренип турар. Бо чылын школаже үдеттирер чаштар көрдүнген программаны өөренип доосказ. Амгы хүннерде график ёаутаар дыштанып, экскурсиялап турар.

Кижизидикчи башкы Анна Сатовна Монгуш ажыллаан он бир чыл чедип чоруур. «Мергежилиниге бердиинген, чаштарбиле ажылдап билири хөлчок-ла киижи» деп Анна Казимировна ону үнелеп чугаалаар. Ажаакчылар Боба Очур, Норбу Сат оларның ажылын ол база мактады. Норбу Сат ажылдан озалдавас, эргелекчизиниң даалыырган ажылын чажам дивес күүседир. Өскелерге үлегерлиг киижи дээрзин демдегледи.

Эргелекчи-биле чугаалажып оргаш, кайы хире үр ажылдааның сонуургадым.

— 26 чыл ажылдап тур мен. Эң-не баштай Октябрьская кудумчузунга ясли-сад ажыттынган турган. Ынчан 25 хире бичии чаштар хүлээп алыр турган. Ол үеде кижизидикчи башкызынга ажылдап турдум. Чаа тургустунган болгаш, материалдыг баазазы кончуг четпес. Чоорту харыы уруглар албан черлерин немей тудуп, оларга таарымчалыг ясли-садтар ажыттынган. Материалдыг база база чылдан чылче быжыглып келген. Кижизидикчи башкылар бот-өөредилге-биле бижии бедидип, дээди эртемниг болгулаан — деп, Анна Казимировна допчулады.

Бо уруглар албан черинiң коллективи автобудурулге черинiң «Челээш» ясли-сады-биле социалистиг чарыштыг. Оон ажылын база каксы-даа болза сонуургап көрдүм. Бичии чаштар даштын селгүүстээн, кидиң түлүк ойнаан турлар. Ясли-садтың эргелекчизи Галина Никитина-биле база ужуражып чугаалаштым. Коллективте 30 киижи ажылдап турар. Олар беш бөлүкту харыысалгага алган. Бо ясли-сад чоокта үлегерлиг ажылы дээш РСФСР-ниң Чыргыышкын министерствозунуң хүндүлел бижии-биле шаңнаткан. Музыка башкызы Николай Таранов, кижизидикчи башкылар Данзычы Ооржак, Валентина Судьбина оларның ажылы эки.

А. МОНГУШ.

Чөөн-Хемчик район.

ЧЫЛДАН ЧЫЛЧЕ БЕДИК

Игорь Допгакович Дагба 1975 чылда Балгазының хойжу-механизаторлар белеткээр профтехучилищезин доосказ, өскен төрээн чери — Моңгун-Тайгада «Малчын» совхозже келгеш, хураган хүлээп алган, кадарчылай берген. Совхозтуң директорузы аныын хойжуунуң шилип алганы мергежилиниге кыымаан, эрес шүдүргүүр үнелеп көргеш, 1979 чылда төрүүр коданче шилчиткен. Оон чылдан чылче көргүзүглери оон бээр-ле бедип эгелээн. Бо чаагай херекке чүүле Игорь Допгаковичиниң эвес, өгнүң херээжен ээзи Чечекмаа Адашовнаның үлүгхүүзү улуу-биле кирип турар.

Эрткен кыжын район девискээринге улуг хар дүшкениден чамдык малчыннар-биле харылзаа үзүлген, берге байдалдар турган. Ындыг тураада аныяк коммунистер Игорь биле Чечекмаа Дагбалар агаар-бойдустуң бергезинге алыспаннар, мүрнүнда салдынган социалистиг хүлээлгезин ажыр күүседип, районда малчыннар аразында чарышка бирги черни ап, төрүүр үүе баштан 110 хураганны доруктуруп, планнан ажыр 58 ц дүктү кыргып алганнар.

Ажылга оон чедиишкиниверинiң дугайында айтырарга:

— Малды кыштан хүр ажырарының, оон продуктулуун көвүдедиринiң магадылалы — четчир чемни белеткээри-биле чергелештир, кедир кышка удур малды эки деңгилделиг кинрер дээш семиртиринден кончуг хамаарыжыр. Семис малдың продуктулуу бедик, телү эки, кыштан хүр ажар —деп, ол чугаалап олурар.

Бо хүнүерде малчынның кыштаанын үүрмек септелгези доозулган, малынга четчир чемни белеткеп алыры-биле Карғы унунда Кызыл-Шанчыда сиген кезии кирген. Ол алды тонна сиген белеткеп алыр планныг.

Малды кыштан хүр ажырарының магадылалы чайгы семиртилге деп үстүнде ол чугаалаан. Хойжуунуң аалы мекулдур ак мяңги шыпкан Моңгун-Тайганың чиге бажында чүм оъттуг Суглуг-Хову сыныының кырында чайлаан. Ындыг кызымак, эрес, кежээи-биле Игорь Дагба районуң мурнакчы шпчилериниң санында кирген.

Моңгун-Тайга район Советиниң депутады И. Д. Дагба сессия болуп эрткен соонда округунга барып, оон шиитпирлерин сонгукчуларынга таныштырар чанчылдыг. Ол мышкаш малчын кодаларга сүт сөөртүр, одаар мяш чедирери шиитпирлеттинмейн барганда, депутат ол айтырыгны совхозтуң дирекциязынга тургузуп келир, кандыг-бир дузаны чедирерин кыыдар киижи. Ш. Дагба бо бүгү эки шыварлары-биле чаңгыс чер чурттугларының хүндүткелин чедип алган. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш сорук кирген ажылдап турар.

Х. ЧҮЛЬДҮМ.

ДАГДЫНЫКЧЫЛАРЫ ЫШКАШ

1961 чылдан бээр республика эмнелгезинче кулак, думчук, боостаа дарыгларын эмнээр салбырны ажыктыр. Ында амгы хүннерде Тывaның сураглыг эмчилери В. Я. Шапков, М. С. Симакова олар ажылдап турар. Хоочуннар аныяктарның идегелиг дагдыныкчылары болуп, кызымак ажылдап келген. Данов Машпак-оолович Монгуш чогум-на оларның арга-сүмезин дыннап, билиин доктаамал бедидип чоруурларының бирээзи. Ынчангаш мурнакчы эмчиниң дуржулгазы дагдыныкчыларының ышкаш апарганы тавырылта эвес. Оон ажыл стажы безин 14 чыл ажа берген.

Кулак, думчук, боостаа дарыгларын эмнээр бо салбырга республиканың яжы-бүрү булуунарындан дарыг улус эмнедип кээр. Чамдыктары дарыгны херекке албаннындач, чогуур өй-шаанда эмчиге-зиниден нарыядадып алган-дарга болур. Ындыг таварылгада дарыг киижини үр эмнээри негеттинер. Эмнелгенин дуржулгазын эмчилери бо бүгүже оның сагышты салып, өй-шаанда эмнедириниң лекция, беседазын чонга чорудуп турар.

Онгу беш чылда кадык камгалал ажылдакчыларындан үре-түнелдиг ажылдааннар эвээш эвес болган. Оларның аразында Данов Машпак-ооловичиң база бар.

ЧУРУКТА: эмчи Д. М. Монгуштуң ажылдап орар үези.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

ХҮЛЭЭДИП БЕРДИВИС

Эрзин районуну албан организация бүрүзү киижи санының айы-биле мал чеми белеткээр планнарлыг. Районуң киижи эмнелгезиниң коллективи ниитизи-биле 20 тонна сиген, 15 тонна будук-бүрү белеткээр хүлээлелиг.

Коллективтен 7 киижи онаашкай планны күүседири-биле Ак-Чыраже аъттанганнар. Олар анаа чүгле сиген белеткээри-биле кызыгаарланмайн, ында ажылдап турар районуң дөрт совхозтарының сигенниглеринге эмнээ дузазын чедирбишаан, чоога медицина тейзынга лекция, беседаны кылып турганнар. Эмчилер сес хонукта 23 тонна сигенни кезип белеткээн. Ниитинги малынга чем белеткелиниге эмчилер Э. Сотпа, К. Чамзырай болгаш дүргеа дуза чедирер машинының чолаачызы Д. Лопсан оларның шудургу ажылдаанын түнелинде коллективке демдеглээн.

Коллектив кежигүннери дыштынар хүнеринде будук-бүрү белеткеди-нче массалыг үүнүп турнаан, планын 22 тонна чыдыр ажырган. Эмнелге ажылдакчылары белеткээн сигенни болгаш будук-бүрүзүн шефке алганы «Чаа оруқ» совхозка хүлээдип бергеннер.

Н. СЫДАМ-ООЛ,
эмчи.

БИР ЭВЕС...

«Бай-Тал» совхоз — районда улуг ажыл-агыйларның бирээзи. Совхоз экономика талазыбиле хөгжээн, оон чүрттакчы чонунуң саны өскен.

Совхозтуң ажыл-ишчилериниң бараанга негелде-херегелдерин беш садыгжы ажылдаар холушкак барааннарның чангыс магазинии хандырып турар. Садып алыкчыларнчы хөйүнден ээлчег маназы шагла болур, кончуг таарымча чок.

Аъш-чем болгаш үлетпүр барааннар магазинии ангылай түргээр дугайында айтырыгны шиитпирлеп көөрү хуучулар хуралыга чаңгыс эвес удаа тургузун келген бис. Ындыг болза-даа район башлаар чери оңу шоолуг-ла чугулаалп көрбейн, детквейн турар. Оңу шиитпирлээр үе келгей.

Х. КАРА-ООЛ.

ДАРЫЙ ЧАЙЛАДЫР

Ак-Довурак хоорайның харылзаа салбырында чамдык четпестерни маңаа айтыксадым. Хоорайның аданда чылдылга системазы биле үлеттүүр будүрүлге комбинадын таварылгар бир озалаан кудумчу бар. Ол кудумчуда 100 хире ээл чүрттаа орар бажыңнар Набережная кудумчузунга хамааржыр. Ол-да кудумчуның почтачызы бүгү-де солуң-сеткүүл дээш оске-даа чагыгларны ында чүрттакчыларга чедирер ужурлуг. Эрткен чылдың төнчүзүнге чедир ынчаар эккеп турду. А бо чылдың эгезинден бээр олар чагыдыгларын харылаа черинiң почтазындан боттары барып алыр апарган.

Бистиң бо озалаан кудумчувуста пенсионерлер безин хөй. Олар 2 километр черден солуң, сеткүүлүң, пенсия, пособиезин алыр аргазы чок. Бодум база күш-ажылдың бир дүгаар бөлүүнүң инвалиди мен. Пенсиямны ыяш-ла оске кижи айбылап тургаш алырдыр мен. Ол алырда чамдыгзы четче эвес-даа боор. Бо болгаш почта чедирилгезиниң оске-даа четпестерiниң дугайында айтырыгны чогуур черлерге тургузун турган бис. Ынчалзажок чонуң негелдези мынчага чедир шиитпирлеттинмейн келген. Ынчангаш үстүнде айыттынган четпестерни дарый адып, хемчег алырын үе иеген турар.

С. САДИ.
Барыын-Хемчик район.

Анна Терских Бии-Хемде «Кызыл тараачын» совхозтуң Туран сүт-бараан фермазында хөй чылдарда ажылдап, доктаамал бедик көргүзүглерни чедип ап турар. Бо чылдың бирги чартыында ол бир иректен 1075 кг сүт саар турган, 1262 кг-ны, а бодунда быжыглатынган бөлүк иректериниң ниитизи-биле 39 тонна 92 кгны саап алган, планын мяктa ажыр күүседиткен. Чартык чылдың түнелзи-биле ферманың Күш-ажылчы алдар тугун Анна Илларионовнага тураскаадып көдүрген.

Мурнакчы саанчы эрткен айда алган хүлээлгезин базала багай эвес күүседиткен.

ЧУРУКТА: саанчы А. Терских.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

ЧЕТТИРДИВИС ДИЖИР

Черби суурда, ында ыяш белеткээр пунктуга хамаарыжыр чунар-бажың бар. Кижилериниң культурлуг амыдыралынга чунар-бажыңның ажыкдузазының улуу кымга-даа билдингир.

Раиса Александровна Буза бо чунар-бажынга 1977 чылдан эгелеп ажылдап келген. Р. Буданың ажылдап келген бо үезинiң дургузунда көдээ суурларның чунар-бажыныларынга болганчок-ла таваржы бээр ниит азы соок суглары төнген, азы бажың соок, чеижир одаттыыннаан, хирлиг, чуттуг, мыскыг болу бээр мындыг байдал чаңгыс-даа болбаан.

Раиса Александровна чунар-бажыңны изидир одаа алган, таатары, сандайлары, шалазы кыландыржып турар арыг, изиг, соок суглары-даа, бустаныр бузу-даа кёзээде чедиишкен турар кылдыр ыяк белеткээш, чунукчуларын кирип турар. Ынчангаш маңаа чунганнар өөрээн сеткилин илерелип, «Четтирдивис, Раиса Александровна!» дижип чанарлар.

М. ЭРГЕП.

Кызыл район.

БАЛЫКТЫ КАМГАЛААР

Суг ажылынга ажылдаа-ла элээн үр болу берген мен. Бо үеним дургузунда көргеп, билгенимни бижикседим.

Бистиң Кек-Боом баарында улуг демир хаалганы тургускандан бээр үр үе эрткен. Сугну чазын ол-бо чарыкче каналдан каналче чаярга, балык хеминң алдаанга баар. Хемчикте чыжыргана шолуп, «Хемчик», «Барлык» болгаш «Дон-Терезин» совхозтарның шелдерин сугларын тургаш көөргө хөөлбектерде балыктар бо-ла өлүлеп калган чыдар. Канчаарыл, балыктың турлаглаан өскээрик маңап, тарып алган тараанны суттарбас бе? Ол талазы-биле мээн бодалым — хемниистиң байлаа болур балыкты камнап, камгалап алыры-биле каналдар мурнунга балык батпас кылдыр хана-карак демирден тургузуп кагза... Чүрттүп байлаан камнап, карактаарлы бистиң кунтуруустуң хүлээлгезинге болгай.

Бээр бир төнүзаннығыг чүүл бар. Районнуң-даа, ыраккы рейстерээ-даа Кызыл-Мажалыкка келген чолаачылар маңаа парк чоогунда бүгө сууга азы Хемчикке машиналарын чуттап турар. Машиналар чуттап суг кайнаар баарыл? Улуг сугларжыг катмыт, балык чемижин үреп, оон организминге баар. Оон ол балык алып, хоорап. Агыы суг унунга машина техниказын чуурун хорууру чугула эвелле.

Н. ОЧУР-ООЛ.

ЧЫЛДЫҢ БИРГИ ЧАРТЫЫНДА

Республиканың тудугжулары бо чылдың баштайгы чартыында дыка хөй объектилерни ажыглаалга киирген. Оларга 400 автомобильге техниктиг хандырылга станциязы, шактала 75 тонна буе будүрер котел агрегады, ээлчегде 500 килограммның хей чуур чери, ниити хемчээли 147 километр электри дамчыдар шугум, 20 километр автомобиль оруу, 1648 баш бода мал, 11370 баш хой киирер кажалар, оске-даа тудулгар кирер. Капитал тудугга акша тускайлаарының ниити хемчээли 1,8 хуу, будүрүлге черлерни тударынга — 5,5 хуу өскен.

Тудуг организациялары бо чылдың бирги чартыында эрткен чылдың чоғуур үезинден тудуг ажылдарын 12,6 хуу хөнү күүсеткен.

ХАВЫЯАЛЫГ ИЕ

Тээли суурнуң соңгу чөөн талазында кыш, чай чок мыҗы бурулаан узун-узун хоолайларлыг бажың бар. Ында кижилер дүн-хүн иштинде залчег-биле ажылдап турар. Районнуң чүрттакчы чонун хандырып, хлеб быжырып турар чёр ол. Оон ажылчыннарының хөй кезии аныяктар. Оларның аразында Кара Сарыг-Деге, Раиса Үнгул, Валентина Кан-оол мышаш хоочун ажылчыннар өскелерге байлак ажыл-дуржулгаын дамчытпышаан, дагдыныкчылар болуп турарлар. Хоочуннарның бирээзи мастер-бригадир Кара Салчаковна Сарыг-Дегеның ажыл-амыдыралын номчукчуларга таныштырып көрейн.

Оон-биле дыштанып хүн артеинде бажыңының чаңгыга унураажы бердим. Чаагайжыды тутунган ийи аал чүрттаар бажыңның дашты аажок арыг-силиг. Бажың баарында тараан чечектер, өзүп-сигген дыка чаагай үнүп келген. Чавыс черни иштинде чалаң ыяштар, погаалар азуп турар. Кара Салчаковна изангаяш аттынган сугну ыяштар дораамаа тутеулаарга, оларны чёттигеениң изередин ийираан дег, бүргүзерин сегленнелээ чайгаанын турлаш. Дилиндектерде тараан өгүреп, редиска, помидор, морковь дээш оске-даа ногаалдарны үлүг, биче уругларга суг чаштырар хуучнар туткулап алган досказарлардан сугну узуп ап суттарып, аваазы-биле бир денге ажылдап турар болдулар.

— Эйи, Салчаковна! Үүлеңер-ле бүтсүн!

— Экии, экии! Ындыг-ла болзуң, чоруунар чогуузун! — деп мөнче харылаалаштаан, уругларның бирээзинге шлапгазын тутсу каапкан:

— Бажыңче кириңер — кириңер!— деп чалазы.

Бажың иштинiң өрээл сапында эт-херекселдер чуруумчаскаалдыг. Амгы үениң соодукчузу, хей чуур машина, телевизор дээш оон оске-даа бажың хөрекселдерин көрүп ора, кайызы-даа аңаа ажылчын өг-бүленiң чүрттап турары эскелерден ылгал чок-дур деп бодап ордум. Черле ынчаш иштин-даштын бүгү-зе чүвениң эңге-сеңселии ажылчын чоруктуң бадыткан турар. Ынчаш өг-бүленiң ажылаамдыралы-биле чугаалажыыл таныткан бис.

Кара Салчаковна биле Бугаров Хертекович Чымба кайызы-даа чеди класс доскаанының соонда күш-ажылчы базымчы эгелээннер. Өг-бүленiң эр ээзи садыг техникумун болгаш механизаторлар курузун өөренип доосказ. Өг-бүле тутнанының соонда ынчан Бай-Талдың волхозунга бирээзи механизаторлап, оскези тудуг бригадазының туулбу кылыр заводунга мантал-шанчалдыг ажылдап турганнар.

1969 чылда ажыл-амыдыралының ашы-биле район төвү — Тээли суурга көжүп келгеш, райпо шүтүмүнга бо хүннерге чедир ажылдап турардар. Хлеб быжырар черге Кара Салчаковна бштай өөренчилеп киргеп. Кымыжанай күш-ажылчы тура-сорук типлеп үнген. Ажылдың аргазын тып, мергежилди чедип алган. Амгы үеде ол мастер-бригадир хүзөлгелиг ажылдап турар. Индыг мергежил чедип алырынга чедир аңаа-ла каазына оруқту эртип келбээн. Хоочунарның сүмезин дыннап, дүржулгазын өөренип, бөгелерни ажып эткен.

Дөрт чыл бурунгаар өг-бүленiң ыын күүсеткен. Ниитизи-биле үк эзлчег июль айда 35 тонна хлеб быжырар планын 39 тонна кылдыр күүсеткен. Ында мастер-бригадир-биле кады Раиса Ортаат, Раиса Үнгүл, Хөпек Салчак олар база-ла эки ажылдап турлалар. Аныяк мастер Степан Чечектиң удуртканы үшкү эзлчег-биле социалистиг чарыштыг ажылдап турар. Чарышты дээре организастап, оон түнелиниң квартал саныңда үндүрүп, тинлекчилерге шаңнал-мактадыг доктаамал тыпсын келтенiдеп хлеб быжырар чёр эки ажылдыг коллективтерiниң бирээзи болуп турар. Ында мурнакчыларның саны хөй.

ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң бо чылдың апрель 13-те чарлыы-биле Кара Салчаковна Сарыг-Дегени «Күш-ажылчы алдар» орденiниң үшкү чергези-биле шаңнаан.

— Коммунистиг партияның болгаш Совет Чазактың хөй уругларлыг ие кижилиниң, мээң күш-ажылчы үлүүмү бединдиле үнелеп, улуг шаңналды меңээ бергенинге кыыгтаар чок өөрүшкүмүү илергейлеп, моон-даа соңгаар үлам сорук күштүг ажылдаарымны хүзөнiң тур мен—деп, ол хавыраанын тыпсын турда чугаалаан.

— СЭКП Төп Комитединiң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүзелиниң «Уругларлыг өг-бүлелерге күрүне дузалажтырын күштелдирер талазы-биле хемчеглер» база «Чонуң социал хандырылгазын улам ынай экижидер талазы-биле хемчеглер дугайында» докталдарын номчуп танышкан, ол база-ла күш-ажылчы иего меңээ шаңнал-дыр деп билип, сеткилим хавыш хор.

Хавыяалыг өг-бүленiң ол уругларның чедиишкиниверiнiң дугайында айтырарга:

— Малды кыштан хүр ажырарының, оон продуктулуун көвүдедиринiң магадылалы — четчир чемни белеткээри-биле чергелештир, кедир кышка удур малды эки деңгилделиг кинрер дээш семиртиринден кончуг хамаарыжыр. Семис малдың продуктулуу бедик, телү эки, кыштан хүр ажар —деп, ол чугаалап олурар.

Бо хүнүерде малчынның кыштаанын үүрмек септелгези доозулган, малынга четчир чемни белеткеп алыры-биле Карғы унунда Кызыл-Шанчыда сиген кезии кирген. Ол алды тонна сиген белеткеп алыр планныг.

Малды кыштан хүр ажырарының магадылалы чайгы семиртилге деп үстүнде ол чугаалаан. Хойжуунуң аалы мекулдур ак мяңги шыпкан Моңгун-Тайганың чиге бажында чүм оъттуг Суглуг-Хову сыныының кырында чайлаан. Ындыг кызымак, эрес, кежээи-биле Игорь Дагба районуң мурнакчы шпчилериниң санында кирген.

Моңгун-Тайга район Советиниң депутады И. Д. Дагба сессия болуп эрткен соонда округунга барып, оон шиитпирлерин сонгукчуларынга таныштырар чанчылдыг. Ол мышкаш малчын кодаларга сүт сөөртүр, одаар мяш чедирери шиитпирлеттинмейн барганда, депутат ол айтырыгны совхозтуң дирекциязынга тургузуп келир, кандыг-бир дузаны чедирерин кыыдар киижи. Д. Дагба бо бүгү эки шыварлары-биле чаңгыс чер чурттугларының хүндүткелин чедип алган. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш сорук кирген ажылдап турар.

Х. ЧҮЛЬДҮМ.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЭҢ ЧУГУЛА ТУДУУ

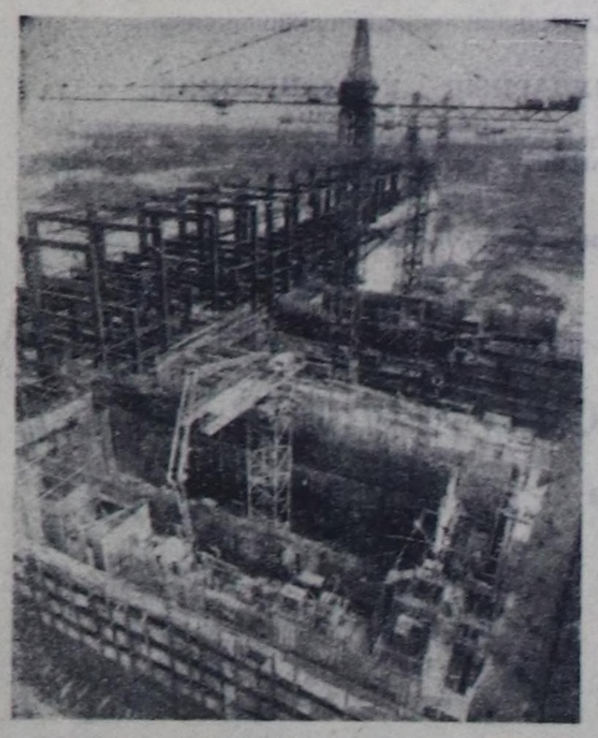

1981—1985 чылдарда болгаш 1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң нол угланыышкынынарында «Литва ССР-де Игналин АЭС-тиң бирги эзлчээниң тудуун ажыглалга киирерин хандырар» деп айыткан.

Игналининиң атом күжү-биле ажылдаар электростанциязының кайгамчык делгем тудуг шөлүнде ажыл-иш хайнык-кан. Ийиги блоктуң реакторунуң дөмзөзиниң адаан бетоннап турар. А сортан ыраак эвёсте республиканың эң аныяк хоорайы — Снечкустуң чаа бажыңнары бедип үнгүлзэн. Хоорай шынап-ла аныяк — оон чурттакчыларының ортумак назыны — 27 хардан ашпас.

ЧУРУКТА: АЭС тудуунуң участогу.

Т. ЖЕБРАУСКАСТЫҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ДЕПУТАТТАРНЫҢ САНАЛЫК ЁЗУГААР

Эътти, сүттү болгаш өске-даа аъш-чем продуктуларын будүрүп үндүрүнге бөттүг немелде кижилерниң хууда дузалал ажыл-агыйлары апар чыдар. Улус депутаттарының Советтери ындыг ажыл-агыйларны чоруларынга идиг бербишаан, хамыктың мурнуунда кижилерниң малды болгаш кушту азырап, өстүреринге сонуургалын улгаттырарын, колхозчуларны, совхозтар ажылчыннарын чаш малдар база мал чемнери-биле хандырарынга дузалап турарлар. СЭТА-ның корреспондентилериниң маңнал хөлбаштыр дыннадып турары болза:

ПЛАННЫ КАДЫ

Ортинскиниң көдөө Советиниң чурттакчыларың хууда дузалал ажыл-агыйын хөгжүдүрнин комплекстиг программазын ажылдан кылып турган, Талды-Курган областың «Октябрьның 40 чылы» колхозтуң специалистерин база чалаан.

Од ажыл-агый депутаттарның саналдаанын ёзугаар бажыд девискээриниң огородтарын, садтарны болгаш ыяш-град шөлдерни тарып, болбазырадырының ажылын бодунга хүлээнгеш, оларны чечиктидилгелер-биле хандырган, а «бажың фермаларын» — бедык породалыг мал болгаш кушбиле хандырган. Депутаттар чондан көдөө ажыл-агый продукциязының артыкшылыг үүлдерин хүнүн-не хүлээп ап турарын организастааннар.

Дузалал ажыл-агыйлар дугайында ниити сагыш салыр чорук халас барбас болган: оларны кылып турар кижилер күрүнеге хөй хемчээлдиг эътти, сүттү, ногаанны болгаш хөт-чимистерни садып турар азырагнаар.

• • •

КОЛЛЕКТИВТИҢ КҮЖҮ-БИЛЕ

Латва ССР-де «Буртниекн» совхозтуң суурунда хууда дузалал ажыл-агыйлар чоруп турарын ажыглаан. Ол болза, бүгү-ле социал көзекчилерни, националдарны, бичe улустарның, аймак-сөөктерниң болгаш янзы-бүрү шажыннар чүдүктүлериниң эвилели болуп турар.

Чурттуң Садыг-үлетпүр палатазы (СҮП) ол НАФ-тэ хуунун национал капиталы болуп киргеи.

— Бөгүн СҮП болза, садыг болгаш үлетпүр компанияларының акционерлериниң база тус-тус будүрүлге эзлерининг тургусканы хуу 21 ассоциязыны каттыштырып турар, оларның тус бүрүзү 500-тен 600 чедир хуучуларлыг деп, Афганистанның Садыг-үлетпүр палатазының чиңгине директору Махаррад Варма ПМА-ның Кабулда корреспондентизи-биле беседазынга чугаалаан. Ол ассоциязылар садыг хоойлүжудулгазының болгаш каайлы тарифтериниң талазы-биле түнелдер үндүрүшкүннерни чазак организырынга белеткеп берип, садыг статистиказын чорудуп, арбитражтың айтырыгларын башкарып турар.

Чурттуң амыдыралында Апрель революциязының соонда-да хуу садыгжылар болгаш үлетпүр эзлери дыка улуг дакчызы медегләэн.

ТАЙЫҢНЫ КАМГАЛААР

СЭКП ТК-ның съездиниңе Отчет илеткелинде үндезилээн. Душкүүрлүг чоруктуң чавырылдырарының эгелээн чери — Европага боо-чепсектн эдерилдирерин шеглээри негетти-нип турар. Оны харын АКШ билип алыр үжүрлүг.

Ам эң кол болгаш сонгаарладып болбас сорулга — ракета-ядролуг боо-чепсектерни эндере бүдүрерин сокадырының айтырыгларының талазы-биле дең эргелиг, кандыг-даа баштайгы негелделер чок чугаалажыышкынарже кирери ол болур. Бүгү улустар, хамыктың мурнуунда Европа диптин улустары, ындыг чугаалажыышкынарга сонуургалдыг. Чаа америк ракета-ядролуг чепсектн Барыын Европага сайгара тургузары улустарга өлүмүүт айыыл болуп турар деп. Болгарияның көскү хөй-нинтичи ол ажылдакчызы медегләэн.

⊙ХЕЛЬСИНКИ. «Делегейниң парламентилериңе болгаш улустарынга» ССРЭ-нин Дээди Соведининиң Кыйгырыышкынның корчуг чүгүлазын **Финляндияның парламентизинин даргазы Иоханнес Виролайнен** онзалап демделгээн. Фин парламент ол документтики чугаа чокка-ла деткип турар, чүге дээрге делегей дайыыны болдурбазынче ол угланган.

Европаның сонгу талазынга ядролуг чепсээ чок зоныны тургузарын Совет Эвилелиниң таарымчалыг кылдыр көрүп турары ол айтырыг дугайты дискуссияны Сонгу Европаның бүгү чурттарында идепкейжиткен деп, фин парламентарий демделгээн. Ындыг зоналы тургузарының идезиын фин парламент бүрүнү-биле деткип, Сонгу Европа чурттарының хөй-ниитизи ол идеяны деткип турарының фактызын корчуг чүүлдүг кылдыр санап турар деп, И. Виролайнен медегләэн. Ол болза бистин девискээрнин улустары тайбың чурттаарын күзеп турарын херечилеп турар-дыр деп, ол демделгээн.

⊙ТОКИО. «Делегейниң парламентилериңе болгаш улустарынга» ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Кыйгырыышкынга киргеи совет инициативаларны япон демократтыг хөй-ниити калбак деткишкин-биле уткаан.

Совет Эвилели чаа тайбың инициативаларыны саналдап үндүрүп турда, моон мурнуунда чедип алдынган дугуржуушкуннарны херексевейн, АКШ харын делегейге байлалды чогумчуларының оруулга шыптыы мооидактарын тургузуп турар-дыр. Р. Рейганның Ак йорга келгеи-биле хүлээп алдынган АКШ-тын ядролуг стратегиязы ажыы-биле уламна айыылдыг, агрессчи будүшүү болуп бар чыдар деп, ядролуг чепсектн хорууру дээш **Делегей конференциязының делегады, Японияның эртемденери тайбың дээш дээр организацияның күүскомунун кежигүнү, профессор Сюхэйэй Сюда** медегләэн. Бистер, Японияның эртемденнери, Вашингтонуун агрессчи ядролуг тогдунуушкуннарын деткээн либерал-демократтар чазаанын политиказын база шиитпирлиг буруу шаап, ядролуг чепсектиг болбас, оны будүрбес болгаш дашкартан киир соөртпес деп, «ядролуг чепсектиг болбазының үш принциин» хажык чок сагыырын негеп турар бис. Бүгү кижи төрелгетөөнин ниити байлаа — тайбыны камгалап алыры — амгы эң-не сонгаарладып болбас сорулгазы-дыр деп, ол онзалап демделгээн.

(СЭТА).

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

БҮГҮДЕНИҢ ЭВИЛЕЛИ

Афганистанның чаа тургустуунган Национал ада-чурт фронтузу (НАФ) иниитилел-политиктиг дыка хөй организациялары болгаш тус-тус кежигүннерни каттыштырган. Ол болза, бүгү-ле социал көзекчилерни, националдарны, бичe улустарның, аймак-сөөктерниң болгаш янзы-бүрү шажыннар чүдүктүлериниң эвилели болуп турар.

Чурттуң Садыг-үлетпүр палатазы (СҮП) ол НАФ-тэ хуунун национал капиталы болуп киргеи.

— Бөгүн СҮП болза, садыг болгаш үлетпүр компанияларының акционерлериниң база тус-тус будүрүлге эзлерининг тургусканы хуу 21 ассоциязыны каттыштырып турар, оларның тус бүрүзү 500-тен 600 чедир хуучуларлыг деп, Афганистанның Садыг-үлетпүр палатазының чиңгине директору Махаррад Варма ПМА-ның Кабулда корреспондентизи-биле беседазынга чугаалаан. Ол ассоциязылар садыг хоойлүжудулгазының болгаш каайлы тарифтериниң талазы-биле түнелдер үндүрүшкүннерни чазак организырынга белеткеп берип, садыг статистиказын чорудуп, арбитражтың айтырыгларын башкарып турар.

Чурттуң Садыг-үлетпүр палатазы (СҮП) ол НАФ-тэ хуунун национал капиталы болуп киргеи.

— Бөгүн СҮП болза, садыг болгаш үлетпүр компанияларының акционерлериниң база тус-тус будүрүлге эзлерининг тургусканы хуу 21 ассоциязыны каттыштырып турар, оларның тус бүрүзү 500-тен 600 чедир хуучуларлыг деп, Афганистанның Садыг-үлетпүр палатазының чиңгине директору Махаррад Варма ПМА-ның Кабулда корреспондентизи-биле беседазынга чугаалаан. Ол ассоциязылар садыг хоойлүжудулгазының болгаш каайлы тарифтериниң талазы-биле түнелдер үндүрүшкүннерни чазак организырынга белеткеп берип, садыг статистиказын чорудуп, арбитражтың айтырыгларын башкарып турар.

Чурттуң амыдыралында Апрель революциязының соондада хуу садыгжылар болгаш үлетпүр эзлери дыка улуг рольдуг болбушаан. Оларның дыка хөй мырыкай эгеминден чура-ла революциязының талазынга туруп ап, чаа эрге-чагырганы империалистиг монополиялларның күүү-дүрүшкүнериниден камгалакчы кылдыр көргеннер.

Демократтың принциптерге чуртка дешилгелиг чаартылталарның болгаш амыдыралчурттагларны чогумчударының дайзынарны чазаттың чайгылыш чок шиинчы политиказынга удурланыышкын таварыштырарын орадашкай. Байдалды будүлдүрарын, чурттуң экономиктиг амыдыралын үй-балай болдурарын кызыттаан, олар эрткен чылдың февральда ылыш турганы ышкаш, эгелээн хүнден бээр 40 чыл оюн демделеп турган хүннерде Италияның Монтадори деп эң улуг дээн ном үндүрер черн бо ном-альбомну парлаан. Совет фотокорреспондентилериң дайынга кылганы 560 фотографиязарны ноомда ажыглаан.

Ада-чурттуң Улуг дайыны

ДҮҢМАМ

Ачавыс-даа, ававыс-даа
Ажылынче чоруй барды.
Алды харлыг Тимур-биле
Алышкылар артывыс он.
Дүнмам бир-ле солун номну
Тулдур топтап, ажып олур.
Чалтап көрүп олургаштын
Чаныи орта чеде бердим.
— Көр даан, акый, чаражын бо
Көвей шектер чуруп каап-
тыр.
Ала шокар бистин инээвис
Аразында чору боор аа?
— Ону билип алыр дизе.
Онза берге чок-ла болгай.
«Ужуглелиң» эккелем че.
Ужуктерден айтып берейн.

Д. МОНГУШ.

ХОВАГАННАР

Аккыр, кара, ала-шокар
Алдын-сарыг, челээш өңнүг
Чуруп четпес чүзүн хээлиг
Чүден чараш ховаганнар —
Дезип, ойлап ужукпанар,
Дегийт кады ойнаалынар.
Чайлаг черинин өңгүр каазы
Дам-дам шимеп, диргизип
кээр
Чечектерге шимелде боол.
Таалап ойнаан ховаганнар—
Сайзанаамга шайлаар силер,
Садык чечээн каастаар силер.

К. БИЖЕК.

ЭЛДЕПТИГ ЧУРУК

Бичии уруум бажын чураан.
Биске эккел, көргүзе-дир.
«Аваамны мен чурудум» —
деп.
Аажок өөрүп чугаалай-дыр
Чурттап турар бажыдывыс
Чуруп алган хире болду.
«Аваң кайыл? Көргүзем» деп,
Аайын тыппайн айтырдым
он.
«Авам база, угбам база
Аам база өрээлинде
Хана өттүр оларны сен
Канчап көөр сен, ачай?»—
дидир.

МЕРГЕННИҢ УЖУРАЛДАРЫ

Мерген шору улгадып, мал кадарган улус безин эдерип чоруур болу берген. Ол бир-ле катап авазы-биле өшкүлер кадарып чораан, өшкүлерниң доктаап өттап турары кончуг боорга авазы аргинижин тудупкаш, чүң өөрип олурган, оглун база дузалаштырып ап, чассыгбайның ыызып олурарын көр-теш чаптап олурган.

Ол аразында шетчигештер аразында бирле чүве шимээр-гээн дег болган. Шлавылап көрүптерге, элик оглу характе-рын достайтып алган, сиген дайнаан турган. Бичии кижи бодаарга, элик оглун сегирип аликсаазы келген. Шын-на сеткили-биле ону сүрүп ыдып берген...

Безек болганда бичии Мерген тура дүшкеш, авазынга өөп чедип келгеш чугаалаан:

—Ону сүргеш чоор мен, авазынга баргай аан.

* * *

Мерген акылары-биле хой бажы дозуп чораан, койгун оглу эскерип кааннар. Дүнмазының ону чаптаары кончуг боорга тудуп бергеннер. Мерген койгунчугашты бөле кужактап, алгаш, өөнге кара маң-биле келген. Чүк аланга мойнун-дан чуп-биле баглап алгаш тургузуп каан.

Мерген аңаа от чулуп берип, шаанга кижи-ле азырап, ажаал турган. Ылаңгыл аңаа тал карты бөөрге шынап-ла амданнаныш чиир болган.

Бир эртен оттуп кээрге оолдуң койгуну чок болган. Баглап каан чүң удазының үзе ыызырып алгаш, бөштүнүп чоруй барган болуп-тур. Ыттар-ла аскербээн болза, койгунчугаш өөрүнге баргай аан деп авазының чугаазынга оол чөпшээ-решкен.

З. НАМЗЫРАЙ.

КАСТЫ МУРНАПКАН

Дүъш үези турган чүве. Чанар дээш кудумчуну өрү чоктаптым. Орук ара эжимге ужу-ражы бергеш чугаалажып тур бис.

Катя дөрт харлыг дунмазы-Коляны эдертип алгаш чораан чүве. Хүн изиг болгаш, эжим-биле хөөрешпишаан, бажы-чанында чодураа аданга сан-дайга кээп олуруп адывыс. Чугаалажыр дээш ол дүштә Коляже сагыш салбайн барып-тыр бис. Канчангаш-ла көрүп-теривиске Коляның холуң ме-дээжок улуг кас ызырып ал-ган, шуут-ла алгырган тур. Бис база-ла девидээн уувус-биле маннажып чеде бээривиске... күжүр Коля кастын аксын ийи холу-биле так кыза тудуп ал-ган алгырган тур.

Касты ойладыпкаш, эжим-биле шаавыска дээр каттыры-шкан бис. Орук ийинге оттал чораан касты ойладырга, оозу хорадааш оолду сүрүпкеп, ызырар дээш мойнун сунып ал-гаш келирге, Коля кастын ак-сын ийи холу-биле дуй тудуп-каныи корткаш боду безин билбейн барганы ол мышкажыл.

Э. ХОВАЛЫГ.

Советтер чурту: чаа чүүлдер

ШКОЛАЖЕ-АЛДЫ ХАРЛЫЫНДА

ЛЕНИНГРАД. (СЭТА-ныи корр. Н. Кондратенко). Улус өөредилгезиниң ажылакчылары бо хүнүерде хоорайның уруглар садтарыига баар онза даалгаларлыг чоруп турар-лар: Ленинградтың элээн хөй школаларында болгаш школа назы четпээн уруглар албан черлериниң эң баштай тургус-тунган белеткел класстарыига кандидаттарны олар илередир ужурлуг. Олар ада-иелериниң чөпшээрели-биле бо чылын алды харлаар 125 бичии уруг-ларны чаа өөредилге чылын-да хүлээп алыр деп турар.

Олар орус дыл болгаш ма-тематика-биле таныжып, өөре-дир тускай ажылдан кылган программаны ёзугаар өөренип эгелээрлер. Ол ышкаш распи-саниеде номчулга, музыка, конструкторлар, чурулга урап түүдүнүң, күш-культурамың кичээлдерин база киир-ген. Өөредилге үезинде бичии уруглариың угаан-бодал, аажы-чан болгаш күш-дамыр хөгжүлдезиниң онзагай бай-далдарын база барымдаалаар.

Чаа түүлдү эгелээриниң мурнунда эртемден-социалог-тарның, школа назы четпээн уруглар албан черлериниң ки-жизидикчилериниң, педагог-тарның хөй талалыг эртем-методиктиг ажылы кыдыгга-ның Ленсоветтың күүскомунун улус өөредилгезиниң қол эргелелинден СЭТА-ның корреспондентизинге дыңнаткан. Бичии уруглар бижикти эртелеп шигээдип, санап өөренип ап шыдаарын практика көргүзүп турар. Олар ыыдыг билиглерни чедип алганда, боттарының арга-мергежилии шалыпкыны-биле илередирлер.

Ленинградта ынчаар эгелээн ажыл уруглары өөредилге-те белеткээриниң айтырыг-ларын инитизи-биле шиитпир-леэр соруглалыг. Шинчээчи-лериң соруглазы — школаның азы уруглар садыиың кандык-канды байдалдарында ыыдыг өөредилгениң эгелезе экил, өөредилгениң социал-психолог-туг болгаш организастыг тур-гузуу кандыг болур ужурлуг-гул деп айтырыгларга харыл-лазары боол турар. Оон алды-ган түнелдер эге школалар-га чаа өөредилге программазын ажылдап кылырыига база дузалыг болур.

ТУДУГЖУЛАР СПАРТАКИАДАЗЫ

Совет Тываның 5 чылы ат-тыг стадионга Тудугжу хүнүнге тураскаатkан «Тыва тудуг» трестиң 10-гу чайгы спарта-киадазы болуп эрткен. Бо улуг маргылдаага ангы-ангы тудугжу коллективтер спорттуң ян-зы-бүрү хевирлериге маргыш-каннар.

100 МЕТРГЕ ЧАРЫШ

100 метрге хууда бирги черни көргүзерге мындыг. Хереэ-жеи улустан 48 дутаар тудуг эргелелиниең Екатерина Са-рыглар ук хемчээлге 15,1 се-кундада маннаан, чемпионнаан, а ийиги-үшкү черлерни «Тыва көдээ тудугнуң» төлээ-лери Черепанова биле Полозова олар үлешкен. Эр улустан «Востокэнтехмонтажтың» ин-женери Ешенко эрткен чылгы чемпион адын база катап бүдыткаан.

УЗУНУН ХАЛЫЫРЫ

Маңаа базып шупту команда-лар боттарының шыырак дээш спортчуларын киириштирген. Ылаңгыя бо хевирге хереэжеи спортчулар хөй-биле кирип-кеп.

ГРАНАТА ОКТААРЫ

Борта уруглардан № 48 ту-дуг эргелелиниң комсомол ко-митединиң секретары Е. Са-рыглар гранатаны 31 мет-ыраалыр октаткаш, чемпион ат-ка төлептиг болган. А ийги-үшкү черлерни «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынының ажылдакчызы Д. Ламажаа үнген.

Спорттуң бо хевирииге № 48 тудуг эргелелиниң кайыралдыг командазы кымга-даа аштыр-байн, удурланыкчыларын чи-ги-биле удаа-дараа удуп, спар-такиаданың тинлекчилери болган.

КАНАТ ТЫРТТАРЫ

Канат тырттарынга коллек-тив бүрүзүидеп эң шыырак дээш спортчулар күжүн ше-нешкен. Маңаа «Тыва тудуг» трестиң шилиидек командазы удурланыкчыларынга аштыр-байн, тинлээн.

ХҮРЕШ

Кандыг-даа оюн-тоглаа болган черге тыва хүреш солун болуп эртер. Тудугжулар хү-нүнге тураскаатkан спартакиа-дага 32 шилиидек мөгелерниң хүрежии чыыгган чон онза со-нуургап көргеи. Маргылдаага спорттуң национал хевирлә-ринге РСФСР-ниң спорт мас-терлери болгаш хостуг хүреш-ке мастерге кандидаттар, ол ышкаш өзүп олурар аныяк мө-гелер арга-күжүн шенешкен. Көрүкчүлер хүрешти сөөлзүре-дир Виктор Хертек биле Чам-ырың Кой-оол ийиниң кайы бирээзи-ле шүлүр боор деп идеген олурган.

32 мөгениң эң шилиидек дөрт мегези арткан: Чамзы-рын Кой-оол, Виктор Хертек, Сүктер Шимид, Лоовай Дә-дар-оол. Ч. Кой-оол Хертекти үр-даа болбайн октап алды. А Сүктер биле Лоовайның хүре-жиигге баштайгызы тиилээн.

Ам ийи эң шыырак мөгелер шөл ортузунче хүрежири-биле үнүп келген. Баштай хоочуг мөге Кой-оол Сүктерииң эгин содаандан сегирип алды. Ол бодунуң ынак аргазын ажыл-лап, чайып, теверге-даа, аныяк мөге шимчеш-даа дээйн тур-рар. Бир карак чиеш аразын-да Сүктер Кой-оолду чартык-таштың дүжүрдү.

ЭСТАФЕТА

400 метр хемчээлдиг эстафе-тага «Тыва тудуг» трестиң командазы тиилекчи болган.

Ниити команда дайы-биле маргылдаага трестер болгаш эргелелдер аразынга 1981 чыл-дың тиилекчи командазы атты «Тыва тудуг» трестиң кома-дазы алган шилчиир кубок, бирги черлеиии дипло-му, өртектиг белек-биле шаи-наткан. А ийиги болгаш үшкү черлерии «Тудуг кезектери» комбинат биле «Тыва көдээ тудуг» трестиң командалары эзлээп. Оң ышкаш тус-тус хе-вирлерге шылгараан спортчу-ларга болгаш хөй-иинатичи тре-черлерге шаиналларны тыыс-кан.

М. ЭНГИЛ-ООЛ.

Күш-культура, спорт

КАДЫКШЫЛ ДЭЭШ

Челябинскиниң «Централь-ный» стадионунуң девискээ-ринде ыыган «Кадыкшылыга хоорайжыгажы» ыыда масса-лыг күш-культура ажылының төвүү болу берген. Область төвүүнүң дыка хөй чурттакчыла-ры ажыл эгелээриинии мурнунда, эртенгиниң 6 шакта-ла, аяда чыглып кээрлер. Дыка хөй кижилер бүдүн-бүдүү өг-бүлелери-биле келгилээр.

Чанчыл ёзугаар: «Күш-куль-тураже, чыскаалыыр!» дээш команда дыыкалыр. Оиу хөй-ниитиижи инструктор, спорт мастери Владимир Цыганов ёзээр. Мергежилгелерни күүсет-кеи соонда, ол боду эмчи кижи болганда, кандыг тыныш гим-настиканың кылырыи, чаа ки-жилер кандыг-кандыг мерге-жилгелерден эгелээрии сум-лээр.

Оон соонда чартык шак эрт-кенде база бир болук чеде-бинчилер «Кадыкшылга хоо-райжыгажынга» келирлер. Шак ынчаар бүдүн хүн дургу-зунда солуунуп-ла турарлар.

Хүндүе аиаа удуглар чыг-лып, спортчу белеткелдеиия кылыр азы маргылдааларны эрттирерлер. Олариың маргыл-даалардың стадионуиуң инструк-торлары эрттирип турар.

Е. ТКАЧЕНОКО,
СЭТА-ның корр.
ЧЕЛЯБИНСК.

АЖЫЛГА-ДАА, СПОРТКА-ДАА

Янгикурган районнуң «Побе-да» совхозунуң футболистери белеткел кылыр чаа баазаны алганнар. Ону стадион-биле кожа кат-чимистиг садта де-рилт кылган. Ында футболис-терни онзалап көрүп турар: совхозтуң командазы район-нуң чемпиону болбушаан, ажылга-даа алдаржып турар-лар.

Бо чылдың эгезинде футбо-листер чангыс бригадага ажыл-даарының дугайында шиитпир-ден алганнар. Оон түннелинде совхозтуң спорт талазы-биле инструктор-методизи Исмаил Асадовка баштаткан саловодо-тарның 26 кижилиг «Болуу» тургустунган.

Совхозка спорт ажылы чаа директор, спортсмен-разрядныи С. Магруповтуң келгени-биле калбаиып эгелээн. Ол совхозта ам спортчу оюнкарның, стол теннизиниң, чыдыралының, шашкының, кураш дээр хүреш-тиң секцияларь ажылдап тур-рар. Кедээ школа башкызары спорт мастери Икрамжон Сма-нов, Бахрам Алоходжаев олар-га удурткан секцияларда 150 кижи киржип турар.

Беш чылдың төнүүзүиде че-дир ол совхозка стадионнуг, теннис ойнаар болгаи эштир черлерлиг спорт комплекизии т... кердүнген.

Р. БИЧУРИН,
СЭТА-ның корр.

ЯНГИКУРГАН.
Узбек ССР.

О. ОХЕМЧИКТИҢ «Малчының уруглары» депфотоэтюду.

СПОРТ • СПОРТ • СПОРТ

ВЫЗЫЛДАН

18.00 — Уругларга фильм. «Сураг**жаан** Тим өдүрекчи-геш». 18.30 — Телемедээлер (орус, тыва дылга). 18.45 — Чарлалдар. 18.50 — «Ак**ы**-дүмө улустуң музыказы». Дамчыдылга. 19.20 — Киножурнал. 19.30 «Тоожу аспиран ужудуушуун». Документалдыг фильм.

МОСКВАДАН

20.00 — «Дүне тамчыктыг удунар, чаштарl». «Бурёнушка». Мультфильм. 20.15 — «Улустуң аялгалары». 20.30 — Дем каттыштырылгазы» Тележурнал. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35— «Ажишки кыстар». Уран-чечен фильм. 23.10—23.45 — ССРЭ-ниң улустуң артизи З. Сотнилавапың концерти.

АВГУСТУҢ 12-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 9.05 — «Күштүтлер, дидимнер, эвазагырлар». 9.50 — «Амыдыралдың эскиттери» деп телефильм. 10.55 — «Ташкентиниң аялгалары». Фильм-концерт. 11.20— Телемедээлер. 11.25—14.15. — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35—Эртем тайылбырлыг фильмнер программазы: «Бригада керээзиниң дугайында бодал», «Чүге оиу мен чо-гаадып алдым». 15.40 —«Гор-нистер, харлыылар!», Гано-верниң аныяктар хорунуң коп-ги-биле удаа-дараа удуп, спар-такиаданың тинлекчилери болган.

КАНАТ ТЫРТТАРЫ

Канат тырттарынга коллек-тив бүрүзүидеп эң шыырак дээш спортчулар күжүн ше-нешкен. Маңаа «Тыва тудуг» трестиң шилиидек командазы удурланыкчыларынга аштыр-байн, тинлээн.

ХҮРЕШ

Кандыг-даа оюн-тоглаа болган черге тыва хүреш солун болуп эртер. Тудугжулар хү-нүнге тураскаатkан спартакиа-дага 32 шилиидек мөгелерниң хүрежии чыыгган чон онза со-нуургап көргеи. Маргылдаага спорттуң национал хевирлә-ринге РСФСР-ниң спорт мас-терлери болгаш хостуг хүреш-ке мастерге кандидаттар, ол ышкаш өзүп олурар аныяк мө-гелер арга-күжүн шенешкен. Көрүкчүлер хүрешти сөөлзүре-дир Виктор Хертек биле Чам-ырың Кой-оол ийиниң кайы бирээзи-ле шүлүр боор деп идеген олурган.

32 мөгениң эң шилиидек дөрт мегези арткан: Чамзы-рын Кой-оол, Виктор Хертек, Сүктер Шимид, Лоовай Дә-дар-оол. Ч. Кой-оол Хертекти

ЭСТАФЕТА

400 метр хемчээлдиг эстафе-тага «Тыва тудуг» трестиң командазы тиилекчи болган.

Ниити команда дайы-биле маргылдаага трестер болгаш эргелелдер аразынга 1981 чыл-дың тиилекчи командазы атты «Тыва тудуг» трестиң кома-дазы алган шилчиир кубок, бирги черлеиии дипло-му, өртектиг белек-биле шаи-наткан. А ийиги болгаш үшкү черлерии «Тудуг кезектери» комбинат биле «Тыва көдээ тудуг» трестиң командалары эзлээп. Оң ышкаш тус-тус хе-вирлерге шылгараан спортчу-ларга болгаш хөй-иинатичи тре-черлерге шаиналларны тыыс-кан.

М. ЭНГИЛ-ООЛ.

ӨГ-БҮЛЕ АНСАМБЛИ

Бо бажыңга Моцарт, Бетховен, Чайковский ыш-каш сүрааглыг композитор-ларның музыказы бо-ла чаңгыланы берген турар. Өг-бүле ансамблиниң удур-тукчузу Перьминиң медици-на институдунуң башкызы Б. Явграшин, оон кол ой-наар керексели — скрип-ка. Оларның ийи оглу: эр-тем-шинчилел институдун-да инженер Юрий болгаш Перьминиң фармацевт ин-ститудунуң ассицентизи Игорь олар база-ла скрип-кага ойнаарлар.

Бо бажыңга пианистер, виолончелистер дээш музы-нага сонуургалыглар док-таамал чыглып келир, ын-чан бүдүн камерлиг орке-стриниң күүселдези-биле өг-бүле концерттери эртип турар.

Л. ДУБОВА.

Пермь.

ХӨЛ КЫРЫНДА -СЦЕНА

Иоганн Штраустуң «Цы-ган барон» деп опереттазының көбилейлиг ойнаш-кынын Австриядан болгаш еске-даа чурттардан келген хөй кижилер сонуургаан. Опереттаны Нейзидлер хөлдүң кырында ажык сценага ойнап күүсеткен. Ындыг сценаны тургускандан бээр 25 чыл чеде берген. Хөлдү долганлыр турар бойдустуң чайгаар бүтнен чурумалы көрүкчүлерни, шынап-ла, магададыр.

«СОВЕТСКАЯ КУЛЬТУ-РА» солуидан.

Номнарны— дыштаныкчыларже

ГДР-ниң чурттакчыла-рынга дыштанылга үезинде номчуттунары эки чаңчыл апарган. Ынчангаш чайгы шөлээ үезинде ном магазин-нери дыштаныкчылар дугайында онза сагыш салып турар. Балтий далайның ориинде Росток назыында хөй кижилиг туристчи төп-терге доктаамал ажылдаар ном садыгларынга немеш-тир сезон үезиниң садыг-ларын база ажыдар. Рай-онларның ном магазин-нери дыштанылга бажың-нарынга, пансионаттарга ном делгелгелерин, оиу са-дарын организастап турар.

Агаар

Кызылдың агаар станция-зының медээзин бүүгаар алырга, бөгүн республиканга бүргеп, ажыр, дымырадыр чаъстаар. Соңгу-барыын чүк утланыышкынның хаттың дүр-гени секундада 7-12 метр че-дер. Агаарның температуразы 15-25 градус чылыг болур.

Кызылга база-ла бүргеп, ажыл-туурар агаар болур. Чаъс чагбас. Соңгу-барыын чүк утланыышкынның хат се-кундада 9-14 метр чедир дүр-гедөөр. Агаар 21-23 градус чылыг болур.

Редактор. В. С. ШАРАВИЙ

КИНО

АВГУСТУҢ 11-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Кадзи» 9.30, 11.20, 13.40, 15.00, 16.50, 18.40, 21.20 шактарда.

«ВОСТОК» «Бергелер таварты сылдыстарже» 14.30, 17.20, 20.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Улуг хемниң эриинде» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Кара плбичи-нии белээ» 10.00, 11.30, 12.50, «Ынакшыл темазынга фантазия» 15.20, 17.10, 18.50, 21.20 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Террор» операциянуң буурааны» 14.00, 17.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» ДК: «Алагадаапкын» 18.20, 20.30 шактарда.

УДУРТУКЧУЛАРНЫҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ

Бүдүрүлгелерге болгаш организацияларга 1982 чылдың солуннарының болгаш журналдарының чагыдылгазы август 15-тен эгелээрин дыңнадып тур.

Чагылда 1981 чылдың сентябрь 15-ке чедир болур.

«СОЮЗПЕЧАТЬ».

АВГУСТ 11-ДЕН 13-КЕ ЧЕДИР ТЕЛЕВИДЕНИЕ

АВГУСТ 11-Д...

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00—«Ye». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 9.05—О. Уайльд—«Дориана Грейниң портредa» Телешин. 11.30 — Телемедээлер. 11.35—14.15 — Чапсар. 14.15— Телемедээлер. 14.35 — Чурттун телестудияларының документалдыг фильмнер программазы: «Мастерлер хоорайы», «Балхаш» — «Мушмула чечектелин турда». 15.30 — Д. Кугультитовтуң шүлүглел чогаалы. 16.00 — Д. Д. Шостакович аттыг квартет ойнаар. 16.30 — «Кроштуң каникулдары». А. Рыбалковтуң тоожузунга үндезилеп тургусқан хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 1-ги серия. 17.45 — «БАМ-ны тудуп турар бис». 18.15 — «Чурук санында-ла-хүн».

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер (орус, тыва дылга).

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде.

19.00 — «Челээш». Дамчыдылга.

МОСКВАДАН

19.30—«Кинокамера делегейни көрүп тур». Москвадың XII Бүгү-делегей кинофестивалының документалдыг фильмнери. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35—Оперетта артистериниң концерти. 22.45—Бөгүн делегейде. 23.00—00.45 — ССРЭ-ниң бут бөмбүүнге чемпионады. «Динамо» (Москва) — «Зенит» (Ленинград).

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

12.00 — Уругларга фильм. «Өйлүкчүгеш». 13.05 — Таджик ССР-ниң улустуң артизи Н. Рахматова ырлаар. 13.45—«Горизонт». «Ачам, авам болгаш мен база — спортчу өг-бүле». 14.45 — «Тайбыңның болгаш найыралдың ырылары». И. Кобзон, А. Пөпурной, М. Ташматов, Н. Ескалиева оларның. «Чалыы назын» (Вьетнам). «Скифл-группа-Шверин» (ГДР) ансамбльдериин. Д. Ридтиң болгаш өскелерин-даа киржилгези-биле концерт. 16.00 — 18.20 — Чапсар.

МОСКВАДАН

18.20 — «Колобок дугайында тоол». Мультфильм («Орбита-3»)

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер (орус, тыва дылга). 18.45 — Чарлалдар. 18.50 — Киножурнал.

МОСКВАДАН

19.00 — Балет артистериниң көргүзүү («Орбита-3»).

КЫЗЫЛДАН

19.30 — «Кижи болгаш оон хулээлгези». 19.50 «Репин Толстойну чураан». Документалдыг фильм.

МОСКВАДАН

20.00—«Дүне тамчыктыг удунар, чаштарl». 20.15 — «Силерлиң чагаалырынар-биле». Музыка программазы. 21.00—«Ye». Информастыг программа. 21.35—«Хап иштинде кижи». Уран-чечен фильм. 22.55—23.35 — Төп телевиденнеиниң болгаш Бүгү-эвилел радиозуиуң орус ырылар-ның үлегерлиг хорунуң концерти.

АВГУСТ 13-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00—«Ye». Информастыг программа. 8.40—Эртенги гимнастика. 9.05 —«Хап иштинде кижи». Уран-чечен фильм. 10.25 — «Кино аян-чорукта-рының клубу». 11.25 — Теле-медээлер. 11.30—14.15 —Чап-сар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Социалистиг чурттарның телевиденнезиниң докумеитадыг фильмнер программазы: «Михайловтуң хостал-газы» (БУР). «Эрте-бурунгу профессия» (ВУР). «Фридеи-штейи шивээ» (ГДР). 15.30— «Дружный» пионер лагериидe байырлал». 15.55 — «Шыдыраа школазы». «Таныжыкар, шыдыраа-дыр». 2-ги дамчы-дылга. 16.25 — «Кроштуң ка-никулдары». Хөй сериялыг ура-чечен телефильм. 2-ги серия. 17.50— «Эртем амыдыралы».

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Мал чеми белеткелиниң хүн демдеглели». 18.30 — Телемедээлер (орус, тыва дылга).

МОСКВАДАН

18.45— Бөгүн делегейде

КЫЗЫЛДАН

19.00 — «Челээш». Дамчыдылга.

МОСКВАДАН

19.30—«Кинокамера делегейни көрүп тур». Москвадың XII Бүгү-делегей кинофестивалының документалдыг фильмнери. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35—Оперетта артистериниң концерти. 22.45—Бөгүн делегейде. 23.00—00.45 — ССРЭ-ниң бут бөмбүүнге чемпионады. «Динамо» (Москва) — «Зенит» (Ленинград).

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

12.00 — Уругларга фильм. «Өйлүкчүгеш». 13.05 — Таджик ССР-ниң улустуң артизи Н. Рахматова ырлаар. 13.45—«Горизонт». «Ачам, авам болгаш мен база — спортчу өг-бүле». 14.45 — «Тайбыңның болгаш найыралдың ырылары». И. Кобзон, А. Пөпурной, М. Ташматов, Н. Ескалиева оларның. «Чалыы назын» (Вьетнам). «Скифл-группа-Шверин» (ГДР) ансамбльдериин. Д. Ридтиң болгаш өскелерин-даа киржилгези-биле концерт. 16.00 — 18.20 — Чапсар.

МОСКВАДАН

18.20 — «Колобок дугайында тоол». Мультфильм («Орбита-3»)

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер (орус, тыва дылга). 18.45 — Чарлалдар. 18.50 — Киножурнал.

МОСКВАДАН

19.00 — Балет артистериниң көргүзүү («Орбита-3»).

КЫЗЫЛДАН

19.30 — «Кижи болгаш оон хулээлгези». 19.50 «Репин Толстойну чураан». Документалдыг фильм.

МОСКВАДАН

20.00—«Дүне тамчыктыг удунар, чаштарl». 20.15 — «Силерлиң чагаалырынар-биле». Музыка программазы. 21.00—«Ye». Информастыг программа. 21.35—«Хап иштинде кижи». Уран-чечен фильм. 22.55—23.35 — Төп телевиденнеиниң болгаш Бүгү-эвилел радиозуиуң орус ырылар-ның үлегерлиг хорунуң концерти.

АВГУСТ 13-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00—«Ye». Информастыг программа. 8.40—Эртенги гимнастика. 9.05 —«Хап иштинде кижи». Уран-чечен фильм. 10.25 — «Кино аян-чорукта-рының клубу». 11.25 — Теле-медээлер. 11.30—14.15 —Чап-сар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Социалистиг чурттарның телевиденнезиниң докумеитадыг фильмнер программазы: «Михайловтуң хостал-газы» (БУР). «Эрте-бурунгу профессия» (ВУР). «Фридеи-штейи шивээ» (ГДР). 15.30— «Дружный» пионер лагериидe байырлал». 15.55 — «Шыдыраа школазы». «Таныжыкар, шыдыраа-дыр». 2-ги дамчы-дылга. 16.25 — «Кроштуң ка-никулдары». Хөй сериялыг ура-чечен телефильм. 3-кү серия. 17.35— П. И. Чайковский — «Иоланта» операзын үзүндүлер. 18.05 — Аъш-чем программазы. Тодаргай шиитпир. Иваново областан репортаж. Дамчыдылганы тайыл-бырлакчы Е. Синяцын чорудар.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Мал чеми белеткелиниң хүн демдеглели». 18.30 —Телемедээлер (орус, тыва дылга).

МОСКВАДАН

8.45 — Бөгүн делегейде

КЫЗЫЛДАН

19.00 — Тывага революциянуң тиилээниидеи бээр 60 чыл-лы болгаш Тыва Арат Республиканың тургустунганы.

МОСКВАДАН

19.35—Л. Украинка — «Кассандра». Украинаның И. Франко аттыг үлегерлиг драма театрының фильмшизи. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35 — «Уран чүүл мастерлери» ССРЭ-ниң улустуң артизи Б. П. Чирков. Төрүттүиген хүнүнден бээр 80 харлаалыга. 22.45—Бөгүн делегейде. 23.00—00.45 — ССРЭ-ниң бут бөмбүүнге чемпионады. «Спартак» (Москва) — «Динамо» (Минск).

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

12.00 — Уругларга фильм. «Медеога ужуражыышкынар». 13.05 — «ПТУ-га чүү чүвеге база канчаар өөредирил?» «Чиланзарда мастерлер өзүп турар». Ташкент хоорайда № 63 тудуг ПТУ-зының дугайында. 13.50 — Операның болгаш балеттиң А. Навои ат-тыг узбек үлегерлиг театрының артистериниң концерти. 15.05 «Маяковский бистиң биле». Документалдыг телефильм. 15.50 — «Ажыы — миллиардтар». Эртем-тайылбырлыг фильм. 16.00—17.00 — Чап-сар.

КЫЗЫЛДАН

17.00— «Эң-не херек кижи». Документалдыг фильм. 18.00— Уругларга фильм. «Удавас чаъстаар». Мультфильм.

МОСКВАДАН

18.20 — Хөглүг нотажыгаштар («Орбита-3»)

КЫЗЫЛДАН

18.30 —Телемедээлер (орус, тыва дылга). 18.45 —Чарлалдар.

18.50— Киножурнал.

МОСКВАДАН

19.00 — РСФСР-ниң алдарлыг артизи Г. Калининаның болгаш орус улустуң инструментилериниң үлегерлиг оркестрииин РСФСР-ниң улустуң артизи Н. Некрасовтуң удуртулгазы-биле концерти.

КЫЗЫЛДАН

19.35—«Пушкиниин строфалары». В. Ларионов номчуур.

МОСКВАДАН

20.00— «Дүне тамчыктыг удунар, чаштарl». «Хуулгазыиның экраи». 20.15 —«Идегела оксундурганнар». «Капитал чурттарда ажыл чоктар дугайында. Дамчыдылганы политиктиг хайгаракчы Б. А. Калягин чорудар. 20.35—Орус композиторларның чогаалдарын Москваның күрүнениң симфониялыг оркестри күүседир. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35—«Ковпак дугайында бодал». «Набат». Уран-чечен фильмнер. 22.10—23.55 — Ф. Шуберт. Фортелиано. Трио си бемоль мажор.

Кызыл Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТЕЛЕФОННАРЫ Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң ораалакчыларының 2-35-24, 2-31-75 харыысалгалыг секретарының 2-24-35, секретарларның 2-24-15, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуу киллистериниң 2-37-13, пропаганда киллизиниң 2-31-75, культура киллизиниң 2-23-54, кедөө ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, үлегер киллизиниң 2-31-75, чагаа киллизиниң 2-41-27 информация киллизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбей» баргавда 2-32-75 телефоиче долгаар.

Редакциянуң адреси: Кызыл Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТЕЛЕФОННАРЫ Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң ораалакчыларының 2-35-24, 2-31-75 харыысалгалыг секретарының 2-24-35, секретарларның 2-24-15, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуу киллистериниң 2-37-13, пропаганда киллизиниң 2-31-75, культура киллизиниң 2-23-54, кедөө ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, үлегер киллизиниң 2-31-75, чагаа киллизиниң 2-41-27 информация киллизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбей» баргавда 2-32-75 телефоиче долгаар.

Тираж 17866. Чагыг № 1790.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының керектериниң галазы-биле өргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1).

ТС—01194.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 186 (11684) | 1981 чылдың август 12, среда | 1925 чылдаң үнедезилеттингеш | Өртээ 2 кап

ПАРТИЯ ӨӨРЕДИЛГЕЗИ

ПОЛИТИКТИГ чырыдыышкын системазынга эрткен өөредилге чылы — СЭКП-ниң XXVI съездизинге белеткелдиң, ону эрттиреринде, партияның хүлээп алган шиитпирлерин пропагандалаар базы күүседиң эгелээр улуг ажылдың эгези болган.

Съездиниң шиитпирлери, СЭКП ТК-ның чоокта чаа хүлээп алганы «СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр партия өөредилгезин улам ынай сайзырангайжыдар дугайында» доктаалында өөредилгениң кол угланыышкынарын, идей-мөзүг-шыиар кижизидилгезинин бо чугула участогунга партия организацияларының сорулгаларын тодаргай айыткан. «Партия чырыдыышкынында кол айтырыг болза ооң үре-түнелдиг болуруида. Чүнү чедип алырын күзеп турар бис? Бистер партияның политиказы массаларның ажыл-херээ-биле сырый холбашкан турарын, партия чырыдыышкыны кижилерни, В. И. Ленинниң сөстери-биле чугаалаарга, «коммунизмниң неген турары ышкаш, шак ынчаар хөделир» кылдыр өөреткен турарын күзеп турар бис» — деп, эш Л. И. Брежнев партияның XXVI съездизинге Отчет илеткелинге демдеглээн. — Өске сөстер-биле чугаалаарга, чугаа болза партияның идей-теоретиктиг, политика-кижизидилгелиг, организакчы болгаш ажылагыйжы ажылдарның чангыс аай чоруун херек кырынга чедип алырының дугайында чоруп турар».

Партияның салган негелдерин амыдыралга боттандырар дээш түнел конференцияларының шынарлыг эрттиреринче республиканың партия организацияларының кичээнгейин салган. Олар «Партия — совет улустуң авангарды» деп темага эрткен. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң материалдарын өөренириниң эге чадазы ооң-биле доозулган. Кызыл, Эрзин, Барыын-Хемчик районнарда, Ак-Довурак хоорайда, Хову-Аксы суурда партия өөредилгезиниң идейлиг деңнели элээн бедээн.

Ынчалза-даа партия өөредилгези коммунистиг тургузуушкунуун чаа сорулгаларының негелдерининге ам-даа долузу-биле дүүшпес, иштилел-политиктиг база ажыл-агыйның чугула айтырыгларын шиитпирлээри-биле оны чер-черлерде четпес холбаштырып турар.

Марксисчи-ленинчи өөредилгени сайзырайгайжыдары — СЭКП-ниң удуртукчу ролүн улам ынай бедидеринге, партия организацияларының дайынчы арга-шинээн өстүреринге, совет улустуң идей-политиктиг чангыс аай чоруун бижыглаарынга эргежок чугула чүүл болур. Ынчангаш СЭКП ТК-зы XXVI съездиниң шиитпирлерининге, эш Л. И. Брежневтиң айтыышкынынарынга дүүштүр партия өөредилгезин улам ынай сайзырангайжыдары, оон шынарын бедидери, үре-түнелдиг болуруп чедип алыры-биле тодаргай хемчегларни ажылдап кылырын база боттандырарын хооркомнарга, райкомнарга дааскан.

Партия өөредилгезиниң кол сорулгазы — коммунистерни революсчу теорияның билиглерли, СЭКП-ниң иштики болгаш даштыкы политиказы-биле чепсеглээри, буржуаз идеологияны көөр хөнүү чок чорукка, ленинчи, коммунистиг ёзу-биле чурттаарынга, ажылдаарынга, демисежиринге кижизидерч болур. Бистиң республикада партия өөредилгезинде хаара туттуганнарның нинти санының чүгле 40 хуузу коммунистер, а чамдык районнарда ооңдаа куду. Амгы үеде дыннакчыларның санын көвүдериниче эвес, өөредилгениң шынарын бедидеринче, ону коммунистиг тургузуушкунуң практиктиг сорулгалары-биле холбаарынче кичээнгейни салган.

ПРОПАГАНДИСТЕРНИ, семинарларның удуртукчуларын шилип алырын, өөредилгезин болгаш кижизидилгезин экижидеринче СЭКП ТК доктаамал сагышты салып келген. СЭКП райкомнары, парткомнар, партия организацияларының ону боттандырар дээш ажылдап келген түнелинде пропагандист кадрларның мергежили, даандырган ажыл-херээнге харыысалгазы бедээн. Сөөлгү чылдарда 50 хире дуржулгалыг пропагандисти СЭКП обкомунуң Хүндүлел дептеринде киир бижээн. Республикада бүгү пропагандистерниң 78 хуузу коммунистер. «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниде партком пропагандист кадрларга коммунистерни шилип киргени эки. Пропагандистерни шилип ап, өөредип, кижизидип турарында четпестер ам-даа бар. Чамдык районнарда дээди эртемниг, коммунист пропагандистерниң саны дыка эвээш. Каа-Хемде бүгү пропагандистерниң чүгле 54 хуузу коммунистер, 59 хуузу дээди эртемниг. Партия райкомнары, парткомнар, партия эге организацияларының СЭКП ТК-ниң партия өөредилгезин улам ынай сайзырангайжылар дугайында доктаалының негелдезин ёзугаар пропагандист кадрларны шилип алырынче, өөредилгезиниче, кижизидилгезиниче чогуур кичээнгейни салыр херек.

Амгы үеде кол сорулга болза партия Төп Комитединиң доктаалынга дүүштүр эрткен чылдың өөредилгезиниң түнелдерин партия комитеттеринин бюроларында, коммунистерниң хуралдарында ханы анализтеп көөрү болур.

Партия өөредилгезиниң системазының структуразы СЭКП ТК мурнукузундан өскерткен, ынчангаш четчелээшкинни партия эге организацияларының аназа дүүштүр эң-не хынамчалыг чорудар апаар.

Чаа өөредилге чылынга белеткел улуг, ону хынамчалыг чорукканындан ооң түнели эки болур, ол болза совет кижилерниң күш-ажылчы, хөй-нинти идепкейин көдүрер, сагыш-сеткилин байыдар.

СЭКП Тыва обкомунда, республиканың Министрлер Чөвүлелинде, профоблчөвүлелде болгаш ВЛКСМ обкомунда

ЭРТКЕН ОН ХОНУКТАН ЭВЭЭЖЭЭН

Августуң бирги он хонуунда мал чемнери белеткээр талазы-биле районнарның социалистиг чарыжының түнелин СЭКП обкомунуң бюрозу, Тыва АССР-нин Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому үндүрген.

Шалыпчы ийи айның бирги чартыында республикага 47,3 муң тонна сиген, 10,7 муң тонна сенаж, 2,4 муң тонна витаминниг сиген далганы болгаш 13,8 муң тонна будук-бүрү белеткеттинген дээрзин доктаалда демдеглээн. Бо чылдың август 10-да байдал ёзугаар, сиген белеткээр талазы-биле даалга 22,6 хуу, сенаж — 21,8 хуу, витаминниг сиген далганы — 43,9 хуу күүсеттинген.

Республиканың чамдык районнарында ажыл-ишчилерни бүгү күжүн мал чемнинге белеткелинче мобилизастаанындан, социалистиг чарышты дээштиг организастаанындан бо талазы-биле көскү чедиишкинner чедип алдынган дээрзин демдеглээн. Мал чеми белеткээр ажылды Барыын-Хемчик районунуң ажыл-агыйлары элээн организастыг чорудуп, августуң бирги он хонуунда мал чеминиң немей өзүлдезин (чемгерилге единицазы-биле) 10,4 хуу чедирген болгаш мал чеми моөнээрээш нинти даалгазын 24,1 хуу күүсеткен. Төп болгаш мурнуу районнардан белик коңсуларын Кызыл болгаш Тес-Хем районнарга чедип алганнар, олар мал чеминиң немей өзүлдезин он хонукта тус-тус 7,3 болгаш 7,5 хуу чедиргеннер.

Ынчаш турбуже августуң бирги он хонуунда мал чеминиң белеткелиниң темпизи июльдуң үшкү он хонуунга бодаарга кудулаан дээрзин доктаалда айыткан. Чамдык районнарның партия, совет болгаш ажыл-агый органнары мал чеминиң белеткелчилериниң өртүзүнга организакчы болгаш политиктиг ажылды кошкак чорудуп, бар аргаларны база курлавырларны бүрүн ажыглаар талазы-биле удуртукулардан, специалистерден негелдезин кошкаткан. Бөлүүг болгаш чулуктуг мал чемнерин белеткелиниң үезинде салгынадыышкын, химиктиг консервантылар ажыглаар дээш ышкаш мал чеми белеткээрининг мурнакчы технологизазын калбаа-биле ажыглавайн турарын үк доктаалда айыткан. Ылаңгыя Улуг-Хем, Танды, Бии-Хем районнарның ажыл-агыйларында мал чеминиң белеткелиниң темпизи аажок куду, ону моөнээрээнин даалгазы чүгле 11—15 хуу күүсеттингеш, он хонуң дургузунда немей өзүлле 2,8—3,3 хуу четкен.

Белеткеттингеш мал чеминиң шынары куду болуун артпышаан. «Хадыы», «Саян» совхозтарның хынаттынган сигнинин 60 хуузу, «УТКА 25 чылы», «Революсчуның кадыры», «Красное знамя» совхозтарының хынаттынган бүгү сенажы класс чок болган.

СЭКП обкомунуң бюрозу, Тыва АССР-нин Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел база ВЛКСМ обкому мал чеми белеткээр талазы-биле августуң бирги он хонуунда дараазында черлерни социалистиг чарыштың тиилекчилери деп санаан:

— барыын зонадан — БАРЫЫН-ХЕМЧИК район;

— төп зонадан — КЫЗЫЛ район;

— мурнуу зонадан — ТЕС-ХЕМ район.

Барыын-Хемчик, Кызыл болгаш Тес-Хем районнарга СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-нин Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң база ВЛКСМ обкомунуң шилиир Кызыл туктарын, 200—200 рубль түнүг акша шаңналын тыпсыр.

Район, ажыл-агый болгаш бригада бүрүзүнге мал чемнин белеткелин улам шапкынчыларын, агаар-бойдустуң кадыг-даа үезинде муразкы технологияны шинээдип ап, сигенин салгынадып, консервантыларны ажыглап турган мал чемнин курлавырын моөнээрээн СЭКП райкомнарынга, райкүүскомнарга, районнарның көдээ ажыл-агый эргелелдеринге, көдээ ажыл-агый профвилел райкомнарынга, парткомнарга, партия, профвилел болгаш комсомол эге организацияларынга, көдээ Советтерге, ажылчын комитеттерге, ажыл-агыйларның удуртукчуларынга болгаш специалистерининге үк доктаалда даалгым турар. Организакчы болган масса-политиктиг ажылдың деңнелин бедидерин, мал чемининг белеткелчилеринин культура-амыдырал, сад-че болгаш медицинка-биле хандырылгазынче онза кичээнгейни үгландырарын, мал чемининг бүгү хевирлерин белеткээриниң даалгазын күүседир, мал чеминиң шынарын бедидеп, оон чидиринге болдурбас дээш социалистиг чарышты калбартырын айыткан.

Чүүк сөөртүр күчүлүг КРАЗ-тарның башкарыкчылары коммунист Иван Петрович Бобылев биле Вениамин Фёдорович Батин олар «Тыва кобальт» комбинаттың транспорт цехинде дыка үр үениң дургузунда ажылдап келгеннер. Бүдүрүлгениң хөөчүннары күчүлүг автомобильдери-биле үүрмектээн руданы, тудуг материалдарын сөөртүр даалгазын ак сеткилдиг күүседип турар. Мурнакчы чолаачылар онаашкан даалгазын ай, квартал санында ажыр күүседириниң аңгыда кывар-чаар материалдарны камналгалыг чарыгдап келгеш, бо чылдың ийиги кварталында 1500—1700 литр кывар-чаар материалды камнап алганнар.

ЧУРУКТА (солагай талаадан): «Тыва кобальт» комбинаттың мурнакчы чолаачылары В. Ф. Батин биле И. П. Бобылев салчеглиг рейсче үнеринге белетиленип турлар.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ Ю. ЦЕДЕНБАЛ-БИЛЕ НАЙЫРАЛЧЫ УЖУРАЖЫЫШКЫНЫ

СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев МАРН ТК-ның Чингине секретары, Улустуң Улуг хуралының Президиумунуң Даргазы Ю. Цеденбал-биле август 10-да Крымга ужурашкан. Ол Совет Эвилелинде дыштанып турар.

Амгы беш чылда совет-моол кадры ажылдажылганың үндезин айтырыгларын беседага көрген. Бодунуң экономиказының кол адыры — мал ажылын хөгжүдүп алырда ады-дунма Моолга деткимче көргүзерин Совет Эвилели уламчылаар. МАР-га 80 чылдарда көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин хөгжүдүрининг комплекстиг планын ажылдан кылырынга совет специалистер киржир. Даг-тывыш бүдүрүлгелериниң, ол ышкаш республиканың сайзырады ажылдаар үлетпүрүнүң күчүзүн улгаттырар талазы-биле улуг хемчээлдиг ажылдарны боттандырары төлевилеттинген. Шуут МАР-гадаа, совет өөредилге черлеринге-даа национал кадр специалистерни белеткээринче дыка улуг кичээнгейни салыр.

Моол Арат Республика ССРЭ-ге мал ажылының продукциязын, ол ышкаш үнелиг минералдыг чиг-аттың чамдык хевирлерин сазарын көвүдедир.

Делегей айтырыгларын чугаалажып тура Л. И. Брежнев биле Ю. Цеденбал Азияда байдалга тодаргай доктааган. Азиянын политиктиг деңнин болгаш делегей херектерингe ооң ролю өзүп турар. ССРЭ биле МАР ону ындыг турар үүрлуг-даа деп санаан турган. Делегей байдалын пинтинибиле экижидеринге Азия күрүнелери дээштиг идигни берип шыдаар дога-шинектиг. Индияның, Индий-Кыдат чурттарының болгаш өске-даа чамдык чурттарның ажылчорудулгазы аңаа чижек болур.

Ыраккы Чөөн чүкке бүзүрежириниң хемчегларин ажыглаарының дугайында МАР-ның бүрүн каттыжып турары совет саналды боттандырарын бүгү-ниити тайбыңның үндезинерин быжыглаарынга ажыктыг болур-ийик. Ол хемчегларни ажыглаары соңуургалдыг бүгү талааларның киржилгези биле коллективтиг эгелерге бодунар аргалыг. Ол ийи талалыг үндезинге база бодунар аргалыг.

Азия улустарының ырак болгаш чоок эрткен үелери оларның боттарының харылзаа - байдалдары - биледээ холбаалыг берге дээш эвээш эвес айтырыгларны оларга арттырган. ССРЭ болган МАР-ның бодалы-биле алырга, ол айтырыгларны чугаалажыышкынnар столунга шыдажыышкынныг шиитпирлеп болур болгаш ынчалдыр шиитпирлээр-даа херек.

Совет Эвилели болгаш Моол, чижээ, Япония-биле харылзаларны база ынчалдыр көрүп турар. Ол күрүне-биле харылзаалар мөзү чок бүгү-ле чүүлдерден хостуг болуп, чаагай кожа-келбээ турарының, ботэргени, бүрүн, бүдүн девискээрлиг турарын, хүндүлежиринин, иштики херектерин холгаарлашпастың, тайбынче хандыкшылдың эгелериниге бызыы-биле тургустунган турзун дээш олар түрүжүп турар.

Ам Мурнуу-Чөөн Азияда байдал өнза дувураазынын чайныктырып турар. Вьетнам, Лаос, Кампучия тайбың тургузуушкунуун херээнге бүгү күштевин бээринге соңуургалдыг. Бүгү Мурнуу-Чөөн Азияны тайбыңның болгаш өөжүргалдыг турарының зоназы болдурарының боттуг идеязын ол чурттар саналдан үндүргеп. Ол идея ук девискээрниң бүгү чурттарының эге-ажыктарынга таварлыр. Ынчаарга ол идея бегүнгү Кыдатка таарышпайн турар. Кыдаттың АКШ-ка кордалдыг деткиттирген чогум-на харын гегемонисчи тогдуунуушкуннары Индий - Кыдаттың улустары боттарының ажыл - херектери-биле сагыш амыр ажылдап шыдаан турарынга шаптыктап турар.

Азия болгаш Оожум океан күрүнелериниң арасынга халдашпазының болгаш харылзааларынга күштү ажыглаазының дугайында конвенцияны чарарының дугайында МАРН-ның XVIII съездизинге көдүрүлген саналды Л. И. Брежнев деткээн. Тайбыңны болгаш бүгү-ниити айтыл чок чорукту быжыглаарының талазы-биле СЭКП-ниң XXVI съездизиниң көдүрген тодаргай программазының онза чугула ужур-дузалыын Ю. Цеденбал онзалап демдеглээн. Ол программаны боттандырар дээш Совет Эвилелиниң кылып турар идепкейлиг болгаш боттуг базымнарын МАРН болгаш МАР-ның чазаа бедиибиле үнелеп турарын ол медеглээн.

Тайбың дугайында сагыш садыры — бүгү диптериниң улустарының кол сагыш салыышкыны. Дайын кыжаны чайлаттырган болгаш дүшкүүлүг чорукту чавырылдырары чогуур калбак неперелдиг, ханы болгаш шапкын болган турарын Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы биле Моолдуң Араттың революстуг намы ак-дуңмалышкы бүгү партиялар-биле кады чүткүлдүг чедип алыр дең шиитпирлиг тура-соруктуг.

Л. И. Брежнев биле Ю. Цеденбалдың ужуражыышкыны ак-дуңма ёзугуун байдалынга эрткен болгаш бүгү айтырыглар дугайы бүрүн билчиишкин-биле тодаргайлаттынган.

(СЭТА).

Улетпүр допчулалы

ЧАМДЫК ТҮНҢЕЛДЕРИ ЭКИ

Республиканың үлетпүр будүрүлгелери продукциязы сайгарарының болгаш ону бүзүрелиниң талазы-биле эрткен чедиң айларының планды онаалдаларын кылыларның хөй хевирлеринге ажыр күүседип алгылаан. Эрткен чедиң айларда пландан ажыр 1,3 миллион рубльдиң продукциязын сайгарган. Үлетпүр продукциязы эрткен чылдың бо үеде тургазынга бодаарга 1,5 хуу өскен болуп турар.

Эрткен чедиң айларының планын 43 үлетпүр будүрүлгелерге күүседип алган. Олар планнаа дашкаар 2,2 миллион рубльдиң продукциязын сайгарганнар. «Каа-Хем» разрези, Кызылдың болгаш Кызыл-Мажалыктың эът комбинаттары, дараныла фабриказы болгаш чамдык өске-даа будүрүлгелер планнарын хуусаа бетинге күүседип алганнар. Ол үеним дургузунда планнан ажыр 34 муң тонна хөмүр-даш, 4 миллион киловатт-шак электр-энергия, 4 муң г/кал. чылыг энергиязын, 4 муң кубометр дилиг материалдарын, 3 муң эжеш хөм ыдыктыг, 56 тонна мал үзүн, 678 тонна холуксаалыг чемнерин, 31 муң дал эзирттес суксунарны будүрүп үндүрген.

Республиканың үлетпүр будүрүлгелериниң продукциязын 3,3 хуу хөй болуп турар. Ону эрткен чылдың бо үениң көргө 2,9 хуу өскен.

Чиик, аъш-чем, чылдыглаг үлетпүрүнде, электр энергиязында будүрүлгенин хөгжүдезин шапкын апарган, оон темпизи оранчок бедээн. Бо адырларда күш-ажылдың будүрүкчүлүү ол-ла дараалашкаа-биле 8,3, 4,5, 6,3, 6,9 хуу өскен болуп турар.

Эрткен айларының планнарын күүседир талазы-биле Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем, Каа-Хем районнар, Кызыл хоорай Соведи чедиишкинниг ажылдаанар. Ажылдыг бар чедиишкиннерни демдеглеп тура, чамдык будүрүлге черлериниң четпестерин ыяштавайн баар эргенис чок. Чижээ, «Тыва даг-дүгү», «Тыва кобальт», «Тудуг кезектери» комбинаттар, балык заводу, Ак-Довуракты болгаш Бай-Хаакты хлеб заводтары улус ажыл-агыйынга дыка хөй продукциязы чедир бербейн барганнар. Продукция сайгарар талазы-биле планын 17 будүрүлге күүсеттээн. Олар 882 муң рубльдиң продукциязын чедир бербээннер. Оон ангыда 18 будүрүлге продукция будүрүлгелериниң күн-ажылдың будүрүкчүлүү планнаа турганындан 3,3 хуу хөй болуп турар. Ону эрткен чылдың бо үениңде турганы-биле деңнеп көөрге 2,9 хуу өскен.

Чиик, аъш-чем, чылдыглаг үлетпүрүнде, электр энергиязында будүрүлгенин хөгжүдезин шапкын апарган, оон темпизи оранчок бедээн. Бо адырларда күш-ажылдың будүрүкчүлүү ол-ла дараалашкаа-биле 8,3, 4,5, 6,3, 6,9 хуу өскен болуп турар.

Эрткен айларының планнарын күүседир талазы-биле Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем, Каа-Хем районнар, Кызыл хоорай Соведи чедиишкинниг ажылдаанар. Ажылдыг бар чедиишкиннерни демдеглеп тура, чамдык будүрүлге черлериниң четпестерин ыяштавайн баар эргенис чок. Чижээ, «Тыва даг-дүгү», «Тыва кобальт», «Тудуг кезектери» комбинаттар, балык заводу, Ак-Довуракты болгаш Бай-Хаакты хлеб заводтары улус ажыл-агыйынга дыка хөй продукциязы чедир бербейн барганнар. Продукция сайгарар талазы-биле планын 17 будүрүлге күүсеттээн. Олар 882 муң рубльдиң продукциязын чедир бербээннер. Оон ангыда 18 будүрүлге продукция будүрүлгелериниң күн-ажылдың будүрүкчүлүү планнаа турганындан 3,3 хуу хөй болуп турар. Ону эрткен чылдың бо үениңде турганы-биле деңнеп көөрге 2,9 хуу өскен.

Чиик, аъш-чем, чылдыглаг үлетпүрүнде, электр энергиязында будүрүлгенин хөгжүдезин шапкын апарган, оон темпизи оранчок бедээн. Бо адырларда күш-ажылдың будүрүкчүлүү ол-ла дараалашкаа-биле 8,3, 4,5, 6,3, 6,9 хуу өскен болуп турар.

Эрткен айларының планнарын күүседир талазы-биле Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем, Каа-Хем районнар, Кызыл хоорай Соведи чедиишкинниг ажылдаанар. Ажылдыг бар чедиишкиннерни демдеглеп тура, чамдык будүрүлге черлериниң четпестерин ыяштавайн баар эргенис чок. Чижээ, «Тыва даг-дүгү», «Тыва кобальт», «Тудуг кезектери» комбинаттар, балык заводу, Ак-Довуракты болгаш Бай-Хаакты хлеб заводтары улус ажыл-агыйынга дыка хөй продукциязы чедир бербейн барганнар. Продукция сайгарар талазы-биле планын 17 будүрүлге күүсеттээн. Олар 882 муң рубльдиң продукциязын чедир бербээннер. Оон ангыда 18 будүрүлге продукция будүрүлгелериниң

Хоорайның үстүү талазында ийи каът ак бажың чурттарга бажыңнарындан онааланың кестүр. Бо болза райОНО-нуң «Чечена» ясли-садыдыр. Ол база чагаймыды туттунган, мында чүс уруг турар. Сентелгезин чылдың чорудуп келгеш, ынчалзажок он бир чыл дургузунда улуг сентелге кылып көрбээн. Ылаңгыя одалга системазын чедиң чыл эрткенде мыаң-ла солуур ужурлуг, а ол үүгээ эрткен. Мынчага чедир ёзулуг сентелге кылбаанындан, суг дамчыр ходлайлары дедаргаш, дештээшлеп калган. Туалеттиң болгаш коридорнуң дөвирлеринден суг дамдылаашкындан малтажы көп дүжер дей берген. Ол черлер өл-шык, дудукеүг чыттыг. Ынчангаш одалга системазын бүрүү-биле солууру негеттинип турар. Кайы-даа каъттарының өрээлдеринин шалада чаткылаан линолеумнары ойлутулап, самдарарын калгылаан.

Уруглар садтарын түе-түе организацияларга хуваагаш, шефке алыры-биле бижыглаан. Ынчангаш турбуже чамдык организацияларның сентелге үезинде безин дуза чедирбейн келген. «Чечена» уруглар садын суттарылга системазарының эргелели, № 3 КМК шефтел турар. Бо организацияларга шефке алган черинче кичээнгей салып, сентелгезин дүрге-дедиринге дузалашпайн турар. Мындыг чижектер өске уруглар албан черлериниде база чок эвес.

С. ЧООДУ.

Албан черлериниң кышка белеткели

ҮЕЗИНДЕ СЕПТЭЭР ТУРГАН

Чөөн-Хемчик районда школа назыны четпээн 7500 хире уруглар бар. Оларның 2000 ажыы 12 ясляде болгаш 33 садта турар. Чаданна хоорайда алды ясли-сад бар. Олардан үш ясли-сад районнуң улус өөредилге килдизинге хамаарыжыр. Бо уруглар албан черлеринде нинтизи-биле 67 ажылчын, оон иштинде 24 кижизидикчи башкы ажылдап турар.

«Челээш» наа төлевилел ёзугаар туттунган. Даштың агартыр чүгайлап каан. Нөгаан будук - биле шевергин дозулаан херимнин көрүштүүн, селгүүстээр девискээрниң арыгсилиин, чечектерниң деп-дескиүнгенин кижи дораан эскерер. Ында чаштарга бүтүү-ле байдалды таарымчалыг кылдыр тургускан. Бөлүк бүрүзүн кижизидикчи башкызы башкарып, оюннарны өөредип, тайылбырлап турар.

Бо ясли-садтың эргелекчизи Галина Ивановна Никитинаабиле шупту 110 уруг турар корпустарны кезип көрдүвүс. Корпустарның септелгезин иөөнъда чоруткан болду. Кайыдаа корпустарда мебель, орун-дөжек, ойнаарактар, өөредилге херекселдери четпир. Ам чооганнарны белеткээн хайындырып, белеткеп турар. Газ киртпимээн. Дүрген чем кылырынга, ылаңгыя кухняның арыг-шевер болурунга ол таарымча чок. Чогум чем аймаа, ылаңгыя эът, сүт, ногаа четчир. Чемни белеткеп турары шынарлыг.

Бо ясли-садта 10 кижизидикчи, музыка башкызы, эмчи болгаш ийи повар быжыглаттынган. Олар дөгерези тускай эртемниг, бедик мергежилдиг. Кижизидикчи башкылар Валентина Судьбина, Оюржак Даңзычы, Надежда Фиеун, Доңгак Салбак оларның ажылы өскелерге үлегерлиг. Олар аныяктарга дуржулгазын дамчыдып, кызымак ажылдап турар. Ясли-садтың кижизиткен уруглар, ооллары өөредилгези, корум-чуруму бүгай диртпейн келген, чүгле бо чылын безин оларның 22-зи школага кирер.

«Шахтёрский» ясли-сад демги садиктен дыка бичии. 50 орунчуг. Чаа төлевилел-биле туткан. Өрээл бүрүзү дептем, сонгалары чырык, мебельдери, орун-дөжээ бүрүн бар. Өөредилге херекселдерин четчелээн. Уругларга ойнаарактарны назы-хар аайы-биле хуваан каан. Кухнязы делгем, газ-плиталыг. Ногаа аймаа болгаш өске-даа чемнерни шыгжаар соок склад бар. Хеп чуур тускай черлиг.

Уруглар албан черлерни шагда-ла септээр ужурлуг турган. Ынчалзажок бо ясли-сад септелгеже чаа кирген. Ол хуу чедө бээрявске, чүгле ийи повар, бажың чүтайлап турар бир аныяк кыс бар болган. Эргелекчи-даа, кижизидикчи-даа чок. Поварларның чугаазы-биле алырга, арткан ажылчыннар шупту дүштеп чорупкан. Ажыы-биле чугаалаарга, уруглар дээш дорт харыысалгалыг кижи чок.

— Часкаан хол-биле чүтайлаар, берге-ле-дир аа? — деп, ийи бичежек өрээлди чаа-ла чүтайлап дооскан уруглан сонуургадывыс.

—Чаңгыс кижи канчап күш чедер. Арткан өрээлдер дептем болгай. Бодум Чаданнаның хөмүр-даш разрезинин маляры кижи мен. Ясли-сад ажылчыннары, ада-иелер бир дем-биле шефтээр чүве болза, сентелге дораан доосту бээр чүве-дир ийин — деп, Александра Монгуш шын-на сеткилин илеретти.

Бо ясли-садтың девискээри дыка делгем-даа болза, оон хову. Оон девискээрин канчаардаа ногаанчыдып, чаагайжыдып алырынын аргазы бар. Уруглар селгүүстээр черде-мяш-биле кылган чүүгудан өске каракка илдигер чүве чок. Чечектер тарыттынмаан болгаш мяш олуртунмаан.

Хоорайның үстүү талазында ийи каът ак бажың чурттарга бажыңнарындан онааланың көстүр. Бо болза райОНО-нуң «Чечена» ясли-сады-дыр. Ол база чагаймыды туттунган, мында чүс уруг турар. Сентелгезин чылдың чорудуп келгеш, ынчалзажок он бир чыл дургузунда улуг сентелге кылып көрбээн. Ылаңгыя одалга системазын чедиң чыл эрткенде мыаң-ла солуур ужурлуг, а ол үүгээ эрткен. Мынчага чедир ёзулуг сентелге кылбаанындан, суг дамчыр ходлайлары дедаргаш, дештээшлеп калган. Туалеттиң болгаш коридорнуң дөвирлеринден суг дамдылаашкындан малтажы көп дүжер дей берген. Ол черлер өл-шык, дудукеүг чыттыг. Ынчангаш одалга системазын бүрүү-биле солууру негеттинип турар. Кайы-даа каъттарының өрээлдеринин шалада чаткылаан линолеумнары ойлутулап, самдарарын калгылаан.

Уруглар садтарын түе-түе организацияларга хуваагаш, шефке алыры-биле бижыглаан. Ынчангаш турбуже чамдык организацияларның сентелге үезинде безин дуза чедирбейн келген. «Чечена» уруглар садын суттарылга системазарының эргелели, № 3 КМК шефтел турар. Бо организацияларга шефке алган черинче кичээнгей салып, сентелгезин дүрге-дедиринге дузалашпайн турар. Мындыг чижектер өске уруглар албан черлериниде база чок эвес.

С. ЧООДУ.

Тыва книжное республиканское

МУРНАКЧЫЛАРГА ДЕҢНЕЖИҢЕР!

ХОЙЖУЛАР

Фамилиязы, ады	Совхозтар	Быжыглаан хой	Чүс хойдан хураган	Улуг хойну камталаазы
Чамбыл-оол Валерий	«Күш-ажылдың хостуу»	332	131	98
Сат Норжуй-оол	«Суг-Хөл»	270	125	100
Эрендей Дембирел	«Кызыгаар»	274	124	98
Сафонов Иван	«Революцияның чалбыжы»	725	123	100
Бызаакай Анчы	«Кызыгаар»	279	122	98
Дижитмаа Орус-оол	—«—	350	116	98
Монгуш Сүрүн-оол	«Алдан-Маадыр»	336	116	99
Павыл Татьяна	«Тиилелге»	302	116	98
Даргын Кара-оол	«Х Улуг Хурал»	280	115	99
Кечил-оол Оолак	«Кызыл тараачын»	330	115	98
Лама Бопуй-оол	«Күш-ажылдың хостуу»	271	111	100
Тумат Шулуу	«О. Шыраа»	293	113	98
Шавыраа Десий-оол	«Х Улуг Хурал»	330	113	99
Доос Мандай-оол	«Бай-Тал	290	112	98
Агбаан Николай	«О. Шыраа»	307	111	98
Кунгаа Шавы	«Революцияның чалбыжы»	611	111	98
Хомушку Таар-оол	«Бай-Тал»	241	110	98
Содунам Андрей	«Х Улуг Хурал»	320	110	98,5
Дагба Игорь	«Малчын»	350	110	99
Хомушку Болат	«Барлык»	305	109	99
Комбу-Сүрүн Достак-оол	«О. Шыраа»	336	109	99
Байкара Ойбаа	«Хадын»	437	109	99
Күжүгет Докаа-оол	«Барлык»	264	108	100
Чамзың Чигжит-оол	«Искра»	300	107	99,5
Монгуш Кертик-оол	«Барлык»	309	107	100
Сарыглар Сарыг-оол	«Х Улуг Хурал»	324	107	99
Ооржак Шыван	«Өөк»	436	107	99
Ооржак Шолбан-оол	«Алдан-Маадыр»	376	106	99
Ооржак Маадыр-оол	—«—	382	106	99
Эрендей Дуктел-оол	«Тиилелге»	600	106	99,5
Уржанай Стакан	«О. Шыраа»	385	106	98
Содунам Даңзырыы	«Барлык»	291	105	100
Күжүгет Эник-оол	«Барлык»	288	105	99
Бадарчы Федор	«Саян»	300	105	98
Монгуш Эрес-оол	«Искра»	303	105	100
Даңзуруп Иван	«Чодураа»	390	105	99
Ооржак Даңзы-Намчал	«Алдан-Маадыр»	360	105	100
Кажин Бады-Хөө	«Енисей»	487	105	99
Хаван-оол Өнер-оол	«Бай-Тал»	235	104	98
Шалык Бурун-Сыргал	«О. Шыраа»	284	104	98
Кара-оол Александр	«Х Улуг Хурал»	340	104	98,7
Керзенмей Эрес-оол	«Күш-ажылдың хостуу»	312	103	100
Монгуш Кешкендей	«Искра»	328	103	99
Тарый Сарыг-оол	«Күш-ажылдың хостуу»	350	104	100
Мандың-оол Николай	«Х Улуг Хурал»	350	104	98,5
Седен Ойдуп-оол	«О. Шыраа»	336	104	99
Комбуй-оол Владимир	«Малчын»	418	104	98
Комбу Март-оол	«Күш-ажылдың хостуу»	344	104	98
Сояң Опан-оол	«Дуржулга станциязы»	457	103	98
Хүрбээ Михаил	«Х Улуг Хурал»	300	103	99,6
Сояң Хайым	«Кызыгаар»	339	103	98
Шимит Алексей	«Кызыгаар»	345	103	98
Эрешчин Кутузов	«О. Шыраа»	327	103	98
Монгуш Чозар-оол	«Искра»	306	102	99
Оңдар Куртугбай	«Алдан-Маадыр»	255	102	99
Нанзыкпан Николай	«Х Улуг Хурал»	280	102	98
Чыргал Адыг-оол	«Бай-Тал»	280	102	98
Чамзырай Давыл-оол	«О. Шыраа»	301	102	98
Оңдар Сокен-оол	«Алдан-Маадыр»	330	102	98
Коз Дап-оол	«Тоора-Хем»	363	102	98
Оюн Девуз-оол	Тока аттыг	547	102	98
Ооржак Мочак	«Алдан-Маадыр»	317	101	98
Менге Озер-оол	«Бай-Тал»	280	101	99
Хертек Дамдың	«Бай-Тал»	277	101	98
Донгак Бады-Суур	«Торгалыг»	300	101	100
Хертек Калин-оол	«Кара-Хөл»	335	101	98
Монгуш Чап-оол	«Чыраа-Бажы»	342	101	99
Кызыл Владимир	«Күш-ажылдың хостуу»	340	101	100
Седен Лаврентий-оол	«О. Шыраа»	350	101	98
Монгуш Шыдыраа	«Шекпээр»	330	101	98
Монгуш Оттук	«Алдан-Маадыр»	325	100	99
Күжүгет Сагды	«Барлык»	252	100	98
Далай Маңдык	«Бай-Тал»	240	100	99
Санчы Иннокентий	«Күш-ажылдың хостуу»	271	100	100
Саая Шактар	«Барлык»	278	100	99
Дагба-Лама Даран-оол	«Найырал»	274	100	100
Аран Монге	«Найырал»	298	100	100
Моңгуш Адар-оол	«Алдан-Маадыр»	307	100	98
Ооржак Ыйдымбуу	«Алдан-Маадыр»	292	100	99
Бегзи Партизан	«Найырал»	302	100	100
Сат Суге	СЭКП-ниң XXII съездиниң аттыг	314	100	98
Кандан Саар-оол	«Найырал»	325	100	100
Эзир Шюйдар-оол	«О. Шыраа»	322	100	98
Тас-оол Артель	«Х Улуг Хурал»	300	100	99
Бичe-оол Мочак-оол	«Малчын»	329	100	99
Моңгуш Авык-кыс	«Алдан-Маадыр»	330	100	99
Намзың Маадыр-оол	«Мөген-Бүрен»	340	100	99
Сарыглар Санай-оол	«Чыраа-Бажы»	340	100	99
Ооржак Курееди	«Шекпээр»	342	100	99
Кыргыс Амырбит	«Улуг-Хөл»	349	100	100
Оңдар Араалдын	«О. Шыраа»	361	100	98
Кыргыс Бакланай	«Күш-ажылдың хостуу»	364	100	100
Сундуй Александр	Жданов аттыг	395	100	100
Хертек Багай-оол	«Малчын»	377	100	98
Моңгалбин Александр	«Тес-Хем»	352	100	98
Хомушку Туран-оол	«Кызыл тараачын»	404	100	98
Шаймак Полит-оол	«УТКА 25 чылы»	455	100	100
Ооржак Тарый-оол	«Өөк»	473	100	99
Моңгуш Ыдың-оол	«Алдан-Маадыр»	328	99	98
Шимет Хамааты	«Кызыгаар»	335	99	99
Саая Кертик-оол	«Кызыл-тук»	370	99	98
Чооду Чагар-оол	«Тес-Хем»	373	99	98
Ланза Дамдынчап	«Кызыгаар»	236	98	98
Күжүгет Александр	«Барлык»	240	98	99
Моңгуш Кызыл-оол	«Коммунизмче орук»	271	98	98
Сумбаа Монге	«О. Шыраа»	315	98	98
Хомушку Өшкү-Саар	«Малчын»	341	98	98
Чооду Кур-оол	«О. Шыраа»	354	98	98
Ооржак Хуна-Бора	«Коммунизмниң херели»	328	98	98
Өөвей Демир-оол	Ленин аттыг	324	111	99
Намдак Орус	«Мөрен»	300	110	100
Сояң Мария	«Чаа орук»	374	109	99
Севилбаа Анай	«Чаа орук»	403	106	98
Чамзын-оол Мира	«Чаа орук»	415	102	98
Дамчай Дамдын-оол	«Чаа орук»	350	102	98
Сэди Инэн	«Мөрен»	353	102	99
Мандал Байыр-оол	«Чаа Орук»	383	101	99
Чүдекпен Шойжун	«Нарын»	397	100	99
Чооду Идам	—«—	427	100	99
Никпан Эрес-оол	—«—	354	100	99
Донтан Шактар	—«—	387	100	99

Тываның мал-маганы бедик даглларда, шапкын хемнер кыдыында, сернин оттуг тайгаларда чайлагдап турар.

В. УГЛИКТИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

«Мал ажылы — ол дээрге бөгүн көдээде шалыпчы фронттур. Көрдүнген планнарны чүгле күүседир эвес, харын ажыр күүседир дээш бүгү-ле курлавырларны болгаш арганы ажыглаар талазы-биле эң улуг чүткүлдү, эң улуг идепкейни үндүрер херек, эштер».

Л. И. Брежнев

ЧЫЛГЫЧЫЛАР, ТЕВЕЖИЛЕР, ИВИЖИЛЕР

Чылгы, тева болгаш ивиларден он бирги беш чылдың баштайгы кыштаглаашкынынга эки эртиргеш-нер база хай. Чөөн-Хемчик районда «Большевик» совхозтуң чылгычызы Санданмаа Куулар төрүүр чүс беден 83 кулуунуу, Улуг-Хемнин Жданов аттыг совхозта Базыр-оол Кунгаа 75 кулуннуу. Кызыл районуң «Х Улуг Хурал» совхозта Докур-оол Содунам 73 кулуннуу камгалап алгылаан.

Тожуңуң «Май 1» совхозтуң ивижилери Дорбиит Ак биле Багаадан Ак олар кадарган ивизинин чангыс-даа бажын оксунмайн 100 хуу кыштагладым, социалистиң чарышка тиилекчи болган. Ол мынаан Кызыл районуңу «Х Улуг Хурал» совхозуңуң тевежизи Абрек Дурбулек биле «Терек-Хөл» совхозтуң ивижизи Индин Билимей олар эртиген кыжын кадарган малының 98—98 хуузун камгалап алганнар.

1980-1981 чылдарның кышкы үезинде мал кыштаглаашкынын чедиишкинниг эрттирер, малдан алыр продукцияны көвүдедир талазы-биле республиканың социалистиг чарыжының тиилекчилери

САНЧЫЛАР

Фамилиязы, ады	Совхозтар	Планы	Санганы	1980 чылда санганы	Камгалаан хуузу: быжаанын	Камгалаан хуузу: улуг ыяктиң
Ойнарова Руслана	ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг	1200	1573	908	—	97,6
Оюн Мария	Дуржулга станциязы	965	1557	1247	100	100
Волошина Нина	Дуржулга станциязы	1214	1431	1275	100	100
Магеря Лариса	«Саян»	943	1411	1014	100	94
Бораалдай Минчик	«Хемчик»	800	1406	1287	100	100
Русских Нина	СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг	1250	1370	990	—	—
Седипей Зоя	«Кызыл тараачын»	1140	1361	1296	100	96,7
Каадыр-оол Чечек	«Өөк»	1200	1338	864	100	100
Шойдак Кара-кыс	«Өөк»	1200	1292	777	100	100
Чыргал Зинаида	«Кызыл тараачын»	1026	1278	716	100	100
Тулуш Зоя	Дуржулга станциязы	899	1264	994	100	100
Ховалыг Анна	«Енисей»	700	1261	485		
Байкара Валентина	«Саян»	993	1261	1117	100	97
Ожегина Раиса	СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг	1230	1235	990		
Саая Галина	«Хемчик»	733	1226	593	100	100
Чадамба Нина	«Көк-Тей»	—	1216	1058	98	100
Оюн Мария	Дуржулга станциязы	899	1202	1064	100	100
Содунам Алдын-кыс	«Енисей»	990	1198	903		
Блинова Надежда	СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг	1000	1190	960		
Кулундарий Роза	«Саян»	900	1182	937	100	100
Кара-кыс Галина	«Хадын»	885	1179	914	100	99
Монгуш Наңзал	«Алдан-Маадыр»	1110	1171	937	99	100
Саая Лидия	«Хемчик»	833	1167	769	100	100
Иргозова Надежда	СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг	1000	1151	960		
Бараан Раиса	«Тоора-Хем»	830	1148	720	98	100
Сугоракова Надежда	«Саян»	1020	1138	1061	100	100
Салчак Надежда	«Улуг Октябрь»	920	1126	1066		
Ефежик Парымаа	«Хадын»	855	1123	922	100	100
Хомушку Хирлиг	«Хемчик»	800	1113	1053	100	100
Бириней Мария	«Тоора-Хем»	830	1101	657	98	100
Оңдар Кепсек	«Алдан-Маадыр»	1060	1098	948	98	99
Оюн Татьяна	«Революцияның чалбыжы»	1000	1094	929		100
Ашарматова Лидия	«Өөк»	1000	1082	741	100	100
Бораалдай Достанмаа	«Барлык»	890	1081	987	100	100
Маазы Клара	«Кызыл тараачын»	806	1075	960	100	100
Сарыглар Александра	«Шекпээр»	100	1069	945	100	100
Кан-оол Кушкаш	«Барлык»	874	1063	735	100	100
Очур Байлакай	«Найырал»		1055	756	100	
Куулар Долгар	«Барлык»	835	1051	871	100	100
Допчун-оол Татьяна	«Найырал»		1028	947		
Саая Зоя	«Хемчик»	750	1025	890	100	100
Донгак Анчымаа	—«—	643	1021	885	100	100
Сарыглар Александра	«Шекпээр»	909	1018	920	100	100
Оюн Лизун	«Барлык»	961	1012	664	100	100
Монгуш Манза	СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг	980	992	937	100	100
Оюн Зинаида	«Революцияның чалбыжы»	899	943	870		100
Сарыглар Чокпак	«Алдан-Маадыр»	925	934	802	99	100
Увангур Ким	«Чодураа»	700	1023	850		
Оңдар Чечек	СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг	850	862	478	99	99
Аракчаа Хайзыла	«Нарын»	700	800	540	100	100
Шойнуу Тамара	«Х Улуг Хурал»		798	700	100	100
Дамбаа Белүүт	«Нарын»	700	758	620	100	100
Ховалыг Чакаа	«Шамбалыг»	—	757	600	100	100

БЫЗАА АЖААКЧЫЛАРЫ

Фамилиязы, ады	Совхозу	Хоюкта немелде денжизи (гр)	Камгалаан хуузу	1980 чылдың бо үезиниң хоюкта немелде (г)
Күскежик Мария	«Өөк»	830	99	650
Күжүгет Сургакчы	«Кызыл тараачын»	828	100	525
Мандыт Ольга	«Улуг Октябрь»	820	98	100
Куулар Тоорай	«Шекпээр»	800	99	700
Сильянов Иван	ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг	795	98,5	641
Сарыглар Күзен	«Барлык»	770	99	750
Сундуй Любовь	«Өөк»	750	99	—
Губина Глафира	ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг	745	99,7	500
Төүпп Валентина	«Көк-Тей»	681	99	—
Куликова Мария	«Бүрен»	680	99	650
Белозёрова Валентина	«Саян»	677	99	650
Дагба Михаил	«Күш-ажылдың хостуу»	655	100	—
Кунгаа Валентина	«Бүрен»	620	98	620
Күжүгет Роза	«Саян»	607	100	410
Саая Татьяна	«Шекпээр»	600	99	550
Монгуш Намай	«Большевик»	580	100	500
Ооржак Сергей	—«—	560	98	510

ХОЙЖУ БРИГАДАЛАР

Бригадирлер	Совхозтар	Хой саны	Чүс хойдан хураган	Улуг хойну камгалаан хуузу
Эрендей Орус-оол	«Кызыгаар»	3000	108,1	98
Моңгуш Калчан-оол	«Алдан-Маадыр»	1364	106	99
Моңгуш Кирилл	«Алдан-Маадыр»	4585	103	99
Чалзып Зинаида	«Күш-ажылдың хостуу»	3481	102	100
Ооржак Сенлажы	«Чыраа-Бажы»	2418	101	98
Хажылай Валерий	«О. Шыраа»	2886	101	98
Севилбаа Байыр-оол	«Чаа орук»	2393	101	99,5
Лаа Бичe-оол	«О. Шыраа»	3419	96	98
Салчак Чоктан	«Барлык»	3865	95	98
Нурзет Боруй	«Нарын»	3381	95	98,2
Сояң Алдын-оол	«Чаа орук»	3958	92	98

СҮТ-БАРААН ФЕРМАЛАРЫ

Эргелекчизи	Фермазы	Совхозу	Бир иректен сүт планы	Бир иректен сүт санганы	Бир иректен сүт 1980 чылда бо үезинде	Камгалаазы быжаанын	Камгалаазы улуг ыяктиң
Афонина Виктория	Чанзаш	«Өөк»	780	800	487	98	96
Дөжүмей Мария	Тарлаг	«Өөк»	715	750	627	99,7	92,7
Шубин Виктор	Өөк	«Өөк»	900	902	861	88,2	92,7
Бренъ Фаина	Төп	Дуржулга станциязы	1012	1047	925	98	99,5
Оюн Шавы	Хадын-Аксы	Дуржулга станциязы	899	1061	941	97,1	99,8
Сырат Ольга	Хараал-Тей	«Чодураа»	530	724	650	98	98
Ховалыг Шоңдайым	Ак-Даш	«Алдан-Маадыр»	890	915	835	95	98
Розвонова Фаина	Хадын	«ССРЭ-ниң 50 чылы»	1221	1269	1165	98	99,1
Куулар Мария	Бижиктиг-Хая	«Барлык»	868	957	883	97	98
Чечек Клара	Адыр-Маңналык	«Барлык»	900	967	897	97	99
Моңгуш Алдын-оол	Ыйгылак	«Хемчик»	706	1050	985	98	99

САРЛЫКЧЫЛАР

Фамилиязы, ады	Совхозу	Быжыглаан сарлыы	Чүс баштан быжаа	1980 чылда быжаазы	Камгалаан сарлыы
Седен-Дамбаа Бидинович	«Бай-Тал»		89	80	100
Хертек Сайын-оол	«Мурнакчы»		89	79	99
Иргит Даржаа	«Бай-Тал»		88	80	100
Хертек Калдар	«Мурнакчы»		88	78	99
Салчак Карыш	«Бай-Тал»		87	77	100
Аракчаа Чүглур-оол	«Мөген-Бүрен»	219	83	87	98
Хертек Чылбак-оол	«Малчын»	184	82	65	98
Иргит Өлчей	«Малчын»	270	80	100	98,9
Бегзи Хорбин	«Малчын»	269	77	83	98,6
Дастан Очур	«Малчын»	205	75	83	98,6
Саая Хүлер-оол	«Малчын»	241	73	73	99,6

«Шекпээр» совхозтуң Суг-Кажаа сут-бараан ферма-зының саанчызы Александра Сарыглар чартык чылда бир инекке сыаштыр 1069 килограмм сүттү сагган.

КОЛЛЕКТИВКЕ КИЖИЗИДИЛГЕ

КҮШ-АЖЫЛЧЫ коллектив дээрге социалистиг ниитидел харылзааларының бүгү шынарын моецикон, бистин социал организмивистин эге чадазы болур. «Коллектив дээрге — ол диряг социал организм, чүге дээрге ол бодуу хөй-хөй организлыг, янчагаш ол улуг эргелиг, харыысалгалыг. А бир эвес бо кезектер бот-боттарынга хамаарышпас, ол кезектер аразында хөрөлзаа чок болза, ол коллектив эвес, аваа мөңгиежип чыыган кижилер-дир» деп улуг педагог Антон Семенович Макаренко чугаалаан. Ниитилел-политиктиг амыдыралга, ажылчы чонну коммунистиг ёзуг-чүрүмге кижизидиргеге күш-ажылчы коллективтиңи ролю коочуг улуг.

Коллективтиң күш-ажылчы, ажыл-ишти кижи дугайында сагыш човаашкыны, оон хереелдеригге кичээгейлиг, боттарынга шынгыы негелделиг болуру совет амыдыралывыстың кайгамчыктыг хевирин моон соңгаар бижиг-даар болгаш сайзырангайжыдар ужурлуг деп, партияның XXVI съездизи демделээн.

В. И. Ленин социалистиг демократияның күрүне-даа, күрүне эвес-даа бүгү аргаларын ажыглаары, ажыл-агыйны эргелеп башкарарынга ажылчы чонналриң киржилгезин калбартыры амыдыралчы эргежок чүгүле боон турар деп айтып чораан. Ленинчи идеалар ССРЭ Конституциязынга улам нынай хөгжүттүнген. Конституцияның сески чүүлүнде айтып турары болза, «Күш-ажылчы коллективтер күрүне болгаш ниитилел херектерни чугаалажып көөрүнге, социал хөгжүлдени планнаарынга, кадрларны белеткээринге болгаш таарыштыр тургузарынга, бүдүрүлгелерни болгаш албан черлерни эргелеп башкарарының айтырыгларын чугаалажып көөрүнге, шиитирлээринге, күш-ажыл болгаш амыдырал байдалдарын экижидиргеге, материалдыг шаңнал-мактаашкынга хереелээр хөреңгини ажылаарынга активви киржирэр.

Кайда күш-ажылчы коллективтиң удуртукчузу, партия, профэвилел организациялары кижилер-биле чангыстап, бөлүктеп бүгү талалыг ажылды чорудуп турар болдур, ында күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү өөүп турар, күрүне мурнунга алган социалистиг хүлээлгени күүседиринге чок демнег, идепкейлиг киржир, хорум-чурум-даа, культура амыдыралдаа көскүзү-биле экижип турар болур-дур. Ынчангаш коллективтиң өзээ — оон удуртукчузу, партия, хөй-ниити организациялар болур-дур.

БАЙ-ТАЙГА районда «Бай-Тал» совхозтуң эки ажыл-херээн чүгле совхозтуң ажыл-ишчилери эвес, өске-даа ажыл-агыйларда үнелел-биле, чоргаарал-биле чугаалажып турар. Чоокта районуң «Мурнакчы» совхозунуң директорунга депшип ажылдай бергеи, моон мурнунда «Бай-Тал» совхозтуң улуг мал эмчизинге хөй чылдарда ажылдаан Дэдар-оол Комбуевич Салчак-биле ажыл, планнар дугайын чугаалажып орган:

— Мурнунда ажылдап турган совхозунарның удуртулгазының арга-дуржулгазындан кайдыг-кайдыг чаа чүүлдерич болуварның болгаш өске-даа хөй-ниити организацияларының ажылынга шигжээдип ап болур силер? — деп айтырдым.

— «Бай-Тал» совхозтуң коллективинге, ында партия, совет, хөй-ниити организациялырынга мени тускай эртемнинг кылдыр өөретккенинге, ажылдагый удурткужузунга депшидип үнүргенинге өөрүүр мен. Совхоз директорунуң ажылы хөй талалыг болгаш нарын, берге. Янчангаш кижилер-биле ажылдаар талазы-биле аргамергежилдиг хоочуун директор М. С. Ооржактың база мурнунда башкылап чораан, ам Бай-Тал көдээ Советиниң күүскомунуң даргазы Х. С. Авыр-оолдуң коллективче хамаарышпас, ол кезектер аразында хөрөлзаа чок болза, ол коллектив эвес, аваа мөңгиежип чыыган кижилер-дир» деп улуг педагог Антон Семенович Макаренко чугаалаан. Ниитилел-политиктиг амыдыралга, ажылчы чонну коммунистиг ёзуг-чүрүмге кижизидиргеге күш-ажылчы коллективтиңи ролю коочуг улуг.

Коллективтиң күш-ажылчы, ажыл-ишти кижи дугайында сагыш човаашкыны, оон хереелдеригге кичээгейлиг, боттарынга шынгыы негелделиг болуру совет амыдыралывыстың кайгамчыктыг хевирин моон соңгаар бижиг-даар болгаш сайзырангайжыдар ужурлуг деп, партияның XXVI съездизи демделээн.

В. И. Ленин социалистиг демократияның күрүне-даа, күрүне эвес-даа бүгү аргаларын ажыглаары, ажыл-агыйны эргелеп башкарарынга ажылчы чонналриң киржилгезин калбартыры амыдыралчы эргежок чүгүле боон турар деп айтып чораан. Ленинчи идеалар ССРЭ Конституциязынга улам нынай хөгжүттүнген. Конституцияның сески чүүлүнде айтып турары болза, «Күш-ажылчы коллективтер күрүне болгаш ниитилел херектерни чугаалажып көөрүнге, социал хөгжүлдени планнаарынга, кадрларны белеткээринге болгаш таарыштыр тургузарынга, бүдүрүлгелерни болгаш албан черлерни эргелеп башкарарының айтырыгларын чугаалажып көөрүнге, шиитирлээринге, күш-ажыл болгаш амыдырал байдалдарын экижидиргеге, материалдыг шаңнал-мактаашкынга хереелээр хөреңгини ажылаарынга активви киржирэр.

Кайда күш-ажылчы коллективтиң удуртукчузу, партия, профэвилел организациялары кижилер-биле чангыстап, бөлүктеп бүгү талалыг ажылды чорудуп турар болдур, ында күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү өөүп турар, күрүне мурнунга алган социалистиг хүлээлгени күүседиринге чок демнег, идепкейлиг киржир, хорум-чурум-даа, культура амыдыралдаа көскүзү-биле экижип турар болур-дур. Ынчангаш коллективтиң өзээ — оон удуртукчузу, партия, хөй-ниити организациялары болур-дур.

БАЙ-ТАЙГА районда «Бай-Тал» совхозтуң эки ажыл-херээн чүгле совхозтуң ажыл-ишчилери эвес, өске-даа ажыл-агыйларда үнелел-биле, чоргаарал-биле чугаалажып турар. Чоокта районуң «Мурнакчы» совхозунуң директорунга депшип ажылдай бергеи, моон мурнунда «Бай-Тал» совхозтуң улуг мал эмчизинге хөй чылдарда ажылдаан Дэдар-оол Комбуевич Салчак-биле ажыл, планнар дугайын чугаалажып орган:

— Мурнунда ажылдап турган совхозунарның удуртулгазының арга-дуржулгазындан кайдыг-кайдыг чаа чүүлдерич болуварның болгаш өске-даа хөй-ниити организацияларының ажылынга шигжээдип ап болур силер? — деп айтырдым.

— «Бай-Тал» совхозтуң коллективинге, ында партия, совет, хөй-ниити организациялырынга мени тускай эртемнинг кылдыр өөретккенинге, ажылдагый удурткужузунга депшидип үнүргенинге өөрүүр мен. Совхоз директорунуң ажылы хөй талалыг болгаш нарын, берге. Янчангаш кижилер-биле ажылдаар талазы-биле аргамергежилдиг хоочуун директор М. С. Ооржактың база мурнунда башкылап чораан, ам Бай-Тал көдээ Советиниң күүскомунуң даргазы Х. С. Авыр-оолдуң коллективче хамаарышпас, ол кезектер аразында хөрөлзаа чок болза, ол коллектив эвес, аваа мөңгиежип чыыган кижилер-дир» деп улуг педагог Антон Семенович Макаренко

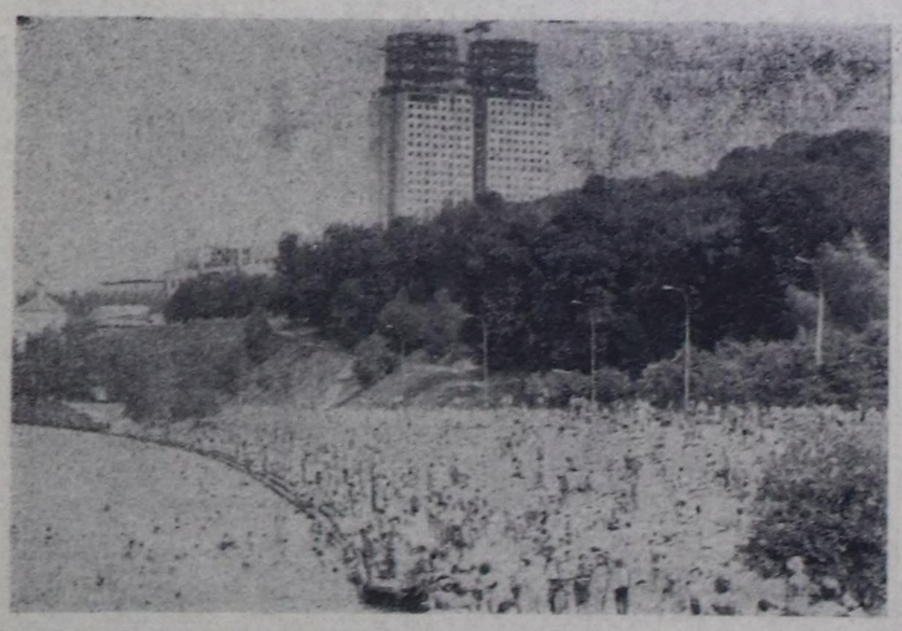

«ХҮНЧҮГЕШТЕ»

МАГАЛЫГ

Күр Чер суурга барган кижи ында хөй-ле тудугларның аразындан ийи каът бажыңны черле эскерип казар. Ооң чоок-кавызы эки чаагайжыттынган, каракка өзугаай көскү.

«Хүнчүгеш» ясли-садтың иштинче кире бээрге, шынап-ла сайзанак дег, каасчараш оран-на болгай. Бо чоок-кавы-биле артип чыткан кижи угуларның каткы-хөглээшкинин, ыр-шоорун черле дыннавайн барбас. Кым-даа ону чайгаарда сонуургап, эскере бээр. Уруглар омак-хөглуг, аас-кежиктиг, кадык-чаагай өзүп доругуп турарлар.

Ясли-садты ажыглалга киргенден бээр чеди чыл эдерге берген. Ооң эргелекчизи Анчымаа Ондар-ооловна Монгуш мында ийиги чылдан-на эргелекчилеп ажыдаан. Девискээрин чаагайжыдып, ойнаар черлерни кыдырары кайын ындыг белен турган деп. Чүткүл чокта, херек бүтпес. Совхоз дирекциязы көзээ Совет-биле удаа-дараа чугаалажып, айтырыг тургузуп турган, бүгү чүүлдерни кылдырткан. Ам бичиилерге онза таарымчалыг. Суг чок суурга чаагайжыдырга айтырыын чогумчалыг шиитпирлээри берге болза-даа, эвээш эвес ажылдар кылдыгнан. Көдээ Советтиң талазындан бо коллективти чаагайжыдырга талазы-биле эки деп сөөлгү алаан каш чылдарда санап, мактан турары-даа таварылга эвес.

«Хүнчүгешке» кире бээрге өрээлдер чечектериниң чыды дораан-на болдынын кээр. Көскү чараш кыдыр шимеп дерээн өрээлдерде бүгү чүве түс-түс турар черлериде, кайда-даа эрыг-силиг. Район төвү Каа-Хем суурда «Малышок» ясли-садтың дуржулгазын бо коллективте база ажыглан турарын кижи дораан-на эскерер. Ооң дугайын эргелекчи база бадыткады. Оон ажыда ясли-садтың ажыдакчылары боттары семинарларга доктаамал барып, билиг-мергежилин бедидип турар улус болду.

Ийиги кааътта методика кабинедин эргелекчи база сонуургадып көргүскен. Найыралдыг коллективтин кылып турар ажыл-херектеринин дугайын кижи мында келгеш көрүп, магадаар. Методика талазы-биле кижизидикчи башкы Мира Ондар, кижизидикчилер Раиса Ондар, Билчеймаа Тюлюш олар чаштарын бүгү талалыг өзүдээн, кижизидилгези дээш бүгү күжүн салып ажылдап турарлар. Ооң уламынан ясли-садтың дугайында ада-иелер чүгле сеткил ханыш, мактап тугаалажып турары ол. Черле ынчаш аъш-чемниң белеткекчилери-даа, эмчи дээш шупту бир демиктиг улус. Бо чылын ясли-садтың школаже база хөй уруглар өөренип кирер.

Ясли-садтың эргелекчизи А. О. Монгуш көзээ Советтин депутаты, чон оргузунга хөй-иниин ажылдарынга идепкейлиг киржип турар.

Д. ЧЫМБА.

МОСКВАДА ИЗИГ

«Даарта агаар кандыг болур ирги?» Бо айтырыгны москвачылар кежээнин сонуургаар. Чүге дээрге чогум чайын серинн турган агаар бо күс чоокшулап орар үеде хенертен изип эгелээн. Сөөлгү каш хонуктар дургузунда термометр Цельсийнин өзугаар үжен градустан кудулавайн келген.

Мындыг таварылга ховар дээрзин москвачы бүрүзү билир. Мындыг изиг болгаш кургаг агаар 1972 чылда болган. Бо чылын база найысылалдын чурттакчылары хайыра чок изиткен хүнден чаштынып, хөлегелиг черлер-дилеп чоруп турар. Ооң тевии-биле парктарда, суг бассейннеринде кижилер хөйү-биле чыглып турар. Ылангыя Москва-хемниң пляжтарынга хоорай чурттуглар үзүлбес. Серинн чер дилеп суг кыдыынга селгүүстеп чоруурлар база хөй.

ЧУРУКТА: Москва-хемнин Ленин дагларының чоогунда черинге улус эжинмес турган. А бо изиг, кургаг үелерде кээп турарларның саны эштири-биле тускайлаан черлерден эвээжевес.

В. ХРИСТОФОРОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ФЕРМАЛАРЖЕ, ТУРЛАГЛАРЖЕ

Чизе Маадыржаповна школачы чылдарында-ла чоннуң кадыын камгалаар ак халаттыг кижилерниң ажыл-ижии аажок сонуургаар, оларның ажылын кичээнгейлиг хайгаарап көөр турган. Школа доозуп тура ол бодуңуң күзелин ада-иезинге чугаалаарга, оларды деткээн-даа.

Кызылдың медицина училищезин 1964 чылда чедиишкинниг дооскаш, ескен, төрээн суурү Ак-Туругчуң эмнелге пунктузун эргелекчилеп киргеп. Ол чыл хире ол аңаа чааскаан ажылдап келген. Хөй чурттакчылыг суурнуң чоңунуң кадының камгалап, хайгаараары чымыштыг-ла турган, ооң кадында ыракузак коданнарда малчыннарны база харылаар болгай. Ынчалза-даа аныяк коммунист ынаак мергежилгиге бердингенин көргүзүп, улуг, биче кижилерниң кадыын камгалаар дээш амыр-дыжын бодавайн, дүн-хүн дивейн ажылдап, чаңгыс чер чурттутларның бүзүрелин, хүндүткелин чедип алган.

Амгы үеде эмнелгеде орутмак эртемниг үш эмчи немешкен, деминг ажылдап турарлар. Олар совхозтуң малчыннар турлагларынче, фермаларже, бригадаларже үйүшкүннерни доктаамал кылып турарлар. Пунктуның иштө болгаш девискээри кезээде арыг-силиг. Аарыг кижилер хүлээп алыр өрээлде эмчинниң сүмелерин чараштыр биижээш көскү кылдыр аскаш, халдавырлыг аарыглардан чайгаарының дугайында плакаттарны база аскылаан.

Эмнелгенин эргелекчизи Ч. М. Дорта онзашкан ажылынан акыда агитатор хүлээлгезин база багай эвес күүседип турар. Эрткен үеним дургузунда ол көдээ Совет депутадынга каш удаа сонгудуп келген. Макталдыг ажылдыг хоочун эмчи Чизе Маадыржаповна ам суурда партия эге организациязының секретары.

С. СОТНАМ.
Улуг-Хем район.

Көдээниң культура одаглары

БАРААН БОЛБУШААН

Ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезинге культура албан черлериниң киржилгезин улам калбартырынче, ооң ролүн бедидеринче СЭКП-ниң XXVI съездизи онза кичээнгейни салган. Ынчангаш культура албан черлериниң бүгү-ле ажыл-херектери ол улуг соруланы шиитпирлээринче угланган болуру чугаажок. Бо талазы-биле районнуң Самагалдайда Культура бажыңының коллективи чамдык ажылдарны боттандырып чорудуп келген. Бистиң ажылывыста четпестерни база чок деп болбас, ону чайладырынга культура ажылдакчыларының боттарының инициативчи, чогаадыкчы чоруу негеттинер. А ынчаарга культура ажылын чедиишкинниг чорударынга партия, совет органнарның доктаамал дузазы негеттинери база билдингир.

Культура бажыңынга темалыг кежээлерни организастап эрттирип турар. Чижээлээрге, «Тыва улустуң эки чаңчылдары» деп кежээ солун болган. Кежээге күш-ажылдың хөөчүнарын чалаан. Шак мындыг кежээлерни эрттиреринге чүгле Культура бажыңы эвес, харын библиотека, музыка школазының ажылдакчылары эки киржип, боттарының организакчы чорууң көргүзүп турары черле эки.

Оон-биле чергелештир Культура бажыңында ырның, танцының, шиининң бөлгүмнери ажылдап, хөй кижилерни хаара туткан, олар боттарының талантызын сайзырадып, чонга бараан болуп тураллар. Ында Елена Дондувайга удурткан шии бөлгүмүнүң киржикчилери С. Пюрбүнүң «Ачылыг салчаашкын» деп шиизин белеткээш, чонга бараалгаткан. Олар К. Кудажының «Эндээ таналн» деп шиизин белеткеп алган, районнуң сигенчилер бригадаларында көрүзүүп чоруп турар.

Самагалдай суурнуң бүгү албан организацияларының бот-тывынгыр уран чүүл көрүдези Культура бажыңынга чоокта чаа болуп эрткен. Культура бажыңының методистери концерттерни белеткежирингe идепкейлиг киришкеннер. Ук көрүдеге СЭКП райкомунун, райкүүсекомнун, Сельхозтехниканың, эмнелгенин, пштики херектер киргизининн, ыяш ажыл-агыйының коллективтери эки белеткенип, утка-шынарлыг концерттерни көргүзүп, мактатканнар. Бо бүгү чүнү көргүзүүн турарыл дээрге, ук коллективтерниң бот-тывынгыр уран чүүлге сонуургалдыын, хостуг үе-шагын эки организастап билирин херечилээр.

Бистиң Культура бажыңының специалистери, агиткультбригаданың бот-тывынгыр артистери көдээ чонга аалдап, бо-ла чеде бээр. Хөй кыргылдазының үезинде олар шуптуу пунктуларга барып чораннар. Оюн-концерттен ангыда, лекция, беседаны база эрттирген.

Амгы хүннер кедээниң ажыл-ишчилериндe эң-не хайныышкынныг. Ниитининг малынга чем-суур белеткээр ажылда хөй кижи хаара туттунган, чер болганда карак кызыл ажылдап турар. Бис база-ла ол улуг деректиң хажыызынга артпаан бис. «Калдак-Хамар» агитбригада программазын чаартып алган, районнуң сигенчилеринде концерт көргүзүп чоруп турар. СЭКП райкомунун болгаш райкүүсkомнун мал чеми белеткээр штабының планын ёзугаар «Калдак-Хамар» агитбригада Ак-Чыраада Өвүр, Эрзин, Мөңгүн-Тайга, Тес-Хем районнарның сигенчилеринге концерт көргүзүп чораан. Оларның оюн-көргүзүү солун болган. Программада кыска көргүзүглер, шоодуглар, башктар кирип турар. Хайныышкыныңыг ажыл-херектиң кижилеринге хостуг шакта концерт көрүп, дыштанып алыры ажыктыг, солун болбайн аан. Бо үнүүшкүнүү СЭКП райкомунун херээженнер ортузунга ажыл чорудар кидизиниң эргелекчизи А. М. Комбу улуртуп чораан.

Агиткультбригаданың боттывынгыр артистери Борис Оержак, Солан Сайын-оол, Николай Дондувай олар черле кезээде идепкейлиг. Агиткультбригаданың улуртукчузу Наталья Дугар-оол режиссёр Елена Дондувай, методист Юрий Демек база-ла чогаадыкчы ёзу-биле ажылдап турарлар.

Бистиң ажылывыста четпестер база бар дээрзин айтыр ужурлуг. Организастап чорудуп турар хемчегленирнистиң идейлиг утка-шынарыныче амдаа ханылаар апаар. Ажылдың стилинче бистер база салыш салыр ужурлуг бис. База бир аарыглыг айтырыг бар. Хөй-ниитининң черинге боттарын канчаар алырын чамдык өөренвкчилер, ол ышкаш аныяк-өскен херекке албас, ынчангаш дериг-херекселге кам чок, ону өжегээр үредлээр чоруктар бар. Бо талазы-биле бистин кижизидикчи салдар чедирер аргаларывысты сайгыралыр, оон-биле чергелештир хөй-ниитининң кижизидикчи салдарын бедидер үе келген. Моңу чогуур органнар өөренип көрүп, бир дем-биле ажылдаар болза эки.

Культура албан черлериниң кышка белеткелинин айтырыы бо хүннерде база чугула болуп турар. Ону чогумчалыг чорударынга бүгү талалыг дуза негеттинер апаар. Ук дузаны биске өй-шаанда чедирерин күзеп турар бис.

Д. САЛЧАК,
Самагалдайның Культура бажыңының директору.

«ВЕЛИКАН» КУКУРУЗА

Ташкент области Узбек ССР-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң ховузунга алды метр бедик кукуруза үнүп келген. Ол культураны ында силос кылдыр өстүрүп турар. Нөгаан массаны гектар бүрүзүнден 800 центнерни—куруқузундаачийи катап хөйүү алганнар.

Ол бедик дүжүт кукурузаның «Узбекская-100» деп чаа сортун өстүрер арганы бергеп. Ол үгле ногаан өңү-биле эвес, улуг үрезини, хөй белоктуу-биле онзаланып турар. Ону тараан шөлге журкачы агротехниканы ажыглаан, тарылганың ханызын улаш үлгаттырган болгаш милералдыг чемничидилгени хөйнү төккеп.

Ол шөлден алган дүжүт 8 муң тонна силосту салып алыр арганы бээр деп саналтурар. Ол дээрге, ажыл-агыйның планында көрдүнгенниндеч 500 тонна хөй. Ынчангаш, чулуктуг мал чемининң курлавырының чыл нормазы көвүдээр.

Кукурузаның ындыг бедик дүжүдүн үгле сугаттыг ажыл-агыйлар эвес, республиканың ховлуг черлериндеи безин ап болур арга бар.

ӨӨРЕНИРИН КҮЗЭЭННЕРГЕ

Профессионал-техниктиг өөредилге талазы-биле республика эргелеп сес чыл болгаш ортумак школаларның доозукчуларын мергежил чедип алыры-биле республиканың дараазында ПТУ-ларында өөренирнче чалап тур:

Кызылдың болгаш Балгазының көдээниң ортумак 1 болгаш 2 дугаар ПТУ-ларында

Слесарь-септекчинин болгаш автомобиль чоланачызының ажылын күүседип шыдзар, калбак мергежилдин тракторист-машинистерин белеткеп турар.

Ак-Довурак хоорайның ортумак № 3 ПТУ-зу

Арыглал дериг-херекселдерининң машинистерин, слесарь-септекчилерин, электромонтерларны, шеверлекчилерин белеткеп турар.

Кызыл хоорайның ортумак № 4 ПТУ-зу.

Конструкцияларның дашчы-монтажниктерин, штукатуроблиповщиктерин шеверлекчилерин, электрогазосварщиктерин, , кедүртүр кран машинистерин, слесарь-сантехниктерин белеткээр.

Ак-Туругда (Улуг-Хем район) чаа ажыттынган № 7 ХПТУ.

Конструкцияларның дашчы-монтажниктерин, шеверлекчилерин, бызанчы-столярны, электросварщиктерин белеткээр.

Чадаананың техниктиг училищезин (№ 6 ХПТУ-нун базазында тургустунган).

Дашчыларны, бызанчыларны, шеверлекчилерин, электросварщиктерин бир чыл хуусаалыг өөредир. Ортумак школаларның доозукчуларынга училище эйдэ 75 рубль стипендий төлөөр.

Училищелерде өөренирининң хуусазы: 8 класс доосканнар — 3 чыл, 10 класс доосканнар — 1 чыл. 3 чыл хуусаалыг ортумак ПТУ-лар доосканнар мергежили-биле чергелештир шиити ортумак эртемни чедип алыр болгаш туралаанга дээди болгаш ортумак өөредилге черлеринче өөренип кирип болур диплому алыр. Ынаар кирери чиигелделиг. ПТУ-ларга өөренип турган үезин ажыл стажыныче киир санаар.

Сургууулдарны аъш-чем-биле, ажылдап кедер хөп-биле, чаңгыс аай хөп-биле, стипендия-биле хандырар. Хоорайда чурттавайн турарларга общежитие бээр.

Училищелерде спортчу секциялар, бот-тывынгыр уран чүүлдүң болгаш техниктиг чогаадылганың бөлгүмнери ажылдап турар. Сургууулдарның температураазы дүве — 7-12, хүндүе — 17-22 градус чылыг болгур.

Кызылга база-ла өскөртин каап-туруп агаар болгур. Дүне кезек чаастаар. Барыын чүкче утланыышкынның хат секундада 5-10 метр чедир дүргедээр. Дүне — 10-12, а хүндүс 20-22 градус чылыг.

ДЫШТАНЫЛГАЖЕ КИЧЭЭНГЕЙ САЛБАСТААН

Эрткен чылдың түнелдеринде бистиң бригадавыс «Шагонартяжстрой» трестиң түдүг организацияларының аразынга бирги черни алгаш, коммунистиг күш - ажылдың бригадазы атка төлептиг болган. Оон-биле кады биске 250 рубль акша шаңналын бергеп. Акшанарны та канчаар чарып турукар дээш, коллективке бир хүн дургузунда автобус берип каан. Анда олурупкаш, Кызылга четкеш, чүү-даа көрбейн дедир хап бадып келген бис. Ол чорук кымныдаа сагыш-сеткилиге сакпын чугаалажыптар хире не артырбаан, ийи-үш хонуктап-па «дыштанып» чораанывыс-даа уттундурган.

Чүге ындыг болганыл? Чүге театр, музей барып, чуруккерүкке тыртырып, шынап-ла культурлуг дыштанып албаан бис? Чүге дээрге, трестиң партбюрозу, профэвиледдерниң шупту түдүг комитединиң ажылчыннарның дыштанылгазынче сагыш салбас. Оон байтык бистиң бригадавыстың ажылчыннарының хөй кезии ол организациязының удурткулары өөредип, ыяш-тоскаш турган чүве болза, улус өскээртен чер тыптырып ап болур турган. Пионер лагерине уруг-дарыг чорударда базала үш-үдүрүм болур чорук чылдан чылче катаптап турар. Бирде путевкалар өй-шаанда алдынмаан болур, бирде уруглар чедирер транспорт тывылбасташ туруп бээр. Урутларны кызын турган лагерьлерже чорудупкаш, оон барып чедип черде чурттап орар малчыннарынга ажыл-агыйларын удуртукчулары неделя санында чедип, лекция-беседа чорудуп, оларның амыдырал-чурталгазын сонуургаан болгурдур. А үстүнде даргалар бистен ырак эвес черле саадап олурар улус-тур...

Ажылчыннарның культурлуг дыштанылгазын, спортчу оюнларны организастаары профэвиледдерниң тресте түдүг комитединиң кылыр-ла, бодаарла ажылы ол ышкажыл. Ындыг турбуже ооң даргазы А. Натпит-оол ажылдап эгелээн хүнүнден бээр амга чедир ол дээш эргекке үш ораам чүве кылбаан. Культурлуг дыштанылганы, спортчу оюнларны организастап шыдавас чүве болза, эске ажылга кандыгыл?

Чазын ажылчыннар картофель олуртур дээш кара хинчээн көргеп. Түдүг комитединиң даргазы шупту чүвени айтпан каан мен дээш, оны уттупкан кылаштап турда, үе эрткен. Дыка көвей ажылчыннарга картофель олуртур шөл чедиишпейн барган. Аазаваан турган чүве болза, улус өскээртен чер тыптырып ап болур турган. Пионер лагерине уруг-дарыг чорударда базала үш-үдүрүм болур чорук чылдан чылче катаптап турар. Бирде путевкалар өй-шаанда алдынмаан болур, бирде уруглар чедирер транспорт тывылбасташ туруп бээр. Урутларны кызын турган лагерьлерже чорудупкаш, оон барып чедип алыры база нарын айтырыг.

Тудуг комитединиң даргазы бир катап бистиң херексел алыр черивиске келгеш:

— Ягодинниң бригадазының чыглыр чери кайдал? — деп ажылчыннарның бирөзүнден айтырган. Ол айтып берди. Айтырып алган хирезинде А. Натпит-оол ынаар-даа барбады. «Шагонартяжстрой» трестеханаан чок, республикада бизи — 46 ажылчындан тургустунган!— эң улуг бригадаларның бирээзи болур коллективтин чыглыр черии амга чедир билбейн чораан дарганын ажылчыннар-биле харылзажыры, оларның амыр-дыжының, дыштанылгазының дугайын бодаары нарын-даа турган ийин он.

Эки дыштанып алган кижиниң карааа көскү, холу тудуигур, идепкейи бедик болур. План күүселдези-даа оон дорт хамаарылгалыг. Ынчангаш ажылчыннарның дыштанылгазын чүгле саазын кырынга эвес, херек кырынга боттандырар апаар. А тудуг комитединин планында ажылчыннарны чайгы үеде Шушенское, Дус-Хөл, Чагытай чедирер деп айыткан. Бистин кыска чаймыс адакталып бар чор, Улуг-Хем кыдыы дээрден башка, кайнаар-даа четпединис. Удаас кат-чимис бижып, оон картофель казары эгелээр. Ындыг кызыы үеде ажылчыннар күзезе-даа, ырак чорун албас болгай.

К. ОЮН, тудугжу.

Агаар

Бөгүн республикага шокар булуттаар, чамдык черлерге дымырадыр чаастаар. Барыын чүкче утланыышкынныг хатты дүргели секундада 5—10 метр чедер. Агаарның температураазы дүве — 7-12, хүндүе — 17-22 градус чылыг болгур.

Кызылга база-ла өскөртин каап-туруп агаар болгур. Дүне кезек чаастаар. Барыын чүкче утланыышкынныг хат секундада 5-10 метр чедир дүргедээр. Дүне — 10-12, а хүндүс 20-22 градус чылыг.

АВГУСТ 14-ТЕН 16-ГА ЧЕДИР ТЕЛЕВИДЕНИЕ

АВГУСТ 14-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 9.05 — «Ковпак дугайында бодал». «Набат». Уран-чечен фильм. 10.40—Концерт. 11.20 — Телемедээлер. 11.25 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Документалдыг фильмнер программазы: «Енисей кайыын шурап эгелээнил», «Ийи үе — чангыс салым-хуу», «Той-бухаанын даштары». 15.20 — Тыва АССР-ниң ырыанын болгаш танцының күүзүне ансамбли «Саяның» концерти. 15.45 — «Орус чугаа». 16.15 — Москва болгаш москвачылар». 16.45 — «Крошаның каникулдары». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 4-кү серия. 17.55 — В. Заболотный (дошпулуур) ойнаар. 18.05 — «Чурттуң шөлдеринде».

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Мал чеми белеткелинин хүн демдеглели». 18.30 — Телемедээлер (орус, тыва дылдарга).

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Кижи болгаш хоойлуу». 19.30 — «Москва чоогунун черлери-биле». Кино-чурумал. 19.40 — «ТТ-ниң экранында эң баштай». «Менин черде маңзы турар». Уран-чечен телефильм. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — ССРЭ-ниң улустуң артизи И. Ильинский Н. Гогольдуң «Эрги шагның помещиктери» деп тоожузун номчуур. 22.20 —Дашпыкы эстрадаиың аялгалары болгаш ритмнери. 23.30 — 17.25 — ССРЭ-нин бут бембүүүне чемпионады. «Черномореш» (Одесса) — «Динамо» (Киев). Төнтенде — телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

14.20 —«Ай, да балда». Ленинградтың күүзүнүн кукланың «Сказка» театрының фильм-шиизи. 15.05 — «81-ниң ырызы». 16.10 — «Киноэкрана». 17.45 — О. Иоселиани — «Терге амдыгзында чайлабаанда». Москваның Н Гоголь аттыг драма театрының фильм-шиизи. 19.30 — «Музыка киоскузу». 20.00 — «Дүне тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — «Кадыкшыл». 21.00— «Үе». Информастыг программа. 21.35 — 22.50 — «Эртип турар чайнын кыйгызы». Уран-чечен телефильм.

АВГУСТ 16-ДА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 9.00 — Москва хоорайның № 7 ведучиишезиниң хереэженнер хорунуң концерти. 9.25 — «Будильник». 9.55 — «Совет Эвилелинге бараан боон тур мен». 10.55 — «Кадыкшыл». 11.40 «Эртенги почта». 12.15 —«Көдээниң шагы». 13.15 — «Музыка киоскузу». 13.45 — «Оон шөлү». «Коммунистер» шиидеп. Документалдыг телефильмнин баштайгы көргүзүүү. 14.15 — «Чечектиг хоорайлар Чолдакпайлар». Незнайка — шулукчу». Мультфильмнер. 14.40 — «Константин Сергеев. Хореографияның арыннары». Музыкалыг телефильм. 15.40 — «Кино аан-чоруктарының клубу» 16.40 — ССРЭ-нин Агаар Флодунуң хүнүнге уткуштур документалдыг фильмнер программазы: «Архип Люлька», «Дээр ажыл-ишчилер». 17.15—Бөгүн — ССРЭ-ниң Агаар Флодунуң Хүнү. ССРЭ-ниң Шериг-Агаар Күштериниң Кол командылакчызы, ССРЭ-ниң камгалал министрииң оралакчызы Совет Эвилелиниң Маадыры ужар чүүлдүү Кол Маршалы П. С. Бутаховтуң чуулазы. 17.30 — ССРЭ-ниң Агаар Флодунуң хүнүнге турасказаткан концерт. 18.15—«Делегей панорамазы». 19.00 — «Масленкинадан Буренка». Мультфильм. 19.15—19.30 — Чапсар. 19.30 — Г. Фигейредо—«Дзоп». Ленинградтың күүзүнүн М. Горький аттыг үлегерлиг Улуг драма театрының фильм-шиизи. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — «Чурукчулар дугайында чугаалар». Фрин Кремер. 23.00—23.50 — ССРЭ-ниң бут бембүүүне чемпионазы. «Шахтёр» (Донецк) — ЦСКА. Чапсар үезинде — ССРЭ-ниң суг хаагының спортунга чемпионаттан репортаж. Төнтенде — телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

14.20 — «Сагыш-сеткилдиң ханызындан». Томскиниң күүзүне университединиң доозукчулары, башкылары болгаш студентилери-биле ужуражыышкыны. 16.00 — «Куртизаннарның бай-шыырал болгаш ядыы-түрелгизи». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 4-кү серия. 17.35—«Социалистическая индустрия» солунуң шаңналы дээш ребби талазы-биле чурттар аразының маргылдаазы. ССРЭ-1 — ССРЭ-2 2-ги тайм. 18.20 — «Радуга». Улус чогаадылгазының телепрограммаларының IV Бүгүделегей фестивалы: «Индияның танцылары болгаш музыказы». 16.45 — «Кара-бажың». Парагвайның Компартизыының ТК-зының бирги секретары Антонио Майдананың салым-хуузунуң дугайында. Дамчыдылгазы политиктиг хайгааракчы В. Дунаев чорудар. 17.15 — «Незнайка чуруккуу». Мультфильм. 17.35 «Үе болгаш бодуңуң дугайында». Социалистиг күш-ажылдың Маадыры А. А. Сурковтуң амыдыралының болгаш чогаал ажылының дугайында. 18.35 — «Дош ареазының...» Телефильм. 19.05 — 19.20 — Чапсар. 19.20 — «ТТ-ниң экранынга эң баштай». «Тамалко» (Франция). Уран-чечен фильм. П. Мерименин шак-лыындыг аттыг новеллазы-биле. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — ССРЭ-ниң улустуң артизи И. Ильинский Н. Гогольдуң «Эрги шагның помещиктери» деп тоожузун номчуур. 22.20 —Дашпыкы эстрадаиың аялгалары болгаш ритмнери. 23.30 — 17.25 — ССРЭ-ниң бут бембүүүне чемпионады. «Черномореш» (Одесса) — «Динамо» (Киев). Төнтенде — телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

14.20 —«Ай, да балда». Ленинградтың күүзүнүн кукланың «Сказка» театрының фильм-шиизи. 15.05 — «81-ниң ырызы». 16.10 — «Киноэкрана». 17.45 — О. Иоселиани — «Терге амдыгзында чайлабаанда». Москваның Н Гоголь аттыг драма театрының фильм-шиизи. 19.30 — «Музыка киоскузу». 20.00 — «Дүне тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — «Кадыкшыл». 21.00— «Үе». Информастыг программа. 21.35 — 22.50 — «Эртип турар чайнын кыйгызы». Уран-чечен телефильм.

АВГУСТ 15-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 9.05 — «АБВГДейка». 9.35 — «Ада-иелер, силерге». 10.15 — С. Прокофьев — «Уруглар музыказы». Фильм-концерт. 10.25—«Айыыл чок шимчээшкин». 10.55 — «Улам хөй эки бараннар». 11.25 — «Спортлотонуң 33-кү тиражы. 11.35 — «Булуттар аразында оруктар». Документалдыг телефильм. Орус ужудукчу К. К. Арцеуловтуң дугайында. 12.35 — ССРЭ-ниң суг спортунуң талазы-биле чемпионады. 13.15 — «Билдингир-даа болза, бүзүренчир эвес. 14.15 — Бөгүн делегейде. 14.30 — «Дубровский». А. С. Пушкинниң тоожузуу бааттаар уран-чечен фильм. 15.45 — Политиктиг хайгаракчы Л. А. Вознесенскийнин беседазы. 16.15 — «Радуга». Улус чогаадылгазының телепрограммаларының IV Бүгү-делегей фестивалы: «Индияның танцылары болгаш музыказы». 16.45 — «Кара-бажың». Парагвайның Компартизыының ТК-зының бирги секретары Антонио Майдананың салым-хуузунуң дугайында. Дамчыдылгазы политиктиг хайгаракчы В. Дунаев чорудар. 17.15 — «Незнайка чуруккуу». Мультфильм. 17.35 «Үе болгаш бодуңуң дугайында». Социалистиг күш-ажылдың Маадыры А. А. Сурковтуң амыдыралының болгаш чогаал ажылының дугайында. 18.35 — «Дош ареазының...» Телефильм. 19.05 — 19.20 — Чапсар. 19.20 — «ТТ-ниң экранынга эң баштай». «Тамалко» (Франция). Уран-чечен фильм. П. Мерименин шак-лыындыг аттыг новеллазы-биле. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — ССРЭ-ниң улустуң артизи И. Ильинский Н. Гогольдуң «Эрги шагның помещиктери» деп тоожузун номчуур. 22.20 —Дашпыкы эстрадаиың аялгалары болгаш ритмнери. 23.30 — 17.25 — ССРЭ-ниң бут бембүүүне чемпионады. «Черномореш» (Одесса) — «Динамо» (Киев). Төнтенде — телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

14.20 —«Ай, да балда». Ленинградтың күүзүнүн кукланың «Сказка» театрының фильм-шиизи. 15.05 — «81-ниң ырызы». 16.10 — «Киноэкрана». 17.45 — О. Иоселиани — «Терге амдыгзында чайлабаанда». Москваның Н Гоголь аттыг драма театрының фильм-шиизи. 19.30 — «Музыка киоскузу». 20.00 — «Дүне тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — «Кадыкшыл». 21.00— «Үе». Информастыг программа. 21.35 — 22.50 — «Эртип турар чайнын кыйгызы». Уран-чечен телефильм.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ

КИНО

АВГУСТ 12-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Кадзи» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.20 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Карман актылары» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Улуг хемниң эринде» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Кара илбичиниң белээ» 10.00, 11.30, 12.50. **«Ынакшыл темазынга фантазия»** 15.20, 17.10, 18.50 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Бергелерни таварты сылдыстарже» 14.00, 17.30 шактарда.

Редакциянын адреси: Кызыл Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75 карысаллалгыг секретарының 2-23-35, секретариатның 2-23-35, партийжи ажыдырал болгаш совет тургузуг киллистерининг 2-37-13, пропаганда киллизиниң 2-31-75, культуре киллизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, үлетүр киллизиниң 2-31-75, чагаа киллизиниң 2-41-27 информация киллизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбей» баргында 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17866. Чагыг № 1801

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1)

ТС—01197.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 187 (11685) | 1981 чылдың август 13, четверг | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 2 коп.

ТӨРЭЭН ЧУРТУВУСТУҢ ДЕЛГЕМНЕРИНДЕ

● **БАРНАУЛ.** Алтай крайның тараажылары тараа ажаан алышкынынче кирипкен. Чаа дүжүттүң тараазы тараа хүлээш алыр будурүлгелерде кирип эгелээн. Тарааны дүрген болгаш чидириг чокка ажаан алыр дээш тараажылар ажаан алышкын-транспорттуң будуң чартык муң ажыг комплекстерин тургускан.

● **САРАТОВ.** Александрово-Гайск районнуң ажыл-агыйлары сиген белеткээрининг ыл планың хуусаа бетинде күүседипкен. Ында доктаамал суггарылгалыг шөлдердеи айгыда, суг алыр он бир муң ажыг гектар шыналар бар. «Найырал», «Камышковский», «Ново-Александровский» совхозтар ыңдыг чөлдерден харын байлак дүжүттү алган.

● **АШХАБАД.** Туркменияның пайысылалындан ырак эвесте Фирюза дээр чурумалдыг черде «Найырал» дээр пионер лагери ажыттынган. Кадыкшылдың ол уруглар хоорайжыгажынга совет школачылар-биле кады дыштанып дээш Афганистан Демократтыг Республикадан ийи чүс хире оолдар, уруглар келген. Лагерьиның культура программазында — Совет Эвилелиниң, Туркменистанның, Афганистанның хүннери, найырал кежээлери, «Кезээде хүнээреткеп турзун» деп лозун-биле асфальтыга конкурс, спортчу янзыбүрү маргылдаалар кирген.

● **ЖИТОМИР.** «Рея» совхозта хмель ажаан алырының болгаш оңу баштайгы удаа сайзыралды ажылдаарының механизастаан комплексизя ажыглалда кирген. Ийи чүс чыскы хереэженнерниң күш-ажылын ол солуур. «Укрхмель» дээр аграр-үлетүр каттыжышкынының специализастаан совхозтарынга амдан эгелээш ажаан алышкынының чехословак машина кылыкчыларындан алдынган чүс ажыг комплекстери болгаш комбайннары ажылдаар.

● **АЛМА-АТА.** «Казсортсемпром» каттыжышкынының специализастаан ажыл-агыйлары хөй чылда үнер өөт-сигеннериң үрезиннерин массалыг ажаан ап киргипкен. Люцернаның, житняктың, эспарцеттиң болгаш мал чеми өске-даа сигеннериниң суггарылгалыг черлериниң гектарындан-на эрткен чылдаазындан будуң чартык катап хөй — беш, чеди центнер үрезиннерни ап турар. (СЭТА).

СЭКП Төп Комитединде болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинде

«1981—1985 чылдарда хереглелдиң эң чугула барааннарын будурерин көвүдедир болгаш ол барааннарга чоннуң хереглелин улам долдур хандырар талазы-биле хемчеглер дугайында» база «1981—1985 чылдарда массалыг хереглелдиң барааннарын будурерин көвүдедир, шынарын бедидер болгаш оларның ассортиментизин экижидер дугайында» СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели доктаалдар хүлээп алган.

Чоннуң амыдыралының материалдыг болгаш культура деңнелин чайгылыш чок кедүрер дугаймында СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарын хандырар сорулгабиле «1981—1985 чылдарда хереглелдиң эң чугула барааннарын будурерин көвүдедир болгаш ол барааннарга чоннуң хереглелин улам долу хандырар талазы-биле хемчеглер дугайында» доктаалда айыттынган барааннарны будурерин хөгжүдерин дүргедедир талазы-биле хемчеглерниң комплексизин көргеп. Чижээ, 1981—1985 чылдарда хөвең-саазын пөстерни болгаш олардан кылыгларны, трикотаж болгаш эр, хөрөжен ук кылыгларны, пөстер хевирнин аргыг чок материалдарын, хөвең-саазындан кылган иштики хеп барааннарны, резина идиктерни, савацны, чүве чуур синтетиктиг түүлдерни болгаш хереглелдиң өске-даа эң чугула барааннарын, ол мышкаш волокноларны болгаш хендирлерни, будуктарны болгаш ол барааннарны белеткээринге, оларның шынарын болгаш ассортиментизин экижидеринге эргежок чугула чамдык материалдарны будурер талазы-биле ССРЭ-ниң министерстволарынга болгаш ведомстволарынга, эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдериниге даалгаларны берген.

Хөвең-саазын пөстерни болгаш аргыг чок материалдарны будурерин хөгжүдер талазыбиле доктаалда көрдүнген хемчеглер чонга садарыпга болгаш хеп белеткээринге хөвең-саазын пөстерин 1980 чылдыңга бодаарга 31 хуу хөй ну чорудар арганы бөөр. Хөвең-саазын болгаш холуксаазыг аргыглардан трикотаж иштики хептн кылып үндүрери 37 хуу, чүве чуур синтетиктиг түүлдерни—1,5 катап көвүдөөр.

Чаа төрүттүнгенперге болгаш пспи назылыг маштарга иштики хепти, хана шагыларын, резина идиктерни, кыдыраштарны, карандаштарны, туалет савацын, шайны болгаш өске-даа барааннарны кылып үндүрери дыка көвүдөөр.

Күш-ажылчы курлавырлаазыг хоорайларга болгаш районнар төптеринге 1981—1985 чылдарда аргыгны, пөстерни, эр, хөрөжен ук болгаш трикотаж кылыгларны кылып үндүрер талазы-биле специализастаан улуг эвес будурүлгелерни (хөвең-саазын болгаш трикотаж будурүлге каттыжышкынларының салбырларын) тударын хандырарын ССРЭ-ниң Чиик үлетпүр министерствозунга болгаш эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдериге саналдаан.

Хөвең-саазын үлетпүр будурүлгелериниде эргижирөөн станоктарны болгаш машиналарны бедик будурүкчүлүг чаа дериглер-биле солуур онаалдаар доктааттынган.

Хана шагыларын болгаш хөвең-саазын иштики хеп барааннарны будурерин дыка көвүдедир, шынарын экижидер болгаш ассортиментизин калбартыр талазы-биле хемчеглерни 1981—1985 чылдарда ажылдап кылырын болгаш боттандырарын ССРЭ-ниң Арга-ыяш, целлюлоза-саазын болгаш ышты сайзырадыг ажылдаар үлетпүр министерствозунга дааскан.

«1981—1985 чылдарда массалыг хереглелдиң барааннарын будурерин көвүдедир, шынарын бедидер болгаш оларның ассортиментизин экижидер дугайында» доктаалда культура-амыдырал болгаш ажыл-агыйүтланыышкынының дыка хөй барааннарын будурер талазы-биле онаалдаларны ССРЭ-ниң министерстволарынга болгаш ведомстволарынга база эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдериге даалгаларны берген.

Хөвең-саазын пөстерни болгаш аргыг чок материалдарны будурерин хөгжүдер талазыбиле доктаалда көрдүнген хемчеглер чонга садарыпга болгаш хеп белеткээринге хөвең-саазын пөстерин 1980 чылдыңга бодаарга 31 хуу хөй ну чорудар арганы бөөр. Хөвең-саазын болгаш холуксаазыг аргыглардан трикотаж иштики хептн кылып үндүрери 37 хуу, чүве чуур синтетиктиг түүлдерни—1,5 катап көвүдөөр.

Чаа төрүттүнгенперге болгаш пспи назылыг маштарга иштики хепти, хана шагыларын, резина идиктерни, кыдыраштарны, карандаштарны, туалет савацын, шайны болгаш өске-даа барааннарны кылып үндүрери дыка көвүдөөр.

Күш-ажылчы курлавырлаазыг хоорайларга болгаш районнар төптеринге 1981—1985 чылдарда аргыгны, пөстерни, эр, хөрөжен ук болгаш трикотаж кылыгларны кылып үндүрер талазы-биле специализастаан улуг эвес будурүлгелерни (хөвең-саазын болгаш трикотаж будурүлге каттыжышкынларының салбырларын) тударын хандырарын ССРЭ-ниң Чиик үлетпүр министерствозунга болгаш эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдериге саналдаан.

Хөвең-саазын үлетпүр будурүлгелериниде эргижирөөн станоктарны болгаш машиналарны бедик будурүкчүлүг чаа дериглер-биле солуур онаалдаар доктааттынган.

Хана шагыларын болгаш хөвең-саазын иштики хеп барааннарны будурерин дыка көвүдедир, шынарын экижидер болгаш ассортиментизин калбартыр талазы-биле хемчеглерни 1981—1985 чылдарда ажылдап кылырын болгаш боттандырарын ССРЭ-ниң Арга-ыяш, целлюлоза-саазын болгаш ышты сайзырадыг ажылдаар үлетпүр министерствозунга дааскан.

«1981—1985 чылдарда массалыг хереглелдиң барааннарын будурерин көвүдедир, шынарын бедидер болгаш оларның ассортиментизин экижидер дугайында» доктаалда культура-амыдырал болгаш ажыл-агыйүтланыышкынының дыка хөй барааннарын будурер талазы-биле онаалдаларны ССРЭ-ниң министерстволарынга болгаш ведомстволарынга база эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдериге даалгаларны берген.

Хөвең-саазын пөстерни болгаш аргыг чок материалдарны будурерин хөгжүдер талазыбиле доктаалда көрдүнген хемчеглер чонга садарыпга болгаш хеп белеткээринге хөвең-саазын пөстерин 1980 чылдыңга бодаарга 31 хуу хөй ну чорудар арганы бөөр. Хөвең-саазын болгаш холуксаазыг аргыглардан трикотаж иштики хептн кылып үндүрери 37 хуу, чүве чуур синтетиктиг түүлдерни—1,5 катап көвүдөөр.

Чаа төрүттүнгенперге болгаш пспи назылыг маштарга иштики хепти, хана шагыларын, резина идиктерни, кыдыраштарны, карандаштарны, туалет савацын, шайны болгаш өске-даа барааннарны кылып үндүрери дыка көвүдөөр.

Күш-ажылчы курлавырлаазыг хоорайларга болгаш районнар төптеринге 1981—1985 чылдарда аргыгны, пөстерни, эр, хөрөжен ук болгаш трикотаж кылыгларны кылып үндүрер талазы-биле специализастаан улуг эвес будурүлгелерни (хөвең-саазын болгаш трикотаж будурүлге каттыжышкынларының салбырларын) тударын хандырарын ССРЭ-ниң Чиик үлетпүр министерствозунга болгаш эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдериге саналдаан.

Хөвең-саазын үлетпүр будурүлгелериниде эргижирөөн станоктарны болгаш машиналарны бедик будурүкчүлүг чаа дериглер-биле солуур онаалдаар доктааттынган.

Хана шагыларын болгаш хөвең-саазын иштики хеп барааннарны будурерин дыка көвүдедир, шынарын экижидер болгаш ассортиментизин калбартыр талазы-биле хемчеглерни 1981—1985 чылдарда ажылдап кылырын болгаш боттандырарын ССРЭ-ниң Арга-ыяш, целлюлоза-саазын болгаш ышты сайзырадыг ажылдаар үлетпүр министерствозунга дааскан.

«1981—1985 чылдарда массалыг хереглелдиң барааннарын будурерин көвүдедир, шынарын бедидер болгаш оларның ассортиментизин экижидер дугайында» доктаалда культура-амыдырал болгаш ажыл-агыйүтланыышкынының дыка хөй барааннарын будурер талазы-биле онаалдаларны ССРЭ-ниң министерстволарынга болгаш ведомстволарынга база эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдериге даалгаларны берген.

Хөвең-саазын пөстерни болгаш аргыг чок материалдарны будурерин хөгжүдер талазыбиле доктаалда көрдүнген хемчеглер чонга садарыпга болгаш хеп белеткээринге хөвең-саазын пөстерин 1980 чылдыңга бодаарга 31 хуу хөй ну чорудар арганы бөөр. Хөвең-саазын болгаш холуксаазыг аргыглардан трикотаж иштики хептн кылып үндүрери 37 хуу, чүве чуур синтетиктиг түүлдерни—1,5 катап көвүдөөр.

Чаа төрүттүнгенперге болгаш пспи назылыг маштарга иштики хепти, хана шагыларын, резина идиктерни, кыдыраштарны, карандаштарны, туалет савацын, шайны болгаш өске-даа барааннарны кылып үндүрери дыка көвүдөөр.

Күш-ажылчы курлавырлаазыг хоорайларга болгаш районнар төптеринге 1981—1985 чылдарда аргыгны, пөстерни, эр, хөрөжен ук болгаш трикотаж кылыгларны кылып үндүрер талазы-биле специализастаан улуг эвес будурүлгелерни (хөвең-саазын болгаш трикотаж будурүлге каттыжышкынларының салбырларын) тударын хандырарын ССРЭ-ниң Чиик үлетпүр министерствозунга болгаш эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдериге саналдаан.

Республиканың девискээринде турар каттыжышкынарга (будурүлгелерге) оларның кайы ведомствога чатыртканындан хамаарылгга чокка, культура-амыдырал болгаш ажыл-агыйүтланыышкынының эң бөдүүн дээш барааннарын республиканың чоңунуң хереглелдерни долдур хандырып шыдаар хемчеглерге, база ол барааннарны салыг организацияларының чагыгларын ёзугаар республиканың девискээринден дашкаар үндүр сөөртүүн барымдаалап будурер талазы-биле онаалдаларны доктаадып эргени эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдериге берген.

Бот-боттарындан ылгалыр чүвеин барык-ла чок шак ындыг амыдырал машиналарының болгаш приборларының янзы-бүрү модельдерни хөй санныы-биле будуруп туруп бөөр чорукту болдуруп болбас деп санаан, культура-амыдырал болгаш ажыл-агыйүтланыышкынының бараанпарының тус-тус хевирлериниң байдалын болгаш оларны будурерин хөгжүдери дээш база ол барааннарга чоннуң хереглелин долдур хандырары дээш харыысалгалыг ССРЭ-нин кол-кол министерстволарынга болгаш ведомстволарынга СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели дараазында чүүлдү саналдаан: будурүлгелери амыдыралдың техниктиг нарын машиналарын болгаш приборларын кылып үндүрүп турар министерстволар болгаш ведомстволар-биле кады айтыпган машиналарның болгаш приборларның номенклатуразын кызырар, белеткеттинип турар болгаш чаа шингээдип ап турар кылыгларның техниктиг, эстетиктиг база экономиктиг көргүдүглерин бедидер болгаш эргижирөөн продукцияны будурүүшкүден дүжүрер талазы-биле хемчеглерни ССРЭ-ниң Стандарттар талазы-биле күрүне комитединиле база ССРЭ-ниң Эртем болгаш техника талазы-биле күрүне комитеди-биле дугуржуп турган, 6 ай хуусаа иштинде ажылдап кылырын болгаш 1982—1985 чылдарда боттандырып чорударын хандырар.

Культура-амыдырал болгаш ажыл-агыйүтланыышкынының бараанпарының чаа хевирлерин, чижээ, хевир-тургузуун экижиттеп ийи өрөөлдүг соодукчуларны, электрон башкарылгалыг хеп чуур автоматтыг машиналарны, программаларны электрон-биле шилиир интегралдыг тургузуглуг өңнүг телевизорларны, өңнүг кылдыр тырттырар болгаш үн бижиир кассеталыг видеомагнитофонларны, хөй үеш-шактыг көргүзер аргалыг хол шактарын, кодан чоогунун үлестоктарынга ажылдарга ажыглаар, көдээ ажыл-агый дериг-херекселдерин чыгган мотоблокторны болгаш чаа өске-даа бараанпарны чогаадып тургузар болгаш массалыг будурерин шинтээдип алыр онаалдаларны ССРЭ-ниң министерстволарынга болгаш ведомстволарынга берген.

Кылыглар болгаш тускай материалдар-биле четчелээр амыдыралдың парын техниказын будурерин хандырар сорулга-биле ол кылыгларны болгаш материалдарны ажылдап кылыр, будурер болгаш бөөр талазы-биле чагыргазында будурүлгелерге болгаш организацияларга бердинген онаалдаларны эде көөрүн ССРЭ-ниң Министерстволарынга болгаш ведомстволарынга база эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдериге дааскан.

Культура-амыдырал болгаш ажыл-агый үтланыышкынының бараанпарын кылып үндүрерин улам көвүдедиринге, оларның ассортиментизин болгаш шынарын экижидеринге бар будурүлге күүлерин эң долу ажыглаарынга аар индустрия будурүлгелериниң экономиктиг сонуургалын бедидер талазы-биле немелде хемчеглер доктаалда көрдүнген.

Культура-амыдырал болгаш ажыл-агый үтланыышкынының бараанпарын будурерин көвүдетккеп дээш, ол мышкаш будурүүшкүи артыышкынарындан продукция кылып үндүрген дээш будурүлгелер ажылдакчыларын шанналарының чүрүмүн ВЦСПС-биле кады доктаадып тургузарын ССРЭ-ниң Күш-ажыл болгаш социал айтырыглар талазыбиле күрүне комитединге база ССРЭ-ниң Күрлапынга дааскан.

Культура амыдырал болгаш ажыл-агый үтланыышкынының бараанпарын будурерин хөгжүдеринге чеднишкиннери дээш будурүлге каттыжышкынарынга болгаш будурүлгелерге тыпсыр акша шанналдарлыг шилчиир Кызыл туктарны ССРЭ-ниң Күш-ажыл болгаш социал айтырыглар талазы-биле Күрүне комитеди ВЦСПС-биле дугуржуп тура тургузарын аар үлетпүрүн болгаш машина тудуушкунунуң адырлар министерстволарынга саналдаан.

Чоннуң хереглел бараанпарын будурер талазы-биле, ол мышкаш химиктиг волокноларны болгаш хендирлерни, будуктарны, чиг-эттиң болгаш материалдарның өске-даа хевирлерин будурер талазы-биле ажылдан турар будурүлгелерни техника талазы-биле чаарты чепсегээр, дериир болгаш калбартыр база чаа ындыг будурүлгелерни тудар талазы-биле онаалдаларны ССРЭ-ниң министерстволарынга болгаш ведомстволарынга база эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдериге берген.

Доктаалдарда көрдүнген онаалдаларны күүседиринге эргежок чугула чиг-этти, четчелекчи кылыгларны, материалдарны болгаш дериг-херекселдерни тускайлап бөөр чорукту хандырарын ССРЭ-ниң министерстволарынга болгаш ведомстволарынга, эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге, ССРЭ-ниң Күрлапынга болгаш ССРЭ-ниң Күрхандырылгазынга дааскан.

Беш чыл планнарын болгаш чыл планнарын төлевилеп тура, чонга садар үлетпүр бараанпарын будурерин болгаш бөөрин көвүдедир талазы-биле немелде аргаларны дилеп тыварын ССРЭ-ниң Күрлапынга, ССРЭ-ниң министерстволарынга болгаш ведомстволарынга база эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдериге саналдаан.

Чоннуң хереглел бараанпарын будурерин калбартыр болгаш шынарын экижидерин совет улустуң чагай байдалын көдүрер база чоннуң үлеп өзуп орар негелде-хереглелдерин улам долу, бүгү талалыг хандырар талазы-биле партияның XXVI съездизиниң шиитпирлерин боттандырарынга амгы үеде бирги чергенин ужур-дузалыг деп санавышаан, бо доктаалдар-биле көрдүнген онаалдаларны күүседирин хандырарынга тодаргай хемчеглерни бүгү деңнелдерге элырын партия, совет, ажыл-агый болгаш профэвилел организарынан СЭКП Төп Комитедя болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели негеп тур.

Л. ЧИГАРСКАЯ.

Малга чем белеткээринге бедик темп

100 ДУГААР САРААТ

«Барлык» совхозтуң Аксы-Барлык салбыры бо чылын нинтизи-биле 1865 тонна сигенни белеткээр планныг. Оон 1800 тонназын Көк-оол Сааның удуртканы механизастаттынган звено белеткээр. Он кижи составтыг бо коллектив мал чеминиң белеткелининиң баштайгы хүннеринден эгелээш-ле районнуң механизастаттынган тос звеноларының аразында социалистиг чарыштың мурнуку одурүүн доктаамал эалеп келген.

Коммунист Б. Сааның удуртқан коллективи партия обкомунуң республиканың бүгү чонунга кыйгырыгын деткивишаан, бо хүннерге чедир 100 сараатты тургузуп, азы 715 тонна сигенни белеткээш, июль айның сөөлгү он хонуунуң түнелиниң-биле СЭКП райкомунуң болгаш райкүүскомнун Хүндүлел бижин-биле шаңнаткан. Звено кежигүнериниден белдүрүкчүлер Дашоол Салчак, Норбу Ооржак, сиген кестирикчилери Саная Хертек, Сүүүн Саая, чоланчы Болат Хертек олар хүн нормазын доктаамал ажыр күүседип турар.

А. БЕГЗИН-ООЛ.

ЧУРУКТАРДА: звенонуң 100 дугаазгы сараатты тургузуп турары; мурнакчы трактористер Саная Хертек (турар) болгаш Сүүүн Саая.

Ш. КУУЛАРНЫҢ тырттырган чуруктары.

АГРЕГАТТА-АНЫЯКТАР

Таңды районда «Коммунизмниң херели» совхозта витаминниг сигеп далганы белеткээр агрегат ийи эзлчегбиле ажылдап турар. Оон ажылчыннары шупту аныяктар.

Сиген далганы кылыр ажылчыннар СЭКП обкомунуң кыйгырыгына хей-аът кирип, шалыпчы ийи айда 200 тонна далганы белеткээрин хүлээнгеп. Олар августуң эгезинге чедир онаалдазының деп кезии күүседип апкаанар.

Комсомолчулар Виктор Оюн биле Александр Оюн ногаан массаны узукчок сөөртүп кээп турар.

Л. ЧИГАРСКАЯ.

КЫЗЫЛ ТУКТУ ТЫВЫСКАН

Мал чеминиң белеткелининиң талазы-биле районнар аразында калбарган социалистиг чарышка июльдуң сөөлгү декадазының түнелиин ёзугаар Барыын-Хемчик район бодунуң зоназынга тиилекчи болгаи. Район август бешке чедир 3390 тонна сигенни белеткеп, планын 26 хуу чедирген. Оон-биле чергелештир 113 тонна витаминниг сиген далганы кылдынган болгаш 838 тонна сенаж салдынган.

Ажыл-агыйлардан «Хемчик», «Барлык» совхозтар мал чеминиң белеткелининиң талазы-биле эң-не бедик көргүүлдерни чедип алган. «Барлык» совхоз будук-бүрүнү хейү-биле белеткээш, ону сенажтаарынын чаа технологиязын шинтээдип ап эгелээнин база бир эки чүүлдүн бирээзи-дир. Чоокта чаа ук совхозтуң бригада төвүнге байдалдыг хуралы болган. Сигенчилерге СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профобличөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугун тывыскан. Мал чеми белеткээринге республиканың бүгү ажылчы чонунга СЭКП Тыва обкомунуң кыйгырыгына харыы кылдыр мооннаа сөөгаар хей-аъттыг ажылдаарын барлыкчылар хүлээнгеп, бир демниг ажылдап турээрлер.

А. БЕГЗИН-ООЛ.

КҮШТҮ МӨӨҢНЭЭН

«Мурнакчы» совхоз мал чеминиң быжыг курлавырларын белеткээри-биле олче школачыларны болгаш пенсионерлерни база киирштирген. Бо хүннерде Базырыктың сиген шөлдериниде болгаш будук-бүрүү белеткелинде 282 кижи киржип турар. Оон иштинде механизастаттынган дөрт звено, 146 хол кадыры бар.

Социалистиг чарышты түнеп турары доктаамал. Оңу чеди хонуктап үндүрүп турар. Сөөлгү үшкү чеди хонуктуң түнелиниде пенсионер Ооржак Шожут-оолдуң удуртқаны звено бирги черни алган. Албан организация черлериндеп Шүй көдээ Совединиң (даргазы Довгак Мөжит-оол); хол-биле сиген кезер звенолардан Эки-Лама Кызыл-оолдуң, ортумак школаның башкылар звенолары (удуртукчулары Валера Люндуп, Чошкак Кан-оол) 25-35 тонналың сараатгарын салып, мурнакчыларның одуруунче кирген. Тиилекчилерге акша шаңналдарын болгаш вымпелдерни тывыскылаан.

Совхоз бо хүннерде 550 тонна сиген, 200 тонна силос, 134 тонна будук-бүрүнү белеткеп, көрдүнген планының 32 хуузун күүседипкен.

А. КАНЧЫЫР.

Бай-Тайга район.

ДООЗА ИДЕПКЕЙЛИГ

Мал чеминги белеткээр талазы-биле ажыл шиитпирлиг чадазынче кирипкен. Тожуңуң «Май 1» совхозта Александр Кыспайның бригадазы совхозтуң алды бригадазының аразында сөөлгү он хонукта социалистиг чарыштың тиилекчизи болгаи.

Ол бригада бо чылдың 200 тонна сиген белеткээр планныг. Бо хүннерге чедир үк онаалда 150 тонна кыллыр күүсеттинген. Оңу күүседиринге сараат салыкчызы Владимир Ким, тракторист Алексей Бичейбен болгаш өскелер-даа идепкейлиг кирипкен.

Д. АЙЫЫР-САНАА.

ШУПТУ КИРЖИР

Бөгүн социалистиг чарыш экранында:

- Экономика камналгалыг болур ужурлуг (бөлүк материалдар)
- Көдээ ажыл-агый: продукция дужааганы
- Медээлер

Мал чемнери белеткээриниң талазы-биле чарлаттынган шалыпчы ийи айның баштайгызы доозулган. Бүгү чон СЭКП обкомунуң кыйгырыын ёзугаар социалистиг чарышка идепкейлиг киришмен. Кырган пенсионер болгаш школачы пионер-даа, башкы, эртемден болгаш бажың эелери-даа — кижи бүрүзү бир демниг ажылдаан. Ажыл ам-даа уламчылап турар болгаш бодунуң шиитпирлиг чадазынче кирген.

Август 10-нуң байдалыбиле алырга, республикада 51 муң тонна сиген белеткеттинген. Ол дээрге планның 22 хуузу-дур. А витаминниг сиген далганының планы 44 хуу (3,1 муң тонна), сенажтыы 22 хуу (15 муң тонна), будук-бүрүнүү 17 хуу (14,4 муң тонна) күүсеттинген. Сөөлгү хүннерде мал чеминиң белеткелин Каа-Хем, Таңды, Кызыл, Тес-Хем, Барыын-Хемчик районнар элээн шапкынчыктыкан. Олар сөөлгү он хонукта сиген кезерин 5-10 хуу, витаминниг сиген далганы кылырын 6-10 хуу, сенаж салырын 7-13 хуу көвүдеткен. Будуи-бүрүү белеткели Кызыл, Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик районнарда организастыг.

Ниитизи-биле алырга, республикада мал чемнериниң белеткели ам-даа чогуур негелдеге четпес. Ылаңгыя Таңды, Бай-Тайга, Кызыл районнарның ажыл-агыйлары сиген кезер планының чүгле 10-16 хуузун күүседип алганнар. Ол черлерде кескен сигенни бөлүп сараатгаарының хуусаазы узамдыгып турар. Кызыл районда 1200 гектар, Каа-Хемде 1000 гектар, Бии-Хемде 900 гектар, Чөөн-Хемчикте 640 гектар шөлдүң сигени белдүмейн чыдып берген. Сигенни чидириг чок болгаш шынарын баксыратпайн ажаал алыр талазы-биле социалистиг чарыштың дээштиг организастаттынмайн турары моон илдең. Ажыл-агыйларның удуртукчулары ук четпестерни чайладыр талазы-биле шыңгыы хемчеглерни алыры чугула.

Мал чеминиң белеткелибиле чергелештир ногаа болгаш картофельдиң чайгы ажаалдазынче база сагыш салыр херек. Чоокта чаа кылган хыналда ногааның болгаш картофельдиң багай эвес өзүп турарын көргүскен. Ылаңгыя «Куш-ажылдың хостуу», «Хемчик», «Ленинчи орук», «Дөң-Терезин», «Кызыл тараачын», «Улуг-Хая» болгаш Тоңа аттыг совхозтар ук культураларның дүжүдүн хөйнү ап болур. Ол ажыл-агыйларның ногаажылары суггатты эки чоруткан болгаш бок үнүштерни аштап, чок кылган. Ол совхозтар ажылчыннар ортузунга социалистиг чарышты дээштиг организастап, мурнакчыларга материалдыг болгаш моральдыг деткимчени көргүзүп турар.

Ногааны болгаш картофельди тарааш, оларның чайгы ажылдарынче чогуур кичээнгей салбаан ажыл-агыйлар база бар. Оларга «Октябрь 30 чылы», «Шекпээр», «Бурунгаар», «Ак-Туруг», «Енисей», «УТКА 25 чылы» хамаажыр, ылаңгыя «Бурунгаар» совхозта 30 гектар картофельден ажаал алыр чүве чок болган. А «Енисей» совхозтуң 20 гектар картофели база-ла ындыг байдалга таварышкан, ам шупту 150 гектар картофель шөлү мал оттаар чөр аларган. Ол совхозтуң тараан сулазы, көк-тараазы болгаш кукурузазы база-ла мал дою болу берген. Совхоз директору, тускай эртемниглер, көдээ совет кандыг-даа хемчеглер албайн турар. Мындыг байдалды «Бурунгаар», «Кызыл тук», «Совет Тыва», «Ак-Туруг», «Чыраа-Бажы» болгаш өске-даа совхозтардан база көрүп болур.

Республикада капуста, огурец, помидор багай эвес үнген. Ынчалзажок оларның бок үнүжү аштаттынмайн турар. Совхозтарны шефке алган будурүлге болгаш албан организацияларның хей кезии бо чугула ажылга дуза чедирбейн келген. Ол организациялар, суурларның чурттакчылары ногаа болгаш картофель ажылынга чогуур үлүүн киирип, даалгазын күүседири чугула.

ПАРТИЯНЫҢ XXVI СЪЕЗДИЗИНИҢ ШИИТПИРЛЕРИН АМЫДЫРАЛГА БОТТАНДЫРААЛ!

ЧАРЫШ- чедишшкинниң быразы, кижизидикчи күш

XI БЕШ ЧЫЛ: БҮГҮ ТАЛАЛЫГ ИНТЕНСИФИКАЦИЯ- КОЛ ҮНДЕЗИН

1981 бирги чыл

Август

Бо чылдың планныг даалгаларын чедиишкинниг күүседир, материалдарны, чиг-этти камнаар, малга четчир чемни белеткээр дээш социалистиг чарышты улам калбартыыл!

ЭКОНОМИКА КАМНАЛГАЛЫГ БОЛУР УЖУРЛУГ

ЧАРТЫК ЧЫЛДА— 48 МУҢ

Планныг даалгаларын күүсетпишаан, кывар-чаар материалдарны камнап ап турар күш-ажылчы коллективтерниң бирээзинге «Тыва көдээ тудуг» трестиң Кызылда автобазазы хамаарыжыр. Ук коллективтиң удуртукчулары-биле, ында партия организациязының секретары — И. Я. Кузнецова-биле ужуражып чугаалашкаш, сонуургап чораан айтырыымны салдым:

— Ырак-узак, кадыр-бедик оруктар-биле чүк сөөртүп келген чолаачыларыңар боттарынга алган даалгаларын ажыр күүсетпишаан, үнелиг кыаар-чаар материалдарны канчаар камнап ап турарының аргаларын чугаалап берип көрүнерем, Ирзида Яковлевна?

— Бистиң коллективис бензинни болгаш дизель кывар-чаар чүүлүн камнап алырының талазы-биле чаа аргаларыны-даа, хуулгаазын чажыттарны ажытпаан — деп, И. Кузнецова чугаалады.— Бо үнелиг материалдарның чарыгдалының диспетчер албанының ажылдакчылары шыңгыы контрольга алган болгаш сөөртүп чүктүң хемчээлин, эртер оруктуң байдалын өөренип тургаш, ук хемчээлге автомашина бүрүзүнүң чарыгдалының чижек-нормазын айыткан талонну чолаачыга хүлээдип бээр. Эзлчеглиг рейсче аъттаныпкан чолаачы онаалдазын күүсеткеш келгеш, дежурный диспетчерге кайы хире кывар-чаар чүүлдү тарыгдаанын орук демдеглиниге бижидип алыр.

Кывар-чаар материалдарның хун бүрү чарыгдалынга шыңгыы хыналданы диспетчер албаны тургусканының соонда, ол үнелиг материалдарны камнап алырының магадылалы тургустунган. Ооң түңнелинде ол үнелиг материалдарны кайы хамаан чокка чарыгдаар чолаачыларның саны эвээжеп турар.

Автобазаның чолаачы бригадалары бо чылдың баштайгы чартыында ажылдың ажыктыг порунун улгаттырган, чүк эргидилгезинiң планныг даалгазын 107,3 хуу боттандырган, 20 муң литр бензинни, 28 муң литр дизель кывар-чаар чүүлүн камнап алган, чартык чылда алган социалистиг хүлээлгезин кол көргүзүглер талазы-биле база күүсеткен.

Мурнакчы коллектив бодунуң трезизиниң КМК-лары-биле кереэлиг ажылдап турар болганда, оларның ажылы тудуг ажылдары-биле сырый холбаалыг. Ынчангаш Тураның, Сарыг-Септиң, Шуурмактың яаш белеткээр пунктуларындан, кадыр-кашпал Саян ындыдан үнелиг тудуг материалдарын автомашиназынга чүдүрүп алган, тудуг объектилеринге чогуур үезинде сөөртүп чедирип келген мурнакчылар ында хөй.

Ук бүдүүлгеде мурнакчы бригадирлер коммунист И. Н. Вечдерлих биле А. П. Сысоев оларның удуртқан бригадалары чартык чылдың чүк сөөртүрүнүң онаалдазын 143,6 болгаш 154,1 хуу боттандырган, коллективтиң чолаачы бригадаларының аразында чарыштың бирги одуруун төлептин-биле эзлээннер. Дүржүлгалыг чолаачылар, бүдүүлгениң хоочуннары А. Я. Брутков, В. К. Самелюк, А. И. Горев оларның баштаан бригадалары алган хүлээлгезин ажыр күүседкеш, мурнакчы бригадаларның аразында киргеннер.

Бо эрткен чартык чылдың түңнел-биле алган хүлээлгезин ажыр күүсетпишаан, бензинни хумагалыг чарыгдаан, ону камнап алган бригадалар база бар. Хоочун бригадирлер А. П. Сысоевтиң бригадазы 7 муң, А. Я. Брутковтуң — 6,6 муң, А. Н. Вендерлыхтың—11,3 муң литр бензинни түс-түзунда камнап алганнар. Эдилзин машиназынга камнаг болуп, кадыр-берт оруктар-биле машиназын билдилиг башкарып келгеш, хөй литр бензинни камнап алганнар ук коллективтиң чолаачыларының аразында бар. Чижээ, ыяш сөөртүр автомашина чолаачызы М. Ш. Монгуш чартык чылда чүк сөөртүлгезинiң планын 127,1 хуу күүсеткеш, 1,5 муң литр бензинни камнап алган. Чолаачылар А. М. Хорошавин, А. П. Сысоев алган хүлээлгелерин ажыр күүсетпишаан, 88 болгаш 274 литр кывар-чаар материалды камнаан.

Дагдыныкчыларның үлегерин эдербишаан, кывар-чаар материалдарны камнап ап турар аныяктар база ук коллективте эвээш эвес. Аныяк чолаачы С. Бурдяло 800 литр, И. Н. Вендерлых 1,1 муң литр дизель кывар-чаар чүүлүн камнап алган. Мурнакчыларның күш-ажылчы чедиишкинниң база оларның камнап алган бензинин, кывар-чаар материалдарын айыткан сан-түннерни хөйге дынадып, көргүзүг самбызынга бижип, күш-ажылчы алдар тугун оларга тураскаадып көдүрүп турар. Бо чижектиг хемчеглер планныг даалгаларны ажыр боттандырарынга, кывар-чаар материалдарның камналгазынга улуг идиглиг.

Планныг онаалдалар, социалистиг хүлээлгелер боттаныл, кывар-чаар материалдар камнаттынып келзе-даа, ук коллективте чедир шиитпирлээр ужуралуг айтырыглар ам-даа бар. Чолаачыларның ажылы тудуг материалдарын сөөртүү-биле холбаалыг болганда, олар Тыванның ырак-узак райониарының чүрттакчылыг черлеринге чедип турар. Орукка чораан чолаачыларның чеменирингe болгаш дыштанып хонарынга таарымчалыг байдалдар ам-даа тургустунмаан. Чолаачылар дыштанып бажыңы Бай-Хаак суурда эки дерип кылган. Район төптеринде— Шагаан-Арыгда, Чадаанада, Кызыл-Мажалыкта чолаачыларның дыштанырынга бүгү талазы-биле таарымчалыг байдалдарны тургуспаан.

Чамдык таварылгаларда чүдүрер болгаш дүжүрер механизмнерниң чедишпезиминден азы чогундан чүк сөөртүр автомашиналар даа турар ужурга таваржып, хөй үе-шак чарыгдаттынып келген. Оон түңнелинде чүктү чогуур үезинде сөөртүп чедирериниң даалгазы боттанмайн баар.

Чолаачы бүрүзүнүң чарыгдаан бензининiң болгаш кывар-чаар матриалдарының хемчээлин тодарадырының талазы-биле ажыл ам-даа негелдерге дүүшпес. Машина-техниканы эдилелинге база бензини болгаш кывар-чаар материалдарның камналгазынга болгаш чарыгдалынга хамаарыштыр хыналда рейдилерни улусчу контроль болүү чорутпайн келген. Ук балүктүң удуртукчузу А. Рассохин өскээр чорутканы болгаш оон орнуна чаа кижини база соңгуваан.

Ук коллективтиң мурнунда сорулгалар улуг. Бар аргаларны болгаш курлавырларны чогумчалыг ажыглап тургаш, алган хүлээлге күүселдезинге база кывар-чаар материалдарны камналгалыг чарыгдаарынга хөй-ниити организацияларының калбак киржилгезин чедип алыры негеттинип келгей.

М. ОНДАР.

АРТЫР ЧАРЫГДАВАС ДЭЭШ

Кызылда № 3 ортумак школаның чаа өөредилге чылында ажыглалга кирер корпустарында ажыл кидиң түлүк, ында Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу Валентина Борбак-оолга удурткан демниг комсомолчу-аныяктар бригадазы шеверлел ажылдарын доорүп турар.

Хоорайның профессионал-техниктиг училищезиниң доосказ, бригадада ажылдың хыын тыва бергеи 22 аныяк кыстар ында хаара туттунган.

Бо шеверлекчилер бригадазы чартык чылдың түңнелиниле № 48 тудуг эргелелинде социалистиг чарыштың тиилекчилери болган. Оларның ажылдап турарын көөрге, кандыг-даа артык хөлзээшкин чок, а бригадир Валентина Бичe-ооловна база-ла оларның чанында.

Даарта кылыр ажылды бүгүн планнап, кижи бүрүзүнге даалга-онаалданы шын хүлээганыындан болгаш ажылдар черлерин баш удур белеткеп алганындан ажыл-ишчи хүн демниг, будүүрүкчүлүг эгелээни ол. Ажыл шагын чөп ажыглап, шеверлел ажылдарынга хөрек бүгү херекселдерни, материалдарны хумагалыг ажыглаары болгаш чарыгдаары бригаданың бедик көргүзүглериниң база бир чылдагаанын болуп турар.

Участок начальныгы Нина Старшинова ук материалдар-биле чогуур ойунде, четчеңхайырып турар. Будук, олифа, чугай дээш ышкаш материалдарны бичии-даа төп, хорапайн, арыг-силиг чоруу-биле бригада камналганы чедип ап турар.

Ындыг турбуже, ажылга шаптыктыг, камналга хамаан чок, а харын артык чарыгдаддар тыптып кээр таварылгалар бар. Чижээлээргe, сантехниктер, электромонтёрлар монтаж ажылдарын шеверлекчилерден соңнай кылып турарындан, катап ажылчың күштү киририп, тудуг материалдарын артыкка чарыгдаар ужурга таваржыр.

Будүүрүлге-техниктиг четчеләэшкин эргелелиниң хандырып турары чуурган болгаш хоюткан чугайның шынары куду, 50 хуузу ажыглалга таарышпас.

Тудуг материалдарын краниле чоокшуладыр дажып, херээжен улустуң ажылын чиигедири-биле, шак-үеин камнап алыры-биле күш-ажылды механизастаар дугайында айтырыгны дарый шиитпирлээр үе келген.

Бо бүгү четпестерни кыска үеде эдер болза, үе-шактың, тудуг материалдарының болгаш ажылчын күштүң камналгазын чедип ап, бригада улам будүүрүкчүлүг ажылдаар арга бар.

ЧУРУКТА: Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу Валентина Борбак-оол.

С-Б. УЙНУКЭЙНИҢ сөзү, чуруу.

Хүлээлге күүселдезин хынап тур бис

УЛАМ КӨВҮДЕДИР, КУРЛАВЫРЛАРНЫ АЖЫГЛААР

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, он бирги беш чылдың баштайгы чылының планныг онаалдаларын чедир болгаш ажыр күүседир дээш социалистиг чарышты калбартпышаан, республиканың ажыл-агыларының малчынары мал продуктуларын күрүнеге садар талазы-биле багай эвес көргүзүглерни чедип ап турар. Бо чылдың чеди айларының дургузунда республика 163396 центнер сүттү, 81866 центнер эътти, 22299 центнер дуктуң күрүнеге саткан. Эрткен чылдың ол үезинде сатнанырга деңнээргe, сүт 7218, эът—8745, дук—3168 центнер хөй болган.

Мал ажылының продуктуларын күрүнеге садарының тос айлар планын республиканың чарыштыг районнарының күүседип турары август 1-де хуу-биле:

Чарыштыг районнар	сүт	эът	дук (чыл планы)
Бай-Тайга	73,2	28,1	82,6
Барыын-Хемчик	82,6	44,0	77,1
Мөңгүн-Тайга	—	—	89,3
Өвүр	66,9	20,1	98,8
Чөөн-Хемчик	83,3	35,8	97,6
Улуг-Хем	81,9	41,5	83,6
Таңды	77,5	47,5	63,3
Каа-Хем	81,4	43,5	107,3
Тес-Хем	81,0	37,6	89,1
Эрзин	85,7	38,3	103,5
Бии-Хем	79,0	42,2	38,2
Тожу	127,9	75,4	110,8
Кызыл	71,7	51,5	93,9
Республика шиитизи-биле	79,7	39,9	82,6

Чарыштыг районнарның Бай-Тайга, Өвүр, Кызылдан аңгызы сүт садарын эрткен чылдың ол үезинiң деңнелиниден дыка ажыргай. Чижээ, Тожу район эрткен чылдың бо үезинiң деңнелиниден сүттү 46,5. Эрзин—26,7, Тес-Хем — 16,8 хуу хөйнү саткан.

Тожунуң ийи совхозу тос айларда 1400 центнер сүт садар онаалдалыг тургаш, ону август 1-ге чедир 1790 центнер кылдыр, азы 127,9 хуу ажыр күүсеткеш, чүгле чаржып турар кожалары Бии-Хем биле Кызыл районнарны эвес, харын-даа республикада чарыштың мурнуку одуруунче үнген. Күрүнеге сүт садарынга Өвүр, Таңды, Бии-Хем, Кызыл районнар республикада ортумак көргүзүгден куду деңнелдиг болуп турар. Ылаңгыя хөй сүт садар үстүнде айыткан үш районнуң база эрткен чылдың деңнелинден куулаан үш районнуң удуртукчулары бон чогуур түңнелди кылып, хожудаашкынныг чылдагаанын тодаргай аналиэтеп көргеш, үшкү кварталдың планын ажыр күүседир база хожудаашкыннан уштулары-биле арга-курлавырларны дилеп тывары-ның боттуг хемчеглерни ажыр ужурлуг.

Совхозтардан «Бай-Тал», «Мурнакчы», «Ак-Туруг», «Тоора-Хем», «Май 1», «Чаа оруқ» болгаш «Шамбалыг» тос айларда күрүнеге сүт садар планын ам деәнн ажыр күүсеткилээн. Ынчаарга «Тээли», «Кызыл туқ» (Өвүр), «Коммунизмче оруқ», «Чыраа-Бажы», «Күш-ажылдың хостуу», Тоқа аттыг, ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг, «Революцияның чалбыжыы» дээш ышкаш ажыл-агыйлар сүт садарынга хожудап турарын демдеглээр херек.

Эът садарынга он бир район эрткен чылдың ол үезинiң деңнелиниден дыка ашкан. Ылаңгыя Эрзин районуң ажыл-агыйлары эътти эрткен чылдың бо үезинiден 95,3, Барыын-Хемчиктиң — 20,8, Кызылдың— 23,4 хуунуу хөйнү саткан. Бо талазы-биле республикага ниитти өөүде 12 хуу болган. Эът садарының үшкү квартал планын күүседирinге Бай-Тайга, Өвүр, Чөөн-Хемчик, Тес-Хем, Улуг-Хем районнар дыка хожудап, хамыктың кудуруулга чоруп турар. Ынчаарга Чөөн-Хемчик районуң ажыл-агыйлары эрткен чылдың мынчан турган деңнелиниден дыка кудулаткан. Бо талазы-биле байдал үстүнде айыткан районнарда дуврениг. Ынчангаш садар малдарны оларладып база азырап семиртириниң боттуг хемчеглерни алыры негеттинип турар.

Августуң 1-де медээ-биле алыгга, чүгле чаңгыс район— Мөңгүн-Тайга — эрткен чылдың бо үезинiң деңнелиниден эвээш дук саткан. Өске районнар ол деңнелди ажырган. Ылаңгыя Тожу районуң хойжулары күрүнеге дук садарының чыл планын 110,8 хуу, Каа-Хемниң — 107,3, Эрзинiң— 102,7 хуу күүсеткилээн. Арткан районнарның ам-даа хөй дуктуң садарын негеттинип турар. Дук садарының чыл планын күүседир-биле ажыл-агыйлар болдунар бүгү-ле чүүлдерни кылыр хүлээлгелиг.

Ам сорулга болза арткан бүдүн чартык айда үшкү кварталдың планныг онаалдаларын сүт, эът болгаш дук талазы-биле дыка ажыр күүседирин хандырар деәнн чарыштыг районнар бар курлавырларны база болдунар аргаларны бүрүн ажыглаарга болур. Чайгы үеде малдарны эки оттуг черлерге одар солуун кадарын тургаш, сүт саалдаашкын эдедириниң, хонукта немелде деңзинни улгаттырарының аргалары бар. Ону малчыннар ажыглаар ужурлуг.

ХУМАГАЛЫГ БОЛУР ДЭЭШ

Сөөлгү үш чылдарда бистиң коллективте социалистиг чарышта 500 ажыг кижи киржип, оон дээди хевирли — коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинде 400 кижи хаара туттунган. Коммунистиг күш-ажылдың шалыңчызы аты-чыл бүрүде 110 чедир кижи бадыткан турар. «Хожудап турарлар чок ажылдаар», «Бригаланың керолиг ярказы-биле ажылдаар» деп патриотту эгелөшкиннерни деткип, бо талазы-биле ажылды калбарткан. Ам бисте хоорайга пассажирлер аргыжылгазында керолиг арга-биле ажылдаар бригадалардың кежигүннери ажылдап турар.

Планныг онаалдаларны күүседир дээш социалистиг чарышты колонналар, бригадалар болгаш тус-тус кижилер ортузунга организастап, чарышты кварталдап түңнеп келген. Социалистиг чарыштың негелделеринде камналгадыг болгаш хумагалыг чорук дээш походту организастаарынга күш-ажылчы коллективтиң ролюн бедидер талазы-биле ажылдар бир кол черни эдилзин.

Бо айтырыгны АТБ-де партбюроның, профсоюзтың месткомунуң киржилгезинде тодуглуг тургускан. Камналга база хумагалыг ылердир, ону чаа ажылдарының дугайында айтырыгны партийный ажык хуралынга чугаалажып алган. Чыл эгезинден бээр профсоюзтың месткомунуң хуралынга чугаалашкан 20 хире айтырыгларның иштинде камналгалыг болгаш хумагалыг чорук дээш демиседдиң, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарының айтырыглары база кол черни эдилзин. Чижээ, № 1, 2 колонналарда ол ажылдың байдалының дугайында оларның начальныктери В. Семенковтуң, В. Киселевтиң отчёттарын дыңнаан. Ол ышкаш сентелге зоңазында ажылчыннарның күш-ажылының байдалын экижидёр талазы-биле кол кижилер А. В. Волковтуң, кол механик А. А. Гурковтуң информациязын дыңнаан. Чаа техниканы иештередир талазы-биле ажыл барык чорбайн келген. Сентелгеде ажылдап турарларның ажылдарынга тазырымчалыг байдалдар тургустунмаан. Ажылчыннарның хөп азар чёрл, дыштанып ёроолдери. Курлавырларны чөп ажыглаар, камналгалыг болгаш хумагалыг болур талазы-биле ажылдарда четпестерни илередип, лидиг шүгүмчүлелдер база болгулаан.

Чоннуң байлаан көвүделиг, материалдыг үнелиг чүүлдерни төтчеглөөр, ажыл шагының чидириглерни болдурар чоруктар-биле демисед колдективте кижизидилге ажылында бир кол черни эдилзин. Партияның отчёт-сонгуулдуг хуралынга болган саналгаларга дүүштүр киржимдилге ажылын перспективтиг комплекстиг планын ажылдап кылган бис. Бир эвес шүүлүү чылдарда бисте арагага хандыкшыыр, ажыл шагы үзер кижилер-биле демиседди чүгле профилактика чөвүдели чорудуп турган болза, бо чылын алкоголизм-биле демисед талазы-биле комиссия база немешкен. Бисте ам ийи ыдыг комиссия бар. Оларның составында партия, профсоюз, комсомол организацияларының төлөзекчилери, будүүлгениң хоочуннары киргеп.

Профилактика чөвүделиниң хуралынга чүгле ажыл үезинде эзирик кезүлгеннерни эвес, харын хөй-ниитиниң черинге эзирик чорааннарны келдиргеш, беседалажып турар. А алкоголизм-биле демисел чорудар комиссиялар эзириктер сергедир черге киргеннерни сайгарып көөр. Ындыг факт бүрүзүнге тускай карточканы тургузаар, алган хемчеглер дугайын анаа бижиир. Оң хемчеглерден чогуур түңнел үнүдүрлеринiң эмнелге-күш-ажыл профилактор-ийинче чорудуп турар. Коллективте үш хуузунуң сүдун чолаачы Л. Логинов удуртуп турар. Будүүлгениң клубунга эң кедерээн арагачыларны хөйге кезүлдүр судаай. Ындыг хемчеглер дээштиг салгарлыг болуп турар. Бисте аныяк ажылчыннар хөй болгайда оларның оруктуунга киржимдилге ажылын күштелдиргеп.

Күрүнениң өнүгүүн төтчеглөп-самчыгдаксаар чангыс-даа фактыны аңаа эрттирбезинче хөй-ниитиниң кичээнгейи угланган. Чижээ, машина кезектерни адырып турда, ону оорлаан төлеп чок чоруу дээш моторист В. Луневтя эш хүзүүзүн суду штрафтаан. Лампалар оорлааны дээш слесарь Р. Саваны шыңгыы доңгуткан.

Күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээп чайдык эштерни месткомга болгаш профсоюзтуң 4 цёх комитеттеринге база шыңгыы сайгарып көрүп турар. Машинаны бодунуң худда херээнге шын эвес ажыглаан чолаачы В. Мешеровту месткомга шыңгыы сайгарып көргеш, ону таңсы чолаачылыг ажылындан хоспаарын администрацияга саналдаан. Ол эм ескё ажылда киргеш, чогуур түңнелдерни кылган.

Материалдыг болгаш эскеда курлавырларны чөп ажыглаар дээш демисеглге бисте доктаамал ажылдаар будүүлге хураглы улут ролюн ойнап турар. Бисте ону 32 кижи составтыг тургускан. Оон хураддарынга колдуунда будүүлге айтырыгларын чугаалажып, оон «кызыы» черлерни, ажыл шагын чөп ажылдап турарын, күш-ажылдың сагылга-чурумуун талазы-биле айтырыгларны чугаалажып турар. Кывар-чаар материалдар чарыгдалының, камналга болгаш хумагалыг чоруктуң дугайында айтырыгларны база сайгарып көрүп турар.

Бо бүгү ажылдар коллективтиң участок бүрүзүнге камналганың шыңгыы чурумун тургузарынга идигни берип турар. Бо чылдың бирги чартыында 116 муң 400 литр кывар-чаар материалдар, 90 хире комплект автодүүлүүлер камнап алдынган. Чартык чылда планныг онаалдалар багай эвес күүсеттингеп. Пассажирлер аргыштырарының планын 98,9 хуу, пассажир-километр талазы-биле 99,1 хуу, хоорайга пассажирлер аргыштырарын 101,4 хуу, бир кижиге онаалтыр күш-ажылдың будүүркүлүүн бедидерин 101,4 хуу күүсеткеп.

Коллективте шиитпирлезе чогуур айтырыглар хөй. Чаа техниканы иештередир ажыглаар талазы-биле ажыл барык чорувайн келген. Ылаңгыя сентелге ажылдакчыларының ажылдарынга тазырымчалыг байдалдар тургустунмаан. Күш-ажылды механизастаарын эвээш иештередир турар. Өске-даа четпестерни чайладырынче коллективтиң күжелиишкини үгланган.

А. ОВСЯННИКОВА.

Кызылдың пассажирлер АТБ-зинде профсоюзтың месткомунуң даргазы.

ИДЕПКЕЙЛИГ

Улуг-Хем район республикада малдың баш саны эң көвей районнарның бирээзи. А районнуң кижи эмнелгези Шагаан-Арыг хоорайда база бир улуг дээн поллектив болур. Ындыг төлзээде мал чеминиң белеткелининiң талазы-биле доктаал-шиитпирлерни бис бүрүнү-биле чүүлдүгзунуп деткээш, ажыл-ишчи программа кылдыр хүлээп алган бис.

Черле ынчаш районнуң надың камгалал шүгүмүнде 300 ажыг кижи боттарынның албан-хүлээлгези-биле чергелештир мал чеминиң белеткелинге оон эгезинден эгелээш-ле, идепкейлиг киржип. Үлегер-чижектиг ажылдап турарын айытса чогуур. Айыттынган коллектив 10 тонна будук-бүрүнү белеткээш чарыштың мурнуну одуруунче үнген.

А. БАЛГАН,

Улуг-Хем район эмнелгезиниң кол эмчизи.

ХӨЙ УРУГЛАРЛЫГ ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕН-БИЛЕ БОЛГАШ «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өөруңнээлиндэ шаңнаары болза:

БАЙ-ТАЙГА РАЙОНДАН

Тос уругну бөжаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Лаа Иргитовна **Абак** — «Тээли» совхозтуң ажылчыны.

Елизавета Дугановна **Байыр-оол** — «Кара-Хөл» совхозта профэвилелдерниң ажыл-чын комитединиң даргазы.

Хураган Хертековна **Салчак** — «Мурнакчы» совхозтуң ажылчыны.

Чеди уругну бөжаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Долгар Хертековна **Калзан** —Мурнакчы» совхозтуң ажылчыны.

Маруся Иргитовна **Серот**— «Мурнакчы» совхозтуң ажылчыны.

Мария Кончаковна **Ламажык** — райпо магазинииниң эргелекчизи.

Дуктуг Ложановна **Хертек** —«Тээли» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну бөжаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы медальдың I чергези-биле

Тамара Моннеевна **Саая** — район эмнелгезиниң бухгалтери.

Беш уругну бөжаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Чылбак Байдыевна **Арат-оол** — «Кара-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Алдын-кыс Балгановна **Бора-оол** — райпода склад эргелекчизи.

Мяра Байыртыевна **Иргит**— Тээли суурда бажың эвээн.

Чечен Допур-ооловна **Салчак** — «Тээли» совхозтуң ажылчыны.

Серенмаа Бора-Хооевна **Хертек** — «Кара-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

МӨҢГҮН-ТАЙГА РАЙОНДАН

Чеди уругну бөжаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Лидия Хомушкуевна **Мөнге** — Мугур-Аксы ортумак школазының техниктиг ажылчыныы.

Алды уругну бөжаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Валентина Сааевна **Кечил** — «Малчын» совхозтуң ажылчыны.

Көшкендей Хертековна **Ламажык** — райпонуң улуг бухгалтери.

Диженмаа Намзыновна **Хертек** — «Мөген-Бүрен» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну бөжаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Татьяна Салчаковна **Доңгак** — район эмнелгезиниң повары.

Долума Дастановна **Хертек** — Мугур-Аксы ортумак школазының башкызы.

Салчак Чинжитовна **Шойдак** — Мөген-Бүрен ортумак школазының техниктиг ажылчыны.

ТАҢДЫ РАЙОНДАН

Чеди уругну бөжаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Мэрия Танзырыновна **Тюлюш** — С. Тока аттыг совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну бөжаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Валентина Васильевна **Кол** — Хову-Аксы суурда бажың эвээн.

Аниз Павловна **Цебер** —район эмнелгезиниң техниктиг ажылчыны.

Беш уругну бөжаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Оюмаа Шыырановна **Оюк**— Элегес суурда өг-бүле эвээн.

Тунзенмаа Уйнукуевна **Оюн** —С. Тока аттыг совхозтуң ажылчыны.

Татьяна Чанзановна **Сат**— Межегей ортумак школазының керек эмгелекчизи.

Мэрия Оюновна **Шимит-оол** — Тывааның кедээ ажыл-агый дүржулга станциязының ажылчыны.

ТЕС-ХЕМ РАЙОНДАН

Тос уругну бөжаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Имбикей Бадарчыевна **Аракчаа** — «Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.

Диженмаа Максимовна **Сырат** — «Чодураа» совхозтуң ажылчыны.

Сес уругну бөжаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Саяна Бодарчыевна **Дорбаа** — «Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.

Өшку-Саар Сояновна **Калаа** — «Кызыгаар» совхозтуң ажылчыны.

Сиренмаа Чорбаевна **Корагар** — Белдир-Арыгның Культура бажыныың техниктиг ажылчыны.

Доолай Тадаровна **Шойдак** — «Кызыгаар» совхозтуң ажылчыны.

Кара Паатовна **Шулуу** — «Кызыгаар» совхозтуң ажылчыны.

Чеди уругну бөжаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Кара-кыс Кадыговна **Уванзай** —Самагалдай суурда өг-бүле эвээн.

Алды уругну бөжаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Белекмаа Доржуевна **Бады** —«Чодураа» совхозтуң ажылчыны.

Наталья Чодун-ооловна **Марчын** — «Чодураа» совхозтуң ажылчыны.

Чайзуу Суван-ооловна **Чооду** — районнар аразының ветбаклабораториязының санитарказы.

Беш уругну бөжаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Шилимаа Байыровна **Адыя** — «Чодураа» совхозтуң бухгалтери.

Анчымаа Байыр-ооловна **Доктут** — райпонуң техниктиг ажылчыны.

Уран Намчаловна **Кончук**— Самагалдайның харылзаа белдиринің кассири.

Диженмаа Сандыевна **Седен** — «О. Шынаа» совхозтуң ажылчыны.

Валентина Лаптановна **Хылбан-оол** — райпо столовазының повары.

Валентина Чагаровна **Чооду**— «Тес-Хем» совхозтуң саанчызы.

(Уланчылыг).

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

БЕДИК ҮНЕЛЭЭШКИН

СОФИЯ. (СЭТА). Л. И. Брежневтиң болгаш Т. Живковтуң Крымга болган найыралчы ужуражыышкынынга БКП ТК-ниң Политбюрозу онза бедик үнелээшкинни берген. Ужуражыышкыныың боттуг ёзузуп болгаш чаагай түңнелдерин Политбюро болгар-совет харылзааларының бурунгаар депшилгелиг шугумубиле хөгжүдениң чаа күүлүг идиг бериишкини, марксизм-ленинизмниң болган социалистиг интернационализмниң сыныш дивес принциптеринге үндезилээш, аҢы-дуңмалышкы социалистиг дем каттыжылгазының чаңгыс эвин болган сырый каттыжыышкының бижиглаарынче, оон коллективтиг институттары — Варшава Керээзиниң организациязының болган ЭДЧ-ни бижыктырарынга чаа салыышкын кылдыр үнелеп көрген деп, Софияда парлап чарлаан дыңнадыгда онзалап демдеглээн.

БУР-нуң болган ССРЭ-ниң аразында кады ажылдажылганы ханыладырының углаңышкынының аҢы-дуңма ийи чурттуң аразында материалдыг бүдүрүлгениң кавызынга специализастаарының болган кооперастаарының кол схемазын боттандырарда идиг бээр кылдыр ужуражыышкынга төлевилеттингеннин чаа тодаргай хемчеглериниң Политбюро чүүлдүг деп көргеш. Оза-даа хемчеглер, ол ышкаш «Пятеркосмос-Болгария 1300» дээр спутникти орбитаже салып үйдүргениң мөңге болган бүзүлбас болгар-совет пайыралдың, аҢы-дуңмалышкы кады ажылдажылганың база билчиишкинниң чаа иледеги болуп турар.

Болгария Улус Республика СЭКП-ниң XXVI съездизиниң 80 чылдарга хүлээп алган Тайбың программазын, Совет Эвилелиниң тайбыңга ынак чаа инициативаларын бүрүн деткип, оларны амыдыралга боттандырарынга Водуудан хамаарышкан бүгү-ле чүүлдерни кылып турар болган мөөн соңгаар-даа кылыр деп дыңнадыгда демдеглээн.

Ийи улустуң эрге-ажыктары дээш, тайбың болган социал депшилге дээш, боттуг социализмниң чаа-чаа чаалап алымышкыннары дээш БУР-нуң болган ССРЭ-ниң аразынга бүгү талалыг аҢы-дуңмалышкы кады ажылдажылганы хөгжүдеринге болган байлакшыдарынга боттуг салыышкыны дээш эштер Л. И. Брежнев, Т. Живков оларга БКП ТК-ниң Политбюрозу ийиг өөрүп четтиришкинии илергейдээп.

ТАМПЕРЕДЕ ТӨЛЭЭЛЕКЧИЛЕР УЖУРАЖЫЫШКЫНЫ

ТАМПЕРЕ. (СЭТА). 50 совет болгаш 50 фин хоорайлар найыралдың болгаш кады ажылдажылганың сырый харылзааларын тудуп турар. Төрелдежип, харылзажып турар ол хоорайларның төлэлекчилериниң VI ужуражыышкыны Финляндияның үлетпүрүүн болгаш культуразының эң улуг төптериниң бирээзи — Тампереде ажыттынган. Москваның болгаш Хельсинкиниң, Ленинградтың болгаш Туркунуң, Киевтиң болгаш Тамперениң, совет база фин еске-даа дыка хөй хоорайларның төлэлекчилери ында киржип турар.

СЭКП ТК-ниң Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң байырлыг чагаазын шуулганның киржикчилери изин-биле уткаан.

Совет күрүнениң баштыныының чедирген байырында тайбың дугайында сагыш салыышкын ханы сиңниккендир деп, Финляндияның чонунуң демократтыг эвилелиндефин парламентиниң депутады Эйсио Лайне медеглээн. Л. И. Брежнев бистиң чурттарывыстың аразында харылзаалары янзы-бүрү ниитилел тургузуглуг күрүнелерниң тайбың кожа-хелбээ догуланаашкынының принциптериниң амыдыралчымының бүзүредиг үлегери кыдыр чөптүү-биле адаан деп, ол чугаалаан.

Финляндия Республиканың президентизи У. К. Кекконен шуулган киржикчилеринге байырлыг чагаа чорудуп, оларның ажылынга чедишкинниерлиг болуруун күзээн.

Финляндияның болгаш Совет Эвилелиниң аразында харылзаалар Найырал, кады ажылдажылга болгаш дузалажылга дугайында 1948 чылдың совет-финляид керээзиниң бижыг үндезинде хөгжүп турар деп ол чагаада чугаалаан. Ол болза, бистиң харылзааларывыс делегей политиказында чайгылымышкынның чүүлдерге алыспайн турарын херечилеп турар-дыр деп, президент онзалап демдеглээн.

Финляндияның чазааның, «Финляндия — Совет Эвилелин» ниитилелдиң, чурттуң хоорайлар эвилелиниң төлэлекчилериниң база ужуражыышкын киржикчилериниң адынга байыр чедирген чагаалар кирген.

Улустар аразынга кады ажылдажылганың, дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарының болгаш тайбының чаагай чоруу дээш совет болгаш фин пайыралчы харылзалыг хоорайларның ажыл-чорудулгазы деп хүн чурумунуң кол айтырыын ужуражыышкында чугаалажып турар. Ол дугайында илеткелди Финляндияның хоорайлар эвилелиниң чингине директору Л. Юхансон кылган. СЭКП-ниң XXVI съездиан совет-финляид харылзаалар хөгжүдезинге бедик үнелээшкинии бергенин ол демдеглээн.

Совет болган фин улустарының аразынга найыралды хөгжүдериниң оруун Финляндияның күрүне талазы-биле хамаарышпас чоруун хүлээп көөрүүн дугайында В. И. Ленинниң ат салган Декреди ажыктан деп, Л. Юхансон онзалап демдеглээн.

Төреддежип турар хоорайларның кады ажылдажылгазы бистиң күрүнелеривистиң болган улустарывыстың аразында найырал харылзааларын быжыглаарынга идиг берип, Финляндияның болган Совет Эвилелиниң эрге-ажыктарынга таарыжып, айыыл чок чоруу болган кады ажылдажылга талазы-биле ниити-европа чөвүлел хураанының Түңнел актызының принциптериниң болган негелдеринге дүжүп турар деп, илеткелин түңнелинде чугаалаан.

А. ГОРБУНОВ.

ВЬЕТНАМ СОЦИАЛИСТИГ РЕСПУБЛИКА. Орус дылды өөренип турарларның саны Вьетнамда үргүлүг өзүп турар. Орус дылдың чоокта чаа Москвага болган 4-кү Делегей олимпиадазынга Вьетнамның аныяк төлэлекчилери кайгамчыктыг чедишкинниг болган.

ЧУРУКТА: олимпиаданың шаңналдыглары.

ВПА—СЭТА-ның фотозу.

ӨНЧҮК-ЧӨҢГЭЭ

БАРЫЫН БЕРЛИН. (СЭТА). Аңаа совет албан черинге удур эвлечглиг өнчүк-чөңгээлиг үүлгедишкини болган. Аэрофлоттуң Барыын Берлинде төлээ черинің турары бажыыче кирер эжикти «Билдинмес бөлүк кижилер» кымны-даа киирбес дээш хаапканының түңнелинде оларның чогумчалыг ажылдаарынга шаптыктыг чорукту тургускан. Хүлиган идегеттер полицияның күштелдирген хайгааразы үргүлүү чоруп турар хоорайның шуут-ла төвүнге өнчүк-чөңгээни кылганнар. Ынчалза-даа олар кандыг-даа шаптыктаашкы чокка кыдыг үүлгедишкинии кылган.

Ол болза хоорайның британ секторунда турар совет төлээ черинге удур кара туразында үүлгедишкиниериниң чангыыла таварылгазы болбайн турар. Барыын Берлин талазыбиле дөрт талалыг дугуржулганы ёзугаар оларның айыыл чок чоруу болган боо-чеңсектиң дүжүрериниң дугайында ССРЭ-биле чугаалажыышкыннарны Вашингтонуң катап эгелээри негээринче Австралияның чазааи кыйгырган.

ТОКИО. Вашингтонуң араатанныг чаа чеңсекти будуруп үндүрерии болгаш курлавырларын эгелээр дээш шиитпирге япон чагырыкчы бөлүктериниң дувуроозунда болдурган. Нейтроннуг чеңсекти будуреринче эгелеп киирер дээ, шиитпир дугайында Каттышкан Штаттардан кандыг-даа баш удур сагыыдырыгны япон чазактың албаның Японияның министрлер кабинединиң чиңгине секретары Кияти Миядзава аңаа медеглээн.

«Асахи» солун аңаа холбаштыр эмерик администрацияның нейтроннуг чеңсекти бирги эллетге АКШ-тың девискээринге тургузар дугайында бадыткан турза-даа, АКШ-тың ону Европага база тургузарын планнаан турарының шуут билдингирии демдеглээн.

Дайынга удур шимчээшкиниң, ядролуг чеңсекти дужүрериниң талалакчыларының организациялары. Хиросиманы болгаш Нагасакинии америк атомнуг бомбалаашкынындардан диреттарткандар нейтроннуг бомбадарның шилемнерин тургузар дугайында АКШ-тың шиитпирииге удуралып, бүрүү шаварын Японияның чазаадан иегээн.

(СЭТА).

ЧҮГЕ САГЫВАЗЫЛ?

«Кызыл туң» совхозтуң төвүнден ырак эвесте самолёт хүлээп алыр чаа цунктуну ажыттыган. Оон ажылын Чигжит Ооржак башкарып турар. Самолёттуң Саглы—Кызыл—Хандагайты маршруттуг, хүнүүн ужар кылып каан. Ынчалза-даа чамдык хүнерде харылзаа багайындан совхоз төвүнге самолёт келбейн барар. Чижээ, пенсионер Дырыш Саая биле июль 13-түн билеттерин садып алдыымыс. Ынчалза-даа агаар багай дээш «Л-410» маркалыг самолёду ушпайн барган. Шынында, ол хүн аяс турган түве. Чаш уруглар, иелер, аржаанналар дээш кижилер, кырганнар самолёт маңап, аэропортка ора хүнээннер.

Ырак районнарже самолёттарны бирги залчетде чорудуп, хуваалданы тыш кылган болза, ындыг байдал турбас иинк. Ындыг түүлдер чорук кижизинге саатты, шылаңчыг болур-дур. Пассажирлеринии үе-шагын чүве үнелеввил, расписаниени чүге сагывазыл?

Д. ООРЖАК.

Өвүр район.

МУРНАКЧЫЛАРГА ШАҢНАЛДАР

Түдүг талазы-биле эң эки төлевилелдерни чогаадып тургусканы дээш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң шаңналдарын чоокта чаа тывыскан. Шаңналга киргеи чамдык ажылларның дугайын ол комиссияның даргазы, ССРЭ-ниң Күртүдүг даргазының бирги оралакчызы А. А. Боровой СЭТА-ның корреспондентизиниң дилээн ёзугаар чугаалап берген.

Улуг-улуг үлетпүр будурүлгелерии, кедээ ажыл-агыйның, ниитиниң болгаш культура-амыдыралдың объектилерии оларны ёзугаар туткан 39 төлевилелдерге бо чылын ол бедик шаңналдарны тывыскан. Төлевилел болгаш техниктиг ажылдарны эки шынарлыг ыылдыр кылганы — тудугларның хуусаазын кызырган болгаш оларның ботүнезии чиңгеткеи, чаа-чаа күүлерни хууса бетиңде болган чогуур хуусазында ажыглалга киирериңе дузалаан.

Челябинскиниң хоолай-прокат заводувун кол цехтерии эде кылгайның сбонда хоолай будурүлгези ында 300 мун тоннага көвүдээи. Ажылдап турар тудугларны, дериглелерии, коммуникацияларны болур-чогууру-биле ажыглаары төлевилелде көрдүнеи турган. Эрги дериг-херекселдерни амгы үеиин чаа, бедик будурүкчүлүг херекселдер-биле солааны, кол-кол будурүлге цехтерии автоматчытканы, ында ЭСМ-иерии ажыглап турары чүгле продукция будурериң көвүдедир эвес, а күш-ажылдың будурүкчүлүүи бедидериңе дузалап турар. Ол заводту эде дериириңе киришкеи коллектив ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң шаңналы-биле демдеглеткеи.

Днепропетровск областың Новомосковскиде хоолай кылыр заводтуң № 2 дегии эде дериириңе киришкеи коллективтиң дугайын база чугаалаар хевек. Ол будурүлге нефть болгаш газ үлетпүрүүнүң херектээри хоолайларны будурүп үндүрүп турар. Эриижирел калган дериг-херекселдерии будурүкчүлүг херекселдер-биле солууру, будурүлге шеддериниң девискээрии калдыргузында ажылдап турар. Ону ажыглалга кииргеии — радионуң болгаш телевидениеииң дамчыдылгаларын үзүктелиишкин чоокка хүлээп алырының зоназын улам алгыдарынга дузалаан. Ол суургаииың архитектурлуг чараш хевирии хоорайның ниити хевирииге ажаок тааржып турар.

Бүгү-эвилелдиң коммунистиг субботнигииге ажылдап алдыган акша-биле авараларын болгаш чаштарның «Пролисок» деп санаторийи Львов областың Моршиң суурунуң чанында арга-ыяштыг зонада туттунган. 4-тен 14 хар чедир назылыг уруглар ада-иелер аңаа кээп турар.

Школачыларга өөредилгезии уламчылаарынга бүгү-ле таарымчалыг байдалдарны ында тургускан. Ол санаторий 500 орунуг 7 каът корпустан болгаш эмнелге-диагностика салбыры, столовая, көрүкчүлер залы, школачыларга кичээлдер эрттирер салбырлыг ийи каът корпустан тургустуган. Ол бажыңнар хүлээп алыр салбырлыг, эмнеиири-биле кыдыынган кабинеттерлиг болгаш кышкы садтыг ийи каът бажың-биле тудуштур кылдынган.

Москвада дескиидир макиадыр автоорукчун чоогунда туттунган «Солиечный» деп кемпииг — чараштыр кылдынган тудуг объектилериниң бирээзи. Баштайгы залчыларын ол Москва олимпиадазының үеэиинде хүлээп алган. 400 орунчуг ой каът гостиницз, ийи бооктуг ийи каът бажыңнар, 240 кижиге кемпииг, палаталарлыг хоорайжыгаш оон составында кирип турар. Комплекстиң бүгү зоналарында автомашиналар тургузар черлер бар.

Аът спортунуң олимпийжи комплекзиии Москвада Витцевскиниң арга парыгымың чоогунда тудуп тургускан. Бистиң чуртта болган дашпыкыда оон-биле деңиежир ындыг комплекс чок. аът спортунуң талазы-биле бүгү маргылдаалариы ийде эрттирип болур.

Архитектура-планнаашкынының шиитпирлер бир-ле дугаарында — ол девискээрии чогумчалыг ажыгларының талазы-биле тодараттынар. Аътгарны хүндүе тургузар черлер оларның кышкы кажааларының аразында туттунган. Спорт залын, бассеинни болгаш боо адар черлерии гостиница-биле чоок кылганыдан беш мун дөрбелчин метр девискээр камнаи алдынган. Спортсменнерге, оон ажылдакчыларынга болгаш көрүкчүлерге таарымчалыг байдалдарны тургузарынче кичээнгейни төлевилекчилер угландырган.

Белоруссияның компартиязының 60 чылы аттыг совхозта (Брест область) кадрлар талазы-биле чедир шиитпирлеттиимээн айтырыглар чок. Ол суур чаартының, ортумак школаның доозукчулары ажыл-агыйынга күзелдии-биле ажылдап артып каап турарлар. Ол база-ла таварылга эвес. Совхозта тудуг ажылы шапкынчаан. Малеч суур колдуунда-ла ийи-ийи каът бажыңнар-биле туттунуп турар. А төпте, ниитиниң төвү-биле кожа, беш каът үш бажыны тутган, ол бажыңнарның подвалдарын ногаа шыгжаарынга таарыштыр кылган. Чурттагга зоназын ажыл-агыйжы тудуглардан ниитиниң чимистиг садыы ангылап турар. А божиндан 100-ле метр черде—хүүда машиналар тургузар гараждар. Хоорай чурттакчыларындан кандыг-даа ылгал чок байдалды ында тургускан. Амдаа 30 чыгыы ындыг суурларны Белоруссияда тудуп турарлар.

Төлевилекчилериин, архитекторларның, тудугжуларның хөй миллион кижилиг отряды СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерии шалыпчы күшажылчы чедишкиннер-биле амыдыралда боттандырып турар дээрзин А. А. Боровой түңнелиниде чугаалаан. ССРЭниң Министрлер Чөвүлелиниң шаңналын тывысканы — чаачаа чедишкиннерже оларны сорук киирип турар.

Делегейде шиитпирлиг удурланыышкынныр болгаш килеңнээшкиннер

АКШ-тың президентизи Р. Рейганның массалыг узуткаашкынныг чепсээнии эң-не араатанзыг хевирии болур нейтроннуг чепсекти долу хемчээлге будурүп үндүрериниң дугайында айтыышкыны делегейге эң-не шиитпирлиг удурланыышкынны болгаш килеңнээшкинии болдурган. АҢгы-аҢгы чурттарның политиктиг болгаш хөй-ниити ажылдакчылары, солуннары Вашингтонуң ындыг базымын бүгү-ниитиниң тайбыңына эң-не улуг кыжанышкынныг үүл кылдыр көрүп турар.

ОСЛО. Норвегияның чазаа нейтроннуг чепсекти АКШ-тың будурүп үндүрер болгаш шиитпирине удурун албан хуузу-биле медеглээн. Премьер-министр Г. Харлем Брундтланд чурттуң чазаа «моой мурнунда-ла нейтроннуг чепсекке удурланыл турганыы норвег телеграф бюрозунуң айтырыгларынга харыылаан. чугаалаан.— Чуртта калбак деткимчени ап турар ындыг туруш хөкээр артар апаарл. Америк администрацииның ол шиитпирии Европага боо-чеңсекти дүжүрер дугайында чугаалажыышкыннарга хоралыг болуруун премьер-министр демдеглээн. Европага ядролуг чепсекти дужүрериниң дугайында чугаалажыышкыннарны онзалап көөрү болгаш аңаа холбаштыр ындыг чугаалажыышкыннарга шаптыктап болур хемчеглерни азбазының бүгү чурттарга чугулазын ол чугаалаан. Оон чазаның албан ужурунда харыызын АКШ-тың элчин черинге тедиргенин Г. Харлем Брундтланд дыңнаткан. АКШ ол хире чугула шиитпирлий үндүрерде НАТО талазы-биле эвилелчилери-биле сүмелешкинине ол харадаааны илереткеи.

СТОКГОЛЬМ. Каттышкан Штаттарның нейтроннуг чепсекти будурериче эгелеп киирер дугайында шиитпири — боо-чеңсекти эндере будурериче база бир айылдыг базым бооп, хапы дувуроозиниң болдуруп турарын Швецияның даштыкы херектер министри У. Ульстен чугаалаан.

Боо-чеңсекти эндере будурерии ыызгаралаар болгаш дээшиниң ыыптыын үүл болуруун айылыын эвээжедиринии талазы-биле хемчеглер эвилелдээ кылыр сорулгалыг чугаалажыышкынларны күүлелер аразынга кылырының чугулазын ол айыткан.

КОПЕНГАГЕН. Дания мурнукузу ышкаш, база-ла нейтроннуг бомбаны будурериңе удурланып турар болгаш ядролуг чепсек чок чурт болганда, ону дани девискээрге тургуспас ужурлуг деп база катап чугаалап турар. Нейтроннуг чепсекти долу хемчээлдии-биле будурүп эгелээрии америк администрацииның шиитпирлээниңе холбаштыр ол дугайын Данияның даштыкы херектер министри К. Олесеи медеглээн.

Бистер нейтроннуг бомбаны кылып үндүрериңе удур бис деп. Данияның камгалал министри П. Сегор чугаалаан. Ол дугайын Дания моон мурнуида-даа медеглеп турган болгаш ол ындыг туружул ам-даа золевишаан. Амгы үеде, кажан шуут өске тала-биле—ядролуг чепсекти кызыгаарлазарының айтырыгларынга чаигыс эптиг болур чорукту чедип алыры эргежок чүгүлә апарган үеде. бистер америк администрацияның ол шиитпириңе онза шиитпирлии-биле удурланып турар бис деп, министр онзалап демдеглээн.

ДЕЛИ. Индияның премьер-министри Индира Ганди нейтроннуг чепсекти долу хемчээлге будурер дугайында Р. Рейганның айтыышкынын буруу шаап көрген. Боо-чеңсектиң амгы үедеги өлүрүкчү хевирлерии улам көвүдедип турар чорук тайбыңга шынгы кыжанышкын боон турарын И. Ганди Кенияже бар чоргаан. Виктория хоорайга (Сейшель Ортулуктары Республика) орук ара доктаатан үеэиинде медеглээн.

ЛОНДОН. Великобританияның лейбористиг партиязының баштыны Майкл Фут нейтроннуг бомбаны долу хемчээлге будурүп үндүрер дугайында Р. Рейганның администрациязының шиитпирии шыгыы шүүмүүлээн. Ында тараткан медеглелде «лейбористиг партияның нейтроннуг бомбаны ажылдан кылырынга шыңгыы удурланыышкынын» ол айыткан.

Ол шиитпириң эң хоралыг уржуктарының бирээзи болза, нейтроннуг чепсекти ажыглаар чорук «кызыгаарлаттыган» ядролуг даймыны чорударыиың дугайында алыстыг кагчаалыг сорулгаиы салырынга чедирип болурудур деп, ол демдеглээн.

«Бүгү чүүлдерден алгаш өөрге, ындыг шиитпир Барыын Европа чурттарының чазактары-биле кандыг-даа чөгүүр сүмележишкин чокка түлээп алдынган-дыр, чүге дээрге мурнунда ол айтырыгны чугаалажып көрүп турда, оларның дыка хөй чепсектиң ындыг хевирии тургузарынга удурланыышкынны илередириңиң массалыг чыскаалын чоокку үеде эрттирерии ол организация дыңнадып турар.

КАНБЕРРА. АКШ-тың чазаның нейтроннуг чепсекти долу хемчээлге будурер дугайында шиитпирине Австралияның лейбористиг партиязы удурланып турарын партияның удуртукчузунуң оралакчызы Л. Боуэн чугаалаан. Ол шиитпир — бүгү-ниитиниң тайбыңына чаа кыжаныг боорун ол демдеглээн. Ол чүгле ядролуг чепсегленишкинии улам күштелдирерии болдурар.

Чавырылышкынның болгаш СБК-2-ни күштүг болдуруп бадылаарының политиказындан Вашингтонуң ойталаашкыны бүгү кижи төрелгетениң садыы-хүүзүнга аажок улуг айылды үндүрүп болур байдалды тургузуп турарын Л. Боуэн айыткан.

Л. Боуэн нейтроннуг чепсектиң дугайында америк чазактың шиитпирине удуралырынче болгаш стратегиг боо-чеңсекти кыыгаарлаарының болгаш боо-чеңсекти дужүрериниң дугайында ССРЭ-биле чугаалажыышкынларны Вашингтонуң катап эгелээри негээринче Австралияның чазаан кыйгырган.

ТОКИО. Вашингтонуң араатанныг чаа чепсекти будурүп үндүрерии болгаш курлавырларын эгелээр дээш шиитпирге япон чагырыкчы бөлүктериниң дувуроозиниң болдурган. Нейтроннуг чепсекти будурерииче эгелеп киирер дээ, шиитпир дугайында Каттышкан Штаттардан кандыг-даа баш удур сагыыдырыгны япон чазактың албаның Японияның министрлер кабинединиң чиңгине секретары Кияти Миядзава аңаа медеглээн.

«Асахи» солун аңаа холбаштыр эмерик администрацияның нейтроннуг чепсекти бирги эллетге АКШ-тың девискээрииге тургузар дугайында бадыткан турза-даа, АКШ-тың ону Европага база тургузарын планнаан турарының шуут билдингирии демдеглээн.

Дайынга удур шимчээшкиниң, ядролуг чепсекти дужүрериниң талалакчыларының организациялары. Хиросиманы болгаш Нагасакинии америк атомнуг бомбалаашкынындардан диреттарткандар нейтроннуг бомбадарның шилемнерин тургузар дугайында АКШ-тың шиитпирииге удуралып, бүрүү шаварын Японияның чазаадан иегээн.

(СЭТА).

ШУУЛГАН

Оюн Демчиевич Охемчик — Тыва Арат Республиканың үезинден бээр хоочуннарның база бирээзи: көрбээн, дыңнаваан чүвези чок, көлүрбээн, күтпаан хөнээдаа чок кижилерниң бирээзи. Тываның национал-хосталгалыг революциязының дугайында билир болгаш дыңнаан чүүлдерин мынчаар сактып чугаалап олурар.

—1921 чылда — Тывага национал-хосталгалыг революция өөскүп, Тыва Арат Республика тургустуунган. Мен ынчан таптыг-ла 12 харлыг, чүвениң ужу-кыдының үнгап билир апарган болгай мен.

Бир-ле катап Ээрбек бажы эки оттуг чайлагга, чедиг ай үезинде чүве. Каш хоюусту кадарын хүзээш, аалче кирип олур мен де. Бора аяттыг кижи дүү-ле аалывысче углап, бир-ле ужуп орган кара торга дег, тутсуп олур. Чүү ындыг элчи боор дивишаан, өгже далаш-биле келдим. Бичии кижи улуг улус чугаазынга киржир эвес, ег даштындан дыңнап тур мен.

—Амыргын-на?

—Амыргын, амыргын-на-дыр силер бе?

—Амыргын, сол чүү тур ирги?

—Тайбың болгаш тур. Силерниңде солуң чүү тур ирги? — дижип, ачам-биле ол келген кижи амыр-мекди солчуп турлар.

— Че, чүү боон-тур силер? Боланың алдынар-ла ыйнаан? — деп, демги кижи чугаалайдыр.

—Менде-даа чүү боор, чонум кирер болза, оң-ла-дыр, чонум-биле чоруп-ла оргай мен — деп, ачам Оюн Демчи харыылаашт:— Кымнар кирип турар боор чүве-дир, ынар?— деп айтыра-дыр.

—Бактитда болгаш Белдирниң Чайлагда аалдардан эзээн улус кирип турар чүве-дир. Силерни база бижий шаап алыйн — дээш, демги кижи белеткеп берген дег болду.

Ачам-биле демги кижи өг хөлегезинде таакпылап, чөдүргүлеп каап, хөреженип олурлар.

Демги кижи ындыг язылыг беш-алды-даар хонукта ачамдан ынчаар иткеп кээп-ле турган.

Сөөлүнде билип кээримге, ачамга кээп турган кижи —ол үениң бир идепкейжиэ Оюн Сэрбай деп кижи болган. Ынчан чаа-ла эвилелдээр деп турган угудар ямының (намының) намчыларынга араттарны элдепсип алыр дээш суртаал тарадып чоруп турганы ол болган.

Угудар ямының үидезилекчилери болгаш Бүгү-Тываның шуулганы чылдырар дээш эң идепкейжи намчылар арбан, сумуларны үлежип алган суртаалдан чоруп турганы олдур.

Оюн Күрседи — Үстүү Элегес, Межегей; Оюн Күржепей —Эртине-Булак, Чагытай; Оюн Чуржаапай — Каа-Хем, Көк-Тей; Оюн Шаравии—Хем-Белдирп; Оюн Сарбай—Ээрбек, Суглуг-Хем ол ынчаар сурталдап чоруп тургулаан.

В. И. Ленинниң, оон үидезилээни коммунистиг большевиктер партиязының удуртулгазы-биле 1917 чылда Россияга Октябрьның хувискаалы тиилээн болгай. Оон диктирээжинден Таңды-Тывазы чүс-чүс чылдарның каранғы-дүмбейинден оттуп, Октябрьның чаштанчызындан Азия диптин хиидиг хүнней берген. Мурнакчы тыва араттар — Оюн Күрседи, Оюн Сарбай, Оюн Күржепей, Оюн Чуржаапай, Оюн Шаравии, Үзуп Лопсан, Оюн Дембирел, Орустаар Бичее-оол дээш ышкаш үжен шаа харлыг эрес-мерген эрлер баштай намны тургузуп алыр, оон чаа чазакты тургузар дээш орус большевик, кызыл партизан эштери-биле сүмележип, араттарга сурталдап салып чоруп турган.

Ам бодап көөрге, ынчан 1920-21 чылдар бистиң Элегес, Межегей, Ээрбек, Хем-Белдири — бо мынчаар дыка дүшкүүрлүг турган болдур ийин. Орус, тыва чон революсчу хөөн кире берген, ындыг дидир, мындыг дидир, соңгаар орус чуртунда Ленней деп улуг мерген угаанныг башкы кижи бар. Оон номналы-биле Октябрь хувискаалы өөскээн, бичее буурай, ядыы мөчүт чон эрге-шөлээ тыпкан. Соңгаар орус ак хаан дүжүлгезинден дүшкен-дир. Байлар, дүжүметтер, ядыылар дең чүве моон соңгаар турбас, чон шупту деп эрге-шөлээлиг болур. Ам бистиң Таңды-Тывазынга база ындыг хувискаал өөскүүр дээш чугаа-соот дыргын турган.

Ачавыс Оюн Демчи биезги Оюн Сэарбайның сурталынга кирип, намчы апарган болгаш оларның чыылган черинге олуржуп, чаа солуп үүлдерни биилип ап турар апарган.

Ол шуулган дугайын 1933 чылда Москвазга КУТВ сургуулугга өөренип турэ, оон удуртукчу киржикчизи, орус большевик Иннокентий Сафьяновтан эки дыңнаан бис.

Эң баштайында-ла 1921 чылдың июнь 25-26 хүнинде Чадаанага Даа, Бээ кожуунарның төлээлериниң хуралы эрткен. Анаа совет төлээлер — Сибирьревкомнуң, Кызыл Шеригниң, кызыл партизаннарның төлээлери база киришкен. Ол чыыш хуралга тыва улустуң тускай күрүне боон догунаарын чугаалашкаш, бүгү чонга кыйгырыг хүлээп алган.

1921 чылдың августа Таңды кожуунунуң Сут-Бажынга Бүгү-Тываның төөгүлүг шуулганы кончуг дүшкүүрлүг-ле эрткен дээр.

Анаа бүгү Тываның кожуундарындан 300 ажыг төлээ, оон иштинде 200 хире чингине арат төлээлер киришкен. Оларның аразындан Оюн Дозулдай, Оюн Алдай-оол, Натнит, Кара-Баштыг олар шуулганның ажылынга идепкейлиг киришкен.

Тываның национал-хосталгалыг революциязының ол шуулганынга Совет Россиядан 16 төлээ, 7 кызыл партизан, Моолдан — Шагдыржап, корей чондан—Цой деп мындыг аалчылар бар болган.

Орус төлээлериниң аразында Совет Россияның Тывада бүрүн эргелиг элчизи Г. Фальский, Сибирь ревкомунуң төлээзи Иннокентий Сафьянов, оон кадайы Сафьянова, Чугунов, партизаннар — Сергей Кочетов, Хлебников, Сергей Акимов, Семен Коровин, Путинцев сутлар бар.

Орустаар Бичее-оол-биле Путинцев ийи ол шуулганның тускай хелемечилери болуп турган.

Тываны Таңды-Тыва Арат Республика деп доктаадып тургускаш, оон найысылалын Хем-Белдири — Кызыл хоорай деп санаан.

Ол шуулганга Таңды-Тыва Республиканың эң баштайгы үндезин хоойлузун хүлээп алгаш, тываларны дорамчылап бактаан «урянхай», «сөйт» деп сестерни соксадырын, кижини эриидеи шаажылаар, хеземчеи хоруурун база доктаатка. Бо дугайында дүжүметтер ол шуулганга изигизиг маргыжып тургулаан:

—Бодап-даа көрүнер, хайыраатылар, мээп-биле ядыы кижиниң кайчан деңзээр чүвел? —деп. Төвөр-оол сайгырыкчы дөстүимейн тура халып-даа турган дээр.

Шуулган кидин түлүктеп турда, сес дүжүметтер докладтаткан айтырыгларга чөпшээрешпейн, дургун салган. Ук Шуулганга чаа чазакты тургускан.

Бүгү-Тываның ол шуулганынга чингине араттар-намчылар, бурунгаар депшилгелиг кижилер ол шуулганның салым-чолуун шиитпирлеп алгаш барган.

—Мындыг язылыг 60 чыл бурунгаар бистиң Тывавыска национал-хосталгалыг революция тиилеп, Тыва Арат Республика доктаап тургустунган чүве ийин моонар —дээш, Оюн Демчиевич черле ындыг чаңы-биле бажын соганнаткылаашт, бир чүве сакты тыртып каан дег болгаш, арай хүлүмзүрүп каап олур он.

Сут-Бажынга эрткен Бүгү-Тываның шуулганы Таңды-Тыва Республиканы тургускан соонда, 1922 чылда база-ла орус большевик эштериниң деткимчези-биле биезги-ле Оюн Күрседи, Оюн Күржепей, Оюн Чуржаапай, Оюн Сарбай суглар баштаан намчылар Өөктүң Кара-Ыяшка намның бирги хуралын чыылдырып, ынчан Угудар яамы деп адап турган ТАРН-ны тургускан.

Оон соонда арат чон мынчаар ырлажып эгелээн. Өөк-ле Тыва черинээден Өөскүп үнген хувискаалды. Өөскүс чораан араттарны Өрү тырткан хувискаалды. Кара-ла-Ыяш черинээден Хайнып үнген хувискаалды. Кагдырыпкан арат чонун Хаара туткан хувискаалды...

Көрдүнер бе, оон бээр эм мугур 60 чыл эргип турардыр. Мен-даа 72-леп тур мен. Бистиң Тывавыс Совет Эвилелиниң бир аныяк республиказы — Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республика болган.

Таңды-Тыва Арат Республиканы тургускан бүгү Тываның ол бир дугаар шуулганы эрткен Сут-Бажы — Совет Тываның уттуидурбас төөгүлүг черн болу берген. Ону ам кызыл партизаннар отрядының командириниң ады-биле Кочетово суур деп адап турар. Ында «Коммунизмниң хереле» совхоз тургустунган. Шуулган эрткен сураглыг Сут-Бажы — Кочетово ындыг язылыг солуң, төөгүлүг чер болуп арткан — деп, Оюн Демчиевич чугаалап олурду.

Л. ЧАДАМБА.

СПОРТ СПОРТ СПОРТ

КИЕВЧИЛЕРНИҢ ЧЕДИИШКИНИ

МАДРИД. (СЭТА-ның корр. А. Медведенко). Киевтиң «Динамозунуң» футболистери түнел оюнга «Атлетикону» (Мадрид) 1:0 санга удуп алгаш, испан хоорай Ла Корунья хоорайга доозулган чурттар аразының маргылдаазынга тиилел үнгеннер. 24 минута боон чорда Блохин санны ажыткан. «Атлетикоңуң» футболистери «Динамонуң» хаалгазынче томуйлаан хостуг тевиишкинни киирип чадап каапнар.

Бистиң командаазыстың ойнаан составы: Михайлов, Коньков, Балтача, Баль, Демьяненко, Лозинский, Буряк, Хлус, Бойко, Веремеев (Евтушенко), Блохин (Олифиренко). Үшкү черни «Барселона» эзелеп, «Реал» (Ла Корунья) клубту 5:0 санга тиилээн.

Испан солуннар Киевтиң «Динамозунуң» ойнazарын бедии-биле үнелээн. Ол черниң хайгаракчыларының демдеглеп турары-биле алырга, совет футболистерин түнел оюнга көргүскен артык күштүг чорууп ужуражышкынның саны долузу-биле илерет-пейн турар.

БАЗА КАТАП КАДЫ

«Канаданың кубогу» дээш маргылдаага киржир ужуралуг ССРЭ-нин шилиндек командазының кандидаттары сөөлгү хүннерде Италияга ойнаан болгаш Ригага белеткелди эрткеннер. Олар база катап чыглып келген болгаш августуң он бирде баштай Швецияга, а оон соонда Финляндияга барып, ол чурттарның национал командалары-биле ойнаар дээш чөрупканнар.

«Бо үзаада бистер 25 хоккейжилерни алыр бис —деп. ССРЭ-нин чыынды шилиндек командазының улуг тренери В. Тихонов СЭТА-ның корреспондентизи В. Дворцовка чугаалаан. — Олар болза, вратарлар Третьяк (ЦСКА), Мышкин (Москва «Динамозу»), камгалакчылар Васильев, Биляletдинов, Первухин (Москва «Динамозу), Касатонов, Фетисов, Бабинов, И. Гимаев, Зубков (ЦСКА), халдакчылар —Харламов, Макаров, Дроздецкий, Жлуктов, Хомутов, Ларионов (ЦСКА), Шалимов, Шепелев, С. Капустин, Кожевников («Спартак»), Балдерис (Рига «Динамозу»), Мальцев, В. Голиков, А. Семенов, Светлов (Москва «Динамозу»).

Москвага курлавыр кылдыр вратарь Тыжных, камгалакчы Стариков болгаш халдакчы Крутов (шуптузу—ЦСКА) артарлар. Бистер оларны Швецияга азы Финляндияга маргылдааларже кедирер ужуруг бис.

Харламов шилиндек командага 33 кандидаттарның санынга кирбейн турган, ынчалза-даа Италияга Европа чемпионнарының кубогу дээш маргылдаа үезинде түңнел оюнга тергиин, ажы ойнаан соонда ону составка киирген.

ЦСКА-ның хоккейжилери Италияга ойнап турар үеде ССРЭ-нин шилиндек командазынга ооскелубтардан кандидаттар Ригага ук черниң «Динамозу»-биле ийи катап ужурашкаш, ийилдиранге — 7:4, 9:3 саннарга тиилеп алганы спорт соңуургактарынга солуң боон чазавас.

Швецияга маргылдааларның августуң 12 болгаш 14, Финляндияга — 17 болгаш 18 хүннеринде болуруң түңнелинде сагындырып каапнар.

Кедээниң культура амыдыралы хайныышкынныг. Клубтарда, культура бажыңнарында хөй санныг бот-тывынгыр уран чүүл болгуминери ажылдап турар. Агитация-уран чүүл бригадаларының артистериниң оруктары малчынарже, сигенчилерже, тараамыларже угланган. Олар чонга бараан болуп, четпестерни шүгүмчүлеп, хүннүк маадырларын алгап-мактап турарлар.

ЧУРУКТАРДА: кедээниң бот-тывынгыр артистери.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотолары.

телевидение

АВГУСТ 13-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00—«Ут». Информастыг программа. 8.40—Эртенги гимнастика. 9.05 —«Хан иштинде кижи». Уран-чечен фильм. 10.25 — «Кино аяш-чоруктарының клуву». 11.25 — Телемедэолер. 11.30—14.15 — Чаңсар. 14.15 — Телемедэолер. 14.35 — Социалистиг чурттарның телевиденнезиниң документалдыг фильмнер программазы «Михайловтуң хосталгазы» (БУР). «Эрте-бурунгу профессия» (ВУР). «Фриденштейн шивээ» (ГДР). 15.30 — «Дружный» пионер лагеринде байырлал». 15.55 — «Шыдыраа школазы». «Таныжыңар, шыдыраа-дыр». 2-ги дамчыдылга. 16.25 — «Кроштуң каникулдары». Хей сериялыг уран-чечен телефильм. 3-кү серия. 17.35 — П. И. Чайковский — ««Иоланта» операдан үзүндүлер. 18.05 — Аяш-чем программазы. Тодаргай шиитпир. Иваново областаи репортаж. Дамчыдылганы тайыгбырлакчы Е. Синицын чорудар.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Мал чеми белеткелиниң хүн демдеглеи». 18.30 —Телемедэолер (орус, тыва дылга).

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде.

КЫЗЫЛДАН

19.00 — Тывага революциянын тиилээнинден бээр 60 чыл болгаш Тыва Арат Республиканың тургустунганы.

МОСКВАДАН

19.35 — Л. Украинка — «Кассандра». Украинаның И. Франко аттыг улегерлиг театрының фильмшиии. 21.00 — «Ут». Информастыг программа. 21.35 — «Уран чүүл мастерлери» ССРЭ-нин улустуң артизи Б. П. Чирков. Төрүттүнген хунүнден бээр 80 харланыпгa. 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00—00.45 — ССРЭ-нин бут бомбүүзүге чемпионадыл. «Спартак» (Москва)— «Динамо» (Минск).

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

12.00 — Уругларга фильм. «Медеога ужуражышкынар». 13.05 — «ПТУ-га чүү чүвеге база канчаар өөредирил?» Чиланзарда мастерлер өөун турар». Ташкент хоорайда № 63 тудуг ПТУ-зунуң дутайында. 13.50— Операның болгаш балеттиң А. Навои аттыг узбек үлегерлиг театрының артистериниң концерти. 15.05 — «Маяковский бистиң-биле». Документалдыг телефильм. 15.50 — «Ажыы —миллиардтар». Эртем-тайылбырлыг фильм. 16.00 — 17.00 — Чаңсар.

КЫЗЫЛДАН

17.00— «Эң-не херек кижи». Документалдыг фильм. 18.00— Уругларга фильм. «Удавас чаъстаар». Мультфильм.

МОСКВАДАН

18.20 — Хеглуг нотажыглаштар. («Орбита-3»).

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедэолер (орус, тыва дылга). 18.45 — Чарлалдар.

18.50 — Киножурнал.

МОСКВАДАН

19.00 — РСФСР-ниң алдарлыг артизи Г. Калининаның болгаш орус улустуң инструментилериниң үлегерлиг оркестриниң РСФСР-ниң улустуң артизи В. Некрасовтуң удуртулгазы-биле концерти.

КЫЗЫЛДАН

19.35 —«Пушкинниң строфалары». В. Ларионов номчуур.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштарlэ». «Хуулгазының экраны». 20.15 — «Идегели оксидурганнар». «Капитал чурттарда ажыл чоктаар дугайында». Дамчыдылганы политиктиг хайгаракчы Б. А. Калягин чорудар. 20.35—Орус композиторларның чогаалдарын Москваның күрүнеин симфония оркестри күүседир. 21.00 —«Ут». Информастыг программа. 21.35—«Ковнак дугайында бодал». «Набат». Уран-чечен фильмнер. 22.10—23.55 — Ф. Шуберт. Фортепиано. Трио си бемоль мажор.

Редактор В. С. ШАРАВИИ

Уран чүүлдүң кижилери

ЫРЫ—ХАРЫЛЗАЖЫРЫНЫҢ ЧЕПСЭЭ

Чонуң сактыышкынында Ада-чурттуң Улуг дайынының эгези — 1941 чылда бижиттингеи «Ыдыктыг дайын» деп ыр-биле тудуш холбаалыг. Ол дайынның төнгенинге аттыгыы турар өөрүшкүнүң символу — «Тиилелге хүнү» деп ыр чүгле 34 чыллар эртикенде тывылган. Эстраданың сураглыг ыраажызы Лев Лещенко ол ырның эң баштайгы, эң эки күүседикчизи болган.

Бажыныңга чаңчыккан байдалга, ыраажы база-ла ындыг—сценага ышкаш — бодүүн, ажык болгаш сагыш-сеткилге тааракыр. Шүлүкчү ону хереглеиин турар кижи дээр ийик, ынча дээр болза, шынын-на чугаалааны ол, чүге дээрге соруктуг көзүдбес чапчыларын болгаш сеткилдиң чылыы ол кижиден тараа үнүп турар.

— Сценаже моон оруум бодүүн-даа эвес, белен-даа эвес турган,— деп ыраажы чугаалаар.— Моон адам-нем уран чүүлге ынак улус. Мен бичимден-не ыраажының болгаш шин артизиниң профессиязынга хандыкпылдыг болган мен. Школаны доосканым соонда (школага-ла бот-тывынгыр уран чүүлге суңдулуг турган мен), Москваның Барык-ла бүгү театр институттарынче киргеним ораалдашкан мен, кадыг-даа чедиишкин чок болган мен. База бир ораалдажышкын кылган база чедиишкин чок болдум. Шеригге албаны арттирери-биле шеригге чеде бергеш, эдаа шеригниң ыр болгаш ташпы ансамблинге ырлап турдум. Адактың сөөлүнде тиилелге чедип алдынган— меним театр институдунуң хөгжүмүүт комедия артистериниң салбырынга хүлээп алган. Үшкү курска турган. Москваның оперетта театрының сценазынга ырлап эгелээн мен, а 1970 чылда...

Ол чыл болза артиске аажок таарымчалыг чыл болган: Бүгү-россияның эстрада артистериниң IV конкурузунга тиилелге, Сопотага болган «Делегей конкурузунга бирги шаңнал, адактың сөөлүнде, Бүгү-эвилелдиң радиозунга болгаш телевидениезинге ыраажы болуп ажылдаар дугайында хүндүлүг чалалга».

— Бүгү-эвилел конкурузунга болгаш Польшага база Болгарияга болган делегей конкурстарынга шериг темаының ырларын ырлагылаан болгай силер, ол таварылга болуп ындыг болганы ол бе?

— Таварылга эвес-тир, мен 1942 чылда төрүттүнген кижи болгай мен. Моон чаш үем дайын чыдарында болгаш дайын сөөдүдегги чылдарда эрткен. Чидиритлериниң болгаш когарладырның ол кадыгдошкун чылдарын мен эки билир мен. Тиилелге хүнүн кыргап-авамнын: «Дайын төнгени бо-дур. Ачаң ам кеззеде бистин-биле кады чоруур»,— дээн сестериниң зайы-биле кээээ-менгеде сактып алган мен.

Сочиден ээп келген хүнүнде бистер оон-биле чугаалаштывыс, ол анаа «Спектр» деп ансамблиге ырлап тургаи. Даартазында эртен эрте мурнуу чүкче—Дагестанче ужуптар ужурлуг. Оон соонда БАМ-га, Сахалинге чоп оны маңаар база катап Сочиге барып, «Кызыл гвоздика» деп фестивальдың жюри кежигүнү болур.

— Чурт иштинге болгаш даштыкыже-даа удаа-дараа чоруурун мейээ даржыктыг херек болбайн турар. Чаа-чаа черлерге сонуургап чедип, чаа-чаа кижилерге күзелдинимбиле барып ужураажы турар мен. Ылаңгыя көрүкчүлер-биле дорт харылзаа мейээ дыка күзенчиг. Чүге дээрге ыры—харылзажырының чепсээ-ле болгай.

Лев Лещенко хоорайларның улут-улут шөлдеринге ырлаарынга онза күзелдиг. Ындыг шөлдер ону хандыкпыдып турар деп боду чугаалаар. Украинада 40 мун кижи олурар олуттуг стадион ам туттунуп турар «Атоммаштың» кайгамчык улуг цеги, Москва болгаи Олимпийжи оюнарның байырлалдыг хаапкынының үезинде «Олимпийжи байырлажышкын» ырын оон күүсеткеиии Лужникиде Улуг спорт ораны суг-суг дээш.

Космонавтар Климук биле Севастьяновтуң диилээн ёзугаар оларның «Аиаа-ла космос» деп кинозунга «Черниң тыртыышкыны» деп ырны Лев Лещенко ырлап берген. Ол дугайында ыраажы боду мынчаар чугаалаар:

— Космонавтар-биле эң-не чоок харылзааны тудуп турар мен. Оларның ээзээн хөйү-биле өөнүк мен. Бетп-ле дээрге космоска тырттырганы-биле-даа болза, «Аиаа-ла космос» деп кино аиаа эвес кино. Ында чаңгыланып турар ырның темазы— кижилерниң чаңгыс эви. Ырда мындыг сөстер бар: «Бистер — Галактиканың төлдери бис, ынчалзажок кол-ла чүве, бистер — сээн төлдериң бис, эргим Черивис». Ол ырның баштайгы күүселдээи Сочиге «Кызыл гвоздика» фестивалының үезинде, шуут-ла онзагай байдалдарда болган. Залда — мырыңай чоокта чаа космостан Черже ээп келген космонавтар Рюмин биле Лялхов. Ыр болза оларның дугайында. Залда бүгү кижилер бут кырынга туруп алган турда, мен ырлап турдум. Ол черже уттундурбас!

— Силерниң күүсеткен 300 ырларыңар үи бижиир машина-биле бижиттинген болгай. Силериң ажылыңарда ам чүү кылдының турарыл?

— Элчеглиг улуг пластинканы белеткеп турар мен. «Спектр» ансамбли-биле кады «Ырлажып тур бис» деп чаа программаны доозуп турар мен. Ол программа бодунуп репертуарының талазы-биле дыка язы-бүрү болгаш театржыттынган ырлар жанрыбиле тургустунган. Моон идеалым — массалыг ыр. Ынчангаш бистиң концертивиске бүүдэ ырлаар — чүгле ыраажылар, хөгжүмчүлер, конференсье ырлаар эвес, көрүкчүлер база. Октябрьда болур бирги көргүүлүүсче чалап тур бис!

Татьяна ДМИТРУК.

(«Москваның чаа үүлдерэ»— ПМА).

«НАЙЫРАЛ» МАРГЫЛДААЗЫНДА

ПРАГА. (СЭТА). КУДРнуң эңнэктер командазы футбол талазы-биле «Найырал» аттыг маргылдаага тиилел үнген. Ол түнел оюнга Польшаның шилиидек командазыбиле ужурашкаш, ону хайым кылдыр дооскан. Тиилекчи команда хаалгаже хостуг тевиишкиннерии соонда илерээн. Анаа КУДР-нуң футболистери чазыг чок боон, оон 4:3 санныг доозулган.

Агаар

Бөгүн республикага аязыр, чаъс чагбас. Соңгу-төөн чүк угланышкынныг хаттын дүргени секундада 9—14 метр чедер. Агаарның температуразы 17—25 градус чылыг болур.

Кызылга база-ла аас хуи болур. Эртенги шактарда туманнаар. Соңгу-төөн чүк угланышкынныг хаттын дүргени секундада 9—12 метр чедир дүргедэр. Агаарның температуразы 20—25 градус чылыг.

УДУРТУКЧУЛАРНЫҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ

Бүдүүлгелерге болгаш организацияларга 1982 чылдың солуннарының болгаш журналдарының чагыдылгазы август 15-тен эгелээрин дыңнадып тур.

Чагылда 1981 чылдың сентябрь 15-ке чедир болур.

ЧАРЛАЛ

Благовещенскиниң профессионал-техниктиг училищези 1981-1982 өөредилге чылында өөреникчилер хүлээп алырын чарлап тур:

долган дээрбедээр салбырга — вальцевой, рассевной, круповейщик болгаш тараа арыглаар мастер мергежилдерге;

комбикорм кылыр салбырга — дозаторщик, дробильщик, комбикорм бүдүреринге мастери мергежилдерге;

жестяика салбырынга— слесарь-жестянщик мергежилге.

Училищеге 17 хардан кулуг эвес назылыг оолдар болгаш кыстарны долу эвес болгаш долу ортумак билиглиг болза, хүлээп алыр. Сургуулдарны халас общежитие, орун-дежек хереклерлери, ажылдаар хептер-биле хандырар болгаш айда 103 рубль стипендияны бээр. Өөренирнин хуусаазы 11 ай, өөредилге сентябрь 1-де эгелээр. Училищеге ышталда чок хүлээп алыр.

Долу ортумак билиглиг турган училищеии доосканы, Кызылдың дээрбе комбинадынга бир чыл дургузунда ажылдаан кижилерни Москва хоорайда технологтарның ийи чыл хуусаалыг Бүгү-эвилел школазынче бүдүрүлге черинин күселп-биле өөредип чорудар болгаш өөредилге үезинде ортумак ажыл төлевири хевээр артар.

Айтырыг тургузар черниң адреси: Кызыл хоорай, дээрбе комбинады, Трудовая кудумчузунуң № 32 бажыы, кадрлар кылдызы.

ПТУ-лар чалап тур

Ак-Довурак хоорайның ортумак № 3 ПТУ-зу

Арыглал дериг-хереклелдериниң машинистерии, слесарь-септехниктерии, электромонтерларыы, шеверлекчилериң белеткеп турар.

Кызыл хоорайның ортумак № 4 ПТУ-зу.

Конструкцияларның дашчы-монтажниктерии, штукатур-облицовщиктерии, шеверлекчилерии, электрогазосварщиктерии, көдүртүр кран машинистерии, слесарь-сантехниктерии белеткээр.

Ак-Туругда (Улуг-Хем район) чаа ажыттынган № 7 ХПТУ.

Конструкцияларның дашчы-монтажниктерии, шеверлекчилерии, бызаңчы-столярлыы, электросварщиктерии белеткээр.

Чадааның техниктиг училищези (№ 6 ХПТУ-нуң баазазында тургустунган).

Дашчыларыны, бызаңчыларыны, шеверлекчилерии, электросварщиктерии бир чыл хуусаалыг өөредип. Ортумак школаларның доозукчуларынга училище айда 75 рубль стипендия төлээр.

Училищелерде өөренирнин хуусаазы: 8 класс доосканнар — 3 чыл, 10 класс доосканнар — 1 чыл. 3 чыл хуусаалыг ортумак ПТУ-лар доосканнар мергежилди-биле чергелештирип, ынчаи ортумак эртемни чедип алыр болгаш тураласпы дээдп болгаш ортумак өөредилге черлериие өөренип кирип болур диплому адыр. Ында кирери чиигелделиг. ПТУ-ларга өөренип турган үезии ажыл стажыиче кирер саиаар.

Сургуулдарны аъш-чем-биле, ажылдап кедер хеп-биле, чаңгыс аай хеп-биле, стипендия-биле хандырар. Хоорайда чурттавайн турарларга общежитие бээр.

Училищелерде спортчу секциялар, бот-тывынгыр уран чүүлдүң болгаш техниктиг чогаадылганың бөлүмиери ажылдап турар. Сургуулдар чылдын-на бөлүктер-биле Кара далайже, Москваже, социалистиг чурттарже туристеп чоруп турар. Профтехөөредилге сургуулдарының ыры болгаш танцы ансамбли, «Күш-ажылчы курлавырлар» спорт иинтилелиниң республика чөвүлели училищелериниң баазаларында ажылдап турар. Чамдык мергежилдерге өөредилгени спортчу углашыпкыи-биле чорудар.

Училищеге киреии күзээнер шилип алган мергежилии айытпышаан, директорнуң адынга билдириишкин бижиир. Билдириишкинге кожар документилер:

1. Ортумак эртеминиң дугайында аттестат азы сес чыл школазын дооскан дугайында херечилел.

2. 286 майык ёзугаар эмчи шынызылгазы.

3. Чурттап турар черинден шынызылга.

4. 3×4 хемчээлдиг үш фото-чурук.

5. ВЛКСМ райкоркомунуң азы бүдүрүлгенин өөредип чоруткан бижии.

Документилерни ол училищелерии бирээзинге ертежиг чагаа-биле почта дамчыштыр чорудуп болур.

Училищеге келгеш, төрүттүнген дугайында херечилелии азы үндүр бижиткен паспортун көргүзер.

Аныяктарны училищелерге киреринии экзаменнери чокка, херечилелдеринде болгаш аттестаттарында демдектерии барымдаалап хүлээп алыр.

Кичээлдер сентябрь 1-деи эгелээр.

Тус черлериң партия, совет болгаш комсомол органнары, совхозтарның, бүдүрүлгелерниң болгаш тудутларның удуртукчулары, школаларның башкылары ПТУ-ларже аныяктарның кирип өөренирнине дуза чедирерии, бүдүрүлгелер болгаш комсомол органнары оларга путевкаларны бээр талазы-биле ажылды чорударын Профтехөөредилге талазы-биле эргелел дилеп тур.

Редакциянын адреси: Кызыл Щегинкин-Кравченко кудумчузу, бажыы № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң ораалакчыларының 2-35-24, 2-31-75 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдыраа болгаш совет тургузуу киллистериниң 2-37-13, пропаганда киллизиниң 2-31-75, культура киллизиниң 2-23-54, кедээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, үлетпүр киллизиниң 2-31-75, чагаа киллизиниң 2-41-27 информация киллизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн баргавла 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17866. Чагыг № 1802

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном салыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щегинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажыы № 1)

ТС—01190

КИНО

АВГУСТ 13-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Максим Перепелица» 9.30 шакта, «Фермфакстың миллионнары» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Улуг хемниң эриинде» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Ынакшыл темазының фантазия» 15.00, 16.50, 18.40 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Езулуг кижи дугайында тоожу» 9.00, 11.00, 13.30 шактарда, «Идиот» 15.30, 18.20, 20.50 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Чөөн экспресске өлүм» 14.00, 17.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» КБ: «Террор» операциянын буурааны» 19.30 шакта.

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 188 (11686) | 1981 чылдың август 14, пятница | 1925 чылда үндезилеттингеи | Өртээ 2 коп.

ТАРААНЫ—КҮРҮНЕГЕ

Ажап алышкын ажылдарының фронтузу чүрттүн чөөн талазынче калбара берген: эртиен неделяда тараа кезилдезинче Алтайның, Барыын болгаш Чөөн Сибирьиин ажылагыйлары, Сонгу Казахстанның чамдык областары кирипкеи.

Чүртта нинтизи-биле тарааны болгаш тараа-бобы культураларны 57,2 миллион гектарны кескеиин ССРЭ-нин Төп статистика эргелелиниң сөөлгү медээзинде чугаалаан. Оң — планның 48 хуузу-дур. Кестинген шөлдерниң тараазының 93 хуузун бастырган.

Ставрополь крайның тараажылары улуг тнилелгеии чедип алган: олар күрүнеге пйи миллион 300 мүн тонна ажыг тарааны сатканнар, ол дээрге доктааттынган пландан 425 мүн тонна хөй болганы ол.

Тарааны күрүнеге садары — колхозтарның болгаш совхозтарның бирги эвлчеглиг сорулгазы. Оларның дыка хөйү алдынган тарааны тараа хүлээп алыр будүрүлгелерже саат чок чорудуп, план, хүлээлгелерин чугле долдур эвес, харын ажыр күүседирин күзеп турар.

Дүжүт сөөртүлгезинде чолаачылар эрестиг ажылдап турар. Тарааны, ногаалларны, өске-даа продукцияны олар шөлдерден болгаш огородтардан шыгжаг черлеринге болгаш сайзырады ажылдар будүрүлгелерге чедирип турар.

(СЭТА).

● МОСКВА. Бүгү-эвелдиң комсомолчу шалыпчы тудугларын таварты агитавточарыш онзагай маршруттуу эртиеш, найысыдалла кээп дооскан. Автомобильдеп чоруурунга болгаш ону чогаадып кылырынга хандыкшылдыг 30 хире кижи аңаа киржип, боттарының кылып алган машиналарынга ол маршруттуу эртиеп. СЭКП-ниң XXVI съездиинге, партияның болгаш Ленинчи комсомолдуң аддарлыг төөгүзүнге тускаткан лекцияларны база беседаларны КамАЗ-ка, Волжскиниң автозаводунга, Барыын Сибирьиин нефтичилер болгаш газчылар коллективтеринге олар кылган. Доктаалган черлеринге олар аныяктарның эртем-техниктиг чогаадылгазының дугайын, совет кижилериин автомобильге хандыкшылдыының дугайын тоожан делгизирлерни деитеп чорааннар.

● БАЛАШИХА. (Москва область). Волжскиниң автомобиль заводунуң машиналар септээриниң шенелде төөгү Москва чанында Балашиха хоорайда ажыттынган. «Жигулилер» септээриниң бүгү хевирлеринге таарышкан байдалдарны ында тургускан. Ол төп чыл бүрү 13 мүн автомобильди септээр.

● ГОМЕЛЬ. Хемчег приборларының Гомель заводунуң эң хөй күш үнер участокталарында дузаалап ажылдар кылып турган ажылчыннарны машиналар операторлары солаан. Цехтерни чаарты дериигин коллективтиг керээде дүүштүр чоруткан. Чаа шуутурулга шүтүмнарын будүрүлге ажыглалда киирген, күш-ажылдың байдалларын болгаш камгалалын эжиккен хемчегларни боттандырган. Эрткен беш чылда Белоруссияның үлетүрүүнге ол сорулгаларга үш миллион ажыг рубльди чарыгдаан.

● ЯВАН. (Таджик ССР). ССРЭ Конституциязы аттыг совхозтуң төп коданында ачы-дуза чедиреринің бажыңы болгаш садыг төөгү ажыттынган. Бүгү-ле таварымчалыг байдалдарлыг үш түс ажыг коттежтерни ында тутkан. Оларның чанында гаражтар, хууда малга болгаш кушка кажаалар бар. Чаа бажыңче кежүү киргиннер бүрүү кодан кавызының участокталарлыг.

● ЕРЕВАН. Бурятиядың чуруга уран түүлүүн мастерлериниң чогаадылгазы-биле Ереванның чурттакчылары бир-ле дугаарында танышып эгелээн. Улан-Удэ музейлеринден чуруга, графика, скульптура чогаалдарының делгелгеан Арменияның найысылалында ажыттынган. Бурят улустуң культурazының бедик денгеливиниң дугайын хереченээн янзы-бүрү шүткулгалар, кааспатала түүлдерге, керамика болгаш ооң-даа өскелер көргүүлерге онза солун болуп турар.

● ПЕНЗА. Пензаның хөрээ оөредилге черлериниң болуп студентилери онзагай экспедициже чоруткан. Областың хоорайларлырга болгаш суурларынга чоңнуң төөгүзүнүң болгаш культурazының, революсчу, дайынчы база күш-ажылчы алдарының сураглыг тураскаалдарын шинчилээр болгаш чаа ынчыг тураскаалдарны дилеп тывар сорулгалыглар. Ол областа тураскаалдыг черлер 10 мүдээн эвээш эвес кылдыр саналтынып турар.

● СЫЗРАНЬ. (Куйбышев область). Хоорайга кадрларның ажылдан үнер, киирер чоруунуң айтырыглары-биле ооң будүрүлгелериниң директорлар төвүлели ажылдан өгелээнинин соонда аңаа кадрларны ажылдап үнер чоруу ийи катап кызырылган. Сызраньчыларның күш-ажылының болгаш амыралчурттаалгазының байдалдарын экижидер дээш директорлар төвүлелиниң амыдырала чорудуп турар программазы культура-амыдырал объектилерин тударын дургедедиринге дузалап, транспорттуң болгаш харылзаанын улам тода ажылдаарына идиглег болуп, ажылчын болгаш албан-хаакчы кадрларны ажылга бызыглаарына дээштиг салдарын чедирип турар.

● МИНСК. Минскиниң чоогунда Белоруссияның улустуң чогаалчызы Якуб Коластың төрүттүгеин Акинчаңы суурда тараачын коданны катап тургускан. Шүлүкчүүнүң төрүттүгеин хүнүнден бээр чүс чыл болурунуң будүүлүнде ооң тураскаал музейлеринде чаа делгизир түүлдерн немецкен. Шүлүкчүүнүң чогаалдарының чыылдазының он дөрткү томун, монографияларны, буклеттерни шаңнап үндүрер республиканың ном үндүрер черлерин кайгамчыктыг хүнге үткүштүр доозупкан. «Якуб Колас» дээр чаа документалдыг кинону тырттырарын «Белорусьфильм» киностудия дооскан.

(СЭТА).

СЭКП-НИҢ XXVI СЪЕЗДИЗИНИҢ ШИИТ ПИРЛЕРИН—АМЫДЫРАЛГА!

ТӨРЭЭН ЧУРТТУҢ БЕДИК ШАҢНАЛДАРЫ-БИЛЕ!

Социал хандырылга министерствозунуң будүрүлгелериниң болгаш албан черлериниң ажылчыннарын, инженер-техниктиг ажылдакчыларын болгаш албан-хаакчыларын ССРЭ-ниң орденнери болгаш медальдары-биле шаннаар дугайында

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Оңгу беш чылдың планныг оналдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседирингe чедип алган чеднишкиннерни дээш шаннаары болза:

Тыва АССР-ден

«Хүндүлелдиң Демдээ» орден-биле

Галина Георгиевна Семёнова — улус депутаттарының Бии-Хем райои Совединиң күүскомунуң киидис эргелекчизи.

«Күш-ажылчы эрес-маадырлыг чорук дээш» медаль-биле

Клавдия Павловна Огородникова —караа четпестерниң Бүгү-россия пиитилелиниң Кызылда өөредилге-будүрүлге будүрүлгелиниң ажылчыны.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. БРЕЖНЕВ.
ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары М. ГЕОРГАДЗЕ.

Москва, Кремль.
1981 чылдың июль 24.

КИЖИ БҮРҮЗҮНҮҢ ҮЛҮҮ

«Шын» солуунуң «Күш-ажылчы алдар тугун» бөгүн Барыын-Хемчикте «Барлык» совхозтуң Аксы-Барлык салбырында мал чеми белеткээр механизастаттынган бригаданың (бригадири Саая Кежоол) күш-ажылчы чедиишкиннеринге тураскаадып көдүргеи. Бригада 1800 тонна сиген кезип белеткээр планын ам 1100 тонна чедир күүседи берген.

Август 12-ниң медээзи-биле, «Барлык» совхоз сиген кезип белеткээриниң планын 42 хуу, сенаж салырының 108 хуу, витаминниг сиген лалганы белеткээрин 52 хуу күүсеткен болгаш ажылдың темпизин кудулатпайн турар.

Республиканың «Рембыттехника» каттыжыышкынының металлдан чүве кылыр цеги бо чылдың чеди айларында чонга ачы-дуза чедиреринің даалгазын күүсединкеи. Ук цехтиң дүржулгалыг каңнакчылары А. Сёмкин болгаш Г. Крупин олар үлүг-нормазын 115—120 хуу күүседип келгеннер.

Мурнакчы цехтиң коллективи республиканың чурттакчыларының киирген чагыгларын чогуур хуусаазында эки шыларлыг күүседип келгеш, эрткен айларда планнан ажыр 11 мүн рубльдиң ачы-дузазын чонга көргүскеи.

ЧУРУКТА: каңнакчылар (солагай таладан) А. М. Сёмкин биле Г. Н. Крупин.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

Райондан медээлер

К А А-Х Е М

Каа-Хем районнуң мурнакчы тудугжулары эрткен чеди айларда ажыглалга киирер чугула объектилерниң тудугларынга шалыпчы ёзу-биле ажылдааннар. Ол уе дургузунда «Улуг Октябрь» совхозка 500 хөй киирер кажаалы, СЭКП-ниң XXV съездиин аттыг совхозка авто-дендиин, бызаа кажаазын, «Красное знамя» совхозка магазинии олар кылганнар. Ол мыскаш районнуң совхозтарынга 12 кудукту казып бергеннер. Нинтизи-биле 2,3 миллион рубль түңнүг кол фондуларны ажыглалга киирген. Оңа уеде 3,4 миллион рубль капитал салыышкынны шингээдип алган. 2,5 миллион рубль тудуг-монтаж ажылдарын бүдүрген. Нинти шөлүг 2833 дербелчии метр чурттага бажыңнарны туткан. Капитал салыышкыннары шингээдип алырын 101,2 хуу күүсеткеи.

* * *

«Тыва кодаа тудуг» трестиң Сарыг-Септе № 958 КМК-зиниң тудугжулары ажыглалга киирер ийи улуг объектиин тудуунда киржип турарлар. Чыл эгезиниең бээр олар 481 мүн рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын боттандырган. 1713 дербелчии метр шөлүг ажыглалга киирген. Эң эки түңнелдя А. Н. Прощенконуң бригадазы чедип алган. Ол бригада ай планын үргүлчү ажыр күүседип келген. Кадыг ажылдан турар эштериниң хүндүткелии В. Н. Мерхүүщев, У. Н. Копков, С. К. Скародин, А. И. Маслова ышкаш мурнакчылар чаалап алган.

Прораб В. М. Чихачёв чазаныкчыларның болгаш штукатурларның ажылын эки организастап, бялдырлыг башкарып турар.

* * *

«Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынының № 4 КМК-зы база-ла багай эвес ажылдан турар. Эртиеп чеди айның дургузунда ол коллектив 451 мүн рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын будүрген. 1012 дербелчии метр шөлдүг чурттапга тудуун ажыглалга киирген. Тудуг кылырының темпизи эртиеп чылдыңга деңзээрге барык ийи катап шапкынчаан. Ында Г. И. Леонтьев удуртkан бригада бедик көргүзүглерни чедип алган. Чеди айларның будүрүлгеге планын бригада 175,8 хуу күүсеткеи. Ам бригада чыл планын күүседириниң кырында келген.

Күш-ажылчы чедиишкиннери дээш Тудугжу хүнүнүң будүүзүнде Григорий Илларионович Леонтьевке Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжу хүндүлүг атты тывыскан. Ол мыскаш Е. П. Чеховайөнна удуртkан бригала күш-ажылга үлегер-чижектиг болуп келген.

Л. ЧИГАРСКАЯ.

Эрзинниң сиген шөлдеринде

АЖААРЫН, СӨӨРТҮРҮН ДҮРГЕДЕДИР

● Демниг иштиң түңнелдери ● Нарынчылар мурнунда ● «Хоочураан» АВМ ● Сиген шаңында инектер ● Ортумак деннел-биле ● Ажаап, сөөртүрүн дүргедедир ●

ТЕС УНУНУҢ шыналазындан, алаак-шыктарындан кескен черлик меде холушкактыг чаагай сиген хөй-хөй хойжу бригадаларның, фермаларның мал чеминге хереглелии чыл бүрүде хандырып келгенин эрвичилер ви билир. А бо чылын ол шөлдерден ындыг эки дүжүт алдынмайн турар: кандаашкының үржүү каяа-даа дескн болган.

— Энир чылын үш-дөрт машина иштн сигенни кезип ап турган черлеривистен ам дөңгүп-ле бир машина иштии кезип тур бис—деп, «Чаа оруқ» совхозтуң дөрт дугаар хойжу бригадазының малчыны Сидоо Спартак чугаалады. Шынап-ла, ооңдарның хол кадыырлыг карбап эрткилээн черлеринде шоолуг эвес дүргектер арткылаан болду. Оларны грабльден бөлерге-даа чер албас, гектардан 2—3 центнер четсе-ле экизи ол. Ынчалзажок «Чаа оруктуң» хойжулары сиген үнмээн-дир дээш аңаа олурбааннар: ажы-төлүн эдерткеш, аът-тевенн хөлдеигеш, мал чеми белеткээрнче бригада-бригада аайы-биле бир деминг ажылдап киргеннер. Оларның аразындан боттарының организастыг, ажылгыры-биле коммунист Севилбаа Байыр-ооңдуң удуртkаны дөртку хойжу бригада ылгалып, чарышка өскелерни мурнай берген. Бригада 250 тонна сиген белеткээр планының чартык кезиин август 6-да-ла күүседипкеи болгаш ажылының темпизин оожумнатпайн турар. Дески шөлдерниң сигенни тевелерде сөөртүрген ийи машина-биле кестирерге, өске ийи теведе кошкан грабльдер-биле бөлүп, кыштагларже удур сөөртүп турар. А сигенни техника-биле кестинмес, ыяш-даштыг черлерде хол кадыырлыг улус тургулапкан. Үзэрби кижиниң чартык кезии сигенни кезип турда, артканнары бөлүп, чүдүрүп, сөөртүп турар. Даразында эдлегде солуттур тургуланкаш, ажылын уламчылаар. Бо ажылга мергежээн Чооду Төмүр-оол, Ким Шактар дээн ышкаш хоочуннарның, Алексей Оолак, Радик Севилбаа, Сергек Даңмаа ышкаш аныяк оолдарның база школачы Слава Осурнуң, аныяк коммунист чолаачы Андрей Кырның ажыл-ишчи үлегерин эдергеннер чангыс бо эвес, өске-даа бригадаларда хөй. Оон ангыда чаа-оруқчулар мал чеми белеткээрнге тыртар күш кыдыр тевенн ажылтап турары база онзагай Арга-курлавырларны дилеп тып, ажылган турарының бир чижээ бо-дур.

Совхозта нинтизи-биле 220 ажыг кижи сиген болгаш будук-бүрү белеткээрнде киржип турар. Механизастаттынган бригада болгаш хол кадыры-биле сиген кезип турда, звеноларда ажыл-ишчилериң сагылга-чуруму, өске-даа үүлдерни барымдаалаар. Оон ангыда хол кадыры-биле сиген кезер кижилерге холбаштыр кезери берге—шыргай арыг, тал, хараганнар аразындан, бута-сумун кыдыынлап, дөңгеликтиг черлерден кайы хиреии кезип белеткээнин база көөр.

Сигенчилер ортузунга чарыштың негелдезин ёзугаар ооң түңнелдерин коммунист К. Хомушку баштаан комиссия чеди хонуктан үндүргеш, шаңнап, мактаар мурнакчылар дугайында сапалды совхозтуң директизиязынга, ында парткомга болгаш ажылчын комитединге киирип турар. Чемнер белеткээ ягелээнден бээр түңнелдерни алаан каш удаа үндүргеи. Механизастаттынган звеноладр (удуртукчулары Д. Саая, К. Амыр, Чүнеи), Эрги-Барлык ортумак школазының башкылар звеноузу (удуртукчузу С. Салчак) чарыштың мурнуку одуругга кирип келгеннер. Августуң эгезинге чедир совхоз сиген белеткээр планның 85 хуу күүседип алган. Коммунистер удурткан бо звеноларда ажыл-херек ам-даа күжениишкинниг үргүлчүлевишаан.

Партком болгаш партия эге организациялары мал чемнери белеткээрин эгелээн үеден бээр-ле бүгү партийжи политмассалыг ажылды сиген шөлдеринче шилчиткеи. Агитаторлар, политинформаторлар болгаш лекторлар сигенчилер ортузунга масса-политиктиг ажылды, а Эрги-Барлык суурнуң Культура ажылдакчылары кино база концерт көргүзүглерин тускай планграфик ёзугаар чорудуп келген.

Ооң-биле кады бисте мал чеминиң белеткелинде бүгүле үүлдер дең-дески чоруп турар деп база чугаалап болбас. Ылаңгыя силос белеткээрининң темпизи соңзум. Ооң ажаалдазынга киржип ужурлуг үш комбайн баштайгы хүннерден-не үредип эгелээн. Ол дээрге ажылга улуг мооңдакты тавarышгырын турар. Нинтизи-биле кайда-даа бо хире чугула харылсалгалыг кампания чоруп турда, аңаа киржириидеи оспаксыраар, арагалап алган совхоз төвүнде элең-тендин кылаштажып чоруур чамдык кижилер база бар.

Ажылдың чорудулгазында ілереп кээп турар четпестерни шалыкын чайладыр дээш совхозтуң директизиязы, партком болгаш кодаа Советтиң күүскому ам-даа шинтиирлиг хемчегларни алыр апаар. Бо чугула ажыл-херекке коллектив, коммунист база ажылчын бүрүзүнүң идепкейлиг киржилгезин хандырып турган, совхозка мал чеминн белеткээриниң планын күүсединн дээш бүгү үүлдерни кызыр бис.

Д. САРЫГЛАР,
партком кежигүнү.

● Демниг иштиң түңнелдери ● Нарынчылар мурнунда ● «Хоочураан» АВМ ● Сиген шаңында инектер ● Ортумак деннел-биле ● Ажаап, сөөртүрүн дүргедедир ●

ТЕС УНУНУҢ шыналазындан, алаак-шыктарындан кескен черлик меде холушкактыг чаагай сиген хөй-хөй хойжу бригадаларның, фермаларның мал чеминге хереглелии чыл бүрүде хандырып келгенин эрвичилер ви билир. А бо чылын ол шөлдерден ындыг эки дүжүт алдынмайн турар: кандаашкының үржүү каяа-даа дескн болган.

— Энир чылын үш-дөрт машина иштн сигенни кезип ап турган черлеривистен ам дөңгүп-ле бир машина иштии кезип тур бис—деп, «Чаа оруқ» совхозтуң дөрт дугаар хойжу бригадазының малчыны Сидоо Спартак чугаалады. Шынап-ла, ооңдарның хол кадыырлыг карбап эрткилээн черлеринде шоолуг эвес дүргектер арткылаан болду. Оларны грабльден бөлерге-даа чер албас, гектардан 2—3 центнер четсе-ле экизи ол. Ынчалзажок «Чаа оруктуң» хойжулары сиген үнмээн-дир дээш аңаа олурбааннар: ажы-төлүн эдерткеш, аът-тевенн хөлдеигеш, мал чеми белеткээрнче бригада-бригада аайы-биле бир деминг ажылдап киргеннер. Оларның аразындан боттарының организастыг, ажылгыры-биле коммунист Севилбаа Байыр-ооңдуң удуртkаны дөртку хойжу бригада ылгалып, чарышка өскелерни мурнай берген. Бригада 250 тонна сиген белеткээр планының чартык кезиин август 6-да-ла күүседипкеи болгаш ажылының темпизин оожумнатпайн турар. Дески шөлдерниң сигенни тевелерде сөөртүрген ийи машина-биле кестирерге, өске ийи теведе кошкан грабльдер-биле бөлүп, кыштагларже удур сөөртүп турар. А сигенни техника-биле кестинмес, ыяш-даштыг-черлерде хол кадыырлыг улус тургулапкан. Үзэрби кижиниң чартык кезии сигенни кезип турда, артканнары бөлүп, чүдүрүп, сөөртүп турар. Даразында эдлегде солуттур тургуланкаш, ажылын уламчылаар. Бо ажылга мергежээн Чооду Төмүр-оол, Ким Шактар дээн ышкаш хоочуннарның, Алексей Оолак, Радик Севилбаа, Сергек Даңмаа ышкаш аныяк оолдарның база школачы Слава Осурнуң, аныяк коммунист чолаачы Андрей Кырның ажыл-ишчи үлегерин эдергеннер чангыс бо эвес, өске-даа бригадаларда хөй. Оон ангыда чаа-оруқчулар мал чеми белеткээрнге тыртар күш кыдыр тевенн ажылтап турары база онзагай Арга-курлавырларны дилеп тып, ажылган турарының бир чижээ бо-дур.

Совхозта нинтизи-биле 220 ажыг кижи сиген болгаш будук-бүрү белеткээрнде киржип турар. Механизастаттынган бригада болгаш хол кадыры-биле сиген кезип турда, звеноларда ажыл-ишчилериң сагылга-чуруму, өске-даа үүлдерни барымдаалаар. Оон ангыда хол кадыры-биле сиген кезер кижилерге холбаштыр кезери берге—шыргай арыг, тал, хараганнар аразындан, бута-сумун кыдыынлап, дөңгеликтиг черлерден кайы хиреии кезип белеткээнин база көөр.

Сигенчилер ортузунга чарыштың негелдезин ёзугаар ооң түңнелдерин коммунист К. Хомушку баштаан комиссия чеди хонуктан үндүргеш, шаңнап, мактаар мурнакчылар дугайында сапалды совхозтуң директизиязынга, ында парткомга болгаш ажылчын комитединге киирип турар. Чемнер белеткээ ягелээнден бээр түңнелдерни алаан каш удаа үндүргеи. Механизастаттынган звеноладр (удуртукчулары Д. Саая, К. Амыр, Чүнеи), Эрги-Барлык ортумак школазының башкылар звеноузу (удуртукчузу С. Салчак) чарыштың мурнуку одуругга кирип келгеннер. Августуң эгезинге чедир совхоз сиген белеткээр планының 85 хуу күүседип алган. Коммунистер удурткан бо звеноларда ажыл-херек ам-даа күжениишкинниг үргүлчүлевишаан.

Партком болгаш партия эге организациялары мал чеминери белеткээрин эгелээн үеден бээр-ле бүгү партийжи политмассалыг ажылды сиген шөлдеринче шилчиткеи. Агитаторлар, политинформаторлар болгаш лекторлар сигенчилер ортузунга масса-политиктиг ажылды, а Эрги-Барлык суурнуң Культура ажылдакчылары кино база концерт көргүзүглерин тускай планграфик ёзугаар чорудуп келген.

Ооң-биле кады бисте мал чеминиң белеткелинде бүгүле үүлдер дең-дески чоруп турар деп база чугаалап болбас. Ылаңгыя силос белеткээрининң темпизи соңзум. Ооң ажаалдазынга киржип ужурлуг үш комбайн баштайгы хүннерден-не үредип эгелээн. Ол дээрге ажылга улуг мооңдакты тавarышгырын турар. Нинтизи-биле кайда-даа бо хире чугула харылсалгалыг кампания чоруп турда, аңаа киржириидеи оспаксыраар, арагалап алган совхоз төвүнде элең-тендин кылаштажып чоруур чамдык кижилер база бар.

Ажылдың чорудулгазында ілереп кээп турар четпестерни шалыкын чайладыр дээш совхозтуң директизиязы, партком болгаш кодаа Советтиң күүскому ам-даа шинтиирлиг хемчегларни алыр апаар. Бо чугула ажыл-херекке коллектив, коммунист база ажылчын бүрүзүнүң идепкейлиг киржилгезин хандырып турган, совхозка мал чеминн белеткээриниң планын күүсединн дээш бүгү үүлдерни кызыр бис.

Д. САРЫГЛАР,
партком кежигүнү.

РИТАМИННИГ ДАЛГАН белеткээр АВМ районда чангыс-ла Ленин аттыг совхозта тургустунган. Ынчангаш өскелерге бодаарга, бо ажыл-агыйның хойжулары чаа төрүттүгнеи хураганнарын хоолулуг эки чем-биле чемгерер артык арганыг. Бо чылын 100 тонна витаминниг далганны белеткээри планнатынган. Херек кырында ам чүтле 11 тоннаны белеткээн. Мындыг хожудаашкынның чылдагааны чүдел? АВМ-ни аңаа туруушкуи чок, бүдүрүкчүлүг ажыглаарының хемчегларин баш бүрүнгаар ап чорутпаанында. Оон үржүүнден агрегат болганчок-ла үредип, орта ажылдавайн турар. Бистин аңаа чоргаанывыс мурнунда хүннерде АВМ үредгеш, 4—5 хонукта ажылдавайн болду. Оңу эдип, ажылдадып шыдаар кижиин совхоз тускай өөредип албаан болганда, Кызылдан специалистер чалаар ужурга тавarышкан. Ынчалзажок Сельхозтехкүркомбуң Кызылда районнар аразының каттыжыышкынындан келген эштер чагыгны хүлээп алгаш, ону күүседирин чуду-каралапкан болган. Олар чоруй баарга, АВМ будун чартык хүн ажылдаш, база турун алган: генераторларның бирээзи ажылдавайн барган. База катап улус эккеп, сентедир ужурга тавarышкан.

Бо совхозта мал чеми белеткээр ажылдың темпизиндаа, белеп чемнерниң кадагалалы-даа чогуур деңнелге четпее дээрии чамдык саннар, фактылар көргүзүп турар. Август 11-ге чедир совхоз бөдүүн чемнер белеткээрни чүтле 18,1 хуу күүседип алган. Бо дээрге районда эң куду көргүзүт.

АК-ЧЫРААДАН кезип, пресстээп, сөөртүп эккелген сигенни сүт-бараан фермазының кышкы турлаалында дүжүрүп турар болгаш чыып үндүрген пресстер хүн келген тудум көвүден ораа. Ынчалзажок ооң кадагалалыңче чогуур кичээгей салдыр майын турарын үлдеп. Овааландыр чыып үндүрген сигенни долгандыр кажаалаваан, суурның хөй инектери оңу-едойлап эгелээн. Ак-Чыраның шыналарында майгыннарда чурттан, изиргe, чазс-чарлыда ол сигенни белеткээрнге улуг күжүн үндүрүп, дериктан турар кижилер оңу, оларның белеткээн сигенин, суур инектерни газа базып, чип турарын көөр болза, чөпүт хомудаарны чугаажок. Совхозтуң удуртукчуларынга (директор З. Байзай, партком секретары К. Седип) ол хомудаачыг эвес бе?

Район төвүнүң будүрүлгелер, албан организациялар коллективтериниң база суурнуң агитквартираларының шефчилери бо совхозка будук-бүрү белеткээрнге улуг дузаны чедирип турар. Районда чаңгыс-ла бо совхозта сенажтаан 90 тонна будук-бүрүнү болгаш витаминниг далган кылдыр болбазырадып турар будук-бүрүнү белеткээрнге шефчилер төлептиг үлүүн киирген болгаш кирип-даа турарлар.

Совхозтуң бодундан шупту 150 кижи мал чеми белеткээрнче кирген. Ак-Чыраада 12 кижилиг механизастаттынган бригада, сүт-бараан фермазының, хойжу бригадаларның коллективтери, суур чурттакчыларындан тургустунган ийи звено ажылдан турар. Пресстээн сигенни удур сөөртүрүнге 4—5 машинаны быжыглаан. Бо чугула кампанияже хөй үлүстү мобилизастаан болгаш ажыл соксаал чок уламчылап турааза, шинти темпизи чер албайн турарын үстүнде айыттывыс. Улустуң идепкейин, хей-аъдын, күженишкинии көдүрериниң дээштиг хемчегларин алыры чүтле совхозтан эвес, харын районнуң партия, совет, ажыл-агый органнарындан иегеттинип турар-дыр.

МӨРЕН» СОВХОЗ (директору Б. Сайды) бо чылын нинтинииң малынга 3230 тонна бедүүн чемнерни белеткээр планныг. Августуң башгайгы он хонуунуң төнчүүнге чедир ажыл-агыйда 603 тонна сигенни белеткээн. ол планның 21,5 хуузу болуп турар. Ооң иштинде 573 тонныны пресстээн. Ам мал чеми белеткээринде 120 ажыг кижи хаара туттунган болгаш оларның хөй кезии база-ла Ак-Чыраада ажылдан турар.

Бо саннардан алгаш иөөрге, мөренчилерниң ажылының темпизи-даа, будүрүкчүлүүдаа хиреліг-дир. Совхозтуң девискээринде сиген-шырбил чегей үнгеии маңаа база салдарлыг болган болбайн аан. Ынчалзажок ажылды участок бүрүзүнге бир деминг, шалыкын организастаазы, өскелерниңиден куду эвес көргүзүглерни чедип ап болур аргалар бар.

АВГУСТ 11-ИҢ МЕДЭЭЗИ-БИЛЕ көргүзерге, Эрзин район сиген белеткээрнге мурнуу зонаның дөрт районунуң үшкү черинде чоруп, 3588 тонна сигенни белеткээн. Тес-Хеминиңге 2441 тонна. Овурнүүнге 758 тонна четпейн турар. Ынчангаш ук районнуң сигенчилери чарыштыг кожаары—тес-хемчилерден орынчок хожудан, ажылын ам-даа шуудадып ыыдавайн турары көскү-дур. Мал чеми белеткээрниң шалыпчы айларының арткан хонуктарында темпизи шаңгырчыдып, черде кестинген болгаш болдуимээн азы прессеттинмээн сигенни ажаарын база Ак-Чыраадан үндүр сөөртүрүн дургедедирн негеттинип турар.

Х-К. МОНГУШ.
«Шынның» тускай корр.

КҮЖҮВҮС - НАЙЫРАЛДА

ЛЕНИНЧИ НАЦИОНАЛ ПОЛИТИКАНЫҢ ТИИЛЕЛГЕЗИ

1921 чылда Тывага улусчу революция тиилээн. Оон бээр 60 чыл болган. Бо үениң дургузунда акы-дуңма совет улустарның ачызында Совет Тыванның экономиказы, культуразы чечектелген, сайзыраңгай Автономнуг Совет Социалистиг Республика апарган

1921 ЧЫЛДЫҢ августуң 14-те, ынчаарда Атамановка деп турган, амгы үеде Кочетово суурга Бүгү-тываның хуралы Тывага улусчу революцияның тиилээнииниң дугайында чарлаан, Совет Россия-биле кадыкавиледдежип алган, чуртту капиталистиг эвес оруктап, социализмче хөгжүдер сорулгалыг Тыва Арат Республиканың тургустунганының дугайында шиитпирни хүлээп алган.

Тываның улусчу революциязы Октябрьның социалистиг Улуг революциязының салдары-биле өскээш, тиилээн. Ол бодунуң эчис сорулгаларының болган байдалының-даа талазы-биле антиимпериалистиг, антифеодалдыг болган чаа хевирниң улусчу-демократтыг революциязы болган. Ынчангаш кол-ла шимчекикчи күш болза, Россияның ажылчын ангызының дузаламчызыга болган деткимчезинге даянган малчын араттарның удуртукчу болган башкарыкчы күжү — ТАРН болу берген. Феодалдарның политиктиг тергиндээшкинин узутканы болган улусчу эрге-чагырганы тургусканы Тывага улусчу революцияның эң чугула чаалап алышкыннары ол болган.

60 чыл дээрге, төөгүге ындыг-ла улуг эвес хуусаа болур, ынчалза-даа тыва улустуң салым-хүүзүнга ол дыка улуг рольдуг болуп турар. Ол үениң иштинде Тывага кайгамчыктыг чаартылалар болгулаан! Тыва улустуң бөгүнгү чечектелишкинче, аас-кежиктиг амыдыралче оруу — Улуг Октябрьның, ленинизмниң болган СЭКП-нин ленинчи национал политиказының бүтү талазы-биле күжүнүң маргыжар арга чок хереченнели боон турар.

Улуг Ленинниң ады биске кызыгаар чок үнелиг. Тывалар ону «Улуг Ленин башкы» деп адап, чогум-на ол тываларның национал болгаш социал мөлүгделден хосталырының оруун айтып бергенин оон-биле илередип турарлар. Бистиң аныяктарывыс Ильичниң ажыл-амыдыралыкаан көрөнип ап, а улуг назылыглар боттарының чаа Тыва дээш демисежип эрткен амыдыралды оруун Ленинниң ады-биле холбаштыр көрүп турарлар. Социалистиг революцияның ырак мурнунда-ла В. И. Ленин национальный бот тодараттынар эргезинин бот-тодаргай сорулга-биле ССРЭ-нин Дээди Советиниң Президиумуну 1961 чылдың октябрь 10-да Тыва автономнуг областы Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республика кылдыр эде организастаар дугайында Чарлыкты хүлээп алган.

Тываның хөгжүлдезин үлетпүр будүүлгезиниң өзүлдезинден көрүп болур. 1944-1978 чылдарда оон хемчээли 62,2 катаа өскен. Бир эвес 1944 чылда улус ажыл-агыйынга оон үлүг чүгле 19 хуунуң эзеп турган болза, амгы үеде бүгү ишти продукциязының чартыынган хөйүн эзеп турар. Оң-оң улуг будүүлгелерни ажыгалдаа киирген. Оон иштинде «Тыва даг-дүгү», «Тыва кобальт» комбинаттары, хөмүр-даш разреи, тудуг индустриязының, аъш-чемниң будүүлгелери, бедик вольтулуг электри шугуму, автомобиль оруктары ажыгалдаа киирген, аът өртээр өрген турбаан черлерде хоорайлар, суурлар туттуунган. 36 чыл мурнунда бир чыл дургузунда будүүрүп турган үлетпүр продукциязы ам чангыс хүнде будүүрүп турар.

Тыва чүгле онгу беш чылда 700 ажыг КамАЗ-ты алган, Як-40, Л-410 самолёттарны, Ми-8 вертолетту аргыжылгага ажыглап турар. Сибирьниң дыка хөй хоорайлары-биле Тыва агаар харылзаалыг. 1979 чылда Москва — Кызыл аразының дөрт агаар оруу ажыттынган. Республикада амгы үениң радио-телефон харылзаазы, телевидение ажылдап турар.

Совет Эвилелиниң материал-техниктиг дузаламчызының база партияның область организациязының политиктиг болгаш организакчы ажылчорудулгазының түңнелинде бежен чылдарның ортан үезиндезинде арат ажыл-агыйларның коллективизациязы доозулган. Бо бүгү көшкүн араттарның ажылын, амыдыралын үндезинин-биле өскерткен, Тываның көдээ ажыл-агыйының будүрүкчү күштерин сайзырадырынга калбак оруктар ажыткан. Совет эргечагырганың чылдарында көдээ ажыл-агыйга ниити продукшияның будүрүлгези 19 катап, малының баш саны 37 катап, тарылга шөлү — 14 катап өскен.

Чүрттакчы чонның материалдыг чаагай чорду экижип турар. Чылдан чылче коммуналамыдырал, садыг, эмнелге, социал хандырлгазы өзүп орар. Онгу беш чылда чүрттакчы чонга онаштыр акша орулга 21,6 хуурга өскен, ажылчынарның, албан-хаакчыларның шалыны 11 хуу улгаткан.

ТЫВА улус утаан-бодал өзүлдезининң талазы-биле улуг чедишкиннерлиг болган. 157 ниити билиг школаларында 63 муң ажыг уруглар өөренип турар. Кызылдың педагогика институду, Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалы, он ийи ортумак тускай өөредилге черлери болгаш профтехучилищелер улус ажыл-агыйының кадрларны белеткеп берип келген. Чылдын-на конкурстан дашкаар 140 кижини чүрттүң дээди өөредилге черлеринче чорудуп турар. Москвада, Ленинградта, Киевте, Новосибирскиде, Томскиде, Барнаулда, Красноярскиде, Иркутскиде, Улан-Удэде, Хабаровскиде болгаш өске-даа хоорөйларда чүс-чүс оолдар, кыстар өөренип турар. Амгы үеде республиканың улус ажыл-агыйында дээди болгаш ортумак эртемниг 24 муң специалистер бар.

Тывада культура, эртем алban черлери, ном үндүрүлгези, паралага, радио болгаш телевидение сайзыралды алган. Тываларның аразындан дуржулгалыг партия, советажылагый ажылдакчылары, салымныг эртемденнер, чогаалчылар, композиторлар, артистер, чуруукулар үнген.

Республиканың ажыл-херектерин башкарарынга ажылчы чоннар идепкейлиг киржип турар. ССРЭ-ниң Дээди Советинге 12 депутат, РСФСР-ниң Дээди Советинге — 2, Тыва АССР-киң Дээди Советинге — 130, республиканың чер-чер Советтеринге 3715 депутат сонгуткан.

Партияның ленинчи национал политиказының, совет улустуң ака-дуңма кадыкавиледдежилгазының ачызында, тыва улустуң кызымаккай күш-ажылының түңнелинде Тывага улуг чаартылгалар болган. Республикада амгы үеде Совет Эвилелиниң 40 ажыг нацияларының, улустарының төлээлери бир эп-сеткилдиг, найыралдыг ажылдап, чүрттап турарлар. Тыва АССР-ниң түгүнде Ленин, Улустарның Найыралы орденнер чайынган чоруур, ол болза коммунистиг ниитилелди тургузуп турар бистиң чаңгыс чер-чуртуларывыстың күш-ажылын бедик-биле үнелээни-дир.

Тыва улустуң социалистиг утка-шынарлыг, национал хевирлиг культуразының чечектелишкини — республиканың экономиказының, бүгү талалыг хөгжүлдезиниң ышкаш, совет ниитилел болгаш күрүне тургузуунук, Төрээн чүрттүң улустарының ака-дуңма найыралының чайынналчак херечизи болур — дээрзин СЭКП ТК-ниң кежигүнүне кандидат, СЭКП обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин тыва бижикти үидезилеп тургусканындан бээр 50 чыл болган оюнда онзалап демдеглээн.

Улусчу революцияның 60 чылын республиканың ажылчы чоннары СЭКП-ниң XXVI съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик кодуруушкүнүг ажылдап турар үеде демдеглеп турар. Олар моон соңгаар социалистиг Төрээн чүрттүүн экономиказының, социал хөгжүлдезининг чечектелишкини дээш улам тура-соруктуг ажылдаарын хүлээнип турарлар.

Ю. АРАНЧЫН.
Тываның эртем-шинчилел институдунуң директору, төөгү эртемнериниң кандидады.

АРЕВЭНИҢ КИРЖИЛГЕЗИ-БИЛЕ

Ленин, Улуг Октябрь, революция деп өөстер 1917 чылдың төнчүзүнде, 1918 чылдың эгезинде бистиң Чөөн-Хемчикке, Өвүрге дыңналып көөп турар апарган. Орус чүрттүнда чонну дарлап, мөлчүп турган хаан чазакты Ленин деп кончуг улуг угаанныг кижи баштаан ядыы, хөлечик кижилер хувисказал өөскүткеш, дүжүр октаан, бөдүүн ядыылар хостуг эрге-шөлдээлиг болган дижип чон чугаалажып турар чүве. Ол революцияның херел чыры бистиң ыраккы Тывавыска база чедип ирээп турганы ол.

Чүс-чүс чылдарда аар, берге дарландыр, мөлчүгдедиң болгаш түргедедиң адаанга чоруан тывалар орус большевиктериниң болгаш партизаннарның дузазы-биле хостуг эрге-шөлдээ дээш, аас-кежиктиг амыдырал дээш ол үеде маадырлыг демиселче кайы хире эрес, соруктуг кедүрүүн үүнүп органын мээң салгалымның хоочун кижилери эки билир. Тывага тамаату дайынының чылдарында дайынналарны чылча шаварынга, оон соңгүнде улусчу революцияны өөскүдеринге болгаш революция соңгүнде аңы демиселинге болгаш чаа амыдыралды тургусчурунга ол үениң аныяк кижилери эң идепкейлиг киржип турганы база-ла сагыш сеткилден уттундурбаан.

Ынчан кончуг аныяк үем турган. Ол шуургаанныг болуушкуннарга киржип-даа тургуладым. Баштай-ла 1925 чылда Хем-Белдиринге (амгы Кызылга) ным сургуулугга киргеним амыдыралдың улус оруунче киреринин эгезин салган. Ол чылдың күзүнүнде Таңды Тыва улустуң үшкү улуг хуралынга, а оон соонда Тываның аныяктарының революстут эвилелиниң организастыг бирги улуг хуралынга төлээ-даа болуп кириштим. Ылангыя аревэниң бирги улуг хуралынга аревэниң Уставын база программазын хүлээп алган болгаш өске-даа айтырыгларны чугаалашкан чүве. Арево Төп Комитединиң даргазынга чаныш-сыныш чок аныяк эш Иргит Шагдыржапты соңгаан бис. Соңгүүредир ол Тываның Араттың революстут намынның Төп Комитединиң Чингине секретарынга-даа ажылдап чорду.

1928 чылдың декабрь төпчүзүнден 1929 чылдың январь эгезинге чедир аревэниң Үстүрткү улуг хуралы ТАРН ТК-ның кежигүнериниң революсчу болүүнүн удуртулгазы-биле эрткен. Анаа нам болган чазактың башында турган барыын үзелдиг хоралаккы идегеттерни эң баштай-ла сойгалап, чидия-биле шүүмүүлээн болгаш ол идегеттер-биле эштеп чок демиселди чорудар дугайында айтырыгны принципиалдыы-биле тургускан.

Ынчаарга 1929 чылдың январьда болган ТАРН ТК-ның болгаш Төп контроль комиссиязының каттышкан пленуму аревэниң IV улуг хуралының сөөлүн бүрүн түүлдүг деп көргеш, нам болган чазактың башынче шүргүн киргеш, чонга улус хоралакчы үүлгедигни кылып турган бүтүнес идегеттерни албандужаалыдан дүжүрер талазы-биле шиитпирлиг хемчеглерни алган болгаш оларны намдан үвдүрген...

Бо дээрге 20 чылдарның эгезинден оон төнчүзүнге чедир болуушкуннарның түүлеийи-чаңгыс чижектери-дир. Ол үеден-не арево болгаш аныяк салгал намның бүдүүредиг дузалакчызы болуп турганы оон-на илдең-дир. Амгы үениң комсомолу, аныяк салгалы бүгү түүлдерге, кана-даа база-ла бистиң партивыстың, коммунистерниң бүүреллиг дузалакчызы болгай. Анаа бүгү чон чоргаарлыр.

Седип-оол ТАНОВ,
1929 чылдан бээр СЭКП кежигүнү, персональный пенсионер.

ЫНАКШЫЛДЫҢ СӨСТЕРИ

Алдан чыл бурунгаар, 1921 чылдың август 14-те, Таңды-Тываны Тыва Арат Республика кылдыр чарлаан. Кинчи, бекке быжыг аскактаттыраан черниң ажылчы чоннары берге демиселге чаалап алган хосталлазының өкдүр чаазайын ынчан бир-ле дугаар жеперп билгеп.

Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары ол байырлалды тывалар-биле кадыкүш-ажылчы чедишкиннерлиг үткүп, демдеглеп эрттирер. Алдан чылдар дургузунда алдарлыг орукту эрткен акыларынга, үгбаларынга, дуңмаларынга олар эң эки күзээшкиннерни чедирип турар.

Бердянскиде, Азов далай эриинде украин хоорайда, ол төөгүлүг болуушкунну демдеглеп турар.

Бистиң хоорайда тургустунган «Ак-дуңмалыкы чалгыдан деп эртем-чогаадыла ниитилелди ака-дыы нацияларның төлээлеринден тургустунган. Амгы түнгерде ниитилел тыва литератураны болгаш уран чүүлдү калбавиле пропагандалаар ажылды чорудуп турар. Украина биле Тыва чеже-даа ыракта болза, оларның аразында ака-дуңмалыкы харылзаа быжыг, ол тиг амыдырал дээш ол үеде маадырлыг демиселче кайы хире эрес, соруктуг кедүрүүн үүнүп органын мээң салгалымның хоочун кижилери эки билир. Тывага тамаату дайынының чылдарында дайынналарны чылча шаварынга, оон соңгүнде улусчу революцияны өөскүдеринге болгаш революция соңгүнде аңы демиселинге болгаш чаа амыдыралды тургусчурунга ол үениң аныяк кижилери эң идепкейлиг киржип турганы база-ла сагыш сеткилден уттундурбаан.

Ынчан кончуг аныяк үем турган. Ол шуургаанныг болуушкуннарга киржип-даа тургуладым. Баштай-ла 1925 чылда Хем-Белдиринге (амгы Кызылга) ным сургуулугга киргеним амыдыралдың улус оруунче киреринин эгезин салган. Ол чылдың күзүнүнде Таңды Тыва улустуң үшкү улуг хуралынга, а оон соонда Тываның аныяктарының революстут эвилелиниң организастыг бирги улуг хуралынга төлээ-даа болуп кириштим. Ылангыя аревэниң бирги улуг хуралынга аревэниң Уставын база программазын хүлээп алган болгаш өске-даа айтырыгларны чугаалашкан чүве. Арево Төп Комитединиң даргазынга чаныш-сыныш чок аныяк эш Иргит Шагдыржапты соңгаан бис. Соңгүүредир ол Тываның Араттың революстут намынның Төп Комитединиң Чингине секретарынга-даа ажылдап чорду.

1928 чылдың декабрь төпчүзүнден 1929 чылдың январь эгезинге чедир аревэниң Үстүрткү улуг хуралы ТАРН ТК-ның кежигүнериниң революсчу болүүнүн удуртулгазы-биле эрткен. Анаа нам болган чазактың башында турган барыын үзелдиг хоралаккы идегеттерни эң баштай-ла сойгалап, чидия-биле шүүмүүлээн болгаш ол идегеттер-биле эштеп чок демиселди чорудар дугайында айтырыгны принципиалдыы-биле тургускан.

Ынчаарга 1929 чылдың январьда болган ТАРН ТК-ның болгаш Төп контроль комиссиязының каттышкан пленуму аревэниң IV улуг хуралының сөөлүн бүрүн түүлдүг деп көргеш, нам болган чазактың башынче шүргүн киргеш, чонга улус хоралакчы үүлгедигни кылып турган бүтүнес идегеттерни албандужаалыдан дүжүрер талазы-биле шиитпирлиг хемчеглерни алган болгаш оларны намдан үвдүрген...

Бо дээрге 20 чылдарның эгезинден оон төнчүзүнге чедир болуушкуннарның түүлеийи-чаңгыс чижектери-дир. Ол үеден-не арево болгаш аныяк салгал намның бүдүүредиг дузалакчызы болуп турганы оон-на илдең-дир. Анаа бүгү чон чоргаарлыр.

Седип-оол ТАНОВ,
1929 чылдан бээр СЭКП кежигүнү, персональный пенсионер.

«УЛУГ ОКТЯБРЬНЫҢ ОРУУ-БИЛЕ»

Тывага улусчу революцияның 60 чылынга тураскаткан мындыг аттыг номну Тывалың ном үндүрер черинде чоокта чаа парлап үндүрген.

Номну СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшиннин «Улуг Октябрьның тугунуң адаа-биле» деп чүүлү-биле ажыткан. Оон улаштыр төөгү эртемнериниң доктору Н. А. Сердобовтуң «Коминтерн болгаш Тывага улусчу революция», төөгү эртемнериниң кандидаттары А. К. Кандай, М. Х. Маңнай-оол, В. Ч. Отур оларның «Идепкейлиг амыдыралчы туруш — амыдыралдың социалистиг хевирниң чардынмээ кезээ», «Тыва кижи» деп этнонимниң тыныгланыышы», «Тывага культура революциязының дугайында айтырыгларга», экономика эртемнериниң кандидады В. А. Ковеелдуң «ТАР үезинде акша болгаш акша саарылгазы» деп болгаш өскелерним-даа ханы утка-шынарлыг он ажыг чүүлдерни парлаан.

Ук номну орус дылга үндүрген.

УСТҮНДЕ ЧУРУКТА: СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң бажыңы.

В. УГЛИКТИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

● ● ●

ОРТУЗУНДА ЧУРУКТА: Тыванның кызыл партизаннары. Солагай таладан А. Звягинцев, С. Зубков, С. Кочетов, И. Коровин, М. Турков.

(Чурукту Алдан-Маадыр аттыг музейниң фондузундан алган).

● ● ●

№ 48 тудуг эргелелинде Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу В. Борбак-оолга удуртkан комсомолчу-аныяктарның бригадазында Совет Эвилелиниң хөй национадлыг улустарының төлээлери ажылдап турар.

АДААНДА ЧУРУКТА: оларның чамдыктары хакас Л. Боровенкова, тыва В. Доржу, татар А. Гимат-Шиколова, тыва Н. Ооржак олар ажыл-ижиниң дугайында чугаалажып турары.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

саннар, фактылар

● **Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республика 170,5 муң дөрбелчии километр шөлдүг, 266,8 муң кижи чурттакчылыг.**

● **Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында Тываның ажылчы чоннары совет улуска акы-дуңманың дузаазын чедирген. Фронтуже 40 муң хире дайынчы аъттарны, 10 миллион ажыг акша түңнүг 5 эшелон белекти чоруткан. Дайынчы самолёттар садырыпка 1,8 миллион акшаны тыттыган. Украинаның Киев областың фашистиг дарлалдан хостаарын районнарынга дузаламчы кылдыр 26572 модурганы чоруткан. Тываның ажылчы чоннарының фронтуже чоруткан материалдыг дузаламчызының ниити түңү 19 миллион ажыг акша болган.**

● **1944 чылдың август 17-де ТАР-ның Бичe хуралының Оюза сессиязы ССР Эвилелиниң составынга республиканы хүлээп алыр дугайында дилээн ССРЭ-ниң Дээди Советинге Декларациязын хүлээп алган. РСФСР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Чарлыы-биле 1944 чылдың октябрь 13-те Россия Федерациязының составынга республиканы автономнуг область кылдыр киргеп. 1961 чылдың октябрь 10-да автономнуг области автономнуг республика кылдыр эде организастаан.**

● **Тыва АССР-ниң үлетпүр будүүлгезиниң хемчээли тоску беш чылга деңнээргe 119,5 миллион рубльден ажыг продукцияны будүрген.**

● **Тывага онгу беш чылда В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың ийиги эзлүзү, Элегес-Аксының түүйбу заводу болгаш өске-даа будүүлгелер ажыгалдаа киргеп.**

● **Онгу беш чылдың планның онаалдаларын 75 будүүлге, совхоз, 288 пех, участок, ферма, бригада, звено, 5 муң ажыг ажылчыннар хуусаа бетинде ажыр күүсеткеп.**

● **Эрткен беш чылда республикага 478 муң дөрбелчии метр чурттарга шөлүн, 5517 олуттуг ниити билиг школаларын, 2900 орунлуг школа назынын четпээн уруглар ясалбаа черлерин, 5460 олуттуг Культура бажыңнарын ажыгдаада киргеп.**

● **Республиканың школаларында, дээди болгаш ортумак өөредилге черлеринде 74 муң хире кижи өөренип турар.**

● **Тыва АССР Совет Эвилелиниң составынга киргенинден бээр 20 чыл болганында Ленин орденниге, ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чыл оюнда Улустарның Найыралы орденниге шаңнаткан.**

ХӨЙ УРУГЛАРЛЫГ ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕН-БИЛЕ БОЛГАШ «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

(Эгези № 187 «Шында»).

ТОЖУ РАЙОНДАН

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иенин алдары» орденниң II чергези-биле

Мария Дамбраевна **Бузураш** — Азаста уруглар садыныҢ кижизидикчизи.

Чедя уругну божаан болгаш кижизиткен иени «ИениҢ алдары» орденниң III чергези-биле

Долина Аковна **Тонгурбан**— Ийде уруглар садыныҢ нянязы.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «ИениҢ медалы» медалдың I чергези-биле

Галина Павловна **Владимирова** — авиапорттуң техниктиг ажылдакчызы.

Чанчанмаа Маванчиковна **Довут**— «Тоора-Хем» совхозтуң ажылчыны.

Светлана Семёновна **Ондар** — СЭКП райкомунуң техниктиг ажылчыны.

Сильва Барановна **Чат** — улус депутаттарыныҢ Азас кеДээ СовединиҢ күүскомунуң техниктиг ажылчыны.

Тамзра Чанчаевна **Шанчамай** — Ий ортумак школазыныҢ техниктиг ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «ИениҢ медалы» медальның II чергези-биле

Любовь Хүлербенова **Бараан**—Ий суурда өг-бүле ээзи.

Лидия Тюлюшовна **Монгуш** — Азас ортумак школазыныҢ ажыл-агый эргелекчизи.

УЛУГ-ХЕМ РАЙОНДАН

Тос уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «ИениҢ алдары» орденниҢ I чергези-биле

Уруксаа Донгаковна **Дамдыв**— «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң ажылчыны.

Варвара Кыргысовна **Чанчып** — Чаа-Хөл суурда өг-бүле ээзи.

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иенин алдары» орденниң II чергези-биле

Хавдыш Кыргысовна **Биче-оол** — «УТКА 25 чылы» совхозтуң ажылчыны.

Чечекмаа Түлүшевна **Бүрбү** — «Ак-Дуруг» совхозтуң ажылчыны.

Биченей Сатовна **Хүлер-оол** —«Найырал» совхозтуң ажылчыны.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иенин алдары» орденниҢ III чергези-биле

Дырыс-оол Маядыевна **Комбуй** — «УТКА 25 чылы» совхозтуң ажылчыны.

Долумаа Кенденовна **Кыргыс**— «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң ажылчыны.

Көкештей Доржуевна **Севек-оол** — «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иенин медалы» медальның I чергези-биле

Оржуммаа Оюдаевна **Бадынам** — Арыскан суурда бажың ээзи.

Антымаа Сергеевна **Бичейне** — Чаа-Хөл суурда бажың ээзи.

Мария Тюлюшевна **Дүктүг-оол** — Шагаан-Арыг хоорайда бажың ээзи.

Вера Сакаковна **Каазут** — «Найырал» совхозтуң ажылчыны.

Светлана Шагдыровна **Нурукпан** — районуң улус ээредилге кадлизиниҢ кассири.

Екатерина Донгаковна **Сандакова** — «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң саанчызы.

Меннии Андреевна **Сүрүк-Лама** —«Найырал» совхозтуң саанчызы.

Нордуп Ховалыговна **Тюлюш** — «Улуг-Хая» совхозтуң ажылчыны.

Татьяна Донгаковна **Чатпал-оол** — «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң саанчызы.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «ИениҢ медалы» медальның II чергези-биле

Кара-кыс Ховалыговна **Адыг-Тюлюш** — Хайыракан суурда бажың ээзи.

Наталья Сатовна **Дамбый**— Хайыракан суурда бажың ээзи.

Күнзеңмаа Магаевна **Кандан** — Чаа-Хөл ортумак школазыныҢ техниктиг ажылчыны.

Дайнак-кыс Уйлуковна **Норжун** — «Найырал» совхозтуң саанчызы.

Дөңгур Сатовна **Ооржак** — Чаа Шагаан-Арыг хоорайда бажың ээзи.

Оюмаа Дамбаевна **Очур** — Чаа-Хөл ортумак школазында башкы.

Саяна Сиириковна **Хорлуу**— Чаа-Хөл суурда бажың ээзи.

ЭРЗИН РАЙОНДАН

Тос уругну божаан болгаш кижизиткен иени «ИениҢ алдары» орденниҢ I чергези-биле

Галина Хуураковна **Сандак** — «Мерен» совхозтуң техниктиг ажылчыны.

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «ИениҢ алдары» орденниҢ II чергези-биле

Саяна Кыргысовна **Худер**—. Мөреннии харылзаа салбырыныҢ начальныгы.

Александра Сотнамовна **Ижигин** — «Нарын» совхозтуң ажылчыны.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «ИениҢ алдары» орденниҢ III чергези-биле

Белчитмаа АраҢчаевна **Балган** — «Нарын» совхозтуң ажылчыны.

Евгения Улусовна **Демзин**— «Мерен» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иенин медалы» медальның I чергези-биле

Херелмаа Даргановна **Дажы** — районуң бухгалтери.

Зоя Малчыковна **Мандал**— «Чаа орук» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иенин медалы» медальның II чергези-биле

Наталья Васильевна **Дирчинчал** — «Чаа орук» совхозтуң ажылчыны.

Долума Кыргысовна **Сагаачы** — «Мерен» совхозтуң ажылчыны.

Кезегети Болатовна **Сандыкмаа** — «Чаа орук» совхозтуң ажылчыны.

Аймаа АраҢчаевна **Чалзырай** — «Мерен» совхозтуң ажылчыны.

Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.
Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай,
1981 чылдың июль 30.

Болибүрзектиң судалы

СЭТА-ныҢ КОРРЕСПОНДЕНТИЛЕРИ ДЫҢНАДЫП ТУР

ДОЛУ БИЛЧИИШКИН

УЛАН-БАТОР. (СЭТА). СЭКП ТК-ныҢ ЧиҢгине секретары, СССР-ниҢ Дээди СовединиҢ ПрезидиумунуҢ Даргазы Л. И. БрежневтиҢ МАРН ТК-ныҢ ЧиҢгине секретары, МАР-ныҢ УлустуҢ Улуг хуралыныҢ ПрезидиумунуҢ Даргазы Ю. Цеденбал-биле Крымга найыралчы ужураажыышкынының дугайында дыҢнадыгны МАРН ТК-ныҢ органы «Унэн» болгаш өскеДаа төп моол солуннар бирги арыннарыҢга парлаан. Аиы-дуҢма найыралдың болгаш долу билчиишкинниҢ байдалынга ийи партияның болгаш күрүнениҢ удуртуичулары совет-моол кады ажылдажылганыҢ айтырыгларын база делегей харылзааларының үндезин айтырыгларын, ылаҢгыя Азияда байдалды чугаалашканнар деп, массалыг информацияның органнары онзалап демделгээн.

Дайын кыжаныы чайлаттынган болгаш дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырары чогуур калбак нептерелдиг, ханы болгаш шапкын болган турарын СЭКП биле МАРН ажыг-дуҢмалышкы бүгү партиялар-биле кады чүткүлдүг чедип алыр деп шиитпиргиг тура-соруктуун эштер Л. И. Брежнев биле Ю. Цеденбал олар бадыткааннар деп, «Унэн» бижээн.

Азияга болгаш Оожум өнеан күрүнелериниҢ аразында халдашпазының болгаш харылзааларында күштү ажыглавазының дугайында керээни чарарының дугайында МАРН-ның XVIII съездизинге көДүрген саналды Л. И. Брежнев деткээнин «Унэн» солун демделгээн. ТайбыҢны болгаш бүгү-ниити айыыл чок чорукту быжыглаарының талазыбиле СЭКП-ниҢ XXVI съездизиниҢ көДүрген тодаргай программазының онза чугула ужур-дузалыын Ю. Цеденбал онзалап демделгээн.

Ыраккы Чөөн чүнке бүзүрежириниҢ хемчегларын ажыглаарының дугайында совет саналды боттандырары бүгүниити тайбыҢның үндезиннерин быжыглаарында ажыктыг болур ийик дээрзинге Совет Эвилели биле улусчу Моол бүзүрелдиг деп, МАР-ның төп телевидениезикиҢ тайылбырында айытнаан.

Бүгү Мурнуу-Чөөн Азияны тайбыҢның болгаш оожургадыг турарының зоназы болдурар дугайында Вьетнамның, ЛаостуҢ, Кампучияның көДүргени болгаш ол кавының бүгү чурттарының эрге-ажыктарында таарышкан боттуг идеяны СССР биле МАР-ның деткип турарын моол радионуҢ тайылбырлаичызы демделгээн.

БҮГҮ КҮШ-БИЛЕ

ПРАГА. (СЭТА). ПрофэвилелдериниҢ Бүгү-делегей Федерациязы президент Рейганның нейтроннуг бомбаны бүДүрүп үндүрериң эгелээр дугайында шиитпирин бүгү күш-биле буруу шаап көрүп турар деп, ПБФ-тиҢ шында парлаттынган медеглелинде чугаалап турар. Ол шиитпир боо-чепсекти эндере бүДүрениин талазы-биле чаа үе-чадэ боон, делегей байдалын улам дорайтадып, чавырылышкынны соксадырының орлаДажышкыны боон турар. Ол кара туразында шиитпир ажылчы чоннарга, профэвилелдерииге болгаш бүгү кижи төрелгетенге удур үүлгединшкин болурун ПБЧ демделгээн.

АКШ-тың администрациязының боо-чепсекти эндере бүДүрер талазы-биле чаа үе-чаданы эгелээр дээн орлаДажышкыны Совет Эвилели болгаш өске-Даа социалистиг чурттар боо-чепсекти эндере бүДүрерин сокеадып, делегейниҢ ядролуг дайынының үнүп болур айылын үзүткаарынче утламган тодаргай болгаш боттуг санавдарыны үндүрүп турар үе-де боон турар.

Боо-чепсекти, ылаҢгыя ядролуг чепсекти эндере бүДүрериҢге удур демисел үргүлчүлээр ужурлуг. Делегей реакциязының күштерин кынчыктырбас болгаш бүгү бүрүнгаар дешпилгелиг кижи төрелгетеп-биле кады АКШ-тың чаазаи нейтроннуг бомбаны бүДүрер шиитпириилеп ойталаарынче албадаар дээш бо харыысалгалыг үеде шиитпирлиг базымарны кылырынче Европаның болгаш бүгү делегейниҢ ажылчы чонкарын шуптузуп база профэвилелдерии ПрофэвилелдериниҢ Бүгү-делегей Федерациязы кыйырган.

АРААТАНЗЫГ ПЛАННАРНЫ ҮЗЕ ШАВАР

ХЕЛЬСИНКИ. (СЭТА). АКШ-тың президентизи Рейганның нейтроннуг чепсекти долу хемчээлге бүДүрүп үндүрериҢ эгелээриниҢ дугайында шиитпирин бүгү-делегей Чөөүлели эң-не шиитпирлиг-биле бүруу шаап турар. Ол дугайын ТБЧ-ниҢ шында парлаттынган медеглелинде чугаалап турар. Шериг талазы-биле артыкшылдыг чорукту чедип алырын ораллажын турар америк администрацияның ол базымы бүгү-ниитиниҢ айыыл чок чорууна кыжаныышкын боон, делегейни термоядролуг халапче улам чоокшуладып турарын ол документиде демделгээн.

АКШ-тың администрациязының бо шиитпири — делегейниҢ хөй-ниитизиниҢ күзел-соруунга ажыы-биле удурланган үүлгединшкин боон турар. Нейтроннуг бомбаның кол кезектерии АКШ ам безин кылып үндүрүп турарынче киизээгейни угландыргаш, Тайбының Бүгү-делегей Чөөүлели Рейганның шиитпириниҢ аназ холбаштыр ийи катап айыылдыг боон турарын демделгээн.

Барын Европаның чамдык чурттарында чаа америк ядролуг ракеталарны тургузарының дугайында НАТО-вуҢ шиитпири-биле холбаштыр кеер болза, ыядыг шиитпир ядролуг чепсектиҢ шыгжамырын аажок улуг кылдыр күштелдиреринге чедирер апаарын документиде айытнаан.

Тайбының Бүгү-делегей Чөөүлели болуунуң бүгү-ле национал комитеттерии болгаш ак сеткилдиг бүгү кижилерии америк администрацияның ол шиитпирин киленгээшкин-биле бүруу шаап, ону сонгаарладыышкын чокка күш чок болдурарын негээринче кыйырган. Нейтроннуг бомбаны бүДүрер дээн араатанзыг планнарны делегейниҢ хөй-ниитизи болдурбас ужурлуг.

БАЙДАЛ ДҮШКҮҮРЛҮГ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Ливан сепаратистер августуң онга чедир Кёфар-Тибнит деп чурттачылыг черни болгаш оон чоок-кавызында районнарны үгер-боолар-биле аткап, от ажыдыышкының соксадыр дугайында дугуржулганы база катап үрээнер. Оон түнелинде узуг үреливишкиннер боон, кедээ ажыл-агый төлДерииге ногаралды таварыштырган.

Израиль-биле кызыгаарлажып турар ливан зонадан келген медээлерни өзугаар алырга, чепсектиг сепаратистиг кезектериҢ эжелеп алганы Хаддад районунга израиль шеригдер болгаш техниканыҢ мөөнелиишкини үргүлчүлеп турар. Августуң онунуң хүнүнде Хиама районунче 15 танкыларны болгаш куяктыг машиналарны, инженер кезээн октаан болгаш ынчаарны ИзраильдиҢ Тель-Авив-Иерусалим автомобиль замалыңга Башингтон биле сеулгу диктатура мооидактап, көрей нацияның чаңгыс аай демократтыг күрүне болуп чурттаарынче дүрүм ёзугаар чүткүлүнге шалтыктап турарлар. Шериг-чепсээн дүжүрген шугум Көрей чартык ортулуктуң дал ортузубиле, эттиимес балыг дег болуп, шөйлүп чоруй барган. Чурттуң салым-чолу Канвоиға база таварышкан. Ол базала ийи кезекке чардынган.

Акаа чоруп турувуста, көрей улустуң ынныг демиселия кезээде деткип келгени дээш Совет Эвилелиниге хамаарыштыр өөрүп четтиринишкиниҢ сөстери бистерге бо-ла дыныыр болду. БистиҢ чурттарывыстың улустарының аразында найырал болган кады ажылдажылга моон сонгаар-Даа улам хөгжүүр болган быжыглар Дээрииге боттарывыҢ бүзүрелии көрей эштер илередии турорлар. 1945 чылдың августа Көрейни япон эжелекчилериҢ дарлалындан хостап тура, совет дайынчыларның төккен ханыбиле ол наймрал быжыглаттынган. Аңаа турескаал кылдыр Вонсанда Чаидок даанның кырында гранит турескаал кылдынган. Чаа чечектер ында кезээде чыдар. Улусчу КөрейниҢ амгы аскемнигтиг хүнү дээш амы-тынын берген кижилер Пхеньяның, Вонсанның, Чхончжиниң, ХамхыныҢ болгаш КҮДР-ниҢ өске-Даа хоорайларының болгаш суурларының хөөрлериндe мөңгээ-биле артып калганнар дээрии КҮДР-ниҢ ажылчы чонкары сактып чоруурлар.

Алексей ГЛЕБОВ.
Сергей ДОВБНЯ.
ПМА-ның тускай корр.

Вонсан—Москва.

КИЛЕҢНИГ УДУРЛАНЫЫШКЫННАР

ДҮБЛИН. Америк администрациияның нейтроннуг чепсекти бүДүрүп үндүрериниҢ болгаш ол кавының бүгү чурттарының эрге-ажыктарында таарышкан боттуг санавдарыны үндүрүп турар үе-Даа боон, делегей байдалын улам дорайтадып, чавырылышкынны соксадырының орлаДажышкыны боон турар. Ол кара туразында шиитпир ажылчы чоннарга, профэвилелдерииге болгаш бүгү кижи төрелгетенге удур үүлгединшкин болурун ПБЧ демделгээн.

АКШ-тың администрациязының боо-чепсекти эндере бүДүрер талазы-биле чаа үе-чаданы эгелээр дээн орлаДажышкыны Совет Эвилели болгаш өске-Даа социалистиг чурттар боо-чепсекти эндере бүДүрерин сокеадып, делегейниҢ ядролуг дайынының үнүп болур айылын үзүткаарынче утламган тодаргай болгаш боттуг санавдарыны үндүрүп турар үе-Де боон турар.

Боо-чепсекти, ылаҢгыя ядролуг чепсекти эндере бүДүрериҢге удур демисел үргүлчүлээр ужурлуг. Делегей реакциязының күштерин кынчыктырбас болгаш бүгү бүрүнгаар дешпилгелиг кижи төрелгетеп-биле кады АКШ-тың чаазаи нейтроннуг бомбаны бүДүрер шиитпириилеп ойталаарынче албадаар дээш бо харыысалгалыг үеде шиитпирлиг базымарны кылырынче Европаның болгаш бүгү делегейниҢ ажылчы чонкарын шуптузуп база профэвилелдерии ПрофэвилелдериниҢ Бүгү-делегей Федерациязы кыйырган.

ПАРИЖ. Америк администрациияның нейтроннуг чепсекти бүДүрүп үндүрериниҢ болгаш ол кавының бүгү чурттарының эрге-ажыктарында таарышкан боттуг санавдарыны үндүрүп турар үе-Даа боон, делегей байдалын улам дорайтадып, чавырылышкынны соксадырының орлаДажышкыны боон турар. Ол кара туразында шиитпир ажылчы чоннарга, профэвилелдерииге болгаш бүгү кижи төрелгетенге удур үүлгединшкин болурун ПБЧ демделгээн.

АКШ-тың администрациязының боо-чепсекти эндере бүДүрер талазы-биле чаа үе-чаданы эгелээр дээн орлаДажышкыны Совет Эвилели болгаш өске-Даа социалистиг чурттар боо-чепсекти эндере бүДүрерин сокеадып, делегейниҢ ядролуг дайынының үнүп болур айылын үзүткаарынче утламган тодаргай болгаш боттуг санавдарыны үндүрүп турар үе-Де боон турар.

Боо-чепсекти, ылаҢгыя ядролуг чепсекти эндере бүДүрериҢге удур демисел үргүлчүлээр ужурлуг. Делегей реакциязының күштерин кынчыктырбас болгаш бүгү бүрүнгаар дешпилгелиг кижи төрелгетеп-биле кады АКШ-тың чаазаи нейтроннуг бомбаны бүДүрер шиитпириилеп ойталаарынче албадаар дээш бо харыысалгалыг үеде шиитпирлиг базымарны кылырынче Европаның болгаш бүгү делегейниҢ ажылчы чонкарын шуптузуп база профэвилелдерии ПрофэвилелдериниҢ Бүгү-делегей Федерациязы кыйырган.

Нейтроннуг бомбаны бүДүрүп эгелээр деп Ак бажыдың шиитпирлээни «американнарның яштык херээ» болур, ол чепсектиң курлавырлары «амгы-ыызында» чүтле америк черге кадагалаттынар аназарының дугайында Вашингтонуңуң стратегтериниҢ хоозун чүүлдүрүушкүнүн ол чүүлдү сойгалап илереткен. АКШ-тың бодунуң кожа күрүнелери — Канадага болгаш Мексикага удур дайын белеткен турарыга бүзүрээри берге-ле деп чүүлдү демделгээн. Американнар нейтроннуг чепсекти дайын чорудулгаларының Европада девискээрлеринге ажыглаар деп бодап алганнар. Нейтроннуг бомба ядролуг дайынның кыптыгын болурунуң айылын улгаттырып турарын чүүлдү демделгээн.

БОЛИВИЯДА БАЙДАЛГА ХАМААРЫШТЫР

МАДРИД. (СЭТА). Ла-Пастан ында көөп турар медээлерни өзугаар алырга, Боливияда байдал чоорту орталанып орар. Гарсиа Месаның ёзу-чурумунга удурланган демиселдиҢ төвү апарган Санта-Крус дээр чөөн таласы департаментиде турар шериглер казармаларынче ээп чоруп турар. КризистиҢ таарыштыр шиитпирлеттинии кел чыдарының дугайында медээни ниитизи-биле ол кавы девискээрде чүүлдүгээнүүн утнаан деп, ЭДЭ агентилел дамчыткан. Генерал Натуш Душтуң медеглели база ол дугайын херечилеп турар, кургаг чер шериглериниҢ, шериг-агаар болгаш шериг-далай күштериниҢ командылакчыларындан тургустунган чагырыкчы хунтаның эрге-чагыргазын тура-халышканнар удуртукчуларының мурнундан ол хүлээп көрген.

Хунтаның медеглелин боливи пайысылалда тараткан. Чуртка «демократияны доктаадып тургузарынче болгаш хөгжүдеринче», ол ышкаш кежилер уеде бүгү-ниити сонгулдаларны арттырериичe чүткүлду ол медеглелде онаалаан демделгээн. Ыңчалзажок ол хемчегларии олар кажан тодаргай чорударыл, эрге-чагыргага хунта кайы хире уеде турар бодалдын медеглелде айытнаан.

Даштыкы хайгааракчыларның хереченген турары-биле алырга, сөөлгу чылдарда эң ыыжгыны болган кризистериҢ бирээзин — хамааты дайын болуп чадап чогун кыжаның келген кризисти Боливияга ажыл арткен деп, ЭДЭ агентилел онзалап демделгээн.

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Боливияда байдалдың чоорту орталанып орарының дугайын информация агентилеледеп дыжнадып четкелекте-де, Башингтонда чамдык кижилер ол чуртта болуушкунардан политиктиг капитал меөнеп алырын оралдажы берген. Ла-Паска байдал недергей дүшкүүрлени берген турган дүшта массалыг информацияның реакциялыг чепсектери түскен.

АКШ. Полиция болгаш чажыт албанның агентилери Вашингтонның амгы администрациязының милитаристиг угланыышкынынга, өске күрүнелерниҢ иштики хөрээлериге оон холгаарлап турарынга удурланган америк хөй-ниитизиниҢ чыскаалынга киришкен дээш 80 кижини тудуп, хоругдаан.

ЧУРУКТА: Вашингтонга чыскаалдың киржикчилериниҢ сальвадор хунтаның уржуунга таварышманнарның чуруун тудуп алган чоруурун.

Л. ПАХОМОВАНЫҢ фотозу.
СЭТА-ныҢ фотохрониказы.

Япон эжелекчилерден Корейни хостаары 1945 чылдың август 15-те доозулган

КАНВОННУҢ ЧЕРИНДЕ

Канвоннуң төвү Вонсанга бистин поездивис даңгаар артен чеде берди. Гостиницже бар чыда хоорайның көрүштүг чаражыг магадан чордувус. Хөй каът бажыңнар көрей зодчествонуң эки чаңчылдары-биле болгаш архитектураның амгы үедеги чедиишкиннери-биле таарымчалыг аянашкан. Хоорайда күжениишкиниҢ ажыл-иштиң судалы чер болганда билдинип тур. Далай өртээлинде океан корабльдериниҢ узун-суук алгызы дыңналып кээр. Хоорайның ыдыынган эгелеп калбарып чоруткан шөлдерни шевергии тарып каан, ында ажыл хайныкан.

Америк милитаристериҢ болгаш оларның сеулчу чалчаларының өөскүткен дайынының үезинде — үжен чылдар бурунгаар — бо хоорай хүл-ыйба кылдыр узуткаттынган турган деп чүвеге бүүрээри берге. Өртүмаа-биле бир дербеччин метр черге-ле чеди бомба октаттынган турган. «Хоорайның өртүзүнге ыыталып чыдар бузундулар аразынга душ болуп будун арткан урутлар универмагы турган,— деп, Көрейниң күш-ажыл партиязының можу комитединиҢ секретары Юи Гён Тэк чугаалады.— Чаа чурталга бажыннарын тудуп, үлетпүрүү катап тургузар ужурга таварышкан бис.

Хүл-ыйба аразындан катап тургустуурган Вонсан удам чараш болу берген. Ам ында 250 муң кижи чурттап турар. Республиканың экономиктиг чуруулда Вонсан хөй янзы өнiери-биле онзаланып турар. Машина, судно тудуушкуну, балык болбаазыралыр, пестаавы кылыр, хеп даарааР үлетпүр адырлары ында моөнеттингеп. Ол—КҮДР-ниҢ чөөн талакы эриктеринде аажок улуг далай өртээли, чугула демир-орук белдири. Амгы чеди чыл планында дүүштүр Канвон можуда чаа-чаа шахталарны болгаш рудниктерни тудуп, эрги шахталарны болгаш рудниктерни чаартып, машина тудуушкунуҢ структуразын сайзырангайжыдып турар болгаш чыл келген тудум-на / балык тударын көвүдеп орар.

Канвон — сайзырангай чер ажылдыг можу. Кол культуралары— рис биле кукуруза. Чер кырынын будуш-байдалы-биле алырга, КҮДР-ниң бүгү девискээриниҢ чүгле 18 хуузунуҢ хөрөүнүң болбаазырадып, тарылгага ажыглап болур, Канвонда оон-Даа эвээш — 15-ле хуузу. Арткан кезээ — даглар. Чүгле бедик бүДүргүкүүлүг, суггарылгага, механизацияга болгаш химижидилгеге үндөвилеттинген чер ажылы чуртту чемгерип болдур. Улусчу эрге-чагырганың чылдарында бо талазыбиле хөй чүүлдер кылдынган. КҮДР-де бир муң беш чүс суг хөлбектерии, 40 муң километр суггарылга бугалары бар. 100 гектар тарылга шөлүнге ышаа черлерде чеди. даглыг черлерде алды трактор опаажып турар. Бир гектар шөлге ажылап турар химиктиг чемнишчидилелер будун чартык тонна чедир көвүдээп.

Чайның баштайгы чартыында хаая эвес болгулаар каанналашкын-Даа, оон соонда эгелээр чайныктадыр чаар «чанма» дээр суггур чаъстардаа риске бир демей хоралыг. Бойдустуң өскерлиичел ажыылары Канвоннуң тараажылаырынга коргунчуг эвес апарган дээрии ККП-ниҢ можу комитединге биске чугаалаан. Калбак четкилиг суггарылга системазы бедик дүжүттү доктаамал өстүрер арганы берип турар. Чижээ, 1979 чылда ристиң ортумак дүжүү гектардан-на 72, а кукурузаның 63 центнер болган.

Тарылга шөлү чедишпес чорук шагдан бээр-ле көрей таразчыннарны эң-не берге черлерии тарып ажыллаарынче албалап тургап. XII векте Көрейге чораан аян-чорукчуның демделгээни болза, «бо чуртта дагларың ийлерии безии тарып ажыглап турар, ыяктан көөрге, чер кыры хөй санныг деспектерден тургустунган кылдыр сагындырар». Колдуунда-ла озук, эки-ле дээрге ыяш андазын чепсектиг тараачын кижиге хая-даштыг ийлерден хензиге черни тарылгага ажыглаар кылдыр чаалап алыр дээш каш-каш чылдарның дургузунда халалыг ажылга күжүн чарыгдаар ужурга таваржыр.

Ам ыяш андазының техника солаан. Деспек черлерде шөлдерни ажылдап болбаазыралырынга таарышпыр тоталдып кылган бичии хемчээлдиг тракторларны республикада кылын үндүрүп турар. ККП-ниң эрткен чылдың октябрьда болган VI съездизии ий болгаш кужурлуг черлерни ажыглалга киирерин уламчылаар сорулганы салган.

«Бо болза бистиң Көрейниң кур чери-дир,— деп Юи Гён Тэк чугаазын уламчылады.— Бистиңде кужурлуг черлер чоок болза-Даа, даглар ийлерии андарар ажыл шалыкын чорун турар. Деспектелдиргеп шөлдер Канвоннуң тарылга шөлүнүң 30 хуузу болуп турар».

Түс черниң тараажыларының ам-Даа шиитпирлээр ужурлуг сорулгаларының дугайын можунуң партия комитединге бистерге чугаалап турду. Оларның бирээзи—рис шөлдериниҢ бичии хемчээлдии. Амгы үениҢ техниказын ажыктыг ажыглаары-биле рис шөлдерин улгаттырар деп шиитпирлээн. Өскээзи— ристиң бок үнүштерии аштаар болбаазың машина тургузар ажытырыгның техника талазыбиле вәрии болуп турары. Херектиң ужуру болза, ол культураның аажок сырый үнеринде — бир гектар шөлге чартык миллион ажыг өлүмнерии олдуртур. Гербицидтерии ажыглаарга, түнелии багай эвес болуп турар болза-Даа чайыктаар частарның суу оларны чүй шаап аппаар. Ыядыг болганда чаштап аштаары кижилериҢ холдарының кирживлеэн чокка болдунмас болуп артпышаан. Бо талазы-биле хоорай чурттакчылары, үстүкү класстарның өөренирчилери болгаш шериг албанныглары кооперативтерге улуг дуланы көргүзүп турар.

Канвон сөөлгү чылдарда республиканың дыштанылга төвү апарган. Ында дыштанырынга бүгү-ле таварымчалыг байдалдар бар: оң-оң километр хемчээлдит эштир болгаш хүнге додугар чөрлер, эм шынарлыг малгаштар, хөй санныг радонныг аржаннар. СанаторийлериҢ, дыштанылга бажыңнарының, пионер лагерьлериниҢ тудугларының калбарып турар. МожуниҢ девискээринде Кымгансан — Алмаз даа бедип үне берген. Кымгансанның алдентиг сүүрлериниҢ, хөлдериниҢ болгаш ужарларының тоолда түве дег каас-чаражы көрей шүлүкчүдериҢ «хөй салгалдарын сорук киирип келген, хөй санныг тоожу чугааларда ол дугайы алгатынган. Чүгле КҮДР-ниҢ ажылчы чоннары эвес, совет болгаш өске-Даа дыштыкы туристер база чыл бүрүде аңаа дыштанып турар. Бистер аңаа Москвадан болгаш Приморье крайдан барган ийи балүк туристерге ужураштывыс. Москвачыларның болгаш приморжуларның үнелээшкини бир демей: «Уттундурбас дыштанылга» дээр болду.

Бистер көрей өөнүктериивиле чүүнү-Даа дугайын чугаалажып турувуста, чугаа болгачок-ла Көрейни каттыштырарының сорулгазыныче шилчий боор турду. Каттыжылганы өскенин кирживлеэн чонка, тайбың арга-биле төДип алыр дугайында КҮДРниҢ саналынга Башингтон биле сеулгу диктатура мооидактап, көрей нацияның чаңгыс аай демократтыг күрүне болуп чурттаарынче дүрүм ёзугаар чүткүлүнге шалтыктап турарлар. Шериг-чепсээн дүжүрген шугум Көрей чартык ортулуктуң дал ортузубиле, эттиимес балыг дег болуп, шөйлүп чоруй барган. Чурттуң салым-чолу Канвоиға база таварышкан. Ол базала ийи кезекке чардынган.

Акаа чоруп турувуста, көрей улустуң ынныг демиселия кезээде деткип келгени дээш Совет Эвилелиниге хамаарыштыр өөрүп четтиринишкиниҢ сөстери бистерге бо-ла дыныыр болду. БистиҢ чурттарывыстың улустарының аразында найырал болган кады ажылдажылга моон сонгаар-Даа улам хөгжүүр болган быжыглар Дээрииге боттарывыҢ бүзүрелии көрей эштер илередии турорлар. 1945 чылдың августа Көрейни япон эжелекчилериҢ дарлалындан хостап тура, совет дайынчыларның төккен ханыбиле ол наймрал быжыглаттынган. Аңаа турескаал кылдыр Вонсанда Чаидок даанның кырында гранит турескаал кылдынган. Чаа чечектер ында кезээде чыдар. Улусчу Көрейниң амгы аскемнигтиг хүнү дээш амы-тынын берген кижилер Пхеньяның, Вонсанның, Чхончжиниң, ХамхыныҢ болгаш КҮДР-ниҢ өске-Даа хоорайларының болгаш суурларының хөөрлериндe мөңгээ-биле артып калганнар дээрии КҮДР-ниҢ ажылчы чонкары сактып чоруурлар.

Алексей ГЛЕБОВ.
Сергей ДОВБНЯ.
ПМА-ның тускай корр.

Вонсан—Москва.

ПАТРИОТТАРНЫҢ АТАКАЛАРЫ

САН-ХОСЕ. (СЭТА). Ында көөп турар медээлер өзугаар алырга, Фарабундо Марти аттыг Национал хосталга фронтузуниҢ чепсектиг отрядтары сөөлгү хүннерде сальвадор хунтаның аг-шеригларинге удур аЗаан каш атакаларны кылган. Чалантенаиго департаментиниҢ Монтекристо болгаш Ранкон дээр чурттачылыг черлериие партизанларның шаажылакчылар-биле тулчуушкуну аЗаан каш шак иштинде үргүлчүлээн. Оон өске Сан-Висенте деп департаментиге патриоттар дайзыныҢ шеригларииҢ бир колонназынче атака кылганнар. Олар Усулутанга тура халышкаларның халдаашкынынга таваржы бергеп Сан-Мигельде турар гарнизонга немелде күштү чорудуп бээри тура көвүртүнү чаза тепсинкеннер.

Сальвадорнуң политиктиг хоругдаттырганнарының ыяларииың ажыглаар хөй нурууу чуртта эрге-чагырга Даэш шеригларииҢ болгаш Сан-Висенте деп департаментиге патриоттар дайзыныҢ шеригларииҢ бир колонназынче атака кылганнар. Олар Усулутанга тура халышкаларның халдаашкынынга таваржы бергеп Сан-Мигельде турар гарнизонга немелде күштү чорудуп бээри тура көвүртүнү чаза тепсинкеннер.

Сальвадорнуң политиктиг хоругдаттырганнарының ыяларииың ажыглаар хөй нурууу чуртта эрге-чагырга Даэш шеригларииҢ болгаш Сан-Висенте деп департаментиге патриоттар дайзыныҢ шеригларииҢ бир колонназынче атака кылганнар. Олар Усулутанга тура халышкаларның халдаашкынынга таваржы бергеп Сан-Мигельде турар гарнизонга немелде күштү чорудуп бээри тура көвүртүнү чаза тепсинкеннер.

СЕГИРЖИП АЛЫЫШКЫННАР

БЕЙРУТ. (СЭТА). Ирактың кол шериг командылал черии ирак турушпарже атакалаашкынларының түнелиинде Абадан районунга ирак шеригдер дайзының 287 солдаттарын узуткаан деп дыннаткак. Дайзын ол ыяш 1 танкызын, 2 бронетранспортёрун, 2 үтер-боозун, 4 чүүк машиналаын болгаш өске-Даа шериг техникаларын чидиргеп.

Ирак чепсектиг күштериниҢ каттышкан штабының эдептеттинг медээлеринде сөөлгү 48 шак иштинде ирак шеригдер муруу фронтунуң ангы-ангы участоктарынга 400 ажыг ирак солдаттарны сандап үндүргеп болгаш 22 кижини тудуп алганын дыңналып турар. Чорутпан операциялар үезинде 7 танкыны, 10 үтер-боозарны, ок-чемжектии 15 хөөү складтарын болгаш 4 бульдозерни уштаанын медээде дыңналып турар.

С. ТОКА

НАМНЫҢ УЛУГ ХУРАЛЫ

1923 чылдың алды айның ортаа үезин чүве. Чайның чаагай үезининг кидин эгезин. Хем-Белдиринде кижиниң хөйү ана кымыскаяк-ла. Эзерлиг аъттар, чонактыг шарылар, комнуг тевелер дараган санында кизарт тургулаан. Хем-Белдиринге ол хире кижи чыглып пербээн.

Докмас-Сутнуң баанында чедип кэаривиске, кижи дээрге хову сыңмас. Чыылган чонуун улуг нуруузу төгериптей олурупкаш, чамдыыы оларның артында кымчыларын даянгылаваш, бут кырында тургудап алган, а бир чамдыыы аъттарының, шарыларының кырындан дүшпээн, ынчаар үш дакпыр хүрээлеп ыяан турарлар. Бис шала ооваладаа, улустуң артынга олургулап алгаш, кажан-ка ийиин, чүүле ийиг дээн ышнаш маван, кончуг аяар сымыранчыл олур бис.

Хуралдың дөрүнде чер кырында кезек олбуктар чатқылап каттылаан. Ийи адагаатта кызыл пөс аскаш, оон кырында үстүнден куду моолдап чүве бижип каан, тогум «Чүү деп бижип каанын аравыста билир кижи чок болду. Олурган чонну көөрге, орта көстүр чүве чок, айыраң шокар-ла чүве.

Ылавылап көөрге, бир кезек черле хүнде чайыннаан оң бар. Ол болза торгу-маңнык тоннарлыг, чап-чаа даваргылаан үтүлзалыг кадыг ийиктерлиг, кандаазыларлыг, баштарында чинзе, одагалыг, өскелерлеп үзүктелдир олуруп алган кезек дүжүметтер. Оон өскелери чыыштап улустуң улуг нуруузу, куурарып, каарып көстүр, тоштап көөрге, даалымба хептаг, а чамдыызы бышкак идиктерлиг болган бөрттүг-даа, бөрт чок-даа.

Болап олурарга, панчаардаа аажок улуг болгаш күүтеп амытаң кылдыр канналы берген хөй чон бир-ле оң-га-чүвени четтикпейн манап, часкы дошка тырылган Улуг-Хем дег, шинчейнин, оңдайнып-ла чыткан ышкаш. Ол даваш-шимээн чоорту оожурган, олурган чонуң кырында ыракым туруп келди. Хан, таакпы-даа хойлаттыгаан, диназалар-даа идиктеттингеен. Хуралдың ян дөрүнге Күрседи, Билчиир-оол сугдар он шаа кижилер кылаштап келдилер. Улустуң каректары ында-ла бардылар. Олурган улус тура халыпты. Оон соонда хамың чон соңнаймурнай мөгейип кагдылар. Күрседи кезек чедурүп алгаш, ыңай-бээр көргүледи, сактырымга, бисче база көрүнду, оон соонда үүлүмзүрүп чоруй:

— Эргим чон! — деп чугаалап эгеледи:— Бистеривиң маңаа чыылгавыысчыл үнүрүп хамыкты мурнай танылып берейн. Орус улуска хувискаал үнгенден бээр, ам алды чыл ашкан. Бистиң Тывага үш чыл болду. Ындыг болзаадаа, байдалывыс эрги хевээр. Ындыг туруп болур бе? Ноян-дүжүметтер ам-даа эргеним бүрүн эдилевишаан, чинзе, дужаалындан чарылбаан. Чонну маңчы хаанның каржы-дүржок дүрүм-хөйлузубиле эрииден шаажылаары, оон түрүжүк өлүрери, ам-даа хевээр. Оон ашкап, ядыы араттарның эргелин камгалаан хувискаалчы намны байлар үзүткаар дээш оон Төп Хораазын таратканнар. Кожуун, сумулараже чорутаан чазактың эвлүнүнерни өлүргүлеп турар чүве база бар. Үндүрүг-каайлыны байлар ядыы араттар-биле денге, өреге барымдаалап төлеп турар-дыр. Моон соңгаар мынды байдалга турар болзувусса, хувискаал херээнге тааршыпас. Бо бүгүнү алырга, эрги шагдан ылгалыры чок-тур. Мынды, эрги шагның байдалындан адырлыр шаг ам келген.

Орус улустуң оруун өдөрүп, оларның ха-дүңма үлегерин ап, Ленин башкының, коммунамның номналы-биле чоруурундан өске чүве биске турбас. Бо байдалдарны чугаалашкаш, тускай шинтпир үндүрери-биле силер бүгүдеин Угудар ямыдан чыгаан ужуру мындыг. Нары-шөөр чок чугаалажырын, эргим, эштер, Угудар ямының мурнундаа кыйгырдым! — дээш, Күрседи олуруп алды.

—Ол-даа кончуг-ла шын-дыр, чөптүг чүве-дир!— дижип, олурганнар аай-баш чок шуугажып үнгеннер.

—Ону чугаалашпайн, чүнү чугаалажыр боор? — деп, ыыт үлам улгаткан...

Күрсединиң чугаазының соонда кезек када чүгле эвилел чок шуутазындан өске чурумнуу-биле өөс алган кижи чок болган.

Шала аткаар олурган улустуң аразында көк даалымба тоннуг, чолдаксымаар кежегелиг, ачай-куу ширайлыг ашак туруп келгеш, ыңай-бээр кезек кайган тура:

—Күрсединиң сөзүн шын деп болай-дыр мен. Шынап-ла, хувискаал деп чүвени дыңнаваш, мурнай коңчуг өөрүп турган бис. А соонда чүү болган дээрге, орус чонда дег эвес, харын эрге-шөлээ бисте эвес, ноян-хаттарда болуп берген, кижи кайгаар чүве болгай аан. Үндүрүг ядыы кижилерге ам-даа чингевээн. Эрин-шагай хевээр. Кайын боор ол! Эрткен кыжын Ус, Минусинск деп черлерге коожам Бөдүрээжик ашак-биле чордум. Ында эрге-шөлээ ядыы араттарның холунда киргеп, чөриң-экизин база-ла олар эөлеп турар, а улуг байларыны туразында аажылатпас апарган боор чорду. Ол бүгүнү Ленин баштаан, комизм дидир бе азы үүг дидир, шаклаа ындыг бир нам баштаан чүве дээр чорду. Күрсединиң домаанга каттыжар мен—дээш олуруп алды. Арнын көөрүмге таныырым-даа ышкаш, ким боор бо деп, арай боорда сактып келдим. Энир чылын Шанчы чораан, өөйге хонганыч Ензук ашак болду. Оон чугаазынга кончуг хаңып, чөпсүнүп олурдум.

Олурган өске араттар базала кырган Ензуктүң чугаазын чөпсүнүп, аразында ажоок хөөрешкен олурлар.

Ол-ла шуугаазын аразында Күрседи дагыы туруп келди.

Арай боорда шимээн намдай бээрге, оон сөзүү ам орта дыңналып келди.

—Соңгу кожуундан келген Ензуктүң база Оюн, Салчактан келген Билчиир-оол, Маадыр-оол оларның чугаазы черле онза шын болду. Эрги шагның эрии-шагайын, дужаалтулгазалың ынчап-мынчап деп турбайн, маңаа-ла дораан өскертирн чугула! — дээш, чугаазын кезек соксап каш, ыыттавайн, ыңай-бээр көрүп тура, — ол дугайында мында элээн каш кижилериң санзлы бижиттингеен чүве, ону дыңнатсымза кандыг ирги? деп айтырды.

—Дыңнаар-дыр, дыңнаардыр! Келген хөрээвис-ле ол болгай — деп, араттарның талазындан үнүер чирт-ле кылыды.

Дүжүметтер болгаш байлар талазындан кезек шуугаш, оон соонда көңгүс ыыт чок, баштарын халайтыпкан олурлар.

—Ол саналдың кол утказы мындыг чүве, бээр дыңнанар! Намны дагыы тургускан деп демдеглевишаан, боттарывысты оон кежигүннери деп санавысвыс. Моон соңгаар эрги-шагның ам-даа артыы калган эрии-шаагайын, чинзе-одагазын узуткаар, эргени бүтү арат чонның холунда киргеп деп бадыткаар, эрге-чагырга туткан дүжүметтер чүгле дүрүмге чагыртыр үжурлуг болгаш, кем-кылганнар шүүгүнүн доктаатканы-биле киналта олурун эртирер болгаш эрии-шаагайны шуут хорудаар. Ким кижи эрии-шаагайны дагын диргизип келзе, ону оон ужуи кара-бажыңга олуртур... —деп, төндүр номчувайн Күрседи соксай хона бергеш, база-ла ыңай-бээр көргүлеп тур. Удавайн үргүлчүледи: — Чаа кандыгыл, хамаатылар? Бистиң киирген саналывыс таарымчалыг болза, бо шагның чүрүму-биле хол көдүрүп балаар-дыр — дээш, номчуп турган саазыны-биле кады холун көдүрерге, хуралга олурганнарның улуг нуруузу, күрүт хол көдүрерге кайын боор дээн ышкаш, бөрттер тудуп алган холдарын чаңгыс уг-биле көдүрүптүлер. Бистер-даа холдарывысты база-ла кожаш кылдывыс.

Күрседи өөрээш, шала каттырымзай каапкаш:

—Санал-даа бадылаттынгандыр — деп кагды. — Таңды Тываның хувискаалдыг намы дагыы тургустунган деп саналр. Ким кижи оон хүрээлеңинге кирер деп бодаар болза, маңаа артып калзын, бадылергей тыпсын бээринче киритер бис — дээш кезек тура, ширин үн-биле:

—Дүжүметтер боттарының чиизе-одагазын маңаа доп-дораан дужаап бөрзе чогуур. Каш-каш үүс чылдарда арат чонның эъдин-ханың диригтеле шылып турган эрии-шагайны хогун үзе өртедир херек! — деп, чардап каарга, чыылган чон хайны-ла берген. Шоолаан-чиилээн ыыт-шимээн кижи кулаан уюк кылган. Чамдык улус курайлап, кускунаар-даа. Ол аразында дүжүметтериң улуг нуруузу чинзелиг-одагалыг бөрттерни ушта тырткаш, ширээ баарынга оваалай октагылааш, ыыт чокка өскээр базып чоруп турлар. Чамдыктары, улус артынче чаштының кире бергеш, чинзелиг бөрттерни бүдүү ушту, чажыра хойлагылап алгаш, чоруп турлар. Улус ону көрүп каапш, оларны ол-ла черинге ойтур баскылаш, бөрттерни ушта соп, оваа кырынче шыбадап турлар. Таптыг көөрге, чап-чаа-ла арат чонларны коргудуп, сүртедип турган чиизе-одага ам кажаа иштинде үндүр эжин каан - бокбүүрүм ышкаш, кымга-даа хөрээ чок оваа апарган. Улустуң ырыңында омак күштүү, хып, сеткилинде өөрүшкүзү хайын турган. Даартазының кежээинде ол-ла хамык чиизелиг бөрттерни, маңзы-шагайны чаңгыс черге оваалаш, өртседип үндүрүпкен. Ноят-дүжүметтериң арат чонну дарлаарының кызыгаар чок эргезиниң мдык демдээ болуп чораан одага, чинзе, кадыдошкун эрии-шаажының сүртенчиг чижээ — маңзы, шагай революцияның одунга ынчап хүл-ыйба кылдыр өртенин тараан.

КАДЫК КАМГАЛАЛЫНГА АКШАЛАНДЫРЫЫШКЫН

Бистиң чуртувустуң 1982 чылда социал болгаш экономиктиг хөгжүлдезинин планын тургузар талазы-биле баштайгы ажылдар доостурунга чоокшулап орар. Ол план дугайында Хоойлуну ССРЭ-нин Дээди Советиниң күскү сессиязынга бадылаар ужурлуг. ПМА-ның корреспондентизинге ССРЭ-нин Дээди Советиниң депутады, Эвилел Советиниң Кадык камгалал болгаш социал хандырылга талазы-биле доктаамал комиссиязының секретары Лидия Алексеевна Макарованың дыңнатканын ёзугаар алырга, совет кижилерниң кадыын камгаладырынга үндүрер күрүне акшаландырышкыны 1982 чылда база улам өзер, 15 миллиард рубльди усчок ажар чадавас.

Кадык камгалалынга акшаландырышкынның өзүлдези бир-ле дугаарында чаа поликлиникаларны, эмнелгелерни, диспансерлерни, консультацияларны, эртем-шинчилел болгаш эмнелге төптерин, санаторий-курорт албан черлерин ажылдага кииргени-биле, чаа эмнерни, эмнелгенин чаа чепсек-херекселдерин ажылдап эгелээни-биле холбашкан. Оон-биле кады акшаландырышкынның немелде өзүлдези кадык камгалалының оон мурнунда турган албан черлериниң материал-техниктиг базазын быжыглаарынга, эмнээшкиниң шынарын, аарыларны болдурбазының талазыбиле чурттакчы чон ортузунга баш удур ажылдарның деңнелин белидеринге арганы бээр.

Аңаа хамаарыштыр Л. А. Макарова, Москванын район поликлиникаларынга 20 чыл ажылдап келген, дуржулгалыг участок эмчизи, күрүне акшаландырышкынының өзүлдези-биле кады чонуун кадык камгалалының херек кырында аргаларының өзүлдезин деңнештирерин сүмеледи.

Чижээ, 1965 чылда ССРЭнин Күрүне бюжединден кадык камгалалынга болгаш куш-культурага 6,7 миллиард рубльди тускайлап берген турган. Ынчан 554,2 муң эмчилер, 1691,8 муң ортумак эртеминг эмнелге ажылдакчылары бар турган, ол дээрге, 10000 кижиге хамаарыштыр 23,9 эмчи, 72,8 өске ажылдакчылар онаажыл турганы ол. Ол-ла чылын чурттакчы чонуун 100000 кижиден ижин тиви болгаш паратифтер-биле 11, скарлатина-биле — 230, дифтерия-биле — 2, коклюш-биле — 82, столбняк-биле — 0,59, хоочу эвес полиомиелит-биле —0,13, корь-биле — 922 кижи аарааны демдеглеттинген.

А ынчаарга 1979 чылдың саннары мындыг. Акшаландырышкын — 14,1 миллиард рубль. Эмчилерниң нинти саны 960,5 муң (делегейнин эмчилерниң барык үштүн бир кезии), ортумак эртеминг эмнелге ажылдакчылары — 2719,6 муң кижи. 10000 кижиге онаштыр эмчилерниң саны 36,3, ортумак эртеминг ажылдакчыларының саны 102,8 четкен. 100000 кижиге онаштыр нептергей турган халдавырлыг аарыглардан ааараан кижилерниң саны база кызырылган: ижин тиви болгаш паратифтер-биле — 7, скарлатина-биле — 93, дифтерия-биле — 0,1, коклюш-биле — 10, столбняк-биле 0,15, полиомиелит-биле— 0,08, корь-биле — 145.

Чүрек шыңгыннарының шифарыгынга таварышканнарны кадык кылдыр эмнээрининг талазы-биле улуг чеднишкиннерни бистиң чуртувус көргүзүп турар деп, Лидия Макарова демдегледи. Ындыг аарыг кижилериң хөй кезии күш-ажыл кылыр кылдыр сегип турар. Чонуун барык колдуг кезиинге хаара тудуп турар баш удур эмнелдаларның түңелиинде хөй-хөй хоочураар аарыгларны эрте тодарадып, аарып эгелеп чоруурунга дүрген эмнээрининг хемчеглери алдынып турар.

Совлгу 15 чылдарда совет медицина өске-даа хөй адырлар аайы-биле чеднишкиннерлиг болган. Оон мурнунда кулаа шуут дыңналбас, караа көзүлбес деп санатканнарның улуг бөлүүнге көөр, дыннаар арганы бээр кылдыр өөренип алган; сорбент будумелдерини ачызы-биле кижиниң мага бодундан хоран будумелдерни чуп үндүрериниң аргазы тывылган, оон дузазы-биле чыл бүрүде муң-муң кижилерниң амы-тынын камгалап ап турар, каракка чүгле көстүр хан дамырларын тудуштур дааран турар болгаш өске-даа хөйхей чеднишкиннер бар. Ол бүгүнү чүгле ийи-чаңгыс эмнелгеде эвес, я калбак масштабтыг ажыглап турар.

Ивалидтерниң кадыынын камгалалынче бисте улуг кичээнгейни салып, оларның күш-ажыл кылыр аргазын каптап тургузарын чедап ап турар. Оларның шимчээр аргазын бээр херекселдерни, оон иштинде халаска бээр автомобильдерни будүрери көөрээн. Ол чижектиг хөй-хөй хемчеглер кадык камгалалыгга күрүне акшаландырышкынын доктаамал көөрүдедирин негеп турар.

Кадык камгалалының бүгү айтыыларыг бисте шинтпирлеттинген деп болбас. Берге аарыглар, оон иштинде чүрекламыр аарыглары, хоочураар ыжыктарны эмнээрининг дээптиг аргалары ам-даа тывылбаан. Аарыг кижи эмнелгеге чыдып эмнедири-биле элээн каш хонук азы неделя маңаар таварылгалар ам-даа бар. Ынчалзажок кадык камгалалынга бергедээжиннер оон материалдыг баазазының улам бүжыканының ачызында аажок эртинип турар деп чүвени көрүп турар бис. Чурттуң бюжединиң чарыдал кезээнинг бештин биринге денгээнтурар кадык камгалал акшаландырышкынының өзүлдези — амыдыралдың совет хевирииң бир онзагай талазы ол.

Евгений СМИРНОВ.
(ПМА).

Чаа өөредилге чылынга

БҮГҮ ТАЛАЛЫГ БЕЛЕТКЕНИР

Чаа өөредилге чылы эгелээрининг мурнунда хынамчалыг белеткел — уругларның өөредилгезин бүдүн чыл иштинде таарымчалыг байдалдарга уламчылаарынга магадылал болур. Ынчангаш школа бүрүзүнүң чаа өөредилге чылынга уткуштур белеткели хөй талалыг ажыл болур. Иштики болгаш даштыкы септелгелер, чылыглаашкын, өөредилге херекселдерин четчелээри, дерилге-каасталгаларны шынарлыг чорудары школа бүрүзүнүң удуртукчуларының хүлээлгези болур.

Бо талазы-биле Тес-Хем районнуң школаларында элээн ажылдар чоруттурган. Эрткен өөредилге чылында ук районнуң чамдык школаларынга соок дынзый берген үеле берге байдалдар тургустунуп, өөренакчылериниң өөренирингге шаптыктыг үүлдер таваржып турган. Ол дээрге колдуу-ла школаларның одалга системаларынга чамдык үрелиишкиннер, доңуушкуннар-дыр. Бо бүгү оларга өөредиг болган.

Бо чылын ниити септелгелзин шынарлыг болгаш эрте дооскан школаларга Самагалдай, Берт-Даг, Үүлүг-Шыыраа, Кызыл-Чыраа, О. Шыыраа школалары хамаарыжыр. Бо школалар септелгезин дооскандаа болза, хүлээп алыр тускай комиссия келгиже чамдык үүлдерни ам-даа немей кылып турар. Школа бүрүзү одалга системазын хынамчалыы-биле септеп алырынче кичээнгейни угландырган.

Кылдыган үүлдер-биле чергелештир ам-даа чедир көрдүмээн айтыырлыг бар. Оон чажээнге Чыргаланды орутумак школазының септелгези саададып турарын айтып болур. Школа иштинде электри шугумнарын септеввэн, ол хирезинде класстарны шагда-ла чүгайлап казн. Бо чорук ерт айныгын үндүрүп болур, ону эде кылыры чүгула. Оода чадаарда класстарның столдары болгаш партаары амга чедир будуттунмаан. Школада будук чок, өскээртен сураглаттынар ужурга таварышкан. Оваалап каан столдарның чамдыызы ам-даа септеттинмээн. Школада ону кылыпкы дег улус кайын чок болган деп, үстүкү класстарның өөренакчилери-даа чазын-на септеп каар турган-дыр. Ындыг септелгени школаларда колдуунда-ла өөредилге чылының төнүүзүнде чорудуп турар. Таваар хөөннерин ужуруудан мынчага дээр ажыл саадаан. Септелге дугайында школаның директору-даа, районнуң улус өөредилге киллизиниң ажылдакчылары-даа чогуур кичээнгей салбайн келгенинден берге байдал тургустунган. Бо районнуң чамдык школаларында, ылангыя Кызыл-Чыраа школазында, класстарның столдарын бо чылын будувааи, чүге дээрге өөренакчилер оларны эки камныг эдилээни-биле үрелиишкин, шыйыглар-даа чок. Ындыг практиканы школа бүрүзү ажыглаар ужурлуг.

Районнуң кайы-даа школаларында хөмүр-даш сөөртүлгези чоруп турар. Ындыг-даа болза Чыргаланды школазынга эккелген хөмүр-даштыг соонда алыр бис дээш өскээр чорудупкан таварылга бар. Мал чеми белеткеп, ону ырактооктан сөөртүп турар үеде харын-даа ырак черден эккел турар хөмүр-даштыг дүргеи-не дүжүрүп алыры чугула болгу дег.

Өөредилге чылы эгелээрингe чедир санныг хонуктар арткан, кылза чогуур ажылдар ам-даа бар. Ону хыска хуусаада боттандырып, башкыларның, ажылчыныларның болгаш ада-иелерниң күжүн олче мөөнээри негеттиниң турар.

Чаа өөредилге чылынга белеткелге септелге-дерилгеден аңгыда хөй-ле үүлдер хамаржыр. Башкы кадрлар-биле четчелээшкин, оларга чурттаар оран-бажың хандырылгазы база чугула дээрзи чугаажок.

А. АРАПЧОР.

СЕС ЧЫЛ ДУРГУЗУНДА

Аныяк француз хөрээжен Мари-Жайо ядыы ог-булевингe дуралажыры-биле өөредилгезин ара каар ужурга таварышкан. Ол эр улустан эезэш шалыңныг каш-даа черге ажылдаан. Оон-бажының дүгеи эр кылдыр таарткаш, акшаның девин кеткеш, оон документилерин алдаш, ажылга кирип аары-биле чорупкан. Шынап-ла ол сес чыл дургузунда эр улустуң кылыр ужурлуг ажылдарын күүседип келген. Бир-ле катап ол документилерин чидиргеш, катап чаа документ кылдырыр дээш, туттурган. Мари ам судтадыр. Ынчаллажок, прокурор кандыг статьяга бурудадырын шинтпирлеп чадап турар.

Ыры-хөгжүмүнүг «Аян» ансамбль — аныяк коллективтиг. Оон чогаадыкчы оруу чаа-ла ужуиталып үнүп орар. Ынчалза-даа аныяк ансамбльдиң ат-сураа билдингир апар чыдар, ол эртикен чылын болган Сочи-80 конкурска киришкеш, тиилекчилерниң одуруунда киргеп. «Аян» чүгле үврээн Тывазынга көрүкчү чонга бараан болурундан аңгыда, калбак-делгем чуртувустуң областарын эргип чораан. «Аян» ам-даа хөйге аян тудар.

ЧУРУКТАРДА: «Аян» ансамбльдиң коргузуу. Нежинти Демир-оол (үстүнде чурукта) ырлап тур.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотолары.

УДУРТУКЧУЛАРЛЫҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ

Бүдүүлгелерге болгаш организацияларга 1982 чылдың солуннарының болгаш журналдарының чагыдылгазы август 15-тен эгелээрин дыннадып тур.

Чагылда 1981 чылдың сентябрь 15-ке чедир болур.

«СОЮЗПЕЧАТЬ»

1982 чылдың январь 1-деи эгелээш, бистиң солуннуң бир экземпларының өртээ 3 көпеек кылыр доктаатгынган. Чүге дээрге парлаар саазынның өртээ улгатказн, полиграфтыг ажылларның чарыгдаларды болгаш солуннуң чагыкчыларга чедирери-биле ол база холбашкан.

Агаар

Республикага бөгүн өскерлин каап турар агаар болур. Чамдык черлерге дымырадыр чаъстаар, дикмирээр. Соңгу чүкче утланыышкынныг хатты дүргеи сехуидада 9-14 метр чедир күштелир. Агаарның температуразы дүне 5-10, хүндүс 17-22 градус чылыг болур.

Кызылга база-ла өскерлин каап тура хүннээр, чагбас. Дүне чаъстаар. Дүне— 7-9, хүндүс 20-22 градус чылыыр.

телевидение

АВГУСТ 14-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 9.05 — «Ковлах дугайында бодал». «Набат». Ураң-чечен фильм. 10.40—Концерт. 11.20 — Телемедээлер. 11.25 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Документалдыг фильмнер программазы: «Енисей кайын шураа эгелээнил», «Ийи үе — чаңгыс салым-хүү», «Той-буҳаанын даштары». 15.20 — Тыва АССР-ниң ырының болгаш танцының күүзүне ансамбли «Саянның» концерти. 15.45 — «Орус чугаа». 16.15 — Москва болгаш москвачылар». 16.45 — «Крошаның каникулдары». Хөй сериялыг ураң-чечен телефильм. 4-кү серия. 17.55 — В. Заболотный (дошпулуур) ойнаар. 18.05 — «Чурттуң шөлдеринде».

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Мал чеми белеткелиинин хүн демдеглели». 18.30 — Телемедээлер (орус, тыва дылдарга).

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Кижи болгаш хоорлуу». 19.30 — «Москва чоогуун черлери-биле». Кино-журумал. 19.40 — «ТТ-ниң экранынга эң тайгай». «Мени черде манап турар». Ураң-чечен телефильм. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35 — «Кайгамчыктыг үеним утпаан мен». Фильм-концерт. 22.25 —Бөгүн делегейде. 22.40 —23.15 — Документалдыг телефильмнер программазы.

МОСКВАДАН

ИЙИГИ ПРОГРАММА

12.00 — Уругларга фильм «Чер адаанда». 12.40—«Ырактузак болгаш чоок-даа ырылар». 13.25 — «Менге демдеглел»... «Александр Блоктуң амыдыралындан. Телефильм. 14.35 — Мультфильмнер программазы: «Бо кушчугаштар кымнарыл?», «Маша моон соңгаар чалгаанай эвес». 15.05 — М. Ю. Лермонтов — «Бородино», В. Золотухин ыңчүүр. 15.30 — Документалдыг телефильмнер программазы. 16.00—17.00 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

17.00—«Курмангазы». Ураң-чечен телефильм. 18.05 — «Академик Димов». Документалдыг фильм. 18.15 — Чаңгылдар.

МОСКВАДАН

18.20 — «Чүгеи туткан оол». Мультфильм. («Ослита-3»).

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер. 18.45 — «Студентилер мерилгези». 19.15 — «Тываның экранизирында». 19.30 — «Улустуң хосталгазы болгаш аас-кежик дээш». Улусчу революциязы тиилээн хүнүнден бээр болгаш Тыва Арат Республиканың тургустунганындан бээр 60 чыл.

МОСКВАДАН

20.00 — «Дүне тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — Концерт. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35— «Комиссар Берлахтың сөөлгү херээ». Ураң-чечен телефильм. 23.20 — 23.50 — Концерт.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ

КИНО

АВГУСТ 14-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Максим Перепелица» 9.30, «Ферфакстың миллионнары» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Киючыынды» 10.00, «Ынакшыл темазынга фантазия» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Джунгли хаанының» 14.30, 17.20, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Езулуг кижи дугайында тоожу» 9.00, 11.00, 13.30, «Иднот» 15.30, 18.20, 20.50 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Улуг хемниң эриинде» 14.00, 15.40, 17.20, 19.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» КБ: «Бергелер таварты сылдыстарже» 19.30.

ПТУ-лар чалап тур

Ак-Довурак хоорайның ортумак № 3 ПТУ-зу

Арыглал дериг-хереселдериниң машинистерии, слесарь-септекчилерии, электромонтерлары, шеверлекчилерни белеткеп турар.

Кызыл хоорайның ортумак № 4 ПТУ-зу.

Конструкцияларның дашчы-монтажниктери, штукатур-облицовщиктерни, шеверлекчилерни, электрогазосварщиктерни, көдүртүр кран машинистерии, слесарь-сантехниктерни белеткээр.

Ак-Туругда (Улуг-Хем район) чаа ажыттынган № 7 ХПТУ.

Конструкцияларның дашчы-монтажниктери, шеверлекчилерии, бызанчы-столярны, электросварщиктерни белеткээр.

Чадаанаанын техниктиг училишези (№ 6 ХПТУ-нун базазында тургустунган).

Дашчыларны, бызанчыларны, шеверлекчилерни, электросварщиктерни бир чыл хуусаалыг өөредир. Ортумак школаларның доозукчуларынга училище айда 75 рубль стипендия төлээр.

Училищелерде өөренирининг хуусазазы: 8 класс дооскаңнар — 3 чыл, 10 класс дооскаңнар — 1 чыл. 3 чыл хуусаалыг ортумак ПТУ-лар дооскаңнар мергежилиг-биле чергелештир иинти ортумак эртемни чедий алыр болгаш туралазыны дээди болгаш ортумак өөредилге черлериниче өөренип кирип болур диплому алыр. Ындаар киреги чигелделиг. ПТУ-ларга өөренип турган үезин ажыл стажынче кирер саналр.

Сургуулдарны эъш-чем-биле, ажылдап кедер хеп-биле, чаңгыс аай хеп-биле, стипендия-биле хандырар. Хоорайда чурттаайн турарларга общежитие бээр.

Училищелерде спортчу секциялар, бот-тывыгыр ураң чүүдүн болгаш техниктиг чогаадылганыны бөлүмнери ажылдап турар. Сургуулдар чылдың-на бөлүктер-биле Кара далайже, Москваже, социалистиг чурттарже туристеп чоруп турар. Профтехөредилге сургуулдарының ыры болгаш танцы ансамбли. «Күш-ажыл чырлавырлар» спорт шинтилелиниң республика чөвүлели училищелерниң базаларында ажылдап турар. Чамдык мергежилдерге өөредилгени спортчу утланыышкын-биле чорудар.

Училищеге киреги күзээнер шилип алган мергежилии айытпышаан, директорнуң адыга билдиришкин бижиир. Билдиришкинге кожар документилер:

1. Ортумак эртеминиң дугайында аттестат азы сес чыл школазың дооскан дугайында хереглел.

2. 286 майык ёзугаар эмчи шынзылга.

3. Чурттап турар черидел шынзылга.

4. 3×4 хемчээлдиг үш фото-чуруук.

5. ВЛКСМ райкоомунуун азы будурүлгениң өөредип чоруткан бижии.

Документилерни ол училищелерии бирээзинче өртектиг чагаа-биле почта дамчыштыр чорудуп болур.

Училищеге келгеш, төрүттүнген дугайында хереглелии азы үндүр бижиткен паспортун көргүзер.

Аныяктарны училищелерге киреринин экзаменнери чокка, хереглелдерияде болгаш аттестаттарында демдектерии барымдаалап хүлээп алыр.

Кичээлдер сентябрь 1-деи эгелээр.

Тус черлериниң партия, совет болгаш комсомол организациларының, совхозтарның, будурүлгелериниң болгаш тудугларның удуртукчулары, школаларның башкылары ПТУ-ларже аныяктарны кирип өөрениринге дуза чедирерии, будурүлгелер болгаш комсомол организациларының оларга путевкаларны бээр талазы-биле ажылды чорударын Профтехөредилге талазы-биле эргелел дилеп тур.

Редакциянын адрези: Кызыл Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-31-75 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, пропаганда киллизиниң 2-31-75, культура киллизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, үлетпүр киллизиниң 2-31-75, чагаа киллизиниң 2-41-27 информация киллизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейи барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17866. Чагыг № 1803

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографизы (Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1)

ТС—01203

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 189 (11687) | 1981 чылдың август 15, суббота | 1925 чылда үдезевлеттингеш | Өртээ 2 коп.

Тывага улусчу революцияның 60 чылынга холбаштыр

ЭРТЕМ-ПРАКТИКТИГ КОНФЕРЕНЦИЯ

КОЧЕТОВО. Тывага улусчу революцияның 60 чылынга турачаатқан эртем-практиктиг конференция Танды районуң Кочетово суурнуң Культура бажыңынга дүүн болуп эрткен.

СЭКП Төп Комитединиң кежигүнүнге кандидат, СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары **Г. Ч. Ширшин** эртем-практиктиг конференцияны эге сөс-биле ажыткан.

«СЭКП-ниң ленинчи национал политиказының Тывага тиилелгези» деп илеткелди Тыванын дыл, литература болгаш төөгүнүн эртем-шинчилел институдунуң директору, төөгү эртемнериниң кандидады **Ю. Л. Аранчын** кылган.

«Тывага социал-экономиктиг чаартылгалар дугайында» Кызылда педагогика институдунуң марксизм-ленинизм кафедразының эргелекчизи, экономика эртемнериниң кандидады **В. А. Коцеел**, «Тыва улустуң национал күрүнезиниң хөгжүлдезиниң дугайында» Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалының марксизм-ленинизм кафедразының улуг башкызы, төөгү эртемнериниң кандидады **В. А. Дубровский**, «Улусчу эрге-чагырганың органнарын тургузары болгаш бижыглаарыдаэн ТАРН-ның демисели» деп темага СЭКП обкомунуң марксизм-ленинизм университединиң бот-өөредилге талазы-биле деканы, төөгү эртемнериниң кандидады **О. А. Толгар-оол**, «Тыва АССР-ниң бүдүрүкчү күштериниң хөгжүлдезиниң перспективаларының дугайында» ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Сибирь салбырының экономиканы болгаш үлетпүр бүдүрүлгезин организастаарының институдунуң Тывада экономика лабораториязының эргелекчизи, география эртемнериниң кандидады **К. О. Шактаржык** үүре чугаалаваннар. Оон аңгыда Тыва АССР-ниң чырыдыкшыл министри **Н. С. Конгар**, культура министри **А. С. Серен** олар республиканың улус өөредилгезиниң, культуразының хөгжүлдезиниң дугайын конференцияның киржикчилеринге чугаалап бергеннер.

МУРНАКЧЫ БРИГАДА

Чадааның ылгы ажылагыйының цехтериниң, бригадаларының аразында чарыштың мурнуку одуруунда коммунист В. Д. Монгуштуң удурткан бригадазы чоруп, каш удаа тиилекчи болуп, шаннал-макталга төлептиг боон келген. Мурнакчы бригаданың кежигүннери дилиг материалдарынга хумагалыг болбушаан, ажылдың ажыктыг чорууп болгаш бүдүрүкчүлүүн бедидип турар.

Оңгу беш чылдың күш-ажылчы чедиишкиннериниң түңнели-биле ийи кижи «Күш-ажылчы шылгарал дээш» медаль-биле, дөрт ажылчын «Социалистиг чарыштың тиилекчизи» деп хөрек демдээ-биле шаңнаткан. Бедик шаннала төлептиг болган бригаданың кежигүннери бо чылдың баштайгы чартыын база бедик бүдүрүкчүлүг ажылып-биле доозаннар. Коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп адын чыл бүрүле бадыткап келген.

Бүдүрген продукциязындан артып калган дилиг материалдарын олар ажыл-агыйжы ёзу-биле ажыглап, мал чемнерер коошпаларны, шагжаларны ылгаш, ниитиниң малын кыштап хүр-менди ажырарынга база үлүүн кирип турарлар.

С. ДУГАРЖАП.

ЧАРЫШТЫҢ ТИИЛЕКЧИЛЕРИ

СЭКП Чөөн-Хемчик райкомунуң бюрозу, райкүүском, профрайчөвүлел болгаш ВЛКСМ райкому мал чемнери белеткээр талазы-биле социалистиг чарыштың сөөлгү чеди хонуунуң түңнелин чугаалажып көрген. Район августуң онга чедир сиген белеткээр планын 30 хуу, витаминниг сиген далганын — 31 хуу, бүдүк-бүрү белеткээрин — 126 хуу күүсеткен.

«Алдан-Маадыр» совхоз мал чеми белеткээринин темпизин дүргедеткен, чеди хонукта немелде өзүлде 35 тонна болган. Ынчангаш совхозтуң ажыл-ишчилеринге тураскаадып, районнуң Күш-ажылчы алдар тугун көдүрген.

«Чыраа-Бажы» совхозтуң Монгуш Тамчат-оолга удурткан механизастаттынган бригадазы эки ажылдаан, чеди хонукта немелде өзүлде 166 тонна болган, ниитизи-биле 952 тонна сигенни белеткеп ап, бердинген онаалдасынын чартык кезиин күүседир чеде берген. Бо бригадага шилчимир Кызыл тукту акша шанналы-биле кады тывыскан.

АВМ-нер аразында чарышка «Чыраа-Бажы» совхозтуң Монгуш Тадар-оолдуң удурткаңы агрегат шылгараан, анаа вымпелди акша шанналы-биле кады берген.

Кызыл-оол Алдын-оолдуң удурткаңы дөрт кижи составтыг өг-бүле звенозу 13 тонна эки шынарлыг сигенни белеткээш, хүлээдип берген, ону мактаан.

Б. КАРА-САЛ.

СЭТА-НЫҢ МЕДЕГЛЕЛИ

Август 6-да — Хиросимага каражалап когараанынарны сактып ёзулаарының хүнүнде — АКШ-тың президентизи Р. Рейган нейтронныг чепсекти бүдүрерин калбартырынче кириптер деп шиитпирнең хүлээп алган. Чер бөмбүрээзинин улустарының тура-соруунга болгаш эрге-ажыктарыгга чөрүштүр кара туразында хүлээп алдынган ол шиитпирнің түңнелинде АКШ-тың ындында-ла аажок улуг ядролуг күүзүнге кижилерни массалыг узуткаңының чал, кедергей араатавыг чепсээ немежири ол-дур.

АКШ-тың администрациязының ол базымы делегей херектерин анаа кедергей айыылдыг уржуктарлыг кылдыр көөрүнүү база бир тодаргай чижээ-дир. Бир эвес сөөлгү чылдарда АКШ-тың боттандырып турар хемчегларын — шериг чарыгдалдарын дыка көвдетпеңнин, стратегтиг шавар халдаашкынның боо-чепсектерин кызыгаарлаар дугайында ийиги кезээниң күштүг болдуруп бадылаарын үскенин, база адак сооңда, нейтронныг бомбаны бүдүрер дугайында шиитпирни чаңгыс одуруттa чыскаай салыптар болза,— Вашингтон боо-чепсектерни улам-на эңдерилдир бүдүрериңче болгаш делегейде байдалды божаныдырынче утланыышкынны алганы улам тода кылдыр көстүп келир.

Америк администрациянның сөөлгү шиитпирнин делегейниң дыка хөй күрүнелериниде болгаш оон туржук НАТО чурттарының хөй иеруузуунда безин оңза киленңээшкин болгаш дүвүрээзин-биле уткааны таварылга эвес. Ол шиитпирни херек кырында чаңгыс чүтле Пекин чүүлдүг деп көрген.

Улустарны аймаактырарын, АКШ-тың адрезинге көөр хөөн чок чоруктуң частыышкынын кошкадырын орландашкаш, ам Вашингтон будуруң турар нейтронныг октарны америк девискээрге складтаар чүве, ындыг болганда ол дээрге «АКШ-тың шуут-ла иштики хөрөө ышкажыл» деп медеглеп турар апарган.

Ынчаарга нейтронныг чепсекти канчаарга-даа АКШ-тың девискээрине ажыллаар дээш тургуспайн турар болгаш ол чепсек кандыг-даа хүн Европа диңе болгаш Ак бажыңның «АКШ-тың амыдыралчы эрге-ажыктарының кавызы» кылдыр чарлаарын бодап алганы өске-даа девискээрге чеде берген туруп болур деп чүве кижи бүрүзүнге билдингир-ле болгай. Бөгүн «АКШ-тың иштики херектери» кылдыр адап турар чүвэ оон түңнелинде өске-даа дүптерде миллион-миллион кижилерни өлүм-чидимге таварыштырып, оду Каттышкан Штаттарны база хаара аптар делегейниң ядролуг өртүүн эгээн болу берип болур.

НАТО талазы-биле бодунуң эвилелчилерин Вашингтон болган фактының мурнунга тургузуптар деп шиитпирлеп алганы илдең-дир: баштай нейтронныг бомбаның курлавырларын тургузуп алыр, а оон соонда боттарының девискээрлеринге ол чепсекти хүлээп алыр кылдыр оларны азбадаптар.

Улустарның, оларның аразында АКШ-биле эвилелчи чурттарның улустарының-даа алыс догуннаашкынының айтырыгларынга хамаарышкан херектерге-даа Вашингтон оларның санал-оналын херексевезинин бо дээрге баштайгы таварылгазы эвес-тир. Ындыг түрбүже Барыын Европа күрүнелериниң чамдык удургууларының турушь-бодалы кедергей харысалга чок болуп, чогум утказы-биле алмага, кем-бүрүүлүг америк планнарга алзып, Вашингтонда хүлээп алынган шиитпир оларга хамаарышпас дээр шинчилеп бодалды тургузарын оралдажып турар.

Нейтронныг чепсекти бүдүрер дугайында америк президентиниң шиитпири ядролуг боо-чепсектерни кызырар дугайында дутуржуп алышылкынарны дилеп тывар бодалдыының дугайында Вашингтонуң бадыткаашкынының ийи арынының онза чырыткыландыр көргүзүп турардыр. АКШ-тың амгы администрациязының амга чедир кылып келген бүгү-ле чүүлдеря херек кырында шуут-ла удурланышкак утланыышкында — америк шериг күчүзүн өстүрериниң, делегейге дүшкүүлүг чорукту чидиглендиреринин, чепсегленишкинни дүжүрериниң талазы-биле чугаалажыышкынарны бергедедиринің утланыышкынында чоруп турар. Ында ам күшке идегел салып турар. Ынчаарга ол дээрге улустарның, оон аразында Каттышкан Штаттарның улузунуң-даа тайбыңы болгаш айыыл чок турарын хандырып шыдавас орук-тур дээрзин сөөлгү он-он чылдарның дуржулгазы маргыш чок бүзүредип турар. Ол дээрге сыр дедир орук-тур.

Шериг күчүлеринге нейтронныг чепсектиң көстүп келири ядролуг дайының тыптып келиринин айыылын улгаттырарынга чедирер ийик, ынчангаш ол дээш бүгү харысалга Американың Каттышкан Штаттарынга онаажыр.

Нейтронныг ок — «ырыг», харын-даа «буянныг» чыгыы ок дээр бадыткаашкынын америк стратегтериң кижилериниң медеренинге иептерлерин дээр оралдажыышкынарны айыылдыг нүүл-дүр. Кижилерни үзүткаар түскай сорулгалыг чепсек дугайында чугаа чоруп турар, эртемдеңнерниң сагындырып турарын ёзугаар алырга, ол чепсекти ажыглааның уржуктары конгуг үр үеде хевээр артар болгаш келир үеңиң салгакчыларынга бак салдарын чедирер. Ындыг чепсек Вашингтонныуу-биле алырга, «буянныг» болуп турары ол ышкажыл!

Кижиниң эң бирги эргезин —чурттаар эргезин камгалаар дээш боттарының үңүн көдүрери, америк дайынзырактарының нейтронныг чепсек-биле холбаалыг араатанзыг планнарын үзе шавары — ак сеткилдиг бүгү кижилериң херээ. Дайын чорударының улам-на чаа-чаа чепсектерини мөөңнээрингे ядролуг чепсекти кириптир боо-чепсектерин кызыгаарлаарын, кызырарын болгаш алызында барган чок кылырын шиитпирлиг удурланыштыр турган-дыр. Бөгүн «АКШ-тың иштики херектери» кылдыр адап турар чүвэ оон түңнелинде өске-даа дүптерде миллион-миллион кижилерни өлүм-чидимге таварыштырып, оду Каттышкан Штаттарны база хаара аптар делегейниң ядролуг өртүүн эгээн болу берип болур.

НАТО талазы-биле бодунуң эвилелчилерин Вашингтон болган фактының мурнунга тургузуптар деп шиитпирлеп алганы илдең-дир: баштай нейтронныг бомбаның курлавырларын тургузуп алыр, а оон соонда боттарының девискээрлеринге ол чепсекти хүлээп алыр кылдыр оларны азбадаптар.

Улустарның, оларның аразында АКШ-биле эвилелчи чурттарның улустарының-даа алыс догуннаашкынының айтырыгларынга хамаарышкан херектерге-даа Вашингтон оларның санал-оналын херексевезинин бо дээрге баштайгы таварылгазы эвес-тир. Ынд

Депутат БУЛУҢУ

ҮЛЕГЕРИ, АЖЫЛЫ-БИЛЕ

В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинатка ажылдап киргеш, чеди чылдың түүрүнче кирдим. Бо хүнде комбинаттың бедүүн руда арыглаар цехинде машинист-теп ажылдап турар мен.

Цехте беш эвлечеги тургускан. Оларның аразында В. М. Ипатова удуртқан эвлеч комсомолчу-ажыктарлыг.

Комбинаттың еске цехтери, эвлеглери-биле бир дөмей, бедүүн руда арыглаар цехтиң ажылдакчылары он бирги беш чылдың баштайгызының планыг оналадаларын чедиишкиниг күүседир дээш социалистиг чарышка киришпишаан, кызымак ажылдап турар. Бо чылдың бирги чартыы доозулган. Бистиң цех 1981 чылдың алды айларында канчаар ажылдаанын түнгээн. Комбинаттың цехтериниң аразында калбаргап социалистиг чарышка идепкейлиг киришип, бүдүүлгечи багай эвес түнелдерлиг болдувус. Эвлеч бүрүзү-база аразында чарыштыг. Оон түнелиин ай, квартал санында үндүрер. Эвлеглериниң мурнунда кол соруглга—социалистиг чарышка мурнап, эш-өөрүнге, бүдүн комбинаттың коллективиниг үлегерлиг, эки шынарлыг, бедик бүдүрүкчүлүг ажылды көргүзери болур. Бар арга-курлавыларны, күштү шнаар утландырган бис. Оон түнелиинде участок бүрүзүнде ажыл дөш харыысалга бедээн. Бистиң цехивистеп коммунист К. С. Монгуш удуртқан № 1 эвлеч, партия кежигүнүнге кандилат В. М. Ипатованың удуртқаны комсомолчу-ажыктарның № 5 эвлеч мурнакчыларның одуруун баштап турар.

Эрткен чылдың февральда чер-чер Советтериниг болуп эрткен соңгулдаларда Ак-Довурак хоорайның № 2 соңгулда округундан Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутадынга соңгуттум. Округумуун соңгукчулары комбинатың ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары. Округ девискээр талазы-биле ыдыг-ла улуг эвес, ында комбинаттың ажылчыннарының ниити чурттакчылары бажыны, бир уруглар ясли-садыны, үш чурттакчыларым бажыны бар. Мээң соңгукчуларым ында. Оларның бүзүрелии херек кырынга ажыл-иш-биле шыныздарын кол соруглам кылдыр көрүп турар мен.

Округка ажыл хөй таладыг. Соңгукчуларым-биле харылзаавые багай эвес, ег-бүле бүрүзү-биле таныш болгаш оларның негелде-хереглелдерин эки билир мен. Чижээ, ажылчыннарның ниити чурттакчылга бажыында чурттап турар кижилерниң ажыл-амыдыралы, чурттап турарының байдалы доктаамал хайгаралда. Ниити чурттакчылга бажыында чөвүлелдиң, партия, комсомол организациаларының толээлекчилериниң болгаш хөй-ниитиниң киржилгези-биле маңаа хынаалдаарны, рейдилерии доктаамал чорудуп, кижизидилге-масс-ылыг ажылды канчаар организастап турарын доктаамал хынап турар бис. Ылаңгыя байырлалдарда, дыштанып хүннерде хөй-ниитиден постуларны тургузар. Оон түнелиин ниити хуралдарга чугаалажыр. Мындыг хемчеглериниң дээштин элээп бедээн болгаш ниити чурттакчылга бажыында чурттап турар кижилерниң ажыл-амыдыралында бар чамдык таарымча чон чүүлдерии чайладырыгга ол идиглиг болуп турар.

Округумда уруглар садыың болгаш Гагарий кудумчуунда чурттакчылга бажыңнарының девискээринге урутлар ойнаар шөлүгүштер түлүп бээр дилегии соңгукчулар киргеп. Бо чүтүлга чагыгны күүседири-биле сентелге-түлүг участогуун удуртукчулары-биле харылажып, дидеп кылган мен. Оны боттандырып, чамдык хемчеглер алдынгай, кыдынары көрдүнген шөлүгүштер колдуу тургустунуп турар. Ол чагыгның күүселдезин чедип алыры-биле аңаа соңгукчуларның күжүн кириштирери база көрдүнген.

Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Ие-чаштың камгалаар болгаш хөрөөженнериниң күш-ажылының, амыдыралының айтырыгларының талазы-биле доктаамал комиссиязында бактаап кирген мен. Комиссия республиканың ажыл-агыйларында, будүүлгелеринде, күш-ажылчы коллективтеринде ажылдап турар хөрөөженнериниң ажылдап турар черинии байдалын, оларның таарымчалыг ажылдаарыңга үүг шаптыктап турарын илередип, хынаалдаларны чорудуп турар. Оон түнелдерин доктаамал комиссиязының элчеглиг хуралынга чугаалажып, сайгарып көргеш, кайы бир будүүлгеде ийикпе, азы бир коллективте четпестерии чайладырынче утланган хемчеглерии ап келген болгаш оон күүселдезин доктаамал контролдуга алган. Ындыг тодаргай хемчеглериңң дээштин бедээн. Депутаттарның идепкейлиг киржилгези-биле чамдык будүүлгелерде хөрөөжен ажылчыннарның ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургузаар айтырыг чогумчалыг шиитирлеттиниң турар.

Доктаамал комиссия чоокта чаа Чурт үлетпүр эргелениниң будүүлгелериңде хөрөөженнериниң күш-ажылын канчаар организастаапын хынаан. Оон түнелиин комиссиниң хуралынга чугаалашкан болгаш ында бар четпестерии чайладырынче утланган саналдарыны, сүмелерии депутаттар киргеп.

Үк эргелелдиң будүүлгелериниң бүгү адырлыында 158 хөрөөжен ажылдап турар. Оларның 87-зиниң ажылдаарынга таарымчалыг чамдык чүүлдер чедир тургустунмаан болган. Ажылды механизастаар хемчеглер алдынмаан. Ынчангаш хол-биле дүжүрер, чүдүрер ажылдар хөй болуп артышаан. Ылаңгыя дериг-херекселдерии будуур цехтерде агаар кирер черлер эвээш, санитарлыг байдал негелдеге дүүшпес. Эргелелдиң будүүлгелериңде гигиена ерөөлдери чок дээрии хынаалдадын илерээн. Доктаамал комиссиниың кежигүннери үстүвде четпестерии чайладыр хемчеглерии алган.

Депутаттың ажылдап турар коллективинге хүүда үлегерчижээ улуг болуур болгаш ажыл-ишке киржилгези кескү. Ылаңгыя коллективте албарган социалистиг чарыштың организастажырынга, будүүлгеде бар четпестерии чайладырынга оон киржилгезии улуг болур үжурлуг деп саналр мен.

Комбинаттың-даа, бистиң цегивистин-даа ажылында чедир тургустунмаан айтырыглар бар. Оон чижээн чүтле бедүүн руда арыглаар цехтен бээш көрүп болур. Цехтаң ажылчыннарының ижер сугбиле хандырылгазы четпес. Ылаңгыя чайын газтыг суг болгаш өске-даа суксуннарны садарын чедир организаставаан турар. Оон-биле кады цехтиң ишти довуракты, ажылдаарга таарымча чок. А кыжын цех ишти соок дээш хомудал бо-ла кирер. Үстүнде четпестерден ажылдың будүүкчүлүг, оон шынары кончуг хамаарыр болгай. Ынчангаш ол дугайында чугаа хуралларга бо-ла болу бээр. Коммунист, депутат кижи болгаш ол айтырыг талазы-биле саналды комбинаттың партия организациязының хуралынга чаңгыс эвес удаа тургузуп келдим. Хемчеглер алдынып турар. Ынчангаш ажылда бар четпестерии дем-биле чайладып алырының аргалары бар. Маңаа депутаттан ногаалыыл ажыл, соңгукчулар-биле бижыг харылзаа негеттинер.

Т. КҮЖҮГЕТ,
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады.

Депутатка суме

СЕССИЯ МУРНУНДА

Республика типографиязының эң-не билдиглиг болгаш дуржулгалыг линотипистериниң (машина-биле өруктүлериниң) бирээзи Вера Хертековна Доржу болуп турар. 1967 чылда Уфа хоорайның полиграфия училишезин кончуг эки демдектерлиг доосказ, оон бээр-ле типографияда үзүктел чок ажылдап турар.

Вера Хертековнаның кылган ажылының шынары кезээде кончуг эки, күш-ажылы бедик будүүкчүлүг. Ол ай болгаш квартал планнарын кезээде ажыр күүседир чанчылдыг. Чамдыкта харын планын 150-190 хуу.-даа чедир күүседиптер. Хөй-ниити ажылы дээнде аныяндан тура идепкейлиг. Доржу профэвилелдериниң область чөвүлелиниң кежигүнү.

Полиграфчы мурнакчы ажылчыныың бир онзагай шынары — эш-өөрүнге кичээнгейлии, оларга дуза чедиреринге кезээде белеии болуп турар. Оон-биле чергелештир Вера Доржу ниитиниң херээ, будүүлгениң эрге-ажыы дээнде бодундан-даа, кады ажылдап турар эш-өөрүнден-даа шынгыы негелделиг. Ол чүтле негелделиг болуруидан ангыда, эш-өөрүнге будүүлге чорудулгазының-даа, кижилериниң амыдырал-чурттакчылгазының-даа талазы-биле боттуг дузаны чедирип, үнелиг сүмелерии берип турар.

Улус депутадың болуру улуг аас-кежии, бедик харыысалга. 1980 чылдың февральда болган соңгулдаларда типография коллективи мурнакчы ажылчын, кижилерге дыңнаглыр болгаш сагыш човаачал, дузааргак боттарының эжии Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутадынга кандидат кылдыр дешиткеннер. Кызыл хоорайда Ленинниң 9 дутаар соңгулда округунуң соңгукчулары В. Х. Доржу дээш бадылаашкыны берген. А Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң бешки чыыжының бирги сессиязы ону республиканың Дээди Совединиң Президиумунуң кежигүнүнге соңгаан.

Вера Хертековна будүүлгеде бедик будүүкчүлүг, эш-өөрүнге үлегер-чижектиг болуп ажылдавышаан, депутат хүлээлгезии кызымак күүседип турар. Соңгукчуларны болгаш ону депшиткен коллективи-биле бедик будүүкчүлүг, эш-өөрүнге үлегер-чижектиг болуп ажылдавышаан, депутат хүлээлгезии кызымак күүседип турар. Соңгукчуларны болгаш ону депшиткен коллективи-биле доктаамал үжуражып, депутат ажыл-чорудулгазының дүүлүн чугаалап берип турар болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң ажылынга база идепкейлиг киржип келген.

А. ШУРЫШЕВА,

ЧУРУКТА: (солагай таладан) Вера Хертековна Доржу, кезээдээн ышкаш, кады ажылдап турар өөрү — хоорай Совединиң депутады Р. Заворотная, З. Допчун-оол болгаш Л. Санчай-оол олар-биле кады сүмележип турары.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

◆ ◆

Күрүнеге дүк садар талазы-биле планныг даалгаларның канчаар күүсеттиниң турарын Каа-Хем районнуң «Енисей» совхозунга баш бурунгаар санап көргеп. Түнелдер өөрүнчүг: хөй кыргылдазының үезинде 166 тонна дүктү савалаап, чорутқан. Ол дээрге планнаттынганындан 11 тонна хөй болганы ол.

Совхозтуң мурнакчы хойжузу Бадыхөө Кажин бо херекке бодунуң төлептиг үлүүн киирип, дүк садарының планын чедиишкиниг күүсеткен. Ол коданында 487 хоюнуң 100 баш санындан-на 105 хураганны мендi камгалап доруктурган.

ЧУРУКТА: хойжу Б-Х. Кажин.
А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

◆ ◆

ССРЭ Конституциязының 91-ги чүүдүнде улус депутаттарының чогуур Советтериниң эргезинге киирген эң чугула айтырыглары олардың сессияларынга көөрүп болгаш шиитирлээрии айтыкан. Сессия — депутаттарның коллективтиг ажылынын. Советтиң ажыл-чорудулгазында кол организас-эргe хевири болур.

Күрүне эрге-чагыргазының организынын хуралынга олуруун, оон ажылынга идепкейлиг киржири — депутат бүрүүнүң хүлээлгези. Ынчангаш хуралга олуруун, ажал чугаалашкан айтырыгны дыңнаарындан ангыла, хүн айтырыгның талазы-биле болдуун самал-оналыг киирип, санал бээри чугула. Ол соруглабиле сессияга чугаалажыр айтырыгны хаңы билген турары чугула болгаш аңаа бай удур белеткеңир.

Амыдыралдан алырга. Советтиң ажыл-чорудулгазын эки билир, оон даалгаларын күзелдин-биле күүседип, сессияның белеткелинге киржип турар депутаттар сессияга кандыг санал киирерин, чогум-на чүүң дугайын чугаалаварын кончуг эки билир болур.

Бир эвес силерниң бактаап киргенiнер доктаамал комиссияга эдчеглиг сессия тодаргай даалга бербээн дижин. Бо тавырылгада канчарыл, даалга чок дээш хуралга белеткел чок кедир бе?

Бир эвес депутат күрүне хөрөөн, хүлээлгезии бедик харыысалга-биле медерел билип турар болза, сессияга чугаалажыр хүн айтырының талазы-биле оны харыылап турар будүүлгелериниң, албан организациаларның удуртукчулары, округунда соңгукчуларбиле ужуражып, сүмележирии ажаа-даа үтпас. Ындыг арга-биле адырлыг экономиктиг болгаш культурга амыдыралындан сессияга чугаалажыр дыңнаглыгны оон албан тып ол болур.

Ажыл-херекте, үе-шактың тургузуп, хуваап алыр болза, коллективтиг сайгарып чугаалажыр айтырыгны шиитирлежирииге бөл удур белеткенин ап бодуунуң аргазы силерде бар. Эдчеглиг сессияның хүн айтырыгы депутатка бай удур дыңнатқан турар болгай, ынчангаш Советтиң чугаалажыр айтырыгларны, аңаа белеткелди чорударынга хамаарыштыр бодуларының сүмелерии киирип болгай силер. Бо бүгү сессияның ажыл-чорудулгазынга идиглиг болур.

Коллективтиг чугаалажыр айтырыгның белеткелии чогумчалыг болдурары-биле хынаалдаларның ийикпе, азы ажылдың кандыг-кандыг хевирлерии ажыглаза экил дээрии сүмелээрии утпаңар. Доктаамал комиссияның талазындан кандыг сүме киирерии бодаңар.

Сессияның ажыттыларының будүүзүнде аңаа бүрүн белеп турар үжурлуг силер.

Сессияга белеткелдиң хынамчалыг чорудары-биле оон планың тургузуп алыры артык эвес, ажылга харын чиик болур. Аңаа соңгукчулар-биле ужуражылгаларны, чугаалажыр айтырыг талазы-биле дыңнаглыгар алырының аргаларын, специалистер-биле ужуражылгаларны, илеткелдин бижимери-биле танышкарын албан киирип алыры чугула.

Советтиң эдчеглиг сессиязынга чурттакчылыг черлериниң чалгайжыдылгазын чугаалажыр дээш дижик. Чурттакчыларга ол дугайын канчаар дыңнадырыл? Арга хөй. Округка воску черлерге дыңнадыг чарааларны азып болур, активчилериниң дузазы-биле ереге бүрүүнге чедип, дыңнаттырын болгай. Сессияга чалгайжыдылга чугаалажыр болганда, округа чурттакчы албан организациязың черлериниң бажыңнарының девискээрин бодунар албан кезип көрүнер. Ынчан чурттакчылардан хомудалдар кирзе бүрүүлүг кижилерии тодарадып алгаш, олар-биле чугаалашкаш, түгле ынчан тодаргай түнел үндүрер апаар. Сессияга белеткенин тура, кудумчу, квартал, бажың комитеттериниң даргалары, кежигүнiери-биле албан ужуражып, чугаалажыры ажыктыг. Өске депутаттар-биле ужуражып, сүмележирии база утпаңар.

Сессияга белеткел чоруп турда, сессияга санал бээрии шиитирлеп алынарга, дыңнадыгны план баатаар тургусканш, саналды бижип белеткен алыңар. Саналдың төнүүзүнге түнелдер үндүрерии утпаңар. Бир эвес силер сессияга санал бербейн-даа барган болзуңарга, аңаа белеткел үезинде чыын алган дыңнадыгларыңар дөмей-ле черек. Чижээ, силер ону сессияның үүн айтырының талазы-биле эдерииче илеткел кылыр доктаамал комиссияга киирип болуур силер. Оон-биле кады шиитирлер телевидении эде ажылдап ышырыга ону ажылдап болуур болгай. Силерии иүжүнер аңаа барбас.

Сессияга белеткел — депутат ажылдың чугула иезин. Ынчангаш аңаа кичээнгейлиг болуруи утпаңар.

ХӨЙНҮ КЫЛЫП БОЛУР

СЭКП-ниң XXVI съездизи бистиң чуртувустуң хөгжүлдезиниң перспективаларын болгаш оларны боттандырарынга Советтерниң ролюн ленинчи ёзу-биле бүгү талалыг ажылдап кылган. Партияның телевизиязы улуг соруглаларны шиитирлээрииге Советтерниң киржилгези каждандаа идепкейжээн болгаш харысалгазы улам бедээн. ССРЭ-ниң чаа Конституциязын хүлээп алганы-биле халбаштыр улус депутаттарының Советтери түс черниң ажылагыйын хөгжүдериниң, чонуң амыдырал хандырылгазының айтырыгларынче кичээнгейии кошкаштайн, экономиктиг болгаш социал хөгжүдениң комплекстиг болуруи хандырарын улуг хемчээлдии-биле боттандырып турар.

Доктаамал комиссиялар, Советтериниң эң массалыг органнары болбушаан, ажылагыйны болгаш күрүне херектерин ёрелеп башкарарынче комиун ажыл планын, сессияларның болуур үелерин база барымдаалап турар. Соолгу үеде чамдык доктаамал комиссиялар перспективтиг планнаашкыннарыны база ажылдап кылып турар апарган. Комиссиялар боттарының хуралдарына хөөрай амыдыралының янзы-бүрү айтырыгларын чугаалажып, будүүлгелериниң болгаш организациялардың удуртукчуларының илеткелдерин, дыңнадыгларын ап, доктаамал комиссияларның кирген сүмелерин күүседип турарының дугайында отчёттарны чугаалажып турар.

Доктаамал комиссияларның ажыл-чорудулгазында кол черии Советтиң сессиязынга болгаш күүсеткомуга чугаалажып көөр ужурлуг ол чүүлдер айтырыгларны белеткээри болгаш баш удур көөрү ёлеп турар. Ындыг айтырыгларны доктаамал комиссиялар боттарының инициативазы-биле азы хөөркүүсекомуң заасканы-биле-даа белеткеп турар. Айтырыгларны белеткээринге киришкен доктаамал комиссиялар сессияларга азы күүсеком хуралдарынга илеткел кылыр ийикпе азы эдериичи илеткел кылыры чурумчуттунган.

Чамдык доктаамал комиссиялар будүүлгелерге, организацияларга барып, үнүүшкүнүүг хуралдар кылырын практикадан турар апарган. Капитал тулуг талазы-биле доктаамал комиссия бо чылдың май айда «Тулуг кезектери» комбинатка үнүүшкүнүүг хурал кылган, комбинатың күчүлүн шиигээдип ап турарының байдалын болгаш будуруп турар продукциязының шынарын чугаалажып көрген. Комиссияда депутаттар комбинаттың удуртулгазын будүүлге күчүлүн багай шиигээдип турары болгаш продукциязының шынарын күду дээш шыңгыы шүүмчүлээн. Оон-биле чергелештир депутаттар боттарының үнелиг саналдарын берген болгаш комиссия оларга үнүүлээш, эки шынарлыг сүмени хүлээп алган, оон күүседиезин доктаамал контролдуга тургускан.

Ийи азы оон хөй-даа доктаамал комиссияларның эргехүлээлгезинде кирип турар айтырыгларны олар кады белеткээш, каттышкан хуралга чугаалажып көөрү хөвөр эвес болуп турар. Бо төвырылгада доктаамал комиссиялар каттышкан сүмени хүлээп алган, оон күүседиезиниң контролюн алырлар айы-биле түс-түс боттандырган, шиитирлештирип түнүпеп турар. Бо чылдың II кварталында планбюджет, үлетпүр, транспорт болгаш харылзаа талазы-биле доктаамал комиссиялар Кызылдың пиво заводунуң 1981 чылдың бирги кварталында будүүлге сан-хөө ажыл-чорудулгазының болгаш заводтуң 1981 чылда үеги-биле диезиниң база дараазында чылдарда перспективазының дугайында айтырыгны сайгарып көргеш, оон кончуг чугула түнелдерни үндүрген. Аңаа хүлээп алган сүмелер заводтуң ажылында четпестерии чайладырынга илиглиг болган болгаш будүүлгениң ажыглаттынмайн тургай чамдык курлавырларын тыварының хемчеглерии ажылдап кылыр арганы берген.

Хоорай Советиниң доктаамал комиссиялары шупту-ла бир дескн эки ажылдап турар деп саналрынын барымдазы амдыызында чок. Чүге дээрге чамдык комиссиялар планда көрүнген ажылдарының чамдыызын чедир кылбайн, хүлээп алган сүмелериниң күүседиезии чедир контрольдавайн турар. Доктаамал комиссия бүрүүнүң хуралы, ажылы, ышкаш алган сүмези ажыл-херек кылдыр боттанган турарын, эң шын шиитирии коллективтиг дилеп тывары болган турарын, ажылдап турар кижилерге дээштиг дуза болган турарын чедип алыр төлөөде, доктаамал комиссиялар ам-даа хөйну кылыр ужурлуг.

А. ПАВЛОВА,
Кызыл хөөркүүсекомуң секретары.

ДУРЖУЛГАЛЫГ

Кижи өртүзу чеде берген ол кижиниң «көрбээн чүвези, көдүрбээн хөнзө чөк» дижир. Бодуңуң күш-ажылчы базымын 1951 чылда Владивосток хоорайга шагдаа организынга ажылдааны-биле эгелээн. 1956 чылга чедир аңаа ажылдаан. Төрээн Тывазынга келгеш, районнуң суд, прокуратура черлеринге секретарьлап, харылзаа белдиринге, «Мөрен» совхозтуң харылзаа салбырынга эдээп каш чыл улаштыр ажылдаан. Ам район төвүнде өртке удур камгалал черинде ажылдап турар.

Ол өрт аймылын болдурбас хөөн чон өртүзүнга тайылбыр ажылдарын чорудуп келген. Ооң коллективин өрт аймылынга удур үргүлчү дайынчы байдалда. Мындыг ееремчилелдиг чоруткан район иштинге еөзүгү чылдарда өрт болбаан. Чон өртүзүнга социалистиг хообулудуруумну сагыырының талазыбиле таймылыр ажылдарын идепкейлиг чорудуп турарларның бирээзи, район судунуң улус төлөөзинге ийи удаа соңгудуп келген.

Александр Сагаачиевич Таваа бодуңуң дөрт хүлээлгезинден аңгыда, хөй-ниити ажылдарының идепкейлиг киржикчизи. Төрээн суурун чаагайжыдары, көрүштүг болган үлегерлиг болдурары чурттакчылардан көл хамаарыр. Оон чурттап орары Эрзин суурунуң Пушкин аттыг кудумчузу, өске кудумчуларга деңнээргe, чаагайжыдылгазы эки. Тарган иштары арыгтылаштыр үнүлей биргилээн, базыңнар дёвискээринде огородтарлыг. Ол аныяктарга бодуңуң арга-дуржулгазын дамчыдып келген, чаа чүүлдерни чон ортузунга иептередип чоруур.

Орт черинии коллективи ниитиниң малынга чем белеткээринге база идепкейлиг киржип турар. Олар алган онаалдазын шалыпкын күүседип, дээш хүнде өл ажылын уламчылавышаан.

О. СОЯН.

ИДЕПКЕЙЛИГ

Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны, Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниң ийи дакпыр, «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниң эдилекчизи, «Магөң-Бурен» совхозтуң сарлык кадарчызы Иргит Чыргалович Комбу бодуңуң хүлээлгеп ажылынга кызымаккай болуруңдан аңгыда, малдың болгаш хай-хөй дириг амытанныңмың каржы дайынын—бору-биле дёйсеидй идепкейлиг чорудуп турар. Ылаңгыя чазын бөрүлөр оолдап, өзүүнөөдеп турар ийе хөөрүн ыялчыл ийи үнүүрүү тыпкан, олардан 13 бөрөөкти даатпаан.

Ол-ла совхозтуң аныяк хойжузу Иргит Мөңге И. Комбудан үлегер ап, эрткен чазын бөрүлөр-биле идепкейлиг демисештиген болгаш бир үнүрдеп беш бөрөөкти иезии кыс бөрү-биле кады өлүргеп.

А сарлык кадарчызы Аракчаа Чүгдүр ыыка улуг эр бөрүнү Үстүү-Ыймаатыдан баа-кааптап каан.

А. БЕГЗИ.

Мөңгүш-Тайга район.

Чагаа парлаттынмаза-даа

СУУРЛАРЖЕ ЧОРУП ЭГЕЛЭЭН

Бистиң «Улуг-Хая» совхозтуң Хайыракан, Ийи-Тал суурларынга автобус неделяда беш катап көөп турган. Ол соолгу үеде шуут келбестээниинден пассажирлер аргыштырылгазы бергедээн деп бижээн көдээ бижикчиниң чагаазы редакциязга келген. Ук чагааны хемчет алыры-биле райкүүскомче чоруткан.

Улус депутаттарының Улуг-Хем райкүүскомунуң даргазының орлакчызы В. Коневтиң аңаа харылааны болза:

Чамдык автобустарның үрелиинден болгаш чолаачылар чедиипейн турганындан автобустарның расписаниие ёзугаар суурларга четпейн турганы шын. Ылаңгыя июнь, июль айларда Шагаан-Арыг —Ийи-Тал, Шагаан-Арыг—Ингүш-Хем аразынга автобустарның графиги үстүп турган.

Соолгу үеде автобустар септеттинген, чолаачылар-биле четчөөттингеи. Районнуң суурларынга айыткан графигинде чедип турар. Пассажирлерге таарымчалыг болуру-биле Шагаан-Арыт — Кызыл баар немелде маршрутту Хайыракан, Ийи-Тал суурларның дужунга доктаарын чүрүмчүттүвай.

ШЫН КРАН — ВЕЗДЕХОД

УХТА. (Коми АССР). Ол ийи машина — көдүрүр кран болгаш вездеход—будуи агрегат болуп турар. Түс черниң механиктиг заводу ол чаа машинаны малбаа-биле будүүп үндүрүп эгелээн. Сибирьниң болгаш Кыдыкы Соңгу чүктүп байлалдарынга хөөралар дамчыдылгаларын түдарынга ону хереглээр. Генератор-биле дериттинген ук машина хову-шөлдерге электростанция кылыр база аппаратының болуур.

(СЭТА-ның корреспондентилериниң дыңнадыгларындан).

ИПАТОВЧУЛАРНЫҢ ҮЛҮҮ

ШПАТОВО. (Ставрополь край). Күрүне шыгжамырынче чыл планынга немей чүс муң центнер хире тарааны дужаар деп Ипатовоның тараажымлары хүлээлге алганнар. Комплектиг ажаалла-транспорт отрядтары кылдыр бүгү комбайннарны бала катап мееңнээш, тарааны массалыы-биле ажаан киринненнер. Агаар-бойдус чаъеборайныг-даа болза, тараа ажаалдазы районда организастыг чоруп турар.

ШЕФЧИЛЕР ДУЗАЛААН

ЗАПОРОЖЬЕ. Васильевск районнуң ажыл-агыйлары мал чемнери белетекжирииге хоорайжыларның дузазындан ойталааннар. Чүге дизе оларның шефчилери — күш-ажылчы коллективтер сиген дилгаңы белеткээр талазы-биле тургузугларны ажыл-агыйларта сентеп селип, силос салыр оңгарларыны казып, сенаж кургадыр суургаларны туткаш, мал чемнери белеткээрииге ажыглаар техникаиы бүрүү-биле сентээннер. Бо чорук мал чемнери белеткээр бүгү цехтиң ажылын интенсификаатаар арганы берген. Кодээге шеф дузазын көргүзериинии талазы-биле айтырыгларны партияның хоорайда райкомунуң тургускаиы штаб шиитирлеп турар. Будүүлге объектилерий моон мурнуида туетуг будүүлгелер түдуп турган болза, ам спецпалистерниң ниитя район бригадалары тудар апарган.

ЧААШКЫН — ДОКТАР КАТПАС

ТЮМЕНЬ. «Червишенский» совхозтуң сиген белеткелинде ажылдан турар механизаторлары үндүр бижээн, чылыг бээр генераторлардан салгынадымшкын комплекизи дээр тускай тургузугну кылып алганнар. Ында изиг аъаар погаап масеаны дүргенниге кургадыптар. Чаа кескен ол сигении кургадырынга он ажыг минута хереглеттинер.

«АГРОСЕРВИС»

ВАЛМИЕРА (Латвия ССР). Валмиераның агроүлетпүр каттыжымшкыныың райсельхозтехниказы витаминниг далган будүрер талазы-биле түс черниң ажыл-агыйлар аразының будүрүлгезии техниктиг бүрүи хандырылгага алган. Кургадылга агрегаттарыныа дең-деекн ажылдарын ол хандырар. Хандырылганың ол чаа хевирии республиканың сельхозтехника куркомитединиң ажылдан кылганы «Агросервис» программазыи ёзугаар пептередип турар.

САНЧЫЛАР ШӨЛЭЭДЕ

КУРГАН. СЭКП-ниң XXII съездиэн аттыг колхозтуң төп фермазының саанчыларының хөй кезии —чайгы шөлээде. Саанчыларга мындыг арганы оларның дузалакчылары — школаның «Зоренька» будүүлге бригадазының кежигүннери көргүскеннер. Үстүкү классчылар малдың продуктулуун планнаттынганындан беанн ажыр бедиткеннер. Ол бригадага өөрүп четтиргенин колхоз баштаар черн илереткеи болгаш өөренчиилер кушажылчы практиканың хүн демдеглелдериие кончуг эки демдектерии алгаанвар. Машина-биле саалдаңыц оператору, чолаачы, механизатор, тракторист дээн ышкаш кедээе эргежок чугула мергежилдерии өөренчиилер ортумак билиг-биле кады алырлар.

Партийни информация

ТЕМПИНИ КОШКАТПАЗЫ-БИЛЕ

СЭКП Тыва обкомунуң III пленумунуң шиитпирлерин күүседир талазы-биле райониуң партия организациязының сорулгаларының дугайында айтырыгны СЭКП Каа-Хем райкомунуң пленумунга чугаалашкан. Анаа иletkелда СЭКП райкомунуң бирги секретары В. А. Бакулин кылган. Районнуң ажыл-ишчилери мал чеми белеткээр талазы-биле ажылдың темпизин бедидип, СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг, «Ленинчи орук» совхозтар бо ажылга организастыг чоруктуң, күш-ажылды шын организастаарының үлегерин көргүзүп турарын анаа демделээн. Сөөлгү үеде «Улуг Октябрь» совхозта ажылдың темпизи бедээн.

Бо хүннерде будук-бүрү белеткээрин бедик темп-биле чоруда берген. Чүгле район төвүнден безин 200—300 хире кижи хүн бүрүде бо ажылга киржип турар.

Ынчалза-даа «Бурунгаар», «Енисей», «Красное знамя» совхозтар ышкаш ажыл-агыйларда ажылдың темпизи хожудашкынныг болуп келгенин, республикага чарлаан шылыпчы ийи айда улам күжениишкиниг ажылдавышаан чугула кампания үезинде ажылдың темпизин кудулаттас дээш бедик деннелге организастаарының сорулгаларын пленум тодаратказ.

* * *

СЭКП Каа-Хем райкомунуң ол-ла пленуму организастыг айтырыгны чугаалашкан. СЭКП райкомунуң секретарынга **О. Б. Сымчаанны** пленум сонгаан.

УЛУСЧУ КОНТРОЛЬЧЕ КИЧЭЭНГЕЙ

Таңды районнуң улусчу контроль комитеди бөлүктерин болгаш постуларны качаар удуртуп турарының дугайында айтырыгны партия райкомунуң бюрозунга чугаалашкан.

Районда улусчу контроль комитединиң штаттан дашкаар 7 кижизи, улусчу контрольдуң 38 кол, 45 цех бөлүктери, 31 постуларда ажылдап, оларның составында 822 хайгылчы хаара туттунган. Кол бөлүктер даргаларының 29-зу СЭКП кежигүнери, 20-зи партия организациязының секретарларының оралакчылары болган парткомнар кежигүнери, 14-ү Советтерниң депутатгары. «Революцияның чалбыжы» совхозта Л. Т. Сивцов удуртқан кол бөлүкте 47 хайгылчы бар. Олар бо чылдың бирги чартыында рейд, хыналдаларны сес удаа чоруткан, цехтерде бөлүктер 21 рейдини организастаан. Хыналдалар түнелдерин бөлүктүң хуралдарына чугаалавжык, парткомга саналдарын киирип турар.

Бай-Хаак көдээ Советте, эмнелгеде, Балгазын саниторийинде, Көдээ ажыл-агыйның дружулга станциязында, райподa болгаш өске-даа коллективтерде улусчу контроль бөлүктериниң ажылы идепкейжээн. Чартык чылда районнуң улусчу контролерлары ниитизи-биле 300 ажыг хыналдаларны чоруткан.

Комитеттиң бөлүктери болгаш постуларны удуртуп турарында чамдык эки чүүлдерни бюро демделээн. Ылангыя штаттан дашкаар активтиг күжүнге даянган контролёрларның өөредилгезин организастап, отчёттарын дыңнап турар. Мал-чемниң белеткелиниң үезинде шөлдерде болгаш шыналзарда 26 түр постулар тургустунган.

Ынчалза-даа «Коммунизмниң херели», Тоҗа аттыг совхозтарда, № 585 КМК-да, өске-даа бөлүктериниң ажылы коңнаак. Хыналдаларны эвээш чорудул, хыналдалар түнелдерин күш-ажылчы коллективтерге информастаавайн, бөлүктериниң хуралдарын эвээш эрттирип турар. Контрольду хөйге көскү болдурар талазы-биле ажылда улуг четпестер бар, чамдык коллективтерде стендилер куруг тургулаар.

Улусчу контроль бөлүктерине болгаш постуларынга удуртулганы эвижидериниң хемчеглерин айыткан доктаалды пленум хүлээп алган.

БҮГҮ АРГАЛАР-БИЛЕ

Көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрериниң болгаш күргүнеге садарының планныг өнөлдээларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседир талазы-биле Кызыл район бо чылдың бирги чартыында чамдык чедиишкиннерлиг болган. Күргүнеге эът садарының планын 121,6 хуу, сүттү 101,1, чүргааны 157,9 хуу күүсеткеш. Мал ажылының продуктуларын белеткээрининг хемчээли эрткен чылдың ол үезинге деңнээрге элээн көвүдээн.

Сөөлгү чылдарда адаар-бойдустуң берге байдалдары турза-даа районнуң партия, совет, көдээ ажыл-агый органнары бо чүгула айтырыгларны кичээнгейжин төвүнге тургузуп, чамдык хемчеглерни ап чорукан болгаш малга бөдүүн база чулуктуг чемнерни чылда ортумза-биле белеткээрин көвүдедип, беш чыл планын 97 хуу күүсеткеш. Сенаж болгаш витаминниг сиген далганын белеткээри элээн көвүдээн.

Бо бүгүдүң дугайын чоокта чаа эрткен СЭКП Кызыл райкомунуң пленумунга демделээн. Анаа «СЭКП Тыва обкомунуң III пленумунуң шиитпирлерине болгаш СЭКП ТК-ның Чикпиво секретары, ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежневтиң айтышкынынарынга база малга бөдүүн болгаш чулуктуг чемнер белеткээрин көвүдедир талазыбиле СЭКП ТК-ның доктаалынга дүүштүр районнуң партия организациязының сорулгаларының дугайында» айтырыны чугаалашкан. Бо талазы-биле иletkелди партия райкомунуң бирги секретары К. Н. Шулуу кылган.

Ниитиниң малынга чем белеткээр талазы-биле ажылдың технологиязында, ону организастаавында улуг четпестерни барын пленумга бүгү талаалыг анализтээн. Онгу беш чылда мал чеми белеткээрининг өнөлдээлын чемгерилге единицазының талазы-биле чүгле 66 хуу күүсеткеш. Оон бир чылдагаары чамдык партия, совет органнарының талазындан мал чеминиң бүдүрүлгезинге кошкак кичээнгей салып, совхозтар бүрүзүнде мал чеми бүдүрериниң программазы чогунда дээрзин пленумга демделээн.

Август 11-ге чедир район мал чеми белеткээрининг планын 17,9 хуу күүсеткеш. Ылангыя «Шамбалыг», «Кара-Хаак», «Тере-Хөл» совхозтарда бо ажылды организастаавында улуг четпестер бар. Ниитизи-биле районда мал чеминиң белеткелиниң темпизи кошкак болуп келгенин пленумга демделээн болгаш ону экижидип, бар аргаларны ажыглап турган мал чеми белеткээрининг планныг өнөлдээларын чедиишкиннг күүседириниң хемчеглерин айыткан доктаалды пленум хүлээп алган.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: кыска дыңнадыглар, тайылбырлар

ЧЕР КЫРЫНГА АМЫДЫРАЛ ДЭЭШ

Маадыр хоорай Волгоградтың кудумчуларынга болгаш шөлдерине бөмбүрзектиң ажы-ажыңы дылдарының кырында чугаа дыңналып турар. Ол делегейниң хөй-хөй чуртаарындан келген туристерни эттиг-өөлдө-биле хүлээп ап турар.

СЭТА-ның корреспондентизи «Сталинград тулчушкуну» деп документалдыг фильмни көргүскенининг соонда Франциядан келген бөлүк башкылар-биле ужурашкан.

Бо фильм болгаш Мамаев тейинге баргавысс дайынның коргунчуг халавының дугайын катап-катап бодаарыңче кижини албадаптар-дыр деп, Руанда техниктиг колледж башкызы Мари Ляз Лекок чугаалаан. Оон эң-не эгиттинмес каража-когаралы — өлген миллион-миллион кижилер-дир. Оон ужурунда бистер, француздар, кижи төрелгетенге удур кылдыңып турар нейтроннуг бомбаны онза дошкун деп санаар, АКШ-тың президентизи Рейганның өлүм-чидимниг ол коргунчуг чепсээн долузу-биле бүдүрүп үндүрер дээш шиитпирнинге удурланып, Европага «Першинг-2» дээр ракеталарны тургузарынга удурланып турар бис.

Совет улус делегейниң ийнги дайынынга эң-не хөй чидирилгиг болганын эге класстар башкызы Поль Эванжестейн чугаалаан. Кижи төрелгетенниң фашизмни тиилээрин чедип алырынга чогум-па Сталинград тулчушкуну эргилделиг үе-чада болганын Францияда эки билир. Делегейде тайбыңга үзүткаашкынның коргунчуг чепсээ база катап кыжаныр турар амгы үеде бүгү бөмбүрзектиң кижилери аңаа удур хөделир ужурлуг. Бистер ажылдаарын, уругларывысты тайбың хөрээ даюп кижизидерин күзеп турар бис.

ВОЛГОГРАД.

ШЫННЫГ ШИИТПИР ДЭЭШ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Каттышкан Нациялар Организациязының Кол Ассамблеязының бо чылдың сентябрь 3-тен 11-ге чедир кылыр дээш Намибия талазы-биле тускай сессиязын ыяап-ла эрттиреринин чугулазын Африканың чурттары база катап бадытканнар.

КНО-нуң чанында Зимбабвениң доктаамал төлөлекчизи Э. Машингайдзениң КНО-нуң чингине секретары В. Вальдхаймның адынга чорутпан чагаазында Намибияны эжелеп алган мурнуу-африк расистиг корум-чуруумга удур ыяап-ла иүүсеттинер уҗурлуг санкцияны кылырын Кол Ассамблея бо чылдың март айында-ла КНО-нуң Айлыл чок чорун чөвүлелиниден дээшин сагындырып турар. Ынчалза-даа АКШ болгаш оон Барыын Европада эвилелчилери ол дугайында Чөвүлелдиң резолюциязын хүлээп алырынга шантыктаан.

Зимбабвениң доктаамал төлөлекчизи Намибия талазы-биле айтырыгны ылаңылап чугаалажып көргеш, намибия айтырыын шыңнаы-биле шиитпирлээр төлөөде КНО-нуң Кол Ассамблеязының Намибия дугайында тускай сессиязының эрткен турарының чугулазын база катап демделээн.

Р. ЧАНДРАНЫҢ ПАРЛАЛГА КОНФЕРЕНЦИЯЗЫ

Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң президентизи Р. Чандра аңаа болган парлалга конференциязынга «Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлели араатаныг чепсектиг база бир хевири — нейтроннуг бомбаны долу хемчээлдии-биле будүрүп үндүрериниң эгелээр дээш америк администрацияның шиитпиринге киленнеп, ону быжар-бак чепсек кылдыр санап турарын» чугаалаан.

ТБЧ-нин саналы-биле делегейниң дыка хөй чурттарында октябрьның 24-тен 31-ге чедир, нейтроннуг чепсекти будүрүп үндүрериче эгелеп кирер дугайында АКШ-тың шиитпиринге удурланыышынның массалыг кампаниязын эрттиреринге Р. Чандра база дыңнаткан.

АНН АГЕНТИЛЕЛДИҢ ТАЙЫЛБЫРЫ

МАНАГУА. (СЭТА). Никарагуа-биле АКШ-тың аразынга харылзаалар чүгле бот-боттарын хүндүлежиринге үндезилээш, өске сөс-биле чугаалаарга, бистиң улузувустуң бот тодараттынар болгаш суверенниг эргелии Каттышкан Штаттарның хүлээп көөрүнге үндезилээш, хөгжүп болур. Никарагуа революциязының удуртукчуларының чаңгыс эвес удаа чугаалап турганы ындыг туруш чайгылыш чок деп, Нуава Никарагуа (АНН) агентилел бижээн. Ол чуртта АКШ-тың күрээкретарының америк чурттар аразының хелектериниң талазы-биле дузалакчызы Т. Эндерстиң барганы-биле холбаштыр никарагуа-америк харылзааларны ол агентилел чери аналиэтеп бижээн.

Вашингтоннуң амгы администрациязы эрге-чагыргага келген дораан-на сандинистиг революцияны уэуткаар болгаш америк айтышкынынарга чугаа чокка чагыртып келген кижилерни эрге-чагыргага база катап олуртур дээш кара чаңгыс соруглга-биле Никарагуага үдүр хоралыг чулчуруушкуннарны болгаш базышкынынар кылын эгелээнин ук чүүлде айтып турар. Рейганның эрге-чагыргазының баштайгы хүнүнден эгелээшле, Никарагуа Вашингтонда харысалга чок белүктерниң хөөктүргени өнүчүк-чоңгээлээнкин кылыр чери апарган.

Каттышкан Штаттар никарагуа революциязы аш-чүүтүң дузазы-биле бөөй тударынче чүткүп, Никарагуага чээлерни тыпсырып соксаткан, аңаа тараа бөөрии күш чок болдурган деп, АНН айтып турар.

Вашингтон бистиң чуртка удур чаа-чаа хемчеглерни алыр деп кыжанып турар.

Оларның Никарагуаны-ла буруудадып турган чүүлдери хөй: ол Төп Америкада «сыржым-тайбыңны үрээн», ол «совет болгаш куба боо-чепсекти сальвадоржу тураазакчыларга октап бөөр көөрүг-дүр», ол «совет-куба коммунистиг колонияже хуула берген» дээш, өске-даа буруудалышкынынарны оңаан турган. Бистиң чазаавыс ол бүгүнүң бадыткалдыг чүүлдерин негей бөөрге, Вашингтон ыыттаар арга чок болган.

Америк эрге-чагыргалар биле-турда-ла, америк инструкторларның үлүртүлгазы-биле Сомосаның дескен гвардейжиларының террорлуг үүлгедиишкиннериге болгаш Никарагуаже халдап киреринге белетеникин турары тускай лагерьлериниң АКШ-тың девискээринде бары ылап шын.

Күрлепартаментиниң улуг албан-дужаалдыг төлөлекчилери, оларның-биле кады курсекретарь Хейг кожа-хелбээ чурттарның улустарын никарагуа революция-биле коргудуп, ол «Барыын талакы полушариете турум чорукка кыжаныг боон турар» деп нүгүлеп турардыр.

Кысказы-биле чугаалаарга, Каттышкан Штаттарга Никарагуаның шаандакызы ышкаш, шак-ла ындыг боон артары дыка-ла күзенчиин АНН түнелинде демделээн.

«АРЫГ» БОМБА ДУГАЙЫНДА

ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының боо-чепсекти будүрериниң эртем айтырыларының талазы-биле комиссиязының дарганы Эртемнер академиязының корреспондент-кежигүнү В. Емельяновтуң пөрлээры-биле белеткээн номун «Нейтроннуг чепсек дугайында» деп аттаар. Ядролуг чепсектиң ол чаа төвүри нейлык хире улуг аймылдыгыл дээрзин үе номда эртемге үндезилеп тайылбырлап турар. Нейтроннуг частыр чүүлдер дээрге, кезек черге күштүг болур дыка ырыгы чепсек дээрининг дугайында доозуп бадыткаашкынныарның үндезин чок, шуут желеэнин эртемден собласп илередип турар. Нейтроннуг бомбаның талалакчылары аңаа боо-чепсек-биле ядролуг чепсектиң аразында принципиалдыг ыгалды долуу-биле чажырарын болгаш нейтроннуг бомба дээрге, мындыла кончуг коргунчуг болгаш айылдыг эвес деп билириге кижилерни чаңчыктырарын оралаажып турарын В. Емельянов бижип турар.

Нейтроннуг бомбаның талдадыр салдары дыка хөй техниктер талазы-биле химиктиг чепсектиң чедирер салдарыбыле домей боол турарын В. Емельянов СЭТА-ның корреспондентизиге, чугаалаан. Нейтроннуг болгаш химиктиг-дээ чепсектерниң ког-ла соруглазы — чер кырыкда дириг-ле бүгү чүүлдерни уштыкап каапкаш, материалдыг үнелиг чүүлдерни үреевейн арттырып алыры болур. Нейтроннуг чепсек — массалыг уэуткаашкынны болдурар эвес аразаанаыг болгаш каржыдошкун чепсек болуруп эртемден чугаалайн. Чогум-на оон ужурундан ядролуг чепсектиң чаа төвүрии будүрүп эгелээр дугайында Рейганның шиитпиринге удур шимчашкинниң чаазы улам калбарып турар-дыр.

Хостуг делегейниң арны

ЧЫРЫК ХҮНДҮС НЬЮ-ЙОРККА

Күш дегээр болгаш өлүрүкчү чорукка чаңчыккан Американы безин Джеральд Коуриниң өлүмү кайгадышкан. Коннектикут штатта Торригтон деп бичии хоорайжыгаштан Нью-Йоркка чедип келген аныяк оол хоорайның эң-не хөй кижилиг будумчузунга, Сески авеньге чорда, аныяк хулиганнарның араатанзыг болуу халдаан чүве-дир. Олар ону эттеп-соп, үптеп, бар-ла турган идик-хевин үшта тыртып аппарганнар. Кажан оол дезиттерге, хулиганнар ону сүрүп, соонда арага шилдери октап чораннар. Ол телефон үгээнче кире халаап, иезинче долган четтигинкен.

Кажан ол үгеттен үнүп келирге, хулиганнар база катап олче шуражы бергеннер. Олардан дескеш, Джеральт метроже кире халаан, анаа харын-даа полицейжилер турганнар. Полицейжилер ону сегирип алырга-даа, үгаан-медерелин оксунупкан Коури үшта халаап, метро вагонунуң дугуйларының алаанче кире халдырган деп, АНН айтып турар.

Вашингтон бистиң чуртка удур чаа-чаа хемчеглерни алыр деп кыжанып турар.

«Өлүрүкчү чорук Нью-Йоркка, хулиганнарның кижилерже халдааны дег, чаа үүлү эвес-тир—деп, «Вашингтон пост» солун бо тавырылгага хамаарыштыр бижээн.— Ынчалза-даа Коури-биле болган тавырылга улустуң сеткилин хөдээткен. Эки амыдырал сураглап, ырак провинциядан чедип келген аныяк кижини кэргээни ол бе, азы бүгү чүвезин былаап, хүнаап алган хирезинде кижини ынчаар араатанзыг ёзу-биле сүрүп турган чорук халуң эрттир чорликсиг болган ирги бе?»

Коури чуге Нью-Йоркка чедип келгенил? Ону баштай полиция товаачы, эртем-билиг чок, наркоман кижи деп санап турган. Херек кырында ындыг эвес, ол аныяк кижи бодунуң хоорайында колледжтиң эң тергиин доозукчуларының бирээзи, кажан-даа таапкылавас, арага ишпес, наркотик ажыглавас кижи болган. Ынчалза-даа бодунуң америк миллион-миллион өөрү дег, ол амыдыралга оруун тыпкаан кижи болган. Ажыл дилеп ол чуртту бир ыыттыр эргип, кезээн. Ынчалдыр ол Нью-Йоркка кээп, хулиганнар холундан өлген. Боогунгу Америкага ол хөвар тавырылга эвес-тир.

Оон өлүрүкчүлериңге хамаарыштыр түүн чугаалаарыл дээрге, ындыг бандиттер америк хоорай бүрүзүнде бар. Оларның тыптып кээринге чылдагааннар-ла хөй. Бирги аалчеге, аныктарның ажыл чогу. Күш дегээр чорукту массалыг информациянын бүгү-де херекселдериниң, бирги аалчеге телевидение дузазы-биле АКШ-та калбаа-биле пропагандалап турары база улуг идиглиг болуп турар. Бир эвес 1977 чылда Эй-би-си, Эн-би-си болгаш Си-би-эс чаштарга үндүрген программазынга күш дегээр чорукту бир шакта-ла ортумаа-биле 16-ны көргүзүп турган болза, бир чыл эрткенде оон саны 25 апарган.

Экраннарда көргүзүп турар хан төгүшкүну, хөй санныг өлүрүп чидириишкиннер болган эттеп, согуушкуннар чаштарга болгаш элээдилерге үгаан-сарыылдың бүүраашкынын тавырыштырып турар деп, Нью-Йорк университединиң профессору Н. Постман чугаалап турар. 8-тен 16 хар чедир назылыг чаштар телевизорлар чанынга ортумаа-биле 15—16 муң шактарны эрттирип турарлар. Күш дегээр чорукту агымынга быжыглаан чаш үгаан-медерел дораан алзыптар. Ынчангаш олар чүнү-даа бодалдыг ылаңыл шыдажас апаар. Ындыг төөрээн «америк культураның» түнелинде аас-кежик чок Джеральд Коури амы-тынынан чарылган.

В. НЕЕВ.
(ПМА).

«Японияга тайбың херек!» Вашингтон-биле эвилелдежип алгаш, Японияның чагырыкчы бөлүктериниң милитаристчи белеткелди улам күштелдирип турары амгы үеде япон өртүлуктарының ындыг негелдезин улам-на күштүү-биле чангылаңып турар. Вашингтон биле Токио Каттышкан Штаттарның агрессчи агымнарынче улам-на хаңыладыр киир тыртырып бар чоруур.

ЧУРУКТА: студент аныяктарның «Термоядролуг чепсекти чок кылып, узуткаар?» деп кыйгырыгның адаа-биле боон эрткен митингизи.

СЭТА-ның фотохрониказы.

УЛУГ УЖУР-ДУЗАЛЫГ ДОКУМЕНТ

Үүлдүң автору, ГФР-ниң хамаатызы, профессор Фредерик Майер 60 хардыг. Ол АКШ-ка элээн каш чылдарда чурттап, ажылдаан, Редлен университетке (Калифорния штат) башкылап турган. Эвээш эвес помнарны болгаш эртем үүлдерин бижээн. Амгы үеде Вена да чурттап чоруур.

ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң «Делегейниң парламентилеринге болгаш улустарынга» кыйгырыы канчаар-даа аажок чугула төөгүдүг документидир. Тайбыңны канчап камгалап алырыл, утаан-сарыылдыг чоруктуң күштерин канчаар быжыглаарыл — бо дугайын чер бүгүдеге бодаар херек, чүге дээрге тайбыңны хандырар чүгле чаңгыс чурттуң эвес, а бүгү кижи төрелгетенниң херээ болур. Совет Эвилели тайбыңга кыжаныг болуп турар деп Барыын чүктүң чамдык бөлүктериниң саналы турары мырынай-ла мугулай чорук-тур. Делегейниң эрткен дайынынга кым эң-не хөй когараанын — АКШ бе азы ССРЭ бе? Харыы билдингир: бодунуң 20 миллион ажыг хамаатыларын чидирген Совет Эвилели болбайн канчаар.

Делегейниң ийнги дайынының үезинде АКШ-тың девискээринге дайын болбазының утпас ужурлуг бис. АКШ-тың шериг үлетпүрүнге дайын харын-даа ажыктыг чүүл болуп турар. АКШ-тың хөй-хөй хамаатылары дайын деп чүл дээрзин шоолуг-ла билбес. Одар ону голливудчу киноларга демейлээр. Ындыг турушту АКШ-тың, а ол ышкаш өске чамдык барыын чурттарның массалыг информация чепсектери деткип турар. Ол дээрге ужур-утка чок чүү-дүр, ол тайбың херээнге айыылдыг.

Делегей байдалы. Барыын чүкте хайгаракчыларның хөй кезиниң санап турары дег эвес, а нарын, берге дээрзин Совет Кыйгырыг кичээндирип турар, чүге дээрге чугаалажыышкынныар эрттиреринге чидирген хүн бүрүзү-ле ядролуг чоруулдээниң тыптып болурунга дөгүмчелиг. Эрткен дайынның мурнунда турганы-биле демей ындыг байдал тургустунуп орар. Ынчан база-ла бо ышкаш таваарлаашкын туржуг...

НАТО-нуң стратеттеринин болгаш политиктериниң чамдык чугаалары Гитлериниңге дөмейлежир-дир. Чепсекти хойнү-ле будүрериниң чугулазының дугайында Гитлер чугаалаважык бе? «Камгаланырынга тура-соруктуг» бижыгдаар соруга-биле социал херегледдерге үндүрер акша-херегинни ол кызырып турбаан ийин бе? Дезетейге деп байдалды база «Германияның аймыл чок чоруун» хандырар дээш, шериг ижижилерни деткип турар мен деп сөглевээн ийик бе?

Бистиң бо үеэниге чамдык барыын чурттарда, ылангыя улуг салдарлыг нинтилелги, тайбыңны бак сес деп, ону «хоралакчы» пропагандаңың бир кезээ деп санап турарлар.

Америк политиктер тайбыңны дээрге эң-не үнелиг чүүл эвес-тир деп онзалап айтып турар. Ынчангаш АКШ-тың администрациязы ядролуг

ЧАЛГЫНЫВЫС—ЧАА БЕШ ЧЫЛ

Чазагай, чырык күзел-биле чүгледтинген,
Чалыы холдар маадыр ишке сорук кирген.
Чаңгыс бүле төлдери боол, демин каткан
Шалып иште туржуп турар тайбың чон бис.
Сорулгавыс чиге, тода.
Чогудар иш улам солук.
Чазагай үүле угланчызы,
Чалгынывыс—чаа беш чыл.
Бүдүрер дээн вектиң улуг тудуглары
Бүгү чуртта ады алгып, нептереп тур.
Бүрүн дооскан иживиске атты салып,
Бүзүрелди партиявыска берип тур бис.
Чедиишкинге тура дүшпес
Сеткилдерниң кыйгызы ол.
Чаартылгалар чаяачызы,
Чалгынывыс — чаа беш чыл.
Эгелекчи өгбелериң адын сыкпайн,
Эки өйже чуртувусту аппар чор бис.
Элеп, читпес алдар кылдыр өндүр ишти
Эпоханың намдарынга арттырар бис.
Салгалывыс чоргаарланыр
Чаа-чаа өндүр херектерже
Чаңгыс демниг базып орар
Чалгынывыс—чаа беш чыл.

Н. ООРЖАК.

ЧҮГЛҮГ АЪДЫМ, МАҢЫҢ САЛБА

Таңды кыры бедиктерде
Талыгырдан сылдыстар бе, одаглар бе?
Черниң диориг судаядары,
Сеткиним бе, таваңгайда чымырай-дыр.
Чүглүг аъдым
Чүге ынаар аскымнадын?
Чойган, пөштүг эзим черде
Шоразаннар дег тудугларның оттары бе?
Күчүлүг чон аразында
Күзел болган күжүр эштиң бодалы-дыр.
Оттуг чүрээм
Ону чүге сурагладың?
Дүрүг баары тулаа шыкта
Дүрүянаның кыйгы салып эвер чүзүл?
Кылын булут кыры-биле
Кылыйткылаан самолёттар эткилей-дир
Чүглүг аъдым
Чүге мени халзедир сен?
Аткан даңның хаяазында
Алдын булан аржаанынга келир сен бе?
Амыдырал судалында
Ажыл-ишке уткуй көрүүп ужуражыыл.
Оттуг чүрээм
Оюкур аъттың маңын саяа.

А. АРАПЧОР.

Төөгүнүң арыннарындан

ӨРГҮН ЧОННУ ЭРГИП ЧОРААШ

1938 чылдың чайы. Оът-кеп сагланайның, хектиң үңү чайтыкайның турган магалыгдаа үе. Каттышкан школаның ураи-театр салбырының сургууллдарындан Тываның кожуун, сумуларынче культура бригадазы чорудар дээш белеткенип турган. Аиаа сургуулдардан 15 кижи кирген. Бригаданың удуртукчузунга ТАР-ның Культура яамызының ораиакчы сайыды Лопсан-Кенден томуйлаткан, ураи үүл удуртукчузу Мунаук болган. Эмчиниг Долгар Ениак, киномеханигииг Эрлин чурттуг «Кино» дээр шолалыг Сенди, чолаачыларывыс Королёв биле сеңлүнде фронтучу-танкист чораан Кызыл-Тас олар.

Ол үеде Тываның кедээ черлеринде чоннуң билбес болгаш көрбээн чүвези хөй болганда, бригаданың ап чоруур үүлдери-ле эңмежок: кино үндурер моторлуг аппарат, 4—5 янзы кинофильмнер, эмнит хааржактар, радиоприёмник (улуг), телефон аппаратуразы, 16 саинык телефон өрген-адаштар, колдуктаар ыяш, труиик, четки, патефон, бензининг дерт демир доскаар. Шии, концертке хереглээр хептер болгаш хереселдер сукнан улуг аптаралар дээш өске-даа. Шиите хереглээр өг чүдүрбес—ол эки, турган-барган черден-не тып алыр.

Ураи үүл талазы-биле база хөй чүүлдү белеткеп алган бис. С. К. Токаның «Үүр дарғазынга үш чыл болдум» (амгы «Дөңгүр-оол») деп шиназ, иишти болгаш ийи-чаңгыстың ырларындан, каргыраа. хөөмейден, шүлүктээшкиндеп тургустунган концерт, хылдыг хөгжүм оркестриидеп болгаш ийи-чаңгыстың музыказындан белеткээн программа, янзыбүрү көргүзүглерден тургустунган акробатика. Культура бригадазының программазында кирип турган бо-ла бүтү көргүзүглерге бригаданың кежигүннери барык шупгузунга киржип турган.

Кара-кыс, Көк-кыс, Бичинкыс, Досумаа, Дүнзенмаа, Сөөскенмаа олар иишти ырларга киржип, ийи-чаңгыстың ырларын күүседип, шиите ойнап чордулар. Лаптың, Мунзук, Монгалбии, Кешкендей, Көк-Хевек шиите ойнап, иишти ырга киржип, музыкага ойнап, акробаттап чордулар. Самдан, бо одуругиуң автору, сыгыртып, ырлап, шиите ролдар күүседип, акробаттап тургулаан. Эң улуг назылыг (ыяшан 41 харлыг) Сорукту акывыс хову каргыраазын хостуг салып, ыяңгылыг эзенгилеп, шиите Семис-Ламаның ролюн ойнаар турду. Музыка аймаанга салым-чаланнып Кара-оол игил, бызаанчыга ыидыынадыр ойнап, «Узун-Хөөгнү» суг бадыра бээрге, улуг улустуң каразының чажы бүдеиейии бээр. Хорлуг-оол акробаттың ыяшангы парын трюктерии ыыла бээрге, чамдык улуг караан чажырар чүве.

Долгар эмчиниг бистин-биле кады чораащ-ла, улусту шинчип, эм-танын берип, чоокта аылдарже чалалгаларже чоруп, эъди аараан иелерни бажуткаш, чаштарын хиинп иезип чораан. Сенди акывыстың кол ажылы колдуунда дүне көвүдээр. Ап чоруурувус 4—5 киночуруктарны каранғы имир дүжерге-ле, даштыгаа үндүрүп эгелээш, даңны атсы. эртен чер чырыгыже долган, оон-биле кады очулдуруп, тайылдырдап бээр кижи. Чолаачыларывыс Королёв биле Кызыл-Тас ийи бистерии болгаш ап чоруур чүктерии оруктирик чок, кадыр-берт черлерге менди-чаагай ап чоруп, машиналарын ажаап-тежээриидеп ангида, Мунзук-биле кады, чыылган чонну радиобиле таныштырып, телефонбиле чугаалаштырып, медээжок-ла турардар. Оларнын чанында эьлчет кезээде узунпейбек апарган турар чүве.

КАЛДАК-ХАМАР АРТЫН АШКАШ...

Кызылдан июиь тоичүзүиде дүште үндүвүс. Шүүрмек базазынга хонгаш, 1937 чылда С. К. Токаның баштап чорааны культура бригадазының «Калдак-Хамар артын-сыныи, каскан болза, аштаан болза...» деп кожамыктап ырлап кааны, ам-даа «каазама оруу» чок улуг артты арай деп аштывыс. Хар долумактыг өлүген чазыс чагганындан берге-ле болган.

Калдак-Хамарлап ажып алгаш, амгы Тес-Хем, Эрзин, Өвүр районнарның барык бүгү сумуларынга, Хөндергей-Бажы арт-биле ажып келгеш, Чөөп-Хемчик, Улуг-Хем. Таиды кожуннарының чамдык суурларынга бригада көргүзүглер кылган. Улуг чоруккa, узун оруккa кандыг солун чүве турбас ийик. Бригадага ыидыг ужуралдар барык хүиүи чыгны болуп чораап.

Ынчангы Тес-Хем кожуунуң Бай-Хөл сумузунче аътгарлыг, коъштарлыг чорупкан бис. Бистин-биле ынаар кады чораан ТАРН ТК-ның секретары М. Байырга Кызылга үш чыл улаштыр эрткеш, «Ужар-Кара» деп шола алган чүгүрүк аътты мундурган. Аътты аът дээрден өске чүү дээр боор. Чаражы дээрге чонардаштан чазап каан-биле дөмей, даваииары черге дегбес чүве. Үргүлүү-ле доңгайты шелгеш, ынай боор. Даргавыс аълының аксын тыртып, мунгаш-дыиы-биле хүрежип чорда холдарының салаалары, дедир тутиан морковь ышкаш, мичие ышкылай берген болган.

Төре-Хөлдүң кыдыынга баргаш, конперт, шин көргүзүп турувуста, хамык чүве «менди-чаагай» болган чүве. А кежээ кээп херек бойлаан: Кино-Сенди механигииг кино үндурер дээш моторуи ажылдадыптарга, ойнап турган азлывыстың мал-маганы, келген көрүкчүлериивистиң аът-хөлү хойгаш, бызаа-молдургалар челелерии., аъттар баглаапгарыи тура соккулаш, ховуже салчып берген. Моториу өжүрер ужурга таварышкан. Көрүкчүлер аъттарыи, мал-маганын сүрүп экээп, кожазында аалдарга аппарып «быжылап» Москвага хөйиу көрүп, өөренип алган.

Самбукай техникум дооскап, төрээн Тывазынга чедип келген. Тываның баштайгы аптеказынга —Кызылга ажылдай берген. Ол-ла үеде советтыва транспорт эргелелиигe чолаачылар белеткээр курс-школага хелемечи-башкы болуп дакпырлап ажылдап турган.

Любовь Калчанаевна Кызылга ажылдап турда, Тывага ийиги аптеканы Чадаанага ажыктап болгаи оиу ынаар чоруткан. Оон соонда Самбукай Кызылга катап келгеш, 1956 чылга чедир ажылдаан. Ол ажыл-амыдыралының аайы-биле Тожуга база катап чедип келгеш, Ий школазынга болгаш кадыкшылга школазынга 1972 чылдың тоичүзүиге чедир ажылдаан, 60 харлыиды пеисиияже үнген.

Любовь Калчанаевна Самбукай ам-даа кадык-шыырак, уругларының уругларын аичып чурттап турар.

В. ТАМДЫН-ООЛ,
Тыва АССР-иің культураның алдарлыг ажылдакчызы.

Сонуургаарга

МИХАЙЛО ЛОМОНОСОВ АТ САЛГАН

М. В. Ломоносов биле А. С. Пушкиниың кырган-ачазының ачазы генерал-инженер А. П. Ганнибал оларның ат салган документизи Астрахань областың Күрүне архивинден тывылган.

Ол документиклер болза Россияның атласты тургузар дээш улуг орус эртемденнің чорудуп турган кайгамчык улуг ажылының дугайын чеирчилеп турар. Физиктиг болгаи экономиктиг география талазы-биле медээлерии чыырының тускай анкетазын Ломоносов белеткээн, а Ганнибал кол артиллериянын болгаи фортификацияның канцелириязының удуртукчузу турган болгаи, анкетаны шүүп-көргеи болгаш күрүне чажыдын илереди берги дег айтырыгларны оон казырыш саналдаан.

Ынчалзажок чоруткан айтыышкынны губернаторларның чамдызы чогуур-биле билбээн. Чижээ, Астраханьның канцелиры ол ажылды дыка саадаткан. Чугула материалдарны айтыкан хуусазында ап ыыдаавайн баргаш, Ломоносов 1760 чылдың ноябрьда канцелириияның адындан Астраханче айтыышкыи чоруткан. Ында медээлерии саададып турар чорук «орус атласты чогаадырыиы чугула херээн» саададып болур-дур деп чеметкээн.

УЗУН НАЗЫЛЫГЛАР

Туркмен ССР-ниң Каракум районунда Максим Горький аттыг совхозтуң төп суурунуң чоогунда хөлегелиг йогаан сеерликтн чүгле ийи ыяш тургузуп турар. Ынчалза-даа олар кайгамчык-ла! Оларның бирээзи алды уийуг, өскези — дөт уиiуг, узуну 14 метр чедип турар. Изиг хүиерде оларның хөлегезиниге бүдүн кодан хой девээлеп болур.

Олар дээрге карагачаның чоок төрелдешкээ — карагас-тар-тыр. Оларның назыны ийи чүс чылдан эвээш эвес. Ногаан улуг назылыгларны бойдус тураскаалдарының даизызынга киирген.

(«Известия» солундан).

САМБУКАЙ ДЕП КЫМЫЛ?

Тываның чаа бижии чогаатынган соонда, ужен чылдарның эгезинде, «Шын» солунга «Самбукайның чугаазы» деп болүк авторларның чогаадып бижээни бичии тоожу үнүп эгелээи. Ону чон улуг сонуургал-биле номчуп турган. Ол ном ам школаның үстүкү класстарының өөредилге номунда киргеи болгаш бодунун утка-шынары, уран-чеченибиле бир янзы ылгалып турар.

Шынап-ла революция мурнунда Ортаакы Азиянын херээжен чонунуң эрге-медел чок, аар-берге амыдыралын, оон соонда Октябрь революциязының ачызында чаа амыдыралды тургузарынга оларның киржилгезии көргүскен номнуң кол маадыры бистиң тыва херээженнериииң салымчолунга бүгү тываны-биле демейлежип турарынга үидезилээп, бир номдан үлегерлеп тургускан баштайгы тыва чогаалды чон сонуургаан болгаш оон амыдыралчы шынныын, кижизидилгелиин хүлээп көргеи. Номнуң кол маадырының адын Самбукай дээр. «Шынап-ла ол номну чогаадын бижии, доозун турда, авторларның ажылдап турганы черинге Тожудан келген Самбукай деп уруг чораан чүве. оон адын ук номнуң ады кылдыр ажылаан бис» — деп, ол болүк авторларның удуртукчузу турган А. А. Пальмбах сактып чугаалап чораан.

Самбукай деп кымыл ол, ам кайдал? Ол болза Кол Самбукай (ам Любовь Калчанаевна), амгы үеде Тожуда чурттап чоруур. Любовь Калчанаевна 1912 чылда Тожуда Сыстыг-Хемге аңчы араттың (Кол Калчанайның) ог-булезиниден төрүттүнген. 1930 чылда ол чаа үнген чаа тыва бижикти кончуг дүргеи өөренип алгаш, Бии-Хемнин куду салбиле баткаш, Хүттүг ужарын дидими-биле эрткеш, Кызылга ТАР-ның Культура яамызыига келгеии ол. Самбукай орус дылды шору билир болганда, ону Красноярск хоорайда рабфакче өөредип чорудупкан. Анаа өөреп» турда, Тывадан Москвага өөредир херээжен уруглар херек апаарга. Самбукайны шиидир чорудупкан. Москвага ону аптека херээ өөреиир фармацевтер белеткээр техникумга хүлээп алган. Элээи каш чылда Москвага хөйиу көрүп, өөренип алган.

Самбукай техникум дооскап, төрээн Тывазынга чедип келгеи. Тываның баштайгы аптеказынга —Кызылга ажылдай берген. Ол-ла үеде советтыва транспорт эргелелиигe чолаачылар белеткээр курс-школага хелемечи-башкы болуп дакпырлап ажылдап турган.

Любовь Калчанаевна Кызылга ажылдап турда, Тывага ийиги аптеканы Чадаанага ажыктап болгаи оиу ынаар чоруткан. Оон соонда Самбукай Кызылга катап келгеш, 1956 чылга чедир ажылдаан. Ол ажыл-амыдыралының аайы-биле Тожуга база катап чедип келгеш, Ий школазынга болгаш кадыкшылга школазынга 1972 чылдың тоичүзүиге чедир ажылдаан, 60 харлыиды пеисиияже үнген.

Любовь Калчанаевна Самбукай ам-даа кадык-шыырак, уругларының уругларын аичып чурттап турар.

В. ТАМДЫН-ООЛ,
Тыва АССР-иің культураның алдарлыг ажылдакчызы.

Будук-бүрү кылып турда. Шылаг билбес шыырак оолдар С-Б. УИНУККЕИНИН тураан чуруу.
Быдаа-чеми хайгы берген. Шыдыраазын сала берген.

Кожаларывыста

ХҮННЭЭРЕКТЭЭН ИЛЬИЧЁВО

Ильичёвону чүгле хүннээректиг дээрге эвээш-ле боор, чүге дээе бүргеи, чаашкыныг-даа хүиеидe бо суур хүннээректиг — оон улуг, аиыяк чурттакчыларының арыиларындан хулумзурүг кезээде ыравас — ол болза хоочун суурзың чаа амыдыралының хүннээрээниң уламчылалы-дыр. Совхоз-техникумиуң төвүнүң шөлчүгеиериидe тарымал маштар ногаан-чайт, өң-баазын чечеектер чайынаазы. Ол база-ла, кижилерниң хулумзурүү дег, чаа, чечектелген амыдыралдың херечизи болгай.

Суурауң төп шөлү бодунуң чаа тудуглары-биле дыка дээныг кестүр. Оон бир талазында колониаларлыг (адагаштарлыг), ак хар дег тудуглар шөйлүп чоруткан. Мурнуида маңаа Культура бажыңы база турган. Ол ам совхозтуң уругларының музыка школазы апарган. Шөлдүн өске талазын дургаар албан черлериниң тудугларының бүдүн комплекизи чаттыгаи: совхоз конторазы, садыг төвү, столовая дээш өске-даа тудуглар. Ол ансамбльди ажок делгем Культура бажыңы төндүрүп турар.

Агрохоорайның чурттакчы бажыңнарлыг кудумчулары колдуунда беш каът бажыңнарлыг. Оларда чылдылга системаларын, газты киирген болгаш каиализациялыг, изиг, соок суглуг. Кодээ черлерге амгы үеде ыидыг бажыңнарга чурттаарга, иинтизи-биле эптиг, эки-даа болза, дузалал ажыл-агыйлыг болурунга эпчоксумаар болгай. Ынчангаш Ильичёвожулар төптеи ырак эвесте бичии хемчигештиг эрииң дургаар бир, ийи квартираларлыг, бир, ийи каът чурттакчы бажыңнарын дузалал ажыл-агый тударынга эптиг кылдыр шенеп тудуп эгелээп.

Владимир Ильич Ленин биле Надежда Константиновна Крупскаяның Сибирьге шөлчүгеге турган, барып чоргулаанын, ол шагда орта ады-бажы безии чок турган, ам барык бүрүңгү апарган бо суурнуң культура амыдыралында чедишпее чүве барык чок.

Ильичёвожуларның бир ойлагай чүүлү — бедик культурлуу, амыдыралының бай-шыырааа, бот-боттарынга идегежири. Автомагазинниң рулюида шиик костюмнуг, ак сорочкалыг, оңгур галстуктуг, бедик эъжектиг туфельдиг кижи олур. Айтырарымга: «Чолаачы-садыгжы Михаил Корчагин деп кижи мен» дидир. Фермага садыглап кээрде каастанып алганын элдепсингенимни эскеркижипе: «Бо чоннуң культуразы шыырак болгай, кезээде мынчаар кеттинмээже хоржоң»—деп немей тыртып кагды.

Бичии чапсарда садыглажылга эгеледи. Бараан-даа арбын: муң, чүе-чүе рубльдиидаа, копеектиг-даа бараанналары бар. Иткилежир, үимерлежир-даа чүве чок. Кижи бүрүзү хереглээнии ап алгаш, хемчээп, хынап көрүп тургудаар. Кандыг бараан албас дээр, кандыызын айтырбас дээр! Ортээи санажып турда, мырынай кайгамчык: садыгжы айтырбас-даа, боттары санаш-ла шуут тутсур. Кайы-бирээзиниң акшазы четпес болза, оскези немеп-даа бээр, харын-даа ферма кызыл-булуңуида костюм кармаидан барып ап ал суг дигилээр болду. Удаваида-ла долу бараайыг келген автомагазин барык куруг калды.

Шаанда чылдың ужу-бажыига четпес чемниг, самдар хөреатээштиг, шылба идиктиг, аштаңгы-түреиги чораан эрги суурнуң мурнунда чурттакчыларының ажы-төлүнүң үредилгалынын амгы үеде амыдыралының бай-шыырааи үеттүнде бижээнним ол бичии болуушкун безин хереченлеп турар. Бөгүнгү ильичёвожулар улуг хоорайлар чурттакчыларындан дудак чок чурттап турар. Бо дээрге хоорай биле кедээиниң аразында боттуг ылгалдың чидип бар чоруурун бадыткап турар.

В. И. Ленин болгаш Н. К. Крупская аттыг совхоз-техникум амгы үеде мун-муң гектар шөлдү күүдүг техника-биле болбаазырадып. дүжүдүн ажаап ап турар. Совхозта мал ажылы сайзырааигай. Кедээ ажыл-агый кадрларын белеткээринге улуг үлүгү киирип турар. Ильичёвожулар-биле чугаалажып, оларның хейаъттыын, келир үеге бүзүреллиин көрүп турган, суурнуң шаандагы үезин сагынмайн баары берге. Бо совхоз 1930 чылдың апрельде үидезилеттиигеи, мынчангы район солунуига мыидыг одуруглар бижиттиигеи турган.

«Совхозта картофельдиг муииуг, кашалыг столовая бар... 1930 чылдың чазыныида совхоз 51 га кызыл-тас, 20 га сула, 57 га арбай, 18 га чиңге-тараа, 7 га картофель тараан. Тарыига май 3-те эгелээп, июнь 23-те доозулгаи. Тараажылар шалыпчы ажылдаап...» А ам кандыгыл? Чажылданы 5-7 хонукта, ажаалданы 10-12 хонукта муи-муң гектарга чорудуп турар.

Ильичёвожулар ажыл-агыйынга-даа, черииге-даа, амыдырал-чурттагазынга-даа чоргаараныр. Ол дээрге улуг Ленииниц ады-биле база холбашкан болгаш оизагай чоргаарал.

И. КРАВЧЕНКО.
Хакасия.

БӨГҮНГҮ «АЯК ШАЙДА»

● Бурунгу суурнуң чаартылгалары
● Культура бригадазы
● Чаа тывылган солун документ
● Бойдустуң бурунгулары
● Баштайгы тоожунуң маадыры

телевидение

АВГУСТ 15-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 9.05 — «АБВГДейка». 9.35 — «Ада-иелер, сизерге». 10.15 — С. Прокофьев — «Уругтар музыказы». Фильм-концерт. 10.25—«Айыыл чок шимчээшкин». 10.55 — «Улам хөй эки бараалнар». 11.25 — «Спортлотонуң» 35-ку тиражы. 11.35 — «Булуттар аразында оруктар». Документалдыг телефильм. Орус ужудукчу К. К. Арцеулованың дугайында. 12.35 — ССРЭ-ниң суг спортунуң талазы-биле чемпионады. 13.15 — «Билдингир-даа болза, бүзүреичир эвес». 14.15 — Бөгүн делегейде. 14.30 — «Дубровский». А. С. Пушкиниың тоожузуи ёзугаар уран-чечен фильм. 15.45 — Политиктиг хайгааракчы Л. А. Вознесенскийиин беседазы. 16.15 — «Радуга». Улус чогаадылгазыиың телепрограммаларының IV Бүгү-делегей фестивалы: «Индияның танцылары болгаш музыказы». 16.45 — «Кара-бажың». Парагвайның Компартиязының ТК-зының бирги секретары Антонио Майдалның салым-хуузунуң дугайында. Дамчыдылганы политик. тиг хайгааракчы В. Дуплев чорудар. 17.15 — «Неизвайн чуруктуу». Мультфильм. 17.35 «Үе болгаш бодунуң дугайында». Социалистиг күш-ажылдың Маадыры А. А. Сурковтуң амыдыралының болгаш чогаал ажылының дугайында. 18.35 — «Доп» ареназынга» Телефильм. 19.05 — 19.20 — Чапсар. 19.20 — «ГТ-ниң экранынга эң баштай». «Таманко» (Франция). Уран-чечен фильм. П. Мерименің шак-ла ыидыг аттыг новеллазы-биле. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — ССРЭниң улустуң артизи И. Ильинский Н. Гогольдуң «Эрги шиглиың помещиктери» деп тоожузуи номчуур. 22.20 —Даштыкы эстраданың аялгалары болгаш ритмнери. 23.30 — 00.25 — ССРЭ-ниң бут бүмбүүге чемпионазы. «Черноморец» (Одесса) — «Динамо» (Киев). Төнгенде — телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

14.20 —«Ай, да балда». Ленинградтың күүрүнениң куклаиың «Сказка» театрының фильм-шиизи. 15.05 — «81-иии ырызы». 16.10 — «Кинопанорама. 17.45 — О. Иоселиани — «Терге амдыызында чайыбаанда». Москваның Н Гоголь аттыг драма театрының фильм-шиизи. 19.30 — «Музыка киоскузуу». 20.00 — «Дүне тамтыктыг удуглар, чаштар». 20.15 — «Кадыкшыл». 21.00— «Үе». Информастыг программа. 21.35 — 22.50 — «Эртип турар чайиың кыйгызы». Ураи-чечен телефильм.

Аагаар

Бөгүн республикага бүрген, аязыи каап турар агаар болур. Чамдык черлерге үргүлчүлелдиг эвес чаъстаар, димирээр. Чөөп чүк угланышкынның хат секундада 9—15 метр чедер. Агаарның температуразы 16-22 градус чылыыр.

Кызылга агаарның температуразы 20-23 градус чылыг болур.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ

КИНО

АВГУСТ 15-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Максим Перепелица» 9.30 шакта; «Ферфакетың миллионнары» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Ынакшыл темазынга фантазия» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Кадзи» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: Киночыыыды 10.00, 11.40 шактарда; «Али-Бабаның болгаш дөртеи дээрбечилериің солун ужуралдары» 14.20, 17.20, 20.00 шактарда.

«ЧАИГЫ»: «Джунгли хаанын» 14.00, 16.40, 19.20 шактарда.

ЧАРЛАЛ

Тываның Күрүне филармониязы күрүеииң «Саян» ансамблиниң ыры болүүзүне таланчылыг кижилерни чалап турар.

Ол ышкаш национал хөгжүм хөреселдери: быпаазычыга, игилге, шавсыга, хомусчуна, чадаганга ойнаар болгаш сыгыртыр, хөөмейлээр, каргыраалаар кижилерни хүлээп алырын база дыиналып турар.

Хөгжүмчүлер болүүзүне баянга, контрабаска ойнаарлар база херек.

Хүлээп алышкынны: август 20-деи 31-го чедир эртенгииің 10 шактан эгелээш. филармонияның бажыңынга кылыр. Күзелдиг кижилер кадрлар кылдызынче бижидер.

ДИРЕКЦИЯ.

Редакциияның адреси: Кызыл Шетинкия-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакториун 2-21-63, редакториун орлалчыларының 2-35-24, 2-31-75 корреспоидентилг секретарының 2-23-35, секретариатының 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуу кылдыстериниң 2-37-13, пропаганда кылдызының 2-31-75, культура кылдызының 2-23-54, кодээ ажыл-агый кылдызының 2-21-47, үлетпүр кылдызының 2-31-75, чагаа кылдызының 2-41-27 информация кылдызының 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтериниң 2-12-45, солун келбейи барганда 2-32-75 телефоиче долгаар.

Тираж 17866. Чагыг № 1804.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 8 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Иом үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиинин типографиязы (Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1)

ТС—01203

Бүгүү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 190 (11688) | 1981 чылдың август 16, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттингеи | Өртээ 2 көп.

ЧОННУҢ ШУУШКАН ИЗИ ЧИТПЕС

★Репортаж★

Август 14. Хүн үнүп ордэ, эртежи кижилер «хиндиниде хар чок дээр-дир» дишкилээн. Алдын херелдер Таңды эдээде-суурже чаштының тараан — көрүштүг-ле болган: чыды, өңү безин читкелек асфальт кудумчуларда сан-дорт кара шугум бооп чаптылган, чугайлаан аксыр бажыңнар, үгулзалыг ногаан херимнер арайла онгалак ногаан бүрүлерби-ле чаржалашкан. Суур төвүиде ийи-ийи каът ийи бажың онзаланып көзүлген, олар Культура бажыңы биле школа-дыр, сөөлгүзүүнүң улуг хазында сиилбээн чурук чараш, ханы уткалыг. Улус хоорту ол бажыңнар чанында чыглып эгелээн. Кочетовонуң оң хүндеги чымыжы кижилериң сагыжында үр-ле артар.

Кочетово. Тывага сураг-жаан партизан командири Сергей Кузьмичиниң адын эдилээн. оон төрээн сууру. Таңдыда «Коммунизмиң херели» совхозтуң төвү. Мурнуңда адыы — Атамановка. Тывалар амгы суур турар черин шаандан бээр Суг-Бажы дээр.

Суг бажы. Арыг, кылан, кижини сергедип кээр, эмнег ышкаш сагындырар соок чаагай суг... Чоннуң күзел-соруу база ында: арыг, оон күжү төттүмес. Бо тайга эдээ калбак шынаага. Суг-Бажыга, бүгү Тываның чоннуң төлээлери чыылгаш, бодунуң күзел-соруун илергейлээн, маңаа чаа, хостуг күрүне тывылган.

Эртенгиниң 11 шак Тываға улусчу революцияның 60 чылына тураскааткан эртем-практиктиг конференция Культура бажыңының делгем залынга ажыттынган. Президиумда, залда революцияның, дайынның, күш-ажылдың хоочуннары, бүдүүлүг мурнакчылары, ат-сураглыг кижилер... Исай Григорьевич Иванов Сосновкадан келген. Тарлашкын тулчуушкунуунуң киржикчизи. Хайтымчы. Ам-даа эрес-шоваазы төлчок, баштак. «Ам 92-дээр мен» дээрге, бүзүрээри безин берге. Бо чер чүрттүг эки турачы алышкылар Ойдупаалыны бүгү Тыва билир. Оларның бирээзи Оюн фронтучу эжи Тоигак Таржа-биле дөвөрешкен орлар. Совет Эвилелиниң Маадыры Николай Макареико, Социалистиг Күш-ажылдың Маадырлары Дойбан Даваа, Бавун-оол Уин-оол чайсарда база ужуражы бестеиер. Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу, Ленин ордениң эдилекчизи Оюн Кадзак, Тываның улустуң чогаалчызы Степан Сарыг-оол, сураг-жаан артистер Кара-кыс болган Максим Мунзуктар, Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниг хойжу Алдай-оол Монгуш, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады Фаина Родионова... Өлүм чок Ленинниң баштааны Улуг Октябрьниң салдары-биле өөскээн улусчу революцияның тыва улустуң амыдыралынга ужур-дузазының дугайында, Совет Тываның төөгү талазы-биле кыска үениң дургузунда хөгжүлдезинин, оон чыриткыланчак келир үезиниң дугайында илеткелдерни чыылганнар улуг кичээнгей-биле дыңнаан.

Хүндүскүүнүң 15 шак четпээиде ажыттынар деп турар төөгү-революстуг мемориалдың чанында шөлге республика найысылалы—Кызылдың, Таңды районнуң суурларындан келген революцияның, партияның, дайынның, күш-ажылдың хоочуннары, Тывага улусчу революцияның 60 чылынга тураскааткан эртем-практиктиг конференцияның киржикчилери, «Коммунизмиң херели» совхозтуң ажыл-ишчилери чыглып келген. Улустар каасшиниң кеттинген, арыннарында өөрүшкүнүң хүлүмзүрүү чайнаан...

Партия, Ленин, революция, Төрээн чурт, күш-ажыл дугайында ырларның аялгалары аңаа чаңгыланып, чыылган чоннуң тура-соруун, хей-аъдын улам көдүрүп турган.

СЭКП ТК-ниң кежигүүнге кандидат, СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ч.-Д. Б. Ондар, СЭКП обкомунуң секретары Д. К. Ооржак, партия Таңды райкомунуң бирги секретары В. Б. Дунаевский болгаш партияның, дайынның, күш-ажылдың хоочуннары чүгүрүп каан микрофоннарга үоокшулап чеде бергеннер.

Кочетовонуң төөгү-революстуг мемориалын ажыдарынга тураскааткан ажылчы чоннарның митингизин СЭКП Таңды райкомунуң бирги секретары В. В. Дунаевский ажыткаш, Тывага улусчу революцияның алдан чылы-биле холбаштыр чыылганнарга байыр чедирип чүве чугаалаан.

Тывага болган революцияның болгаш партизан шимчээшкинниң идепкейлиг киржикчилери ядыы араттарның чавлап алган эрге-чагыргазын камгалаар, ону улам быжыглаар дээш могаг чок деиисежип чорааннар Чүлдүмүүн, Иван Пахомовтуң, Самбуунуң, Кочетовтуң, Күрседиянң, Шагдыржаптың, Токаның болган ескелериин-даа аттарын хүндүткел-биле ол адаан.

Улуг орус болгаш Совет Эвилелиниң өске-даа улустарының акы-дуңма дузалажылының ачызында Совет Тываның ажылчы чоннары экономикага болгаш культурага улуг чедишкиннерни чедип алганын В. В. Дунаевский айыткан, оон чижектерни Таңды районнуң дугайын көргүскен.

Төөгү-революстуг мемориалды тургузарынга «Тыва совхоз тудуг» каттыжышкынының чеде, сес дугаарлыг мехколонналарының тудугжулары, республиканың Культура министерствозунуң ажылдакчылары, районнуң, Кочетово суурнуң ажыл-ишчилери идепкейлиг киржип, кыска хуусада улуг хемчээлдиг ажылды кылгач. Оларга өөрүш четтиргенинге чылыг сөстерни оратор илереткен.

Партияның хоочуну М. И. Пахомов совет эрге-чагырганы тургузар дээш чаныш-сыныш чок демисежип турган Суг-Бажының ыыжыл партизаннарының, күш-ажылчы тараачынарының, тыва араттарының дугайында чылыг сөстерни чугаалаан.

«Коммунизмиң херели» совхозтуң ажыл-ишчилери совет улустуң революсчу, дайынчы, күш-ажылчы чаңчылдарында шынчы болуп турарын саанчы И. Д. Оюн сананынга илередип чугаалаан. Кочетовчулар оң бирги беш чылдың планныг онаалдаларын күүседип дээш шалыпчы ажылдап турар. Суг-бараан - фермазының коллективи чартык чылда күрүмеге сүт садар планын ажыр күүсеткеш, районнуң фермаларының аразында социалистиг чарыштың тиилекчизи болган. ынчангаш СЭКП райкомунуң, райкүүскомнуң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан.

СЭКП ТК-ниң кежигүүнге кандидат, СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшинге сөс берген.

Тывага улусчу революцияның ужур-дузазының дугайында ол чугаалаан. Чөөн чүктүң улустарының хосталга дээш шимчээшкинни Совет республиканың деткимчези-биле тиилелеп болурунуң дугайында В. И. Ленин айыткан. Оон шынның Тывага тиилээн революция бүза бадыткаан.

Тывага социалистиг чаартылгалар Улуг Октябрьның, СЭКП-ниң ленинчи национал политиказының ачызында боттанган. Ынчангаш республикага кыска хуусада улуг политиктиг, экономиктиг, социал чаартылгалар болган. Ылаңтыя экономика сайзыраан. Совет эрге-чагырганың чылдарында үлетпүр бүдүүлгезиниң хемчээли 62,6 катап өскен. Көдээ ажыл-агый таныттынмас кылдыр чаартылган, чоннуң материалдыг чаагай чоруу чыл-келген тудум-на экижий орар. «Тыва АССР-ниң бүдүүкчү күштерин улам ынай комплекстиг хөгжүдер хемчелер дугайында» СЭКП ТК-ниң доктаалының ачызында Тывага ону чедип алган. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң Отчёт иледкелиниг эш Л. И. Брежнев ол доктаалды амыдыралга боттандырарын чугулаан айыткан. Партия болган чазактың ада сагыш човаашкынынга харыы кылдыр республиканың ажылчы чоннары СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерни амыдыралга боттандырар дээш кызымаң ажылдап турар, оон түнелиде он бирги беш чылдың башгайы чылының социалистиг хүлээлгелерин күүседип болурунуң долу аргалары тургустуганын Г. Ч. Ширшин айыткаш, чыылганнарны улам эки, бүдүүкчүлүг ажылдарынче кыйгырган.

СЭКП обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшинге тураскаалды ажыдар эргени бергеи. Кожаапы кезиптерге, тураскаалдың кырында торгу пэс оожум ажыттына берген. Ында «1921» деп улуг саннарны, маңаа, Суг-Бажынга (Кочетовога), август 13—16 хүннеринде ТАР-ны чарлаан Бүгү-тываның Түргүзүкчү хуралы болган дээрзин бажээн. Тураскаалга дириг чечектерни салган, хүндүлүг таныылдар турушкан.

Бо тураскаал төөгү-революстуг мемориалдың бир чугулаксээ. Оон ангыда аңаа Тыва Арат Республиканы чарлаал Үндезилекчи хурал болган база кызыл партизаннарның штабы турган бажыңнар, 1918—1921 чылдарда хамааты дайынының үезинде тулчуушкуиларга маадырлыы-биле амытының берген партизаннарга тураскаал болган төөгү-революстуг мемориалдың ийи залы база хамаарыжыр.

Ол ийи бажың кожа турар. Ам бодап көөрге, ол ыидыг турар ужурлуг-даа ышкаш. Бирээзинге — ак дэрбечилерге удур тулчуп турган эрес-дидим кызылдарның штабы турган. Өскезинге — тыва араттарның баштайгы күрүнезин, оон Конституциязын чарлаан улуг хурал болган. Чарылбас карилзалыг ийи чүүл-дүр.

Чээрби ажыг сантиметр чоон чудуктардан тутқан ийи-ийи өрээл ол бажыңнарда ол үезин аяны сиилгип артып калган. Олар Суг-Бажының суур Советиниң баштайгы даргазы А. Ситкинни, совет төлээ И. Сафьяновту, эрес-дидим партизаннар С. Кочетовту, М. Турковту, И. Пахомовту, В. Тупицыны көргеп, дыңнаан. Оларны тыва кожуунарның үш чүс ажыг төлээлекчилери көргеп. Ол бажыңнар чанында: «Таңды-Тываның Арат Республиказы болза, бодунун иштики херектериниң талазы-биле хостут, кымга-даа хамаарылга чок, тускай улустуң күрүнези болур» дээн чөргаар сөстер чаңгыланган. Ам ында төөгүлүг болуушкуиар дугайында материалдарны делгээн. А оларның чоогунда кудумчу кежир, шойдан шуткаан херимниг, кайгамчык чараш кылдыр эдс кылып, чаартыкай бажың-музейде Тываның төөгүзүн, амгы үезин түс черини материалдары-биле холбап көргүскен. Оон чанында — мөңгэн партизаннарга тураскаал. Чүс-чүс кижилер мемориал-биле таныжып, боттарының хайыккан сеткил-сагыжын үлежип турганнар. Бо чер — ыдыктыг. Бо мемориалга чоннун хосталгазы, аскежии дээш амы-тынын бергеннерниң чырык оюур-хевирин ажыттыр ёзулаар. Ол кижик ескелии революстуг, дайынчы, күш-ажылчы алдарлыг чаңчылдарга кижизидериие бодунуң төлептиг үлүүн киирер. Моон чоннуң шуушкан изи чиглес.

А. ДЕМБИРЕЛЬ,
Т. ХЕРТЕК.

ЧУРУКТАРДА: эртем-практиктиг конференция үезинде; Кочетовонуң далчылары; төөгү-революстуг мемориал (адаанда).

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотолары.

СЭКП ТК-да, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинде, ВЦСПС-те болгаш ВЛКСМ ТК-да

1980—1981 чылдарның кышкы үезинде малды менди кыш ажырар, мал продуктуларын бүдүрер болгаш садып алырын көвүдедир дээш эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның, крайларның, областарның, автономнуг округтарның, районнарның, колхозтарның, совхозтар коллективтериниң, ведомстволар аразының болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа бүдүрүлгелериниң аразында калбарган социалистиг чарыжының түнелиин СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели, ВЦСПС болгаш ВЛКСМ ТК үндүргеш, дараазында черлерни тиилекчи деп саналаш, СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның хүндүлел бижиктери-биле шаңнаан:

ТЫВА АССР-ДЕН

Ленин орденниг «КЫЗЫЛ ТАРААЧЫН» совхоз, Бии-Хем район.

Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ С. КАНЯ БОЛГАШ В. ЯРУЗЕЛЬСКИЙ-БИЛЕ УЖУРАЖЫЫШКЫНЫ

СЭКП ТК-ның Чиигиие секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев ИКАП ТК-ның Бирги секретары С. Каня-биле болгаш ИКАП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ИУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы болгаш камгалал министри В. Ярузельский-биле август 14-те Крымга ужурашкан, олар СЭКП ТК-ның чалаапын ёзугаар найыралдың ажылчы аля-чоруун кылып Совет Эвилелиниде келгеннер.

Беседага киришкеннер: СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Ламтыкы Херектер министри А. А. Громыко, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары К. У. Черненко, СЭКП ТК-ның секретары К. В. Русаков, СЭКП ТК-ның Чиигиие секретарының дузалакчызы А. И. Блатов.

Дугуржуп алдынган дыңнамгны парлап чарлаар.

АКЫ-ДУҢМАЛЫШКЫНЫҢ МЕМОРИАЛЫ

КЫЗЫЛ, август 14. (СЭТА). Тыва АССР-ниң Кочетово суурда төөгү-революстуг мемориалды байырлыг байдалга ажыктаан. Алдан чыл мурнунда маңаа Тыва Арат Республикаиың тургустунганын чарлаан Бүгү-тываның Тургузукчу хуралы болган.

Чаа тураскаал дээрже дундуүштелип үнген, ында «Хамааты дайынының чылдарында Советтерниң эрге-чагыргалы дээш амы-тыныи берген Тываның партизаннарынга мөңге тураскаал» дээн сөстерни орүе болгаш тыва дыларда алдын үжүктер-биле сиилбин биижээн.

Партизаннарның ол суурунга болган артем-практиктиг конференцияның киржикчилери мемориалдың комплексиигее хамаарыжыр музей-биле танышканнар. Чоннуң эрге-чагыргазы дээш демисеплиң, ССРЭ-ниң составынга эки тура-биле Тыва Арат Республиканың тургустунганын соонда болгулаан улуг чаартылгаларның дугайын оон экспоиаттары чугаалаан турар.

Төөгүнүң улуг эвес үезиниң дургузунда мурнунда хожулаңгай турган черге хоорайлар, суурлар туттунган, улуг үлетшүр бүдүрүлгелери, амгы үениң көдээ ажыл-агый бүдүрүлгези тургустунган. Эртемни болгаш культураны хөгжүдеринге улуг чедишкиннер чедип алганын.

«Шын» солуунуң «КҮШ-АЖЫЛЧЫ АЛДАР ТУГУН» бөгүн Чөөн-Хемчик районнуң «Алдан-Маадыр» совхозунуң Бора-Тайга салбырында Куулар Базыр-оолга удуртказ мал чеми белеткээр звеноиуң чедишкининг ажыл-ажиигe тураскаадын көдүрген. Беш кижилиг бо звено 24 тонна сиген кезип белеткээр планыи 25 тонна кылдыр* күүсеткеи болгаш аңаа немей ам-даа 10 тоннаны белеткээрин хүлээгеи, соруктуг ажылдап турар.

Сигенчилер! Мал чеми белеткеэ турар мурнакчы бригадаларның, звеноларның үлегери-биле шалыпчы ажылдап, планнарны болгаш социалистиг хүлээлгелерни ажыр күүседир дээш кызымаккай туржуулуңар!

ТӨЛЕПТИГ ҮЛҮГ

Улуг-Хем районнуң иодээ ишчилери СЭКП-ниң XXVI съездизиниң салган сорулгаларын амыдыралга чедиишкинниг боттандырар дээш кызымаккай ажылдап турарлар. Оон түңнелиидe малдан алыр продукцияны бүдүрерии көвүдедип, нүрүнеге эът садарының чартык чыл планын 114, сүттүүн 111,3 база дүктүүн 139,6 хуу күүсеткеи.

«Улуг-Хая» совхозтуң ажыл-ишчилери мал продуктуларын нүрүнеге садарының чартык чыл планын шупту көргүзүглерге ажыр күүсеткеш, СЭКП райкомунуң база райкүүсиомнуң шилчиир Кызыл тугун чаалап алган.

Бо хүнеидe совхозта мал чеми белеткээринде 355 кижи хаара түттүнган. Олардан 158 кижи сигеннн ход кадырыбле кезии турар, 152 кижи будук-бүру белеткелиинде. Оларның аразында коммунистер дей, ийи партбөлүктү болгаш үлусчу контроль постуларын ында тургускан.

Мал чеми белеткээр чугула кампанияның эге хүнiерииден-ие эрес-соруктуг ажылдап, бедик көргүзүгдерии чедип ап турар коммунистер эвээш эвес. Совхозтуң Хайыракан салбырында механизастаттынган № 1 звенода тракторист Наталья Чаш-оол, сиген бөлүп ажылдап турар Дадар-оол Петров, Ийи-Тал салбырда механизастаап звенода коммунистер С. Сандак-Доржу, М. Мандын-оол, В. Чыртан дээш ескелер-даа боттарының кызымаккай күш-ажылы-биле мактадын турарлар. Айыттынган звеноларга социалистиг чарышка каш удаа тиилекчи болуп, шаңнадып, мактадын келген.

Ол ышкаш «Улуг-Хаяның» Көк-Чыраа салбырының агитквартираларының чурттакчылары, школачылар мал чеми белеткээринге боттарының төлептиг үлүүн киирип турарлар. Агитквартиралар 30 тонна сиген белеткээр планын ам күүседир чоокшулаан.

Д. АРАКЧАА.

ИЙИГИ ДҮЖҮТ ДЭЭШ

«Найырал» совхозтуң дирекциязы, чер ажылының специалистери суггаттыг шөлдерниң берииелиин бедидерииче доктаамал киижээнгейии салып келген. Ында люцерианың бирги дүжүүк ажаал алган, болаш ам ийиги көзүлдеги чорудары-биле шөлдерии суггарып турар.

Терезиниң суггаттыг черинде дөрт звеноиан тургустунган бригада ажылдап турар. Ында Байыр-оол Чамбалдайның удуртканы 6 кижилиг суггатчы звено 80 гектарны, Байыр-оол Доржуүн звеноиу 65 гектарны эки шынарлыг суггарып дооскан. А Мойгуш Ак-Дамбалның удуртказ суггатчылары 100 гектар кукуруза шөлүн суггарып доозарының кырында келген. Дөртку механизастаттынган звено 85 гектар черии суггарган.

Ш. ДЕВЕК.
Улуг-Хем район.

ДЕМНИГ ИШТЕ

«Тыва» совхозтуң ажыл-ишчилери чүгула кампания — мал чеми белеткээрии идепкейлиг чорудуп турар. Бо хүннерде сиген шөлдеринде механизастаттынган ийи бригада, беш звено, элээн каш албан организациялармың болгаш агитквартираларның шефчилери ажылдап турар.

Совхозтуң бода мал азыраар черинии, тараа шаиынын ажылчыннары, Гагарин аттыг, Садовая агитквартираларның коллективтери, тудугжулар бердинген даалгаларны ажыр күүсеткилээн.

Теве-Хая сес чыл школазының өөренчилери база бир бригада кылдыр ажылдап турар. Олар 40 тонна сиген белеткээр планын ам 89 тонна чедирип, ескелерни мурнай бергеи.

В. СОДУНАМ.
Чөөн-Хемчик район.

Бөгүн—ССРЭ-ниң Агаар Флодунуң хүнү

ТӨРЭЭН ЧУРТТУҢ КҮЧҮЛҮГ ЧАЛГЫННАРЫ

Улус Комиссарлар Чөвүлелиниң 1933 чылдың апрель 28-те доктаалы-биле тургусканы ССРЭ-ниң Агаар Флодунуң хүнү—бүгү улустуң байырлалы болган совет авиацияның чедиишкиннериниң, артемденнериниң, конструкторларның, ужар түүл үлетпүрүнүң ажылдакчыларының, ДОСААФ кежигүннериниң чедиишкиннериниң чаңчылчаан көрүлдези болган Ада-чурттуң ужар түүлүнүң хөгжүлдезинче СЭКП ТК-ның, Совет чазактың, бүгү улустуң доктаамал сагыш салыышкынының тодаргай херечизи-дир. Оон төөгүзүнүң, чаңчылдарының, совет шериг ужудукчуларының амгы салгалының дугайын Совет Эвилелиниң Маадыры, ужар түүлдүң Маршалы И. И. ПСТЫГО СЭТА-ның корреспондентизинге чугаалап берген.

Партияның болган чурттуң амыдыралында чугула болуушкун — СЭКП-ниң XXVI съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин коммунистер, бүгү совет улус, армияның болган флоттуң дайынчылары амыдырапга боттандырар дээш бедик кедурүүшкүн болган энергия-биле ажылдап турар бо үеде ССРЭ-ниң Агаар Флодунуң хүнүн бо чылын демдеглеп эрттирип турар-дыр бис.

Совет агаар флодун тургусканы болган хөгжүткени Коммунистиг партияның болган Совет күрүүнүң үндезилекизи болгаш тургузуукчузу Владимир Ильич Ленинниң ады-биле тудуш холбашкан. Советтер чуртунуң агаар флодун оргаңизастаар талазы-биле кол шиитпирлер оон удуртулгазы-биле ажылдап ылдынган. Агаар флодун ол үеде тайбын үеде транспорт болган харылзааның кол хевири ылдыр эвес, а чепсектиг демиселдиң күүлүг чепсэ ылдыр өттүр көрген. Октябрьның социалистиг Улуг революциязы тиилээрибилек, В. И. Ленинниң дөрт айтыышкыны-биле 1917 чылдың ноябрь 10-да 12 экипажтан тургустунган баштайгы совет авиаотряд тургусгунган. Баштайгы совет авиаторларның аразында коммунистер—революцияның болган коммунизмниң идеаддарынга кызыгаар чок бердинген кижилер турган. Оң үениң чалгынныг оолдарының аттарын төөгү камгы-биле шыгжап чоруур. Шеригниң 219 ужудукчулары Кызыл Тук орденнери-биле, 16 ужудукчу—ийи удаа, а И. Павлов, Е. Ухин болгаш оларның үш эштери—үш удаа шаңнаткан.

Хаматы дайынның соонда бистиң улузувус улус ажылагийын катап болгаш эде тургузарынче кирген. Коммунистиг партия болган Совет чазак Чепсектиг Күштерни болган оларның кол кезээ—Шериг-Агаар флодун быжыглдар талазы-биле доктаамал сагыш салган. 1921 чылдың март айда болуп эрткен РКП(б)-ниң онгу съездизинге Агаар флодун улам көжүдеринің болган быжыглаарының хемчегерин чугаалаткан. Партияның «Күш-ажылчы чон. Агаар флодун тургузуп!» деп кыйгырыы үзүрбиги чылдарның аныктарының, миллионнарның дайынчы дозуку апарган.

Баштайгы беш чылдарның үезинде ужар түүл үлетпүрү катап тургустунган. Комсомол 1931 чылда Шериг-Агаар күштерни шефке алган. Үжеп чылдар — совет ужар түүлдүң шыгаралгай чедиишкиннериниң чылдары болган. М. Громовтуң, В. Чкаловтуң, В. Коккинакиниң, В. Гризодубованың болган ескелерлиң-даа аттары бистиң ужар түүлүвустүң төөгүзүүде алдын ужукчетер-биле кирип бижиттингеп.

Төрээн чурттуң хосталгазын болгаш хамаарышпас чоруун, социализмни камгалаарынга ёзулуг улусчу, чептуг дайын — Ада-чурттуң Улуг дайыны — совет улустуң материалдыг болгаш уган-боллал талазы-биле бүгү күштеринин аң шыңгыы шенелдези болган. Бистиң чептүг, хераавис дээш бүгү бергелерни 1418 хүнней болгаш дүннер дургузунда совет улус хан төгүүшкүнүг шыңгыы демиселди эрлип, тиилеп үнген. Совет улус дайынның доозун алган. Ам Владимир Седип-оолович Кызыл аэропортунда он ийи чыл ажылдап турар. «МИ-8» дээр вертолеттуң командири апаргаи. Чоокта чаа ол Күшажылчы Алдар орденниң үшку чергези-биле шаңнаткан.

Хол изйи бут чандыр баспас дижири ышкаш, Петр база-ла акызының соон салгаар деп шиитпирлеп алган. Аныяк кижи күзелги чедип алгаш, ак-көк дээрге чоргаар ужар самолёттарны башкарып эгелээн. Оон бээр дөрт чыл эрткеп. Петр Белекпеннің Тывада четпээн чери чок. Ынчалзадаа ол колдуунда Кунгуртуг, Тожу, Мугур-Аксы ышкаш ырак сууларже ужудуп турар. Кунгуртуг бар чораап, ынаа ойуреп турганын, чүү доосканын сонуургадым. 1977 чылда хамааты ужар түүлүнге ажылдаар ужудукчу апаргаи. Омскиниң ужудукчутехниктиг училищезин доозкаш, Кызылга ажылдап эгелээн. Амгы хүнде ол «АН-2» самолеттуң командири. Хөй-иниги ажылынга идепкейлиг киржип турар.

Улусчу контроль бөлүүнүң кежигүнү, бүдүрүлгеге комсомол организациязының секретарының оралакчызы.

ОКТЯБРЬНЫҢ социалистиг Улуг революциязы тиилээн соонда В. И. Ленинниң айтыышкыны ёзугаар улус ажыл-агыйының негелделеринге болгаш оран камгалалың быжыглап шыдаарынга дүжүп турар күүлүг агаар флодун тургузар талазы-биле хемчегер хүлээп алдынган. Авиашколаларга болгаш курстарга техниктиг кадрларны белеткээр талазы-биле ажылдар күженнишкинниг чоруттуруп эгелээн. Агаар Флодун тудуп тургузарын бүгү улустуң херээ кылдыр чарлаан. Партияның кыйгырыын ёзугаар он-он муң патриоттар авиазаводтар тударынга, ескедаа ажылдар кылырынга идепкейлиг киришкеннер.

Совет чазак 1923 чылдың февраль 9-та хамааты ужар түүлүнүң талазы-биле төвүлелди бадылаан. Ол болза, Аэрофлоттуң эгези болган. 1923 чылдың март 8-те Агаар сыйнык, М. И. Гудковтуң чаа конструктор бюролары тургустунгулаан. Заводтар чаа-чаа самолёттарны бүдүрүп үндүрүп турар апарган. Оларның шенелде ужудулгазын дуржулгалыг ужудукчулар кылган. Инженерлер, техниктер, авиаспециалистер, болгаш хөй сайның ажылчыннар Агаар Флодун хөгжүдеринге улуг үлүүн киргеннер.

Ужар түүлдүң амгы үеде хөгжүлдези эртем-техниктиг революциязың чедиишкиннери-биле ханы холбаалыг. Ам ужар түүл техниказының конструкциязы сайзырангай апарган, оларны улус ажыл-агыйыйынга ажыглаарының аргалары үндезини-биле чаартырган.

ССРЭ-ниң Агаар Флодунуң хүнүн Ленин болган Октябрь Революциязы орденнерлиг хамааты ужар-түүлүнүң ажыл-ишчилери күш-ажылчы чедиишкиннер-биле төлептиг туткуп алганнар. Сөөлгү 30 чылдарда пассажирлер аргыштырар талазы-биле Аэрофлот делегейге көскү черни эзлеп, бир эвес чурттар аразының аргыжылгазынга түгле 1,6 хуу хире үлүүн киирип турган болза, ам ол көргүзүг 30 ажыг хуу болу берген. Чүүк сөөртүрүмүн талазы-биле агаар транспорту эртken онгу беш чылда ССРЭ-ниң чаңгыс аай транспорт системазынга бирги черни эзлээн. Онгу беш чылда агаар транспорту 550 миллион кижини аргыштырган.

АЭРОФЛОТТУҢ эргезинде чаа агаар корабльдери келген. Оларга 350 кижи олурар «ИЛ-86» дээр самолет-аэробус, 120 олуттуг «ЯК-42», 15 олуттуг «Л-410» самолёттар хамаржыр.

Он бирги беш чылда чаа техниканы ажыктыг ажыглаары — ажылдарның хемчээлин 1,3 катап улгаттырар болгаш улус ажыл-агыйынга ужар түүлдүг хереглээрин 1,5 катап көвүдедир арганы бээр

Аэрофлоттуң улуг хемчээлдиг ажылынга Тываның авиабудурулгезиниң коллективи эвээш, биче-даа бол үлүүн киирип турар. Олар Тываның улус ажыл-агыйын хөгжүдеринге киржил, аңгы-аңгы ажылдарны күүседип турардар. Он бирги беш чылдың баштайгызының эрткен чеди айларында ук бүдүрүлгенің коллективи багай эвес түңнелдерни чедип алган. Кол көргүзүг талазы-биле план күүседтинген. Хамааты ужар түүлүнүң Красноярск эргелелиниң бүдүрүлгелериниң аразынга калбарган социалистиг чарышка киришкеш, эрткен нийги кварталда үшкү, а Кызылдың бүдүрүлгелериниң аразынга бирги черни ээлээн.

Бистиң коллектививис С. О. Белекпен, В. И. Потылицин, А. Д. Шишков, А. Д. Евстигнеев, М. М. Оруспай ышкаш ужудукчуларга, улуг инженер В. К. Кравцовка, техниктер М. Ф. Ткачевка, В. Х. Куулларга чоргаарланып турар.

Республиканың агаар оруунга бо чылдың февральдан эгелеп «Л-410» маркалыг чаа самолёт ужуп эгелээн. Ол ам Кызыл-Мажалыкче, Өөүрже, Саглыже, Мугур-Аксыче, Тээлиже доктаамал ужуп турар. Ону ажыглап эгелээнден бээр республиканың чурттакчылыг черлериге 15 муң пассажирлерни чедиргеп. Ынчалза-даа чамдык черлерде самолёт хондурар төлептиг багай кылдынгаиындан ол машинаны долузу-биле ажыглап шыдаавайн турар бис.

Бистиң бүдүрүлгевис кежигүннери ССРЭ-ниң Агаар Флодунуң хүнүн күш-ажылчы чедиишкинниг уткуп алганнар. Оларның хөй кезин социалистиг хүлээлгелерни күүседеткеннер. Чарыштың мурнуку одурүүн авиатехниктиг бааза, аргыштырыла албаныың коллективтери эзлээн.

Авиабудурулгениң удуртулгазы, партия организациязы бо чылдың планныг онаалдарын чедиишкиннинг күүседиринче коллективтиң бүгү кемнигүнеринің күжүн мөөнээр, социалистиг чарышты улам дээштир организастаар сорулганы мурнунда салып алган ажылдан турар.

А. МАРЦЕХА.
Тываның авиабудурулгезиниң командири.

ДЭЭРНИҢ АК-КӨК ОРУУ-БИЛЕ

Флодунуң өөнүктеринің ниитилелин тургускан. Ол ниитилелдиң хүрээлеңинге барык-ла ийи миллион ажыг кижи бактаап турган.

Ужар түүл техниказын улам шапкын будурүп эгелээнин — 1935 чылда Ада-чурттуң самолёттарын долузу-биле ажыглаарынга бүрүн шилчиирин Аэрофлотка берген. Чогум-на ол чылларда челюскинчилерни камгалаар талазы-биле совет ужудукчуларның маадырлыг чоруун бүгү делегейниң улустары магаданнар. Аңаа көргүскен маадырлыг чоруктары дээш ужудукчулар М. В. Водопьяновка, И. В. Доронинге, Н. П. Каманиңе, С. А. Леваневскийге, А. В. Ляпидевскийге, В. С. Молоковка, М. Т. Слепнёвка Совет Эвилелиниң Маадыры деп аттарны бистиң чуртувуска бир дугаарында тывыскан.

Совет ужудукчуларның маадырлыг чоруктары ооң-биле доозулбаан. Олар оңу Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында хөй катап көргүзүп, дайзын-биле сегиржи дайышкынга тиилекчи болуп тургулаан. Талантылыг аныяк конструкторлар тыптып келгилээн. А. И. Микоянның, С. А. Лавочкинниң, С. К. Туманскийниң, М. И. Гудковтуң чаа конструктор бюролары тургустунгулаан. Заводтар чаа-чаа самолёттарны будүрүп үндүрүп турар апарган. Оларның шенелде ужудулгазын дуржулгалыг ужудукчулар кылган. Инженерлер, техниктер, авиаспециалистер, болгаш хөй сайның ажылчыннар Агаар Флодун хөгжүдеринге улуг үлүүн киргеннер.

Ужар түүлдүң амгы үеде хөгжүлдези эртем-техниктиг революциязың чедиишкиннери-биле ханы холбаалыг. Ам ужар түүл техниказының конструкциязы сайзырангай апарган, оларны улус ажыл-агыйыйынга ажыглаарының аргалары үндезини-биле чаартырган.

ССРЭ-ниң Агаар Флодунуң хүнүн Ленин болган Октябрь Революциязы орденнерлиг хамааты ужар-түүлүнүң ажыл-ишчилери күш-ажылчы чедиишкиннер-биле төлептиг туткуп алганнар. Сөөлгү 30 чылдарда пассажирлер аргыштырар талазы-биле Аэрофлот делегейге көскү черни эзлеп, бир эвес чурттар аразының аргыжылгазынга түгле 1,6 хуу хире үлүүн киирип турган болза, ам ол көргүзүг 30 ажыг хуу болу берген. Чүүк сөөртүрүмүн талазы-биле агаар транспорту эртken онгу беш чылда ССРЭ-ниң чаңгыс аай транспорт системазынга бирги черни эзлээн. Онгу беш чылда агаар транспорту 550 миллион кижини аргыштырган.

АЭРОФЛОТТУҢ эргезинде чаа агаар корабльдери келген. Оларга 350 кижи олурар «ИЛ-86» дээр самолет-аэробус, 120 олуттуг «ЯК-42», 15 олуттуг «Л-410» самолёттар хамаржыр.

Он бирги беш чылда чаа техниканы ажыктыг ажыглаары — ажылдарның хемчээлин 1,3 катап улгаттырар болгаш улус ажыл-агыйынга ужар түүлдүг хереглээрин 1,5 катап көвүдедир арганы бээр

Аэрофлоттуң улуг хемчээлдиг ажылынга Тываның авиабудурулгезиниң коллективи эвээш, биче-даа бол үлүүн киирип турар. Олар Тываның улус ажыл-агыйын хөгжүдеринге киржил, аңгы-аңгы ажылдарны күүседип турардар. Он бирги беш чылдың баштайгызының эрткен чеди айларында ук бүдүрүлгенің коллективи багай эвес түңнелдерни чедип алган. Кол көргүзүг талазы-биле план күүседтинген. Хамааты ужар түүлүнүң Красноярск эргелелиниң бүдүрүлгелериниң аразынга калбарган социалистиг чарышка киришкеш, эрткен нийги кварталда үшкү, а Кызылдың бүдүрүлгелериниң аразынга бирги черни ээлээн.

Бистиң коллектививис С. О. Белекпен, В. И. Потылицин, А. Д. Шишков, А. Д. Евстигнеев, М. М. Оруспай ышкаш ужудукчуларга, улуг инженер В. К. Кравцовка, техниктер М. Ф. Ткачевка, В. Х. Куулларга чоргаарланып турар.

Республиканың агаар оруунга бо чылдың февральдан эгелеп «Л-410» маркалыг чаа самолёт ужуп эгелээн. Ол ам Кызыл-Мажалыкче, Өөүрже, Саглыже, Мугур-Аксыче, Тээлиже доктаамал ужуп турар. Ону ажыглап эгелээнден бээр республиканың чурттакчылыг черлериге 15 муң пассажирлерни чедиргеп. Ынчалза-даа чамдык черлерде самолёт хондурар төлептиг багай кылдынгаиындан ол машинаны долузу-биле ажыглап шыдаавайн турар бис.

Бистиң бүдүрүлгевис кежигүннери ССРЭ-ниң Агаар Флодунуң хүнүн күш-ажылчы чедиишкиннинг үткуп алганнар. Оларның хөй кезин социалистиг хүлээлгелерни күүседеткеннер. Чарыштың мурнуку одурүүн авиатехниктиг база, аргыштырыла албаныың коллективтери эзлээн.

Авиабудурулгениң удуртулгазы, партия организациязы бо чылдың планныг онаалдарын чедиишкиннинг күүседиринче коллективтиң бүгү кемнигүнеринің күжүн мөөнээр, социалистиг чарышты улам дээштир организастаар сорулганы мурнунда салып алган ажылдан турар.

А. МАРЦЕХА.
Тываның авиабудурулгезиниң командири.

Владимир Алексеандрович Никипелов бо авиабудурулгеде ам үжен чыл ажылдап турар. Ол бодунуң ажылынга бердинген дуржулгалыг диспетчер. Оон өөреникчилеп Алексеандр Сагажев ажылдаап үр болбаан. Чаа-ла ийи чыл ашкан.

ЧУРУКТА: А. Ю. Сагажев (бетинде) биле В. А. Никипелов ажыл үезинде.

* * *

Эдлчет инженери Е. Б. Кононовка удурткан техниктер бо хүшерде «ЯК-40» самолёттуң сепгелгезинде ажылдап турар. Бригадада сес кижи бар.

ЧУРУКТА: инженер Е. Б. Кононов техниктерге кызыр ажылдарны таймыбырлап түр.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

ЧАҢГЫС СУУРНУҢ ООЛДАРЫ

Бичежек кабинетке кирип келгеш, аңаа олурган улус-биле ээлдек мендилешкеш, ол үзеңге дужумга олуруп алды. Ону топтап көрдүм. Узун дурт-сынныг, мөге-шырак кестүр, терең кирбиктиг, үжеп хар четпээн хире назылыг эр болду. Оон ужудукчу хеви бодувга дыка тааржыр. Бүдүштүг мөөү-шынарлыы даштындан илдең. Ындыг кижилер дугайында тыва улус: «Чүткан хой тургуспас, чымчак сиген ем баспас» дижир.

Таакпы тыртым хире болганда, таныш улус шыкаш, изиг-изиг көөрежип ор бис. Адын адады. Бижип алдым. Фамилиязын база. Ачазының адын айтырдым. Чугаалап берди.

—Алыс чурттуң кайдаа? — деп, элээн болганда чугааны эгеледим.

—Бүрен-Хем чурттуг мен. Каа-Хем өруу чоктаарга Зубовка деп суур бар. Төрүттүнген черим ол ийин — дээш, далашкан хевирлиг сонга өттүр көрө-дир.

Каяа өөренип турганыл, чүүү дооскаңыл сонуургадым. 1977 чылда хамааты ужар түүлүнге ажылдаар ужудукчу апаргаи. Омскиниң ужудукчутехниктиг училищезин доозкаш, Кызылга ажылдап эгелээн. Амгы хүнде ол «АН-2» самолеттуң командири. Хөй-иниги ажылынга идепкейлиг киржип турар.

Улусчу контроль бөлүүнүң кежигүнү, бүдүрүлгеге комсомол организациязының секретарының оралакчызы.

«Мындыг кижилер коллективтий адын черле сыкпас. Олар бүгү чүрени шиитпирлээр. Айтырыгның-даа, ажылдың-даа бергезий олар харыылаар болгай» деп, иштимде чаа танышымга чоргаарланып ордум.

Ыя кадында чугаа оон төрээн черинче, Бүрен-Хемге чайгыла берди. Мында бир солун чүве бар. Ол болза, чаңгыс ол суурдан үш ужудукчуның үнгенін болур. А дөрт дугаар кижи —Буян Салчак келир чылын доозун келир.

Кымнарыл ол? Ам танышырар үем чедип келди. Бүрен-Хем школазынга ийи алыцкы өөренип турган. Оларның Петя дээр. Улуу школаны дооскаш, Кременчуг хоорайже өөренип чоруткан. Аңаа ол вертолетчиктер училищезин доозуп алгаш келген. Ам Владимир Седип-оолович Кызыл аэропортунда он ийи чыл ажылдап турар. «МИ-8» дээр вертолеттуң командири апаргаи. Чоокта чаа ол Күшажылчы Алдар орденниң үшку чергези-биле шаңнаткан.

Хол изйи бут чандыр баспас дижири ышкаш, Петр база-ла акызының соон салгаар деп шиитпирлеп алган. Аныяк кижи күзелги чедип алгаш, ак-көк дээрге чоргаар ужар самолёттарны башкарып эгелээн. Оон бээр дөрт чыл эрткеп. Петр Белекпеннің Тывада четпээн чери чок. Ынчалзадаа ол колдуунда Кунгуртуг, Тожу, Мугур-Аксы ышкаш ырак сууларже ужудуп турар. Кунгуртуг бар чораап, ынаа ойуреп турганын, чүү дооскаңыл сонуургадым. 1977 чылда хамааты ужар түүлүнге ажылдаар ужудукчу апаргаи. Омскиниң ужудукчутехниктиг училищезин доозкаш, Кызылга ажылдап эгелээн. Амгы хүнде ол «АН-2» самолеттуң командири. Хөй-иниги ажылынга идепкейлиг киржип турар.

Төрээн чурттуң хосталгазын болгаш хамаарышпас чоруун, социализмни камгалаарынга ёзулуг улусчу, чептуг дайын — Ада-чурттуң Улуг дайыны — совет улустуң материалдыг болгаш уган-боллал талазы-биле бүгү күштеринің аң шыңгыы шенелдези болган. Бистиң чептүг, хераавис дээш бүгү бергелерни 1418 хүнней болгаш дүннер дургузунда совет улус хан төгүүшкүнүг шыңгыы демиселди эрлип, тиилеп үнген. Совет улус дайынның доозун алган. Ам Владимир Седип-оолович Кызыл аэропортунда он ийи чыл ажылдап турар. «МИ-8» дээр вертолеттуң командири апаргаи. Чоокта чаа ол Күшажылчы Алдар орденниң үшку чергези-биле шаңнаткан.

Хол изйи бут чандыр баспас дижири ышкаш, Петр база-ла акызының соон салгаар деп шиитпирлеп алган. Аныяк кижи күзелги чедип алгаш, ак-көк дээрге чоргаар ужар самолёттарны башкарып эгелээн. Оон бээр дөрт чыл эрткеп. Петр Белекпеннің Тывада четпээн чери чок. Ынчалзадаа ол колдуунда Кунгуртуг, Тожу, Мугур-Аксы ышкаш ырак сууларже ужудуп турар. Кунгуртуг бар чораап, төрээн суурун Бүрен-Хемниң кыры-биле та чеже катап эрткен. Чамдыкта оон ийги ужудукчузу баштактаныр:

—Бүрен-Хемде келдиниз. Куду көрдээн. Сен ону Зубовка дээр болгай сен. Бистер ону Белекпеновка дижир улус бис. Шынап-шынап.

Петр эш-өөрүнүң бо баштактанымына пат-ла чаңчыгып калган. Харын-даа бүдүү чоргаараның чоруур.

Петя меңээ ажылын, амыдыралын кыска таныштырып оргаш, Бүрен-Хем чурттуг ушку ужудукчу — Александр Начынның дугайын база утпаан. Техниканы эки билир, дуржулгалыг болгаш ажылынга харыысалгалыг ужудукчу деп мактады. Александр Калиниковичаам «МИ-8» дээр вертолёттуң командири.

—Бистиң суурувус дужунда, Каа-Хемниң солагай талазында, бичежек даларда сүтбараан фермазы бар. Ону билир силер бе? — деп, Петр Седип-оолович менден айтырадыр.

— Ийе, билир мен. Бир катап чоран бис—дидим.

—Ол ферманы канчаар адаар ийин?

—Сагынмайн тур мен— деп, шала ойзуп кагдым.

— Бистиң ужудукчуларывыс ол ферманы Начиновка деп адап алган болдур ийин—, дээш, каттырып кагды.

Баштак чугаага шынның кезик-чамдыызы база турар болгай. Мында кандыг-ла-бир үндезин бары билдингир-дир. Бирээде, эш-өөрүүң күндутскели-даа болгай-ла. Ийинде, чаңгыс суурнуң дөрт оглу ужудукчу апарганында чүгле авиабудурулге коллективинің эвес, а ол суурнуң, ферманың ишчилериниң чоргааралы-даа турган-ла.

Петр Белекпен комсомол организациязының секретарының оралакчызы кижи болган мурнакчы аныяктарны адап, оларны мактап олурду. Чижээ, СЭКП кежигүнүнге кандидат Борис Оюнуң экипажы күш-ажылчы бедик чедиишкиннерлиг. Ол коллектив социалистиг чарыштың бирги одурүүнда чоруп турар. «АН-2» самолеттуң командири Валерай Чараш-оол, техник Александр Дыртык-оол, диспетчер албанында Борис Авык, Виктор Охемчик олар база-ла будурулгениң мурнакчылары, ажыл-ишчи кижилер. Олар бедик харыысалгалыг, ак сеткилдиг ажылдап турардар.

Петрда чаңгыс күзел бар. Билиглер-биле ам-даа чепсегленир, парын техниканы хаңы шингээдип алыр. Ол бодунуң мергежилин бедиткеш, «Л-410»-га, азы «ЯК-40»-ге ажылдаар бодалдыг. «Сураның тың, күзээнин чедип алыр» деп чугаа бар. Ону аныяк ужудукчу Петр Белекпенге бүрүн хамаарыштырып. Тываның ак-көк дээрининг делегеминге оон оруу узун болурун күзээр мен.

Ш. ДОРЖУ.

Лекция пропагандазы

БИЛИГЛЕРНИ—МАССАЖЕ

«Билиг» ниитилелиниң Тес-Хем район организациязының баштаар чери СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин удуртулга болдургаш, лекция пропагандазын калбартыр талазы-биле элээн ажылдарны кылган. Ылаңгыя СЭКП-ниң аграр политиказын көдээниң чурттакчы чонунуң кижи бүрүзүнүң үгаан-медерелинге чедирер дээш эвээш эвес ажылды кылып турар.

Район төвүнүң база совхозтарда «Билиг» ниитилел эге организацияларының лекторлары мал кыштаглаашкыныңлык, хой оолдаашкыныңлык, часкы тарылганың, дүк кыргылдазының үезинде бригадаларга, хову турлагларыкка, кызыл-булуңнарга лекция номчулазын улам калбарткан.

Мал чеңги белеткелиниң хөрөнсегалыг үезинде олар боттарының «Бот-идепкейин улам бедиткен. Районнуң чайлагларда малчыннарынга бала мал чеңги белеткеп турар сегенчилерге лекторлар дуктаамал чедип, баш бурунгаар көрдүнген график дүзүлгаар лекция, беседаларны организаттап турар.

Чартык чылда Тес-Хем районнуң лекторлары СЭКП-ниң аграр политиказының талазы-биле 350 хире лекцияны номчаан; оон иштинден чүгле район төвүнүң лекторлары 137 лекцияны кылган.

СЭКП-ниң аграр политиказын пропагандалаар талазы-биле районнуң көдээ ажыл-агый специалистери улус ролду одаан турар. Улус депутаттарының район Советтиңиң күүсекчи комитединиң көдээ ажыл-агый эргелелиниң түскай эртемниглери көдээ ажыл-агыйның хөгжүлдезинің талазы-биле 25 лекцияны, журнакчы дуржулга дугайында 15, экономика темазынга 12, улус ажыл-агыйын эргелеп башкарарынга хамаарышкан 10 лекцияны номчаан. Манаа эргелейдің начальнигі В. Оюр-оол, кол зоотехник Н. Чоодуг болгаш өскелер-даа идепкейлиг чоруун көргүзүп, бедик идейкижизидилгелиг, хаңы үткалыг лекцияларны номчугулаан.

СЭКП-ниң аграр политиказын пропагандалаар талазы-биле Тес-Хем районнуң «О. Шынаа» совхозунуң «Билиг» ниитилел эге организациязының лекторлары боттарының улуг улуг-хуузун киирип түрар. Совхозтуң директору И. Балчый-оол лекция пропагандазының кижизидикчи ролюн бедии-биле үнелеп, боду лекцияларны совхозтуң ажылчыннарынге доктаамал номчуп, өскелерге үлегер-чижээн көргүзүп келген. «О. Шынаа» совхозтуң кол экономизи М. Тумат, кол зоотехниги М. Сүрүң-оол, кол инженери М. Эртине болгаш өскелер-даа идепкейлиг лекция номчуп турарын дедеглеевес аргажок.

Районнуң көдээ ажыл-агый специалистери айда үш удаа малчыннарже комплекстиг үңгүшкүннерни организастап, оларның ажыл-ишкинге деткимче-дузаны көргүзүлээн. ажыл соонда лекция, беседаларны номчуп турар.

СЭКП райкомунуң болгаш районнуң «Билиг» ниитилелиниң лекторлары совхозтарже айда ийи удаа үңгүшкүннерни организастап, малчыннарга, механизаторларга багай эвес лекцияларны номчуп келгеп.

Районнуң «Билиг» ниитилел организациязының баштаар чери лекторларга чогуур дузаны көргүзүп, оларга семинарларны район төвүнге доктаамал организастап турар.

Ынчалза-даа Тес-Хем районнуң «Билиг» ниитилел организациязының баштаар черинің ажылында четпестер чок дең болбас. Чамдыс лекторларның номчуп турар лекцияларга кошкак, солун эвес. «Кызыгаар» совхозтуң, районнуң ыяш ажыл-агый черинің, районнуң түдүг участогунуң удуртукчулары болгаш специалистери лекцияларны номчуп эвээш номчуп, лекция пропагандазының ужур-утказын чедир үнелеевейн турар.

Районнуң «Билиг» ниитилел организациязының кежигүнери партияның шиитки болгаш дашткы политиказын кижи бүрүзүнге чедир таймыбырлап дээш ажылын ооң соңгаа үлак идепкейлидер сорулганы салган.

— **Х. ОЙДАН-ООЛ.**

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Президиумунда

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Президиумунуң хуралы болган. Анаа республиканың экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң онгу беш чылда контроль чурагайларын болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1974 чылдың ноябрь 29-та хүлээп алганы «Республикага паспорт солуушкунунуң болгаш бүгү чонну паспорттаар талазы-биле ажылды чорудар дугайында» доктаалының күүселдезиниң дугайында айтырыглары чугаадашкан.

Министрлер Чөвүлелиниң Президиуму 1981—1985 чылдарда республиканың экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң беш чыл планының контроль чурагайларының төлевилелиги чамдык эдилгелер-биле кады түүлдүг деп көрген.

Ийнги айтырыгны чугаалажып көргеш, республиканың Иштики херектер министерствозу, район, хоорай, суур болгаш кедээ Советтериниң күүсекомнары Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын күүседир талазы-биле чогуур ажылдарны чорутканын демдеглээн. Паспорттаашкынның эгезинден бээр республиканың чурттакчы чонунуң 90,9 хуузун паспорттаан ийикпе, паспортун солаан. Чонну паспорттаары болгаш паспорт солууру Мөңгүн-Тайга районда бүрүн доозулган.

Улус депутаттарының район Советтериниң күүсекомнары бо айтырыгны оңгу беш чыл дургузунда болгаш 1981 чылдың бирги чартында хөй удаа чугаалашкан. Чамдык районнарда паспорт солууруң болгаш паспорттаашкынны чогуур үезинде доозар талазы-биле хемчегерни ажылдап кыскан. Чон ортузунда тайылбыр-массалыг ажыл чорун турар. 16 хар четкеннерге, күш-ажылдың хоочуларынга, Ада-чурттуң Улуг дайынының кирижикчилеринге болгаш будүрүлгенің мурнакчыларынга паспорт тыпсырының 336 байырлалдыг кежээлерин эрттирген.

Паспорт системазын сайзыраигайыдар талазы-биле хемчегер корум-чуруумну быжыглаарынга, кем-херек үүлгедикчилерин болгаш алимент төлевестерни, күүнеге болгаш хөй-иниги организацияларынга ёреликтерни илередип, тыварынга идиглиг болган. Паспорт столдарының ажылдакчыларының, суур, кедээ Советтер депутаттарының, активтерниң күжү-биле паспорт чурумун сагып турарынга хыналдаларны чорутkан. Бо ажыл Танды, Каа-Хем, Бий-Хем районнарда, Кызыл хоорайда эки организастаттынган.

Моон-биле чергелештир паспорт системазын улам ынай сайзыраигайыдар талазы-биле ажылда шыңгыы четпестер болгаш чедир кылдыымаан ажылдар бар дээрэ демдеглеттинген. Республиканың Иштики херектер министерствозу паспорт солууруның чыл бүрүде планныг даалгаларын күүседиринге эргежок чугула хемчегерни четче албаан. Ынчангаш 1981 чылда документ тыпсыр кижилер республикада ам-даа дыка хөй болуп артышпаан.

Чамдык кедээ Советтериниң күүсекомнары хамаатыларны бүрүткээр, кийр, үндүр бижир талазы-биле оларга даандырган хүлээлгелерин кошкак күүседип турар. Бай-Тайга, Улуг-Хем, Эрзин, Тес-Хем, Чөөн-Хемчик районнарның чамдык кедээ Советтери паспортун албаан ады солуваан хамаатыларның даназыын четче тургуспаан. Бо районнарда тайылбыр ажылы багай организастаттынган.

Бай-Тайга районнуң түгле Шүй кедээ Советиниң чогуур назылыг чонунуң дакызын тургускан, паспорт столунда хөй-иниги дүзалакчы амга чедир чок. Паспорттарны байырладыг байдалга тыпсырын чорутпайн турар. Район төвүнде чүүк тыртыпсыр чер ажылдавайн турар. Паспорт солууруның болгаш тыпсырының планы түгле 51,2 хуу күүсеттинген. Ынчалзадаа райкүүсном дээштир хемчегер албаан. Ындыг байдал Чөөн-Хемчик, Тес-Хем болгаш өске-даа чамдык районнарда бар.

Паспорттар солууруп болгаш чонну паспорттарын чогуур үезинде доозарынга чамдык нарыядаашкынчарны районнарның фотобудурулгелери болдурун турар. Чонның амыдырал хандырылгазының министерствозу комбинаттарның фотография черлерин фотоматериалдар болгаш фотографтар-биле хандырын шыдаваан, Эрзин, Тес-Хем, Өөүр болгаш Бай-Тайга районнарда фотографтар амга чедир чок. Фотоматериалдар чогулдан Каа-Хем, Чөөн-Хемчик, Таңды районнарда чуруктар белеткээри саадан турар, шынары бага куду.

Чамдык райкүүсномнар ажылдан кылган хемчегерин боттандырарынче чогуур кичээрел салбаан, кедээ Советтерниң, иштики херектер органнарының, амыдырал хандырыла комбинаттарның, административтиг комиссиялардың Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын күүседир талазы-биле ажылын организастаарынга боттуг хемчегерни албайн турар. 1981 чылда Тожу районга административтиг комиссия паспорт чурумун хынытканнарга киирген 24 протоколдуң чаңгыын-даа сайгарып көрбээн.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1974 чылдың ноябрь 29-та хүлээп алган доктаалын күүседир талазы-биле ажылды Бай-Тайга райкүүкомнуң багай организастаашкынын Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Президиуму айыткан. Президиум хуралына демдеглеттинген четпестерни дарый чайладыр талазы-биле доштуг хемчегерни алырын Тыва АССР-ниң Иштики херектер министерствозунга, Чоөнүң ажыл-ишкинге хандырылга министерствозунга, Юстиция министерствозунга, Культура министерствозунга, Күртелерадиокомитединге, республика солунналарының редакциялларынга, улус депутаттарының район, хоорай, суур болгаш кедээ Советтериниң күүсекомнарынга дагыыр турар доктаалды Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Президиуму хүлээп алган.

Республиканың туруктакчы чонун паспорттарын доозар талазы-биле ажылды удуртуру-биле Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болуун база тургускан.

Бомбурзектиң судалы

СЭТА-ның КОРРЕСПОНДЕНТИЛЕРИ ДЫҢНАДЫП ТУР

ССРЭ-БИЛЕ АКЫ-ДУҢМА ЭВИЛЕЛГЕ

Э. ХОНЕККЕРНИҢ чугаазы

БЕРЛИН. (СЭТА). Барыын Берлин биле ГДР-ниң күрүне кызыгаарын быжыглаар талазы-биле хемчеглерни хүлээп алган хүнден бээр 20 чыл болганын холбаштыр Берлинге ГДР-ниң ажылчын ангызының дайынчы дружиналарының парады болган. ГСЧП ТК-ныи Чиигине секретары, ГДР-ниң Күрүне чөвүделиинин Даргазы Э. Хонеккер ооң киржикчилериниң мурнуига чүве чугаалаан.

Варшава Керээзиниң оргинизациязының шинтпирилгее дүүштүр 20 чыл мурнунда Барыын Берлин биле ГДР-ниң кызыгаарына идегелдиг контрольду хандырар болгаш социалистиг дем каттыштырылга чурттарынга удур империалистиг хоралакчы ажыл-чорудулгага орукту шиитпирлиг дуглаар арганы берген ыдыг корум-чурумну тургускан. Аятифашистиг камгалал чалын тургускааның ачызында бистиң ажылчын-тараачын эргечагыргавыстын социалистиг чаалап алышкынарының камгалалы хандыртынган болгаш тайбынны хандырарынга улуг салыпшкын кииртинген.

Социализм болгаш тайбың дээш демиселди ССРЭ-биле болгаш социалистиг дем каттыштырылгазының өске-даа чурттары-биле акы-дуималышкы эвилелге чорудуп турар бис дээ, оратор демделээн. Хостуг улустарның ол эвилелиинң төөгүлүг ужур-дузазы бистиң өнүүвүс болгаш эживис Л. И. Брежнев-биле Крымга ужуражышкын үезинде база дагын бадыткаттынган. СЭКП-ниң XXVI съездизи болгаш ГСЧП-ниң X съездизи бистиң ийи чуртувустуң бүгү талалыт кады ажылдажылгавын хөжүдеринге чаа калбак аргаларны ажыткавын ужуражышкынга медеглээн бис.

Нейтроннуг бомбаны бүдүрери долу хемчээлге эгелээр дээп америк администрациязын шиитпирин оратор буруу шапкан. Ол шиитпир улустарның тайбың амыдыралын эң ыдыктыг эртине-байлак кылдыр санап турар бүгү кижилерге удур чөнгээ-дир деп, ол медеглээн. Ам соруага чүл дээрге кижи терелгетенниң тайбың келир үезинин эргежажыктарынга таарыштыр ядролуг чепсекти хоруурунга бүгү аргаларны ажыглаары болур.

Крымга ужуражышкынга эш Л. И. Брежнев-биле кады айтып турганывыс түүлду бүгүи катаптап мынчаар чугаалаары күзенчиг-дир: Европага океан ыдыыдан сөөртүп келген немелде чепсек эвес, харын хамыктың мурнунда ядролуг чепсекти киириштир бүгү хевирлериниң боо-чепсектерин эндере бүдүрериң кызыгаарлаары болгаш кызырары керектиг болуп турар. Европага шеригларинің удурланыштыр тураринің деңнелии бедидеви эвес, харын ону кудуладыры, кайы-даа талага ажыктыг кады ажылдажылганы калбартыры херек.

Империализмниң тайбың херээнге өжээндиг чимзеннишкиннерин барымдаалааш, мурнуку хевээр бистиң хүлээлгевис чүл дээрге, бистиң республикавыстың камгаланыр аргашинээн чогуур деннелге үргүлчү тургузары, бистиң чонувустуң чаалап алышкынарынга болгаш ГДР-ниң күрүне кызыгаарынга халдап кыжаныр арганы кымга-даа бербези ол болур.

ГСЧП-ниң X съездизиниң салган сорулгаларын боттандырбышаан, ГДР-ни бүгү талалыг быжыглаарынга идиг берип турарывыс ол. Совет Эвилеля-биле болгаш социалистиг дем каттыштырылгазының бүгү-ле акы-дуималышкы чурттары-биле сырый эвилелге бистиң улузувустуң революсчу улуг чаалап алышкынарын улгаттырып болгаш камгалап турар бис деп, Э. Хонеккер түннелиинде чугаалаан.

Р. АРИСМЕНДИНИҢ ЧУГААЗЫ

СОФИЯ. (СЭТА). Уругвайның Компартиязының ТК-зының Бирги секретары Родней Аримсенди делегейде дүшкүүрлүг байдалды шыгныраарынче угланган АКШ-тың политиказын шүгүмчүлээн.

«Бистиң күжүвүс чаңгыс эпте болгаш сырый каттыжышкында» деп түүлүнге Рейганның администрациязы эрге-чагыргага киргенинiң соопда делегей байдалы дыка шыгныраавын ол бижээн. АКШ-тың чагырыкчы белүктери бүгү делегейниң удуртукчуларының кыдыр боттарын ажыл-биле чарлаавнар. Олар боттарының тура-соруун Совет Эвилелиниге болгаш социалистиг өске-даа чурттарга күш-биле албадаарын оралдажыш, ядролуг чепсекти безин ажыглап турган, бурунгаар деңнелгелиг бүгү күрүнелерге шериг-биле холгаарлаашкын кылыры-биле кыжанып турар.

Нейтроннуг бомбаны бүдүрер дугайында шиитпир, Европага ракеталарды тургузары, Чоокку Чөөн чүкке дайынны деткиири, израиль чазактың болгаш мурнуу-африкан расистерниң кара тураында авантюраларын күүкүүрү, кыдат «иезерин» ажыттаары болгаш Вьетнамга болгаш Индий-Кыдаттың өске-даа улустарынга кыжанышкын, Кубаның, Никарагуаның, Гренаданың, Сальвадорнуң болгаш Гвателамаланың иштики херектеринге холгаарлаашкыннар америк империализмниң бүгү делегейни шыва алган политиказын көргүскөн бадыткалдыг хереченлелдер боон турарын автор айыткан.

СЭКП ТК-ныи Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң кылганы тайбың эгелекчи сападдарның тайбыныы камгалаарының болгаш улам быжыглаарының херээнге аажок улуг ужур-дузалыын уругвай коммунистерниң удурлукчузу онзалап демделээн. Ол саналдар толаргай, боттуг болгаш билдингир болбушаан, чаырлышкынны чедип алырынче база ядролуг халапты чайладырынче угланган. Улустар, политиктиг күштер, шажын организациялары, чер бомбурзээнiң дыка хөй күрүнелериниң чазактары оларны калбаа-биле чүүлдүгүүп, деткээн.

Бомбурзектиң тайбың кузээр бүгү-ле күштериниң дайынчы ёзу-биле сырый каттыжышкынының, коммунистиг болгаш ажылчын партиларның чаңгыс эвинин, национал-хосталгалыг шимчээшкиннериниң болгаш бурунгаар деңнелгелиг бүгү күштериниң демниг хөделиишкиннери-биле дайын айылын болдурбайн барып болуруи чүүлде демделээн. Бо талазы-биле херекке кол роль Совет Эвилелиниге болгаш социалистиг дем каттыштырылгазының кижи терелгетенин камгалап алыр дээп демиселдиң бирги одурүүнда туружуп турар өске-даа чурттарынга онаажып турар.

ЧӨҢГЭЭЛЕВИШААН

ХАНОЙ. (СЭТА). Вьетнам Социалистиг Республиканың соңгу талакы кызыгаарларында дүшкүүрлүг чорукту Кыдат улам күштелдирерин үргүлчүлеп турар.

Августуң баштайгы он хонуүнүк иштинде Лангшон болгаш Хатуен можуларның кызыгаарда районнарын кыдат шеригler үгер-боолар болгаш миномёттар-биле каш удаа боолап турганнар. Ол үүлгединшкиннериниң түүнелиинде дыка хөй чуртталга бажыңнары, школалар, ажыл-агый тудуглары үрелген, тарылга шелдеринге улуг когаралды чедирген.

Кыдат шериг кежектери Хонглиеншон болгаш Уангшинь можуларже шүргүп киришкиннерин үезинде ханныг болуушкун болган Майами (Флорида штатта) хоорайга эрткен масеалыг чыскаалдың киржикчизинин тудуп алган чоруур кыйгырыында «А. Мандаффиниң өлүрүкчүлери ам-дал хостуг чоруп тур!»—деп, биижип каан. Кара өжегээр кыжырымак ёзу-биле Либерти-Сити, «хосталга хоорайы» деп адап каан ол хоорайның чонунуң хөлээшкиниинiң чылдагааны кара кештиг чурттакчы А. Мандаффиниң араатанзыг ёзу-биле өлүрген дөрт ак кештиг полицейлерни судтуң агартканы болган.

Ынчалза-даа Майамиииң эрге-чагыргаалары ол болуушкуннардан чогуур түүнелди кылбаан. Амгы үеде хоорайның иегр чурттакчылары мурнуидагызы ышкаш, хелбээш-биле ажыл чок чорукка, ядыы-түренги болгаш эрге-шөлээ чок чорукка таварышпышаан турарлар.

АП—СЭТА-ның фотозу.

АКШ. Бир чыл мурнунда негр чөнүүн боттарының эргелерiи камгалаары-биле шимчээшкин кылып турарының үезинде ханныг болуушкун болган Майами (Флорида штатта) хоорайга эрткен масеалыг чыскаалдың киржикчизинин тудуп алган чоруур кыйгырыында «А. Мандаффиниң өлүрүкчүлери ам-дал хостуг чоруп тур!»—деп, биижип каан. Кара өжегээр кыжырымак ёзу-биле Либерти-Сити, «хосталга хоорайы» деп адап каан ол хоорайның чонунуң хөлээшкиниинiң чылдагааны кара кештиг чурттакчы А. Мандаффиниң араатанзыг ёзу-биле өлүрген дөрт ак кештиг полицейлерни судтуң агартканы болган. Ынчалза-даа Майамиииң эрге-чагыргаалары ол болуушкуннардан чогуур түүнелди кылбаан. Амгы үеде хоорайның иегр чурттакчылары мурнуидагызы ышкаш, хелбээш-биле ажыл чок чорукка, ядыы-түренги болгаш эрге-шөлээ чок чорукка таварышпышаан турарлар.

АП—СЭТА-ның фотозу.

ШЫҢГЫЫ ШҮГҮМЧҮЛЭЭН

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Эңне арватанзыг чепсек-нейтроннуг бомбаны бүдүрер талазы-биле планнарны амыдыралга боттандырарын шыи бодалдыг чамдык америк политиктиг ажылданчылар шыиыы шүгүмчүлеп турарлар. Ол чепсекти бүдүрүп үндүрер чорук бистерниң бүгү-ниити ядролуг хай-халапты үндүрүптүп болурувустуң боттуг чүүлдерин тургузар деп, АКШ-тың конгрезиниң төлөөлекчилер палатазының кежигүнү Т. Вайс ында парлаттынган медеглелде демделээн. Бистиң национал эрге-ажыктарывысты, бүгү делегейниң эргежыктарын барымдаалааш, ыиалыг шиитпирден Рейганны ойталаар кылдыр азбадаар херек деп конгрессмен айыткан.

Нейтроннуг чепсекти бүдүрүп үндүрерин эгелээр дуталыында шиитпир дуварээшкинни чайгаар-да болдурары чөптүс, чүге дээрге, ол шиитпир ядролуг дайынның кыптыгын үнүп болур чылдагаанарын улгаттырып турар деп акша тускайдаарының талазы-биле сенат комиссиязының даргазы сенатор М. Хэтфилд база чугаалаан.

ИРАНДА БАЙДАЛ

ТЕГЕРАН. (СЭТА). Тегеранның Эвин дээр кара-бажыңынга артиен чылдың июль 10-да эрге-чагыргаларның илереткеш, хора чок болдурган чазакка удур сүлчээниң удурткучулары боон турган иран шеригниң элээп көш дээди дужаалдыг офицерлерин шаажылап өлүрген.

Ислам революстуг шерит трибуналының даргазы Ходжат-оль-Эслам М. Рейшахри Тегеран радиозуиуң корреспондентиивиң айтырыгларынга харылаап, шиитклеп, ядролуг чепсекти безин ажыглап турганын ол бижээн. АКШ-тың чагырыкчы белүктери бүгү делегейниң удурткучуларының чамдык кижилер-биле харылзаазының амгы үеге чедир билдинмейн турганы-биле тайылбырлаан. Чогум-на олар илередир ужурлуг турган сүлчээчилериин бүгү шивишкиннерин херек кырында билир турганнар. Баписадрның Ирандан дезишкенииың соопда сүлчээниң удурткучуларының бирээзи кылдыр мынчаар бижээн: «Сибирь хемчериинiң суунун чамдыкызын Ортаа Азияже болгаш Казахстанче аксырының эртем болгаш төлевилел ажылдарыа уламчылаар».

Г. МАНАКОВ.
(ПМА).

ЭЭЛЧЕГЛИГ ХООЗУРАЛ

ВЕНА. (СЭТА). Австрияда эң улуг дээн прибор кылыр «Оймиг» деп концери хоозураашкынга таварышкан. Ол бодундан күштүг япон, барыын-герман болгаш америк компаниялар-биле чаржалажышкынга цыдаштайн барган. Ол будүрүлге черииың хаглырыиың түнелиинде 3000 ажылчыннар болгаш албанхаакчылар ажыл чоктарның санынга немежип киргеи деп турар.

ТАГАЙЖЫДЫЛГА

БУДАПЕШТ. (СЭТА-ның корр.). Венгр Улус Республиканың Ада-чурттуң улусчу фронтузунуң Бүгү-венгр чөвүделиинiң эгелекчи саналын ёзугаар Будапештиин чаагайжыдарының талазы-биле шимчээшкин эгелээн. Наймысалдың чурттакчылары Чепель ортулукка, хоорайның Бекашмедьере, Обуде болгаш Уйпеште районнарынга чаа-чаа паркталны болгаш сесерликтерни тургузар, дыка хөй үлетпүр будүрүлге черлериияя ажылчыннары субботниктер болгаш воскресниктер үезинде уруглар садтарын, яслилерни, эмнелгелерни тудар.

Будапешчилер боттарының төрээн хоорайының чаагайжыдылгазынга улам-на идепкейлиг киржип тураралар. Чүгле эрткен чылын безин экн турабиле ооң чурттакчылары ниити түңү бир миллиард хире форинт акшаның ажылдарын кылганнар.

Л. ЕУЗЬМИН.

ДУБЛИН. Соңгу Ирландия талазы-биле Лондоииуң чазааның кадыг-дошкун эжелекчи политиказынга удурланганы илереткеш масеалыг чыскаал ирдайд найысылалда Великобританиянын эзчин черииң бажыңының чанында болган. Чыскаалганнар Ольстерде полицияның террорун соксадырын, Лонг Кеш концлагерьде «эйч блоктарының» кижилеринге подвиктинг хоругдаттырганнарың эргезин тыпсырын негеп турганнар.

Чыскаалганнарны тарады сывырар дээш полицияның улуг күжүн ажыглаан. Аиаа болган сегиржин алышкынарның түнелиинде балыгланган кижилер база бар. Хей санныг кижини тудуп хоругдаан.

ЧУРУКТА: Дублиниің кудумчуларында.

ЮРИ—СЭТА-ның фотозу.

А. ХЕЙГТИҢ ЧУГААЗЫНГА ХАМААРЫШТЫР

ВАШИНГТОН. (СЭТА). АКШ-тың күрүне секретары А. Хейг Чаа Орлеанга юристерниң америк ассоциациязынга чүве чугаалаан. Ооң чугаазының хей кезии Р. Рейганың администрациязының совет-америк харылзааларны каичаар бүрүп турарының дугайы болган. Ол, ядролуг чүс чылда ССРЭ биле АКШ эң-не күштүг күрүнелер болур, ынчангаш «оларның аразында эптеш чок чөрүлдээлер бүгү делегейге халапты айылга чедирерин болдурбас» ужурлуг деп чугаалаан.

Ол дугайны Хейг он чылдың чаварлыышкыны ССРЭниң шериг талазы-биле артыкшылдыг апаарын болдургай, ынчангаш совет шериг күжү «совет төөгүде кайгамчыктыг таарымчалыг болгаш чепектелиишкин-биле тайылбырлаттынар үейин ачызында шапкыл темпиин» алган деп бадыткаи тургаи.

Совет даштыкы политиказын утказын хажыдар дээш АКШ-тың администрациязының ажыглап турары чаңгыс хепке күткан мышкаш бадыткаашкыннар Хейгтиң чугаазынга долган тургай. Ол, ынжээ, «дүшкүүрлүг чорукту» улам хаиыладып, тайбың шиитпирлээшкиниерии тывазынга шаптыктап турар чүүл болур регионалдыг месилдежишкиннерге совет холгаардаашкыннар америк-совет харылзааларга эң ханы нарыдаашкыннарны болдурган» деп медеглээн.

Ынчалза-даа Совет Эвилели эвес, харын чогум-на Каттышкан Штаттар дүшкүүрлүг чоруктуң одагларын узуткаарынга шаптыктап, месилдежишкиннерниң чаа-чаа одаглары тургузуп турарынга бүзүрел көөр дизе, делегейниң кайыдаа булунунда байдалды тодаргайы-биле аналиэтээри четчир боон турар. 1977 чылдың октябрь 2-де кады кылган совет-америк медеглелде айыттынган Чөөн чүктүң эйтырыне бүгү талазы-биле политиктиг таарыштыр шиитпирлээр дээп принципитерни ССРЭ эвес, а АКШ үрээн болгай.

Индий океан бассейниинге шериг талазы-биле идепкейжилгени кызыгаарлаар дугаында совет-америк чугаалажышкынарны чаңгыс талалыг чурум-биле чогум-на харын АКШ үскеп болгай, ооң ужуру болза, Индий океанга болгаш Перси мугулдурушга америк шеригларииң турарын удам улуу-биле өстүрерде кара туразында ажылаар дээни ол. АКШ-тың политиказының интервенционистиг будүжүи хосталгалыг шимчээшкиннерни базар болза Азияның, Африканың, Чоокку Чөөн чүктүн болгаш Латия Америкаиың бот-эргелиг күрүнелериниң херектерииге чепсектиг холгаарлаашкынны кылыр сорулгалыг дүрген хемчээи алырының күштери дижир чүвени тургусканы база хереченлеп турар.

Иранга болгаш чамдык өске-даа мусульман чурттарга хамаарыштыр АКШ-тың угланышкыны база ол дугайын хереченлеп турар эвес ийнеп.

Ынчангаш күштүг ажыглаарынга хамаарыштыр киткээгейлиг болур деп Хейгтиң кыгырыгларын харын Каттышкан Штаттарның бодунуң адынга хамаарыштырза чогуур деп чүүл биилингир эвес ийнеп. Брукингс институдунуң сан-медээлерии ёзугаар алырга, чүгле дайын соондагы үеде безин өске күрүнелерге болгаш улустарга хамаарыштыр АКШ бети дээрге-ле 215-тен эвээш эвес удаа чепсектиг күштү ажыглаан болгаш күштү ажыглаар деп кыжанышкынарны кылган.

Ракета-ядролуг болгаш аиаа-даа боо-чепсектерни эидере будүрерии улам күштелдирер чорук. Рейганның администрациязының бодалы-биле, АКШ-тың даштыкы политиказының империялыг эмис сорулгаларын чедип алырынга идиг кылыр ужурлуг дээрзин А. Хейг чажырбайн чугаалаан.

Ооң-биле кады ол «стратегтиг чепсектерни кызыгаарлаар дугайында чугаалажышкынарга бурунгаарлаашкынны катап тургузарының мурнунда кылдынар ужурлуг чүүлдерниг АКШ күжениишкининг белеткеп эгелээнин» база шинзыктырып турган.

Чугаалажышкынияр ың перспективаларынга күрсекрегарь дорт холбаштыр чугаалаш, ындыг чугаалажышкыннар америк туруштуг барымдаалап чоруттунар ужурлуг дээр турушту херек кырында ээлеп, ооң-биле дең эргежии болгаш бир дөмей айыыл чок чорукту принципиин тоон корбейи турарын илереткеи.

А. Хейг Каттышкан Штаттар СБК-2 керээни күштүг кылдыр бадылаваан болгаш күштүг кылдыр кирбээни дээш долу харысалганы чүктеп турарыны дугайын сагындырбас деп шиитпирлээи болгаш президент Рейганның нейтроннуг чепсекти долу хемчээлдии-биле будүрүп үндүрер талазы-биле тайбың херээнге айылдыг шиитпириинiң дугайын ыыттаваан-даа.

Америк политиктиг хайгаракчыларның демделеп турарыы-биле алырга, Хейгтиң чугаазында совет-америк харылзаалар талазы-биле Рейганның администрациязының политиказында боо-чепсекти эидере будүрериие болгаш конфронтациязга идиг кылыр угланышкыннардан ангыда, Совет Эвилелиниге таварышкан кандыг-ла бир «удам таарымчалыг» альтернатива туруп болур кылдыр көргүзериинiң орилдажышкыны кылдыгаи. Ынчалза-даа ол «альтернатива» ССРЭ-ниң политиказын өскертириниң дугайында таарымча чок негелделер-биле саллынын турар болгаш Совет Эвилелиниң адынга кыжанышкынар-биле кады болдуиуп турар.

Бо талазы-биле «Нью-Йорк таймс» солуи август 13-те мынча деп бижээн: «Бир эвес орустар боттарын эки туттунмас болза, ынчан АКШ шерит талазы-биле артык күштү чедип албышаан, оларны кезедир чүве деп курсекретарь чугаалаан. Ынчалза-даа ол — хоозук чиргилчиннээшкии-дир. Стратегтиг боо-чепсек талазыбиле маргыжар арга чок дең байдал бар боон турар, ынчангаш чепсегленишкинге контроль эргежок чугула апарган. Мында чүгле ийи орук бар — чок болза дугуржулга бүтүнар күзү деңнелге дең күштүг болуру, чок болза моон-даа артык аар өртек-үнелиг деңнелге контроль чок дең күштүг болуру-дур.

СИБИРЬ—ОРТААКЫ АЗИЯ КАНАЛЫ

ССРЭ-ниң Европа кезээнде чурттуң ажыл-агый курлавырларының 70 хуузу мөөнеттинген хиреде, арыг суг курлавырының чүгле 20 хуузу ында чыдыр турар. Ортаа Азия республикаларының арыг сугбиле хандыртынганы ооң-даа эвээш. Ынчаарга Карск далайже киир агып чыдар Барыын Сибирьде хемнериин бир чыл дургузунда агып чыдар суу 1350 кубокилометр болуп турар болгаш ооң чүгле 0.7 хуузу үлетпүрүнүң янзы-бүрү хереглелдеринге ажыглаттынып турарын хөй чылдарның хайгааралы көргүзүп турар.

Сибирьниң артык сугларының чамдызын мурнуу чүкче башкарылдырып болур бе? Ындыг башкарылдырыышкынның техника-экономиктиг үндезилели белеткеттинген. Ук төлевилелдиң кол инженери Игорь Герарди ону номчукчуларга таныштырып тур.

— Сонгу чүктүн болгаш Сибирь хемнериинiң суун эде хуваарының айтырыы СЭКП-ниң XXV болгаш XXVI съездилериин шиитпирлериндe көрдүгеи.

ССРЭ-ниң Күрпланының чанында будүрүкчү күштерни өөреиип көөрүнүп талазы-биле чөвүделдиң экономиктиг саналгаларын ёзугаар алырга, Узбекистанның агрокомплекстеринде суггарылгага ажыглаттынып турар бир кубокилометр суг бүрүзү чылда чартык миллиард рубльдиң кедээ ажыл-агый продукциязын берип турар. Ындыг болзажок Ортаа Азия республикаларында 28 миллион гектар ээи болгаш зонзиргей черлер амдыгында эвээш продуктулуг чайгы одарларга ажыглаттынып турар, ол болза колдуунда ол черниң кол-кол хемнери болур Амударья биле Сырдарьяның суг курлавырларының чегейниден болуп турар.

Өскээр чугаалаарга, Об хемниң агымындан 22—23 кубокилометр сугну, хемниң бодувуң болгаш сонгу далайларның суг режимиине когарал болдурбайн, мурнуу чүкче аксып алыр болза, ооң-биле чыл бүрүде 10 миллиард рубльдиң кедээ ажыл-агый продукциязын будүрүп болур.

Сибирь хемнериниң суун мурнуу чүкче башкарылдырарының капитал салыышкыннары 10 чылларның дургузунда дедир эгиттинер дээрзин ооң экономиктиг ажыктыының санлалары көргүзүп турар.

Сибирь хемнериниң суунун чамдыызын Ортаазы Азияже болгаш Казахстанче акмарының баштайгы ээлчээн төлевилекчилер каичаар кылыр бодап турарыл?

Каналдың уну Тоболдуң суг белдириидеи бурунгаар Тобол болгаш Убаган хемнеринiң оң талазы-биле ынайлаар. Тургай мойналыын ашкан сооида (суг аиаа чадаланчак беш насос станциязларын дамчыштыр ииитизи-биле 84 метр көдүрүлүр), Кол каналдың уну Иртыштан 1390 километр бурунгаар ынайлаар болгаш плаида көрдүнген Тенгиз соражынга чедер. Ол хөөзбек Казахстанның мурнуу талакы областарының болгаш Ортаазы Азия республикаларының - суггарылга системаларынга сугну бир дески хүваар ужурлуг. Ооң соопда каналдың уну мурнуучөөн чүкче ынайлаашш, Сырдарьяны ажылгаш, Амударьяга чедер.

Сибирьниң сууи мурнуу чүкче дамчыдарының Кол каналының бирги эзлчээнiин ииитизуну Иртыштан Амударьяга чедир ийи муи ажыг километр. Үнүп чыдар сугларны каналга каттыштырып ажыглаары-биле ооң унунга чогуур системаларны кылыры көрдүгеи. Каналдың ийи талазы дургаар калбак девискээрлерге ыяш тарып олуртуру планнаттынган.

Кол каналдың барыын болгаш чөөн талазында Чөөн Уралдың, Төп болгаш Мурнуу Казахстанның девискээр-будүрүлге комплекстерии база Ортаа Азия республикаларының, Казахстанның, Урал бетиниң суггарылга болгаш сугландырылга системаларын сугбиле хандырарының магистральдарының системаларын планаттынып турар.

* * *

Сибирь — Ортаа Азия каиялы болза тудуг ажылдарының хемчээлиинiи-даа, ооң дузазыбиле шиитпирлээр кылыр көрдүнүп турар экономиктиг, социал болгаш экологтуг сорулгаларның-даа хемчээлиинiи талазы-биле ынайлаар. Ол хөөзбек Казахстанның мурнуу талакы областарының болгаш Ортаазы Азия республикаларының - суггарылга системаларынга сугну бир дески хүваар ужурлуг. Ооң соопда каналдың уну мурнуучөөн чүкче ынайлаашш, Сырдарьяны ажылгаш, Амударьяга чедер.

Сибирьниң сууи мурнуу чүкче дамчыдарының Кол каналының бирги эзлчээнiи ииитизуну Иртыштан Амударьяга чедир ийи муи ажыг километр. Үнүп чыдар сугларны каналга каттыштырып ажыглаары-биле ооң унунга чогуур системаларны кылыры көрдүгеи. Каналдың ийи талазы дургаар калбак девискээрлерге ыяш тарып олуртуру планнаттынган.

Кол каналдың барыын болгаш чөөн талазында Чөөн

Совет гвардияның 40 чылынга

АЪТТЫГ ШЕРИГЛЕР ДУГАЙЫНДА

Донда Ростов хоорайның эң чараш шөлдериниң бирээзин Дон-Будапештиң Кызыл Туктуг гвардейжи казак 5-ки аттыг шериг корпузунуң ады-биле адаан. Совет гвардияның 40 чылын демдеглээринге белеткенип турар бо хүннерде анаа кээп турар кижилериниң саны кажангызындан-даа хөй. Ат-сураа алгаш ол катты-жышкыга тураскаалдың чанында аъттыг шериг полугуунга кады албан эрттирип турган хөөчүннар ужурашканнар. Ол берге үени көрбээн, кызыл галстуктарлыг оолдар болгаш кыстар хоочуннарның чүгааларын улуг сонуургал-биле дыңнап турганнар.

...Дайынның башгайгы хүнеринден эгелеп Донның хуторларындан болгаш станицаларындан эки турачы казактардан чүс-чүс казак ополченер тургуступ-ган. Чамдык колхозтарның партия организациялары-ның кежигүннери бүрүү-биле бижидип турганнар. Ажыл-агыйлар ополченерге боттарының эң дээре аъттарын берип, аъш-чем болгаш фураж-биле оларны хандырып турганнар.

Донның бурунгу чаңчылдарын өзүгаар Төрээн чуртун камгалазары-биле кырганнардаа, чаштар-даа көдүрүлүп үнген. 17 харлыг оглу Николай-ны эдерткеш, кырган казак, Георгий шаңналының бүрүн эдилекчизи, Кызыл Тук орденниг К. И. Недорубов ополченнерге чедип келген, 64 харлыг П. С. Бирюков эки турачы аларган, хамаатыны дайынга кады киржип турган өөрү хоочуннарны эдерткеш, П. С. Куркин чепсегленнипкен.

Донның аъттыг шериглери Донның, Кубаньның, Кавказтың тос муң хире километр оруктарын эрткеш, австрия Альпыларынга чедир дайылдашканнар. Дайзыннарның эжелеп алган черлеринче казактар шуурган дег хөме таварын кирип, гитлержи шериглерни девидетпишаан, оларның техниказын, дириг күжүн үзүткеп турганнар. Кубаньда Кущевск деп станицаның чоогунга өлүрткен фашист офицериниң демдеглел дептеринден мындыг бижик база тывылган: «Бистиң мурнувуста казактар деп үү адам улус көстүп келди. Солдаттар эвес, аза-лар чорду. Аъттарын кандан шуткуп каан чүве ирги бе. Дириг үнеривис берге-ле боор».

Донга, Кубаньга болгаш Кавказка маадырлыг чорукту кылганы дээш 1942 чылдың август 28-те Дон корпузунга гвардейжи атты тывыскан.

Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында совет аъттыг шериглер кайгамчык маадырлыг чоруктарны кылганнар. Дайзынның танкыларының улуг бөлүүге удур улуг сержант Н. И. Савченконуң шериглери демисежип турган. Дайзын чеже-даа улуг күштүг болза, артиллерист казактар шимчеш безин дивээнер. Олар баштай ийи танкыны өрттендир берипкеннер, ооң соонда база бирээни... Эде бөлүглежип алгаш, фашистер база алды куяк машинаны чоруткаанар. Олар дөрт даашташ, совет дайынчыларының чепсээн үзүткап шыдапканнар. Ынчалза-даа совет дайынчылар дүжүп бербээнер, олар граната-ларының дузазы-биле ийи танкыны база үзүткээнер. Тулчуушкүп карангы дүн дүжүп келгенде доозулган, дайзын эртип шыдаваан. Ол маадырлыг чоруу дээш артиллеристер бедик шаңналды чедип алганнар, гвардияның улуг сержантызы Н. И. Савченкога Совет Эвилелиниң Маадыры атты тывыскан.

Маадырның бедик адын гвардияның сержантызы В. В. Огурцовка мөңээн соонда тывыскан. Будапешт дээш болуп турган чидиг. демиселдиң үезинде ол автомазы-биле дыка хөй гитлөржи солдаттарны үзүткэн, кажан октары төнүп каарга, ол дөрт фашисти кызыл холдары-биле соп өлүргеп. Дайынчыга пулемёт огу деткеп. В. В. Огурцовтуң автомазы ам Дон казактарының Новочеркасскиде музейинде үнелиг эдилелдериң бирээзинге санадып чыдар.

Донда Ростов хоорайда ак баштыг генерал чурттап турар. Оны танывас кажы-ында хоорай: хоорайның хүндүлүг хамаатызы Сергей Ильич Горшков-тур. Донның 5-ки корпузунуң командири тургаш, дайынчы эрес-дидим гвардейжи казактарны тулчуушкунче ол баштап кирип турган.

—Дайын чылдарының дургузунда бистиң аттыжышкынывыс 60 муң хире гитлержи солдаттарны болгаш офицерлерни узүткаан, 24 муң кижини тудуп алган, 676 танкыларны болгаш боду шимчээр чепсектерни сандан үндүрген, 128 куяк машинаны, муң хире чепсекти, 97 самолетту, 1367 пулеметту, 4572 автомашинаны үрегдээн болгаш 311 чепсекти, муң хире автомашинаны, 24 паровозтарны, 11 муң аътты дайзындан хүнаап алган — деп, ол салаа базып санаа орган.

Кайгамчыктыг совет гвардияның бир кезээ — Дон каттыжышкынының дайынчыларының маадырлыг чоруу мында.

...Донның 5-ки гвардейжи корпузу аттыг шөлде хүн чайнаан. Чечектер туткан кижилер бээр шуужуп турар. Төрээн чуртунуң кайгамчыктыг камгалакчыларынга оны сөңнөн хоорай чурттакчылары тайбын дээрин адаанда ажылдап база чурттап турарлар.

В. ЯНЧЕНКОВ,
СЭТА-ның корр.

Москва.

ЧУРУКТА: гвардейжи хөрек демдээнин баштайгызы. Ону 5-ки гвардейжи дивизияның пулеметчиги Иван Неудахинге тывыскан.
СЭТА-ның фотохрониказы.

САЗЫН, ПӨСТЕР ДУЖААГАН ДЭЭШ

Ол республиканың садыг шугумунда эге баштай нептереп эгелээн чаа үүл болганда, баштайгы садып алыкчылардың аъш-чем магазиннери база хөй. Үлетпүр бараанарының 19 дугаар магазини оларның бирээзи. Мурнунда анаа ийик-хөй аймаан садып турган. А бурунгу хүнден эгелээш, орта бир салбыры немей ажыттаа.

Казылдың барыын талакы кезиин эвоотар району дижир. Шынап-ла мында Тываның автосептелге заводу, сүт, дээрбе комбинаттары, хлеб, пиво заводтары дээш республика ужур-дузалыг үлетпүр бүдүүлгелериниң кайызын ол дээр. Ында ниитиниң чеменилге черлери, үлетпүр болгаш аъш-чем магазиннери база хөй. Үлетпүр бараанарының 19 дугаар магазини оларның бирээзи. Мурнунда анаа ийик-хөй аймаан садып турган. А бурунгу хүнден эгелээш, орта бир салбыры немей ажыттаа.

Анаа эртежик чеде берди-вис. 10 шак турда садыгның эргинин артап кирип келдивис. Солагай талакы ханада даараазында улгатпар бижээ сестерни кирген кижи бүгүдезин өөмүүн танышкан туру: «Мында «Вторсырье» баазазының тывыскан абонементизин ёзугаар бараанарны садып турар». Бараан боорда хөвар дижир бараанар дээрзин кижи дораан эскерер. Хрусталь, мөңгүн аяк-сава аймаа, хөй нылы пөс, хевис аймаа, суй-белек... Садыгның директору Зоя Чимчатовна Моңгуш журналистерниң база садып алыкчыларның сонуургаан айтырыгларынга күзелдин-биле харылаан тур. Баштай-ла биеэн салбырдан кандыг-кандыг бараанарны садып ап болуруп дээрзин айтырган бис. Ол мыраатан эгеледи:

— Бистер, садыг ажылдакчылары, чонга кандыг-даа бараанны хүн бүрү негелде чокка хандырып боор үжуруут бис дээрзи билдингир. Оларны четчир саныг кылдыр бүдүрер чиг-эът чамдыкта чедишпес, өске талазында чедирип эккээр чер эразы херии болганыындан бир чамдык бараанларга негелде үлгадып, олар хөвар бараанарның санынче кирип турар. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, хүнүн чыгнас бараанарның садыг-сайгарылгазын төнүдерине, чүрүмүдарыга бистиң магазинивис улуг ролдуг ойнаар апаар. Ийи талазында, хөвар бараанар садары шаңнал хевирлиг болуп турар. Чүгле «Вторсырье» черинден абонемент экелген садып алыкчы оларны баштай садып алыр эргелиг. Кандыг бараанарны бөгүн, 59 шактан эгелеп садып эгелээр бис дээрзин какеы таныштырайн: шай, столовая сервизтери, хрусталь чергелиг шил сазалар, тюль, ситец, бархат, вельвет пөс аймаа, ЭДЧ чурттарының кылганы идиктер, улуг-биче хемчээлдиг хевистер...

Ам «Красноярсквторсырьёнын» Кызылда белеткел пунктузунуң эргелекчизи Галина Сергеевна Сафинага сөс:

— Бистиң «Вторсырьё» черибо магазинден ырак эвес. Энергетиктер кудумчуузунуң 1 «а» дугаар бажыңында. Ол садып алыкчыга конгуг эвес. Республиканың бүгү чурттакчы сонундан бис ажылаттыга берген хеп аймаан, сазалынарны, өнүүг металлды хүлээп ап турар бис. Кым чүү, кайы хире дужаган дугайында абонементилерни оларга тыскыр бээривиске, олар улаштыр бо магазинге келирлер...

Ол аразында бир өг-бүле дээрзи илдеп, шырайларында катты-хөг сиңген ийи ажыт кижиниң хереглелиг садыгжы кыстар Евдокия Чыдым биле Любовь Володина олар сала бердилер. Виктор, Надежда Сёмкиннер 6 килограмм сазыны, пөстү дужаган болгулар. Садыглаашкында чаа чүүлдүн оларга кандыг салдардыг болганын садып алыкчы, аэропортта чолаачы Виктор Сёмкиннеп айтырарывыска, ол мынчаар харылай-дыр:

— Эрги-каксы пөстер, хелсын, хереглел чок сазаныны бистиң кижи бүрүүсте бар болгай. Оларны дужаапкаш, чүгле өртээн эгидип алыр эвес, а хөвар дээш «бараанарны моон эвлеп чокка шилип алыр мындыг магалыг чүве мурнуда каяа турган дээр силер?

С. МОНГАЛ.

ЧУРУКТА: хөвар бараанар салбырын ажыттаңда.

К. ВЛАДИМИРОВТУҢ фотозу.

СУРАГЛЫГ СУУР

Россияга баштай тиилээн
Октябрьның хувискаалы
Оттуг чырык чаштанчызын
Оранпарже чажывыткан.
Ада Ленин номнал чарлыы
Араттарны аътнарыпкан —
Хостуг эрге-шөлээ дээштиң
Кожуун, суму дүймеп үнген.
Октуг боозун холга тутпан
Орус, тыва партизаннар
Октябрьның оруу-биле
Ол-бо чүкте тулчуп үнген.
Даңның адып келири дег.
Таңды-Тыва халаланып,
Даартагы чаагай хүннер
Таваар чырып кел-ле
чораан,
Курседилер, Саарбайлар,
Күржепейлер,
Чүржаапайлар,
Сафьяновтар, Кочетовтар
Чаңгыс деминг туржуп
үнген.
Эрге-шөлээ— хувискаалдың
Зчис херээ—чонның чазаан
Зрес мерген намчы эрлер
Звилелдеп киривиткен.
Бир муң тос чүс чээрби бир
чыл—
Бистиң Тыва чаа чурт
болган.
Таңды-Тыва тускайланып,
Таңма тутпан ТАР болган.
Урук тутпан аътты арат
Улуг-Хемниң уну-биле
Улуг ада—ССРЭ-же
Уун салбайн халдып баткан.
Таңды ээзэ—Суг-Бажы —
Тайбың чазак чарлаан чери
Таңды тос иомуун
чыылгаш,
ТАР-ны чарлаан Шуулган
чери.
Шуурганныг Таңды ээзэ —
Суг-Бажы — Кочетово —
Чуртувуста төөгүлүг,
Шуулган эртнен сураглыг
суур.

Л. ЧАДАМБА.

КАИ экраны

ЭЗИРИККЕ ОРУК МУҢГАШ

Бо чылдың эрткен алды айларында республиканың оруктарынга болган автоаварияларның барык-ла дең кезиин эзирик чолаачылар кылган. Амы-тынын оскунган, кадыын чидирген кижилер, кажыыдаан ажы-төл, төредер, үрелген машина-техника... Мону болдурбазының аргазы чүл? Чүнү кылып турарыл?

Орук шимчээшкинниин айыыл чок чоруун хандырар талазы-биле республика керүлдезин бүгү транспорт организацияларын хаара тутпан деп болур. Хөй-ниити контролюнуң чүс ажыг комиссиялырын тургускан, ында алды чүс ажыг кижи—эң-не эки чолаачылар, бүдүрүлге мурнакчылары, профэвилел ажылдакчылары кирип турар. Чолаачылар оргузунга лекция, беседаларны (оларның саны чүс-чүс) чорудуп, тускай киноларны (база хөй) үндүрүп, солуннарга чүүлдерни парлап, радио, телевидение дамчыдылгаларын кылып турар. Бо чылдың апрельде орук шимчээшкинин айыыл чок болдурар талазы-биле республика конференциязы база болган. Анаа тускай кинолорны үзүүлүп алган.

Профоблчөвүлелдиң күш-ажыл инспекциязы КАИ организациялар-биле калы актив өөредилгезин, шимчээшкинниң айыыл чогун ханды-рар талазы-биле дуржулга солчулгазын организастап, оруктарның, көвүрүглериниң, автомашиналарның байдалын хынап келген. Специализастаан ики тура улусчу дружиналар ажылдаан. Ол маадырлыг чоруу дээш артиллеристер бедик шаңналды чедип алганнар, гвардияның улуг сержантызы Н. И. Савченкога Совет Эвилелиниң Маадыры атты тывыскан.

Маадырның бедик адын гвардияның сержантызы В. В. Огурцовка мөңээн соонда тывыскан. Будапешт дээш болуп турган чидиг. демиселдиң үезинде ол автомазы-биле дыка хөй гитлөржи солдаттарны узүткэн, кажан октары төнүп каарга, ол дөрт фашисти кызыл холдары-биле соп өлүргеп. Дайынчыга пулемёт огу деткеп. В. В. Огурцовтуң автомазы ам Дон казактарының Новочеркасскиде музейинде үнелиг эдилелдериң бирээзинге санадып чыдар.

Донда Ростов хоорайда ак баштыг генерал чурттап турар. Оны танывас кажы-ында хоорай: хоорайның хүндүлүг хамаатызы Сергей Ильич Горшков-тур. Донның 5-ки корпузунуң командири тургаш, дайынчы эрес-дидим гвардейжи казактарны тулчуушкунче ол баштап кирип турган.

—Дайын чылдарының дургузунда бистиң аттыжышкынывыс 60 муң хире гитлержи солдаттарны болгаш офицерлерни узүткаан, 24 муң кижини тудуп алган, 676 танкыларны болгаш боду шимчээр чепсектерни сандан үндүрген, 128 куяк машинаны, муң хире чепсекти, 97 самолетту, 1367 пулеметту, 4572 автомашинаны үрегдээн болгаш 311 чепсекти, муң хире автомашинаны, 24 паровозтарны, 11 муң аътты дайзындан хуиаап алган — деп, ол салаа базып санаа орган.

Кайгамчыктыг совет гвардияның бир кезээ — Дон каттыжышкынының дайынчыларының маадырлыг чоруу мындыг.

...Донның 5-ки гвардейжи корпузу аттыг шөлде хүн чайнаан. Чечектер туткан кижилер бээр шуужуп турар. Төрээн чуртунуң кайгамчыктыг камгалакчыларынга оны сөңнөн хоорай чурттакчылары тайбын дээрин адаанда ажылдап база чурттап турарлар.

В. ЯНЧЕНКОВ,
СЭТА-ның корр.

Москва.

ЧУРУКТА: гвардейжи хөрек демдээнин баштайгызы. Ону 5-ки гвардейжи дивизияның пулеметчиги Иван Неудахинге тывыскан.
СЭТА-ның фотохрониказы.

РЕЙД ЭГЕЛЭЭН

Хайынышкынның кудумчу шимчээшкинниңден чай дургузунда узамдыга бергеп уругларның дыка хөй кичээнгейлиг болуруп уттупкаш, боттарын улуг озал-оңдакка тавар-ыштырып болурлар. Моон ужурунда ССРЭ-ниң ИХМ-ниниң КАИ-зиниң Кол эргелелп августа 15-тен сентябрь 15-ке чедир «Кичээнгейлиг болукар — уругларга» деп Бүгү-эвилел рейдиниң чорудуп эгелээн. Анаа чүгле иштики херектер органнарының ажылдакчылары эвес, харын улус өөредилгезиниң, культураның, профэвилел болгаш комсомол организацияларының ажылдакчылары база киржир. Рейдиниң кол соруглазы — уругларның оруктранспорт озал-оңдаанга таварзыр чоруун баш удур чайладыры.

Уруглар олуртуп чораан, онза кичээнгейлиг болурун доктаатыгнаан дүргедээшкинни ажырбазын, школаларның, уруглар албан черлериниң чаны-биле эртерде оожумнаарын чолаачыларга база катап сагындырары эргежок чугула. Бүгү улуг кижилер — оруктарның машина чоруур кезээнге, автооруктар чоогунга уругларның ойнаарын болдурбас дээш хайгаараар.

Чаа өөредилге чылының баштайгы хүнеринден эгелээш-ле уругларны орук шимчээшкинниңиң дүрүмнеринге өөредир кичээлдер эгелээр. Оларны организастаарынга болгаш кичээлдерни чорударынга Күравтоинспекцияның ажылдакчылары дузалаар.

Рейдиниң чорударынга КАИ-ниң хөй-ниитичи дузалахчылары идепкейлиг киржир, олар кичээлдер эгелээринден мурнуда болгаш кичээлдер соонда кудумчуларга болгаш школалар чанында оруктарга дежурныйлаар. Шимчээшкинниң аныяк инспекторлары мында база киржир. Олар бичиилергe беседалар, солун викториналар болгаш «орук азбуказының» оюнизын кылыр, аймыл чок болурунуң булунналрыл дерипр, школалар чанында дежурныйлаашкынынры организастаар.

Рейд үезинде уругларның автохоорайжыштарын болгаш автошөлүүгештерни тудары көрдүгеп, оларга транспорт херекселдери кылдыр эзенгилиг автомобильдерни, чадат-тергелерни, чуүктаар-тергежигештерни ажыттаар.

Мындыг рейдилерни мурнуку чылдарда база чорудуп турган. Ындыг хемчеглерниң бедик ажыктыын олар көргүскен. Рейдилер чорун турда уругларның орук-транспорт озал-оңдаандан кемден-кергээрин баш удур болдурбас талазы-биле ажылдың чаа хевирлерге чедир кызырарынга дузалаар.

С. ЯБЛОЧКИН,
ССРЭ-ниң ИХМ-ниң КАИ-зиниң Кол эргелелиниң ажылдакчызы.

ТЫВАНЫҢ АВТООРУКТАРЫНДА А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

ДЕМДЕКТЕН ТУРГУССА ЧҮЛ?

...Тураскаал талазындан чылаштап ордум. Кудумчуның ындында магазин чанындан ак платьелиг, он-тире харлыг уруг кел чор. Кудумчу кежир ол каш-ла базып чордү. адаандан чиик машина каравнадып келди, шакта дүрекеи 60—70 км чедип тургаи боор. Алгырап безин четтикпеди, тормозтар кыжырайлыы-ла берди. О-ё, өрүзэл болду. Машина уруну үзе чоруй доктавды...

Черле мынаш, айыылдыг-ла эптек ийин. Кудумчуның оң талазындан кежер кижи адаандан келген машинаны көрбес: ыяштар, чадан үнүштер дуглап турар. Куду батпан машина кежип чыткан кижиниң кырында кээр.

А ол дээрге чон чыглыр хайым чер-дир, ыдыктыг чер-дир. Ада-чурттуң Улуг дайынында ынчаннерге тураскаал, парк эжин, чоогурда ийи тиконала магазин. Мында ынча дыка карак-кулак чок халыткан херээ чүл? Озал-оңдак болза канчаарыл?

Саналым: эптектиң алдын, үстүү талаларынга дүргедээшкинни шакта 20 км чедир ээзээдир деп демдекти тургусса эки мнакаш. Мону хоорайның КАИ инспекциязы өөренип көрзе эки боор.

С. ИРГИТ.

Кызыл хоорай.

Телевидение

АВГУСТ 16-ДА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ут». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 9.00 — Москва хоорайның № 7 ведучилищезиниң хереэжеңнер хорлуун концерти. 9.25 — «Будильник». 9.55 — «Совет Эвилелиниг бараан боон тур мен». 10.55 — «Кадыкшыл». 11.40 «Эртенги почта». 12.15 —«Көдээниң шагы». 13.15 — «Музыка киоскузу». 13.45 — «Оон шөлү». «Коммунистер» циклден. Документалдыг телефильмниң баштайгы көргүзүү. 14.15 — «Чечектиг хоорайдан Чолдакпайлар». Незнайка — шулукчу». Мультфильмнер. 14.40 — «Константин Сергеев. Хореографиниң ырлыктары». Музыкалыг телефильм. 15.40 — «Кино аян-чоруктарының клубу» 16.40 — ССРЭ-ниң Агаар Флодунуң хүнүнге уткуштур документалдыг фильмнер программазы: «Архип Люлька», «Дзор ажыл-ишчилерге». 17.15—Бөгүн — ССРЭ-ниң Агаар Флодунуң хүнү. ССРЭ-ниң Шериг-Агаар Күштериниң Кол командылакчызы, ССРЭ-ниң камгалал министриниң орадакчызы Совет Эвилелиниң Маадыры ужар үүлдүн Кол Маршалы П. С. Кутаховтуң чугаазы. 17.30 — ССРЭ-ниң Агаар Флодунуң хүнүнге тураскаатыган концерт. 18.15—«Делегей панорамазы». 19.00 — «Масленкинадан Буренка». Мультфильм. 19.15—19.30 — Чапсар. 19.30 — Г. Фигейредо— «Эзоп». Ленинградтың көрүнеинин М. Горький аттыг үлегерлиг Улуг драма театрының фильм-шинзи. 21.00 — «Ут». Информастыг программа. 21.35 — «Чүрүүлүүлар дугайында чугаалар». Фрин Кремер. 23.00—23.50 — ССРЭ-ниң бут бембүүнге чемпионаты. «Шахтёр» (Донецк) — ЦСКА. Чапсар үезинде — ССРЭ-ниң суг хаагының спортунга чемпионаттан репорттаж. Төгүнде — телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

14.20 — «Сагыш-сеткилдин ханызындан». Томскиниң көрүне университединиң доозукчулары, башкылары болгаш студентилери-биле ужуражышкын. 16.00 — «Курганзинарның бай-шыырал болгаш ядыы-түрегиэзи». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 4-кү серия. 17.35— «Социалистическая индустрия» солуунуң шаңналы дээш регби талазы-биле чурттар аразының маргылдаазы. ССРЭ-1 — ССРЭ-2 2-ги тайм. 18.20 — «Радуга». Улус чогаалылгазының телепрограммаларының IV делегей фестивали: «Мавриктиниң ырлары болган таңчылары». 18.45 — «Петя биле Бөрү». Мультфильм. 19.00 — «Кроссворд». Эстрада программазы. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Хуулгаазының экраны». 20.15— ССРЭ-ниң суг хаагының спортунуң талазы-биле чемпионады. 21.00 —«Ут». Информастыг программа. 21.35—«Эстериниң ырлызы. Уран-чечен фильм. 23.10—23.45 — М. Равель. Фа мажор

АВГУСТ 17-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
КЫЗЫЛДАН

18.00 — Уругларга фильм «Ыраакта ортулуктуң чажыды». Мультфильм. 18.30 — «Мал чеминиң белеткелиниң хүн демдеглели». 18.40 —Телемедээлер. 18.50 — «Хөй-ниити амыдыралының экраны». Дамчыдылга. 19.20 — «Мергежил дугайында бодалдар». Телефильм. 19.35 — «Тыва— кинода». 20.05 — Телемедээлер. 20.20 — «Хөглүг өг». Дамчыдылга. 22.25 — 23.00 — «Бетюкту дыңнанар, дыңнаар!». Документалдыг фильм.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ

АЖЫЛЧЕ ЧАЛАП ТУР

«Тыва тудуг» трестиң № 48 тудуг эргелели санажылга белүүнүң бухгалтерин, кассирни, кол механикти, бызанчыларны, чазаныкчыны, шеверлекчилерни, плиталар салыкчыларын, гранитчин, маны даштан чүве кылыр кижилерни ажылче чалап турлар.

Тудугжу мергежилчок кижилерни бызанчынын, шеверлекчинин, плитадан чүве кылыр кижиниң мергежилдериниг бригазаларының бодунга өөредир, өөренир хуусаазы 3 ай, айда 75 рубль хемчээллиг стипендияны төлөөр.

Бот кижилерни общежитиелге, ог-бүдеелиг улусту квартираллар-биле эдилер ёзугаар хандырар.

АЙТЫРЫГ ТУРГУЗАР ЧЕРИ: Кызыл хоорай, Складская кудумчузу, 1 а.

Агаар

Бөгүн республикага көвүүн турар булуттаар, чамдык черлерге чаъстаар. Хаттың дүргеи секундада 5—10 метр чедер. Агаар 20—25, чамдык черлерге 15—20 градус чылыф.

Кызылга алс хүн болур. Хат ошкак. Агаар 22—24 градус чылыг болур.

КИНО

АВГУСТ 16-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Макеим Перепелица» 9.30, **«Ферфакетын миллионнары»** 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Ынакшыл темазынга фантазия» 12.00, 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Киночымыды» 11.00, **«Кадди»** 13.00, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киночымыды» 10.00, 11.40, **«Ферфакетын миллионнары»** 16.20, 18.20, 21.20 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Иван Иванович мергежилин солаан» 14.40, 19.00, **«Джунгли хаанын»** 12.00, 16.20 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» КВ: «Кара ыдыкчиниң белээ» 15.00, **«Улуг хемниң эриинде»** 18.20, 18.10 шактарда.

АВГУСТ 17-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Туманныгда ийи уруг медээ» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Кадди» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Мирит» 15.00, 17.20, 19.40 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Кызыгаарлыыт Алый» 10.00, 12.00, 14.40, **«Ферфакетын миллионнары»** 16.20, 18.20, 21.10 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» КБ: «Джунгли хаанын» 19.00 шакта.

Редакциянын адреси: Кызыл Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторлуң 2-24-63, редакторлуң орадакчыларының 2-35-24, 2-31-75 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг киллистерииң 2-37-13, пропагандя киллизиниң 2-31-75, культура киллизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, үлетпүр киллизиниң 2-31-75, чагаа киллизиниң 2-41-27 информацшя киллизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн бергеза 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17866. Чагыг № 1805.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Өөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1) ТС—01211

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 191 (11689) | 1981 чылдың август 18, вторник | 1925 чылда үндезилеттингеш. | Өртээ 2 көп.

Найысылалдың № 48 тудуг эргелелинде Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу М. В. Сафронованың удуртканы шеверлекчилер бригадалар аразында күш-ажылчы маргылдаага кириштинеш, чаңгыс эвес удаа типлекчи боон келгеннер.

М. Сафронованың бригадазында мергежилиниң мастерлери апарганнар хөй. Оларга дуржулгалыг шеверлекчилер З. Ховакчик, А. Мартышкина, В. Араптан, Г. Клименко болгаш оон-даа өскелер хамаарыжыр.

ЧУРУКТА: бедик мергежилдиг шеверлекчилер А. Мартышкина биле Г. Клименко.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИНДЕ

«СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлери-биле холбаштыр күүселдени контрольдаарын болгаш хынаарын улам ыңай сайзыраңгайжыдар дугайында» доктаалды СЭКП Төп Комитеди хүлээп алган.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң көдүргени иштики болгаш даштыкы политиканың талазы-биле сорулгаларны чедимишкинниг шиитпирлээри партийни удуртулгавыл ажыктыын бедидерин, партия организацияларының ажыл-чорудулгазының стилин болгаш методтарын экижидерин иеген турар деп доктаалда демдеглээн. Оон-биле холбаштыр партияның организакчы ажылының чарылбас эң чугула кезээ болур күүселдени контрольдаарын болгаш хынаарын улам ыңай сайзыраңгайжыдарының эргежок чугулазы улам өзүп турар.

Контрольду шын тургузарын В. И. Ленин социалистиг чаартылгаларның чайлаг чок негелдеринин бирээзи кылдыр санап чораан. Шиитпирлериң боттуг күүселдезин хынаарын боттандырын чорудар дугайында ленинчи айтыышкын оның ужур-дузалыг. Төлевилеттинеген сорулгаларны чедимишкиниг боттандырарының үндезинин харын мында.

Күүселдеңи контрольдаарының болгаш хынаарының кол политиктиг утланылышкыны — партияның кол шугумун амыдыралга боттандырарыдыр.

Ленинчи стильди ажылга бодуткавышаан, партия болза, күүселдеңи контрольдаарын болгаш хынаарын партия, сопет болгаш ажыл-агый организацияларының ажыл-чорудулгазының экижидерининг, аппараттың бүгү звеноларынга организастыг болуур чорукту болгаш сагылга-чуруму быжыглаарынын, дагдынган ажыл-херээ дээш кадрларның чарыысалгазын бедидерининг шылгаттынган чеңеэ кылдыр көрүп турар. «Ынчаарга харыысалганы партийжи, ленинчи ёзу-биле биларн контроль-биле кезээде кожа турар» — деп, эш Л. И. Брежнев чугаалаан.

Күүселдени контрольдаарын болгаш хынаарын организастаарда партия массалыг, дээштиг, ажык болуру ышкаш ындыг эң чугула ленинчи принциптери өскерлиш чокка удуртулга болдуруп турар. Контрольду организастаарының дугайында ленинчи идеялар болгаш үүлдер партияның съездилериниң, Төп Комитединиң Пленумнарының документилеринде, СЭКП ТК-ның Чиигине секретары эш Л. И. Брежневтиң ажылдарында чогаадыкчы ёзу-биле сайзыраан.

Хүлээп алдынган шиитпирлер күүселдезин хынаарынче сөөлгү чылдарда СЭКП Төп Комитеди кичээнгей салырын бедидип, ажылдың чогуур угланыышкыннарын шуут боттары харыылап турар янзы-бүрү албан черлериниң удуртукчуларын үргүлүг дыңнап турар апарган. Улусчу контроль органнарынга партийжи удуртулганы күштелдиреринин, чамдык төп министерстволарга болгаш ведомстволарга, чер-черде партия болгаш совет органнарга күүселде хынаалдазын экижидерининг айтыыларының дугайында СЭКП ТК-каш-даа доктаалдарны хүлээп алган.

ССРЭ-ниң чаа Конституциязынга дүүштүр бүгү контроль органнарының ажыл-чорудулгазын сайзыраңгайжыдар талазы-биле чугула хемчегларни чуртта боттандырын турар. ССРЭ-ге улусчу контроль дугайында Хоолулуну хүлээп алганы улуг ужур-дузалыг болган.

Ынчалзажок күүселдени контрольдаар база хынаар турарының байдалы СЭКП-ниң XXVI съездизиниң айтыышкыннарынга долу хемчээлге дүүшпейн турар, кылдыр СЭКП Төп Комитеди санап турар. Күүселдени хынаары дыка хөп партия организацияларының ажылында амдаа кызы чер болуп артышаан. Ажыл-агыйжы ажыл-чорудулгада хөй-хөй четнестер контрольдуң тодаргай системазы чогуунуң, удуртулганың саазын кырында стилининг уламындан болдунуп турар. Дыка хөп таварылгаларда күүселде хынаалдазы ындахаая болур таварылга болуп, харын чүгле алдгадларны болгаш четнестерин дамзылап бүрүткээринге өлчежип турар. Оон ужурунда оларның чылдагаашнарын ханы илереттепес, сагылга-чурум чоктаалышкынының болгаш организастыг эвес чоруктуң, немей бижиир болгаш карак чаар чоруктарның фактылары дыка улуг чергезинде контрольду багай организастап турарының, кадрларның күүсекчи сагылга-чурумунуң болгаш харыысалгалыг болуруның чавыс деңгелдининг түңнели болуп турар.

Катаптап турар хөй санныг шиитпирлерни хүлээп алырының шын эвес практиказын ам-даа эчизинге чедир чок кыдбаан, ол чорук чамдык партия комитеттеринің болгаш төп ведомстволар удуртукчуларының мурнундагы шиитпирлерни күүседирнин үскени дээш буруулуг кижилерден четпес негелделининиң дугайын база хереченлер турар. «Удуртулганың уран аргазы чүл дээрге, кандыг-бир таварылга санында-ла директивтиг айтыышкыннар үндүрери, оларны тарадыры эвес болгай деп бөдүүн шыпны чамдык кижилерниң амдыгаа чедир даргай айтырыглар болгаш сорулгалар кирген, оларны шиитпирлээрицин оруктары болгаш аргалары көргүстүнген, чогуур хүүсаалар болгаш төлевилеттинеген хемчегларниң күүселдези дээш хөрыысалгалыглар тодаргайлаттынган турар ужурлуг.

Коммунистиг тургузуушкунуң сорулгалары шиитпирлээрингe бирги чергениң ролдуг партия эге организацияларынга күүселдени контрольдаарының болгаш хынаарының деңгелин бедидерин СЭКП ТК онза ужур-дузалыг кылдыр көрүп турар. Партия эге организацияларынга бедик иегелдениң болгаш ажыл-херекчи ёзуунуң, шүгүмчүлелдиң болгаш боттүгүмчүлелдиң, четнестерни эптеш чок көөрүнүң байдалы тургустунган турар ужурлуг. Партия хуралдарынга, партком-нарның болгаш партбюроларның хуралдарынга хүлээп алынган докталаарны боттандырар талазы-биле боттарының чорудун турар ажылының дугайында коммунистерниң, отчеттарын болган дыннадыгларын үргүлүг дыңнаар, оларның инициативазын болгаш чогаадыкчы эгелээшкинниерни, ажыл-херекчи саналдарын болгаш бодалдарын идепкейлиг деткиир.

Администрацияның ажыл-чорудулгазын контрольдаар эргени парторганизацияларның боттандырын турарының талазы-биле комиссиялар дугайында күштүг болуп турар. Дүрүмге өскерилдер киирер дугайында айтырыгны көөрүн даазкаан.

Контрольду улам ыңай күштелдирер, партияның шиитпирлерин чугаажок күүседир дээш кадрларның сагылга-чурумун болгаш харыысалгазын бедидер талазы-биле хемчегларин боттандырарын СЭКП ТК-ның чанында Партия контролюнуң комитединге, эвилелдешкен республикаларның компартияларының ТК-ларының, партияның крайкомнарының, обкомнарының, округкомнарының, хоорком-нарының, райкомнарының чанында партия комиссияларынга саналдаан.

Улус депутаттарының Советтериниң ажылын ССРЭ Конституциязының оларга онааган контроль функцияларын улам идепкейлиг боттандырарынче башкарарын эвилелдешкен республикаларның компартияларының ТК-ларынга, партияның крайкомнарынга, обкомнарынга, округкомнарынга, хоорком-нарынга болгаш райкомнарынга даазкаан.

Улус депутаттарының Советтери болза, соңгукчуларның совет кижилериң хүн бүрүдеги негелде-хереглелдерибиле холбаалыр чагырларын боттандырарын хандырар, совет хоойлуларын, экономиктиг болгаш социал хөгжүлде планнарын күүседирин шыңгыы контрольдаар хүлээлгелиг.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин барымдаалаш, эргелел аппарадының бүгү-ле звеноларынга партияның болгаш чазактың директиваларын, дужаалдарны болгаш айтыышкыннарны күүседир дээш кадрларның харыысалгазын бедидерин, күүсекчи сагылга-чурумну быжыглаар, контрольдуң толаргай системазын тургузар талазы-биле хемчегларни алырын бо доктаал министерстволарның, ведомстволарның, ажыл-агый органнарының удуртукчуларынга хүлээткен.

Контрольдуң байдалы дээш харыысалганы шуут министрлерге, күрүне болгаш ажыл-агый органнарының партия организацияларын партияның болгаш чазактың директиваларын күүседир талазы-биле аппараттың ажылын контрольдаар кылдыр оларга тывыскан эргени улам долу ажыглаар, бюрократизмнин, ажыл чылзыр чоруктуң фактыларын-биле шиитпирлиг демисежир, күрүне планнарын күүседир, хүлээп алдынган доктаалдарны боттандырар дээш ажылдакчыларның хуудаа харыысалгазын бедидер ужурлуг.

Коллективтиг керээлерниң күүселдези, күш-ажыл хоойлужудулгаларын сагыыр, социалистиг чарыштың калбарыышкыны дээш контрольду күштелдиреринге, ажылчы чоннарның күш-ажылының болгаш амыдырал-чуртталгазының бүгү айтырыгларын шиитпирлээринге профэвилел организацияларының ажылын партия комитеттери бүгү хемчег-биле хөгжүдер болгаш идепкейжидер керек.

Бүдүрүлге болгаш шиитилел амыдыралының бүгү кавыларынга контрольду шуут боттандырарынга ажылчы чоннарның калбак массаларын хандыышадарының арганарын улам долу ажыглаарын ССРЭ-ниң Улусчу контроль комитединге чер-черде улусчу контроль органнарынга сүмелээн.

Партия комитеттери болза, контрольдаар организацияларның ажыл-чорудулгазын билдилиг башкарар болгаш оларның күжениишкиннерин каттыштырар, чамдык бүдүрүлгелерни болгаш организацияларны — школаның уруглар садыыкы, клубтуң, почтаның, садыгның коллективтерин кирижин турар. Оон аңгыда райониуң албан организация черлери база шеф дузазын көргүзүп, мал чемнерин белеткежин турар. Үстүнде айыткан черлер чылдын-на совхозка эвээш эвес сигенин белеткеп берип турар.

Ынчангаш Ак-Чыраада ажылдап турар механизастаттынган бригаданың мал чемнери белеткээрингe кирип турар үлүг-хуузу чамдык чылдарда мырыңай шоолуг эвес — планның үчүле үштүн бир кезии болуп турар.

Моон ол чылдагаашы үдел? Мен бодаарымга, хамык ужуру мал чемнери белеткээрин совхоотa тускай адыр кылдыр тургуспаанында. Ак-Чыраажe сигeн кезии чоруур уе келирге-де, «механизастаттынган» бригадага кирер кижилерни буу-хаа четчелиир. Оон ужуруңден үк бригадага душ болган, мурунда кала-дыа ажылдавайн турган, өөренип-даа чадаан, ажыл-мергежилдаа шилип албаан аныяктарны эт чодуп кирип каар. А олар Ак-Чыраага келгеш, орта ажылдавас, аңаа-ла «ажылдаан аттыг» болуп, хүн эрттирип турар. Оон түңнелинде болдунар аргалыындан ыракта аваан сигeн белеткеттинер.

Бир тээ, душ болган кижилер болганда, бригада коллективиже күш-ажылдың сагылга-чуруму сандарап, дем-бүле чок, бот-бодун тоошпайн турар. Мал чеми белеткээрин тускай адыр болдургаш, аңаа машина-техниканы, черни быжыглааш, ажылдаар кижилерни баш удур томуйлан каан, оларга тодаргай онаалданы берип, бот-орулга-чарылгалыг ажылдаар кылдыр кылган болза, ажыл-херек будунгур, кижилер тура-соруктуг, күш-ажылдың сагылга-чуруму-даа бедик болур ийик. Совхоз директиязының ону ынчаар кылгайн турары харааданчыг.

Базы бир четнес чүве — мал чемнери белеткээрингe ажыглаар машина-техниканы баш удур септеп, белеткеп албаазының. Чаңгыс мындыг чижектен кирип көрейн. Сигeн кезилдеи эгелээринин будүүзүнде совхоз директиязының кедээ ажыл-агый эргелелиниге киирген медээзинде сигeн белеп дөрт трактор дырбаажы белеп дээн. А сигeн кезилдеи эгелей бергенде, херек кырында чаңгыс-даа трактор дырбаажы белеп эвес болган. Совхоз директиязының ындыг мегe медээ берип турганының ужуру чүдел? Ынчаар ат чодуп, карак ажыттап турар чорук дээш харыысалга хүлээпнес чүве бе? Ындыг айтырыгларның тургустунуп келири чеже чөптүг. Ол дээш совхозтуң удуртукчуларындан шыңгыызы-биле айтырар херек.

Мал чемнери белеткээр механизастаттынган бригаданың бригадазинге таарыжыр, ажылды эң организастап шидаар мергежилдиг кижини шилип албаан. Оон уламындан Ак-Чыраага сигeн белеткээр бригаданың бригадири чеди чыл улаштыр чеди катан халаан. Ол чорук ажылга база-ла багай салдарны чедирип турары чугаажок.

Мал чемни сигeнии чүгле Ак-Чыраага белеткеп каар эвес, а оңу чогуур үезинде сөөртүп чедирип алыры эң чугула ажыл. Амгы үеде ында белеткеттинеген сигeнии сөөртүп чорудун турары база-ла оожум. Эрткен чылдарда кандыг турганы? Чаңгыс чижек бо. Эрткен чылын Ак-Чыраага 300 тонна сигeнии белеткээн турган. Оон чүгле 90 тонна хирээни сөөртүп чедирип алган. Артканын таныпыл чок, оон черге каапкан. Оон соонда кыштың берге үезинде алыр дээш чедип көөрге, 200 ажыт тонна сигeн чок болган, сараатталның чүгле орну чыткылаан. Черле шак ындыг ажыл-агыйжы эвес чорук турун болур бе? Белеткээн сигeнии чогуур өйүнде чедирип албай, оорга алысканының уржуу-биле берге кыжын совхозтуң беш мун ажыт малы чивр-сиген чогуудан олуп хорааи. Бо дээрге күүнеге улут когарал-дыр. Бо болза ажыл-агыйжы эвес чоруктуң уржуу шыкажыл. Эрткен берге кэштың кичээнгирииндеи совхозтуң удуртукчулары тогуур түшел кылбаан шыкаштыр. Оны мал чемни белеткеп турарларның ниити байдалыдан-дээ, белеткээн сигeнии сөөртүп турарындан-даа көрүп болур. Ам бо талазы-биле шиитпирлиг хемчегларни алыры негеттинип турар. Эрткен кыштың уржуктары катаптавазы чүгле ындыг янзы чедип ап болур.

Совхозтуң сигeн белеткээр кол чери Ак-Чыраа болган төлээде, аңаа сигeнчилерниң ажылдаарынга, чурттаарынга тазырымчалыг бүгү байдалдарны тургузар херек. Мал чемнерин белеткээрин тускай адыр болдургаш, Ак-Чыраага бригада турлаан ыяк дериң тургузар ужуглут. Кижилер доктаамал чурттаар бажыңнар, столовая, машина-техника кадагалаар херимнит сери дээш, эргежок чугула тудугларны кылыр болза чогуур. Ам ында чүгле ниити чурттарга бажыңы тутпунган, ол безин чедир кылдынмаан. Аъш-чем шыгжаар чер, дериг-херекселдер сугар склад чок. Оон уржуудан машиналарның артык кезектери ында-мында сигeн аразында октаттынган, довуракдоозунда боражы берген чыткылаар, азы чидип турар.

Бо бүгү четнестерни чайладырының хемчегларни «Мөгеп-Бүрен» совхозтуң директиязы алыры кузенчит.

Х. ХЕРЛИЙ.

Мөңгүн-Тайга район.

Харыы херек

АМ-ДАА ЧАЙЛАТТЫНМААН

Тес-Хем шынаазындан чыдыы-на доктаамал сигeн кезии турар Тываның мурнуу аймагының дөрт районуңуң сигeнчи бригадаларының аразында «Мөгеп-Бүрен» совхозтуң механизастаттынган бригадазы база бар. Ук бригада Ак-Чыраа девискээрииден ам чеди чыл улаштыр сигeн кезии белеткеп турар. Мурнуку турган четнестер ам-даа чайлаттынмаан. Оон ужуру-биле бо чылын-даа «Мөгеп-Бүрен» совхозтуң сигeнчилериниң ажылының түңнели шоолуг эвес, чемнер белеткелиниң темпизи куду.

Малга чем белеткээрииңң планын совхоз чыл бүрүзүнде мун-не күүседип ап турар. Ол херекче Ак-Чыраада ажылдап турар сигeнчилериң ролю ындыг-ла шиитпирлиг эвес деп бодаар мен. Совхозка ниитизи-биле малга чем белеткээрине малчыннарның беш бригадазы болгаш Кызыл-Хая кедээ Советиниң девискээринде хөй-ниити организацияларының — школаның уруглар садыыкы, клубтуң, почтаның, садыгның коллективтери кирижин турар. Оон аңгыда райониуң албан организация черлери база шеф дузазын көргүзүп, мал чемнерин белеткежин турар. Үстүнде айыткан черлер чылдын-на совхозка эвээш эвес сигeнии белеткеп берип турар.

Ынчангаш Ак-Чыраада ажылдап турар механизастаттынган бригаданың мал чемнери белеткээрингe кирип турар үлүг-хуузу чамдык чылдарда мырыңай шоолуг эвес — планның үчүле үштүн бир кезии болуп турар.

Моон ол чылдагаашы үдел? Мен бодаарымга, хамык ужуру мал чемнери белеткээрин совхоотa тускай адыр кылдыр тургуспаанында. Ак-Чыраажe сигeн кезии чоруур уе келирге-де, «механизастаттынган» бригадага кирер кижилерни буу-хаа четчелиир. Оон ужуруңден үк бригадага душ болган, мурунда кала-дыа ажылдавайн турган, өөренип-даа чадаан, ажыл-мергежилдаа шилип албаан аныяктарны эт чодуп кирип каар. А олар Ак-Чыраага келгеш, орта ажылдавас, аңаа-ла «ажылдаан аттыг» болуп, хүн эрттирип турар. Оон түңнелинде болдунар аргалыындан ыракта аваан сигeн белеткеттинер.

Бир тээ, душ болган кижилер болганда, бригада коллективиже күш-ажылдың сагылга-чуруму сандарап, дем-бүле чок, бот-бодун тоошпайн турар. Мал чеми белеткээрин тускай адыр болдургаш, аңаа машина-техниканы, черни быжыглааш, ажылдаар кижилерни баш удур томуйлан каан, оларга тодаргай онаалданы берип, бот-орулга-чарылгалыг ажылдаар кылдыр кылган болза, ажыл-херек будунгур, кижилер тура-соруктуг, күш-ажылдың сагылга-чуруму-даа бедик болур ийик. Совхоз директиязының ону ынчаар кылгайн турары харааданчыг.

Базы бир четнес чүве — мал чемнери белеткээрингe ажыглаар машина-техниканы баш удур септеп, белеткеп албаазының. Чаңгыс мындыг чижектен кирип көрейн. Сигeн кезилдеи эгелээринин будүүзүнде совхоз директиязының кедээ ажыл-агый эргелелиниге киирген медээзинде сигeн белеп дөрт трактор дырбаажы белеп дээн. А сигeн кезилдеи эгелей бергенде, херек кырында чаңгыс-даа трактор дырбаажы белеп эвес болган. Совхоз директиязының ындыг мегe медээ берип турганының ужуру чүдел? Ынчаар ат чодуп, карак ажыттап турар чорук дээш харыысалга хүлээпнес чүве бе? Ындыг айтырыгларның тургустунуп келири чеже чөптүг. Ол дээш совхозтуң удуртукчуларындан шыңгыызы-биле айтырар херек.

Мал чемнери белеткээр механизастаттынган бригаданың бригадазинге таарыжыр, ажылды эң организастап шидаар мергежилдиг кижини шилип албаан. Оон уламындан Ак-Чыраага сигeн белеткээр бригаданың бригадири чеди чыл улаштыр чеди катан халаан. Ол чорук ажылга база-ла багай салдарны чедирип турары чугаажок.

Мал чемни сигeнии чүгле Ак-Чыраага белеткеп каар эвес, а оңу чогуур үезинде сөөртүп чедирип алыры эң чугула ажыл. Амгы үеде ында белеткеттинеген сигeнии сөөртүп чорудун турары база-ла оожум. Эрткен чылдарда кандыг турганы? Чаңгыс чижек бо. Эрткен чылын Ак-Чыраага 300 тонна сигeнии белеткээн турган. Оон чүгле 90 тонна хирээни сөөртүп чедирип алган. Артканын таныпыл чок, оон черге каапкан. Оон соонда кыштың берге үезинде алыр дээш чедип көөрге, 200 ажыт тонна сигeн чок болган, сараатталның чүгле орну чыткылаан. Черле шак ындыг ажыл-агыйжы эвес чорук турун болур бе? Белеткээн сигeнии чогуур өйүнде чедирип албай, оорга алысканының уржуу-биле берге кыжын совхозтуң беш мун ажыт малы чивр-сиген чогуудан олуп хорааи. Бо дээрге күүнеге улут когарал-дыр. Бо болза ажыл-агыйжы эвес чоруктуң уржуу шыкажыл. Эрткен берге кэштың кичээнгирииндеи совхозтуң удуртукчулары тогуур түшел кылбаан шыкаштыр. Оны мал чемни белеткеп турарларның ниити байдалыдан-дээ, белеткээн сигeнии сөөртүп турарындан-даа көрүп болур. Ам бо талазы-биле шиитпирлиг хемчегларни алыры негеттинип турар. Эрткен кыштың уржуктары катаптавазы чүгле ындыг янзы чедип ап болур.

Совхозтуң сигeн белеткээр кол чери Ак-Чыраа болган төлээде, аңаа сигeнчилерниң ажылдаарынга, чурттаарынга тазырымчалыг бүгү байдалдарны тургузар херек. Мал чемнерин белеткээрин тускай адыр болдургаш, Ак-Чыраага бригада турлаан ыяк дериң тургузар ужуглут. Кижилер доктаамал чурттаар бажыңнар, столовая, машина-техника кадагалаар херимнит сери дээш, эргежок чугула тудугларны кылыр болза чогуур. Ам ында чүгле ниити чурттарга бажыңы тутпунган, ол безин чедир кылдынмаан. Аъш-чем шыгжаар чер, дериг-херекселдер сугар склад чок. Оон уржуудан машиналарның артык кезектери ында-мында сигeн аразында октаттынган, довуракдоозунда боражы берген чыткылаар, азы чидип турар.

Бо бүгү четнестерни чайладырының хемчегларни «Мөгеп-Бүрен» совхозтуң директиязы алыры кузенчит.

Х. ХЕРЛИЙ.

Мөңгүн-Тайга район.

ЧИДИРИГЛЕРНИ БОЛДУРБАЙН, ШЫНАРЛЫГ БЕЛЕТКЭЭР

(республиканың белеткел организацияларының чөвүлел хуралынган)

Көдээ ажыл-агый продуктуларын садып алырының болгаш шынарының талазы-биле районнарның күрининспекцияларының удуртукчулары болгаш специалистери, белеткел, садыг организацияларының, эът-сүт үлетпүрүнүң, Көдээ ажыл-агый болгаш Ыяш ажыл-агый министерстволарының, «Скотопром» трестиң, Аңныыр-тывыш ажыл-агый эргелелиниң удуртукчулары, райкүүскомнарның болгаш районнарның улусчу контроль комитеттериниң төлээлери эрткен субботада болган республика чөвүлел хуралынга киришкеннер. Көдээ ажыл-агый продуктуларын белеткээринин, болбаазырадып кылырының база садарының планнарын, социалистиг хүлээлгелерин күүседир талазы-биле республиканың белеткел организацияларының сорулгаларының дугайында илеткелдя көдээ ажыл-агый продуктуларын садып алырының болгаш шынарының талазы-биле күрүне инспекциязының кол инспектору О. Б. Биче кылган.

Респотребсоюзтуң баштаар черинин даргазының оралакчызы В. Горлов, Чадаананың белеткел конторазының директору Б. Сорокин, садыг министриниң бирги оралакчызы Д. Сат, көдээ ажыл-агый министриниң бирги оралакчызы В. Куркутов, Кызылдың эът, сүт комбинатарының кол инженерлери В. Сант, В. Фетодов болгаш өскелер-даа хуралга сагал бергеннер.

СЭКП обкомунуң ийги секретары П. И. Кравченко, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ч-Д. Б. Ондар-Хуралдың ажылынга киржип, республиканың белеткел организацияларының ажылында бар чамдык четнестерни айтып, моон соңгаргы сорулгаларны дугайын тодаргай чугааланнар.

Чоннуң аъш-чем продуктуларынга хереглелин долгузу-биле хандырар төлээде, аъш-чем программазын ажылдап кылыр болгаш ону амыдырала боттандырар чугула сорулганы СЭКП-ниң XXVI съездизи салган. Маңаа көдээ ажыл-агый продуктуларын белеткээр болгаш болбаазырадыр организацияларның ролю дыка улуг дээрзин илеткелчи айыткан. Мал, чер ажылының продуктуларын будүрериң болгаш белеткээрин көөдедир талазы-биле чамдык ажылдарны республиканың эътээн хөй районнарны, совхозтары, белеткел организациялары кылып чорудун турар. Сүт болгаш өске-даа продукция садарының планнарын күүсетпейн баар ажыл-агыйларның саны эккээп орар.

Ынчалзажок байдал ниитпээ-биле эки деп ооржургаарының кандыг-даа барымдаалы чок. Ылангыя мал ажылының продуктуларын садарыны планнарын хөй-хөй совхозтар

(Төнүгүзү 2-ги арында).

ШАЛЫПЧЫ ЭЖИШКИЛЕР

Бо чылдың плавныг онаалдаларын, социалистиг хүлээллегелерин хуусаазындаи эрте боттандырар дээш аразында күш-ажылчы маргылдааны чарын алган бедик бүдүрүлгени ажыл-ижин коргүзүп келген ажылчыннар Чадаананың сүт заводунда хөй. Оларның санынга саржаг кылыр цехтиң шалыпчызы, комсомолчу кыс Зоя Түлүшү киирип болур. Аныяк уруг найысылалдың № 1 профессионал-техниктиг училишезинин чедишкинниг доосказ, эртken чылдаи эгелеп ук коллективте ижигип ажылдай берген.

Күш-ажылчы баштайгы базымын эгелээнинден бээр-ындыг үр уе эртээн-даа болза, кадыг ажылдап келгени хоочун дагдыныкчылларын чагыг-сүмези-биле бодунуң мергежилиниге З. Түлүш чоорту чаңгыыл эгелээн. Оон профессионал мергежили хүнден хүнче озуп, алган хүлээлгезин ажыр күүседип келгеш бүдүрүлгенин мурнакчыларының санынга киргеи.

Комсомолчу Зоя Түлүш эжи Светлана Ховалыг-биле бир эвлегде болбаазырадып кылдыган саржагны 30 хааржакка савалап белеткээр даалгазын 35—38 хааржак чедирип, онаалдавын доктаамал ажыр күүседип келгеннер. Заводтуң дирекциязының, партия, профэвилел, комсомол организацияларының хүндүлел бижиктерин аныяк ажылчын Зоя Түлүшке тыпсып келгени оон бүдүрүлгечи чеднишкиннериниң база бир херечензи.

Бо чылдың үшкү кварталының баштайгы айында эжишкилер база шудургу ажылданнар. Оон түңнелинде олар июльдуң планныг даалгазын хуусаазындаи беш хонук эрте күүсеткеннер. Олар август айга алган хүлээлгезин хуусаазындаи эрте күүседир дээш кызымаккай ажылдап турар.

Ш. МОНГУШ.

Чөөн-Хемчик район.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле В. Б. УЗЕКТИ шаңнаар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Партия, совет организарга хөй чылдарда үре-түңнелдиг ажылы дээш база төрүттүгнеп хүүнден бээр 60 харлаанызиле холбаштыр Тыва АССР-ниң Күш-ажыл талазы-биле күрүне комитединиң Чөөн-Хемчик районда төлээзи Василий Балчинович **Узекти** Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДҮМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Севретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай,
1981 чылдың август 17.

Политиктиг чаа өөредилге чылынга уткуштур

ПАРТИЯ ӨӨРЕДИЛГЕЗИНГЕ — БЕДИК ШЫНАР БОЛГАШ ҮРЕ-ТҮҢНЕЛДИИ ДЭЭШ

СОВЕТ кижилер СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин боттандырар дээш сорук кириишкинниг ажылдап турар. Партияның планнарын амыдыралга боттандырарынга миллион-миллион кижилерниң бижиг шиитпирлик, политиктиг бедик медерел патриоттуг эрелээшкинверде, социалистиг чарыштың калбарыышкынында илереттинип турар. Кажан кезээдеги ышкаш, чогаадыкчы, эрес-шудургу ёзу-биле ажылдаарының үлегерчизин коммунистер көргүзүп турар. Оларның өндүр улуг чогаадыкчы күжүнүң идейлиг бүзүредилгези чүдел дээш, оон эртемниг мировоззрениниң бижиг үдезинин-ге хевирлеттинин кижизиттинин туурында болур. Коммунистерниң марксисчи-ленинчи теория, партияның төөгүзү база политиказы-биле чеңеселеңирге партия өөредилгези улуг рольдуг болур.

Коммунистерниң политиктиг өөредилгезин организастаарывга СЭКП байлак дургузулгалыг боон турар. Мурнунда чедип алдынган эң эки чүүлдерин хумагалыг камгалавышаан, чүрттүң иштики база даштыны байдалдырда өскерилгелерин, садымдаалап, партийжи чырыдышкынны партия доктаамал сайзыраңгайжыдып турар. СЭКП-ниң XXVI съездизи коммунистерниң марксисчи-ленинчи өөредилгезин организастаарының мурнакчы дуржулгазынга бедик үнеледип берген болгаш оон-биле чергелештир партийжи өөредилгениң ажыктыын кудуладып турар, ону организастаашкыда шыңгыы четпестерни демдеглээн. Съезд партия өөредилгезин экижилерниң кол-кол углачыышкынарын тодараткан, оон шынарын болгаш үре-түңнелдиг чоруун шиитпирлиг бедиринииң сорулгаларын айтыкан.

СЭКП Төп Комитединиң Отчёт плетикелинге эш Л. И. Брежнев партия чырыдышкынында кол айтырыг чүл дизе, оон үре-түңнелдин болур дээрин онзалап демдеглээш, мынча дээн: «Бистер партиянып политиказы массаларның ажыл-херээ-биле сыры холбашкан турарын, партия чырыдышкыны кижилерни, В. И. Ленининиң сестери-биле чугаалаарга, «коммунизмниң ёзулуг негеп турары ышкаш, шак мынаар хөделир» кылдыр өөреткен турарын күзеп турар бис. Өске сөс-биле чугаалаарга, чугаа болза, партиянып идей-теоретиктиг, политика-кижизидилгелиг, организакчы болгаш ажыл-агыйжы ажылдарның чаңгыс зай тудуш холбашкак чоруун херек кырында чедип алырын дугайында чоруп турар». Ол болза бирги ээлчегде партия өөредилгезинге кижилерниң хамаарылгазындан хамаарыжыр дээрзинче идеологиктуг, пропагандисчи активтиң кичээнгейин ол угландырган. Теориянып болгаш партиялыг политиказының ең чугула айтырыглары коллективтиг сайгарыл көөрүнче кижилер боттары хандыышмыр, соңуургап турар бүгү айтырыгларыга харыылаңы алыр, боттарының идей-политиктиг биилиин немеп, байыдар ужурлуг.

СЪЕЗДИНИҢ шиитпирлерин, эш Л. И. Брежневтиң айтышкынынарын удуртулга болдургаш, «СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерине дүүштүр партия өөредилгезин улам ынай сайзыраңгайжыдар дугайында» доктаалды СЭКП ТК хүлээп алган, ында съездиниң айтышкынарын улам хөгжүткен болгаш тодараткан. Партия өөредилгезин амыдыралдың, коммунистиг тургузуушкунуң чаа сорулгаларыга ам-даа долузу-биле харыылавайн турарын, ону иитилел политиктиг болгаш ең чугула бүдүүлгени сорулгаларны шиитпирлээри-биле четпес холбаштырып турарын СЭКП тергиин Пленумунуң материалдарында онзалап демдеглээн.

СЭКП ТК сайзыраңгай социализмниң негеделери-биле дүүштүр, делегей ареназында идеологтуг демиселдиң негеделеринге дүүштүр, коммунистерниң өөрүп турар иитиң ёзулуг хамы социал-философтуг илередилгелери чедишкен социализмниң концепциязында көргүстүүп турар. Ажыл-агыйны чурт экстенсивтиг чорударындан интенсивтиг арга-методтуг-биле чорударынче шаңкын эргилдени кылырының эргежок чугулазы теория талазы-биле үндезилеттинген, иитилел амыдыралынга эртем-техниктиг революцияның ролюнуң чүүлдериниң, чедишкен социализмниң үе-чадазында социалангыларның ылгалдарының чиде бээрининг, интернационалдыг болгаш социал төөгүлүг иитилешкек чорук —совет улустуң хевирлеттинип тургустунганының чугула чүүлдери ажылдап ылдынган.

КОММУНИЗМНИҢ идеалдарын бадыткаары дээш демиселдиң бирги одургуларынга чоруур телээде, коммунист бүрүүң марксисчи-ленинчи өөредилгени доктаамал шиңгээдип алыр ужурлуг. Ол сорулганы шиитпирлээринин эргежок чугулазын, а ол шаңкын коммунистерниң иитиң эртем-билииниң база политиктиг белеткелиниң деңнелип барымдаалаан. СЭКП ТК партия өөредилгезиниң чаа структуразын бадылаан: аңаа аныяк коммунистерниң школалары, марксизм-ленинизмниң үндезинеринииң школалары, эртемниг коммунизмниң школалары, партия-ажыл-агыйактивиниң школалары, теоретиктиг база методологтуг семинарлар. марксизм-ленинизм университеттери кирер.

Чаа өөредилге чылында СЭКП-ниң XXVI съездизиниң материалдарын кызы-бүрүү курстарны сырый холбаштырып турган, улам шиңай ханыладыр өөренирин көрүп турар. Амгы үеде партия комитеттери, эге организациялар, политиктиг чырыдышкынның бажыңнары болгаш кабинеттери партия өөредилгезиниң чаа системазынга четчелээшкин талазы-биле улуг ажылды калбартып турар. «Семинарларның дыңнакчыларының санын көвүдедириңге эмин арттыр хандыышайн, херекти өөредилгенин, бирги ээлчеде, коммунистерниң өөредилгезиниң шиитпирлиг угландырары чугула хирее— деп, эш Л. И. Брежнев чугаалаан. Чүгле мергежилдиг пропагандист кадрлар четчир таварылгада школаларны база семинарларны тургузар доозарын Төп Комитет онзалап демдеглээн.

ПОЛИТИКТИГ өөредилгениң хевирлерин шилип алырының калбак аргалары коммунистерниң мурнунга ажыттынып турар. Ону шилип алыр талазы-биле оларга партия организациялары, пропагандистер дузалаар хүлээлгелиг. Маңаа эки туранын принцизин хажык чокка салгарын айтып турар. Ону чүгле коммунистерниң эртембилиин, соңуургалдарын болгаш профессионал ажыл-чорудулгазының онзагай байдарын шиңгээдип алыр ёзулуг. Кандыг-бир школага дыңнакчыларны ёзу барымдаалап массалыг-биле кииp «данзылаар» чоруктуу болдурбас херек.

Аныяк коммунистерниң школаларын СЭКП-ниң Уставын, партияның программалыг документилерин, партия тургузуунуң үндезинерин өөренирп-биле партияга кандидаттардан болгаш СЭКП-ге чаа хүлээп алдынгандардан четчелеп тургузар. Ол школаларны партия хооркомиарының база райкомнарының чанында колдады тургузар, эргежок чугула апарганда улуг партия организацияларынга тургузуп болур. Өөредилгенин программазы ийи чылга көрдүгнеп. Ортумак эртем чедип алдаан аныяк коммунистерге ортумак школаны доозарын сүмелеп турар.

Марксизм-ленинизмниң үндезинеринииң школаларын эң кол айтырыгларны коллективтиг чугаалажып көөрүнүп, дыңнакчыларга дуза чедиреринииң, а ол ышкаш, хыналданың хевири апаарлар.

Теоретиктиг семинарларга коммунистер СЭКП-ниң XXVI съездизиниң документилериңге дүүштүр марксисчи-ленинчи теорияның өйүкелген айтырыгларын, социалистиг революцияның, социализмни болгаш коммунизмни тургузарының, совет патриотизмниң болгаш пролетарскиинтернационализмниң, социалистиг демократияның, политиктиг системаның, СЭКП-ниң даштыкы политиказының, коммунистиг кижизидилгениң теориязының болгаш практиказының, национал харылзаалдарының, делегей ареназында идеологтуг демиселдиң, партия тургузуунуң айтырыгларын, социал чорудулгаларны эртем талазы-биле башкарарының айтырыгларын чугаалажып көөр апаар. Коммунистиг тургузуушкунуң өйүкелген айтырыгларын чугаалажып көөрде эртем-техниктиг революцияның экономиктиг талаларын, камналгының болгаш хумагалыг чоруктуң айтырыгларын кол чөрен ээлээр ужурлуг.

ССРЭ-ниң ЭА-ның методологтуг семинарларының Төп Чөвүлелиниң болгаш марксисчи-ленинчи өөредилге талазы-биле ССРЭ-ниң Чырыдышкын министерствозунуң чанында Чөвүлелдиң ажылын СЭКП ТК чүүлдүг деп көргеп. Методологтуг семинарларга эртем интеллигенциязы, ддээп өөредилге чөрлериниң башкылары эртем-техниктиг революцияның, экономиктиг болгаш социал хөгжүлденин, иитилел болгаш бойдус эртемнериниң философтуг айтырыгларын, уран чүүл интеллигенциязы—социалистиг культураның, литератураның болгаш уран чүүлүн айтырыгларын сайгарын чугаалажыр. Политиктиг чырыдышкынның бажыңнары болгаш кабинеттери семинарларның удуртукчуларынга доктаамал дузаны көргүзер болгаш оларның ажылынын ең эки дуржулгазын иитилештирип иептеридир ужурлуг.

Революстуг теорияны боттөөредилге-биле өөренирлерге дузалажыры-биле ддээп, ортумак өөредилге чөрлериниң башкыларындан консультантыларны тургузар ужурлуг. Чогуур консультантыларны шилип алырынче партия комитеттери кичээнгейни салыр херек. Олар дээрге теорияны эки билир, теоретиктиг билигилерин практика-биле холбап чыдаар, партийжи пропаганданың методиказын эки билир кижилер болур. Чүге дээрге марксисчи-ленинчи теорияның нарын, өйү келген айтырыгларын бот-өөредилге-биле өөренип турар ддээп эртемниг эштер, специалистер консультантылардан сүме алыры-биле келир болгай. Олар кандыг шыналыг сүмелерни, консультацияларны алыр болдур, оларның билииниң деңнели, теорияны шиңгээдип алырында хамаарылгазы оон хамаарыжыр.

СЭКП ТК-ның айтышкынының ёзугаар марксизм-ленинизм университеттериниң ролюн бедидер ужурлуг. Партия, совет, профэпилел, комсомол болгаш ажыл-агыйажылдакчылары, партийжи активтер политиктиг ддээп эртемни шиңа чедип ап турар болгай. Университеттериң кол сорулгаларының бирээзи—партия болгаш комсомол өөредилгезиниң системазынга, экономиктиг өөредилгеге пропагандисчи, партия комитеттериниң, «Билиг» иитилелиниң лекторларын белеткээри болур. Марксизм-ленинизм университединге дыңнакчыларны шилип, алырда олче кичээнгейни угландырар херек. Моон соңгааргы үеде пропагандист база идеология ажылының организакчызы кылдыр ажылдап болур кижилерни олче бир дугаарында өөредип чорудар апаар.

Дыңнакчыларның боттарының идепкейин көдүрбейн, политиктиг өөредилгениң дээштин чедип алдынмас. Иштеклерни болгаш рефераттарны сайгарып чугаалажыры, дистуттарны, дискуссияларны, конференцияларны, беседалажыышкынарны эрттирери дээн ышкаш, кичээлдериниң оон-даа өске хевирлерин политкичээлдерге ажыглап болурун партия организацияларының ажылының хөй-хөй чижектери бадыткап турар. Дыңнакчыларның күш-ажылчы коллективтерге, чоңнуң чурттап турар черинге политиктиг беседа кылып бээри, партия организациязының даалгазы-биле « идей-кижизидилге ажылының байдалын аналиатээри, хөй-иитинин саналын өөренип көөру, бүдүүлгени болгаш экономиканы анализтээрине практиктиг даалгаларны күүседири ышкаш иитилел-политиктиг практиканың оон-даа өске хевирлери эки көргүстүүнеп. Политөөредилгенин ол хевирлерин билдилеп ажыглаарынга өөредири — политчырыдышкын бажыңнарының болгаш кабинеттериниң кол сорулгазы болур.

ПРОПАГАНДИСТЕР -биле ажыл — марксисчи-ленинчи өөредилгеге партийжи удуртулганың кол кезээ болур. Пропагандистерниң ролюнче, оон мөзү-шынарынче болгаш ажыл-херекчи чоруунуң характеристиказынче оны кичээнгейлик Төп Комитет бодунуң доктаалында угландырган. Ол бүгүден оон ажылының чедишкини хамаарыжыр. Бижиг билиглер, угаан-бодал культуразы, кижилерни дыңнап билири, сагыш-бодалдын күжү-биле билидиирери, бодунуң үлегер-чижээ-биле сорук киирери — бодунуң идеологиязының болгаш политиказының иептередикчилериниң партияның негеп турар талаалары мындыг. Партияның пропагандизи политиктиг, медерелдиг болуп турар болуушкунарны хандыр анализтеп билир, ленинчи херек ддээп идепкейлиг демиселчи, коммунистиг моралдың кандыг-даа хажыдыышкынынарынга эптеп чок демисежир — мындыг мөзү-шынарлыг болур ужурлуг.

Марксисчи-ленинчи теорияны пропагандалаарының чугула херээнге боттарының эмгеттиизин, билиин -бараалагдып чоруур коммунистер бедик хүндүткелди болгаш кичээнгейин чедип ап чоруурлар. Пропагандистерни болгаш консультантыларны, политчырыдышкынын бажыңнарының болгаш кабинеттерининг ажылдакчыларын хөй чылдарда үре-түңнелдиг ажылдааны ддээп шаңнаары-биле Ленинчи хүндүлел бижиктиг болгаш стол кырынга салыр медальды тургускан. Өөредилге чылы эгелээр мурнуу чарымда, сентябрьның соолгу субботазында, Пропагандистиң хүнүн эртгирерни практикалаарын СЭКП ТК деткээн. Пропагандистиң хүнүү — ол дээрге партийжи пропаганданың чогаадыкчы күштериниң көрүдези-дир.

Пропагандист кадрларны камнап хумагалаар дугайында ленинчи айтышкынынарны удуртулга болдурбушаан, оларның билиин болгаш мергежилин бедидеринге таарымчалыг байдалдарны партия тургузуп турар. Пропагандист кадрларны белеткээринииң перспективтиг планнарын партия организацияларында ажылдап кылып турар. Хөй-хөй партия организацияларында пропагандист кадрларны аттестатап турары улуг ажыктыг боон турар. Пропагандистиң ажылы улуг күжениишкинниерни негээр болганда, оларны хөй-иитин даалгалар-биле чүдүрер чоруктуу болдурбазын СЭКП ТК даандырган. Партия өөредилгезиниң системазын чаа өөредилге чылында четчелээринин үезинде СЭКП ТК-ның ол айтышкынын барымдаалап көөр ужурлуг.

Политиктиг кичээлдер эртгирериге удуртукчу ажылдакчыларның киржилгези пропагандистиң ат-алдарын дыка көдүрген. Оон туниелиглер чурттуң, хоорайның, районнуң аммадыралынга хамзарышкан айтырыгларга билдилиг харыларны алырының аргазы бедээнинден дыңнакчыларның соңуургалы улам улгатканда Оон-биле чергелештир политиктиг кичээлдерге удуртукчуларның киржилгези ажылчы чон-биле оларның харылзаазын быжыглаарының немелде болгаш ажыктыг хевири болуп турар.

Пропагандистиң билиг-мергежилин бедидеринге ийи неделя дургузунда оларны бүдүрүлге ажылыдан хостаап, өөредир курстарга өөредилге дузалап турар. Курстарга белеткелди пропагандистерниң 20 хуузунган эвээш эвези чылдың-на эртер апаар.

Партия хооркомнарының болгаш райкомнарының чанында доктаамал ажылдаар семинарларның ажылынче кол кичээнгейни угландырар херек. Олар өөредилгениң идепкейлиг хевири болгаш турар, пропагандистерниң теоретиктиг болгаш методиктиг биилиглерин калбартып турган, кижилерниң идепкейлиг дагдыныкчызы болгаш кижизидикчиэ кылдыр пропагандисти чанчыктырып турган, кичээлдерни чогаадыкчы, солун эртгирериге оларны белеткээрин ол хевирлерни алыышыдан дүүштүрүп болур ийик. Чогаадыкчы ёзу-биле тайылбырлап чугаалажырының, кичээлдерге дыңнакчыларның идепкейлиг бөлүр чоруун улам хайыыктырар болгаш деткиир талазы-биле аргага школаларның болгаш семинарларның удуртукчуларын чепсеглээри эргежок чугула.

Пропагандистерге чогуур үезинде шынарлыг информацияны бергениндеи дыка хөй чүүлдер хамаарыжыр. Иитилгеш СЭКП райкомнарынга, хооркомнарга информация талазы-биле тускай система тургустунган турар ужурлуг. Пропагандистерниң мурнунга партия, совет, ажыл-агыйудуртукчуларының иletкел кылыры иштин чүрүм болган турары эргежок чугула. Пропагандистерже мындыг кичээнгей оларга улуг дузаны чедирер.

ПАРТИЯ өөредилгезиниң деңнелин бедидеринің дугайында сагыш салбышаан, марксизм-ленинизмни өөренирпнге партия кежигүнү эвестеринин ёзуп орар сонуургалын СЭКП ТК барымдаалап турар. Революсчу теориянын, СЭКП төөгүзүнүң иштики болгаш даштыкы политиканың дугайында лекция пропагандазының шынарын бедидерин партия комитеттеринге, «Билиг» иитилелиниң организацияларынга ол доктаал дагзын турар. Иитилел-политиктиг иомчулгаларны, улусчу университеттерниң, лекторийлериниң болгаш кинолекторийлериниң четкизин улам калбартыры көрдүүнүн турар: Партийжи пропаганданың массалыг хевирлерин миллионнарның ёзулуг ленинчи университединг болур ужурлуг.

Политиктиг өөредилгениң шынарын болгаш үре-түңнелдиин бедидер дугайында Төп Комитеттиң айтышкынынары комсомолдуң политчырыдышкынынга база хамаарыжыр. Теорияны өөренирпнің коммунистиг тургузуушкунуң практиказы-биле холбаарын ында биче эвес черии ээлээр апаар. «Ол өөредилге комсомолчуларның практиктиг ажыл-херектери-биле, оларның хүүда амыдыралыбиле тудуш холбашкан турар кылдыр — марксисчи-ленинчи теорияны өөренирпнің комсомол нынчаар тургузар ужурлуг» — деп Л. И. Брежнев демделээн. Революсчу демиселдиң болгаш социалистиг тургузуушкунуң, марксизм-ленинизмнин үндезинеринин, партияның политиказының өйү келген айтырыгларының төөгүзүн өөренири — совет аныяктар коммунистиг үзаан-бодалга хевирлеттинип кижизиттинеринге кол чүүл болур. Комсомолдуң политөөредилгезинин системазынга эң эки пропагандистери партия организацияларының чанчыл ёзугаар чорудар ужурлуг.

Ажылчы чоннарның экономиктиг өөредилгези пай өөредилге чылында улам ынай көгжүдүлге ажыглап, СЭКП XXVI съездизиниң шиитпирлерин чедишкинниг күүседирине бүгү-ле чүүлдерни кылыры болгу.

(«ПРАВДАНЫҢ» август 11-де үнген чүүлү).

ЧИДИРИГЛЕРНИ БОЛДУРБАЙН, ШЫНАРЛЫГ БЕЛЕТКЭЭР

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арыңда).

чылдан чылче күүсетпейн турар. Ол шыкаш чамдык белеткел организациялардың ажылы база-ла ыңдыгларындан дээредевес. Республикада 31 совхоз, оон иштинде Өвүр, Тес-Хем районнарның шупту ажыл-агыйлары мал содарының планын эрткен беш чылдың чангызынга-даа күүседип шыдаавал. Оон кол-ла чылдагаанын — продукциянын будуреринге улуг хожудаашкын.

Оон-биле чергелештир ажыл-агыйларда эвээш сут, дүк болгаш өске-даа продуктуларның күралвырларын камналга чок ажыттап, харындаа кайы-хамаанчок төгчелеп турарының фактылары хөй. Көрүнеге садар продукциянын совхозтарда багай белеткээйиндеи хөй чидиригдер болуп турар. Эрткен чылын сут үлетпүрүнүң будуреглери, бирги ээлчеге Кызылдың сут комбинады, продукциянын совхозтарга боттары барып хүлээп алыр болгаш боттарының машина-техниказы-биле сөөртүп алыр дешилгелиг арганы мынчага чедир шиңгээдип албаан.

ОӨН-БИЛЕ ЧЕРГЕЛЕШТИР сут үлетпүрүнүң будуреглери, күрииспекциялар чоңдан сут садын алырын эң-не куду деңнелде боттандырып турарын айтыр херек. Тываның сут комбинады эрткен чылын чүгле 84 тонна сүттү, азы чоннуң хуузунда инектериниң бир бажынга оналаштыр деңгүп-ле 4 кг-ны садын алган.

БИСТИҢ РЕСПУБЛИКАДА ээттиг будурүп-даа, белеткеп-даа турар организациялардың ажылында хөй четпестер барын илеткелчи болгаш санал бергеннер дёмделээн. Совхозтар чыл бүрүде улуг когаралга таварыжы-таварыжы, ортумак деңгелдеиг болгаш арган хөй малды дужаарын уламчылап турар. Чижээ, «Скотопром» трестиң ажыл-агыйлары чүгле бо чылдың бирги чартыныңда планга киириштир 24 мун ажыг шээр малды дужаарга, 12,5 муну ортумактан куду деңгелдеиг болгаш арган болган. Ол ышкаш хөй сайның хой, өшкүнү кыргаан дораан эът комбинаттарынга дужаап турары кончуг шын эвес болгаш ону болдурбазының шыңгыы хемчегларни алыры негеттинип турар.

Оон кадында күрүнеге садар малды сөөртүп, сүрүп, комбинатка дужаап турар үеде база улуг чидиригдер болуп турар. А эът комбинаттарының төлээлери малды совхозтарга барып хүлээп ал, боттарының транспорту-биле сөөртүп алыр эптиг, дешилгелиг арганы база-ла ажыглавайн турар. Моон соңгаар ол айтырыгны шиитпирлээр ужурлуг.

БУДУРУЛГЕЛЕРНИҢ, ал-бан, организациялардың база чоннуң хуузунда дүзалал ажыл-агыйның хөгжүдүп, артыкшылдыг продукцияны садып, белеткээри база-ла ол-гур деңнелле организастаттынмаан. «Скотопром» трест улустан мал садып алырының беш чыл планын күүсетпээн, а бо чылдың бирги чартыныңың планын база 76,3 хуу күүсеткен. Ол ышкаш чурттакчы чоннга мал, куш азырадып, садар талазы-биле кереэни бисте чаңгыс-даа совхоз чарбаан.

АЖЫЛ-АГЫЙЛАРГА дүк будурериң көвүдедириңге, ылаңгыя дүктүң шинарын экижилерниң хереглекчи биле будурүкчүүнүң — пөс-таавы фабриказы биле совхозтарның аразынга дорт керээни чарып алыры улуг ужур-духалыны барымдаалаваш, ол арганы моон соңгаар улам калбаа-биле ажыглаары чугула дээрэн курала демделеттингеп.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ белеткел организациялары дүктүг тон кылыр алгы-кеш чиг-эдин, аңныыр-тывыш продукциязын, азырал амытанарның кежиң белеткээрининг бөлүк чыл планнарын багай эвес күүсеткеп.

Ынчалзажок бода мал кежи болгаш хаваи кежи белеткээрининг беш чыл планын республика күүсетпээн. Ол чылдарда 47,1 мун бода мал, 61,7 мун хаваи кежи күрүнеге чедир саттынмаан. Ында эът комбинаттарының бурүүзу база бар. Ол ышкаш совхозтарда мал сөөрүп пунктуларның тургустунмайы, тускай шалының ажылдакчыларның чогу улустүң хуузунда малының ыдын-да, кежин-да хөйбиле белеткээр арганы бербейн турар.

КАРТОФЕЛЬ БОЛГАШ НОГААЛАР будуреринин планнарын совхозтар чыл бүрүде күүсетпейн турарындан республика ол продуктуларбиле бодун боду хандыртынып шыдавайн, 3,5 мун ажыг тонна картофельди, 2 мун ажыг тонна ногааларны чыл саныңда өске черлерден садып, сөөртүп алыр ужурга таварыжып турар. Ынчанмыже белеткел организацияларының, болбаазырадыр база кылыр будуруглелериниң, садыг организацияларының база совхозтарның боттарының бурүүзу-биле дыка хөй продукция садып алыкчыга четпейн үрелип, октяттынып, канчаар-даа аяжок хөй чидиригдер болуп турар. Чижээ, эрткен чылын «Барлык» совхоз 500 тонна капустаны кайнаар-даа, кымга-даа садып чадаашкан.

Продукцияны хүлээп алыр, болбаазырадыр база садар организацияларның амгы белеткелинин байдалын алгаш көөрге, эрткен чылдаазындан өөрүнүүр чүве чок. Тускай дугуржулга ёзугаар, Респотребсоюз болгаш Садыг министерствозунуң базазы картофельди, ногааларны боттарының транспорту-биле совхозтардан барып сөөртүп алыр хүлээлгелиг. Ынчанмыже ногааларның чаа дужуулуг совхозтар боттарының күжү, машина-техниказы-биле сөөртүүн амта чедир үламчылап турар, оон кадында белеткелчилер эккелген продукцияны ында-бүрүү үндезин чок чылдагааннар-биле хүлээп албайн, машиналарны дедир чоруун турар фактылар бар.

ТЫВАНЫҢ ДЕВИСКЭЭРИ тоорук, мөөгү, чайгаар үнген кат-чимис-биле онзагай байлак. Ол хирезинде, оларны чыып, белеткээринин планнарын Респотребсоюз Ынаа ажыл-агый министерствозу, Аңнымар-тывыш ажыл-агый эргелези чылдаа чилее күүсетпейн келгеннер. Онгу беш чылда 142 тонна кат, 86 тонна мөөгү, 1268 тонна тоорук күрүнеге чедир сэттынмаан. Оон кол-ла чылдагаанын арга-арыгын байлаа чыырын болгаш хүлээп алырын чер-черлерге четпес организастап турарында.

Х-К. МОНГУШ.

Коммунист дугайында чугаа

ДАГДЫНЫКЧЫ

Эртенги күн үнүп орда-ла Дүргеи хемниң унунда иогаан алаак-шыктарда, ажык оймак-тарда, аяннарда машина-техниканың даап-шимээни дирге-лип, сигенчилерниң ажыл-ижи хайныгып үнер. Ында алаак-тарда, шыктарда бедип үнгүлээп улуг-улуг сараатгар, овайтыр салгылаан хөпээннери-ни көөрге, кижиниң сагыш-сеткили хайныгар. Агаар-бойдустуң берге байдалдары турза-даа, Кедрэ ажыл-агыйның дуржулга станциязының ажыл-ишчилери келир - кышка уг-кушгур малга бижыг чем-сууриу тургузар дээш чарыш-та хаара туттунган.

Ол шалыпчы иштиң ёзулуг мастерлери ында хөй. Ындыг-ларның бирээзинге хоочун ме-ханизатор, коммунист Иван Петрович Оглезнёв хамаар-жыр. Ол бо хүнүерде мал чеминиң белеткелинде ажылдап, механизаторлар аразында со-циалистиг чарыштың тиилек-чили болуп турар. Адаа эш-көрү чоргаарланыр. Хоочун ме-ханизатор чыл санында-ла се-зоннуг ажылдарга ынчаар мурнуку одурутга туржул, ажылдап келген. Аныяктар-ның сагыш човагыр дагды-ныкчызы Иван Петрович-биле моон мурнунда чылдарда че-же-даа катап ужурашкан бис.

...Когурумнуг куу чазыг чүве. Ынчан ол Кедэ ажыл-агыйның дуржулга станция-зының механизастаттынган хо-ву-трактор бригадазынга та-раа чаптырып турган. Довура-доозундан оон чүгле ийи караа кыланнаар, ажылга эрес-соруктуун көргеш кижи магадаар чораан. Ынчан хоо-чун коммунист база-ла мур-нуку одурутга турган.

Бо удаада оон-биле чаагай чыттыг ногаан сиген шелүге, бачым иш хайныкпан үе-де ужуражып, дыка ур-даа чугаалашпадывыс. Бистиң кел чыдарывысты көрүп каап, пресс сөөрткен трактору тур-гузуп, моторуп өжүре тыртып кагды. Диштерин агартып хү-лүмзүрүп, күдер хүрең арны улам көрүштүр апаргап, угаан-гыр карактарының оттугаштар-ы кыптыгып тура, чугаалады:

— Утпас-кагбас өнүктерим келген ышкажыл. Экии, өнүктер!— деп, ол хөлүг чугаалап-дыр.

— Үүле бүтсүн!— дидивис.

— Чоруунар-ла чогузун!— дээш, мөге-шыырак холдары-биле ийи холдап мендилеште. Оон чөрле чаңчылы ындыг киижи. Ужурашкан эш-өөр-оюле ийи холдап мендилежир, өйүштарын өрү алзы аянныг сунуп алган болур. Улуг-даа, бичө-даа кижилерни ынчаар хүндүлээр.

— Кайы хире ажылдап тур силер, Иван Петрович?— деп, айтырдывыс.

— Силер көөрүнгеге кандыг ышкаш? Багай болза шүгүм-үүлеп-даа көрүңер. Чөрле тура дүшпейн-не ажылдап келдивис.

— Бригадириниң мактап турары-даа чөп-түр... Хары угда ийи дүргек пресс кылыр чаа агрегат биле ажылдап ту-рар-дыр силер. Ынчангаш ажылынарны чөрле сонуур-гап келдивис. Чаа машинаны ылап билдилиг ажылгап ту-рар ышкажыңар чүү, Иван Петрович?

— Эртьен чылын-на маңаа ажылдаан кижи мен. Ынчан харын меңээ элээп берге, ка-рын турган. А бо чылын бо агрегатка ажылдаарга чиик ышкаш, мергежий-даа берген-дир мен — диди.

Иван Петрович чаа пресс-биле ажылдап, хары утра ийи рулон-биле дүргег тырттырып, пресстеп турда шалыпкын-на.

— Чаа машина-биле сиген пресстээрге, хүнде нормазы чежел, Иван Петрович?

Ол хая көрүнгеш, трактор-рунче, аңаа көжүп каап пресс-машиназынче айытказп чу-гаалады:

— Чээрби тонналыы пресс-теп кылыр чүве-дир.

— Силер хүнде ийи норма чедир күүседип турар болду-нар але, Иван Петрович?

— Харын аан, мен часкаан кайын ынчаар ажылдап пы-даар мен. Виктор Федосеевко сутлар-биле чаржып ажыл-даап, ол хире чедиритпер-дир мен. Социалистиг чарыштың күжү-дур.

Хоочунуң оозу шын. Виктор — аныяк механизатор, Иван Петровичиниң күш-ажылчы өөреникчизи. Дагды-ныкчының үлегерин эдерип, оон хөй түүлүг өөрөнип ал-гаш, ам шыырак механиза-торларның санынга киргеп. Чамдыкта дагдыныкчызының көргүүүн ажыртыпгар апар-ган.

Коммунист Иван Оглезнев Дүргулга станциязынга ажыл-дап келген чылдарында хөй-хөй аныяктарны механизатор-ның мергежилгинге өөрөткеп. Он-он аныяктар ону хүндү-дээр, аңаа чоргаарланыр. Иван Петрович механизатор мерге-жилгинге сеткилинден бердин-ген, ол ажылды бедии-биле үнелеп-даа чоруур. Бо чугула ажылдың харыысалгазының дугайыи ол мынчаар чугаа-лаар:

— Механизатор кижи агро-номдан дудак чок билиглиг болур үүрлүг. А механик биле инженер дег бодунга шынгыы негелделиг болур. Ынчалнас болза, канчап та-раа тарып чиирил? Малга хөй чемни канчап тарып өстүрүп алырыл? Черни болбазыра-дырының агротехниказын бил-бес болза, канчап трактор азы комбайн башкарып, тарааны канчап чаштырып, ажаарыл? Хөйну көрген, хоочун механи-затор чүвениң шынын чугаа-лап орары ол.

Ынчангаш аныяктарга бо-дунуң дүржулгазын өөреди-ринден аңгыда, оларга шын-гыы негелделиг. Ылаңгыя тех-ника септелгезинин үезинде ол хензиг-даа эренгейлээр чо-рукту чандыр көрбес. Техни-маны камныг эдилээр дугай-ында оон чагыыл, негелдеэнн аныяк механизаторлар сагып, дыиаап чоруур. Бо хүнүерде Иван Петрович сиген пресс-тээриниң хүн нормазын ийи катап күүседип турарының бир кол чылдагааны ында. Оон трактору үрелиишкин чок. Көөрге дүне-хүндүс да-вес ажылдаан-на турар. Кежээлерде хоочуунуң агрега-дының даап-шимээни улам аянныг дыңналгылаар.

— Бо чылын кандаашкын улуг болду. Ынчалза-даа бис-тиң механизаторларывыс кыш-ка удур ниитиниң малынга бижыг чем-сууриу тургузар дээш кызымаккай ажылдап турар. Алган хүлээлгевисти күүседип шыдаар бис.

Дүржулгалыг механизатор-биле чугаавыс узун эвес бол-ганы харааданчыг. Могаг бил-бес механизатор сиген пресс-тээр агрегадынче базыпты. Нормазын ажыр күүседириниц дугайында бодал-биле ол трактورунга чеде берген. Бөгүн база кара дүн дүшкүже чедир ажылдаар.

— Партия обкомунуң III пленумунуң шиитпирлерин күүседип, малга четчир сан-ныг чем-сууриу тургузарыгга бүгү-ле күжүвүстү үвдүрүп турар бис. Агаар-бойдустуң байдалы берге-даа болза со-рулгавысты ылап-ла күүсе-дир, кышка үлегерлиг белет-кенир ужурлуг бис — деп, оон бүзүрелдиг сөстерин узун оруккa чоруп ора сактып чордум...

Таңды эдээнин делгемнеринде, Дүргеи хемниң ол-бо эрик-терииде алаактарда сиген кок-кен тракторлар, сиген пресс-тээн агрегаттарның даап-ши-мээни дан бажындан кежээ дүн дүшкүже чедир үзүктел чок. Ында коммунист Иван Петрович Оглезнев ышкаш төлептиг, эрес-шулургу кижи-лер мал чеминиң белеткелинде даара туттунган, шалыпчы иштиң муриуку одуругларында туржуп турар.

Х. ОЙДАН-ООЛ.

ДАРЫЙ ТУРГУЗАР

Барыын-Хемчик районнуң төвү Кызыл-Мажалык суурда агаар оруу-биле аргыжар пас-сажирлериңг ертээли —аэ-ропорт бар. Бо ертээлден үжүп үнген самолёттар Кызыл-Мажалык — Абакан, Кызыл-Мажалык — Красноярск, Кы-зыл-Мажалык — Кызыл ара-ының маршруттарына чонну аргыштырып келген. Адаттын-ган маршруттар-биле ужудар дээш кижилер аэропортка хөй болур болгаш оларның чам-дыктары эолчеглиг рейстик самолёдун хүнзедир-даа ма-наар, чамдыкта хонар-даа ужурга таваржып турар.

Ыцай-бээр аргыжар база эолчеглиг рейс-биле келген-нерни уткуп аар дээш чыл-ган чонга таарымчалыг бай-далдарны аэропортта тургус-каан. Ылаңгыя суксуп-суттат, аъш-чем аймаан садар буфет мында чок. Ону дарый тургу-аары күзенчиг.

М. МИЖИТ-ООЛ.

ЯК-40 самолёттуң пассажир-ы.

Абаһан хоорай.

ЧОННУҢ ДЭЭШТИГ КОНТРОЛЮ

Совет демократияның эң чугула кезээ — улап-башкарылга органнарының болгаш албан-дужаалдыг кижилерниң ажылын улустуң бүгү талазы-биле контрольдаары болур. «Улусчу контролёрларның ажыл-агыйжы карааидан чаңгыс-даа үрээшкин, карак ажыттаарының, тетчеглээшкинниң, сагылга-чурум чок чоруктуң чаңгыс-даа факт-барымдаазы чайлавас ужурлуг» — деп, партияның XXVI съездизинге СЭКП ТК-ның Отчёт клеткелинде айтып турар.

Камныгларның курлавырлары

Донецкиниң В. И. Ленин аттыг заводунуң металлургтары улусчу контролёрларның эгелекчи саналының ачызында энергия курлавырларын хөйү-биле камнаи алыр аргалыг болганнар. Демир прокаттап, дарганнаар станнарже шут-кази демирлерни чоорударының мурнунда изидериите ажылган турган электри энергиязын контролёрларның ачызында ажыглаваас апарган.

Изидер суугуларының газ-биле хаидырар системаларын эде кылганы энергия чидириич болдурбас арганы бергенин СЭТА-ның корреспондентизи О. Тагунов дыннадып турар.

Улусчу контрольдуң завод комитединиң чаинда тургус-каан камналга секторунуң не-гелдезин ёзугаар газты долу-зу-биле, ажыктыг кылдыр ажыглаар арганы берген эде дериишкиннерни кылган. Элек-три күжү-биле изидиишкин де-риг-хереклелерни шуптузуп камналгалыг бус одалгазы-биле солаан. Моон мурнунда доймадан үнүп турар артык газты өртедип турган чалбыыштарны өжүргеш, ону чөптүг ажыглазарының аргазын чаартыкчылар база тыпканнар. Ол ам бойдус газының чам-дыызын солуп турар.

Улусчу контролёрларның ажылдар чер бүрүзүнге кам-налга дээш чорудуп турар хы-налдазы металлургтарның хү-лээлгелериниң күүсеттинерииин идегелдиг магадылалы боол турар. Бо чылын олар чижеглеп алган 35 муң тонна оттулар түүлдү, 30 миллион кило-ватт-шак электри энергиязын камнап алыр деп турарлар. Оларның хөй кезии ам безин улусчу контролёрларның дуза-зы-биле камнаттынып алган.

Донецк.

Активке даянгаш

Саравскиниң «Светотехника» каттыжыышкынга бүдүрүлге-ниң ажыктын бедидеринге улусчу контрольдуң калбак состав-биле ажылдап турар бөлүктери болгаш постулары дузалаан. Ам оларның-биле кады чаңгыс зай план ёзугаар специалистер — технологтар болгаш мастерлер база ажыл-дап турарын СЭТА-ның кор-респондентизи А. Папета дам-чыткан.

Чижээ, моон мурнунда спи-раль-электрод цеңинге демири-ниң дең кезии брак кылдыр ажык чокка чарыгдаттынып турган. Улусчу контролёрлээ аңаа чүгле хынаида кылып, технологтардан негелде салы-ры-биле кызыгаарлаттынмазы-нар. Олар демир болбаазыра-дыр агрегаттарны чаартып, оларның шынарыига автомат-тыг контрольду тургузар тал-ы-биле технологтар-биле кады ажылдаарын шиитпирлээн. Оон түңнелинде цехтиң бүгү продукциязы чаңгыс-даа хо-лук чокка дужаттынып турар апарган.

Ол каттыжыышхын адырга социалистиг чарыштың мурнуку одуруун ээлеп турар. Мас-салыг контрольдуң дээштиг чо-руу оон ажылын улам-на эки-жидеринге улуг идиган кылып турар. Сарапскиде ол завод-туң кылып үндүрүп турар үш лампазының ийили-ле күүсе-ниң Шынар демдээ-биле маркалаттынып турар.

Сарапск.

Саваң көвүү ышкаш...

Эстониянын балык туда «Пейпси калур» колхозунуң даргазы Г. Аниковту кем-херек үүлгедип турда шуут-ла холдан сегирип алган деп бо-лур. Ол колхозтуң дузалал ажыл-агый черииин план күү-селдезиниң дугайында отчётка меге дээ бижип киирип тур-ган. Кара туразында баргач турган удуртукчуга улусчу контролёрлар шаптыктаан деп, СЭТА-ның корреспондентизи Х. Борисова дыннаткан.

Колдуунда-ла сезоннар үе-зинде ажылдаар апаар балык-чы ажыл-агыйларга дузалал бүдүүлгелериг тургузары шынап-ла дыка ажыктыг хе-рек. Ындыг турбуже, Г. Анин-ков ол ажыл-агыйны ала-чай-гаарлаашкыиче киириикеп турган. Чижээ, Тарту хоорай-ның демирден чүүлдер кылыр заводтарынга ажыглаар ыяш кылыглар бүдүрер ужурлуг турган чазанылга мастерская-зын ыяш материаллар болгаш өске-даа чүүлдер-биле хандыр-байн турган, аңаа ажылдаго бәйдал база багай болган. Ындыг болур болза, продукция бүдүрелиин планын кай-чап күүседип шыдаар боор деп балыкчылар хомудап турган-нар. Аңаа чүгле дарга мунга-равайн турган. Ынчангаш ка-жар дарга кожазында ёжыл-агый черииден бир муң хүүрек сывын садып алган, оларны «болзууу» кылдыр чагыкчы-ларга тыва барымдаазы-дыр деп, АКШ-тың конгрезиниң төлээ-лекчилер палатазының кежи-гүүү Т. Вайс ол шиитпир дугайты медеглээн. Ол шиитпирдеи ойталзар кылдыр Рейган-ны албадзарын бистиң нацио-нал эрге-ажыктарывыс, бүгү-делегейниң эрге-ажыктары не-геп турар». Дөзевилээшкин-нерниң сенат комиссиязының даргазы М. Хэтфилдтиң өөстеи-ри-биле алырга, нейтроиуут чепсекти бүдүрерии эгелээр дээн шиитпир аажок улуг дү-вүрээзиинии хайныктыра бер-ген, чүге дээрге ол чорук ядролуг дайынның чадап чогун күштелдирип турар-дыр.

Америк стратегтериң кара сагыштыг бодалдары чүл дээрге, чаа америк чалгынныг ракеталарны болгаш «Пер-шинг-2» дээр ракеталарны Барыын Европага сайгара тур-гузарын төлевилеп алганының

2. Бак сагыштыг аян-чорук

АКШ-тың КНО чанында доктаамал төлээлекчизи Дж. Киркпатрик Латин Америка-ның каш-даа чурттарынга ба-рып, Аргентинага, Эквадорга, Венесуэлага, Перуга, Уругвай-га болгаш Чилиге чораан. Америк дипломаттың тоназ-кынының сөөлгү черлери Чи-ли биле Уругвай болуп, оон чүрээнге эргим болуп турар фашистиг чили хунтаның хар-таачылары-биле, от мышаш уругвай баштыынар-биле чу-гаалажыышкынар эрттирген. Вашингтонуун «хосталгага болгаш демократизга» хан-дыкшылдыынын дугайында биезки америк удуртукчулар-ның иттиргиг чулчуруушку-кунгарыдеи чайлаш, амгы америк администрация Латин Америкада диктаторжу дер-зии ёзу-чурумнар-биле улам калбарты эдержип турар апарган. Делегейниң херек кырында АКШ-тың контролюнда турар сан-даа албан черлерик дамчыштыр оларга дуза-лаварын Рейганның чазаа кал-бартып, Пиночеттиң бөлүүнге боо-чепсекти күзелдин-биле берип, Уругвайның ёзу-чуру-мун боо-монгу-биле хандырып турар. Чилиниң болгаш Уруг-вайның найысылалдарыига баргаш, Киркпатрик ол чурт-тарже америк боо-чепсек шуушгуларын көвүдедирии аазаан. «АКШ-ка кыдыгнан» деп демдектиг боо-чепсек кандыг сорулгаларга бараан болуп турарын Сальвадорнуң чижээнден көрүп болур.

Чили хунтаны Киркпатрик өске диктатураларга үлегер-чижек кылдыр көргүскен — Пиночет-биле ужурашканы-ның соонда Чилиде «хоралак-чы элементилерин» базарының «улуг дуржулгазы» чедип ал-дынган деп, ол онзалап дем-деглээн, ынчаарга Вашингтон «хоралакчы элементилер» кылдыр дерзии ёзу-чурумнар-га удур, ол кавы девискээрде америк империализмиң эжеле-кчи политиказынга удур де-мисеижип турар национал-патриотчу күштерии биилп турар. Пиночетчилер боттарының та-лазындан «диптиң айыыл чок чоруунун» америк планнарын деткиирииге белеиии АКШ-тың төлээлекчизиниге ийлаан. Алыс сорулгазы — Кубага, Никарагуага, Гренадага бол-гаш хамаарышпас даштыкы политиканы чорудуп турар өске-даа чурттарга удур хора-лыг ажыл-чорудулга кылыры болуп турар чаа агрессии блокту АКШ-тың айтылгазы-биле Латин Америкага тургу-зарыне утланган бодунуң бо-далдарын Вашингтон чузун-баатын домактанышкыннар-биле чаап чажырарын кызы-дып турар.

Кубага удур Вашингтонуу администрациязының чорудуп турар утланышкынынче өске журумнёрии алзедип алыры-ның ораалдажышкынары Киркпатриктиң аян-чоруунуң кол чүүлү болгаи. Чижээ, Аргентинага чоруп турганының үезинде ол херээжен Ку-баны хоптап шүүлдээриите ынаы-бүрүү аудиториияны ажыг-лаап турган. АКШ-тың КНО чанында ол доктаамал төлээ-лекчизи ол хандакчы шүүл-дээшкиниң чорааны-ла чер бү-рүзүнге катаптаи турган. Киркпатриктиң аян-чоруу Каттышкан Штаттарның Ку-багa болгаш Никарагуага удур чепсектиг агрессиины бе-летксэриичe утлаигап эжелекчи политиказының илереди болган деп, Венесуэланың тайбың чөвүлелиннң удуртук-чуларының бирээзи Рикардо Молина медеглээн.

Ол бак сагыштыг аян-чорук ииин арттырбаан кылдыр чүгаалап болбас. Чижек кылдыр алырга, чили хунта дерзии-лээшкиннерии ол-ла дораан удам күштелдирип киирипкеп. А Уругвайның ёзу-чуруму Вашингтонуун негелделерииге дүжүп бергеш, өзээ АКШ-тың шериг кезээ болур «хөй национальыг чепсектиг күштер» дижир чүвеии Синайга тургузарынга киржир деп азаан.

Латин Америкага хамаарыштыр АКШ-тың ёзулуг сорулгаларын Киркпатриктин аян-чоруу база дагын сойгалап илереткен, Вашиигтон ол кавыда улустарның көөр хөөи чогу диктаторжу ёзу-чурумнарны деткип, оон чурттарының иштиик херектерии ыят чокка холгаарлап, оларның бот-эргелерии эжелекчи догдунуушкунуут хөөнү-биле до-ра көрүп турар. Венесуэланың «Трибуна популар» солуиу Киркпатриктин чоруун «дайын болгаш империализм эл-чиниинң аян-чоруун» кылдыр тодаралып көргүскен.

В. МАТЯШ,
Н. СЕТУНСКИЙ.
(СЭТА).

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЬ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

ДЕЛЕГЕЙДЕ БОЛУУШКУННАР ДОПЧУЛАЛЫ

1. Килеңнээшкиниң күчүлүг чалгыы

Арзатанзыг нейтроиуут чепсекти долу хемчээлге бүдүрүп кириптер деп АКШ-тың президентизи Р. Рейганның шиитпири чер бөмбүрзээниң янзы-бүрү буауииарында кие-ленээшкиниң болгаш удурланыышкынзарның күчүлүг чалгыын хайныктырган. Бо дээрге массалыг узутказашкынның бүгү-ле дириг түүлдерни кырып чок кылырынче тускай угландырган кедергей арзатанзыг болгаш кадыг-дошкун чепсээ-дир. Рейганның шиитпири кижи төрелгетеиии ядролуг халапче, өлүмче чыгап турар болгаш тайбыцның салым-чолун, улустар аразында душкүүрлүг чорукту чавырылдырарын шүүт-ла херекке албаавы-дыр. Ынчаарга чаагай тура-соруктуң кижилери тайбыңга, оожургалдыг келир үеге боттарының идегелдерии харын тайбың-биле, чавырыл-дырышкын-биле холбаштыры-рып турар болгай.

Бүгү делегейге кыжанган ол шиитпирни Каттышкан Штаттарның бодунда база бруу шаап турар. Чөптүг угаазы-лалдыг хөй-хөй америкаииар ону Вашингтонуун делегей байдалын чидиглендирер дээр эжелекчи, аванпюристиг угла-ныышкынының эвлечглиг ялеии, АКШ-та эң агрессчи империалистиг бөлүктер бүгү кижи төрелгетеиии амыды-ралчы эрге-ажыктарын Пентагонга болгаш иитизи-биле шериг-үлетпүр комплекизинге ажыктыг кылдыр тургузуптарынга белеиииң херечээи кылдыр үнелеп турар. «Ней-троиуг чепсекти бүдүрерии дээрге ядролуг халапче бистиң күткүп турарывыстың бот-туг барымдаазы-дыр деп, АКШ-тың конгрезиниң төлээ-лекчилер палатазының кежи-гүүү Т. Вайс ол шиитпир дугайты медеглээн. Ол шиитпирдеи ойталзар кылдыр Рейган-ны албадзарын бистиң нацио-нал эрге-ажыктарывыс, бүгү-делегейниң эрге-ажыктары не-геп турар». Дөзевилээшкин-нерниң сенат комиссиязының даргазы М. Хэтфилдтиң өөстеи-ри-биле алырга, нейтроиуут чепсекти бүдүрерии эгелээр дээн шиитпир аажок улуг дү-вүрээзиинии хайныктыра бер-ген, чүге дээрге ол чорук ядролуг дайынның чадап чогун күштелдирип турар-дыр.

Америк стратегтериң кара сагыштыг бодалдары чүл дээрге, чаа америк чалгынныг ракеталарны болгаш «Пер-шинг-2» дээр ракеталарны Барыын Европага сайгара тур-гузарын төлевилеп алганының соон дарый ийи удаа делегей-ниң хан төгүүшкүүнүг дайын-нарының ареназы болган Ев-ропа дииле нейтроиуут чеп-секти база иептередирии чедип алыксап турары болур. Ней-троиуут чепсекти бүдүрер дугайында Каттышкан Штатта-рның шиитпирии Европаның дыка хөй күрүзелериинң удур-тукчулары, чазактың дыка хөй баштыинары, политиктиг болгаш хөй-ниитичи көскү ажылдакчылар бруу шапкан. «Вашингтоннуң үүлгединшкин-нери улустарның айыыл чок чоруунга шыгыы кыжанныш-кын-дыр» деп, бөлүк авгли парламентарийлер онзалап демдеглээн.

Пентагоннуң араатанзыг бо-далдарын делегейниң бүгү депшилгелиг күштери шиит-пирлиг бруу шаап турар. Бо хүнүерде Чер планетазы дай-ныгып, улустар нейтроиуут өлүмүү болдурбас ужурлуг деп шиитпирлиг чугаалап ту-рар.

2. Бак сагыштыг аян-чорук

АКШ-тың КНО чанында доктаамал төлээлекчизи Дж. Киркпатрик Латин Америка-ның каш-даа чурттарынга ба-рып, Аргентинага, Эквадорга, Венесуэлага, Перуга, Уругвай-га болгаш Чилиге чораан. Америк дипломаттың тоназ-кынының сөөлгү черлери Чи-ли биле Уругвай болуп, оон чүрээнге эргим болуп турар фашистиг чили хунтаның хар-таачылары-биле, от мышаш уругвай баштыынар-биле чу-гаалажыышкынар эрттирген. Вашингтонуун «хосталгага болгаш демократизга» хан-дыкшылдыынын дугайында биезки америк удуртукчулар-ның иттиргиг чулчуруушку-кунгарыдеи чайлаш, амгы америк администрация Латин Америкада диктаторжу дер-зии ёзу-чурумнар-биле улам калбарты эдержип турар апарган. Делегейниң херек кырында АКШ-тың контролюнда турар сан-даа албан черлерик дамчыштыр оларга дуза-лаварын Рейганның чазаа кал-бартып, Пиночеттиң бөлүүнге боо-чепсекти күзелдин-биле берип, Уругвайның ёзу-чуру-мун боо-монгу-биле хандырып турар. Чилиниң болгаш Уруг-вайның найысылалдарыига баргаш, Киркпатрик ол чурт-тарже америк боо-чепсек шуушгуларын көвүдедирии аазаан. «АКШ-ка кыдыгнан» деп демдектиг боо-чепсек кандыг сорулгаларга бараан болуп турарын Сальвадорнуң чижээнден көрүп болур.

Чили хунтаны Киркпатрик өске диктатураларга үлегер-чижек кылдыр көргүскен — Пиночет-биле ужурашканы-ның соонда Чилиде «хоралакчы элементилерин» базарының «улуг дуржулгазы» чедип ал-дынган деп, ол онзалап дем-деглээн, ынчаарга Вашингтон «хоралакчы элементилер» кылдыр дерзии ёзу-чурумнар-га удур, ол кавы девискээрде америк империализмиң эжеле-кчи политиказынга удур де-мисеижип турар национал-патриотчу күштерии биилп турар. Пиночетчилер боттарының та-лазындан «диптиң айыыл чок чоруунун» америк планнарын деткиирииге белеиии АКШ-тың төлээлекчизиниге ийлаан. Алыс сорулгазы — Кубага, Никарагуага, Гренадага бол-гаш хамаарышпас даштыкы политиканы чорудуп турар өске-даа чурттарга удур хора-лыг ажыл-чорудулга кылыры болуп турар чаа агрессии блокту АКШ-тың айтылгазы-биле Латин Америкага тургу-зарыне утланган бодунуң бо-далдарын Вашингтон чузун-баатын домактанышкыннар-биле чаап чажырарын кызы-дып турар.

Кубага удур Вашингтонуу администрациязының чорудуп турар утланышкынынче өске журумнёрии алзедип алыры-ның ораалдажышкынары Киркпатриктиң аян-чоруунуң кол чүүлү болгаи. Чижээ, Аргентинага чоруп турганының үезинде ол херээжен Ку-баны хоптап шүүлдээриите ынаы-бүрүү аудиториияны ажыг-лаап турган. АКШ-тың КНО чанында ол доктаамал төлээ-лекчизи ол хандакчы шүүл-дээшкиниң чорааны-ла чер бү-рүзүнге катаптаи турган. Киркпатриктиң аян-чоруу Каттышкан Штаттарның Ку-багa болгаш Никарагуага удур чепсектиг агрессиины бе-летксэриичe утлаигап эжелекчи политиказының илереди болган деп, Венесуэланың тайбың чөвүлелиннң удуртук-чуларының бирээзи Рикардо Молина медеглээн.

Ол бак сагыштыг аян-чорук ииин арттырбаан кылдыр чүгаалап болбас. Чижек кылдыр алырга, чили хунта дерзии-лээшкиннерии ол-ла дораан удам күштелдирип киирипкеп. А Уругвайның ёзу-чуруму Вашингтонуун негелделерииге дүжүп бергеш, өзээ АКШ-тың шериг кезээ болур «хөй национальыг чепсектиг күштер» дижир чүвеии Синайга тургузарынга киржир деп азаан.

Латин Америкага хамаарыштыр АКШ-тың ёзулуг сорулгаларын Киркпатриктин аян-чоруу база дагын сойгалап илереткен, Вашиигтон ол кавыда улустарның көөр хөөи чогу диктаторжу ёзу-чурумнарны деткип, оон чурттарының иштиик херектерии ыят чокка холгаарлап, оларның бот-эргелерии эжелекчи догдунуушкунуут хөөнү-биле до-ра көрүп турар. Венесуэланың «Трибуна популар» солуиу Киркпатриктин чоруун «дайын болгаш империализм эл-чиниинң аян-чоруун» кылдыр тодаралып көргүскен.

В. МАТЯШ,
Н. СЕТУНСКИЙ.
(СЭТА).

ЧАЗАК МЕДЕГЛЕЛИ

ХЕЛЬСИНКИ. (СЭТА). АКШ-тың чазаанын нейтроиуг бомбаны бүдүрерии эгелээр дугайында шиитпирииге холбаштыр медеглел кылгаш, Финляндияның чазаа ындыг шиитпириниң боо-чепсекти эндере бүдүрерии улам-на күштелдирериигe чедирерии болгаш делегейде бүгү байдалга багай салдарын халдадырын айтыкаи.

Финляндияның чазаа боо-чепсекти, оон иштинде ядролуг чепсекти эндере бүдүрерии сонсадыр дээш болдуиарла бүгү чүүлдерни кылырынче база катап кыйгырган. Делегейиин бүгү чурттары ол кыйгырыгга доп-дораан, калбак-биле харыылаар, ол чаагай сорулганы боттандырарынга төлептиг үүүн киирер ужурлуг деп, ол документиде чугаалап турар.

УДУРЛАНЫРЫНЧЕ ҚЫЙГЫРЫГ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Палестия организациязының Төп комитединиң кежигүнү Фатх Абу Джихад бүгү араб улустарны Чоокку Чөөн үүкте америк политикага эң-не шиитпирлиг-биле удурланырынче кыйгыр-ган. Ол Абу-Дабиге болган парлалга конференциязынга чүве чугаалаан, ол деискээр-лер талазы-биле Каттышкан Штаттарның израильчи туружу Египет Араб Республиканың президентизи Садаттың Вашингтоига чоокта чаа ко-раанының үезинде база катап бадыткаттынганын ол чугаа-лаан. Ынчаарда америк адми-нистрацияның Кэмп-Дэвидтиң чаңгыс талалыг дугуржулга-ларын деткип турарын илерет-кен.

УДУРЛАНЫЫШКЫННЫ БОЛДУРБАС ДЭЭШ

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Ак бажың нейтроиуут чепсекти АКШ-тың Барыын Европа чурттарынга тургузар «дивейн» турарын бадыткап-даа турар болза, ындыг медеглел Барыын Европа күрүнелериниң хөй-ниитизиниң удурланыышкы-ның болгаш киленээшкиии шимээшкиннериниң чалгыын соксадыр сорулгалыг боо-чепсекти турарын шуут билдиигир.

Ол дугайын «Вашингтон пост» солуиуук дыңнадыы хе-речилеп турар. Оон бижип турары-биле алырга, АКШ-тың Барыын Европада шериг базаларының шыгжамыларында чыдар 8 дюймнуг үгер-боолар октарын нейтроиуут частыр чүүлдерлиг октар-биле солуп каантар план амгы үе-де безин Пентагонда бары билдиинп турар.

Барыын Европа чурттарының девискээрлеринде «Лэнс» дээр америк ракеталарны са-лып үндүрер херекселдер база тургустунгулаан болгаш оларны нейтроиуут чепсекти частыр чүүлдерииге чедирер херекселдер кылдыр эде тур-гузарын шиитпирлээн. АКШ-тың камгалал министри К. Уайибергериниң мииинп чу-гаалааны-биле алырга, нейт-роиуут частыр чүүлдерии АКШ-тан Европага каш-ла шак иштиике агаар-биле че-дирген турун болуп.

ВЕЛИКОБРИТАНИЯ. Ажыл бээриниң орнуига — водомёт-тар, өөредилге системазын экижидериниң орнуига—пластиктиг октар, чурттаар чер-лериниң орнуига — хорани-шыг хейлер. Великобрита-ниияның ангы-ангы хоорайла-рынга аныяктарның массалыг хайымнаашкынынга чурттуң консерватиитиг чазаанын ха-рыызы ындыг боол турар.

Британ парламентиниң Об-щиналар палатазынга чүве чугаалап турган, Англияның иштики херектер министри У. Уайтлоу, ыыскаалганнарны та-рады сывырары-биле полиция-га эң-не сайзырангай чепсекти чазак чери бээр деп турарын ёзлыткаан.

ЧУРУКТА: ыылганнарны тарады сывырар суг үгер-боозу-биле чепсегленгеи полиция машиназы.

АП — СЭТА-ның фотозу.

Англи аг-шериглер Соңгу Ирландияның черииде өлүмчидимии болгаш узутказашкы-ның үрегдээшкиннерии үүлеги-дип турар. Солдаттар болгаш кәргыс шагдаалар чурттакчы-ларның шыныг негелделерии-ге автоматтыг бооцар-биле адып, пластиктиг октар-биле боолап харыылап, он-он сонгу-ирландцыларны, колдуунда-ла херээженнерии, кырганнар-ны болгаш бичии уругларны өлүрүп, бертии-балыглап ту-рарлар.

Каттышкан Штаи черииии ол кезээиде моон-биле ам ийиги он чыл иштиике боол турар. Онза душкүүрлүг бай-дал Лондоиның чазаанын кадыг-доиккун политиказының дорт үрөкүү боол турар.

ЧУРУКТА: англи эжелекчилерииң холундан балыгланган бичии оол.

СЭТА-ның фотохроникazы.

Чаа өөредилге чылынга

БЕЛЕТКЕЛДИ ДҮРГЕН ДООЗАР

Чөөн-Хемчик райүүскомуизун улус өөредилге килдизи болгаш школаларда башкылар коллективтери школаларны база школа назыны четпээн уруглар албан черлерин 1981—1982 өөредилге чылынга белеткээр талазы-биле чамдык ажылдарны кылып чоруткан. Бо айтырыгның талазы-биле улус өөредилге килдизиниң чөвүлелинге болгаш кедүү Советтерниң күүском хуралдарынга чугаалашкан.

Школаларның септелгелерин организастыг болгаш кыска хуусаада эки шынарлыг чорудар талазы-биле школа бүрүзү боттарын планнарын чазын-на тургускан. Чаа өөредилге чылынга белеткелди Чадаананың № 2, Бажың-Алаак, Шеми, Бора-Тайга ортумак школалары организастыг чорудуп турар.

Чадаананың № 2 школазы (директору Н. Ооржак), ында башкылар коллективи адазиларни болгаш өөреникчилерни школаның септелгезинге хаара тудар ажылды организастаан. Ол школада 8—9 класстарның өөреникчилериниң септелгеге ажылдаар тускай бөлүүн организастап тургускан. Олар кабинеттер, мастерская, спорт шөлүн, стол, сайдайлар болгаш парталарны септээрин эки шынарлыг чорудуп, районнуң школаларындан мурнап дооскан.

Чадаананың № 1, 2, Алдан-Маадыр, Бажың-Алаак, Суг-Аксы ортумак школалары чаа өөредилге чылында долузубиле кабинет системаларынга кирерлер. Чадаананың № 3 школазын алгыдар ажыл чоруп турар. Амгы үеде ооң ханаларын туткан, кырын дутпан дооскан болгаш одалга системазының капитал септелгезин чорудуп турар. Хөрүм-Даг, Теве-Хая школалары котельналарының капитал септелгезин дооскан.

Суг-Хөл 8 чыл школазында ада-иелериң болгаш башкыларның күжү-биле 3 класстыг чаа тудугну кылып, а Алдан-Маадыр школазы хеп чуур бажыңның тудуун дооскан.

Кылдыңган ажылдар-биле чергелештир чаа өөредилге чылынга белеткелдерде улуг четпестер бар. Районнуң школаларында ам бо хүнүнде 64 башкы, узаткан хүнүң 19 кижилдикчи болгаш 9 пионер вожатыйы четпес, ылаңгыя орус дылдың, математика, физика, химия, төөгү болгаш даштыкы дылдың башкылары чедиштейн турар. Кажы школдар улаштыр даштыкы дыл башкылары чогундан, ылаңгыя көдүү школаларга ол эртемнерни өөретпейн келген. Ылаңгыя Хөр-Тайга ортумак школазында 11 башкы чедиштинес. Эрткен чылын орус дыл башкызары чогундан үр үениң иштинде ол эртемниң кичээлдери эртпейн турган. Башкы кадрларны четчелээр талазы-биле райкүүскомуун улус өөредилге килдизиниң талазындан ап чорудуп турар хемчеглерни кошкан.

Чадаана хоорайның, Ак-Даш, Хөр-Тайга болгаш Суг-Аксы школаларында башкылар чурттаар бажыңнар чедиштинес. Башкылар чурттап орар бажыңнарының септелгелерин боттары кылып турар. Башкылар бажыңнарын чогуур ёй-шаанда септевес, септелгете хереглээр материалларны, ылаңгыя будуктар, маныа материалды, туувбу дээн түүлдер-биле ёй-шаанда хандырбайн турар.

Районнуң школаларынга ниитизи-биле 3055 тонна хөмүр-даш, херек, оон 400 тонна хөмүр-даш дужургуйген, Чыраа-Бажы, Хорум-Даг школалары одаар түүлдерни бүрүү-биле өөртүп алган, а өскелери ам-даа өөртүп албаан.

Чаа өөредилге чылында школаларда өртке удур херекселдер дерип астыпмаан, огнетушительдер чаңгыс-даа школада чок. Школаларда артын эжиктерни дүй кадатылап каан. Ийме, Суг-Аксы, Хайыракан, Баян-Тала, Чыраа-Бажы школаларының котельнаялары, электри шугумнары айыылдыг байдалда. Ийме, Чыраа-Бажы, Алдан-Маадыр, Хөндергей болгаш дузалал школаларның одалга системаларында чамдык үүрмек септелгелер негеттинип турар. Ак-Даш, Хөр-Тайга, Ийме школаларының септелгелерин багай шынарлыг чоруткан. Ол-ла школаларның эт-херекселдерн эргижироон.

Алдан-Маадыр ортумак школазы чайгы септелгезин оозалдап эгелээн. Септелгете хереглээр материалдарын баш бурунгаар белеткевээнинден, будук, дилиг материалдары чедиштинес, школаның котельнаязы үрелии байдалда. Район школаларында котельнаяларының 13 төп насостары ам-даа чок. Суг-Хөл сес чыл школазында одалга системазының болгаш котельнаязының оңгарларын казып каан. Ону тудары 1979 чылда планда көрдүнген. Херек кырында төлевилел-смета документазызы ам-даа чок.

Районнуң бүгү кедэ Советтеринде школага өөренир назылыг уругларның дазызын тургускан. Ынчангаш школаларның чаа өөредилге чылынга белеткел ажылдарын кыска хуусаада доозары райкүүскомуун улус өөредилге киллизинден болгаш кедэ Советтериң күүскомнарындан негеттинген турар.

Н. ДАЖИНМАЙ.

Школачы чайгы дыштанылга адакталган. Чаа өөредилге чылынга чедир каш-ла хонук арткан. Чайгы хүннер уруглар халас барбаан. Дыка хей школачылар пионер лагерьлеринге дыштангылаан, өөреникчилериниң бүдүүлге бригадаларынга база ажылдап турганнар бар.

Хүн, суг, арыг агаарга дадыып, мага хандыр ойнап-хөглеп, пионержи чайны уруглар шак ынчаар эрттиргеннер.

ЧУРУКТА: бичии ооллар сугга эжингенинин соонда.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

Чай болгаш уруглар

ШКОЛАЧЫЛАРНЫҢ ҮЛҮҮ

Суурдан ырак эвесте, серииң тайганың эдээнде, дамырак кара суг шулурткайның агыы бадып чыдар. Ол дамырак сугнуң үнүн дургаар холуштур үнген ыяштар, хөлбеңнедир чалгып чыдар иогаак өзүт-сигеннинг шыктар шөйлүп чөрүткан. Оон орай кежээге чедир школачыларның каткы-хөглээшкини үзүктелбес. Олар бүдүн өөредилге чылында өөренип иедип алган үүлдерни херек кырынга амыдаралга быжыглап тураалар. Ол дээрге Владимировка ортумак школазының өөреникчилери-дир.

Мал чеми белеткээри — бүтүдениң хереэ. Өөреникчилер бо чай чазе чок, кандаашкынның болганын эки билир, төрээн совхозунуң мал чеми белеткээринге үлүг-хуузун киништиргеннер. Будук-бүрү чырын болдунар-ла шаа-биле кылырын болгаш 30 тонна сигенни белеткээрин хүлээптеп турганнар. Өөреникчилерге даалганы күүседирн ыңдыг амыр эвес болган. Арыг иштинде, хараганнар, талдар болгаш дөңгеликтиг черлерни хол кадыыры-биле кезип, оңу удур бөлүп, кургадып турган. Хол кадыыры-биле сигеп кезерипге дыка хей школачылар эш-өөрүүден ылгалып турганнар. Оларның чамдыктары трактор башкарып, сигеп бөлүп ажылдап турда, совхозтуң механизаторларындан дудак чок болганнар.

Уругларның кызымак ажылдаанының уламынан 47 тонна сигенни белеткээн болгаш совхозка хүлээткен. Будук-бүрү чыылдазы организастыг болгаш шынарлыг байдалда ам-даа уламчылап турар. Уруглар удаваа школаже күш-ажылга дадыккан өөренип киништерлер.

Л. ООРЖАК.

Таңды район.

АЖЫКТЫГ, СОЛУН

«Ак-Туруг» совхоз бо чазын Ак-Туруг дагның чиге адаанда, суурнуң мырыңай үстүү талазында, ширгай кызыл хараганныг черге культура-техниктиг ажылдарны чоруткан. Ажыглал чок анза чыткан черниң сөөскен, хараганын туруп аштаан, ниитизи-биле 16 гектар шөлдү ажылдапга киирген. Совхоз анда 16 гектар черге картофельди, 6 гектарга иогаларны олуртқан.

Булун-Терек ортумак школазының бөлүк өөреникчилери совхозтуң иогаа өстүрер бригадазынга ажылдап чайлаан. Иогаа аймаанын болгаш картофельдиң чашпакын аштап, довураан чымчадып, суггарып турган. Бо чайгы дыштанылга үезинде уругларга күш-ажылга дадыгын, ниитизе ажыктыг күш-ажылга киржип, дузалыг ажыл-херекти кылганнар. Үлүвас база катап-ла өөренип киништерлер.

Школада пионер вожатыйы Галина Антоновна Сат, башкы Мария Монгушевна Арапчор уругларны удуртуп турганнар. Ажылдан хостуг шактарда янзы-бүрү оюнкарны ойнап, маргылдаалаарны эрттиргеннер.

Ш. ДЕВЕК.

Улуг-Хем район.

КОМСОМОЛЧУ ОТЧУГАШ-БИЛЕ

Өөредилге чылы ынчан дооскуп турган. Чаа-Суур ортумак школазының комсомол эге организациязының хуралынга үетүкү калссчылар чайгы дыштанылга үезинде совхоз будуүлгезинге ажылдаарының, дутайын чугаалашкан. Будуүлге практиказының үезинде кымның кала ажылдаары тодаратынган. Сиген бригадазынга ажылдаар эн шилиидек өөреникчилерни томуйлаан, анаа 31 кижи киргеи.

Олар бо чайын Ак-Чыраада Куу-Дөң деп черге ажылдаан, хүлээнип алганы дөртеи ажыг тонна сигенни белеткээнвер. Өөреникчидер үш звенога үстүп алган, демнп каттыштырып, шудургу ажылдаанар.

Н. ДАМДЫН.

Өвүр район.

БОЛГАН ТАВАРЫЛГА

«Хөндергей» совхозтуң улуг мал эмчизи Даш-оол Сат тайгада чайлагларда малчынналрын эргижири-биле июльдуң бир хүнүнде бар чораан. Тайгалар баштары дудускектеп, сырынап каап турган. Ол Аныяк-Хөндергейни кежип чыда, бир-ле куштуң багайтыр этксиин хенертен дыпнап каан.

Машиназын тургускаш, ынаар шыргай шеттер араанче углай базыпкан. Бараадап чораан чеде бөөрге, хөлчок улуг дуруна олурган. Кижиден мырыцай хойбас — аскак дуруна болган. Качыгдаан амытанны мал эмчизи машиназынга ап алгаш барган. Дуруяны аалынга бир ай хире азырап келген. Сынган бутту өкиртер эмнээш, куштуң салмп чорудупкан.

Дуруяаны бир-ле тетчеглекчи боо-биле балыглаан болган. Экирээн куш ээзинге «четтирдим» дээнзиг, коданны долгандыр ушкаш, оруун уламчылап, өөрүнче ужуп чоруп каан.

Ш. МОНГУШ.

Чөөн-Хемчик район.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ

ЭРГИМ НОМЧУКЧУЛАР!

«ШЫН»

солунну чагыдып алынар.

Чылда чагыдылганың өртээ 7 рубль 80 көпеек.

АВГУСТ 18-ТЕН 20-ГЕ ЧЕДИР ТЕЛЕВИДЕНИЕ

АВГУСТ 18-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 9.05 — Уругларга фильм. «Ezулуг хөгжүмүү чораан». Уран-чечен телефильм. 10.15 — «Биздингирдаа бол, задетиг». 11.15 — «Ынак шүлүктери». 11.45 — Медээлер. 11.50—14.15 —Чапсар. 14.15 —Медээлер. 14.35— Документалдыг фильмнер программазы: «Инспекториун көөп чораанын». «Сатираның күжү-биле». 15.10 — Уругларга фильм. «Башкыларда туктар». 16.45 — «Хөм бомбун» клубтун шакналы, дээш» 17.30 — «Күш-ажылчы алдарның тук тудукчулары». М. И. Калинин аттыг даргаиаар — пресс херекселдерни будуүрүп турар Воровестиге будуүлге каттыжышкыны.

КЫЗЫЛДАН

17.45 — Уругларга фильм. «Аскыр-дагаа болгаш хүндерер» 18.15—«Чуруукчу болгаш амгы үе». РСФСР-нин культуразының алдарлыг ажылдакчызы И. Н. Поповтуң делегелгезинден репортаж. 18.30 — 18.45 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — СЭКП-нин XXVI съездизиниң шиитпирлерин — амыдыралга». Будуүлгеде аныяк специалист. 19.30 — А. Хачатурян — «Спартак» деп балеттен фрагментилер. Күүпенин Москвада симфониктиг оркестри күүседир. 19.50 — «Дужар черни өскерткен хереэ чок». Хөй сериялыг телефильм. 21.00— «Ye». Информастыг программа. 21.35— «Дужар черни өскерткен хереэ чок». 2-ги сериязы. 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00— 23.20 — «Футбол тайылбыры».

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

12.00 — Уругларга фильм. «Партизаның уругларын». 13.20 — С. Рахманиновтуң романстарын РСФСР-нин алдарлыг артизи А. Масленников күүседир. 13.40 — «Вьетнамның космосче стартын». Документалдыг фильм. 14.00 — «Аныяктарның адресгери». 15.00 — «Москва болгаш москвачылар». 15.20 — Спорттуң өртке удур хевиринге ССРЭ чемпионады. 16.00—16.40 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

16.40 — «Шуптузунга билдингир билдинмес кижи». Уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы.

МОСКВАДАН

17.45 — Күүпенин «Тхонг Лонг» (Вьетнам) ыры болгаш танцы ансамблиниң концерти. («Орбита-3»).

КЫЗЫЛДАН

18.30 — 18.45 — Телемедээлер. 18.50 —Чарлалдар. 18.50 — «Репин Толстойну чуруп тур». Документалдыг фильм.

МОСКВАДАН

19.00 — «Совет Эвилелиниге бараан болуп тур мен!» 20.00 —«Тамчыктыг удунар, чаптар!» «Кажар кошкар дугайында». Мультфильм. (ЧССР). 20.15 — «Делегей панорамазы». 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35—Эштиниге ССРЭ чемпионады. 22.20 — 23.45—«Марециал дугайында чүнү билир силер?» «Фильм-концерт.

АВГУСТ 19-ТА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00—«Ye». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 9.05—«Дужар черни өскерткен хереэ чок». Хөй сериялыг телефильм. 1-ги, 2-ги сериязы. 11.25— «Делегей конкурстарының лауреады Р. Хуннарил ойнаар». Фильм-концерт. 11.40 — Медээлер. 11.45 — 14.15—Чапсар. 14.15— Медээлер. 14.35 —«Апрезь революциязының дугайында шын». Афганистанга революсюшуу чаартылгалар дугайында документалдыг фильм. 15.25 — «Горизонт». «Авам, ачам болгаш мен — спортчулар бис». 16.25 — «Орус чугаа». 16.55 — «Гориястер, харыылаңар!».

КЫЗЫЛДАН

17.25—«Лебедев дугайында». Документалдыг фильм. 17.45— «Культура болгаш амыдырал». Дамчылылга. 18.15— «Мал чеминиң белеткелинин хун демдеглели». 18.30—18.45 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Эртем дугайында». Телекөрүкчүлерни чагаалары ёзугаар. 19.50 —«Дужар черни өскерткен хереэ чок». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 3-кү сериязы. 21.00— «Ye». Информастыг программа 21.35—23.20 — Футболга делегейниң эш хуу ужуражылгазы. ЧССР-нин шилиидек командазы — Европаның шилиидек командазы. Чапсарда —Бөгүн делегейде. Информастыг үндүрүлге.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

12.00—Уругларга кыска метражтыг телефильмнер программазы: «Эмилькбекте чай», «Биете цирк аалдан келген», «Эки концерттиң муңгаранчыг ужураддары». 13.00— «Кинокамера делегейже углаган». Москваның XII кинофестивалының дугайында документалдыг фильм. 14.25 — Делегей конкурстарының лауреады С. Игошинский (фортепиано) ойнаар. 14.45 —М. Шолоховтуң «Одар Төрээн чурт дээш демисежин турганнар» деп романынан үзүндүлер. РСФСР-нин улустуң артизи Н. Трофимов номчуур. 14.55 —«ПТУ-га чүү чүвеге, канчаар өөренип турарыл?» Бобруйниң уран чүүл-үлегчүр ПТУ-зунуң дугайында. 15.40— «Бистин спортчу тугузустуң адаа-биле». Концерт. 16.00 — 16.45 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

16.45 — «Шуптузунга билдингир билдинмес кижи». Уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы.

МОСКВАДАН

17.25 — «Уренгойга чедир балет». Документалдыг телефильм. («Орбита-3»). 18.15 — «Хөглүг аялгалар». («Орбита-3»).

КЫЗЫЛДАН

18.30 — 18.45 — Телемедээлер. 18.45 — Чарлалдар. 18.50 — Мультфильм.

МОСКВАДАН

19.00 — «Кодээден дамчыдылга». 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаптар!» «Кажар хой дугайында». Мультфильм. 20.15 — «Кежээки аалгалар». 20.45 — «Реставратор чаяында» Эртем-тайылбырлыг фильм. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35 — 23.10 —«Бистин бажыңывыс». Уран-чечен телефильм.

АВГУСТ 20-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 9.05 —«Дужар черни өскерткен хереэ чок». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 3-кү сериязы. 10.10 — «Буратиноиуң делегези». 10.40 — «Кижо аяк-чоруктар клубу». 11.40 — Медээлер. 11.45 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Медээлер. 14.35 — «Николай Кузнецов». Малдырлыг чоруктуң ырнаачызы». Документалдыг телефильм. 15.30 — Уругларга фильм. «Кичээнгейлиг болуңар, черепаха» 16.50 — «Шыдыраа школазы». Дамчыдылгага шыдыраага делегей чемпиону А. Карпов киржир. 17.20 —«Сергей Орловтуң поэзиязы». 17.55 — «Экономика кампалалыг болуур ужурлуг». Дамчылыгага Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, ССРЭ-нин Күүрүе шаналының лауреады В. П. Сериков киржир.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Малга чем белеткелиниң хун демдеглели». 18.30 — 18.45 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде.

КЫЗЫЛДАН

19.00 —«Кадыкшылга» Дамчыдылга. 19.15 — «Хөй-иштиниң эмидыралының экраны».

МОСКВАДАН

19.45 — «Дужар черни өскерткен хереэ чок». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм 4-кү сериязы. 21.00 — «Ye». Информастыг программа». 21.35 — «Документалдыг экран». 22.35 — Бөгүн делегейде. 22.50 — 23.55 — «Таныязым кыс». А. Блоктуң драмазын ёзугаар телефильм.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

12.00 — Уругларга фильм. «Төлептиглериниң аяк-чоруу». 13.05 — Ганноверниң (ГФР) аныяктар хорунуң концерти. 13.40 — «Коля, Оля болгаш Архимед». Мультфильм. 14.00 —«Бурунгу Чөөн чуктуң уреэ чүүлү». 14.30 — «Фестивальдар... Конкурстар... Концерттер...» 15.30 — «Маадырлыг чоруқ». 16.00 — 17.00 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

17.00 — «Шуптузунга билдингир билдинмес кижи». Хөй сериялыг телефильм. 3-кү сериязы. 18.05 — Киножурнал.

МОСКВАДАН

18.15 —. —«Чурук бүрүүлге—хун» («Орбита-3»).

КЫЗЫЛДАН

18.30 — 18.45 — Телемедээлер. 18.45 — Чарлалдар. 18.50 — Уругларга фильм. «Тайгага кым азырыпканыл?»

МОСКВАДАН

19.00 — «Алкоголизм». Эмчиниң сүмези. («Орбита-3»). 19.30 — ССРЭ-нин улустуң артизи М. Бишеу ырлаар. («Орбита-3»).

КЫЗЫЛДАН

19.45 — «Океанга базымнар». Телефильм.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаптар!» 20.15 — Москваның Күүрүне филармониязының Күүрүниң академиктиг симфониктиг оркестрининг концерти. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35 — 23.45 — «Атташ кижилер». Урал-чечен. телефильм. 1-ги болгаш 2-ги сериялары.

Көдээниң чаартылгалары

АРХИТЕКТОР МАЙОРЕНКОНУҢ КУДУМЧУЗУ

Реут хемниң эриинде, дөрде шаштыккан чалыныарга бүргеткеи Бүтүены деп молдав суурда кырганнарның «даштан бүргеи одун бээин кыпсын үидүрүтер» дижири ышкаш, кайгамчыктыг кижилер чурттап турар. Ында бажыңнарының крышаларын дыка чикге даш багаиалар-биле быжыглаан. Дан-биле чүве кылыр аар ажылды ында эр улус күүседип турар, а херээжеинер даштарга чараш чуруктарны оюп тураралар. Бажың ээзи херээжен ижи бүрүүү бодунуң бажының каастап, дерип аар. Оон уламыидан Бүтүеныда бот-боттарынга дөмей чаңгыс-даа бажың чок.

Ол черниң даш чонучударының ажылын сонуургаарыбиле бисти архитектор Алексей Майоренко эдертип келген. Ол бо суурга үргүлүү кээр болгаш ында бүгү бажыңнарны билир, кайызы эки кылдыгаиын шуптузун төөгүп берип шыдаар. Түс черниң чурттакчылары шуптузу бисти бажыңнарынче киреринче чаладылар, оон башка оларның сеткили хомудаар. Ол экиргек сеткил чүгле молдав улустуң чаңчылының айны-биле эвес, а архитектор-ну база оиаалап хүндүлеп турары болур. Оон саналын ёзугаар Бүтүены дээр адаанда ажык музей деп үнелелди алган. Ук суур улустуң ураи шеверииниң школазы апаргаи.

Майоренконуи боду маңаа чүгле сонуургаан кээи турар эвес деп чүвеии билдиивс. Биске суурну таныштырып, хамык чүвени көргүзүп тура, мурнунда экербээни хээлерии, даштан кылган элдептиг хоолайны, хаваларда болгаш херимнер аксында чуруттуиган куштар болгаш аңнар хевирии блокиодунга демдеглеп ап чорду. Ол хоолерии Майоренко бичинлеп чыып ап чоруур. Ол чүгле Бүтүеныда эвес, Оргеев районуң чедеи беш суурларында ои чыл ажыр архитекторлап ажылдап турар.

Оон хүлээлгези чүл дээрге, суурларның даштыкы хевирии планнаары, оларны эде тударын төлевилээри болур. Кааа, кандыг бажың, ажыл-агый объектиэи тударын айтып, тудугжулар төлевилел ёзугаар тутсуи дээш контрольдап турар.

Майоренконуң киржилгезинбиле Пересечиио суурга ийи чаа кудумчу көстүп келген. Оларның бирээзии кыдыынга, өскезии суурнуң ортузунгакылган. Суур кыдыынга тударыы харын белеп: оон черге черле эптиг, а төпке тударыарай нарын. Чамдыкта чаа бажыңнарны виноградниктер, огородтар, эрги бажыңнар-даа тавартыр тудар апаар.

Саваң серилиг эрги бажыңны канчаи бузарыл? Оон ээзи аңаа шаандан бээр чурттап келген, чаңчыга берген болгай. Чижээ, Филипп Юркуирейниң казанаанга архитектор чеже-даа катап барган. Оон бажыңының херими суурнуң төвүнде чаа кудумчуга таварыжын турар болган. Чогум аңаа берген чаа бажыңга чурттаарындан ирей ойталаваан, үш өрээлдиг орнуига алды өрээл бажың берип турган. Ийи ирей, кадайга, улуг уруунга ол черле четчир. Чогум хөлеиии база улуг эвес, чартыии совхоз төлээр, а артыкыи он чыл дургузунда эвээш-бичелеи төлеп болур.

Ынчалза-даа кырган ол казаиаанга бүгү назынында чурттап келген. Өг-бүленииң оске кежигүннери барык шупту чаа бажыңнарже көжө бергеннер, а кырган ол бажыңында чарлып чадап каан. Ирейниң сагыш-сеткилии билип, ону далаштырбайн турганнар. Кудумчу чоорту улгаткай аан дээш маиап турганнар. Кажаи үе чедип келдирге, Майоренко Филипп ирейни чалап экелгеп, оон эрги бажыңы кудумчуиуң хевирии канчаар үреп турарын көргүскеи.

— Билип тур мен, ынчалзада чүрөөм чагдатпас-тыр — деп, ирей чугаалаан. Ол элээи каш катап бажыңына хонган, бир эртеи крышазының кырындан хыырыыжын дужурүп алган, а Майоренко бульдозер экелзин деп сөгледипкеи...

Эрги бажың бузарынга бодаарга чаа бажың тударычерле хөгүүр болгай. Молдав суурда ол черле байырлал. Ону ында «клака» азы боттоттарынга дузалажылга деп адап турар. Ол ажыл эртеидаи бажында эгелээр. Бажың ээзиниг дузалажыр дээш кожалары, төрелдери — бежеи ажыг кижи чедип келир. Дүүи үезинде-ле бажыңныц ханаларды бедип үне бээр, соңга, ажык кылыр черлер көстүп келир. Кежээликтей крыша салдына бээр, оон улаштыр бизанчылар, крыша кылыкчылары ажыдай бээр. Ажыл хөглүг болуун дээш хүнзедир скрипчылар ойнап келирлер. Кежээ шупту үүе столга олуруптар, оларны дооран перецтер, голубцылар, арбуэтар, виноградтар-биле хүндүлээр.

Пересечиио, Чеколтеии болгаш Лучафер суурларның эде тургузуушкуну база ынчаар эгелээи. Оон соонда тускайжыттынган бригадалар чаа кудумчуларга школаларны, магазиннерни, культура ордуларын тутканнар. Амгы үеиии суурунуң амыдыралы, хоорайныидан ылгалбас ужурлуг болгай. Аңаа газ, суг дамчыдар хоолайлар, телефон, дааранар ателье, бань таартыр чер ыяап-ла турар. Ол албан черлерни хөгжүдерии чикгиие планда көрген, оон тудуун районнуң архитектору хайгааран турар.

— Хоорайның таарымчалыг байдалдары черле эки болуруу чеп — деп, архитектор чугаалады.— Ынчалза-даа асфальтының хереэ түү боор. Суур дээрге суур-ла болгай...

Пересечиио суурнуң дашгыны кудумчузуи дургаар оон-биле кылаштажып орган бис. Бир чаа бажыңның хаиаларында свирель ойнап орар кадарчыны даштан кылган болду. Ындыг дүрүлерии Бүтүеныда, Чеколтеныда база хөйиу көрген бис.

Чоннуң шевер кижилерииң чаңчылдары каиаи-даа балалбас, кайгамчык молдав суурдар база ур үе иштииде турарлар.

Георгий СТОЙЛИК,
ПМА-ның корр.

Кишинев.

Агаар

Кызылдың агаар станциязының медээзии ёзугаар алырга, бөгүн республикага булуттаи кааи турар агаар болур, чамдык черлерге чаъстаар. Соңгубарыын чүк угланыышкынныг хаттын дургени секундада 9-14 метр чедер. Агаарның температуразы дүне — 5-10, хүндүс—16-21 градус чылыг болур.

Кызылга база-ла бүрген аязыр, уругларледиг эвес чаъстаар. Соңгу-барыын чүк угланыышкынныг хат секундада 9-14 метр чедир дургедээр. Дүне — 8-10, а хүндүс—19-21 градус чылыыр.

АЖЫЛЧЕ ЧАЛАП ТУР

«Тыва тудуг» трестиң № 48 тудуг эргелели санажылга бөлүүнүң бухгалтерии, кассирии, кол механикти, бызанчыларны, чазаныкчыны, шеверлекчилерни, плиталар салыкчыларын, граниттеи, маны даштан чүве кылыр кижилерни ажылче чалап турлар.

Тудугжу мергежил чок кижилерни бызанчыныи, шеверлекчиниң, плитадан чүве кылыр кижиниң мергежилдериие бригадаларның бодунга өөредир, өөренир хуусаазы 3 ай, айда 75 рубль хемчээлдиг стипендиини төлээр.

Бот кижилерни общежитиебиле, өг-бүленг улустуң квартиралар-биле ээлчег ёзугаар хандырар.

АЙТЫРЫГ ТУРГУЗАР ЧЕРИ: Кызыл хоорай, Складская кудумчузу, 1 а.

КИНО

АВГУСТ 18-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Тумаиныгда ийи узуи медээ» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Максим Перепелица» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Кадзи» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» КБ: «Джунгли ханы» 19.00 шакта.

«ПИОНЕР»: «Кызыгаар ыы Алый» 10.00, 12.00, 14.40, шактарда; «Ферфакстың миллионнары» 16.20, 18.20, 21.00 шактарда.

Бүгү-эвилелдиң Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниг «Трудовые резервы» эки тура спорт ниитилелиниң Тыва республика чөвүлели

1981 чылда ниити билиг школаларының сес класын дооскан ооллар болгаш кыстарны спортчу мергежилдерин белетпишаан, дараазыида ПТУ-ларга өөренири-биле чалап тур:

хаакка хандыкшылдыгларны — Кызылдың № 1 кедээ ПТУга;

ча адарынга — Балгазының № 2 кедээ ПТУ-га;

хостуг хүрешке —Кызылдың № 4 ХПТУ-га.

Ортумак профтехучилищелерге өөренип турган үезинде сургуулдар -ортумак эртемни чедип албышаан, дараазында мергежилдерни шиңгээдип алыр: слесарь-сантехниниң болгаш автомобиль башкарыкчызының ажылын күүседип шыдаар кылдыр өөренмишаан, калбак мергежилдин трактористмашинизи, монтаж конструкцияларын дашчызы. Оон аигыда бодунуң сонуургалдыг спортунга мергежилин дуржулгалыг тренерлериин удуртулгазы-биле өөренип келген бүгү чылдарының дуртузунда бедидер. Бо хүлээп алышкыны конкурстуг. Олче хаакка, ча адарынга, хостуг хүрешке разрядтыг ооллардың болгаш кыстарны алыр.

Конкурсту чедишкинниг эртken сургуулдарны училяшеге хүлээп алыр болгаш хүнде үш катап халас чемгерер, спортчу хеп болгаш профессионал-техниктиг училяшелериң формазы-биле хандырар, өске черден келгеннерге чурттаар черии база бээр. Училишеии чедишкинниг дооскан ооллар болгаш кыстар дээди болгаш тускай ортумак өөредилге черлериие конкурстан дашкаар кирер эргелиг.

Училшеге өөренип турган үезии күш-ажыл стажыига кирер санаар.

Профтехучилищелерге өөредилге 1981 чылдың сентябрь 1-де эгелээр.

Редакциянның адреси: Кызыл Шетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-31-75 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийии амыдырал болгаш совет тургузуг киллистериинин 2-37-13, пропаганда киллизиниң 2-31-75, культура киллизиниң 2-23-54, кедээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, улетоур киллизиниң 2-31-75, чагаа киллизиниң 2-41-27 информация киллизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солун келбейи барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17856. Чагыг № 1806

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Иом үндүрер чер, полиграфия болгаш иом садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1) ТС—01449

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 192 (11690) | 1981 чылдың август 19, среда | 1925 чылда үндезилеттингеш | Өртээ 2 кап.

«Дон-1500»– чаа комбайн

НОВОУКРАИНКА. (Кировоград область). «Дон-1500» деп тараа ажаар чаа комбайнның шенелдезин механизаторларында эгелээн. Ону «Ростсельмаш» заводтуң конструкторлары чогаадып тургускан. Комбайнның агрегаттары электроннуг херекселдер-биле дериттинген — олар кезектериниң кандыг байдалдыг ажылдап турарындан аңгыда, херек апарза комбайнны доктаадыптар. А тускай экранга комбайнның чогумчалыг ажылдаарын чедип алырда чүнү кылза чогуурунуң медээзи чырый бээр.

(СЭТА).

Культура албан черлериниң болгаш бүдүрүлгелерниң, литература болгаш уран чүүл ажылдакчыларын ССРЭ-ниң орденнери болгаш медальдары-биле шаңнаар дугайында

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Совет культураның, литератураның, уран чүүлдүң дегжүлдезинге ачы-хавыяазы, ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезинге идепкейлиг киржилгези база онгу беш чылдың планныг даалгаларын чедишкинниг күүсеткени дээш **шаңнаары болза:**

ТЫВА АССР-ДЕН

«ХҮНДҮЛЕЛДИҢ ДЕМДЗЭ» ОРДЕН-БИЛЕ

Виталий Семёнович **Нанактаев** — Тываның күрүнеңиң ырының болгаш танцының «Сали» ансамблиниң уран чүүл удуртукчузу.

«КҮШ-АЖЫЛЧЫ ЭРЕС-МААДЫРЛЫГ ЧОРУК ДЭЭШ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ

Екатерина Донгаковна **Агы**—Улуг-Хем районнуң төпчүткен библиотека системазының филиалы—Ак-Талдың кадрзә библиотеказының улуг библиотекары.

Евдокия Егоровна **Калабина** — Тываның профзвиледдериниң область чөвүлелиниң профзвилел курстарының директору.

Владимир Шарабиевич **Монгальбии** — республиканың хөгжүм-шинн театрының артизи, Кызыл хөорай.

«КҮШ-АЖЫЛЧЫ ШЫЛГАРАЛ ДЭЭШ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ

Кызыл-Бат Салчаковна **Авыр-оол** — Кара-Хөлдүң кадрзә Культура бажыңының директору, Бай-Тайга район.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. БРЕЖНЕВ.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары М. ГЕОРГАДЗЕ.

Москва, Кремль
1981 чылдың август 7.

КӨДЭЭНИҢ КУЛЬТУРА ТӨПТЕРИ

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң тодаратканы коммунистиг кижизидилгениң айтырыгларын шиитпирлээринге, ажылчы чоннарның улам өзүп олурар культура талазы-биле негелделерин хандырарынга амгы үеде көдээде тургустунган культура комплекстери чугула рольду ойнап турар. Клубтарның болгаш культура бажыңнарының, библиотекаларның болгаш өске-даа культура албан черлериниң ажылын улам экижидериниң бир үндезини оларның ажылын экижидери дээрзи билдингир. Шак ындыг хүлээлгени чогум-на төпчүткен библиотека системалары, клуб албан черлериниң комплекстери боттандырып турар.

Бистиң республикада библиотекаларны төпчүдери шагда-ла доозулган, төпчүткен библиотека системалары тургустунгулаан, номну чон ортузунга пропагандалаарынга, ном фондуларын чөп ажыглаарынга, номчукчуларның аңгы-аңгы бөлүктерин чогуур литература-биле хандырарынга эки байдал чер-черде тургустунган. Нинтилел-политиктиг литератураны, үлетпүрүнүң болгаш көдээ ажыл-агыйның специзлистеринге номнарны бижидери экижээн. Таңды, Каа-Хем районнарның библиотека системалары, ол ышкаш чамдык көдээ филиалдарның ажылы доктазамал эки деп санадып келген.

Бэрыын-Хемчик районнуң клуб албан черлерин төпчүдерин каш чыл бурунгаар боттандырып чоруткан. Ажылды эргинзастаарының баштайгы бергелерин ажыл эртпишаан, барыын-хемчикчилер хире-чергези-биле арга-дуржулганы мөөңнээн. Тургустунган ук баазаны арга-дуржулга солчулгазынга ажыглаар талазы-биле республиканың Культура министерствозу, эртем-методиктиг төп кичээнгейни салып турар.

Районда бүгү-ле клубтар болгаш культура ажыңнары төпчүткен культура комплекизинге хамааржыр. Кол методиктиг төп — районнуң Культура бажыңы, ооң специалистери иниги план ёзугаар чер-черге практиктиг дузаны көргүспүшаан, ажылдап турарлар. Көдээниң чурттакчы чонунуң культура хандырылгазын улам экижидеринге шак мындыг байдал таарымчалыг болуп турар.

Кызыл-Мажалыктың Культура бажыңының ажылы багай эвес. Улустуң «Хемчик» ыры, танцы ансамблин бо чазын чаа организастап тургускан. Ооң баштайгы базымнарының дугайын кайда-даа сеткил ханыышкын, чүүлдүгзүнүүшкүнбиле демдеглеп турар. Бот-тывынгыр уран чүүл дамчыштыр чоннуң уран мергежилиниң сайзырап турарының тодаргай херечизи ол. Бот-тывынгыр уран чүүлдүң хөй санныг бөлгүмнери, улусчу театр, аныяк көрүкчүлер театры база ажылдап турар.

Районнуң культура комплекизинге хамааржыр Эрги-Барлыктың көдээ Культура бажыңының ажылы онзагай болгаш өскелерге эки үлегер-чижек болу берген. Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг эжылдакчызы Саая Базыр-оол Культура бажыңының ажылын эки удуртуп, башкарып турар. Ол ажылынга бердинген, инициативчи, идепкейлиг ёзулуг-ла культура кадры. «Хемчик» совхозтуң удуртулгазы, партия организациязы, көдээ Совет, херээженнер чөвүлели, ажылчын болгаш комсомол комитеттери ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезин комплекстиг ёзубиле чорударынче кол кичээнгейни салып, культура-массалыг ажылдарның кижизидикчи салдарын бедидер, дээштиин чедип алыр дээш бир демнинг ажылдап турар.

Материалдыг баазаны быжыглаары болур-чогуур-биле шиитпирлеттинген. Дериг-херекселдерге, музыка инструментилерине, артистерниң коицерт хеп-сынынга чарыгдаар акша-хөреңгини ажылагый бүрүнү-биле хандырып берип турар. Культура бажыңынга ажылдаар кадрларны шилип тыварр, билиг-мергежилин бедидер, өөредир айтырыг чогумчалыг шиитпирлеттинин келген. Ам безин чурттуң культура талазы-биле өөредилге черлеринде үш кижини өөредип турар.

Культура бажыңында эт-херекселдерге, бүгү-ле чүүлдерге камныг, хумагалыг чорук чедип алдынган. Улуглар-даа, уруглар-даа ниити доктааттынган чурумну хажытпас, харын кижи бүрүзү каяда-даа ээ-харыысалгалыг чорукту кошкатпайн турар. Школачыларның чурттаи турар черинин аайы-биле бүгү талалыг кижизидилге ажылын чорудуп, ылангыя чайгы дыштанылга үезинде оларны ниитиге ажыктыг ажыл-херектерге хаара тудуп, хайгаарал ап турары чаңчыл болган.

Социал амыдыралдың болгаш культураның аңгы-аңгы айтырыгларын ында тургустунган башкарылга чөвүлели шиитпирлеп турар. Ук чөвүлел он ийи кижи составтыр, чоннуң чурттап турар черинин аайы-биле аңгы-аңгы комиссияларга чарлынган. Чорудар ажылдың планын тургускаш, ол ёзугаар ажылдап турэр.

Хостуг үе-шакты чөп ажыглаар, ону ажыктыг, солун кылдыр эрттиреринче кичээнгей салдынган. Культура бажыңы — дыштанылганын, культураның ёзулуг-ла төвү болу берген. Ында организастаттынган аңгы-аңгы белгүмнерде школачылар болгаш улуг улус — шупту ийи чүс ажыг кижи киржип турар. Ону удуртурунга совхозтуң янзы-бүрү мергежилдиг специзлистери күзелдни-биле киржип турар.

Культура айтырыгларын партийжи ёзу-биле көрүп, ооң ужур-дузазын хаиы билгенинин ачызында бо бүгү чедип алдынган.

МАЛ ЧЕМИНИҢ БЕЛЕТКЕЛИНГЕ ШАК БҮРҮЗҮ УНЕЛИГ

Шын солуннуң **«Күш-ажылчы алдар тугун»** бөгүн Кызыл районнуң «Типлелге» совхозунда Эзир-оол Чадамбаевич **Ооржакка** удурткан сигенчи звенонуң ажылишчи чединшкиннериниге тураскаадып көдүргеи. Тос кижилиг бо звено мал чеми белеткээриниң темпизин кошкатпайн, хүн бүрү өзүлдени чедип ап тургаш, амга чедир 360 тонна сигенни белеткээн.

МУРНАКЧЫЛАРГА ДЕҢНЕЖИҢЕР!

БАР АРГАЛАРНЫ БҮРҮН АЖЫГЛААР

Мал чеми белеткелиниң допчулаалы

Август 17-ниң медээзин өзугаар, республиканың совхозтарында 107 муң гектар черден чайгаар үнген болгаш тараан сигенни кескеп, ооң 95 муң гектарындан ниитизибиле 60 муң хире тонна сиген белеткеттинген, ол дээрге планның 25,5 хуузу-дур.

Мөңгүн-Тайга районнуң сигенчилери мал чеми белеткээриниң темпизин эрткен хоноктарда элээн дүргедеткеи болгаш планның 75 хуу чедир күүседи берген. Оларның соонда Барыын-Хемчиктиң ажыл-ишчилери чорун турар болгаш планныг даалгазын 44 хуу күүселип алган. А Бии-Хем, Кызыл районнарның белеткедчилери планын 19-19 хуу. Тожунуң дөңгүн-де 14 хуу күүсеткеи, өскелерден дыка хожудап турар.

Республикада сигенни кезери-биле болуп, ажаарының аразы дыка үзүктелип, ол 12 муң гектар чедир турар. Ылаңгыл Улуг-Хем районнуң (1,6 муң га), Өвүрнүң (1,5 муң га), Бии-Хемниң (1,3 муң га) ажыл-агыйларында кескен сигенни ажаан алыры эң-не хожудаашкыныг чорун турар. Ынчангаш сорулга чүл дээрге, аас хүнзерде үе-шакты бичии-даа халас эрттирбейн, шөлдерде кескен сигенни белеринче улуг күштү мөөңнээри, ооң шынары бакыраи, үрелирин болдурбазы болур.

Сигенни, саваңны пресстээри база дыка хожудап турар. Ам республикада үгүе 22 муң хире тонна саван белеткеттинген. Бо ажылга ылаңгыя Бай-Тайга, Улуг-Хем, Бии-Хем, Каа-Хем болгаш Кызыл районнарның ажыл-агыйлары хөлчок озалдап турар.

Совхозтарда витаминниг сиген далганы будурер ажыл, сиген белеткээринге дөнээрге, элээн шалыпкын чорун турар. Бо хүннерге чедир 3500 тонна витаминниг далган шыгжамырда киргеи ийикпе, планның 50 хуузу күүсеттингеи. Будук-бүрүден болгаш өске-даа чиг-эттеи витаминниг далган белеткээринге Кызыл районнуң (83 хуу), Бии-Хемниң (70 хуу), Барыын-Хемчиктиң (69 хуу) ажыл-агыйлары өскелерни мурнап турар. А эраичилер планының түгле 15 хуузун күүседип, адактың сөөлүнде чорун турарлар.

Сөөлгу хүнзерде «Тээли», «УТКА 25 чылы» болгаш «Чодураа» совхозтарда витаминниг сиген далганы белеткээр АВМ-пер техниктиг үрелиишкиннерден ажылдавайн турар. Ук ажыл-агыйларның удуртукчулары, специалистери хоолулуг эки чем будурер ол агрегаттарны дүрген адын, оларны туруушкун чок, эң-не будурукчулуг ажылаарының хемчегларин алыры чугула.

Сөөлгу медээлеи алырга, совхозтарда 13,7 муң тонна сенажты белеткээн. Ол дээрге планның 23 хуузу-дур. Сенаж салырының планныг даалгазын Кызыл районнуң ажыл-агыйлары бүрүнү-биле күүсеткеи. Барыын-хемчиктилер планын 62 хуу күүседи алганнар. Арткан районнар сенаж салырын ам кезек када соксалып, соңгаарлаткан. Ынчалзажок сиген ажаттыынмас чаъстыг хүнзерде үе-шакты халас ытпазы-биле сенаж салырыпче күштү мөөңнээр херек.

Будук-бүрү белеткээр ажыл база-ла уламчылап турар. Амга чедир республикада 16 муң хире тонналы белеткээн. Бо ажылды Эрзин, Тес-Хем, Бай-Тайга болгаш Өвүр районнарның совхозтарында багай чорудуп турар. Ол ышкаш Таңды, Кызыл, Бии-Хем районнарда будук-бүрү белеткээриниң темпизи оожумнай бергенин айтыр апаар. Ыяштарның бүрүлери дүшкээн үеде ол ажылды күжениишкиниг уламчылаар, олче хөй санныг шефчилерни, будурүлгелер, албан организациялар коллективтерни хаара тударыр чугула.

Ам силос салырының үези келген. Совхозтарда бо ажыл чаа эгелеп турар болгаш 5,6 муң хире тонна ногаан масса салдынган. Ынчангаш амгы кол сорулга чүл дээрге, кукуруза болгаш өске-даа силос культураларын ажаарын черчерлерге калбак фронт-биле чорударын. Сөөртүп ажылдарга совхозтарда бар бүгү машиналарны, кожуглуг тракторларны бүрүнү-биле ажылдарын чугула. Бүгү бар техниканы болгаш ажылчын күжүн эң-не будурукчулуг ажылдап тургаш, силос культураларын күскү доңдак дүшкээнде, кыска хуусаада, ажаан ап болур дээрзин совхозтарның удуртукчулары, специалистери утпас ужурлуг.

Допчулаалды Көдээ ажылагый министерствозунуң специалистери кылган.

Улуг-Хем районнуң мурнакчы будурүлге коллективи — Шагаан-Арыгның автотранспорт будурүлгези он бирги беш чылдың бирги чылының планныг даалгаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин хуусаадан эрте күүседир дээш чарыштың эгелекчилериниң бирээзин. Коллективтиң мурнакчылары чүгле ында эвес, харын база районда социалистиг чарыштың мурнуну одуруунда чоруп турарлар.

Мурнакчылардың бирээзи токарь В. П. Котов ында 21 чыл ажылдап турар. Ол чүгле токарь эвес, харын база инструментальщиктиң, агрегатчиктиң, сварщиктиң-даа мергежилин ыяк шиңгээдип алган, кандыг-даа даалгаларны күүседирнге иеззэде болен. В. П. Котовтуң хүн бүрүнүң норма-чижээн бүдүн чартык катап күүседип турары ынчангаш таварылга эвес. Ол — коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп атты талептиг эдилеп турар.

ЧУРУКТА: токарь В. П. Котов ажыл үезинде.
А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

МЕХАНИЗАСТААН ЗВЕНОЛАРДА

Бо чылын агаар-бойдустуң берге байдалдары турза-даа, малга чем бүдүрерин көвүдедир, ооң шынарын бедидер болгаш ону чөп ажыглаар талазы-биле чамдык хемчелерни «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң парткому, дирекциязы база ында көдээ Совет ап-торуткан. Мал чеми шыгжап кадагалаар черлериин, чем болбаазырадыр цехтериин, мал чеми хайындырар кухияларның септелгезин калбартыры көрдүнген. Совхозтуң специалистери малга чемни чүгле холуп, хайындырар арга-биле белеткеп бээр, төтчеглээр чоруктан уштунар деп шиитпирни үндүрген.

«Күш-ажылдың хостуу» совхозта суттаттыг чөрлерден хөй чылдыг сигеннерни бедик дүжүдүн чыл бүрүде ап турар. Эрткен чылда сиген шал-дериниң гектар бүрүзүнден 45 центнер бедик шынарлыг сигенни алган. Малдың чижеглээн баш бүрүзүнге оңаштыр 27 центнер мал чемниң единицазын чарыгдаар арга-лыг болган.

Ажыл-агыйда мал чемнии белеткелинде механизастаттынган бригаданы дуржулганыг механизатор Лаахын Көкоол баштап турар. Ук бригада 4 звенодан тургустунган. Олар 3500 тонна сиген белеткээр планныг даалгазын бо хүннерге чедир 1670 тонна чедире берген. Звенолар аразында социалистиг чарыш калбарган. Ооң түңнелии чеди хонуктап үндүрүп турар. Сөөлгү шаннаддарны улаштыр звеножу Виктор Сүктер-оолдуң удурткан механизаторлары алган.

В. ЛОБАЧЕНКО.

БИСТИҢ ҮЛҮҮВҮС

Мал чемнерии четчири-биле белеткээрии бүгү-шиитиниң херээ болдурар дугайында СЭКП Тыва обкомунуң кыйгырыыл деткивишаан, чарлаттынган шалыпчы ийи айда мал чемнери белеткелиниң темпизин бедидер, планныг ойнаалдаңың күүседеэдии хандырар дээш ажыл-ишн республикашың будуң бүрүзүнде калбарганын билир бис. Бистиң Балгазын хөй районнарны белдирлештирген орук аңсында чыдын турар республикада база бир улуг суурларның бирээзи. Суур «Революциянын чалбыыкы» совхозтуң төвү болуру-биле чергегештир мында республика үкүр-дузалыг 2 дугаар көдээ профессионал-техниктиг училище, 4 дугаар КМК, ыяш ажыл-агый черн, участок эмнелгези, сельпо, будурулгеорук участогу, орт депозу, ортумак школа, уруглар албан черлери дээш янзы-бүрү коллективтерниң кайызын ол дээр.

Бир-тээ, мен уруглар албан черниңг ажылдакчызы кижи болганымда, аңаа хамаарыштыр чугаалаайн. Балгазында үш јели-садык бар. Ооң иштинде бистиң «Чебурашка» јели-садык 5 тонна будук-бүрүнү белеткээн, совхозка хүлээдир ужурлуг. Кызыл-Арыг үстүнде электри шугуму кылып турөр черге ажылдаан, элээн болу бердивис. Ажылывыс ам адакталыр четкеи. Кескеи будук-бүрүвүстү совхоз удур чүдүрүп ап, ABM-ге витаминниг далган кылдыр үзондектеп турар. Ажыл-иш будүнгүр турда ажылдаарга—сагыш-биле домей-ле. Эштеримден М. Чустиль, М. Собакина, Т. Ходырева оларны онзалап демдеглээри чугула.

Т. МОНГУШ,
кижизидикчи башкы.

БИР АЖЫЛ-АГЫЙДА

Кызыл районда «Тиилелге» совхозтуң хову-шөлдериие ажыл-иш хайнышкыныг. Ында мал чемниң белеткели дээш чарыш калбарган. Ылаңгыя Э. Ооржактың удурткаи комсомолчу-аныяктар звенозу өскелерге үлегер-чижектиг ажылдап турар. Звенода быжыглаттынган тос механизатериуң ажылын билдиилг хуваагаи. Ийи кижи кестирип, база бир ийи кижи болдурүп, өскелери сараттаи турар. Бригаданың одаанга чеде боорииске эң-кым-даа чок. Кадыырларын, аяк-савааларын болгаш өскедаа хереклерии одаг чанында хараган аразында шыгжап каан. Одагның ниити байдалын алгаш көөрге, 2—3 хонук иштинде аңаа ажылдаан кижилер чок хевирлиг.

Аңаа ажылдап турган кижилер аалдарынче чаңа берген. Бо берге чылын сиген белеткелиниге ындыг организас чок чорукту болдурбас ужурлуг. Моон ап көөрге, совхозтуң удурткакчулары сигенчи бригадаларның ажылын эки удуртпайн, канчаар ажылдап турарын хүн бүрү контроллдавайн турары илдең-дир.

Агитквартираларны мал чемн белеткээр ажылче көдээ Советтиң күүскому ам-даа организастап кирбээн. Райөн төвүнүң чамдык албан организациилары ол совхозка мал чеми белеткээрии шефке алган. Ол будурулге, албан черлеринден районнуң хереглекчилер ниитилелиинден өске черлер ам-даа дуза көргүспээн.

Мал чеминиң белеткелинде бригаладарда турум хонуң ажылдап турар чаңгыс-даа кижи чок. Олар кежээ сууржа чангаш, эртен көөр. Ооң уламыидан эртен ажыл орай эгелээр, кежээ эрте соксаар. Ынчангаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү куду. Айыттынган четпестерии совхоз дирекциязы, партком, көдээ Советтиң күүскому доп-дораан чайладыр хүлээдеглег.

Н. ДАЖИНМАЙ,
«Шынның» корр.

ОРГАНИЗАСТАП ТУРАРЫ АМ-ДАА ЧЕТПЕС

Чөөн-Хемчик районнуң «Октябрь 30 чылы» совхозунуң ажыл-ишчилери 1981—82 чылдарның кыжыидан ниитиниң малын хүр-менди ажырар дээш бар аргаларны ажыглап, чайгаар үнген сигенни кезип белеткеп алыр талазы-биле бүгү күжүп мобилизастаан. Совхоз бо чылын 2200 тонна сигенни белеткээр планныг. Август 14-түн медээзи-биле 810 тонналы белеткээн, сараттаан, планның 36,8 хуу күүседи алган. Ынчангаш ук ажыл-агый мал чеми белеткээр талазы-биле сөөлгү чедиг хонукта районга ийигги черде чоруп турар. Совхозта сигенчи бригадаларның аразында социалистиг чарышты организастаан, ооң түңнелии неделя санында үндүрүп турар. Сөөлгү чедиг хонукта Баян-Тала ортумак школазының бүдүрүлге бригадазы (удурткучузу Макар Монгуш) планын 120 хуута күүседип, биогн черни чаалап ап, шилчиир кызыл тук болгаи акша-биле шаңнаткан.

Бо хүннерде совхозта чедиг сигенчи бригада ажылдап турар. Оларның хөй кезии Кызыл-Хадыңдан эгелээш, совхоз төвү Баян-Талага чедир алаактарда сиген кезип турар.

Кызыл-Хадының сиген бригадазында 30 ажыг кижи 400 тонна сиген белеткээр планын ам 220 тонна чедире берген. Бригада сигенни хол кадыры-биле кезип турар. Ында Эрес Куулар, Виктор Монгуш, Василий Куулар, Алдын-оол Монгуш, Хүлер-оол Монгуш хол кадыры-биле сиген кезеринге, сиген белеринге Шолбан Монгуш, Артем Куулар, Александр Дапчай-оол мурнакчы болуп турар. Сигенчилериниң аъш-чем хандырылгазы эки. Повар Наташа Куулар кажы чыл улаштыр ажылдап келген болгаш, сигенчилериниң чагыын ёаугаар чемнерии шывзрлыг база ам-данныг кыдыыр белеткеп турап.

Кызыл-Хадын бригадазының товуиде улус чурттаар тускай бажың, столовая бар. Ол хирезинде сиген бригадазында ажылдап турар кижилер аиаа хонмайн, совхоз төвүнче чаңыл, бажыңнарында хонуп, эртен орай кээп ажылдап турары четпес. Ооң аңгыда бригада төвүнге сигенчилериниң чурттаарынга, хостуг үелериидe дыштанырынга таарымчалыг байдалды тургусиааны аиаа салдарлыг болуп турар. Сигенчилериниң кылган ажылдарының , ертек-үнези биилдинмес. Көскү агитация: лозуң, плакаттар, көргүзүг самбыразы астынмаан. Агитхуудус үнмейн турар.

— Бистер маиаа хонар дээривиске, чалгааранчыг-дыр. Чүге дээрге хостуг үелерде ойнаар янзы-бүрү оюн хереклерии — шыдыраа, шашки, хол бөмбүг чок. Кежээ көөр дээрге телевизор база тургустунмаан. Ынчангаш чаиа бээр улус-тур бис. Ооң уламыидан эртен 9 шакта ажылга кээр, а кежээ база 8—9 шакта чаиа бээр—деп, ында ажылдап турар өөреиичилер чугаалап турар.

Мижит-Доржу Ондарга удурткан Сыын-Чүзооиий хойжу бригадазы 305 тонна сигенни белеткээр планныг тургаш, август 14-ке чедир 170 тонналы белеткээн. прессген сараттаан. Бригадада 40 ажыг кижи бар, оларның 17-зи хол кадыры-биле кезип турар. Хойжулар Хаиаи-оол Кара-Сал, Эрес-оол Ондар, Хожуй-оол Монгуш хүн нормазын 110 хуу чедир күүседип, бригаданың тергииннери болуп турар.

Ооң кожазында бода мал бригадазының сигенчилери ажылдап турар. Ында 30 ажыг кижи бар. Олар 200 тонна сиген белеткээр планындан 110 тонналы хол-биле кескеш, сүт-бараан фермазының төвүнде сөөртүп чедирген.

— Бистер 14 кижи хол кадыры-биле кезип турар. Коздуунда 6—8 класстарның өөреиикчилери. Оларның ажылдаары кызымак, улуг улустан дудак чок-тур. Хол-биле сиген кезеринге Шолбан Ондар, Семен Сат, Роман Сарыглар, Саша Куулар, сиген болукчулери Марита Монгуш, Саида Ховалыг, Саян-оол Ооржак болгаш өскелер-даа эки ажылдап турарын мактаары өөрүнчүг. Мал чеминиң белеткели эгелээнден бээр 4 удаа шаннаттывыс. Сигенден аңгыда, чамдык чаъстыг хүннерде будук-бүрүнү база белеткеп. 12 тонналы ылдывыс—деп, бригадир Багай-оол Ооржак чугаалады.

Ындыг-даа болза мал чемнери белеткээри эгелээнден бээр бода мал бригадазының малчывнарындан бо чугула кампаниига чаңгыс-даа кижи киришпээн. Херек кырында чүгле школачылар ажылдап турар. Ам удавас школа ажыттывар. Бригадада ажылдап турар өөреиикчилер школаже чоруй баар. Ооң соонда чүгле повар биле бригадир ийилээ артар. Бо талазы-биле бода мал бригадазы Василий Куулар та чүнү бодап турар чүве. Сигенчи бригаданың бригадири Багай-оол Ооржактың ол хомудалы черле чөптүг. Малчыннарны мал чемнерии белеткээринче организастаар хемчегларии совхоз дирекциязы дарый алыры шегеттинин турар.

Партизан Монгушка удурткан тудуг бригадазы 50 тонна сиген белеткээр планы 100 хуу күүсеткеш, ам-даа 50 тоннаны белеткээр дээш, кымаккай ажылдап турар. Дувуреиинн хойжу бригадазы база-ла ол девискээрде сиген белеткеп турар. Бригаданың одаанга чеде боорииске эң-кым-даа чок. Кадыырларын, аяк-савааларын болгаш өскедаа хереклерии одаг чанында харагаи аразында шыгжап каан. Одагның ниити байдалын алгаш көөрге, 2—3 хонук иштинде аиаа ажылдаан кижилер чок хевирлиг.

Туранская
областная библиотека
Библиотека

ЧОГУУР ХУУСААЗЫНДА, БЕДИК ШЫНАРЛЫГ СЕПТЭЭР

Ачы-дуза чедирериниң адырын хөгжүдери чурттакчы чонуң амыдыралын улам ынай чаагайжыдарының база бир хевири болур. Ынчангаш республиканың «Рембыттехника» каттыжышкынының күш-ажылчы коллективи амыдырал хандырылганын херекселдерин септээриниң талазы-биле чамдык чедишкиниери он бирги беш чылдың баштайгы чылының эрткен айларында чедип алган. Бо чылдың чеди айларында план ёзугаар 178,5 муң рубль түңнүг ачы-дузаны чонга көргүзер тургаш, ону 182,5 муң рубльге күүсеткеш, даалгадан ажыр 4 муң рубльдиң амыдырал хандырылга херекселдерин септээш, чагыкчыларга үлүэткен. Бистиң каттыжышкынывыс амыдырал хандырылганың нарын херекселдерин, янзы-бүрү хевириин шахтарын, металл кылыгларын кылбышаан, транспортка техниктиг хандырылганы база кылып турар.

Хүлээп алдынган чагыгларны чогуур хуусаазында эки шынарлыг күүседир дээш чамдык хемчеглерин кылып чорутувус. Нарын деригтерин септеп келген мастерлериң мергежилгини өзүлдезинче кичээнгейни утпалырбышаан, социалистиг чарыштыг тус-тус коллектер, бригадалар аразында организастаап, оон түңнелин ай, квартал айы-биле үндүртеш, тиилекчилерин шаңнап-мактап келгенивис багай эвес түңнелдерни бо эрткен айларда көргүскен.

Эрткен айларың түңнелиниң-биле күш-ажылчы маргылданың мурнуку одуруун металлдан чүүлдер кылыр цех (начальнигы В. И. Петухова) ээлээн. Мурнакчы коллектив чоңдан хүлээп алган чагыгларын 115,2 хуу күүсеткеш, ону сайгарарының планын 102,2 хуу боттандырган. Металл аймаандан кылдынган чагыглар күүседириниң планның онаалдаларының доктаамал күүсеттинип келзе-дав, ол цехте янзы-бүрү мергежилдиң кадрлары чедишпес, ыланган жестанщиктер. Оон түңнелинде цехте чамдык деригтелер долузу-биле ажыглаттынмайн турар. Хол-биле кылыр ажылдар ам-дав хөй болгаш чамдык кылыгларга базар танма база чедишпес. Кылыны 2,5—4 мм калбак кан-биле хандырылга үзүктелишкинниг болуп келгенинден, каннакчыларның бригадазы чамдыкта кылыр ажыл чок болу бээр. Үк бригада эмгы үеде четче деритинмээн черде ажылдап турар. Котельнаяга улаштыр тудуп турар объективис доосту бээрге, кандакчыларга тускай өрээлди дерип бээр.

Соодукчулар, хеп чуур машиналар болгаш амыдырал хандырылганың өске-дав херекселдерин септээр цехке бир бригаданы тургускаш, бо чылдың февраль айдан эгелеп чаңгыс ай наряд-биле ажылдазарынче шилчиттивис. Оон түңнелинде бригада кежигүнериниң сагылга-чуруму көскүзү-биле экижээн болгаш күш-ажылдың будурукчулуг чоруу бедээн, септелге ажылдарының хуусаазы кызырылган, септеттинген херекселдериниң шынары база экижээн. Кодээ черлериңг чурттакчыларының чагырларын үнүшкүн-биле септеп кылыр бригаданы тургускаш, оларга машинаны бижыдаан.

Соодукчуларның, хеп чуур машиналарның артык кезектери-биле бисти хандырып турар Красноярскиниң машина тудуунуң заводу-биле болгаш оон-дав өске будурулгелер-биле харылзаавыс эки. Ынчалза-дав Улаң-Удэниң хандырылга эргелели «Белка» хеп чуур машинаның, Юрюзаньның механиктиг заводу «Юрюзань» соодукчукуң артык кезектери-биле бисти хандырбайн келгеп.

Планның даалгаларын, социалистиг хүлээлгелерин долдур болгаш ажыр күүседир дээш чамдык цехтер дең-дески ажылдап келзе-дав, алган онаалдазын күүсетпейн турар цехтер база бар. Оларның санынга шак септээр цех хамаарыжыр. Бедик мергежилдиг кадрлар чогундан нарын тургузуглуг шахтарны йинги, үшкү разрядтың мастерлери септеп келгенинден оларны септээнинің шынары багай болуп турар. Шахтың кезектерин ариглап чуур УЗУ-025 марканың машиназы база чок. Ынчангаш мастерлер ажылдаар үезинің 20 хуузун шак кезектерин хол-биле чуурунга чарыгдап турар.

Тус-тус цехтерде хол-биле кылып турар ажылдарны механизасташ, күш-ажылдың будурукчулуун улгаттырарыбиле чамдык ажылдарны кылып чоруткан. Бо чылдың чеди айларында безин үш чаа технологтуг деригтеп эптеп тургустувус. Техниктиг даалгаларның төлевилелин ажылдап кылырынга Орёл хоорайда «Рембыттехниканың» КТБ-зи улуг дуваны чедирип келген. Ол-ла хоорайдан белүк специалистер келгеш амыдырал хандырылга херекселдерин септээр цехтиң технологтуг деригтелерин эптеп тургузарының планын айтып берген. Соодукчуларны ынай бээр соөртүп турбайн, чагыкчыларның бажыннарынга септээрни планнап турар бис. Үрелген шакты септеттингеп шак-биле баш удур солаан чагыкчыга бээрин база боттандырып чорудар. Ажылдың ажыктыг чоруун бедидеринге чаартыкчыларның болгаш чогаадыкчыларның нептереткеп савал-онаалдары экономиктиг ажыкты берип келдя. Бо эрткен айларда ийи чаартыкчы, саналды ажыктыг деп санаш будурулгеге нептереткенивистеп 600 рубльдиң экономиктиг ажыын алдывыс.

Бистиң коллектививис республиканың чурттакчыларының киирген чагыгларын чогуур хуусаазында эки шынарлыг септээп чагыкчыга хүлээдип бээр дээш шудургу ажылдаар.

Г. ВАНХОБИН,
республиканың «Рембыттехника» каттыжышкынының улуг инженери.

Улегерлиг корум-чурум дээш

ХӨЙ-НИИТИ-БИЛЕ КАДЫ

СЭКП-ниң XXVI съездиниге СЭКП ТК-ның Отчёт илеткелиниге социалистиг хоойлудурумну болгаш эрге-чурумну бижыглаарыга юстиция, суд, прокуратура, совет милиция органнарының харысалгазы улуг дээрин демдеглээн.

Республиканың суд, прокуратура болгаш милиция ажылдакчылары-биле бир демей, Чөөн-Хемчик райкүүсомунуң иштики херектер килдизиниң ажылдакчылары хүн бүрү ажылын партииның совет милиция албанының ажылдакчыларының мурнунга салган оруулгаларын боттандырарын че үглендырган. Иштики херектер шутумунуң ажылдакчылары районнуң партия, совет органнарының удуртулгалары-биле хөй-ниитиниң корум-чурумун бижыглаарын, хулиган чоруктарны болдурбавынче углаңган хемчегерни ап чорудуп турар.

Суд, прокуратура болгаш милиция органнарының ажылдакчыларының чурттакчы чонбиле харылзаазы бижыккан, хөй-ниитиниң корум-чурумун бижыглаарында олардың кол даяныр кужу ол.

Милиция ажылдакчылары хөй-ниитиниң күжүнге даянып, суурларда, албан организацияларда, күш-ажылчы коллективтерде тургустугулаан өш-хуу судтары, эки тура улусчу дружиналар, профилактика чөвүлелдери-биле кады хөй-ниитиниң корум-чурумун үрөөр, арагалаар чоруктарга удур демиселди демниг чорудуп турар. Ылаңчыя суурлар төптеринде агитквартиралары, херезженнер чөвүлелдерин дамчыштыр чонның чурттап турар черинің аймыбиле кижизидилге ажылын күштелдиргеп

Найыралда кызыгаар чок

ӨҢНҮКТЕРНИҢ ЧУРТУНГА

Моол Арат Республика-биле аҢы-дүҢмаҢ найыралчы харылзааларны хөгжүдеринің планын өзугаар чоокта чаа бо чурттуң барыын талазында Баян-Ульгий аймакка бөлүк лекторлар чорудувус. Бистиң кол орулгавыс — СЭКП-ниң XXVI съездизиниң материалдарының дүгайында лекцияларны Моолдуң бо аймаанның ажылчы чоннарыга номчуруру болур.

Каяа-даа баарга, бистерни аҢы-дүҢмаҢың өзүзү-биле, найыралды, чылыы-биле хүлээп алып турду. Бистер үлетпүрүҢ, кодээ ажыл-агыйның ажылакшылчылери, интеллигенция-биле сагыш-сеткил хандыр чугаалажыр, үжураштывыс. Олар МАРН-ның XVIII съездизиниң шиитпирлерин күүседир дээш бедик политиктиг болган күш-ажылчы көдүрүлүшкүнүүт ажылдап турарын магададывыс.

Баян-Ульгий аймактың ажылчы чоннарының ажылы, амыдыралы-биле таныштывыс. Республиканың социалистиг чарыынга аймак бир дугаар чер алган. Мал бажы өстүрериниҢ планын 102 хуу, үлеттүр болган кодээ ажыл-агый продуктуларының бүгү хевирлерин бүдүрериниҢ онаалдарын күүседкен. Аймак эрткен чылын тургустуганының 40 чылын демдеглээн. 1940 чылда Улыгниге каш өглер турган, ам ында 18 мүн чурттакчылыг хоорай сайзыраң турар. Аймак 70 мүн чурттакчылыг, колдуу казахтар.

Бистиң делегациязының кежигүннери дыка хөй черге лекция номчуп, ажыл-ишчилер, специалистер-биле чугаалашкан. Олар Совет Тываның бүдүрүкчү күштериниҢ хөгжүлдезиниҢ дугайында сонуургап, дыка хөй айтырыгларны салган, аҢаа чогуур харыыны берген бис.

Аймак төвүниде дүк чуур фабрика, тудуг-монтаж трези, электростанция, аш-чем комбинады, коммунал ажыл-агый черн, ийи ортумак, бир эге школа бар.

Даг-Алтай автономнуг область-биле кыызгаарлажыр турар Цэцэл сумузунга чорудувус. Чурттакчыларының 84,5 хуузу казахтар, 18,5 хуузу тывалар. Сумуда 150 мүн хире мал бар. Даглыг чер болганындан ында черлик дириг амытаннар, куштар хөй. Адыг, бөрү, иви, киш, архар, те, чыҢма, тарбаган, диин, өдүрек, кас, беркут, дуруна, куу болган өскелер-даа бар. «Алтайн өргил» (Пик Алтая) каттыжышкынын 1955 чылда тургускан, ол үеде 150 баш малдыг турган, ам оон баш саны көлдуунда чүс муҢ четкен. Сумунуң төвүниде сес чыл школазы, клуб, магазин, библиотека, эмнелге, чүнар-бажың, гостиница, ясли-сад болган культура, амыдырал хандырылга албан черлери бар.

Сумунуң ажылчы чоннары улуг соруулгаларны шиитпирлеп турар. Олар чылдың-на 2 муҢ тонна эът, 200 тонна дүктү, 21,3 тонна ак саржагны күүдеге садыҢ келген. Мал бригадаларының кол нуруузунда эмнелге-чемгерилге цехтери ажылдап турар. СумуниҢ ажыл-ишчилери бешки беш чыл планын чедиишкинниг күүсеткен, «Соңгу чүк сылдызы» орден-биле шаҢнаткан.

Сумуда кайгамчыктыг ажылишчи кижилер чурттап, ажылдап турар. Кодээ ажыл-агыйның 250 мүрвакчылары чазактың орденнерин болган медальдарын алган. Он дөрт бригадага социалистиг күш-ажылдың шалыпчыы деп атты тывыскан. Мүрнакчыларның бирээзи сарлык кадарчыны 80 харлыг Норувка ужураштывыс. Халхин-Гол тулчуушкунуунга ол киржип чораан. МАР-ның Кызыл Тук ордени-биле шаҢнаткан. Дайынның болган күш-ажылдың хоочунунуң намдары солун, республиканың хөгжүлдезиниде тудуш холбаалыг. Мүрнакчы хойжудар Октябрь Төмүржан, Лахайн Баймухнбет болган өскелерге-даа ужуражып, ажыл-амыдралы-биле таныжар аргалыг болдувус. Малчын бүргүз-де төрүүр үе баш хойга онаалтыр үстеп өрү хураганны дорукгуруп өстүргеи, дүк кыргын алыр планын ажыр күүсеткен.

МАР-ның улус өөредилгезиниҢ тергиини, сес чыл школазының директору Дулатбиле ужураштывыс.

— Кичээлдерни баштайгы чылдарда өгге эртирип турдувус. Өөредилге номнары, башкылар чедиишпес турган— деп, ол бистерге тайылбырлады.— Ам эки деритинген кабинеттерлиг ийи каът школазы тудуп берген. 1300 өөреникчи, 53 башчы бар. 450 малчының уруглары интернатта чурттап турар.

Космонавтар В. Джанибеков биле Ж. Гуррагча Ульгийге келир хүнде бистер аҢаа турдувус, ол ужуражылга уттундурбас. Хоорайның кудумчуларындан аэропортка чедир кижи долган. Аймактың бүтү булуунарыындан партияның, дайынның, күш-ажылдың хоочунналары ужуражылгага киржири-биле чедип келген. Кудумчуларны, бажыңнарны, аэропортту туктар, лозуннар, транспарантылар, космонавтыларның чуруктары каастаан. ЭртенгиниҢ 10 шакта АН-24 ужуп келген, чылган чоп совет-моол экипажты чылыы-биле уткаан. Космонавтар ажык машинага олурупкаш, УльгийниҢ кудумчуларыбиле эртерге улус изиг байыр чедирип турганнар.

Ю. А. ГагариниҢ космоска ушканының 20 чылынга алдар болдурган тураскаавлы ажыдарынга тураскаатказн митинг болган. Хүндүлүг аалчылар В. Джанибеков биле Ж. Гуррагча тураскаалды шып каан торгу пөстү ажыдыптарга, космос корабли чылганнарның мурнуга көстүп келген. Оон соонда тураскаалдың чанынга мөҢгүтар тараан. АҢаа бистер киржип, космонавтарбиле чурукка тырттырдывыс.

Дүш үезинде хоорайның Төп шөлүнге хөй муҢ кижи киржикчилиг митинг болган. ОҢу намның аймак комитединиҢ бирги секретары Хурметбек Байтаза ажыктаан. АҢаа космонавтар В. Джанибеков биле Ж. Гуррагча үүре чугаалаан, оларны чылган чон чылыы-биле уткуп, байыр чедиргеннер. Митинг совет-моол бузулбас найыралдыг, кадыг ажылдажылганың чайынналчак көргүзүү болган.

Дараазында хүнде бистер Баян-Ульгий аймактың хүндүлөөчел чону-биле байырлашкан, Тываже чорушкан бис. Моол улустуң бистиҢ партиниыска, чуртуувска, совет кижилерге хаҢы ынаан, совет күрүнениҢ аҢы-дүҢма дузаламчының бедии-биле үнелеп, совет-моол найыралды улам быжыглаар дээш бүтүүле чүүлдерни кылып турарын аҢаа чорун турган бүүрел көрдүвүс.

Моол өөнүктериниҢ чуртунга болган ужуражылгалар бистерге уттундурбас.

А. ЮМБУУ.
СЭКП обкомуның лектору.

ЧУРУКТА: космонавтылар-биле ужуражылга үезинде.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА-ның корреспондентилери дыҢнадып тур

ВЬЕТНАМ ДЫЛДА

ХАНОЙ. (СЭТА). Республиканың «Ши тхат» дээр төп ном үндүрер черн В. И. ЛенининиҢ чогаалдарының долу чыындызын вьетнам дыл кырынга чырыкче, парлаарын дооскан. 55 томнуг чыындыны Вьетнамга бир-ле дугаарында парлап үндүргени оң болган, а оон мурнунда ЛенининиҢ үүле чыынды чогаалдарын парлап турган.

В. И. ЛенининиҢ чогаалдарының вьетнам дылга долу чыындызын парлап үндүргени — Вьетнамның политиктиг болган культурлуг амыдыралынга улуг ужур-дузалыг болуушкуи дээрзин ном үндүрер черниҢ директору Фам Тхань СЭТА-ның корреспондентизибиле бееседээнге чугаалаан. Бүгү чурттарның революционерлериниҢ үнелеп четтинмес идей-теоретиктиг болган методологтуг чепсээ болур ленинчи номнал-биле бистиҢ номчукчуларывыс ханыы-биле таныжар аргалыг болган деп, ол чугаалаан.

ЛенининиҢ теоретиктиг чогаалдарының өзээ болур социалистиг болган коммунистиг ниитилелдерни тургузарының оруктарының дугайында эртем бистерге өнза солуп болган ужур-дузалыг деп, Фам Тхань чугаалаан. Социализмче шилчип киреринин үезинде чурттап турар Вьетнамга социалистиг тургузуушкунуң хевпээринің болган аргаларының хөй-хөй үүлдериниҢ дугайында ленинчи өөредиг үүле быжыг теоретиктиг база эвес, харын баага байлак практиктиг дуржулганың эртинези боон турар. В. И. ЛенининиҢ өөредиин ханыы-биле, кичээгейлиг өөредиин болган оон идеаларын бистиҢ чурттуң овагай байдалдарынга тааржыдыр амыдырала боттандырары — Вьетнамның Коммунистиг партиязының болган чонунуң мурнунда социализм тургузар талазыбиле соруулгаларны чедиишкиниг күүседириниҢ эргежок чугула үүлү болур.

«Ши тхат» ном үндүрер черниҢ директору В. И. ЛенининиҢ чогаалдарының долу чыындызын вьетнам дылге очулдуруп, редакторлаарынга уулу-биле дузалаан, тропиктиг агаарга таарыжкан түгэй сорттуг саазынны ажылдап кылгавы дээш совет эм-өөрлерге чүректиҢ ханыындан өөрүп четтиргенин илереткен. Ном парлаарының талазы-биле кады ажылдажыгга —пён аҢы-дүҢма чурттарның бүтү талалыг кады ажылдажылганының чедиишкиниг калбарып турарының үлегер-чижек болурун ол демдеглээн.

ХАМААРЫШПАС ЧОРУК ХҮНҮ

ДЕЛИ. (СЭТА-ның корр). Индияның найысылалын —ол хүн байырлал шинчи кирип шимекен турган. Солуннарның улуг байырлал капсырылгаларында хамаарышпас чоруктуң чылдарында экономиканга, культурага, эртемге болган техникага чедиишкиннер дугайында чугаалап турар үүлдерни парлаан.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниҢ Дээди СовединиҢ Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң база ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлелиниин Даргазы Н. А. Тихоновтуң Индия Республиканың Президентизи Нилам Сандживa Реддиге болган Премьер-министр Индира Гандиге напшаан байырлал-биле холбаштыр чоруткан байырлыг-чагаазын аҢ кескү черлерде парлаан.

Августуң 15-тиң эртен эрте хоорайның муң-муң чурттакчылары Джавахарлал Нерунуң 34 чыл мурнунда хамаарышпас Индияның үн өөнүг тугун кедүргеи төөгүлүг черниче чоруп-ла турганнар. АҢаа байырлал байдалынга Хамаарышпас чоруктуң хүнүге туразыраткан массалыг митинг болган.

Митингиге чүве чугаалаан, Премьер-министр Индира Гандиң тайбың кожа-хелбөө догунаарыдың принциптеринге үнделээн. Индия бүгү күрүнелер-биле харылзааларны тударын чугаалаан. «Индияның өске чурттар-биле тайбың, нарын-биле соруулгаларны чедиишкиниг күүседириниҢ эргежок чугула үүлү болур.

«Ши тхат» ном үндүрер черниҢ директору В. И. ЛенининиҢ чогаалдарының долу чыындызын вьетнам дылге очулдуруп, редакторлаарынга уулу-биле дузалаан, тропиктиг агаарга таарыжкан түгэй сорттуг саазынны ажылдап кылгавы дээш совет эм-өөрлерге чүректиҢ ханыындан өөрүп четтиргенин илереткен. Ном парлаарының талазы-биле кады ажылдажыгга —пён аҢы-дүҢма чурттарның бүтү талалыг кады ажылдажылганының чедиишкиниг калбарып турарының үлегер-чижек болурун ол демдеглээн.

КОМПАРТИЯЛАРНЫҢ МЕДЕГЛЕЛИ

ЛИМА. (СЭТА). Аргентинаның болган Перуның Компартиялары нейтроннуң бомбаны долу демчээлдин-биле бүдүрүп эгелээр талазы-биле Рейганның администрациязының ядролуг дайынның шыҢгыы кыжанын болдуруп турар шиитпирин килеңээшкин-биле буруу шапкан.

Аргентин коммунистериниң делегациязының Перуга барып чорзанынга холбаштырган кады, кылган медеглелде Каттышкан Штаттарның албадааны боо-чепсекти эндере бүдүрериниге удур, Вашингтонуң хоралыг политиказының болдурганы делегей байдалының шыҢгыырааныпга удур улус массаларны сырый каттыштырып, оларны мобилизастарынга шиитпиралын илереткен.

Компартиялар найыралдыг харылзааларны удам быжыглаарынга, пролетаржы интернационализминиҢ принцивиге үндезилээш, харылзаларны калбартып, делегейнин коммунистиг болган ажылчын шимчээшкининиҢ чаҢгыс эвин быжыглаарынга белеңнинің дугайын медеглээн.

АКП болган ПКП-даа Никарагуада боттандырып турар чаартыгларыны деткиирине делегейнин коммунистиг болган ажылчын шимчээшкининиҢ кыйгырган. Олар болуунуң хостагзы болган демократия дээш демиселдиг турар Сальвадорнуң улузу-биле эп-сеткил каттыштырып турарын база илереткен.

Документте Куба-биле эп-сеткил каттыштырганын илереткен. Чилинин, Парагвайның болган диктатордуу эргечагыралдарның мелчүдезиниҢ алаанда турар өске-даа чурттарның патриоттарының демиселдин деткип турарын онда бала илереткен.

РЕЙГАННЫҢ ПОЛИТИКАЗЫН БУРУУДАТКАН

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). «АКШ-тың улусчу конгрези» дээр коалиция Р. Рейганның чазаанның иштики болган даштыкы-даа политиказын шыҢгыызы-биле буруу шапкан. Ол каттыжышкында ныяктарның, хереэженнериниҢ, профэвилелдериниҢ, тайбың дээш, мелчүгделде турар национал бүче улустарның депшилгелиг 500 хире массалыг организацияларын каара тудуп турар.

Дейротта каттыжышкынның штаб-квартиразында (Мичиган штат) тараткан медеглелде Башингтоиның боттандырып чорудуп турар шугуму америк ниитилелдиң калбак кезээтериниҢ идегелкүзелдеринге удур болган делегейниҢ улустарының эргежыктарынга удур ажык үүлдедиг боон турарын айыткан. «Бистер АКШ-тың чазаа эвапиорнзмге болган дайынның бис кырынга балансылаттынарынга үндезилеттинген амгы үедеги айылдыг даштыкы политиказындан ойталаарын иеген тур бис — деп документте чугаалап турар. Бистер ядролуг боо-чепсекти көвудедирин соксадырын, аралтанзыг нейтронуг чепсекти бүдүреринден, кызыгаарлаттынган ядролуг дайынның стратегиязындан, делегей жандармының хүлээлгезинден ойталаарын иеген тур бис».

Боо-чепсекти эндере бүдүрери, ылаҢгында ядролуг чепсекти эндере бүдүрери амгы үедеги дег ишкаш, кажан-даа ол хире шыҢгыы кыжанын боон турбаан. Милитаристиг чүткүл-биле долдурган АКШтың администрациязы болган конгрези шериг-үлетпүр комплекизинге улам-на хөй акшахеренгини тускайлап бээрин үргүлүүлеп турар. Чурттагга черлерин, эмнелгелерни, школаларны тударының, ажыл чокталыышкынны узутказарының, ядыы-түрегге болган социал-экономиктиг аарыгларбиле демиселжириниҢ орнугга Р. Рейганның чазаа дайынчы самолеттарны, «МХ» дээр ракеталарны, сут адаанның «Трайдент» дээр хемелерин кылырынга хөй миллиард акшаны чарыгдап турар. Ол чаа, кажангызыдан-даа артык араатанзыг чепсектер хевирлерин планнап, оны херек кырында боттандырып турар. Ол — тайбыиче орук эвес-тир, делегейге айыл чок чорукче болган дең-дески байдалче орук эвес-тир. АҢаа америкаларны бүүрел көрүнче Рейган албадаарын орайлажып турар. Ол —башкалавышкынче орук, өске күрүнелерниҢ иштики херектеринге каржызы-биле холгаарлаарының оруу, албадаашкынның оруу, кедизикте барын делегейниҢ үшкү дайынынче орук-тур.

Медеглелде администрацияның улуска удур экономиктиг угланышкынны база шыҢгыы шүүлтүлеп турар. Национал экономиканы «кадыкшыдар» талазы-биле Рейганның сүмелээн программазы үүле администрацияның мурнунда турар айтырыгларынга идиг бербес эвес, харын база ажыл чокталышкыны, акшаның үнезинии чиигээшкинин дээн ышкаш айтырыгларны улам ханыладыр апаар.

«АКШ-тың улусчу конгрези» Рейганның чазаанның болган оон оорлазының артында турар улуг капиталдың американнарның амыдырылы эргелеринче халдаашкынынга удур демиселдиг кампаниязын деткиринче тайбың болган бүрүнгаар депшилге үнелиг бүгү американнарны кыйгырган.

САДЫГ-ЭКОНОМИКТИГ ХАРЫЛЗААДЭЭШ

БОНН. (СЭТА). Барын Германияның будурулге белуктери ГФР-биле ССРЭниҢ аразында кайы-даа талага ажыктыг салыгэкономиктиг харылзаалар дээш, ГФР-ниҢ будурулге эделеринге базыышкын кылыр, оларның Совет Эвилели-биле кады ажылдажылганы чок кылыры-биле АКШтың кылын турар орайлажыышкыннарынга удур демисежин турар. Ол дугайында чижек. «Бонннер энерги-репорт» деп экономиктиг журналдың ГФРден удур хемчээлниг хоорзаарны совет бойдус газы-биле солуштыр чорудуп бээр дугайында совет-герман дутуржулгага бүрүнгүбиле тураскаатканын тускай үнүрүлгези хореччилеп турар. Ол телевилелге Вашингтоннуң талазынан калчаалыг халдаашкынга төваржып, ол «ССРЭ-ден экономиктиг хамаарыдгаже кире бээр» болган «Барыын түктүг эрге-ажыктарынга хөралыг» дээр дугайында барын-гериан таланы бузуредирин хей-ле черге орайлажып турарны биллингир.

Ол журнал совет энергия болган газ ажыл-агыйын бодунуң арынкарынга кергүзүп, белги-биле үнелеш, мурнуку чүүлдүле мынча деп бижээн: «Совет бойдус газын ГФР-те бээр деп турарны американнарны чогум чүге ынчалр дүвүредип турарыл? Бистер шаг-шаавдан-на тура Сибирьнин бойдус газын ап келдивис, а планнап турар дугуржулгага дээрге, мурнуда кылган дугуржулгаларны улам быжыглавы ол бо-дур-дур». Журнал Барыын Германияның энергетикамының довет бойдус газын ыка хереглеп турарын айыткаш, бир эвес ГФР океан ындыкан базыышкынга алзыптар болза, эжыктыг газты даштыкы өске хереглекчилерге берипкеш, «хол даяҢ» аргын чадавазын база катап сагындырып турар.

ХАМААРЫШПАС ЧОРУКТУ КАМГАЛААН РЕВОЛЮЦИЯ

Афганистанның улузу бөгүн хамаарышпас чоруктуң катап тургускавының хүнүн демдеглеп турар. Ол хүн, 62 чыл мурнунда, Афганистанның болган Англияның аразында тайбың керээзинге ат салдынган, ынчан англичаннар ол чурттуң хамаарышпас чоруун хүлээп корген. Афганистанны Англияның барык үс чыл ажелеп келгенин ол керээ чок кылган. Ол болза, диттеринге чедир чепсегленген англи шериглерге удур афган армияның чедиишкинниг хөлелиишкиннериниң, ол ышкаш Чөөн чүнке ол чылдарда калбарган антиколониалдыг күүлүг шимчээшкининиҢ ачызында болдунар аргалыг болган. Ол керээниҢ утказы чүл дээрге, чурттуң хамаарышпас чоруун бүрүн катап тургускавы, Афганистанның дашткы политиказынга англи контрольду чок кылгавы ол болдур. Чурттуң иштики политиказынга ол үеним дургузунда англичаннар контроль тургузуп чадавының сагындырып кавалы. Ол-ла 1919 чылда Афганистанны Совет Россия хүлээп корген, ол чорук кожа ийи чурттуң уре-түҢнелдиг кады ажылдажылгазынга эгеним салган.

Даглар чурту Афганистан аҢаа эргелеп башкарарының республиканың хевирн тургустуварының мурнунда национал хөгжүлдезиниҢ үр оруун артвеи. Монархияны үүле 1973 чылда барып чок кылыр аргалыг болган. Мичалзажок эргелеп башкарарының буржуаз хевирн тоннуң күзелинге таарышпаан болгаш ол оңу күзекээн-даа. Алыс шынчы патриоттар 1965 чылда-ла Улус-демократтыг партияны тургускан болгаш 1978 чылда боттанган демократтыг революцияны белеткээр талазы-биле улуг ажылды чоруткан. Баштайгы үе-чадазда революцияның оруу берге болган—чурттаа эрге-чагырганы Х. Аминниң кем-буруулуг балүү ажелеп алыр аргалыг болган, ол белүк шынчы сеткилдаг патриоттарны истеп-сүрүп, АУДП-ниң политиказын хажыдар чоруктарга удурланың үнген киижи бүрүзүнге дерилээшкинин таварыштырып турган.

Апрель революциязының чаа үе-чадазы АУДП-ниң үнелелекчилериниҢ бирээзи Б. Кармаль баштаан кадың күштериниң 1979 чылдың декабрьда чурттуң удурутлгазынга киргени-биле демделеттинген. Мурнунда болдунган алдаглалдарны эдер, партиняың чаҢгыс эвин быжыглаар, Совет Эвилели баштаан социалистиг дем каттыштырылга чурттарн-биле найыралчы харылзааларын ханылаадыр талазы-биле эң чугула соруулгалар салдынган. Афган улустуң типлелгени америк империализм күштериниҢ, кыдат гегемонистериниҢ, иштики болган даштыкы контрреволюциязының сеткил-хөөнүмге таарышпазн.

Чогум-на харын революциязының чаа үе-чадазының эгелээни-биле Афганистанның улузунга удур чарлаттынмаан дайынының, оон бот-эргезинге болгаш бүрүн-бүдүн девискээрлиг турарынга, хамаарышпас чоруунга болган хосталгалынга кыжанышкыннарның калбарышкывы эгелээн. Агрессия үүлгедиишкиннер бирээзи бирээзинге улаҢып, дээрбечи террористерни болгаш өлүрүкчүлерни чүртче чорудуп, Пакистанда ойгулаттына берген контрреволюцинга акша-мөнгүн болгаш шериг талазы-биле калбак деткимчени көргүзүп, школачыларны хораннаарынга, мусульман шажыктыларны болгаш башкыларны өлүрериге чедир өлүрер, хораннаарының чүүлүнде ажылчы чоннарның чаагай байдалын бедадеринче доктаамал болгаш кошкаш дивес кичээнгейни салын турар. Сөөлгү чылда ажылчыннарның ажыл төлевкри (чижээ, Кабулда бажың тудуушкун комбинадында 33 хуу чедир) дыка көвүдээн, хеэозженнериниҢ төлевирлиг дерект шелээзинин дугайында хөөйлуну күштүг болдуруп киирген. Чурттагга бажыңнарын, хамыктын мурнунда ажылчыннарга болган өлүрткен патриоттарның ег-бүдеелеринге бажыңнар тудары дүрген темпилиг чоруп турар. Уругдар садтарын, школаларны, чаа эмнелгелерни болгаш кадыкшыдылга пунктуларын тудуп турар.

Тараачыннарга дузалаарының улуг хемчегларин чорудуп, чазак оларга олурлур материалдарны, химиктиг чемиичидилгелерни, кодээ ажыл-агый хереҢселдерни болгаш техниказын тинглелдиг иетелделерге берип турар. Кооперативтерни болгаш иүрүкнин машина-трактор станциялары тургузуп турар. Республиканың хову-шөлдеринче ажаан алышкын техниказы: оон аразында «Нива» таар совет комбайннар бирээ-дугаарында үнүпкен.

Чурт бодуунуң теегүзүүнде берге үе-чадазы чурттан арттирип турар. Мичалзажок 62 чыл мурнунда англи колониализминиҢ кинчи-бегин ап октавкан Афганистанның чону Апрель революциязының дайзынарының халдаашкынынарын ойтур шаан шылаар дээрзинде долу бүзүрел бар. Принциптери АДР-ниҢ чазаавының 1980 чылдың май 14-теги медеглелиинде тайылбырлаттынган республиканың тайбыга ынак даштыкы политиказын янзы-бүрү чурттарның улустарының, бирги ээлчегде Совет Эвилели баштаан социалистиг дем каттыштырылга күрүнелериниҢ улустарының аразында улуу-биле үнелеп деткип турарыгда ол бүзүрел үндезилеттинген. Афган күрүнениҢ удуртукчуларының каш удаа оналаан демделеп келгенин ёзугаар алырга, шериг-даа дузалаамчызын киирештир ССРЭниҢ интернационалчы акыдүнма дузаламчызы тайбыныын болгаш дешилгениҢ оруу-биле Афганстан Демократтыг Республиканың хегжүдеанның быжыг магадылалы болуп турар.

Л. БИРЮКОВ,
СЭТА-ның корр.
Кабул.

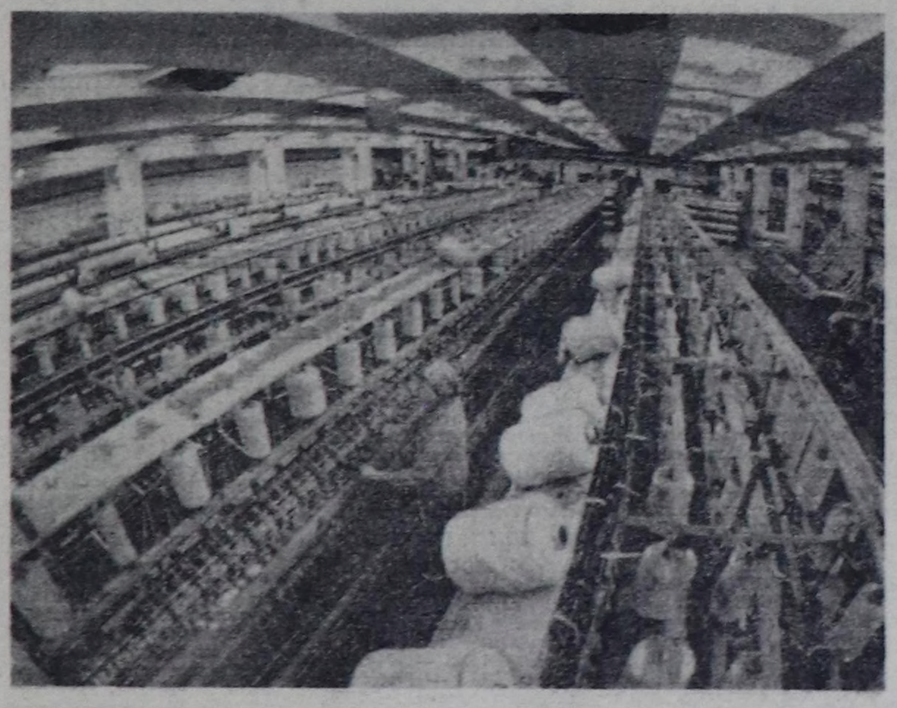

ГДР-ниҢ дузаламчызыбиле тургустунган Улан-Баторнуң хевис фабриказы чуртта чиик үлетпүрүнүң мурнакчы будурулгелериниҢ бирээзи. «Моолга будурген» деп марказыг, бээн шынарлыг, чараш хевистер дыка хөй делегей ярмарказарынга эң бедик үнелелди алган.

ЧУРУКТА: Улан-Баторнуң хевис фабриказының бир цегинде.

К. БОЛДОХОНОВ биле И. ЗОТИННИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ГФР-ниҢ улам хөй чурттакчылары чурттуң денискээрлерге өлүмнүг боо-чепсектиҢ курлавыларын улгаттырар чорук ядролуг дайынныи айылын үүле аваажетпес эвес, харын база оны улам-на айылдыг болдуруп турарының дугайында түҢнелдерни кылып турар апарганнар.

ЧУРУКТА: Барыын Германияга тайбың талалакчыларының Крефельд кыйгырыынын аланга Изерлонда аныяк ие кижиниҢ бодуунуң холуунуң үжүүн салын турары. Оон аланга бир миллион ажыг кижи ат салган.

АДН—СЭТА-ның фотозу.

Яңгы-бүрү МЕДЭЭЛЕР

ЧЫЫШКА КИРЖИРИ-БИЛЕ

ВЛКСМ ТК пионер вожатыйларының арга-дуржулгазын бедидера-биле тускай чыыштарны организастап эрттирип турар. Ону колдуунда Бүгү-эвилелдиң В. И. Ленин аттыг «Артек» пионер лагеринге эрттирери чанчыл болган. Бо удаада шак ындыг курстар августуң үшкү неделязында болуп эртер.

Анаа бистиң республикадан бөлүк пионер вожатыйлары бир-ле дугаар киржир. Эртекен чазын пионер вожатыйларының аттестацилазын эрттиргевиниң түнелинде вожатый-методист база вожатый-инструктор деп аттарны чедип алган. Тураның Пионерлер бажыңының директору Л. Н. Елкин. Кызылдың № 4 школазындан пионер вожатыйы Ш. А. Маржало, Чөөн-Хемчиктиң Алдан-Маадыр школазындан С. Т. Доржу, Улуг-Хемниң Ак-Туруг ортумак школазындан Х. К. Ортуң-оол, Тураның № 1 школазындан Т. И. Терехова олар «Артекке» баарлар.

В. КҮЖҮГЕТ.

ӨӨРЕДИЛГЕ ЧЫЛЫНГА БЕЛЕН

Барлык ортумак школазы чаа өөредилге чылына хынамчалыг белеткенген. Школа - интернаттарның сентелгези чылдың эки чоруттунуп келген. Школаның 22 класында парталарны, стол, сандайларны бүрүн сеткээш, дозулаан. Спортзалды чаа шалаабиле кылган. № 1 корпустуң херимнерин чүтайлап, № 2 корпусту чаа штакетниктер-биле долгандыр херимизин. Чечектер тараан черниң девискээрин демир херимнер-биле кылган.

Одалга системазының үш котельнаялары сентеп, хөмүр-даш кажазын сентеп чаарткан. 130 тонна хөмүр-даш дүжүрүлгеп. Школа-интернаттарның суг дамчыр батареялары солуп чаартканнар.

Сентелгеге ажылчынар, башкылар кончуг шалыкпын киришкен. Тус-тус класстарның чүтайлаашкынын өөредилге төнеп билек ада-иелерни болган өөреникчилерни киришкирип турган, шынарлыг дооскан. Башкылар Валентина Сундуй, Бүжүгет Кара-оол, Валентина Шуурук, Тамара Бүжүгет, Любовь Чолдум болган өскелерлээ эки ажылдааннар. Ажылчынардан Соскармаа Саая, Сандык Хомушку, Чылбай-оол Хувискаалчы, Хажытчыа Сарыглар, Татьяна Сергиптей олар эң-не идепкейлиг болган.

С. ТАВАА-САМБУУ

Бәрлин-Хемчик район.

ДООЗУЛГАН

Төрээлиг ортумак школазының ажылчынары сентелгеже өөредилге чылы төнеп билек киргеп. 85 өөреникчи чүрттээр интернаттың сентелгези бүрүн доозулгаан. Школаның классгарын чүгайлаары, шалаларны доозулаш, парталарны, стол-сандайларны четчелээн.

Школаның беш печказын чаартканнар, башкылар чүрттээр бажыңны сентеп кылган. Школа черинниң девискээринде 220 кубометр токпак ыяш, 90 тонна хөмүр-даш дүжүрүлгеп. Хөмүр-даш турар черни чаарты сентеп, Амты хүннерде сентелгенин аар-саар ажылдары арткан. Оны дирекция хемчээл ап чүдүүн турар.

Чаа өөредилге чылының белеткел ажылдарынга ажылчынар, башкылар идепкейлиг киришкеннер.

ДУЗА

Школаның 8-9 класчылары төрээн совхозунга чылдың эрээ кадар. Олар «Мээн күш-ажылчы үлүүм республикамның күш ажылынга каттыжыар!» деп кыйгырыгның адаа-биле совхозтуң сиген, будук-бүрү белеткелинге киржип келген. Бо чылын олар 45 тонна сиген белеткээрин хүлээнген. Куу-Дон деп черге сиген белеткээн 40 тонназын шалыкпын күүсеткен. Тоску класстың удуртукчу башкызы Вера Монгуш сигенчилерни биздалыг башкарып, график ёзугаар ажылдадын турар. Олар өөредилге чылының ажыттыларының бетинде овамдазын чайлыг күүседирге чигинип турбак.

Т. ДАМДЫН.

Өвүр район.

ДЫШТАНЫЛГА ЭКИ ЭРТКЕН

—Арынында хүн херели хүлерлеңдир сине бергенин бодаарга, чайладыр-ла ажылдаан-дыр сен але, оол?

—Өөредилге соонда баштай залымга ажылга дузалашкаш, оон соонда лагерьге дыштаның тургаш, ам мында будук-бүрү кезип, өөрүм-биле ажылдап турарым бо-дур — деп, салбак бүрүлүг чыраа аразында будук-бүрү кезер болды туткан оол харылай-дыр.

—Кайда лагерьге турганың ол?

— Самагалдай суурунуң үстүнде ырак эвесте «Сайлык» лагерьге турлувус.

—Кайы хире дыштаның алдыңар?

—Кончуг эки лагерь, чылдыңга киржинин барыксаазы келир — дээш, бичии оол өөрү-биле чыраалар аразынче ажылдап кире берди.

Тес кыдында Кызыл-Чыраа деп черде Самагалдай ортумак школазының мал чеми белеткежип турар өөреникчилер-биле чугаалашканывыс соонда, ол районнуң пионер лагериниң дугайында бодал сагыштап ыраастай бергеш.

Кайда-даа уругларның чайгы дыштанылгазы дооступ турар. Ынчангаш сөөлгү сезон хагдының турда уругларның дыштанылгазы кандыг байдалдыг эрткенин бичии-даа болза түнеп көөрү чугула.

Тес-Хем районда совхозтар аразының пионер лагерин алаэн каш чыл мурнунда тургускан. Бо аразында ол уругларның чайгы дыштанылгазынга таарымчалыг байдалдыг болуп келген. Уруглар аңаа дыштанылгазын эрттиреринге улуг күзелдиглер.

Лагерь эзим алаэ оймакта тургустунган. Ында совхозтарның күжү-биле туткан бажыңнар бар. Иштиниң арыгсилии аажок, уруглар чурттаар өрээлдерлиг бажыңнар бар. Иштики, даштыкы дерилгезин эстетиктиг аянныг кылгылаан. Чаңгыс ай ак-ак шывыглыг орунналарны-даа салгылаан. Пионер өрээли база бодунуң хирези-биле шору дериттинген. Ында бир өрээлде кино аппарады тургустунган. Уругларга бир хүн ажылдыр кино көргүзүп келген. Ойнаар спорт херекселдери, музыка аймаа база бар. Уруглар боттары кежээлерни, концерттерни организастап эрттирери база чанчыл болуп берген. Олар бо чайын лагерь чоогунда турар сүт-бараан фермазынга каш удаа концерттерни көргүскен. Шивп-Кудуруу, Семис-Тей деп чараш чурумалдыг черлерге походтарны-даа чоруткулаан. Бо ажылдарны организастап чорударынга Самагалдайның музыка школазының башкызы Николай Чамбал идепкейлиг киржип, үш сезонну улай лагерьге күш-культура башкылаан, музыкантылап, кино үндүрүп келген. Ол ышкаш хөөчүн башкы Лидия Самбуевна Торуг-оол база үш сезон улай бо лагерьге ажылдап келген. Ол пионерлер ортузунга ажылга улуг мергежилиг кижи. Лидия Самбуевна боду өөреникчи чораан чылларында безин пионер лагерьлеринге звено, отрядтарга эң идепкейлиг ажыллап чораан. Ынчангаш пионер лагерьлеринге талантылыг аныяктар болгаш дуржулгалыг хөөчүн башкыларны киришкирип-тиргенин уругларның чайгы дыштанылгазын чогумчалыг эрттиреринге улуг ужур-дузалыг болуп турганы ында.

«Сайлык» лагерьге турган уруглар аъш-чем талазы-биле эки хандыртынган турган. Эът, сүт болгаш өске-даа продуктулар-биле эки хандырып келген

Бо чайын «Сайлык» лагерь үш сезон улаштыр ажылдаан. Бирги сезонда 70, ийигизинде 60, үшкүзүнде 40 уруглар дыштанган. Уруглар хөй-нитиниң хайгаралынга турул, эки дыштанганын боттары-ла чугаалап турар.

Тес-Хем районнуң «Сайлык» пионер лагери совхозтар аразының болуп турар. Ындыг турбуже, «О. Шынаа» совхозтан бо чайладыр үш сезон иштинде ынаар уругларны дыштандырып чорутпаанында хөй-нитиниң организацияларының болгаш комсомол райкомунуң база улус өөредилге килдизининг ажылдакчыларының уругларның дыштанылгазынче кичээнгей салбаанының база бир-херечизи болур. Мындыг таварылгаларны дараазында чылда болдурбазы чугула.

А. АРАПЧОР.

АМДАННЫГ АРЫ ЧИГИРИ

Молдавиянын Кантемир районунуң «Патрия» совхозунуң Кочулия суурунуң чоогунда чечек-чимистиң чыды-биле долган бойдус чурумалдыг делгем аянда ары азыраар чер туруп турар. Дмитрий Димчаның хайгаралында турар 400 өөр арыларны азыраар ол чер республикада эң улугларның бирээзи. Ары азыраар черинiң чоогунда Дмитрийниң болгаш оон кадайы Марияның боттарының тудуп алган бажыңы бар.

Бажыңның кирер эжиктиг талазында «Кэсуца поезией» (Поэзия бажыңы) деп ийи сөс бижээн. Дмитрий поэзияга хөлчок ынак болгаш ол ынакшылын чаңгыс чер чурттугларының дыка хөйүнге дамчыткан. Кедээ ажылагийның, апыяк специалистерни, бригадирлерни, механизаторларны — шупту 30 кижини хаара тудуп турар чечен чогаал болгүмүн ол удуртуп турар. Олар чүгле поэзияга эвес, янгилаи-биле ураа чүүлге сонуургалдыглар.

Дмитрий Димча суурунуң болгаш совхозунуң ажылчамдыралынга эң идепкейлиг киржилгелиг. Ол сүт-бараан фермазында цехтиң партия организациязының секретары, кедээ Совет депутады, түе черде поэзия ынактар янгилелиниң даргазы, янчалаажок оон кол мергежилиг — ары азыраары. Бодунуң ол чаагай мергежилиглерге элээди ооллар-ны өөредип турар.

ЧУРУКТАРДА: ары азыракчызы Дмитрий Димча: «Дмитрий даайның арызының чигири амданныг-ла» — деп. Аала Буядуган мактадаар; ары чигирлиг катюрморт.

М. ПОТЫРИЙКЕНИЙ фотолары.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Эмчиниң сумези

ДИЗЕНТЕРИЯНЫ БОЛДУРБАС

Ижин - шөйүндүүн халдавырлыг аар аарыы бистиң планетавыста калбак пенте-рээн. Дизентерия, ижин тиви, паратиф болгаш ижин-шөйүндүүн өске-даа халдавырлыг аарыгларындан аарываан кижилер чүртта кончуг ховар. Делегейде 5 миллион хире чаш уруглар чыл сайында ижин-шөйүндүүн аар аарыындан аараан өлүп турар.

Ижин - шөйүндүүн халдавырлыг аарыы-биле демисежири ындыг-ла белен өвес. Ол хөй чылдагааннардан ангы-аңгы байдалдарга тыптыр. Аарыгны шын тодарадыры безин дыка парыя. Кижиге халдаар байдалы янзы-бүрү. Ынчангаш оон өөскүдүкчүлерни шыдамык, үр чүрттаар. Бистиң чүртүвүста ижин-шөйүндүүн халдавырлыг аарыы-биле демисел чедиишкинин чоруп турар. Ынчалзажок чылыг дүжери-биле чергелештир ол аарыг-нептерээри хаая өвес.

Чүге? Дизентерияны шагда хирлиг холдардан тыптыр дижип турган. Ынчангаш амгы үеде ону санитарлыг культураның четпезинден болу бээр деп долу чугаалаар бис. Шынап-ла үргүлүг халдавыр тывылдырар чорук гигиенаның бодүүн дүрүмүн сагывааныңдан болуп турар.

Эки шынарлыг чем дизентерияны болдурбас. Дизентерия микробтары дыка хөй аъш-чемде база бар туруп болур. Ылаңгыя салат, винегрет, а ол ышкаш ногаа, фрукт, кат-чимис аймаанга кончуг өзүүчел.

Сөөлгү үеде сүт болгаш сүттен кылган продуктулар дизентерия дамчыдарының база бир фактору дээрин утпаза чогуур. Чайгы болгаш өскүү үе микробтарның өзүп, кевүдээринге кончуг таарымчалыг. Мындыг болганда сүттү ыяап-ла хайындырар. Пастеризаставаан сүт-биле, аарыы-биле быштанчыгаштар болгаш өске-даа чемнерни кылып болур. Пастеризастап каан сүт болгаш сүттен кылган чемнерни чаш уругларга бээрининг бетинде эргалыг-да болза, хайындырып алгаш бергени дээре.

Дизентерияның палочкалары фруктуларга, кат-чимиске, ногаага кончуг шыдамык чүрттаар. Ынчангаш оларны ажыглаарының бетинде сүт-биле эккидир чуур керек. Харын-даа ызаг суг-биле чугза эки. Дизентерияның микробтары сүттиг үр үеним дургузаунда артар. Сүттиг идикхей чүтанда, арыгланыр бажыңны оон чоогунга тутканда микробтар тараи болур. Оон аңгыда микробтар түрүм сугларга турар. Ынчангаш таварышкан - на сугну ижери, тирлиг сүттиг эштири озалдыг.

Микробтарның идепкейлиг тарадыкчылары — сөөктер. Чүүкүдү, бөк төвкеп черлерден болгаш арыланыр бажыңдан келген кара-сөөктер чем кылыр өрөлге чыглыр. Олардың даваннарынга аарыг тывылдырар кончуг хөй дизентерия микробтары чыпшына берген туруп болур. Ынчангаш сөөктерни узуткап, аъш-чемнерни оон камгалап, кадагалаар ужурлуг. Санитарлыг дүрүмүг шыңгыы сагыыр.

Ижин-шөйүндүүн халдавырлыг аарыы-биле демиселлиң чедиишкинин шыңгыы санитарлыг хайгаарадан улуг хамаарылгалыг. Столоваларның, буфеттерниң, уруглар албан черлериниң болгаш школаларның санитарлыг байдалын контрольга алыр. Хөй-нитиң санитар инспекторлары аъш-чем продуктуларын, белен чемнерниң сайгарар үезин үргүлүг хынап, ону шыңжаарын хынаалдага алыр ужурлуг. Сүт-бараан фермаларывыл, сүт заводунуң болгаш уруглар албан черлериниң база хөй-нитиң черлеричин ажылдакчыларының хууда гигиеназын сагыш тударын контрольдаар апаар. Объектилерниң дериг - херекселдерин болгаш бажыңнарның девискээрлериниң санитарлыг байдалынче кичээнгейин улгадырары чугула.

Бир эвес ег-бүледен кымбир кижи ижин - шөйүндүүн аарыындан аараан болза, чүнү кылырыл? Бир-ле дугаарында эмчи дузазын алза эки. Мынчаар аараан таварылгада боду эмнениң болбас. Чүгле эмчиниң айтканын ёлаттаар эмнерни ижерк ажыктыг. Эмчи аарыгны тодараткан, эмнелгеге чыттырып-даа эмнеп болур. А еске таварылгада бажыңга эмненирни база сүмелээр. Ынчан долгандыр турар санитарлыг байдалды шыңгыы сагыыры албан. Аңгы орундажекти, аяк-савааны болгаш еске-даа эргежок чүүлдерни аарыг кижиге тускайлап бээр ужурлуг. Ол бүгүнү ажыглаан соонда 0.2 хуу хлорлуг хилдиргиге дезинфекцилеп чуур.

Баштайгы үүнеринде ындыг аарыг улуска таварышкан-на чемни бериш болбас, сүттен кылган чемнерни, рис каша, үс чок дагаа этти-гиг суук муи ижиргир. Хүнде 5-6 катап чемнеңге эки.

Халдавырлыг ижин - шөйүндүүн аарыындан аараан кижилер кажан эккиртир эмнеткен соонда, эмчиниң хайгаарадыта турары албан. Эмчиниң сүмезин ыяап-ла күүседир апаар. Ылаңгыя хууда гигиенаны шыңгыы сагыыры кончуг чугула.

Кадык камгалал органнары дизентерия - биле боттуг, демиселди чорудуп келген. Ынчалзажок оон - биле демисел түгле эмнелге ажылдакчыларының херээ эвес, анаа хөй-нитти болгаш чурттакчылар база дорт киржир хүлээлгелиг. Ынчангаш түгле мынаң дизентерияны тиилеп ап болур бис.

Ю. СОЛОДОВНИКОВ, медицина эртемнериниң кандидады.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ

КИНО

АВГУСТ 19-ТА

«ШАЙЫРАЛ»: «Тумаанныгдыйн узун медээ» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Идиот» 14.30, 17.10, 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Мичман Панин» 15.00, 16.50, 18.40, 23.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: Киночыныды 10.00, «Оваа кичээнгей кавыында» 12.00, 14.40, «Ферфактың миллионнары» 16.50, 18.40, 21.20 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Кадди» 14.00, 16.00, 18.00 шактарда.

СПОРТ • СПОРТ • СПОРТ

КОЛ РЕКОРД—КАДЫКШЫЛ

ЧЕЛЯБИНСК. (СЭТА-ның корр.). Хоорайның бажың эргелелдериниң күш - культуражылыкчы Челябинскиниң төп стадионунда эртип турар маргылдаалары күштүүнүң, аваантырының, кадык-шыырааның байырлалы болган. Маргылдааларда киржип турарларның саны 700 ажыт. Хар-назыны — 7-ден 40 чедир. Эң-не хөй киржикчилерге уруглар хамааржыр. Стадионнуң маңнаар оруктарыпга болгаш секторларга демисел чидиг болган. Чиик атлетиканың ГТО программазында кирип турар хевирлериниң аңгыда элээдилер туриякке тырттынарынга, шөй кедүрериге база маргышкан. Бичии футболистер, волейболистер, шыдыраачылар база ужурашылаан.

Теп олуттарның алаэн каш одуругларын олимпийжи мишкалар, харжыгаштар болгаш өске-даа ойнаарактар эзлээн турган. Олар сөөлүнде барып эзлерин тыпканнар — маргылдаалардың тиилекчилериниң шайналдары ол болган. Байырлалдың эң солун кезээ — «Ачам, аваам база мен» деп өг-бүле эстафеталары апарган. Хоорай Советиниң күүскомунуң чурттагга эргелели болгаш «Спартак» нитилелдиң хоочуннар чөвүлели — маргылдаалардың организакчылары ол маргылдаанын кол рекорду хоорайжыларның кадыкшылы болгун дээш болгу дег бүгү чүүлдерни кылган.

БАЙЫРЛАЛ АЖЫТТЫНГАН

БУДАПЕШТ. (СЭТА). Венгр найысылалдың «Гонвед» деп стадионунда делегейниң 25 чурттарының национал туктары киришкен. Найыралчы шериглерниң чайгы бешки спартакиадазы ында ажыттынган. Боттарының спортчу мергежилии шенежири-биле 1500 ажыт спортчу дайынчылар чыылган. Спорттуң 10 хевирлериниң эртер маргылдаалардa сураглыг апарган хөй спортчулар киржир. Делегейниң болгаш олимпий оюнларының 45 чемпионнары база бар. Эң хөй киржикчидиг командаларны Европаның социалистиг чурттары олче чоруткан. Совет Эвилелиниң Чеңсектиг Куштериң 180 спортчулар төлөөлеп турган.

Найыралчы шериглерниң бешки спартакиадазының маршруттары бүгү Венгрияга эртер. Будапештиден аңгыда маргылдаалар чурттуң улуг хоорайларының — Дебреценниң, Кечкеметтиң болгаш оскелериниң-даа стадионнарында база спорт ареналарында болуур.

А. КУЗЬМИН, С. ИВАНОВ.

Агаар

Бүгүн республиканга бүргеи, аязыр. Чамдык черлерге дымыралар чаъстаар. Барыын үүк углашышкынның хаттың дүргени секундада 9—15 метр чедир күштелир. Агаарның температуразы хүндүс 16—22 градус чылыг болуур.

Ыызылга база-ла булуттан хаалы турар агаар болуур. Барыын үүк углашышкынның хат секундада 9—14 метр чедир дүргедэр. Хүндүс—19—21 градус чылыыр.

АВГУСТ 21-ДЕН 23-КЕ ЧЕДИР ТЕЛЕВИДЕНИЕ

АВГУСТ 21-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 9.05 — «Дүжар черни өскерткен херээчок». Хөй серилиг уран-чечен телефильм. 4-кү серилиг. 10.20 — «Бистиң-биле, бис дег, бистен ёртык кыл». ГДР-ден дамчыдылга. 11.20 — «Хүнүгеш». Документалдыг телефильм. 11.35 — Медээлер. 11.40—14.15 — Чапсар. 14.15—Медээлер. 14.35 — Чурттуң телестудиаларының документалдыг фильмнер программазы: «Мээң үе чергемниң бо хүннери», «Бичии черлиглерниң салгакчылары», «Ажылчыг холдарның үнези». 15.30 — «Бистиң садывыс». 16.00 — «Телестадион». 16.30 — «Москва чоогунга ужуражылгалар». 17.00 — Коми АССР-ниң туругстугнаның 60 чылыга. «Сөөгү черниң чаартылгалары». Сыктывкарның телевидение студиязының программазы. Дамчыдылгага СЭПП-ниң Коми обкомунуң бирги секретары И. П. Морозов киржир.

КЫЗЫЛДАН

17.30 — «Поморлар». Телефильм. 17.45 — «Аймак ленинчилер». 18.15 — «Мал чемни белеткелиниң хүн демдеглелэ». 18.30—18.45 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Чайгы хоорай». Киноэтюд. 19.10 — «Европага шериг күчүзүнүң денелиниң дутайында». ССРЭ-ниң Чеңсектиг Куштериниң Кол штабының төлөзи, генерал-майор-инженер В. П. Стародубовтуң чугаазы. 19.35 — «Дүжар черни өскерткен херээ чок». Хөй серилиг уран-чечен телефильм. 5-кы серилиг. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — Н. Лесков — «Тупейниң чурук-чүзүү». РСФСР-ниң алдарлыг артизи Н. Гундарев номчуур. 22.20 — Бөгүн делегейде. 22.35—23.35 — Останкинонуң концерт студиязынга «Юлейрадио» (Финляндия) чаа музыканың оркестри.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Уругларга фильм. «Телевизиглерниң аян-чоруу». 2-ги серилиг. 13.05 — РСФСР-ниң алдарлыг артизи Г. Кизилованың болгаш оруе улустуң хөгжүм хереселээ-ниин РСФСР-ниң улустуң артизи Н. Некрасовтуң удуртулгазы-биле концерти. 13.35 — «Бүзүттарда орук». Оруе улустуң күү. Б. Б. Аршеуловтуң дугайында документалдыг фильм. 14.30 — Бүрүнгү Грециязының уран чүүлү. 15.00 — Мультфильмнер программазы. «Ужелээ Простоквашиндан», «Адыр, маңаа!» 11-ги үзүлүглүг. 15.30 — «БАМ-ны тудуп тур бис». 16.00—16.45 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

16.45 — «Шуптузунга билдиңнер биздинмее ийижи». Уран-чечен телефильм. 4-кү серилиг.

МОСКВАДАН

17.30 — Коми АССР-ниң Күрүвениң ыры болгаш таңчы ансамблиниң концерти. («Орбита-3»). 18.00 — «Чайгы күш-ажылчы семестриниң ариынары». («Орбита-3»).

КЫЗЫЛДАН

18.30—18.45 — Телемедээлер. 18.45 — Тываның экранында».

МОСКВАДАН

19.00 — Орус романстарны Грузин ССР-ниң улустуң артизи Н. Бregвадзе күүседир. 19.25 — Документалдыг фильмнер программазы: «Индигирниң тоолдары». «Аъргының этюдтары». 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!» «Илбалиг экран». 20.15 — «Бүрүнгү Калугада». Документалдыг фильм. 20.35 — Тыва АССР-ниң Күрүвениң ыры болгаш танцының «Сали» ансамблиниң концерти. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — «Игорь Ильинский-биле ужуражылга». Уран-чечен телефильм. 23.00—00.45 — Футболга ССРЭ чемпионазы. «Динамо» (Киев) — «Шахтёр» (Донецк).

АВГУСТ 22-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 9.00 — «Дүжар черни өскерткен херээчок». Хөй серилиг уран-чечен телефильм. 5-кы серилиг. 10.25 — «Силерге, ада-иелер!» 10.55 — «Ташкентниң аллагары». Фильм-концерт. 11.25 — «Советтер болгаш амыдыралга». 11.55 — «Спортлотонуң 35-ги тиражы. 12.05 — «Челюскин». Улустуң чогаадылгазының IV делегей фестивалының телепрограммазы: Ирак. 12.30 — «Типлекчилер». Фрозтучу өөнүктер клубу. 14.00 — Бөгүн делегейде. 14.15 — Уругларга фильм. «Кедээде дыштанылгалар». 14.45 — «Дириг амытаннар дутайында». 15.45 — «Архитектура-81». Москванын архитектура ансамбли. 16.45 — Лириктиг ырлар концерти. 16.45 — Политиктиг тайылбырлакчы Ю. А. Летуповтуң беседазы. 17.15 — Румын улустуң национал байырлалы — фашист эжелекчилерден Румыниянын хостаанының хүнүгге. Румын Социалистиг Республиканың телевидение программазы. 18.30—18.45 — Чапсар. 18.45 — «Марица». Мультфильм. 18.55 — «Правда» солуннуң политиктиг тайылбырлакчызы Ю. А. Жуковтуң делегей байдалының дутайында беседазы. 19.40 — Социалистиг Куш-ажылдың Маадыры, ССРЭ-ниң улустуң артизи композитор А. Новиков-биле «Прожектор» Культура ордузунга концерт ужуражылга. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — Волейболга делегей маргылдаазы. Эр улус. ССРЭ-ниң шилиндек командазы. Чехословакияның шилиндек командазы. Ригадан дамчыдылга. 22.15—23.25 — «Танцыже чалалга». Фильмшин. Төвгенде—Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

14.20 — «Кино аян-чоруктар клуву». 15.20 — «Альфред». Кыска метражтыг уран-чечен телефильм. (Дания). 15.45 — «Музыкалыг киоск». 16.15 — Регбиге делегей маргылдаазы. ССРЭ-ниң шилиндек командазы — Югославияның шилиндек командазы. 17.05 — М. Гарәева — «Бажың ээзи». Фильм-шин. 19.15 — «Кадыкшыл». Эртем-тайылбырлыг программа. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!» Мультфильм. 20.15 — Экижидиришкиниге делегей маргылдаазы. ССРЭ-ниң шилиндек командазы — АКШ-тың шилиндек командазы. Киевтеи дамчыдылга. 21.00—«Үе». Информастыг программа. 21.35 — Волейболга делегей маргылдаазы. Эр улус. ССРЭ-ниң шилиндек командазы. Чехословакияның шилиндек командазы. Ригадан дамчыдылга. 22.15—23.25 — «Танцыже чалалга». Фильмшин. Төвгенде—Медээлер.

АВГУСТ 23-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — «Сула шимчээшкиниче чыскаалыңар!» 9.05 — «Россия» Культура ордузунуң улустуң хөгжүм хереселээ-ниниң концерти. 9.30 — «Будильник». 10.00 — «Совет Эвилелиниң бараан болуп тур мен!» 11.00 — «Кадыкшыл». Эртем-тайылбырлыг программа. 11.45 Музыкалыг программа: «Эртенги почта». 12.15 — «Кедээден дамчыдылга». 13.15 — «Музыкалыг киоск». 13.45 — «Маадырлыг чорук дугайында баллада». Документалдыг телефильм. «Коммунистер» деп бөлүктен. 14.15 — Л. Малюгин — «Мээң каттырыгыг аскым-кежим». Күрүченин Евг. Вахтангов аттыг академиктиг театрының фильм-шиңги. 16.55 — «Мээң төрээн Подмосковьем». Концерт. 17.45 — «Делегей панорамазы». 18.30 — 18.45 — Чапсар. 18.45 — «Фантазия». Мультфильм. 18.55 — Уран-чечен телефильм: «Чүүү сен шилип алдың?» 20.15 — «Кино аян-чоруктар клуву». 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — Волейболга делегей маргылдаазы. ССРЭ-ниң шилиндек командазы — Италияның шилиндек командазы. Ригадан дамчыдылга. 22.15 — 23.25 — «Кижи үдү». Музыкалыг телефильм. Төвгенде — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

14.20 — «Кайгамчык үеним, сактыр-дыр мен». Фильм-концерт. 15.10 — «Уран чүүл мастерлери». ССРЭ-ниң улустуң артизи Б. Чирков. 16.15 «Челюскин». Улустуң чогаадылгазының IV делегей фестивалының телепрограммазы: «Индияның танцызы болгаш музыказы». 16.45 — Экижидиришкиниге делегей маргылдаазы. ССРЭ-ниң шилиндек командазы — АКШ-тың шилиндек командазы. Киевтеи дамчыдылга. 17.30 — «Куртизанкаларның бай-шыраа болгаш ядың-туреңизи». Хөй серилиг уран-чечен телефильм. 5-кы серилиг. (Франция). 19.00 — «Никарагуа: винтовка болгаш гитара». Документалдыг телефильм. — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!» «Валя угбай чугаалап-орган». 20.15 — Документалдыг телефильмнер программазы. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — «Ийи дакпыр - оюн». Уран-чечен телефильм. (ГДР). 23.00 — 00.45 — Футболга ССРЭ чемпионазы. 1-ги лига. «Локомотив» (Москва) — «Гурия» (Ланчхути). «Локомотив» стадионнан дамчыдылга.

Редакциянын адреси: Кызыл Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-31-75 карымсалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амызырал болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, пропаганда киллизининиң 2-31-75, культура киллизининиң 2-23-54, кодээ ажыл-агый киллизининиң 2-21-47, уларлыг киллизининиң 2-31-75, чагаа киллизининиң 2-41-27 информация киллизининиң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солун келбейи баргавыл 2-32-75 телефонче долгавыр.

Тираж 17866. Чагыг № 1807

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1) ТС-01451

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 193 (11691) | 1981 чылдың август 20, четверг | 1925 чылда үндезилеттингеден | Өртээ 2 кеп.

МАЛ ЧЕМИНИҢ ЧЕТЧИР КУРЛАВЫРЫ— КЕЛИР КЫШТЫ МЕНДИ АЖАРЫНЫҢ МАГАДЫЛАЛЫ

Секретарьга сөс

КОММУНИСТЕРНИҢ ИДЕПКЕЙИ-БИЛЕ

Республиканың өске бүгү черлериниң ышкаш, бастың «Алдан-Маадыр» совхозтуң коммунистери болгаш ажылчылары СЭКП обкомунуң кыйгырыын ёзугаар чарлаттынган шалычы ийи айда планның малынга быжыг чемсуурну тургузар дээш улус хүжениишкинниг ажылдап турар. Бо чүгула кампанияга холбаткан бүгү ажылды парткомга бадылаан 15 кижи составтыг, совхоз директору М. Б. Донгак баштаан штаб организастап, чер-черде байлалды хүн бүрүүн контролюга алган.

Ол штабтың понедельник сайында эртип турар хуралдарынга тус-тус бригадаларның, фермаларның, суурда албан организацияларның, школаларның болгаш коммунист, комсомолчу бүрүзүнүң, специалистерниң база өске-даа ажылчы чонуң мал чеми белеткээрингe киржилгезин сайгарып чугаалашкаш, үүн чедир ыыдынмаанын ылередип, даразында кылыр үүлдерниң дугайында даалгаларны оларга берип турар.

Амгы үеде чемнер белеткээринге бистe 578 кижи хаара туттунган, доктаамал ажылдап турар. Бо чүгула ажылхерекке бистиң коммунистеривис организакчы чоруун, идепкейин, бедик харыысалганы көргүзүп турарлар. Хову бригадаларын удуртуп турар коммунистер Сарыглар Конгар-оол, Ондар Дөгүр-оол, Ооржак Маска оларның сигенчи звенолары районга болгаш совхозка чарыштыг чеди хонуктан үндүрген түңнелинде каш удаа тиилекчи болуп, шаңнадын келгеннер.

Бора-Тайга кожуун Советиниң күүскомунуң даргазы О. Дагбың удуртканы сигенчи бригада совхозка 55 тонна сиген белеткен бээр планнаалганы 100 хуу күүсеткен. Ол-ла салбырда хоочун коммунист С. Ашактың удуртканы пенсионерлер звеносу сөөлгү чеди хонукта 15 тонна сигенин сараатпан белеткээр, база-ла мурнакчыларның одуруунда киргеи. Манчуректиң Эрешнит-Ой, Кадыр-Орук деп черлерде коммунист Ш. Допгак удуртканы 8 кижи составтыг звеноунуң белеткээн сигенинiң шынары кончуг эки. Оларның кижи бүрүзү-ле 3 тоннадан эвээш эвес мал чемин белеткээрин хүлээнип алган ажылдап турар. Ында чеден ажыг харлыг коммунист пенсионерлер О. Санчай, О. Өктек-оол олар база-ла бо чүгула ажыл-херекке эвээш эвес үлүүн киирип келгеннер.

Ажыл-агый бо чылын 3200 тонна сиген белеткээр планындан августуң баштайгы он хонуунга чедир 1514 тоннаны белеткээн. Ол болза эрткен чылдың бо үеэи-биле деңнээргe, барык-ла 600 тонна хой боон турар. Оон айыда 335 тонна будук-бүрү белеткеттингеп, оон планы күүсеттингеп. Ол ажыл ам-даа үргүлчүлевишаан. Бо ажылга Ак-Даш, Алдан-Маадыр, Бора-Тайга школаларының өөреникчилерiн улуг үлүүн киирген. Ылаңгыя коммунист О. Маңнай-оол биле комсомолчу М. Ооржак оларның удуртканы өөреникчилерниң будук-бүрү белеткээр бригадалары эки ажылдаанын штаб хуралынга хөй удаа демдеглеп келген.

Оон аңгыда мал чемнинге быжыг магадылал кылдыр 400 тонна савакты белеткеп алыры-биле 22 кижи составтыг бригада Омск областа ажылдап турар.

Бо чылын пиитизи-биле белеткеттингеп мал чеминиң шынарынче улуг кичээнгей салдынган. Совхоз төвүнде улусчу контрольдуң кол белүүнүң даргазы, партком кежигүнү О. Маадыр-оол баштаан хайгыылчылар О. Чүүгүн, Ч. Монгуш, Д. Монгуш оларның киржилгези-биле ол талазы-биле хыпалдаларны тускай комиссия чорудуп турар. Комиссияның хыпалдаларындан илередип четпестерни чайладыр дээш совхоз директизы болгаш партком шалыпкын хемчеглерни ап келген.

Мал чеминиң белеткелинде ажыл-ишчилерниң ажылдаарынга база чурттаарынга таарымчалыг байдалды тургузарынче, аъш-чем ландшилгазын экижидеринче совхоз директизы болгаш партком доктаамал кичээнгейни салып келген. Сигенчи бригадалар төптерин болур-чогууру-биле дерип кылган. Ында ажыл-ишчилер ортузунга партийжи-политиктиг ажылды улам күштелдирген, партия организацияларының агитаторлары, политинформаторлары лекция, бесседаларны план ёзугаар чорудуп турар.

Ооң-биле чергелештир партком-уң болгаш штабтың чоокта чаа эрткилээн хуралдарынга кылдыңган ажылдарны түңнеп сайгарган, бо чүгула ажыл-херекте чедир кылдынмаан үүлдерин демдеглээш, оларны чайладырып, маңаа темпиин база шыңарны улам бедидерип шиитпирлээн.

Ылаңгыя социалистиг чарыштың негелделериңде көрдүнген мал чеми белеткээрингe киржип турар өг-бүле звеноларынга шаңналды чогуур үеде чедирбес, пиитизи-биле белеткээн сигенниң өртек-үнезин, тодаратгынган клазын тайылбырларын, үндүрген түңнелдерин хөйге калбак пептерелдиг болдуруп чедирерин дирекция чеpи-даа, ажылчын комитеди-даа озалдады бээр таварылгалар тургулаая. Маңаа совхоз төвүнде радио дамчыдылга белдирип болур-чогууру-биле ажыглавайн турар. Оон аңгыда чемнер белеткээрингe, өске ажыл-агыйларда ажыглап турар деп-шилгелиг арганарны, технологияны чедир ажыглавайн турарының фактылары база бар.

Малга чем белеткээрiниң чарлаттынган шалычы ийи айының баштайгызы доозулган. Ынчангаш бо чүгула ажыл-херек шиитпирлиг үечадазынче кирген. Совхозтуң дирекциязы, ында партком, партия эге организацияларының болгаш совет, профэвилел, комсомол органнары көдээ ажыл-агый ажылдарының бо эң чүгула кампаниязын үениң чүгула сорулгазы кылдыр, бедик харыысалга-биле көрүп турар. Совхозтуң коммунистери болгаш бүгү ажылчы чонары чемнер белеткээрiниң планнарын долдур болгаш ажыр күүсеидир дээш ам-даа улам күжениишкинниг ажылдаарлар.

Д. ОНДАР,
«Алдан-Маадыр» совхозта партком секретары.

Шын солуунуң «КҮШ-АЖЫЛЧЫ АЛДАР ТУГУН» бүгүн Чөөн-Хөмчик районуң «Алдан-Маадыр» совхозунуң Бора-Тайга салбырының Четвертгиде Ондар СӨККЕН-ООЛГА удуртkан мал чеми белеткээр бригадазынга тураскаадып недүрген. Ук бригада 225 тонна сигенни кезип белеткээр планын август 17-те чедир 108 тонна кылдыр белеткээп, ажылдың темпизин улам күштелдирип, сигенчи бригадалар аразында чарыштың мурнуну олдуруунда чоруп турар.

Мал чемнери белеткеп турар бүгү ажыл-ишчилер! Республикада чарлаттынган шалычы ийи айда планныг онаалдаларны күүсеидир дээш улам кызымак ажылдаалыңар!

АРГАЛАР БАР

Бистиң «Революцияның чалбыжы» совхозувус—Таңды районда улуг дээш ажыл-агыйларның бирээзи. Ол экономиктиг орулганы чер ажылындан кирип ап турар. Ооң кадында малдың баш саны бисте хөй. 1800 баш мыйыстыг бода мал-биле чергелештир, 12 мун шээр малды кыштагладыры көрдүнген. Оларның чангыс-даа бажын хораттас, кыштан мөңги мун ажырар дизе четчир санныг мал чемин белеткеп алыр херек. Сиген, сенаж, будук-бүрү, витаминниг далган, силос, саван дээш белеткезе чогуур мал чемнериниң планы улуг. Сиген кезилдезинде хаара туттунган бригада тустус отрядтарга чарлыр. Оларның бир чамдыызы кестирип, бөлдүрүп турда, өскелери дажып, сараатпан, витаминниг далган белеткеп турар. Совхоз төвү Балгазын суурнуң шаңында тургускан АВМ ийи эзлчег-биле ажылдап турар. Суурнуң албан организация черлери будук-бүрү белеткелин база доктаамал чорудуп турар.

Мал чеминиң белеткелинде бүгү бар турган техника хаара туттунган. Ынчангаш техника болгаш кижи күжү четчир. Хм чүгле ажыл-ишти организастаарындан бүгү чүве хамаарыжыр. Сиген кезилдезиниң эгезинден бээр 600 ажыг тонна сигенни кезип белеткээп, 1 мун ажыг тонна сенажты салып алыр дргалыг болдувус. Бо ажылда хаара туттунган механизаторлардан Ч. Кок-оол, Т. Чооду хүн нормазын доктаамал ажыр күүседип, өске эш-өөрүнге үлегер-чижектиг ажылдап турар. Бисти шефке алган организациялардан эге баштай ыаш ажыл-агый чери 10 тонна шивп будуун, нефть базазының коллективи 11 тонна будук-бүрүнү белеткээп, совхозка хүлээткен. Күскү саваң ажаалдазын база ёй-шаанда чорудар бис. Ынчангаш бар турган иштики арга-курлавырларывысты бүрүн ажыглап тургаш, малга четчир санныг чемни белеткээри — хүннүн чугула сорулгазы болур.

К. ХЕРТЕК,
«Революцияның чалбыжы» совхозтуң экономизи.

ЧУРТТУҢ ХОВУЛАРЫНДА

КУЙБЫШЕВ. Кандаачал Поволжьеның байдалдарында эң бедик дүжүттү күзүн чажып тараан культуралар берип турар. Бо чайын дыка хөй ажыл-агыйлар күзүн чажын тараан көк-тарааны болташ кызыл-таспы гектардан на 16—18 центнерни алган. Ам область агротехниктиг эң эки хуусаада келгенинден күзүн чажар культураларны массалыг тарыыры эгелээн. Областың чер ажылының төөгүзүнде туруп көрбээн эң улуг шөлду—400 мун ажыг гектарны бо чылын ол культуралар ээлээр.

УФА. Башкирияның тараажылары ангыс аңдарылгазын бедик темпилиг чорудуп турар. Келир чылдың дүжүдүнге ажаан алдынган шөлдерниң дең кезиинден хөйүн—500 мун гектарны ам бээп аңдарын белеткээн.

КИРОВ. Области дүжүт ажаан алыышкыны кидин түлүк. Шөлдерде сес мун ажыг комбайннар ажылдай бергеп, эрткен чылгы ажаан алыышкын үезинде турганындан үш чүс машина хөй болганы ол. Тараанның болгаш саванның чидиргилерин болдурбас дээш ажаан алыышкын агрегаттарын чаарты дерээн болгаш чавыс үнген тараанны кезериите таарыштырган. Комбайннарның хөй нуруузу кезилдеии ажаан алышкын-транспорт комплекстери болгаш авеноолар составтыг чорудуп турар.

Областың чер ажылдыгларо бо чылын күзүн чажып тарыыр культуралар шөлүн алды чүс мун гектар чедир калбартыр. Көк-тараанын «Вятка-2» дээр дүжүттүүр сорту дыка улуг шөлдерни ээлээр. Механизаторлар эки белеткеттингеп болташ чемиититтинген шөлче үрезиниерни чажып турар.

КАРАГАНДА. «Бичин-даа аиза туруушкуну болдурбас. Грамм-даа тараанын черге кагбас» деп лозуң-биле Төп Казахстанның тараажылары ажылдап турар. Бүгү ажыл-агыйларда улгаттырган комплекстер ажылдап турар. Тараа сеортүрүнүн дешилгелиг комбитрейлерлэри аргааын неперетткен. Областың дүжүүлга станциязындан келген М. Шитковтуң авеносу ол арганың ачызында он мун центнер арбайны өскелерден мурнады бастырган. Областың механизаторлары эң улуг «Совкз», «Берестовой», «Мартыновский», «Нижневпровский» совхозтарның помидорлары, огурецтери, кабачоктары, капустазы бо чылын бичин-даа саадаашкын чон кээп туоар.

Тускайжыттынган ол ажыл-агыйлар тарылганы бедик деңнелге концентрастаанындан огород культураларының шөлүн он мун гектарга бо чылын улгаттырган. Кедээнин ишчилери помидорларны рассада аргазы-биле тараанындан олар элээп эрте бышкап.

Бо сезонда ук ажыл-агыйлар күрүнеге 2,3 миллионнан эвээш эвес погааны баэрлер. Ол дээрге, республиканың колхозтарының болгаш совхозтарының сайгарар дээн пиитн продукциязының чартыы-дыр.

НОГААНЫ—ХООРАЙЖЫЛАРГА

КИЕВ. Август 19. (СЭТАның корр.). «Огородтан —садыгларже» деп конвейерин темпизи Украинада бедин турар. Республиканы погаа-биле хандырын турар тускайжыттынган ажыл-агыйлар бүгүн садыг четкилерinче чартык миллион тонна погааны чоруткан. Хоорайларның чурттакчылары мындыг хөй продукцияны эрткен чылын бо үеден орайтадыр алган.

НЕЙТРОННУГ ӨЛҮМГЕ УДУР

Нейтроннуг өлүмүң конвейерни долу күш-биле ажылладып эгелээр дугайында Р. Рейганның айтымышкынын агартырын оралдажып турар милитаризм камгалакчыларының «чылдагааннарынга» кижиниң киленневес аргазы черле чок. Олар бо талазы-биле «Совет кыжанышкыны» дээр хоозун үүлдү чулчурун, «хостуг делегейни» камгалазарының болгаш социализм чурттарының шуут кызыгаарларынга чедир калбарган АКШ-тың амыдыралчы эрге-ажыктары дижир үүсин камгалаарының дугайында-даа чугаа-соот кылып турар.

Делегейге океан ыыдындан тергиндээрин күзеп турарларның оруунда аштырбас шаптыктаашкынныц бар турары кижи төрелгетениң аас-кежии боон турар. Ол болза, Бистиң Төрээн чуртувустуң күчүшыдалы болгаш делегейге калбарган аталдары-дыр. Чогум-па ооң ужуруидан реаксылыг күштериң талазындан бистиң адывыска көөр хөөн чок, кыжанышкын болгаш калчаалыг нүгүлдээшкин ынчаваш билдингир.

Боо-чепсекти эндере бүдүрериң боттандырып, дайын белеткелиң кедергей күштелдирип турарының айылын чедир бибес эвес мен. Ынчалза-даа төөгүнүң кижээндирии болгаш улуг чидиргилер кылып турган, фашизмни тиилеп үнген мээң салгалымның дуржулгазы-даа империалистерниң угаан-медерел чок планнары черле боттанмас деп чүвеге бүзүрелдя берип турар. Совет кижилерниң көрнзи быжыг. Бир эвес херек апарза бистиң эртемнеже болгаш үлетпүрүзүг бөмбүрзектиң кырыына термоядролуг от чайын турар кижилерни угаан кирииптер чепсекти тыптар. Делегейниң салым-хуузу-биле ылчыпаан турар политиктер ол дугайын билип алзынар.

Ф. ФЕДОРОВ,
БССР-ниң ЭА-зының академиги, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры.

ХОЛУШКАК МЕРГЕЖИЛДИҢ АЧЫЗЫНДА

«Тудут кезектер» комбинаттың ыыш болбаазырадын кылыр заводунуң делгем, улуг цегинде күш-ажылчы эзлчег кидия түлүк. Чергелештир тургулаакан станоктарының эң бажында турганында дилиг материалы чогуур хемчээлге одура кестирген, хаарылдаар станокту эрткеш, бодунуң оруун эжик, соңга блоктары кылдыр болдунгуже чедир уламчылаар.

Шуушторулга аргазы-биле ажылдавышаан, тудутта хереглээр материалдарны бүдүрүп турар 40 кежигүнүүр бригаданы Пётр Григорьевич Устюгов балдырлиг удуртуп турар. Бодунуң мергежилиниң мастери, улуг дуржулгалыг чазанакчы П. Устюгов үк бүдүрүлгеде үзерби беш чыл ажылдап келген, 1964 чылдан бээр бригадирниң хүлээлгезин күүседип турар. Оон бүдүрүлгечi чедиишкинниринiң үнелели— Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу деп бедик атты Тудугжуның хүнүн таварыштыр бо чылын алган.

Бригадир-биле чугаалашпышаан, тустус ажылчын туруштарын эелекшээн, янзы бүрү станоктарда дилиг материалын одура кестирген, хаарылдаан, белеп болган кылыглар-биле эжик, соңга блоктарын эптеп, эрес шалып ажылдап турар ажылчычларның бүдүрген үүлеэин сонуургап чорун тур бис. Дөрт талалыг станокка дөрбелчиннеп дилдингей ыяшты хаарылдаткан, чазык чаагай шырайлыг; кижи ортузу ажа берген назылыг ажылчыннын чанында келдивис. Ол болза бүдүрүлгениң шалычызы, холушкак мергежилдиг чазанакчы Семис-оол Шожулчап болду. Кылып турар ажылынга мергежээни, аваангыр-тудугуру аажок, дескилей хаарылдаан материал ооң чанында улуг-ла оваа апарган чыдыр. Ээлчег бүрүзүнүү онаалдазын 115—120 хуу күүседип келгеш, бригаданың мурнакчыларының санында С. Шожулчан база кирип турарын бригадир чугаалады.

Ажылчыннар хөй мергежилдиг шиитээдкп алырга, будүрүлгеге дыка ажыктыг дээрэи билдингир. Ынчангаш бо бригаданың барык бүгү кежигүнүери холушкак мергежилди шиитээдип алганнар. Оон түңнелиниде алган хүлээлгезин ажыр күүседип турар мурнакчыларның саны арбын. Бешки разрядтың чазанакчызы Михаил Андреевич Фадеев Тудугжуның хүнүн таварыштыр социалистиг чарыштың тиилекчизи болган. Будүрүлгенин мурнакчылары, бедик мергежилдиг ажылчыннар Анна Вычужанина, Валерий Кривпов олар улуг-эзлчээн 120—130 хуу күүсетпишаан, билиг-мергежилиниң чажыттарын аныяктарга күзелдин-биле айтып берип турар. Алдарлыг тудугжу П. Т. Устюговтуң бригадазының кежигүннери ол хүнүүн эзлчег-үлүүүң планныг онаалдазын долдур күүседир дээш ажылдап турлар.

Улуг, делгем пехте чергелештир чыскаалышкан станоктарның чаржалашкан даалгашпизинiн ажылчыннарның хөлүг үпшери ында-хаая үзе кирип турду.

М. ОНДАР.

ЧУРУКГАРДА: (үстүнде) бедик мергежилдиг чазанакчы Л. Тетенков ажыл үезинде; будүрүлгениң мурнакчызы С. Шожулчап аныяк ажылчыннарга бодунуң сүмезин берип тур.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотолары.

КЫЗЫЛ ТУКТУГ КОЛЛЕКТИВТЕ

Ниитиниң малынга чемнер белеткээрингe, мурнуку чылдарда-даа ышкаш, СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозтуң коммунист Клим Иванович Яковлевке баштаткан специализастаттынган бригадазы Каа-Хем районда бирги черде чоруп турар. Ол бригадада 40 кижи бар. Оларның шуптузу улуг стажтыг, арга-дуржулгалыг механизаторлар. Бир звено сигенни кезерге, ийизи ону удур болуп, сөөртүп, сараатпан турар. Витаминниг сиген далганы белеткээр агрегатта ажылдап турар сес оператор база бо бригадага хамаарыжыр.

Күш-ажылды ынчаар организастаан чорук бригадада быжыглаан адды трактор косилказын, ийи КСК — 100 комбайнны, дөрт волокушаны, делгем алыр дөрт дырбаашты, сараат салыр ийи херекселди, боодалдарны тергеге чүдүрер агрегатты эң дээре кылдыр ажыглаарының аргазын берип турар.

—Чайгаар бүткен 700 гектар сиген шөлүн, 1600 гектар чаңгыс чылдыг сигеннерни, 940 гектар силос культураларын бригадада быжыглаан — деп, бригадир Клим Иванович чугаалады. — Ынчангаш механизаторларның кылыр ажылы-ла хөй. Күзүн чемнер белеткээрингe, харында өске ажылдар чорударынга эвээш үе артары хараадангыг-дыр. Сиген кезилдезин дооспайн турда-ла силос культураларын ажаап алыр үе келир, а ооң соонда шөлдерден савакты сөөртүп алыры база цегеттине бээр, көңгүс чай-хос чок.

Бир эвес «ногаан кезилде» үезинде бригаданың ажылчы планны көөр болза, бедүүн, чулуктуг чемнерни, витаминниг далганы белеткээрiниң хемчээли база хуусаалары тодаргай санаттынганы илдең. Күш-ажылды шын организастааны, ону моральдың болгаш материалдыг шаңнап мактаарының хемчеглери-биле быжыглааны чем белеткекчилерiниң бүрүн беримче-биле ажылдаарынга идиглиг болуп турар.

Ооң чижээ бо. Коммунист Георгий Новиковтуң удурткаиы белукчулер звеносу хүнүүн-не 25 болгаш ооң-даа хөй тонна сигенни сараатпан турар, а онаалдазы 22 тонна. Баш улур көрдүнген нормаиы хүн бүрүде ажыр күүседири Николай Какаевке удурткан кезикчилер звеносунуң база-ла чаңчылы болу берген.

Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, бо кандаашкынның чайын үнген байгы-ла сигенни шөлдерден болгаш шыналардан дүрген база чидириг чок ажаап алыр дээш болдунар бүгү чүүлдерни бо совхозта кылып турар. Ынчалзажок сөөлгү үеде удаа-дараа болгулаан суггур чаашкыннар ажылга шаптыктап турар. Чаашкыннар турзажок ильинкачылар техниканы база кижи күжүн мергежилдиг ажыглавышаан. августуң баштайгы он хонуунда районуң ажыл-агыйларының аразынга эң дээре көргүзүглерни чедип алган. Июльдуң үшкү он хонуунун түннели-биле шаңнаткан, СЭКП Каа-Хем райкомунуң болгаш райкүүскомунуң шилчиир Кызыл тугун олар бо удаада база-ла салбаан.

Ам совхозта 1300 тонна сиген белеткеттингеп. Ол — планның барык-ла кезии. 700 тонна сенаж салдынган. Оон аңгыда будук-бүрү чемни база эвээш эвести курлавырлап алган. Бо бүгүнү чедип алырынга дээштиг социалистиг чарыш улуг ужур-дузалыг болган. Ооң түңнелин ажылагыйга чеди хонгаш-ла үндүрүп турар.

Совхозта Иван-Иванович Морозейка удурткан тулуг бригадазы болгаш Ильинка ортумак школазының башкылар коллективи будук-бүрү белеткээрингe улуг салымшкынны киирген. Олар 50 тонна сигенни болгаш база-ла ол хире будук-бүрүнү совхозка белеткеп берген.

—Быган саналшкынналдан алырга, келир кыжын ниитиниң малынга чиртири-биле бүдүн чартык мун тоннадан эвээш эвес сигенни, мун тоннэ хире сенажты, дөрт мун тонна силосту болгаш 300 тонна витаминниг сиген далганын белеткеп алыр бис — деп, совхозта партбюро секретары Ф. П. Толмачев түңнелинде чугаалады.

Августа болуп турар чаашкыннар соонда дүрген үнүп чыдар сигенниң ийиги кезилдезин чорударын база планнаан. Июльда механизаторлар 150 гектарга рапсты тараан. Оон үнүп чыдары чаагай. Ам көк-тарааны чажарын эгелей берген.

Совхозтуң удуртукчулары болгаш зооветспециалистери белеткеттингеп бүгү чемнерни канчаар чогумчалыг ажыглаарының дугайын бодап эгелей берген. Бо талазы-биле ильинкачыларда дуржулга бар. Чижээ, эрткен чылын бөдүүн чемнерни болгаш мал чемн тараапы чүгле болбаазыратканп, бода малга берип турган. Бо чылын хойларга-даа чемни болбаазыратканп бээр деп планнап турар.

Н. ВАНЬКОВ.
Каа-Хем район.

ШУДУРГУ АЖЫЛДААННАР

Партия обкомунуң бүгү ажылчы чонга кыйгырыын деткип, «Чаа орук» совхозтуң ажыл-ишчилери ниитиниң малынга четчир санныг чемнерни белеткээрiнче организастыг кирген. Сигенчилер аңгы-аңгы бригадаларга үстүп алган, Ак-Чыраа, Хем-Белдири, Хем-Аксы деп черлерниң чайгаар үнген сигенин кезип белеткеп турар. Совхоз ниитизи-биле 2810 тонна мал чемн белеткээр планныг.

Хойжу бригадаларның аразында калбарган социалистиг чарышка бригадир Севилбаа Байыр-ооллуң удуртканы сигенчилер бирги черни ээлээн. Ак-Чыраадан 399,6 тонна прессгээн сиген белеткеттингеп. Совхозтуң мал эмчилери 112 тонна сигенни хүлээткен. Район иштинге совхоз мал чемн белеткээр талазы-биле бирги черде болган. Сиген кезикчилериниден Б. Чопуй, Ф. Авыкай, Д. Балдыр, С. Калин-оол, С. Даш-оол, А. Дирчин, Э. Дүпчең олар идепкейлиг ажылдаан. Ынчангаш оларга шилчиир Кызыл тукту тывыспышаан, акша шаңналы берген.

Ч. БОТТУГ-ООЛ.
Эрзин район.

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Башкыларның август хуралдарынга

ХАНЫ АНАЛИЗТИ КЫЛЫР

Чаа өредилге чылының бүдүүзүнде бистиң башкыларывыс боттарының чаңчыл болган август чөвүлөл хуралдарын чылдың-на эрттирип турарлар. 1981—1982 өредилге чылының бүдүүзүндегги август хуралдары бо айның 20-26 хүннеринде болуп эртер. Август 20-де Тожунуң башкылары, дараазында ийи хүнде Чөөн-Хемчик, Эрзин, Каа-Хем районнарның башкылары хуралдаар. Арткан районнарга хуралдар дараазында неделяда болур.

Бо чылдың август хуралдарынга кандыг айтырыгларны чугаалажырыл, хуралдарның онзагай талазы чүдел, кол кичээнгейни кайнаар угландырарыл дээн чижектиг айтырыгларны бистиң корреспондентивис Тыва АССР-ниң чырыдыышкын министри Н. С. Конгарга салган. Бо бүгүнүң дугайын министр моок адаанда чугаалап турар.

— Бо чылдың башкылар хуралдары партияның XXVI съездизиниң соонда эң-не баштай эртип турары-биле онзагай. Ынчангаш хуралга чугаалашкан айтырыг бүргүү партийжи съездиниң салган сорулгаларынга дүүшкен, аңаа харыылап турар болуру чугаажок. Ук сорулгага дүүштүр өренивкилерниң өредилгезиниң болгаш кижизидилгезиниң шынарын бедидер талазы-биле улус өредилге органнарының, башкылар коллективтериниң ажылының дугайында хуралдарга чугаалажыр.

Оон-биле чергелештир школачыларның идей-политиктиг, моозу-шынар кижизидилгезиниң айтырыгларынче кичээнгей салыры база чугула. Эргелиг айтырыглары хуралга база түскай айтырыг кылдыр тургустунар. Түс-түс районнарда байдалды аналиптээр, оон шыңгыы түнелдерни үндүрер апаар.

Эрткен өредилге чылының түнелдерин үндүрүп тура, кол кичээнгей салыр дараазында чүүлдерни чугула деп санаап турар бис. Бүгү-ниити ортумак өредилгени чер-черде камчаар боттандырып турары. Сес чыл мурнунда бирги класска хүлээп алган уругларның чеже хуузу сескя классты доозуп үнгенил? Бистеук сан 81 хуу болуп турар. оон чавыс-даа коргузуглерлиг районнар база бар. Чогум-на август хуралдарынга бо айтырыгларны бүгү талазы-биле сайгарары чугула болуп турар.

Он-чыл бурунгаар бирги класска хүлээп алган уругларның 46 хуузу (бистиң республикада) онгу классты доозуп үнүп турар. Он, он бир, он ийи чыл бурунгаар школага кирген өренивкилериң чеже хуузу доосканын түс-туста тодаразыр болгаш ниити хуузу санап үндүрер үжүрлүг. Ынчангаш ук сан-хуузга хамаарыштыр аналиэти кылыр апаар. Эрткен чылдың-биле алырга, ук көргүзүг бистө 114 хуу болган. Элээн бедик көргүзүг деп санаап болур. Бүгүниити ортумак өредилгени боттандырып турарында четпестер бистө кончуг хөй. Чыл дургузунда өренивкилернин шимчээшкинниг хамаарыштыр безин алырга, кичээнгейге алза чугуур чүүлдер бар. Эрткен өредилге чылының эгезинде бүгү-ниити өредилгезинин Хоойлузун ёзугаар өренивкилер санынга кирген школачылардан 115 кижи ПТУ-дарже шилчип чоруткан болуп турар, шак ынчангы чоруктуң болдурбазы чугула. Ылаңгыя Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем районнардан эң хөй өренивкилер профтехучилищелерже, ол ышкаш кежээки школаларже шилчээн болуп турар.

Кедээ Советтер 6-7 харлыгларның үчёдүн шын тургузары, оон-моон келгеннерни дораан даңзыга киирерин чедип алыр болза акы. Херек кырында бо айтырыг база чер-черде четпес шиитпирлеттинин турар.

Школалардан ыракта чурттап турар уругларны өренир школазынга чедиреринге чогуур органнар өредилге эгелээринең ырак мурнунда, август 20-ге чедир шиитпирлээн турар доктааттынган чурумну хажытпазы чугула. Уругларны изиг чем-биле хандырары база чугула айтырыг. Бистиң республиканың школаларының коллуу-ла эрги бажыңнарда турар болгаш буфет, столоваялар-биле ажы-чем-биле хандырылнамаан. Ынчангаш түс черлерде бар аргаларны чеп ажыглаар апаар. Изиг чем-биле хандырылга бистө алган четпес шиитпирлеттинин турар. Харын Бии-Хем ышкаш чамдык районнарның школаларында уругларның барык 80 хуузун изиг чем-биле хандырып турар болу берген. Бо айтырыгга совхозтарның столоваялары, шиитпирлеттинин чемненилге черлерин ажыглаарынче салыр салыры чугула.

Аныяктарның бүгү-ниити ортумак эртемни чедип алырынга кежээки школаларның роло улуг. Сөөлгү ийи чылда бо талазы-биле план күүседтинин турар. Бо чылын кежээки школаларга 7 муң кижини өредир. Ук школаларның ажылын акижидер херекке чер-черде партия, совет, комсомол органнарының, ол ышкаш ажыл-агыйлар, будурүлгелер удуртукчуларының сагыш салышкыны, бүгү талалыг дузазы негеттинери чугаажок.

Өредилге-кижизидилге ажылының шынары, башкылааш-кының арга-методтарын сайыраңгайжылары, мурнакчы дүржүлгаңы нептередири, күшажыл өредилгезин чогумчалыг организастаары, оон базазын быжыглаары, бо херекке ажыл-агыйларның, будурүлгелерниң дуза-детkимчели чергелиг айтырыглар август хуралдарынга база-да кол черни эәлээр болбайн ап.

Август хуралдарынга тургустунган хүн айтырыгларын чер-черге ханы аналиэтеп чугаалакаш, чугула түнелдерни үндүрүп, партияның XXVI съездизинин улус өредилгезинге хамаарыштыр шиитпирлеринге дүүштүр сорулгаларны тодарадыры чаа өредилге чылында ажылдаарының программазы болур.

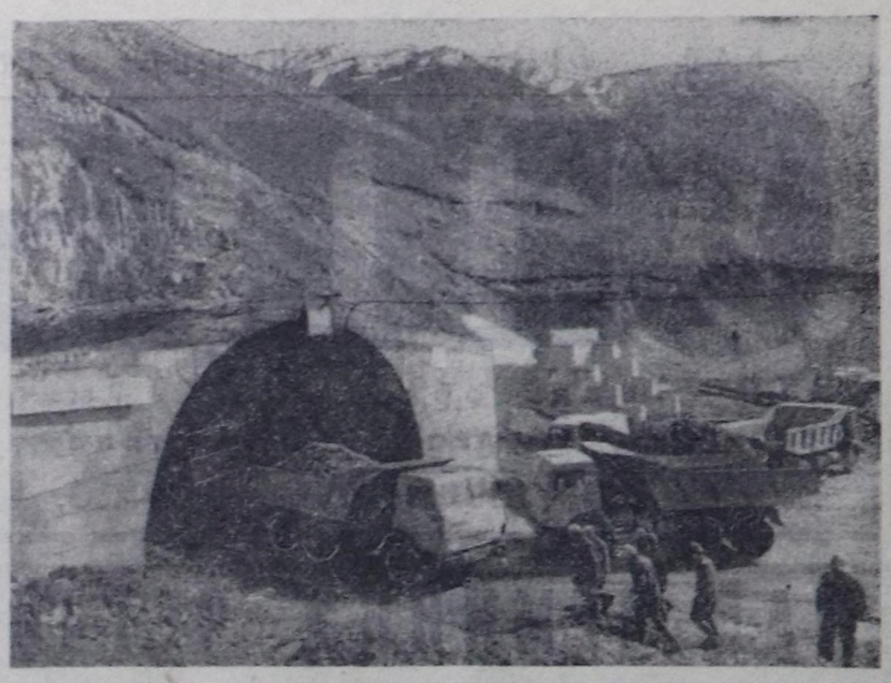

СОҢГУ-ОСЕТИН АССР. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырары-биле Грузин ССР-ниң болгаш Соңгу-Осетин АССР-ниң тудугжулары Кавказ сынын ажыр кол оруктуг шапкын темп-биле тудуп турарлар. Олар сынче участок-участоктуг-биле бурунгаарлап, боттарының эртиен черинге нөвүруглерни, амгы үениң чазаглыг оруктарын арттырып каап турарлар.

Келир үениң дагда автотранспорт тоннели Рок артын тавартыг эртер. Кавказта эң-не узун хемчээлдиг ол тоннель бүдүн чыл дургузунда транспортту олбо талазынче аргыштырар аргалыг. «Главтоннельметростройнуң» салбырлары оруктуг ийи талазындан ылып эгелээн. Ынчангаш, Грузияның болгаш Соңгу Осетияның тудугжулары бот-боттарынга уткуштур кел чоруурлар.

ЧУРУКТАРДА: (үстүнде) Рок артының чоогунда автотранспорт тоннелиниң кол ортээлинде: (адаанда) «Главтоннельметро с т р о й нуң» № 15 тоннель отрядының мурнакчы тудугжулары (солагай талазында)—чер казыкчызы Б. В. Мегрели, чер казар участоктуң начальнигиниң оралакчызы З. С. Нишнианидзе, чер казынчызы Е. К. Надеина

Ю. БЕЛОЗЕРОВТУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

КАВКАЗТА ОРУК ТУТТУНУП ТУРАР

Амыдыралдың совет хевири

ЧААРТЫНГАН ЧЕР

1895 чылдың сентябрьда В. И. Ленин даштыкыдан ээп чоруп оргаш, Литваны кежир оон тавараанга оруктап Вильнюстуң демир-орук салбырының агитпоездизи эртикен. Партияның хоочуну В. Кадзолистиң — шаандагы көшкүн, хожуданган амыдыралдыг чер канчап хогжудениг совет республика кылдыр чаартына бергенин кораа-биле көрген кижиниң инициативазы-биле коммунист демир-орукчулар ол рейсти организастааннар.

...Кибартай станцияның демир-орукчулары Вацлав Юрьевичиниң чугаазын улуг кичээнгей-биле дыңнааннар. Улус Комиссарлар Чөвүлелиниң Даргазы В. И. Ленининиң ат салганы оон мандадын топтап көргеннер. Ук документини 1919 чылдың ноябрьда революция баштычыларының холундан алган, ынчан ол чугула даалга күүседирибиле фронтуже чорун турган.

Вацлав Юрьевич Кибартайны 60 чыл бурунгаар билир. Ынчан Литваның ажылчыннар-тараачыннар чазаанга демир-оруктарның бир дугаар комиссары турган. Көрбээнчок хоочун бегүзе аңаа келгеш, улуг чаартылгаларны магадап көрген. Шаанда безерек бичии станция турган черде чаа үлетнүрчүн хоорай тутунган. Садыг дериглелери кылыр, демир-бетон конструкциялар, орук-тудуг материалдары бүдүрер заводтар түгле совлгү чылдарда ажыглалга киргилээн. Керамика фабриказының чаа-чаа корпустары бедип үнгүлээн, оон кылыглары республикадан даңкаар сурагжаан.

1940 чылдың дургузунда бүдүрүп турган продукциязы Литваның үлетнүрүү ам барын ийи неделя дургузунда кылып үндүрүп турар.

Бо рейс В. Кадзолиеке сактымышкынарның оруу болган. Шаанда ядыларның кезинди улуг черлери болуп турган шөлдерде ам тараалар чалган, агросуурлар бажыннары ырактан-на каракты өртүп көстүп келир.

Куанастың чоогунда кылымал далай чалгын чыдар, оон суу -гидроэлектростанцияларның турбиналарын ажыгдадып турар. Кайшылдериг чоогунда — канчаар-даа ажок улуг тудуг шөлү. Ында гидроаккумуляция станциязын тудуп турар.

Маршруттуң соолгу пунктузу — Литваның пайысылалы. Мемориалдыг самбыра деткан вокзалдың бажыныңың дашынга поезд доктаапкан. 1805 чылда Вильнюска В. И. Ленин кээп чораан, тус черниң маркетерн-биле ужуражып, оларның-биле револючуу шимчээшкинниң айтырыгларын чугаалашкан дээрзин ук самбырада бижээн. Вокзал чанында баштынчыга тураскаалга бо-ла салдынар дириг боодал-боодал чечектер — аңаа оларның кызыгаар чок мынаншылының демдээ.

М. АНТОНЕНКОВ,
Г. ОЗЕРОВ,
СЭТА-ның корр.

Бир чөвүлелдиң дуржулгазындан

НИИТИ КҮШ-БИЛЕ

«Искра» совхозтуң хереженнер чөвүлели 13 кежигүнүүт. Оон бүдүрүлге, культурамассалыг ажыл, санитар-амыдырал, малчыннар ортузунга ажыл, ада-иелер-биле ажыл талазы-биле секторларында хөй активчилерни хаара тускап. Чөвүлелдиң ажылын Бажың-Алаак ортумак школазының башкызы Сарыг-Хаа Оолак удуртуп, хереженнерни совхоз будурүлгезинче болгаш хөй-ниитиниң ажылынче хаара тударын кол угланышкын болдурган.

Суурда тургустунган 13 агитквартал дамчыштыр чон ортузунга организакчы, идейкижизидилгелиг ажылды СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр элээн экижиткен. Чөвүлел квартал планын ёзугаар ол ажылдарны чорудуп, клуб чөвүлели, өске-даа хөй-ниити организациялары-биле харылзааны быжыглаан. Педагогика, эрге-хоойлу, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарының айтырыглары, ог-бүле бюджедин өшын чарыгдаары чижектиг темаларны, лекция, беседаларны клубка эрттирген. Бо ажылга Л. Сарыглар, И. Намжай, В. Доңгак оларның удурткаңы 1, 2, 3 дугаар агиткварталдар эң идепкейлиин көргүскен. Олар лекция, беседаларже чонну организастаарындан ангыда, боттарының кварталдарының айы-биле амданыг аш-чемнерни белеткээш, оон делгелгелерни база организастап, кварталдарга хөй-ниити ажылынче чонның сонуургалын көдүрген. Суурда агитквартал бүргүү клубка кежээлерни бүрүн харылап, эрттирип турар.

Агитквартал бүргүүнүң тускай булуңнарын дерээн. Кварталдарны малчыннарга хуваагаш, коданнарга лекция, беседаларны, шеф ажылып доктаамал организастап келген. Кышкы үеде малчыннарның кажааларын коптарып, чайын мал чеми белеткээринге дуза-лажыын, санитарлыг байдалды хынап турар. Суурның, чурттакчызарының бажыңнарының ишти, даштының арыг-силиин доктаамал хынаарын чурумчуткан. Бо беседаларны клубка эрттирген. Бо ажылга Л. Сарыглар, И. Намжай, В. Доңгак оларның удурткаңы 1, 2, 3 дугаар агитквартал бирги черни эәлээш, Шушенскоеже экскурсиялап чораап келген.

Бо чылын суур чазагайжыдыгазының талазы-биле ажылды кичээнгейниң төвүге тургускан. Ыяштарны, чечектерни кудумчуларга тарып, өстүргүлээн. Суурда чурттакчы чонның ортузунга огород ажылын калбартырының хемчегларын ап чоруткан. Ынчангаш өг-бүле бүргүү ногаа аймаан, картошканы бо чылын тарып, оон чайгы ажаалдазынче күштү мөөңнээн. Суурда бүга-сумунарны трактор-биле тырттырарынга совхозтуң дирекциязының талазындан дузалап, хайтаарадлы тургускан. Ынчангаш бо чылын суурда ногаа аймаанын үнүжү эки. Хөй-хөй өг-бүлелер огурешти чемге ажылган эгелей берген.

Хереженнер чөвүлели байырлалдар хүннеринде суурга амданыг чемнериниң, аргышаараан үүлдериниң делгелгелерин, бичии уругларның чураан чуруктарының конкурузун эрттирери чаңчыл апартаи. Ол ышкаш школага, уруглар албан черлериниң ажылынга хереженнер чөвүлелиниң активчилери бичезээс дузаны чедирип келген.

Амгы үеде чугула кампания — ниитиниң малынга чем белеткээринче совхозта ажыл кылып шыдаар кижи бүргүү киржип турар. Суурнуң кварталдар айы-биле өг-бүле бүргүүнге будук-бүрү, сиген белеткээриниң планныг онаалдаларын берген. Бо чугула кампанияже массалыг-биле киогеп.

Совхозта парткомнуң удурткаңызына далнгаш, хөй-ниити организациялары-биле бир деминг ажылды күштелдиргени үре-түнелдерни берген. Ылаңгыя суурда хөй-ниитиниң корум-чурумун үреэр чорук кызырлып. Чурттакчы чонның иштинде ажыл кылып шыдаар кижилер колдуунда совхоз будурүлгезинде хаара туттунган.

К. БАЛДАН.

Чөөн-Хемчик район.

Комсомолчу Ольга Байкалова — ийиги класстың телефонизи. Ол Кызылдың хоорайлар харылзаштырар телефон станциязында эки ажылдап турар. О. Байкалова хөй-ниити ажылынга база идепкейлиг киржип келген.

ЧУРУКТА: телефонист О. Байкалова.

А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотозу.

ӨӨРЕНИКЧИЛЕРНИҢ КИРЖИЛГЕЗИ

Тес Хем районуң школачылары мал чеми белеткээринге тускай бригадалар, звенолар болуп алгаш, идепкейлиг киржип турар.

Бо талазы-биле Самагалдай ортумак школазының организастап тургусканы дыштанызының күш-ажыл лагеринде өренивкилер эң идепкейлиг ажылдап турарлар. Олар школа директору Ая Караоолovна Лопсаның удурткулгазы-биле Тес кыдынга Кызыл-Чыраа деп черге июнь 10-дан бээр дыштанып келген. Өренивкилер бо хүннерге чедир 50 тонна будук-бүрүнү белеткээш «Чодураа» совхозка дузаалаан. Бо ажылга түгле школачылар эвес, ук школаның башкылары болгаш ажылчыннар база киржип турар. Оларның арасында өренивкилерден Алик Торуг-оол, Салбакан, Сүлдүй, Оля Күжүгет, Сүмья Чооду, Соколов Орлан, Чечек Умбаа олар хүнде нормазын үргүлүү ажыр күүседип келгеннер. Ажылчыннардан Мидий Умбаа, Хүреш-оол Сарыглар олар мурнуку одуругда чорун турар.

Самагалдай школазының өренивкилери башкыларыбиле кады хүнделе 3 тонна ажыг будук-бүрүнү белеткээш турар. Оларны аныг чем-биле «Чодураа» совхоз эки хандырып турар.

А. АРАПЧОР.

ДАГДЫНЫКЧЫЛАРНЫҢ ҮЛЕГЕРИ

Кызылдың алгы заводу хоочун будурүлгелерниң бирээзи болганда, ында ажылдап турар дагдыныкчыларның адынга хүндүткедиң чылыг сөстерин цех, бригада бүргүүнге бо-ла дыннап болур. Аныяк ажылчыннарның мергежил чедип ап өренириниге, чангыс черге турумчун ажылдаарынга, күш-ажылчы чаңчылдарга, коммунистиг моозу-шынарга кижизидиринге оларның киирип турар үлүг улуг.

Индыгларныг бирээзинге Күш-ажылчы Алдар орденнин III чергезинин эдилекчизи Мария Ивановна Кондратова хамаарыжыр. Ол дыка хөй чылдарның иштинде үре-түнелдиг ажылдап, даандырган ажыл-херээнге кызымаккай шулургузу-биле, өскелерге телептиг ажы-чаны-биле кадыг ажылдап турар ээш-өөрүнүң бүзүрелиин чаалап алган. Болунуң херээнии ёзулуг мастери, дүржулгалыг бригадир аныяк ажылчыннарга аргасүмезин кадып, оларның кылган ижинге дадыгыышкынны берип турарындан алгы-кеш цегинде белеткээн полуфабрикаттарны чымчадыр эттээрин саадатпайн турар. Олар шалыпчыларга санатпышаан, ай санының планын 120 хуудан күзулатпайн келген.

Аныяктарның дагдыныкчызы коммунист Биченей Монгушович Суван бедик мергежилдиг, кадржаан ажылчын. Ол ам слесарь-машинистернин бригадазын биидилиг удургун, ай санының планын 115-120 хуу күүседип, күш-ажылчы базымын чаа эгелеп киргеннерге байлак дүржулгазын күзелдии-биле дамчыдып бээр чаңчылдыг.

Кидис идиктер кылыр цехтин белеткедчизи Прасковья Георгиевна Казанцева, дыраар машиналар операторлу Татьяна Ивановна Жилкина үе-шагны мурнап турар шалыпчылар. Ылаңгыя Т. П. Жилкинаның 1981 чылда ажылчын кезеңдеринде, оны чок кылырыбиле ажылдап турарывыс дээрге-ле, дедир этиттинмес кылдыр чидирген туруп болур продукцияны чуртка камгалап арттырып турарывыс-биле демей-дир.

Кадрларның ажылдан үнеркирер чоруун кызырар талазы-биле эзоп эвес шиитпирлерни директорлар чөвүлели хүлээп алган. Күш-ажылдың байдалын улам экижидиринин айтырыг база аңаа хамаарыжыр. Хөй-хөй будурүлгелер дайын соондагы чылдарда туттунган болгаш чурттакчы бажыңнарлыг черлерден ырак девискээрде кылдыгнан. Ылаңгыя пластмасс заводу берге байдалга тавартышкан турган. Аңаа чедер дизе, оруккаш шак чедир үени чарыгдаар апаар. А ол дээрге, херожен улустуң аяқыл сообда рынок чедеринге, магазинперге базырынга улуг шапкынты ужуратпырарыг-дыр. Оң чарымчча чон байдалдан уштуун үнеринин аргазы чайтыс — садыг болгаш амыдырал хандырылга черлерин заводче чоокшуладырлы. Ам пластмасс заводунда ажы-чем болгаш үлетпүр бараанарының магазиннери, амыдырал хандырылганың хүлээп алыр пунктулары ажылдап турар. Ажылчын кижи заводка пөлээп, бүзүреддиг, будурүкчүлүг ажылдаар кылдыр ында хөй чүүлдерни кылган. Оон уламнадан будурүлгеде кадрларның ажылдан үнер-кирер чоруу ында эң кудуку көргүзүглерниң бирээзи болуп турар.

Хооркүүскомнуң ажылынга киришпейн, харылзаа албаныың, садыгның, транспортуң ажылдакчыларының удурткучуларының ажылынга база директорлар чөвүлели үлүүн киритирип турар. Хоорайда телефон харылзаазының алгытканы, автотранспортуң ажылының экижээри база-да ол чөвүлелдиң ажызы-дыр. Хоорайның кыры дуглаглыг рыногун тутуругуна ол дуглаткан, орудтарны, лачалар турар черлерни чаагайжылгынде бажында кедер чиик болгаш бродни идиктер даараар ийи бригада ажылдап турар. Ында шунту ажылчыннарның саны — 23. Олар хүнде-ле 336 эжеш идикти даарап, будурүлгеге планныг. Салдынган сорулга күүседтинин турарын эртиен айларның түнелдери көргүскен. Ук цех бо чылдың ийиги кварталында 40 муң эжеш идикти будурүлгеге турган, 41,2 муң кылдыр ажыр күүседкен.

Хоочуунар-даа, аныяктарда СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, коллективтиң мурнунда турун турар планныг онаалдаларны долуузу-биле күүседир дээш цехтер, бригадалар, тус-тус ажылчыннар аразында чарышты улам калбарткан. Оон салдарында күш-ажылчы көргүзүглер күзенчиг түнелдерге чедирген. 1981 чылдың бирги чартынында алгы заводу продукция сайгарарының планын 104 хуу күүседип, ниити продукцияны планда көрүгненнеден 35 муң рубльге ажыр сайгарган.

О. САЛЧАК.

СОЛУН ДУРЖУЛГА: кичээнгейге алыңар

ДИРЕКТОРЛАР ЧӨВҮЛЕЛИ

Тус черниң будурүлгелериниң директорлар чөвүлели чугула айтырыгны холга алганының соонда, кадрларның ажылдан үнер-кирер чоруу Сызранья ийи катап кызырылган.

Сызрань— Волгада ортуман төмчээдиг хоорайларның бирээзи. Кадрларның ажылдан үнер-кирер чоруу ында база-да, өске-даа черлерде мынаш, чуртталга бажыңнарының чедишпези, шалың айтырыы, школа назы четпээннериниң албан черлериниң чедишпези дээш ышкаш айтырыглар-биле тайылбырлаттынар.

Ажылдан үнер дугайында билдиришкиннер киирген ажылчыннар-биле будурүлгениң кадр килдизининң начальнигни бесседалажыр турар. Өске пехче шилчип ап, азы удуг шалыпныг ажылды-даа тып ап болуруи бл сүметтер. Бир эвес ол ниити ажылдан шуутла чоруур мен дээр болза, оон ажылдан үнүп чоруурунун дугайында айтырыгны Сызраньның улуг-улуг он беш будурүлгелериниң удурткучуларынлан тургустунган директорлар чөвүлелиниң президиумунга чугаалажыр апаар.

Ажыл-агый талазы-биле кыыт-чай чок он беш директор болгаш чангыс ажылчын. Ол кижи бедик мергежилдиг специалист-даа болза, олче угландырып турар кичээнгей эмин эрттир улуг эвес бе?

— Чок, улуг эвес—деп, чөвүлелдиң даргазы, нефть ажылдап кылыр заводтуң директору И. Барков сананп турар.—Кадрларның ажылдан үнер-кирер чоруу — улуг каража-дыр. Ажылчын кижи бир будурүлгеден өскезинче шилчип турда, үлетпүр ниитизин-биле бир неделиниң ажыл хүнүн чидирер-дир. Чаа будурүлгете күш-ажылчы чаңчылдарта өренирин, ажылдың үүн тып эгелээри база аңаа немежир. Кадрларның ажылдан үнер-кирер чоруун чугаалажып, оон чылдагаанарын изередип, ону чок кылырыбиле ажылдан турарывыс дээрге-ле, дедир этиттинмес кылдыр чидирген туруп болур продукцияны чуртка камгалап арттырып турарывыс-биле демей-дир.

Кадрларның ажылдан үнеркирер чоруун кызырар талазы-биле эзоп эвес шиитпирлерни директорлар чөвүлели хүлээп алган. Күш-ажылдың байдалын улам экижидиринин айтырыг база аңаа хамаарыжыр. Хөй-хөй будурүлгелер дайын соондагы чылдарда туттунган болгаш чуртталга бажыңнарлыг черлерден ырак девискээрде кылдыгнан. Ылаңгыя пластмасс заводу берге байдалга тавартышкан турган. Аңаа чедер дизе, оруккаш шак чедир үени чарыгдаар апаар. А ол дээрге, херожен улустуң аяқыл сообда рынок чедеринге, магазинперге базырынга улуг шапкынты ужуратпырарыг-дыр. Оң чарымчча чон байдалдан уштуун үнеринин аргазы чайтыс — садыг болгаш амыдырал хандырылга черлерин заводче чоокшуладырлы. Ам пластмасс заводунда ажы-чем болгаш үлетпүр бараанарының магазиннери, амыдырал хандырылганың хүлээп алыр пунктулары ажылдап турар. Ажылчын кижи заводка пөлээп, бүзүреддиг, будурүкчүлүг ажылдаар кылдыр ында хөй чүүлдерни кылган. Оон уламнадан будурүлгеде кадрларның ажылдан үнер-кирер чоруу ында эң кудуку көргүзүглерниң бирээзи болуп турар.

Хооркүүскомнуң ажылынга киришпейн, харылзаа албаныың, садыгның, транспортуң ажылдакчыларының удурткучуларының ажылынга база директорлар чөвүлели үлүүн киритирип турар. Хоорайда телефон харылзаазының алгытканы, автотранспортуң ажылының экижээри база-да ол чөвүлелдиң ажызы-дыр. Хоорайның кыры дуглаглыг рыногун тутуругуна ол дуглаткан, орудтарны, лачалар турар черлерни чаагайжылгынде бажында кедер чиик болгаш бродни идиктер даараар ийи бригада ажылдап турар. Ында шунту ажылчыннарның саны — 23. Олар хүнде-ле 336 эжеш идикти даарап, будурүлгеге планныг. Салдынган сорулга күүседтинин турарын эртиен айларның түнелдери көргүскен. Ук цех бо чылдың ийиги кварталында 40 муң эжеш идикти будурүлгеге турган, 41,2 муң кылдыр ажыр күүседкен.

Хоочуунар-даа, аныяктарда СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, коллективтиң мурнунда турун турар планныг онаалдаларны долуузу-биле күүседир дээш цехтер, бригадалар, тус-тус ажылчыннар аразында чарышты улам калбарткан. Оон салдарында күш-ажылчы көргүзүглер күзенчиг түнелдерге чедирген. 1981 чылдың бирги чартынында алгы заводу продукция сайгарарының планын 104 хуу күүседип, ниити продукцияны планда көрүгненнеден 35 муң рубльге ажыр сайгарган.

Б. БЕЛЯКОВ,
СЭТА-ның корр.

Совет гвардияның 40 чылына

ЕЛЬНЯ — ГВАРДИЯНЫҢ ТӨРУТТУНГЕН ЧЕРИ

1941 чылдың чайынының бир онзагай болуушкуну болза Смоленск тулчуушкуну болур. Маңаа, Ельня чоогунга, тулчуушкуннарга совет гвардия тывылган.

...Москваны эжелеп алырынга эң чоок орук болуп турган Ельня чоогунуң Аткаа деп адаткан девискээрин фашист шериглериниң командылалы онзагай ужур-дузалыг деп санап тургай. 1941 чылдың августа аңаа, фронтувун 40 километр дурттуг кыска кезээге олар 70 мун солдаттарны болгаш офицерлерни, 500 үгер-бооларны база миномёттарны, он-он танкыларны мөөнээн. Тус черниң таарымчалыг байдалдарын ажыглап тура, гитлержилер күчүлүг камгалал тудугларын кылып алган.

Ынчалзажок, оларны ол бүгү камгалап шыдаваан. Дайынының ол бөлүүн узуткаарының талазы-биле Ельня чоогунга шавар хадаашкынның планын Кызыл Шериг-ниң Кол штавы ажылдап кылган. Август 30-ниң дан бажында Курлавыр фронтузуңуң шериглери шаап халдап эгелээн. Ол дээре дайын эгезинден эң-не хан төгүүшкүнүнүг улуг тулчуушкуунарының бирээзи болган. Фашист вермахтың шилиттингең кезектеринге баштайгы өлүмнүг согугну аңаа чедирген. Совет шериглер дайынны чылча шаапкан. Фашистер аңаа өлүрткеннер болган балыглатканнар кылдыр санаткан 50 мун чыгам солдаттарны болгаш офицерлерни чидиргең. Ынчангаш немец-фашистиг шериглерниң тиилеттирбезинниң дугайында чугаа буурап. Чедиишкинниг халдаашкынның түңнелинде Ельняны хостаан. Ол тулчуушкун улуг Тиилелгениң эге изекчизи болган. Аңаа эң шылгараан 100-кү, 127-ги, 153-кү, 161-ги адыгжы дивизиялар камгалалдың улус комиссарының 1941 чылдың сентябрь 18-теги дужаалыбиле 1-ги, 2-ги, 3-кү, 4-кү гвардейжи дивизиялар кылдыр эде адаттынган.

...Эң-не берге тулчуушкуннар болган сураглыг Шакоово бедиинче дөртен чылдар эрткенде бис үнүп бар чор бис. Моон кады чораанын кижи бо чер чурттуг, төөгүлүг ол болуушкуннарның киржикчизи, пулемётчу чораан Иван Фёдорович Неудахин. Орттерниң ыштарын, дайынның камгалалынче шургуп киргинкини, оон мурнунда ады чок турганы бо бедик дээш тулчуушкунну — шуптузуп ол утпаан. Бедик Ушаково суурнуң чоогунда, мында ам «Гвардейский» совхозтуң салбыры туруп турар. Дайынның планнарынга бо беднкке онзагай черни айытхан турган, чүге дээрге бо чоок каяны шуптузуп моон беш салаада дег көөр.

—Фашистер маңаа долганыр камгалалдың шугумуна тургускан турган: ханы траншеялар, элээн каш каът тенинг сывырган демир кажаалар, шуут кырынга үгер-бооларны болгаш аар пулемётларны тургускан, кээр черлерниң колдуун миналаан — деп, И. Неудахин сактып чугаалады. — СС-тиң шилиттингең кезектери сөөлгү окка, кижиге чедир тулчуп турду. Бедик болгаш суур бир таладан бир таланың холунга алды катап шилчээн. Ынчалзажок бис тиилээн бис.

Бо черлериниң чурттакчылары баштайгы совет гвардейжилериниң тураскаалын ыяктыы-биле сактып турар. Хоорайда, хөй-хөй суурларда тураскаалдарны тургускан. Мемориал чевег чоогунда баштайгы гвардейжилерге тураскаатканы улуг архитектурлуг комплексти тутканы.

Ельня бөгүн катап туттунуп тургустуунган ыржым болган иргаан, чараш хоорай. Оон чурттакчылары Совет гвардиязының 40 чылын дайырдадыгыр демдеглээриниге, дайынның хоочуннарын —баштайгы гвардейжилерни утмуурунга белеткенип турар. А кыргай солдат Иван Неудахинниң бажыңының эжик сентябрь 18-те хүнзедир ажык турар: кады тулчуп чораанарын ол уткуп хүлээп алыр.

О. СИДОРОВ,
СЭТА-ның корр.

Ельня,
Смоленск область.

БӨМБУРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА-ның корреспондентилери дыңнадып тур

ПУР-нуң парлалгазы Л. И. Брежневтиң польша удуртукчулар-биле ужуражыышкынының дугайында

ВАРШАВА. (СЭТА). «Польшаның болгаш ССРЭ-ниң улустарының аразында найыралы Польшага берге бо үеде чаа бадыткалды тыйкан», «Польша-совет найырал — Европага күштериниң дең дениигүүлүг турарының кол чүүлдериниң бирээзи», «Польша-совет найыралдың чаа бадыткалы» дээш сөстерлиг эгелер-биле төп польша солуннар Л. И. Брежневтиң С. Каня, В. Ярузельский олар биле ужуражканының дугайында дыңнадыгыны бүрүн парлаан.

«Трибуна людуз» тайыбыр парлаан. Польшада байдал оңза берге, ынчангаш ПКАП ТК-ниң Бирги секретарының болгаш польша чазактың башының дээди совет удуртукчулага-биле чугаалажыышкыннары оңза ужур-дузалыг деп демдеглээн.

Крымга ажылчы ужуражыышкын ПКАП-тың IX оңза съездизиниң соонда дээди деңнелге саналгомалдарны бирле дугаарында шуут солчур арганы берген, ону бистер политиктиг шаавар халдаашкынга, ханы ыраанын ажык эртериге, социализмни өскөнниг пәрүн түрар бүгү күштериниң хөделиишкиннерин үзуткаарынга ног үүл кылдыр көрүп түрар бис деп, ол солуун демдеглээн.

Бистиң чүртүвүста туруп турар кыжаңышкынның, байдалдың парышының база Польшага таарымчалыг чогуур байдалды катап тургузарының оруунга таварыкып турар бергелериң дугайын чугаалажыышкыннар үезинде польша тала дыңнадып берген. Ол айтырыглар бистиң эвилелчилеривистиң аразынга дүжүрээнини тодаргай үениң дургузында хайныктырып келген. Совет коммунистер, бүгү совет кижилер ПУР-да болуушкуннарны шынгы кичээнгейбиле хайгаарап турар. Польшада социализмниң даштыкы болгаш иштики дайзыннары антисоветизм-биле чепсегленип, улусчу Польшаның болган Совет Эвилелиниң, оон Польшаның идегелдиг өөнүктерининг болгаш эвилелчилериниң аразынга хоошпал казарынга кордап турарлар дээрзинни дугайында Л. И. Брежневтиң медеглелии чогумчына харын шак мичалдыр билге чогуур.

Крымга чугаалажыышкыннар саат чок шиитпирлээри негеттинип турар чүгле бүгүүр хүнүүн эң дүрген бергүнер айтырыгларынга эвес, харын бүгү делегейниң халбак айтыгларынга база хамаарышкан. Даштыкы политиканың талазында Польшаның болгаш ССРЭ-ниң кады азылыгдажылгазы делегей херектерин коңгуже ПУР-ның доктаамал киржилгези АКШ-тың улус күүнезирек политиказының чидиргенишкинниг утланыышкынының, эске күүнелевүн иштики херектериниге Барлын чүктүн ховгаярлаашкынының, социалистиг дем каттыжылгазың кешкедүү соруулга-биле боо-чепсекти эндере бүдүрериң калбартып турарының байдалында улам улуг ужур-дузалыг болуп бар чыдар. Польшаның мурнуулл турар айтырыгларны Совет Эвилелиниң канчаар көрүп турарын, база бистиң өөнүктерривистен алдының турар-дузалажыышкынны бедии-биле үнелеп турар бис деп, «Трибуна людуз» ондалап дедиглээн. ПКАП болгаш бистиң чүртүвүста социализмниң туружуун-дан туружуп турар бүгү күштер социалистиг дем каттыжылгазында Польшаның эллеп турар туружу бистиң национал эрге-ажыктарывыс-ка таарышкан шак ол байдалды боттарының хөделиишкиннериниге бырымдаалап турар. Польшада даштыкы политиканың кол утланыышкынчары өскерлиг чок артпышаан деп, «Трибуна людуз» айыткан.

РАКЕТАГА УДУР ШИМЧЭЭШКИН КҮШТЕЛИП ТУРАР

Сураглыг антифашист болгаш тайбың дээш дескиселчи, уязутар аразынга тайбыңны бижыглаары дээш делегейниң Ленинчи шаңналының лауреады, Германияның Коммунистиг партиязының Президиумунуң кежигүнү Курт Бахман ИМА-ның ГФР-де корреспондентизи Александр Андрачниковка интервью берген.

Айтырыг. Совет Эвилелиниң гитлерчи Германияның халдаан үезинден бээр 40 чыл болганывың мурнуу чарыында Германияның Коммунистиг партиязының VI съездизи болган болгай, аңаа ол партиляның Даргазы Герберт Мис мынча дээн: «Федеративтиг Республиканың девискээриндеп эгелеп болур дайынның аймалы — ол дээрге эрткен үениң херээ эвес-тир дээрээн кижи бүрүзү медерел билген турар ужурлуг». Барыын Германияның коммунистериниң бодап турары-биле алырга, ол аймалдың чылдагааны чүде болуп турарыл?

Харыы. «Бүгү чүвени тайбыгла!» деп лозуңнуң ыяшгарыы-биле болуп эртken бистиң партиявыстың VI съездизин «ракетага удур съезд» деп адаан. Ядролуг боо-чепсек-биле чепсегленириниң дугайында айтырыг талазы-биле герман империализм америк империализм-биле кады хөделип турарын дайынга белеткелдин шуут дорт айлыл кылдыр көрүп турар бис. АКШ-тың Барыын Европага тургузар деп планнап турары «Першинг-2» деп 572 америк системазы болгаш чалгынныг ракеталары оон потенциалдыг дайынының камгаланыр күүзүн сулаарлар болгаш Европага «кызыгаардаттынган» ядролуг дайынны болдурар дээш «баштайгы согуушкуунуң» бозриңге херек болуп турар. ГФР-ниң девискээринге чаа ракета бүрүзүн тургузары бистиң айыыл чок чорувустуу эвээжеткеш, дайынның аймалын улгаттырар дээрээ мырыңай билдингир. Совет Эвилелиниң девискээринге каш-лама минутта дургузунда чеде бээр аргалыг мыдыг чаа «евростратегтиг» ракета-ядролуг чепсектер шериг талазы-биле деңнежиишкинниң чаңгыс талалыг өскертип болур. Бир эвес америк ядролуг боо-чепсекти эндере бүдүрериң улам-чаар болгаш оңу доктаадырыңче улгаган бүгү күжеиишкиннерин үндүрбес болза, тайбыгна айыыл улам улгадыр.

ССРЭ-же гитлерлиг Германияның халдаанының 40 чыл болганы ортумак иракшылдыг америк чаа ракеталарны ГФР-ниң девискээринге тургузарын болдурбас дээш бүгү чүүлдерни мөөнүзүр херек дээрзинниң дугайын база катап сагындырып турар. Бистер чүгле интернационалчы эрге-ажыктарны эвес, харын национал эрге-ажыктарны база барымдаалап турар бис. Ракеталарның санын көвүдедири национал хамаарышпас чорукту улам ынай кызыгаарлаар дээнин илередип турар, чүге дээрге ол ракеталар АКШ-тың шериг командылалыдан база-мында халдаачы планнар чогаадып турар тергиидекчи күштерден бистиң чуртувустуң хамаарылгазын улгаттырар болгай. Бистиң чуртувуска америк ракета-ядролуг чаа системаларны тургузарын болдурбазы тайбыгаа-даа база онстың национал эрге-ажыктарывыска-даа эргежок чугула болуп турар. Федеративтиг Республиканың чонну ядролуг халапка таварышкаш, кыргып калырын бис күзевес бис.

Айтырыг. «Чедир чепсегленир» дугайында НАТО-ның шиитпирин бүндестигтиң депутаттарының хөн иеруузу дэткээни билдингир болгаш. Барыын Германияның чонунуң сагыш-сеткилинге ол кандыг салдарлыг болганыл?

Харыы. Боо-чепсектерни эндере бүдүрериң мактап деткиир политика бистиң бодувустуң улузувуска аймылдыг болуп турар дээрээн Германияның социал-демократтыг партиязындан бүндестигтиң чамдык депутаттары социал-либералдыг эвилелдиң төөгүзүнде эң баштай медерел билгенин хамыктың мурнунда онзалап демдеглекседим. Чазылдырар езенин американнар холунда тудуп алган турар ыңдыг «дарыгыг доскаарже» бистиң чуртувустуң хуулуг бар чыдарын Германияның социал-демократтыг партиязының чер организацияларының дуурттучуларынга чедир улам хөй кижилер биилп турар апарган. Бүндестаг боду бистиң чонувустуң ёлулуг сагыш-сеткилин илередпейн турар. ГСДП-ниң болгаш СВДП-ның дыка хөй кежигүннери ол партиялярның удуртулгазының политиказы-биле чоңшээрешпезин илередип турар, ынчангаш ол удуртулыышкын улам-на өзүп турар апарган. Бистиң улузувуска болгаш тайбыныл хөрээже удур угланган америк политиканы деткиринче федералдыг чазак каттышкан партияларны албадап шыдавас боор. Парламентиден даштаар деңнелге демисселдиң хемчээлдери ам кажагыыдан-даа артык аажок калбаргаң деп бодап турар мен. 50 чылдарда дайынга удурланыышкынар үезинден бээр ам таптын дээш эң улуг шимчээшкин калбарын турар. оон киржикчилери ГФР-ниң девискээрине америк чаа ракеталарны тургузарынга чөпшээрежкиринден ойталазарыне федералдыг чазакты кыйгырып турар «Крефельд кыйгырыыны» хүлээп алган. «Крефельд кыйгырыыны» ам бедии миллион ажыг кижи ат салган. Ынчалза-даа ол дээрге НАТО-ның планнарынга удурланып турар кижилериң чүгле улуг эвес кезээ-дир. Тайбың дээш шимчээшкининиң күүзүү бөртен оранчок улуг. Германияның коммунистиг партиязының съездини оңу быжыглаар-сорулганы салган.

Айтырыг. Чоонуң кижи санынга онаалтыр шериг чыгдалдарының талазы-биле Федеративтиг Республиканың НАТО кежигүннеринден — Европадаң эң улуг күүнелерни ядролуг чаа системаларны тургузарын болдурбазы тайбыгаа-даа база онстың национал эрге-ажыктарывыска-даа эргежок чугула болуп турар. Федеративтиг Республиканың чонну ядролуг халапка таварышкаш, кыргып калырын бис күзевес бис.

Айтырыг. «Чедир чепсегленир» дугайында НАТО-ның шиитпирин бүндестигтиң депутаттарының хөн иеруузу деткээни билдингир болгаш. Барыын Германияның чонунуң сагыш-сеткилинге ол кандыг салдарлыг болганыл?

Харыы. Боо-чепсектерни эндере бүдүрериң мактап деткиир политика бистиң бодувустуң улузувуска аймылдыг болуп турар дээрээн Германияның социал-демократтыг партиязындан бүндестигтиң чамдык депутаттары социал-либералдыг эвилелдиң төөгүзүнде эң баштай медерел билгенин хамыктың мурнунда онзалап демдеглекседим. Чазылдырар езенин американнар холунда тудуп алган турар ыңдыг «дарыгыг доскаарже» бистиң чуртувустуң хуулуг бар чыдарын Германияның социал-демократтыг партиязының чер организацияларының дуурттучуларынга чедир улам хөй кижилер биилп турар апарган. Бүндестаг боду бистиң чонувустуң ёлулуг сагыш-сеткилин илередпейн турар. ГСДП-ниң болгаш СВДП-ның дыка хөй кежигүнн

«Ю. А. ГАГАРИНГЕ РЕКОМЕНДАЦИЯ БЕРИП ТУР МЕН...»

Юрий Гагариннин амыдыралының бүгү талалары бөгүн шуптузу билдингир. Чаш бичии чылдары Гжатскиге эрткен, Москва чоогунда Люберикиге ус дарган училищезинниң сургууулу, Саратовка техникумга тургашла, аэроклубка кирген. Баштайгы бот-тускайлаң ужудуушкун, баштайгы ынакшыл. Оренбургка ужар чүүл училищези. Заполярьеге шериг ужудукчузу. Космонавтар отрядынга киргени, ужудуушкунга белеткел. 1961 чылдың апрель 12-де сылдыстарже кижи төрелгетенге орукту ажытканы Юрий Гагариннин амыдыралының дээди ие-чадазы болган.

Ынчаарга Юрий Алексеевичниң Коммунистиг партияга кирген хүнү—1960 чылдың июнь 16—оон амыдыралынга база бир уттундурбас хүн болуп арткан.

Ол чылдың мартта улуг лейтенант Юрий Гагарин кадайы Валентина база чаш Леназы-биле Заполярьеге турган гарнизонундан чорупкан.

Чайын оон партияга кандидат стажының дуусаазы тиген. (Соңгу чүкке-ле партияга кандидаттан киргең турган). Оон шериг албаны кылып турганы эскадрилья командири Анатолий Росляковка Гагарин чагаа бижээн, оон бодундан болгаш эскадрилья командири Владимир Решетовтан болгаш ужудукчу Анатолий Ильященкодан аңаа партияга кирер рекомендация бээрин дилээн.

Оларның рекомендациягa киаргеи чамдык одуругларын көрээл. «Ю. А. Гагарин шериг ужар чүүлүнге албан эрттиргенинин бүгү үезинин дургузунда кезектиг эң мурнакы офицери болуп келгең»—деп, В. Решетов бижээн. «Тергинин эки болгаш бүзүрелдиг ужудуп билир ужудукчу» —деп, А. Росляков демдеглээн. «Ю. А. Гагарин идеология талазы-биле шыырак, туруштуг... Хөй-ширтии ажылынга идепкейлиг, партийжи даалгаларны эки күүседип келгең»— деп. А. Ильященко бадыткаан.

Эштериниң бүзүрелин Юрий Алексеевич бедин-биле үнелээн.

Бир эвес хандыр сайгарын көөр болза. Гагариннин бодунуң херээжиң мастери болуп дамтыын каннадырынга чүс-чүе кижилер киришкен. Кан эвилдиракчизи, инженер азы эртемден эвес болза, ол тергинин эки ужудукчу болбас турган дээрзин демдеглеп каалы. Сылдыстарже ужудар шагынын үезинде ол бүзүлүг эрес, дидим кижи апарган, чээрбя чеди харлыында оон ат-алдары бүгү делегейге сурагжып нептерээн. Эң нарын берге амыдыралчы шылгалданы алдарлыы-биле тудуп шылаан.

Бодунуң амыдырал-чурттал-газының аңгы-аңгы үе-чадазында кижилерде бар эң эки чүүдерни ол бодунга шиңгээдип ап чораан. Чаагай сеткил, шынчы чорук, Төрээн чуртунга ынакшыл болгаш кызыгаар чок бердинишкин бида сиңиккен. Ыраккы Соңгу чүкке гарнизонга шериг ужудукчузунга турганы келир үеде космос делгемнинче шымның кирер характерни оон шиңгээдип алырынга дузалаан.

Элдептиг таварылгалар база турүлаар. Гагариннің шериг ужудукчузу болуп турган черииге-дайын чылдарында Совет Эвилелиниң баштайгы йи дапкыр Маадырларының бирээзи чээрби чеди харлыг Борис Сафронов тулчуп турган, ол эвилелчилерден келген чүзүтерни камгалап тургаш мөчээн. Ол аныяк кижи ынчан Шериг Агаар Күштериниң Соңгу чүк флодунуң ужар чүүл полугун командлап турган, үжеп дөрт агаар тулчуушкуларынга кириишкеш, фашист чээрби ийи самолёттуг ажлара аткан.

Агаарга фашист «мессершмидтин» кудуруудан чуура үстүрүпкен Захар Сорокинни Соңгу чүктүң Маресьеви дижир турган. Үрелп берген самолёдум доңа бөрген хөл чанынга хондурупкаш, балыгланы берген Сорокин черге дайзынның ийи ужудукчузунга удур тулчур ужурга таварышкан. Ол аңаа база тиилеп үнген. Оон соонда балыгланган буду-биле соок доштуг тундрага алды ховук үнген, соястан келген. Буттарының доңган черлерин кескеш, эмпээн соонда, полкче ол база катап ээп келген. Ыяш бут-биле ужутпушаан, дайзынның база он ийи самолёдуун аңдара аткан.

Ынчаарга Сергей Кузенковту ап көрээл. Дайзынны даалганы күүсеткеш ээп кел чорда оон самолёду эрттеин берген, үш километр бедиктен ол парашют чок халаан. Кадыр черинің адаанда улуг, терең харга дүшкеш, кемдээн. Флоттуң эң эки эмчилери оон амытыны дээш ийи неделя хире туржуп келген. Оон соонда улаваанда катап база ужудун эгелээш, чүгле бежен чылдарда курлавырже үнген.

Совет Эвилелиниң Маадыры Сергей Кузенковтуң баштайгы командирлериниң бирээзи болуп турганы ужар чүүл кезээнге Юрий Гагарин киргең турган. Аныяк ужудукчулге Соңгу чүктүң ужар чүүл флодунуң дайынчы чаңчылдарынга ёзулуг кижизидилгеин эрткеннер.

Ужар чүүлдүң Соңгу чүк флодунда эң-өөрү-биле баштайгы космонавт ужуражырын күзеп, чагааларыны бижип турган.

«Ажыл-херээңер кандыг чорүп тур? Силерде сооң-ла бергеп боор аа? Бисте ажыл дээрге кончуг хөй... Шинтпирлеттинмээн айтырыглар эңдерик...» 1961 чылдың сентябрьда Решетовка Гагарин ынчаар бижээн.

«Силерге кажан чедё бээрим билдинмес-тир. Ынчалзажок ыяп-ла чедер ужурлуг мен. Бистиңге чедип кээн көрүнер» — деп 1963 чылда Росляковка чагаазынга ол бижээн.

Юрий Гагариниң «Космосче орук» деп номунда мындыг одуртулар бар: «Анатолий Ильященкодан дыңнадыг мени аажок хөлзетти... Ол курлавырже үнгеп-дир. Казахстанга транспорт самолёттарынга ужудар... Федоровичиниң чаа черге чаңчылып, алыры белеңзээс боор. Ынчалзажок ол кандыг-даа бергелерден кортпас мөзүлүг кижи-ле болгай. Ыядыг болуруга ол мени өөредип каан».

Юрий Гагарин партияга киргерде аңаа рекомендация берген кижилер ам кайдал? ССРЭ-ниң Камгалал министерствозунуң кол кадр эргелелиии ажылдакчыларының дузазы-биле оларны тыпкан.

Курлавырда подполковник Росляков амгы үеде Россия Федерациязының Сан министерствозунуң ажылдакчызы. Дөртен харлынга чедир ужутчизациязы дүшкен таварылгада кедиртпкен кижиниң ажыл төлевирин ук бүдүрүлгенин аңа албан организацияга чериин дужериниң мурнунда хамаарыжып, чагыртып турганы министерство ийикте азы күрүне комитеди, ведомство доктаатказ чүрүм ёзугаар төлөөр ужурлуг. Бир эвес кедиртпкен кижи чыыштың азы командирлер кичээлинин эртип турган үезинде аарый бергенде ажыл төлевириниң орнунга, түр үеде ажыл кылыр шинээ чогун, кайы хире үр дарааның барымдаалап пособиени, дузаламчыны бөөр.

Шериг комиссариаттарының диспансерлерже, эмнелелерже эмчи шинчилгеи эртер кылдыр чорутқан шериг албаныларының эмнелеге эрттирген хүнеринин ажыл төлевири, стипендиязы хевээр артар болгаш оон соонда ажылын азы өөредилгезин улам чилаар.

Делгелге көөрү — кижиге кайгамчыктыг дыштанылга болур. Улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң Москвада делгелгезинче кайысылалдың чурттакчылары-даа, оон аалчылары-даа улуг күзелдии-биле кээп турар. Оон кайгамчыктыг архитектуразын, павильонларын шак-шагы-биле сонуургап, янзы-бүрү фонтаннарын шаанга киир кайгап, аллеяларның шыпшынын болгаш серииин магадап болур. Дыштанары-биле келгеннерге аттракционнар ажылдап, кежээки шактарда эстрада артистери концерттер көргүзүп, делгелгениң бүгү-ле булуңнарында рестораннар болгаш кафелер ажылдап турар.

ЧУРУКТА: дыштанылга зоназында эң-не сурагжаан аттракционнарның бирээзи — «дүрген чоруктуг поезд».

Ю. ЛИЗУНОВ биле **ЯЦИННЫҢ** фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Бистиң үежилеривис

ДАГЛЫГ ЧЕРНИҢ ХООЧУНУ

— Ынчан сес харлыг турган мен, а оортан бээр ам 102 чыл эрткен-даа болза, тулган эки сактыр-дыр мен—деп, шевергин ак салын суйбагылавышаан, Атитан Гуломнабиев чугаалады. Оон хары ам 110. Ол Памир дагларында Ямг деп бичии суурда чурттап турар.— Ынчан ачам чаа бажын тудуп алырынга дузалаштырарыбиле сураглаан шевер кижи чалаан чүве. Бажың тудуп алыры дээрге ачамның шагшагларач күзели турган. Хөй чылдарга акша-мөңгүнүү чыыш, ыяштарны шилип келген. Памирнин даг чурттугларының чаңчылын ёзугаар бажыңның эң хүндүлүг, каас өрээлин беш улуг бөгана тудуп турар ужурлуг. Ол баганалар үгулзалап каастаан чараш көрүштүг турар чүве-дир. Аңаа хереглөөр ыяштарны ачам база ыяк шилип келген. Чүгле чазанып эвес, а харын будуур, каастаар шевер кижи бажыңыны дээвиирин үгулзалап, сулурдан шүлүктерни аңаа бижип, бодун безин балды туткай кылдыр чуруп каан...

Атитан Гуломнабиевтиң чурттап өрар суурунуң чурттакчыларының барык чартык кезии (300 хире кижи) оон кандыг-ла бир терели болур. А суурнуң чурттакчылары ону шуптузу аажок хүндүлээр. Чүгле суурнуң чурттакчылары эвес, а чоок кавы кышлактарның төлээлери сүме айтырыш чедип келири ховар эвес. Ол кончуг чугаакыр болган солун кижи. Төрээн Таджикистанда, бүгү Совет чуртта, даштыкыда-даа чугула болуушкынарны шуптузун билир кижи — транзисторлуг приемниги-биле кезээде чарыбас...

Сөөлгү чылдарда ону чаңгыс чер чурттугларының-биле ховуга, фермага ажылдап турганын көөрү ховартаан — назы-харның салдары көстүп турары ол боор. Ынчалзажок ол хүнүн-не бажыңындан үнүптер: шөлдерде тарааның, погааларның четчип, садтарда аблоктарның, чимистерниң өзүп турарын көрүп чоруур. А оон хүлээлгелериниң дугайын чугаалаар болза, оларның бүрээзи дээрге түс черниң шагшаандан бээр чаңчылы-биле холбашкан бурунгу хүн календарыч ёзугаар чаа чылдың — наврузтуң келгенин ол ам бүрүк чеден чыл дургузунда чарлап келген.

Ол дээрге бурунгуларның чаңчылын сагып, хүндүлээни ол. Чүл дээрге мында шупту кижилер делегейниң улустарының хөй кезиниңиң хүлээп көргени календарь-биле чурттап турар. Ынчалзажок чыл бүрүзе мартның бир хүнүнде Атитан, ада-өгбелериниң кылып турганы ышкаш, үттүг дашка чеде бээр. Чылда чүгле чаңгыс катап ону өттүр үнген хүннүң хереглери көзүлүп, ол хүнүң-не бажыңындан үнүптер: шөлдерде тарааның, погааларның четчип, садтарда аблоктарның, чимистерниң өзүп турарын көрүп чоруур. А оон хүлээлгелериниң дугайын чугаалаар болза, оларның бүрээзи дээрге түс черниң шагшаандан бээр чаңчылы-биле холбашкан бурунгу хүн календарыч ёзугаар чаа чылдың — наврузтуң келгенин ол ам бүрүк чеден чыл дургузунда чарлап келген.

Ол дээрге бурунгуларның чаңчылын сагып, хүндүлээни ол. Чүл дээрге мында шупту кижилер делегейниң улустарының хөй кезиниңиң хүлээп көргени календарь-биле чурттап турар. Ынчалзажок чыл бүрүзе мартның бир хүнүнде Атитан, ада-өгбелериниң кылып турганы ышкаш, үттүг дашка чеде бээр. Чылда чүгле чаңгыс катап ону өттүр үнген хүннүң хереглери көзүлүп, ол хүнүң-не бажыңындан үнүптер: шөлдерде тарааның, погааларның четчип, садтарда аблоктарның, чимистерниң өзүп турарын көрүп чоруур. А оон хүлээлгелериниң дугайын чугаалаар болза, оларның бүрээзи дээрге түс черниң шагшаандан бээр чаңчылы-биле холбашкан бурунгу хүн календарыч ёзугаар чаа чылдың — наврузтуң келгенин ол ам бүрүк чеден чыл дургузунда чарлап келген.

Ол дээрге бурунгуларның чаңчылын сагып, хүндүлээни ол. Чүл дээрге мында шупту кижилер делегейниң улустарының хөй кезиниңиң хүлээп көргени календарь-биле чурттап турар. Ынчалзажок чыл бүрүзе мартның бир хүнүнде Атитан, ада-өгбелериниң кылып турганы ышкаш, үттүг дашка чеде бээр. Чылда чүгле чаңгыс катап ону өттүр үнген хүннүң хереглери көзүлүп, ол хүнүң-не бажыңындан үнүптер: шөлдерде тарааның, погааларның четчип, садтарда аблоктарның, чимистерниң өзүп турарын көрүп чоруур. А оон хүлээлгелериниң дугайын чугаалаар болза, оларның бүрээзи дээрге түс черниң шагшаандан бээр чаңчылы-биле холбашкан бурунгу хүн календарыч ёзугаар чаа чылдың — наврузтуң келгенин ол ам бүрүк чеден чыл дургузунда чарлап келген.

Ол дээрге бурунгуларның чаңчылын сагып, хүндүлээни ол. Чүл дээрге мында шупту кижилер делегейниң улустарының хөй кезиниңиң хүлээп көргени календарь-биле чурттап турар. Ынчалзажок чыл бүрүзе мартның бир хүнүнде Атитан, ада-өгбелериниң кылып турганы ышкаш, үттүг дашка чеде бээр. Чылда чүгле чаңгыс катап ону өттүр үнген хүннүң хереглери көзүлүп, ол хүнүң-не бажыңындан үнүптер: шөлдерде тарааның, погааларның четчип, садтарда аблоктарның, чимистерниң өзүп турарын көрүп чоруур. А оон хүлээлгелериниң дугайын чугаалаар болза, оларның бүрээзи дээрге түс черниң шагшаандан бээр чаңчылы-биле холбашкан бурунгу хүн календарыч ёзугаар чаа чылдың — наврузтуң келгенин ол ам бүрүк чеден чыл дургузунда чарлап келген.

— Бажан-даа аңаа хөлзетеп олурун көрбээн мен — деп, ол үзүн назылыг болганыңыл бир чылдагааны ол кылдыр чугаалаар.

Даг-Бадахшан областың суур бүргүзүнде, Ямг кишлакта дег, эрткең үүс чылда төрүттүүген кижилер бар. А Атитан Гуломнабиев совет Памирнин эң кырганнарының санынга кирер.

— Биске баштайгы автомобильдиң келгенин, баштайгы сайгылгааның кыва бергенин билир мен. Ам Хорогда болган Мургабта телевизор чедип келген, Москваны көрүп турардыр. Бистиң Ямгга ындыг дамчыдылгаларны база көрө бээр деп чугаалар бүде бээр боор. Ынчан мен база көөр мен, оон соонда... база ол хиреңи чурттаай мен аан — деп, ол чугаалаар.

Юрий ЗЕММЕЛЬ,
ПМА-ның корр.

ФЕСТИВАЛЬ

Чоокта Чаа Шагаан-Арыг хоорайга студентилериң тудугжу отрядтарының республика фестивалы болуп эртиен. Аңаа Кызыл хоорайның, Шагаан-Арыгның, Ак-Довуракты, Кызылдың көдээ районунуң тудугжу отрядтары киришкен.

Ол эртенден тура-ла чаа хоорайда «ВЛКСМ 60 чылы» тураскаалдың чанында шөлүгешке чаңгыс ай тудугжу формалыг студентилер чылын кээп, бөлүк-бөлүк боон алган хөлүг-баштак чугаалашкан турганнар.

Бүгү отрядтар чыгыын келгеи. Митинг эгелээн. Шагаан-Арыг зоназында студентилериң тудугжу отрядтарының штабының даргазы С. Ишков республика штабының даргазы К. Монгушка отрядтарның фестиваль эрттиреринге белеңин рапорттаан.

Партияның Улуг-Хем райкомунуң ийиги секретары И. Ф. Моляновка сос берген. Ол партия райкомунуң, райкомнуң мурнундан фестиваль таварыштыр студентилерге байыр чедирип, чедиишкиннерни күзээн.

Дараазында ВЛКСМ обкомунуң ийиги секретары А. А. Садовой байыр чедирбишаан, тудугжу отрядтарның бо фестивалының Тывага Улусчу революциязының тиилээшиниң бөөр 60 чыл ооң таварыштыр болуп эртип турарын онзалап демдеглээн.

Бо чылын республикада Куйбышевтен, Армениядан, Ташкентиден болган өске-даа черлерден 1600 хире студентилер ажылдап келген. Олар он-он тудуг объектилерни, школа пазы четпээнниерге албан черлерни, школаларны, эмнелгелерни, чурттарга бажыңнарын, чүс-чүс километр электри шугумун ажылдатга киирешкен.

Митинг сөөлүнде спортчу маргылдаалар, ногаан театрга агитбригадалар көрүлдези, ооңнар уламчылаан.

Ш. ДАРЖАЙ.

телевидение

АВГУСТ 20-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ут». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги сула шинчээшкин. 9.05 —«Дужар черии өскерткен херээ чок». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 3-кү сериязы. 10.10 — «Буратинонуң делегезии». 10.40 — «Кино аяи-чоруктар клубу». 11.40 — Медээлер. 11.45 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Медээлер. 14.35 — «Николай Кузнецов». Маадырлыг чорүктүң арыннары». Документалдыг телефильм. 15.30 — Уругларга фильм. «Кичээнгейлиг болуңар, черепаха» 16.50 — «Шыдыраа школазы». Дамчыдылгага шыдыраага делегей чемпионму А. Карпов киржир. 17.20 —«Сергей Орловтуң поэзиязы». 17.55 — «Экономика камналгалыг болур ужурлуг». Дамчыдылгага Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, ССРЭ-ниң Күрүне шанналының лауреады В. П. Сериков киржир.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Малга чем белеткелиниң хүн демдеглели». 18.30 — 18.45 — «Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде.

КЫЗЫЛДАН

19.00 —«Кадыкшылга» Дамчыдылга. 19.15 — «Хөй-ниитиниң амыдыралының экраны».

МОСКВАДАН

19.45 — «Дужар черии өскерткен херээ чок». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 4-кү сериязы. 21.00 — «Ут». Информастыг программа». 21.35 — «Документалдыг экран». 22.35 — Бөгүн делегейде. 22.50 — 23.55 — «Танывазым кыс». А. Блоктуң драмазын ёзугаар телефильм

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

12.00 — Уругларга фильм. «Төлептиглериң аяи-чоруун». 13.05 — Гаинованиң (ГФР) аныяктар хорунуң концерти. 13.40 — «Коля, Оля болгаш Архимед». Мультфильм. 14.00 —«Бурунгу Чөөн чүктүң уран чүүлү». 14.30 — «Фестивальдар... Конкурстар... Концерттер...» 15.30 — «Маадырлыг чорүк». 16.00 — 17.00 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

17.00 — «Шуптузуига билдингир билдинмес кижи». Хөй сериялыг телефильм. 3-кү сериязы. 18.05 — Киножурнал.

МОСКВАДАН

18.15 — —«Чурук бүргүзүде—хүн». («Орбита-3»).

КЫЗЫЛДАН

18.30 — 18.45 — Телемедээлер. 18.45 — Чараалдар. 18.50 — Уругларга фильм. «Тайгага ким азырыпканы?»

МОСКВАДАН

19.00 — «Алкоголизм». Эмчиниң сүмези. («Орбита-3»). 19.30 — ССРЭ-ниң улустуң артизи М. Бишеу ырлаар. («Орбита-3»).

КЫЗЫЛДАН

19.45 — «Океанга базымнар». Телефильм.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!» 20.15 — Москваның Күрүне филармониязының Күрүненниң академиктиг симфониктиг оркестриниң концерти. 21.00 — «Ут». Информастыг программа. 21.35 — 23.45 — «Атташ кижилер». Уран-чечен телефильм. 1-ги болгаш 2-ги сериялары.

Редактор В. С. ШАРАВИН

ШЕРИГЛЕРГЕ ЧИИГЕЛДЕЛЕР

Чыыштарже азы командирлер кичээлдериче келдиртпи турар курлавырда шериг албанныг кижилерге хоойлу-дүрүм ёзугаар көрүп каан кандыг чиигелдер туруп болуруд дээрэни биилиң алыкеаан айтырыглырыг чагааны дыка хөй кижилер редакцияже чорудуп турар.

Тыва АССР-ниң шериг комиссары М. В. Котелевскийниң ук айтырыгга харыызын моон адаанда парладывыс.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүдөлиниң 1981 чылдың февраль 17-де бадылааны колхозчулар, совхоз ажылчыннары, албан хаакчылар бөөп ажылдап турар болгаш шериг бөлеткелиниң чыыштарынче, командирлер кичээлдеринче келдиртип турар курлавырда шериг албанныларга чиигелдер дугайында дүрүмнүң 193 үүлүн ёзугаар дараазында чиигелдерни доктаатказ чыыштарынче, командирлер кичээлдеринче келдиртпеннериниң шериг көзүнче баарда база ледир чанарда эрткен үезинин болгаш аңаа кичээлдээн хонуктарының аайы-биле оларга ортумак ажыл төлевирин ажылдап турган чери төлеп бээр, оларның кылып турар ажылы, эргелдужаалы база хевээр артар. Ол кижиниң ажылдап турганы бүдүрүлгеи, албан организация чери шуут дүшкеи таварылгадан ангыда недиртпеннерни ажылдап үндүрүп болбас. Ажылдап турганы бүдүрүлгези, албан организацияны дүшкен таварылгада кедиртпкен кижиниң ажыл төлевирин ук бүдүрүлгенин аңа албан организацияга чериин дужериниң мурнунда хамаарыжып, чагыртып турганы министерство ийикте азы күрүне комитеди, ведомство доктаатказ чүрүм ёзугаар төлөөр ужурлуг. Бир эвес кедиртпкен кижи чыыштың азы командирлер кичээлинин эртип турган үезинде аарый бергенде ажыл төлевириниң орнунга, түр үеде ажыл кылыр шинээ чогун, кайы хире үр дарааның барымдаалап пособиени, дузаламчыны бөөр.

Шериг комиссариаттарының диспансерлерже, эмнелелерже эмчи шинчилгеи эртер кылдыр чорутқан шериг албаныларының эмнелеге эрттиргеи хүнеринин ажыл төлевири, стипендиязы хевээр артар болгаш оон соонда ажылын азы өөредилгезин улам чилаар.

ШЫН ТЫПКАННАР

Август 8-те үгеп № 183 «Шынга» паралттынган проссвордуң харыызы:

Доора дургаар: 1. Самбажык. 5. Матпадак. 9. Акый. 10. Сула. 12. Артем. 13. Кыяа. 14. Кадак. 17. Тарылга. 18. Аяктаты. 19. Демир. 20. Чадавана. 23. Аракчаа. 27. Тарак. 30. Лаака. 31. Аарыы. 32. Шала. 34. Таак. 36. Шылгалда. 37. Шончалай.

Узуң дургаар: 1. Сараат. 2. Мастер. 3. Жок. 4. Куйга. 5. Маска. 6. Тал. 7. Дүзээ. 8. Кудажы. 9. Амыл. 11. Акын. 14. Кадат. 15. Дамыр. 16. Карак. 20. Челээш. 21. Даамал. 22. Алаш. 24. Алаң. 25. Чыргал. 26. Амыдай. 28. Абаза. 29. Артыш. 33. Ал. 35. Аян.

Кроссворттуң харыызын Улуг-Хем районнуң Ак-Туруг суурнуң чурттакчылары Любовь Ховалыг, Вячеслав Бурбужук. Торгалыг ортумак школазының өөреникчизи Чайлаа Тумат. Ийи-Тал суурда Валерий Сая. Чадаана хоорайның № 1 школазының өөреникчизи Татьяна Кужугет олар шын тыпканнаар.

Суд залындан

КОНЧАА СҮРГЕШ

Новомосковск хоорайның улус суду «Новомосковскбыттехим» каттыжылышкынның эдижилери Н. Быковту болган А. Прилепову, а ол ышкаш хоорайның бирги эмнелгезинин чолаачызы А. Озеровту аңдаанын хуусаалорга хосталгазын казып шиитккен. Олар шуптузу «экселиктилер» дээр кижилерге хамаарыжыр оорлар-дыр.

Н. Быков бар-ле катап дүнекй эзлээн эрттирип, ажылдаан соонда бир бүдүн шарыг фотопровительди аткаш, эжикти билдиртпейн эрткен, а хүндүс Новомосковскиге «Минутка» магазинниң эргелекизи А. Грачёвага «бараанны» садыпкан.

Быков чиги-биле тыпкан ажыынын дугайын Прилеповка барып чугаалаан, чолаачы Озеровту база элээдип алган. Ол уш судчээчилер оорлап алганы фотобараанналарын болгаш чуур чүүлдерин Тулага, Донскиге, Киреевскиге болгаш өске-даа хоорайларга аппарып саадып турганнар.

Бир-ле катап олар база катап оорланнаан, чорун турда, оорлаан чүүлдер чүдүрген автомашинаны хилиил ажылдакчылары доктаадыпканнар. Чажыт үүлгедишкин шак ынчаар илереттинген. Бараанналры «экселиктилерден» чиик эртск-биле содып аа турганнар база чогуурду-биле шинтиргеннер.

А. СЫРОВАТКИН,
СЭТА-ның корр.

Агаар

Кызылдың агаар станциязының медээзин ёзугаар алырга, бөгүн республикага шокар булуттаар, эртенги шактарда туманнаар, дымырадыр чаъстаар. Соңгу-барыын чүкче утланыышкынныг хатты дургеи секундада 9-14 метр чедер. Агаарның температуразы дүне — 5-10, чамдык черлерге 0-5 градус чылыг болур. Хүндүс 12-17, бир чамдык районнарга 18-23 градус чылыыр.

Кызылга база-ла бүргеп аязыр. Соңгу-чөөн чүк углаңыышкынныг хат секундада 9-14 метр чедир күштелир. Дүне 8-10, хүндүс 20-22 градус чылыыр.

КИНО

АВГУСТ 20-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Туманныгда ийи узуи медээ» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Онза байдал» 15.00, 18.00, 21.00 шактарда (2 сериялыг).

«ВОСТОК»: «Максим Перепелица» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: Кино чыындызы 10.00, **«Онза кичээнгей кавызында»** 12.00, 14.40 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Идиот» 14.30, 17.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» КБ: «Ынакшыл темазынга фантазия» 19.30.

АЖЫЛЧЕ ЧАЛАП ТУР

«Тыва тудуг» трестиң № 48 тудуг эргелели санажылга белүүнүң бухгалтерии, кассирии, кол механикти, бызанчыларны, чазанымкчыны, шеверлекчилерни, плиталар салыкчыларын, граниттеп, маны лаштан чүве кылыр кижилерни ажылче чалап турлар.

Тулугжу мергежил чок кижилерни бызанчыныи, шеверлекчинин, плиталан чүве кылыр кижинин мергежилдерине бригадаларныц бодунга өөредир, өөренир хуусаалы 3 ай, айза 75 рубль хемчээлиг стипендияны төлээр.

Бот кижилерни общежитиебиле, ог-бүделиг улустуу квартираларар-биле аалчет ёзугаар хандырар.

АЙТЫРЫГ ТУРГУЗАР ЧЕРИ: Кызыл хоорай, Силаская кудумчузу, 1 а.

Бүгү-эвилелдиң Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниг «Трудовые резервы» эки тура спорт ниитилелиниң Тыва республика чөвүлели

1981 чылда ниити билиг школаларының сес аласын дооскан оолдар болгаш кыстарны спортчу мергежилдерни белитпишаан, дараазында ПТУ-ларга өөредир-биле чалап тур:

хаакка хандыкшылдыгларны — Кызылдың № 1 көдээ ПТУ-га;

чаңгы адарынга — Балгазының № 2 көдээ ПТУ-га;

хостуг хүрешке —Кызылдың № 4 ХПТУ-га.

Ортумак профтехучилищелерге өөренип турган үезинде сургуулдар ортумак эртемни чедип албышаан, дараазында мергежилдерни шиңгээдип алыр: слесарь-сантехниктиң болгаш автомобиль башкарыкчызының ажылын күүседип шиидар кылдыр өөренишаан, кылбак мергежилдин тракторист-машинизи, монтаж конструкцияларның дашчызы. Оон ангыда бодунуң сонуургалдыг спортунга мергежилиң дуржулгалыг тренерлериниц удуртулгазы-биле өөренип келген бүгү чылдарының дургузунда бедидер. Бо хүлээп алышкын конкурстуг. Олче хаакка, чаңгы адарынга, хостуг хүрешке разрядтыг оолдарны болгаш кыстарны алыр.

Конкурсту чедиишкиниг эртиен сургуулдарны училищеге хүлээп алыр болгаш хүнде үш катап халас чемтерер, спортчу хөп болгаш профессионал-техниктиг училищелериң формазы-биле хандырар, өске черден келгеннерге чурттаар черии база бээр. Училищеии чедиишкиниг дооскан оолдар болгаш кыстар дээди болгаш тускай ортумак өөредилге черлеринче конкурстан дашкаар кирер эргелиг.

Училищеге өөренип турган үезии хүш-ажыл стажыига книр саналр.

Профтехучилищелерге өөредилге 1981 чылдың сентябрь 1-де эгелээр.

АЖЫЛЧЕ ЧАЛАП ТУР

Кызылдың эът комбинады эът бүзүкчуларын, колбаса шарыкчыларын, эът тырттыкчыларын, аар-саар ажылчыннарны, чүдүрүкчүлерни, слесарь-сантехниктерни, токарьны, электриктерни, дипломнуг кочегарларны, соодулга установкалардың машинистерии, кладовщиктп ажылче чалап тур.

АЙТЫРАР ЧЕРИ: Кызыл хоорай, Трудовая кудумчузу, 36. Кадр кылдыи.

Редакциянын адрези: Кызыл Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторлуң 2-24-63, редакторлуң орлаакчыларының 2-35-24, 2-31-75 харыысадгалыг секретарының 2-23-35, секретариатның 2-23-35, партийжи ажыларал болгаш совет турғузут «классте-рииин 2-37-13, пропаганда кылдызының 2-31-75, культура кылдызының 2-23-54, көдээ ажыл-агый кылдызының 2-21-47, үлетлур кылдызының 2-31-75, чагаа кылдызының 2-41-27 информация кылдызының 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейи баргында 2-32-75 телефиниче долгаар.

Тираж 17866. Чагыг № 1807.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүдөлиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садының херектериин талазы-биле эргелелиинин типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1)

ТС—01451

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 194 (11692) | 1981 чылдың август 21, пятница | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 2 көп.

ХОЙ АЖЫЛЫНДА ЧУГУЛА КАМПАНИЯ

Сөөлгү чылдарда республиканың ажыл-агыйлары хойну тарып боозадыр депшилгелиг арганы улам-на калбаа-биле ажыглап, хойнуң баш санын өстүрериңге, уксаазын экижидеринге ооң-биле чогумчалыг түңнелдерни чедип ап турар апарган. Чамдык мурнакчы ажыл-агыйларның чижээнден алырга, тарып боозадылганы эки шынарлыг чорудар болза, тарылгага кирген бүгү хойлар 100 хуу боозап, төлдү берип болур. Шак ындыг бедик түңнелди эрткен чылын тарып боозадыр техниктер: Тока аттыг совхозта Кыргыс Хеймерек, «Өөк» совхозта Р. Донгаа, «Искрада» Светлана Калдык, «Октябрь 30 чылында» Татьяна Ондар, «Алдан-Маадырда» Куулар Серенмаа. Көдээ ажыл-агыйның дуржулга станциязында Оюн Кызыл-оол олар чедип алган. Бо техниктерниң тарып боозаткан хоюнуң 100 бажынга онааштыр 96—99 хураган алдынган.

Он бирги беш чылдың баштайгы чылында республиканың ажыл-агыйларынга ниитизи-биле 550 мүң баш хойну эдержилгеге киирер. Ооң иштинден 300 мүң хойну тарып боозадыры планнаттынган.

Хой ажылында бо чугула кампанияга баш удуры ияк белеткенири эргежок чугула. Ону барымдаалаш, чамдык ажыл-агыйлар хойну тарып боозадырынга багай эвес белеткенген. Чижээ, Тожунуң «Тоора-Хем», Кызыл районнуң «Тиилелге», Барыын-Хемчиктиң «Барлык», «Хемчик», Өвүрнүң «Торгалыг», Таңдының «Коммунизмче орук» совхозтарын анаа хамаарыштырып болур. Ол черлерге пунктуларны баш удур белеткеп, тарып боозадыр техниктерни четчелеп, дериг-херекселдер-биле хандыртынып алганының түңнелинде, хойну тарып боозадыры июльдуң баштайгы хүннеринде-ле эгелээн болгаш ажыл ам шуудаан.

Республикада ниитизи-биле хойну тарып боозадыр 59 пункт бо хүннерде ажылдап турар. Эрткен чылдың бо үезинде ажыллап турганындан тос пункт хөй. Оон аңгыда он ийи совхозта тогду хойлар коданнарынга чогуур негелдеге дүүштүр шилиттинген кошкарларны июльдуң эгезинде-ле сула эдержилгеге киирген.

Республиканың Көдээ ажыл-агый министерствозунуң болгаш республиканың Куруксаажыдылга каттыжыышкынының специалистериниң киржилгези-биле районнарга хойнуң тарып боозадылгазы эгелээриниң мурнунда эрттиргилээн семинар-чөвүлел хуралдар, ол ышкаш совхозтар, районнар азыы-биле хойну тарып боозадырының планын тургускаш, бадылааш, чогуур үезинде ажыл-агыйларга чедирген чорук ажылды чогуур үезинде чорударынга идигни берген.

Оон-биле чергелештир республиканың чамдык районнарында ам-даа дыка хөй пунктулар хойну тарып боозадырынче эгелеп кирбээн. Чижээ, Эрзин районнуң совхозтары амга чедир чангыс-даа баш хой тарываан. Улуг-Хем, Тес-Хем районнарда эдержилгеге кирген болгаш тарып боозаткан хойлар эрткен чылдың бо үезинден оранчок кудулаан. Ында тарып боозадылга пунктулары болур-чогуурубиле септеттинмээн, хойларны болгаш кошкарларны аңгылап киирер кажаалар, үзүктээштер чедишпес, ол ышкаш хереглеттинер тускай савалар, баалыңныг сакпыннар, хумуннар, чунар-демирлер болгаш микроскоптар, үре кадагалаар термостар четчелеттинмээн. Ол чүүлдериң пунктуларда чок болуп турары ажыл-агыйларның кол зоотехниктериниң, селекционер-зоотехниктериң харыысалга чогунуң, ажыл-агыйжы эвезиниң херечизи-дир.

Хойларны тарып боозадылгага белеткээриниң бир чугула негелдези—хураганнарны эрте үскеш, коданнарны эки оттуг черлерге чайлагладып семиртири. Ындыг турбуже, республикада ам-даа 40 мүң хураганны иезинден аңгылап үспээн. Ол колдуунда Чөөн-Хемчик, Бай-Тайга, Тес-Хем районнарның совхозтарынга хамааржыр.

Хойну тарып боозадырының технологиязын шыңгыы сагыыры—эң чугула негелде. Чамдык ажыл-агыйларның специалистери ону херекке албайн, чүгле тараан хойнуң санын барымдаалап турары багай уржукка чедирип турар. Ооң уламындан чангыс пунктуга 1500 хире хой тарып боозадыр нормаңың орнунга 2000—3000 хойну мөөңнеп, ажылдың шынарын ындыг янзы кудуладып турар. Ынчангаш тарып боозаткан хой 100 хуу оолдавас, дыка хөйү кызыр артып турар. Ам ындыг ёзу барымдаалаар чорукту шиитпирлиг чайладыр херек.

Ам сорулга болза, хой ажылында чугула кампанияны уламдыктырбайн, чогуур үезинде чедишкинниг доозар дээш, эргежок чугула бүгү-ле чүүлдерни кылып доозары, хойну тарып боозадыр бүгүле пунктуларны бүрүнү-биле ажылдадыры, ажылдың бедик шынарлыг болурун хандырары, тарыттынган хой бүрүзү төл берген турарын чүс хуу чедип алыр дээш, тарып боозадыр техниктериниң, хойжу бригадаларның бригадирлериниң, селекционер-зоотехниктериң харыысалгазын бедидери болур. Бо чугула кампанияны чүгле хой ажылының специалистериниң, хойжуларның херээ дээр болза, шын эвес. Ук ажылды совхозтарның парткомнары хүн бүрүнүң контролюнга алыр хүлээлгелиг. Ылангыя хойжу бригадаларның бригадири азы хойжу коммунистер хойну тарып боозадырының планын албан күүседири, ону бедик организастыг, эки шынарлыг эрттирери дээш дорт харыысалгалыг болур ужурлуг.

Мал чеми белеткелиниң шалыпчы ийи айы чоруп тур

АРГА, КУРЛАВЫРЛАРНЫ ЧӨП АЖЫГЛААР

УЛАМ КЫЗЫМАККАЙ АЖЫЛДААР БИС

Бо чылын бистиң республиканың девискээринге аажок кандаашкынныг болганы-биле СЭКП Тыва обкому, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели Омск областче савак белетиээри-биле чамдык районнарның совхозтарының ажылишчилерин чорударын шиитпирлээн болгай.

Бистиң «Шекпээр» совхозтуң төлээлери Марьяновск районнуң «Москаленск» совхозунга 1600 тонна саваңны тырып боодалдаары-биле август 1-де ажылдап эгелээн. Бисте үш прессподборщик, дугуйлуг үш трактор, бир ДТ-75, саваң бөле үстүрер КУН-10 волокуша бар. Ол ышкаш демир-орук станциязынче тырып боодалдаан саваңны сөөртүп чедирери-биле беш автомашинаны берген.

Баштайгы неделяда ийи прессподборщик хүн дургузунда, 14 шак иштинде, ажылдап эгелээн, үшкү прессподборщикти совхозтуң инженер-техниктиг ажылдакчылары дериг-херекселдерин чедир четчелевейн чорутнан болган. Ажылга туруп иээр чамдык бергедээшкиннер бар-даа болза, шупту 27 кижи звеноларга үстүп алгаш, кызымаккай ажылдап турар.

Ажылдаанывыстың баштайгы он хонуунда 284 тонна саваңны пресстээш, ооң 226 тонназын станцияда сөөртүп чедиргеш, сарааттап алган бис. Трактористер Бады Эрес-оол, Моңгуш Кызыл-оол олар эзлчегде-ле 18—20 тонна саваңны тус-тузунда пресстеп, ийи норманы күүседип, мурнакчылар болуп турарлар. Дүнеки эзлчегде коммунист Куулар Эрес-оол база нормазын 110 хуудан кудулатпайн турар. Ажылчыннар Бакшыл Кызыл-оол, Валерий Донгак, Александр Бирилей, Хомушку Мөге, чолаачылар Серен-Доржу Лейтенант, Павел Моңгуш, Сергей Хомушку онза кызымаккай ажылдап, эзлчегде кылыр үлүүн каш катап ажыр күүседип турарлар. Сараат салырынга О. Намчыл-оол, А. Күжүгет эң-не шалыпкын ажылдап турар.

Бис бригадавыста түр үениң партия-комсомол бөлүүн тургузуп алган бис. Чымыштыг ажыл-ишке коммунистер мурнуку одургда чоруп, аныяктарга үлегерин көргүзүп, оларны хей-аът киирип турар.

Амыдырал байдалывыс багай эвес. Суббота санында ажылчыннар чунар-бажыңнап турар. Понедельникте политинформацияны кылып, ажыл-иживистиң дугайын база чугаалажып турар бис.

Совхозтуң Омск областа төлээлери даанган ажылынга ээ-харыысалгалыг болуп, мурнувуста салган сорулгавысты күүседир, ниитиниң малынга четчир чемнерни белеткеп алыр дээш улам кызымаккай ажылдаарывысты хүлээнип турар бис.

К. КЫЗЫЛ-ООЛ,
Барыын-Хемчик районнуң «Шекпээр» совхозунуң Омск областа мал чеми белеткеп турар бригадазының удурткучузу.

Омскиден чагаа

БИР ДЕМ-БИЛЕ

Суурвуң иээн оларадырыбиле кадарчы әртенгинин алды шак четпээнде-ле бөлүп эгелээн. Сайытмаа Кыргысовна ооң мурнунда-ла ийи иээн саапкан турган.

— Инектериниң бызаалары-биле кадарчыга чедир—деп, ол уруун кыйгырган. Өг-бүлениң кежигүннери — адазы, иези, оолдары болгаш кызы тус-тузунда сиген, сенаж, будук-бүрү кылыр черлеринче ам дораан чоруптар. Ынчангаш олар чүгле кежээ орай келген бызааларын баглап, әртен саггаш-ла, хүндүс кады хүнзедип турары ол. Баян-Кол суурнуң өске бүгү чурттакчылары-биле бир домей, Суманчиктериниң өг-бүлези ниитиниң малынга чем белеткээр чугула кампанияның эгезинден бээрында чангыс кижи дег киржип келгеннер.

Кызыл районнуң амыдырал хандырылга комбинадының Баян-Кол суурда хүлээп алыр пунктузун Сайытмаа Кыргысовна әргелекчилел, әртен сигенче ажылдап чоруурунуң мурнунда, кежээ ооң келгенде пунктуга херектиг кижилер-биле бо-ла ужурашкан, оларның чагыгларын хүлээп ап, алыксаан түүлдерин саткап турар.

С. К. Суманчиктиң хамааржып турары Баян-Кол көдээ Совединиң коллективи «Х Улуг хурал» совхозка 25 тонна будук-бүрү белеткеп бээр хүлээлгелиг. Августуң баштайгы декадазынга чедир коллектив планын бүрүн күүседеш, суурнуң албан организациялар коллективтериниң аразында салган социалистиг чарыштың түңнелинде ийиги черни алган.

Мал чеминиң белеткелинге совхозтуң машина-трактор мастерскаязының коллективи кыска хуусаада чедишкинниг ажылдап, бердинген планын әрте күүседеш, бирги черни алган. Ол коллективти Бичеоол Сенди удуртуп, чарыштың түңнелинде 75 рубль-биле шаннатканнар.

Сугов Александрович Суманчик мал чеми белеткелиниң үезинде суурнуң болгаш совхозка шефтеп келгеннерниң ыяап-ла келир. Ынчаарга кайда-ла бо айтырыглар аскап турарыл, аңаа чогумчалыг байдал тургузуп алыры берге апаар. Ооң чижектерни Тываның автосептелге заводунуң чамдык участоктарындан көрүп болур.

Бо улуг бүдүрүлге черниде ажыл-иш база-ла өске коллективтерде ышкаш хайнышкыныг. Участок бүрүзү планныг онаалдазын күүседир дээш ажылдап турар. Олар республиканың совхозтарындан, Кызылдың бүдүрүлге коллективтеринден хөй чагыгларны хүлээп ап, оларны эки шынарлыг кылыр сорулгалыглар. Автосептелге заводунуң чамдык участоктары ол негелдеге дүүштүр ажылдап-даа турар. Ындыг болза-даа, чижээ, мотор септээр участокта байдал ындыг-ла эки эвес. Ол дугайын моторист А. П. Аржаков мынчаар чугаалап турар:

—Мотор дээрге кандыг-даа машина-техниканың «үдрээ» болгай. Ону багай, шынары куду кылдыр септеп каар болза, ол ур ажылдавас. Ажыктыг чоруу эвээш болур. Ындыг болганда бистер мотор бүрүзүн чүгле эки шынарлыг септеп үндүрер сорулгалыг бис. Ынчалза-даа ол амыдыралга бадыткаттынмайн турар. Чүл дээрге, бистиң участокта ажылчыннарның разряды куду, дуржулгазы эвээш. Колдуунда-ла ажылга чаа кирген кижилер болуп турар. Бирээде ындыг. Өске талазында бистиң участогувуска ажылчыннар доктаавайн, бичии ажылдааш чоруй баарында кол чылдагаан бар. Бис сес кижи доктаамал ажылдаар ужурлуг бис. Ол чыл эгезинден бээр болдунмайн келди. Ам бөш кижи ажылдап тур бис. Кадрларның доктаамал эвезинден эрткен айларның планнарын күүсетпейн келдинис. Планда көрдүнгенин өзугаар бир айда «МАЗ» маркалыг автомобиллиң 6, «ЗИЛ—130-иниң» 57 моторун септээр ужурлуг улус бис. Санаарга-ла эвээш ышкаш сагындырар. А херек кырында хол-биле тудуп, кылып киргиттерге, хөй күштү, энергияны, улуг арга-дуржулганы негээр ажыл.

Дуржулгалыг ажылчыннын бо сөстери-биле ким-даа кайын маргыжар. Ол бодалдарны участоктуң мастери Владимир Дудин база деткнир болду. Мастериң чугаазы-биле алырга, Александр Павлович Аржаков ол участокта ур ажылдаан чаңгыс кижи ол болуп турар. Ооң ниити ажыл стажы чүгле бо коллективте 22 чыл четкен. Ол үениң дургузунда ол чүгле мотор септээр участокка доктаамал ажылдап келген. Шилип алган мергежилиниге бердинген, ону ыяк шиңээдип алган кижи.

Эрткен айларда бо участокта аныяк ажылчыннардан чүгле Виктор Волошин эки ажылдап келген. Арткан ажылчыннарның чамдыктары брак кылыр, азы чаңгыс темп-биле ажылдавас, ажыл шагы үзер, күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр турганнар. А хөй таварылгада ажылга ыяшынмас болгулаарын А. П. Архипов улуг хомудал-биле чугаалап турду.

—Мөге-шыырак аныяк эрлер ажылдап кээрге, дыка-ла өөрүүр мен. Оларны ажылга өөредип, чанчыктырып алырга эки-ле чорду. Дескештирер чүвези чок апаар. А кажан олардан негелдеин күштелдирип, айтырыгны шиңгыы сала бээрга хоржок боор чүве-дир. Кижи-биле ажешкен-даа дег, ажылга аксы читтыг келгиллээр, ооң кедерезе прогул кылып эгелээр. Эң-чөп-биле чагып-сургаарга-даа хоржок, үнериниң дугайында билдиришкиң бижин каашаа, дургенне чоруптарын бодаар. Мээң өөренчилерим турган үш-дөрт-даа оолдар ынчалдылар.

—Көңгүс чаа чижектен дыңнадыйн — деп, мастер В. В. Дудин чугаалай-дыр. — Биске Владимир Бурдов ажылдап турган. Боду аныяк кижи-дир. Таптыг ажылдаанда чүү-даа кылыр, шору чанчыгын бар чыткан, будалын эгеледи. Бөгүн ажылга эзнирик чыгыы келди. Ооң мурнунда база ажыл-шагы үзүп, чурум үрен турда, хурал-суглаага, аңаа эш-хүүзу-биле чеже-даа катап чугаалашкан бис. Аазап турза-даа, ооң эки түңнел үндүрбеди. Бо эртен директорнуң кабинединге чугаа шыгыы болду. Ону ажылдан үндүрер деп иштирледнивис.

Мотор кылыр участоктуң мастери, ооң кежигүннери ажылга харыысалга чок, чурум үрээр кижилер-биле үргүлүү демиселжип, оларга чогуур хемчеги көргүзүп келээдаа, байдал өскерилге чок арткан. Ындыг-даа болза олар «чудуруун чудук алдынга сүккан эвес» деп чугаалажыры дег, бир демниг ажылдап тургаш, эртken июль айның планын 100 хуу кылдыр күүседеннер. Мында ажылчынарның мергежилии бедиреринде техниктиг өөредилгези улуг салдарны чедирген. Аңаа олар моторуун тургузуун хаңгыы-биле билип алганнар.

Ш. ДОРЖУ.

ЭЛБЕК СҮТТҮҢ ЭЭЛЕРИ

Долгар Куулар—«Барлык» совхозтуң Бижиктиг-Хая сүтбараан фермазында улуг арга-дуржулгалыг саанчыларның бирээзи. Ол ам чээрби дөрт чыл улаштыр саанчылап ажылдаан болгаш доктаамал эки көргүзүглерни чедип ап турар. Ажыл-ишчи чеднишкиннери дээш, ол Күш-ажылдың Кызыл Тук болгаш «Хүндүлелдиң Демдээ» орденнер-биле база эллээн каш медальдар, хөрек демдектери-биле шаннаткан.

Хоочун саанчы бо чылдың бирги чартыында бодунга быжыглаттынган пиектериниң бирээзинден-не 1051 кг сүттү саап, планын 125,9 хуу күүсеткен болгаш чылда алган хүлээлгезин чеднишкинниг боттандырар дээш улам соруктуг ажылдап турар.

ЧУРУКТА: саанчы Д. Куулар.
Х-К. МОНГУШТУҢ фотозу.

Елизавета Тулушовна Хунапай—«Кызыл тараачып» совхозтуң Туран СБФ-зиниң мурнакчы саанчыларының бирээзи. Аңаа ол он ажыг чыл саанчылап, анмактарның сагыш човангыр дагдыныкчыларының бирээзи болуп турар. Елизавета Хунапай, Аңаа Терекях, Кара-кыс Кыргыс, Ошку-Саар Кыргыс, Надежда Беляк олар чарыштыг тугун бедик тудуп, бо чылдың эрткен айларында база эки көргүзүглерниг ажылдаан.

ЧУРУКТА: мурнакчы саанчы Е. Т. Хунапай.
А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

ДҮЖҮТКҮР АВГУСТ

Август айда шөлдерниң болгаш огородтарның-даа дүжүдү чаагай боол турар. Тараа болгаш погаалар, кат-чимпе болгаш бахча культуралары сөөрткен машиналар оруктарда үзүк-соксаал чокка шуужуп-ла турар.

Дүмүт ажаан алырының үезин тараажылар долузу-биле ажыглап турарлар. ССРЭ-ниң Төп статистика эргелелиниң дыңнадып турарын ёзугаар алырга, августуң 17-ге чедир тараа болгаш тарап-бобы (кукуруза чокка) культураларын 70 млн. гектардан кескен. Оң болза, планның 58 хуузу-дур. Тарааны кескен төлүүн 91 хуузу бастыртынган.

Сибирьниң, Казахстанның күр черлиг областарының ажыл-агыйлары тараа культураларын масеалыы-биле ажаан алырынче киришкен. Ажаан алыышкын ында агаар-бойдустуң парын байдалында эртип турар. Ооң ужурундан көдээ ажыл-агый организациялары техниканы болгаш транспортту калбаа-биле, таарыштыр ажыттарын шиитпирлээн. Чижээ, Казахстанда техниканы мурнуу областардан соңгу областарже чорутканнар. Ооң түңнелинде тараа кестирип, бастырары шапкынчаан.

Ажыл-агыйлар тарааны күрүнеге сатпышаан. Ставропольдуң тараажыларының үлегери-биле ону шыгжамырга урар талазы-биле планнаттаалганы түгле долдур эвес, харын база ажыр күүседиринче түткүн турарлар.

Ортаакы Азияның, Закавказьениң, Украинаның, Молдавияның, Россия Федерациязының мурнуу областарының ажыл-агыйлары кат-чимпети болгаш погаалары оларны болбаазырадып кылыр будуруге черлерниче болгаш чонга садары-биле чүдүрүп чорудуп турар. Бо чылын агаар-бойдустуң таарымча чок болганының үржүүндэ витаминнир продукциялыг улуг күш болгаш чарыглаалар чүдүрүп тургаш өстүрген. Чогумна ооң үжүрүндэ оларга чидириг чок ажаан алыры негеттинип турар. Бо талазыбиле чер ажылдыгларның, бодеткекчилериниң, транспорттуларның болгаш садыг ажыттакчыларының дутуруштурган, сырый кады ажылы негеттинип турар.

Техниктиг культураларны база ажаан ап эгелээн. Ындолгүнеңге 570 мүң гектар черден туруп алган. Ол дээрге, эрткен чылдыкындан хөйдүр.

Августуң ажаан алышкын ажылдары чай чок, дүшкүүрлүг-даа болза, дүжүттүң келир үезиниң дугайында салыш садырыкка шаптыктавайн турар.

(СЭТА-ның корр.).

АЛДАРЛЫГ ЮБИЛЕЙ

Болгар пролетариаттың революстуг марксисчи партиязының үндезинин тургускан Бузулуджан съездизинин болганындан бээр 90 чылынга тураскаатка хей-ниитинин хуралы августуң 19-та СЭКП ТК-ның чанында марксизм-ленинизм институдунга боол эрткен.

БУР-нуң ССРЭ-де элчизи Д. Жулев хуралга үүле чугаалаан, БКП биле СЭКП-ниң болгар болгаш совет улустарының улам быжыгып турар бузулбас чаңгыс эвин болгаш сырый каттыжышкынын онаалап демделээн.

Хуралдың ажылынга СЭКП ТК-ның секретары В. И. Долгих киришкен.

(СЭТА-ның корр.).

Хүлээлге күүселдезин хынап тур бис

КИЖИ БҮРҮЗҮНҮҢ ХАРЫЫСАЛГАЗЫ

РЕВОЛЮСЧУ, ДАЙЫНЧЫ, КҮШ-АЖЫЛЧЫ АЛДАР

1981 ч. август № 8 (109)

«КЫЗЫЛ БӨРТТҮГЛЕР»

Кызыл кавалеристериҥ үттүвүрбас, тоолчургу тузчушшкуннарыҥга тураскаадып Николай Васильевич Савгир «Кызыл бөрттүглер» деп номну бижээн.

Бодунуҥ командылап турганы взводунуҥ болгаш " комсоргтап турганы эскадроннуҥ бактааганы 29-ку гвардейжи кавполктуҥ, 8-ки Морозов дивизиялыҥның составыҥга кирип турганы 31-ги, 33-ку гвардейжи кавполктарның кавалеристериҥниҥ маадырлыг чоруун бижип көргүскен. Номда киирген кол маадырларның бирээзи тыва эки турачыларның кады тулчуп чораан эжи Кызыл хоорайның хүндүлүг хамаатызы Иван Тимофеевич Кузнецов.

Номуҥ автору Н. В. Савгир тыва эки турачы эскадроннуҥ дайынчыларын, командирлерин кончуг эки билир турган. Тыванның хову зайрлери дег, эрес, кашпагай болдарының дугайын «Бир дем-биле», «Араттар, бурунгаар!» деп эгелер төөгүп турар. Чүгле эки турачыларны бүгү талабиле сактып бижээнинден айтыда, Тыванның чонунуң дайын чылдарында шыдаар-ла шаабиле Кызыл шеригге чедирип турган дузазын адап, санаан: «Москванық, Ленинградтың камгалакчылары чылыг идик-хепти, аъш-чемнеп алгылаан. Дайынга киржип турарларның чүртүүн чөөн талазынче кешкен өг-бүлелериҥе аъш-чем бо-ла кээр. Тыва хераа-женериҥ белеткээн аъш-чем, даараан хевш госпитальдарга, уругдар бажыҥнарынга бо-ла кээр. Дайын сөөлүүрде Украинаның хосталган районнарынга көдээ ажыл-агыйны катап тургузарынга база идепкейлиг киржип, мал-маганны, тараа үреҥнииҥ база чорудуп бергеп.

Автор ол шыкаш тыва эки турачы кавотрядтың канчаар тургустунганын, оон эрес-дидим командири Кечил-оолдуң, оон политика талазы-биле оралакчызы Байыскылап дугайын автор тода бижип турар. Тывалариҥ киришкени баштайгы тулчуушкун дугайында шынчаар бижээн: «Дайынның диҥинге чедир чепсегленген гарнизон ыырынган Дераҗноже олар казырганыладырын киришкен. Саяның эзирлери коргуп деп чүве билбес. Фашистер оларның кызымак атаказынга шыдашпайн барган. Эрес-ле, эр-лер!... Тывалар сөөлүүрдеп Одычко, Рудо Красное, Броники, Клевань дээр украин суурларны хосташкан. Олар 31-ги кавполктуң составыҥга кирип, Ровнону хостаарынга киришкен».

Ровнонуң демир-орук станциязын канчаар хостаанын автор кончуг тода бижээн. Эскадроннуң бажыҥга улуг лейтенант Ооластың взводу чоруп орган, оон соонда Бүрзекейниҥ пулемётчулары болган улуг лейтенант Тоңчут Куулариҥ дайынчылары. Кечил-оолдуң эскадронуң танкистериҥ дузазы-биле станция көнчүт дүрген холга киргеп. Дивизия командири гвардейжи генерал-майор Павлов, оон политика талазы-биле оралакчызы, дивизияның политсалбыр начальниги гвардейжи, полковник Нитовщиков тываларга байыр чедирип, станцияны хостаарынга эрес-дидим болганы дээш мактаан.

Рассказты мынчаар доозаан: «Ровнокулар чылдар эрткен тудум төрээн хоорайының хостакчылары — чүртүүн хөй пацвонал эрес оолдар, кыстарынга инакшылы улам күшселип, оларның дутайында чырыткылыг тураскаалды чүректеривде кадагалап чоруурэ.

«Араттар, бурунгаар!» деп эгеде Ровно—Дубно оруктуң ийи талазында чаттылган улуг суурну хостаарынга тыва эки турачыларның киржилгезин бижээн. Хайгымаче Салчак Тоютчук болгаш оон эштери Иордуп Самбуу оларны чоруткан. Кончүт чүтүла чүүлдү билип алган, дедир чоруп ора, Тоютчук фашистерниҥ холугына кире бергеп. Дайынның кандыг-даа хининчектээшкини, көгүдүүшкүнү Тываның шынчы оглундан артык сес ышкыдырын шыдаваан. Ол шериг хүлээлгениге, дыҥыраапга амыдыралының сөөлгү минутазынга чедир шынчы болуп арткан. Ол дугайында автопоҥ мындыг одуулуглары бар: «Тыва оолду бажындан үндүрүп экелгеш, огород шитилеп сүрүп алган чорупкан. Базым бүрүзүнге Салчак улут күштүг үндүүн чораан. Шойдан шуткүн каан дег аър буттарын арай деп солуштурун чораан, «Чүге атпайн турлар болар?» деп бодап чораан. Бажым күш-биле ковайтып келгеп, эртенги хүниҥ үнүп орар чырык хереглериҥе удур чорүп ор мен дээрбиш билгеп. Кончүт улут, чамбыраашитыг кызыл чырыны чылыг " хереглер-биле оон сөөлгү оруун чырыдып турган. Хүн чөөн түктеп, оон ак-кок Тываэмниҥ үүдиҥден үнүп келгеш, хып дээп чалыы назыдан чарлырының 2—3 базымында келген аныяк оолга, аскеп, төрээн ынак черииҥ байырын чедирип турганзыг болган... Боо даажын Салчак дыҥнаваан. Өлүмүҥ хилиичек яок хүдээн алырыбиле дайзынче көрүүн четтвгинкен...»

Сурмичи, Дубно болгаш өске-даа черлерни хостаарынга киришкен тыва аътты шериг дугайында хөй чүүлдү номуҥ ырыннарындан билип аар бис. Маҥаа эскадроннуң парторгу Монгуш Байыскылап, взвод командири Дөҥүр олар аар балыглаткан.

Старшина Дажы-Сереннии чедп бронебойщиктериниҥ болгаш Бүрзекейниҥ он бир пулемётчуларының дугайында номчуҥчу салдыкпас кыдыр автор бижээн. Панфиловчуларның маадырлыг чоруун катаптавышаан, төөгүге үттүндүрбас чорукту олар арттырган. Дажы-Сереннии дайынчыларыҥга удур немец танкылар диргелип келгеп. Ыйчалза-даа олар аңаа девидеэн. Дайзынның алды танкызын узуткан алгаш турда, оъж төнген. Дайзын халдавышаан. Бир танкыже удур Дажы-Серен дорт базыпкан. Бажының шарыы—ак бинт чазыдтап кара харже эстей бергеп. Ылдыртының ужа чорүп, бут кырынга туруп келгеш, ийи гранатаны үлай танкыже октанкан. Ыш арлы бергенде, шимчеп дивейн туруткан немец танкыны, оон чанында харда ийи холун хере салыпкан чыткан Дажы-Серении эштери көруп каан...

«...Сержант Чот дайзынның бир аър пулемётчи болгаш он ажыг автоматчыларын узуткан алгаш чай чок турда, артындан үш немец кедеп келген. Кандыг-даа девидел чокка карабинин алгаш, дайзынның бирээзин сөөлгү оъж-биле чыттыр шаапкан, ушкуузунче шурай бергеш, холдары-биле боой тудуп каапкан».

Он бир пулемётчулардан чүгле улуг лейтенант Бүрзекей арткан. Чүгле ол эш-көрүүн өжээнии фашистерден иеген шыдаар: «Бүрзекей оттуу ажыдыпкан. Дайзыннар хар кырынче хеглп-ле турган. Бир немец оъж пулемётчуүн эктинче кире бергеп, ийигизи бажын чара шаап апарган. Каяктыг дуй бады келген хандан ол чүве көрүп шыдаваза-да, адып-ла чыткан. Оъж төнген. Бүрзекей оттар дүвүнге олура дүшкеш, карманында неөөде ап чораан гранатазын сүйбаан. Мырынай чанында ёске чүгаа, бир-ле кижи оон быжынче аар сапогу-биле күштүг тепкен. Сөөлгү күштү чыткан, гранатаны Бүрзекей чаза түдүнкан...»

Саян сынарының анчы эзирлери — тыва эки турачылар мынчаар эрес-дидим тулчуп, сөөлгү тыныжка чедир демисежип чораан-дыр.

Номуҥ йөторуунуң дайын сөөлүндеги амыдыралы чүү болганын? Беш катап аар балыглаткан болза-да, ол универсатет, оон соонда лепиратура төөлээр арганыг болган. Николай Васильевич Савгир амгы хүнде Киевтиң Ленин орденниг политехниктиг институдунда философия кафедразының доценттиг, парторгу. Аныяктарның шериг-патриоттуг кижизидилгезинге улуг улуг-хүүзүн киирип чоруур. Дайынчы оруктарын ол эргин. Ровенщинага чаңгыс эвес удаа чораан. Аныяктарга, школачыларга, чүрттакчыларга үттүндүрбас сактыжыкынавны ол арттырган.

Ынчангаш оон «Кызыл бөрттүглер» деп номун номчукчулар улуг сонуургал-биле уткаан.

Я. ВОЙЦЕШКО,
Дераҗно ортумак школаның башкызы.

Украин ССР.

Армияның болгаш флоттуң амыдыралындан

МОСКВАНЫҢ ЛЕНИН ОРДЕННИГ АГААРДАН ХАЛДААШКЫНГА УДУР КАМГАЛАЛ ОКРУГУ. Стратосфераның индикаторунуң зиҥрээнга билдирбес чыгыы хензиг точка көстүп келген.

1-ги класстың капитаны В. Кожухарь биле В. Усов олар —шериг ужудукчулар, дораан агаарже көдүрлүг үнүпкен. Дүржулгалыг ужудукчулар «дәйзынның» самолёдун баштайгы ракеталары-биле-ле узуткан каза. Бо дайынчы өөредилгеге дыка хөй авиаторлар бедик түнелди чедип алган. Оларның аразындан — командылал пунктузунуң штурманы улуг лейтенант В. Жуков, самолёт техниги прапорщик Е. Наволов болгаш өскелер-даа шылгараан.

Күженишкиниҥ чайгы өөредилгезиниҥ үезинде авиаторлар дайынчы мергежилии бедидип, социалистиг хүлээлгелерни ажыр күүседир дээш чүткүлдүг өөренип турар.

Ю. КОЛДЫШКИН,
Подполковник.

☆

СОҢГУ-КАВКАЗТЫҢ КЫЗЫЛ ТУКТУГ ШЕРИГ ОКРУГУ. Майор А. Гаценкога командылаткан ракетчилер дивизиону боодалга шөлүгне болган дайынчы белеткелдиҥ өөредилгезиниге шылгараан. Дүржулгалыг түскай эртемниглер-биле кады аныяк ракетчилер хүлээлгезин чедишкинниг күүсеткен.

Аныяк ракетчилерни ёзулуг дайынчы шугумче белеткеп киирериниҥ хүүсаазын кызырып, дайынчы белеткел өөредилгезин бедик деҥелге эртирип тургаш, дивизия мындыг чедишкинниҥ чедип ап турар.

Дивизионда " чаа патриотчу эгелээшкин төрүттүнген. Чижээ, улуг лейтенант Н. Новик биле лейтенант Н. Паршин оларга командылатканнар аразында арга-дүржулга солчуп туруп чаржыр, бот-боттарының мергежилии удур-дедир тайылбырлажып өөренир. Оларның дүржулгазын хөй ракетчилер өөренген. Оон түнелинде дыка хөй ракетчилер холушкак тускай мергежилди шиҥээдип алган.

Ракета аҥын үндүрер тактиктиг өөредилгеге дивизион ынчангаш төрээн демдекти алган.

П. ЧЕРНЕНКО,
Подполковник.

☆

БЕЛОРУССИЯНЫҢ КЫЗЫЛ ТУКТУГ ШЕРИГ ОКРУГУ. Гвардейжи капитан В. Волошин командылаан адыгжы батальон хемге чедип келген. Хеммиҥ удурланышкак эриинден «дайзын» оларже отту ажыда берген.

Гвардейжи капитан Волошин «дайзынны» үзе кирип алаактырары-биле бир ротаны чорудупкан. Батальонуң кол күжүн солагай талаже чажыды-биле чорудупкаш, ротаны хайгаарап артып калган. Удаваанда кол күш «дайзынны» кошкак талазындан ыйыткаш, чер алысизйн узуткан каап. Маҥаа адыгжыларның часпас адыын мактап, шылгараанларга мактал сөстер-биле байыр чедирген.

А. ГУЛИШ,
улуг лейтенант.

☆

ПРИБАЛТИКАНЫҢ КЫЗЫЛ ТУКТУГ ШЕРИГ ОКРУГУ. «Дайзын» массалыг чылча шавышкынның окчемээн ажылаан. Улуг лейтенант В. Ужкурелис командылаан взвод даалга алган: бистиҥ шавар халдакчы кезектеривистиҥ эртип болур черлерни тодарадыр, маршрудун билип алыр база танкистерге, адыгжыларга баштайгы эмчи дузазын чедирер. Химиктер даалганы чогуур үезинде чедишкинниг күүсеткеш, чугула медээни штабче дамчыдыпкан. Тергиин демдек-биле ийиги даалга база күүсеттинген — дайынчы техниказы тускай арыглап, аптаан.

В. БУРИНЬКОВ,
гвардии капитан.

☆

ОРТАА АЗИЯНЫҢ КЫЗЫЛ ТУКТУГ ШЕРИГ ОКРУГУ. Алма-Аганың Совет Эвилелиниҥ Маршалы И. С. Конев аттыг ийити шериг командылал училищезиниҥ дооскуузуруузу Павел Голиков лейтенантының погонларын кадапкан. Голиковтарның өг-бүлезинде ол алдыгы офицер. Оларның ада-иыгуурунда баштайгы офицер —кырган-ача лейтенант Голиков Павел Феонович. Ол 1919 чылда кызыл командир болган. Совет Чеңсектиг Күштерге алдарлыг оруктуг эртип, ол полковник дужаалга четкен.

Лейтенант Голиков бодунуң адазынга база чоргаарланыр. Бодунуң мергежилиниге ынак, шимченгир Владимир Павлович ам-даа шериг албан хүлээлгезин күүседип чоруур.

Училище доозаан диплому-биле кады Павел Голиков алдын медальды база алган. Ол баштайгы дайынчы шаҥналдыр.

В. ТУРКИН,
майор.

☆

СИБИРЬНИҢ КЫЗЫЛ ТУКТУГ ШЕРИГ ОКРУГУ. Капитан Владимир Гуржей командылаан адыгжы батальон Севастопольдуң адыгжы волгугунда эки, түнелдиг боон, социалистиг чарыштың тимлекчизи апарган. Коммунист-фронтучунуң оглу ог-бүле чанчылын алдарлыы-биле уламчылап турар. Ол Омскиниҥ М. В. Фрунзе аттыг ийити шериг командылал училищезин чедишкинниг дооскан.

Командылаан солдаттарынга Гуржей полктуң дайынчы чанчылдарын, оон төөгүзүн бо-ла чугаалай берген турар. Фронтучуларның алдарын төлептиг уламчылап турарлар-дыр деп чүвени чоокта чаа эртекен тактиктиг өөредилгениҥ түнелп коргүскен. Даалга бүрүзүн дайынчылар тергиин эки күүсеткен. Дайынчы машиналар башкарарынга хууда үлегерин олуг боду коргүскен.

А. ЮРКИН,
подполковник.

ПАРТИЗАННАР КОМАНДИРИ

Алексей Федорович Федоров (чурукта) Украинага партизан шимчээшкининиҥ организанчыларының бирээзи. Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында Черниговтың, Волынск чажыт обкомнарының секретарынга, Черниговтың — Волынск партизан каттыжыышкынының командириҥе ажылдап турган. Дайзынга удур оон маадырлыг чоруун бедии-биле үнелеп көргеш, Совет Эвилелиниҥ Маадыры атты ийи катап тывыскан.

Амгы үеде сураглыг партизан — Украинаның Дээди Советиниҥ Президиумунуң чанында Ада-чурттуң Улуг дайынынга киришкен партизан херектериниҥ талазыбиле комиссияның даргазы, дайын хоочуннарының Совет комитединиҥ Киев секциязының даргазы болуп турар.

СЭТА-ның фотохрониказы.

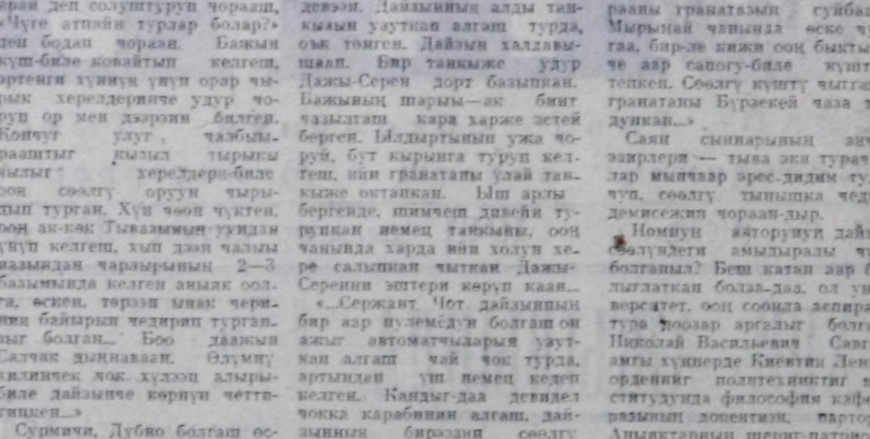

Кызыл гарнизонуның дайынчыларының аразында политиктиг болгаш дайынчы белеткелдиҥ тергииннери эвээш эвес. Олар чүгле дайынчы өөредилге үезинде шылгарап турар эвес, партийжи, комсомолчу даалганы ак сеткилдиг күүседип турарлар.

ЧУРУКТА: (солагай талаван) комсомолчу офицер В. М. Юсупов, СЭКП нежигүнүнге кандидат офицер А. Т. Орлов, офицер А. П. Максимов.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

ТАЙБЫҢ БЫЖЫГ ТУРЗУН

ССРЭ-ниҥ Дээди Советиниҥ онгу чыыжының бешки сессиязынга СЭКП ТӨ-ның Чингиве секретары, ССРЭ-ниҥ Дээди Советиниҥ Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиҥ хаҥы утказыг чугаазын, делегейниҥ бүгү парламентилеринге болган улуғтарынга ССРЭ-ниҥ Дээди Советиниҥ Кыйгырыын көдээниҥ ажыл-ишчи коллектитери база кижи бүрүзү ам-даа катап-катап номчуп, оон демдеглеп турар.

Делегейниҥ чамдык чурттарында байдалдың нарыыдай берген үезинде сессия болуп эрткен болгаш Кыйгырыгны үндүргени таварылга эвес. Термоядролуг халапты кыжаны, массалыг узуткаашкынның боо-чеңээн әдере будурери — империализмниҥ реакциялыг, агрессчи күштери амгы үеде кижи төрелгеттиҥниҥ сагыыдыралын болгаш дүвүрелии боддурун турар дээрзин эш Л. И. Брежнев хөй удаа айтып келген. Ынчангаш делегейге быжыг тайбың дээш демисеел хүниҥ чугула айтырыы апарган.

Чырык чер кырынга дайынның кара булуу дыргелбезин дээш бүгү улустуң демисеелиниге үнүмниҥ кадыы турар мен. Дайын халавының кыптыга бээрин бәш удур канчаннда болдурбас. Чер бөмбүрзэзиге моңге тайбың докгаалын дээш, келир үе салгалының аас-кежиктиг чуртталгазы дээш туружун турар, ажылдап турар кижилериниҥ аразында мен. Төрээн чурттуустуң күүшшидалын тайбың күш-ажыл-биле, медерелдиг үеан-сарыылдыг чорукбиле быжыглаар бис. Тайбың талалакчыларынга хууда үнүмүү демнештиривим.

Э. МОНГУШ,
Чөөн-Хемчик район.

АДА-ЧУРТТУҢ ЧЕЧЕКТЕЛИИШКИНИ ДЭЭШ

Совет Армиязының хүрээлениҥден халашкан гвардия сержантызы С. Гобеев шериг хөөн аалыга кээп ушкун четтикпээнде, ырак оруктан келгеш дыштанмаанда-да почтачы аңаа база катап келдиришкин экселген. Орджоникидзе хоорайның шериг комиссариадынга чедип келирин Сергейге дааскан болган...

Аңаа чедип келирге, Соңгу-Осетин АССР-ниҥ шериг комиссары полковник Г. А. Скорик, шеригге келдиртирлериҥ байырлыг чыскаалдыын бараҥга, оны ССРЭ-ниҥ Дээди Советиниҥ Президиумунуң Чарлыы-биле дайынчы болгаш политиктиг белеткелге чедишкинниери дээш Кызыл Сылдыс орден-биле шаҥнаавын дыннаткан болгаш дайынчы орденни десантниктиҥ хөрээнге кадап берген.

Шаҥналга киирер дугайында бижиктеп кыска одуруглар мындыг. «Сержант С. Гобеевтиҥ албан эрттирип турганы ротазы даглыг черге «тулчуушкунга» киришкеш эштиг тируштарны эзлепкеп «удурланыкчы» десантниктериниҥ халдаашкынын ойтур шаап эгелээн. Взвод командири «чыскаалдан үнгенде» байдал улам дорайтаан. Ынчангаш байдалда офицерни сержант Гобеев солаан. Десантниктер «дайзынның» камгалал пунктузуун эзлеп апкан».

А оон мурнунда кадыр-берт оруктар-биле улуг девискээрни дүргеп эрткеннер. Мага-ботту өттүр шаап турар соок хат арт кырынга кижилерни ужур шаап турган. Взвод командири «чыскаалдан үндурткен» деп медээ хенертен келген. Ынчан дайынчыларны тулчуушкунче сержант Гобеев баштаан. Ол взводту билдиликке удуртуп, дең эвес тулчуушкунга «дайзынның» камгалал пунктузуун эзлеп апкан.

...Сергей Гобеевтиҥ төрүттүнген черн — Соңгу Осетиныҥ найысылалы. Маҥаа ол төрүттүнүп өскен, школа дооскан. Ийи чыл дургузунда слесарьлап ажылдаан. Сергейниҥ ачазы — Ада-чурттуң Улуг дайынының хоочуну, Кавказтың маадырлыг камгалалының киржикчизи Алдат Бесланович оон шериг эрттирип турган үезинде «Мээң идегелимге төлептиг бол, оглум!» деп биженээн.

Сергей ачазының идегелиниге төлептиг боон шыдаан. Десант шеригнериге албан эрттирип эгелээн, баштайгы хүүнүден бээр ол бодунуң хүлээлгезин алдарлыы-биле эрттирип келген. Шеригге ол дадыгын, быжыкпан. Солдат кайырал деп чүл деп чүвени ёзулуг билген.

С. Гобеевтиҥ салбырынга аҥы-аҥгы хоорайлардан — Курскиден, Таллиннден, Рязаньдан, Улан-Удэден... келген оолдар албан эрттирип турган. Оларны, аҥы-аҥгы национаддарныҥ оолдарын ыдыктыг ынакшыл — Ада-чурттка ынакшыл болгаш шынчы чорук каттыштырып турган.

—Совет Армиязың хүрээлеҥинге өөнүктер чокта, ёзулуг эрлайыралы чорук чокта хүлээлге эрттирери берге —деп, Сергей Гобеев чугаалаар. — А меңээ «дайынчы болгаш политиктиг белеткелге чедишкиннер дээш тывыскан Төрээн чурттуң бедик шаҥналы ол дээрге мээң албан эрттирип турганым салбырга шаҥналдыр. Бистиҥ шеригже херек апарза Төрээн чурттуң кызыгаарларын камгалазын дээш келдирткеп. Ынчангаш бис шериг хөрээнге кызымак өөренген бис: техниканы шиҥээдип, тулчуушкун техниказын өөренүп, парашют-биле халымшыкынарны кылып келдивис.

Орджоникидзениҥ № 35 ортумак школазының өөренкичизи тура өөру-биле кады «Амыдыралда эрес-маадырлыг чоруктар кезээде бар» деп чогаадыг бижээнин Сергей ам-даа утпаан. Ынчан олар боттарының шинак маадырларының — Павка Корчагин, Алексей Маресьев, комсомолчу — аныяк гвардейжилер... дугайын бижээнер. А бир эвес Сергей Гобеевти кижизиткен школаның башкылары мындыг темага чогаадыг бижиир деп өөренкичилериге ам даалга бээр болза, дыка хөй школачылар боттарының школазын добзуун үнген эрес-маадырлыг улуг ажиинии дугайында бижиир боор.

В. ШАНАЕВ,
СЭТА-ның корр.
Орджоникидзе.

Бистиҥ чаҥгыс чер чурттугларывыс

ХОЙЖУ—ТАНКИСТ

Үш дөрт хоңдур кутказ чаъстан чөр кыры ажок малгаштапы берген. Младшын дайынны өөредилге эрттирер шол сай чок. Ынчалза-даа бир мындыг хүн нарын мергежилгелер күүседирип-биле танкистер шөлүе үнүшпен. Чаъс күштелген, өөредилге уламчылавышаан. Дүшү сөөлүүде танкистер казармаларынга четкилеп кээп, йеп-ешпин аштан алгаш, кежии бүрүзү хүүда аажыл-херээже дүлүү берген: чагаа бижээн, пом номчаан, шыдыраа ойнаан, даарагаан, хөгжүм ойнаан— чүнү кылбас дээрил. Анаа дайынчы комсомолчу Александр Чаш-оол ол чолун чодуп кааптап, сумказын үзүп берген. Оон чолунда бичежик пом. Ында тыва шулукчулериниҥ шулуктери бар. Оорган бир шулукту Чаш-оол өткүт үн-биле тода номчуп эгелээн. Оҥче саатын салган кижи чок ышкаш болгаш. Ийиди, үшкү номчаан. Сураг. Оон бодуу оожум улаптыр номчуп бээрге, оон-моон «номчу, номчу, чүге оожургай бердиҥ, Саша?» дизе-ле оолдар-кулак салып дыҥнап олурганнар болган. «Кызыгаарзы», «Төрээн чурт» болгаш шинакшыл дугайында шудуктерни ол сеткил ханыы номчуп берген. Өөрүүн мындыг хөөнүн ажылган, агитатор кижи болгаш, делегей байдалының дугайында политиктиг медээ-даа кыла каапкан.

Кенсю дүжүп, башкы сылдыс чырыы орда, солдат болдарның таалалын дайынчы дуурээзин медээан дуурединкен... Кижи бүрүзү дайынчы орнун эзлепкеп. Чаш-оол хараалдакчының орнүнда олурупкан, шлемофонун эде кедип орган. Ыя аразында шеригат хүүлээге күүседээзиниҥ баштайгы хүүнүн сактып келген. Кандыг кезекке барыысаарын начальнин айтырган чүве-дир.

— Ачам мышкаш дидир сен бе? Эки-дир, эки-дир, өөреним керээли...

Шынап-ла, Чаш-оол ам танкист. Улут-Хем районнуң Эйлиг-Хемде ада-иезиниҥ залынга хөй кадарлы турган кижиге мындыг ярын дайынчы техниканы шиҥээдип алыры баштайгы дээреде берге турган. Азал-оранынга турган, Чаш-оол машина-техниже сонуургавайн чораанын маз көөп хомудаан-дыр...

— Чаныкеш тур сен бе азы ынак кызың дүжедиҥ бе?— дээн сержант Василий Агафоновтун үнүү бодалдарны арыдыр шаапкан:

— Шак-ла мындыг—деп тода эвес харылаан.—Кол-ла чүве бо дайынчы даалганы чедишкинниг күүседиир. Бо дал-ла бо.

Чаш-оол ажыл-ишчи ёзуубиле бүгү механизмнерни хынап көрүп орган. Шупту-ла чүве аңаа таныш, эргим болган. Ыяжыг туттуп, сүрээдеп чёрээ болбас—деп, ол бодун ооҗукпаан бодаган. Чаапкын намдаш дизе-даа, машина караныҥ чырынга чаъс суу мөҥгүнелип дүжүп турары тода болган.

Шлемофонга дээш дыҥналган соонда команда үнген:

— «Чээрби үш», «Чээрби үш», «Бурунгаар!». Танк аар мага-боду-биле бурунгаар даап-шимээнниг ыдып-ла берген. «Удурланыкчының» танкызы. Оон-биле дайынчыларның аразы 10—15 метр чорда адар. Частырыг ёлыр болзунда, огун ара дүшкеш частыр азы ажып барып дүжер. Бо өөредилге-дир, а бир эвес дайын шөлүү дижин, мындыг чазыг өлүмге чедирип болур.

Сержант Агафоновтун командазы-биле Чаш-оол ыыгаагаш адып-ла дүжүргеп. Пушкадан база пулемёттан адыышкынар диҥмиреп-ле үнген.

Дайынчы белеткелдиҥ золгаар, Ыяжыг туттуп, сүрээдеп чеглиг бо өөредилгезиниҥ түнели чүү-ле боор ирги, дээн бодал Чаш-оолду амыратпастаап турушкан. Хенертен шлемофонуун кулакташтарынга офицерниҥ үнү дыҥналып келген:

— «Чээрби үш», четтирдим, тергиин болдунар!

Моторнуң даажыгна удеттиргеш, тааланчыг тыва ыр-дан ырлаксаазы кээп, Александр Чаш-оол арта бөксүн эдиктир чодуре каапкан...

Чоокта чаа Эйлиг-Хемде аалга, Чаш-оолдуң адазы Сайдан, неэи Хеймерек оларга өглүнүң турар кезээден чагаа келген. Ында Төрээн чурттуҥ ынчы камгалакчызы дайынчы болгаш политиктиг өөредилгенин тергиинии Александр Чаш-оолдуң чедишкиннерин демдеглеп, мындыг оолду төрээн кижизиткен эргим ада-иете байыр чедирип каан болган.

А. ГОРЯЧИЙ.

Коммунист дугайында чугаа

БҮЗҮРЕЛГЕ ТӨЛЕПТИГ КИЖИ

Кызыл садыгның бот-оруда-чарылгалыг № 13 садыг бүдүрүлгезиниң директорунуң кабинединге олурувуста, бистиң аравыска мындыг чугаа болган чүве.

— Силерниң коллективте мурнанчылар хөй ирги бе?

— Садыгжылар үлегер-чижээн ап, дениежип болур кижилер бо-ла болгай—дээш, директор кабинеттиң ханазында аскан көргүзүглер чанында «Совет садыгның тергиннери болгаш хоочулиары» дээн самбыраже айытказ, мынча дээди:

— Зинаида Балыко. Коммунист, Кызыл хоорай Совединиң депутадыны, онгу беш чылдың шалыпчызы, аныяктарның садыгын чованнгыр дагдыныкчызы.

— Ол кайы магазинде ажылдап турарыл?

— № 14 магазинге садыгжылап, улуг садыгжы болуп он ажыг чыл ажылдаан. Дүрзүлгелиг, организаакчы мергежилдиг ажылдакчыны бо чайын № 43 магазинче шилчиттивис. Оон эргелекчизинге ажылдаа-ла ам ийи ай ажыш тур.

...Зинаида Григорьевна бодунуң ажыл-ижиниң дугайын солуп арныңга улуг дыка хөөртөзин дилевишаан, чазыкчаагай чугаалап олур. Ооң ада-иезиниң чагыын ол утпаан. Зинаида Балыко Садыг министерствозунуң өөредилге комбинадынга бир ай хуусаалыг курсту 1970 чылда дооскаш, Кызылдың Шевченко кудумчузунда бир бичии магазинге баштай кассирлей берген. Ынчангы аныяк кыс эш-өөрү-биле дүрген оңцуктежи берген, ажылынга чоорку ижигин, хоочупнардан хөйүг өөренип ап турган. Бодунуң шилип алган мергежилгезинге бердингеиин, ол ажылдың чонга ажыктыын, харыысалгалыын ол медерел билбишаан, ол-ла чылдарда үргүлүг садыг шугумунга, чаңгыс коллективке оң бир чыл ажылдаан. Үеттүде чугаалаанывыс № 14 магазинге Зинаида Балыко 1971 чылда садыгжылап кирген, сөөлгү чылдарда улуг садыгжы болуп бо чайга чедир ажылдааны ол.

Бир-ле катап партбюро секретары-биле чугааланганын ол ам-даа сактып келир. Партияга киреринииң дугайын чугааланганнар. Оон ынаг күзелин партия организациязының деткээни садыгжыны улам эки ажылдазарынче сорук киргеи.

Чер-чер Советтериниге сөөлгү эрткеи сөңгулдалар ооң амыдыралынга база бир онзагай истн арттырган. Зинаида Балыкону Кызыл хоорай Совединиң депутадынга сөңгаан. Сөңгукчуларның бедик идегелиг ажыл-херек-биле бадыткаарын Зинаида Григорьевна оралдажып чоруур. Оларның чагыгларын күүседирин организастаар, округка хөй талазыг ажыл дээш депутаттың сагыш салыр чүүлдери-ле хөй.

— Хоорайның чөөн талазында девискээр зайы-биле тургустунган депутат болүүнүң составында кирип турар мен. Бистер удаа-дараа чыглып, ажыл планын тургузуп, боттарывыстың окруттарывыска янзы-бүрү ажыл-херектер дутайында санал-оналивысты солчуп, бир дениг ажылдап турар бис—деп, Зинаида Григорьевна чугаалап турар.

Депутат болүү хөй-ниитиниң корум-чурум камгалалының № 1 дузаалал пунктузубиле сырый харылзаалыг. Хөй-ниитиниң корум-чурумун сагывас, арага-дарыже хандыыр С. Измайлов, В. Никифоров мыкаш кижилер-биле активчилер чаңгыс эвес удаа шыңгыы чугаалашкан. Хоорайның чөөн талазынга дөжөлерде фонарьлар чамдыкта хөглүг чыгып, чамдык үелерде карангы-даа тургулаар. Хүшүн бир чугула айтырым ол апарган. Өжүп-хыт турар электри чырыын экижидер дээш депутаттар биче эвес күжениишкинер үндүрүп турар. Депутат болүүнүң кежигүнери рейд, хыналдарыны чоруудуп келгеннер. Чижээ, округтарның девискээрлеринде школачыларның хүн чурумун сагып турарының талазы-биле рейдини чоруткан, ооң түңнелин бө айда болүктүн хуралынга сайгарар. Ол мыкаш магазинчерде арага аймаан садарыын чурумуи сагып турарын депутаттар хынаан. Сентябрьда олар № 11 школада өөреникчилерниң хостуг үезин канчаар эрттирип, оларның аъш-чем хандырылгазын канчаар организастаарыл хынаарын планнаан.

Уругнар кижизидилгези, арагалашкын-биле демисел, чонның садыг, телефон хандырылгазы дээш хөй янзы айтырыгларыны чурттакчы чон депутаттарга тургузуп келир. Бо бүгүнү шиитпирлээр дээш депутат кижи чеже күжениишкинии үндүрбес дээр. Зинаида Григорьевна ол талазы-биле бодунуң санал-оналивысты февральда хоорай Совединиң сессиязынга тургузуп, сөңгукчуларының мурнунга отчёдун база берген.

Зинаида Балыко Кызылдың аъш-чем барааннар садыында партбюронуң, коллективте профэвилел месткомунуң кежигүнү шижи болганда кезээде ажыл-ишчилер ортузунда ажылдан чоруур. Ол профэвилел месткомунуң күш-ажыл камгалалының талазы-биле комиссиязын удуртуп турар. Партийжи даалга ёзугаар Кызылдың аъш-чем барааннар садыында комсомол организациязының хуралдарынга олуржуп, дыштанылга кежээлерии организастажып, аныяктарга арга-сүмени берип турар.

Коммунистиң үлегер-чижээ аныяктарга өөредилгиг. Садыгжының чиик эвес ажылынга ол эвээш эвес аныяктарны өөреткеи. Оон удуртуп турган бригадазы коммунистиг күш-ажылдың коллективи. Планныг опаалдаларын чыл бүрүде күүседип келген. Зинаида Кузьмина: Лариса Турова, Надежда Медведева, Тамара Спрытина, Вера Александрова ышкаш аныяк садыгжылар бригадириидеи хөйүг өөренип, үлегер ап келгеннер.

Коммунист Зинаида Балыконуң болгаш ооң эштериниң кызымаккай күш-ажылының бир херечиин ооң чоокка чедир-ле улуг садыгжы болуп ажылдап келгени № 14 магазинниң коллективи чартык чылда бараан саарылгазының планын 100 хуу күүсеткеии, ам ажылдап турары № 43 магазин планын 100,1 хуу күүсеткеии болур.

— Силерниң удуртқан коллектививерниң бө чылгы планныг опаалдалары кандыгы?— деп, Зинаида Григорьевнадан айтырдым.

— Бистиң № 43 магазинниң коллективи он бирги бөш чылдың бирги чылында 404 муң рубльдүң бараанын саарар дээш социалистиг чарышты калбарткан, күжениишкинии ажылдап турар— деп, ол харыылады.

Садыгның хоочун ажылдакчызы Зинаида Григорьевна Балыко бедик будүрүлгечи көргүзүглери дээш бо чылын «Хүндүлелдин Демдээ» орденибиле шанаткан. Хөй-ниитиниң ажылынга ак сеткилдии, будүрүлгеге эки күш-ажылыбиле кижилерниң бүүрелин ол ынчаар чаалап ап, ону төлептин-биле бадыткап чоруур.

В. МААДЫР.

ЧУРУКТА: онгу беш чылдың шалыпчызы, «Хүндүлелдин Демдээ» орденинин эдилекчизи З. Г. Балыко (солагай талазында) болгаш аныяк садыгжы Е. Е. Ревенко олар № 43 магазинде ажыл үезинде.

Фото А. ЗАЙЦЕВТИҢ.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА-ның корреспондентилери дыңнадып тур

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГА БЫЖЫККАН

ПРАГА. Социалистиг экономиктиг интеграцияның комплекстиг программазын боттандырып чорударынга Чехословакияның идепкейлиг киржикчизи ЧССР-ниң улус ажыл-агыйын улам-на чедиишкинниг хөгжүдеринге принципиалдыг үжүр-дузалыг деп, ЧССР-ниң чазаанның даргазының оралакчызы, ЧССР-ниң ЭДЧ-де доктаамал төлээлекчизи Рудольф Рогличек СЭТА-ның корреспондентизинге берген интервьюзунга чугаалаан.

Будүрүлгеии специализастап, кооперастаарынга, эртем болгаш техника талазы-биле республикаиың чедиишкиннери акы-дуңмалышкы социалистиг чүрттар-биле бүгү талалыг кады ажылдажылга чок болгаи болза, болдунмазын Р. Рогличек чугаалаан.

КАТТЫШКАН КҮШ-БИЛЕ

СОФИЯ. Бобы культуралардын ажаан алырынга таарыштырган боду чорүүр кезилде машиналарын Руса хоорайда Г. Димитров аттыг көдээ ажыл-агый машиналарыны кылыр заводта калбаа-биле будүрүп үндүрүп эгелээн. Оон тургузуун болгаш специалистер кады ажылдап кылгайвар.

Ийи акы-дуңмалышкы чүрттарның конструкторларының чогаадыгы кылганы кара чаңгыс машиназы ол эвес боон турарын Национал аграр-үлетпүрлыгын канчаар организастаарын хынаарын планнаан.

Уругнар киижизидилгези, арагалашкын-биле демисел, чонның садыг, телефон хандырылгазы дээш хөй янзы айтырыгларыны чүрттакчы чон депутаттарга тургузуп келир. Бо бүгүнү шиитпирлээр дээш депутат кижи чеже күжениишкинии үндүрбес дээр. Зинаида Григорьевна ол талазы-биле бодунуң санал-оналивысты солчуп, бир дениг ажылдап турар бис—деп, Зинаида Григорьевна чугаалап турар.

Депутат болүү хөй-ниитиниң корум-чурум камгалалының № 1 дузаалал пунктузубиле сырый харылзаалыг. Хөй-ниитиниң корум-чурумун сагывас, арага-дарыже хандыыр С. Измайлов, В. Никифоров мыкаш кижилер-биле активчилер чаңгыс эвес удаа шыңгыы чугаалашкан. Хоорайның чөөн талазынга дөжөлерде фонарьлар чамдыкта хөглүг чыгып, чамдык үелерде карангы-даа тургулаар. Хүшүн бир чугула айтырым ол апарган. Өжүп-хыт турар электри чырыын экижидер дээш депутаттар биче эвес күжениишкинии үндүрүп турар. Депутат болүүнүң кежигүнери рейд, хыналдарыны чоруудуп келгеннер. Чижээ, округтарның девискээрлеринде школачыларның хүн чурумун сагып турарының талазы-биле рейдини чоруткан, ооң түңнелин бө айда болүктүн хуралынга сайгарар. Ол мыкаш магазинчерде арага аймаан садарыын чурумуи сагып турарын депутаттар хынаан. Сентябрьда олар № 11 школада өөреникчилерниң хостуг үезин канчаар эрттирип, оларның аъш-чем хандырылгаз

Культура болгаш амыдырал

ТӨПЧҮДҮЛГЕ ЧҮНҮ БЕРГЕНИЛ?

Барыын-Хемчик районнуң культура албан черлери партияның XXVI съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырыш, чон ортузунга чорудуп турар культура-массалыг ажылдарның дээштиг чоруун улам бедик болдурарда үениң негелдезинге дүүшкен чаа арга-методтарны амыдыралга ажыглаарын калбаа-биле практикалап келген. Сөөлгү үеде бистиң районнуң культура амыдыралында быжыг туруштуг эвелеп алган ынчалыг чаа, депшилгелиг арга-методтарның бирээзи төпчүткен клуб системазы болган.

Районнуң бүгү клубтарынайн чыл бурунгаар төпчүткен системаже шилчээн. Бо эрткен кыска үеним дургузунда безин чаа система дыка хөй ажыктыг чүүлдерни биске берген. Бир дугаарында-ла, төпчүткен соонда бот-тывынгыр уран чүүл болгунериниң ажылы мурнунда турганындан дыка экижээн болгаш районнуң төп Культура бажыңының специалистериниң талазындан оларның ажылын удуртуп-башкарарынга таарымчалыг байдалдар тургустунган. Амгы үеде районда 117 уран чүүл бөлгүмнери ажылдап турар. Төпчүдүлгенин түңнелинде бөлгүмнернин чүгле саны өскен эвес, оларның ажылының шынары база экижээн, көргүзүп турар номерлериниң репертуары байлакшаан, оларның идейлиг утказы хүннүң негелдезинге дүүшүп турар апарган. Бо талазы-биле хоорайның база кедээнинде Культура бажыңының методистериниң, улусчу театрның режиссёрунуң, музыка, танцы школаларының башкыларының дузазы-биле чаа шиилерни, ырыларны, танпыларны өренип алгаш, боттарының ажылынга доктаамал ажыглап турарлар. Бо ажылды чүгле клуб системазын төпчүткенинең соонда органнастап болур апарган, ооң мурнунда моңкылыры нарын болгаш харын болдунмас-даа турган ийик.

Төпчүткен клуб системазының база бир ажыктыг чүүлү районнуң төп Культура бажыңының ажылдакчыларының болгаш уран чүүл бөлгүмнериниң удуртукчуларының материалдыг сонуургалының оскенинде болур. Мурнунда районнуң төпчүткен Культура бажыңының ажылдакчылары чүгле үшкү категорияның, а кедээниң уран чүүл удуртукчулары бешки категорияның шалының ап турган болза, ам бир категория өскен. Алыр акша-шалыны әвээн болгаш мурнунда, ылангыя кедээ черлерге, кандыг-даа тускай эртем-билиг чок, таварылга болган кижилерни хүлээп ап турган болгувусса, ам төпчүдүлге соонда ол чорук барык бүрүнү-биле узуткаттынган.

Клуб ажылын төпчүткен чорук бистиң ажылывыска дыка улуг идигни берзе-даа, амгы үеде чедир шиитпирлеп шыдаавайн турар айтырыгларывыс база-ла хөй. Тускай быжыглаттынган транспорт чогундан агитбригадаларның концерт үндүрер графиги болгаш өскедаа культура-массалыг ажылдар болганчок-ла үстүне бөзр таварылгалар бар. Республиканың Культура министерствозу төпчүткен соонда бисти транспорт-биле хандырар болгаш, амга чедир сураг. Ооң-биле кады кывар-чаар материалдар база чедишпес. Чижээ, бир кварталда-ла биске лимит ёзугаар 200—300 литр бензин бөзр, а херек кырында кварталга 3000 литр бензин биске четчир боон турар. Тускай эртемниг специалистер, ылангыя кедээ Культура бажыңдарының директорлары бисте амдаа чедишпес. Эрткен чылын тос кижини боттарывыстың стипендиаттарывыс кыдыр өредип чорутсувусса-даа, чоокку 3—4 чылда боттарывыстың районувустуң иштинден культура шугумунга немежип кээр тускай эртемниг улус чок. Бо талазы-биле республиканың Культура министерствозу биске чогуур дузаны көргүзер болза эки.

Кадрлар айтырыын бодувустуң күжүвүс-биле шиитпирлээриниң болдунар аргазын дилеп, Кызыл-Мажалыктың музыка школазының баазазынга үш ай хуусаалыг балыннстер курузун база ажыттывыс. Кедээге уран чүүл удуртукчуларының профессионал мергежилин бедидиринге ол курстар база биске аваан эвес ажыктыг чүүлдерни берип турар.

Моон мурнунда чылларда, ылангыя чаа системаже шилчээнинин соонда, культураның ёзулуг төвү болган клубтар бисте хей. Оларга бир-ле дугаарында Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы Базыр-оол Сааның директорлааны Эрги-Барлык кедээ Культура бажының хамаарыштырып болур. Мында уран чүүлүн 13 бөлгүмнерин тургускан. Оларның иштинден Чаш-оол Кууларның шин, Чечекей Паданың танцы бөлгүмнериниң киржилгези-биле «Шагаа», «Мен Совет Эвилелиниң хамаатызы мен», «Кыш үделгези» дээн ышкаш театрлыктан байырлалдар солун эрткен. Бо Культура бажыңының ажылынын чедишкинининг чажыды партком, кедээ Совет, херээженнер чөвүлели болгаш комсомол организациязы-биле быжыг харылзаалы тудуп, чаңгыс демниг ажылдап турарында. Ооң-биле кады Хөнделеннің кедээ, Кызыл-Мажалыктың төп Культура бажыңнарының ажылы база сөөлгү үеде экижээн.

Барыын-Хемчик районнуң культура албан черлериниң амгы үеде ап чугула соругазы болунуп ажылының эки талаларын амыдыралга херек кырында бадыткаан төпчүдүлге системазын улам сайзырадып, культура ажылының бо мурнакчы дүржулгазын улам нептередири.

А. КОНГАР,
Барыын-Хемчик райкүүсюнуң культура килдизиниң эргеленчизи.

ОЛАРНЫҢ ДЫШТАНЫЛГАЗЫ

Чөөн Сибирьде эң-не бурунгу болгаш эң-не кайгамчык чараш даштардан кылган архитектурлуг тудуттарга Иркутскиде Спасск шиитээри болгаш Богоявлен дуганы хамаарыжыр. Оларны тергиин эки кылдыр чаартканының соонда мурнукузундан ылгалбас апарган.

— Бажыңнарның архитектурлуг хевирин үнелеп, ону ол хевээр арттырар чорук — Сибирьде бистиң хоорайывыстың эки чаңчылдарының бирээзин— деп, облкүүскомнуң даргазының оралакчызы Леонид Пынько чугаалады.

Хаанның Сибирьге турган генерал-губернаторунуң эелеп турганы ак бажыңы — Ангараның кыдынга тургаш, ону 1918 чылда-ла университетке берипкен. Амгы үеде чөөн чүүте эң улуг эртем библиотеказы ол апарган.

Эрги бажыңнарның бирээзин чаарткан соонда, 1978 чылда орган залын ажыткан. Бурун шагның казанактарын эрткен чылын эде дерээш, Актёрлар бажыңы болгаш Чогаалчылар бажыңы кылган.

Сибирьже шөлүттүрген декабрист Сергей Трубецкойнна Музей-бажыңынга иркутскижилер аажок ынактар. Ол бажыңны эрткен чүс чылдың бирги чартыында ооң эзэнниң төлевилелии ёзугаар туткан, 1971 чылда чаартыпган, өрээлдериниң хевири ол хевээр кылдыр деритинген.

— Культура харылзааларын калбартыры — Иркутскиниң амыдыралында база чаңчылчаан— деп, Леонид Пынько уламчылады. — Чыл санында-ла бис совет болгаш даштыкы ырларның күүседикчилёрин — органистерни, пианистерни, дирижёрларны, вокалистерни хүлээп ап турар бис. Иркутскиниң драма болгаш оперетта база аныяк көрүкчүүнүң театрлары чайгы үеде чүрттүп янзы-бүрү хоорайларынга боттарының уран чүүлүн көргүзүп турарлар.

Филармонияның симфоникти болгаш камералыг хөгжүмү — областың тудугжуларының доктаамал аалчызы. Байкал-Амур магистральның тудугжуларының кылганы суурларында клубтарга чыл санында фестивальдарны эрттирип, Чайковскийнин, Бетховеннин, Моцарттың, совет композиторларның аялгаларын ойнап турар.

Бистиң төрелдешкен хоорайывыс — ГДР-ниң Карл-Маркс-Штадт-биле чогаадыкчы харылзаавыс солуп. Оон бисче музыкавтылар болгаш композиторлар үргүлүү кээп турар. 1978 чылда Иркутскиге немец режиссёр Герхард Майерниң тургусканы «Фауст» деп шиизи база боонган. А чоокта чаа Карл-Маркс-Штадтың көрүкчүлери А. Островскийниң «Чаңнык» деп шиизни көргеннер. Оны бистиң режиссёрувус Григорий Жезмер тургускан.

Иркутск областа чүрттүп-турар чонның аас, хөгжүм болгаш хореография чогаадылгазынче кол кичээнгейни салып турар бис. 1979 чылда Иркутскиге «Сибирьниң дамырактары» деп фестиваль фольклор экспедициязы организастаан. Көрүкчүлер аңаа буряттарның, эвенкилерниң, чуваштарның, орус тараачыларының уран чүүлү-биле танышканнар.

— Клубтарны, кинотеатрларны, библиотекаларны калбаа-биле туткан чорук —областың культура хөгжүдезинге улуг индигни берген — деп, Леонид Пынько түңнелинде чугаалады.

— Сөөлгү беш чыл дургузунда 54 библиотеканы, 90 кедээ культура бажыңнарын, 60 клубтарны, ургуларның музыка болгаш уран чүүлдүн 40 школаларын ажыктан болгаш музыканың база театрының 20 хире коллективтерин тургускан. Чыл санында культура чарыгдаларынга 16-17 миллион рубльди үндүрүп турар бис. Сергей **ОСТРОУМОВ,**
ПМА-ның хорр.

СИЛЕРНИҢ УРУГЛАРЫҢАРГА

Школачыларның чайгы дыштанылгазы дооступ турар. Олар ам келир чаа өредилге чылынга бүгү талазы-биле белеткенип турарлар. Өөреникчи бүрүзү-ле бодукүн школазынга шиник идик-хептиг барып өөренирин күзээр дээрзи чугаажок болгай. Оларның ол күзелин боттандырар дээш республиканың садыг организацияларының бөлүүр-чогуур хемчеглерни база ап турар.

Кызыл хоорайның школачыларының база бичии чаштарының кедер хевириң дугаында Кызыллың үлетпүр баразынар садыны баш удур-ла сагыш салып эгелээн. Ынчангаш бо садыг 1981—1982 өредилге чылының эгелээринге үткүштүр школа назылыг болгаш бичии уругларга идик-хеп аймаан садыгларының базарын бо август айның эгезинден-ле организастаан эгелээн. Ол базарның баштайгы хүннеринде уругларның идик-хевин садыгларын көргүзүүлүг кылдыр организастаан. Ол болгаш үе уругларның кедер хептерин бичии кижилерге кедиргеш, шывылыг бедиктээш кырынга кылаштадып турган көргүскүлээн.

Өөреникчилерге хептерни базардан аңгыда үлетпүр баразынарының уруглар хевин садыглаар магазинериде хүн бүрү база садыглап турар. Дараазында улуг базар август 29-та Кызылдың Октябрь кудумчузунга болур. Аңаа келгеш, таваржыр чараш хептерден, идиктерден садып алырынче школачыларны болгаш оларның ада-иелерни, төрелдерин Кызылдың үлетпүр баразынар садыны чалап турар.

ЧУРУКТАРДА: школачы ооллариның (үстүнде) болгаш уругларның идик-хептерин көргүзүп турган үези.

А. МОНГУШТУҢ фотолары.

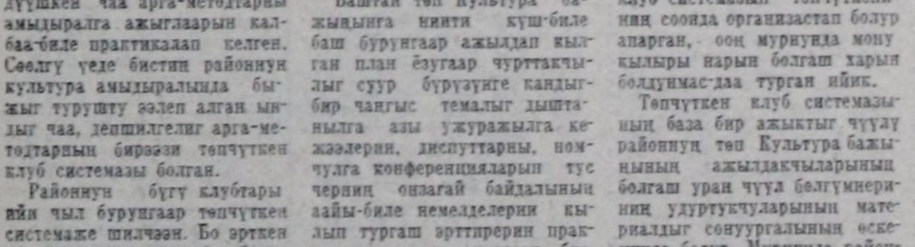

Камгалап өстүрзе, шенезе

«Бойдустан хоорулган кижи — авазының эминден чарылган төл-биле дөмей» деп индий улустуң үлегер сөзү бар. Ынчангаш Төрээн чуртувустуң чечектелиишкини дээш, ол келир салгалга уламна чараш, улам-на чаагай болган турзун дээш, бүгү-ле чүүлдерни кылыр үжүрлүг бис.

Аштаза-даа, суксаза-даа
Ада-чуртум нагбас-ла мен.
Аргазындан, зэминден
Аңын адып чигей-ле мен.
Элезе-даа, түрезе-даа
Эрги чуртум нагбас-ла мен.
Зэминден, аргазындан
Элиин адып чигей-ле мен.

Тыва улустуң бо ырында төрээн черинге ханы ынакшылыын, чоргааралының демдээ тода илереп турар. Тыва улустуң чамдык чаңчылдарында чер, сугну, чамдык чараш ыяштарны, бедик даглар-ны камгалап, хумагалап, ооң ыяжын кеспес, аңын өлүрбес, хая-дажын чүүп, үрээрин ораддашпас, харын-даа ыңдыг черлерге сүзүглеп чораанын бир талазында ону камгалап, хайырлап чораанының херечизин болур.

Амгы үеде бистиң чамдык черлеривисте бойдустуң байлаан камгалаар талазы-биле ап турар хемчеглер шынап-ла төгенчиг. Шаанда Тес-Хемниң ховуларынга чүс-чүзү-биле өөрдежип алган оттап чоргулаар хову өңү-биле өңнеш хоор сарыг чээреннер ам кайыл? Когу үзүлген. Хоолунуп, Аптыраның хорум-дажын козураткан дөртен-бежени-биле өөр-өөр чоргулаар те, чүүмалар эвээжээн. Олгна черлерде эттин, чагныг ээзи даажок эдбек тарбаганнар бүдүү чер ишпинче киргени-биле дөмей. Мырынай чидип бар чылар.

«Тес-Хем», «О. Шынаа» совхозтар арга-ыяш, ад-мен-биле даажок байлак девискээрде турун турар. Шуурмакта, У. Шынаада, О. Шынаада курунениң өнчүзү болур ыяш байлаа эгээртикпес делгемнерде чаптылган. Инда ажылдап турар арга-ыяштың даамалыдаа, аңныыр черинин егерьлерия-дээ ёзулуг камгалакчылар, илередикчилер, сүмелекчилер болбайн турары харааданчыг. Арга-ыяштарны кымныг-даа чөпшээрели чокка кайы хамаан чок хыдыыр чоруктар кайы көвей. Шала чингежек аныяк потаан пөштериниң тоорууп алыр-даэш кээргел чокка кезип каапкан чыгылаар таварылгаларны ховар эвести көрүп болур.

Тайгаларда аяныарда көкат, киш-кулаа гектар-гектар черлерде үнүп турар. Ону «комбайннарлыг» тетчеглекчилер чыл санында дырап, шүүреп турза-турза, ам мырыңай үнместеп калган. Чөпшээрел чок, оор ёзу-биле аңнаар аңчылар көвүдээн. Оларны илередип тудуп, чепсээп хавырып, штраф онаар таварылгалар ховар.

Бистиң «Тес-Хем» совхозчыл бүрүде 4000—4500 гага мал чеми болган тараа культураларын тарып турар. Колдуунда-ла суггат чок шөлдер. Кудай өршээп, кудуп чаай берзе, үнүш-дүжүт болур-ла, а кургаг каан, бо чыл ышкаш чыл болур болза куруг үнер, чажып каан үредин халас баар. Маңаа хамаарыштыр бир мындыг бодалым бар. Адын адилеп турарывыс Тес-Хемниң күчүлүг суун чедир ажыглаарының аргазын ам-даа өөренип көрзе канчан баарыл? Мурнунда Тестиң суун Агарның элезининг ховуларынче, бедик черлерже албадап аксып турган таварылганың ыңдыг-ла ажыктыг болбааны шын-на харын. Инда ам эвээш хемчээлдиг суггаттыг шөлдер ажыглаттынып турар. А Тестиң оң талазында ховуларның хөрзүнүдаа, чыдар шөлдериниң аянындаа оон сыр өске дээрзи билдингир. Берт-Дагның делгемнерин таварты Тестиң баткан унунда Ак-Эрик шенээнден улуг бүга уну укталып эгелээш, У. Шынаа салбырның Ак-Талдар унунга чедир шөйлүп баткан. Ооң изи ам-даа читпээн. Сайзырангай техника чок, бурунгу шагда безин кижилер Тестиң күчүлүг суун боттарынга ажыглап чораанын ол эрги бүга бодуна хереченилеп турар. Бир эвес Тестиң суун ол эрги бүгалап бадырыпкан дижик, чеже-чеже гектар одырлар, тараа, сиген шөлдери ажыглалга кирбезип, оон хемчээли улуг болур. 1960 чылдың майда Тестиң унунга чең тырлы бөзрге, хемниң суу Ак-Эрик шенээнден ашкаш эрги бүга уну-биле элээп каш километр агыш батканын. Моон алгаш көөргө, ону ажыглалга киирип болурунуң аргазы ыяал-ла бар деп бодаар мен. Республиканың Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерствозу бо айтырыгны сонгаарладыышкын чокка өөренип, шинчилеп көөр өйүн черле келген. Чаа суггарылга системаларын тудуп ажыглалга киирип турган суггаттыг шөлдерни калбартырын, оларны эң-не ажыктыг кылдыр ажыглаар хемчеглерни боттандырарын СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлериниде тодаргай айыткан болгай. Бистиң совхозтуң хойжу бригадаларының кыштагларында элээн каш кудуктар бар. Оларның суун чүгле кыжын, чазын мал суггарарынга хереглеп турар. А чайын оларны ногаа, картофель өстүрериниге ажыглаар болза дыка улуг суг курлавырлары ында бар. 1963 чылдың июльда хой ажылының Бүгү-россия чөвүлел хуралынга киржип чораан Тыванның төлээлери Волгоградтан поезд-биле Москва чедир 2 дүн-хүн иштинде чораан бис. Ында кандаачал ховуларны тарымал дилиндек арга-ыяштың ногаан куржаглары шыва бергенин кижи көргеш магадап ханмас чүве чораан. Ол ийи хоорайның аразы 950 км. Демир-орук шугумунуң ийи талазын база барык-ла үзүк чок тарымал ногаан-дилиндек хаажылаан. Бистиң республиканың кандаачал мурнуу районнарымның кадың, курган чыдар ховуларынга аргаыяштың шак ыңдыг ногаан дилиндектери тыптып кээр болза, кайы хире солун болур ирги? Бойдуска бис чагыртпас, а бойдусту бодувус чагырып алыр болгаш чаартыр сорулгалыг-ла болгай бис. Ынаш ажыл-агыйның чамдык организациялары, чаа ыяштарны, ылангыя кандаачал черлерге тааржыр ыяштарны тарып өстүрерин, чайгаар үнген аргарыглар кыдынга шеневейн, ону харын ыяш чок черлерге шенеп, тарып өстүрер болза солун болгаш ажыктыг болур деп бодаар мен.

Б. ДОЮНДУП.
Тес-Хем район.

Таварылгалар

ДОСКААР «БӨРТТҮГ»

Каш чыл бурунгаар чүве ийин. Кызыл — Эрзин маршруттуг автобус хүн кезии дургузуида улдап келгеш, чедер черинге чоокшулап, ат-чарлыг Тарлашкынынап эртип бар чыткан. Ырак чер чорааш могап-шылаан улустуң хөй кезии удумзурал каап чораан. Ынчан тура ырлажып орган бөлүк оолдар, кыстар ырызын хенертен соксаткаш, алгыржы берди: «Дөө амытаңның кээргенчиин, инек-ле хевирлиг. Бажында чүү дээр сеи, доскаар эвеспе оң?». Шуптуувус сонгаларда бардывыс.

Автобустан ырак эвеске девидеп маңнап келгеш, дааш дыңнааш, тура дүшкен инекти хөй кижи бүзээлеп тургаш, бажында доскаар «дөңгүзүн» ушта тыртыпкан бис. Инээвис автобус дөң артынче ажытталгыже чедир ооң үүнче өөрүп четтиргенин илереткен чүве дег, ур-ле кайган алган турар болган.

ЭЭДЕРЭЭН ХУРАГАН

Эзычеглиг шөлээм үезинде Эрзин суурнуң мурнунда дөң баарынга хой одарладып чор мен. Ырак эвесте кара сугдан аъдым суггарып алгаш чорткуп кээримге, хойларым элээн ажыттаны берген болду. Чүгле чаңгыс хураганның кээргенчиг дуза эрээнинг үнү чоокта дыңналыр. Чоокшулап кээримге, демгим бажында шуугай хаажак халыптанкан чаңгыс черде эргижиштелип-леттур. Меңээ-даа үзер. Хаажаан адырып каапгарымга безин дескинмишаан. Оон кежек алаң кайган алган турган соонда, ам-на харын өөрүнүң үүнче салып ыңай-ла болду.

С. МОНГАЛ.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ

АЯН-ЧОРУКЧЕ ЧАЛАП ТУР

Тыванның туризм болгаш экскурсиялар талазы-биле область чөвүлели дараазында маршруттарның путёвкаларын сүмелеп тур:

Бакурмани (өг-бүле 2 кижиге) сентябрь 17-ден октябрь 1-те чедир. Өртээ—140 рубль.

Зекар арт—сентябрь 1-ден 20-те чедир. Өртээ—110 рубль.

Азербайджан ССР-же сентябрь 1-ден 18-ке чедир. Өртээ—110 рубль.

Армян ССР-же сентябрь 1-ден 20-те чедир. Өртээ—100 рубль.

Эльбрус чоогу—сентябрь 25-тен октябрь 9-ка чедир. Өртээ—88 рубль.

Пушкинчи камгалалдыг черлер—Рига чедир сентябрь 21-ден октябрь 10-га чедир. Өртээ—115 рубль.

Кара далай эрии-биле ноябрь 1-ден 20-те чедир. Өртээ—100 рубль.

Евпаторияже ноябрь 8-тен 27-ге чедир. Өртээ—110 рубль.

Пушкинчи камгалалдыг черлерже ноябрь 28-тен декабрь 7-ге чедир. (өг-бүле 2 кижиге). Өртээ 100 рубль.

Чөөн Крымче—ноябрь 22-ден декабрь 11-те чедир. Өртээ—90 рубль.

Ленинград—Москва—декабрь 2-ден 16-га чедир. Өртээ—160 рубль.

Москваже — август 31-де, сентябрь 21-де, октябрь 11-де болгаш 21-де, ноябрь 21-де, декабрь 1, 12, 21, 31-де чоруур. Хуусаазы 12-12 хонук. Өртээ — 140 рубль.

Айтырыглыг кижи дараазында адреске келир: **Кызыл хоорай, «Мөңгүлек» гостиницазы, өрээл 105. Телефоннар: 99-71-90, 2-41-02.**

Агаар

Кызылдың агаар станциязының медээзин ёзугаар, бөгүн республикага эдир бүлуттаар, чамдык черлерже үргүлчүлеп, эвес чаъстаар. Сонгу чүкче угланыышкынның хаттың дүргени секундада 9-15 метр чедир күштелир. Агаарның температуразы дүне 5-10, хүндүс 12-23 градус чылыг болур.

Кызылга база-ла эдир бүлуттаар, чагбас. Сонгу чүкче угланыышкынныг хат секундада 9-12 метр чедир дүргелээр. Дүне 8-10, үндүс 17-23 градус чылыр.

КИНО

АВГУСТ 21-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Шилчиишкин» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Кино чыындызы 10.00, **«Ферфакстың миллионнары»** 15.00, 16.30, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Мичман Панин» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: Кино чыындызы 10.00 **«Истекчи»** 15.20, **«Туманныгда ийи узун медээ»** 11.40, 18.20, 21.00 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Максим Перепелица» 12.00, 14.00, 16.00, 18.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» КБ: «Кадди» 20.00 шакта.

телевидение

АВГУСТ 21-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ут». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 9.05 — «Дужар черни өскерткен херээ чок». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 4-кү сериязы. 10.20 — «Бистин-биле, бис дег, бистен ертык ыыл». ГДР-ден дамчыдылгэ. 11.20 — «Хүнчүгеш». Документалдыг телефильм. 11.35 — Медээлер. 11.40—14.15 — Чаңсар. 14.15—Медээлер. 14.35 — Чүрттүн телестудияларының документалдыг фильмнер программазы: «Мээң үе-чергемниң бо хүннери», «Бичии-чержилерниң салгакчылары», «Ажылчын холдарның үнези». 15.30 — «Бистиң садывыс». 16.00 — «Телестадион». 16.30 — «Москва чоогунга ужуражылгалар». 17.00 — Коми АССР-ниң тургустунганының 60 чылынга. «Сонгу черниң чаартылгалары». Сыктывкарның телевидение студиязының программазы. Дамчыдылгага СЭКПниң Коми обкомунуң бирги секретары И. П. Морозов киржир.

КЫЗЫЛДАН

17.30 — «Поморлар». Телефильм. 17.45 — «Аныяк ленинчилер». 18.15 — «Мал ле-ми белеткелиниң хүн демдеглели». 18.30—18.45 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Чайгы хоорай». Киноэтюд. 19.10 — «Европага шерии күүзүүнүң делегейниң дугайында». ССРЭ-ниң Чейсектиг Күштериниң Кол штабының төлээзи, генерал-майор-инженер В. П. Стародубовтуң чугаазы. 19.35 — «Дужар черни өскерткен херээ чок». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 5-кы сериязы. 21.00 — «Ут». Информастыг программа. 21.35 — И. Лесков — «Тупейниң чурукчузу». РСФСР-ниң алдарлыг артизи Н. Гундарев номчуур. 22.20 — Бөгүн делегейде. 22.35—23.35 — Останкинонуң концерт студиязында «Юлейрадио» (Финляндия) чаа музыканың оркестри.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Уругларга фильм. «Телепитиглериниң аян-чоруу». 2-ги сериязы. 13.05 — РСФСРниң алдарлыг артизи Г. Калининаның болгаш орус улустуң хөгжүм херекселеринден РСФСР-ниң улустуң артизи Н. Некрасовтуң удуртулгазы-биле концерти. 13.55 — «Бүлүүттарда оруу». Орус ужудукчу К. К. Арцеуловтуң дугайында документалдыг фильм. 14.30 — Бүрүнгү Ленинның уран чүүлү. 15.00 — Мультфильмнер программазы. «Үжелээ Простоквашинодан», «Адыр, маңа!» 11-ги үндүрүлге. 15.30 — «БАМ-ны тудуп» тур бис». 16.00—16.45 — Чаңсар.

КЫЗЫЛДАН

16.45 — «Шуптузунга билдингир билдинмес ышкыш. Уран-чечен телефильм. 4-кү сериязы.

МОСКВАДАН

17.30 — Коми АССР-ниң Күрүненин ыры болгаш танцының «Саяп» ансамблиниң концерти. 21.00 — «Ут». Информастыг программа. 21.35 — «Игорь. Изыяскийге-биле ужуражылга». Уран-чечен телефильм. 23.00—00.45 — Фус болга ССРЭ чемпионады. «Динамо» (Киев) — «Шахтёр» (Донецк).

Редакциянын адреси: Кызыл Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторлуг 2-24-63, редакторлуг оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75 партыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдизиниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, килдизиниң культура 2-23-54, кедээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27 информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солун келбейи баргында 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17866. Чагыг № 1909.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА
6 КАТАПУНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле ёрелелиниң ном рефиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1)

ТС-01461

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 195 (11693) | 1981 чылдың август 22, суббота | 1925 чылда үндезилеттингеш | Өртээ 2 коп.

СЭКП-НИҢ XXVI СЪЕЗДИЗИНИҢ ШИИТ ПИРЛЕРИН – АМЫДЫРАЛГА!

Хүлээлге күүселдезин хынап тур бис

САЛДА ЧҮГЕ КУДУЛААНЫЛ?

Чөөн-Хемчик районда Хөндергей эң-не чараш, чурумалдыг черлеряің бирээзи. Чайгы үеде районуң ажыл-агыйларының сүт-бараан фермаларының чайлаар черлери ында.

Карл Маркс аттыг совхозтуң Кызыл-Чыраа сүт-бараан фермазы Хөндергейде чайлап, 110 инекти саап турар. Ында 8 саанчы бар. Июнь, июль айларда ферма хүнде-ле 1200 кг сүттү саап, күргүнеге дужаап турган. Ферманың коллективи чартык чылда күргүнеге сүт садар планын чедиишкиниг күүседткен. Ол дээш совхоз дирекциязы ферма коллективин 150 рубльбиле шаңнаан. Ук шаңналды ферма эргелекчизи Михаил Монгуш баймралдыг байдалга хүлээп алган. Ону фермавыс мурнакчыларын шаңнап-мактаарынга ам-даа ажыглаваазы элдептиг.

Ам инектериниң сүдү кызырылган. Август айның эгезинден бээр бо хүннерге чедир ферма хүнде-ле 750—780 кг сүттү саап ап турар апарган. Ферма 120-тонна сиген белеткээр планыңыг, амга чедир оон чүгле 40 тонназын белеткеп алган.

«Сүт-Хөл» совхозтуң Кара-Чыраа фермазы база ында турар. Ферма 140 саар инектиг. Июль айның ортан үезинге чедир хүнде 1400 кг сүттү саап, күргүнеге садып келген. Ам хүнде чүгле 500-700 кг сүт саап ап турар азы мурнуку айда турганындан чартык кезии хире кудулаан.

«Октябрь 30 чылы» совхозтуң Булуң-Терек фермазы 158 инекten хүнде-ле 1200 кг сүттү саап турган болза, ам база-ла оон чартыы хире сүт саап ап турар. Ук ферманың инек кадарчыларының ажылга харысалга чогунуң уржуубиле сөөлгү үеде 20 хире саар инекти чидирген. Ынчалза-даа ол инектериниң канчап барганы совхозтуң дирекциязын, мал ажылының тускай эртемнигилерин дүвүретпейн турары элдептиг. Олар фермага ховар залчылар болуп турар. Харын-даа сөөлгү үеде шуут көзүлбестээн. Ферманың коллективи мал чемниң белеткелинче ам-даа кирбээн, харын белеткээр сигенинң планын бээп билбес болуп турар.

«Алдан-Маадыр» совхозтуң Ортаа-Тал фермазының чайлаа Хөндергейниң Бестиг-Карада, Оймалыкта ак-ак өглер. Оларның ортузунда улуг, чадагай кажаа. Ферма эргелекчизи Канчыр-оол Чалзырович Монгуштуң өөнге бардывыс.

Сүт-бараан фермазында ниити байдалды эргелекчи мынаар чугаалады:

—Бистиң фермавыс чылдың-на маңаа чайлаар түве. Бо чайын чаъс чагбазынадан кандаашкыныг болду. Оът-сигенниң үнгени хиреликг. Фермада ниитизи-биле 400 ажыг баш инек бар. Бо хүннерде 130 инекти саап турар. Мында 8 кадарчы, 9 саанчы ажылдап турар. Баштай көжүп келгенивисте хүнде 700 килограмм сүттү саап турган чүве. Инекти чүгле хол-биле сээр. Июль айның төнчүзүнден эгелээш, сүт саалдазы база оон шыпары кудулап турар.

Фермаың коллективи 200 тонна сигенни белеткээр планныг, оон чүгле 40 тонназын белеткээн. Фермага кино, концерт келгенде ону көргүзер кызыл-булуң чок. Коллективтиң чагытган солун, сетkүүлдери чогуур өй-шаанда келбес.

Үстүнде айыттынган фермаларның кайызында-даа саар инектерге бээр немелде чем—чарба чок. Оон уламындан сүт саалдазы кудулаан. Фермаларга автолавкалар ховар келир. Ынчангаш саанчылар Хандагайты баар автобустар дозуп, Өвүр районуң төвүнден аъш-чем продуктуларны садып ап турар.

Сүт саалдазын амдыгаштан-на ол хире кудуладып турган, кыжын канчаарыл? Ук ажыл-агыйларның фермалары күргүнеге сүт садарының планын канчап күүседирил? Бо айтырыглар Карл Маркс аттыг, «Сүт-Хөл», «Октябрь 30 чылы», «Алдан-Маадыр» совхозтарның удуртукчуларын дүвүретпейн турар. Ында чайның болдунар аргалары чогууру-биле ажыглаттынмайн турар. Оът-сиген элбек болган чулуктуг турар амгы үеде сүт саалдазы кудулавас ужурлуг. Эвээш сүт саап турары ажыл-агыйжы эвес чоруктуң уржуу-дур. Ам сүт саалдазын көвүдедир дээш ук совхозтарның специалистери боттуг хемчеглерин алыр херек.

Н. ДАЖИНМАА,
«Шынның» корр.

ЭКИ СУГГАРГАНЫНЫҢ АЧЫЗЫНДА

Бо чылын «Сүт-Хөл» совхозтуң Ишкин салбырының тарылга шөлдеринге 25 суггатчыны быжыглаваш, оларны чеди звенога тургускан. Ол шөлдерге часны, чайгы суггарылганы үш катап шынарлыг чорутканының түңнелинде ында тараан суланың, кызылтастың өзүмү эки. Совхозтуң тускай эртемниглериниң баш бурунгаар самап көргенинден алырга, бо чылын оон сулаңнык-даа, кызыл-тастың-даа ниити дүжүдүн гектар бүрүзүнден чеди центнер чедир ажаап ап болурунуң аргазы бар.

Чер суггарарынга Очур-оол Монгуш, Чес-оол Сат, Эртине Тюлюш, Доржу Монгуш олар кызымаң ажылдап, эки түңнелдерни чедип ап турар.

А. МОНГУШ.
Чөөн-Хемчик район.

СЭКП обкомунда, республиканың Министрлер Чөвүлелинде, профоблчөвүлелде болгаш ВЛКСМ обкомунда

НЕГЕЛДЕ ЧАҢГЫС: темп болгаш шынар

Августуң ийиги он хонуунда мал чеми белеткээр талазы-биле социалистиг чарыштың түңнелин СЭКП Тыва обкомунуң бюрозу, республиканың Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому үндүрген.

Бо чылдың августуң 20-ниң медээзи-биле алырга, республикада ниитизи-биле сиген планы 29 хуу, сенаж — 23 хуу, витаминниг сиген далгаы— 53 хуу күүсеттинген азы 65,9 муң тонна сиген, 13,8 муң тонна сенаж, 3,7 муң тонна витаминниг сиген далганы болгаш 16,1 муң тонна будук-бүрү белеткеттинген дээрзин СЭКП обкомунуң бюрозу, республиканың Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому доктаалынга демдеглээн.

Барыын зонаның районнарындан дээре көргүзүглерни Барыын-Хемчик районунуң ажыл-ишчилери чедип алганнар, ында мал чеминиң өзүлдези (чемгерилге единицазыбиле) ийиги он хонукта 13,2 хуу болуп, ону моңцнээриниң ниити даалгазы 37,3 хуу болгун, а мурнуу зоналаң —Моңгуш-Тайга районнуң ажыл-ишчилери мал чеминиң белеткелии он хонукта 44,8 хуу чедирип, мал чеми белеткээр талазы-биле даалгазын 85,3 хуу күүсеткен.

Оон-биле чергелештир ийиги он хонукта дыка хөй ажыл-агыйлар мал чеми белеткээр темпизин бирги он хонукка децнээрге, дыка кудулаткан. Чамдык районнарның совхозтарының партия, совет болгаш ажылагый органнары, профэвилел болгаш комсомол организациялары мал чеминиң белеткелиниң үезинде организакчы болгаш политектиг ажылды кошкадып, мал чеми белеткээриниң бар аргаларын болгаш курлавырларын чедир ажыглаар талазы-биле удуртукчулардан база специалистерден иегелдезии кошкаткан. Каа-Хем, Таңды, Бии-Хем, Улуг-Хем, Тожу районнарның ажыл-агыйлары мал чеминиң белеткелии аажок куду темпилиг чорудуп турар, ында ийиги он хонукта өзүлде чүгле 2,1—4,2 хуу, ону моңцнээриниң даалгазы — 15,1—17,4 хуу болуп турар.

Белеткеттинген мал чеминериниң шынары куду болуп артпышаан. «Көк-Тей», «Совет Тыва», «Хадың» болгаш «Өөк» совхозтарның хынаттынган сигенииниң 56 хуузу, «Саян», «Улуг Октябрь», «Енисей» болгаш «Кара-Хаак» совхозтарның бүгү сенажы шынар талазы-биле класс чок болган.

СЭКП обкомунуң бюрозу, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому августуң ийиги он хонуунда дараазында черлерни тивлекчи деп санаан:

— барыын зонадан — БАРЫЫН-ХЕМЧИК район;

— мурнуу зонадан — МӨҢГҮН-ТАЙГА район.

Барыын-Хемчик болгаш Мөңгүн-Тайга районнарга СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүледдин болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчинир Кызыл туктарын болгаш 200-200 рубль түңнүг акша шаңналыг тыпсыр.

Оон-биле чергелештир төп зонаның районнарының ажыл-агыйлары мал чеми белеткээр темпизии дыка кудулаткан болгаш бирги он хонуктуң дециелиге четпээниден ол зонаның районнарынга шаңналды тыпсыпас деп ук доктаалда айыткан.

Мал чеминиң белеткелинче кижилерни болгаш техниканы немей мобилизастаар, күш-ажылды организастаарын сайзырадгайжыдар, социалистиг чарыштың дээштикин улам бедидер талазы-биле шаңгыы хемчеглериң алырын СЭКП райкомнарынга, райкүүскомнарга, районнарның көдээ ажыл-агый эргелелдеринге, профэвилел болгаш комсомол организациаларынга, улус депутаттарының көдээ Советтеринге, совхозтарның удуртукчуларынга болгаш специалистеринге дааскан. Картофель сиген мал чемниге курлавырлаар, июльда болгулаан чаъстардан болгаш өске-даа таарымчалыг байдалдардан сиген үнген черлерни катап кезер дээш бүгү күштерни ажыглаар.

Мал чеминиң белеткелинде, 1981 чылдың дүжүдүнүң ажаалдазында киржип турар ажылчыннарның, хоорайларның болгаш чурттакчылыг черлериниң албан-хаакчыларының, школачыларның, сургуулдарның болгаш студентилериниң ортузуура организакчы болгаш политика-массалыг ажылды күштелдирер, бо берге үеде малга чем белеткээриниң бүгү курлавырларын ажыглаарының болгаш остүрүп алган дүжүттү чидирип чок ажаап алырының чугулазын кижи бүрүзүнге чедирери чугула дээрзин ук доктаалда айыткан.

САЛДЫНГАН СОРУЛГАЛАРНЫҢ КҮҮСЕЛДЕЗИ ДЭЭШ

(СЭКП Барыын-Хемчик райкомунуң пленумундан)

СЭКП Барыын-Хемчик райкомунуң IV пленуму болуп эрткен. Анаа «Бөдүүн болгаш чулуктуг мал чемин белеткеп бүдүрериң көвүдедир талазы-биле СЭКП Тыва обкомунуң III пленумунуң доктаалынга дүүштүр районнуң партия, совет болгаш көдээ ажыл-агый органнарының сорулгаларының дугайында» айтырыгны чугаалашкан. Ол талазы-биле иletkелди СЭКП райкомунуң бирги секретары III. П. Куулар кылган.

СЭКП-ниң Тыва обкомунуң III пленумунга бо айтырыгны тускай чугаалажып көргенсоонда, республиканың бүгү ажыл-ишчилериниге обком кыйгырыгны үндүрген, мал чеминиң белеткелиниң талазыбиле шалыпчы ийи айны чарлаан. Барыын-Хемчик районунуң ажыл-ишчилери СЭКПниң XXVI съездизиниң шиитпирлериниге сорук киргеш, партияның болгаш чазактың көдээ ажыл-агыйны хөгжүдериниң дугайында улуг сагыш салышкынынга харыы кылдыр он бирги беш чылдың баштайгы чылының бирги чартыында күүрүнеге эът, дүк, сүт садар планнарын ажыр күүсеткен. Район мал продукциязын бүдүрериң, ону садарын көвүдеткени дээш СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүледдин болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчинир Кызыл тугу-биле шаңнаткан. Аиаа дей-аът киргеп районнуң бүгү ажыл-ишчилери ниитизи-биле бо чылдың планныг даалгаларын, социалистиг хүлээлгелерин күүседир дээш, ылаңгыя 1981—82 чылдарның мал кыштаглаашкынынга белеткелди бүгү талалыг күштелдирип турар дээрзин илеткелчи демдеглээн.

Партия, совет болгаш ажылагый органнары, коммунистер база ажыл-ишчилер эрткен ондуг беш чылда малга быжыг чем-суурну тургузар дээш районга чамдык ажылдарны кылып чоруткан. Тарылганың структуразын хандыр сайгарып көргеш, хөй чылдыг сиген шөлүн улгаттырып, оон агротехниктиг негелделерни барымдаалдар талазы-биле «Барлык» совхозтуң дирекциязы, ында партком элээн ажылдарны чоруткан. Ында сиген белеткээр план сөөлгү чылдарда күүсеттинии келген. Оон түңнелинде эрткен чылдың кыштаглаашкынын совхоз организастыг эрттирген. Маллың хорамчазы кызырылган болгаш продукциязы көвүдээн.

СЭКП Тыва обкомунуң III пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар талазы-биле районнуң партия организацияларының мурнуда харыысалгалыг сорулгалар салдынган. Ниитиниң малын четчир саанныг чем-биле бүрүн хандырар төлээде, чыл бүрүдө 17000 тоннадан эвээш эвес сиген, 3200 тонна сенажты, 18780 тонна силосту, 660 тонна витаминниг сиген далганың база борбаандыларын белеткээри көрдүнген. Ол бүгүнү чедип алыры эвээш эвес материал-техниктиг курлавырларны, улус организакчы база политиктиг ажылды иегеп турар. Ону чогумчалыг шиитпирлээринге тарылга шөлүнүң ниити струнтуразын сайзырадгайжылдары, мал чеминиң тарылгазын суттатыр черлерге калбартыры, белеткээн чеминериниң шынарын экижидери болгаш ону белеткээриниң база шыгжап кадагалаарының мурнакчы технологиязын чөп ажыллаары иегеттинин турар деп демдеглээш, илеткелчи оон ыңай сенаж, силос, сиген далганы белеткээриниң чугула айтырыгларын районда каңчаар шиитпирлеп турарын аналатээп, мал чеминии белетөелиниң бо хүннерде байдалынга доктааган.

Август ортан үезиниң медээзин ёлүгаар район сиген белеткелиниң планын 41,6, сенажты 61, сиген далганы бүдүрериниң планын 67, будук-бүрүнүн планын 11 хуу күүсеткен, июльдун сөөлгү болган августуң баштайгы он хонуунуң түңнели-биле СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң профоблчөвүледдиң, ВЛКСМ обкомунуң шилчинир Кызыл тугун ийи улаа улаштыр чедип алган. Амгы үеде мал чеминиң белеткели «Хемчик», «Барлык» совхозтарда эки чорун турар, сөөлгү хүннерде мурнунда хожудан турган «Дөң-Терезин» совхозта ажылдың темпизи элээн шашкынчаан.

Оон-биле кады мал чеминиң белеткелиндө четпестер ам-даа хөй дээрзин пленумуиуң киржикчилери айыткаидар. Ол кампания эгелээнден бээр эвээш эвес хуусаа эрткен-даа болза, «Барлык», «Дөң-Терезин», «Хемчик» совхозтарның девискээринде сыпта сиген ам-даа хөй. «Шекпээр» совхозта, «Барлык» совхозтуң Хөндеген салбырында күш-ажылды организастаан дөңнели кудуЧамдык бригадалар төптерии четче дерии кылбаанындан сигенчилер ажылче орай үнгеш, эрте чавар таварылгалар бар. Чамдык малчынвар сиген белеткелинче кирбээп. Чурттакчы чоңну мал чеминиң белеткелинге эвилелдээр ажылды Барлык, Аянгаты, Эрги-Барлык көдээ Советтериниң күүскомнары шүүпеп чорудуп турар.

Тараапы, кукурузаны ниитиниң болгаш чоңнуң хуу малынга саспа бастырып турарының фактызары бар. Бо талазы-биле Ак. Шекпээр, Хөндеген көдээ Советтериниң күүскомнары дээштиг хемчет албайн турар. Ол ышкаш техника ажыглалы багай болганындан трактор-биле сиген келбп болур шөлдерге хол кадырын ажытпап, ажылдың хуусаавын узамдыктырып, оон ышнарын баксырадып турар. Кукурузаа ажаалдазында байдал база-ла дүвүренчиг.

Пленумга «Барлык» совхозта партком секретары Д. Саая санал бөргеш, мал чеми бүдүреринің талазы-биле перспективтиг планнаашкынының дугайын чугаалаан. Совхозка бо ажылга доктаамал быжыглаттынган бот-оруулга-чарылгалыг бригаданы, Бижиктиг-Хая салбырында, 150 гектар черге культурлуг одарны тургузар деп план саазын кырында бар-даа болза, херек кырында ам-даа боттанмаан. Оон бир кол чылдагааны машина-техниканың чедишпезинде. Совхоз бо чылын 6000 тонна сигении белеткээр планныг. Оон күүселдези бо хүннерде багай эвес чоруун турар-даа болза, ол хире сиген малга чедишпейн барып болур, ынчангаш чоорту 10000 хире тонна мал чемни белеткеп, совхозтуң малын тургузу азыраарының перспективаларын өөренип көөр үе келген дээрзин сапал бергеннер демдеглээнер.

Ак-Довурак хоорай Советиниң күүскомунуң даргазы Х. Сарыглар, Хөндеген көдээ Советиниң күүскомунуң даргазы А. Күжүгет мал чеминиң белеткелиге хөй-ниятиниң киржилгеииниң дугайын боттарының сапалдарынга чугаалааннар. Эрткен чылга бодаарга бо чугула ажылга амгы үеде Ак.-Довурак хоорайның күш-ажылчы коллективиниң, албан организациялының киржилгеин кошкан, АТБ № 3 орук-тудуг участогу, орук септелге-тудуг эргелеп ышкаш коллективтер планныг даалгаларын күүседип шыдапса-даа, 15 дутаар механизация эргелеп, хлеб заводу, профтехучилище бо ажылга чогуур кичээнгейни салбайн келген.

«Тыва даг-дүгү» комбинадыи эрткен чылдың бо үезинде 140 тонна сигении «Барлык» совхозка белеткеп берикеп турган болза, а бо чылын чүгле 50 хире тоннаны чүгле кеекеп, ам-даа бөлбээн. Мындыг четпестер Хөнделең салбырында база бар. Четпестерии дарый чайладыр талазы-биле тодаргай хемчеглерни алгаш, мал чеминиң белеткелиниң темпизин дүргедедирип ажыл-агыйларның, коллективтеринің удуртукчуларынын негеттинип турар.

Пленумга «Шекпээр» совхозтуң директору М. Кара-Сал, «Хемчик» совхозта механизастаттынган звено удуртукчузу А. Кара-Сал, «Барлык» совхозтуң Аксы-Барлык салбырының эргелекчизи Ш. Ондар, «Дөң-Терезин» совхозтуң директору С. Комбу, көдээ ажыл-агый эргелелиниң кол агроному В. Коблов олар база сапалдар берген.

Чугаалашкан айтырыг талазы-биле доктаалды пленумга хүлээп алган база районнуң ажыл-агыйларынга мал чемин будүрерин моон соңгаар улам ыңай хөгжүдерииң перспективтиг план-хемчеглерин бадылаан.

А.-БЕГЗИН-ООЛ,
«Шынның» корреспондентизи.

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА

МАЛ ЧЕМИ ЧАА КУЛЬТУРАЛАР

Ленинград областың ажыл-агыйлары сигенни, сенажты болгаш силосту эртken чылдың бо үезиниден үш түс муң тонна хөйну белеткеп алган. Ындыг немелде—совхозтарның хөй кезиинде боттарының тускай үрезии фондузун тургускаиының түңнели болган. Ынчаарга ниитизи-биле үрезии фондузун чаартырының талазы-биле хүлээлгени «Белогорка» дээр эртем-будурулге каттыжышкыны бодунга алган.

Каттыжышкынның эртемденнери мал чеми культураларының чаа сорттарын тургускаш, оларны көдээ ишчилерге шалыпкыны-биле дамчыдып бергеннер. Сөөлгү чылдарда ында «лаборатория — шөл» аралынга тудуш холбаалыг ажылдың ачызында хөй чылда үнер сигеннериң барык он хире сорттарын тургускан. Оларны областың шөлдериндеи эң баштай кескенде безин гектардан-на 60—70 центнер ыңдыг сигеннер ажаап алдынган.

Моон мурнунда сиген үрезиннерин белеткевейн турган ажыл-агыйлар безин оларны тарып турар апарган. Олар боттарының шөлдеринге ынзыбүрү мал чеми культураларны шенээш, калбаа-биле тарып турар.

Көдээ ажыл-агыйның Соңгубарының эртем-шинчилел институту, Бүгү-эвилелдиң Н. И. Вавилов аттыг үнүш ажылының эртем-шинчилел институту, Агрофизиктиг эртем-шинчилел болгаш көдээ ажылагый институттары Ленинград областың совхозтарынга мал чеми болур бедик дужуттуг культураларны ажыглаар талазы-биле төптерии тургускулаан.

С. ФОНАРЕВ,
В. ЦИМБАЛОВ,
СЭТА-ның корр.

БЕШ ЧЫЛДЫҢ КИЖИЛЕРИ

Чер ажылдарын кылыр туруг эргелелинде С. Сарыгларга удуртkан дашчылар бригадазының кежигүннери бетонщиктер Е. П. Голощапова биле И. И. Иванованың дугайында эки сестерни чугаалап, олардан арга-сүмени бө-ла айтыра бээрлер. Оларның биргизи 20, а иймгизи 32 чыл ажыл стажтыг, кайызы-даа байлак арга-дуржулгалыг ажылчыннар.

Е. П. Голощапова биле И. И Иванова аныяктарга боттарының арга-дуржулгазын дамчыдып бербишаан ай, квартал планнарын үргүлчү ажыр күүседип келгеннер. Бригаданың план күүседип алыры оларның ажылындан кончуг хамаарыжыр. Ынчангаш дуржулгалыг ажылчыннар хоюдуг кылырда шалыпкын болуп, ону саададып иербээн.

ЧУРУКТАРДА: (адаанда, солагай таладан) Е. П. Голощапова биле И. И. Иванова; дашчылар ажыл үезинде.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотолары.

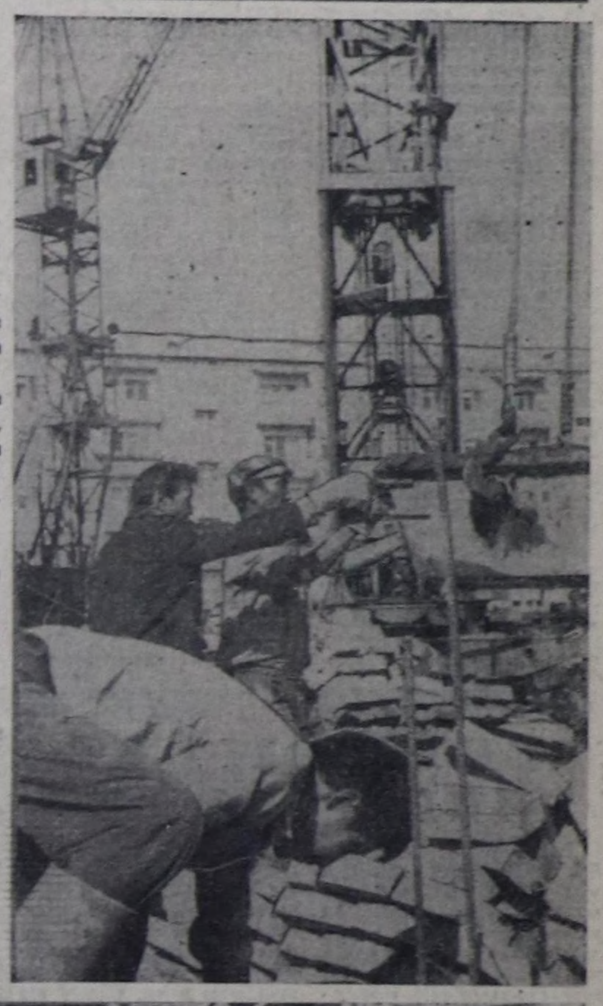

КҮҮСЕЛДЕНИҢ КОНТРОЛЮ

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң көдүрген сорулгаларын чеңишкиниг боттандырары партийжи удуртузганың ажыктыың бедиткенинден, партия организацияларыныҥ ажыл-чорудулгазыныҥ ол чардынмае тудуш кезээнин дугайында бүгү талазыг сагыш салыышкын болзур. Ол документиде айыттынган үнелээшкит, түңнеддер болган рекомендациялар партия, совет болган ажыл-агый организацияларыныҥ хүн бүрудеги ажыл-чорудулгазын экижээринге, аппараттың бүгү звеноларынга организастыг чоруктуг болган ыарак ажыттаар чоруктарның фактылары элээн улат хемчээлде контрольду четпее организастанындан, кадрларның күүсеекти сагыштачүрүмүнүң база харыысалгазының деңнелиниҥ чавызындан боон турар.

Чамдык партия комитеттери таларда ону массалыг, дээштиг, калбак нептереддиг кылдыр, чорудар дугайында, эң чугула ленинчи принципти партия удуртузга болдуруп турар. СЭКП Тоң Комитединиң сөөлгү чылдэрда ажыл-херектиң ол талазынче кичээнгейни күштелдиргеп, ажылдың тодаргай угланыышкыны дээш шуут харыылаар янзы-бүрү албан-дужаалдыг удуртукчуларны удаа-дараа дыннап турар апаргап. Бо айтырыг талазыбиле чамдык доктаалдар түлээп алдынган. Совет чаа Конституцияга дүүштүр контроль органнарының ажыл-чорудулгазын сайзырангайжыдар талазы-биле чугула хемчеглерин боттандырган. ССРЭ-де улусчу контроль дугайында Хөөлүүну хүлээп алганы улуг ужур-дузалыг болган.

Ооң-биле чергелештир күүселдеги контрольдаарының база хынаарының байдалы СЭКП-ниҥ XXVI съездизиниң айтышкынныарынга ам-даа долу хемчээл-биле харыылаквайн турарын, дыка хөй саннаг партия организацияларының ажыылында кызыы чер болуп артышаанын ТК-ның доктаалында айтын турар. Чамдык таварылгада хыналарын байдалы ында-хаая хевирлиг болуп, четпестерни болган алдагдалдарны чүгле заңыларынга ойлежин турар. Үлетпүрүң чамдык адырларының хожудаатыкыны, планнаг даалгаларны үзүптерининң, ажыл-агыйжы эвес, мегелеп немей бижилге кылыр болган ырак ажыттаар чоруктарның фактылары элээн улат хемчээлде контрольду четпее организастанындан, кадрларның күүсеекти сагыштачүрүмүнүң база харыысалгазының деңнелиниҥ чавызындан боон турар.

Чамдык партия комитеттери ужур-дузазы эргежок чугула эвес хөй саннаг доктаалдарны хүлээп алган, чер-черлерже тарадып чорудар шын эвес практика эчизинге чедир үзүткаттынмаан, бок-биле олар парторганизацияларының инициативазын кудуладын, кижилерни амыдыралчы ажыл-херектерден чардыктырып турардар.

Ыдыг байдалга холбаштыр СЭКП-ниҥ XXVI съездизинге эш Л. И. Брежнев ынча дээп: «Ынчалзажок удуртулганың уран аргазы дээрге, кандыг-бир айтырыг талазыбиле директивтиг айтышкыннар үндүреринде, ону тарадырында эвес деп бөдүүн билигни чамдык кижилер амдаа шинээдип албааны хараадангыс. Шиитпирии хүлээп алган, ооң айыттынган хүүсеазында ыяап-а күүсеттинген турарын чедип алыр херек. Контрольду күштелдирер чогум-на йаңаа дузалап турар үжурлуг».

Организаччы ажылдың денеелии улам ыяй бедидерин, күүселдеги контрольдаарың болгаш хынаарын күштелдирин, олардың хевирлерин болгаш методтарын сайзырангайжыдарын хандырар, партийның болгаш чазактың директивалаарын күүседиринге холбаштыр практиктиг ажылбиле, контрольду тудуш холбаштырар деп, ТК-ның доктаалының кол утказы ыңдыг, бүгү партия комитеттериниҥ болгаш партия эге организацияларының, партия болгаш күрүне аппарадының бүгү звеноларының кичээнгейин утпаңдырып турар негелде-даа ыңдыг.

Контрольдуң дээштии партийжи документилериниҥ төлевилелдерии белеткээринии ышкарындан улуу-биле хамаржыр.

Оларны ажыллап кылырда амыдыралдың болуушкуннарын бүгү талалыг болгаш хандыр көреривиринге, партийжи ажылдың практиказының, коммунистериниҥ, партия кежигүнү эвестериниҥ саналдарының, ажылчы чоннарның чагааларының, партия организацияларының база күш-ажылчы коллективтериниҥ мурнакчы дүржүлгазының, инициативазының үндезилээринии эргежок чугулазының ТК-ның доктаалында онзалап демделгээн. Доктаал бүрүзүнүң төлевилелинге тодаргай айтышкынныарны болгаш сорулгаларны салган, оларны шиитпирлээриниҥ аргаларын база хевирлерин көргүскен, оларны күүседир хүүсеазын болгаш маңаа харыысалгалыг кижилерни тодаратқан турар ужурлуг.

Партияның болгаш чазактың директиваларының боттарының шиитпирлериниҥ күүсеттиниҥ турарының байдалын пленумнарга болгаш хуралдарга доктаамал сайгарып көрүп турарын партия комитеттеринге сүмелзэн. Партия эге организацияларынга күүселдениҥ контролюнүң болгаш хыналарын деңнелии бедидери онза улуг ужур дузалыг. Бедик негелделиг болгаш ажыл-херекти чоруктуң, шүүмүүлелдиҥ база бот-шүүмүүлелди калбартырының, четпестерге эптеш чок чоруктуң байдалы бүгү черлерге турүстүнган турар ужурлуг. Хүлээп алдынган доктаалдарны боттандырар талазы-биле ажылдың дүтайында коммунистериниҥ отчёттарын база дыңнадыгларын хураддарга, партёомнарның база партбюроларының хураддарына доктаамал дыннаары, оларның инициативазын база чогаадыкчы эрелээшкиннерин, ажыл-херекти шүүмүүлелдерии, саналдарын идепкейлиг деткиири үүгүлэ.

Күүселдеги контрольдаарың база хынаарын күштелдиргеп

БӨМБУРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

СИБИРЬ ЧЕРДЕ

Тюменьниң соңгу чүгүнде

Тюмень нефтячилериниң Пыть-Яха суурунуң чурттакчылары чаа бажыңнарже көшкеннер.

Ында индиген-биле ой үш муң дербелчип метр чуртталга шөлүн ажыглалга киргеп. Чаа бажыңнарже өрүмнекчилер, бедик черге ажылдаар монтажниктер, ан-өңүк тывыкчылары, тудугжулар, ажыктыг казымалдарны шыгжаадып ап турар ишчилер көшкеннер.

Үк суурну тударынга тюменьчилерге «Магнитострой» трестиң коллективи дузалашкай. Үк трестиң бүдүрүлгелериниң кылганы конструкциялардан болгаш келектеринден бо чылын 20 муң ажыг дербелчип метр чуртталга шөлүг туттунар.

Тюменьниң соңгу чүгү — бөгүнгү улуг тудуг шөлүдүр. Магнитогорскиниң чурттакчылары-биле кады мында чурттуң дыка хөй республикаларының болгаш хоорайларының төлээлери ажылдап турарлар. Бо чылын база оларның дузазы-биле Тюменьниң энергетика комплекизинге бежеп муң ажыг квартиралар туттунар.

В. ЖИЛЯКОВ,
СЭТА-ның корр.

Пыть-Ях,
Тюмень область.

Синоптиктер дузалаан

Тюмень областың агаар станциязының ажылдакчылары кооператорларга бойдустуң он-он тонна хайыраддарын белеткеп алырынга дузалааннар.

Аңмыр ажыл-агыйының болгаш тайга черде аннарның Бүтүн-эвилел институдунуң Барнын-Сибирьде салбырының эртемденериниң сүмезин ёзугаар тайганың кат болгаш тоорук эдбек үнген черлеринде чаз белеткел базаларын ажыткан.

Тайгада дуржулга участоктарындан келген медээлер ёзугаар алырга, арга-арыгның дыка хөй гектар черлеринде байлакты эртемденнер тодарадып ыдаапкан. Келир чылдың Сибирьниң болгаш Ыракы Чөөн чүктүң кайгамчык улуг девискээрине дүжүттү баш удур тодарадырының картазын тургузары, көрдүнген.

А. РУССКИЙ,
СЭТА-ның корр.

Томск.

Чаа школаже

«Красногвардейский» совхозтуң ажыл-ишчилериниң уруглары келир өөредилге чылында чаа школага өөренирлер.

Урал ындында Шутино суурда спорт комплекстиг, столовайлыг, будүрүлге мастерскаалыг, кодээ ажыл-агый машиналарын тургузар гаражтуг чаа школ ажыглалга киргеп.

Курган областың индустриалдыг базазының хогжүлдезиниң ачызында аңаа культура болгаш амыдырал хандырылганың объектилериниң ажыглалга кирер хуусаазы элээн кызырылган. Сентябрь 1-ге чедир маңаа ам-даа он чаа школ ажыттынар.

О. ЧЕРЕПАНОВ,
СЭТА-ның корр.

Курган.

«Кузбасстың хаяазы»

Кемерово областың хоорайларынга болгаш суурларынга болур уран чүүл бестивалының адын «Кузбасстың хаяазы» деп адаан.

Шахтёр 'хүнүнге тураскаатказ ол көрүлдеге Ленинградтың сураглыг чогаадыкчы коллективтери болгаш күүседикчилери киржир.

Сибирьжилериң аалчыларының аразында операның болгаш балеттиң С. М. Киров аттыг театрының, орус улустуң В. Андреев аттыг оркестриниң солистери, скрипачылар ансамбли биле концерт оркестри, эрги шагның болгаш амгы музыканың камерлиг оркестри, «Ленинградтың аныяк баледи» ансамбль олар база бар.

«Кузбасстың хаяазы» деп фестивальды август 20-де эгелээн, ол август 30-да доостур.

Е. ПАСТУШЕНКО,
СЭТА-ның корр.

Кемерово.

ВЬЕТНАМ ЧЕРДЕ БАЙЫРЛАЛ

ХАНОЙ. (СЭТА). Вьетнам улуска хостаганы болгаш хамаарышпас чорукту хандырган болгаш чурттуң хөй чүс чыл төөгүзүнге чаа үеладаны — социализмниң үеладазын ажыктан август революциязының 36 чылын Социалистиг Вьетнамга калбаабиле демдеглээн. Алдарлыг хүнге туралаатказ байырлыг хуралдар болгаш митингилер республиканың хоорайларынга болгаш суурларынга болуп эрткен.

Бүгү чер болганга байырлалдың шинчизи кирген турган. Ханойнуң станок дерекселдерин бүдүрер бирги заводунуң коллективи байырлал хүнүнде онза сорук киришкинниг болгаш бедик кедүрүлүшкүнүг ажылдаан. Хоабиньнин гидро белдириниң тудугжулары, Куангиньнин хамур-даш бассейнинниң шахтёрлары болгаш өске-даа коллективтериниң ажыл-ишчилери август революциязының 36 чылының хүнүнде бала эң бедик түңнелдерни чедип алган.

1945 чылдың августтуң маадырлыг болуушкуннарыбиле холбашкан тураскаадлыг черлерге Ханойнуң хөй муң чурттакчылары чыылган болгаш чойнуң аас-кежик, төрээн чүртүнүң хосталгазы болгаш хамдарышпас чоруу дээш амы-тыныш бергеп чаадырларның тураскаалының сактыышкын ёзулалын кылган.

Август революциязы чурттуң амыдыралынга эң чугула болгушкун, бодунуң хосталгазы база хамаарышпас чоруу дээш вьетнам улустуң маадырлыг демиселинге эргилдеп үе-чада болган деп, Вьетнамның Коммунистиг партиязының ТБ-зының органы «Нян зан» солунның мурнуку чүүлүнде биижээн. Шынчы марксичи-ленинчи Хо Ши Минге баштаткан Коммунистиг партияга удуртқан вьетнам улус 36 чыл бурунгаар эрге-чагырганы болгуң-холунга алган. Вьетнамның амгы салгакчылары революциязының чаалап алышкыннарын бузурелдиг кагылап, көвүдеп, ниитилелдиң революстуг чаартылгазын ургулчулеп турар. Ол чаартылганы 1945 чылда август революциязы эгелээн. Бистиң революциявыстың чөөн сенгээрги бүгү тиилелгелериниң кол үндезини — бүгү вьетнам улустуң кан дег бижыг чангыс эви болуп турар деп, «Нян зань» биижээн.

Бахонарның парлалга конференциязы

ТЕГЕРАН. (СЭТА). Иран Ислам республиканың премьер-министри М. Дж. Бахонарның парлалга конференциязы болуп эрткен.

Чуртта иштики байдалдың дугайында ол чугаалаашаан, өлүрүкчу үүлгедилер, өзүрбечи чоруктар болгаш сандараашкын дээш уярлаганы америк империализмниң Иранда чаштынган агентилериниге онаашыырган, мынчаарга ол агентилер чуртка хамааты дайынны кыпсырын оралдажып турар деп, премьер-министр чугаалаан.

Иран-ирак чөрүлдээниң айтырыынга хамаарыштыр М. Дж. Бахонарның мөдегээни болза: «Иранның девискээрилиг үе-чада болган деп, Вьетнамның Коммунистиг партиязының ТБ-зының органы «Нян зан» солунның мурнуку чүүлүнде биижээн. Шынчы марксичи-ленинчи Хо Ши Минге баштаткан Коммунистиг партияга удуртқан вьетнам улус 36 чыл бурунгаар эрге-чагырганы болгуң-холунга алган. Вьетнамның амгы салгакчылары революциязының чаалап алышкыннарын бузурелдиг кагылап, көвүдеп, ниитилелдиң революстуг чаартылгазын ургулчулеп турар. Ол чаартылганы 1945 чылда август революциязы эгелээн. Бистиң революциявыстың чөөн сенгээрги бүгү тиилелгелериниң кол үндезини — бүгү вьетнам улустуң кан дег бижыг чангыс эви болуп турар деп, «Нян зань» биижээн.

Израиль агрессиязга удур турүүн турар араб чурттарыбиле Иран эки харылзаалыг болгаш бүгү араб национал-хосталгалыг шинчээшкиннерни деткип турар деп, М. Дж. Бахонар мөдегээн.

ТУРА ХАЛЫКЧЫЛАРНЫҢ ДЕМИСЕЛИ

САН-ХОСЕ. (СЭТА). Гватемаланың тура халышканнары генерал Лукас Гарсианың диктаторжу эрге-чагыргазынга удур демиселин улам калбартып турарлар. Ында кээп турар медээлерни ёзугаар алырга, сөөлгү үеде олар чурттуң аңгы-аңгы районнарынга элээн хөй дайынчы операцияларны боттандырып чорутканнар.

Парлалганың хамаарышпас агентилелиниң дамчыдып турарын ёзугаар алырга, патриоттарның 50 кижиден тургустунган отряды Сан-Маркос департаментиде Дакана дээр чурттакчылыг черде турар шеригт гарнизонунче дидим шаап халдаашкынны кылган. Олар Таканунуу ээлеп алгаш, суурнуң төп шөлүнге митинг кылып, аңаа чонну улуска удур корум--чурумну чылча шавары-биле чөпсектиг демиселче кыйгырып турганнар. Митинг соонда тура халышканнарның отрядынга суурнуң чурттакчылары каттыжып киргеп.

Петеп департаментиге «партизанпарга удур дайынны» чорударынга америк чөвүлекчилериниң өөредип кааны «Кабилис» дээр тускай шеригтерниң таңнылын патриоттар оруккa кедеп чыткаш, боолааннар. Удур-дедир аткылажышкынның түңнелинде дөрт солдат өлгеп.

Чөпсектиг улустуң революстуг организациязының дайынчылары-биле эрге-чагырганың солдаттарының аразында күштүг тулчуушкуннар Кармен суурнуң девискээринге кыптыгын үнгеп. Патриоттарның бир өске отряды Сан-Хуан суурдан (департамент Кесальтенанг) шажылакчыларны үндүр сывыргаш, хөй санныг, колдуунда-ла америк болгаш ябраиль боо-чепсектерни хуналап алганнар.

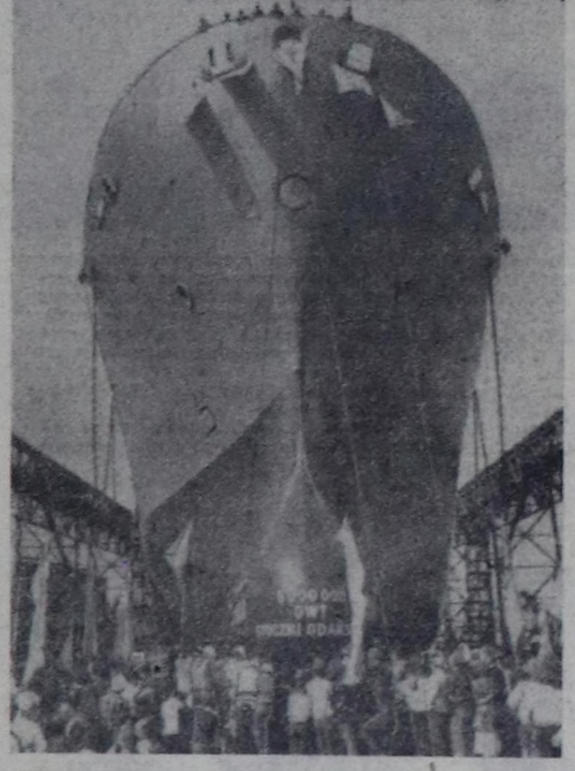

ПОЛЬША УЛУС РЕСПУБЛИКА. ССРЭ-ниң дузазы-биле туткан В. И. Ленин аттыг суднонуң сугже эзлчеглиг салып киириишкинни Гданьскиге болган.

ЦАФ—СЭТА-ның фотозу.

ТК-НЫҢ ПЛЕНУМУ

МЕХИКО. (СЭТА). Мексиканың Коммунистиг партиязының ТК-зының VII калбак пленуму аңаа болган. Компартияның, Мексиканың ажылчы чөннар партиязының, Революстуг социалистиг партиязының, Социалистиг чаңгыс эптин болгаш хөделиишкинниң база Мексика улузунуң партиязының аразынга боттарын каттыштырар дугайты болган чугаалажышкыннарының дугайында айтырыгны ол пленумга көргеп.

Мексиканың чөөн үзелдиг бешки партияларын каттыштырар дугайында инициатива чурттуң ажылчын болгаш демократтыг шимчээшкинниге төөгүлүг ужур-дузалыг дээрзин пленумнуң киржикчилери айыткан. Оон-биле холбаштыр олар МКП-ниң бүгү кежигүннерин чөөн үзелдиг бүгү күштерни сырый каттыштырарының эргежок чугулазының дугайында бодалдарны удуртулга болдургаш, ол саналды чугаалажырынга идепкейлиг киржирипче кыйгырган.

Ол айтырыг дугайты Компартияның туруш-бодалын тодарадыры-биле МКП ТК-ның пленуму партияның национал XX съездизин бо чылдың октябрь 15—16-да Мехикога эрттирерин доктаатказ. Келир чылдың июльда болур президент соңгулдаларынга Компартияның киржилгезинин болгаш ол албан-дужаалга кандидатты депшидериниң дугайында айтырыгны база съезд чугаалажыр.

Чөөн үзелдиг беш партияны каттыштырарының херээ оларның политиктиг ажыл-чорудулгазын идепкейжиделиниң байдалынга боттанып ужурлуг деп бодалын МКП ТК-ның пленумунуң киржикчилери чугаалаан.

КУБАГА УДУР ӨНЧҮК-ЧӨҢГЭЭ

ГАВАНА. (СЭТА-ның корр.). Каттышкан Штаттар Кубага удур база бир каржы өнчүк-чөңгээни үүлгеткеп. Августуң 17-де, эртен «Гуамэ» дээр вертолётоносецтин кыдында Гуантанамода америк шериг-далай базазынга далайның чадаг шеригтериниң агзарзап десантызын дужургеп. Ынчаарга Гуантанамо — Кубаның суверенниг девискээри болур, ынчалза-даа ону бо чүс чылдың эгезинден тура АКШ хөөлүг-дүрүм чогу-биле эзлеп турары билдингир.

АКШ-тың болгаш ооң НАТО талазы-биле эвиделчилериниң «Ошин венчер-81» дээ чажыт ат-биле бооп турар эң калбак шериг-далай маневрунуң Карибтың далайга кезээнин өйнги үе-чадазы ол дужүрүүшкүнбиле эгелээн. Элээн каш хүнэр-мурнунда НАТО-ның шериг-далай күштери элээн хөй латин-америк күрүнелер-биле кады Атлант океанның мурнуу болгаш соңгу кезектерине, а ол ышкаш Карибтың далайынга дайынчы хөделиишкиннерни кылырын шенеп көргеп.

«Ошин венчер-81» дээр дайынчы өөредилге дайын байдалынга шуут домөйлештиргеп байдалдарда эртип турар. Ында ниитизи-биле 120 муң ажыг шериг кижилер, 300 хире дайынчы корабльдер, барык муң самолёттар 15 чурттардан киржип турар.

...Кубаның шериг-агаар күштериниң вертолёду америк баазаны Кубаның девискээриден ангылаан кызыгаарны дургаар чоорту-да үнүп бар чораан. Ооң адаанда частыышкыннарның ыт-бүзу шыырадырының баштыннары олар болгай.

АКШ-тың камгалал министрининиң конгресске өлеткелиниге демдеглээни дег «артык байдалды» чедип алыры оларга бо удаада база болдунмас деп чүвеге чигининг турбас. Бистиң экзотенневистиң бисти коргудуп келги дег кандыгдаа боо-чепсээн бүдүрериңге Совет Эвиделиниң экономиказы, эртеми болгаш техниказы бүгү аргаларны берип турар. Совет Эвилели боо-чепсектерни айыылдыг, угаан-сарыыл чок эңдере бүдүрериңге киржиксевейн турар.

Совет Эвилели, өске чурттар оңу кылбас болза, нейтронныг чепсекти бүдүрбес деп эң эгеээнден-не шинтиирлиг медеглээп. Оон артык, ССРЭ массалыг узуткаашкынның боо-чепсектериниң чаа хевирлерин болгаш системаларын ажылдап кылырын болгаш бүдүрерин хоруур дугайында дутуржулганы чаварының дугайында шагдан бээр шудургу саналдан келген. Ядролуг чепсекти шуут хоруурунун дугайында айтырыгны боттуг шинтиирлээрин дээш ол туржуп турар. Ол соруга-биле ядролуг чепсектин кандыгдаа хевирлерин бүдүрериң сокладыр болгаш оон курлавырлары шуут чок кылырынга чедип чоорту эвээжедириниң дугайында совет саналды ядып үндүрген.

Амгы америк администрацияның совет эгелээшкиннерни бар-ла шаа-биле хүлээп көрбейн турар. Ол боо-чепсекти эңдере бүдүрериң шанкынчыдып, ооң мурнунда администрацияның шинтиирлээриниң сезингени нейтронныг бомбаны бүдүрериче кирген. Совет Эвилели-биле боо-чепсектерни кызырар болгаш кызыгаарлаар талазы-биле чугаалажышкынналарның чедишкинниг болурунга АКШ нейтронныг бомбалыг турарга эки деп, Эй-би-си агентилелге интервьюзунга камгалал министри Уайнбергер бүзүредикгээн. Мында байдалды билбезин, азы көөргеттинникээнин, азы хөй-шинтики будалдырыксаазы ол ийик бе, тодарадыры берге. Ынчалзажок бир чүүлдү тода билияры чугула: күш-биле, албадал-биле, бүзүт-биле чугаалажыр бис дээр болза хоржок—ол дээрге бир ашты хостуг күрүне-биле шынчы, дең эргелиг чугаалажырының аргазы эвес-тир.

«Бистиң айыыл чок чоруузуту боо-чепсектериңе куду дең елиңе шын деңнештирген болгаш сагылдазы хынаалдага таварыш турар дугуржулгалар хандырар» деп, күрүне секретары Хейгтиң боо-чепсектерни контрольдаарынга хамаарыштыр соглээн сөстери ийи уткалыг дынналыр.

«Бир эвес ындыг медеглел администрацияның боттуг хептерия-биле быжыглаттынган турган чүве болза, аңаа байыр чедирип болур ийик. А хөрөк кырында байдал шуут сыр дедир. Рейганның администрациязы ядролуг чепсекке идегелдиг контрольду тургузар ужурлуг СБК-2 керээни хоорэгүттү. Ол базымын олар АКШ-тың шериг чарыгдалдарын ооң мурнунда турун көрбээн улуг деңелче кедүрегени-биле уламчылады. А ооң соөлүвде АКШ-тың президентизин нейтронныг бомбаны бүдүрер дугайында дужаалыбиле ядролуг дайынын айыылын күштедирип, боо-чепсектерни контрольдаарының талазы-биле ийи болгаш хөй чугаалажышкыннарны чорударынга улуг ырыдашкынналарны тургускан.

Ядролуг дайынны кызыгаар-хемчээдиг чорудуп болур, ындыг дайын туруп кээп болгуп деп чүвеге кижилерни бүзүредир деп чүткүдерни СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев улустарны дөрт мөгелеп турар чорук-тур деп сойгаалаан. «Боо-чепсектерни эңдере бүдүрериңге ботботтарын ажып алырынче чүткүдүр, ядролуг дайынга тиилелгелиг болур бис деп санаары — айыылдыг угаан алдаашкыны-дыр» — деп, СЭКП-ниң XXVI съездизинге чугаазында ол мөдеглээн.

Бүгү орта угааның кижилер орайтавааңда ону сөкеп-дыр ужурлуг.

Г. ШИШКИН.
(СЭТА).

БҮГҮ-НИИТИНИҢ ТАЙБЫҢЫНГА КЫЖАНЫЫШКЫН

БЕЛГРАД. Нейтронныг чепсекти долу хемчээлдиг ыылдыр бүдүрүп үндүрер дугайында АКШ-тың президентизи Р. Рейганның шинтиирин Югославияның «Борба» солуну «термоядролуг чепсектиң шыгжамырында чаа коргунчуг чепсек» деп адаан. АКШ-тың чазааның телээлекчизининг нейтронныг чепсектиң чүгле АКШ-ка туруступарының дугайында мөдеглээнинге чигзинийин илереткеп, «Борба» солун, ооң Барыын Евразиязын-даа, а ол ышкаш Азияның, Африканың, Чоокку Чөөн чүктүң болгаш харын-даа Мурнуу Америкаңын-даа девиссээрлериниге ажылдаттынган туруп болуруң демдеглээн.

* * *

ХЕЛЬСИНКИ. АКШ-тың администрациязының нейтронныг чепсекти долу хемчээлдиг-биле будүрүп үндүрериниң дугайында шинтиирин Финляндияның премьер-министри М. Коивисто ядролуг чепсекти ажыглаар шериг месилдэжишкинниңиг үнүп кээп оолуру боттуг турганы «соок дайынның» үезинче дедир эглишкин кылдыр тайылбырлап чугаалаан. Ол Европа диңке ортумак ыракшылдыг чаз америк ядролуг ракеталарның тургузар дугайында НАТО-ның шинтиирингe холбаштыр сагышсырап турарын илереткеп.

Европаның соңгу чүгүнүң бүгү-ле чүрттарының баштынары шуптуза делегейниң дүшкүүлүг чоруунуу чавырлышкынын, күзен турарын премьер-министр демдеглээн. Европаның соңгу чүгүнге ядро чок зонаны түргузар чорук политиктиг байдалды экижиерингe идиглиг болуруң ол база демдеглээн.

* * *

ЛОНДОН. Ирландияның Коммунистиг партиязының Чингале секретарының оралакчызы Дж. Стюарт нейтронныг чепсекти «ядролуг согуушкунну эң баштап кылырын күзен турар агрессориун чепсээ-дир» деп адаан. «Юнити» солунда парлаттынган чүүлүнге ол Барыын чүктүң милитаристиг боскүтүрини нейтронныг чепсекти камгалап, агартын база ону дайын чорударының ядролуг чепсектериниң «гуманныг» хевири кылдыр көргүзер оралдажышкыннарын сойгалап илередип турар. Ядролуг чепсекти ажыглаары дээрге, «ындыгаарлаттынган» ядролуг дайын дээр эң аймылдыг америк доктринаның бир кезээ-дир, ынчангаш ооң согуунга Европа бир дугаарында таварышыр деп автор демдеглээн.

Ынчангаш нейтронныг чепсекти долу хемчээлдиг будүрүп үндүрериниң дугайында шинтиирни «АКШ-тың кандыгла бир иштики херээ ыылдыр көргүзериниң оралдажышкыны шуут доозун-мээ чулчуруушкун боолуг турар.

* * *

НЬЮ-ЙОРК. «Нейтронныг бомбаны ыылыр, тургузар чорук кижи төрелгетенни хыптыгын үнүп болур ядролуг дайынче бага бир базым чоокшуладып турар-дыр» — деп, «Демократияның каттыжыышкыны» организациязының оралакчызы президентизи С. Персонс мөдеглээн. АКШ-тың администрациязы боо-чепсектэ дүжүрер дугайында ССРЭ-биле чугаалажышкыннарын катап эгелээри эргежок чугула боон турарын ол айыткан.

«Кижи төрелгетенни камгалап алырының эрге-ажыы дээш мобилизация» дээр организациязының удуртукчуларының ойразээ Дж. Джордан нейтронныг чепсекти долу хемчээлдин-биле будүрериң эгелээр дугайында Рейганның шинтиирин «бүгү кижи төрелгетенни шагаайтан, алагадаанныбиле дөмей-дир» деп, чугаалаан.

Ол «бо чепсек дээрге, бүгү кижи төрелгетенге кыжаныышкын-дыр» дээрзинин дугайын чугаалаан. нейтронныг бомба болза, «иштики төрээнис-тир» деп, администрацияның төлээлекчизилиң ол-дыткаашкынының доремылалдыг утказын демдеглээн.

* * *

ПАРИЖ. АКШ-тың президентизи Р. Рейганның нейтронныг чепсекти долу хемчээлдин-биле будүрүп үндүрер дээш шинтиирингe удурламышкынның үнери Францияда улам дыкызыбиле чайгыламын турар. Франциуз интеллигенциязының төлээлекчилериниң хөй болуг айыылдыг планнарывдан Вашингтонну ойталазырынче албадаар дээш бүгү-ле чүүдерни кылырынга дээш шинтиирингe киржикчилериниң үнери Францияда улам дыкызыбиле чайгыламын турар. Франциуз интеллигенциязының төлээлекчилериниң хөй болуг айыылдыг планнарывдан Вашингтонну ойталазырынче албадаар дээш бүгү-ле чүүдерни кылырынга дээш шапкынчыдарының дугайында болган.

ЮПИ агентилелдиң дамчыткаңы-биле алырга, президентинин төвүлекчизи Э. Миз ракетаның «МХ» системазының болгаш чаа стратегтиг бомбардировщиктиң дугайында бодуның шинтиирлерин Рейган «ийи-бёш хонук хуусаазының» иштинде дыннаазынтарын мөдеглээн.

АКШ. Сент-Луис хоорайда (Миссури штат) улуг эвес заводтуң хөримниң ажсынга үш муң ажыг ажыл чоктар чыглып келгеннер, ол будүрүлгениң удуртукчулары чүгле сес кижини хүлээп алыр деп турар. Чыылганнарның хөй кезии дүүнүнде кежээ-ле келген, эзлчегге 13 шак ажыр турганнар. (Чурукта).

Күш-ажыл биржаларының болгаш будүрүлгелерниң хөримнер ажсында ындыг улуг эзлчеглериниң Нью-Йоркка, Чикагога, Детройтеге, Филадельфияга болгаш чурттуң өске-даа хоорайларынга көрүп болур. «Артык кижилерниң» саны сес миллион чедип турар, олар ам-даа кевүдевишаан.

АП—СЭТА-ның фотозу.

Бедии-биле үнелээн

ДЕЛИ. (СЭТА). Индияның Премьер-Министри Индира Ганди августуң 19-та парламентиге чүве чугаалап тургаш, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң «Делегейниң парламентилеринге болгаш улустарынга» Кыйгырыын бедии-биле үнелээн. «Индия тайбыңче кандыг-даа кыйгырыгны деткиир болгаш Кыйгырыг бүгү делегейге тайбыңны быжыглаарынга чаагай салдарын чедиреринге идегеп турар мен» деп чугаалаан.

МИЛИТАРИЗАЦИЯ ПЛАНЫ

САН-ФРАНЦИСКО. (СЭТА). АКШ-тың национал айыыл чок чөрүк чөвүдегининг Лос-Анджелеске Р. Рейганның даргалаашкыны-биле эрткен хуралга америк стратегтиг боо-чепсекти күштелдиреринниң программазын чугаалажыр көрген.

Кол кичээнгейни ядролуг чепсекти алыр аргалыг чаа стратегтиг бомбардировщиктерниг флодуң тургузарының планының дугайында болган. Ол ышкаш диптер аразынга үжүгар «МХ» дээр ракеталарны базазаларга тургузарының аргазының дугайында айтырыгны база чугаалашкан. Оны тургузуп, иептедиринин программазы америк үндүрүг телекчилеринге 50 млрд. доллар чедир чүдүрүп турарын мурнунда саналаан. Си-би-эс телекомпаниязының «Лос-Анджелеске болган саналаонал солчуушкуңүүга чугаа болза, боо-чепсекти эңдере будүрериниң темпизин улам шапкынчыдарының дугайында болган.

ЮПИ агентилелдиң дамчыткаңы-биле алырга, президентинин төвүлекчизи Э. Миз ракетаның «МХ» системазының болгаш чаа стратегтиг бомбардировщиктиң дугайында бодуның шинтиирлерин Рейган «ийи-бёш хонук хуусаазының» иштинде дыннаазынтарын мөдеглээн.

АЙЫЫЛДЫГ УГААН АЛДААШКЫНЫ

Каттышкан Штаттарның чагырыкчы бөлүктери айыылдыг угаан алдаашкынынга алыскан. Нейтронныг чепсекти будүрер дугайында президент Рейганның шинтиирин болгаш аңаа удуртулга болдурган ооң бодалдарын угаан-сарыылдыг кижи бүрүзү чүгле ынча деп болур.

Нейтронныг бомба дээрге дайынны болдурбазынга салдарлыг камгаланыкчы чепсек болур деп хоозун чулчуруушкун кол үндезин бодал кылдыр ядып үндүртүнген. А херек кырында ол дээрге туруп көрбээн будүлдуруушкун-дур. Нейтронныг бомба бир-ле дугаарында ядролуг чепсекти ажыглаарының кызыгаарын чоокшуладып, атомнуг чепсекти ажыглаарының аргазын чингедип турар. Дайынчы шынарларының талазы-биле ол термоядролуг чепсектиң ап нарынчыктан хевирлериниң бирээзи болур. Нейтронныг бомбаның чогаадыкчызы Сэмюэл Коэниң бодунуң медеглээни мындыг: «Кижилерни сууткаар, материалдыг үнелиг чүүлдерни кээргээр сорулгалыг».

Нейтронныг чепсектиң талалакчылары ол удурлашкынының чүгле солдаттарынга когарал таварыштырар, хамааты чурттакчыларга салдары чок болур деп хей чүве чугаалап турар. Ол бомбаның көл хоозуралдыг шынары чүл дээрге кончуг күштүг нейтронныг хереледиишкин болур. Күчүзү чүгле чаңгыс километрге азы 4,5 дөрбелчин километрге шуут өлүмнүг хереледиишкин тургустунар, а 15 дөрбелчин километрге дораан өлүрбөс-даа болза, халапты аарылар тывылдырар хереледиишкинни бээр, а аңаа таварышкан кижилериниң уругдарыг салгалы бертин-бөжел, солуу кижилер болур.

Рейганның администрациязы нейтронныг бомба дээрге шериг объектилериниге удур ажыглаар ындыг чепсек-тир деп, американнарны бүзүредирин оралдажып турар. Нейтронныг чепсектиң дайынчы шынарларын ядролуг дайынның «болуп болурунга» чылдак кылдыр көргүзүп турар. Бомбаның чогаадыкчызы Коэн ооң өл «төлүнге» таваржырлар американнар эвес, а европейжилер болур деп санап турар. Барыын-герман «Дойче фольксцайтунг» солунга интервьюзунга ол мынча деп медеглээн: «Совет болутлежиишкинниң чоогунда чурттап турар болгаш хомданчыг чүүлдерге таваржын болур-дур сидер. Бис олардан океан ажыыдыр турар болгай бис».

Нынчалзажок ындыг мактысталчак бодал американнарның боттарынга-даа айыылдыг. «Америка деп шивээге» шөлээн олурар бис деп бодап турар чегей угаанныылар бар чүвө ирги бе?. Ядролуг-вёкте ындыг «шивээ» чок деп чүвени чаштар-даа медеп билир.

Пентагонның чамдык «стратегтиниң» ядролуг дайынны «тускай дүрүмнер» ёзугаар чорудар, согугларны шилип алган шериг объектилериниче үлүглээп, углаар апаар деп бадыткаашкынары шуут хоозун, боттуг эвес чүгаа. Хей-хей сураглыг америк специалистер ядролуг чепсектиң харык чок эвээш-даа күштүг хевирин баштайгы ажыглаанны бүгү делегейниң шыва алыр дайынга чедирер деп санап, кичээндирип турар.

Нейтронныг чепсектиң камгалакчылары Каттышкан Штаттар «технологтуг артык аргаларлыг» бис, күжүвүстүн болгаш айыыл чок чоруувустун быжыглырына ол дузалаар деп мактаныксан турар. Ындыг бодалга алыыр болза база сарыыл чок чорук-тур. Массалыг узуткаашкынының кандыг-бир чаа чепсээн кайыбир чүрт үр үениң дургузунда чаасказан ээлеп келгенининг чижээ төөгүде чок. Атомнуг бомбаның, ядролуг чепсектиң, сүг дүвүнге чоруур стратегтиг атомнуг хемелерниң, башкалайыр кезектерлиг ракеталарның төөгүзүн коптарыптарга байдал кдеп. Массалыг узуткаашкынынын ол бүгү чепсектерининг хевирлерин будүрериниң баштайгы эгелекчилери Каттышкан Штаттар болуп турар. Совет Эвилелин ажып алыр дээш ядролуг чепсекти улам эңдере будүрериниң сайыырадырының баштыннары олар болгай.

АКШ-тың камгалал министрининиң конгресске өлеткелиниге демдеглээни дег «артык байдалды» чедип алыры оларга бо удаада база болдунмас деп чүвеге чигининг турбас. Бистиң экзотенневистиң бисти коргудуп келги дег кандыгдаа боо-чепсээн будүрериңге Совет Эвилелиниң экономиказы, эртеми болгаш техниказы бүгү аргаларны берип турар. Совет Эвилели боо-чепсектерни айыылдыг, угаан-сарыыл чок эңдере будүрериңге киржиксевейн турар.

Совет Эвилели, өске чурттар оңу кылбас болза, нейтронныг чепсекти будүрбес деп эң эгеээнден-не шинтиирлиг медеглээп. Оон артык, ССРЭ массалыг узуткаашкынының боо-чепсектериниң чаа хевирлерин болгаш системаларын ажылдап кылырын болгаш будүрерин хоруур дугайында дутуржулганы чаварының дугайында шагдан бээр шудургу саналдан келген. Ядролуг чепсекти шуут хоруурунун дугайында айтырыгны боттуг шинтиирлээрин дээш ол туржуп турар. Ол соруга-биле ядролуг чепсектиң кандыгдаа хевирлерин будүрериң сокладыр болгаш оон курлавырлары шуут чок кылырынга чедип чоорту эвээжедириниң дугайында совет саналды ядып үндүрген.

Амгы америк администрацияның совет эгелээшкиннерни бар-ла шаа-биле хүлээп көрбейн турар. Ол боо-чепсекти эңдере будүрериң шанкынчыдып, ооң мурнунда администрацияның шинтиирлээриниң сезингени нейтронныг бомбаны будүрериниче кирген. Совет Эвилели-биле боо-чепсектерни кызырар болгаш кызыгаарлаар талазы-биле чугаалажышкыннарының чедишкинниг болурунга АКШ нейтронныг бомбалыг турарга эки деп, Эй-би-си агентилелге интервьюзунга камгалал министри Уайнбергер бүзүредикгээн. Мында байдалды билбезин, азы көөргеттинникээнин, азы хөй-шинтики будалдырыксаазы ол ийик бе, тодарадыры берге. Ынчалзажок бир чүүлдү тода билияры чугула: күш-биле, албадал-биле, бүзүт-биле чугаалажыр бис дээр болза хоржок—ол дээрге бир ашты хостуг күрүне-биле шынчы, дең эргелиг чугаалажырының аргазы эвес-тир.

«Бистиң айыыл чок чоруузуту боо-чепсектериниң куду дең елиңе шын деңнештирген болгаш сагылдазы хынаалдага таварыш турар дугуржулгалар хандырар» деп, күрүне секретары Хейгтиң боо-чепсектерни контрольдаарынга хамаарыштыр соглээн сөстери ийи уткалыг дынналыр.

«Бир эвес ындыг медеглел администрацияның боттуг хептерия-биле быжыглаттынган турган чүве болза, аңаа байыр чедирип болур ийик. А хөрөк кырында байдал шуут сыр дедир. Рейганның администрациязы ядролуг чепсекке идегелдиг контрольду тургузар ужурлуг СБК-2 керээни хоорэгүттү. Ол базымын олар АКШ-тың шериг чарыгдалдарын ооң мурнунда турун көрбээн улуг деңелче кедүрегени-биле уламчылады. А ооң соөлүвде АКШ-тың президентизин нейтронныг бомбаны будүрер дугайында дужаалыбиле ядролуг дайынын айыылын күштедирип, боо-чепсектерни контрольдаарының талазы-биле ийи болгаш хөй чугаалажышкыннарны чорударынга улуг ырыдашкынналарны тургускан.

Ядролуг дайынны кызыгаар-хемчээдиг чорудуп болур, ындыг дайын туруп кээп болгуп деп чүвеге кижилерни бүзүредир деп чүткүдерни СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев улустарны дөрт мөгелеп турар чорук-тур деп сойгаалаан. «Боо-чепсектерни эңдере будүрериңге ботботтарын ажып алырынче чүткүдүр, ядролуг дайынга тиилелгелиг болур бис деп санаары — айыылдыг угаан алдаашкыны-дыр» — деп, СЭКП-ниң XXVI съездизинге чугаазында ол мөдеглээн.

Бүгү орта угааның кижилер орайтавааңда ону сөкеп-дыр ужурлуг.

Г. ШИШКИН.
(СЭТА).

С. САРЫГ-ООЛ.

ХОСТАЛГАНЫҢ ДАЙЫНЧЫЗЫ

Хостуг, ыржым булуп дидец,
Хоргадаарын ког-ла күзеп,
Дескен, улчаан тоганчы эвес
Демиседин шериг оглу:

Коммунисчи ужур сураан
Хосталганың дайынчызы —
Бочотов биске чедип келди.
Холдар бижиг
күспакташкан.

Сээн ыңды ырак булуң
Салым-чолуң үстүр четкен.
Шак ол эштен чаяалга дек
Салдыкпайын аъттанган бис.
Дайын канчаар төнне бээри
Төлгелээри берге турган,

Таныш эш-күш
далдарал чок
Төгүлген хан
юргутпаан-даа.

Тывылган-на улуг шүүлде
Тыва чоннуң хосталгазы:
Чалбыштаалган Кызыл
тук-даа
Сээн ыңдың чыриткылаан:

Оортан бээр-ле тыва черге
Оттуң чырыы улам
дендээп,
Совет чурттуң эли-холу
Социалистиг күрүне бо!

С. САРЫГ-ООЛ.

ӨРГҮН ЧОННУ ЭРГИП ЧОРААШ...

ӨВҮР ЧЕР КАЙЫ СЕН

Өвүр черже чорупкаш, баштай-ла Торгалыгга баарывыска, база дыка солуу чүве болган. Торгалыг хемниң унунда өглер тип каан болду. Аңаа «Үүр даргазынга үш чыл болдум» деп шиинн ёзулуг «хову шиизи» кылдыр үндүрген бис. Сцена-вые чартык өг боор чүве, өгнүң ийнги чартыныңң ханалары, адаккы кидистери ажытталыр, хеп солуур черивис болур. Маңаа сцена-өгнү арыг кыдыында тиккен болгаида, «хову шиизи» үндүрериңге кончуг таарыштаан болган.

Дөңгүр-оол (М. Мунзук) өөнге чугаалаңып олургаш, даңзы-хараазын астыр сумказыиче бөле-хаара сүккаш, ээндеи үне бээр. Хана ажытты эрткеш, баглаашта турган эзерлиг аътты мунгаш, Сандак чагырыкчы сугже баар дээш, чеизип чоруптар.

Көжеге хагдынгаш, катап ажыттына бээрге, Сандак чагырыкчы (А. Лаптан) биле Калбак-Кадай (Көк-кыс) бора-бүдүк өөнде Дөңгүр-оолду маңап орар. Эзирик кижи аътты, ыт-кушту ээртпишаан, дуу-ла салбайтып орар. Ашак, кадай аът даванының даажын дыңнааш, дүвүрей бээр. Дөңгүр-оол аъдын талга баглап

(Эгези № 189 «Шында»).

каааш, өгже кирип келир... Сержин (Кара-кыс) душтуунуң өөнче саяк аът мунуп алган, чыдыңнадып-даа кээр, Севилбаа (Досумаа) бедик доруг аъттыг Дөңгүр-оолду сүрүп келгеш, демги ийиниң «чудуи-даа көөр, Ойнаар-оол (Монгалбин) эдээн астылкан базып бар-даа чоруур. Семис-Лама (Соруктуг), шүй-бээр кылчаңайнып, арыг кыдыы-биле метпеннедир базып-даа орар-ла... Ол шиинн чон кайгамчык-ла сонгуургаан.

«Удазыныңң сенчизи ышкаш, узун баткан Хандагайтыга» баргаш, концертивисти ол ,ырбиле эгелээн бис. Ынчан аңаа Солчур сумузунуң төвү 4—5 хире чывыт бажыңнар бар чораан, оларга чайлаг школазы ажыттынган болду. Аалдар чайлаглай берген. Биске шык кыдыынга өглер тип каан. Чон база-ла эңме-дикчок чыылган. Шии, концертивис-даа эки-ле эрткен, чон бисти чылыы-биле хүлээп-даа алган. Ам муривуста «Хөндергей-Бажыңың орук-чирик чок улуг арты. Ол черниң даргалары чайын Хөндергейлеп машина ажары берге, харын-даа хоржок-ла болду бе дижип, аңаа белеткеиири-биле ам бир хондур маңаарын дилээн.

Ажылдап чораан улус аңаа олурар эвес. Хөй аалдар чайлап турар Бора-Шайга барып ойнаш келир дей бердивис. Удавааңда аът-хөл-даа, удекчилер-даа белеп. Дөртен шаа аъттыг кижилер, ийи коъштуг хапкан бис. Саптың арт кырынга үне бергеш, бичии доктаай дүштүвүс. Дөрт артазывис чок. Маңаан-маңаан— база сурат. Уткуур кижилер арт-ырып каааш, бистер Бора-Шайже чорупкан бис. Концерт орту кирип чорда өөрүвүс маңаанларга «удедии» алган бо келген. Хорлуг-оол аътка шоолуг эвес кижи. Аңаа коңчуг хаадам аът таваржы берип-тир. Кады чораан өөрү база аът мунарынга кандай болгаш сонгудактап калганнар. Ынчан Хорлуг-оолдуң аъды аксыңнааш, доора салып бээрге, оскелери оңу эдергеш, чыыкла хүндүс аза берип-тирлер.

КӨКТҮГ-ШЫКТЫГ ХӨНДЕРГЕЙЖЕ

Оон Хандагайтыга келириваиске, Хөндергей артын шүүргедээр «дайынчы болүк» белеп болду. Ооң «составында» 50—60 хире аъттыг шырак эрлер, он шаа комнуг шарылар бар. Хонгаш, эртеңинде хүн көөреп келгенде чоруптувус. Арттын өвүр талазын өрү мүң-не чүгээр ескеп ор бис. Машиналар чөрүүлеп азы оңгул-чиңгил черлерге чыдыптарга, демги аъттыг кижилер төрепчилептер азы комнуг шарылар үндүр тыртпып эккээр. Дүште арт кырынга үнүп келириви-ске ында чон база дыка хөй. Хөндергей сумузунуң араттары бистн уткуп келгени ол чүведир. База-ла төрепчилээр аътхөлдүг, кош-комнуг шары-бугалыг мындыг.

Удекчилеривистиң болгаш уткукчуларывыстың биске экелген хүнезинниңден дүштеки чем чип, бичии дыштанып алгаш, Хөндергей иштинче доңгайтып кирипткивис. Бистн үдеп келген солчуржулар, бичии дөгүдүп чорүй, бистиң-биле, хөндергейжилер-биле байыр-менди солушкаш, омак-дөгүг, ыршооруг ээп чаныптылар. Арты куду элээн бадып чорүй, эзимнер шаларында, ааңнарда чиндиннээштерге келгенивис соонда, херек-даа бойлап эгелээн. Машиналарывыс дөңгелихтерлиг, хөөлбек сугларлыг шыктарга дүшкүлээш, кузовтарында чедир кадалгаш туруп берген. Хөндергейжилер аъттарыбиле төрепчилеп, узун сыралар-биле быралап, орукка чиңге шеттер дөжей чадып чораап, бичиилеп-даа болза бурунгаарладып-ла чорлар. Ынчап чораап, Хөндергейниң Бичe-Белдирге чоокшулап орувуста ымир дүжүп келген.

Мээс талада бир деспелдиректе улуг от кыва берди. Кежек болганда улустуң ынаар кый дей берген. Чеде бээривиске, улуг одаг кыпсып каан, ооң чанында кош-одагларда эът-чем хайындырган мындыг болду. Машиналар иткеш, идик-леви өде берген улус курганнып, дөгелеиип эгелээн. Артистер бистерге энчек-кидистер чадып каан, чылыг тоңнар база эккелген. Орук берге даа болза, чыылган чон шупувус омак-сергек, катык-хөгүдүг чемпендивис.

Кежек болганда, ында-хаан чугаалап каап олурган Соруктуг акывыс хову каргыразын хостуу-биле бадыра берди. Улус-даа шыпшың барган. Соруктуңуң каргыразы чоогүйда дагларга, кожазында эзимаргаларга чангыланган, ынаарла, хемни өрү, куду, бедик сыннарның баштарынче уянгылыг чаңгыланып чорун тур. Тыныжы-даа кайгамчык узун, чежеге-даа каргыраалап, хөмейлээр могаваа боостаалыг кижи болгай. Каргыраа соксай бээрге, чыылганнар чыжырады адыш часкап, магадап алгырышкылады. Оон Соруктуг акый: «Чер-черде база магалыг чараш, бот-боттарыңга дөмей черлер тургулаар-дыр ийин. Бо хемниң мээн Качык, Нарын хемнерим-биле дөмейин» дээш, арай тулуксай берген олур. Өг-баштыг, уруг-дарыглыг, назыны улгады берген кижи болгаштын, ажы-төлүн сакты бергеш, хөөкүйүн буугуп-даа чораанны ол боон чадавас. Будун чыл аалдыңга барбаска улгады берген кижиге берге-даа турган боор. Азы, хөндергейжилер аъш-чем-биле кады «эзеңзи дынзыдар» чүве база эккелген чораан, улуг кижи оңу чоогланкаш, сеткил-сагыжы көдүрүг-даа бергени чадап чок. Оон өске улустан ол үүвени амзаар безин кижи бисте бар эвес. Чогунуң чаагай болгаш өөрээн сеткилии улам деткиир дээш бистер база ырлап, сыгыртып, элээн акы тутканбис. Ол база «ховунуу» эвес-даа бол, «тайга» концерти болган. Чүгле «театрывис» ханалары бедик бедик даглар, дээвирги сыдыстыг дээр, сценавыс эңчек-кидис, көрүкчүлер залы хөлбең көк оът-сеңгениг деспек турган.

С. ЧИГЖИТ.

(Уламчылыг).

60 ЧЫЛГА ТУРАСКААТКАН

Дүүн Кызылдың Гастелло аттыг парыгының долгелге залынга республика чурукчуларының болгаш ураң шеверлериниң чогаадыкчы делегелгези ажыттынган. Оон тематиказы Тывага улусчу революциянын тиклээнинин 60 чылы-биле сырый холбаткан. Ында 39 авторларның чураан болгаш чонар даштан чазаан 107 ажылдарын киирген. Хоочун болгаш ашаак чурукчулар С. Сая, И. Салчак, Ю. Деев, Г. Суадальцев, Т. Левертовская, В. Ховалыг, М. Монгуш, С. Монгуш оларның революция тематиказынга кылдыгган чаа ажылдары көрүкчүнүң кичээнгейин хаара тудары чугаажок.

С. МОНГАЛ.

телевидение

АВГУСТ 22-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 9.00 — «Дүжүр черни өскерткен хөрээчоң». Хэй сериялыг ураң-чечен телефильм. 5-ки сериязы. 10.25 — «Силерге, ада-иелер!» 10.55 — «Ташкентниң алгалары». Фильм-концерт. 11.25— «Советтер болгаң амыдыралы». 11.55 — «Спортлотонуң 35-ки тиражы. 12.05 — «Челээш». Улустуң чогаадылгазының IV делегеп фестивалыының телепрограммазы: Ирак. 12.30 — «Тиилекчилер». Фроштуғу өөнүктер клуву. 14.00 — Бөгүн делегейде. 14.15 — Урулгарга фильм. «Кедээде дыштанылгалар». 14.45 — «Дириг амытаннар дугаймында». 15.45 — «Архитектура-81». Москваның архитектура ансамбли. 16.15 — Лириктиг ырлар конперти. 16.45 — Политиктиг тайылбырлакчы Ю. А. Летуновтуң беседазы. 17.15 — Румын улустуң национал байырлалы — фашист эжелекчилерден Румыниянь хостаанының хүнүне. Румын Социалистиг Республиканың телевидение программазы. 18.30—18.45 — Чапсар. 18.45 — «Мариша». Мультфильм. 18.55 — «Правда» солунуң политиктиг тайылбырлакчызы Ю. А. Жуковтуң делегей байдалының дугаймында беседазы. 19.40 — Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, СССР-ниң улустуң артизи композитор А. Новиков-биле «Прожектор» Культура ордузунга конперт-укуражыгга. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — Волейболга делегей мартылдазы. «Ирүлүг. СССР-ниң шилиндек командазы. — Чехословакияның шилиндек командазы. Ригадан дамчыдылга. 22.15— 23.25 — «Танцыже чаламга». Фильмшин. Төнгенде—Медээлер.

ИПИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

14.20 — «Кино аян-чоруктар клуву». 15.20 — «Альфред». Кыска метражтыг ураң-чечен телефильм. (Дания). 15.45 — «Музыкалыг киоск». 16.15 — Регбиге делегей мартылдазы. СССР-ниң шилиндек командазы — Югославияның шилиндек командазы. 17.05 — М. Гараева — «Бажың ээзи». Фильм-шин. 19.15 — «Кадыкшыл». Эртемтайылбырлыг программа. 20.00 — «Тамчыктыг улуглар, чаштар!» Мультфильм. 20.15 — Экинидиришкинге делегей мартылдазы. СССР-ниң шилиндек командазы — АКШ-тың шилиндек командазы. Киевтен дамчыдылга. 21.00— «Үе». Информастыг программа. 21.35 —23.55— «Театр». Уран-сеченелефильм.

Аграар

Бөгүн республикага көжүп турар булуттар, чамдык черлерге частар.» диннирээр. Сонгу-чөөн чүкче угланыышкынныг хаттың дүргени секундада 7-12 метр чедер. Агаарның температуразы 21-26 градус чылыыр.

Кызылга онзагай өскерлиишкин болбас. Хаттың күжү кошкак. Агаар хүндүс 24-26 градус чылыыр.

Республиканың автоорукгарынга бораннаар, мичалдаа чүвениң көстүрү эки болур.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ

КИНО

АВГУСТ 22-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Шылчинкин» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Хлеб, алдым, наган» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Ферфакстың миллионнары» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: Кино чымындызы 10.00, «Истекчи» 15.20, «Тумаңныгда ийи узун медээ» 11.40, 18.20, 21.00 шактарда.

«ИЕЛЕРДЕН АЙТЫРЫҢАР...»

Бичии уруумнуң чураан чуруу мээң столумнуң кырында чыдыр. Чечектер долган шыкчыгаш, алдын-сарыг хүннүг ак-көк дээр болгаш омак-хөгүлүг уруглар. Мээң хеймер-кызым Манечка «Өңнүктеривис-биле кады шыкчыгашта бис» деп ол чуруун адаан. Ол чурук-биле кожа — нейтроннуг төнсекти долузу-биле бүдүрүп үндүрер дугаймында америк администрацияның шиитпирзонниниң дугайында дыңнадыглыг солуп чыткан.

Уруумнуң чураан чуруунуң болгаш ол солуннуң чангыс стол кырынга чытканы аналаа таварылга болбайн аан. Ынчалза-даа олар бомбүрзектиң келир үезиниң салымын көргүзүп: тайбың азы дайын бе деп айтырыгны тодарадып турар-дыр. Вашингтонуң чагырыкчылары делегейниң улустарын өлүмнүг ядролуг дайынче идалап, боо-төнсектн эдерге бүдүрериче чаа базымны кылгаш, кижи төрелгетенни дорамчылаанын көргүскен болгай.

...Дүнелерде-ле дайынны, бүзээлеткен Ленинградты, бистиң өрээлчигежикисти бол-да дужей бээр мен. Ынчан авамның хлебти, канчаар кезип турарын көөр мен: хензиг кескиндиин ийи кезек кылдыр үзеп турар. Оттуп кээримге, карактарым чаштыг болур — аар-берге эрткен үе чүрекке ол хире аарышкылыг-дыр.

Авам-биле ийилээн дириг арттывыс. А хоорайның дыка хөй чурттакчылары болгаш ооң камгалакчылары Тиилелге хүнүн уткуваннар. Писькарёв чевонде муаей залында мээң үе-чергем Таня Савичеваның хүн демдеглелиниде одуругларының хоолгалары бар. Оон сөөлгү ярында карандаш-биле мынчаар бижээн: «Шуптү өлүп калдылар. Чангыс-ла Таня арткан». Оон коргунчуг сөстер чок, чүге дээрге, ол— дайынның үзүткээны чаш-назыны, аас-кежии-дир.

Менде—он бир уруг бар. Беш оол болгаш алды кыс. Оларның улуу Лайла боду бээнн ие апаарган, эң хеймери— Маня — үшкү классчы.

Ийи оглум шеригде албан эрттирип турар. Өскелери— ажылдап-даа, өөренип-даа турарлар. Бүгү-ле, кандыг-даа ие кижи ышкаш, мен бодумнуң уругларымга болгаш уругларымның-даа уругларынга чыриткылыг келир үеии күзээр мен. Чогум-на оон ужурундан нейтроннуг бомбаны бүдүрүп үндүрери дээрге. АКШ-тың чазаанның «иштики херээ ышкажыл» деп, Ак бажыңның төлөлекчизиниң каратуразында медегленни мени килеңнедип турар. Чо-ок, дөргилер, улустарның айыыл чок чоруунга хамаарыжыр бүгү чүүлдер — бүгү кижи төрелгетенниң херээ-дир.

Даштыкы чурттарның улустары-биле найырал болгаш тайбың бажыныда ажылдап турар болганымда, бистиң хоорайга аалдап кээр даштыкы кижилер-биле бо-ла ужуражы бээр-дир мен. Оларның хөй кезии совет кижилер ышкаш, база-ла тайбыны камгалаары кижи төрелгетенниң эң чугула сорулгазы деп санап, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң кылганы бистиң тайбың саналдарывысты. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң «Делегейниң пардаментилериниг болгаш улустарынга» Кыйгырыгын иэин-биле деткип турарлар. Бистиң чуртувустан артык тайбың күзеп турар чурт чок деп ак сеткилдиг кижилер билир. Совет эрге-чагырганың эң баштайгы декреттериниң бирээзи тайбың дугайында декрет болганы база таварылга эвес-тир.

Байырлал столунга чыглып келгеш, бистиң өг-бүлевистиң мырлаары бир дыка эки мырызы бар. «Дайынның болур, болбазын... нелерден айтырыңар...» деп, ында чугаалап турар.

Нелериниң бүгү совет херээженнериниң аңаа харыызы бодур: «Дайын чок болзуп!», «Ядролуг халап чок болзуп!».

А. ПАВЛОВА,
Маадыр-не.

ЛЕНИНГРАД.

ҮШ КИЖИНИҢ БИРЭЭЗИ-ЛЕ

Республиканың Министрлер Чөвүлелиниң чанында күш-культура болгаш спорт комитединиң даргазы Даумант Зиатпайстан Латвияда спорт ажылын канчаар организастап турарын чугаалап бээрин ПМА-ның корреспондентизи дилээн.

Латвияда үш чурттакчының бирээзи-ле, азы 860 муң хире кижи күш-культура болгаш спортта идепкейлиг киржип турар, а 750 муң хире кижи спортчу маргылдааларның доктаамдал киржикчилери.

ССРЭ-ниң өске республикалары-биле бир дөмей, Латвияда күш-культурага бичии чаштары школа назыны четтээнде уруглар садиктеринге өөредип эгелээр. Уруглар кадыы-бызыглавышаан, спорттуң хевир бүрүзүнге бодунуң сонуургалын хандыкшылын сайзырадыр бүтүү-ле арганыг. Республиканың район бүрүзүнде уругларның спорт школалары ажылдап турар. Оларда 1400 тренерлер 40 муң уругларны өөредип турар.

Латвияда организация, бүдүүлге бүрүзүнде күш-культура коллективи бар, оларның саны ам 2,5 муң четкен. Спортка сонуургалдыглар 36 стадионну, 696 спортзалды, 23 эштир бассейнвер, 2,4 муң ажыг спортчу оюнар шөлдерин ажылап турар.

Сөөлгү үеде спортче үүле хоорай чурттакчыларын эвес, харын көдээниң ажыл-ишчилерин калбза-биле хаара тударынче кичээнгей салдыган. Латвияның күш-культуржулары алды спортчу, иштилерде хаара туттуган, оларның бирээзи— «Варпа» («Колос») деп иштилелде көдээ спортчулар хаара туттуган, оон баазазы шырак. Сөөлгү беш чылдарда «Варпа» иштилелиниң спорт мастерлери 150 кижи чедир өскен. Иштилелге баштайгы олимпий медалын ийи Олимпиадага киргижкен, чиик атлетчи-спринтер Юрий Силов экелген. ССРЭ-де, харын-даа делегейде эң-не шырак шанакчылар база ол иштилелдиң кежигүннери.

Амгы үеде бар спорт базазы чурттакчыларның негелдезин хандырып турар-даа болза, даарта Латвияга спорт шөлдерн чедишпес апаар, ынчангаш амдан эгелээш, спорттуг тудугларын кылырынче улуг кичээнгейни салып турар. «Варпа» спорт иштилелиниң бюджединиң дөрттүң бир кезии спорттуң чаа тудугларын кылырынга чарыгдан келгеп.

Чаа тудуглар деп чүл? Чижээ, «Мадлиена» совхозта спорт комплекизинде спорт залы, эштир ийи бассейн, баскетбол, волейбол, футбол шөлдери, мотоцикл орүү бар. Маңаа чырыдып каан оруктуг хаак станциязы ажылдарга кирер, боодалга кылыр биатлонну дерип турар. Совхозта улуг-даа, биче-даа кижилер спортче хаара туттуиган. Шак ындыг спорт комплекстери республиканың хоорай, суур бүрүзүге удам көвүдээр. Республиканың ындыг комплекстеринде спорттуң 70 ажыг хевирин сайзырадып, хегжүдүп турар.

Латвияда баскетбол, волейбол, хемелээр, чиик атлетика, шанак спорту эң-не сайзыраан, ынчангаш чамдык эки чедишкиннер чедип келдинган. XXII Олимпий оюнарынга ССРЭ-ниң шилиндек командазының составынга безин 13 латви спортчу киришкен. Олар 4 алдын, 7 мөңгүн, 2 хүлер медальдарны чаалап алганнар. Копьё октаар Дайнис Кула Олимпиада оюнарынга үш катап чемпион болган. Инеса Яушземе база Янис Лусис олар олимпийжи шанналдарның эдилекчилери, баскетболчу Ингилиана Семенова ийи дакпыр олимпийжи чемпион.

Он чыл бурунгаар шанак спортун каш-ла кижи билир турган болза, ам Латвияда олимпий чемпиону, делегейниң болгаш Европаның чемпиону чораан Вера Зозуля, делегей чемпиону чораан Дайнис Бремзе база Айгар Крикис, Олимпиаданың хүлер медалының эдилекчизи Ингрида Амантова олар бар.

Спорттуң янзы-бүрү хевирии массалыг маргылдаалары, иланғыя «Бүгү өг-бүле-биле стартче» деп маргылдаалар чанчыл апарган. Латвияның спортчулары Совет Эвилелиниң база Латвияның шилиндек командаларының составынга делегейниң 50 ажыг чурттарынга болган маргылдааларга киришкен. ГДР-ниң, Болгарияның, Польшадың спортчулары-биле быжыг харылзаалыг. Латвияже даштыкыдан база аалчылар үргүлүг келир. Чылдыи-на Латвияже Европаның, Америкаиың, Азияның, Африканың 30 ажыг чурттарындан муң чедир чиик атлеттер келир. Кубада, Болгарияда, Кувейтиде, Алжирде, Мадагаскарда Латвияның дуржулгалыг тренерлери ажылдап турар.

Ольгерт ПУМПА,
(ПМА.).

РЯЗАНЬНЫҢ ЫРААЖЫЛАРЫ

Рязань областың Отрада, суурунуң бот-тывыгыр артистери дүштеки чапсар үезинде сигенчилерге чедип келирге сигенин кезип каапкан шык—сцена, сарааттар, хөпээнпер арты—белеткелдер чери, шаттар, тейлерже калбарып чоруткан арга-арыг — кайгамчык чараш чуруу апарган. Улустуң аас чогаал ансамбли бодунуң чаа программазын аңаа көргүскен. Ансамбль — улустуң уран чогаадылгазының идепкейлиг пропагандизи. Ооң ыры бүрүзү тараачын амыдыралдың хевирин көргүскен бүдүн шин-биле дөмей. Артистериниң идик-хеви чеээштин бүгү өөнерп-биле шыптынган. Үн дыңзын, дегтемперже тарааp. Бирги үнге йнгнзап, үшкүзү, бешкизи каттышкаш сурагжаан рязанчы он үнүүг ыры чаңгыланыр.

Ыры сапында бодунуң эгези, танцызы, аян-шинчизи бар — рязань суурларда шагшаандан бээр ырларны чүгээырлаар эвес, а ойнап турар.

— Бистиң ансамбльде херээжен 30 артист бар—деп, коллективтиң удуртукчузу Т. Смазнова чугаалады.—Ырының эгезинде 82 харлыг Феодосия Ивановна Рыжова ойнап эгелээр. Хамааты дайын чылдарында-ла ол чоок кавыдап ыраажыларны чыып алган, кызыл шеригжилерниң, балыгатканнарның мурнунга концерттерлиг үнүп эгелээн. Оортан бээр ол ырыдан, хөгжүмден чарылбастаан. Ам бистерге, шываганчыларга, аныяктар немежин эгелээн. Оларның аразында зоотехниктер, агрономнар, школачылар — кымнар чок дээр. Оларның эң-не бичиин 12 харлыг. Ол мээң эң хеймерим, чедиги оглум Серёжа болгай. Бистиң коллектив шупту херээженнер-даа болза, ол өөрү-биле кады ап алырын бистен чаңнып турган чедип алган. Феодосия кырган-авага каттыжырлар...

— Бистиң бо коллектив алдаржаан— деп, Чапаев аттыг колхозтуң даргазы В. Быков чоргаарал-биле чугаалаар.— Телевиденнеге-даа үндүлер, кинога-даа тырттырган. Москвага концерттерин көргүзүп, янаы-бүрү конкурстарга, фестивальдарга тиилеп-даа келгеп. Ыраажы деп колхозуп алдаржыттылар.

Отраданың ыраажылары олут орбас, дөскел чоктар. Херек апарза кадыыр-даа тутказын туруптарлар, бок үнүш-даа чуларлар. Аныядан каапкаш ырызын улаштырыптар. Чангыс-даа куда, чаңгыс-даа уруг төрүттүнген чер олар чокка эртпес.

...Алдыннаңган тараалариың, ак-ак хадыңнарлыг арыгларның, аяңнарның кырында рязанчы хөй үнүүг ыры чаңгыланып, куттулуп турар. Оңу салгалдан салгалче дамчыдып, сайзырадып турар.

А. ТРОФИМОВ,
СЭТА-ның корр.

Путятино,
Рязань область.

Бүгү россияның каасталга-шимелде болгаш улусчу уран чүүлүнүң музейи чоокта чаа Москваның Делегатская кудумчузунда ажыттынган. Бурунгу- озалаш бажыңның 14 залдарында Россия Федерациязының улусчу уран чүүлүнүң экспонаттарын делгээн.

Каслин шуткулагазының, малгаштан, фаянстан кылыгларның үлегер-хевирлерин. ыяштан болгаш керамикадан кылган ойнаарактарны музейнин стендилеринден көрүп болур. Павловский Посадтан үнелиг белекти — павловчу кайгамчыктыг аржыылдарның коллекциязын музей алган.

Музейнің ажылдакчылары улусчу болгаш каасталга-шимелде уран чүүлүн системачыдар, өөренип шинчилээр болгаш пропагандалаар планныг.

ЧУРУКТА: музейнің бажыңы — XIX чүс чылдың архитектуразының болгаш XX чүс чылдың төөгүзүнүң тураскаалы-дыр. Маңаа 1921 чылда Бүгү-россияның аъш-чем сьездизинге В. И. Ленин чүве чугаалаан.

Чурукта: музейнің ажылдакчызы И. Л. Ивалова вологда аргызын — куржеваларын көргүзүп турары.

Чурукта: XVIII чүс чылдың чесгеи кыйган савалары.
А. Морковкинниң фотолары.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Ажыктыг сүмелер

КАШ-ЛА СЕКУНДА ДУРГУЗУНДА

Күженишкинниг үр ажылдаанының хараазында холдарыкларның сайгытары турупкан болза, адыштарыларың иштин талаларын чыпшыр туткаш изирнккиже дүрген дүрбүштүүрүптүнер (10-12 секунда иштинде). Оон соонда чүгаан ышкаш кылдыр база 10 хире секунда дүрген дүрбүштүүрүптүнер. Адак соонда хостуг салыпкан сайгытарыларны 8—10 катаң силгилелтиптер.

Бир эвес бажыңар иштя мунгаш, аар алырган, хөлчок турупкан болзуларга, сындайга дөрт олурун алгаш, бажыңарны аткаар бар шаа-биле ййлендиринер. Ол байдалга бажыңарны 8—10 секунда иштинде туткаш, бурунгаар (хөрекче) ййлендиринер. Ынчалдыр 10—15 секунда олурунар. Оңу база катап катаптанар.

Карактарынар турупкан болза, 5 секунда иштинде шийин алгаш, оон соонда думчукче углуг көрүнер, оңу 3—5 катаң катаптанар.

Бир эвес хөлчокка дүвүроп азы ыыжыкпан болзуларга, 10 катап дүрген шиир тыныышкынныг, үндүр тынарда оожум тыныышкынныг мергежилгеден кылырын кызыдынар. Чангыс сан иштинде киир тынгаш, 6—8 сан иштинде үндүр тывар.

Хөлчок үйгу белии турар таварылгада, удуй бербес дээе, сандайга дөрт олурун алынар, эктиперни аткаар иттиргеш, сегелиңер көдүрүп келиңер, холдарны дөрт салыл бадырган, салаалариларны база хөндүрүнер. Оорганын, холдарын, мөөнүүн шыгганнарын күжендиргеш, 10—12 секунда олурунар. 10—15 секунда сулараш, мергежилгени катаптанар.

Буттарынар доктаанал органыидан турун, ыыжыл берген ышкаш апарза, оларны эки хөндүрүлдүр сунунар, оон соонда турун келгеш, бут баштарынга 10 катаң көдүрүңер. Олурун алгаш буттарынар сулараашнар

Мындыг хевирлиг мергежилгелерни ажылдаар черге-ле отура турун, могаар байдалды чидирери-биле ажыглаан болур.

Редакциянын адреси: Кызыл Шетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ Редакторлун 2-24-63, редакторнун орлаакчыларының 2-35-24, 2-31-75, кормысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи ажыымерел болгаш совет гурузун кылдыстериниң 2-37-14, пропаганда кылдызының 2-31-75, кылдызының культура 2-23-54, кадер ажылдагы кылдызының 2-21-47, удеглер кылдызының 2-31-75, аагаа кылдызының 2-41-27 информация кылдызының 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солун келбей барганда 2-32-75 телефиже долгаар

Тираж 17866. Чагыг № 1810

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл. Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1)

ТС—01481

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 196 (11694) | 1981 чылдың август 23, воскресенье | 1925 чылда үдезалеттингеп | Өртээ 2 кап.

СЭКП обкомунда, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде

ЧҮЪК СӨӨРТҮЛГЕЗИ: чугула сорулга

СЭКП обкомунуң бюрозу болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели улус ажыл-агый чүктерин сөөртүрүн организастаар талазы-биле немелде хемчеглер дугайында доктаал хүлээп алгаш, 1981 чылдың улуг кандаашкынының уржуундан республика аътчем тараазынга, үрезинерге, концентраттыг болгаш бөдүүн мал чемиринге хереглелдерни болдуңчүн курлавырлары-биле хандыртының шыдаазын демделээн. Улус ажыл-агыйының болгаш чурттакчы чоннуң хереглелдерни хандырарынга республикаже 147 муң тонна көдээ ажыл-агый болгаш аътчем аймаа чүктерни немей кирер сөөртүрүү чугула болуп турар. Олардан бо чылдың август — декабрьда 100 муң тонна, оон иштинде 50 муң тонна савапны кирер сөөртүр ужурлуг.

Ынчангаш бүдүрүлгелеринде чүк автомобильдерни ажыктыг эвес ажыглап турар — автомобильдерниң техниктиг белениниң коэффициентизи, оларны оруктаже үндүрүп турары эвээш, чүдүрер-дүжүрер ажылдарга хөй тургузар, куруг маңнадыр чоруктарны болдурун турар дээрзин доктаалда шыңгыы демделээн.

1981 чылдың август —декабрьда болгаш 1982 чылдың бирги чартыында республикаже чүктерни сөөртүрүн хандырар сорулга-биле республикага чүк сөөртүлгезин организастарын партия, совет болгаш ажыл-агый органнарының мурнунда турар эң чугула сорулгаларның бирээзин кылдыр СЭКП обкому болгаш Министрлер Чөвүлели санап турар.

Министерстволар болгаш ведомстволар автотранспорттуг ажылдаарының ажыктыын бедидер талазы-биле эргежок чугула хемчерлерни алыр, автотрайспорттуң бүгү звеноларының чүктер сөөртүрде ылаптыг болгаш бир деминг болуруун хандырар ажылды күштелдирер, чолаачылар ортузунга куш-ажыл болгаш күүселде чурумуп бүгү хемчег-биле быжыглаар, мооцбиле кады автомобильдериниң техниктиг белении бедидерине база оларны оруктаже үндүрерин көвүдедиринге, аңаа турар болгаш куруг маңнадыр чоруктарны кызырарынче онза кичээнгейни салыр.

1981 чылдың август —декабрьда база 1982 чылдың бирги чартыында улус ажыл-агый чүктерни Абаканның, Минусинскиниң, Абазаның базаларындан болгаш республика иштинге тус-тузунда доктаатқан хемчээлге сөөртүрүн хандырарын Тыва транспорт эргелелинге, Сельхозтехүркомга, Мелиорация болгаш суг ажыл-агый, Чурттагга-коммунал ажыл-агый министерстволарынга, «Тыва тудуг», «Шагонавтрэжстрой», «Тыва көдээ тудуг», «Тыва суг тудуг» трестерге, «Тыва совхоз тудуг» каттыжышкынга, Автоорук тудуунуң болгаш эдилелиниң бүдүрүлге эргелелинге, Маттеххандырылга күркомунга, Тыва хандырылга-сайгарылга эргелелге, Респотребсоюзка, «Тыва кобальт», «Тыва даг-дүгү» комбинаттарга доктаалда даскан.

Министерстволарның, ведомстволарның, бүдүрүлгелеринң болгаш организацияларның албан черинң транспортун республика иштинге хөмүр-даш, аъш-чем болгаш үлетпүр бараанкары, мал чемнери сөөртүрүнче мобилизастаарын СЭКП Кызыл хооркомунга, райкомнарга, парткомнарга, хоорайкүүскомнарга дазскан Тыва транспорт эргелелиниң, Сельхозтехүркомунуң хоорайлар аразында чүктер сөөртүп турар транспорттарын, оске ажылдарже чартыктырарын доктаалда хорун турар.

«КамАЗ» автомобильдерни моторларның болгаш эң товар артык кезектерниң эвээжевес солчулга фондузу-биле хандырарын «КамАЗ» автомобильдерниң техниктиг ажаалдазын болгаш эдилелиң хайгаарлар талазы-биле Тыва АССР-де төвүнге; республиканың бүгү автозаправка станцияларын нефтепродуктулар-биле чогуур хемчээлге болгаш ассортиментинге хандырарын, «КамАЗ» автомобильдерге маслоларның бар турарынче онза кичээнгей салырын РСФСР-ниң Нефтепродуктулар күркомунуң Тыва эргелелинге даскан.

Автомашиналарның чүгүн, суббота болгаш воскресенье хүннерни киришкирбишаан, ийи элчет-биле үзүктел чок чүдүрерин болгаш дүжүрерин хандырарын Садыг министерствозунга, Респотребсоюзка, Тараа продуктуларың бүдүрүлге эргелелинге, Материал-техниктиг хандырылганың күркомунга, «Тыва тудуг», «Тыва суг тудуг» трестерге, «Тыва комбинаттарга, Тыва хандырылга-сайгарылга эргелелге болгаш оске-даа чүк ап турар бүдүрүлгелерге болгаш организацияларга дагзын турар.

Автотранспорт херекселдерниң, авария чок ажылдаарынга, автооруктарны эки тургузарынга контрольдуг күштелдирер талазы-биле хемчеглерни алырын Иштики хереглер министерствозунга, Автоорук тудуунуң болгаш эдилелиниң бүдүрүлге эргелелинге даскан. Республикаже чүк сөөртүп турар автоколонналарның планын нүүсеттирер талазы-биле автобүдүрүлгелерниң ажылын хүн бүрүнүң контролунга алырын республиканың улусчу контроль комитединге даандырган.

Автобүдүрүлгелер коллективтеринге организастыг болгаш масса-политиктиг ажылдың децелин бедидерин, шимчээр составты улам ажыктыг ажыглаарын, улус ажыл-агый чүктерни сөөртүрүн дүргедедирер дээш социалистиг чарыштыг чолаачылар болгаш септехчилер ортузунга калбартырын СЭКП Кызыл хооркомунга, райкомнарынга, «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелдиң, «Тыва көрбалт» комбинаттың парткомнарынга, хоорайкүүскомнарга, профобличөвүлелге, ВЛКСМ обкомунга, партия, комсомол болгаш профэвилел организацияларынга дагзын турар. Республика солунналарының редакцияларын, Телерадиокүрком автобүдүрүлгелериниң, колонналарның болгаш чолаачыларның чүк сөөртүлгезиниң талазы-биле социалистиг чарышкы доктаамал чырыдар ужурлуг.

СЭКП обкому болгаш Министрлер Чөвүлели 1981—1982 чылдарның кышкы үезинде Абакан, Минусинск, Абаза хоорайлардан чүк сөөртүл алырын күштелдиреринин хемчеглерин бадылаан. Республикага чүктер сөөртүлгезин организастап турарын контрольдаары-биле республика штавын база тургускан.

«Шын» солуннун Күш-ажылчы алдар тугун Бай-Тайгада «Бай-Тал» совхозтуң коммунист Чүлдүм-оол Намзыраевич Салчакка удурткан хол-биле сиген кезип, белеткээр звеноңун ажыл-ишчилеринге тураскаадып көдүргеп. Звеноңун ажыл-ишчилери сөөлгү беш хонукта 30 тонна сигенни белеткээр тургаш, ийи тоннаны ажыр сарааттаап, социалистиг чарышкы тиилекчи болган.

МУРНАКЧЫЛАРГА ДЕҢНЕЖИҢЕР!

ШЕФЧИЛЕРНИҢ ДУЗАЗЫ

Барыын-Хемчик районнуң партия, совет органнары, ажыл-агыйлар удуртукчулары болгаш специалистери мал чемнериниң белеткелинче улуг кичээнгей салып, бүгү күштерни эвилелдеп, арга-курлавырларны долу ажыглап турар.

Бо хүнерде районнуң ажыл-агыйлары беш муң 864 тонна сигенни белеткээш, планның барык-ла чартык кезиин күүседип алган. Ол талазы-биле «Хемчик» совхоз мурнап, 1500 тонна сигенни белеткээн болгаш планын 79 хуу боттандырган. Оон дараазында «Дең-Тереэин», «Барлык» совхозтар чоруп, сигеп белеткээр планын 37—49 хуу күүсеткилээн.

Районда оон-биле чергелештир 1367 тонна будук-бүрүнү, 183 тонна витаминниг сигеп далганы, 1588 тонна сенажты белеткээн.

Бистин корр.

МАЛ ЧЕМНЕРИНИҢ ЧЕТЧИР КУРЛАВЫРЛАРЫН ТУРГУЗАРЫНЧЕ КҮШТҮ УЛАМ МӨӨҢНЭЭР

Секретарьга с ө с

ШИИТПИРЛИГ ХҮННЕР

Эрзин районнуң «Чаа орук» совхоз бо чылдың бирги чартыында мал продуктуларын бүдүрерин болгаш күрүнеге садарын эллээн көвүдедип, чартык чылда күрүнеге эът садар планын 106,4 хуу, сүттүү—154 хуу, дуктүн чыл планын—100 хуу күүсеткен. Төрүүр чүс башка онаштыр 94 хуураганны, 98 анайны камгалап алган.

Малдың продуктулуун бедидерниге аңаа быжыг чем-баазаны тургузары чугула. Ынчангаш бо чылын совхоз 2810 тонна сигенни, 160 тонна савацны, 60 тонна будук-бүрүнү, 2000 тонна силосту, 60 тонна витаминниг сигеп далганын белеткээр. Ону боттандырары-биле совхозтуң коммунистериниң, ажыл-ишчилериниң бүгү күжүн угландырып, мал чемниң белеткелиниң планын сентябрь 10-га чедир күүседир сорулга салдынган.

Агаар-бойдустуң берге бандалдарында бүгү күштү таарыштыр тургузарының, мал чемниң - белеткекчилериниң ортузунга ажылды таарыштыр организастаарының талазы-биле совхозта ажылдар кылдынган. Чамдык Ынчангаш малынга чем белеткээринге талазы-биле СЭКП обкомунуң кыйгырыын бригада, звено бүрүзүнге, суурда агитквартираларга массалыы-биле тайылбырлаан, чонну олче мобилизастаан. Шалыпчы ийи айга кириштинаан, мал чемниң арбын курлавырын тургузарының болдунар-ла арга-даларын ажыглап турар. Механизастаттынган 2, малчыңнардан тургустунган 6 бригада, 5 звено, будук-бүрү белеткээр 1 звено ажылдан, иштизи-биле 230 кижи мал чемниң белеткелинде хаара туттунган. Оон иштинде 110 кижи хол кадыыры-биле арга-арыг ишти, орук, хемпер, хөлбектер кыдыын, деңгеликтиг черлерниң чайгаар үнген сигеннерин кезип, чарышты калбарткан. Сигеп шөлдерин-де тракторлар, пресс-подборшиктер, сигеп кестирер машиналар, аът-биле сиген кестирер машиналар, граблъдер, боду чоруур хол-биле кестирер 4 чехословак машиналар бар.

Бо хайнымыкшыныг кампания үезинде 70 ажыг коммунистер болгаш комсомолчулар мал чемниң белеткелинде чарыштың мурнуку одуругларында ажылдап турар. Советтер депутаттарының кириш турар организакчы үүгү база бичө эвес. Сигенчилер бригадаларында партбюро, көдээ Советтиң күүсекомунуң кежигүннерин харысалгалыг кылыр бижыглаан. Ол ышкаш 5 партбөлүк партия-комсомолдуң 1 белүү, улусчу контрольдуң түр постулары, депутат болуу ажылдап турар. Олардан Ак-Чыраада механизастаттынган бригадада И. Дирчинчап, № 4 хойжу бригадада С. Байыр-оол удуртқан партбөлүктерде ажыл организастыг, идепкейлиг чоруп турар. Бригадалар, звеноолар аразында социалистиг чарышты чедиг хонуктап түңнээр. Бирги черни алган бригадага шилчиир Кызыл тукту болгаш 50 рубльди, ийиги черни алгаларга шилчиир вымпелди база 50 рубльди тыпсып турар. Күш-ажылчы алдар тугун эң эки көргүзүүлүг механизаторларга, аът-биле сиген кестирикчилериниг алдаржыдып көдүрүп турар. Чарыштың түңелдерин хөйге көскү болдуры-биле агитхүүдустарны, «Чаңыктарны» бригадаларга үндүрүп, чедиг хонук саныңда түңелдерни чаартып турар.

Чугула кампания үезинде хөй-иитиниң корум-чурумун хайгаарап, организастыг хемчеглер алыры-биле көдээ Советтиң күүскомунуң даргазы Г. Ч. Тойбаа удуртқан үш кижи составтыг комиссияны, совхоз директору баштаан беш кижи составтыг мал чемн белеткээринге штавын тургускан. Бригада, агрегат-механизм, кижи бүрүзүнүң чедиг хонукта, хүнде нормазын тодаратқан, бригадалар топтеринге аскан. Ол ышкаш совхозтуң контора чаппарадынга, ореге бүрүзүнге планныг онзалдаларны берип, неделя саныңда түңнеп турар.

Бо бүгү организастыг хемчеглерниң түңелинде совхоз август 10-га чедир 1330 тонна сигенни белеткеп, планын 40 ажыг хуу күүсеткен.

Мал чемниң белеткелин эрткен чылдың деңелинден кудулаттазының бүгү хемчеглерин ап турган, планны ажыр күүседир сорулга салынган. Совхоз районнуң совхозтарының аразында чарышка багай эвес түңелдерлиг киржип эгелээн. Августуң эгезинде үндүрген чедиг хонук түңнели-биле сиген кезилдезиниң темпиин өзүлделиг болган. Бирги черни № 4 хойжу бригада (бригадири С. Спартак, партбөлүк организакчызы С. Байыр-оол) эллээн. Бригада планының чартык кезиин күүседип апкан. Ийиги черни № 2 хойжу бригада (партбөлүк организакчызы К. Ыпаалай) эллээн. Бо бригада районда хойжу бригадаларның мал чемн белеткелиниң таласы-биле чарыжында база эки тургузуглуг болуп, шилчиир Кызыл тукту чаалап алган.

Мал чемниң белеткекчилериниң № 4 хойжу бригадада төве-биле сиген кестирип база бөлдүрүп турар С. Даш-оол, Д. Балдыр, Ак-Чыраада механизастаттынган бригаданың аныяк механизаторлары А. Сагды, Ч. Чурук, С. Даш-оол, хол-биле сиген кестирикчилери Б. Борбак-оол, Д. Дамды-оол, хойжулар С. Спар-оол, Л. Комба, Ш. Чигжит С. Ыпаалай олар хүн үлүүн 110—115 хуу күүседип, мактатқан.

Район иштинден белеткээн сигенни кыштагларже сөөртүрүн организастаан. Ак-Чыраадан сиген сөөртүр 2 автомашинаны турум быжыглаан. Будук-бүрү белеткээр сигенчилерден тургустунган 26 кижи составтыг звено хүн нормазын үргүлчү күүседип, эки түңелдерлиг ажылдан келген. Олар бо хүнерге чедир 30 тонна будук-бүрүнү белеткээн. Будук-бүрү болбаазырадыр агрегаттың ажылдакчылары чоокку хүнерге чедир 20 тонна витаминниг сигеп далганын белеткээн.

Коммунист Б. Хорлуура удуртқан совхозтуң ажыл-агый коллективи, школа директору Мижит-оолга удуртқан школа коллективи, көдээ Совет секретары В. Күнчүүне удуртқан коллектив, районнуң кижи эмнелгезиниң ажылдакчылары 22 тонна эки шимнарлыг сигенни совхозка белеткеп берип, дужаалган.

Совхозтуң девискээринде кезип болгу дег сигенниерни бо хүннерде дооскаш, № 2 механизастаттынган бригададан өске бригадаларны Ак-Чыраажже чорудар бис. Ак-Чыраадан ниитизи-биле 1000 тонна сигенни белеткеп алыры көрдүнген. Ам ында 300 тонна ажыг сигенни кезип, ажаагган.

Чамдык кылдынган ажыл-дар-биле чергелештир четпестер бисте хөй. Чижээ, бода мал бригадазы (бригадири Н. Чоксум, партия организациязының секретары Б. Азыраа) мал чемниң белеткелинге инек кадарчыларын четче хаара туттаан. Будук-бүрү белеткелинге саанчыларның киржилгезин кошкак. Чылгы бригадазы (бригадири коммунист Д. Соян) 30 тонна сиген белеткээр тургаш чоокку хүнперге чедир-ле чаңгыс-даа тоннаны кылбаан. № 3 хойжу бригадада (бригадири В. Тойбаа, партбөлүк организакчызы Б. Бегзи) хойжулар мал чемниң белеткелинге четче хаара туттунмаан, куш-ажылды ында кошкак организастаан. Суурда урутлар, сады, совхозтуң бухгалтерия аппарады будук-бүрү белеткээр планын күүседиринин дүргеп хемчеглерни албайн турар. Бо айтырыгларны совхозта мал чемн белеткээринин штавынга чугаалажып көргеш, негелдеп шыгыы тургускан.

А. БАРЫМ,
Эрзин районнуң «Чаа орук» совхозта партком секретары.

ОМСК: ТЫВАНЫҢ МАЛ ЧЕМИНИҢ БЕЛЕТКЕЛЧИЛЕРИНДЕ

I. НАЙЫРАЛ, ДУЗАЛАЖЫЛГА

СЭКП обкому Тыва АССР-ниң коммунистеринге, комсомолчуларынга, бүгү ажылчы чоннарынга Кыйгырыын хүлээп алгаш, оларны мал чемниң белеткелинге идепкейлиг киржиринче кыйгырган.

Оон-биле чергелештир СЭКП обкому, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели Омск областче савац белеткээри-биле чамдык районнарның совхозтарының ажыл-ишчилерин чорударын шиитпирлээн. Уя ажыл-агыйларның толээлекчилери Омск областка чеде бергеш, савац белеткелии кидиң түлүк чорудуп турар үеде СЭКП об.комунуң пропаганда болуу аңаа баргаш, мал чемн белеткээри-биле чеде берген ажыл-ишчилерге солуп лекция, беседаларны кылып, агитхүүдустарны, мурнакчыларга тураскаатқан хана солуннарны үндүрүп, төрээн черинден ыракта ажылдап турар чаңгыс чер чурттугларын күш-ажылче хей-аът киирген.

Шынаа-ла олар аал-оранындан 2 муң ажыг километр ырак черде ажылдап турар болдулар. Ажыл-агыйларның машина-техника-биле чепсеглеген колонназы Кызылдан үнеш, 7 хонуң чораап, Омск областка четкен болду. Ынчангаш бистер СЭКП обкомунуң пропаганда болуунуң кежигүнүнери база оларның эрткен оруун тавармын чораап аңаа четтивис.

Тывадан үнеш, акы-дунма кожавыс Хакас автономнуг областың девискээрин эрткеш, Красноярск крайлаапп, Новосибирск областы тавармышаан, Казах ССР-ниң Павлодар областын эрткеш, ам кээп Омск областың девискээрине келдивис.

Эртип келген оруувустуң бир опазагай чүвези—кайы-даа улуг хоорайже кирер мурнунда КАИ-ни эртип турдувус. Орук-чиркти билбес болгаш барган черивистиң КАИ дузалажылганың быжыг ковурүү салдынганынга өөрүп чордувус.

Барыын-Сибирьниң оргулажының мурнуу чүгүнде Иртыш хемниң ортаакы агымында Омск областың девискээри 140 муң квадрат километр черде чаптыган. Бо болаа Сибирьниң эң улуг дээн үлетпүрүг, көдээ ажыл-агыйы хөгжээн черлериниң бирээзи. Эң ылангыя көдээ ажыл-агый мында кончуг сайзыраан. Областың төвү—Омск хоорай — чурттакчы чоннуң талазы-биле Совет Эвилелиниң эң улуг хоорайларның бирээзи. Көдээ ажыл-агыйын сайзыратып, бедик көргүүтлерни чедип алганы дээш Омск областы Ленин орден-биле шаңнаткан.

Омскиге чеде бээрикеже, мал чемн белеткээринге талазы-биле бистиң республиканың область штавының удуртукчулары чаңгыс чер чурттугларывыс кайда-кайда хову-шөлдерден демир-орук станцияларынче төрүүр, оон 260 ажылдакчыларындан ам чоруур оруувусту айтырарывыска, олар бисти омак-хөглүг уткуп ап, пайыралчы бөйдәлбиле чугаалажып, орукту күзелдин-биле айтып бербишаан. Тывадан машиналарывыс маркаларын контур эки билир апраганын чугаалап турдулар.

Ол шынаа-ла ынды. Бистер ынаар бар чыткаш, Омскиден Тываже углаан машиналарга орук ара доктаамал ужуражып чордувус. Ынчангаш Омск биле Тываның аразы бот-боттарындан ырак-даа болза, кады ажылдажылганын, ажылдап турарын биске таныштырдылар. Тываның 42 совхозтарындан барган мал чемниң 1 муң чыгыы белеткекчилери областың дөрт улуг районнарында ажылдап турар болдулар.

Эң-не баштай Марьяновка районда ажылдап турар бригада-болуктерге чеде бердивис. Ол Омск хоорайдан 60 километр черде болду. Ында ажылдап турарлардан «Шамбалыг» совхозтуң мал чемниң белеткекчилери оскелерни мурнап турар болдулар. Олар 300 тонна савап пресстеп алыр хүлээлгезин бүрүү-биле дооскаш, ам ону тонназын бө хүнперге чедир автомашинаже үндүрген, Абаканче чорудупканнар.

Шак ындыг чедиишкинин канчап чедип алганын шамбалыгжыларның бригадири Владимир Ховалыгдан айтырарывыс:

— Бир-ле дутаарында сеткилимниң хапызындан чугаалавсан каап турар чүвем чүл дээрге — Тывадан барган мал чемниң белеткекчилерин Омск областың ажыл-агыйларының партия, совет ажылдакчылары чылыы-биле уткуп ап, ажылдарывыска бүгү-ле таарымчалыг байдалдарны тургузуп бергенинге өөрүвес аргавыс чок. Чылыг, чырык удуур чер ажылдаарынга, дыштанырынга таарымчалыг байдалдарны тургускан. Ынчаче аймаа база эки. Ынчангаш биске оңдуктериве шак мынчаар дузалажып турда канчап багай ажылдар боор. Бүгү күүжүвүстү, арга-дүржулгавысты ажыглап, эртен эртеден дүшениниң 1—2 шакка чедир савацны прессте турдувус.

Ол ажылга Григорий Лоржу, Георгий Карачаев, Кюкоол Даржаа, Бады-Чыргал Куулар, Дөртен-оол Ондар болгаш өскелер-даа хүн бүрүде боттарының хүлээлгезин 180—200 хуу күүседип турарлар — деп, бригадир чугаазын төнүдүр.

Бистин барган хүнүвүстө шамбалыгжылар Лузино деп демир-орук станцияжыже пресстээн савацны сөөртүп, кидиң-түлүк ажылдаан турдулар. Оларның-биле кады чаңгыс черде ажылдап турар өске ажыл-агыйларның мал чемниң белеткелчилерн «Шамбалыг» совхозтуң ажылчыннарының үлегерин эдерип, олардан чыдын калбас дээш база-ла бедик кодурлүүшкүнүг ажылдап турар болдулар.

В. ЧАДАМБА.

ЧУРУКТАРДА: «Шамбалыг» совхозтуң мал чемн белеткекчилериниң сөөлгү чедиг хонуктуң түңнели-биле шилгараан ажылчыннар Б-Ч. Куулар, Ч. Ховалыг (үстүнде); олла ажыл-агыйның чолаачызы Дадар-оол Ондар (ортузунда чуруктa) шөлден демир-орук станциязынга чедир 30 километр ырак черге хүнде 14—18 рейстн кылып турар; пресстээн сигенни вагоннарже чүдүрүп турары.

Авторнуң фотолары.

АКЫ-ДУҢМА ӨГ-БҮЛЕДЕ

СЫКТЫВКАР. (СЭТА). Коминиң эрте-бурун черинде—улуг байырлал. Ол автономнуг республика тургустунганыпдан бээр 60 чыл болганын демделээп. Августуң 21-де СЭКП обкомунуң болгаш Коми АССР-ниң Дээди Совединиң байырлыг хуралы ол төвүлүг хүнге тураскаатпышаан.

СЭКП Төп Комитединиң, СССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш СССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң байырлыг чагаазын хуралдың киржикчилери адыш часкаашкыны-биле уткуп-хүлээп алганнар. Оны партилыг Коми өбкомунуң бирги секретары Н. П. Морозов номчаан.

Алдан чыл иштинде автономнуг республиканың чедиг алган чедиишкиннериниң үнезинин партияның хүн бүрүде сагыш салышкыны, улут орус улустуң, Совет чурттуң бүгү улустарының акы-дунма дузаламчызы боон турарын хуралга демделээп. Соңгу чүктүң черинде чедиг улуг-улуг хоорайлар болгаш хоорай хевирлиг 58 ажылчын суурлар туттукган. Нефтинин, газтың, торфуң-даштың, маштың ажылдан кылып, сөөртүр комплексилерни тургускан. Коми АССР чурттуң Европа талазының чугула одалга-энергетиктиг базазы апарган. Көдээ ажыл-агыйда, культурада болгаш эртемде улуг чаартылгалар болган. Экономиктиг, социал болгаш культурлуг тургузуушкунга улуг чедиишкиннерни дээш автономнуг Республика Ленин, Октябрь революциязы болгаш Улустарның найырал орденнер-биле шаңнаткан.

Коми АССР-ниң ажылчы чоннары он бирги беш чылды бүзүрелдин-биле эгелээн. Олар партияның XXVI съездизиниң салган сорулгаларын шиитпирлээринге төлептиг үлүүн киирериниге шиитпирлиг.

Хуралдың киржикчилери СЭКП ТК-га, СССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунга, СССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниге байырлыг чагаазы хүлээп алганнар.

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Партийжи амыдырал

КИЧЭЭНГЕЙНИ— ЭГЕ ЗВЕНОЛАРЖЕ

Партияның цех организациялары болгаш партбөлүктер будурулгениң аң чугула участоктарында база бригаларда ажыл-ишчилер ортузунга партийжи салдарны күштелдирип, ажылдың ажыктыын болгаш шынарын бедидеринче, планныг сорулгаларны күүседиргече оларны мобилизастаар болгаш оларның ортузунга коммунистиг кижизидилгени күштелдиреринге дайынчы звеноолар болуп турар. Республикада аң улуг тудуг организацияларының бирээзи —«Тыва тудуг» трестиң партюмоунуң учёдунда хөй коммунистерни болгаш СЭКП кежигүүнге кандидаттарны партияның 11 цех организацияларының 5 партбөлүктер каттыштырып турар.

Сөөлгү чылдарда мында партия организацияларының структуразын экижидер, оларның дайынчы арга-шинээзин бедидер, тудуг будурулгезинин чугула черлерийе коммунистерниң күжүн таарыштыр тургускан, коллективтин күжүн будурулге сорулгаларын күүседиргиже моңнээн. тудугжулар ортузунга идей-политиктиг ажылды бедик деңнелге тургускан.

Ынчалзажок ниитизи-биле алыр болза, бо улуг тудуг трезинде будурулгечи сорулгаларны шинтирлээринге база ажыл-ишчилерниң коммунистиг кижизидилгезинии айтырыгларын сайгарып көөрүнге партком бодунуң эргезинде чамдык цех парторганизацияларының болгаш партбөлүктерниң ролюн база дайынчы арга-шинээзин бедидерин чедип ап шыдавазын. Эрткен чылын болгаш бо чылдың бирги чартыында партком хуралынга ниитизи-биле партиянын чаңгыс-даа цех организациязының болгаш партбөлүк ажылының дугайында отчёт-даа, дыңнадыгдаа албазын.

Партия организацияларына чаа кежигүнер немешпеен тудум, оларның дайынчы шинээзи бедик, коллективке партийжи салдар күштүг болур болгай. Ынчалзажок мында хөй мурнакчы тудуг ажылчыннарлыг, партийжи хүрээленин немеп өстүрер базалыг 11 цех парторганизацияларның 45 хуузу бо чылдың бирги чартыында өспээн. «Кызыл үлетшүр тудуг», чер ажылдары кызыр, № 81 тудуг эргелеринде, Кызылдын автобаазазында, «Восток сантехмонтажтыц» КМК-зында парторганизациялар ол үениң дургузында чаңгыс-даа кижиниң СЭКП-ге хүлээп албаан. Партком ның эргезинде цех парторганизацияларының 6-зында коммунистерниң саны дыка экээн. Парторганизацияларда болгаш партболүктерде коммунистерниң түс-түзу-биле беседалажыр, хуралдарга, партбюроларга оларның дыңнадыгларын алыры ышкаш, партийжи ажылдың чугула хевирин ажыглавайн келген.

Коммунистерниң болгаш ажыл-ишчилерни инжизидериниң школазы партия хуралдарын мында чамдык цех парторганизациялары дүвүдалаш-биле белетеэзэш, ёзу барымдаалап эрттирип турар фактылар база бар. Чижээ, чер ажылы кылыр, № 81 тудуг эргелелдеринде болгаш ееске-даа партия организациялары бо чылдың бирги чартыында 2—3 хире партхуралдарны эрттиргилээн, а Кызылдың автобаазазында, «Востоксантехмонтажтың» КМК-зында парторганизацияларның хуралдар эрттирген протоколдары тывылбаан. «Кызыл тудуг» база будурулге-техниктиг четчелээшкин эргелелдериниң участоктарында, бригалаларында партбөлүктерниң ролюн чогуур деңнелге чедир бедидип шыдаваан.

Партком-даа, чамдык цех парторганизациялары дүвүдалаш-биле массалыг мергежилдиң ажылчын кадрларын, инженер-техниктиг ажылдакчыларны бижиглаар, даандырган ажыл-херек дээш оларның харысалгазын база күүсекчи чурумну күштелдирер талазы-биле ажылды чогуур деңнелге чедир тургуспаан. Ооң үжүрүдан оларның аразында ажылдан үнер, нирер чорук хөй. Прогулдун саны эвээжеэзэн. Эрткен чылын ниити треске прогулдун саны 4344 кижи-хүнү болган. Ооң аңгыла аңгы-аңгы тудуг участоктарында күш-ажылды организастаанының деңнели чавыс, тудугжулар тудуг материалдары чогундан, азы оңу чедир бербээнинден ажыл чок аңаа турар таварылгалар хөвар эвес. Ол бүтү трестиң тудуг-монтаж ажылының планын күүседиргеге багай салдарны чедирип келген.

Ниитизи-биле алырга, партияның чамдык цех организацияларының, партбөлүктериниң нижилер-биле болгаш идеологтуг база политикизандилгелиг ажылында шыңгыы четпестер бар. Парткомнуң талазындан четпестерни шалыпкын чайладыр, эки ажылдыг парторганизацияларын, партбөлүктериниң ажылының дуржулгазын ниитилештирип, нептередир талазы-биле хемчеглерни албайн келген. Ону кылыр аргалар база күш парткомда бар болгаш четчир.

Партияның хайынчы эге звеноларыңче СЭКП-ниң XXVI съездизи база катап улуг кичээнгейни салган. Ол съездиге СЭКП Төп Комитединиң Отчёт илеткелинде мынча дээн: «Коммунистиг тургузуушкунуң улуг болгаш хөй хевирлиг сорулгаларын шинтирлээринге бирги чергенин ролю партия эге организацияларына хамаарыжыр». Ынчангаш партияның цех организацияларының, партбөлүктерниң ажылын улам идепкейжидип, оларже доктаамал кичээнгейни салыры «Тыва тудуг» трестеп парткомдан негеттинип турар.

С. ОНДАР,
СЭКП обкомунуң инструктору.

ДОКТААМАЛ КОНТРОЛЬДААР

ССРЭ-ниң Дээди Советиниң 1979 чылда болган сөңгүлдаларда ССРЭ-ниң Дээди Советиниң депутаттарынга сөңгүкчуларның киирген чагыларындан 288 чагыны, РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Советтеринге 1980 чылда болган сөңгүлдаларда РСФСР-ниң Дээди Советиниң депутаттарынга киирген чагыглардан 24 чагыны. Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутаттарынга киирген чагыглардан 193 чагыны күүседири-биле хүлээп алган болгаш оларны боттандырар талазы-биле хемчеглерни ажыдан кылган база бадылаан турган.

Республиканың министерстволары, комитеттери, ведомстволары болгаш улус депутаттарының районнар база Кызыл хоорай Советтериниң күүсекчи комитеттери ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң «Сөңгүкчуларның чагыглары-биле ажылды организастаар дугайында» Чарлыңга болгаш Тыва АССР-ниң Конституциязының чогуур үүлдерияге дүүштүр ССРЭ-ниң, РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Советтерииң депутаттарына сөңгүкчуларның киирген чагыларын күүседиран организастаар талазы-биле чугула ажылдарны кылып чорутқан. Сөңгүкчулар чагыларын күүседири-биле холбашкан айтырыгларны төп албан черлерииң коллегияларына, Советтерниң күүскомнарының хүвалдарына, Тыва АССР-ниң Министрлер Човуделиниң Дергазының оралакчыларының чанында човулел хуралга улаа-дараа сайгарып көрүп турар.

Сөңгүкчуларның чагыларының күүселдезинде республиканың экономиктиг болгаш социал-культура тургузуушкунуң планнаарда ажылчы чонларның хереглелдерин улам долу барымдаалаарының аргазын берип турар болгаш планнарны чедишкинниг боттандырарына улуг идиглиг болуп турар. Ол дутайын республиканың үлетпүр будурулгелериниң бирги чартык чылда продукция сайгарарының планын чедишкинниг күүсетпеп, планнан ажыр эзээн хөй рубль түңнүг продукцияны будургени, кедээ ажыл-агый продукциязын будурериниң болгаш күрүнеге садарының чартык чыл планнары эки күүсеттинген болгаш күрүнеге саткан продуктуларның хемчээли эрткен чылдың ол үеэниден хөй болуп турары херечилеп турар. Улус өөредилгези, кадын камгалалы, культура улам хөгжөө, човуун ажылдаарынга, чурттаарынга болгаш дыштагылгазынга эки үүлдер эвээш эвес кылдынган.

Моон-биле чергелештир министерстволарның, ведомстволарының болгаш чер-чер Советтериниң талазындан сөңгүкчуларның чагыгларын күүседир ажылды организастап турарында улуг четпестер амдаа бар болуп турар. Чамдык чагыглары боттандырарынга материалдыг, сан-хөө болгаш куш-ажыл курлавыларының бар аргаларын бәрымдаалавайн хүлээп алган. Моон үжүрүнда амгы үеде Дээди Советтериниң депутаттарына киирген алээп хөй чагыларны күүседириниң аргазы барык чок болуп турар. Чамдык министерстволар, комитеттер, ведомстволар чагылар күүселдезинче чогуур кичээнгей салбайн турар, а Советтериниң күүскомнары бо ажылды контрольдаар талазы-биле боттарының эргелерии ажыглавайн келген.

Культура министерствозу күүседири-биле аңаа даандырган 7 чагыгы, оларны күүседириниң аргазы бар болгаш капитал салыышкын неңегеттинмос турдаёа, мынча даор боттандырыы эгелевээн. Мелиорация болгаш сут ажыл-агый министерствозу чаңгыс-даа чагыг күүсетпээн. Чамдык чагыларны, оон иштинде Хандагайтыга, Чадаана хоорайга, Каа-Хем ажылчын суурга канализацин болгаш сут дамчыдар четкилер, Чадаанага гостиница турлары ышкаш чагыларны күүседирип Чурттагга-коммунал ажыл-агый министерствозу үзамдыктырып келген. Сөңгүкчуларның чагыларында киргеп объектилерии «Тыва кодээ тудуг» трест коңчуг четпес тудуп турар. Трестиң болгаш Кызыл райкүүскомнуң кошкак ажылдаавы-биле ол райондан киргеп үш чагыг эрткен чылшта күүсеттинмээнинден он бирги бөш чылче шилээн. Ынды шилчилелер чүгле чагыларыны хуусаазында күүседирип сөңгүүрадып турар эвес, харын дараазында чагыларны боттандырарынга шаптыктап турар.

ССРЭ-ниң, РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Советтериниң депутаттарына сөңгүкчуларның киирген чагыларының күүселдезиниң байдалы болза, оларны күүседири-биле даандырган министерстволар, комитеттер, ведомстволар болгаш Кызыл хоорай, районнар Советтериниң күүскомнары бо ажылда бар болуп турар четпестерни дарый чайладыр болгаш күүседири-биле хүлээп алдынган чагыларның күүсеттинген чарын магылаар чогуур хемчеглерни алырын негеп турар. Тыва АССР-ниң Министрлер Човудели бо айтырыгны чоокта чаа чугаалажып көргеш, «Сөңгүкчуларның чагыглары-биле ажылды организастаар дугайында» ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Чарлыында негелделерге дүүштүр организастаар ажылды улам сайзыраигайыдарының, чагыглар күүселдезин министерстволар, комитеттер, ведомстволар болгаш чер-дер Советтериниң күүсенин комитеттери доктаамал контрольга алган турарының эргежок чугулазын айыткан. Чагылар күүселдези-биле холбашкан бүгү айтырыгларны шалыпкын болгаш тодаргай шинтирлээрин оларны күүседириге ламаарыглалыг черлерден негээн.

Чагыглар күүселдези

СТУДЕНТИЛЕРНИҢ ТУДУГЖУ ОТРЯДТАРЫНДА

Тудуг мастери Тараачы Саян-оол студентилерниң тудугжу отрядын удуртуп турар. Ооң отрядының сургууулдары Кызылдың № 4 профессионал-техниктиг училишезинде өөренип турарлар.

Ол училищеңиң ниити чурттагга бажыңын найысылалдың Тока аттыг кудумчузунда тудуп эгелээн. Күш-ажылчы семестрде маңаа 40 ажыг сургуул 24 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылыр.

ЧУРУКТА: Кызылдың № 4 профессионал-техниктиг училищезиниң тудугжу отрядының сургууулдары. Ортузунда тудуг мастери Тараачы Саян-оол.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ҮР ЭДИЛЕЛДИГ БОЛЗУН ДЭЭШ

Гродноның кардан өзектери кылыр ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг заводунуң ажылчыннары «Кировец» деп трактороның артык крестовиналарын бир комплектиге сес турар чүвени ийи кылдыр кылтап, чемеледир туржук өөрүп четтиргишкиннииг сестерии дыңнаанар. Оон чылдагаанын чүл дээрге, партияның отчетсөңгүдалыг хуралынга кезектерни үр адилээр дугайында хүлээр алган доктаалды боттандырарынга ол кезектер улуг идигии берген.

Мурнунда ол кезектер доран үрелгеш, механизаторларның ажылынга эвээш эвес уржуктарны таварыштырып турган. Четчелеттинген кылыгларны үр хуусаалыг болдурарының программазыч ажылдан кылгаш, будурулгении парткому ажылдың шинтирлиг участоктарынче коммунистерни чорудуп, продукцияның шынарының талазыбле хөй-ниити өөрүлдезин организастаан.

Ук өөрүлдеге киржин тура, будурулгениң специалистери болгаш чаартыкчылары чамдык четпестерни эскерип, кыпгазынга эки үүлдер эвээш эвес кылдынган.

Моон-биле чергелештир министерстволарның, ведомстволарының болгаш чер-чер Советтериниң талазындан сөңгүкчуларның чагыгларын күүседир ажылды организастап турарында улуг четпестер амдаа бар болуп турар. Чамдык чагыгларны боттандырарынга материалдыг, сан-хөө болгаш куш-ажыл курлавыларының бар аргаларын бәрымдаалавайн хүлээп алган. Моон үжүрүнда амгы үеде Дээди Советтериниң депутаттарына киргеп алээп хөй чагыларны күүседириниң аргазы барык чок болуп турар. Чамдык министерстволар, комитеттер, ведомстволар чагылар күүселдезинче чогуур кичээнгей салбайн турар, а Советтериниң күүскомнары бо ажылды контрольдаар талазы-биле боттарының эргелерии ажыглавайн келген.

Культура министерствозу күүседири-биле аңаа даандырган 7 чагыгы, оларны күүседириниң аргазы бар болгаш капитал салыышкын неңегеттинмос турдаёа, мынчага даор боттандырыы эгелевээн. Мелиорация болгаш сут ажыл-агый министерствозу чаңгыс-даа чагыг күүсеттинмээн. Чамдык чагыларны, оон иштинде Хандагайтыга, Чадаана хоорайга, Каа-Хем ажылчын суурга канализацин болгаш сут дамчыдар четкилер, Чадаанага гостиница турлары ышкаш чагыларны күүседириң Чурттагга-коммунал ажыл-агый министерствозу үзамдыктырып келген. Сөңгүкчуларның чагыларында киргеп объектилерии «Тыва кодээ тудуг» трест коңчуг четпес тудуп турар. Трестиң болгаш Кызыл райкүүскомнуң кошкак ажылдаавы-биле ол райондан киргеп үш чагыг эрткен чылшта күүсеттинмээнинден он бирги бөш чылче шилээн. Ынды шилчилелер чүгле чагыларыны хуусаазында күүседирип сөңгүүрадып турар эвес, харын дараазында чагыларны боттандырарынга шаптыктап турар.

ССРЭ-ниң, РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Советтериниң депутаттарына сөңгүкчуларның киирген чагыларының күүселдезиниң байдалы болза, оларны күүседири-биле даандырган министерстволар, комитеттер, ведомстволар болгаш Кызыл хоорай, районнар Советтериниң күүскомнары бо ажылда бар болуп турар четпестерни дарый чайладыр болгаш күүседири-биле хүлээп алдынган чагыларның күүсеттинген чарын магылаар чогуур хемчеглерни алырын негеп турар. Тыва АССР-ниң Министрлер Човудели бо айтырыгны чоокта чаа чугаалажып көргеш, «Сөңгүкчуларның чагыглары-биле ажылды организастаар дугайында» ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Чарлыында негелделерге дүүштүр организастаар ажылды улам сайзыраигайыдарының, чагыглар күүселдезин министерстволар, комитеттер, ведомстволар болгаш чер-дер Советтериниң күүсенин комитеттери доктаамал контрольга алган турарының эргежок чугулазын айыткан. Чагылар күүселдези-биле холбашкан бүгү айтырыгларны шалыпкын болгаш тодаргай шинтирлээрин оларны күүседириге ламаарыглалыг черлерден негээн.

В. ШАРПИЛО,
СЭТА-ның корр.
Гродно.

ОЛ АРГА АЖЫКТЫГ БОЛГАН

Латвияның ажыл-агыйлар аразының «прогресс» каттыжышкыныңын ажык шөлдеринге 900 молдургаиы немей семиртвен, эм аңаа бир муң хирени азырап эгелээн. Ындыг арганы Прибалтикада ол каттыжышкының бир дугаарында ажыглаан. Амгы үеде ында мал бажының саны өөүп, мурнуидагы шөлдерни улгаттырып, чааларын тулуп турар.

Шөлдерни тудуп база аңаа азыраар малды шилип ап, оларның рационун таварыштырып тура, «Прогресс» Ростов областың, Украинаның малчыннарының байлак арга-дуржулгазынга дааиганнар.

Көвүдеп орар орулга болгаш аар өртектиг тудуглар кылырын кызырганындан ук каттыжышкын комбикорнар будурерии, аңаа шынарлыг немелделер кылырын чедимчелиг боттандырар болгаш чемгерилге пехтерии эдеририр, одарларны мелиорастаар арганы чедип алган.

Чемгерилгениң дуржулга шөлдери республикада ат-суглыг апарган. Чаа беш чылдың эгеэнинден тура районнарының барык бүгү ажыл-агыйлары боттарының шөлдерии эде дерип эгелээн. «Прогрессти» дуржулгазын баштай мыйыстыг бода мал өстүрер талазы-биле ажыл-агыйлар аразының каттыжышкынары ажыглап эгелээн.

П. МАНЬКО,
СЭТА-ның корр.
Бауска,
Латвия ССР.

ЧАРЫШТЫ ТҮҢНЭЭН

Чөөн-Хемчик район бөгүнге чедир тос муң 500 тонна сенажты, ийи муң хире тонна будук-бүрүнү, 265 тонна витаминниг сиген долганын белеткээн. Мал чемеринин белеткелии «Алдан-Маадыр», «Октябрь 30 чылы», «Тыва» болгаш «Чыраа-Бажы» совхозтар ееске ажыл-агыйлардан эки чорудуп турар. Оларда техника чажыглалы эки, сигенни арга-арыг иштинден, бугасумуинар болгаш оруктар кыдыындан хол кадыыры-биле кезип, болуп ап турар.

Будук-бүрү белеткелинге хоорай, суурлар чурттакчылары эки дузалажып, бир муң хире тоннаны белеткээн. Омск областа сабаң белеткээр бригада база бир муң тонна хире сеиажны тырып боодалдаан.

Мал ажылының продуктуларын будурериниң болгаш күрүнеге садарының планнарын чедишкинниг күүседири малдың кышка ажаалда-азыралын экижиткенинден кол хамааржыр дээрэнэ Чөөн-Хемчиктиң ажыл-ишчилери медереп билип, куженишкинниг ажылдап турар.

СЭКП райкомунуң бюрозу, райкүүском, көдээ ажыл-агый ажыллакчыларының профэвилел райкому болгаш ВЛКСМ райкому районда мал чемеринин белеткелиниң социалистиг чарыжының сөөлгү чедиг хонуунуң түңнелии үндүрген. «Тываэ совхозта Хеймер-оол Ондарның удуртканы механизастаттынган бригада дөрт хүн иштинде 605 тонна силосту салгаш, районнуң бригадалар аразында шилчиир. Кызыл тугун акша шаңналы-биле кады чаалап алган.

«Искра» совхозтуң витаминниг сиген долганы кылыр агрегадында Сат Шоочаның удуртқан коллективи чедиг хонуктса 20 тонна витаминниг долган белеткээр онаалдазын 55 тонна чедиргеш, АВМ коллективиндеп бирги черии ээлээн.

К. МААДЫ.

* * *

Бай-Тайга районнуң «Мурнакчы» совхозунуң коллективи СЭКП обкомунуң чарлаанны шалыпчы ийи айынга дүүштүр багай эвес ажылдап турар. Мал чеминиң белеткелиниң үеэинде район иштинде социалистиг чарышты 10 хонуктап түңнеп келген. Сөөлгү үшкү он хонуктарның түңнелинде бо совхоз 1 муң тонна сигенни, 140 тонна будук-бүрүнү, 150 тонна силосту белеткеп алгаш, район иштинде шилчип чоруур Кызыл тукту чаалап алган. Азы планныг онаалдазын 40 хуу күүсеткеп. Тукту СЭКП Бай-Тайга райкомунуң ийиги секретары Михаил Хевекович Сарыглар сигенчилерге байырланчыг байдалга тывыскан. Тукту хүлээп тура, совхозтуң директору Дадар-оол Комбуевич Салчак түвө чугаалаан, кызза чогуур планны 2300 тонна мал чемии кыска хуусаада ажыр күүсеткеш, туиту салбас дээш хол дыңнаг ажылдаарын бүгү сигенчилериин мурнундан бүзүреткеп.

А. КАНЧЫЫР.

ХЕРЭЭЖЕННЕРГЕ ДОЛУ ЭВЕС АЖЫЛ ХҮНҮ

Бистиң консультациявыс

Коммунистиг партия болгаш Совет чазак улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адыларында ажыллап турар ие херээженнер боттарының ажылын урутларын азырап, кижизидерибиле холбаар арганы тургузарынче доктаамал сагыш салып турар. Сөөлгү чылдарда урутларлыг херээженнериниң ортузунда таагыштыр тургускан график ёзугаар долу эвес шактыг ажыл хүнүнге азы долу эвес хүнүг ажыл неделязынга ажылдаар практика уламна делгеренгей апар чыдар.

ССРЭ-ниң Күш-ажыл күрковтедк, ВЦСПС болгаш ССРЭ-ниң Күрпланы урутларлыг херээженнерии долу эвес шактыг ажыл хүнүнге азы долу эвес хүнүг ажыл неделязынга хүлээп авр чурумнуң болгаш ажылдаар практиканы ууламна делгеренгей апар чыдар.

Мында дурумну хүлээп алган. Бо дурум ёзугаар урутларлыг херээженнерни долу эвес ажыл хүнүнге күш-ажыл хообүзуунуң ниити негелдёлеринге дүүштүр хүлээп алыр болгаш оларның күш-ажыл дептеринге долу эвес ажыл хүнүнге ажылдап турган деп онзалап айтыкан херээ чок. Долу эвес ажыл хүнүнге ажылдап киргеп урутларлыг херээженнериниң шалыңын ажылдаан шагын азы чүү хире ажылды кылып күүсетиниилеп барымдаалап төлеп бээр. Урутларлыг херээженнерии долу эвес ажыл хүнүнге хуусаазын тодаргайлап айтыкан ие иштинде хүлээп ап болуур. Чижээлээргё, уруу бир хар четкиже, өөредилге чыны доозулгуже дээш оон-даа өске.

Урутларлыг херээжеи кижини долу эвес ажыл хүнүнге хүлээп алган дугайында администрацияның үндүрген дужаалынга чүү хире үе иштинде ажылдаар хуусаазын, ажыл төлевирииңң хемчээлии, хүнде каш шак ажылдаарын, дыштаныр үезин болгаш ееске-даа байдалдарны тодаргай айтыр. Урутларлыг херээженнерни долу эвес ажыл хүнүнге улус ажыл-агыйының кайы-даа аймаларынга хүлээп ап болуур.

Долу эвес ажыл хүнүнге ажылдаар херээженнерниң ажылдаар хүн чурумун, дыштаныр шагын администрация, профэвилел организациязы-биле херээжеи кижиниң күзелии бәрымдаалап тургузар. Ынчаарга долу эвес шактыг ажыл хүнүнге ажылдаары-биле кирген херээжеи кижиниң бир хүнде, азы эзлчегде ажылдаар үези 4 шактан эвээш болбас ужурлуг: 5 ажыл хүнүг неделяда ниитизи-биле 20 шактан, а 6 ажыл хүнүг неделяда — 24 шактан эвээш болбас.

Долу эвес ажыл хүнүнге урутларлыг херээженнерни моон адаанда хүн чурумунга хүлээп ап болур:

Неделяда ажылдаза чогуур бүгү хүнниериң ажыл шактарын кызырар, ниэан херээжеи кижиниң неделяда ажылдаар ниити шагы — 5 ажыл хүнүг неделяда 20 шактан; а 6 ажыл хүнүг неделяда — 24 шактан эвээжевес ужурлуг;

Неделяда ажылдаар хүннерии кызырган, а ажылдаарыбиле арттырган хүнниериң шактарын долузу-биле ажылдаар. Чижээлээргe, 6 ажыл хүнүг неделяны 3 хүн ажылдаар кылдыр дугурушканда херээжеи кижи хүнде-ле 7 шак ажылдаар. А неделяда ол ниитизи-биле 21 шак ажылдаар.

Хүнде эзлчеглиг ажылдаар шагы-биле неделяның ажыл хүннерин катай кызырган ажылга хүлээп ап болур. Чижээлээргe, 5 ажыл хүнүг неделяны 4 хүн кылдыр, а хүнде (эзлчээнде) ажылдаар үезин 5 шак чедир кызырып болур. Бо таварылгада херээжеи кижи неделяда 20 шак ажылдаар. Бир эвес херээжеи кижи хүнде (эзлчегде) 4 шактан ажыр ажылдап турар болза, оларның чемеиирииге болгаш дыштанырынга чугула чапсарларны бээр. Чапсарлаан үезии ажыл шагынга киир саналас.

Уруг эмзирер иелерге, бир хар четпээн урутларлыг херээженнерге уруг эмзирериие чапсарларны 3 шак болгаш-ла 30 минут чедир бээр. Бир эвес херээжеи кижи бир хар чедир назылыг 2 болгаи оон хөй урутларлыг болза чапсарны 1 шак чедир узалыр болгаш шак мыиды чапсарларны ажыл шагынга киир саналмышаан, ол үеиин ортумак шалыңын төлеп бээр.

Долу эвес ажыл хүнүнде ажылдап турар урутларлыг херээжеинер долу ажыл хүнүнде турар херээженнер-биле бир дөмей, эзлчеглиг шөлэзлерии долу хемчээлге алыр. А шөлэз акшазын ажылдап ап турган шалыңын барымдаалап санап бээр.

Долу эвес шактыг ажыл хүнүнде азы долу эвес хүнүг ажыл неделязынга ажылдап турган урутларлыг херээженнериң ажылдаан үезии ниитя, үзүктелиишкин чок болгаш тускай эртеминиң айы-биле ажылдаан күш-ажыл стажыңга база ол ышкаш күрүне пенсиязын, күрүшеиің социал камгалалының дузаламчызын тыпсыр, тускай эртеминиң айы-биле хөй чылдар ажылдаан дээш алыр немелде төлевир база 13 дугаар ажыл төлевирии алырынга чугула стажка катай киир саналар.

А. АЖИ,
профэвилелдерии Тыва область човуделиниң юристконсультантызы.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

Бөгүн – РСР-ниң национал байырлалы – Румынияны фашистиг эжелелден хостаанының хүнү

ПОЛИТКҮҮСКОМ ХУРАЛЫ

БУХАРЕСТ. (СЭТА). Эштер Л. И. Брежневтиң болгаш Н. Чаушескуның Крымга ужуражышкынының түңнелдерии РКП ТК-ныи Политкүүскому чүүлдүг деп санаан болгаш бедии-биле үнелээн. Ол ужуражышкын румын-совет харылзааларының чогумчалыг база чаагай үре-түңнелдиг хогжүүрүнге чүгүлээ чаа чүүл, ийи партияларның, чурттарның база улустарның араазынга хөй талалыг кадыг ажылдажылгадың калбартырыгга, Румынияга болгаш Совет Эвилелинге социалистиг база коммунистиг пиитилелди тургузарынга, социализмнии, деп-шилгелиниң болгаш тайбыңнылыг шиитпирлээринге улуг салыышкын болган деп Политкүүском онзалап демделээн.

Ийи чурттарның удуртучу күштери болур РКП-ниң болгаш СЭКП-ниң араазынга харылзааларны калбартырыгга база улам бедик деңнелче көдүрериниг ийи партияларның болгаш күрүнелериниң удуртукчуларының шиитпирлиин Политкүүском бедии-биле үнелээн.

Бар аргаларны болгаш курлавырларны ажыглаарының аргазы-биле ийи чурттарның араазынга кадыг ажылдажылгапы база экономиктиг кооперастаашкынны хөгжүдер талазы-биле чедип алдынган дугуржуушкуннар Румынияның болгаш ССРЭ-ниң араазынга харылзааларының деңнилгезин хандырып турарын дыңнадыгда демделээн.

Делегей политиказының эң чугула айтырыгларының талазы-биле эштер Л. И. Брежневтиң болгаш Н. Чаушескуның араазынга саналга-оналдарның солчуушкунун, а ол ышкаш ужуражышкынга кылдыңган түңнелдериниң ужурдузазын Политкүүском онзалап демделээн. Делегей байдалының бакесираашкынынга удур демисежириниң тайбыңының, чавырлыышкынның болган кадыг ажылдажылганың, күрүнелер араазында мартылдаалыг айтырыгларны тайбың ёзу-биле шиитпирлээриниң, боо-чепсектерии, бирги эвлегеде ядролуг чепсекти кызыгаарлааринын, оларны эвдере бүдүрериң соксадырының, идегежир чорукту бижыглаар талазы-биле хемчеглерии боттандырарының политиказын катап эгелээриниң база улам-чылаарының эрге-ажыктарынга дүүштүр хөделиринің эргежок чугулазы демделеттиңген.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

Бөгүн – РСР-ниң национал байырлалы – Румынияны фашистиг эжелелден хостаанының хүнү

НАЙЫРАЛДЫҢ МОЖУЗУ

Ол можуну картадан дилээн херээ чок. Республиканың мурнуу чүгүнде ол чаа можуну тургузар дугайында докталлы РСР-ниң Күрүне чөвүлели чүгле бо чылдың эгезинде хүлээп алган. Можуның төвү Дунай хем чоогунда Джурджу хоорай болган (можунун ады база ыңдыг).

Социалистиг Румынияның хөй-хөй хоорайлары дег, Джурджу сөөлгү чылдарда шапкын хөгжээн. Маңаа тургап судно септээр бичии мастерскаяларны улуг верфь кылдыр эде дерээн. Чигиг заводунуң, хевис фабриказының, консерва комбинадының цехтериниң корпустары бедии үнген. Джурджу республиканың улуг үлетпүр төптериниң бирээзи апарган. Хоорайның хөгжүлдези акыдүмда социалистиг чурттарбиле, бир-ле дугаарында ССРЭ болгаш Болгария-биле ханы кады ажылдажылганы хүннерде киир бижиттинген. Аар машиналар болгаш дериг-херекседерниң румын-болгар бүдүрүлгези туттунган. Оон цехтери төрелдешкен ийи хоорайда — румын Джоджуда болгаш болгар Руседе турун турар. Заводту румын-болгар директорлар чөвүлели удуртуп башкарып турар. Ортумак болгаш ханы эвес өрүмнээшкиннерге дериглерии, металлургия, химия, нефтехимия үлетпүрлериниг янзы-бүрү машиналарны ында бүдүрүп үндүрүп турар. Бо беш чылда заводтуң үлам ынайгы хөгжүлдези көрдүнген.

Джурджу можуның демир-оруктарынга совет эмблемалыг цистерналарны болгаш вагоннарны бо-ла көрүп болур. Оларда бистиң чүртүвүстүң техниктиг дузаламчызыбиле туткан болгаш бо чылдың эгезинде ажыглалга киирген хлор-сода продуктуларының заводунуң кылыгларын чүдүргеп болур. ССРЭ бо заводка чогуур техниктиг документацияны, дериг-херекседерни берген. Нарын агрегаттарны аптеп тургузарынга совет специалистер дузалаан. Бүдүрүлгени тулуп тургузарынга Чехословакия болгаш ГДР үлүүн киирген. Төлевилээн күүзүнге четкенде завод чылда 200 мүн төнна каустиктиг содапы, 180 мүн төнна суук хлорну бүдүрер апаар. 20 чыл хуусаалыг дугуржүлга ёзугаар ол продукциянын дыка хөй кезиин Совет Эвилелинче чорудар.

—Хлор-сода заводунуң туунг шөлү румын болгаш совет химиктериниң дуржулга солчулгазының ачылыг чери апарган — деп, химия комбинадының чиигине директору Штефан Маня чугаалады.

Румын «Ромким» деп дашпыкы садыг бүдүрүлгезиниң директору А. Патрубани СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседазынга заводтуң демнешкен түдүү химия үлетпүрүнүң талазы-биле румын-совет кадыг ажылдажылганын, улай хөгжүлдезин көргүзүп турар болгаш социалистиг экономиктиг интеграцияның комплекстиг программазын амыдыралга боттандырарынга чаа балым болур деп демделээн.

В. КЛИМЕНКО,
СЭТА-ның корр.

Бухарест.

* * *

Румынияның найысылалы Бухарест беш чүс чыл ажыг харлыг. Ынчалзажок социалистиг хөгжүлдениң чылдарында хоорай эң чараш, чалыы хевир киргеп.

ЧУРУКТАРДА: Георгиу-Деж аттыг бульвар; Балта-Албэ районда хөөлбектерлиг сивер. В. Пушкареветиң фотолары. СЭТА-ның фотохрониказы.

СОВЕТ ИНИЦИАТИВАЛАРНЫ ДЕТКИП ТУРАР

СТОКОЛЬМ. Финляндияның «Суомен сосиалидемокраати» солуунуң корреспондентизиниң айтырыгларынга СЭКП ТК-ниң Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединин Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң харыыларынга айыткан совет саналдар Европаның сонгу чүгүнге айыыл чок чоруктуң айтырыгларын шиитпирлээринге Совет Эвилелиниң чогумчалыг чаагай туружуңун дугайында хереченилеп турар-дыр деп, Швецияның коммунистериниң ажылчын партиязының (ШКАП) баштаар черинин даргазы Р. Хагель СЭТА-ның корреспондентизинге медеглээн. Ол саналдар болза, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң көлүргени 1980 чылларда Тайбың программазының дөрт уламчылалы болуп, Европаның сонгу чүгүнге ядролуг чепсек чок зона болдурарынга орукту ажыдып турар.

Тайбың дээш, чепсеглениишкиннерни эвдере бүдүрериниг улур, Европаның сонгу чүгүнге ядролуг чепсек чок зонаны тургузар дээш шимчээшкин амгы үеде Швецияда болгаш өске-даа чурттарда калбарган. Политиктиг хөй партияларның, профэвилелдериниң, хереженнер болгаш аныяктар организацияларының төлөөлекчилери шимчээшкинге киржип турар.

Совет саналдар ол шимчээшкинге чаа идегин берип турар. Тайбыны быжыглаарынче кым ёзулуг чүткүп турарын, а чепсеглениишкиннерни эвдере бүдүрериниң оруу-биле кым бар чоруурун ССРЭ-ниң чаа саналдары тодаргай хереченил турар-дыр.

Тайбыны быжыглаар болгаш дүшкүүрлүг чорукту чавырыылдырар дээш Совет Эвилели чайгылыш чок демисежип турарын ол чаа инициативалар тодаргай бадыткаан — деп, Р. Хагель онзалап демделээн.

ХЕЛЬСИНКИ. Дем каттыштырган күжениишкиннер-биле тайбыны камгалаарынче болгаш илегелдиг хандырарынче ССРЭ-ниң Дээди Совединин «делегейниң парламентилеринге болгаш улустарынга» Кыйгырыын Норвегияның, Швецияның, Финляндияның тайбың талалакчылары бүрүн деткип турар деп, Сонгу Калоттуң Финляндияда комитединиң даргазы Таппо Синкала СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседазынга чугаалаан.

ССРЭ-ниң Дээди Совединин ол хүлээп алган документизи чавырлыышкыны быжыглаарынче, чугаалажышкынарны чоруларынче болгаш делегейниң кады ажылдажылгазын калбартырынче угланган политиканың тодаргай хереченил-дир деп санап турар бис деп, ол онзалап демделээн.

РИМ. Чер ортузу далайны тайбынның болгаш кадыг ажылдажылганың зоназы болдурар дугайында Л. И. Брежневтиң көдүрген саналын Италияның Шиза хоорайының мэри Луиджи Буллери бедии-биле үнелээн. «Болуңуң төөгүзү, экономиказы болгаш чаңчылдары бо далай-биле сырый холбаалыг хоорайның мэри кижи болганымда, Л. И. Брежневтиң ол саналын бүрүн деткип тур мен» деп, ол медеглээн.

ДУБЛИН. Ядролуг зайыңның кыжаныышкынынган кижи терелгетении камгалаар, чепсегленнишкиннерни эвдере бүдүрерин соксадыр сорулгабиле чугаалажышкынарны үргүлчүлээринче ССРЭ-ниң Дээди Совединин Кыйгырыы тайбының болгаш улустарның айыыл чок чоруунуң херээнге онза чугула ужурдузалыг болгаш чавырлыышкыны уламчылаарын Совет Эвилелиниң бирги чергелиг сорулгазы кылдыр санап турарын тодаргай балыткандыр деп, Ирландияның сураглыг хөй-нийти ажылдакчызы болгаш ядролуг чепсекти дуржуруп дээш кампаниянын секретары Патрик Комерфорд СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседазынга медеглээн.

Делегей байдалы чидиглеп-ген амгы үеде чугаалажышкынарны кылырынче кыйгырыг — чер кырынга тайбынны камгалаарының херээнге тодаргай салыышкын-дыр. Совет Эвилелиниң тайбың ол саналын делегейниң хөй-нийтизи, янзы-бүрү күрүнелерниң хоойлуудулга органнары калбаа-биле деткинр ужурлуг деп, ол онзалап демделээн.

ТОКИО. «Делегейниң парламентилеринге болгаш улустарынга» ССРЭ-ниң Дээди Совединин Кыйгырыын Японияда чагаай сеткилдиг бүгү кижилер бедии-биле үнелеп, изии-биле деткип турар деп, Японияның парламентизиниң үстүкү палатазының депутады Х. Сая «Ниссо синдзэн» солунга бижээн.

«Соок дайын» делегейде база катап өөскүп турар амгы үеде ССРЭ-ниң Дээди Совединин Кыйгырыы тайбың херээнге онза чугула ужур-дузалыг болуп турар. СЭКП ТК-ның Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединин Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң Кыйгырыгга киирген саналдарын АКШ болгаш Япония, Европаның чурттары кандыг-даа соңгаарладыышкын чокка хүлээп алыр үе келген-дир деп, Х. Сая медеглээн.

(СЭТА).

ПКАП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРО ХУРАЛЫ

ВАРШАВА. (СЭТА). Польшаның Каттышкан Ажылчын партиязының ТК-зының Политбюрозуның хуралы ыңда болуп арткан болгаш ПКАП ТК-ның Бирги секретары С. Каняның база ПУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. Ярузельскийниң ССРЭ-ге найыралдыг ажылчын аян-чоруунуң болгаш СЭКП ТК-ның Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединин Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев-биле чугаалажышкынарының түңнелдерии чугаалажып көрген.

Ол чугаалажышкынар польша-совет харылзааларга чугула болуулукуи болуп, партияларның болгаш улустарның араазында бүзүлбас найыралды бадыткаан болгаш ийи күрүнелериниң аку-дүнмакады ажылдажылгазын улам ыпай быжыглаарынга идиглиг болган деп дыңнадыгда айыткан. ПКАП-тың IX онза съездизиниң, шиитпирлеринии күүселдезиниң дугайында, марксизм-ленинчи партия болуп турар ПКАП-ты, Польшага социализмни быжыглаар талазы-биле ажыл-чорудулганың дугайында, чуртта антисоциалистиг кыжаныышкын-биле демиселдяя дугайында совет удуртулгага информастап дыңнаткан. Польшаның делегациязының ээлээп турузуп ПКАП ТК-ның Политбюрозу бүрүңү-биле түүлдүг деп санап көрген.

ПКАП ТК-ның III пленумун бо чылдың августуң төпчүзүнде чымыдырар дугайында шиитпир хүлээп алдынган.

ПЕКИН БИЛЕ ПРЕТОРИЯНЫҢ ЭВИЛЕЛИ

МАПУТУ. (СЭТА). Мурнуу-Африка Республика Гонконгтуң, Японияның, Таиландының, Мурнуу Көрейниң Сингапурнуң кампанияларын дамчыштыр Кыдат-биле халбак садыглажышкынны кылып турар. Ол дугайын даштыкы садыгның Мурнуу Африка ассоциациязының төлөөлекчизи Х. Баур Иоганнесбурггуң «Санди таймс» солуунуң арыныгында ажыы-биле бижээн.

КҮР биле Мурнуу-Африка Республика чүгле Гонконгту дамчыштыр безин чыл санында-ла нииги түңү 20 млн. доллар кирээ чарып турарын ол дыңнаткан. Ынчангаш ол республика кыдат баразыларны Африкага сайгарарының эң чугула девискээри апарган. «Кыдатта бистиң кайгамчыктыг эки кылдыр көрүп, мурнуу-африк бараанныры нүүлелдиңиле садып ап турар» — деп, Баур өөрүшкүүзүн чамырбайдан чугаалап турар. Кыдат Претория бодуунуң ишкүүтериниген кикельди, чести, акроргулчуунуу, хромну, өске-даа стратегтиг чиг-этти садып ап турар. Гонконгтуң «Фар истерн экономик ревью» журналының бижиң турары-биле алырга, даг херээниң болган Мурнуу-Африка Республиканың нефть продуктуларын кылып алырының Мурнуу-Африка Республикага ажылдап кылган аргаларынче кыдат шагда-ла чызаалап турган.

Расистер ол бүгүнүң орнунга боо-чепсекти, вольфрам рудазын, мөңгүн-суун, янзы-бүрү үлетпүр бараанкарын ап турар.

«Бистиң ийи чурттуң эргежүктары дөмей, шынгаш бистер боттарывыстың арабыска харылзааларны түгле боттарывыстың болгаш барын, түктүн чаагай чоруу дээш улам калбартыр ужурлуг бис» — деп, Иоганнесбурггуң «Ту зе пойнт» солуну бижиң турар. Пекин биле Преторияның харылзааларының сорулгазы — Африкага тускайлан күрүнелерге болгаш национал-хосталгалыг шимчээшкиннерге удур хоралакчы үүлгедиишкиннериин кылыры боол турар.

Парижте парлаттының үүнүп турар «Африк-Азия» солуунуң бижээни-биле алырга, КУРнуң чазаа Мурнуу-Африка Республиканың премьер-министри П. Ботеге «Анголаның чазаан дүжүрери-биле ону буураашкынга таварыштырар үүлгедиишкиннерии деткирин» аазаан боол турар. Анголага удур террористиг Унита дээр бөлүктүң баштыңнарының боттарының мининн турары-биле алырга, олар АКШ-тың, Кыдаттың болгаш Мурнуу-Африка Республиканың шагда-ла ажыралында турар. Ол ышкаш Пекин Намибияны хоойлу-дүрүм чокка эжелеп алган расистиг аг-шеригерге дузалаары-биле бодуңуң чөвүлекчилерии чорударын аазаан.

ПЕКИН БИЛЕ ПРЕТОРИЯНЫҢ ЭВИЛЕЛИ

МАПУТУ. (СЭТА). Мурнуу-Африка Республика Гонконгтуң, Японияның, Таиландының, Мурнуу Көрейниң Сингапурнуң кампанияларын дамчыштыр Кыдат-биле халбак садыглажышкынны кылып турар. Ол дугайын даштыкы садыгның Мурнуу Африка ассоциациязының төлөөлекчизи Х. Баур Иоганнесбурггуң «Санди таймс» солуунуң арыныгында ажыы-биле бижээн.

КҮР биле Мурнуу-Африка Республика чүгле Гонконгту дамчыштыр безин чыл санында-ла нииги түңү 20 млн. доллар кирээ чарып турарын ол дыңнаткан. Ынчангаш ол республика кыдат баразыларны Африкага сайгарарының эң чугула девискээри апарган. «Кыдатта бистиң кайгамчыктыг эки кылдыр көрүп, мурнуу-африк бараанныры нүүлелдиңиле садып ап турар» — деп, Баур өөрүшкүүзүн чамырбайдан чугаалап турар. Кыдат Претория бодуунуң ишкүүтериниген кикельди, чести, акроргулчуунуу, хромну, өске-даа стратегтиг чиг-этти садып ап турар. Гонконгтуң «Фар истерн экономик ревью» журналының бижиң турары-биле алырга, даг херээниң болган Мурнуу-Африка Республиканың шагда-ла ажыралында кыдат шагда-ла чызаалап турган.

Расистер ол бүгүнүң орнунга боо-чепсекти, вольфрам рудазын, мөңгүн-суун, янзы-бүрү үлетпүр бараанкарын ап турар.

«Бистиң ийи чурттуң эргежүктары дөмей, шынгаш бистер боттарывыстың арабыска харылзааларны түгле боттарывыстың болгаш барын, түктүн чаагай чоруу дээш улам калбартыр ужурлуг бис» — деп, Иоганнесбурггуң «Ту зе пойнт» солуну бижиң турар. Пекин биле Преторияның харылзааларының сорулгазы — Африкага тускайлан күрүнелерге болгаш национал-хосталгалыг шимчээшкиннерге удур хоралакчы үүлгедиишкиннерии кылыры боол турар.

Парижте парлаттының үүнүп турар «Африк-Азия» солуунуң бижээни-биле алырга, КУРнуң чазаа Мурнуу-Африка Республиканың премьер-министри П. Ботеге «Анголаның чазаан дүжүрери-биле ону буураашкынга таварыштырар үүлгедиишкиннерии деткирин» аазаан боол турар. Анголага удур террористиг Унита дээр бөлүктүң баштыңнарының боттарының мининн турарын-биле алырга, олар АКШ-тың, Кыдаттың болгаш Мурнуу-Африка Республиканың шагда-ла ажыралында турар. Ол ышкаш Пекин Намибияны хоойлу-дүрүм чокка эжелеп алган расистиг аг-шеригерге дузалаары-биле бодуңуң чөвүлекчилерии чорударын аазаан.

КИИР ТЫРТЫП ТУРАР

ГАВАНА. (СЭТА). Каттышкан Штаттар латин-америк чурттарыны экономика талазы-биле хожудангай болгаш ядыы-түреңги чорукту үзүткаарынга эргежок чугула аажок хөй акша-хөреңгини, боо-чепсекти угаан-бодал чокка, айыылдыы-биле эвдере бүдүрерииге оларны халапче чарыгдаарынче албадавышаан, киир тыртып турарын «Гранма» солун бижээн.

«Совет болгаш Куба кыжаныышкыны» дээр шаг-шаандаңга чүлчуруп келген хоозун чүүлдериниң дузазы-биле Вашингтон Латин Америкада шериг болгаш антикоммунистиг үүлгедиишкиннерии бүгү арга-биле кедерелип турар. Оон дузазы-биле болгунга дыңнангыр диктаторжу эргежатырагларны болгаш бодуңуң өске-даа эвилелчилерии янзы-бүрү хевирлерии мөөнгээриче албадап турар. Америк стратегтериниң, күзел турары-биле алырга, латин-америк диктатураларны милитаризастаар чоруң олар чүгле боттарының чурттарыныңң иштинде демократтыг шимчээшкиннерии базар аргазын улгаттырар эвес, харын база Каттышкан Штаттарның даштыкыда эргежажыктарын камгалаар рольду ойнаар арганы бээр ужурлуг. Чижээ, ол диптий чурттарының 1980 чылда шериг сорулгаларынга чарыгдаанны 8 млрд. долларның 30 хуусу оларның иштики дерзин аппарадыы күштелдиреринге, арткан түңнери — «даштыкы дайзынга» удур демиселге ажыглаар боо-чепсектерии садыг алырынга чарыгдаттынган.

Нейтроннуг албыстаашкынга удур

НЬЮ-ИОРК. Рейганның администрациязының нейтроннуг чепсекти долу хемчээлге бүдүрүп үндүрерии эгелээр дээш шиитпирии АКШ-тың Компартиязының Чиигине секретары Г. Холл кижи төрелгетении узуткаарының айыылын тургузуп турар ядролуг халапче базым кылдыр көрүп турар. Ол Чикагога хөй-нийтиниң митингизинге чүве чугаалаан, кижилерни өлүрер, хуу ончу-хөреңгини үүгледевейн, хевээр арттырар ыңдыг эраатанзыг болгаш бүрүн үзүткашкынның чепсекти чүгле капиталистиг пиитилел тургузуп болурун - демделээн. Америк атомнуг чепсек-биле чүс-чүс муң кижини үзүткаан турган Нагасакиниң таварышкан халавының 36 чылын кижи төрелгетен демделеп турганы, чогум-на ол хүн, нейтроннуг бомбаны Каттышкан Штаттарның бүдүрүп үндүрүп эгелээриниң дугайында чарлааны таварылга эвезин Г. Холл демделээн. Моон алгаш көөрге, АКШ-тың чагырыкчы бөлүктери бүгү делегейге боттарының арын-нүүр, ыят чогун болгаш делегейниң хөй-нийтизиниң савал-оналын тоомча чок көөрүн көргүскендир.

Г. Холл америк үзүстү нейтроннуг чепсекке болгаш АКШ-тың чазаанын чилитаристиг политиказынга удур калбак кампанияны чорударынче ыңгыртырган.

(СЭТА).

ПОЛИТИКТИГ КОРГУДУУШКУН

ГАВАНА. (СЭТА). Кубага удур политиктиг коргудуушкуну ыларынга Вашингтонуң ажыглап турары Гуантанамода шериг-далай базазынга америк далай чадаг шеригларын эккеп дүжүрүнге куба улус килеңнеп турар. АКШ-тың болгаш оон НАТО талазы-биле эвилелчилериниң «Оушн венчер-81» деп адаанны далай шериглериниң өөредилгези эгелээнии Пренса Латина агентилел дыңнаткан.

Каттышкан Штаттарның дүрүм чок ёзу-биле 1903 чылдан бээр эжелеп алган туразы Кубаның девискээринге — Гуантанамога ол шериг өөредилгези Кариб далайның хамаарышпас күрүнелериин коргудар дээш амгы америк администрациязының угланышкынын бадыткап турарын агентилел демделээн. Далай шериглериниң ол өөредилгези түс черге дүшкүүрлүг чорукту чаа одаан тургускан.

«Оушн венчер-81» деп шериг өөредилгези Төп Американың болгаш Кариб далай бассейниниң депшилгелиг күштеринге удур өөчүк-чөңгээ болуп турарын «Верде оливо» солун бижээн. Даймызырак ол хеделиишкиннер — делегейниң ол районнарының улустарынга хамаарыштыр Рейганның чазаанын өөрүшкүн политиказын хереченил турар.

МЕХИКО. (СЭТА). Гуантанамода шериг-далай базазынга америк далай чадаг шеригларын эккеп дүжүрен орук Кубага удур Каттышкан Штаттарның чаа өөчүк-чөңгээн болуп турар деп, Мексиканың «Уно мас уно» солуну демделээн. АКШ-тың болгаш НАТО талазы-биле оон эвилелчилериниң далай шеригларының чаа өөредилгези делегейниң дүшкүүрлүг чоруун улам чидиглендиреринче угланган солуун айыткан. Тайбыныңң болгаш улустарның айыыл чок чоруунуң херээнге өөрүшкүүн Вашингтонуң дайынзырак угланышкынының тудуш кезии болуп турар АКШ-тың база НАТО талазы-биле оон эвилелчилериниң хөй муң далай шеригларының чаа өөредилгези тайбынга чүткүлдүг бүгү кижилерии ханы килеңнээшкинин болдурган.

АКШ-тың милитаристиг политиказынга удур Латин Американың депшилгелиг, демократтыг бүгү күштериниң чаңгыс эви, сырый каттыжышкыны болгаш эң-сеткил каттыштырылгазы эргежок чугула деп, «Уно мас уно» солун бижээн.

НАЙЫРАЛЧЫ ЭВЕС АКТ

ТОКИО. (СЭТА). Совет Эвилелинге хамаарыштыр найыралчы эвес чаа актыны Японияның чазаа кылган. ССРЭдеп дүрүм чок ёзу-биле девискээр негээр өөчүк-чөңгээлиг кампанияны чуртка калбартырынга дараазында сан-хөө чылында 15 миллиард иен акшаны чарыгдаарын япон чазак шиитпирлээн.

Вашингтонга көгүткен Японияның чагырыкчы бөлүктери антисоветтиг хөөннерии өөскүдүп, кылыгарларны база делегейниң иинги даймыныңң түңнелдерии оскертирии ораладшкан өөрээн негенчи кижиилеттиг чыыштарны хөй хоорайларга эрттирген. ССРЭ-ниң девискээри кылдыр делегей эргезин ёзугаар доктаттынган Курил ортулуктарны Японияның девискээри кылдыр чурт чуруктарынга «эдерип» чедип алыр дугайында айтымышкынны Японияның дашпыкы херектер министерствозу хөй чурттарда бодуңуң элчиннерии база берген.

Токионуң шак ыңдыг хөделиишкиннери ССРЭ-ниң болгаш Японияның аразынга чазагай кожа-холбоо харылзааларны божандадып, япон улустуң национал эрге-ажыктарынга дүүшпейн, Ыраккы Чоон чүүте дүшкүүрлүг байдалды улам чидиглендирип турар.

ПАТРИОТТАРНЫ ШИИТКЕНИ

ЛУСАКА. (СЭТА). Преторядан дыңнатканын ёзугаар алырга, Мурнуу-Африка Республиканың расисчи суду үш африканнарны Африканың Национал конгрезиинг (АНК) кежигүннери – Элтоки Боббн Цоцобеня, Иоханнес Шабангану болгаш Дэвид Монэти шаазылап өлүрер деп дерии ёзу-биле шиитпирлээн. Ол үш африканнар — Преторияның расисчи судунуң шаазылап өлүрер деп шиитпирлээн хөй патриоттарының санынга немежир.

Расисчи судтуң ол шиитпирлээни чоннуң килеңнээшкинии хайыктырган. Суд бажыңының баарынга болган чыскаалга хөй муң кижи киришкен. Чыскаалгапнарны тарадыр сыырарынче хөй санныг полицейжилерии ыдаалаан болгаш олар чепсекти база каран чаазы төгүлдүрер газты чыскаалдың киржикчилериниге удур ажыглаан. Тускай өөредип каан ыттарны чыскаалганнарже база салып турган. Тос кижини тудуп хорудаан. Ол болуушкуну чурукка тыртыпарын корреспондентилерге шуут чоппээрбээн.

1980 чылдың июньдан 1981 чылдың чүгле июньга чедир безин Мурнуу-Африканың кара-бажыңнарынга 114 кижини азып өлүргенин Иоганнесбурггуң «Стар» солуну бижээн. Мурнуу-Африка Республика хорудатканнарның санының талазы-биле делегейде бирги черни эзлеп турар. 100 муң кижи бүрүүнүң 440-и кара-бажыңнарда олурун турар. Оларның арасында — хөй-нийтиниң сураглыг политиктиг ажылдакчылары база бар.

Бистин спортчу амыдыралывыс

ДЫШТАНЫР ХҮН ШТАВЫ

Дыштанар хүннер, хостут үе-шак — совет кижилерин үгаан-бодал амыдыралының байлаа. Ооң үнези, ужур-дузазы улустуң билиг-мергежилин бедидеринге, уруглар кижизидилгезинге, кадыын бижыттыларынга, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринге канчаар-даа аажок ажыктыг деп чүвени киижи бүрүзү эки билир.

Күш-ажылчы педеля дооразылган соонда дыштанар хүннер келир. Хостуг үе-шакты, дыштанылганы канчаар эрттирге эки? Мындыг айтырыг күш-ажылчы коллектив, кижи бүрүзүнүң мурнунга тургустунуп келир. Ынчангаш бистиң Жданов аттыг совхозтуң директорузы, партком, ажылчын, комсомол комитеттери дыштанылга хүннеринде каяа, түү болурун, ону кым харыылаарын баш бурунгаар планнап, белеткээр, ук түүлдерни организастаар дыштанар хүн штавын тургускан.

Штабтың кежигүннеринде беш кижи кирген. Школада башкы Владимир Тумат, кодээ Советтиң секретары Севек Сереп, совхозта комсомол организациязының секретары Роза Дамаева, күш-культураны болгаш спортту харыылап турар Агеел Дамбадаев болган дыштанар хүн штавының даргазы кылдыр мени киирген. Үстүнде адааным эштер-биле харылзаалыг ажылдап, ай төнүн турда-ла, чыглып алгаш, келир айда кылыр чүүлдүүстү баш удур планнап турар бис.

Айның дөрт неделязының дыштанар хүннеринде кандыг-кандыг солуун түүлдерни кылыр чорударын планнаан, ол планывысты совхозтуң парткомунга бадыладып алгаш, ол планны Культура бажыкының коску черинге ассаш, ол ёзугаар ажылдап турар бис. Уран түүл көрүлдези, номчулга конференциязы, диспут эрттирери, агитквартираларның аъш-чем долгелгези дээш чүнү чок дээр. Оларның аразында спортчу маргылдаалар, эш хуузунуң үжураажылгалары кол черни эзелеп турар.

Спортчу маргылдаалар солуп, ажыктыг чаңгыс аай болбазын дээш база ынаар хөй улустуң хаара тудар сорулга-биле ооң чаа хевирлерин дилеп тыварын орландажып турар бис. Эрткен кыжын бир чаа солуп маргылдааны боттарывыс чогаадып алдывыс. Ону «Эрниң эрези» деп адаан.

Ол—чонуң дыштанылгазының бир чаа хевири. Анда спорттуң дөрт хевириниг маргылдаа кылгаш, эң-не хөй санны алган кижиге «Эрниң эрези» деп атты бербишаан, түскай шаңналды тыпсыр, а түстүг хевирлерге тиилекчи болганнарны база шаңнап турдувус.

«Эрниң эрезиниң» программазында 3 километрге хаактаары, 16 килограмм пойну көдүрери, аът шалбадаары болгаш 50 метр черге кара боолары кирген. Ынчангаш бо хевирлерниң шуптузунга идепкейлиг кириишкеш, эң хөй санны алган кижи ол аттың эдилекчизи болур.

А кижи бүрүзү оларның кайы бирозунге база күжүн шенеп болур. Аът шалбадаарының маргылдаазынга дыка хөй улус кириишкеп. Оларның аразында 7 харлыг бичии оолактан 60—70 харлыг кырганнарга чедир кымны чок дээр. Шалбадаары сактырга белеп ышкаш. Аът бажын чазаап, чадаг шанакка соорткеш, ону дүрген эрттирер.

Оларның чамдыктары сыдымны дүрүп, октап-даа бил-ону малдаар кижилерни баш удур өөредип, белеткээринге база идиглиг болуру чугаажок.

База бир чижек. «Ачам, авам база мен—спортчу оглубуле бис» деп Ак-Тал сомунун агитбригадалар аразында солуп маргылдаазы дыка хөй өг-бүделерни хаара туткан. Маргылдаанның дүрүмүн ёзугаар баштай ачазы маңнаап, эстафетазын аваазынга дамчыдар, а ол эң соолунде уруунга азы оглунга дамчыдар. Өг-бүлениң эң соолгу этавының киржикчизин финишке келирге, ооң ниити үезин үндүрер. Эң эвээш үеде эрткен өг-бүле тиилекчи болуп үнер. Ол чорук суурнуң чурттакчыларын спортче массалыы-биле хаара тударының база бир хевири. Чоокта чаа Ак-Тал суурнуң 400 хире чурттакчылары 1 километр хемчээлге хары үгда стартты алгаш, ону шупту маңнап эрткен. Үстүпле адаанывыс болуп эртнен спортчу маргылдаалар совхозтуң дыштанар хүн штавының планында кирген.

Чонуң чаагай ажыл-херээ боттанып турда, оларның ажыл шагындан хостуг үезинде оларга бүгү-ле таарымчалыг байдалдарны тургузар дээш ынчаар ажылдап турар бис.

Е. АЖЫ,
совхозта партком кежигүнү, библиотека эргелекчизи, дыштанар хүн штавының даргазы.

ДЕПУТАТТАРНЫҢ САГЫШ САЛЫЫШКЫНЫ

Партияның XXVI съездизиниң төөгүлүг шиитпирлериниң күш-культураны болгаш спорттуң чон ортузунга сайзырадып, ону массалыг болдурарының талазы-биле улуг кичээнгейни салган, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш Н. А. Тихоновтуң СЭКП-ниң XXVI съездизинге «1981—1985 чылдарда болгаш 1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң кол угланыышкынылары» деп илеткелинде мынча дээн одуруглар бар:

«Күш-культура болгаш спорт совет кижилериниң хүн бүрүдеги амыдыралынга улам-на калбаа-биле кирер. Бар турар спорт базаларын болгаш дериш-киннерии оларның кайы ведомствога хамаарыкшыл турарын барымдаалавайн, болдунар-ла экизи-биле ажыглаар херек. Ынчаарга улус депутаттарының Советтери, министерстволар болгаш ведомстволар, ажылагый органнары, профэвилелдери, комсомол, спорт организацияларының ол дугайында сагыш салыр ужуруглуг».

Ол чугула байдалдарны өөренип көргеш, бистиң Хендерге кодээ Советиниң он бирги беш чылдың комплекстиг планында ажыл-агыйжы чугула айтырыглар-биле чергелештир массалыг күш-культураны болгаш спорттуң кедээге сайзырадырының айтырыгларын планче киргеш, олче чогуур кичээнгейни угландырган.

Ынчангаш Хендерге кодээ Советиниң күш-культура болгаш спорт чонуң хүн бүрүдеги ажылынга салдарлыг болзун дээш тодаргай хемчеглерни ап чорудуп турар. Бир чижек. Совхозтуң хобу-трактор бригадазының бригадири, районнуң Советиниң депутады Дугаржап Тюлюшевич Бегзи эрткен чылын бодунуң № 32 сонгулда округуунуң сонгукчуларыбыле ужуражып турда, олар депутадынга чагыг киирип, Ак-Тал суурга бодүүн дериглелиг спорт залын тудуп бээрин дилээннер.

Депутат сонгукчуларының киирген чагыын кодээ Советке тургускан. А Хендерге кодээ Советиниң олдалгын эвээлгээ сессиязынга чугаалажып, ону чүүлдүг деп көргеш, деткиринии шиитпирлээннер. Стадионну тударынга хөй акша-көрөнгүн иегеттинери чугаажок. Ону кайыын алырыл деп айтырыг тургустунуп келген. Ынчангаш суурнуң чурттакчы чонуунуң, школачыларының күжү-биле дыштанар хүннерде шефтеп тургаш тударын көдээ Советтиң сессиязынга шиитпирлээн.

Жданов аттыг совхозтуң, кодээ Советтиң, школа директориязының удуртукчулары ол шефче дыка хөй аныяктарны, комсомолчуларны, школачыларны болгаш суурнуң чурттакчыларын хаара туткаш, стадионуң тавазын салып, улуг үүле-херекти бүдүрүп эгелээннер. Суурнуң кедээр талазында иогаан шыкка ниити хемчээли 1,5 га черге бөдүүн дериглелиг стадионну хөй-ниити эгелээшкин-биле тударынга 700 ажыг кижи идепкейлиг киришкеп.

Олар дөрт дыштанар хүннеринде стадионну бүгүнү-биле кылып доосканнар. Ам ыйда ГТО-нуң нормаларын дужаар тускай черлер, баскетбол шөлүү, ййи волейбол шөлүнүң бирээзин шалалаашаа, ону будуп каан, индирии, көрүкчүлерниң олурар сандайларын, буфет турар болгаш оске-дээ черлерни тутканнар. Ынчангаш ону дескиндир керимнээш, ону иогаан будук-биле будааш, стадионнуң иштин долгандыр 284 дөс аңгы-аңгы ыяштарны тарып олурткан бис.

Стадионувуста кылдынган бүгү ажыл-херектиң өртек-үнезин чижеглей санап көөрүвүсте, 10 муң ажыг рубль болган. А бис ол бүгүнү суурнуң чурттакчыларының, школачыларның күжү-биле шефтеп тургаш, тудуп алгаш, чаңгыс рубль-даа үндүрбээн бис. Амгы үеде республиканың көдээ черлериңде бистиңде ышкаш, ындыг эки стадион чок дең чүвени маңаа келген эштер, спорт ажылдакчылары, ажыл-агыйларның удуртукчулары ажыы-биле чугаалап, ону мактап турары биске өөрүүшүт.

Шак бо чижек-биле бистин республиканың хоорай, суурларынга, районнар төптеринге бөдүүн дериглелиг стадионнарны ол черлерде чурттап турар аныяктарны, комсомолчуларның, чонуун күжү-биле тудуп ап болурунуң бүгү барымдаазы барын чугаалаксадым. А күш-культура болгаш спортче, чонуун дыштанылгазынче салгын салбас, чүгле планнаг онаалдаларны күүседиринче бүгү күжүн угландырган чамдык ажыл-агыйларның удуртукчулары, стадионнар тудар акша-көрөнгү чогунга сылдан алгаш, кандыг-даа ажылдарны чорутпайн, а харын спортчу дериг-херекселдер садып алырынга үндүрүп бээр ужуралыг акшазын безин өскээр ажыглаарын кызып, а бир чамдызы шуут бербейн турарлар безин бар.

Бир эвес кандыг-бир ажылагыйга күш-культура болгаш спорт ажылы сайзырап турар болза, ажыл-агыйның будуруулге планнары база күүсеттинип, ажылчыннарның аарып-аржыыр чоруу көскүзү-биле кызырлып, корум-чурум эжиижир.

Амгы үеде Жданов аттыг совхоз он бирги беш чылдың бирги чылының планныг онаалдаларын күүседиринің талазы-биле Улуг-Хем районда мурнакчы ажыл-агыйларның одуруукта кирген. А ниитиниң корум-чурумун үрээр, оор-суук кылыр таварылга сөөлгү 1,5 чылда Хендерге көдээ Советиниң девискээринге чаңгыс-даа катап болбаан. А ажылчыннарның аараан бүүлетенээр чоруу чылдан чылче улам кызырлып орарын экономистер санаа үндүрген.

Хендерге көдээ Советиниң депутаттарының спорт ажылынга киржилгези улуг. Спорттуң янзы-бүрү хевирлерин сайзыралар айтырыгны көдээ Советтиң сессиязынга чылда ийнден эвээш эвес удаа чугаалажып турар бис. Көдээ Советтиң депутаттарындан инек кадарчызы Анай-оол Донгакович Конгар— аът спортун, тудугда мастер Иван Очур-ооловит Монгуш — шыдырааны, гараж эргелекчизи Мерген-оол Александрович Чимит-оол— хүрешти сайзырадырының талазы-биле секцияларны удуртуп, харылзап турар спорт хевирлерин чон ортузунга массалыг болдурар дээш улуг ажылдарны кылып чорудуп турарлар.

Мен бодум аът спортунуң федерациязын удуртуп, совхозка чылгы малды өстүрериниң талазы-биле бичии-даа бол улуг-хуумну киирип келдим. Байыр-чыскаалдар, маёвкалар үезинде совхозка аът чарыжы организаставаан чаңгыс-даа байырлал соолгу үш чылда болбаан. Бо чыллың июнь айның эгезинде совхозтуң маёвказынга 40 хире чүгүрүк аъттарны чарыштырдывыс. Анаа «Ак-Туруг», «Найырал», «Улуг-Хая», «Күш-ажылдың хостуу» совхозтарның чүгүрүк аъттары база киришкеп.

Аът спортун сайзырадып эгелээнивис соонда, чонуун хуу аъттарының баш саны база өзүп эгелээн. Аът чарыштырар 14 километр черниг оңгул-чиңгил черни дескилеп, дажыы аштажырынга суурнуң чурттакчылары идепкейлиг киржип, ол бүгүнү шеф күжү-биле кылган. Ынчангаш Хендерге кодээ Соведи Жданов аттыг совхозта спорт ажылының канчаар чорун турарын контролга алгаш, чүгле үлап-баштап турар эвес, а харын күш-культураны болгаш спортту чон ортузунга массалыг болдурар дээш практиктиг хемчеглерни ап чорудуп турар.

И. ШАМЫШ,
Хендерге кодээ Советиниң күүскомунун даргазы.

ЧУРУКТАРДА: Ак-Талдың начыннары; дорут дойун мукупкаштың...
В. ЧАДАМБАНЫҢ фотолары.

ЧЫРАА, САЯК АЪТТАРЛЫГДА

Тыва улустуң шаг-шаавдан тура улуг байырлалдарда мөге хүрежи-биле кады эрттирип чорааны аът чарыжы сөөлгү үеде бистиң республиканың чамдык черлеринде уттундуруп бар чыдар. Спорттуң бо хевирин сайзырадырда чылгы малдың баш санын өстүрүп, ону ажыл-агыйларга чөп ажыглап, ону малдаар аныяктарны ынаар хараа тудары чүгүла ден бодаар мел.

Сөөлгү үеде бистиң Жданов аттыг совхозта чылгы малды өстүрер, ооң баш санын көвүдүр дээш элээн кескү ажылдарны совхозтуң спецназистери чорудуп турар. Бир эвес 1978 чылда совхозка 200 ажыг чылгы төрүп болза, ам ооң саны 500 аспкан. Ооң өзүлдүлиг болганынга ажыл-агыйга аът спортуун сайзырадып, ыыл бүрүүе байырлалдарда ийи-үш удаа аът чарыжын организастап турарывыс улуг идиглиг болуп турары чугаажок.

Совхозка баштайгы аът чарыжын 1978 чылда организастадывыс. Ынчан чүгле 9 аъттыарай бооруа чыыл алган бис. Ону мунар оолдар база чедиишпес турду. Ол чарышка кириишкен аъттарның эзелеп болгаш ооң мувукчуларын шуптузун өртептинг белеп-биле шаңнаап, аъттарны болгаш ооң эзелеп совхозтуң янзы-бүрү хуралсуглаазынга, байыр-наадым болган черлерге доктамал мактап, пропаганда ажылын чорудуп эгелединивис.

Ооң соонда чылын аът чарыскынга киржир күзелдигэринең саны ийи катап көвүдеп, малчыннар, суурнуң чурттакчылары боттарының аъттарын бай буруштаар белеткеп, соодуп эгелээн. Ооң эгелээш-де совхозка байырлал бүрүзүнде аът чарыжы доктамал эртип турар апарган. Бо чыллың болган маёвкага 40 хире чүгүрүк аъттарны чарыштырдывыс.

Чарыштырар аъттарны маргылдаа эгелээринге мурнунда ийи хонук бурунгаар-ла чыыл алгаш, оларны түскай кажаага эккелгеш, чел, кудуруун каастап, үгулзалыг түгеинн белеткеп, мал эмчизинге аъттарның маргылдаага киржип шыдаар, шыдаазын баш удур хынадып ап турар. А аът бажы мунар оолдарның эмчи хыналдазын эрттирип, оларның кедер идик-хевин боттарынга таарыштыкан турарын аът чарыштырар комиссиның кежигүннери иеген турар.

Чарыш аъды мунар оолдар бистиң суурда ам хөй. Оларның хөй кезии малчыннарның, кадартыларның уругларының. Ол чорук аныяк өскенге бичиизинден тура чылгы малга ынакшылыг хандыкшыдар. Өскө черлерден чарышка киржир дээш эккелген аъттарның мунукчулары суг чок болурга, ону бистиң оолдар мунар-дыр.

Бистиң совхозта аът спортун харылзап турар эштер чарыш эгелээр мурнунда шупту аъттарны список ёзугаар хынап, ооң мунукчуларының бестерн бар, а ону кончуг эки ажыглап билирдер база эвээш эвес. Бо маргылдаанның кол-ла сорулгазы — көдээ черлерде чурттап турар улуска чылгы малды шалбадап, төрепчилеп, ону будуп алырының аргаларын өөретпишаан, чылгы малга аныяктарны хандыкшыдыы, ону малдаар кижилерни баш удур өөредип, белеткээринге база идиглиг болуру чугаажок.

База бир чижек. «Ачам, авам база мен—спортчу оглубуле бис» деп Ак-Тал сомунун агитбригадалар аразында солуп маргылдаазы дыка хөй өг-бүделерни хаара туткан. Маргылдаанның дүрүмүн ёзугаар баштай ачазы маңнаап, эстафетазын аваазынга дамчыдар, а ол эң соолунде уруунга азы оглунга дамчыдар. Өг-бүлениң эң соолгу этавының киржикчизин финишке келирге, ооң ниити үезин үндүрер. Эң эвээш үеде эрткен өг-бүле тиилекчи болуп үнер. Ол чорук суурнуң чурттакчыларын спортче массалыы-биле хаара тударының база бир хевири. Чоокта чаа Ак-Тал суурнуң 400 хире чурттакчылары 1 километр хемчээлге хары үгда стартты алгаш, ону шупту маңнап эрткен. Үстүпле адаанывыс болуп эртнен спортчу маргылдаалар совхозтуң дыштанар хүн штавының планында кирген.

Чонуң чаагай ажыл-херээ боттанып турда, оларның ажыл шагындан хостуг үезинде оларга бүгү-ле таарымчалыг байдалдарны тургузар дээш ынчаар ажылдап турар бис.

К. АНАЙ-ООЛ,
инек кадарчызы, аът спортунун талазы-биле хөй-ниитичи, тренер.

БИЧИИЗИНДЕН ХАНДЫКШЫДАР

Улус өөредилгезиниң системазының моон соңгааргы сайзыралының программазында күш-культура кол черниг бирээзин эзелеп турар. Ол дээрге бистиң чуртувустуң келир үезе — уругларның оман-хөглүг, кадык-шырак өөрүнге күш-культура болгаш спорттуң кайы хире чугулазын үнелеп көргени ол. Партияның XXVI съездизиниң шиитпирлериниг күш-культура болгаш спорт комитединиң Хүндүлел бижии-биле шаңнатканынга дыка-ла өөрөн бис.

Бистиң школаның белеткелден он дугаар класзынга чедир өөреникчилери «Шупту —күш-культуржу бис» деп кыйгырыышкы адаа-биле янзы-бүрү спортчу маргылдааларга киржип турарлар. ГТО-нуң кышкы болгаш чайгы хевирлеринге школаның өөреникчилериниң 90 ажыг хуузу хар-назының аайы-биле ангы-ангы чадаларның нормаларын дужаганнар. Бичии оолдар, уругларның барык кижи бүрүзү школада күш-культура кичээлдеринден аңгыда, спорттуң кандыг-бир хевириниң секциязында хаара тутунган.

Ак-Тал суурнуң чурттакчылары кышкы-даа, чайгы-даа үеде агитквартиралар аайы-биле ГТО нормаларын дужаар чаңчылдыглар. Аңаа өг-бүле бүрүзү, ада-иезинден эгелээш уруг-дарыынга чедир, кирижир. Ынчангаш школачы бүрүзү боду хуу хаактыг.

Чайгы үеде каас-чараш, көнтүг-шыктыг черлер бистехөй. Бичии чаштар улуг улустуң өттүүнү, хүрежиринге көнчуг шнактар. Байыр-чыскаалдар үезинде улуг улустуң хүрежи эгелээр мурнунда, оларның салгакчылары бичии «ачыннарның» хүрежи болуру чаңчылчаан. Ынчангаш суурда 5 харлаң 10 харга чедир оолдарның кижи бүрүзү адаелзинге содак-шуудакты даарадып алгаш, девип, аваангыр-кашпагай аргаларны улугларындан өөренип ап турарлар. А ол чорук оларның кан-кадык, аваангыр-кашпагай болурунга ажыктыг.

Школаның бирги черн дээш маргылдаалар волейболга, баскетболга, шашкиге, шыдыраага, стол теннизиниге, хаакка, мячалыг хоккейге болгаш оондаа өске хевирлериниге чыл бүрүде доктаамал болуп турар. Өөредилгеш багай, чуруму кошкак оолдар, уругларны спортчу секцияларже хаара тудуп, олар-биле кижизидилге ажылын чорутканывыс түңнелинде оларның ниити чуруму экижээн.

Бистиң школаның өөреникчилери Улуг-Хем районнуң школачылдарының аразында болуп турар маргылдаалларга чаңгыс удаа эвес тиилекчи атты чедип ап турар бис. Хаакка маңнаарынга «Пионерская правда» солуннуң шаңналы дээш республика маргылдаазынга Улуг-Хем районнуң адын камгалаш, үшкү шаңналдыг черни эзлээн бис.

Школаның шыыран спортчулары чайгы дыштанылгазының үезинде белеткелин үзүктелдирбейн, Жданов аттыг совхозтуң ажыл-ишчилериниге дузалажып, ниитиниң малынга чем белеткелиге, хой маргылдазынга, тову-шөллерни суггарарынга дузалажып, төрээн совхозунуң ажыл-херээге боттарының бичии-даа болза, улуг-хуузун киргиштирип турарлар.

Т. ШЫГЖАЛ,
Ак-Тал ортумак школазының күш-культура башкызы.

«Шынның» бөгүнгү тускай үндүрүлгезинден Улуг-Хем районда Жданов аттыг совхозта күш-культура болгаш спорт ажылының арга-дуржулгазы-биле танышар силер.

Бо арынны бистиң тускай корреспондентивис В. ЧАДАМБА белетиззи.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ

Кино

АВГУСТ 23-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Али бабаның ужуралдары болгаш өө дээрбечилер» 10.00, «Шилчиишкин» 13.10, 15.00, 16.50 18.40, 21.10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Хлеб, алдын, наган» 10.00, 12.00, 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Киночыынды 11.10, Ферфакстың миллионнары» 13.00, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: Киночыынды 16.00, «Петекчи» 15.20, «Тумашыгда пйп узун медээ» 11.40, 18.20, 21.00 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: Будулгаазынның болуушкунар» 12.00, 14.00, 16.00, 18.00 шактарда.

АВГУСТ 24-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Бодувуска шуптузун алдывыс» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Ферфакетын миллионнары» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

КАА-ХЕМ»: «Шилчиишкин» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Чүгле ыглава» 16.00, 11.30, 15.10, «Кадыпнар оолларны чалап тур» 16.40, 18.20, 20.30 шактарда.

Агаар

Бөгүн республикага киитилбиле база Кызыл хоорайга колдуунда-ла аас агаар болур. Ынчалзе-даа чамдык районнарга дымыраш чаастаар. Соңгу-чөөн угланыышкынның хаттың дүргеан секундада 9-14 метр чедер. Агаарның температуразы бөгүн республикага 18-23 градус чылыыр. Кызыл хоорайга агаарның температуразы 21-23 градус чедер.

Телевидение

АВГУСТ 23-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — «Сула шимчээшкинче чыскаалынар!» 9.05 — «Россия» Культура ордузунуң улустуң хөгжүм херекселдериниң концерти. 9.30 — «Будильник». 10.00 — «Совет Эвилелиниг. бараза болуп тур мен!» 11.00 — «Кадыкшыл». Эртем-тайылбырлыг программа. 11.45 Музыкалыг программа: «Эртенги почта». 12.15 — «Көдээден дамчыдылга». 13.15 — «Музыкалыг киоск». 13.45 — «Маадырлыг чорук дугайында балляда», Документалдыг телефильм. «Коммунистер» деп бөлүктен. 14.15 — Л. Малюгин —«Мээң каттырыышыг аскым-кежин». Күрүненин Евг. Вахтангов аттыг академихтиг театрының фильм-шинзи. 16.55 — «Мээң төрээн Подмосковьем». Концерт. 17.45 — «Делегей панорамазы». 18.30 — 18.45 — Чапсар. 18.45 — «Фантазия». Мультфильм. 18.55 — Уран-чечен телефильм: «Чүнү сен шилип алдың?» 20.15 — «Кино аян-чоруктар клуубу». 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — Волейболга делегей маргылдаазы. ССРЭ-ниң шилиндек командазы — Италияның шилиндек командазы. Ригадан дамчыдылга. 22.15 — 23.25 — «Кижи үнү». Музыкалыг телефильм. Төнгенде — Медээлер.

ИИИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

14.20 — «Кайгамчык үеэн сактыр-дыр мен». Фильм-концерт. 15.10 — «Уран түүл мастерлери». ССРЭ-ниң улустуң артизи Б. Чирков. 16.15 «Челээш». Улустуң чогаадыргазының IV делегей фестивалының телепрограммазы: «Индияның танцызы болгаш музыказы». 16.45 — Эжиндиришкинге делегей маргылдаазы. ССРЭ-ниң шилиндек командазы — АКШ-тың шилиндек командазы. Киевтен дамчыдылга. 17.30 — «Куртизаңкаларның бай-шыырааболгаш ядыы-түрегизи». Хөй серийлыг уран-чечен телефильм. 5-ки серизязы. (Франция). 19.00 — «Никарагуа: винтовка болгаш гитара». Документалдыг телефильм. — «Тамчыктыг удунар, чаштар!» «Валя үгбай чугаалап орган». 20.15 — Документалдыг телефильмнер программазы. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — «Ийи дакпыр оюн». Уран-чечен телефильм. (ГДР). 23.00 — 00.45 — Футболга ССРЭ чемпионады. 1-ги лига. «Локомотив» (Москва) — «Гурия» (Ланчхути). «Локомотив» стадионнан дамчыдылга.

АВГУСТ 24-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 9.05 — «Масленикадан келген шокар инек». Мультфильм. 9.20 — Уругларга фильм. «Даалар кый деп тур». 10.40 — «Дириг амытаннар дугайында». 11.40 — Медээлер. 11.45 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Медээлер. 14.30 — «Сээн куш-ажылың — сээн бедиин». Кинопрограмма: «Чолаачылар», «Парторг». 15.10 — «Авазының школазы». 15.40 — Спорт программазы: Волейболга делегей маргылдаазы. Түңнел балыктуң овоңу. Ригадан дамчыдылга. Эштиишкинге делегей маргылдаазы. ССРЭ-ниң шилиндек командазы — АКШ-тың шилиндек командазы. Киевтен дамчыдылга. 16.55 — «Чаа үе дедип келир — бүзүрээр мен». Фильм-концерт. А. Блоктуң шулуктерин артист Н. Бурляев номчуур. 17.45 — «Сенээ ырлап берейн». Фильм-концерт. 18.05 — «СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин — амыдыралга». Пос-таавы будурулгелериниң эде дериглезиниң дуржулгазының дугайында. СЭКП Иваново обкомунуң бирги секретары В. Г. Клюев дамчыдылга киржир.

КЫЗЫЛДАН

18.35 — 18.45 Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.50 — Футбол тайылбыры. 19.20 — В. Дельмар — «Ооң ыдында ыржым-дыр». Күрүненин Моссовет аттыг академиктиг театрының фильм-шинзи. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — «Ооң ыдында ыржым» деп фильм-шинин уламчызы. 22.30—Бөгүн делегейде. 22.45 — 23.45 — Концерт.

ИИИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

12.00 — Уругларга фильм. «Ол бистиң-биле арткай аан». 13.05 — «Агаар шаргын Знайка канчаар бодап алганыл». Агаарга аян-корук». Мультфильмнер. 13.40 — Коми АССР-ниң Күрүненин ыры болгаш танцы ансамблинин концерти. 14.10 — Ребгиге делегей маргылдаазы. ССРЭ-ниң шилиндек командазы — Италияның шилиндек командазы. «Наука» стадионнан дамчыдылга. 14.55 — Концерт. 16.00 — 17.00 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

17.00 — «Алиф-аист». Фильм-тоол. 18.10 — «Мал чемининг белеткелилериниг хүн демдеглели». 18.35 — 18.45 — Телемедээлер. 18.50 — «Тургузуушкунуун болгаш тайбыңның ленинги угланыышкыны». Телелекторий. 19.00 — «Челээш». Дамчыдылга. 19.30 — «Хамааты камгалалының билиглерни киижи бүрүзүнге». 19.45 — Чарлалдар. 19.50 — Киножурнал.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!» 20.15 — «Коньки спортунга Бүгү-эвилел маргылдаазы». 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — «Шынаа». Уран-чечен фильм. 22.40 — «Далай кыдында музей». И. К. Айвазовскийниң чурук галереязының дугайында. 23.00 — 00.45 — футболга ССРЭ чемпионады. «Пахтакор» — «Спартак». Чапсарда — документалдыг фильм.

Редакциянең адреси: Кызыл Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжа амыдырал болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, ореолгаанда киллизиниң 2-31-75, культура киллизиниң 2-23-54, кодээ ажыл-агыйг киллизиниң 2-21-47, үлетпүр киллизиниң 2-31-75, чагаа киллизиниң 2-41-27 информация киллизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянның 2-12-45, солун келбейн баргавда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17866. Чагыг № 1811

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1) ТС—01467

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 197 (11695) | 1981 чылдың август 25, вторник | 1925 чылда үндезилеттингеш | Өртээ 2 көп

Иваново областың пөс-таавы болгаш чиик үлетпүрүүн дуржулгазы ажылдап турар

ЧУРТТУҢ ХӨВҮЛАРЫНДА

● **УЛЬЯНОВСК.** Облас-тың тараажылары тарга культураларының алдалдазын эрткен чылдыындан бир ай эрте доозалыпар. Миллион гектар шөлдүң тараазы бастырттынган. Бүгү ажаалда-транспорт отрядтарын планочту арга-биле организастаан. Тараанын быжып турарының байдалын барымдаалаш ажаалданың графиктери, механизастаан комплекстеринң шимчээшкинин таарыштыр тургускан.

Кандаашкыныңг аттаар туразыок, хөй-хей ажылагыйлар багай авес дүжүттү өстүрүп алгаанар. Чижээлээрге, Бешкайм районнуң Жданов аттыг колхозу бир гектар шөлден 25 центнер дүжүттү ажаап ап, күрүнеге тарга садар пландың ортаакы Волгада бир дугаар күүседкен.

● **ТАЛЛИН.** Ажаап алышкыны адактаалып турар даглар илеринче тарга ажаар техниканы сөөртүрүүге тыртар күштүг улуг колоннаны хереглеттингеш. Арменияның Таллин районунуң хову-шөлдериниң пиктилери тарга алкаалдалының ийнги чадазын орук-чаяа берга даглар эдектеринде чорудуп турар. Таллин район—республиканың тараалаш районнарының бирээзи. Ажаалда-транспорт комплекстеринің ажылдаар графигин шын тургускан чорук техниканы чөп ажыглаар, ажаалданы бедик темпилер-биле чорудар арганы берген. Таллинниң механизаторлары «Даглыг черге» ажаалданы 10 ажылчын хүнде доозарын күзээгинээр.

● **СМОЛЕНСК.** Күүнүң тепылга чорудар шөлдүг Смоленск областың колхозтары болгаш совхозтары эрткен чылдыындан ийи катап улгаттырган. Чаштырылга нарын ба-лалдарда чоруп турар. Кандаашкыныдан хөрүүн ширеленгир кадып калган. Хөй-хей ажыл-агыылар пөлдерже каттыштырган агрегаттарны үндүрүглээп. Олар бир удаа тораан-ла үш ажылды күүсеңир: оон иштинде кадык хөрүүнүү үадүредири база кирип турар, оон соонда специалзастаан звёнолар минералдыг чемиттчидилгелер төгер.

● **ЯРОСЛАВЛЬ.** Лён-долгунецти хзвздектэрни Гаврилов-Ямск районнуң чер ажылдыларга доозуп каапар. Районнуң лён өстүрер улуг ажыл-агыйларында механизастаан курадылга пунктулары ажаалда конвейерниң ажылын дыка шапкынчылар арганы берген. Чамдык ажыл-агыйларда салгынадыр кургадылга шөлдери чогуур үезинде септеттинген.

Области лён ажаалдазы бедик темп-биле чорун турар. Чидириг болдурбээ дээш бүгү-ле комбайнарны эде дерээн.

БЕШ ЧЫЛДЫҢ КИЖИЛЕРИ

Ольга Телегинаның тускай мергежили — телеграфист. Ол беш чыл мурнунда телеграммалар чедиргикчизи турган. Ам ол тулган разрядтың дуржулгалыг телеграфизи апарган. Эрткен алды айларның бүдүрүлге планын О. Телегина 118 хуу күүсеткен. Ол бодунуң ээлчээнде дагдыныкчы хүлээлгезин база багай эвес күүседип турар.

ЧУРУКТА: телеграфист О. ТЕЛЕГИНА.

В. Шайфулиннин фотозу.

Владимир Романович Хунай-оол Тываның автосептелге заводунга тос чыл ажылдаан. Ол автобустар септээр бригадада ажылдап турар. В. Р. Хунай-оол дагдыныкчы хүлээлгезин багай эвес күүседип турар. Оон өөренкчилери Валерий Овчаров, Анатолий Щехраков, Владимир Дугур-Сюрюн эки ажылчыннарны санынга кирип, мактады бергеннер. Олар июль айның иглиларын ажыр күүсеткеннер.

В. Р. Хунай-оол — коммунист, Кызыл хоорай Советтиң депутады. Бо чылын оон амыдыралынга база бир эки болуушкун болган. Ол Кызылдың автоорук техникумун чедиишкиниг доозуп алган.

ЧУРУКТА: В. Р. Хунай-оол.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИНДЕ

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң ЧКП ТК-ның Чиңгине секретары, ЧССР-ниң Президентизи Г. Гусак, ВСАП ТК-ның Бирги секретары И. Кадар, РКП-ниң Чиңгине секретары, РСР-ниң Президентизи Н. Чаушеску, ГСЧП ТК-ның Чиңгине секретары, ГДР-ниң Күрүне Чөвүлелиниң Даргазы Э. Хонеккер, БКП ТК-ның Чиңгине секретары, БЎР-нуң Күрүне Чөвүлелиниң Даргазы Т. Живков, МАРИ ТК-ның Чиңгине секретары, МАР-ның Улустуң Улуг Хуралының Президиумунуң Даргазы Ю. Шеденбал, ШКАП ТК-ның Бирги секретары С. Каня, ШКАП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ПЎР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы болган камгалал министри В. Ярүзельский олар-биле 1981 чылдың июль—августа Крымга ужуражышкыннарның түңнелдерин СЭКП Төп Комитединиң Политбюрозу чугаалажын көргеш. СЭКП ТК-ның Политбюрозу эш Л. И. Брежневтиң ажыл-чорудулгазын, оон кылган беседаларының түңнезиниң бүрүү-биле чүүлдүг деп көргеш, ол беседаларга киришкен ажы-дүңма партияларның болгаш чурттарның улуртукчуларынга өөрүп четтириишкинни илереткен.

Ужуражышкыннар үезинде социалистиг күрүнелериниң кадыы ажылдажылгазын хөгжүдүрүнүн эң чугула сорулгаларын чугаалашкан, чогуур чурттарның чедиишкинниг хөгжүдүрүнге, социалистиг дем каттыжылгазының чангыс эвин болгаш сырый каттыжышкынын быжыглаарынга чугаа чокка циг болур дугуржуушкунар чедип алдынган. Социализм чурттарының харылзааларын бүгү талазы-биле быжыглаары коммунистиг болгаш ажылчын партиаларның болуп эрткилээн съездилериниң хүлээп алган тургузукчу сорулгаларының амыдырала долузу-биле боттарының эң чугула үндезинниериниң бирээзи боон турар. Ол национал экономикаларны хөгжүдүрүнге, ындыг кадыы ажылдажылгага кирежи турар ажы-дүңма күрүнелериниң национал чаагай чоруун бедидиринге бараан боон келген болгаш боон-даа турар.

Амгы үеде социалистиг чурттарның хөй нуруузу колгла сорулга экономиканы интенсификастаары ол болур деп санап турар. Ону бирги ээлчеге национал байдалдарга таарыштыр шинтирлеп турар. Оон-биле кадыы социализм чурттарының ийи талалыг үндезинге болгаш ЭДЧ талазынга-даа кадыы ажылдажылгазының ужур- дүзүзү соксаал чокка улгадып турар. Иниизи-биле социалистиг чурттарда энергетиктиг күчүлерни улгаттырары, машина тудуушкунга шынар талазы-биле чаа деңнелди чедип алыры, улус хереглелиниң бараннарынга болгаш көрээ ажыл-агый продукциязынга негелдени долузу-биле хандырары даап ышкаш ындыг чугула улуг ажыл-агыйының айтырыгларын шинтирлээр аргалыг боон турар. Социалистиг экономиктиг интеграцияны хөгжүдүрүп күш-ажылдың чурттар аразынга социалистиг хуваалдазының байдалы чогум-на олче улганган боон турар.

Эртем-техниктиг депшилгеге-даа болгаш улустуң чаагай чоруун экижилериге-даа үндезин боон турар ындыг экономиктиг талаларга социализм чурттарының кадыы ажылдажылгазы бо беш чылда орза калбарып турарын 1981 чылда Крымга ужуражышкыннарның түңнелдерин сэкп Төп Комитединиң Политбюрозу чугаалажын көргеш. СЭКП ТК-ның Политбюрозу эш Л. И. Брежневтиң ажыл-чорудулгазын, оон кылган беседаларының түңнезиниң бүрүү-биле чүүлдүг деп көргеш, ол беседаларга киришкен ажы-дүңма партияларның болгаш чурттарның улуртукчуларынга өөрүп четтириишкинни илереткен.

Ужуражышкыннар үезинде социалистиг күрүнелериниң кадыы ажылдажылгазын хөгжүдүрүнүн эң чугула сорулгаларын чугаалашкан, чогуур чурттарның чедиишкинниг хөгжүдүрүнге, социалистиг дем каттыжылгазының чангыс эвин болгаш сырый каттыжышкынын быжыглаарынга чугаа чокка циг болур дугуржуушкунар чедип алдынган. Социализм чурттарының харылзааларын бүгү талазы-биле быжыглаары коммунистиг болгаш ажылчын партиаларның болуп эрткилээн съездилериниң хүлээп алган тургузукчу сорулгаларының амыдырала долузу-биле боттарының эң чугула үндезинниериниң бирээзи боон турар. Ол национал экономикаларны хөгжүдүрүнге, ындыг кадыы ажылдажылгага кирежи турар ажы-дүңма күрүнелериниң национал чаагай чоруун бедидиринге бараан боон келген болгаш боон-даа турар.

Амгы үеде социалистиг чурттарның хөй нуруузу колгла сорулга экономиканы интенсификастаары ол болур деп санап турар. Ону бирги ээлчеге национал байдалдарга таарыштыр шинтирлеп турар. Оон-биле кадыы социализм чурттарының ийи талалыг үндезинге болгаш ЭДЧ талазынга-даа кадыы ажылдажылгазының ужур- дүзүзү соксаал чокка улгадып турар. Иниизи-биле социалистиг чурттарда энергетиктиг күчүлерни улгаттырары, машина тудуушкунга шынар талазы-биле чаа деңнелди чедип алыры, улус хереглелиниң бараннарынга болгаш көрээ ажыл-агый продукциязынга негелдени долузу-биле хандырары даап ышкаш ындыг чугула улуг ажыл-агыйының айтырыгларын шинтирлээр аргалыг боон турар. Социалистиг экономиктиг интеграцияны хөгжүдүрүп күш-ажылдың чурттар аразынга социалистиг хуваалдазының байдалы чогум-на олче улганган боон турар.

Эртем-техниктиг депшилгеге-даа болгаш улустуң чаагай чоруун экижилериге-даа үндезин боон турар ындыг экономиктиг талаларга социализм чурттарының кадыы ажылдажылгазы бо беш чылда орза калбарып турарын 1981 чылда Крымга ужуражышкыннарның түңнелдерин бадыткап турар.

ССРЭ девискээрине таа дамчыдыкчыларын, өске-даа чугула тудугларны кылырынга, а ол ышкаш совет чиик болгаш аъш-чем үлетпүрүн чаартырынга социалистиг чурттарның киржилгезининң дугайын база көрген.

Социалистиг чурттар чаа ниитилелди тургузарынга улуг чедиишкиннерни чедип алган. Оон-биле кадыы чамдык чылдагаанналрның үржүүдүн оларның бурунгаарлаашкынында бергелер база бар боон турар. Улусчу Польша шыңгыы кризистиг байдалга таварышкан. Партийжи амыдыралдың ленинчи норма-чижектерин удуртулга болдурары Коммунистиг партияга кайы хире чугулазын, массалар-биле харылзааларны быжыдарының, социалистиг демократияны сайыраңгайжыдарын, боттуг экономиктиг политиканы чорудуп, капиталистиг күрүнелер-биле улуг өрө-ширени кылбазынын, революстуг серемчилерди дыңыдарының, антисоциалистиг күштерге чогуур үезинде, шинтирлиг ойтур шазыышкынны кылырының чугулазын социалистиг хөгжүдүлиниң практиказы катап-катап бадыткап турар.

Социалистиг дем каттыжылгазының чурттарынга харылзааларга чүгле бодунуң тускай эрге-ажыктарының эвес, харын база бодунуң өөнүктериниң болгаш эвилелчилериниң эрге-ажыктарының дугайында сагыш салыры онзагай чугула чүүл боон турар. Ындыг, ёзулуг эш-хүүзүнүң, акы-дүңмалышкы ёзулунуң, национал эгоизмге таарышпас харылзаалары социалистиг чурттарга экономиктиг азы өске-даа талазы-биле эң нарын айтырыгларны шинтирлээринге дузалаар.

Социалистиг чурттар боттарының аразынга кадыы ажылдажылганы быжыглавышаан, делегейниң өске-даа чурттарыбиле боттарының аразынга ажыктыг харылзааларны кылырынга белен боон турар. Бир эвес ындыг харылзаалар ёзулуг деп эргелиг болгаш талаларның эрге-ажыктарын кайыдаа тала хүндүлээриниң ёзузунга үндезилеттинген, ылгай көөр чорук болгаш политиктиг ыйдыышкын кылдыммас болза, бүгү киржикчилерге боттуг ажыктыг чорук хандыртынган туруп болур. Олар долгандыр турар бойдус чүүлдерин камгалаарындан, делегей океанын болгаш космос делгемнерин шинчилээриндеи эгелээш, бүгү-ниитиниң тайбыңын быжыглаарынга чедир эң чугула айтырыгларны шинтирлээринге база эргежок чугула боон турар.

Крымга боон эрткен ужуражышкыннар акы-дүңма партияларның болгаш чурттарның тайбынны болгаш улустарның бот баш миниин догуннаарының талазы-биле эргелерин хүлээп көөрүнге кызыгаар чок бердингенинниң база бир бадыткалы болган.

Империалистиг бөлүктер, хамыктың мурнунда америк империалистер, улустар аразының дүшкүүрлүг чоруун күштелдирбишаан, ону социалистиг чурттарга, чаа хөгжүп эгелеп чоруур күрүнелерге базынышкын кылырының аргазы кылдыр көрүп турар. Барынын Европага ортумак ыракшылдың америк ракета-азролуг чепсектерин бүдүрүп, тургузарының дугайында НАТО-нуң шинтирири, АКШ-тың болгаш оон эвилелчилериниң шериг бюджеттерин улгаттырганы, нейтронныг чепсекти бүдүрүп үндүрер дугайында Рейганның чазааның шинтирири, кризистиг байдалдарны изигленишкининг байдалга тудары даэш үргүлүү ораллажышкыннар, өске күрүнелерниң иштики херектерин холгаардаарынче чүткүл — империалистериниң социалистиг болгаш өске-даа хөй-хей чурттарның айыыл чок чоруунга кыжаныышкынны болдурүп турар бо бүгү үүлгедиишкиннери чавырлышкынны соксадып, ниитизи-биле улустар аразының байдалын баксыраткан.

Пекиниң политиказының улам-на чоокшулажып турары империализмниң шугумунга социалистиг дем каттыжылгазының чурттары тайбынны быжыглазырынче, боо-чепсекти эндере бүдүрерин соксадып, кризистиг болуушкуннарны чугаалажышкынар столунуң артынга шиитирлээринче угланган тодаргай, чайгылыш чок угланышкынын удур салып турар. Аңгы-аңгы социал системалыг күрүнелер аразынга харылзаалар амгы ядролуг үе чылдың үезинде тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынының принциптериинге үндезилеттинер ужуралуг деп социалистиг чурттар көрүп турар. Оон түңнелинде шериг-биле удур-дедир туржүр чоруктуг деңнели кудулаар, үргүлүүнүң боттуг чугаалажышкыннары кылынар, бот-боттарынга ажыктыг тайбын кады ажылдажылга калбарар.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң 80 чылларда боттандырарыбиле көдүргени тайбын программазы чогум-на шак ындыг политиканы тодаратан болгаш ону акы-дүңма социалистиг чурттар деткип, аңгы-аңгы политиктиг бөлүктер база делегейниң калбак хөй-ниитизи билип-даа турар.

Улустар аразының маргылдаалыг айтырыгларын шинтирлеп болур, эки шинтирлеп болур, ынчалза-даа аңаа күштүг дыпы азы күш-биле кыжанырыы-даа таарымча чок. Социалистиг чурттарда боттарының амыдыралчы эрге-ажыктарын камгалаарының эргежок чугула бүгү үүлдери бар болгаш бо талазы-биле бүгү чугула үүлдерни кылыр-даа апаар. Оон-биле кады олар тайбың чаагай чорук бүгү чурттарга, бүгү улустарга эргежок чугула деп санап келген болгаш санап-даа турар. Тайбың — бүгү-ниитиниң херээ-дир, ынчангаш ону камгалаары, ону быжыглаары бүгү күрүнелериниң ниити херээ-дир.

Социалистиг чурттар улустар аразының амгы байдалынга сагышсыраң, делегейниң айыыл чок чоруун быжыглаарынче үүкүп турар бүгү күштер-биле чугаалажып, кадыы ажылдажарынга белен болгаш ол дугайында 1981 чылдың Крымга болган ужуражышкыннары тодаргайы-биле бадыткап-даа турар.

Крымга болган ужуражышкыннарның түңнелинде социалистиг дем каттыжылгазының чурттарының даштыкы политиказының эргежок чугула тулгаштырылгазы болганын СЭКП ТК-ның Политбюрозу демделеп тур. Ол чорук амгы үениң делегей политиказының эң-не чугула болгаш берге айтырыгларынга хамаарышкан социалистиг күрүнелерниң тайбың агелээшкиннерин амыдырала боттандырарынга идиглиг болуру чугаа чок.

Социалистиг чурттар бот-боттары-биле ийи талалыг болгаш хөй-даа талалыг харылзааларны быжыглап, Варшава Березиниң организапизының болгаш Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң-даа ажыл-чорудулгазын быжыглавышаан, тайбынның болгаш тургузугушкунуң орүү-биле быжыг базым-биле бар чоруур.

СЭКП ТК-ның Политбюрозу 1981 чылдың Крым ужуражышкынының түңнелинде чедип алдынган дугуржулгаларны боттандырар талазы-биле эргежок чугула хемчеглерни алырын чогуур албан черлериниге болгаш организацияларга дааскан.

ТЕМПИНИ КОШКАТПАС

Чөен - Хемчик районнуң ажыл-агыйлары мал чемни белеткээриниң республикада чарлаттынган шалыпчы ийи айында социалистиг чарышты улам калбартпышаан, элээп ажылдарны кылып чоруткулаан. Август 16-ның медээзи-биле алырга, район ниитизи-биле 9526 тонна сигенни белеткеп, планын 36,2 хуу, будук-бүрү белеткээр планын 132 хуу, витаминниг сиген-далгынын белеткээрин 34,4 хуугга күүсеткеп.

Августуң 9-тан 16-га чедир «Октябрь 30 чылы» совхоз 118 тонна, СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхоз 19 тонна, «Чыраа-Бажы» 252 тонна, «Хөндергей» 31 тонна сигенни оон мурнунда неделиныыдан хөйүү белеткээп.

Витаминниг сиген далганы белеткээр агрегаттар эрткен чедип хонукта планныг онаалдарын «Искрага» 175 хуу, «Чыраа-Бажыңга» — 120 хуу күүсеткеп. «Алдан-Маадыр» совхоз 399 тонна сенажты салган.

«Тыва» совхозтуң Хеймероол Ондарга удурткан бригадазы чеди хонукта 605 тонна кукуруза силозуун салыр планныг тургаш, оны 4 хонук иштинде күүсеткеш, мурнакчыларның одуруунда киргеп. «Чыраа-Бажы» совхозтуң Дамчат-оол Моңгушка удурткан механизастаттынган сигенчи бригадазы пиитизи-биле 5800 тонна сиген белеткээр планныг тургаш, бо хүннерде 1304 тонналыг белеткеп, планын 41 хуугга күүседип, ажыл-агыйларда механизастаттынган бригадаларның аразында социалистиг чарышка тиилекчи болган.

Хол хадыры-биле сиген кезээ бригадалардан «Октябрь 30 чылы» совхозта Багайоол Оржакка удурткан бригада планын 71 хуу, Карл Маркс аттыг совхозта Михаил Моңгуштуң бригадазы 62,2 хуу күүседип, эки ажылдап турар.

СЭКП райкому болгаш райкүүском ажыл-агыйларга неделя санында 3550 тонна сигенни белеткээр даалганы бергеш, Эртнээ болгаш оон мурнунда чеди хонуктарда районнуң совхозтарындан неделида сиген белеткээр планныг онаалдаларын чангыс-даа ажыл-агый күүсетпээн. Эрткен чеди хонукта түгле 1599 тонна сигенни белеткеп, чеди хонуктуң планын дөңгүп-ле 45 хуу күүседип, 1951 тоннаны чедир белеткээвээн.

Ылангыя ажыл-агыйлардан «Искра» совхоз 243 тоннаны, «Сүт-Хөл» 242 тоннаны, «Тыва» 343 тоннаны, «Хөндергей» 236 тоннаны, «Большевик» 166 тоннаны, СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхоз 233 тоннаны чеди хонук иштинде чедир белеткеп шыдаваан. «Большевик» совхозтуң витаминниг сиген далганы белеткээр агрегады сөөлгү үеде шуут ажылдавастаан.

Районнуң чамдык ажыл-агыйларында сигенчи бригадалар чаъс чаан турарыңга сылдыы алгаш, кескен сигенни болбес, ону аңдарып, кургадып тургаш, сараттаар хемчеглерни албас чоруктар бар.

Ниитизи-биле сөөлгү үеде чамдык ажыл-агыйлар мал чемниң белеткелинче кичээнгейни кошкаткан, ажылдың темпизи кудулаан. «Хөндергей», «Искра», «Большевик», СЭКП-ниң XXII съездизи, Карл Маркс аттыг совхозтарда ындыг болуп турар.

Район төвүнүң бүдүрүлге, албан организацияларының черлериниң совхозтарга мал чемни белеткээр талазы-биле быжыглаттынган. Ынчангаш ажыл-агыйлы, автотранспорт бүдүрүлгези, орук тудуг эргелели даап ышкаш организацияларның боттарының хамаарышкан ажыл-агыйларынга эки дузалажып, мал чемниң белеткелинге идепкейлиг киржип турар. Ындыг-даа болза, ажаалга кассазы, курбанк, аптека, ветбаклаборатория, шериг комиссариады даап ышкаш организацияларның быжыглаан совхозтарынга чаагыс-даа катап барып дуза көргүспээн.

Айыттынган четкестерниң чайледыр, мал чемниң белеткелиниң темпизин дүргедедири негеттинип турар.

Н. ДАЖИНМАЙ.
«Шынның» корр.

ОМСК: ТЫВАНЫҢ МАЛ ЧЕМИНИҢ БЕЛЕТКЕЛЧИЛЕРИНДЕ

2. БАЙДАЛ ДУВУРЕНЧИГ

СЭКП Тыва обкомунуң III пленуму бөдүүн болгаш чулуктуг мал чемнерин көвүдедир талазы-биле республиканың партия, совет болгаш көдээ ажыл-агый организацияларының сорулгаларының дугайында айтырыгны аңаа чугаалашкан. Бо чылдың кандаашкыныңг, берге чайында мал чемнериниң бүгү хевирлерин өөлеткээр талазы-биле онза хемчеглерни алырын плеңум чугула деп санаан.

Ынчангаш республиканың ажыл-ишчилери ол талазы-биле бүгү хемчеглерни ап, ниитизиниң малынга четчир санныг чемни белеткеп алыр даэш бүгү күжүн олче утпындырган. Республиканың 42 сорхозтарының 1 муң чыгыы ажылчыннары Омск области мал чемнин белеткеп турарын бистиң солуун парлаан.

Республиканың ажыл-агыйлары Омск областан ниитизи-биле 50 муң тонна саванны белеткеп алыр планныг. Ажыл-агыйларның төлээлери аңаа баргаш барып бир ай чыгыы ажылдап турар. Бо үениң дургузунда чүгле 15 муң хиро-ле тонна саван белеттеттинген. Моон алгаш көөрге ажылдың темпизин күдү деңнелде чоруп турар. Ынчангаш, ам ажылга шаптыктап турар чамдык чылдагаанларны тодарадып көрээлиер.

Омск областың ажыл-агыйларының партия, совет организацияларының ажылдакчылары бистиң республикадан баргаш мал чемниң белеткелчилеринге бүгү-ле таарымчалыг байдалдарны тургузуп берген. Чангыс чижек: Тывадан баргаш мал чемниң белеткекчилери областың Любинский, Марьяновка, Москаленск болгаш Иссыкуль районнарының колхоз, совхозтарында ажылдап турарлар. Ол биске эң-не таарымчалыг ажыл-агылар. Чүге дээрге ол районнарның тараа шөлдери демир-орук станцияларынан эң ыраа-ла 40 хире километр черде. А ол пресстээн сигенни хову-шөлдерден демир-орук станцияларынче сөөртүрүнге кончуг таарымчалыг.

Омск области Хакас автономнуг областың болгаш Бурят АССР-ниң мал чемниң белеткелчилери база ажылдап турар. Олар пресстеп алган сигенни демир-орук станцияларына чедирер даэш 400 ажыг километрни эртип турарлар.

Ажылдың темпизиниң кошкак чоруп турары чүгле бистиң организас чок, ажылды түс-түс черлерде шын эвес тургускандыыстан боон турар.

Бай-Тайганың «Кара-Хөл» совхозунуң удуртукчулары боттарының мал чемниң белеткелчилерин ырак черже баштай аътқарыпкаш, оон соонда техниказын чоруткан. Оон уламыдан ол совхозтуң чоруткан улузу Омск области баргаш, 8 хонук дургузунда кандыг-даа ажыл чок, соондан кел чыдар техниказын манап олурганнар. А ол үениң дургузунда чөже тонна мал чемни белеткеп албас боор.

Дыка хөй ажыл-агыйларның удуртукчулары мал чемни белеткээри-биле Омск области чоруткан улузун ындыг-даа шилиге чок, аңаа-ла дүшкан улузун чорутканындан ажылга бергедөөшкиннер боон турар. Мынды чижек. «Дон-Терезин» совхозтан ажылдаары-биле чоруткан 14 кижиниң сеен өөренкчилер болган. Ынчангаш олар бистиң аңаа барган үезинде чанарынга белеткеним турдулар. Кывар-чаар материалдар төнгени-биле үш хонук ажыл чок олурганнар. Байдал бо хире дувуреэзинниг, берге турда, ол совхозтуң директору С. Ш. Комбу Омскиге ужуп чеде берген, бодунуң ажыл-агыйының мал чемниң белеткекчилериниң аразынга чүгле ийи-ле шак болган. Кежээ чедип келир мен даэш ол хевээр чана берген. Директор ажылчыннарга аванс акша үндүрүп бээрин база аазаап турган. А олардың акшазы төнүп, аъш-чемни үстүп эгелээн. Ажыл-агыйкын удуртукчуузу боду шак мынды харыысалга чок турда, ында ажылдап турар кижилерден директор кандыг негелде салып шыдаарыл.

Мал чемни белеткээри-биле ырак черже чорудар кижилерни эки шилип албаанындан чамдык совхозтардан баргаш улустуң аразында кадыкшылы ношкак, йорум-чуруум үрээр, арагалаар төлеп чок кижилер база эвээш — эвес.

Чөен-Хемчикте «Тыва» совхозтуң ажылчыннары боттарының серемзи чогу-биле демир-орук станцизазынга сөөртүп эккеп алзазы 15 тонна сигенни эрттедип алганнар.

Оон эртнээнде совхозтуң ажылчыннарынга чеде бээрвиске шуут техниказын арыг иштинде тургускаш, боттары арагалаай турганнар. Бо ажыл-агыйның удуртукчулары ол болуушкуну шынгыы сайгарып көөрү күзеттиг.

Ам үеде Омск области мал чемни белеткеп турар ажыл-агыйларның чоруткан улуу аңаа ажылдаар хуусазын төнгенин чугаалап, оларны солуур немелде күштү манап турар болдулар. А чамдык ажыл-агыйларның төлээлери чүрүм чок чоруун көргүзүп, ажылын кааскаш, дезин чаңып келген тавырылга база бар. Ынчангаш совхозтарның удуртукчулары ырак черде ажылдап турар улузунуң ажыл-ишин сонуургап, кывар-чаар материалдар, аъш-чем-биле хандырбышаан, мал чемни белеткээри-биле немелде күштү дораан чорударын күзеттиг.

В. ЧАДАМБА,
«Шынның» тускай корр.

КАДАРАРДА ХОЮМ ЧАРАШ

«Хой эъдин, дүктү, каракульду болгаш хой база өшкү ажылының өске-даа продукциязын бүдүрерин бүгү хемчеглер-биле көвүдедир».

(КОЛ УГЛАНЫЫШКЫННАРДАН).

Специалиске сөс

МАЛДЫҢ УЧЕДУН — БЕДИК ДЕҢНЕЛГЕ

Ук районнуң «Нарын» совхозуида малдың учёт-отчёдун канчаар организастап турарын, анаа бухгалтерия ажылдакчыларының ролюнүн дугайын мал ажылының талазы-биле бухгалтер Суглу Кунажаповна ДАНАЖАП мынчаар чугаалап турар.

Нииттиниң малының баш саным өстүрериге, ооң язы-бүрү чылдагааннардан чидирииң кызырарынга учёт-отчётту ойлаанда, зоотехниктиг бүгү неделелерге дүүштүр шынарлыг чорудары онза чугула дээрзин билир болгай бис. Ынчангаш бистиң совхозтуң удуртукчулары, мал ажылының специалистери, бухгалтерлер боже өөзүгай кичээнгейни салып турар. Совхозка мал санаашкының зоотехниктер, бригадирлер, мал эмчилери ай санында 18—20-де эрттирбейн, шалыпкын чорудул турар. Бистер, бухгалтерлер, санаашкын түңнелиле оларның тургускан отчёттарынга бичии-даа частырыглар, дажыдыышкынналар турбазын дээш, катап-катап хынап, шыгтыы негеп турар бис.

Бистиң совхозка хой оолдаашкыны чүгле хойжуларга эвес, харын бригадирлерге, учётчиктерге болгаш мал тер, бригадирлер, өске-даа специалистерниң эң-не чымыштыг үе. Чаа төрүттүнген хураганнарны удур санап, дугаарларын бригадаларда учётчиктер хүн бүрү кылып турар. Ооң-биле чергелештир малдың өлген болгаш ара салган чаш төлүн ыяап-ла айгы даңзылаарын олардан негеп, ынчаар кылыпдаа турар бис. Бо бүгү специалистерниң-даа, малчыннарын-даа харыысалгазын бедидип, учёт-отчёттуң ылаваланып тургузарынче оларның кичээнгейни утландырган. Ынчангаш ам кандыг-бир чылдагаандан өлген хураганны өлүг төрүттүнген деп, ара салган хойларны кызыраан деп мегелеп, чүве будаар чоруктар малчыннарның талазындан болбайн турар.

Даандырган ажыл-херээнге харымсалгалыг, улуг, аныяк малды шын санап, дайзылаарынга боттарының ак сеткилдиин көргүзүп келген учётчиктер, бригадирлер, өске-даа специалистер бистиң совхозтуң бар. Чижээ, дөрт дутаар хойжу бригаданың бригадири Нурсат Боруй, ында учётчик Дмитрий Шактар оларның база № 1 бригаданың учётчыгы Сергей Адыяның кылган ажылы эки шынардыы-биле онзаланыл ылгалып турар. Ынчангаш Н. Боруйнуң удурткан бригадазы бо чылын төрүүр 100 хойга онаштыр 95 хураганны камгалап, менди дорук-турганы-даа таварылга эвес болбайнаан. А совхоз нииттизи-биле 100 баш хой бүрүзүндеи 85 хураганны камгалаанынга малдың учёт-отчёдун чогуур деңнелде тургускана база улуг рольдуг болган деп бодаардыр мен.

Чамдык таварылгаларда мал ажылының специалистериниң база бухгалтерия аппарадының ажылдакчыларындан каттышкан комиссияны тургускап, саналгының график ёзугаар кады чорудул турар бис. Бо таварылгада санакчыларның-даа, малын санадып турар малчыннарның-даа харыысалгалыы улам бедир. Оон ангыда чамдык кижилерге дугаргал болу берген таварылгада олардан өрени дораан-на, келир санаашкын мурнунда, негеп алырынга ыяпгыг комиссияларның ужур-дузазы улуг. Ынчангаш бо ҳүннерде бистиң совхозта мал өрелиг хойжуларда, кадарчылар-даа чок. Кымбир кижиден дугаргал илереэн болза, читкен малды ол дораан дуюу-биле тургузуп берип турар.

Ынчангаш мал ажылының специалистериниң, бухгалтерия ажылдакчыларының деминг, ден-дески ажылдаарын чедип ап, малдың учёт-отчёдун шын тургузарынга оларның харыысалгазын бедидер болза, малдың язы-бүрү чылдагааннарын чидер, самчыгдаттынар, сан-түңү будалыр чоруктарны совхоз бүрүзүнге эвээжедип, харын-даа чидирип ап болурунуң аргазы бар дээрзинге бүзүрээр мен. Бистиң ажылывыстың дуржулгазы ол дугайын тодаргай бадыткап турар.

С. ДАНАЖАП,
Эрзин районнуң «Нарын» совхозунуң бухгалтери.

Тывага улусчу революцияның 60 чыл болган оюн чоокта чаа демдеглеп эрттирген төөгүлүг суур — Кочетовода турар «Коммунизмниң херели» совхозтуң ажыл-ишчилери ол болуушкунну бедик күш-ажылчы көргүзүглер-биле уткаан. Ажыл-агый күрүмеге сүт, эът болгаш дүк садарының чартык чыл планын хүсеазындан дыка эрте-ле ажыр күүседилээн.

Совхозтуң № 2 хойжу бригадазынга чораан, ооң бригадири Сарыг-оол Кивалович Оюнбиле ужуражып, ында малчыннарның ажыл-ижин сонуургадым.

Бригадир Сарыг-оол Кивалович мынчаар чугаалады:

— Бригадада колдуунда төрүвес хойлар: хураганнар, тогдулар, садар хойлар болгаш ирттер бар. Оларны он бир колданда хуваай тургускан. Бистиң бригадавыста мурнакчы хойжулар эрээш эвес. Чижээ, Ооржак Бугалдай кадарып турар ирттериниң баш бүрүзүнден 3,5 килограмм дүктү кыргып албышаан, оларның бирээзин-не ортумаа-биле 51 кг диириг деңзилиг кылдыр семиртип, күрүнеге дужаагаи. Ол ышкаш Чечен Очур коданда хоюнуң баш санындан 3,6 кг дүктү кыргып ап, тус бүрүзүн 49 кг диириг деңзилиг кылдыр семиртп кадаргаш, күрүнеге саткан. Хомушку Демир-оол, Бортуй Хеймер-оол оларның көргүзүглери база оон дүзалаа кампания — чемнер белеткелин хойжу бригаданың кежигүннери база организастыг чорудул турар.

— СЭКП обкомунуң үшкү пленумунуң шиитпирлерин боттандырар, малга четчир чемнерни белеткээр дээш бүгү күжүвүстү сиген кезилдезинче моөнээн бис — деп, бригадир Сарыг-оол Кивалович чугаалады.—Бо хүннерде бригаданың бүгү хойжулары шуптузуу сиген кезилдезинде ажылдап турар. Седен-оол Кевертей, Хомушку Демир-оол, Манган-оол Хомушку олар ам түс-түзүнда 8 тонна чедир сигенни кезип белеткээш, сараттан алган. Ол ышкаш артыкан хойжулар беш тонналдан өрү сигенни белеткээн. Ажыл ам-даа үргүлүлел турар.

Ук бригаданың хойжулары совхозта база бир мурнакчы бригада — № 1 бригаданың хойжуларыла социалистиг чарыш салып алган ажылдап турар. Ук чарыш хойжуларының ажылга бедик көргүзүглерин чедип алырынга ядыгны берип турар. Чүге дээрге чарышты дээштиг кылдыр организастаан. Ийи хойжу бригада төлээлекчилерин бот-бодунче чорудуп, ажыл-хёректиң кандыг чорун турарын хынажып, хүлээлгелерин канчаар күүсеткенин сонуургап көрүп, бар мурнакчы, арга-дуржулганы солчуп турар. Оларның чедиишкинниң чажында ында.

Бригаданың чедиишкинниге ооң бригадири Сарыг-оол Кивалович Оюнуң киирип турар үлүг-хуузу биче эвес. Ол дуржулгалыг малчын хойжу бүрүзүнге ажыктыг сүмени берип, бригаданың ажылын билдиилиг организастап турар. Оон кадайы Валентина Егоровна Аштаева мал эмчиин болуп, он чеди чыл ажылдаан. Улуг уругларын Наталья биле Марина Оюнаар база кодээ ажыл-агыйның тускай эртемнигнери болуу берген.

Ч. МАНДЫЫЧЫ.
Танды район.

БРИГАДАНЫҢ ЧЕДИИШКИНИ

эрттиргеш, 23,6 тонна эки шынарлыг дүктү күрүнеге дужаап, хүлээлгезин 120 луу күүсеткеи.

Ам бригаданың малчыннары күзүн күрүнеге садар ирттерни эки оътуг черлерде олардадып семиртип турар. Олар садар хойларны агарлаш, күрүнеге ам-даа эрээш эвес, эки шынарлыг дүктү дужаар.

Көлээ ажыл-агыйда эң чугаа-дыр. Седен-оол Кевертей, Хомушку Демир-оол, Манган-оол Хомушку олар ам түс-түзүнда 8 тонна чедир сигенни кезип белеткээш, сараттан алган. Ол ышкаш артыкан хойжулар беш тонналдан өрү сигенни белеткээн. Ажыл ам-даа үргүлүлел турар.

Ук бригаданың хойжулары совхозта база бир мурнакчы бригада — № 1 бригаданың хойжуларыла социалистиг чарыш салып алган ажылдап турар. Ук чарыш хойжуларының ажылга бедик көргүзүглерин чедип алырынга ядыгны берип турар. Чүге дээрге чарышты дээштиг кылдыр организастаан. Ийи хойжу бригада төлээлекчилерин бот-бодунче чорудуп, ажыл-хёректиң кандыг чорун турарын хынажып, хүлээлгелерин канчаар күүсеткенин сонуургап көрүп, бар мурнакчы, арга-дуржулганы солчуп турар. Оларның чедиишкинниң чажында ында.

Бригаданың чедиишкинниге ооң бригадири Сарыг-оол Кивалович Оюнуң киирип турар үлүг-хуузу биче эвес. Ол дуржулгалыг малчын хойжу бүрүзүнге ажыктыг сүмени берип, бригаданың ажылын билдиилиг организастап турар. Оон кадайы Валентина Егоровна Аштаева мал эмчиин болуп, он чеди чыл ажылдаан. Улуг уругларын Наталья биле Марина Оюнаар база кодээ ажыл-агыйның тускай эртемнигнери болуу берген.

Ч. МАНДЫЫЧЫ.
Танды район.

ДЕЛЕГЕЙНИҢ ЧУРТТАРЫНДА ХОЙ САНЫ БОЛГАШ ХОЙ АЖЫЛЫНЫҢ ПРОДУКЦИЯЗЫН БҮДҮРҮП ТУРАРЫ

(1978 чылдың медээзи-биле)

Чурттар	Хой саны (муң баш)	Дүк (тонна)	Бүдүргеи хой эъди (муң тонна)	100 кижиге онаштыр алырга					
				Салган хой суду (муң тонна)	хой саны	дүк (кг)	хой эъди (кг)	хой суду (кг)	Бир хойдан кыргып алыр арыг дүк ортумазы-биле (кг)
Алжир	10535	18100	49	127	57,7	53	268	696	0,92
Эфиопия	23115	12100	76	5	79,9	22	263	17	0,27
Мали	5849	320	23	29	97,6	4	384	484	0,04
Мавритания	5000	—	7	53	352,1	—	493	3732	—
Марокко	14300	21500	44	21	78,4	46	241	115	0,58
Намибия	5130	4800	16	—	551	317	1719	—	0,58
Нигерия	8254	—	26	—	12,4	—	39	—	—
Сомали	9900	—	12	95	295,5	—	358	2836	—
Мурнуу Африка Республика	31400	112700	126	—	120,2	216	482	—	1,79
Судан	15670	15400	100	124	88,2	36	563	698	0,41
Мексика	7850	7500	15	—	42,6	6	24	—	0,51
Американың Каттышнан Штаттары	12387	45938	139	—	5,7	10	64	—	1,79
Аргентина	34000	160000	131	—	130,5	326	503	—	2,50
Боливия	8462	8436	19	27	142,2	69	319	454	0,48
Бразилия	17200	30000	26	—	15,3	17	23	—	1,10
Чили	5729	22200	22	—	53,7	104	206	—	1,94
Перу	14000	12500	23	—	84,4	38	139	—	0,45
Уругвай	18854	75000	35	—	671	1600	1250	—	2,39
Афганистан	22556	26400	97	224	110,9	70	477	1101	0,63
Индия	40432	33330	118	—	6,4	3	19	—	0,51
Иран	33600	17000	181	664	98	29	528	1937	0,30
Ирак	11488	18400	37	126	94,4	67	304	1035	0,71
Кытат	88000	63000	392	477	10,3	4	46	56	0,43
Моол Арат Республика	13430	20000	76	51	863,7	772	4890	3280	0,89
Пакистан	22291	36187	115	31	29,6	29	153	41	0,99
Сирия	7397	14400	52	240	88,2	86	620	2863	0,97
Турция	42708	55800	278	1080	101,4	73	660	2563	0,72
Болгария	10145	34800	72	305	115	201	816	3456	1,74
Франция	11543	22200	148	900	21,7	20	278	1692	0,94
Греция	8004	9000	76	576	86,2	57	819	6207	0,66
Италия	8694	12100	50	510	15,4	10	89	905	0,67
Румыния	14463	37400	23	410	66,3	103	105	1881	1,55
Испания	15463	27800	130	238	42,7	31	359	657	0,72
Англия	29618	47337	227	—	53,0	61	406	—	1,16
Югославия	7514	9700	57	134	34,0	26	258	607	0,76
Австралия	131510	677100	516	—	934,7	2840	3670	—	3,04
Чаа Зеландия	60300	310000	498	—	1914,3	7040	15810	—	3,68
Бүгү делегейде	1055697	2596797	5515	7328	27,6	40	144	192	1,44

1978 чылда делегейниң бүгү чурттарынга 1055697 мун хой санаттыныын турган. Оларны 159 даштыкы чурттарда өстүрүп турар. Оон иштинде Африка диптиң 54 (ниити хойнуң 16 хуузу), Америка диптиң — 38 (11,9 хуузу), Азия диптиң 35 (18,3 хуузу, ССРЭ чокка), Европа диптиң 28 (12,2 хуузу, ССРЭ чокка), а ол ышкаш Австралияның болган Окениянын 4 (18,2 хуузу) чурттарында хойну өстүрүп турар.

Үстүнде дакыда чүгле 5 миллион ажыл турар хойлуг чурттарны киирген.

Хойнуң санының талазы-биле бирги үш черни: ССРЭ, Австралия болгаш Кытат; дүк будурер талазы-биле — Австралия, Чаа Зеландия болгаш ССРЭ; хой судун будурериге — Турция, Франция база Иран; хой кежии будурериге — Австралия, ССРЭ, Чаа Зеландия эзелеп турар.

Чойнуң 100 кижи санынга хойнуң онаажырының талазы-биле бирги үш черни: Чаа Зеландия, Австралия болгаш Моол Арат Республика; дүк будурериге — Чаа Зеландия, Австралия, Уругвай; хой эъдин будурериге — Чаа Зеландия, Моол Арат Республика, Австралия; хой судунге — Турция, Мавритания болгаш Болгария эзелеп турар.

1948 чылдан 1978 чылга чедир үениң дургузунда делегейге хой саны 281844 мун башка өскен азы 36,4 хуу, чуттган дүк волокнозун будурери — 469 мун тонна азы 44,5 хуу, хой эъдин будурери — 1180 мун тонна азы 2,2 хуу ковуланнаан. Ол-ла үеде дүк будурериниң темпизи хойнуң баш санының немелде өскүдезин дыка мурнай берген болза, хой эъдин будурериниң темпизи дыка хөжүлээ калган.

«Овцеводство» журналдан.

Тес-Хём районда «Кызыгаар» совхозтуң хойжузу Баймр-оол Найдан-оолович Борбак-оол 1957 чылдан бэәр үзүктел чок ажылдап келген. Ол эрткен он дөрт чыл дургузунда бедик көргүзүглерни чедип ап турган. Оон бо чылгы көргүзүглерни-даа бедик: төрүүр 100 хойга онаштыр 90 хураганны менди дорүктурган, бүдүүн дүктүг хойларның баш бүрүзүнден 1,9 кг дүктү кыргып алган.

ЧУРУКТА: хойжу Ь. Н. Борбак-оол.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

Билир силер бе?

Мындыг эгенин адааңга хой ажылычда солуп, чаа чүүлдерни хойжунуң арнынга парлап үндүрүп турар апаарын моөн мурнунда дыңнаткан болгай. Июльда үнген арынга хойларның кол уксаларының дугайында чугааны эгелээн. Ам оны уламчылаар-дыр бис.

СТАВРОПОЛЬ УКСАА

Ук черниң меринос хойларын баштай американ рамбулье уксаанын кошкарлары-биле, а оон соонда австрали меринос уксаанын кошкарлары-биле дагынналар нарын хайнакташтырылганы кылып, мага-бодунуң, кыргын алыр дүгүнүң хемчээлиниң база дүктүн узунунуң, өөзинин дүккүрүнүн болгаш өске-даа демдектериниң талазы-биле ыяк таарыштыр шилип ап тургаш, бо уксаанды Ставрополь крайның «Советское руно» деп уксаажыдылга завод дунга тургускан. Ол уксаанды 1950 чылда бадылаан.

Ставрополь уксаанын хойлары продуктулуунун дүккүр угланыышкынынга хамаарыжыр. Ол угланыышкынның хемчээлериие олар эң-не улуг болуп турар. Ынчыг хойнуң дүгү чинге-нарын (64-70-ги шынарлыг), хомог, чымчак, арыг ак азы сарыгымаар чугактыг, кыланнаан өңнүг. Кыргаан дүгүн чүп арыглаарга 3 кг хире болур.

Ол уксаанын хойларының кедергей үнелиг шынары болза чаргыдаан чеминиң орнуна эң-не хой продукциязы базри, өөзинин аажок дүккүр болгаш мага-бодунуң бүгү неректеринге хүгүнүн үзүнүнүң болгаш чингезининг бир дескизи болур. Өөзинин болгаш оргазының дүктери эгилеринде дүктери ышкаш, база-ла бир дөчей ыңдыг узун. Төлгүрү — төрүүр 100 хойга онаштыр 135-140, а эң эки даэн коданнарга — 150-160 хураган болур. Ставрополь уксаанын хойлары чүртүн нарын дүктүг хой ажылдыг бүгү-ле доналарынга, оон иштинде Ортаакы Азияның база Казахстанның чартык ховулуг болгаш шуут ховулуг районнарынга өзиин аажок эки тааржыр.

Сөөлгү чылдарда Ставрополь уксаанын кол-кол коданнарынга австрали кошкарларны салып ажыглаан, оон түңнелинде чүгаан алыр арыг дүгү көвүдээн база оон шынары бедээн.

Ставрополь уксаанын эң эки коданнары «Советское руно» (Ставрополь край), «Котовский» (Волгоград область), «ВЛКСМ 40 чылы» (Калмык АССР) дээр уксаажыдылга заводтарында, Ленин аттыг, «Россия», «Коммунизмниң өрүк», «2-ги Бөш чыл», Ипатов аттыг, «Колос» колхозтарда (Ставрополь край) меннеттинген.

М. САННИКОВ.

Продуктулуу дүккүр — эътким угланыышкынныг уксаалар

Бо угланыышкынның хойлары дүнүр болгаш эътким продуктулуунун эки илертейнибиле онзагай турар. Оларның мага-бодуу дүккүр угланыышкынның хойларындан улуг болгаш кыргымга база-ла ол хире дүктү берип турар.

Хойларның ол бедүүнге: аскания, кавказ, алтай, кыргыс, забайкал, красноярск, мурнуу казах база сөңгү казах меринос, мурнуу урал болгаш совет мериноо уксаалар хамаарыжыр.

АСКАНИЙ УКСАА

Бо уксаанды академик М. Ф. Иванов-тун удуртулгазы-биле ук черниң чинге-нарын дүктүг хойларын американ рамбулье кошкарлар-биле хайнантыштырып тургаш, Украинның хову районнарының МАЭЩИ-ниин «Аскания-Нова» дээр аажыл-агыйынга (Украин ССР-нин Херсон облазы) тургускан. Ук уксаанды 1935 чылда бадылаан.

ТАРЫП БООЗАДЫР ПУНКТУГА АЖЫЛДЫ ОРГАНИЗАСТААРЫ

Саавырда айытнан негелдеерни шынгыы сагывышаан, пунктуга ажылды мергежилдиг организастаар болза, тарып бооздылга эки түңнелдерни бээр.

Пунктуга ажыл эдержилгеге кирер апарган хойларны тып алырындан эгелээр. Ону кылыры-биле коданнарга хой бүрүзүнге хой тыптырар кошкарларны (бир кошкарга 60—80 хой онаажыр кылдыр) быжыглаар. Чедишкен, күжү семис-шыырак кошкарларны хой тыптырарынга ажыглаар. Хойларны тыптырарын хонукта чангыс катап, эртен эрте чорудар.

Хойларны эдербеэнин дээш, кошкарларны кажаада, хөже ялын киирер мурнунда пос халбаңны өөзинге баглап каар. Баштай кошкарларның кезик хирезин кажааже салып киирер, а 20—30 минута эрткенде өскелерин база салыр. Эдержилгенин баштайгы хүнеринде хойларны тыптырарын 1,5—2 шак дургузунда чорудар, бооздаган хойларның саны эвээштээнинии хире-чергези-биле тыптырышкынның үргүлчүлелдиин бир шак чедир кыырар.

Кошкарларның тыпкан хойларын тускай үзүктээнче киирип турар. Тыптырышкын доозулганда оларны тарып бооздыр өрээл чанында үзүктээнге кажаалаар. Ынчан пункт ажылдарынга бүрүн белеп болган турар үжуралыг.

Үнсеалыг коданнарга хой тыптырарынга үре чок болдурган кошкарларны ажыглаар, чүге дээрге олар тавырылга болуп хойларны эдеривидип болдур.

Тыптырган соон дарый хойларны дораан-на тарып бооздып эгелээри эргежок чугула. Тарып бооздырын чангыс шак бээнин саададырга, хойларның бооздаары 4 хуу кудулаар. Бооздарын бедидери-биле эдержилгеге киирер апарган хойну ийи катап тарып бооздыр. Баштай тараанының соонда 2¼ шак эрткенде, чаа алган үре-биле ийиги удаа тарып бооздыр. Эдержилгеге киирер хөөнүүг хойларны чүгле ийи удаа тарыыр апаар. Бир эвес оске чөрден экжелген соотказ үре-биле тарымыр болза, 10—12 шак эрткенде, тодаргайларга ола хүнүң кежээнде ийиги удаа тарыза чогуур.

Баштайгы тарышкында бооздавайн барган хойларны тодарадырда пунктуның ажылдан эгелээнинден бээр 12 хонганда, бооздаткан хойлардан тыптырышкынны чорудар. Седен-оол Кевертей, Хомушку Демир-оол, Манган-оол Хомушку олар ам түс-түзүнда 8 тонна чедир сигенни кезип белеткээш, сараттан алган. Ол ышкаш артыкан хойжулар беш тонналдан өрү сигенни белеткээн. Ажыл ам-даа үргүлүлел турар.

Ук бригаданың хойжулары совхозта база бир мурнакчы бригада — № 1 бригаданың хойжуларыла социалистиг чарыш салып алган ажылдап турар. Ук чарыш хойжуларының ажылга бедик көргүзүглерин чедип алырынга ядыгны берип турар. Чүге дээрге чарышты дээштиг кылдыр организастаан. Ийи хойжу бригада төлээлекчилерин бот-бодунче чорудуп, ажыл-хёректиң кандыг чорун турарын хынажып, хүлээлгелерин канчаар күүсеткенин сонуургап көрүп, бар мурнакчы, арга-дуржулганы солчуп турар. Оларның чедиишкинниң чажында ында.

Бригаданың чедиишкинниге ооң бригадири Сарыг-оол Кивалович Оюнуң киирип турар үлүг-хуузу биче эвес. Ол дуржулгалыг малчын хойжу бүрүзүнге ажыктыг сүмени берип, бригаданың ажылын билдиилиг организастап турар. Оон кадайы Валентина Егоровна Аштаева мал эмчиин болуп, он чеди чыл ажылдаан. Улуг уругларын Наталья биле Марина Оюнаар база кодээ ажыл-агыйның тускай эртемнигнери болуу берген.

Ч. МАНДЫЫЧЫ.
Танды район.

Тарып бооздырга пунктузу 35—40 хонук, тодаргайларга ийи эдержилге циклиниң дургузунда ажылдаар ужуралыг. Ажылды эки организастаар болза, ол үениң дургузунда тарып бооздатса чогуур хойларның 90-дан эвээш эвес хуузун тарып болур.

Пунктуның чанында эки одарлар чок болза, хойларны тарып бооздырының хуусазы 25—30 хонук чедир кызырып болур. Ынчангаш тавырылгада тарып бооздырыдан бооздавайн барган хойларны сула эдержилгеге киирериие онза кичээнгейни салыры эргежок чугула.

Чогуур продуктулуг болгаш үреви эки шынарлыг кошкарларны сула эдержилгеге ажыглаар. Кодан бүрүзүнге 6—8 кошкарны быжыглаар. Оларны ийи белүкке үзүп алгаш, бир хонук эртерге-ле бир белүүн хойга салып, өскелерин ангылап үелеш. азыралга тургузуп турар. Кошкарлар хойлар-биле чүгле хүндүе кады чорудуп ужурлуг. Оларны үргүлчү хойлар-биле кады тургузаарга, чиличи дүрген үе-түр болгаш сула эдержилгениң түкнели кудулаар.

Н. ЖЕЛТОБРЮХ.

СОВЕТ КӨДЭЭНИҢ КИЖИЛЕРИ

КЕЛДИРТИИШКИН

Меңээ уткуй кел чораан аныяк эрни кылаштаарындан дораан-на танып каадым. Ол мени көрүп каапы, кылажын улам дүргедедиштп. Кызыл-оол Дамбылович Донгак болду. Оон шырайында өөрүшкү чайнаан, хүрең-кызыл арны хатка додуга берген. Амыр-менди солуштуусус.

— Кажан келдиңер, чүү дугайлыг чоруурунар ол?—деп, оон айтырдым.

Чүве чугаалаарының мурнуида аабзын хүлүмзуруп, характерныын оду чайнай бээр кижи чүве. Он талазы карманында папиросун ушпун экелгеш, суулду. Каш чыл дургузунда ужурашпаан, хөөреш-пээн болгаш, менден чугаа эрээр хевирлиг.

— Мен-даа бо Кызылга ур болуур боор мен—деп, кижим чугаалаан.— Кол-ла хереэм— эмчээ баар. Шаанда аар ааражып. Кызыл эмчизинге сегээн кижи болбазык мен бе. Оон бээр ур ус эрткен. Мени эмнеп турган эмчимнин келдиртиен бижии бо-дур — дээш, костюмунун карманыыдан таңмалыг бижиин ушпун көргүстү. Совет кижиниң кадыкшылының дугайында бистиң чүртүвүста кайы хире сагыш салып турарын аңаа болап турдум.

Ырак-узак Моңгун-Тайгадан келген боорга, оон хөнар-чыдап черни болап келгеш, айтырдым:

— Кызыл-оол Дамбылович, кайда дөктаан алдынар?

— Аалчылар бажыңынга баргаш, улуур-чыдар өрээл айтыварымга, кижи эндерик, хурал болуп турар, амдыгында чангыс-даа орун-дезек хос эвес болду — дээш, кижим база худумаурун кагды. Чылыг, чымчак салтыг оон бажыңын дүгүн ынай-баар эстенеттип тур.

— Дүүштеки чем шагы-дыр, мээн бажыңымга барааны — диттим.

— Че, ынаг-дыр—дээш, кижим сумчазын холунга тутканы, мээн-биле кады бажыңтыг.

Оруу аяа чорун оргымысса. Кызыл-оол Дамбылович бүүн кааткан кижи бажыңнарыг көргеш, айтыва-дыр:

— Бо кудумчага кам кыдыл болза, маңаа эмнедир апаар—дээш, эмчи бир сестраны келдирткеш, аңаа даалганы берген. Оозу Донгакты дораанна рентгене аппарын киирткен. Кам хонганда бүгү аналиэтер кыдыгнаан. Түңнели эки болган.

Кызыл-оол Дамбыловичиниң чугаа-сооду аажок хөглүг, сергек тура-соруктуг, бистин бажыңывыска бо чедип келди. «Даарта, сөңгүзү хүн самолёт ужар ирги бе?» деп айтыргылаар болду. Ол аразында аныяк хойжунуң ажыл-амыдыралын сонуургап айтырдым:

— Эрткен ыны берге болган. Аңаа хамаарыштыр чүү чугаалап болур сиэер?

Хойжу ур-даа боданмайн, мынча диди:

— Бо кызыын Моңгун-Тайгата хар улуг чагган. Ынчалзажок бистер кыпка удур эки белеткенген бис. Кыштатта ирт кажаалыы болдум септеп, чылыглап алганым эки болган. «Малчын» совхозтуң директизы дуваны үргүлүү чедирип турган. Мал чемин үзүктел чок соортуруне хоочун чоланчы Успун Маиок болуунун ГАЗ-53 машиназы-биле кадыр-берт черлерге торуллайбай эки ажылдаан. Аңаа орун-чирии берге Кара-Даштыг дээн ышкаш черлер аңаа чүве-дир он. Мал эмчиин Кара-Сал Сувак бистин аалымыска үргүлүү кээп, ырай ярган-дорган, дарыг малды сегидир эмнээн. Ам кодында 576 ирт бар. Оларның деңгели ышыраан, ам эки семиртип алыр дээш одар солуп кадарын тур мен.

Оон совхозта хой ажылының дугайында мынча диди:—Хой ажылын улам хөгжүдер, хой эътти болгаш дүктү алыр сорулгалыг бис. Бир кодында үшелээ комсомолчулар ажылдап турар бис. Боттарывыс бедик көргүүтүнү чедип алырынче чүткүвүшаан үе-черегелериниеи хой ажылынче кыйгырып турар бис.

...Аныяк хойжу комсомолчулар Алексей Чамзы, Мария Чамзы, Кызыл-оол Донгак оларның ажыл-иштин «Малчын» совхозта мактап, оларга чогаарланып турар.

Т. КЫЗЫЛ-ООЛ.

Бөлөбүрзектин судалы

СЭТА-ның КОРРЕСПОНДЕНТИЛЕРИ ДЫҢНАДЫП ТУР

ЭВИЛЕЛДЕШКЕН РЕСПУБЛИКАЛАРДА

РСФСР: Каникул чок школа

Чиг-этти, одаар чүүлдү болгаш өске-даа курлавырларны камнаарының оруктарын тывары — доктаамал ажылдан турар камналга школаның кичээлдериниң кол темазы ындыг. Ленинград областа Волховтуң С. М. Киров аттыг алюминий заводунда депутаттар бөлүүнүң эгелээшкинин-биле ындыг школаны ажыткан. Чиг-этти болгаш материалдарны чогумчалыг ажыглаарының ол школада чогаалтынган комплекстиг программазын пехтериниң нигизи хуралдарынга чугаалажып көрген болгаш аңаа чогүүр шемелделерни киирген, оон соонда хоорай Советиниң сессиизинга оны чүүлдүг деп көргеп.

Алюминий кудары-биле малгаштан ыңгаш хептер өрттелир күүлүг печкаларны ам одалгага база ажыглап турар... Оон улаштыбиле чыл дургузунда муңмуң тонна мазутту камнап ап турар. Школаның дыңнакчылары алюминий бүдүрүп үндүрер агрегаттарга ишти-биле суг дамчып эргилип турар панельдерин кожарып савалдаажыр. Шак ындыг бир янзының «бүс батареялары» чуртталга черлерини чылдыларынга ажыглаан. Амгы үеде Волховта үшүү квартира бүрүзү-ле ындыг артыкшылдыг чылыг-биле хандыртынген.

Од школада кичээлдерни хоорай Советиниде соңгуттурган металлург-депутаттар чорудуп турар. Цехтериниң тодаргай сорулгаларынга үндезилеттинип тургустунган камналга кичээлдери чогүүр нептереэшкинин алган.

УКРАИНА: улусчу талантыларның үнер дөзү

Украиннериң бир этнографтыг бөлүү болур гуцулдарның хөгжүм фольклорунуң ёзулуг шыгжамыры Карпаттың бедик дагларында туруп турар Прокурава суур болуп турар. Моон мурнунда билдинмейн турган куда ёзулалының бүтү үе-чадаларын үдеп турар он-он ырларны Львовта улусчу архитектура болгаш чуртталга-амыдырал музейиниң ажылдакчылары тус черниң хоочун чурттакчыларындан дыңнап бижээнивер.

«Чаттыл-ла, оруктугаш» деп ыр бодунуң чечениниң болгаш сеткилге чымчаанның талазы-биле кижиниң бодунче хандыкшыда бээр. Чалыы назының символиктиг ыяжын өглешип турар кысты — тараалар баштары-биле болгаш чечектер-биле каастап турган, оон эштери аныяк кижилерни аас-кежиктиг, өөрүшкүдүг чуртталгазын күзеп туралар. «Яблунивка» дээр оол улустуң бөлүү-биле ойнап күүседир танцызы уран чүүл талазы-биле фольклоржу тускай эртемниглериң ёзулуг ажыдыышкыны болган. Оон аялгазы болгаш тевиижинин аяны ол черге дывылган турган болаажок, мынчага чедир шинчилекчилерге билдинмейн келген. Эртемденериниң магнитофонда бижидип каяны кудавын болгаш дойнуң ырлары музейиниң хөгжүм салбырының делгээнге пемежир болгаш профессионал күүседекчи коллективтерниң репертуарынга кирер.

БЕЛОРУССИЯ: хемнериниң уннары калбарып турар

Дымарка болгаш Заковавна дээр бичии хемнер, боттарының агымын өскертпейн чыда, мелиорация соонда уннарын алгыдышаннар. «Голевичи» совхозтуң девискээринде оларның суглары-биле долдуңуп чыдар дөрт суг хөолбектерни тудуп кылган. Оларның суглары чаа шинээттинген бир муң беш чүс гектар черни сугбиле хандырар болгаш кургаттынган тулаалар турган шынааның экологтуг байдалын ол хевээр арттырары дузалаар. Муңмуң күштар, оларның арасында ырак-узак черлерден-даа ужуп келген күштар ында хоргадан чурттаар черлиг болганнар. Белоруссияның Полесьезинин мелиорастазары долгандыр туруп турар бойдусту камгалаарының айтырыы-биле сырый холбашкан. Улугулуг хемнериниң дугайларында суг режими экижиттинип турар. Хей-хей бойдус булуңнары хоргулуг черлер кылдыр чарлаттынган. Бичии-бичии хемнериң уннары мелиорация үезинде үреттинмейн артып каан турар.

ТАДЖИКИСТАН: бедик темпилерниң уран аргазы

Суг ажыын бадырары-биле даг өттүр кылып турар тоннель доостуруунуң бетинде-ле Байпаза ГЭС-тиң машиналар турар залының тудуу эгелээр. 200 метр дурттуг бетон моондак-биле тудугжулар шапкын Вахштың агымын мугулдурже киирбейн барганнар. Мугулдурда хөолбектелген сугну күүлүг насостар-биле үндүр сордуруп каапкан — тудуг шөлүү аяа ажылдаар кижилерни хүлээп алырынга белен.

Байпаза ГЭС Нурек станциязының адаанда туттунуп турар. Оон күүлүг — 600 муң киловатт.

Нурек станцияны тудуп доозкан коллектив Байпазаны ам одалгага база ажыглап турар... Оон улаштыбиле чыл дургузунда муңмуң тонна мазутту камнап ап турар. Школаның дыңнакчылары алюминий бүдүрүп үндүрер агрегаттарга ишти-биле суг дамчып эргилип турар панельдерин кожарып савалдаажыр. Шак ындыг бир янзының «бүс батареялары» чуртталга черлерини чылдыларынга ажыглаан. Амгы үеде Волховта үшүү квартира бүрүзү-ле ындыг артыкшылдыг чылыг-биле хандыртынген.

Од школада кичээлдерни хоорай Советиниде сөңгуттурган металлург-депутаттар чорудуп турар. Цехтериниң тодаргай сорулгаларынга үндезилеттинип тургустунган камналга кичээлдери чогүүр нептереэшкинин алган.

АРМЕНИЯ: хоорай шөлүнде музей

Сисиашның төп шөлүнде ажыттынган бир аязының делгелгези даглыг черниң төөгүзүн катап тургузуп турар.

Ол ажык дээр адаанда музейниң башпайгы экспонаттарын Ухтасар дагларының эңгимелериниң кырындан он, беш чыл бурунгаар археологтар тыпкынавар. Бурун шагның «автографтарлыг» — хаяларда чурумалдарлыг деспек кедээнинде күйдан бурунгу кижилериниң турлаа тывылган. Зангезурнуң бедик даглыг черлеринге амыдырал биетиң үевиетиң мурнундагы үеник III-II муң чылдарында тывылган дээрзин эртемденнер докгаатткан.

Кзас «туруктара, күштарның, ыяжының, ажылдың болгаш амыдыралдың хереклерин эртем-билигшкинге улуг үнелиг болуп турар болган. Оларны үш километр бедиктен нудуладып бадырар деп шинтирлээн. Олар ам хоорайның төп шөлүнде бургусгуулаан.

Түе черниң школазының өөренмкчилери ол музейни шефке алганнар. Төөгү кичээлдери болгаш белгүмнер кичээлдери ам шуут-ла ында эртип турар болу берген. Амгы бо чайгы дыштанылга үезинде хоорайда хөй аалчылар болгаш туристер чедип кээп турар үеде, экскурсияларны школачылар башкап, хамык түвени тайылбырлап турарлар.

(СЭТА-ның корреспондентилери).

БҮГҮ УЛУСТАРНЫҢ ЭРГЕ-АЖЫЫ ДЭЭШ

Акы-дунма партияларның болгаш күрүнелерниң удуртукчулары-биле СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң Крымга ужуражыышкынары делегейниң калбак хейниитизиниң кичээнгейниниң төвүде турар. Найыралдыг ол ужуражыышкынынар социалистиг чурттарның бүгү талалыг кады ажылдажылгазын калбартырынга болгаш быжыглаарынга кайгамчык улуг ужур-дузалыг болуп турар. Социализмниң дайзынналары чеже-даа нүүлдеп турза, экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүннери күрүнелериниң экономиказы делегейде эң-не шапкын хөгжүлделиг болуп турар.

Акы-дунма чурттар социалистиг тургузугниң артык күштүг чоруун ажыглап, дем каттыштырган кады ажылдажылгага даянып, боттарының экономиктиг планнарының күүселдезин сырый холбаштырбышаан, ажыл-агый хөгжүлдезинге улуг чедиишкинигерни чедип алган болгаш экономиктиг, эртем-техниктиг күүзүн улгаттырган, ажылчы чоннарның амыдыралының материалдыг болгаш культурлуг деңнелин бедидерий хандырган. Чижээ, Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүннери күрүнелериниң экономиказы делегейде эң-не шапкын хөгжүлделиг болуп турар.

Акы-дунма чурттар социалистиг тургузугниң артык күштүг чоруун ажыглап, дем каттыштырган кады ажылдажылгага даянып, боттарының экономиктиг планнарының күүселдезин сырый холбаштырбышаан, ажыл-агый хөгжүлдезинге улуг чедиишкинигерни чедип алган болгаш экономиктиг, эртем-техниктиг күүзүн улгаттырган, ажылчы чоннарның амыдыралының материалдыг болгаш культурлуг деңнелин бедидерий хандырган. Чижээ, Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүннери күрүнелериниң экономиказы делегейде эң-не шапкын хөгжүлделиг болуп турар.

Социализмниң дайзынналары социалистиг дем каттыштырылгазының чаңгыс эвин божаңнадыр дээн орландажыышкынарын кажан-даа сөкседтийн келген. Олар социализмге өжээтен хеделиишкиннерин база үүлгедиглерин хөй чыл дарның дургузунда Польша Улус Республикага идепкейжидип келген болгаш ам-даа үргулчүлеп турар. Польшада ам-даа хевээр нарын байдалдың болгаш кыжанныышкының дугайында, чуртта байдалы чогумчалыг болуурар орукта бергелериниң дугайында Польшаның делегацизы Крымга чугаалажышкынарының үезинде информастап ынатканын «Трибуна люду» солуун бижээн.

Социалистиг чурттарның ишткы херектерине холгаарлап кирижир дээн империалистиг күрүнелериниң орландажышкынары үргүлчүлеп турар. Чижээ, Польшаның ишткы байдалынга хамаарышпартияларның болгаш чурттарының араазында харылзаалларны калбартырынга улуг роль дуг болуп турарын Крым ужуражыышкынарынга хамаарыштыр социалистиг чурттарда онзалап демдеглеп турар. Идеология талазы-биле кады ажылдажылганы быжыглаары болгаш улам шинай калбартыры коммунизмниң дайзынналарының өжээтен хеделиишкиннеринге болгаш бүржуаз идеологтарның чимевиишкиннеринге өйтур шавыышкынын дээштиг кылырынга амгы үеде оңаа чугула ужур-дузалыг болуп турар.

Социализмниң дайзынналары социалистиг дем каттыштырылгазының чаңгыс эвин божаңнадыр дээн орландажышкынарын кажан-даа сөкседтийн келген. Олар социализмге өжээтен хеделиишкиннерин база үүлгедиглерин хөй чыл дарның дургузунда Польша Улус Республикага идепкейжидип келген болгаш ам-даа үргулчүлеп турар. Польшада ам-даа хевээр нарын байдалдың болгаш кыжанныышкының дугайында, чуртта байдалы чогумчалыг болуурар орукта бергелериниң дугайында Польшаның делегацизы Крымга чугаалажышкынарының үезинде информастап ынатканын «Трибуна люду» солуун бижээн.

Социалистиг чурттарның ишткы херектерине холгаарлап кирижир дээн империалистиг күрүнелериниң орландажышкынары үргүлчүлеп турар. Чижээ, Польшаның ишткы байдалынга хамаарыштыр АКШ-тың конгрессиниң төлөөлекчилер палатазының чөөкта чаа хүлээп алган резолюциязы ПҮР-ниң ишткы херектериниге чогум-на шак ындыг каржы холгаарлаашкын болуп турар. Оске күрүнелериниң ишткы херектериниге ындыг каржы холгаарлаашкынар делегейниң амгы нарын байдалын улам чидигдендирип турар.

Европа 70 чылдарның үечадазында чавырлыышкынның төвү турганын Крым ужуражыышкынарының үезинде демдеглээн. Делегейде политиктиг байдалды экижидиринге Европа ам-даа идигин берип шыдаар аргалыг. Ынчангаш Европага америк чепсектин, хамыктың мурнунда ракета-ядролуг чепсектиң мөөнелиишкинин эвес, а чепсеглениишкиннерни, бирги ээлчеге ядролуг чепсекти кызыгаарлаары әргежок чүгүла. Шериг талазы-биле удур туржүшкүнүүн күштелиишкинин эвес, а бот-боттарынга ажыктыг тайбың кады ажылдажылганың калбарышкынны Европага әргежок чүгүла негеттинип турар.

Делегей байдалының дүшкүүрлүг чоруу, империализмге күштеринде өөскүткени ажегешнее болгаш өжээтен байдалдың хөрүүлээшкини Европага болгаш бүгү делегейге чавырлыышкынның чорулугазынга кол моондак болуп турар. Бирги ээлчеге НАТО-ның ишкаш империалистиг шеригполитиктиг белүүлежиишкинерни улам-на калбартырын, ынчаар чаа белүүлежиишкинерни тургузарын база орландажып эгелээн. «Америк чаа ракета-ядролуг чепсектиң Барының Европага эккеп тургузар дээн АКШ-тың болгаш НАТО-ның планың боттандырар чорук тайбыңның хөрөөнге болгаш улустәрниң айыл чок чөрүүнге кедертей айыылдыг болурун социалистиг чурттарның удуртукчулары дорту-биле шыңгыы сагындырган. Нейтроннуг бомбаны бүдүрериң эгелээр дугайында АКШ-тың администрациязының шиитпириниң түннелинде АКШтың болгаш НАТО-ның ол планы улам-на айыылдыг болуу берген. Нейтроннуг чепсекти хамыктың мурнунда чогум-на Европага эккээр деп турары чажыт эвес» деп, «Руде право» солуп демдеглээн.

Нейтроннуг чепсек ядролуг халаптың өөскүп болгу дег айыылын улам күштелдиргеп. Нейтроннуг чепсек — бодунуң характериниң талазы-биле массалыг узуткаашкынның эң-не дериин болгаш халаптыг чепсээ болуп турар. Нейтроннуг бомбаның хүлээөлгези — кижилерни узуткаары, а материалдыг чүүлдерни бүдүп арттырары кылдыр америк генералдар планнап турар. Нейтроннуг чепсекти бүдүрүп эгелээр дугайында АКШ-тың президентизи Р. Рейганның шиитпири бүгү делегейниң хөй-нитизинин ханы килиңээшкинин болдурган. Ол шиитпирни түгле Пекин ажыы-биле чүүлдүтүнүп турар.

Г. ШИШКИН. (СЭТА).

ДЭЭРБЕЧИ ҮҮЛГЕДИИШКИННИ БУРУУ ШАПКАН

БЕЙРУТ. (СЭТА). Ливаның самолеттарынга удур аажок күүдүкчүларның үүлгедиишкиниге ливан болгаш палестин улус шыңгыы удурланыышкынны илередип турар.

Ливанның Национал политиктиг күштериниң Төп политиктиг чөвүлелиниң күүскому, тускай медеглел кылган АКШ-тың ужар-хемелериниң агрессечи үүлгедиишкиннерин илеңкээшкин-биле буруу шапканың илереткен.

Вашингтонуүң гегемониүг чүткүлүнге шаптыктап турар күрүнелерге удур оон аажок агрессияны кылыр, чурттар аразынга үүлгедиишкинни болгаш дээрбечи чоруктарны оттандырар дээн политиказы ливия самолеттарга удур дүүн кылган үүлгедиишкининден илдең көстүп турар-дыр деп, ол документиге чугаалап турар. Ливия революция амгы үеде империализмге, сионизмге болгаш реакцияга удур демиселге эң-не чугула рольду ойнап турар. Чогум-на оон ужурундан АКШ, Израиль, Египет болгаш Ак баазының өске-даа чалчалары чер бөмбүрзээнин ол кезээнде ливия эрге-чагыргалыг дүжүр октаар дээш кабаа сүлчээни белеткеп турар. Чогум-на оон ужурундан Пентагон биле Каирниң планнаан америк-египет талааларының каттышкан шериг маневрүүн Ливияның кызыгаазында дургаар чорудуп турар.

ТЕГЕРАН. (СЭТА). Иранның даштыкы херектер министерстводу ливия самолеттарже америк шүүргедикчилерниң халдаашкының буруу шапкан медеглел кылган. Аңаа хөлбаштыр Иран чаңгыс-аай антиамерик, антисионистиг фронтуну тургузарын база катап иеген турар деп медеглелде чугаалап турар.

ГФР. Бүгү кижи төрелгетенниң догуламаарына оваа айыылдыг кылдыр империализмниң калбартканы чепсеглениишкиннерниң эдлере будурүүшкүүнге удурланыышкын Германиянын Федератиктиг Реепубликазының тайбыңга чүткүлдүг бүгү кижилерниң аразында улам калбаргап.

ЧУРУКТА: Барыын Германиянын Изерлон хоорайынга чоокта чаа болган чыскаалга чоонуң аязы-бүрү болуктериниң хөй санныг төлөөлекчилери кирипкен. Ортумак мыракыылдың америк чаа ракета-ядролуг чепсээн Европа дииже эккеп пептередир дээн АКШ-тың болгаш НАТО-ның айыылдыг планынга удур. Боо-чепсекти дүжүрер дээш демиселди улам-на күштелдирериниче чыскаалдың кержикчилери чүрттүң бүгү хамаатыларын кыйгырган.

АДН—СЭТА-ның фотозу.

КУБАНЫҢ ДХМ-НИҢ МЕДЕГЛЕЛИ

ГАВАНА. (СЭТА). 1945 чылдың август 6-да америк атомнуг бомбаны Японияның Хиросима хоорайынче октаандан бээр 36 чыл болган хүнүнде америк президент Р. Рейган нейтроннуг бомбаны массалыы-биле будурүп эгелээр дугайында шиитпир хүлээп алган чорук — бүгү кижи төрелгетенни кедергей куду каргени-дир деп, Кубаның Дашгыкы херектер министерствозунуң медеглелинде айыткан.

АКШ-тың амгы чагырыкчылары «делегейде өлүрүкчү чорукка удур демиселчилер бис» деп боттарын адап турар, а херек кырында америк чазактың политиказы — делегей ареназынга өлүрүкчү чорукчуң тодаргай илергейлээшкини болуп турар. Израильдиң шериг самолеттары Ираква ядролуг шинчилелдер төвүн араатанлыг ёзу-биле чоокта чаа бомбалаан, а ол өлүрүкчү үүлгедиглиг кылырынга Каттышкан Штаттарның Израильже берген шериг самолеттарыч болгаш боо-чепсээн ажыглаан болуп турар деп, медеглелде демдеглээн.

Нейтроннуг бомбаны бүдүрер дугайында америк администрациязының шиитпирин Кубаның Дашгыкы херектер министерствозу шыңгыы буруу шаап турарын медеглелде айыткан. Тайбыңче болгаш делегейниң айыыл чок чоруунче ол чаа халдаашкын дээш харыысалга Каттышкан Штаттарның чазаанга болгаш ону детпээн кижилерге бүрүн онаажыр апаар.

ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАР ДООЗУЛГАН

АДЕН. (СЭТА). Немен Социалистиг партиякың Чиңгине секретары, Немен Улус-демократтыг Республиканың Улусчу Дээди Чөвүлелиниң Президиумунуң Даргазы болгаш премьер-министри Али Насер Мухаммедтиң болгаш Ливия революциязының удуртукчузу Муамар Каддафиниң база Эфиофияның Түр шериг административтиг чөвүлелиниң болгаш ажылчы чоннар партиязын организастаар комиссияның даргазы Менгисту Хайле Мариамның аразынга чугаалажышкынныл доозулган. Ол чурттарның аразынга чаңырал болгаш кады ажылдажылга дугайында керээни чугаалажышкынарының түңнелинде чарган.

Политика, экономика болгаш өске-даа чүүлдериниң талазы-биле үш чурттарның аразынга кады ажылдажылганы керээде айыткан.

Чугаалажышкынынарның түңнелдеринге еткил ханышкының ужуражышкынының кержикчилери бир эң-еткилдиг ылергейлээн.

ЭРТЕМ БОЛГАШ ТЕХНИКАДА ЧАА ЧҮҮЛДЕР

ӨРТ ӨЖҮРЕР УЖАР ПЛАТФОРМА

НЬЮ-ЙОРК. Бедик бажыңнар өртүнүң үезинде үстүүг каттарда артып калган инжилерни камгалап алыры дыка берге. Ынчангаш «Макдоннел-Дуглас» дээр америк фирма ужугар платформаны чогаадып тургускан. Ону вертолет адаанга азып алган, өртенеген бажыңны долгандыр үүс метр черге ажылдадып болур.

Од платформада 210 аът күштүг ужар-хеме моторун эштеп тургускан болгаш агаарга оон ужугарын ол бүрүн хандырып шыдаар. Платформаны кедүрериң болгаш черже чавызадырын өртенеген бажың кырынга 300 метр бедикке турар вертолеттүң дузазы-биле боттандырар. Ужудукчу платформаның башкарымчызы-биле радиоазы телефон-биле харылзажып, платформаның байдалын телевидение системазы-биле хайгаараң болур. Эргежок чугула апарза, платформа бажыкның хереглээн кадының хайазынга чмшыр туруп ап болур.

ПАССАЖИРЛЕРГЕ ТЕЛЕФОН ХАРЫЛЗААЗЫ

НЬЮ-ЙОРК: Самолет ужуп чоруур үеде АКШ-тың кайдада хоорайы-биле телефон дамчыштыр чугаалажыр арганы бир америк фирманың чогадып кылганы чаа телефон системазы бээр.

Чугаалажыш эгелээр дээр болза, самолеттуң иштинде ханазында кылып каан телефон аппаратының харажачыгаашче чээли карточказын пассажир кижи суптарга-да, четпир.

Келир чылын ындыг телефон системазын америк ужар чүүл оруктарының самолеттарынга шеңеп тургузар деп турар.

ХҮН ЭНЕРГИЯЗЫ-БИЛЕ АЖЫЛДААР

ЖЕНЕВА. Швейцарияда кылын үндүрүп эгелээн кофеварка хүн энергиязының дузазы-биле кофеин хайындырар арганы берип турар. Хүн херелин алган, бир литр кофеин хайындырарынга ажыглаар рефлекторлу ында эштеп тургускан.

Ону кофе хайындырарындан ашкыда шай, мүн белеткээринге база ажыглап болур. Од чылдың кайдыг-даа үезинде ажылдаар аргалыг.

АВТОМОБИЛЬ НӨДҮРҮКЧҮЗҮ

НЬЮ-ЙОРК. 12 вольтулуг аккумулятор батареязы-биле ажылдаар болгаш 5,5 тонналаар чүкту көдүрүп шыдаар автомобиль нөдүрүкчүзүн бир америк фирма чогаадып тургускан, кылын үндүрген.

Көдүрүкчүзү ырактан-на башкарып болур болгаш ону автокожугларга-даа, тракторларга-даа тургузуп болур.

ДЕНДИЙ УЛУГ САМОСВАЛ

ТОКИО. Даг-рудазы сөөртүрүнге тааржыткан 175 тонналы чүүктээр дендий улуг самосвалды Японияда кылып турар. Ол 1.600 аът күштүг мотор-биле хандыртынган болгаш электронуг башкарылгалыг кылдынган. Самосвалдың бодунуң дескизи 24 тонна чедип турар.

БКП—ЛЕНИНЧИ УГЛАНЫЫШКЫННЫҢ ПАРТИЯЗЫ

Болгарияның Коммунистиг партиязы — ажылдазарының ленинчи стилинин болгаш угаан-бодалының партиязыдыр; ажылдың коллективтиг методун ол чайгылыш чок ажыглап, шүүгүмчүлелди болгаш бот-шүүгүмчүлелди калбартырынга таарымчалыг байдалдарны тургузуп, демократтыг централизмни шыңгыы сагып, бодунуң удуртукчу ролүн болгаш политиктиг программазын чаа ёзу-биле белек харыысалгалыг боттандырып турар» деп, БКП-ниң XII съездизинин резолюциязында айткан.

Болгарияның Социал-демократтыг партиязының тургузукчу съездизиниң делегаттары Бузлудж даанга чыылган хүнден бээр ам 90 чыл эрткен. Болгарияның пролетариздынын марксисчи-ленинчи революстуг партиязының үндезинин ол съезд эгелеп салган. Баштайгы марксисчи болуптерден эгелээн, амгы үеде 826 муң коммунистиг күүлүг партия кылдыр БКП алдарлыг орукту эткен.

Болгарияның пролетариздынын партиязы баштайгы хүнүнден эгелээш, бодунуң салым-чолун Россияның ажылчы ангызының демиселдә-биле, Октябрьның социалистиг Улуг революциязының идеялары-биле, ленинизм-биле сырый холбаштырган. В. И. Ленин болгар коммунистерни «эрек кырында интернационалистер-дир» деп адаан болгаш оларның революстуг угаан-бодалын, шыдамыккай чоруун бедик-биле үнелеп. Партия массаларны удуртуруның ленинчи принциптерин ажыглавышаан, 1919 чылда бодун Коммунистиг партия кылдыр чарлаан болгаш национал база социал хостала дээш Болгарияның ажылчы чоннарының демиселин башлап, 1944 чылдың сентябрь 9-түң төөгүлүг тиилелгезинге — монарх-фашистиг ёзу-чурумну дүжүргенинге болгаш улусчу эрге-чагырганы тургусканынга оларны чедирип келген. Болгарияның Коммунистиг партиязы — болгар черге чаа шинээлел тургузуушкуунга бүгү-нитти хүлээп кордүгеп удуртукчу күш-тур. «Социализм тургузуушкуун удуртуп башкарар аргалыын, эргезин Болгарияның Коммунистиг партиязы бодунуң маадырлыг бүгү төөгүзү-биле, ажыл-херектери-биле, чонга шынчы бараан болуушкуу-биле бадыткап көргүскен» деп, Л. И. Брежнев чугаалаан.

—БКП — делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң эң-не хоочун болгаш каңнадган отрядтарының бирээзи. Бодунуң чайгылыш чок интернационалды политиказының, тайбың болгаш социал дешилге дээш демиселинин, улусчу Болгарияның база делегейниң социализминиң эргеажыктарын быжыг-биле камгалап турарының түңнелиндө ол бедик авторитетти чаалап алган.

Болгария Улус Республиказының социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң стратегтиг утгалышкынын кылдыр Совет Эвилели-биле Болгарияның бүгү талалыг кады ажылдажылгазының база улам-на сырый чоокшулажылгазының угланышкынын БКП чарлаан. СЭКП болгаш БКП бүгү адырлар талазы-биле найыралдыг харылзааларны калбартырының политиказын чайгылыш чокка чорудуп турар. Бистин партияларывыстың Төп Комитединиң бот-боттарынга хандыгы-биле идегежир чоруу, идейлиг болгаш политиктиг чаңгыс эвин бистин чурттарывыстың база улустарывыстың эң-не үнелиг этникези болуп турар. Т. Живков баштаан Болгарияның партия-чазак төлээлериниң 1977 чылдың май-июньда ССРЭ-ге, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң 1979 чылдың январьда Болгарияга найыралдыг мөчоруктары ССРЭ-ниң болгаш Болгария Улус Республикаңың аразынга кады ажылдажылганы улам-на калбартырынга база ханылзадырынга улуг ужур-дузалыг болган. Бистин партияларывыстың болгаш күрүнелериниң удуртукчуларының доктаамал беседалары, харылзаалары, ужуражыышкынары ийи чурттарның болгаш ака-дунма улустарның аразынга кады ажылдажылганы калбартырынга, буузубас найыралды быжыглаарынга шиитпирлер рольду ойнаан. Эш Л. И. Брежневтиң бо чылын Крымга Т. Живков-биле болгаш ака-дунма социалистиг өскедаа чурттарның удуртукчуларыбиле ужуражыышкынынары Варшава Иерозининң кирипкичилерни чурттарның политиктиг база дайынчы эвилелиниң хагжүлдезинге чүгүлү сылыышкын болуп турар.

Совет-болгар экономиктиг кады ажылдажылга улуг хемчээлдиг болган шапкын хагжүлделиг болуп, социализм болган коммунизм тургузар сорулгаларга, эртем-техниктиг революциниң негелделеринге дүүштүр соксаал чоокта сайзырангайжып турар. Болгария Улус Республиканың болгаш ССРЭ-нин аразынга 1990 чылга чедир материалдыг бүдүрүлге талазы-биле специализастаашкынның база кооперастаашкынның кол схемазын 1979 чылда хүлээп алган. Совет Эвилелиниң болгаш Болгарияның аразынга садыг харылзаалары улам-на калбарган. Болгарияның даштыкыже чорудуп турар машиналарының болгаш дериг-хереклеринин ортаа кезиниден хөй нүүрүүзүн, дааранылга кылыларының — 85 хүүзүн, трикотаж кылыларының — 92 хүүзүн совет садыг черлеринде сайгарып турар.

Совет-болгар найыралдыг кады ажылдажылганы быжыглаар, калбартыр чорудулгага чаа чүүлдер, дешилелиг хевирлер тыптып кээп турар. Чижээ, Совет Эвилелиниң чагыларын кыска хуусаада бедик шынарлыг күүседир дээш шимээшкин Болгарияның будүрүлгелериде калбарган. Ол черыштың хөй муң тиилекчилериге онгу бөш чылдың шалыпчылары деп совет демлектерин тыыскан. ССРЭ-нин деткимчези-биле ыллаынын турар чаа тудугларда интернационалчы коллективтериниң чарыжыңга 25 муң болгар болгаш совет ажылчынар, специалистер амгы үеде киржип турар. Болгарияда «Козлодуй» деп атомнуг электростанцияның тудуунда 440 муң киловатт күүлүг дөртку реакторну Совет Эвилелинден чедирер бергеи болгаш ону ам эштеп эгелээн.

Буузудж съездизин болгандан бээр 90 чылын Болгарияга калбаа-биле байырлап демдеглээн. Буузудж даанын кырынга болган байырлыг митингиге БКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, Болгария Улус Республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Г. Филипов илеткел кылган.

Болгарияның Коммунистиг партиязының төөгүзү эртеминиг социализминин идеяларын калбартыр, капиталистиг тургузугну дүжүрер, фашизмни чылча шавар дээш, социалистиг революстуң тиилелгезин, бышкан социалистиг шинтилелди тургузар дээш маадырлыг демиселдиң төөгүзү болуп тура деп, Г. Филипов демдеглээн.

Болгар коммунистерге алдар болдурган тураскаадлыг мемориалды митинг сөөлүнде ажыткан. Партияның хоочунарының кыягырын ёзугаар чыылдырган хөрөңгелер-биле оңу тудуп кылган.

БКП ТК-ның Чиңгине секретары, Болгария Улус Республиканың Күрүне чөвүлелиниң Даргазы Т. Живков, партия болгаш чазактың өске-даа удуртукчулары, чурттуң бүгү округтарының хөй-нитта организацияларының төлөөлекчилери, даштыкыдан залчылар ол байыларга дионшкен.

И. ПАНОВА. (СЭТА).

Ном болгаш номчукчу

„ЧИРГИЛЧИННИ“ НОМЧААШ

Шүлүк деп үвенин үжуру менээ биллингелекте-ле, чогаадырынче мени сагыш алыдырган кижиниң, хей чылдарда башкы, советтер ажылдакчызы болуп келген Борис Бааданович Чюдюктүң шүлүктериниң баштайгы ному —«Чиргилчинни» ажып көрүп ора, оортан мындыг одуругларны тып алдым:

... Шыгжап чораан шүлүктерим
Чыынды кылдыр үнүп кээрге,
Оюн ойу—биче шаам дег,
Омакшылым киткей бээр боор.

Мында чугула үүве үүл дизе, автор, чамдык дөстүнмес аныяк шүлүкчүлер ышкаш, чогаалды сомалап ал-ла, ону парладырынче далашпайн, оон бодунуң бижип турары дег, «ыылагзынмайн, түвексинмейн, шыгап, түүлеп, шинчип, сииреп», таваар, бодамчалыг ажылдаанының түнелинде, чыындыда барык-ла шүлүк бүрүзү быжыккан, дуржулгалыг хол-биле бижиттингенни баш бурунгаар демделеп хаайн. Оны аныяк авторларга далаш чок, быжырымчалыг, шынарлыг ажылдың үлегер-чижээ кылдыр айыткышаан, номда чамдык чижектер-биле бадыткаарын оралдажып көрейн.

1952 чыл-биле демделеттингеи «Колхозчу суур» болгаш 1980 чылда бижиттингеи «Хөмүр-даш уургайында» деп шүлүктериниң идейлиг утказы, уран-чечен деңнели кайы-кайызындан калыпчас, бедик. Баштайгызындан Тываның көшкүн амыдыралдан сууржун чурталгаже шилчилгезин, совет көдээниң чаартылгаларын, ийи шүлүктен республиканың амгы индустриалдыг овурлашкынын өөрүшкүлүг, чырык өөнер-биле уран-чечен чураанын тода көрүп болур.

Тывада сураглыг кижилер, Социалистиг Күш-ажылдың Маадырлары Үрүле Кандан биле Монгуш Чоланың, Мөңгүн-Тайганың алдарлыг хойжулары Донгак Биче-оол биле Хертек Хунап-Карааның, колхоз даргазы Хертек Кудурукпайның, композитор Алексей Чыргал-оол биле уран даш чонукчузу Хертек Тойбухаанның күш-ажыл болгаш угаан-бодал чаалгазын «Кандан-биле чаржыр сен бе?», «Монгуш Чола оглаа аъды», «Каргы хемде», «Алексей Чыргал-оолга», «Тойбухаанның чонар-дажы» деп шүлүктерде ханы ниякшыл болгаш хүндүткел-биле өөрээген. «Оскал-оолдар ойнап турлар» деп шүлүкте үүгле делегейде сурагжаан тыва цирк болүүн алдарыкыдып турар эвес, харын шүлүкчү-даа болза, кижи бүрүзүнүң белен-не тып шыдавазы, чараш, национал бүдүш-чаны ийи-ле одурутбиле мынчаар чурааны тывынгыр, солун:

Хүрең дыттың саадын дайнаан
Хүргүл чаактыг кыстар-даа бар.

«Кижини, ол октаргай делгеминге-даа кылыйты ужуп чораан болза, төрээн черден хоорулдур көрүп болбас»—деп, чогаалчы В. Закрутькиниң чөптүү-биле демделээни ышкаш, Б. Чюдюк Тываның бойдусчурумалын Крым, Кавказтың каас-чаражы-биле денней чуруп көргүзүп турар. Тываның меңгилиг даглары, арыг агаары, мөңге ногаан пөжү-оон шүлүктериниң чаңгыс эвес удаа алгаттынган. Оларны «Бедик Алун», «Крым», «Кара-Далай хартыгазы», «Кара хорум көшкелерже дожуй бергеи» чергелиг пейзаж лириказын улам-на чарашчыдып, өөлүүчаагай болдуруп турар.

Оттуүүшкүн, хоолгалаашкын-даа эвес, Б. Чюдюктүң чамдык шүлүктериниде есенинзиг уян хөөннер чытталып кээп турарын эскерип болур. Ол чорук Б. Чюдюктүң өөренип, башкылап-даа чораан үелериниде улуг орус шүлүкчүүү чүткүлдүг шинчилеп келгенинии салдары, үре-түннели-даа болуп чадавас. Чижектери болур:

Харачыгай дүлдүүштелгеш,
Хамнап-самнап аяк туткан,
Харазаныыг, чиргилчинниг,
Карак четпес хову-шөлүм,
Агы, кулчаң чыдын тынып,
Амыр-шөлзээн чоруксаар мен.
(«Хараганыыг хову-шөлүм»).

азы:

«Чеди кижи чемге хор»—деп чугаа бар бол,
Чемгербес дээш, төлүн каңчаар, ажыл бачым:

Согаш, бала—далган, хевек хартаачызы,
Согушкан дег, ооваүске диңмиттелир. (Өөвүс»).

«Чиргилчинде» кирген ача, ава, кырган-ава, дириг амытаннар дугайында база «Кара-Чода», «Арбак болган Салбак» деп шүлүктээн тоолчургу чугаалар улуг, биче-даа помчукчуларга бир дөмей солуп. Олар бисте ам-даа ядың болуп артпышаан турар уруглар чогаалынга немере-демек болуру чугаажок. Автор «Хүлүрбей» деп тыва оюнну улустуң аас чогаалынга үндезинген, шүлүкке шилчитпеш, аныяк-оскенге хөлүг белек болдурган, «Дошкун бойдус уруглары» деп шүлүктер авторнуң ынакшыл лириказынга салым-чаяанныын херечилеп турар.

Чыындыда эң эки шүлүктернин бирээзи «Кабинетте кара чаасканы бижип ор мен» деп шүлүктүң хөөн, тыныжы чогум-на ыдыг. Оон хей-ле ажылдап, чурттап чораан районнары, хоорай, суурлар, аралашкан чону, кижилери чогаалының уранчыткан маадырлары апарганын ол шүлүктен көрүп болур. Бөгүнгү ийи-чаңгыс арагачыларга, оорларга, хулиганнарга, ажылга болгаш ажы-чайга эң-харысалга чок кижилерге Б. Чюдюктүң «Кымзыыдай», «Чуттугбай», «Боданыңар» деп шоодуглуг шүлүктери ыыгтыы шыңгыы кичээндиринг болбушаан, оларны липтилелге шаптыктыг, хоралыг артыышкыннар ыылдыр сойгалап турар.

«Чиргилчинде» чамдык чедир хоюглаттынмаан сөстер, харын-даа домактар авторну четпестерден хоставайн турар. Карак чивеш дээр турбуже, «Карак базым» («Хөмүр-даш» дугайында», чаттын чытты дээринин орнунга, «бараан болду» («Шаптаал») дээнин чедимче чок дээрден өске, түү деп тайылбырлаар деп? Мөңүлек бедик-ле харын, мынала-даа «Мөңгүн-Тайга мурнумда бо чавыс чыдыр» дээрге, тааржыр бе? Мөңгүн-Тайганы бүтү Чөөн Сибирьде безин эң бедик дег деп бүгүде хүлээп көргенин билбес кижи Б. Чюдюк эвесле болгай. Инек, сарлык-даа бугалары болза, оларның үскүлежишкинин ынча дыка идеалчыткан херээ бар деп бе? Ыыдыг яңзылыг шүлүктер арбын бижиттингеи, ол дугайында Монгуш Черанның чонар-даштан сиилбээн сүүбелээ-даа чонга билдингир. Иинтизи-биле «Буталар» деп шүлүк шойдүнчек, чалгааранчыг, чевең бижиттингенин айтыр апаар-дыр. Баштайы номга бир-ле чемдик-тудуу үүве черле турар. Ол чаа дээрезинде эскертинмезе-даа, удаажырай бергенде, катап номчуурга илдягып кээр, ону бодумнуң дуржулгамдан көрген мен. Автор мээң-биле чөпшээрежир боор деп бодайдыр мен.

Кижи бодаарга, чуруун чугаалавааска безин, авторнуң дугайында медээ номнуң эгезинге тургу дег. «Чиргилчинде», чүге-ле үүве ийик, ол чок болду. Номчукчу чүтле номну эвес, оон авторун база сонуургаары биллингир. Чогаалчының ажыл, амыдыралын билбейн чыткап, оон чогаалынга долу үнелелди бээри берге. Номнуң үндүрүкчүлери ону бодаар ужурлуг тургандыр ийин. Үстүнде эскертинген үүрмек четпестерни авторнуң кичээнгейинге артырып каап, түңнээр бетинде, мындыг үүлдү чугаалаары артык эвес.

Чечен чогаалга күжүн шеңеп чоруур партия, совет ажылдакчыларның аразында Б. Чюдюк чарскаан эвес. Эрзинде А. Монгуш, Кызылда К. Шулуу, Тожуда В. Тамдын-оол, Бай-Тайгада И. Тыртык-Кара оларның баштайгы шүлүктерин, орук демделлерин номчукчулар сонуургал-биле эскерип турар апарган. Уран сөсче оруктуг олар чүгле боттарынга ынеп бар чоруурлар эвес, харын чогаадылгага хандыкшылдыг кижилерге үлегер-чижек болуп турары-биле улуг салдарлыг-лар.

Бо удаада Б. Чюдюктүң нүүрүнде тыва чогаалчыларның хүрээлениинде улуг амыдыралчы арга-дуржулгалыг, шыыран билиглиг база бир чаа шүлүкчү немешкенниг өөрүп, байыр чедирбишаан, аңаа помчукчуларның өөнүүзүнден чогаадыкчы чедимнерни күзеп каалыңар.

Салчак МОЛДУРГА.

ШЕВЕР-ЛЕ-ДИР

Республиканың Алдан-Маадыр аттыг чурт-шинчилел музейинде ССРЭ-нин Чурукчулар эвилелининң кежигүнү, Тываның уран-шевер даш чонукчуларының бирээзи Саая Көгелдин чонар-даштан кылган ажылдарының делгелгези улуг соңуургалды болдурган. Көрүкчүлериниң аразында мындыг чугааларны дыңнап болур.

— Шаандакы Тываның амыдыралын көргүскен ажылдары тергиин-дир.

— Ча адыш турар аңчы арат, барбада тараа чүдүрген шарыны көөрге, көшкүн чораан амыдырал каракка кестүп кээр-дир.

— Улуг кудурукпут тыва хойну көрбес сен бе, ол хевээр. Инээлеп үнүп орар адыгны аваангыр аңчының бажыңче балды-биле соп дүжүргенин көрбес сен бе?

— Тыва хөл-шыдыраа деп үвеп бо-дур, көр. Хевирлерни чазаанының шевергинин.

Шынап-ла бо чонар-даш чазакчызының өскелерге демейлешпес, бодунуң онзагай аян-хевири үүгле дашты шевергин, чараш чазаанында эвес, шилип алган темаларында база бар. Чонар-даштан үүве кылырлар колдуунда-ла арыылак, сарлык, теве, аът, техой чазап турар болза бо чурукчуда амгы үе биле эрткен үени холбап көргүзерин оралдашкан түүлдер солуп.

Чурукчунуң тоол маадырарын чазап көргүскени солуп болуп турар. Чижээ, үжүгүп орар аът, селбегер кудурүүн көдүргеш, аяныг, авыяастыыбиле базып бар чоруур дилги, кошкарын мунган, үжүктүр халдып орар Өскүс-оол, эмдик аът өөредип турар мунукчу дээн ышкаш ажылдар көрүкчүлерни хаара туда бээр-дир.

Амгы амыдыралды көргүскен «Сакманщик», «Азияның төвү» деп ажылдары ёзулуг тыва хевирни көргүскен деп болур. Бүгүдеге билдингир «Азияның төвү» деп тураскаалды чонар-даштан Саая Көгелдин чазап кылганы солун. Тывада бар малдарны: инекти, аътты, сарлыкты, хойну, өшкүнү, төвени ында катай чазаан болду. Ынчангаш чазаныкчыларның аңчыдарын көрүкчүлер үргүлүү көрүп, таныжып болур аргалыг кылдыр үүгле музейге эвес, делгем делгедге ааддарынга делгенсе деп бодал төрүттүнүп кээр-дир. Оон ында музейде дайын үезинин плакаттарын делгээнин база солуп деп көрдүвүс.

Т. КӨКҮҮДЕЙ,
С. АДЫГ.

В. КАРА-САЛДЫҢ «Суг дүвүнде даштарның чаражы!» деп фотоэтюду.

КАИ дыңнадыы

ҮЛЕГЕРЛИГ БОЛУҢДАР

Бо чылдың август 15-тен сентябрь 15-ке чедир «Кичээнгейлиг болуңар, уруглар!» деп Бүгү-эвилел рейдизи чарлаттынган болгай. Моон-биле холбаштыр уругларның оруктранспорт травматизмининң дугайын чугаалажып көөрү оза чугула болур. Уругларның таваржып турар кежден-кергээшкиниринден эң-ле аары болгаш хөйү орук-транспорттуу болуп турар.

Авзрияларның болу бээрининң хөй чылдагаанчары кудумчуның азы оруктуң машина чоруур черинче уругларның хенертен үне халып келири болуп турар. Чеди харлыг Люда аваның холундан ушта халаап, кудумчуну кежир маңнап бар чораан, машинага тавартканын. Эмчилериниң күжениишкинини ачызында уруг амы-тынындан чарылбаан. Хөй машина аргыыр телецентр чанында беш харлыг Лепя кудумчуну кежир маңнап бар чорда машина ужур тавраан. Оон солагай талакы дөмээ сынган болган.

Уруглар автомобильди ийи янзы көрүп турар: бир талазында олар оон сестир, ийи талазында, болдуна бээр аймылды билбес, мынчангаш кудумчуну мырынай-ла машина мурнундан маңнап кежерип орадажыр. Бистиң уругларывыс кудумчуга чоруурунуң чурумун хөй тавармылаларда өпбес болгудаар. Оон-биле чергелештир чамдык улуг кижилер оларга болгай үлегер көргүзүп, кудумчуну туралаан-на черинден кеже маңнажыр чоруу бар. А бичии кижилер оларны өттүвер боор-дур. Ынчангаш улуг кижилер, ыяңгыя ада-иелер кудумчу шимчээшкининиң чурумун сагыырына уругларына үлегер-чижек болбушаан, аңаа оларны өөредири чугула дээрзин рейдиде база айыткан.

Бистиң республиканыы оруктарында болгаш кудумчуларында автомашиналарның, мотоциклдерниң, мопеллерлерниң саны үргүлүү өзүп турар. Оон-биле кады чолаачыларның, машина эдилекчилериниң саны база көвүдеп турар. Оларның аразында дуржулгазы биче кижилер база эвээш эвес. Ол ышкаш эзирик чолаачылар автоорук озал-ондаан бо-ла кылып турар, олардан уруглар база эвээш эвес качыгдап турар. Чижек кылдыр алырга, сес харлыг Людавың ачазы эзирип алгаш, руль артынга олурупкан. Малгаштыг черге машиназы таярга, ол башкарын шыдаваныңдан, аңдарлы берген. Кады олурган уруунуң дөмээ сынган. Эзирик ада-чолаачы уруунга хамаарыштыр ыыдыг кемниг үүлгедиптин кылганы ол.

Кызыл хоорайда уруглар ойнаар шөлдер кончуг эвээш, бар шөлчүгештер бок -биле долдунган. Ынчангаш уруглар ойнап турганы, кудумчуларның машина чоруур черлеринче үне маңнажып көөп, озал-ондакка таваржып турар. Эмнелге черлериниң медээзин ёзугаар алырга, кыс урулгарга ооваарга, ооллар ийи катап хөй кемдээшкинге таваржып турар. Чылдың чылыг үезинде хоорайның уругларының озал-ондакка таваржыры 120—130 чедир турар. Моон ада-иелер чогуур түңнезин кылза эки.

Сөөлгү чылдарда чадаг-тергелиг уругларның озал-ондакка таваржыры ховар эвес апарган. Олар чадаг-терге башкарыпта эки чаалыкизан болганындан, оон ушкаш азы автотранспортка тавартканы, ховар эвес кемден турар. Моон ужурунда школаларга түскай программа-биле, уруглар садиктерниге оюн хевири-биле кудумчу шимчээшкининиң чурумун өөренириин Бүгү-эвилел рейдизинде көрүп турар. Мону күштелдирери-биле бистиң хоорайывыска уругларга автохооройжыгаштан организастаар болза чогумчалыг болгу дег.

И. ВЛАДИМИРОВ.

«Шынга» харыылавышаан

ДЕМДЕКТЕРНИ БАРЫМДААЛААР

Бо чылдың август 16-да «Шын» солуунуң «КАИ экранынга» парлаттынган бижикти С. Иргиттиң «Демдектен тургусса чүл?» деп эгелиг материалын Тыва АССР - нин Иштики херектер министерствозунуң КАИ киллизинге сайгарып көрген. Ол материалда Кызылдың Ленин кудумчузу биле Каа-Хем кудумчузунуң тудушкан черинде эътпекке машиналарның дүрген чоруп турарын бижээш, ол черге дургедээшкинни кызыгаардап турар орук демдектеринден тургусса кандыгыл деп санаадаан.

Ук чүүлдү сайгарып көргенин редакцияга дыңнатпышаан, ИХМ-нин КАИ киллизининң начальнигининң оралакчызы, милицияның подполковники О. С. Отук-оол мындыг тайылбырны берген.

Чагаада айыткан «ондагайлыг» черде үш орук демдээ туруп турар. Ленин кудумчузунда обелиска чанында «Уруглар» деп орук демдээ бар. Ол демдек машиналар оруунга уругларның хенертен үнүп кээп болуруи чолаачыларга сагындырып турар (школа, уруглар албан чери бар дээн демдек). Ол-ла «Уруглар» деп демдек куду баткан машина чолаачыларынга школа чаңы-биле эртер апаарын сагындырып турар.

База Линин кудумчузунда, № 2 школаның чанында, «Чадаг улус эртер чер» деп демдек бар. Ол болза Ленин кудумчузу-биле өрү чоктаан, прак аксының чаңы-биле Каа-Хем кудумчуже кирген база ол-ла кудумчуда магазин чаны-биле эртер чолаачыларга ында чадаг кижилер эртер чер барын сагындырган. Каа-Хем кудумчузунуң парк аскының үстүү талазында, магазин үстүү дужунда база «Чадаг улус эртер чер» деп демдекти аскан. Бо үш демдектен аңгыда парк аксынче углай база магазин дужунуң адаанда кудумчуну кежир «Зебра» дээр чадаг кижилер эртер черлерни ак бүдүк-биле демдектегилеп каан.

Үстүнде айыткан демдектерни болгаш «Зебраларны» тургузарда орук шимчээшкининиң дүрүмнерин удуртулга болдурган. Бо демдектер турда чолаачы бүрүзү, оларны көргеш машинаның дүргедээшкинин ооржургадыр, орук кыдыында чүү барын, орукта шимчээшкинни көөр, агзарның байдалын барымдаалаар, тормозун хынаар хүлээлгелиг. Бир эвес орукта байдал таарымча чок хире болза, машинаның харын-даа доктаадыр ужурлуг. Ынчангаш үстүнде айыткан үш демдек болгаш «Зебра» турда, ам аңаа дүргедээшкинни шакта 20 километрден эртирбезин билдингир. Ынчангаш маңаа кызыгаарлаар демдек тургузары артык болгур.

Чамдык чадаг кижилер кудумчуларны кежер черни демдектеп каан, ыяап-ла кудумчулар белдириниң кежер ужурлуг турбуже, душкан-на черинден, харын-даа кварталдар ортузундан, дерим-штакетниктерни артавышаан, кудумчу кежер чоруктар ам-даа хей болгаш олар кудумчу шимчээшкининиге, ыяангыя машиналар чоруурунга шаптыктап, чамдыкта озал-ондакты-даа болдуруп турар. Ынчангаш чадаг кижилер база кичээнгейлиг болур ужурлуг.

Чагаала айыттынган черниң болгаш хоорайның өске-даа кудумчуларының чадаг кижилер эртер черлериниң демдектерин көскү кыдыр чаарты будуур ажылдарны КАИ болгаш хоорайның коммунал ажыл-агый чери чорудуп турар.

ЭРГИМ НОМЧУКЧУЛАР!

«ШЫН»

солунну чагыдып алыңар.

АВГУСТ 25-ТЕН 27-ГЕ ЧЕДИР ТЕЛЕВИДЕНИЕ

АВГУСТ 25-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 9.05 — В. Дельмар — «Оон ыыдында ыржым-дыр». Күрүнениң Моссовет аттыг академиктиг театрының фильм-шизи. 11.40 — Медээлер. 11.45 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Медээлер. 14.35 — «Чер кырында кижи». Киноп рограмма: «Волга ыыдының чаартылгалары», «Шөл четчележип ор», «Виноград ораны». 15.20 — Д. Шостакович. Оркестрлиг скрипкага № 2 концерт. 15.55 — Уругларга фильм. «Ногаан патруль». 17.00 — Казак телевидениениң болгаш радиовуң камерлиг оркестри ойнаар.

КЫЗЫЛДАН

17.30 — «Музыкалыг магазин». Мультфильм. 17.45 — «Мал чемниң белеткелиниң хүн демделели». 18.00 — «СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерии — амыдыралга». 18.30 — 18.40 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Эртем дугайында». 19.30 — «Телеэкранда бир дугаар»: «Бир муң болгаш бир дүне». В. Амировтуң баледи. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35 — Л. Н. Толстой — «Оттуушкун». ССРЭ-нин улустуң артизи П. Массальский помчуур. Фильм-концерт. 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00 — 00.45 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Торпедо» — «Динамо» (Киев).

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

12.00 — Уругларга фильм. «Сээн-биле кады». 13.10 — «Телестадион». 13.40 — Л. Бетховен. Оркестрлиг фортепианога № 1 концерт. 14.25 — «Незнайка Ногаан хоорайда», «Незнайка өөнүктери-биле ужуражып тур», «Ээп келгеш». Мультфильмнер. 15.20 — Документалдыг телефильмиер программазы. 16.00 — 17.00 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

17.00 — «Онзагай кижи». Документалдыг фильм. 17.20 — Мультфильм.

МОСКВАДАН

17.30 — «Аныяктарның адрестери» («Орбита-3»).

КЫЗЫЛДАН

17.45 — «Кижиниң чери». 18.30 — 18.45 — Телемедээлер. 18.45 — Чарлалдар. 18.50 — Киножурнал.

МОСКВАДАН

19.00 — «Көдээден дамчыдылга». 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!» 20.15 — «Делегей панорамазы». 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35 — 22.40 — «Элдептиг шөлээ». Уран-чечен телефильм. 1-ги серизы.

АВГУСТ 26-ДА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 9.05 — «Ракша», «Оорлашкын». Мультфильмнер. 9.45 — «Шынаа». Уран-чечен фильм (ЧССР). 10.50 — «Кино аян-чоруктар клуву». 11.40 — Медээлер. 11.45 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Медээлер. 14.35 — Чурттуң документалдыг фильмнеринге ийи болук-биле: бирги бөлүк—август 1-ден 10-га чедир, ийиги бөлүк — сентябрь 1-ден 10-га чедир.

Институтка кирерин күзээнер дараазында эртемнерге экзаменнерни дужаар: физиказга (аас-биле), математиказга (аас болгаш бижимел-биле), орус дылга болгаш литературага (чогаалдыг).

Шилип алган факультединиң айытпышаан, институттуң ректорунуң адынга биллириишкинни бижир. Бүдүрүлге удуртукчузунуң, партия организациязының секретарының, профэвилел организациязының даргазының ат салгааны характеристика - рекомендациязы биллириишкинге кожар. А ортумак школаларның доозукчулары — директорунуң, класстың удуртукчу башкызының болгаш комсомол организациязының секретарының ат салгаанының характеристика-рекомендациязы кожар (шеригден халашкаларга ол документилер хамаарышпас); ортумак эртемниң дугайында документ (боду-биле), түскай ортумак өөредилге черлерин доозкаанар — дипломун (демлектерибиле), 3×4 хемчээллиг алды фото-чурук (бөрт чокка); күшажыл деткериндең ушта бижилге; 286 майык ёзугаар эмчи справказын кожар.

Паспортун болгаш шерии бялелии боду экээр.

ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлелиниң докталалын ёзугаар (бүдүрүлгениң стипендиязыбиле) үлетпүр, тудут, транспорт бүдүрүлгелериниң, совхозтарның өөредип чорутканы абитурпентилерни ийи чыл ажыл стажтыглар-биле денге хүлээп алыр, шеригге ийи чылдан эвээш эвес албан эрттиргенилерни база ыыдыг байдалга хүлээп алыр.

Документилерни, коштнан биллириишкиннерни дараазында адресче чорудар: 667001. Кызыл хоорай. Рабочая кудумчузу, 4. Хүлээп алышкын комиссиязы.

АЙААР

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр. Соңгу-барыын түкче угланышкынныг хаттың дүргени секундада 9—14 метр. Агаарның температуразы 15—20 градус чылыыр.

Кызылга база-ла өскерлип турар агаар болур. Соңгуүеен түкче угланышкынныг хат секундада 9—14 метр чедер. Хүндүс 18—20 градус чылыыр.

КИНО

АВГУСТ 25-ТЕ

«НАНЫРАЛ»: «Шуптузуун бодувуска» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40 (узаткан), 21.10 шактарда.

«ПИОНЕР»: Сен түгле ыглавайн көр» 10.00, 11.30, 15.10, «Ооллардың кыстар чалап тур» 17.00, 18.40 (узаткан), 21.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Ферфаветың үш миллионнары» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Шилчиишкин» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ

ӨӨРЕНИРИНЧЕ ЧАЛАП ТУР

Красноярскиниң политехниктиг институдувуң Кызылда филиалы хуплуску, кежээки болгаш бот-өөредилге салбыразырына дараазында мергежилдерге өөрепир студентилерни хүлээп ап турарын чарлап тур:

Автотранспорт факультеди («Автомобильдер болгаш автожыл-агый»).

Тудуг факультеди («Үлетпүр болгаш хамааты тудуг»).

Биллириишкиннерни хүлээп алыры болгаш киреринин экзаменнеринии хуусаалары:

КЕЖЭЭКИ БОЛГАШ БОТ-ӨӨРЕДИЛГЕ САЛБЫРЫНГА

Биллириишкиннерни хүлээп алыры — август 31-ге чедир.

Киреринин экзаменнерии дараазында хуусаалар чорудар:

Үлетпүр болгаш хамааты тудугнуң факультединге бир болук-биле: сентябрь 1-ден 10-га чедир;

Автотранспорт факультединге ны характеристика-рекомендациязы кожар (шеригден халашкаларга ол документилер хамаарышпас); ортумак эртемниң дугайында документ (боду-биле), түскай ортумак өөредилге черлерин доозкаанар — дипломун (демлектерибиле), 3×4 хемчээллиг алды фото-чурук (бөрт чокка); күшажыл деткериндең ушта бижилге; 286 майык ёзугаар эмчи справказын кожар.

Паспортун болгаш шерии бялелии боду экээр.

ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлелиниң докталалын ёзугаар (бүдүрүлгениң стипендиязыбиле) үлетпүр, тудут, транспорт бүдүрүлгелериниң, совхозтарның өөредип чорутканы абитурпентилерни ийи чыл ажыл стажтыглар-биле денге хүлээп алыр, шеригге ийи чылдан эвээш эвес албан эрттиргенилерни база ыыдыг байдалга хүлээп алыр.

Документилерни, коштнан биллириишкиннерни дараазында адресче чорудар: 667001. Кызыл хоорай. Рабочая кудумчузу, 4. Хүлээп алышкын комиссиязы.

Редакциянын адреси: Кызыл Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариатның 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, пропаганда киллизининиң 2-31-75, культура киллизининиң 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллизининиң 2-21-47, үлетпүр киллизининиң 2-31-75, чагаа киллизининиң 2-41-27, информация киллизининиң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерииның 2-12-45, солун келбейи барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17866. Чагыг № 1812

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-нин Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1)

ТС-00869

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 198 (11696) | 1981 чылдың август 26, среда | 1925 чылда үлегжлеттингеи | Өртээ 2 кеп.

ЧАРЫШТЫ ДЭЭШТИГ ОРГАНИЗАСТААР

Партияның XXVI съездизи ажылын доозкан соонда каш хонук эрткенде «Он бирги беш чылдың онаалдаларын чедиишкинниг болгаш ажыр күүседир дээш Бүгү-эвилел социалистиг чарыкының дугайында» доктаалды СЭКП ТК, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели, ВЦСПС болгаш ВЛКСМ ТК хүлээп алган.

Социалистиг чарыш массаларның боттуг чегаадылгазы, совет кижилерниң бедик медерелдиинге болгаш идепкейлиинге үндезилеттинген патриоттуг шимчээшкин, коммунистиг тургузуушкуннуң планнарын амыдыралга боттандырарынче ажылчы чоннарны мобилизастаарының күчүлүг быразы. Ол бүдүрүлгениң курлавырларын тыварынга болгаш ажыглаарынга, ажылдың ажыктыын болгаш шынарын бедидеринге дузалаар, ажылчы чоннарны бүдүрүлгени эргелеп башкарарынга киириштиреринiң, күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрүнге кижизидеринiң дээштиг аргазы болуруун ук доктаалда айыткан.

Республиканың ажыл-ишчилери XXVI съездиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш чер болганда социалистиг чарышты нализрткан, шалыпчы ажылдап турарлар, ында ниитизи-биле 93 муң хире кижи хаара туттунган. Күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөр дээш шимчээшкиниң киржикчилериниң саны 43 муң кижи ашкан.

Он бирги беш чылдың баштайгы чылының чеди айы доозулган. Бо үениң дургузунда күш-ажылчы коллектив бүрүзүнүң кежигүннери чарышка идепкейлиг киришкенинден планныг онаалдалар болгаш социалистиг хүлээлгелер бэгай эвес күүсеттингеи.

Республиканың үлетпүр бүдүрүлгелери продукция бүдүрениң чеди айлар планын 102,6 хуу күүсеткен, 59,6 миллион рубльдиң продукциязын сайгарган, ол бердинген онаалдадан 2,2 хуу хөй. Кедээ ажыл-агыйның ишчилери эртнен чылдың бо үезинге деңнээрге күрүнеге сүт, эът, дүк, дагаа чуургалары саларын көвүдеткен. 1980 чылдың июль 1-ге деңнээрге 1,8 муң быраа, 1,7 муң хаван оглу, 59,2 муң ачай, хураганны хөйнү доруктуруп өстүрген.

Республиканың районнар, хоорайлар, үлетпүр, тудуг, транспорт, харылзаа, садыг черлериниң, чоннуң коммуналамыдыралга хандырылга коллективтериниң аразында бо чылдың бирги чартыының социалистиг чарыжында Улуг-Хем район, «Каа-Хем» разрез, «Кедээ электри тудугнуң» тудугмонтаж эргелели, Тыва авиабүдүрүлге. Кызыл райпозу, «Тыва обувьбыт» каттыжыышкыны тиилекчи болган.

1980—1981 чылдарның кышкы үезинде мал ажылының продуктуларын бүдүрерин база садарын көвүдедир, малды болгаш ооң чаш төлүн камгалап алырын хандырар талазы-биле социалистиг чарышка зоңга айы-биле Бай-Тайга, Каа-Хем районнар, «Бай-Тал», СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозтар бирги черни эзлээн.

Мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш садарын көвүдедир, малдың чаш төлүн менди камгалап алыр талазы-биле чарышка бо чылдың бирги чартыында Барыын-Хемчик, Бии-Хем, Эрзин районнар, «УТКА 25 чылы», «Саян», «Мөрен» совхозтар шылгараан.

Республиканың дыка хөй бүдүрүлгелеринде, совхозтарында партия, профэвилел, комсомол организациялары, политинформаторлар, агитаторлар күш-ажылчы маргылдааның тиилекчилериниң эки дуржулгазын хандыр өөренир, ону бодунуң коллективинге нептередир, чарышты дээштиг организастаар дээш тодаргай хемчеглерни ап турар. Ооң түңнелинде оларның күш-ажылчы көргүзүглерин экижиткен.

Ынчалза-даа социалистиг чарыштың күжүн чедир үнелевес чоруктар ам-даа бар. Ону организастаарының ленинчи принциптерин чамдык коллективтер сагывайн, чарыштың түңнелин хүннүң, чеди, он хонуктап, айлап үндүрбейн турар. Аразында чарыштыг ажыл-ишчилерниң, бригадаларның, фермаларның, бүдүрүлгелерниң, совхозтарның күш-ажылчы көргүзүглери кандыг болганын айлап азы квартладап доктаамал үндүрерин ам-даа чедип албаан болгаш өске-даа чамдык четпестер бар, ону чайладыр дээш партия организациялары чарышка партийжи удуртулганы экижидер ужуруглуг.

Социалистиг чарышты дээштиг организастаанындан республиканың 11 үлетпүр бүдүрүлгези продукция бүдүрениң болгаш сайгарарының чартык чыл планын күүсеттээн. «Тыва даг-дүгү» комбинат, «Тыва тудуг», «Тыва кедээ тудуг», «Шагонартяжстрой» трестер, Чадаананың, Бай-Хаактың заводтары четпес ажылдаан.

Эрткен кышкы белетиелге, ону эрттиреринге, социалистиг чарышты организастаарынга турган шыңгыы четпестериниң уламынан Улуг-Хем, Кызыл, Өвүр, Мөңгүн-Тайга районнарга эът бүдүрери болгаш ону күрүнеге садары ыңгырылган, малды чидирери, самчыгдаары болгаш өске-даа чылдагаанналан хорадыры көвүдээн.

Амгы үеде социалистиг чарыштың кол сорулгазы болза, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин, он бирги беш чылдың планнарын чедиишкинниг болгаш ажыр күүседир дээш туруштуг демисежири болуур. Ынчангаш чарышты күш-ажылчы коллективтерге калбартырынче оңза ниитизигей салыр. Бригадага, сүт-бараан ферма-ыңга, цехке, салбырга бирги эзлчегде бүдүрүлгениң ажыктыы, ажылдың шынары дээш демисеп эгелээр, ындыг болганда партия организацияларының аңаа чарышты дээштиг организастаар херек.

Үлетпүр бүдүрүлгелерниң, тудуг организацияларының ажыл-ишчилери чылдың ийиги чартыының планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседир дээш социалистиг чарышты дээштиг организастап турган. бүгү арга-курлавырларны долу ажыглаар, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер, продукцияның шынарын экижидер, кол фондуларны эки ажыглаар, одалга-энергия курлавырларын камгалаар хүлээлгелиг.

Малдың баш санын бүрүн камгалап алыр, ооң продуктулуун бедидер, эът, сүт, дүк бүдүрерин болгаш күрүнеге садарын көвүдедир, келир кышка чогуур үезинде хынамчалыг белетиенир, ниитизиниң малынга четчир хемчээлдиг чемнерни белетнеп алырының немелде хемчеглерин боттандырар талазы-биле чарышты улам калбартыр дээш СЭКП райкомнары, парткомнар, партия организациялары тодаргай хемчеглерни алыр сорулгалыг.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлери коллективиз бүрүзүнгө дайынчы программа, ону күүседир дээш социалистиг чарышты дээштиг организастаарды хүнүүн чугула сорулгазы болуур.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ КҮШ-АЖЫЛЧЫ ХҮННЕРИ

ЧУГУЛАЛАП КӨРГЕШ...

Улуг-Хем районда «Ак-Туруг» совхозтуң сиген шөлдериниң ниитиниң малынга четчир саңным чем курлавырларын тургузуп алыр дээш ажыл-ишке хайыышкынныг үргүлүлүг турар.

Хоочун тудугжу, коммунист Василий Канзаңның удурткалы бригаданың 31 тудугжузу совхозунга 50 тонна сигенни кезип белеткээр онаалдазын бүрүн күүседир дээш, түс-түс звеноларга үстүп алган. Сарыг-Булуң, Күзег деп черлерниң машина-биле кестинмес харагай, чыраа араларының кара сугларын кыдыгларының сигенни хол кадыры-биле дамдыктап кезип тургаш, 73 тонна эки шыпарлыг сигенни бөлүп сарааттаан, дужааганнар. А тудугжу Карбы Сүлдактың будук-бүрү белеткээр звеносу 85 тонна будук-бүрүну бооңдактап шаралп, хөлегелиг черлерде кургадып белеткээн.

Ажыл-агыйның тудугжулары притинин малынга быжыг чем-суурну белеткээр ажылга киржирин кежүүр чугулалал көрүп турарын моон-на илдең.

* * *

Ак-Туруг ортумак школаның Бадына-Сады Монгушка удурткалы алды кижи составтыг сиген кезер звеносу партия обкомуун хыйгырымнга харыы кылдыр идепкейлиг ажылдаан.

Олар «Ак-Туруг» совхозка 20 тонна сигенни кезип белеткээн. Сарыг-Булуңнуң Улуг-Алаак, Күзег деп черлериниң хараганнар аразының. арыг иштиниң сигенни хол кадыры-биле кескеш, беш сереатый тургускаш, совхозка хүлээткеп. Сигенчилер Кызыл-оол Дамбуу, Дыдың-оол Монгуш. Хөлүүк Доржукай олар мурнакчы ажылдаан.

С. СОТНАМ.

Михаил Гаврилович Дьяченко Кызылдың авиабүдүрүлгезинге ажылдаа-ла он ийи чыл чедип чоруур. Баштай ол ужудуичу болуп он хире чыл ажылдаан. Сөөлгү чылда звено командири апарган. Ажыл немешкен, харыысалга улгаткан. Ынчалза-даа дуржулгалыг ужудуичу аңаа торулбайн, звеноның кежигүннерин билдилиг удуртуп турар. Ооң звеносунда аныяк ужудуичу, «АН-2» самолёттуң командири П. С. Белекпен база бар. Ол кыска үениң иштинде техника талазы-биле ханы билигленип, төлептиг мөзү-шынарлыын көргүскен..

ЧУРУКТА: звено командири М. Г. Дьяченко биле «АН-2» самолёттуң командири П. С. Белекпен эзлчеглиг рейсче ужудуп үнериниң мурнында.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

МУРНУНДА — «МУРНАКЧЫ»

ТЭЭЛИ. Бай-Тайга районнуң ажыл-агыйларының аразында мал чеми белеткээринiң талазы-биле калбарган социалистиг чарыштың сөөлгү он хонукта түңнелин үндүрген. СЭКП райкомунуң бюрозу районда мал чеминиң белеткелиниң шапкынчаанын демдеглээн.

Август 20-ге чедир районда 3625 тонна сиген белеткеттингеи. Ол планның 34 хуузу болгай. Социалистиг чарыштың бирги черин 2300 тонна сиген кезер планның 1246 тонна кылдыр азы 54 хуу күүсеткен «Мурнакчы» совхоз алган болган СЭКП райкомунуң, райкүүсекомуң болган ВЛКСМ райкомунуң шилчир Кызыл тугу-биле шаңнаткан. Ук совхоз будук-бүрү белеткээр планын 115 хуу күүсеткен, сенаж салырының планы база күүсеттинер чоокшулаан. Чедиишкинге хөй-аът киргеи совхозтуң сигенчилери сиген белеткээр планын хүүсаалап эрте күүседирин шиитпирлээш ажылдап турар.

Он хонукта сиген белеткээр онаалдазын «Бай-Тал» совхоз ажыр кылган, социалистиг чарыштың ийиги черин алган. Ол совхоз сиген белеткээр планының дең кезинин күүседип алган: «Кара-Хөл» совхоз планының түңне 16 хуузун белеткеп, бо ажылга хожудап турар. Сенаж салырын «Мурнакчы» биле «Тээлиден» оске совхозтар эгелеваан. Силосту чаңгыс-даа совхоз салбайн турар.

СЭКП өбкомуун чарланы мал чеми белеткээринiң шалынчы ийи айы доозтур чоокшулаан. Ажыл-агыйларның удуртукчулары шыңгыы жем чеглерин алыр ужуглуг.

Б. БАРБА.

«Шамаалыг» совхозтуң витаминниг сиген далганы белеткээр агрегадының оператору Иван Чыргал-оол бодуйуң дааңган ижинге ан сеткилдиг чоруун көргүзүп турар. Ооң АВМ-и тура дүшпейн ажылдап, эзлчегде дөрт тонналаан эвээш эвес хоолулуг чемнерни белетнеп турар.

ЧУРУКТА: АВМ 0,65-тиң оператору И. Чыргал-оол.
А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

ЭШ Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ МОСКВАДА ЭЭП КЕЛГЕНИ

СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев дүүн Крымдан Москвада ээп келген.

Внуково аэродромунга оны эштер Ю. В. Андропов, М. С. Горбачев, А. А. Громыко, А. П. Кириленко, Н. А. Тихонов, Д. Ф. Устинов, К. У. Черненко, П. Н. Демичев, Г. Я. Киселев, В. В. Кузнецов, Ш. Р. Рашидов, М. С. Соломенцев, И. В. Капитонов, Б. Н. Долгих, М. В. Зимянин, СЭКП ТК-ның кежигүннери А. М. Александров, К. М. Боголюбов, О. Б. Рахманин, С. К. Цвигун, Г. Б. Цинев, Н. А. Щелоков, СЭКП ТК-ның кежигүннеринге кандидаттар В. А. Голиков, А. М. Поплавский, Ю. М. Чурбанов олар барып уткаан.

(СЭТА).

ШЫЛГАРАҢГАЙ БОЛУУШКУННАР

БУДАПЕШТ. (СЭТА). СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң социалистиг демократтыгызының акыдукма партиаларының болгаш чурттарының удуртукчуларыбиле Крымга ужуражышкынnары — делегей амыдыралынга шылгарангай болуушкуннар болган деп, ВСАП ТК-ның органы «Непсабадшаг» солун бижээн.

Кайы-даа талага ажыктыг кады ажылдажылгага ханы анализ ол ужуражышкынnарга бердинген, ооң кол сорулгалары болган хөгжүлдезиниң утпаышкынnарны тодаргайлаттынган деп, солун онаалап демдеглээн. Социалистиг бүрүлелериниң даштыкы политиктиг ажыл-чорудулгазын айландыырынга ол ужуражышкынnар ажоон улуг рольду ойнаар. Социалистиг дем каттыштырылгазының коммунистиг болгаш ажылчын партиаларының база чурттарының удуртукчуларының Крымга деолуглан чугулажышкынnары чогум-на харын ооң уламыдан бүтү делегейниң улуг сонуургалын хайыктырган.

Социалистиг күрүнелериниң политиктавчыг ыңдыг сонуургал хамыктыг мурнунда ол политика улустарның тайбың болган аймак чок чоруун хандырарынче угланганы-биле тайылбырдаттынар. Конфронтацияның болган дайынның империалистиг политиказы-биле холбаштыр дуулуразын чеп бомбуразында есшүлээн. Ортумак мракшылдың америк ракета-ядролуг чепсектерни бүдүрер болган Европага сайгара тургузар дугайында НАТО-нуң шиитпири, нейтронтуг бомбаны бүдүрер дугайында Рейган администрациязының хүлээп алган шиитпири, АКШ-тың болган ооң авиелчилериниң териг бюджеттерин үрдүдүрүг турары, стратегиг боо-чепсектерни кызыгаарлаар болган чепсегленишкинни дужүрер дугайында чугулажышкынnарны америк администрациязының ара үскеин чертелиг ыңдыг болуушкуннар улустарның дуурезинин хайыктыра берген. Ол бүгү чүүлдер болза, Вашингтон «күш дезгээринiң» политиказын дагын тывылдырарының оралдажышкынnарын кылын, дүшкүүртүг чоруукту сагыштыы-биле чидиглендирип турган, ССРЭ-ге болган ооң авиелчилериниң аймышкын кызыгыл кыыдып, турарын хереченлеп турар-дыр.

Крымга ужуражышкынnар социалистиг дем каттыштырылга чурттарының чаңгыс эвин улам быжыглаарынга, найыралчы күрүнелериниң аразында ажыктыг кады ажылдажылганың ачгаларын улам калбак ажыглаарынга идиг бээри билдингир. Ол чоруук болуп социализм чурттарының хөй нуруузу боттарының экономиказын бедик бүдүрүкчүүр күштүг хөгжүлдениң утпаышкынnарынче шилчидип турар болганда, оңза чугула. Крымга ужуражышкынnарга ажылдан кылдынган болган бистиг күрүнелериниң чечектелишкинине бараан болур сорулгалыг сүмелерин социалистиг чурттар оңза ужур-дузалашкылдыр көрүп турар.

БЕДИК ҮНЕЛЭЭШКИН

ПРАГА. (СЭТА). СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң ЧКП ТК-ның Чингине секретары, ЧССР-ниң Президентизи Г. Гусак-биле Крымга пайыралчы ужуражышкынының түңнелдерни ЧКП ТК-ның Президиуму бедик-биле үнелээн.

Бо ужуражышкын чугаалашкан бүгү айтырыглар дутайты үзел-бодалдарның долу чаңгыс эптиин бадыткаан болган ийи чурттуң коммунистиг партиаларының, Чехословакияның болган Совет Эвилелиниң улустарының пайыралының, эвилелиниң, аку-дүңмалышкы кады ажылдажылгазының хаылаашкынынга чаа чугулалдыгы берген деп, ЧКП ТК-ның Президиуму айтыкан дээрзин Прагада парлазы дыңнадыгда чугаалаан. СЭКП-биле болган Совет Эвилелиниң пайыралы, эвилелиниң, аку-дүңмалышкы кады ажылдажылга ЧКП-ниң болган социалистиг Чехословакияның политиказының быжыг, ескерлиг чок үндезини болуп турар. Аку-дүңмалышкы кады ажылдажылганың харылзаларын улам калбартып, быжыглаар, социализм, социал дешилге болган бүгү-ниити, тайбың дээш дем каткан демиселге улам шайгы чедиишкинниг бүрүнгаарлашкынының күүрүнде бистиг улустарывыстың амыдыралчы эрге-ажыктарынга дүүштүр социалистиг дем каттыштырылга чурттарының чаңгыс эвин болган сырый каттыжышкының быжыглаар деп Чехословак коммунистерниң, ЧССР-ниң бүгү чонунуң быжыг шиитпирлиин ЧКП ТК-ның Президиуму онзалап демдеглээн.

ДЕМДЕГЛЭЭН

БУХАРЕСТ. (СЭТА). Чуртту фашистиг дарлалдан хостаанының 37 чыл оюн Румыниянын ажылчы чоннары байырлады-биле демдеглээн.

Байырладың чыскаалы болган. РКП-ниң Чингине секретары, РСР-ниң Президентизи Н. Чаушеску, РКП ТК-ның Политкүүсеком кежигүнү, РСР-ниң чазаанның Премьер-Министри И. Вердец, Румыниянын партизаның болган күрүнеэниң өске-даа удуртукчулары, румын ажылчын болган коммунистиг шимчээшкиниң хоочуннары, дашгыкы залчылар йидирлерге турган.

ХАРЫЫСАЛГАЗЫН, СОНУУРГАЛЫН БЕДИДЕР

Чадаана АТБ-зиниң коллективи 1981 чылдың планныг онаалдаларын күүседир дээш районнуң үлетпүр бүдүрүлгелериниң аразында социалистиг чарышка киржип, ажыл-херекти экижидериниге эвээш эвес күжениишкиннерни кылын, ажылдан келген.

Бүдүрүлгениң ажыл-херээниң дугайында чугаалап боорин АТБ-ниң начальныгы В. П. Федосовтан бистиң корреспондентивис дилээн.

— Ниитизи-биле алыр болза, бистиң АТБ багай эвес ажылдан турар. Чүүл сээртүлгелиниң-даа, сайгарылгазының-даа планы күүсеттингеи. Эрткен 7 айларда бүдүрүлгениң коллективи 20% тонна чүүктү сөөртпеп, 7238 муң тонна-километрни ажылдан кылган. База 1162 муң пассажирни аргыштырган.

Бистиң АТБ-ниң удуртулгазы, партия, профэвилел организациялары күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарынче, планныг онаалдаларны күүседириңче бүгү күштү үлаңдырары дээш хемчеглерни ап, эвээш эвес ажылды кылып келген. Чарыштың түңнелин үндүрүп, мурнакчыларны шаңнап, мактап турар.

Чарышка оны көргүзүглерин чедип ап, ыңгымак ажылдан турарлар бастынче эвээш эвес. Бригадирлер, коммунистер Н. Н. Шоев, Х. Д. Ооржак олар ажыл-ишкиге хөй-ниитиниң сагылга-чурумун сагыары, социалистиг өөрүге кампыг болуру чугула. Ынчангаш чоруктар техниканың дүрген үрелиринге чедирер, чолаачылардың ажылдаарынга таарымча чок болур-дур.

Автомашиналарның, автобустарның үрелири хөй, сеңгелеге ур турарының бир чылдагааны оруктарның байдалы кончуг багай болуп турарындан хамаарыр. Чадаана — Хандагайты аразында оруктуг капитал тудуун чорудуп турар болгай, ооң эртер эки орук чок болганындан тудуг ажылдары чорудуп турар оруктарга машиналар чорууру берге. Чадаана — Сүт-Хөл аразы даглыг, берге орукка саңадып турар. Ында кадыр черни ооң эртер оруктуу 4-5 чыл иштинде кылып шыдаваан.

Кадрлар айтырыы — бистиң бүдүрүлгеге берге айтырыларның бирээзи. Инженер-техниктиг ажылдакчылар чедиишпес. 23 санныг инженер-техниктиг ажылдакчыларның түгле 5 кижи түскай эртемнит. Механиктер база чедиишпес.

ТАҢЫЛБЫР

АТБ-ниң ажылында чамдык чедиишкиннер бар-даа болза, чогуур деңнеге чедир кылдынмаан ажылдар болгаш ажыглаттынмайн турар курлавырлар бар.

Бо бүдүрүлгениң техник-экономиктиг көргүзүглери ниитизи-биле куду, планнаттынган деңнелиниге четпейн турар. Чүүк автомобильдериниң шүүмже үнериниң коэффициентизи планда 0,52 болза, херек кырында 0,46 (88,7 хуу) четкен; а техниктиг белеңниң коэффициентизи база-ла күүсеттинмээн, 90,8 хуу. Автобустарының алырга олла көргүзүглер бөгө доредевейн турар. Автобустарның шүүмже үнериниң коэффициентизи 89,4 хуу, техниктиг белеңи 94 хуу чедип турар. Машина-техниканың септелгеге турар үези хөй, сентээнниң шынары куду.

Бүдүрүлгениң партия, комсомол организацияларында 16 коммунист, 28 комсомолчу бар. Бо дээрге дагыыр болуур, күш-тур. Партия эс организациязы эвээш-биче-даа болза ажылды чорудуп турар. Ынчалза-даа бүдүрүлгеде коммунистерниң ролю коску эвес. Ында комсомол организациязы барык-ла кандыг-даа ажыл чорутпайн келген. чыл эгезинден түрэ комсомолчуларның ниити хуралы чаңгыс-даа болбаан. Партия организациязының, коммунистерниң салдары, негелдези кайыы?

Күш-ажылдың сагылга-чуруму кошкак, чолаачыларның таланыдан эрага-дарыга хандыкшыыр чоруктар бар. Бо талазы-биле профэвилел организациязы, эш хүүзүнүң суду четпес ажылдап турар.

Моон ап көөрге, ажылчыларнар оргузунга кижизидирге ажылы кошкак, онаашкан ажылынга кижи бүрүзүнүң харыысалгазы дээш беседа, тайылбырны ворутпайн турар. Мастерлерниң, бригадирлерниң, инженер-техниктиг ажылдакчыларның талазыдан иетелде кошкак, ажылды, күүселдеги контрольдавайн турары илдең.

Партия, профэвилел, комсомол организациялары болгаш бүдүрүлгеде оон-даа ангы хөй-ниитиг организациялары боттарының ажылын чогуур деңнеге тургузуп, септелге цехтеринге, бригадаларга күш-ажылды организастаарын, сагылга-чурумну экижидери дээш бир демнег ажылдаар болза көргүзүглерни экижилип болур.

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Профэвилелдер болгаш чарыш

ИДЕПКЕЙНИ КӨДҮРЕР

Республиканың автотранспорт бүдүрүлгелеринде болгаш орук ажыл-агыйларында профэвилел организацияларының ыкда партия организацияларының удуртулгазынга даянгаш, бүдүрүлгениң ажыктыын бедидер, аңаа үндезилээш, он бирги беш чылдың база ооң бирги чылының онаалдаларын күүседир дээш чарыштыр хвара туттуган. Ооң мурнуку одуругларында Кызылдың № 2, Шагаан-Арыгның, Хову-Аксының АТБ-лери, № 3 оруктудут участогу, Абазаның орук септелге-тудуг участогу кирген. Олар 1981 чылдың чеди айларының планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг күүсеткен.

Кызылдың № 3 АТБ-зинде 36 чолаачы чыл планын хуусаа бетинде күүседир деп бедиткен хүлээлгелерин алган. А чолаачылар В. Васильев, Ю. Потапов, В. Панкратов, А. Холоша, А. Лукин олар бо чылдың планын күүседипкен болгаш ам 1982 чылдың үлүүнде ажылдай бергеннер. Эштер Захаров, Жданов, Щеткин, Югов оларның удурткан бригадалары чыл эгезинден тура-ла планныг онаалдаларын ай санында-ла күүседип, күжениишкинниг ажылдап келген.

Коллективте профэвилел организациязы автобүдүрүлгеде партия, хөй-иннти организацияларының-биле кады күш-ажылдың ажылдакчыларының амыдырал-хүрүттелгазының айтырыгларын шиитпирлээринге идепкейлиг киржип, бо талазы-биле ажылга контрольду күштелдирген. Чолаачылар ортузунга социалистиг чарышты дээштиг организастаарынга, кадрларны шилиринге база таарыштыр тургузарынга идепкейлиг киржип турар. Бо АТБ-де чылда бир кижиге оналаштыр 1 миллион тонна-километрни ажылдап кылыр дээш социалистиг чарышты чолаачылар ортузунда организастаан. Ол чарышка М. Сухорослов, Ю. Шетинин, өскелер-даа эки көргүзүглерни чедип ап турар.

Чаданга АТБ-зинде профэвилел месткому администрация-биле кады социалистиг чарышты организастаарынче кичээнгейин салган. Ында бригадалар, тус-тус чолаачылар аразында чарыштыг. Ооң дээштинин бедилериниң хемчегларын ап, идей-кижизидилгелиг ажылды күштелдирген. Чарышты хөйге калбаа-биле билдингир болдурарының хемчегларин ап, күш-ажылдың сагыга-чүрүмүн быжыглаарының айтырыгларын хуралдарга үргүлүү чүгаалажып турар. «Мергежилиниң айы-биле эң эки» деп ат дээш чарышты организастаан. Ол аттыг автобус чолаачызы Д. Д. Ондарга, чүк сөөртүр автомобильдиң чолаачызы О. Хүлер-оолга, В. Сатка «Эң эки кондуктор» деп атты тывыскан.

Орук ажылдакчыларының ортузунда социалистиг чарышка Н. Ильченконуң удурткан бригадазы чоруп, чыл планын ноябрь 7-ге чедир күүседирин хүлээнген ажылдап турар. Ооң кежигүннери Кызылдың орук септелге-тудуг участогунда асфальт салып ажылдап турар. Абазаның орук септелге-тудуг участогунуң чуртталга бажыныңың тудуунда И. Макейниң бригадазы эрткен чеди айларда база эки көргүзүглерни чедип алган.

Үстүнде коллективтерде профэвилел организациялары ажылдың ажыктыын болгаш шынарын бедидериниң, планныг онаалдалар күүселдезиниң айтырыгларын профэвилел хуралдарынга, доктаамал ажылдаар бүдүрүлге хуралдарынга үргүлүү чүгаалажып турар. Социалистиг чарыштың хөйге калбак неперенгей болуруи чедип алырының хемчегларин алган.

Шагаан-Арыг АТБ-зинде профэвилел организациязы база ажылды инициативалыг чорудуп, бодунуң хуралдарынга сагыга-чүрүмнү быжыглаарының, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидерини, камналга чүрүмүн күштелдирериниң айтырыгларын чугаалажып турар. Күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөр дээш шимээшкинче ажыл-ишчилерни хаара туткан. Бо коллективте 12 чолаачы чыл планын ноябрь 7-де күүседирин хүлээнгеш, эки көргүзүглерлиг ажылдап турар.

Автотранспорт бүдүрүлгелеринде болгаш орук ажыл-агыйларында социалистиг чарышты организастаанында четпестерин эрткен айларның түңнелдери көргүскен. Кызылдың, Ак-Довуракты пассажирлер АТБ-леринде, Кызылдың КМК-зында, өске-даа коллективтерде социалистиг чарышты хөйге көскү болдурар, түңнелдерин деңнештирер талазы-биле ажылдар чоогуур деңгелде тургустунмаан. Ылангыя москвачыларның болгаш ленинградчыларның чыл планын хуусаа бетинде күүседир талазы-биле мурнакчы эгелээшкинни деткип, неперединг талазы-биле чолаачылар, ажылчыннар ортузунга ажылды кошкак чоруткан.

Профэвилелдер организацияларының күженишкинни күш-ажылчы коллективтерниң, бүдүрүлгениң чугула айтырыгларын шиитпирлээринче угландырары чугула. Ону чедип алган коллективтерде күш-ажылчы көргүзүглер эки үреттүнелдерлиг, күш-ажылдың сагыга-чүрүмүн быжыглаар, кадрларның ажылдан үнер-кирерин кызырар талазы-биле ажылдарны нүүтелдирери эргежок чугула.

С. ДУШИНИНА.

Автотранспорт болгаш чазаглыг оруктар ажылдакчыларының профэвилел обкомунуң секретары.

ЧИДИГ СӨСТҮ—БУЛУҢ САНАЙ

Республиканың ажылчы чоннарының коммунистиг кижизидилгезинге улуг ажылды партия организацияларының хөй санныг идеюкейжилери, идеология кадрлары чорудуп турар. Бодунуң эки туразы-биле болгаш хостуг үезин-биле масса-политиктиг ажылды партия комитеттериниң 16 муң ажыг агитаторлары, политинформаторлары, илеткелчилери, «Билиг» нииттилелиниң кежигүннери кылып турар.

«Массаларга партияның ооладдарын чедирип, ооң политиказын тайылбырлап турар кижилерниң улуг арминязынга — коммунистерге болгаш партия кежигүнү эвестерге — өөрүп четтиргенимниң сөзүн илергейлээйн. Олар дээрге лекторлар болгаш пропагандистер, агитаторлар болгаш илеткелчилер-дир. Оларның ажылы эки тура-биле, бодунуң хостуг үезинин күсели-биле ажыктыг болгаш хереглиг ажыл-херекти кылып турарлар, оларга улуу-биле четтирдивис» деп, СЭКП ТК-ның Чингине секретары эш Л. И. Брежневтиң СЭКП-ниң XXVI съездизинге чугаазынга Кызыл районнуң «Билиг» нииттилел организациязының кежигүннери — лекторлары улам сорук киргеш, лекция пропагандазының ажылын мурнукузундан-даа шапкынчыткан.

Районнуң «Билиг» нииттилел организациязында 264 лектор ажылдап турар. Профессионал мергежилиниң талазы-биле олар инженер-техниктиг ажылдакчылар, эмчилер, башкылар, албан-хаакчылар, партия, совет ажылдакчылар, бүдүрүлгениң мурнакчыларыдыр.

1980 чылдың январь 1-ден декабрь 30-га чедир янзы-бүрү темаларга олар 1295 лекцияны чон ортузунга номчаап турган болза, бо чылдың бирги чартыында номчуттунган лекция саны 563 неткен, а радио дамчыштыр 3 лекция номчуттунган. Сөөлгү үеде политиктиг, экономиктиг, эртемниг билиглерниң, ол шыкаш эртем-техниктиг деңшилгениң болгаш күш-ажылдың мурнакчы дуржулгазының пропагандазы элээн күштелген.

Партияның сөөлгү съездизи лекторларның ажылынга база бир чаа үе-чаданы ажыктаны тодаргай. Он бирги беш чылдың баштайгы чылының бирги чартыында номчуттунган лекцияларның колдуу съездиниң материаддары-биле сырый холбашкан, харын-даа чонуң калбак массазын съездиниң материаддары-биле таныштырар ажылга районнуң лекторлары идеюкейлиг, шалыпкын киришкен. Ылангыя СЭКП ТК-ның Чингине секретары эш Л. И. Брежневтиң «СЭКП-ниң XXVI съездизинге СЭКП Тап Комитединиң Отчёт илеткелин болгаш иштинки, дашкы политика талазы-биле партияның эдлеглиг соруулгалары» деп илеткелин, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш Н. А. Тихоновтуң «1981—1985 чылдарда болгаш 1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг база социал хөгжүлдезиниң ыкл угланышкынары» деп илеткелин болгаш съездиниң өске-даа чугула материаддарын ажылчы чоннуң ортузунга чаа негелделерге дүүштүр тайылбыр-лекцияларны эртиргилээн.

Лекция пропагандазы

— Республиканың «Билиг» нииттилел организациязының баштаар черинин организастап эрттиргени лекторларның хөй-иннти аттестациязы лекторларның шынар составын экижидиргиге улуг салдарлыг болган. Лектор кадрларны билинн болгаш мергежилиг бедидерингге таарымчалыг байдалдарны тургузуп, эвилел ужур-дузалыг болгаш республика семинарларынга доктаамал киришпирип, Совет Эвилелинин хоорайларынга болгулаан семинарларже аткарып турар бис— деп, районда «Билиг» нииттилел организациязының харыысалгалыг секретары Т. Б. Намчыл-оол чугаалап турар.

Лекцияның шынары дээргеле, лекторнуң тускай мергежилиниден хамаарылга чокка, бодалдың шынары болур. Ындыг болганда лектор кижи лекцияның утка-шынарынче, идей-политиктиг угланышкынынче кол кичээнгейни үндүрер апаар. Бедик утка-шынарлыг, солун лекцияларбиле чон мурнунга удаа-дараа үнүп турар, даалгазын мередилги-биле күүседип турар лекторлар районда эвээш эвес. Чижээ В. С. Ойдуп-тур. Ол идепкейлиг лектор, делегей байдалынын болгаш улустуң контроль дутайында лекцияларнын номчуп турар. В. О. Оюн — «Тииделге» совхозтуң директору, СЭКП райомунуң бюро кежигүнү. СЭКП-ниң XXVI съездизинин материаддарынын талазы-биле лекцияларны бодунуң ажыл-агыйынын ажыл-ишчилериниң мурнунга докпаамал номчуп келген. Каа-Хем суур Советиниң даргазы А. Б. Сарапулов — партияның сөөлгү съездизинин материаддарының болгаш чоннуң чаагай амыдыралының талазы-биле эвээш эвес лекцияларны суурнуң чурттакчыларынга бараалгадып турар. Районнуң төп библиотеказының директору Г. П. Бесмертных кижизидилге, илаңгыя эстетиктиг кижизидилге темазынга хөй санныг лекцияны коллективтерге, районнуң совхозтарынга чедип барып номчуп турар.

Часкы, чайгы, күскү сезонның ажылдар үезинде лекторларның ажылы чымыштыг апаар. Бригадалар, туралар кезип, лекция номчуурун таарымчалыг. Чазын хөй кыргылдазының болгаш мал чеминин белеткелинин кампаниялыг үелеринде районнуң «Билиг» нииттилел организациязы тускай план-графикпен тургускаш, лекторларны ажыл-агыйлар аймынче үлепкен турган. Хөй кыргылдазының үезинден эгелээш сиген кезилдезинин бо хүннерниге чедир 189 лекция номчуттунган.

СЭКП-ниң XXVI съездизинин төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынче, он бирги беш чылдың баштайгы чылының планныг онаалдаларын доллур болган ажыр күүседиринче районнуң ажылчы чоннуң хөй-аъдын кодургн лекторнуң чидиг сөзү дех, бригада, коллектив, ажыл-агый бүгүдезинге чаңгыланзын дээн сагыш-сеткилбиле Кызыл районнуң «Билиг» нииттилел организациязы багай эвес ажылдап, чурттап турар.

В. САТ.
«Шынының» корр.

Хову-Аксында даараныкга цегиниң № 2 бригадазы чарыштың мурнуну одуруунда чоруп турар. Ында мурнакчы даараныкчы Зинаида Монгуш октябрьның үлүүнде ажылдап турар. Ооң көрек чуруун Хову-Аксының бүдүрүлгелериниң мурнакчыларының хүндүлел стендизинде киирген.

ЧУРУКТА: даараныкчы З. Монгуш.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

БЕДИК ДҮЖҮТ ДЭЭШ

ВОЛГОГРАД. Эң тергиин дүжүт алган ажыл-агыйларның дуржулгазын бо хүннерде Волгоградтың тараажылары ажыглап эгелээннер. Олар күскү тараа чаптырыгазынче кирипкеннер. Ол культуралар областтың төөгүзүнде эң улуг шеддү эзлээр. Кек-тараанның болгаш кызыл-тастың эң дүжүткүр сорттарын олар 1,7 миллион гектар черге тарыырын көргеннер.

Бо чылгы күскү тарылга агаар-бойдустуң берге байдалдарында эгелээн. Областа эмин эрттир изиг хүннер турупкан. Мындыг байдалды өөренип көрүп, тараажылар пөөд бүрүзүнүң шыгын кичээнгейлии-биле көрүп, тарызганын агротехниказын шыгыы сагыш турарлар. Черге шак ындыг хамаарылгалыг ажылдаар болза, бедик дүжүттү ап болур дээрзин Михайловек районнуң тараажылары көргүсеннер. Олар тараа культураларының дүжүткүрүнүң талазы-биле областа бир дутаар черни эзлээннер.

Сураглыг тараажы И. Киселёвтүң звеносу болгаш ооң-биле чарыштыг коллективтер (удурткучулары В. Буянов, И. Кучеренко) олар бир гектардан 30 центнер ажыг кызылтасты ажаап алганнар. Чамдык «Рассвет» колхоз болган оске-даа черлерде ажыл-агыйлар гектардан 40 центнер чедир алганнар. Ону аналиэтен көөрге, тарылганы чедимчелиг чорутканындан болгаш шеддү бай удур эки белеткээриден бүгү чүве хамаажыр болган.

Областың дыка хөй ажыл-агыйлары кызыл-тастын болгаш көк-тараанның бирги класстың үрезинин шеддерге тарыыр кыдыр белеткеп алган. Хову ажылдарын механизастаттынган улуг-улуг отрядтар инатовчу арга-биле чорудуп турар.

МЕРГЕЖИЛИНИҢ ААЙЫ-БИЛЕ

ЛЕНИНГРАД. Бирги курека кирген студентилериниң барык ний кижиниң бирээзи-биле Ленинградтың дээди өөредилге черлериниң эртемденнери болгаш башкылары школага, техниктиг училищеге азы бүдүрүлгеге кады ажылдап турган. Ооң аңгыда чамдык аныяк оолдар болгаш кыстар бүдүрүлгелерге, тудугларга, колхозтарга болгаш совхозтарга ажылдап тураш-ла, келир үеден мергежилиин шилип алганнар. Бо дээрге бо чылдың дээди өөредилге черлеринче киргеннериң анализин кылган хоорайның экзамен комиссиязының түңнели-дир.

— Биске «дүш бооп» кирип кээп турар студентилериниң саны кызырлып турар—деп, Ленинградтың дээди өөредилге черлериниң ректорат чөвүлелиниң чанында хүлээп алыкшын комиссиязының даргазы биске чугаалады.— Эртемге сундулуг элээдилерни тывар болгаш оларны хаара тудар система Ленинградта тургустунган.

Беш-алды класстан эгелеп оолдарны болгаш кыстарны дээди өөредилге черлериниң кафедраларының ажылдакчылары чалап эгелээр. Ол кафедраларнын чанында организастаттынган физика, математика, химия, биология, география белгүмнеринге чаштар киржип турар. Оон ангыда улуг өөредилгезинин ажылдакчылары-биле кады эртемденнер чыл санында-ла районнарга, хоорайларга, областтарга янзы-бүрү олимпиадаларны эрттирип турар. Оон уламындан салым-чаваныг чаштар чурттуң кайы-даа булуңунга чыдып казбаган.

(СЭТА).

Хүлээлге күүселдезин хынап тур бис

ЧАМДЫКТАРЫН АЖЫГЛАЛГА КИИРЗЕ-ДАА...

307 муң рубль түңнүг септелге-тудуг ажылдарының планын декабрь 25-ке чедир күүседир:

57 муң рубльдин 330 дөрбелчин метр шеддүг ийи квартиралыг чуртталга бажыныарын бо чылын ажыглалга киргеш, пландан ажыр ийи аал ишти чурттаар бир бажынны бүрүн кылып доозар;

Чыл дургузунда 15 кубометр диизиг материаддарын, 5 муң санныг туйбубуну, 5 тонна цементинин камнап алгаш, планга немей 3 муң рубльдин шиңгээдир.

Бо одуругларны Эрзинниң септелге-тудуг участогунуң конторазының чанында стендиде бижээн социалистиг хүлээлгеде айыткан. Алган хүлээлгени, планныг онаалдаларны күүседир талазы-биле бо эрткен айларда кандыг ажылдар кылдынып чоруттуганын участоктуң начальнигы Сайзар Каевич Хайыдпан айтыарыгга, ук коллектив чеди айларда акша шиңгээдириниң планын 103,9 хуу күүсеткенин ол дыңнатты. Ону сан-чурагайлар-биле көрүзерге мындыг: септелге-тудуг ажылдарынга план ёзугаар 178 муң рубльди шиңгээдир тургаш, ону херек кырында 185 муң рубль түңге боттандырган. Мурнакчы бүдүрүлгениң тудугжулары эмнелге комплекизинге чаа корпустуң тудуун июньда ажыглалга кииргеш, эмнелгениң девискээринде чагайжыдылга болган ногаанчыдылга ажылдарын кылган.

Бо чылдың планында көрүлгени-биле чуртталга объектилериниң тудуунга 57 муң рубльдиң шиңгээдир даалгазын бо эрткен чеди айларда 70 муң рубль түңге боттандыргаш, чылдың үлүүн чеди айлар дургузунда ажыр күүсеткен. Ажыл шагы үзер, врогуллаар чоруктарны, ажыл үезинде аңаа туруушкуннарны болдурбайн, машина-техниканың ажыглалын экижиткеш, тудуг материаддарын хумагалыг чарыгдаашн, үрей кылышкыннар болбайн келгенинин түңнелинде, планныг даалгазы хуусаазында эрте күүсеттинип, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 1,3 хуу бедээн.

Участоктуң тудугжу бригадалары ажыглалга киирер чуртталга тудугларын чогуур үезинде доозуп, ээлериге хүлээдип берип келгеннер. Ийи квартиралыг ийи чуртталга бажыңын бүрүн кылгаш аэропорт ажылдакчыларынга болгаш суурнуң чурттакчыларынга хүлээткен. Планда көрдүгенинге немештир ийи аал ишти чурттаар бир бажыңны тударын бо чылдың социалистиг хүлээлгезинде база айыткан. Ол бажың сентябрьда ажыглалга киирер.

Септелге-тудуг ажылдарын эки шынарлыг кылгаш, чогуур хуусаазында ажыглалга киирип келген участоктуң үш тудугжу бригадазы аразында чарыштыг. Оларның аразында күш-ажылчы магыгладаанның түңнелин ай, квартал санында доктаамал ажыр күүседип келгеннер. Тудугжу бригадаларның туруушкун чок ажылы — тудуг материаддары-биле эки хандырылгадан кол хамаажыр дээрзи биилдингир. Септелге-тудуг участогун эргежок чугула тудуг материаддары-биле «Тыва -септелге-тудуг» треэи багай эвес хандырып келген, ынчангаш чамдык объектилер чогуур хуусаазында ажыглалга киргевин С. Хайын сеткил ханыышкыл-биле чугаалап орду.

Планныг онаалдаар күүсеттинип, чамдык объектилер ажыглалга кирзе-даа, ук коллектив чуртталга-коммунал объектилерни болгаш чурттылга бажыңнарын септээрининң даалгазын күүсетпээн. Чеди айлар дургузунда план ёзугаар 43 муң рубльди септелге ажылдарынга шиңгээдир тургаш, ооң түгле 23 муңун шиңгээткен. Чоннуң амыдыралын үлам чагайжыдарынга эргежок чугула объектилер — чунар-бажың, хеп чуур чер комплекизинге болгаш чамдык чурттылга бажыңнарынга база амыдырал хандырылганың өске-даа объектилериге септелге ажылдарын дарый чорудары негеттинип келген. Ук объектилериниң септелгезин соок үе дүжүп кээрге чорудар болза таарымча чок дээрзи биилдингир. Ынчангаш септелге-тудуг участогунуң коллективи септелге ажылдарынга көрдүгеп акша-хөрөнгүнү долузубиле шиңгээдир дээш септелге ажылдарының темпизин чылыг үеде улам шапкынчыдып чорудар ужурлуг.

М. ОНДАР.

АЖЫКТЫГ

Шээр болган бода малдың тарып боозадылгазын көдээ ажыл-агыйга зооветеринарлыг ажылдарны чорударынга, малдың продуктулуун бедидерингге улуг ужур-дузалыг. Уксаалыг малды шын ажыглаары ооң өөн продукциязы алыры чугула. Уксаалыг 1 бугага сула эдержилге үезинде 35—40 инек онаажыр болза, а тарып боозадылганың түңнелинде 1000—2000 инекти тарып боозадын болур. Бир эвес тарып боозадылганы шын организастаар болза, чылда чангыс уксаалыг буга-биле 5000 — 6000 чедир инекти боозадын ап болур. Тарып боозадылганың кончуг ажыктыын мындыг чижектен көрүп болур. Ставрополь крайның Невинномастың уксаажыдылга станциязының уксаалыг № 2-57 кошкары-биле 17681 хойну тарып боозатканының түңнелинде 18414 баш хураганны оңа-менди камгалап алган.

Бистин «Алдан-Маадыр» совхозта шээр малдың тарып боозадылгазын 3 пунктуда чорудуп турар. Нинти совхоз 1981 чылдың сентябрьның 15-ке чедир 7500 баш хойну тарып боозадыр планныг. Тарып боозадылганы зоотехник-селекционер С. В. Бурбу харыылап, башкарып турар. Мурнуку чылдарда уксаалыг кошкарлардан үрени уксаажыдылга станциязындан экке турган болза, а бо чылдан эгелээш үксаалыг кошкарларны пунктуларга быжыглаан. Үрени адыышаан, тарып боозадыры специалистерге аптиг боон турар. Совхозка бо хүннерде шупту 1200 баш хойну тарып боозаткан. Тарып боозадылга чорун-даа турза, чамдык малчынар ынаар кичээнгей салбайн турар.

Д. КУУЛАР,
«Алдан-Маадыр» совхозтуң көл мал эмчизи.

ТУРА-СОРУКТУГ

Улуг-Хем районда «Ак-Тургуг» совхозта Михаил Чолдак-Хунаевич Монгуш — коллективде мурнакчы кижилерниң бирээзи. Ол Балгазынның механизация училищезин дооскаш, он чыл иштинде төрээн совхозунга комбайн, трактор башкарып, багай эвес ажылдаан. Аңаа кандыг-даа ажылды далыырга туралыбиле кылып, биче сеткилдиг, эдилээн техниказынга камнаар.

Ол 1977 чылда Ак-Тургуга ажыттынган Балгазынның профтехучилищезинин салбырының чолаачылар белеткээр курсуун чедиишкинниг дооскаш, чолаачылаар эргенин шинчилээзин алган. Совхоз дирекциязы аңаа ГАЗ-53 маркалыг суг сөөртүр машинаны хүлээткеш, Кызыл-Даз салбырының Мойнаарак аттыг № 3 хойжу бригаданың малчынарынга суг сөөртүрү-биле бижыглаан. Ооң эгелээш-ле М. Монгуш бо хүннерге чедир онда ажылдап турар. Бо эрткен үениң дургузунда харыылап турары малчынардан ооң-ондынга кандыг-даа чемелээшкин чок, харын мактадык келген.

Мелчын кобаннарже суг сөөртүрү чымыштыг ажылдарның бирээзи. Кадыр-берт арт-сын ажар, хем, суглар кежер, шаптараашынарлыг оруктар-биле чоруур... Хат, шуурганныг хүннер таварышканда орукту хар дүй хорткөтеп каалтар, чер ара аңаа олурар эвес, чедер дээш кодаанга хөртүк харны кастынып-даа чораш чедер ужурга таваржып турулаан. Аңаа аныяк чолаачы ундараавайн, харын улам тура-соруктуг, кызымак ажылдап турар.

Коммунист Михаил Чолдак-Хунаевич бодунуң хүлээлгелеринден ажылдан аңгыда хөй-иннти ажылынга база идепкейлиг киржип турар. Ол партия райкомунуң кежигүнү, машина-трактор мастерскаязында партия эге организациязының оралакчы секретары, суурда шулуктуг дружинаның кежигүнү. М. Монгуш ол бүгү хөйниинп ажылдарынга үе-шактыг тып ап, шүдүрүг ажылдан турар.

С. СОГНАМ.

Редакцияга чагаалар

ОРГАНИЗАСТААНЫ ЧЕТПЕС

Бо чай кандаашкынныг болтан ужурунда, «Кара-Хөл» совхозтуң девискээринден от-сигеннин үнгени хирелиг. Ындыг болгайда, иннтининң малын чем-биле хандырар дээш болдунар бүгү аргаларны ажыглаар, күштү, техниканы олче мобилизастаар ужурлуг турган.

Совхоз директорунуң мал чеминги белеткээр талазы-биле оралакчызы О. Салчак баштаан ийи звено Кон-Сөөк шынаазынга болгаш Мешкец-Хөлге барып, кезек ажылдаан, хой эвес сиген, хыыргышш белеткээн, от черлерден сиген кезилдезин уламчылаваан, дедир совхозка чедип келген.

Кара-Хөлдүң сиген шеддеринден 60—70 тонна хире сиген. 30 тонна будук-бүрү белеткээн. Мында эң-не четпес чүве болза, мал чеминги белеткээн кижилериниң ажыл төлевиринин билдинмези, оон туружук оларга нарид тургузуп, ажылдаан акшазын төлеп бербейн турары болур. Мал чемнериниң белеткели июль айда эгелээн турбуже, сиген кезилдезинге ажылдаан кижилер ажыл төлевирин август ортанга чедир ап шыдаваан. Сигенчилериниң ылган ажылын кайчаар төлээр дутайында директорнуң дужаалы-даа, күш-ажыл төлептезинин расценказы-даа чок.

Августуң баштайгы он хонуунда совхозка мал чеминиң белеткелинге ийи удаа шеф чарлаан турган. Ынчалза-даа чарлаттынган шефтер боттанмаан, чүге дээрге аңаа кымдаа келбээн. Директорнуң хүлээдгеин күүседип турар кол инженер Х. Оюа, директорнуң мал чеми белеткээр талазыбиле оралакчызы О. Салчак олар мал чеминиң белеткелинде совхозтуң ажыл-ишчилерин шефке боттары бээш келбейн турарын айтыр херек. Эвээш-биче белеткеттинген сигеннин сөөртүп давыглаар машина-техника база чок. Мал чеминиң белеткели ышкаш мындыг нүүтелдиг чаа-ла ийи чылдың дургузунда харыылап турары малчынардан ооң-ондынга кандыг-даа чемелээшкин чок, харын мактадык келген.

Мелчын кобаннарже суг сөөртүрү чымыштыг ажылдарның бирээзи. Кадыр-берт арт-сын ажар, хем, суглар кежер, шаптараашынарлыг оруктар-биле чоруур... Хат, шуурганныг хүннер таварышканда орукту хар дүй хорткөтеп каалтар, чер ара аңаа олурар эвес, чедер дээш кодаанга хөртүк харны кастынып-даа чораш чедер ужурга таваржып турулаан. Аңаа аныяк чолаачы ундараавайн, харын улам тура-соруктуг, кызымак ажылдап турар.

Коммунист Михаил Чолдак-Хунаевич бодунуң хүлээлгелеринден ажылдан аңгыда хөй-иннти ажылынга база идепкейлиг киржип турар. Ол партия райкомунуң кежигүнү, машина-трактор мастерскаязында партия эге организациязының оралакчы секретары, суурда шулуктуг дружинаның кежигүнү. М. Монгуш ол бүгү хөйниинп ажылдарынга үе-шактыг тып ап, шүдүрүг ажылдан турар.

Х. САМДАНЧАП.
Бай-Тайга район.

ҮҮЛЕ БҮТПЭЭН

Эртикен чазын бистиң совхозтуң механизаторлары Кыдыы-Халдын деп черге сула тараан. Бо дээрге хорум-даштыг Өвүр районнуң барыпбарын Саглыга аңаа эвес болуушкун дээрзи биилдингир.

Механизаторлар тарылганы шынарлыг хорутказ. Суггатчылар база кызымак ажыздазыйар. Ооң түңнелинде ногаан, сырый өзүмнер удаваанда-ла сагланайны берген. Ол чоок-кавы-биле эртикен-дүшкен чоннуң чугаазы-ла Кызыл-Халдын сулазы болу берген. Оон ойгуулуг чүве кайда боор.

Үе-шаг эртип-ле турган, а сула... Ол хире өзүп турган судавыс мал одары апарган. Шээр-даа, бода-даа мал оон ыравастаан. Чамдызы ында кетжеинин чыткылаар, чанар безин хөнүү чок. Оны совхозтуң директору кербээн эвес-ле болгай. Сулага таныыл тургузар азы дес-кажаа тудар дутайында чугаага ол база идепкейлиг киржип турган. А чугула үүленин кайызы-даа бүтпээн, сулаңы мал-маган ам-даа дойлавышаан. Ам кайчаарыл азы дүрген ажаазаа

О. ДАЛБЫЙ.

Эрес-оол Хертек тудуг ажылынга баштайгы базымнарын Бай-Тайга районга эгелээн. Найысылал Кызылга келгеш, ол «Кызыл тудуг» эргелелинде дуржулгалыг бригадир А. Воронининң бригадазынга ажылдай берген. Ам Эрес-оол бригаданың мурнакчыларының бирээзи, үлүг-нормазын ажыр күүседири аңаа чанчыл болган.

ЧУРУКТА: дашчы Э. Хертек.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

КҮШ-АЖЫЛ — НИИТИЛЕЛ — КИЖИ

СОЦИАЛИСТИГ ниитилел — күш-ажылчы кижилерниң ниитилели. Бистиң түрүзуувустуң алыс бүдүжү ындыг. Бүдүрүлгенин чепеек-херекселериге хуу өнчү уэуткаттынганының сөлүүде «бүдүрүкчү күш-ажылга бодуун кириштирер улуг-хуузун кыл-даа еске кижилерже чуун каап ыпдавас кылдыр...» ажыл-агыйжы амыдыралды ынчаар организастаар херек деп, Ф. Энгельс бижээн.

«Бүгү кижилерни — ажылдакчылар кылыр» деп улуг соруглаты В. И. Ленин салган, ону түгле ниитилелдиң улуг ажыл-агыйынче шилчириниң аргазы-биле чедип ап болур деп демдеглээн. Бистиң чүртүвуска социализмниң быжыглын келгенинiң хире-шаа-биле күш-ажылды бүгү-ниити болдурарының материалдыг үндезини-даа, күш-ажылды болгаш ниитиниң чаагай чорүүнга ажылдан бөөр негелдени медерелдиг ёзу-биле көрүүге кижизиттинерп-даа чоорту хандыртынган.

Ам социализм бодуун бышкан үезинде туруп турар. Шиитпирлеп турар сорулгаларының онзагай байдалы ескерилген, ынчалза-даа күш-ажыл кылын шыдаар кижи бүрүзүүң чогумчалыг ажылчорудулгазынга, оон долу уреттүнелдиг болурунга ниитилел база мурнундагыла ыыжаш сонуургалдыг. Сайзырагай социализмниң үе-чадазында күш-ажылдың бүгү-ниити болурунуң принцини оныза ужурдузалыг, чаа утка-шынарлыг апаарын СЭКП-ниң XXVI съездизи бүзүредилг көргүскен. Ам чаа ажылдакчы бүрүзүүң ниитилел ажыл-агыйынга ажылдан кирери ниитилелден канчаар-даа аажок улуг салыышкынарны иеген турар. Бүдүрүлгениң чепсек-херекселерни сайзырангайындары, оларны амгы техника-экономиктиг деңнелге тургузары ам шаандакызындан дыка үнелиг апарган. Бүдүрүлге ажыл-чорудулгазынга кижилерни белеткээринге үнер чарыгдалдар база аажок улгаткан. Түгле күш-ажыл, оон «үре-түнелиниң» өзүлдезя ол чарыгдалдарны дутпан турар. Күш-ажыл күүзүүнүң чедир ажыглаттынмааны дыка тода эскертинер: продукцияны чедир албаныдан болган чидириглериң элээн өзүлдезинден ангыда, ол чорук бүдүрүлгениң болган ажыл-ишчи кижиниң бодуң сайзырангайындарыга кирген салыышкынарның дыка хөй кезээн чедүүлендирер».

Бышкан социализмниң экономика хегжүдезиниң онзагай түүлдери, кижилериң ниити билиг, профессионал-мергежил белеткелиниң деңнелинде болган амыдыралының аян-шинчизинде оскерилгелер чонну ажыл-биле долу хандырарының күш-ажылдың бүгү-ниити болурунуң принцини боттандырарының айтырыгларын амгы үе-чадазында күш-ажылдың бүгү-ниити болурун хандырарының улам-на чүгүлә онзагай байдалы оскерилген, ынчалза-даа күш-ажыл кылын шыдаар кижи бүрүзүүң чогумчалыг ажылчорудулгазынга, оон долу уреттүнелдиг болурунга ниитилел база мурнундагыла ыыжаш сонуургалдыг. Сайзырагай социализмниң үе-чадазында күш-ажылдың бүгү-ниити болурунуң принцини оныза ужурдузалыг, чаа утка-шынарлыг апаарын СЭКП-ниң XXVI съездизи бүзүредилг көргүскен. Ам чаа ажылдакчы бүрүзүүң ниитилел ажыл-агыйынга ажылдан кирери ниитилелден канчаар-даа аажок улуг салыышкынарны иеген турар. Бүдүрүлгениң чепсек-херекселерни сайзырангайындары, оларны амгы техника-экономиктиг деңнелге тургузары ам шаандакызындан дыка үнелиг апарган. Бүдүрүлге ажыл-чорудулгазынга кижилерни белеткээринге үнер чарыгдалдар база аажок улгаткан. Түгле күш-ажыл, оон «үре-түнелиниң» өзүлдезя ол чарыгдалдарны дутпан турар. Күш-ажыл күүзүүнүң чедир ажыглаттынмааны дыка хөй кезээн чедүүлендирер».

Бышкан социализмниң экономика хегжүдезиниң онзагай түүлдери, кижилериң ниити билиг, профессионал-мергежил белеткелиниң деңнелинде болган амыдыралының аян-шинчизинде оскерилгелер чонну ажыл-биле долу хандырарының күш-ажылдың бүгү-ниити болурунуң принцини боттандырарының айтырыгларын амгы үе-чадазында күш-ажылдың бүгү-ниити болурун хандырарының улам-на чүгүлә онзагай байдалы оскерилген, ынчалза-даа күш-ажыл кылын шыдаар кижи бүрүзүүң чогумчалыг ажылчорудулгазынга, оон долу уреттүнелдиг болурунга ниитилел база мурнундагыла ыыжаш сонуургалдыг. Сайзырагай социализмниң үе-чадазында күш-ажылдың бүгү-ниити болурунуң принцини оныза ү

Янзы-бүрү МЕДЭЭЛЕР

ЭРГИ ПАРОВОЗТУҢ РОЛЬДАРЫ

Октябрь демир-оруунуң деполарының бирээзинде ОВ-324 дээр эрги паровозту демир-орукчулар баштактаның «бистиң киноартизивис» дээр болган ооң дугайында хөйүү чугаалап болур. Ол «Фрам»—ноолар ядыы» деп фильмге тырттырган, ээп келген дораан-на дараазының аянчоруунче, бо удаада белорус кинематографистерже, чоруптарынга белеткенип турар.

Хоочун паровоз он шаа кинога тырттырган. Ол чедеп беш чыл чедип турар локомотивти үргүлчү-ле «артисчи ёзу-биле белеп болзун дээш» депонуң ажылдакчылары доктаамал сагыш салып турар. Эргежок чугула апараза, кино тургузукчузунуң күзээнин ёзугаар «гримнеп-будуур». Чижээ, бир-ле катап, «Бронепоезд тулчуушкуну» дээр кинону тырттырарда, паровозтун даштыкы хевирин тапыттынмас кылдыр өскертишкенер. Паровозту, вагоннарны болгаш платформаларны шуугай-биле шыпкаш, ону кунгдемир хевирлиг кылдыр будунхан болгаш пулеметтарның, үтүр-бооларның үннарды ооң коргунчуу сүргей кылдыр көстүп турар кылын каан.

Паровоз бүрүү-ле тускай салым-хуулуг болур. Оларның хөй кезиин кан оруктарга чогуур хуусаазын эртир маңнап каапкарга, үндүр бижигилээш, катап ээлдирери-биле чоруткулаткан. А бо паровоз ам-даа ажылдавышаан. Кинематографистерниң эолчеглиг чагыы келирге, ээ хоочун дээн ленинградчы-машинист В. Селощев кабинага барып олурукан соонда, ыш-бус-биле бүрүткен «артист» эолчеглиг кино тырттырышкынынче чоруптар.

Л. ФРОЛОВ,
СЭТА-ның корр.
Ленинград.

ХҮЛЭЭП АЛЫРЫНГА БЕЛЕН

Ак-Туруг школазының ажыл-ишчин коллективи эрткен өөредилге чылы доостуру билек сеткелгеже организастыг этелеп киргеп чогуур үезинде шынарлыг дооскан. Сеткелгеге хереглээр будук, олифа, тууйбу болгаш өске-даа материалдарны баш удур белеткээн турган.

Школаның бүгү класстарының иштин чугаалап, шалазын, эжиктерин дозулап, соңгаларын шилдээн. Парталарны сеткеп, будаш, класстарда киирип тургускулаан. Ол ышкаш интернаттың, мастерскааның, столоваяның сеткелгевин бүрүн дооскан. Интернаттың одалга системазының үрелген черлерин эдин чаартскан. Чаңгыс сөс-биле школа өөреникчилер хүлээп алырынга белеп.

Сеткелгеге школаның техниктиг ажылчыннары Долума Араажы, Өлчей Монгуш, Ыкый-оол Монгуш, Кызыл-оол Дамбуу, Хөлчүк Доржукай болгаш өскелер-даа кызымак ажылдаавнар.

С. СОТНАМ.
Улуг-Хем район.

ХЕРЭЭЖЕННЕРГЕ ТУРАСКААТКАН

Тывага улусчу революциянын тиилээнинин болган Тыва Арат Республиканың тургустуунганың 60 чыл оюнга тураскаатқан херээженнер чыжы Сарыг-Сеп суурга болуп эрткен.

Аңаа Кээ-Хем районуңуң улус ажыл-агыйының бүгү адырларында ажылдап турар мурнакчы херээженнер, революциянын хоочуннары, партия, совет, хөй-ниитп организациялариның төлөөлекчилери, республика найысталдыпдан болган кожазы Тожу райондан чалатканнар киришкен.

«Тываның алдарлыг херээженнери» деп аас журналыпга РСФСР-ниң алдарлыг артизи Кара-кыс Мунзук, Тываның хогжум-шиин театрының директору, чогаалчы Екатерина Танова, «Совет Тыва» совхозтуң ажылчыны Маадыр-ие Александра Салчак, «Бурупгаар» совхозтуң мурнакчы ажыл-ишчизи Монгуш Калдар, партия, совет хоочун ажылдакчы Бай-Кара Долчанмаа олар киржип, Тывага херээженнер шимчээшкинининң дугайында солуп сактышкынналарын чугаалап берген.

Кежээниң түнелинде районуңуң эң идепкейлиг херээженнерине өртектиг белектерни тывыскан.

М. КАРА.

Айтырыңар, харыылап берээл

УРУГЛАРНЫҢ САНЫНДАН ХАМААРЖЫР

«Үш уруглуг мен. Уругларым адазы ааражыл мөчээн. Садик өөттээниң чаотыын төлеп турдум. Бо чылдан эгелеп садик өөттээн долузу-биле төлээр апарадым. Чогум бот-ие кижи садик өөттээн чаотыын төлээр ужуглуг бе азы долузу-биле бе? деп Таңды районда Кочетово суурнуң чуоттанчызы Л. П. Куулар айтыган. Тыва профоблчевулелдиң юристконсультантызы А. Х. Ажының устунде айтырыгга харыызын моон адаанда паоладывыс.

Уруглар садтарынга болгаш ясликерге уруглар тургускан дээш ада-иелерниң төлээр акшазының хемчээли оларның ажылдап ап турар шалыңындан болгаш урулларның санындан хамаарыжыр.

«Сааттыг херээженнерге, хөй урулгарлыг болгаш бот-иелерге күрүне дузаламчызын улгаттырар дугайында ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1944 чылдың июль 8-те Чарлыын ёзугаар уруглар садтарынга болгаш ясликерге уруглар тургускан дээш ада-иелерниң азы уруларны азырап турар кижилериң төлээр акшазын дараазында хемчээлдерге эвээжеткен:

а) айда 60 акша чедир шалыңныг 2 урулгарлыг ада-иелериң төлээр акшазын 25 хуу;

б) айда 40 акша чедир шалыңныг 3 урулгарлыг ада-иелериң төлээр акшазын 50 хуу;

в) айда 80 акша чедир шалыңныг 3 урулгарлыг иелериң төлээр акшазын 35 хуу;

г) дөрт болгаш оон хөй урулгарлыг ада-иелериң төлээр акшазын оларның ажыл төлевириндеп хамаарылга чокка 50 хуу эвээжеткен.

Ынчангаш силер 3 урулгарлыг болгаш айда 80 акшадан өрү шалыңныг болзунарза, садик өртээн долу хемчээлге төлээрицер чөп. Бир эвес мурнунда силер садик өртээн эвээш хемчээлге төлеп турган болзунарза, айда ап турган шалыңыңар 80 акшадан эвээш турган-дыр, азы бухгалтерия-биле дугурушканыл ёзугаар-не херээженнер урулларын ажаары-биле 2 неделя чедир төлевир чок немелде шөлээнии ап болур.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1973 чылдың июль 26-да хүлээп алган доктаалын ёзугаар 14 хар чедир назылыг ааражы урунгу хайгааражы-биле бюллетеньии 7 хонук чедир,а бот-иелерге, ог-бүлезинден чарылган болгаш ашаа өлген ие-херээженнерге 7 хар четпээн уруу ааражда ону хайгааражы-биле бюллетеньии 10 календарлыг хүн чедир берип турар болгай. А СЭКП ТК-ниң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Уруглар ог-бүлелерге күрүне дузаламчызын күштелдирер дугайында» доктаалда ааражы урууп хайгааражырына төлевирлиг үезиниң хуусаазын он бирги беш чылда 14 хүн чедир узадыр болгаш чаа немешкен хүнериниң шалыңының 50 хуузун төлеп бээри көрдүнген.

Ол ышкаш школа назы четпээнериин албан черлерине аъш-чемин чарыгдаарының нормаларын он бирги беш чылда ортумаа-биле 10—15 хуу бедидери, а ог-бүле кежигүнүне онаштыр айда ортумак оруглазының иниги хемчээли 60 акша ашпас ог-бүлелерниң ясликерге, садтарга болгаш школа-интернаттарга уругларын тургускан дээш төлевирден хостаары көрдүнген.

Он бирги беш чылда пионерлер лагерьлеринге путёвкалар өртээн чигедир талазы-биле немелде чигелделерии доктаадын тургузары, уруглар ог-бүлелериниң дыштанар талазы-биле улам тазырымчалыг байдалдарны тургузар соругла-биле пансионаттариның болгаш өскеда кадыкшылга албан черлериниң четкизин улам ынай калбартыры көрдүнген.

Сонуургактарга

КАЖАР ӨДҮРЕК

Вологдадан ырак эвес Лукьяново суурнуң чоогунга уа түдүп алган черлик өдүрек кайгамчыктыг тывыкпыр болгаш часпас чорукту көргүскен.

Воскресенье ортекиниде ол черниң магазинининң садыгжылары шаарап демирни дамчыштыр садыг залынче бир-ле черден кирип келген өдүрек ооларын көрүп каапкаар. Өзүп орар салгакчыларга магазин ишкыг-ла тавырмча чок болурга, аваазы чок чашкарны чоогунда турар бажыңның чурттакчыларынга «кижизидеп-биле» дужаап каапкаар. Аңаа өдүрек ооларын мак ашкарып-чемгереш, доскаар иштинде суура эжиндирип-эжиндирип, хааржак иштинее чыттырган, маралбиле шыл каан.

Чогум-на ол үеде ие-өдүрек коступ келгеш, бодунуң ооларының дыштанып турганы ол бажыңны чазыг чок шилип алган. Ол доскаар чанынга кээп хонупкаш, ыыгыр, каргыраалай аарак эдип эгелээн. Өдүрек ооларын ону дораан-на дыңнап каапкаар, хааржак иштинден уне маңнажып келгеш, иегинче чорупканнар. Өдүрек кудумчуда чүү-даа чогунга бүүреп көргеш, бодунуң ооларын садган үндүр эдерткеш, далаш чогу-биле суур артыңче чорупкан.

В. ЖУКОВ,
СЭТА-ның корр.
ВОЛОГДА.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ

Аглаар

Бөгүн республикага шокар булуттаар, чамдык черлерге чаъстаар, динмирээр. Хаттың дүргени секундада 9—15 метр чедир күштелир. Аглаарның температуразы 14—25 градус чылыыр.

Кызылга бүргеп. аявыр. Чаъс чагбас, хат секундада 9—15 метр чедер. Хүндүе 14—22 градус чедир чылыг болур.

КИНО

АВГУСТ 26-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Шуптузуп бодувуска» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40 (узаткан), 21.10 шактарда.

«ПИОНЕР»: Киночыыңды 10.00, «Часкы олимпиада азы ыр начальныгы» 11.30, 13.00, «Ооллардың кыстар чалап тур» 15.30, 17.10, 18.50, 20.30 (узаткан) шактарда.

«ВОСТОК»: «Ынакшаанындардан чарылбаңар» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

ЧАРЛАЛ

Тыва АССР-ниң эге школаларының эстетиктиг кижизидилге болгаш өөредилге башкыларының республика конференциязынга уткыштур август 27-де республиканың хөгжүм-шиин театрынга, Бүгү-россияның «Сочи-81» конкурузунуң лауреады ыры-хөгжүмүнүң «Аян» ансамблиниң үлүг байырлал концерти болур.

Билеттерни филармонияның, хөгжүм-шиин театрының кассаларында, «Саян» универмагында садып турар. Коллективтиг чагыгларны хүлээп ап турар.

Концерт 19 шак 30 минутада эгелээр.

«Шын» солунга I—II класстың дурмулгалыг чолаачызы негеттинип турар.

Солун НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

ЭРГИМ НОМЧУКЧУЛАР! «ШЫН» солунну чагыдып алыңар.

АВГУСТ 28-ТЕН 30-ГЕ ЧЕДИР ТЕЛЕВИДЕНИЕ

АВГУСТ 28-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 9.05 — «Эң-не удуг эртемниг койгун». Мультфильм. 9.20 — «Хуу айтырыг талазы-биле элээн каш интервью». Уранчечен фильм. 10.50 — «Композитор А. Касьянов». Фильм-концерт. 11.40 — Медээлер. 11.45 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Медээлер. 14.35 — «Дилээшкинниң кызыгаары». Документалдыг телефильм. 15.25 — «Шыдыраа школазы». «Шыдыраа ováадайы дээш демисел». 1-ги дамчыдылга. 15.55 — «Москва болгаш москвачылар». 16.25 — «Ыдыктыг дүлүүрө». Фильм-концерт. 16.55 — «Ораёнок» телестудиязының аныяк корреспондентилериниң Рязань областы «Светлый путь» колхозтуң даргазы А. П. Акимовбиле ужуражылгазы. 17.35 — Баянистер оркестриниң концерти. Горькийден дамчыдылга. 18.00 — Дээди өөредилге черлериниг болгаш техникумнарга чаа өөредилге чылының эгелээринге. ССРЭ-ниң дээди, тускай өөредилге министри В. П. Елютинниң чугаазы.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — 18.45 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Кижи болгаш хоойлау». 19.30 — «Тайгыр чер-дир, оваарымчалыг». Уран-чечен телефильм. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — «Чеве, кыстар!» Москва областың колхозтарының болгаш совхозтарының ажылдакчыларының конкурузу. 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00—23.30 — Волейболга делегей маргылдаазы. Түңнел белүктүң оюну. Эр улус. Ригадан дамчыдылга.

ИЛИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Уругларга фильм. «Электрониканың ужуралдары». 3-кү сериязы. — «Ыт эдерткен оол». 13.05 — Волганың Күрүшениң орус улустуң хөйүүн ырызың концерти. 13.50 — «Кайгамчыктыг маадырлыг чоруктар», «Ам база кады бис». Мультфильмнер. 14.20 — «Ильинский Зощенко дугайында». Фильм-концерт. 15.25 — «Тозан алды дугаар час». Документалдыг фильм. 15.55 — 17.00 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

17.00 — «Өрт айылының дугайында чурттакчылар чүүү билзе чогуурул». Документалдыг фильм. 17.20 — «Римцимция деп адыгкыгаш». Ойнаарактар фильми. 18.00 — Тыва филармонияның артизи Сат Дамба-Доржу ырлаар. 18.30—18.45 — Телемедээлер. 18.45 — «Мал чеми белеткенниң хүн демдеглези». 18.55—Чәрлалдар.

МОСКВАДАН

19.00 — В. Заболотный дошпулуур ойнаар. Харьковтан дамчыдылга. 19.10 — «Кино аян-чоруктар клуубу». 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!» «Петя болгаш Кызыл бөртүүтеш». Мультфильм. 20.15 — Концерт. 20.50 — «Саналашкын-даа, күзел-даа». Эртем-тайылбырлыг фильм. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — 00.00 — «Маналашкын». Уран-чечен телефильм. 1-ги, 2-ги сериялары.

АВГУСТ 29-ТА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 9.05 — «АБВГД-ээр». 9.35 — «Силерге, ада-иелер». 10.05 — «Эки бараанарны — хөйнүү». 10.35 — Рязаньның Күрүшениң орус улустуң хөйнүү ырызың концерти. 11.00 — Чадаг-тергө спортунга делегей чемпионады. Ангы-ангы чарыш. Хереженнер. Прагадан дамчыдылга. 11.25 — «Номчулга дээрбээ». 11.55 — «Кады ажылдажылга». Тележурнал. 12.25— «Спорталотовуң» 35-ки тиражы. 12.35 — «Кижи. Чер. Ойтаргай». 13.20 — «Үе. Төөгү. Овур-хевир». ССРЭ-ниң улустуң чуруктуу ойнаар. Харьковтан дугайында эртем-тайылбырлыг фильм. 13.40 — «Акеланың соолгу аннаашкыны». Мультфильм. 14.00 — Бөгүн делегейде. 14.15 — «Харыызы белен-даа бол, додаттынмаан бодалга». Документалдыг телефильм. 15.15 — Уругларга фильм. «Алпамыс школажезе чоруткан». 16.25 — «Билдингир-даа бол, элдептиг». 17.25 —«Челээш». Улустуң чогаадылгазының IV делегей фестивалының телепрограммазы: «Часкы аалгалар». (Вьетнам Социалистиг Республика). 17.50 — Политиктиг тайылбырлакчы В. П. Бекетовтуң беседазы. 18.20 — «Шупту чүве дедир барган». Мультфильм. 18.30 — 18.45 — Чапсар. 18.45 — Документалдыг телефильм: «Го Сюшаньның биличиглиг». 19.35 — «Экранда — кинокомедия». «Антон Иванович ажыынын чүү». 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — 23.15 — «Кинопанорама».

ИЛИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

14.20 —«Музыкалыг киоск». 14.50 — «Зоопаркка дувураазын», «Ядыгчи кижи катап көстүп келди». Мультфильмнер. 15.30 — А. Арбузов — «Эрги шагның комедиязы». Куйбышевтиң драмаңың М. Горький аттыг академиктиг театрының шинзи. 17.45 — «Документалдыг экран». Шулукчу Р. Рождественский эртиттирер. 18.45 — И. Тургенев. Амыдыралының чогаадылгашыл ярынарындан. 19.30 — «Музыкалыг Эстония». 20.00— «Тамчыктыг удуңар, чаштар!» 20.15 — «Кадыкшыл». 21.00— «Үе». Информастыг программа. 21.35 —«Россия» Культура баянының улустуң хөгжүм хереккелдериниң ансамблиниң концерти. Саратовтан дамчыдылга. 22.00 — 23.15 — Футболга ССРЭ чемпионады. ЦСКА — «Динамо». (Киев). «Динамо» Төп стадиондан дамчыдылга. Чапсарда — академиктиг ёзинзиривишкин. те делегей чемпионады.

АВГУСТ 30-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — «Эртенги сула шимчээшкинче ыыскалыңар!» 9.00 — «Будильник». 9.30 — «Совет Эвилелинге бараан болуп-тур мен!» 10.30 — «Кадыкшыл». 11.15 — «Эртенги почта». 11.45 — Чадаг-тергө спортунга делегей чемпионады. Ангы-ангы чарыш 108,7 км. Эр улус. 12.45 — «Көдээдеп дамчыдылга». 13.15 —«Музыкалыг киоск». 13.45— «Фиктиң көстүп келгени», «Фик утаанныг апаргаң». Мультфильмнер. (ЧССР). 14.00 — «Бөгүн — Шахтёр хүнү». Хөмүр-даш үлетпүрүнүң министри Б. Ф. Братченкобиле беседа. 14.15 — «Бистиң байыр чедиришкиннериивисти хүлээп ап көрүнер». Шахтёр хүнүнге музыкалыг программа. 15.15 — «Улуг амыдырал». Уран-чечен фильм. 16.30 — «Кино аян-чоруктар клуубу». 17.30 — «Делегей панорамазы». 18.15 — «Эки кижиниң камгалаарының хүнү». Телешоу. 19.30 — 19.45 — Чапсар. 21.00—«Үе». Информастыг программа. 21.35 —«Джаз контрастары». Фильм-концерт. 22.20 — Шахтёр хүнүнге документалдыг фильмнер программазы: «Шахтёрниң горизонтылары». «Кузбасстан келген директор». 23.00 — 00.45 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Динамо» (Москва) — «Спартак». «Динамо» Төп стадиондан дамчыдылга. Тенгеде — Медээлер.

ИЛИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

14.20 — «Актёрнуң ураң чүүлү». ССРЭ-ниң улустуң артистери В. Анджапаридзе болгаш Ф. Раневская одар дамчыдылгага киржилерлер. 15.30 — «Композитор Б. Чайковский». Фильм-концерт. 16.20— Документалдыг фильмнер программазы: «Мен, сен, оол». «Кады бе азы анги бе». 16.55 — «Челээш». Улустуң чогаадылгазының IV делегей фестивалының телепрограммазы: Ирак. 17.20 — «Куртизанкаларның бай-шыырааа болган ядыы-түрегизин». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 6-ты сериязы. 19.05 — Дашпыкы эстраданың аллагалары. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!» 20.15 — «Кино келүкчүүң демдегелиң». 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — «Нюанс» ансамбли ырлаар. 21.45 — Шынка хоккейге делегей маргылдаазы. ССРЭ-ниң шилиндеп шилиндек командазы. 2-ги ужуралыгга. Эр улус. 22.20 — 22.55 — «Балыкчы болган оол кадайы». Кыска метражтыг уран-чечен фильм. (Финляндия).

Редакциянын адреси: Кызыл Шетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторуң 2-24-63, редакторуң орлакчыларының 2-35-24, 2-31-75 карысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузут киндистерииин 2-37-13, пропаганда киндизиниң 2-31-75, культура киндизиниң 2-23-54, кодээ ажыл-агый киндизиниң 2-21-47, үлетпүр киндизиниң 2-31-75, чагаа киндизиниң 2-41-27 информация киндизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солун келбейи барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17866. Чагыг № 1813

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл. Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1) ТС—00872

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 199 (11697) | 1981 чылдың август 27, четверг | 1925 чылда үнделип эгелээн | Өртээ 2 көп.

АЖААЛДА СООНДА – ТАРЫЛГА

Саратов областың хову-шөлдеринде ажаалданыр чымыжы ам-даа адактаваан, ол хире күзүн чажар культураларны олуртурунуң чогуур хүүсаалары чедип келген. Үрезиннерни шөлдерге таарыштыр чажарының аргаларын ажыл-агыйлар дилеп тып турар. Көк-тарааны болгаш кызылтасты ам оезин барык 600 муң гектарда чаштырган.

Күзүн чажар культуралар биштиң тараа шөлдериниң дөрттүн бириниден бичиле ажыг черни эзлеп турар-даа болза олар тараа чыылдазының чартыш хандырып турар деп, СЭКП Калининн райкомунуң бирги секретары И. Зубрилин чугаалаан. Күзүн чажар тарааларның шөлүн 20 муң гектарга улгаттыраның шинтирлээн биле. Кандаашкынның улаштыр үш чыл бисти ыңдыг аргаже шилчипринче албадап келген. Бо берге чайын күзүн чажар тараалар часкыларындан ийи катап ажыг дүжүктүр болган. Чамдык участоктарга механизаторлар гектардан 20 центнер чедир тарааны бастырган.

Бо районда кызыл-тасты болган көктараанны чаштырын турары шыпаралыг болган дүрген.

«Борец» совхозтуң механизаторлары күскү тарылганы эки белеткээн шөлдерге чоруткан. Участоктар көк-тараанның хөлбеңзээн көк сыптары-биле шыптынган. Оны ажыл-агыйда 100 гага турганындан 500 га чедирген.

Августуң ийиги чартыы тараажыларга эң-не бачым үе. Шөлдерде ажыллар шупту капсырлажыр: тараа ажаалдазы, силос салыры, шөлдерни саваңдан арыглаары болгаш... күскү тарылга.

Саратовтуң механизаторлары эртемденнерниң болгаш специалистерниң сүмелерин хынамчалыг шенеп турарлар. Бо чылын күзүн чажар тарааларны миллион 300 муң гектарда олурткан, саратовчулар келир чылдың бедик дүжүдүнге үндезинин тургузуп турар.

СЭТА-ның корр.

Саратов.

КОММУНИСТИҢ АТ-АЛДАРЫ БОЛГАШ НҮҮРҮ

Калбак делгем улуг Төрээн чурттуң хоорайларында болгаш кодээзинде СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин, он бирги беш чылдың башtaйгы чылының планныг даалгаларын боттандырары дээш бүгү улустуң эрес-маадырлыг ажылынын хайныккан. Оон бирги одуругларында камаан кезээдегизи дег коммунистер чоруп турар.

«Партия кежигүннери энергиязының-даа база күш-амылдың сагылга-чурумунуң-даа талазы-биле бүгүдениң мурнунга чоруур ужурлуг» — деп, В. И. Ленин айтып чораан. Улуг баштыңчының чагыын удуртулга болдургаш, коммунистер, күш-амылга-даа, хөй-ниити амыдыралынга-даа, өөредилгеге-даа база хууда амыдырал-чурттаалгазынга-даа камаан кезээде, чаяа-даа бистиң ленинчи партиябыстың кежигүнүнүң адыч бедик эдилээриниң үлегер-чижээн көргүзүп чоруурлар.

Коммунистиң ат-алдары, эш-өөрүнге хүндүткели ала-чайгаар ажаа боду чедип келбес. Ону хамыктың мурнунда ак сеткилдиг күш-амылы-биле, партияның база чонның мурнунга харыысалганы бедик медерелдиг көөрү, бодунуң ажылхерээн кончуг эки билири-биле, өскелерни баштап, организастап билири база оларга үлегер-чижээн көргүзери-биле чедип алыр. Кезээде коллективтиң эрге-ажыы дээш ол ажылдап чурттаар, аңаа партияның ёзулуг төлээлекчизи, бедик идейлиг политиктиг дайынчызы кылдыр бодун көргүзер хүлээглелиг.

Ажыг үеле коммунистерниң аразындан чүс-чүс ыңдыг чижектерни көргүзүп болур. СЭКП обкомунуң кежигүнү, Кызылда 48-ки тудуг эргелелинде штукатурчулар бригадири Е. С. Бизяеваның инициативазы-биле коллектив бо чылдың бирги кварталының планын СЭКП-ниң XXVI съездизиниң ажыттынар хүнүнде күүседир деп эгелээшкинни ыылгаш, сөөүн алдарлыы-биле тудуп шыдаан, а бирги чартык чылда эргелелде бригадалар аразынга чарышка бирги черни алган. Коммунист бригадир хамыктың мурнунда ында партбөлүкче, осң кежигүннеринге даянып тургаш, коллективти сырый каттыштырганындан, күш-ажылды организастаарын экижидип, тудугжулар ортузунга идей-политиктиг кижизидилгени күштелдиргенинден ону чедип алган.

Бодунуң эрес-шудургу күш-ажыы, билдилиг организакчы чоруу-биле коммунист Екатерина Сергеевна Бизяева Тываның тудугжуларында сураглыг кижилерниң бирээзи апарган. Ол ышкаш ат-алдары бүгү республикада сурагжаан «Большевик» совхозтуң саанчызы К. Д. Таан, Кызылдың № 1 АТБ-зиниң чолаачызы А. И. Галайко, «Чодураа» совхозтуң хойжузу И. С. Данзурун, Чаа Шагаан-Арыг хоорайның тудугжузу А. Ф. Ягодин ышкаш ленинчи партия кежигүнүнүң бедик адын алдарлыы-биле бүзүредип чоруур коммунистерниң аттарын чүс-чүзү-биле адап болур. Ындыг кижилер найгамчык ак сеткилдиг болгаш бижиг принципиалдыг, бичс сеткилдиг база эш-өөрүнге эвилең-эзелдеп болуру-биле онзаланып турарлар.

Ындыг болза-даа ийи, чаңгыс коммунистерниң талазындан дүргеп-не ат-алдар чедип алырын бодаваш, план күүселдезинге хоозун, меге немей бижилге кылып, күрүне мегелээр чоруктар бар, а чамдыктары хуузунда байыксаар, оон недерезе күрүне кусели-биле чайлагны азы бажыңны безин туттуруп ап, арын-нүүр чок байдалга чедип турарлар. Хоолургап, сайыыргаар болгаш чашпалаар, албан-дужаалын соора ажыглаар, ажыл-агыйжы эвес база арагалаар чоруктар ам-даа эчизинге чедир үзүткаттынмаан. Ындыг кижи шыдавыр аргажок фантылар дугайында партия комитеттеринге, улусчу контроль органнарынга чагаалар ий-ийде иэзп турар.

СЭКП Уставының негелделерин күүсетпейн база партийни моральдың нормаларын каржызы-биле хажыткан болгаш төлеп чок үүлгедиглерни кылган коммунистерге эптеш чок байдалды тургузуп, партия организациялары оларны партийжи хүрээленден үндүрериңге чедир хемчеглерни ап-даа турар. Сөөлгү чылдарда № 5 КМК-ның кол бухгалтери турган М. С. Сагаандайны меге немей бижилге кылганы дээш, «Кара-Хаак» совхозтуң директору турган В. А. Бутенкону ажыл-херекке харыысалгазын чидиргени дээш, Эрзин, Чөөн-Хемчик райкүүсюмнарның культура киидистериниң эргелекчилери тургулаан К. Б. Куулар биле С. С. Монгуш оларны арагалап, сагылга-чурум үрээни дээш болгаш эскс-даа эштерни партиядан үндүрген. Ынчанмыже чамдык партия эге организациялары ындыг кижилерге хамаарыштыр эптеш чок, принципиалдыг чорукту тургуспас, олар-биле дыка үр «сөөртүнчүл» иэзр таварылгалар база бар.

Маңаа хамаарыштыр СЭКП-ниң XXVI съездизинге СЭКП ТК-ның Отчёт илеткелинде мынча дээн: «Партияның Уставын болгаш партийни моральдың нормаларын үрээр, боттарын төлеп чок ап чоруур кижилерге хамаарыштыр бистер иезээде эптеш чок бооп келген болгаш болур-даа ужурлуг бис дээрзин онзалап демделээр херек. Бистиң партиябыстың ат-алдарының, авторитединиң болгаш оон хүрээленинин арыының дугайында чугаа чоруп турда, кымга-даа чиигелде турбас ужурлуг». Маңаа кол роль партия эге организацияларынга хамаарыжыр. Ынчалзажок оларның чамдыктары ийи, чаңгыс коммунистер Устав негелделерин хажыдып, төлеп чок үүлгедиглерни кылганын билип турза-даа, чогуур вйүнде хомчег албас, а удуртукчу эштерге хамаарыштыр «үстүнү» черлерден хемчег алырын манап олурарлар. Ындыг өзу барымдаалаашкынын болдурбас болза чогуур. Чүге дизе администрацияның азы аппараттың ажыл-чорудулгазын партия эге организациялары контрольдаар эргезин бүрүн долу ажыглдар ужурлуг болгай.

Оон ангыда Устав негелдезин күүседип турарының дугайында коммунистерниң дыңнадыгларын алырын, олар-биле эш-хүүзүнүң бесседаларын кылырын база партия хуралдарын дөктаамал эрттирерин маңаа калбаа-биле ажыглаары эргенок чугула. Партия хуралдарынга-даа база коммунистерниң дыңнадыгларын алырда-даа, будүрүлгечи айтырыглар-биле кады оларның политиктиг билиин бедидип турарының, моральдыг мөзүшынарының, ег-бүледе амыдыралының, уругларының өөредилге-кижизидилгезиниң айтырыгларын бүгү талалыг сайгарып иевр херек. Партия кежигүнү бүрүзүнүң бүгү ажыл-херээнден, оон моральдыг мөзүзүнден, амыдырал-чуртталгазындан ниитизи-биле парторганизацияның ат-алдары база авторитеди улуу-биле хамаарыжыр чүве таваде, коммунист бүрүзү ол дугайын иезээде бодун харыысалга-биле медереп билир хүлээглелиг.

ОМСК: ТЫВАНЫҢ МАЛ ЧЕМИНИҢ БЕЛЕТКЕЛЧИЛЕРИНДЕ

Фоторепортаж

Омск областың аңгы-аңгы районнарында ажылдап турар Тывадан барган мал чемниң белеткекчилериниң хөй кезии бичии-даа чай чок ажылдап турар. Оларның бир чамдызы тараазын чаа ажаап апарган хову-шөлдеринде саваңын прессээн, а өскелери ону машинага чүдүртеп, демир-орук станцияларынче сөөрткен.

Элээн каш совхозтарның телээлери бо хүннерде саваң пресстеп алырының талазы-биле планнарын күүседиринде кырында келген. Ындыг ажыл-агыйларга Бин-Хемнин «Хадыңа», «Шивилиг», Кызыл районнуң «Шамбалыг», Чөөн-Хемчиктиң «Большевик», Каа-Хемниң «Совет Тыва» совхозтары хамаарыжыр.

Бо хүннерде мал чемн белеткеп турар совхозтарның ажылчыннары прессээн саваңын демир-орук станцияларынче сөөртүр ажылче бүгү күжүн мөөнлеп турарлар. Чүге дээрге демир-орук станцияларынын ажылдакчылары бистиң чаңгыс чер чурттугларывыска улуг дузаны көргүзүп, дыка хөй вагонпарны саваң чүдүрери-биле берип турар. Ынчангаш ол бүгүнү шын ажыглап, вагонпарның бичии-даа үеде хос турар чоруун болдурбас дээш чүдүрүкчүлер ажылын орай кежээге чедир соксатпайн турар.

Москаленск районнуң «Советская Россия» колхозунга чеде бээрипске үк черде Чөөн-Хемчик районнуң «Большевик» совхозунуң мал чемниң белеткекчилери ажылдап турар болду. Үк бригаданы Алексей Монгуш удуртуп турар. Оонбиле ужурашкаш, ажыл-иштиң кандыг чоруп турарын сонуургап айтырарывыска, ол ыынчаар харылады:

— Бистиң совхоз бо черден 400 тонна саваңны пресстеп алыр деп соруулганы салган. Ынчангаш ол планывысты чоогуур хуусазында күүседир дээш бүгү күжүвүстү олче утландырып, эртен эртеден орай кежээге чедир ажылдап тур бис. Амга чедир 300 ажыг тонна саваң пресстеттинген, оон 260 ажыг тонназын сөөртүп чорудултувус. Алган планывысты август айның төнчүзүвге чедир күүседир бүгү барымдаалар бисте бар.

Каа-Хем районнуң «Совет Тыва» совхозу Омск областан 1300 тонна саванны белеткеп алыр соруулганы боттарының мурнуида салгаш, ынаар 20 кижини чорутkан. Совхозтуң телээлери үк черге баргаш, баштайгы хүнүүден эгелээш организастыг, бир демнег ажылдап тургаш, августуң 24-ке чедир 500 ажыг тонна саваңны пресстеп алганнар. Мал чемниң белеткекчилериниң аразында калбарган социалистиг чарышка саван прессткчилери Багай-оол Чопаа, Хүлер-оол Хепчи, Владимир Намчал эки түнелдерни чедип ап, шаңнап, мактадып турарлар.

Демир-орук станцияларының ажылдакчылары Тывадан баргаан совхозтарның телээлеривиле керээни база чарган. Бир эвес оларның берген вагонпары айыттынган хүүсаазында чүдүртүмес болза оон соонда 1 шак тутканы дээш 27 рубльди ажыл-агый төлээр. Моон алгаш көөрге ол бистиң совхозтарывыска таарымчл чок. Бир эвес кандыг-бир чылдагаан-биле бир вагонну айыттынган хүүсаазындан 3 шак ажыр тудар болза 81 рубльди төлээр апаар.

Ам ыдыг таварылгалар эвээш эвес. Дыка хөй совхозтарның ында ажылдап турар мал чемниң белеткекчилери эзээн болганындан вагонпарны үешаанда чүдүрер ажылдар кончуг оожум темпилиг чоруп, ажылчыннар ховуларда саваң пресстээр-даа, ону демир-орук станциязынче чүдүрер-даа ажылын четтикпейн турар. Ынчангаш, ажыл-агыйларның удуртукчулары төрээн черинден, аал-оранындан ырак черде ажылдап турар улузунче сагыш салып, ынаар немелде күштү чорудар болза эки. Оон башка күс дүжүп, соок үе келир чоокшулаан.

В. ЧАДАМБА.

ЧУРУКТАРДА: Чөөн-Хемчикте «Большевик» совхозтан Омск областа чеде берген мал чемниң белеткекчилериниң аразында социалистиг чарыштың сөөлгү 7 хонукта тиилекчи болган саваң чүдүрүкчүлери А. Ооржак, С. Сарыглар болгаш С. Куулар (үстүнде) олар эзлчеглиг вагонну чүдүргеш, оларның дыштанып турар үезинде бо чурукту тырттырган: «Ак-Туруг» совхозтуң хоочун чолаачыларының бирээзи Ким-оол Дандай-оол (ортузунда чурукта) хову-шөлдерде пресстээн саваңны демир-орук станциязынче сөөртүр талазы-биле хүн бүрүмүн планын 140—160 хуу күүседип турар: күлүртүнген вагонпарны коштаан электровоз Омск — Абакан деп маршрут-биле үнүпкени.

Авториун фотолары.

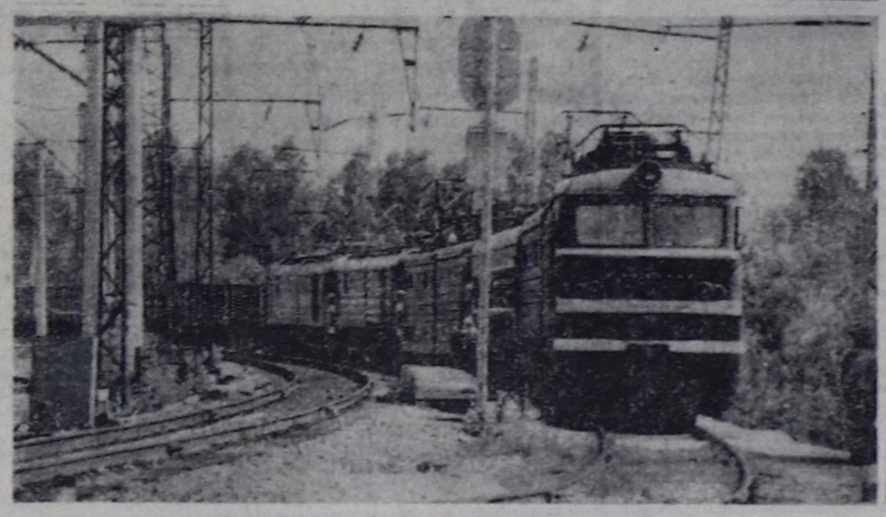

ЯДРОЛУГ ДАЙЫННЫҢ КЫЖАНЫЫН БОЛДУРБАС!

Америк атомнуг бомба Хиросиманың кырынга чазылган 1945 чылдың август 6-дан бээр кижи төрелгетеннің кырынга дыргелип келген айыылдыг кыжанышкын нейтронныг чепсекти будүрерин эгелээр деп шинтирнп АКШ-тың администрациязының хүлээп алганы-биле дыка өөүн турардыр деп, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Чөөн чүк шинчилелинин институдунуң директору академик Е. М. Примаков чугаалаан. Совет болгаш даштыкы журналистерге совет хөй-ниити төлээлекчилериниң парлалга конференциязынга августа 25-те Москвага, ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министерствозунуң Парлалга төвүүге, совет хөй-ниитиниң мурнуидан ол чүве чугаалаан. АКШ-тың президентизинин нейтронныг бомбаны будүрерин эгелээр деэн шинтирнрин уржуктарынга ол конференцияны тураскаатkан.

Вашингтонуун нейтронныг чепсекти «арыг», харын-даа «буянныг» чыгыы, оон-биле кады «тайбыңны быжыглап» шыдаар аргалыг чепсек кылдыр көргүзер даэр ийи арынныг оралдажышкынынар харын киленээшкинни хайныктырын келир-дир деп, оратөр уламчылаан. Нейтронныг бомба — өлүмге чедирер хереддендирииишкинни кижилерге массалыг халдадырыын араатанзыг чепсэ-дир.

Каттышкан Штаттар бооченсекти улам-на эдерее будүрериниң айыылдыг угланышкынын алырыдан ангыда, Европаны ядролуг дайынның планцларывы болдурар соруулганы база салып алган. Америк империализм баштаан империалистиг бөлүктериниң ол үүлгедишкинивери чүге ядролуг чепсекти ажыглаан дайынныг мөсилдежишкинниң чадап чогуп улгаттырып турар эвес болдур ийин. Ол үүлгедишкинивер нинтизи-биле делегейниң политиктиг байдалынга бак салдарын база чедирип турар. СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң акыдуунда социалистиг чурттарның удуртукчуларыбиле 1981 чылдың июль — августа Крымга эртиргеи ужуражышкынларының түңнелдерин СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң көргенинээ дугайында дыңнадыгда ол дугайын бүгү дөрту-биле база дагыы медеглээн.

Оон-биле кады ол айтырыгны көрүп тура, социалистиг чурттар «делегей херектериниң амгы байдалы-биле холбаштыр сагыш човаан болгаш улустар аразынга аңмаа чок чоруктү быжыглаарывыче чүгүл салып турар бүгү-де күштер-биле чугаалажыглага болгаш кады ажылдажылга белен» даэрзин онзалап демделээн.

Журналистерниң айтырыгларынга харыылавышаан, совет хөй-ниитиниң төлээлекчилери нейтронныг чепсекти центрелдири ядролуг дайынның кыжаңын улгаттырарынга чедирер даэрзин демделээн.

(СЭТА).

НАЙЫРАЛ АЙЫНЫҢ ЧЕДИИШКИНИ

Совет Эвилелиниң болгаш Индияның улустарының уламна быжыгып орар найырал болгаш кады ажылдажылга харыылаларының чырыткыланчак херечизи совет-индий найыралдың бистиң чурттувуста чедиишкининг эртип турар айы болу берген. Ол айны ийи чурттуң аразында Тайбың, найырал болгаш кады ажылдажылга дугайында кезээниң 10 чыл оонга база Индияның хамаарышпас дугуиаашкынының 34 чыл оонга тураскаатkан.

Совет-индий найырал — улустарның үнелеп четтинмес байлаа-дыр деп, хуралдарга, митингилерге, кежээлерге чүве чугаалааннар онзалап демделеп турган. Ийи чурттуң хөй талалыг кады ажылдажылгазы янзы-бүрү социал системалардыг күрүнелериниң тайбың кожа-хелбээ догуиаашкынының үлегер-чижээ, улустарның тайбының болган айыыл чок чоруун быжыглаарының чугула фактору болуп турар.

Индияның төөгүлүүн болган оон бөгүнгү хүнүүн дугайын совет болгаш индий чурукчуларның делгелгелери, уран чараш болган документалдыг фотографияның, литератураның хөй санныг делгиирлери чугаалап турар. Айның программазынга киириштир эртем сессиилары, кинофестивальдар, концерттер болган шиилер эртип турар.

Айның хемчегленинге индий-совет культура ниитилелиниң делегациязы, дыка хөй индий штаттардан адучылар киржип келген.

(СЭТА).

Мал чеми белеткелиниң шалыпчы ийи айы чоруп тур

КАПСЫРЛАЩТЫР УЛАМЧЫЛААР

Бо чылдың үргүлүүледдиг ваңдаашкыны көдээ ажылагый будүрүлгезинге бергедээшкиннерин таварыштырган. Чер болгаш мал ажылының бүгү-ле продуктуларын бичии-даа чидириг чок ажаап, белеткеп алырынче, кыштаглаашкынга ей-шаанда эки белеткеннп, ниитиниң малынга быжыг чем баазазын тургузарынче, келир чылдың хову ажылдарын чедиишкининг чорударының материалдыг үндезинин тургузуп алырынче, агаар-бойдустуң болдурган берге байдалынга кажангызындан-даа артык организастыг, бир демнег, туруштуг харыылаарынче, бар-ла арга-курлавырларны долу ажыглаарынче бүгү коммуншетерни, комсомолчуларны, ажыл-ишчилерни СЭКП обкому кыйгырган. Көдээниң ишчилерн, үлетпүр будүрүлгелер, албан организациялар коллектнвтери аңаа боттуг ажыл-херек-биле харыылаар дээш боттарының арга-курлавырларын санап көрүп, ажыглаттынмайн турар курлавырларны дилеп, бедиткен хүлээглелерни ап турар.

Өөүр районуң «Коммунизмче орук» совхозунуң коммуншстерниңң хуралынга ол дугайын чугаалажып, кыштаглаашкынга белеткелде, мал чемнери белеткээринде болгаш өске-дээ участоктарда бар четпестерни дарый чайладырының хемчегленин тодараткан.

Бо хүннерде совхозта мал чемн белеткээринде механизастаттынган бригада (Ак-Чыгаада), хойжу үш бригада, сүт-бараан фермазының коллективи, албан организациялардан, агитквартираларлардан шефчилер, шүпту 95 ажыг кижи ажылдап турар. Ынчалзажок, кижи саны хөй-даа болза, оларның ажылының бүдүрүкчүдүү болгаш шынары куду дээрзин хуралга санал бергеннер демделээн. Сөөлгү медээ өзүтаар, 1114 тонна сигеи, 23 тонна будук-бүрү белеткеттинген. Ол дээрге планның 47 болгаш 21 хуузу-дур. Ам-даа 1236 тонна сигенни, 87 тонна будук-бүрүнү белеткээри арткан. Оон кадында үк ажылдарны кылып болурунуң хуусаазы улам-на кызырлып, кыштаглаашкынга белеткеддиң өске ажылдарын кылыы кирер үе келген.

Бо айның эгезинден бээр районга барык хүн бүрү чаъс чаап турган. Оон-биле чергелештир ажыл-херекти организастап турарында улуг четпестерниң барын айтыр апаар. Ылангыя кыштаглаашкынга кирер хөй малды каларып турар, мал чемнерин четчир кылдыр белеткеп алырынга кымдан-даа артык соңуургалдыг малчыннарның, хойжу бригадаларның бо ажылга киржилгези хөлчок кошкак. Бора-Шайның хойжу бригадазы баштайгы планнап турганынга чедир ам-даа 91 тонна, Улаатай бригадазы 73 тонна сигенни кезии алыры арткан. Ак Хам-Дыт бригадазының хойжулары 150 тонна сигеи кезии белеткээр планын чаада 34 тонна чедирген. Оон-биле чергелештир бригада бүрүзүнге немелде даалгаларны база бергилээн. Ынчангаш ажуктуң арткан хүннерни, сентябр айны кыштаглаашкынга белеткелдиң өске ажылдарын кылыры-биле чергелештир, мал чемн белеткээринин күженишкининг үези кылдыр ажыглавас болза, немелде даалгалар хамаанчок, баштайла бердинген планнарны бөлин күүседири берге-дир. Ындыг болганда, маңаа кижи болгаш техника күжүн шын хуваап, ажылды дең-деска, будүрүкчүлүг организастаары совхозтуң удуртукчуларындан негеттинер апаар. Чижээ, Хам-Дыт бригадазында Ондар Лаз, Монгуш Чамыян, Монгуш Бичелдей, Сат Бүрбүоол дээн ышкаш, мынчага чедир тудум-даа сиген белеткеп албаан, хүлээнген ажылхерээнге харыысалгазы кошкак малчыннар кайы-даа бригалага турбас кылдыр ажылдыс ынчаар организастаар херек. Кадарган малын кыш ажыр азыраар сиген-ширбилдэ белеткээринге малчын бүрүзү ынап-ла киржир ужурлуг. Ол дээрге ниити негелделдир.

Сиген, будук-бүрү белеткээринге Солчур суурда агитквартираларның чурттакчылары, албан организациялар коллективтери, школачылар төлептиг үлүүн киирип турар. Солчур ортумак школазының башкызы С. Ховалыг өөренниклеринниң будүрүлгө бригадазының ажылын эки удуртуп келген. Ында сес кижи чүгле тол кадыылыг ажылдап тургэп, 25 тонна сиген кезии белеткээр планын 40 тоннага күүсеткен болгаш ам-даа 10 тонналы немей белеткээрни хүлээнген. Ол ышкаш Кужүр-Чыраа сүт-бараан фермазының коллективи мал чемн белеткээринге идепкейлиг киржип, ам 43 тонна сигенни белеп белеткээн.

Бо чугула кампанияда бир четпес чүве чүл дээрге, шөлдерде кескен сигенни бөлүп, кыштагларже удур сөөртүр ажылды багай организастаапы. Ол, бир талазында, машина-техниканы четпес ажыглап турарындан, бригадаларда быжыглаттынган чамдык чолаачыларның ажылга шалыпкын авес, малчыннарның негелделдизээнге шала тоомча чок тоорууудан, өске талазында, малчыннарның боттарының бир дем, организас чок, кижи бүрүзү бодунуң «думчууп боралаар» хөөнүүнүүден болуп турар. Оон эртекеш, кескен сигенни бөлүп, хөпээннеп албайн чыткаш, машина чөөшпөредип ап, удур бөлгеш, кыштаанче сөөртүп турулаар кижилер бар. Оны кандыг будүрүкчүлүг ажыл дээрил? Чамдык улус машина-техниканы ынчаар ажыглап турда, өскелериниге чедиишпейн турбайн канчаар. Оон уламыидан база ажыл-агыйжы эвес чоруктан шөлдерде кескен, бөлгеп хөй сигеннин шынары бакырап, хонуук-хонуу-биле ажаттынмайн чыткап, ыяштадыр кадып, чаъс-чарга дүүп үрелип, тонна-тонна чемнерниң эгиттинмес чидиргилерн болуп турар.

Оон-биле чергелештир мал чемнериниң кадагалалыында база улуг четпестер бар. Суурнуң, район төвүнүң чурттакчы чонунуң база малчыннарның хуузунда малы тускай калат чок болган ужурунда, шөлдерде белген, сараттаан сигенни чиң, саза базын турар таварылгалар дөй. Ону болдурбазының дээштиг хемчегтерни ап чорударм, хуу мялды кадатка тургузары совхозтуң болгаш кодээ Советтиң удуртукчуларындан негеттинип турар.

Ажыл-агыйның хойжулары кыштагларының үүрмек сентелгезин апрель, май айларда-ла кылып алгылаан турган. Ындыг-даа болза, амгы байдалда өөрүнүүт чүве чок: чамдык кыштагларда бажыңнарның, кажаалардың соңгаларының шилдерни буза шапкылап, печкаларының шойларын, харын-даа туувйбуларын оорлап алгаш баргылаан. Чылдыи-на ыңдыг. Бо дээрге эң сетүүлдиг эвес чамдык кижилерниң хоралакчы, алыскаччиксек үүлгедиглерниин түңнели болгаш малчыннарның боттарының эдилээн эт-херекселиниге кампалга чогуруп херечнээ-дир. Күс келирге-ле, соңга шилэп, печка шойу дилеп турбайн, чазын көжерде, оларны ужугаш, шыгжап, бүүредиг черге чажырымдаа кагаа кандыг боор...

Күүтүп башкы айы үнеринге чедир саныыт хонуктар арткан. Тайга черлерде, ыланган Өвүрде, оон тыныжы ам белеп эскертиинэ турар. Оон-биле чергелештир кодээ ишчилерге, мал ажылдыларга эң-не харыысалгалыг үе — кыштаглаашкын чоокшулап орар. Ынчангаш аңаа бап бурунгаар эки белеткеннп, ниитиниң-даа, хуудa-даа малга чемнерни бодулар-ла аргалар-биле белеткеп алырынче бүгү күштү мөөнлеп, хову-шөлдерде шалыпкын ажылдың темпизинч коптактазын улам-чылаары үениг-кол сорулгазы болуп артылаан.

Х-К. МОНГУШ.

Кижизидилге ажылын комплекстиг чорудар

ЧУРТТАП ТУРАР ЧЕРИНИҢ ААЙЫ-БИЛЕ

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин болгаш СЭКП ТК-ның идеологтут, политика-кижизидилгелиг ажылды улам ыцай экижидер дугайында докгаалын амыдыралга боттаидырар талазы-биле партия райкому, районнуң партия организациялары идеологтуг ажылдың арга-хевирлерин улам сайзырангайжыдар, чоннуң коммунистиг кижизидилгезин бүтүү талалыг экижидер талазы-биле чамдык тодаргай хемчеглерни ап чорудуп турар.

Масса-политиктиг ажылдың дээштиин бедидер, чоннуң идей-политиктиг, күш-ажылчы болгаш мөзү-шынар кижизидилгезинге ооң салдарын улгаттырар талазы-биле ажылда чоннуң чурттап турар черииң ажыл-биле ажыл районнуң идеологтуг айтывишиң кичээнгейиниң төвүиде. Чоннуң чурттап турар черииң ажыл-биле ажылды удуртуруибле партия райкомунуң чанында хөй-иитиниң район төвүлели тургустунган болгаш ооң составында партия райкомунуң, райкүүскомниң харыысалгалыг ажылдакчылары, культураның, улус өөредилгезиниң, хоойлу-дүрүм органнарының төлээлери, депутаттар, мурнакчы пропагандистер болгаш агитаторлар кирип турар. Ол төвүлел активтиң өөредилгезин организастаар, агитквартираларда мурнакчы дружуиганы неитередир, политиктиг болгаш ажыл-агыйжы кампаниялар үезинде чогуур хемчеглерни, сүмелерни ажылдан кылыр болгаш политкижизидилгелиг ажылдарыиы чоп ортузунга чорудар ужурлуг.

Чоннуң чурттап турар черииң ажыл-биле ажылды чорударынга кол черни агитквартиралар эзлеп турар. Район төвүнде болгаш чурттакчылыг суурларда иитизи-биле 62 агитквартиралар бар. Агитквартираларның ажылын ооң даргазы, ол участокта чурттап турар чурттакчыларның соңгун алганы төвүлел удуртуп турар. Партия организациялары агитквартира бүрүзүнге агитация болгаш кижизидилге ажылын чорударыбле хөй-иитиии организациялардыидан, хөрээженнер төвүлелиинң активчилериидеи, башкылардан болгаш культура-чыргыдышкын ажылдакчыларындан харыысалгалыг кижилерни томуйлап турар. Амгы үеде агитквартираларда идей-политиктиг ажылдың кол утланышкыннары —партияның болгаи Совет күрүнеиың иштики болгаш даштыкы политиказын СЭКП-ниң XXVI съездизиниң материалдарыига дүүштүр чедимчелиг пропагандалаары, агаар-бойдустуң берге байдалыиың уламыидан тургустунуп келген чамдык берге байдалдарны чонга биллилиг тайылбырлавышаан, районнуң экономиказының кол адыры — мал ажыл-агыйын улам сайзырадыры, малды кыштан онча-менди ажырарыбле аңаа четчир чем баазазын тургузарынче чоннуң мобилизастаарынче угланган.

Агитквартиралар хуралдары чер-черлерде доктазмал эртип, аңаа иижизидилгеиин, ажыл-агыйның хөй талалыг айтырыгларын чугаалажып көрүп турар. Агитквартира—тускай хевириин ажыл-ишчи коллективии. Районнуң суурларында агитквартилдарның төптеринде ооң кежигүнеринең даңзызын, өөреиикелериинң өөредилгезиниң дугайында экраины, ажыл планын, чаагайжыдылга, мал чемии белеткээриинең ажылдарынга киржириинң чижек-планын кескү черде бижээш аскан.

Сөөлгү чылдарда районда агитквартиралар ажыл-биле уран чүүл көрүлдезин эртиирин чаңчыл болган. Чижээ, бо чылдың февраль-апрель айларда районнуң бүтүү агитквартираларының концертиниң көрүлдези чер-черде эрткенииың соонда түнел концертти район төвүнүң Культура бажыңынга үндүрген. Ук концерттерге чурттакчыдарның киржилгези идепкейлиг болган. Чоннуң культурлуг деңнелии бедидериие, хөй-иитичи болгаш ажыл-агыйжы идепкейин көдүрериие агитквартираның ролю улуг. Агитквартилдар чурттакчыларыиың аразында чорун төрээн-ле арыг-силиг, бедик культуралыг өг-бүле дээш социалистиг чарыш болза — ажылдан оспаксыраар, хөй-иитии ажылынга идепкей чок, хууда ажык сүрүксээр, иитиниң күжү-биле кылып каан түүлдерге бодунуң улуг-хуузун онза үнелексээр хөөнүүг ийи-чангыс кижилерии кижизидерииге болгаш ындыг чоруктар-биле демиселди чорударынга кескү салдарлыг болуп турар.

Амгы үеде районда иитиниң малынга бижыг чемсуурну белеткээриииң түлүк үези чоруп турар. Бүтүү агитквартилдар шупту тускай планныг. Бо хүннерде олардың дыка хөй боттарының планнарын чедиишкиннг күүседкеи. Агитквартилдарның ажылында эки чанчылдар «Нарын», «Чаа-оруқ» совхозтарда нептереэн. Агитквартиралар хуралдары ёзулуг күш-ажылчы коллектив хуралдары ышкаш эртип турар. «Чаа-оруқ» совхозтуң № 7, № 8 агитквартиралары (даргалары Мария Азыраа, Екатерина Өлзей) мал чемии белеткээриинге идепкейлиг киржип, 30-30 тонна сигении иитиниң малынга белеткеп, планын ажыр күүседкеннер.

Агитквартиралар чөвүлелдери уруг-дарыйның кижизидилгеиинче сагыш салбас, арагага хандыкшылдыг ийи-чангыс өг-бүлелерии үчёткә алгаш, олар-биле тодаргай ажылды, чорудуп, олардың тайылбырын чурттакчыларның иитии хуралдарынга өй-ийлеп ап турар. Кожа чурттап турар эш-өөрүүн ажык чугаазы, арга-сүмези оларга дээштиг салдарқы чедирип келген. Чурттап турар черииң ажыл-биле ажыл хостуг үелерде чоруттунуп турар болганда, „аңаа кол черии агитаторларның чон ортузунга эрттирип турар дыннадыг-тайылбырлары кол черии эзлеп турар. Идеология активиниң эң-не хөй саннын агитаторлар болганда, оларны район төвүнге чыыры берге болуп турар, ыичангаш агитаторларның семинарын чер-черлерге ийи ай дургузунда бир катап эрттирип үези чоруп турар. Бүтүү агитквартилдар шупту тускай планныг. Бо хүннерде олардың дыка хөй боттарының планнарын чедиишкиннг күүседкеи. Агитквартилдарның ажылында эки чанчылдар «Нарын», «Чаа-оруқ» совхозтарда нептереэн. Агитквартиралар хуралдары ёзулуг күш-ажылчы коллектив хуралдары ышкаш эртип турар. «Чаа-оруқ» совхозтуң № 7, № 8 агитквартиралары (даргалары Мария Азыраа, Екатерина Өлзей) мал чемии белеткээриинге идепкейлиг киржип, 30-30 тонна сигении иитиниң малынга белеткеп, планын ажыр күүседкеннер.

Агитквартиралар чөвүлелдери уруг-дарыйның кижизидилгеиинче сагыш салбас, арагага хандыкшылдыг ийи-чангыс өг-бүлелерии үчёткә алгаш, олар-биле тодаргай ажылды, чорудуп, олардың тайылбырын чурттакчыларның иитии хуралдарынга өй-ийлеп ап турар. Кожа чурттап турар эш-өөрүүн ажык чугаазы, арга-сүмези оларга дээштиг салдарқы чедирип келген. Чурттап турар черииң ажыл-биле ажыл хостуг үелерде чоруттунуп турар болганда, „аңаа кол черии агитаторларның чон ортузунга эрттирип турар дыннадыг-тайылбырлары кол черии эзлеп турар. Идеология активиниң эң-не хөй саннын агитаторлар болганда, оларны район төвүнге чыыры берге болуп турар, ыичангаш агитаторларның семинарын чер-черлерге ийи ай дургузунда бир катап эрттирип турары чугумчаан. Ол семинарларга чоннуң чурттап турар черииң ажыл-биле тайылбыр ажылын кылырынга эргежок чугула теоретиктиг болгаш методиктиг сүмелерни берип, оларны социал-экономиктиг болгаш культура тургузуушкунуиуң айтырыгларының талазы-биле информастап турар бис.

Партия организацияларының кижизидилге талазы-биле ажыл-чорудулгазы бүдүрүлге приишивиие үидезилеттавгеидаа болза, чурттап турар черииң ажыл-биле кижизидилге ажылдарын чорудары, чоннуң хостуг үезиинң улам көвүдеп турары-биле сырый холбаалыг. Чурттап турар чер ажыл-биле идеологтуг ажылдың системазы бүтүү партия организациларында чогуур деңнелге чедир тургустукмаан. Тус-тус кижилерииң социал байдалы, профессионалдыг билиг мергежилэ болгаи назылхар талазы-биле ылгалдары ам-даа чедир өөрепип көрдүмейи турар. Күш-ажылдың хөөчүнарын болгаш пенсионерлерни хөй-иитиниин ажыктыг ажылынче хаара тудар талазы-биле ажылдарда ам-даа четпестер бар. Чер-черлерде хөй-иитиниң корум-чурумун үреэр, арагалаар чоруктар узуткаттынмайн турар. Ынчангаш маиаа хамаарышкан ажылдарны күштелдирип чорудары партия организацияларыидан иегеттинип турар.

Д. НАТСАК.

СЭКП Эрзин райкомуиуң пропаганда болгаи агитация килдизиниң эргелекчизи.

Чоннуң байлаан хумагалаар

ХАРЫЫСАЛГАНЫ УЛАМ БЕДИДЕР

Социалистиг өөчүү-хөреигиии камгалаары хамаагы кижи бүрүзүнүң Конституция ёзугаар хүлээлгези болур. Бистиң чуртувуста хамаатылар социалистиг өөчүнү камгалаар хүлээлгезиин ак сеткилдии-биле күүседип турарлар. Бистиң республикада чоннуң хөй кезии база-ла күрүвеиии өөчүү-хөреигиин камгалап, кадагалаар ажылга идепкейлиг чорууи көргүзүп турарлар.

Иитиии-биле республикага чорудуп келген ажылдарның түиеликтиг, күрүне өөчүүзүи тетчеглеп, самчыгдаар чоруктарның иитии саны эвээжеп турар. Ынчалза-даа иитиниң өөчүү-хөреигиин самчыгдаар, чарыгдаар таварылгалар хаая эвес болуп турар. Иитиниң малының баш саиын онча-менди камгалаар талазы-биле ажылда улуг четпестер ам-даа барын демдеглээри чугула. Бо чылдың бирги чартыында малдың өлүп хораары бичии кызырылган, ындыг-даа болза когаралдың саны ам-даа улуг. Статистика ёзугаар алырга, чартык чылдың иштинде элээи хөй мал өлүп хораан боон турар. Шээр малдың барык-ла 28 муи ажыг баш аиай, хураганы өлген.

Мындыг байдалдың чылдагааиын өөреиии көөрге, ажыл-агыйлар удуртукчуларының, кодээ ажыл-агыйның кол специалистериниң, чамдык малчыинарның онаашкан ажылынга харыысалга чогуудан болуп турар. Совхозтарның мал эмчилери өлген малдың аарыын алы олгенииин чылдагааиын өй-шаанда тодаратпас, ол дугайында чогуур документилерни (актыларны) тургуспас, ооң түнелиинде өлген малдың когаралын малчыннарга барымдаа чок черге салын турары чоруткан хыналдалардан илерээн. Иитиниң малының өлүр таварылгалары Бай-Тайга, Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем, Таиды болгаи Каа-Хем районнарда хөй боон турар. Бо районнарда мал аарыынга удур профилактика ажылы, ааран малды кадык малдаи ангылап, эмнөөр ажыл күүи деңнелде турар дээрии демдеглээе чогуур.

Читкеп, самчыгдаан, өлген малды үчёттап чажырар сорудга-биле үндүр актылаар таварылгалар ам-даа уламчылап турар. Мындыг таварылгалар Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем районнарның совхозтарындан илерээн.

Улуг-Хем районда «Найырал» совхозтуң директору биле кол зоотехниктиин бурууза-биле эртеии чылын 1993 баш өлген хураганнарны совхозтуң иштинге чемге хереглээн ыидыр үндүр биижээн илерээн. Ол-ла совхозка өлген малдың саиын чажырар сорудга-биле төрүттүнгеи чаш малдың херек кырында саиын кудуладып таварылга база турган. Мал бригадирлериниң баштайгы отчёдун бүгүаар 11576 анай, хураганы орулгаже киирген турган, а херек кырында мал отчёдунда 2625 башты шуут киирбейи баргаиын чылалда үезинде илеретккен. Мындыг кем-херек үүлгедиглериие бүрүүлүг кижилерге удур кезеикге хергээ оттуруп, истелгезин чоруткап.

Совхозтуң балансызындан өлген анай, хураганнарны яиза-бүрү мөге аргаларны хереглеп турган, үндүр биижии турган таварылгалар Улуг-Хем районнуң «Күш-ажылдың хостуг» совхозка турган. 407 баш өлген хураганнарның 135 бажын эътке хереглээн, ыидыр үндүр биижээни, арткан 272 хураганы малчыннарның кырынга барымдаа чок черге салганы илерээн. Чемге хереглээр ыидыр өлүрген деп турар 135 хураганнарның назыны 20 конуктан ийи ай чедир болган. Шак-ла мындыг кажар арга-биле 30 ажыг баш өлген хураганнарны «Сүт-Хөл» совхоз үчёттап чажырып, үндүр биижээнии хынала илереткеи. Мындыг байдалдар шагдан тура-ла тургустунган турда Кодээ ажыл-агый министерствозуи, «Скотопром» трест, районнарның кодээ-ажыл-агый эргелелдери чогуур хыналдаларны чоруттапаи, дээштиг хемчегдерии албайи келгени кончуг четпес.

Иитиниң малының чидиргге, самчыгдалга таваржырының чылдагааиларының биржээигге совхоз малын бирказап демдектээр ажылдың, куду деңнелде чоруп турары хамааржыр. Ам бо хүннерге чедир республикада иитизи-биле өшкү, хойиуң 90 хуузу, улуг бода малдың 92 хуузу бирказаттынган, а чылгы малдың хөй ыруузу амдыгаа чедир демдеи чок боон турар. Ажыл-агыйларда малдың ай санында саналгазын өй-шаанда чоруттайи турары дугаглал, самчыгдалды чажырарынга улуг идигии берип турар. Чижээ, «Өөк» совхозтуң салбыр эргелекчизи Изместьев, бригадир-зоотехник Саган-оол олар мал саиазшыиын түүле малчыннарын аксын барымдаалап чорудуп турганнар. Ооң түнелиинде читкеп 200 баш бода мал үчёткә кирип, бар кылдыг эртип турганы илерээн.

Республиканың совхозтарында мал ажылынга кадрлар шилип алыр ажыл амга чедир куду деңнелде чоруп турар. Хөй-хөй кадарчылар, чылгычылар улуг түүнүг ерелиг болбушаан, удамчылап ажылдап турарлар. Оларның ере-ширезиниң сан-түүү чыл бүрүдө өзүп турар. Чижээ, Барыын-Хемчик районнуң «Хемчик» совхозта ере-ширелиг 65 ниики мал ажылында ажылдап турар, а Каа-Хем районнуң чамдык совхозтарында малчыннарның 65 хуузу ерелиг боон турар.

Малчыннарның ортузунда онаашкан ажылынга харыысалга чок, арага-дарыже хайдыкшыыр чоруктар ам-даа пептеренгей дээрии демдеглээвес аргажок. Ооң түнелиинде малды чидирерии, ооруукка алзыры эвээш эвес болуп турар. Каа-Хем районнуң «Бүрен» совхозунуң чылгычызы Салчак үүлүү арагалаар, кадарган малын эзи каактар турган. Ону биле-тура-ла совхозтуң администрациязы кандыг-даа хемчет албаан. Түнелиинде Салчак 48 чылгы малды ие чок чидирген болгаш совхозка 12015 рубль түүнүг когаралды чедирген. База ол-ла совхозтуң инек кадарчылары Казаиов болгаш Батаюв оларның харыысалга чогуу-биле 18 баш эки уксаалыг молдургалар читкеп, чедирген когаралдын түүү 38 муи рубль ажыл турар. Чамдык малчыннарда мындыг байдалдар турда-ла, совхозтуң удуртулгазы оларның орутузунга кижизидилге ажылын чоруттапаи, иитиниң малының баш саиын онча-менди кадагалаар хемчеглерии албайи келген. Ооң түр-жук мал чидирген кижилерге хамаарыштыр материалдарны үр үе иштинде чыын тургузыпайи, түүле 7 ай эрткеи соонда истелге органнарынге киигеи.

Малды оорлап, самчыгдап турарының чылдагааныига совхозтарның сан-хөө болгаш ажыл-агый чорудулгазын чыл бүрүде ревизиялаар ажылда четпестерии хамаарыштырары чугула. Чыл бүрүде Кодээ ажыл-агый министерствозу 57 совхозтарын долузу-биле ревизиялап шыдавайн турар, ревизиия үезинде тывылган дугаглал-самчыгдал дугаймында материалдарны истелге органнарынга ёй-шаавда киирбейн турар. Кодээ ажыл-агый министерствозунуң болгаи «Скотопром» трестиң юристери комплекстиг ревизиялаига экөзи киржии туралар, оларның хоойлу-дүрүм тайылбырлаар талазы-биле ролю ам-даа кескү черии эжеделвейн турар.

Ажыл-агыйларын иштики чарыгдалынга хереглээри-биле малды кайы хамаан чок сотары кодээ ажыл-агыйга улуг когаралды чедирип турар. Эрткеи чылын Чөөн-Хемчик районнуң совхозтары иитизи-биле он муи ажыг малды соккан, а Улуг-Хем районга оон-даа хөйиу соккаиы чоруткан хыналдалардан илерээн. Чүгле «Искра» совхоз 42 баш бода малды, 1586 баш шээр малды чемге хереглээри-биле соккан. Эрткеи чылын Барыын-Хемчик район иитизи-биле планнан ажыр 80 тонна эътти чарыгдаан, чүгле «Хемчик» совхоз 59 тонна эътти ажыр чарыгдаан боон турар. Улуг-Хем район иитизи-биле эътти планнан будуун чаптык катап ажыр чарыгдаан. Ындыг байдал балдингир турбуже районнарның ажыл-агый эргелелдери дээштиг хемчеглерии ёй-шаавда албайи келгенвер.

Республиканың совхозтарының ерезиниң түүү ам-даа улуг боон турар. Майды бодубиле орнуи тургузар ажыл кончуг кошкак. Бо чылдың бирги чартыында түүле 428 бода, 949 баш шээр мал дуюубиле тургустунган. Моон кол чылдагааны ажыл-агыйларның удуртукчулары бо талазы-биле дээштиг хемчеглерии албайи туралар. Бо ажыл Монгун-Тайга, Тожу, Бии-Хем, Каа-Хем районнарда эзне багай организастаттынган.

Иитиниң малын камгалаар талазы-биле республиканың административтиг органнарының улуг-хуузу база-ла заазын эвес. 1980 чылда республиканың прокуратура органнары 30 хире хыналдарны иитии хайгаарал чуруму-биле кылган. Ооң түнелиинде партия, совет органнаже түскай информацияларны, а өске органнаже четпестерии чайгалыр негелдерии чоруткап. Ол-ла үеиии иштинде улус судтары 115 кеземче херектерии 185 кижиие хамаарыштыр корген, ооң иштинде 117 кижини хоспталгазын кадып шиитккеи. Район прокуурорлары 402 негелде херектерии корун, судтарже киирген. Эң-не хөй негелдеринге Улуг-Хем, Таиды районнарның прокуурорлары киирген.

Моон-биле чергелештир бо организарның ажылында улуг четпестер байын демдеглээри чугула. Администрациязиг организарның чамдык ажылакчылары киргеи материалдарны ёй-шаавда сайгарып корбее, ур үеиии иштиие шимээшкии чок тудуп турар таварылгалар хөй. Ап турар хемчеглериие ыныары кулу, эзиитиг эвес. Оларның хоойлиие, хөй-иитии организацияларыбле харылзаазы чаныс боон турар.

А. ООРЖАК.

Тыва АССР-ниң прокуроруиуң дузалакчызы.

САЯННЫҢ ЭНЕРГЕТИКТИГ ЧҮРЭЭ

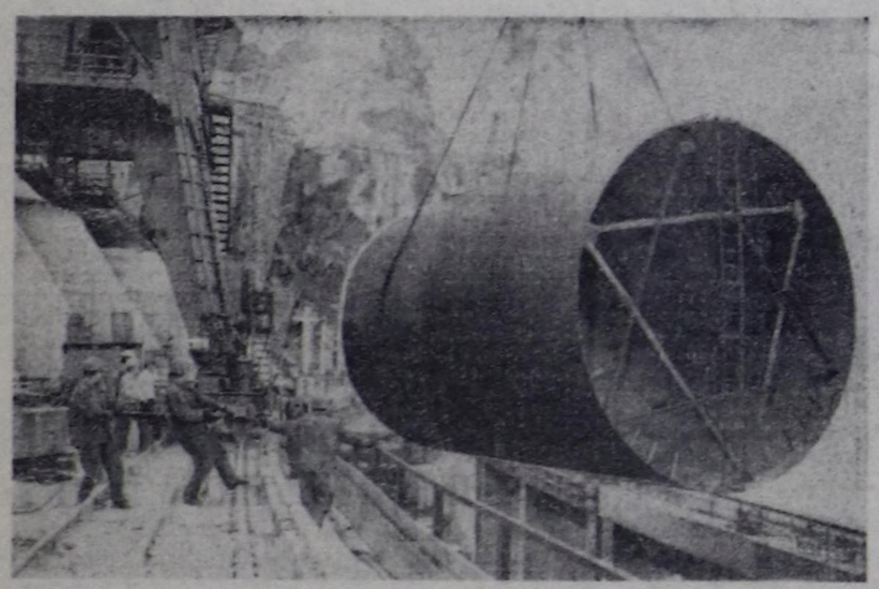

Кадыр-кадыр хаяларлыг ийи-ниң электротехниктиг үлеттүрүп турар ажык улуг плотинаның хевири бедик туругиуң кырында шелчүгештеп көстүп турар. Барыын Саяииың эдектериизде, Енисейде туттуиуп турар Саяи-Шушеиск ГЭС дедегейде эң улуг гидроэлектростанцияларның бирээзи. Он бирги беш чылда ол ажыглалга кирип, төлевилээи күүзүүре чедерге, ооң он агрегаттарының кужу 6,4 миллиои киловатт болуур.

Специалистериик чугаалап турарры-биле алырга, ГЭС-ти тудуп турар участокту бойдус боду таарыштыр шилип ааиы-биле домей-ле. Эрик-терииң эң чиигелээи черн — Карл кызазы — 800—900 метр бедии үнгулээи хаяларлыг, күчүлүг Енисейиин суу ыында 450-ле метр черде кыстыгаи. Плотинаның турар черн эң-не таарымчалыг. Төлевилёл ёзугаар ол плотина 245 метр бедииp апаар. Кажан суг шыпкамыры бүрүи долдуна бээрге, аиаа 31,3 миллиард кубометр суг турар. Ол чорук чылда чиик эртектиг 23,5 миллиард киловатт-шак электри энергизыи ажылдан үндүрер арганы боор.

Саяи-Шушеиск ГЭС үлеттүр тогун берип эгелээи. Ооң беш агрегаттары ажылдан турар болгаи алдыгы, чедиги агрегаттарын эитеи тургузуп турар.

Енисейде туттуиуп турар ол улут күүзүлүг электростаиииың келир үези улут, Молибден, титаномагнетиттиг болгаи демир рудалыг, фосфаттыг, мраморлуг болгаи өске-даа казымал байлактарлыг черде тургустунган Саяиыи, д е в и скээр-будүргүлге комплекзиин энергия-биле хандырар аиаар. Ооң составында кирип турар коика хоорайларның — Абаканның, Минусинскиниң, Салиогорскиниң будүргүлелери база күш кирип, өүүп ортар. «Абакаивагонмаш» авг чүүк сөөртүр платформа-контейиеровозтарны болгаи контейиериің боттарын будүрүп үндүрүп турар. Минусинскиниң электротехниктиг үлеттүр комплекзиии генераторлары, бедик вольтулуг электри дамчыдыкчыларының үзукчүлерин, робот-маиипуляторларны болгаи программабиле башкарар машиналарны будүрүп үндүрерии боттандырып турар. А Саяиның алюминий заводу — электри энергизының кол хереглекчизи.

— Саяи-Шушеиск ГЭС-тиң плотиназы бөгүи чамдык участоктарда 180 метр чедир бедий берген — деп, «Красноярскэстудуг» зрителиинии начальиигни Станислав Садоаскии чугаалады. — Ол плотина бүрүиү-биле 1983 чылдың төнчүзүидө белей болур үжурлуг. Ында ажылдың темпизи Красноярск ГЭС-ти тудуп турганынга деңнээрге, дыка бедик. Хөй чылдарда ажылыыстың дружуиганы база дузалап турар. Ажыл-ишчи коллектив бисте тургустунган.

Инженерии кылыгларның яиза-бүрү солуи түүлдери база бар. Делегейде кыдыиган хөй-хөй плотиналарны ап-көөр болзувусса, оларның иштиии талазыиың саитиметр бүрүзүиге-ле 25 кг бетои онаажып турган. А мында ооң бедииниң радиузу 6000 метр чедип турар болгаи бетоиуи базыышкыны дөрбелчии саитиметрге-ле 100 кг чедип турар. База бир чиик, Улуг-улуг ГЭС-терииң башгайгы агрегаттарын моон мурииида ажылдадып эгелээрде, аиаа кудар ужурлуг бетоииуи 80—90 хуузуи кудуп алганда, ам эгелээр турган. Үеии камиаи алыры-биле, бис ол нормативтеи чайлаарын кызыткан бис. Бистиң ол саиаашкыиларывыс шын болуп бадыткаттынган. Бирги агрегатты 1978 чылдың декабрьда ажылдаткан болгай бис. Төлевилелдеи айыттынган план ёзугаар ыиаар кутса чогуур бетоииуи түүле 30 хуузу ыичан куттуиган турган. Ол үеден бээр-ле эвээш-даа, хөйда эвес — беш миллиард киловатт-шак электри энергизыны ГЭС ажылдан үндүргеи.

Михаил КУБЕЕВ,

ПМА-ныи корр.

Саяиның девискээр - будүрүлге комплекзиизиии кол объектизи — Саяи - Шушеиск ГЭС-тиң плотиназы 170 метр бедии келген. Гидробелдириии кол тудуунче 6 миллиои 200 муи кубометр бетоииу тудугжулар куткан.

Тудугжуларның болгаи монтажниктериің коллективтери алдыгы агрегатты бо чылдың ноябрь 7-де ажыглалга киирериг хүлээиген.

ЧУРУКТА: алдыгы гидроагрегаттың суг дамчыдыкчызын эптеи турары.

Ю. БАРМИННИҢ фотозу.

СЭТА-ныи фотохрониказы.

УЛАМЧЫЛАВЫШААН

«Мурнакчы» совхозтуң ажыл-ишчилери иитиниң малынга чем белеткээрии уламчылавышаан. Олар партия өбкомунуң Кыйгырыынга харыы кылдыр улам тура-соруктуг ажылдап турар. Бо хүннерде сиген белеткелиигге 350 кижи хаарда туттунган. Сигенчилериң хөй кезии коммунистер болгаш комсомолчулар. Хол кадыры-биле 146 кижи сиген кезии турар. Дөрт механизастаттынган звеноларбар болгаш хөй машина-техника оларда бар.

Сигенчилер Чаңгыс-Терек, Моолугг-Саяк, Баяидай, Балырак, Барлык, Шүй болгаш Манчүректиң тайга элекгери аяларлан, таллар аразындан, буга уинарыидан чайгаар үнген сигении албаа-биле белеткеп турар. Совхозтуң сиген белеткээр иитии планы — 2300 тонна. Бо хүннерге чедир сигенчилер 1100 тоннаны белеткээн. Сигенчилер ортузунда социалистиг чарышты организастаи турары дээштиг. Оларның ажыл-ижии чёди хонуктан түүнеи турар. Сөөлгү түүнел-биле алырга совхозтуң кол бухгалтери, хоочун коммунист К. Монгуш, кол мал эмчизи Д. Хертек база комсомолчу В. Алдай оларның удуртканы контора ажылдакчылары түс-түс звеноларны тиилекчи болган. Тиилекчи болган звеноларга 75 тонна сиген кылыр турган, 80 тонна чедир күүсеткеи. Ам-даа 20 тоннаны немей кылыр деп бедиткеи социалистиг хүлээгени алган ажылдап турар.

Сиген белеткелиигге малчыннарның киржилгези база аиы. Кадарчылар Д. Доигак, О. Буруй-оол, С. Дары-Хөө болгаш өскелер-даа он тонна сиген кылыр планын 15—20 тонна ажыра берген. Ооң ангыла Шүй ортумак школаның башкылар коллективии 90 тонна сиген белеткээр планын 50 хуу чедирген. Башкылар А. Доржу, Ш. Хертек, В. Лоидуп оларның ажылы өскелерге үлегерлиг. Будук-бүрү белеткелиигге башкыларның болгаи өөреиикчилериииң киржилгези чедиишкиииг болганын совхоз башгаар чери аиалап демдеглээн.

— Совхоз бо чылын сиген белеткээриииң планын күүсеттиптер ирги бе? — деп, мал чемн белеткээриииң талазыбиле түскай комиссияның гаргазы, коммунист Күизеи Шойдаковнч Монгуштан сонуургаарымга:

— Бо чыл кандаашкыиныгдаа болза, кезер сиген бардыр. Бар күштү мөөнеп тургаш, пердүгеи планны күүседириииң аргазы бисте бар. Чарлаттынган шалыичы ийи ай дооступуиуң бетиидө чүгле планывысты күүседириичe эвес, а харын ажыр белеткээр соруглалыг ажылдап турар бис — деп, ол бүзүреддиг чугаалалы.

С. САЛЧАК.

Бай-Тайга район.

БОК ҮНҮШТЕРНИ УЗУТКААРЫ — АГРОТЕХНИКТИГ НЕГЕЛДЕ

Чүгле бок үнүштердеи арыг хөрзүнге тарылга шөлүиүң гектар бүрүзүи үре-түнеелдиг кылдыр ажыглап болур дээрзии чер ажылдыгларның дуржулгазы болгаш практиказы бадыткаан. Бок үнүштер дужуттү кудуладыр, ооң шынарын баксырадыр, көдээ ажылагый культураларының аарыгларының тарап иептерээриие база хоралакчыларның өзүп көвүдээриинге идигии бээр. Ол чорук бүгүдеге билдингир болгу дег. Ындыг болзажок бок үнүштер-биле демиселди ам-даа болур-чогуур-биле үнелевейн турар чорук харааданчыг-дыр. Ооң уламыдан бистиң республикада бок үнүштер ажжок тарап иептереп, харын чамдык черлерде тарааларыиы шуут дуй базып турар. Хамык ужур чүгле кадаашкыйда эвес. Чер ажылының культуразы куду болган ужурунда, совхозтар шоолуг эвес дужуттуап турар.

Бок үнүштер-биле чедиишкиииг демисежир төлээде, оларның хевирлериииң, онзагай чүүлдериииң, тарып иептерээриини, кандыг-даа байдалга таарыштыны бээриииң, үрезиниериииң дугайын тодаргай билип алыры эргежок чугула. Чамдык бок үнүштериің үрезиниери хөрзүнге ур үеде кадагалаттынып артар шынарлыг. Чижээ, шагар-оът үрезиии ийи чыл, кара чашпаииы беш чыл, чүглур-сигеияии— 6 чыл, долгаиын үиер кырлыг-карааиы —10 чыл, сарбозгар-сарыгиы —30 чыл дургузунда хөрзүнге кадагалаттынып чыдын болур.

Бок үнүштер кажчаар-даа аажок элбек үрезиииг болгулаар. Чижээ, ховуиуң долгаиын үиер чашпаиының чайгыс дөзү 10 муң чедир, ак-чашпаиың бир дөзү — 700-900 муң хире, аиаа чашпаииы — 2 млн чедир үрезиики берил болур. Чамдык бок үнүштерии мал азы куш чиирге-даа, оларның үрезиинери ижинге чораап безин үрелбес, өдекбиле кады аиаа хевээр болуп үнер.

«Бүрен», «Найырал», Карл Маркс аттыг, «Барлык» болгаш өске-даа совхозтарда бок үнүштер үрезиниери 20—25 хууиу эзлеп турар. «Кара-Хаак» совхозтуң иогаа шөлү кедергей бокталган болуп турар. Ында бок үнүштер-биле доктазмал демиселди организаставайн турар. 1980 чылда ол совхозтуң удуртукчулары Кызыл райкүүскомнуң администрativtиг комиссиязынга хемчег алдырган болза-даа, ооң шөлдериидe бок үнүштер эрткеи чылдагы ышкаш хевээр болган. Бок үнүштерии узуткаарының талазы-биле дээштиг хемчеглерии албайи турары ооң илдең-дир. Суггат бугаларының уиунда болгаш чамдык участоктарда бок үнүштер мырыиай киижи дурту-биле дең чыгыы бедип үнген. Буталар уннарындан сигении кезип алырын совхоз директориязы ажылчыннарга чөпшээрээн. Ынчаргa ажылчыннар үүлгедиг мелеии болгаш өлеңии кезип алгаш, чашпаиии кезип узуткаап, чогумчалыг түнеелдериии чёдип ап келгеи. «Кызыл тараачын» совхоз чер ажылының иитии культуразын бедидер талазы-биле дыка хөй хемчеглерии боттандырып турар. Ында херек чок оруктарны дуй тараи, шөлдериии ыдыгларын ангылаан. Дыка хөй черлерии дескилээи, суг чара каккан черлерии, оигаларны дуглагылаан. Ооң ээш ышкаш ындыг чер ажылакчылары сөөлгү ийи чылда бок үнүштер-биле демиселдя күштелдирер хамаан чок, харын-даа кошкактаи.

Чай каиы болган ужурунда, бок үнүштериің ногаан массазын мал чеми кылдыр ажыглаар деп сылдагаан алгаш, чамдык совхозтарның болгаи чер ажылаи турар организациялардың удуртукчулары бо чылын бок үнүштерии узуткап чок кылырын организаставаан. Чижээ, Кызыл — Самагалтай аразының орулгаи хажаттарында үнгулээн бок үнүштерии бүдүи чай дургузукда кеспээн болгаш химиктиг будүмелдерии аңаа чаштырбаан. Ам ында мётр ажыг бедик чашпаинар четчил бижа берген, үрезиии боду-ла төктүп турар.

Кызыл, Улуг-Хем болгаш өске-даа районнарда республика база район ужур-дузалыг оруктарның кыдыгларында бок үнүштер дуй үнгулээи. «Көк-Тей» совхозтуң аиаа-даа, куруктурган-даа шөлдериидe бок үнүштер мырыиай эидерик.

Бок үнүштердеи ногаан массаны өстүрүп алыр дээр ииии эвес практика Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик болгаш өскеда районнарның совхозтарында хөөрээр артпышаан. А херек кырында бок үнүштерден мал чемнерии база белеткевейн турар. Ында ындыг карак ажыттаар чоруктарны шиитпирлиг чайлатса чогуур.

Бок үнүштер-биле демиселдиң байлак дуржулгазы Краснодар крайда мөөцветкиген. Кубаиьчыларның дуржулгазын РСФСР-ниң Кодээ ажыл-агый министерствозу чүүлдүг деп көрген болгаш ооң кадбаа-биле ажыглаарын сүмелээн. Кубаиьчыларның дуржулгазын ёзугаар алырга, бок үнүштер үзуткаар тускай звеноиу ажыл-агый бүрүзүиге тургузары, кодээ ажыл-агый шөлдериин шиичилээрин доктазмал чорудуп турары, шөлдериің бокталганының картазын тургузары, үнүш камгалалының талазы-биле специалистиң эрге-дужаалын киирери, бүгү-ле методтарны, арганы ажыглап тургаш, бок үнүштер-биле демиселди чорударының планын кылыры, партия, совет, ажыл-агый удуртукчуларының болгаш специалистериің бо талазы-биле ажылын идепкейжидери эргежок чугула.

Н. ЩАГИН,

республиканың үнүш камгалалының станциязының кол агроному.

ТАЙБЫҢ — БҮГҮДЕҢИҢ ХЕРЭЭ

Шериг күчүзүүлэ талазы-биле удур туржуушкуннуң деңнелин чавызадыр, чогумчалыг доктаамал чугаалажышкынар, бот-боттарынга ажыктыг кады ажылдажылганы калбартырыы — СЭКП-ниң XXVI съездизинге кедүрген 80 чылдарда Тайбыйның программазында тодаргайлаан политика ындыг болуп турар.

Янзы-бүрү политиктиг бөлүктер ол программаны бүгү тала-биле билип, делегейниң калбак хөй-ниитизиниң талазындан деткип турар.

Тайбың бүгү-ниитининг байлаа, оңу камгалаары, быжыглаары бүгү күрүнелериниң ниити херээ болур ужурлуг.

СОФИЯ. АКШ-тың агрессчи империалистиг бөлүктериниң сарыыл чок аймылдыг политиказының түңнелинде делегейниң дүшкүүрлүг чоруу чидиглеңген амгы үеде «Делегейниң парламентилеринге болгаш улустарынга» ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Кыйгырыы оңза чугула ужур-дузалыг болуп турар деп, Болгария Улус Республиканың Улусчу хуралының Даргазының орлакчызы Д. Вылчева СЭТА-ның корреспондентизинге медеглээн.

Өртемчейниң салым-чолу дээш сагыш човаашкын, чер кырынга тайбыны камгалаар дээш, чаа дайынны болдурбас дээш бүгү-ле үүлдерни кылырынче чалбыыштыг кыйгырыг ССРЭ-ниң Дээди Совединиң ол ээ чугула документизинде айыттынган. Ынчангаш Кыйгырыгны делегейниң дешилгелиг хөй-ниитизи изиннеринге деткээн.

Каттышкан Штаттар башкаан НАТО-нуң талазындан чепсегленишкиннерни эңдере бүдүрүп турарын, делегейге өлүрүкчү чоруктуң америк империализмниң өөскүдүп деткээнил, чугаалажышкынардан, маргылдаалыг айтырыгларны тайбың шиитпирлээрилең америк администрацияның ойталаар турарын болгаш улус ханы дүвүрээзин-биле көрүп турар. Болгария Улус Республиканың ажылчы чоннары тайбыныңың үнезин ээн билир болгаш тайбынны камгалаар, улустарның айыыл чок чоруун хандырар, чепсегленишкиннерни эңдере бүдүрерин соксадыр, боо-чепсекти дүжүрер, америк империализмниң дайынзырак политиказынга удур демнеслиг идепкейлиг киржип турар.

СЭКП-ниң XXVI съездизинге улам байыткан Тайбынның совет программазы делегейниң бүгү улустарының күзелсоруузуга бүрүн дүжүүп турарын Болгарияның Коммунистиг партизазы болгаш чазал кап удаа медеглеп келген.

Тайбынны быжыглаары — Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг оске-даа чурттарның даштыкы политиказының кол соруглазы болуп турарын ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Кыйгырыында онзалап айыттыкан. Ядролуг халаптың кызаныышкыныңдан кижи төрелгетеринге камгалаар соруулга-биле чугаалажышкыннарны доп-дораан эгелээрин негээн чаагай сеткилдиг бүгү кижилер ол Кыйгырыгны бүрүн деткип турар деп, Д. Вылчева демдеглээн.

ВАШИНГТОН. Амгы үениң эң чидиг айтырыгының талазы-биле — ракета-ядролуг чепсегленишкиннериниң эңдере чаа бүдүрүүшкүүн болдурбас дүгайында чугаалажышкынарны доп-дораан эгелээрине Совет Эвилелиниң кыйгырыын депшилгелиг америк хөй-ниити шиитпирлиг деткип турар деп, АКШ-тың сураглыг хөй-ниити ажылдакчызы, тайбың дээш хамаатыларның хөй-ниити организациязының күүсекчи секретары Д. Кортрайт СЭТА-ның корреспондентизинге медеглээн. Ядролуг халаптың кызаныышкының чайладырынга бүгү-ле үүлдерни кылырынче угланган совет саналдарны деткип тур мен деп, Канаданың «Бистиң соруглавыс — боо-чепсекти дүжүрери» деп дайынга удур хөй-ниити организациязының удуртукчузу Дж. Старк журналистер-биле беседазынга чугаалаан, Американың Каттышкан Штаттарының амгы администрациязы ССРЭ-ниң тайбын саналдарын сарыылдыг ёзу-биле чугаалажып көөр үе келген деп бодаар мен. Вашингтонуң администрадиязы тайбын ындыг саналдарны база кийрип болур турган, ынчалзажок АКШ чепсегленишкиннерни эңдере бүдүрериниң, делегей байдалын чидиглендиреринин кол эгелекчизи болуп турар.

Нейтроннуг чепсекти бүдүрүп эгелээр дугайында Рейганның шиитпири америк улустуң күзел-соруунга шуут чөрүшкек болуп турар. АКШ-тың ол шиитпири делегей херектерине байлалды дыка баксырадып турар деп, Дж. Старк медеглээн.

СБК-2 керээни хүлээвейн, нейтроннуг бомбаны массалыы-биле АКШ бүдүрүп эгелевишаан. Совет Эвилели-биле чугаалажышкынарны кылырынче чүткүл чогум тодаргай көргүскен.

ТОКИО. СЭКП-ниң XXVI съездизинің индиринден кедүрген Совет Эвилелиниң тайбың саналдары эң-не бедик үнелээшкинге төлептиг болуп турар деп, «Япония — ССРЭ» шиитвелдиң Нагасаки хоорайда салбырының баштаар черинің кежигүү Такаюя Доигути СЭТА-ның корреспондентизинге медеглээн.

Америк атомнуг бомбалаашкынарның айыылдыг халазынга бир-ле дугаарында таварышкан чүрт — Япония боду АКШ-тың ядролуг чепсээнің склады болуп турарынга сагыш-сеткилим кедергей дүвүреп турар деп, ол чугаалаан. Америк ядролуг хөй-ниитиниң дыка улуг кеаын деткип турар деп, Каналаның «Бистиң соруглавыс — боо-чепсекти дүжүрери» деп дайынга удур хөй-ниити организациязының удуртукчузу Дж. Старк журналистер-биле беседазынга чугаалаан, Американың Каттышкан Штаттарының амгы администрациязы ССРЭ-ниң тайбын саналдарын сарыылдыг ёзу-биле чугаалажып көөр үе келген деп бодаар мен. Вашингтонуң администрадиязы тайбын ындыг саналдарны база кийрип болур турган, ынчалзажок АКШ чепсегленишкиннерни эңдере бүдүрериниң, делегей байдалын чидиглендиреринин кол эгелекчизи болуп турар.

Нейтроннуг чепсекти бүдүрүп эгелээр дугайында Рейганның шиитпири америк улустуң күзел-соруунга шуут чөрүшкек болуп турар. АКШ-тың ол шиитпири делегей херектерине байлалды дыка баксырадып турар деп, Дж. Старк медеглээн.

Америк атомнуг бомбалаашкынарның айыылдыг халазынга бир-ле дугаарында таварышкан чүрт — Япония боду АКШ-тың ядролуг чепсээнің склады болуп турарынга сагыш-сеткилим кедергей дүвүреп турар деп, ол чугаалаан. Америк ядролуг хөй-ниитиниң дыка улуг кеаын деткип турар деп, Каналаның «Бистиң соруглавыс — боо-чепсекти дүжүрери» деп дайынга удур хөй-ниити организациязының удуртукчузу Дж. Старк журналистер-биле беседазынга чугаалаан, Американың Каттышкан Штаттарының амгы администрациязы ССРЭ-ниң тайбын саналдарын сарыылдыг ёзу-биле чугаалажып көөр үе келген деп бодаар мен. Вашингтонуң администрадиязы тайбын ындыг саналдарны база кийрип болур турган, ынчалзажок АКШ чепсегленишкиннерни эңдере бүдүрериниң, делегей байдалын чидиглендиреринин кол эгелекчизи болуп турар.

Нейтроннуг чепсекти бүдүрүп эгелээр дугайында Рейганның шиитпири америк улустуң күзел-соруунга шуут чөрүшкек болуп турар. АКШ-тың ол шиитпири делегей херектерине байлалды дыка баксырадып турар деп, Дж. Старк медеглээн.

Америк атомнуг бомбалаашкынарның айыылдыг халазынга бир-ле дугаарында таварышкан чүрт — Япония боду АКШ-тың ядролуг чепсээнің склады болуп турарынга сагыш-сеткилим кедергей дүвүреп турар деп, ол чугаалаан. Америк ядролуг хөй-ниитиниң дыка улуг кеаын деткип турар деп, Каналаның «Бистиң соруглавыс — боо-чепсекти дүжүрери» деп дайынга удур хөй-ниити организациязының удуртукчузу Дж. Старк журналистер-биле беседазынга чугаалаан, Американың Каттышкан Штаттарының амгы администрациязы ССРЭ-ниң тайбын саналдарын сарыылдыг ёзу-биле чугаалажып көөр үе келген деп бодаар мен. Вашингтонуң администрадиязы тайбын ындыг саналдарны база кийрип болур турган, ынчалзажок АКШ чепсегленишкиннерни эңдере бүдүрериниң, делегей байдалын чидиглендиреринин кол эгелекчизи болуп турар.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

АФГАНИСТАНДАН МЕДЭЭЛЕР

ПАРЛАЛГА КОНФЕРЕНЦИЯЗЫ

КАБУЛ. (СЭТА). АДР-ниң даштыкы херектер министри Ш. М. Дост даштыкы журналистерге парлалга конференциязы эрттирген. Чуртта байдалды тодарадып көргүспүшаан, чуртта туруп турар барык-ла бүгү хөй-ниити организацияларын Афганистанның Улус-демократтыг партиязының башталгазы-биле каттыштырган Национал ада-чурт фронтузун (НАФ-ты) тургусканың ол онза чугула политиктиг болуушкун кылдыр адаан. Ажылчы массалар дээш боттанып тиилээн Апрель революциязының алыс соруглаарын боттандырар дээш демиселге ол фронт дээштиг чепсек болу бээр деп, Ш. М. Дост демдеглээн.

Кожалары чурттар-биле АДР-ниң харылзааларынга доктаагаш, даштыкы херектер министри бо-бүлаа девискээрге тайбынны, доктаамал оожургалдыг болур чоруктуң катап тургузарынче АДР чүткүл салып турарын онзалап демдеглээн. Туруп турар чөрүлдөлөрни политика талазы-биле таарыштыр шиитпирлээр төлээде, чугаалажышкынар столугна олуруптарынче бистин кожаларывысты — Пакистан биле Иранны кыйгырып турар бис. Ол чүгле афган улуска эвес, харын ол ийи чурттуң улустарынга база ажыктыг. Бистин саналдарывыс дээш чергезий-биле боттуг бүдүштүг болгаш оларны бо-бүлаа девискээрниң чурттарының хөй-ниитилериниң дыка улуг кеаын деткип турар деп, Ш. М. Дост айыткан. Ийи талага таарышкан кандыг-даа үеде кандыг-даа деңнелге база кандыг-даа черге бистер пакистан чазак-биле чугаалажышкынар чорударынга белеп бис.

Найырал, чаагай кожа-хелбөө догуннаашкын болган кады ажылдажылга дугайында керээге үндезилөөш база КНО-нуң Уставының 51 үүлүнге бүрүн дүүштүр АДР-ниң чазааның чалап алганы ыңгаарладыг санныг совет шериглериниң афган черге турарының шуут-ла тур үелиин министр айыткан. Совет шериглери чалааның чылдагааны АДР-ниң аймыл чок чоруурга ыяжанышкын болган, ынчангаш ол кыжанышкын чайлаттынган турар болза, ол шериглер Афганистандан чоруптар. Ынчалзажок баштайында-ла АДР-ниң иштики херектеринге холгаарлаашкыны, Пакистанның девискээринден чорудуп турар доорбечилериниң болгаш хелезилеишкил өлүрүкчүлериниң үүлгедип турар бүгү-ле хоралакчы үүлгедиишкиннерни соксаткай турар ужурлуг деп, Ш. М. Дост демдеглээн.

ДЕТКИИШКИН

КАБУЛ. (СЭТА). Афганистанның Улус-демократтыг партиязының болгаш АДР-ниң чазааның политиктиг угланышкынын деткээн митингилер бүгү чуртта эртип турар. Янзы-бүрү можулардың оларда киржип турар чурттагчылары аймактарның старейшиналары болгаш баштыкчылары, шажычылар телээлекчилери ниитилел болгаш политиктиг амыдыралга, чурттуң мурнунда турар айтырыгларны шиитпирлээрине киржилгеже калбак улус массаларны, чоннуң бүгү келектерин хандыкшыдарының херээне Национал ада-чурт фронтузунуң ролюн бедиңнеп турар.

Нангархар можуның Дорбабай районунга болган митингиге АУДП-ниң активчилери Апрель революциязының соруглаларын ооң киржиичилеринге таймылбырлаан, күшажылчы улустуң эрге-ажыктарынга таарыштыр партиянның тодаргай соруглалыг ажыл-чорудулгазының дугайын чугаалаан берген. Чоннуң чүве чугаалаан төлээлекчилери политиктиг болгаш экономиктиг талааларга чазактың хемчеглерин деткээн. Фарьяб можуның Шрин-Тагаб районунуң аймактарның старейшиналары болгаш баштыкчылары можуларының хөгжүдерининг талазы-биле чазактың ажылдан кылган программазынга бедик үнелээшкинни берип, Афганистанның девискээринче дашкаартан шугуун киргеп контрреволюстуг доорбечилерни узуткаарынга чоннуң калбак киржилгезин деткип чугаалаан.

ПАТРИОТТАРГА ТУРАСКААДЫП

ПАРИЖ. (СЭТА-ның корр.). Удурланышкын шимчээшкининиң аныяк 35 француз киржиичилериниң тураскаадылының баарынга даймычы туктарны болгаш партизаннарның туктарын мөгейткен. Ол аныяк патриоттарны гитлержилер 1944 чылдың августа ораатанзыг ёзу-биле өлүргеннер. Фашизмге удур, төрөөн чуртунуң хосталгазы дээш демиселге боттарының амы-тынын берген маадырлыг коммунистерниң, социалистерниң, католиктеринің тураскаадылының ёзулалы аңаа. Бүлөө эзимнеге болган. Өлген маадырларның тураскаадылының ёзулалынга удурланышкын шимчээшкининиң киржиичилери, гитлержи концлагерьлерге хилинчектедип чорааннар, патриоттар чедип келген.

Удурланышкын шимчээшкининиң идеалдарынга шыпчы чорукту митингизе чүве чугаалааннар онзалап демдеглээн болгаш дайынның гитлержи бүгү кем-бүрүүлүгларын база оларның француз чалчаларын кезээмчеге онаалтырарын негээнер.

Парижти хостаандан бээр 37 чыл оюнга тураскаатканбайырлал Булон эзимнеге тураскаадын ёзулалы-биле эгелээн.

Парижти хостаанының үжен чеди чылының байырлалы бо чылын тайбын дээш, боо-чепсектерни дүжүрер дээш, нейтроннуг бомбаны АКШ-ка бүдүрер деп планнаанынга удур демиселдиң лозуңу-биле эртип турар деп, Франциянын сураглыг хөй-ниити ажылдакчызы, удурланышкын шимчээшкининиң идепкейлиг киржиичизи Альбер Узульес СЭТА-ның корреспондентизинге интервьюзунга медеглээн. Тайбынны болгаш улустарның айыыл чок чоруун камгалаарындай, дайын халавыпын катаптарын болдурбазындан артык чугула соруулга ам чок. Чепсегленишкиннерни эңдере бүдүрүп турары, ылаңгыя нейтроннуг чепсекти бүдүрерни делегейни чаа дайынче чыгап турар. Ынчангаш удурланышкын шимчээшкининиң бүгү киржиичилерге боо-чепсекти бүрүн болгаш бүгү-ниитни дүжүрери, массалыг үзуткаашкынның чепсээн хоруудаары дээш демиселжин турар.

Гитлержи Германияны чылча шаварынга, Франциянын болгаш бүгү Европаны фашизмден хостаан херекке Совет Эвилелиниң, ооң чоннуң болгаш армиязының киргеп шиитпират салымшкыяын даяынның одуп шыдажын эрткен бүгү кижилер кажан-даа утпас деп, А. Узульес дезеглээн. Совет Эвилелиниң чайгылыг чокка чорудуп турары тайбынның политиказынга, тайбынны хандырарынче, чавырлышкынны быжыглаарынче, боо-чепсекти дүжүреринче утланган шиитпирлээрилерин ССРЭ кедергей шыдажынай болгаш тура-соруткуг чорудуп турар деп, оратор чугаалаан.

* * *

ПАРИЖ. (СЭТА). Дайынчы партиязы туктарын болгаш кызыл туктарын тутқан француз патриоттар, удурланышкын шимчээшкининиң киржиичилери, фашистиг концлагерьлерге хилинчектедип чорааннар, патриоттар чедип келген.

Удурланышкын шимчээшкининиң идеалдарынга шыпчы чорукту митингизе чүве чугаалааннар онзалап демдеглээн болгаш дайынның гитлержи бүгү кем-бүрүүлүгларын база оларның француз чалчаларын кезээмчеге онаалтырарын негээнер.

Парижти хостаанының үжен чеди чылының байырлалы бо чылын тайбын дээш, боо-чепсектерни дүжүрер дээш, нейтроннуг бомбаны АКШ-ка бүдүрер деп планнаанынга удур демиселдиң лозуңу-биле эртип турар деп, Франциянын сураглыг хөй-ниити ажылдакчызы, удурланышкын шимчээшкининиң идепкейлиг киржиичизи Альбер Узульес СЭТА-ның корреспондентизинге интервьюзунга медеглээн. Тайбынны болгаш улустарның айыыл чок чоруун камгалаарындай, дайын халавыпын катаптарын болдурбазындан артык чугула соруулга ам чок. Чепсегленишкиннерни эңдере бүдүрүп турары, ылаңгыя нейтроннуг чепсекти бүдүрерни делегейни чаа дайынче чыгап турар. Ынчангаш удурланышкын шимчээшкининиң бүгү киржиичилерге боо-чепсекти бүрүн болгаш бүгү-ниитни дүжүрери, массалыг үзуткаашкынның чепсээн хоруудаары дээш демиселжин турар.

Гитлержи Германияны чылча шаварынга, Франциянын болгаш бүгү Европаны фашизмден хостаан херекке Совет Эвилелиниң, ооң чоннуң болгаш армиязының киргеп шиитпират салымшкыяын даяынның одуп шыдажын эрткен бүгү кижилер кажан-даа утпас деп, А. Узульес дезеглээн. Совет Эвилелиниң чайгылыг чокка чорудуп турары тайбынның политиказынга, тайбынны хандырарынче, чавырлышкынны быжыглаарынче, боо-чепсекти дүжүреринче утланган шиитпирлээрилерин ССРЭ кедергей шыдажынай болгаш тура-соруткуг чорудуп турар деп, оратор чугаалаан.

* * *

ПАРИЖ. (СЭТА). Дайынчы партиязы туктарын болгаш кызыл туктарын тутқан француз патриоттар, удурланышкын шимчээшкининиң киржиичилери, фашистиг концлагерьлерге хилинчектедип чорааннар, патриоттар чедип келген.

Удурланышкын шимчээшкининиң идеалдарынга шыпчы чорукту митингизе чүве чугаалааннар онзалап демдеглээн болгаш дайынның гитлержи бүгү кем-бүрүүлүгларын база оларның француз чалчаларын кезээмчеге онаалтырарын негээнер.

Парижти хостаандан бээр 37 чыл оюнга тураскаатканбайырлал Булон эзимнеге тураскаадын ёзулалы-биле эгелээн.

Парижти хостаанының үжен чеди чылының байырлалы бо чылын тайбын дээш, боо-чепсектерни дүжүрер дээш, нейтроннуг бомбаны АКШ-ка бүдүрер деп планнаанынга удур демиселдиң лозуңу-биле эртип турар деп, Франциянын сураглыг хөй-ниити ажылдакчызы, удурланышкын шимчээшкининиң идепкейлиг киржиичизи Альбер Узульес СЭТА-ның корреспондентизинге интервьюзунга медеглээн. Тайбынны болгаш улустарның айыыл чок чоруун камгалаарындай, дайын халавыпын катаптарын болдурбазындан артык чугула соруулга ам чок. Чепсегленишкиннерни эңдере бүдүрүп турары, ылаңгыя нейтроннуг чепсекти бүдүрерни делегейни чаа дайынче чыгап турар. Ынчангаш удурланышкын шимчээшкининиң бүгү киржиичилерге боо-чепсекти бүрүн болгаш бүгү-ниитни дүжүрери, массалыг үзуткаашкынның чепсээн хоруудаары дээш демиселжин турар.

Гитлержи Германияны чылча шаварынга, Франциянын болгаш бүгү Европаны фашизмден хостаан херекке Совет Эвилелиниң, ооң чоннуң болгаш армиязының киргеп шиитпират салымшкыяын даяынның одуп шыдажын эрткен бүгү кижилер кажан-даа утпас деп, А. Узульес дезеглээн. Совет Эвилелиниң чайгылыг чокка чорудуп турары тайбынның политиказынга, тайбынны хандырарынче, чавырлышкынны быжыглаарынче, боо-чепсекти дүжүреринче утланган шиитпирлээрилерин ССРЭ кедергей шыдажынай болгаш тура-соруткуг чорудуп турар деп, оратор чугаалаан.

Нейтроннуг бомбаны долу хемчээлинге бүдүрүп кириптер дугайында Р. Рейганның администрациязының шиитпири делегейниң депшилгелиг хөй-ниитизининг килеңнээшкинин хайныктырып үндүрген. Делегейниң янзы-бүрү чурттарында митингилерниң болгаш чыскаалдарның киржиичилери делегей байдалын улам чидиглендиреринче, ядролуг дайынның өскүүп үнеринің кыжанының күштелдиреринче апар чыдар ол кем-бүрүүлүг араатанзыг шиитпирни кергаашкын, кипең-нээшкин-биле бүрүү шаап турар.

ЧУРУКТА: Голландияның эң улуг Амстердам хоорайынга болган чыскаалдың киржиичилери.

АП—СЭТА-ның телефотозу.

ЭКИ БҮДҮШТҮГ ХАРЫЛЗААЛАР

ТРИПОЛИ. (СЭТА). Ливияның болгаш Совет Эвилелиниң аразынга найырал-дың база нады ажылдажылганың харылзаазылары доктаамал калбарып, улам-на быжыглып турар. Ол харылзаалар дең эргенин болгаш бот-боттарын хүндүлежиринің принциптеринге үндезилеттингең деп, «Аль-Джамахирия» солун бижээн.

Хосталга болгаш хамаарышпас чорук дээш, Каттышкан Штаттар баштаар делегей империализминге удур демисежин турар улустарга принципиалдыг деткимчени Совет Эвилели көргүзүп турар деп, солун демдеглээн. Делегейниң улустарынга ССРЭ ындыг дузалажылыны көргүспүшаан, кандыг-бир дүжүп бериишкинни олардан негеевейн, " тергиндедип чедип алырынче чүткүвейн турар деп, «Аль-Джамахирия» солун онзалап демдеглээн.

Совет Эвилелиниң принципиалдыг ол политиказы Американың Каттышкан Штаттарының хөделиишкиннериден үндезинде-биле ылгалдыг болуп турар деп, солун бижээн. Каттышкан Штаттар делегейниң улустарын хулдаарын, Азия, Африка болгаш Латин Америка чурттарының бөйдүс байлактарын дээрбедеп алырын орландажып турар.

ШИИТПИРЛИГ БУРУУ ШАПКАН

БЕЙРУТ. (СЭТА). Америк администрациянын болгаш ооң чалчазы — египет ёзу-чурумунуң Чөөкку Чөөн чүк политиказын Египет компартиязының ТК-зының Политбюро кежигүү Мишель Камель шыңгыы бүрүү шапкан.

Синайга «хөй национадлыг чепсектиг күштер» дижир чүвени тургузар дугайында чоокта чаа ат салдынган дугуржулга чүгле Египетже эвес, харын бүгү араб күрүнелерге база шыңгыы кыжанышкын болуп турар деп, неделя санында үнер ливан «Нида аль-Ахад» солуниуң айтырыларынга харыылаан тура, ол медеглээн. Синай чартык ортулукту Израиль эжелеп турганының орнунга кандыг-даа хемчээлдер болгаш хуусаалар-биле кызыгаарлаттынмаан, Египеттиң бот-эргезин болгаш хамаарышпас чоруун дора көргөн америк эжелел чедип келир деп, М. Камель айыткан.

Чөөкку Чөөн чүкке болуунуң гегемонисчи соруулгаларын боттандырбышаан, түс черниң реаксылыг эрге-чагырганы Вашингтон даянып, «совет кыжанышкын» дижир чүвеге удурланыштыр туржур дээр аянныг шериг авилеин олардан тургузарын күзеп турар, ооң ындай АКШ-тың Чөөкку Чөөн чүкте кол согугжу күжү кыдыр болун көргүскен Израильге база ол даянып турар деп, М. Камель чугаалаан.

Чагырыкчы ёзу-чурумнуң чорудуп турар политиктиг болгаш экономиктиг угланышкынынга удурланышкын Египетте өзүп орар деп, М. Камель айыткан.

ПМА-ның корреспондентилери дыңнадып тур

ЭФИОПИ КӨДЭЭНИҢ ЧАА АМЫДЫРАЛЫ

Чыкпак, кара бугалар доозуңну бурулатпышаан, ыяш андазыннарны тыртқан. Бирги, ийиги, оңгу... кожуг. Олардан ырак эвесте ийи эрги трактор чер чардырган. Улуг байырлал үезинде дег, шөлде—уруглар, улуг кижилер, кыргыннар. Чанында суурдан суг сөөртүп экелген, чер чардырган кижилер аяқта сугну чоруп ора-ла пактаптар. Оларның дыка хөйү ооргазында /лзичы түктээн. Кооперативте тарылга чорудуп турары ол.

Эфиопи можу Аруссиге мээн көргениң ол таварылга эртебурунгу ук африкан чуртка характер болур болгаш чоокта чаа эгелээн. Кожазының чери-биле бодунуң шөлүн ниити кылдыр тарыыр апаар деп, эфиопи тараачын каш чылдар мурнуйда коңгус бодаваан турган. А бөгүн бүгү чуртта күчүлүг кооператив шимчээшкин калбарын үнген, африкан черге ыдыг түве кажан-даа турбаан.

1974 чылдың национал-демократтыг революциязынга чедир Эфиопияның көдээ ажылагыйы ханы феодализмниң үечаддазынга турган. Үнүш-дужуктүр черлериниң хөй кезии улуг феодалдарның эргезинге турган, тараачыннар улдуң черни олардан төлезилеп алыр. Чурттуң чонунуң 90 хуузу болуп тараачыннар шуптузу үжүк-бижик билбес, оларның хөй-хөйү хоорайга чанғыс-даа катап чорбаан болгаш чер төлезиин дээш дужүдүнүң дөрттүн үш кезиин төлеп турганы помещикти көрбээн.

Хайле Селассие I император кандыг-бир ачы-дуза чедиргеин дээш, ергээ чоогунуң кижилеринге чүс-чүс болгаш муң-муң гектар черни үлеп берип турган. Император 1941 чылга чедир ындыг янзы ийи миллион гектар хире черни үлеп төтчеглээн, ол болза 1974 чылдың революциязының мурнунда чурттуң бүгү тарылга шөлүнүң барык-ла дөрттүн бир кезээ болуп турган дээрзин санап тодаратқан. Ол черлерге

Бөгүн — Совет кинонуң хүнү

ЧАҢГЫС УГЛУГ, ХӨЙ НАЦИОНАЛДЫГ

Чуртта миллион-миллион кижилерниң салым-чолу болган колболуушкуунар дугайын төөгүүрү — хөй национадлыг совет кинонуң чаңчылы. 30 мун ажыг актёрлар, режиссёрлар, операторлар, чурукчулар, экранныг өске-даа мергежилдериниң ажылдакчылары бөгүн Совет кинонуң хүнүн демдеглээр.

Чүгле эрткен беш чылда уран-чечен 750, документалдыг, эртем-нептерелдиг болгаш өөредилгениг чеди мун ажыг фильмнерни кылып үндүрген 39 студиялар чуртта бар. Ол үениң дургузунда кинотеатрларга 20 миллиард кижи барган. Ындыг көргүзүг делегейниң чаңгыс-даа чуртунда чок. Кино мастерлериниң кичээнгейинни төөнде — бистиң үеживис, ооң маадырлыг ажыл-херектери, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шпитпирлерин боттандырары дээш бүгү улустуң демнеели туруп турар.

Кинематографистерниң чаа ажылдарының болгаш чогаадыкчы планнарының дугайында СЭТА-ның корреспондентилери даҗыттыкан.

КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГАНЫҢ КАЛБАРЫЫШКЫНЫ

Революцияның коргуш чок маадырлыг камгалакчызы Ф. Э. Дзержинскийге тураскаадткан чаа лентаны «Террор» операцияның буурааны» деп адаан. Ону «Мосфильм» студияга Польшаның болган ГДР-ниң экран мастерлери-биле кады тургускан.

Чурттуң эң улуг студиязының мастерлериниң даштыкы өңүктери-биле чогаадыкчы харылзааларының чаңчылын ол үламчылап турар. Сөөлгү чылдарда маңаа көргүүлериң сонуургал-биле хүлээп алганы он-он кино чогаалдарын кады тырттырган. Оларның арасында фашизмге удурлашыышкынының, политиктиг «Тегеран-43» деп фильм база бар. Ооң режиссёрлары А. Алов, В. Наумов. Делегейниң Москвага сөөлгү кинофестивалынга кол шаңналдарның бирээзи-биле демдеглеткен ол фильмни Франциянып болган Швейцарияның кинофирмаларының киржилгези-биле тырттырган. Режиссёр С. Бондарчук бо хүннерде совет-мексикан «Кызыл көңгулуурлар» деп фильмни доозуп турар. Ону «Делегейни кайгаткан он хонуктар» деп сураглыг комнуң автору Джон Ридтиң амыдыралынга тураскаткан. Кинода итальян кинематографистер база киржип турар.

«Дайзынның тылында фронт» деп фильмни чехословак, «Гоби болган Хинганны тавартыр» деп фильмни моол кинематографистер-биле кады амгы үеде тырттырып турар.

И. ВЕКСЛЕР.

Москва.

ЧАА АТТАР

Таджик кинематографистерниң тырттырып доозуп турары «Революция, мээң ынакшылым» деп уран-чечен фильм хайнывышкыныг, берге үеде бодунуң туружун чонунуң аас-кежин дээш демнеелчилерниң одуруп тыпкан 20 чылдарының интеллигентизиниң салым-чолунуң дугайын төөгүүрүп турар.

Ол кинолорук ооң тургузукчуларының дыка дөйүүге башгайы ажылы болган. Бүгү — эвилелдиг күрүшиниң кинематографияның институдунуң доозукчузу, режиссёр О. Тулаев болган Таджикистанның уран чүүл институдунуң доозукчузу, кинода кол рольдуң күүседикчизи М. Рахманов олар эки эгелээнин кинога көргүскенер.

— Сөөлгү чылдарда таджик кинода салым-чаяанныг хөй апыяктар немешкен — деп, республиканың кинематографистер эвилелиниң баштаар черииң бирги секретары В. Ахадов чугаалаан.— Бистиң үеге дүгжүп турар нарын темалар талазы-биле олар дидим ажылдап киргилээн. Нефть тывыкчыларының, чер оруумнекчилерниң дугайында уран-чечен фильмни аныяк режиссёр А. Кудусов тырттырып турар. Памирге совет эрге-чаагайлыг тургустунганының дугайында «Чалыы» назыннын баштайгы эртени» деп фильмни база бир аныяк режиссёр Д. Худоназаров тургускан. Аныяк документалистер Рогун ГЭС-тиң, алюминий заводунуң тудугжуларының, мурнакчы хөвенчилер, механизаторлар дугайында фильмнерни кылган.

Л. ПИЛЬМАН.

Душанбе.

АМЫДЫРАЛДЫ ШИНЧИЛЕП ТУРАР

«Белорусьфильм» студияда тургузуп турар «Боттарының аразында чөрүлдээлер» деп фильм эртем ажылдакчыларынга тураскаттынар. Публицистчогаалчы А. Борзиниң сценарийни ёзугаар фильмни режиссёр А. Карпов тырттырып эгелээн.

— Бистиң фильмниң маадырлары дөскел чок, шудургу кижилер. Олар чаа үүлдериниң ажыктыг. Дүште эътеп азы балыктан кылган чемперии, ногаа аймаан чидиртир ужурлуг. Дерт шак үезинде кефир, сүт, сдоба, печенье чергелиг чемнерии ажыглаар апаар. Сметала, чигирлиг аарыы, дагаа чуургазы, кефир, сүт, кисель дээш чемнерни кежээки чемге ажыглаары чугула.

Өөреникчилерниң бажыңга бот-онаалга күүседирии база шын организастаар ужурлуг. Эге класс өөреникилериие онаалгалын 1-1,5 шак, 4-6 классчыларга 2-2,5 шак, үстүкү классчыларга 3-4 шак хире үеде кылыр онаалга онаажыр. Оларга онаалга кылыр тускай булукну тургузары албап. Ол өрөл эң-не чырык, чыгыт, таарымчалыг стол, сандайлыг болуру чугула. 40-50 минута кичээлдээн соонда, ол беш минута чаңсарлаар үезинде сула шимчээшкиниерни кылыр.

Школачыга удуурунуп турумуп сагыыры онза чугула. Улуг кижилер 8 шак удуур. Чеди харлыг өөреникчи 12 шак, 8-9 харлыглар 9,5-11 шакка чедир, 13-16 харлыг уруглар 9-9,5 шак удуурун эмчи дүрүмүнде көрүп турар. Телевизорну доктаамал көөрү уругларга хоралыг. Өөреникчилер дамчыдылгаларны хүнде 1-1,5 шак иштинде ийи, үш катап көөр ужурлуг. Хостуг үелерни аргалыг-ла болза арыг агаарга эрттирери чугумчалыг.

З. ТЫРТЫК-ООЛ,
Санитар чырдыышкын бажыңының инструктору.

Минск.

КИНЕМАТОГРАФИСТЕРНИҢ ӨҢНҮКТЕРИ

«Бичиледи бижээн ийи одуруг» деп төөгү-революсчу фильм-биле бир-ле дугаарыында «Ижорск заводу» каттыжышкынның ажыл-ишчилери танышкан.

Ажылчын аудиторияга чаа лентазын барааллаткан «Ленфильм» студияның режиссёру В. Мельниковка ол көргүзүг соңгукчулары-биле ужуражышкын база болган: Ленинград хоорай Советиниң депутадыгыра ижоржулар ону будун чартык чыл бурукгаар соңгаан. Ол дээрге бүдүүлгениг коллективниң хөй чылдарда найыралчы харылзааны тудуп турары чүүлүн хоочун студиязының коллективинге хүндүткелиниң илереп болган.

Будүүлге черииң цехтери кино тырттырар шөл болу бээрп чаңгыс удаа эвес таварылга. «Дүшеки эвлеп», «Бистиң бажыңывыс мында», «Ижор батальону» деп фильмнерде заводтуң амыдыралыдан болуушкуннар киргеп.

О. СЕРДОБОЛЬСКИЙ.
Ленинград.

МОСКВА. Документалдыг фильмнерниң Төп студиязында «Тайфун» операциинның бууранын» деп фильмни тургузуп турар. Ооң автору болган режиссёру, РСФСР-ниң уран үүлүнүң алдарлыг ажылдакчызы В. Худяков киноленталы фашистиг экелекчилерни Москва чоогунга чылча шапкапының 40 чылынга тураскаткан.

Дайын чылдарының кинохрониказының, амгы хүннерник: дайынның күш-ажылдың хоочукпарының ужуражышкыннарын, амгы Москваны, тураскаалдыг черлерни көргүскен кадрларны ажыглаан.

ЧУРУКТА: фильмден кадр.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ТУРА-СОРУК

Башкы, ооң ажыл-херээ

ШКОЛАЧЫЛАРНЫҢ ХҮН ЧУРУМУ

Кажынын школачы назыны күш-шыдал, үгаан-бодал талазы-биле өзүп сайзыраарыга оныа чугула үе болур. Чурттаарыңга ажылдаарыга ажыктыг билиг-мергежил, чаоан ажы-чаң школачы чылдарында хевирлеттинер. Школачыларның хүн чурумуу деп чүл? Хүн чурумуу дээрге өөреникчи бүрүзүнүң хар-назынының аайы-биле таарымчалыг кылдыр тургустунган ажылы-дыр. Школачы кижиниң хүн чурумуу эртенги сула шимчээшкиниерден эгелээр. Эртенги сула шимчээшкиниер өөреникчиниң бүдүн хүн дургузунда ажылдаарынга коиучуг салдарлыг болур. Ол аржыыл-биле мага-ботту дурбүп, дадыктырары оныа чугула.

Эге класстарның өөреникчилери арыг агаарга 3 шак, а элээдилер 2 шак хире селүүстээри албан. Школа назылыг уруглар хүнде 4-5 катап чемненге чогуур. Чемнериниң бетинде хоидарын саваннан чуурун черле утпас херек. Эртенги чемге ногаа аймаандан, далгайдан кылган сдоба база ямзы-бүрүү кашаларны ажыглаза эки. Ооң апында үе-чаган хлеб, сүт болгаш кофе ижери үеге 2-2,5 шак, үстүкү классчыларга 3-4 шак хире үеде кылыр онаалга онаажыр. Оларга онаалга кылыр тускай булукну тургузары албап. Ол өрөл эң-не чырык, чыгыт, таарымчалыг стол, сандайлыг болуру чугула. 40-50 минута кичээлдээн соонда, ол беш минута чаңсарлаар үезинде сула шимчээшкиниерни кылыр.

Школачыга удуурунуп турумуп сагыыры онза чугула. Улуг кижилер 8 шак удуур. Чеди харлыг өөреникчи 12 шак, 8-9 харлыглар 9,5-11 шакка чедир, 13-16 харлыг уруглар 9-9,5 шак удуурун эмчи дүрүмүнде көрүп турар. Телевизорну доктаамал көөрү уругларга хоралыг. Өөреникчилер дамчыдылгаларны хүнде 1-1,5 шак иштинде ийи, үш катап көөр ужурлуг. Хостуг үелерни аргалыг-ла болза арыг агаарга эрттирери чугумчалыг.

З. ТЫРТЫК-ООЛ,
Санитар чырдыышкын бажыңының инструктору.

1954 чыл. Ырак Горький хоорайдан башкы училищелии дооскан Тоня Уставщикова Тывага ажылдаары-биле чедип келген. Облонога кээрге, ону Тожуңун Сыетыг-Хем школазынга башкылаары-биле чорутткан. Сыетыг-Хемге чедип кээрге школа эргелекчиан ам Тыва АССР-ниң школаларының алдарлыг башкызы А. В. Самодурова баштаан коллектив аныяк специалисти чылыы-биле үткүп алган.

Чүден эгелээрил? деп, ол хандыр боданган. Чоп-биле чоок танышып, быжыг харылзааны тудар. Илангыя, тыва чонпуң эртпеп болгаш амгы амыдырал, чаңчылдарын хынзыы-биле өөренип, билип алыры — ол мээң кол үүлдериим бирээзи болур, үүге дээрге мен тыва салгалды орус дылга өөредир, билиглерби-биле чепсегловр, чаа ажыл-чаңга кижизидер болгай мен. Ооң шиай тыва школаның өөредилге программазын кичээнгейлиг-биле өөрейир, эртпеп чылы класс журналдарындан школаның иенти өөредилгезин база шыырак болгаш кошкак өөредилгелиг өөреникчилерни билип алыры артык эвес, ажылга улуг чинчедир болур деп түңнелди үндүргеш, ажылхерекче шыпнын кирипкеп.

Сентябрының бирп. Бирги кичээл. Ийнги, дөртүү классы харугда башкылаар — школа бичии комплектилиг. Кичээл таныжылга болгаш чаа өөредилге чылында соруглагар дугайында чугаа-биле эгелээп.

Уруглар башкыдан чарык салбайн, кичээнгейлиг, ынчап олургаиар. Класстың мыраҗым-шыпшыым ажок боорга, Антонина Петровна арай дадагалзай бергеш, айтырган:

— Меиң билип тур силер бе, уруглар?

— Ийе, башкы — деп, класс бир уи-биле харылаан...

— Уругларның өөредилге хорексели чүс хуу эвес-даа болза, өөредии база өөренип болурунуң арга-байдалы бар болду. Эрткен классчарга өөренген чүүлдерии катаптап, өөреникчилерниң билиин хынап көөрүмге, элээп чүүлдер уттундурган-даа болза черле шору болду. Уруглар эртембилигже суидулуун, нөрүүстү. Орус, тыва чонпуң кады эйнайыралдыг ажылдап, чурттап турары — тыва уругларның орус дылды шиигээдии алырынга улуг идиглиг-дир дээрии ол хүиверден амга чедир көрүп, билип келдим. Өөредилге херекселдериниң, уруглариың идик-хевиинии четчири — школа коллективиниң шудургу ажылы-дыр дээрии билген мен. Ол меиээ ооң соңгаар ажылынга эргежок чугула дуржулга болгап. Бо ажыл биске чылдан чылче быжыг чаңчыл боон быжыга берген. Мынчадыр амыдыралче эге базымым — бирги кичээлимии эрттирдим. Эктимден аар чүүлтү ап каапкаң мнкаш кичээлден чиигей бергеп үнүп келдим. Ам бодап орарымга, мынчап аажок-ла суурээден чоруп турган кижидир мен ийин — деп, Антонина Петровна сактып чугаалаар.

— Силерниң ажыл-ажиигерге өске-даа бергедер база турган боор але? — деп сонуургадым.

— Каичап турбас боор. Башкы бүрүзүнге таварыкыр бергедерге таварышкан мен. Моон соңгаар-даа олар-биле «үскүлежир» ыйнаан мен — дээп каттырды. — Чамдык бергедээшкиннерии-чыл чылыбиле узун хуусаалларда ажып эртер апаар. Бистиң школага кажан-даа интернат турбаан. Ырак тайгаларда ишкилер ажы-төлүп төрел-төргүдүнге, таныш-көрүжүнге чагып тургузуп каар. Бичии кижилер ада-иезиң, ажы-дүнмазын-даа сакты бээр — өөредилгеии сулаан, чардыгар. Мындыг таварылгаларга класстан дашкаар ажылдын хемчээли барык-ла будун хуиңү эдептер. Ол ажылдар бистиң совет амыдыралывыстың, педагогика эртеминиң сайзыралы-биле хүн бүрү утка, хевири чаартының турар. Ол болза школа амыдыралының судалыдыр. Иланғыя, өөредилге чылының сөөлгү айы — майда өөреникчилер-биле ажыллы кошкадыр болза, бүгү байдал сандараар.

Бистиң школа майның ортан үезинде чаңгыс хүнүүг походтарны чылдын-на организастап турар. Ындыг походтарга уруглар улуг сонуургаллыг. Оларның бойдус эртеминге өөренген материалдарын быжыглаар, төрөл черииң бойдус, байлаан шанчылээриите хандыкпыдын, белеткеэр. Бо ажыл биете базала турум чаңчыл апарган. Мындыг ажылдарга школала пионер, өөрком активиниң ролю көскү черии эдеп турар. Чөптүг чыллагаапнар-биле кичээлдер үскеп өөреникчилерге пемелде ажылдар база туруп келир. Шыырак эшөөрү-биле, кожун-даа катза, ыяап-ла хынап, характеар апаар болгай.

Материалды алыс оожум шинтээдир өөреникчилер база турар. Оларже кичээнгей салбайн, карак ажыт дараазында классчарже шилчидип каар болза, бир-ле үеүкү класска катап олурар ады өөрейилгеии ара каар чорук ооп үнер. Кичээлдер үзер чоруктар турбазын дээш база-ла хүн бүрү кызын ораддажыр апаар. Баштайгы чылдарында бо-ла ажылдарга аскап, бергеден турганымны чугаалап орарым ол-дур ийин.

— Башкы өөреникчиниң ийнги ада-иезии дээри чеп ишкажыл, Антонина Петровна? — деп, чугааны улам-на хынылаттым.

— Ийе, мнча деп болбайпаан, мичалза-даа мен ол болза башкының ыдыктыг хүлээлгеии деп билир кижи мен.

— Антонина Петровна «берге» өөреникчилер дугайында чүнү чугаалаап болур силер? — деп айтырыт салгаш, дуржулгалыг башкының харылзаын манап ор мен.

— Бо айтырыг талазы-биле мен бодум-на Макаренко, Сухомлинский ышкаш сураглыг педагогтарның арга-дуржулгаларынга тыпкан. Школага

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 200 (11698) | 1981 чылдың август 28, пятница | 1925 чылда үндезилеттингеш | Өртээ 2 көп.

ЧУГУЛА СОРУЛГАЗЫ

Теп солуннарның, журналдарның, ном үндүрер черлерниң, информация агентилелериниң, телевидениениң болгаш радио дамчыдылгазының, идеологтуг албан черлериниң удуртукчуларының чөвүдел хуралы СЭКП ТК-га болган. Массалыг информацин болгаш пропаганда чепсектериниң партиниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин, улус ажыл-агыйынга камналга болгаш хумагалал дугайында СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневтиң айтыышкыннарын, «Чиг-от, одалга-энергетика болгаш материалдыг еске-даа курлавырларны камнаы болгаш чөп ажыглаар талазы-биле ажылды күштелдирер дугайында» СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң докгаалын күүседири-биле холбаалыг ажыл-чорудулгазының айтырыгларын көргеш.

СЭКП ТК-ның секретары В. И. Долгих илеткел кылган. Чөвүлел хуралдың ажылынга СЭКП ТК-ның секретары М. В. Зимянин кириишкен.

Улетүрге, иодээ ажыл-агыйга, транспортка, тудугга, бүдүрүлге болбайн турар черлерге бүгү хемчег-биле камналга дээш ажылчы чоннарның шимчээшкинин чуртта калбарганын демдеглээн. «Экөөш ажылчыныарлыг — хөй продукцияны бээр». «Экономика камналгалыг болуур» дээш база камналганың оруктарын болгаш методтарын чогаадыкчы ёзу-биле дилеп тыварынче угланган еске-даа кыйгырыгларның адаа-биле үнелиг эгелээшкиннер тывылган. Ол айтырыгларже парлалга улам улуг киҥээнгейни салып турар.

Курлавырларны улам долу болгаш ажыктыг кылдыр ажыглаарынче ажылчы чоннарны мобилизастаар талазы-биле массалыг информацин болгаш пропаганда чепсектериниң күжениишкиннериниң түңнелдиин дыка бедидерииниң эргежок чугулазын онзалап демдеглээн. Камналга дээш мурнакчы коллективтериниң эки дүрүмүгатайын ханы болгаш ажыл-херекчи шептередир, бүдүрүгенниң курлавырларын чүткүлдүг клередип тывар, ажыл-агыйжы эвес болгаш төтчеглекчи чоруктарның фактыларын дугайты чидиг болгаш оперативтиг бижиир, чоннуң байлаан сагыш чөвакгыр көөрүнге киҥнаидер — парлалганың эң чугула сорулгазы ол.

(СЭТА).

МАЛГА ЧЕТЧИР ЧЕМНИ БЕЛЕТКЭЭРИ — БҮГҮДЕНИҢ ХЕРЭЭ

Бригадирге сөс

КЫМ КАНЧААР АЖЫЛДААН БОЛДУР

Улаатай бригадазының малчыннары он бирги беш чылдың баштайгы чылында малдың баш санын менди тургузар, чаш төлүн чидириг чок камгалап, өстүрер дээш кызымаккай ажылдан келгеннер. Эрткен кыжын бистиң район-нуң девискээринге хар улуг дүшкеп болгаш кыштагларынын элээп берге болган. Ынчалза-даа малчыннар аңаа баш бурунгаар эки белеткениң, кышкы үеде малдың каладын, чемгерилгезин болгаш суггарылгазын багай эвес организастап тургаш, өлүп хораарын эвээжеткен. Ооң түңнелинде улуг малдың баш санын 98,1 хуу камгалаттынган. Бригада төрүүр 100 хойга онаашгыр 83 хураганы ап, менди доруктурган, күрүвеге дүк сөдар планын база чедиишкиниг күүсеткен. Ынчангаш хойжу бригадалар аразында чарышка чартык чыл түңнели-биле тиилекчи болган.

Бисте чыл санында эки көргүүлгени чедип ап турар мурнакчы малчыннар база эвээш эвес. Чижээ, хойжу Монгуш Кызыл-оол бо чылын 100 хойга онаашгыр 101 хураганы камгалап, бир хойдан 1,7 кг дүктү кыргын, алган хүлээлгезин күүсеткен. А. Базыр-оол Сесер-оол төрүүр 100 хойдан-на 95 хураганы ап, хой бүрүзүнден 1,8 кг дүктү кыргаан. Ооң ыдай Монгуш Эзир-оол, Владимир Монгуш, Күзенмаа Монгуш олар база-да багай эвес көргүүлгени чедип алганнар. Бо малчыннар эрткен кышка эки белеткенген, кижи бүрүзү 15 тоннадан эвээш эвес сигенни, 5 тонна кок-сулаты белеткеп алган турган. Мал садаган кижи боду кызымаккай, хүлээнген ажыл-херээге харыысалгалыг болурга, кылган ажылының түңнели база эки болурун бо чижектер тодаргай хереченлеп турардыр.

Бригаданың малчыннары кадарган малын чайын эки семиртип алырынче сагыш салып. Улаатай-Бажы, Оргу-Дыт. Хөрлети, Чалама дээш шиңээш чүл оттуг, суглуг тайгаларга чайлаан, ам ишти-кте күзеглеринде келгиндээш.

Бо чылын каан болганы-биле совхозтуң девискээринде от-сигеннин үнгени хиреллиг. Ынчангаш малчыннар боттарының сиген кезиин алыр шеңдерин катап-катап суггарып турган болгаш багай эвес дүжүттү өстүргеп. Ам ону кезин, ажаагаш, кыштагларында чедирип турарлар. Бо хүнперде хойжу Кызыл-оол Монгуш 16 тонна сигенни, Күзенмаа Монгуш. Базыр-оол Сесер-оол олар 15—15, Монгуш Торлук —13, Монгуш Доржу — 10 тоннаны кезии белетнеп алганнар.

Малчыннарның хөй кезии кыштагларының чамдык үүрмек сентелгезин чазып-на кылып алгылаан. Арткан чамдык ажылдарны кылыры-биле тудуг улузундан бир звенону тургускан, ол ам ажылдап эгелээр деп турар. Малга чем каап, суг кудуп бээр дериг-херекселдер кыштагларда колдуунда четчелеттингеш.

Ынчалза-даа бистиң ажылчинивисте четпестер база чок эвес. Бригаданың, малчын эшөөрүнүң бүдүрүлге көргүүлгелерин куду балын, бодунуң харыысалга чок, чалгаа-шүшпеш чоруу-биле хойге коскү ийи-чаңгыс малчыннарның коллективте бары хомудавчыг. Аныяк хөй кадарчылары Ендан Кызыл-оол, Монгуш Хөгүн-оол олар бо чылын төрүүр 100 хойга онаашгыр чүгле 60 хураганы. Тюлюш Калзын-оол, Чымбалак Каң 78 хураганы камгалап алган, бригаданың ниити көргүүүн кудуларган. Ооң кадында Ч. Каң — 38, К. Маргыт-оол — 13 баш улуг хойларны чидиргеннер.

Совхоз директизазы чайгы үеде малды дус-биле хандырарын эң-не четпес организастап келген. Малдың янзы-бүрү аарыглары-биле демнесл кошкак. Ааран хойларны, хураганнарны чаңгыс черге болуп алган, эмнээш пункт ажылдавайн турар. Мал эмчилери ай саннаашкыны-биле чүгле өлген малдарга акт бижиириниге өйлежип турар.

С. ШОЙЛАК.

Өөвүр районнуң «Коммунизмче өрүк» совхозунда бригадир.

ҮЕ МАНАВАС

Мал чеминиң белеткели бөгүнгү эң чугула айтырыларның бирээзи дээрзи кымга-даа билдингир. Чугула ажылда чер-черде хөй санныг киҥи күжү мөөңнеттинген болгаш олче улуг киҥээнгейни партия, совет органнар салып турар. Тес-Хемде «Чодураа» совхозтуң партия организациязының секретары Эртине Делгер-оол мал чеминиң белеткелиниң ук совхозта канчаар чоруп турарының дугайын моон адаанда чугаалап турар.

СЭКП обкомунуң III пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш бисте улуг киҥээнгей салдынган. Бөдүүн болгаш чулуктуг мал чемнерни белеткээр талазы-биле салдынган сорулгаларны боттандырып чорударының хемчегларын ап турар бис.

Агаар-бойдустуң байдалы кандаашкының болганындан сигеннің үнүжү багай болган. Ак-Чыраага бир бригада ажылдап турган. Ооң чоорту мал чеминиң белеткелиниче бүгү күштү мөөңнеп эгелээн бис. Хойжу бригадалар, бода мал бригадазы, хову бригадазы, машина-трактор мастерскаязы, малчыннар мал чеминиң белеткелинде организастыг киржип турар. Ол ышкаш түс-түс коллективтер база ук ажылга үлүг-хуузун киирип келген. Ынчалзажок иитиги-биле нуталаарга, планныг онаалдаларны күүседип турарывыстың темпизи ам-даа кошкак. Бо хүнперге чедир 1300 тонна ажыг сиген белеткеттингеп. Ол дээрге кончуг эвээш.

Мал чеминиң белеткелинде чедиишкинниг ажылдап турарларны база адап болур. Ылангыя Кызыл-оол Чыргалга удурткан звено, ол ышкаш № 1 хойжу бригада (бригадири Дивин Дөмүр) планныг онаалдаларын күүседир дээш чүткүлдүг ажылдап турарлар.

Сигенчилер ортузунда организастаттынган социалистиг чарыштың түңнелдерин ёзугаар олар каш удаа шаңнадып макгадып келгенер. Ооң аңгыда бода мал бригадазы (бригадири Дөвүт Бугалдай) база өскелерге үлегерлиг ажылдап турар. Чарыштың түңнелдерин он хонуктап үндүрүп, тиилекчилерин түс-түс азыйы-биле шаңнап, мактап турар бис.

Сигенчилер турлагларында стендилерни кылган, агитхуудустарны үндүрүп турар. Аъшчем хандырылгазын эки организастап тургускан.

Колдективтериниң аразында планныг онаалдаларын эки күүсетконнер база бар. Школа коллективи шупту 40 киҥи 160 тонна будук-бүрүнү совхозка белеткеп берген. Көдээ Совет, контора аппарады дээш өскедаа организациялар ук ажылга багай эвес киришкен. Ынчалза-даа масса чонну эң-не калбаа-биле хаара тудуп, мобилизастап турарывыс ам-даа сула дээрзин айтыр апаар. Сигеп белеткелинде хаара туттунган звено, бригадалардa ажылхеректерни башкарып турары ам-даа четпес. Ооң уламындан планныг онаалдаларывыс иракта чедир күүсеттинмейн турар.

Мал чеминиң белеткелиниң участок бүрүзүнге коммунистериниң, киҥи бүрүзүнүң харыысалгалыг чоруун чедип алыры кончуг чугула болуп турар-дыр.

Политмассалыг ажылды кошкатпазынче моон соңгаар-даа сагыш салыр апаар бис. Мал чеминиң белеткелинде ажылдап турарларның санын эвээжеткейн, харын улам хөй киҥнин олче мобилизастап, шалыпчы ийи айңы арткан хонуктарында бедик бүдүрүкчулуг ажылдаар сорулга бистиң мурнувуста салдынган. Белеткеттинген мал чемни ажаал шыгжаарынче киҥээнгей салыр, ооң төгчеглелин болдурбас дээш чүткүлдүг ажыллаар ужурлуг бис.

«Шын» солун «КҮШ-АЖЫЛЧЫ АЛДАРНЫҢ ТУГУН» коммунист Маажый БААДЫРНЫҢ сигенчи бригадазының чедиишкинниге алдар болдурун көдүрдү.

Эрзинде «Нарын» совхозтуң он тос кежигүннүг бо бригадазы 1200 тонна сиген белеткээр планының 950 тонназын кылып алган. Бригада кежигүннери планын шалыпчы ийи айда күүседирин шиитпирлээн ажылдан турар.

Мал чеминиң белеткекчилери! Мурнакчы коллективтен үлегер алынар!

С. САРЫГ-ООЛ.

ИДЕПКЕЙЛИГ КИРИШКЕННЕР

Бүрстрахтың ажылдакчылары дыштанар хүннерни ажыглап тургаш, «Тээли» совхозка дузалажып турганнар. Олар Суклак-Бажының Узун-Терек-Арыындан он беш тонна сигенни болгаш будун-чартык тонна будук-бүрүнү белеткээш, совхозка хүлээдип бергеннер. Ону чугаалаарга-ла белеп, а херек кырында ындыг эвес. Ынчалзажок олар организацияның онаалдазын ажыр күүседип шыдааннар.

Ук коллектив бичии. Ооң кежигүннериниң профавилел комитединиң даргазы Хертек Долчан, Сат Сарыг-оол, Ламажык Хүлер-оол, Александра Өлчей кызымак болгаш идепкейлиг ажылдааннар. Комсомолчулар Тамара Калдар-оол, Чүдүм Чечек, Любовь Доңгак база хей-аътгыын болгаш эрес-кежээнин көргүскеннер. Маңаа деминг болгаш организастыг чорук ажыдың будурукчулуңге деткимче болган.

Район төвүнде будурулге, албан организацияларындан эки ажылдаан коллективтер хөй. Ылангыя СЭКП райкому, кижи эмнелгези, райпо ажылдакчылары боттарының онаалдаларын элээп ажыр-ажыр күүсеткеннер. Көдээниң иштилериниге чылдың-на ынчаар дузалажыры күзенчиг.

С. САРЫГ-ООЛ.

ЧАЙГЫ ХҮННҮҢ ҮНЕЗИ

Чайгы хүннүң үнези бедик — ол чылды чемгерер деп чугаалап турары тавтарылга эвес болгай. Өстүрүп алдынган дүжүттү бичии-даа хорамча чокка ажаап алыр, ону кадагалалга салыр болгаш хереглекчилерге чедирер — ам кедээнин ажыл-ишчилериниң сагыш-сеткилин хаара туткан түүлдер ол-дур.

Ажыл-агыйларда тараа ажаап алыышкыны эрткен чылдаазындан элээп организастыг болгаш ооң темпилери өзүп орар. ССРЭ-ниң Төп статистика эргелининиң сөөлгү сан-медээлерин ёзугаар алырга, тараны болгаш тараа-бобы культураларны (кукуруза чокка) 84,4 миллион гектардан кескен. Ол — планның 70 хуузу-дур. Кескен шөлдериң хөй нуруузундан тарааны бастырып алган.

Сибирьниң, Казахстанның күр черлер областарының, Прибалтика республикаларының механизаторлары эрткен неделяда тараа кезилдеанге болгаш бастырылгазынга бедик будурукчулуг ажылдаан. Ниитпан-биле чуртка тараны чедп хүн дургузунда 14,4 миллион гектардан ажаагаң — мурнундагы неделядаазындан ол дыка хей-дур.

Кур черлерлиг ажыл-агыйлар күрүнеге тараны садып киришкен. Ставропольe колхозтарының болган совхозтарының үлегерии ёзугаар олар күрүне тыгжамырларынче тараа чорудар онаалдаларын дыка ажыр күүседир бодалдыглар.

Чурттуң мурнуу талазында тараазын алыр кукуруза ажаалдазы эгелээн. Кукурузалыг шөлдериң 40 хуузунуң кукурузазын ажаап алган.

Лён-долгушецтө, конопляны ажаап алыры уламчылавышаан. Хөй чылдарда үнер өзт-сигенниниң үрезин чеминиттерии бастырып ап турар.

Азербайджанның, Грузиянын, Арменияның болгаш мурнуу талакы өскедаа республикаларын нотаажылары шудургу ажылдап турар. Олар садыг черлеринче-даа, сайзырадыр ажылдаар будурулгелерже-да продукциязын дүрген чорудуп турарлар.

Чамдык областарда картофель ажаалдазынче киргеп. Бо чылын агаар-бойдус аакпыг болганындан ооң дүжүдүн өстүрүп алыры чинк эвес болган. Ынчангаш ону бүрүп ажаап ап, кадагалалга салыры чугула.

Ажыл-агыйлар кедир чылдың дүжүдүнүң дугайында база ыяк киҥээнгей салып турар. Дыка хей зопаларда күзүн чажар кулътураларны чажып тарыырының таарышкан үе-хуусаалары келген. Оларны ам безин 8,7 миллион гектарда чаштырган. Оларга минералдыг чемнигчиндилгелерии база хары утда төп турар.

Аңгыс аңдарылгалары уламчылавышаан. 15 миллион гектардан ажып турар шөлдерии аңдарган.

(СЭТА-ның корр.).

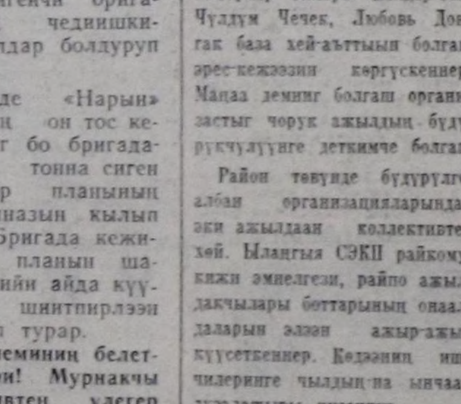

НОГАА АЖААЛДАЗЫ

Көдээ ажыл-агыйның дуржулга станциязының огородунда чаа дүжүттүң ажаалдазы эгелээн. Амданныг чаагай өгурецтериниң баштайгы дүжүдү Таңдының магазиннеринче, столоваяларынче, уруглар албан черлеринче, эмнелгелерже киргилээн. Ол ногаалларны ажаарынга Дуржулга станциязының эртем ажылдакчылары идепкейлиг киржип, ногаажыларга улуг дузаны көргүзүп турарлар.

Ажыл-агыйның дуржулгалыг ногаажызы А. В. Харловага удурткан бригадазы бо чылын күрүнеге 6 тоннаден эвээш эвес өгурецтерни, ол ышкаш хөй помидорну, напустаны, морковьту садаар сорулганы салган ажылдап турао.

ЧУРУКТАРДА: ногаажыларның күш-ажылының түңнелдери (үстүнде); өгурецтер ажаалдазы (адаанда).

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

АЖЫЛДЫ ШЫН ОРГАНИЗАСТААР

Мал чеминиң белеткелинге мурнуу зонада районнар аразының чарыжынга Тес-Хем район сөөлгү он хонукка чедир мурнакчыларның одурүүнга чоруп, СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугунуң эдилекчизин турган. Ынчалза-даа сөөлгү он хонуктуң түңнели-биле алырга, олар шалыпчы айның темпизин кудулаткан, ынчангаш Кызыл тукту мөңгүн-тайгажыларга бээр ужурга таварышкан. Чоокта чаа СЭКП Тес-Хем райкомунуң бюрозунга районда ажыл-агыйлар, бригадалар, түс-түс киҥилер аразында калбарган социалистиг чарыштың дөртку он хонуунуң түңнелин үндүрүп тура, мал чеминиң белеткелинде четпестерни партийжи, принципиалдыг ёзу-биле чугаалажып көрген.

Районнуң ажыл-ишчилерии мал чемни чогуур хуусазында бедик шынарлыг белеткээринче мобилизастаарынга организас-политиктиг ажылдарны партия райкому, улус депутаттарының район Совединиң күүсекчи комитеди багай эвес чорудуп келгеп. Ооң түңнелинде район сиген планын 40 хуу чедир күүседи берген. Аңаа немей 473 тонна будук-бүрүнү, 60 тонна витаминниг сиген далганын база белеткээн. Хирешаа-биле бурунгаар базымнар кыдынган. Ынчалза-даа эрткен чылдың бо үезиниң деминдеиге 265 тонна сигенни чедир белеткеэвээн.

Хамык үжүр түүле кандаашкының чылда эвес. Оттсигеп райониуң девискээринде таан багай эвес, мал чеминиң күзүлвырын бүрүп тургузуп ажырының аргалары бар. Районнуң чамдык ажыл-агыйларында мал чеминиң белетмедии шалыкын чорудуп турар. Чижээ, дөртку он хонуктуң түңнелин «О. Шынаа» совхоз борта үлегер-чижек көргүзгеп. СЭКП райкомунуң, районнуң күүсекчи комитединиң шилчиир Кызыл тугуи бүүрөддии-биле чаалап алган. Совхоз август 10-тан 20-ге чедир 723 тонна мал чемни белеткээн. Ол дээрге, эрткен он хонуктуң деминдеиден 85 тонна өзүлделиг болганы ол. Ниитизи-биле олар планын 66,8 хуу чедире берген.

Күш-ажылдың бедик бүдурүкчулуг чоруун ол-ла совхозтуң Санаа Суге-Маадыр удурткан механизастаттынган бригадазы көргүзүп турар. Олар 1800 тонна мал чемни белеткээш, дөртку он хонуктуң түңнели-биле ындыг бригадаларның аразында тиилекчи болган. Оон-биле чергелештир районнуң дыка хөй малчыннары хууда социалистиг хүлээлгелерии күүседип, төрээн совхозтарының экономикалын быжыглаарынга төлептиг үлүүн киргеннер. Ылангыя «Кызыгаар», «Чодураа» совхозтарның малчыннары Соян Хайың 26, Макеим Сүвандия, Иван Данзурун 20-20 тонна, «О. Шынаа» совхозтуң малчыны Бады Биче-оол 15 тонна сигенни белеткээн.

Ниитизиң малынга чем белеткели — бүгүдениң херээ. Ынчангаш районнуң партия организациязы, хөй-ниити органнары түс-түс коллективтерии, школаларны шеф ажылынче бэгай эвес организастап турарын айтыр апаар. Дыка хөй коллективтер бо чугула кампанияга идепкейлиг киржип, боттарының алган хүлээлгелерии күүседип турар. Бо бүгү чедиишкиннер бар-даа болза, районда мал чеминиң белеткели сөөлгү үеде оожумнаан. Маңаа кол-ла четпейн турар чүүл — ажылды чедир организаставаапында. Чамдык сан-фактыларын көрөели.

Районда 30 бригада, 29 звено, ооң иштинде механизастаттынган 9 бригада ажылдап турар. Бо хире күш турдала, ажылдың будурукчүү чанмыс. Ажыл-агыйлардан «Кызыгаар», «Чодураа» совхозтарның удурткучулары мал чеминиң белеткелинче эң кошкак киҥээнгей салып турар. Ажылды шын, шалып организаставаапындан бо хүнперге чедир олар планын чүгле 20,3—26,6 хуу күүседип, планны үзеринии кырында келген. Ылангыя «Кызыгаар» совхоз 4585 тонна сиген белеткээр тургаш, 931 тоннаны август 20-ге чедир кылган. Ол үеге чедир чаңгыс килограмм-даа сеглак салып албаан.

Малдың баш санын кызырбас, ооң продуктулуун улгаттырар дээш, бир-ле дугаарында, аңаа быжыг-чем суурну тургузар даарын совхозтуң тос киҥи составтыг штавы эки билир. А олар боттуг хемчеглерни чедир ап шыдавайн турар. Эрткен чылдарның түңнелдери оларны канчаш дүвүретпес деп?

Совхозтуң сиген кылыр бригадаларычдан дээреи Шара-Нуурда № 2 хойжу бригада. Ооң кежигүннери бо хүнперге чедир 120 тонна сигенни белеткээш, чартык кезиин кыштагларда чедирген. Бригадир, СЭКП райкомунуң бюро кежигүнү, коммунист Эренден Ооус-оол мынчаар чугаалаар:

— Бистиң «Кызыгаар» совхозтуң бо бригадазы 270 тонна сиген белеткээр хүлээлгелиг. Хүлээлгелерии күүседир дээш малчыннар боттары сигенни хол-биле кезии турар. Малчыннар Хады-Хөө Балчыр 11 тонна, Соян Хайың 26 тонна сигенни белеткээш, ажылын ам-даа үргүлүүлеп турар. Сиген кезер черивис ам-даа бар, ооң кырынга немей хынргыыш база кезер бис.

Совхозтуң ниити байдалы дүвүренчиг. Ооң кол бригадазы — механизастаттынган № 1 бригада Ак-Чыраадан чүгле 26 тонна сиген кескеш, буурап дүжериниң кырында келген. Бүдүн бригаданың көргүзүүү чаңгыс кадарчы Соян Хайыңның кылган сигенниден дээредевес. «Чодураа» совхоз база моон мурнунда чылдарда малга чем белеткээриниң мурнуку одурүүнга чоруп турган. Ам канчан барганы ол? Чылдагааны чаңгыс, — Ажылды организастап ыыдавайн турар. Ынчангаш дүвүренчиг байдалдан уштупар дээш бо ийи совхозтуң удуртукчулары арткан үеде-арга-курлавырларны ажыглаавайн турар.

Ш. КУУЛАР.

ИЙИ УДАА ТИИЛЕКЧИ

Август 20-ге чедир 3240 тонна сенажты Таңды районда «Россия» совхозтуң механизаторлары салган. Олар планда көрдүнген 3600 тонна сенажты сентябрь бирге чедир доозуптарын шиитпирлээш, шудургу ажылдап турарлар.

Сенаж салып ажылдап турар мурнакчылар хөй. Олардa комбайнер Б. Казаков, «Кировецтиг» Г. Ерецкин база хамаржыр. Мурнакчыларның үлегерин өске ажылчыннар өдерип турарлар.

Совхозта силос салыры база массалыг эгелээн. Август 20-те чедир 1500 тонна силос салдынган. Бо чылын белеткээр үжүрлүг 6800 тонна силостуң планын күүседип болур арга бар.

Өзт-сиген чегей үнзе-даа, механизаторлар хүнде оргумаа-биле 25—30 тонна сигенни белеткеп ап турар. Мында социалистиг чарыштың мурнуку одурүүн Сергей Биязктың звенозу эзлеп келген. Ук звено бо хүнперге чедир 1600 гектар черниң сигенин кестиргеп. Звено кежигүннериндеп Олег Чыртак, Саңчат Кадыр-оол, Валерий Сүрүн чакталдыг ажылдап турар. Мурнакчыларның ачызында «Россия» совхоз районнуң социалистиг чарыжынга ийи удаа улаштыр тиилекчи болган.

С. ОЮН.

СЭТА-НЫҢ МЕДЕГЛЕЛИ

Африка диптиң мурнуу чүгүнге байдалды чидигленгирер дээр бодунуң сарыыл чок политиказын улам ханылаттыышаан, Мурнуу-Африка республика (МАР) хамаарышпас. Африкага болгаш делегей ниитилежилгезинге база дагын чөңгээлеп үнген. МАР-ның агрессиязы Ангола Улус Республикага шуут удур угланган.

Бо чылдың август 24—25-те мурнуу-африка шериглер улуг күштери-биле Анголаның мурнуу талакы районнарынче шургуп кирген. МАР-ның талазындан дайын чорудулгаларынга ужар чүүл база идеп-кейлиг киржип турар. Анголаның тайбың чурттакчыларының аразында өлүм-чидимге таварышканнар-даа бар. Кара өжээтен ол агрессияга ангола шериглер ойтур шавышкынны берип турар.

МАР-ның бо дээрбечи үүлгединишкиннерии социал чаартылгаларның оруунда, чаа амыдыралдың тургузуушкунунда турун алган аныяк африкан күрүнелерге шаптыктаар дээр расисчи ёзу-чуруумнуң болгаш ооң артында чурар империалистиг күштериниң ораллажышкынызының чаа зереченин кылдыр көөр ужурлуг.

Ийи арыныг, хоп-шүүлчү кандыг-даа чылдактар-биле чаап-чажырар-даа дээр чүве болза, Преторияның үүлгединишкиннериниң ёзулуг алыс сорулгалары ангола улустуң революстуг чаалап алышкынарын хоралаары, ол чуртта дешшилгелиг ёзу-чуруумиу сулаадын божаңнадыры болуп турар.

Бир эвес делегей империализминиң болгаш реакциязының күштериниң талалындан боттарының агрессчи планнарынга деткиишкин болурунга бузурели чок турган болза, Преторияның чагырыкчылары дайынзырак чаа үүлгединишкин кылырын диттигип шыдавас турганы мырыңай илдең.

Найырал болгаш кады ажылдажылга дугайында көрөө ёзугаар ССРЭ-ниң холбаалы Ангола Улус Республикаже Преторияның расисчи ёзу-чуруумунуң чепсектиг халдаашкының Совет Эвилели шиитпирлиг буруу шаап, Анголабиле бодунуң эң-сеткилин катгыштырып турарын бадыткап, агрессияны доң-дораан сокса-дырын болгаш Анголаның девискээринден интервентилерииң шериглерии дораан үндүре бээрии негеп турар даарын меделээр кылыр СЭТА телээлеткен.

Партийжи амыдырал

АКТИВ ӨӨРЕДИЛГЕЗИНИҢ ҮРЕ-ТҮННЕЛДИИ ДЭЭШ

Сөөлгү чылдарда республиканың чер-черлериниң партия организацияларының активти теоретиктиг билиглер-биле чепсеглээр болгаш ажыл-чорудулганың практиказынга өөредириниң айтырыгларынче кичээнгейни улам күштелдиргеи. Партия активиниң школаларынга эрткен өөредилге чылы база-ла организастыг болгаш үре-түннелдиг доозулган. Оларның дыңнакчылары СЭКП-ниң XXVI съездизинге СЭКП ТК-ның Чикигне секретары эш Л. И. Брежневтиң кылганы СЭКП Төп Комитединиң Отчёт иletkелин болгаш съездиниң еске-даа материалдарын улуг сонуургал-биле өөренип турган. Оон-биле кады олар партия тургузуунуң, иштики партийжи ажылды партия эге организацияларынга организастаарының айтырыгларын өөренип, боттарының ажыл-чорудулгазынга ажыглаары-биле мурнакчы дружулга-биле танышканнар.

Планнаттынганың ёзугаар школаларның хөй иеруузунга 7—8 хире кичээлдерни эрттиргеи болгаш олар өөредилге программазын долузу-биле дооскулаан. Оларның ажылын партия хооркомунуң болгаш райкомнарының секретарьлары, килдистер эргелекчилери удуртуп турган болгаш кичээлдерге лекцияларны партия, совет, профвиилел органнарының шыырак билиглиг ажылдакчылары, ажыл-агыйжы удуртукчулар, лекторлар болгаш СЭКП обкомунуң харысалгалыг ажылдакчылары комчуп келгеи.

Партактив школаларынга эге организация секретарьлары, оларның оралакчылары өөренген. өөредилге программазын «Идеологтуг болгаш политика-кижизидилгелиг ажылды улам бүдүн экижидер дугайында» СЭКП ТК-ның докгаалынга дүүштүр ажылдап кылган турган болгаш өөредилге чылының ийи чартында СЭКП-ниң XXVI съездизиниң материалдарын, партийжи организацияларга болгаш идейкижизидилгелиг ажылының дружулгазың чижектерге көргүзүп турган, дыңнакчыларга од солуп кылдыр чугаалап берген.

Ооң-биле кады партия активиниң школаларының кичээлдеринге ажылды планнаарының, эге организацияларга херек эмгелелии чорударының, дадывыр төлелгезиниң дугайын иштики партийжы амыдыралга холбашкан еске-даа айтырыгларны сайгарып өөренген. Ол чорук ооң дыңнакчыларының практиктиг ажылынга улуг ужур-дузалыг болган.

Чамдыкта улуг ажыл-агыйларда партия организацияларының баазазынга кичээлдерин эрттиреринге база практикалап турар. Чижээ, Эрзинниң партактив школазының практиктиг кичээлии «Нарын» совхозунга эрттиргеи, ооң дыңнакчылары шиңа парткомуун ажылының дружулазын солушкан. Анаа олар ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезинин талазы-биле ажылдың практиказы, социалистиг чарыштың канчаар организастаанының, комсомол организациязынга партийжи удуртулганың байдалы-биле болгаш оң бирге беш чылда совхозтуң перспективтиг эгжүдезиниң айтырыглары-биле танышкан. Ооң соонда олар түе-түе болүктерге үстүн алган, партбөлүктерниң, суурда культура дээш черлериниң, хөй-шиитиг организацияларының ажылының дружулгазын солушкан.

Каа-Хемниң партия активиниң иеголазының дыңнакчылары бир кичээлге партийжи хемчеглиг кижилер-биле болгаш аныяк коммунистер-биле ажылдың дружулазын солушкан, маңаа холбаштыр СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг, «Бурен» совхозтарда парторганизациялар секретарьлары Ф. П. Толмачев, М. Х. Карбы илеткелдер кылган. Түнелиинде коммунистериниң хууда херектериниң болгаш партияга күзээн алдыкшынның дугайын бөгү удур сайгарып көөр талазы-биле штаттан дашкаар партийжи комиссияның даргазы Л. С. Камзалаков чүве чугаалээн. Оон-даа хөй чижектерни көргүзүп болур.

Эрткен өөредилге чылында партбөлүк организакчыларының школаларының ажылы база идепкейжээн. Оларның дыңнакчыларының мурнунга партия комитеттериниң секретарьлары, СЭКП райкомнарының харысалгалыг ажылдакчылары лекциялар, илеткелдер кылгылаан. Оон аңгыда кичээлдерге күш-ажылчы коллективтериниң дайынчы өзээ — партия белүктериниң ажылын организастаарының, оларның ролюн болгаш харысалгазын бедидериниң, СЭКП кежигүүнге кандидаттар база аныяк коммунистер-биле ажылдың, социалистиг чарышты организастаарының айтырыгларын сайгарып көргеннер.

Партактив школаларының өөредилгези чер-черле партия эге организацияларынга организакчы болгаш политика-кижизидилгелиг ажылды эки организастаар органы берип турар. Олар боттарының ажылын перспективтиг ёзу-биле планнап, хуралдарны солуп, кижизидикчи утка-шынарлыг эрттирип, Устав негелделериин күүседип туварының дугайында коммунистериниң дыңнадыларын алырын, олар-биле эң хүүтүүн бесеглаарын чорударын калбаа-биле практикалап турар апарган. Ол бүгүнүн түнелиинде партийжи сагыыга-чүрүм болгаш даавырган ажыл-херек дээш коммунистериниң харысалгазы улгатканын, шиитирлер күүселдези дээш контрольду күштелдиргеи, партия кежигүнериниң бедүүлгеи болган политиктиг, хөй-шиитиг идепкейи улам бедип турар.

Партияның Бай-Тайга, Таңды, Эрзин, Каа-Хем, Кызыл, Чаа-Хемчик район организацияларынга база «Тыва кобальт» комбинатка парткомга партактивтиң школаларының ажылы организастыг, бедик дециелге эрткен. Ынчаларга ооң-биле кады Тожу, Өвүр, Монгун-Тайга райониарының парторганизацияларының болгаш «Тыва даг-дүзү» түзүт эргелелиинде партком ындыг школаларның ажылын ооң мурнундагы чылдыңдан эрткен өөредилге чылында эки организастаанын демделеп чогуур.

Ооң-биле чергелештир партийжи активти билиглер-биле чепсеглээр, оларны партийжи ажылдың практиказынга өөредир бо чүгүлә ажыл-херекче чамдык партия органнары кошкак кичээнгей салганын база демделеп херек. Школаларның чамдыктарынга кичээлдер озалдап эгелээн болгаш дыңнакчылар өзээш кээр фактылар тургулаан. Ылаңгыя Кызыл хоорайга, Бии-Хемге партактив школаларының кичээлдери чүгле 3 катап эрткиээн. Барыын-Хемчикке ол школаларның дыңнакчылары кичээлдерге чамдыкта эвээш кээр турган. Ол шыкаш чамдык черлерге партболук организакчыларының өөредилгезин чогуур деңнелге чедир организаставаан, ооң ажыктыы, үре-түннелдиин ам-даа чавыс. Ындыг четпестерни ам удавас эгелээр партийжи чаа өөредилге чылында катаптавас херек.

«СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитирлериниге дүүштүр партия өөредилгезин үзам чыгай сайзыраңгайжыдар дугайында» докгаалды СЭКП Төп Комитеди чоокта чаа хүлээп алган. Чаа өөредилге чылында партия активиниң школаларының ажылын ол докгаалга дүүштүр организастаар, ооң дыңнакчыларын теоретиктиг даңы билиглер-биле чепсеглээр, партийжи ажылдың практиказын оларга өөредир дээш бүгү хемчеглерни алыры — партия комитеттериниң бир түгүл сорулгазы.

М. ООРЖАК.
СЭКП обкомуунуң партийжи-организастыг ажылдар килдизиниң инструктору.

КЫЙГЫРЫЫ—КАМНАЛГАЛЫГ АЖЫЛДААР

Грузин ССР. Тбилисиниң В. И. Ленин аттыг электровозтар тудар заводунуң партия организациязы «Ажылдаар чер бүрүзүнге камналга» деп ажеглаашкынын үндүрген.

Заводтуң чаартыкчылары болгаш чогаадыкчылары, улусчу контролёрлары болгаш прожектор үндурукчулери өнүүр болгаш кара металлдарның, чиг-эттиин, материалдарның, электри энергиязының камналгазы дээш бүгү күүжүн моолгаиниер.

Бо чылдың бүдүрүлгении чаартыкчылары чаартыкчы саналдарны шиңгээдип алганындан 1080 муңдан эвээш эвес ашканы камнап алыр соруланы салганнар.

Эрткен чылын заводка кылып чоруткан организас-техниктиг ажылдарның ачызында 777 муң киловатт-шак электри энергиязын, 660 тонна кара болгаш 29 тонна өнүт металлдарны камнап алыр арганы олар алганнар.

ЧУРУКТА: улусчу контрольболүүнүң кежигүннери — заводтуң төп лабораториязының начальниги А. Бедошвили, материалдар нормалаар бюронуң начальниги В. Иттин, инженер-конструктор Л. Хатиашвили, конструкторлар килдизиниң электрилиг машиналар бюрозунуң начальниги С. Абрамов болгаш кол металлургия килдизиниң дүнзаалаашкын бюрозунуң начальниги А. Келаурадзе оларның эзэлчеглиг рейдизинниң планын чугаалажып турары.

В. МОРГУНОВТУҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

ВОЛГОГРАД ОБЛАСТЬ. Камышинскиниң А. Н. Косыгин аттыг хөвең-саазын комбинадының будүрүлге каттыжылышкыны хонукта бир миллион погон метр пөстү будүрүп турар. Кол мергежилдиң 4396 ажычыны «Хөжудап турарлар чок ажылдаар» деп кыйгырыгның адаа-биле чарышкаш, он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын хуусаадан эрте күүседир деп хүлээнгеннер.

Будүрүлгениң ажыктыын бедидер талазы-биле хуу чогаадыкчы планныг 822 инженер-техниктиг ажылданчы ажылдап турар. Олар будүрүлгеге технологияны элээн чаартып болгаш механизациянның база автоматизациянның херексевдерин ажылдап кылып база шиңгээткеш, 700 муң рубльди камнап алыр соруланы салган.

Күш-ажылдың төлевиин бригада аргазынче киирер дээш комбинатта кол кичээнгей угланган. Амгы үеде 52 бригада чыл планын нолбрь 7-гө чедир күүседир дээш аразында чарышып турар.

ЧУРУКТА: белен пөстөрниң контролёрлары комсомолчулар Галина Малышева биле Анна Шеканова оларның белен продукциянның шынарын хынап турары.

З. КОТЛЯКОВТУҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

Анай Самбыл Улуг-Хемде «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң дружулгалыг саанчыларының бирээзи. Ол ам 18 чыл дургузунда фермада ажылдап, үргүлүг эки коргузүүлерни чедип ап турар. Мурнакчы саанчы бо хүннерде бир инектен-не 9—10 килограмм чедир сүттү саап ап турар.

ЧУРУКТА: А. Самбыл.

В. ШАЙФУЛИННИҢ фотозу.

КЫШТАГЛАРДА ЧЕДИРГЕН

Бай-Тайга районда «Бай-Тал» совхозтуң ишчилери СЭКП обкомуунуң кыйгырымын деткип, мал чемнинг белеткелинде шудургу ажылдап турар.

Совхозтуң мурнакчы малчыннары Өнер-оол Хаван-оол баштаан чеди кижи бо хүнверге чедир үжен хире тонна сигенин кескеш, кыштагларда чедирген.

Бай-Тал төдээ Советиниң күүскомуунуң даргазы Х. С. Авыр-сооллуң алды кежигүнүүт звеноузу он тонна сигенни кескеш, совхозтуң бода мал фермазында эккеп сараяттап берген. Дыштыг-Тей, Дураглыг, Шыңдазын бригадаларның хойжулары мал чемнерин четпир кылдыр белеткеп алганнар.

Бо чылын суггаттыг черлерниң сигени багай эвес үнген. Ынчангаш совхозта мал чемни белеткээрининг планын күүседип аптар арга бар.

Х. КАРА-ООЛ.

ҮЛҮҮ БАР

Шагның дөрт эргилдезинде дуруг дег бажыннарны холбиле будүрүкүн чөгүүр тудугжу кижи боорга ийикпе, ону бис «туруза үзүп, түтса мөге» дижирлеринден бирээзин кылдыр бодаан бис. Орус-оол Очутович Кужугет ындыг-ла улуг эвес дурт-сыныг, төлдеп хүлүмзүүрүг үргүлүг аршындан ыравас, хөглүг, баштак эр болган. Кижиниң мөлүзу колдуунда кылын-будүргеи ажыл үүлезин-биле хемчеттинер, илереттинер. Улуг, бичe-даа кижини ажыл-иш каастаар.

Ынчаарга Орус-оолдуң иези Тараачы Хунакайовна— Маадыр-ие. 5 ооп. 5 кыстың бөжаазы, кижизидип, оларны амыдыраддың дептем оруунче үзеп каан. Үүгларының барык шүүтүзү өскен-төрээн Бай-Тайгазында сүүт малдарның эдлери малчыннар болган. А ортуну Орус-оол эр бооп. эзеңгиден тентиннитер апарган-ла, трактор, автомашина башкарар тракторист, төлаачы, азы чырык-черге балалбас исти — хоорай-суурларны бодувүн соонга ажыктырып чөрүүр тудугжу-даа болуксаар турган. Баштай-ла Кызылдың көдээ профессионал-техниктиг училищезинге доозуп алган. Чедип алган мергежилии ёзугаар кезек ажылдаап-даа. Алызындан тудугжу болур ианг күзел чаа баскан турар боорга, пайызылал Кызылга дедир ээп келген.

Ынчан 1967 чыл. «Кызыл тудуг» эргелелиниң удуртукчулары аныяк эрни өөрүшкү-маңнайлыг хүдээп ап, бызаңчыладып каан. Соцга, хаайга, шала эштээри дээш чижектиг ажылдарны саат чокка күүседип, бо талазы-биле ажылдың дурачулгазын доочун эштерден дарый шиңгээдип ап киргеннер. Бир-үзе хоорайда туттунуп турар бажыннар түүлбү-биле бетоннан будер чүве болганда, дашчының мергежилиниң чажыттарын база чай казында бо-ла соңуургай бээр турган. Бир-ле күскээр чайын баазар аксында хөй аал ишти чурттаар ийи бажыкны. «Детский мир» магазинниң кедээр талазында 15 дугаар школаны доозуп чөрүп. Чаа Шагаан-Арыг хоорайның тудуу эгелээн деп чугаа дыңналган. Чалыы чүрек достүнер эвес, миаар хапкан. Чаа хоорайның тудуун харыылап турган кара чаңгыс 18 дугаар КМК бодунуң дашчылар бригадазынче оны чоруткан. Шүптү-ла дашчы, бызаңчы, каңпакчы, монтажник дээш мыкаш холушнак мергежилдин эдилеп-чилери болган. Ажылдың кайы-даа адырынга бот-бодуп солуп шыдаарлар. Шыдыгларның араазынга ажылдаарга берге-даа, харысалгалыг-даа болган...

Оон бээр ам таптыг-ла 6 чылдарның эртип турары бо. Уш-баажы билдинмес, ындамында туттунган каш бажыңдан будун кода-хоорай өзүп үнген. Кудумчулар көвүдээп. Тудугжу, Совет Тыванын 30 чылы. Пушкин, Набережная дээш-ле чоруптар. Эрткен чылдар иштинде ол ийи аал ишти чурттаар 23 бажыңнарны (арта чаагайжыды туттунган), ийи-ийи каът, 4 чурттазга базыңнарын, база-ла ийи каът 120 олуттуг ясли-садты, чүвүр-бажың комбинадын, «Шагонартяжстрой» трестиң администрациязының бажыңы болган өскедаа улус ажыл-агыйынга эң эргежок чүгүлә тудугларны көлдан үндүрүшкен. Ам бо хүннерде 640 өөреникчи өөренир ортумак школаның тудуун айыттынган хуусаазында ажыглалга киирер дээш кызымак ажылдап турар. Оон хамаарышкан бригадазы трестe чүгле хөй кижилии-биле эвес, а орус, тыва, хакас, украин, поляк, цыган чижектиг хөй нация чон бир демниг ажылдап турары-биле онзаланыр. Планныг онзалдазын база ай, квартал, чылдан чылче доктаамал ажыр күүседип кедгеннер. Ынчангаш ук бригада коммунистиг күш-ажылдың коллективи деп бедик атты төлептиг эдилеп чоруур. Тудуг ажызынга хөй чылдарда үре-түннелдиг ажыл-ижи, аңаа көргүскен ачы-хавыяазы дээш ооп бригадири Александр Федорович Ягодинге РСФСР-ниң алдарлыг тудугжузу деп бедик атты тывыскан.

Бригада бо удаада база бир күш-ажылчы чедишкинии чедип алган. Эрткен ай планы 123 хуу күүсеттинген. Мында бригадаяың хоочунарының бирээзи, тудугжу Орус-оол Күжүгетти киирген улуг база бар.

С. МОНГАЛ.

ШЫҢГА ХАРЫЫ

ЭКИЖЭЭН

Бо чылдың июль 29-тагы «Шын» солунга «Дарый хемчег алыр» деп материал парлаттынган. Аңаа Карл Маркс аттыг совхозтуң мал чемнинг белеткелинде четпестерни шүгүмүүзэп турган. Совхозтуң директору Ч. Монгуш, партком секретары И. Монгуш, кедээ Совет күүскомуунуң даргазы К. Дуван болгаи № 1 хойжу бригаданың бригадири К. Хуналдай редакциязга мындыг харыы чоруткан:

«Шүүгүмчүлел соонда мал чемнериниң белеткели элээн организастыг ашарган, кижи болгаш техника саны кевүдээп, чарыш улам калбарып турар, турлагларда шимелде экижээп, сигеи шөлүүнче мал көрбестээп».

МӨГЕН-БҮРЕНГЕ ЧОРААШ...

Мөген-Бүрен. Тываның бөрүнү талазында эң ырак кыдыг-кызыгаар бо будүүнүнге 1972 чылда Кызылдың көдээжыл-ажыл техникумун доосканы, ажыл-ишке баштайгы балыкчы агеезин, амы-түүда чуртталганың-даа салым-чолун шиитирлээн чыпак черим. Ажыдырал айны-биле бо бурүңдан үнеп-ле дөрт чыл болгаш бо чайын шөлүзүн аңаа арттырып, төрел чонум-биле ужуражып, кылаң-кара аргажан сугларынга эштип, арыг серилии алдарын хөрек болдур тынып, жага хандыр дыштанып алдым. Ол-ла чоруп чорумда, өртken дөрт-ле чылдың иштинде Мөген-Бүренде дыка хөй чаартылалар болгуланы көскү болду.

«Мөген-Бүрен» совхозтуң төөү Кызыл-Хая суурнуң кедээнинде кат завак кырынга, «Экран» спутниктиң телевизтеннааының чанынга, совхозтуң үндезилекчиларииың бирээзи, колхоз дарганы чораан (совхоз апаартаа директору турган), ам № 1 хойжу бригаданың бригадири, ында партия эге организациязының секретары, «Хүндүлелдиң Демдээ орденниң эдлекчизи Саая Кара-оолович Шыдырга-биле ужуражып, чугаалаштыныс. Оортан суурнуң иишти хөөири, хүрең-кызыл чудуктарбак туткулаан ак-ак крышаларлыг чаңгыс-ай төлевиелдиң чурттаага бажыннары адыш оюунда дег тода костүп туру. Саая Кара-оолович чөрге улус-даа бичедаа улус-биле дөңге чугаалажыр коичуг тундузачел кижи чүве. Бичии кадо-ла дыка хөйну чугаалай каапты:

— Партия, чалак биетиң амыдырал-чурттаавыс дээш дыка-ла сагыш салып турардыр, дүүнем. Эрткен 10-ту беш чылдың иштинде, түүгүсүүр талазы-биле чугаалаар болза, чаа школа түттүүс, ам ортумак школалыг бис. 250 олуттуг чаа Культура бажыңнга делгем экранныг кинону көрө бердиис. Чурттаага бажыңнарны ам мырыңай бо хаваа кырынче калбарып эгелээн көрбес сен бе. Оон аңгыда малчыннарда чурттаага бажыңнарын, кедээр Кара-Даг баарында кызыл-булуңнуг, чаа төлевиелдиң хөй кажаларын база кылгылаан бис. Бо бүгү түүгүе ыяжының хөй кезиин Тываның чөөн талазында Шбаайдан эккелеңнер бегин бодаарга кайы хире-дир! Оттуур мээң бегин берге бо чөрүе ак-көк оттар (газты ыяча даан) кыяа бергени оттуулар чүүлге-даа, шак-үеге-даа кымныг, жагалыг чүве-дир.

Чаныыста телевиктеннеже айытkaш:

— Бо жырыңай жагалыг ат чүве-дир. Оны ажаап-тежээп, өйлеп-тавыштырып турар кижи бөөин чок, сайгыланып чыырыпта-ла бодуу-ла ажылдай бээр. Аңаар-бөйдүс бакшырында почта чаңдыкта үүктели бээр болгай. Ам делегебе кандыг-даа болуушкуннарны ол-ла дораан көрүп, билип ап орар апарганыс. Совет эртем кайгамчык-ла сайгыран турар чүве-дир ийин. Пенсиге үнүүжеге чедир чыл четпес үе арты. Бо ыяалап келгеш, эрткен кыш дөө берге кыш көрбээн кижидир мен. Ынчырбелиг трактор бөөин үлүг харга дүже бээр, малчыннарга чедип шыдавайн турду. Мал чемнин аалдарже сертолёт-биле чедирип турдувус. Ол бээ мөген-бүренчидер дээш салыш салыышкын-дыр.

Берге кыш эртсе-даа, эрткен оюну беш чылда киитилиибиле малдың өүгдези элчок болду. Чаа-чаа коданнар немешкилээн. Дыка хөй амыдыктар мал ажылынче киирген. Оларның чижээнге Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутады Ирина Чамыйны, район Советиниң депутаттары Чамыя Өшку-Саар, Татьяна Кара-Сал, аныяк гойжулар Семён Иргит, Хөкас Иргит, Хүлбус-оол Иргит дээш ескерни-даа хижекке киирглеледи.

1976 чылда кожаныс Алтай крайдан 7 баш тас инек (жөнтүн-тайгажылар инекти ынча дээр) садып алган бис. Олар 70 баш чедир өстү. Оларның сүдүн ясли-сад, школа, столовая, садыг черлеринче киирип, чонга садып тур бис. Чаңгыс сөс-биле, совгоз күүгиеге сүттү база сатказ, дээш-ээс орулганы ап, чонга-даа ажыктыг чүүлдү кылып турар.

Бо биичии чижектерден бегин алгаш көөрге, Мөген-Бүреннин ажыдыралы шыырын сайгыран турар-дыр. Мында мөген-бүренчилерниң кызымак, бир дежиит күш-ажылын тежиин аныяы дег каттышкан. «Дамыраттар каттышкан дазай болур, тараминтар каттышкан күш болур» деп чүве ол ышкажы.

Д. МОНГУШ.

Хүннүң темазынга

КАРТОФЕЛЬДИ АЖААП АЛЫРЫНГА БЕЛЕТКЕНИР

Картофель — көдээ ажыл-агыйда эң чугула культураларның бирээзи. Гектар черден алыр чемгералге единицазының санының талазы-биле картофель кукурузадан еске бүгү тараа культураларын ажыл турар. Оон ацгыда картофель еске көдээ ажыл-агый культураларын тарыыр шелдү база үнүш-дүжүттүр болдурар.

Ынчангаш картофельдиң чаагай дүжүдүн алыр, ону бүрүн кадагалаар, хорадунуң экижидикчизин кылдыр ажыглаар төлөөде, комплекстиг хемчегларни ап чорудары эргежок чугула. Ол дээрге картофельди олуртарунга хөрээнүү белеткээри, өзүмнерни ажаап өстүрери, ону шыгжап кадагалаар черни кылыры, дүжүттү шын ажаап алыры, кадагалаары-биле урарлы-дыр.

Ам картофельди ажаап өстүрер дугайында чугаа кылыры оваадаан болбайн аан. Ынчалзажок бо чылдың четпестеринден чогуур түнелди кылыр, келир үеде оларны болдурбас дээш, чамдык чедир шиитпирлеттинмээн айтырыгларны бо чүүлге кыскаты-биле чугаалазары артык эвес деп бодай-дыр мен.

Сыпты ынчаар нестирип каапгарга, ажаап ап турар үеде картофельдин аарыгларга таварыкпырын 2—3 катап эвээжедир, ындыг болганда, кышкы үеде шыгжап кадагалаарга, оон чидирин база ол хире кызырлыр. Үрезин участоктарынга ынчаар, кылыры чаңгыс аай хемчээлдиг үрезинии алырынын, ону эки кадагалаарынын болдунар аргазын бээр. Ажаалда мурнунда сыпты нестирип каапгарга, картофельдиң биологтуг четчин быжары дүргедээр, борбаандыларның хаштында картынын быжыг, кылын болурупга идиглии бээр. Ындыг борбаандылар механизастаттынган ажаалда үезинде ийи катап эвээш кемдеп үрелир, а кадагалал үезинде ниитя чидирии 50 хуу кылырлыр.

Сыпын нестирип каапкан соонда картофельдии сыпталып өзүп үнери соксаар чорук иланган каңнаашкынның чайның соонда болгаш ашыктыг кузун борбаандыларның көвүдээрин болдурбас болгаш механизастыг ажаалдапы чинчедир. Ажаалда мурнунда сыпты кезери — паңдаашкынныг чайын оңаа таран пентерээр картофель хоралакчыларын болгаш аарыгларын узуткаарының база бир чугула аргазы.

Шыгжамырга урган картофельди үрелдирбейн кадагалаарының кол аргаларының бирээзи болза, картофель кадагалаар черни эки белеткеп алыры болур. Кадагалал черии картофель ажаап алырының будун чартык ай мурнунда белеткээн турар үжүрлүг. Аңаа хамаарыжыр чүүлдер болза шыгжамыр черии чылыглары, салыр черни септээри, ону бокгаи болгаи картофель артынчыларындан аптап арыглаары, дезинфекциялаарыпче ам-даа эгелеп кирбээн. Складтарны чугайлаар чорук арыг болурувдан аңгыда, аарыг өскүдүкчүлерииге кандыг-даа салдар чедирбес турбүүе, ону дезинфекциялаапы ылдыр санап турар таварыглалар бар. Оон-биле эптежип болбас ужурлуг.

Картофель шыгжаар черлерни мынчаар дезинфекциялаар херек:

— 1:40 хемчээлдиг формалин-биле чаштырар, а оон соонда складты ийи хонукта ыяк хаапкаш, дараазында салгынпадыр;

— чес купоросуувун 2-3 хуулут азилдирии-биле чаштырар;

— 100 грамм чес купоросуув 2 кг чүтай-биле 10 литр сутга холаап, оон-биле чугайлаар;

— үрезии картофель урар черии 2 хуулут хлорлуг чүтай-биле чаштырар.

Үстүнде түүлдер совхоз бүрүзүиле бар. Ындыг болганда, ол ажылды түгле кылыры артып турар-дыр. Картофельди ажаап алырынга чедир сиичыг хонуктар арткан. Ынчаигаш склад оран-савазыны дораан белеткээри эргежок чугула.

Н. ЩАГИН.
республиканың үнүш камгалалының станциязының коз агроному.

Башкыларның август хуралдары

КОЛ КИЧЭЭНГЕЙДЕ — ШКОЛА, КИЖИЗИДИЛГЕ

Партияның XXVI съездизинге СЭКП ТК-ның Отчёт илеткелинде онгу беш чылда улус өөредилгезиниң айтырыгларының талазы-биле партияның XXV съездизиниң шиитпирлери бүрүү-биле күүсеттингенин демдеглээн. Бүгү-ниити ынап-ла ортумак өөредилгеже шилчилгени боттандырган. Ол дээрге политика болгаш социал хөгжүлде талазы-биле канчаар-даа аажок улуг ужур-дузалыг болуп турар.

Кызылдың башкыларының август хуралынга эрткен өөредилге чылының түңнелдерин үндүрүп, тодаргай анализти хылган. Бо талазы-биле илеткелди СЭКП хооркомунуң секретары Г. Ш. Монгуш кылган.

Бистиң чуртувуска онгу беш чылдың дургузунда сес чылдың школаларын 25 млн. хире кижи дооскан, а долу ортумак эртемин 20 млн. ажыг кижи чедип алган. Бо дээрге улус өөредилгезиниң талазы-биле бүгү чурттуң чедишкини болур. Ооң иштинде Тыва АССР-ниң улус өөредилге талазы-биле сайзыралы база аажок шапкын болган. Бистиң республиканың ниити билигниң ортумак школаларынга, ооң өске-даа хевирлеринге 64128 кижи, дээди өөредилге черлеринге болгаш техникумнарга 10 муң ажыг кижи келир өөредилге чылында өөренир. Бичангаш өөредилгениң бүгү-ле хевирлерине 75 муң хире кижи, азы республиканың чурттакчыларының үштүң бир кезээ хаара туттунуп турар.

1980-1981 өөредилге чылында Кызыл хоорайның улус өөредилге органнары болгаш школаларның башкылар коллективтери СЭКП-ниң XXV, XXVI- съездилериниң шиитпирлерин, СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Ниити билиг школазының өөреникчилерининг өөредилгезин, кижизидилгезин сайзырадыр, оларны күш-ажылга белеткээрин улам эки-жидер дугайында» доктаалын амыдыралга боттандырар дээш күжениишкинниг ажылдан келген.

Эрткен өөредилге чылында сес чыл бүрүнгаар бирги класска хүлээп алганнарның ниити санындан 97,9 хуузу 8 классты доосканнар. 8 класс дооскан өөреникчилерин 9 класска хүлээп алыры чылдан чылче өзүп турар. 1981 чылда 9 класска сес класс дооскаларның 70 хуузун хүлээп алырын планнап турар.

Бүгү-ниити өөредилгезин № 1, 7, 14, 15 школалар чылдан чылче эки боттандырып келген. Өөреникчилерниң школадан үнер чоруу кызырылган. Эрткен өөредилге чылында школаларның өөредилге-материалдыг баазазы көскүү-биле быжыккан. Чаа өөредилге чылынга школаларны үлегерлиг белеткээрининг талазы-биле социалистиг чарыш чугула рольду ойнап турар. Бо талазы-биле № 4 ортумак школа үш чыл улай тиилекчи болуп келген.

Школа бүрүзүнде кабинет системазын тургускулаан болгаш бо талазы-биле № 2, 4, 14 школалар чедишкининг. 1568 олуттуг чаа школа (№ 3) ажыгларга кирип турар. Кызылдың школаларының өөреникчилериниң 80 хуузу язит чем-биле хандыртынган болгаш 659 школачы үзаткан хүннүң бөлүктеринге тургаи.

Эрткен өөредилге чылының төнүзүнде хоорайның 10 ортумак, 3 сес чыл школаларынга 8952 өөреникчи өөренип турган. Өөредилгениң шынарының болгаш ажыктыының өзүп бедээнин 8,10 класстарга чоруткан экзаменнериниң түңнелдери харечилеп турар. Школаларның ниити өөредилгезиниң хуузу 1976 чылда 99 турганыдан 1981 чылда 99,5 хуу кылдыр өскен.

Өөредилге талазы-биле бедик көргүзүгнү чамдык школалар чедип алган. Школа-интернат (директору С. Х. Ондар) — 99,7 хуу, № 7 школа (директору А. В. Голубцова) — 99,6 хуу, ынчалыг чедишкинни № 8 школа (директору Г. И. Черкашина) чедип алган. Өөредилге талазы-биле доктаамал чедишкинни № 1, 2, 14 школалар чедип ап келгеннер. Ол ышкаш № 3 школаның башкылар коллективиниң эки ажылын хуралга демдеглээн.

Эрткен өөредилге чылында хоорай школаларындан 392 доозукчудан 57 кижи чогаадыгны «4» болгаш «5» демдектерге бижээн. Бо талазы-биле башкылар № 11 школадан И. Н. Добычина, № 14 школадан Л. Ф. Хасанович, № 15 школадан Т. Л. Калитко оларның өөреникчилери быжыг биликни көргүскеннер. Ол ышкаш төөгү башкылары А. М. Леонова, В. П. Ванькова, Т. И. Чимдан дээш оон өскелер чылдан чылче доктаамал чедишкиннерин чедип ап турар. Боттарының биликни, күжүн өөредилге-кижизидилге ажылын экижидеринге бараан болдурган мурнакчы башкылар хөй: Л. Н. Демешская, З. С. Куулар, В. А. Пожидаева, Л. А. Галактионов, М. И. Маймистева, П. И. Штеповская, А. Б. Кууляр, И. Д. Шара-Хөө, М. И. Чараш-оол, Л. П. Батурина, Л. П. Дьяченко дээш оон-даа өскелер аңаа хамаарыштыр.

Чедип алган чедишкиннерибиле чергелештир хоорайның школаларының өөредилге-кижизидилге ажылында четпестер барын база илеткелге болгаш саналдарга демдеглеттингеп. Бүгү-ниити өөредилгезин боттандырары чогуур негелдеге ам-даа четпейн турар. Ооң тодаргай чижээнге 8 чыл бурунгаар бирги класска хүлээп алган өөреникчилериң 2 хуузу 8 классты дооспайн барганы болуур. Эрткен өөредилге чылында 16 кижи школалардан үнүп чоруй барган. Чамдык школаларда өөреникчилер-биле өөредилге-кижизидилге ажылдары кошкак болганыбиле багай өөренип турарларга чогуур дуза чедирбээнинден олар ийи чылчылар болуп арткан. Чамдык ийи чылчылар школадан үнүп чоруй баар таварылгалар хаая эвес. Бо талазы-биле хооркүүскомнуң улус өөредилге киллизи чогуур анализти кылыры чугула.

Эге класстарга өөреникчилерни белеткээрининг талазы-биле шынгыы четпестер бар. Языбүрү чылдагааннар-биле 1—3 класстардан 19 өөреникчи багай өөренген.

Хоорайның № 4, 11 школаларында эге класстарның өөреникчилериниң билиги дыка кошкак болуп турар. Ниитиза-биле математиканга хоорай школаларындан 64 өөреникчи багай өөренген. Оларның 50 хире хуузу 4—8 класстарда болуп турар. Бо эртемнерге № 2, 3, 11 школаларда өөреникчилериниң билиги кошкак.

Өөреникчилер ортузунга профугланыышкын талазы-биле улуг ажылдарны школа коллективтери хоорайның хөй-ниити организацияларының-биле кады чорудуп турар. Өөредилге-будүүлге комбинадының базазынга 5 чыл дургузунда 2232 өөреникчилерден 971 кижи янзы-бүрү мергежил чедип ап, квалификацияларны алганнар. Маңгыстаң хамаарыштыр школа бүрүзүнге күш-ажылдың хоочуннары болгаш специалистери-биле уштуражылгалар, будүүлгелерже экскурсиялар кээп өске-даа ажылдарны организастап келген. Чамдык албан организациялар, будүүлгелер өөреникчилерни күш-ажылга кижизидер талазы-биле школаларны шефке алган, болдунгу дет дуза чедирилгезин кылгылаан. Ынчангаш будүүлгелерге пассажирлер АТБ-зи, «Демир-бетон кылыглар» заводу, геология-шиитпирлел экспедициязы болгаш автосеп-телге заводу дээш өске-даа хөй будүүлгелер хамаарыжыр. Олар өөреникчилерни будүүлгениң технологиязынга, күш-ажылдың нарын арганыарынга өөредип, школаларга дузалап турар.

Хоорай школаларында өөреникчилериң корум-чурум кижизидилгезиниң дугайында тускай илеткелди дыпнап, оон анализинге хамаарыштыр саналл-оналдар болгулаан. Кызылдың школаларында өөредилге болгаш кижизидилге талазы-биле чедишкиннер бар-даа болза, назы четпээннер ортузунда ажылдың четпезин, оон үжүрунда өөреникчилер хөй-ниитиниң доктааттынган корум-чурумуун үрээр таварылгалар эвээжевейн турарын, ону болдурбазының дугайында кандыг хемчеглерни алырын база чугаалашкан.

А. АРАПЧОР.

КОЛ АЙТЫРЫГЛАР ДУГАЙТЫ ЧУГААЛАЖЫЛГА

СОФИЯ. (СЭТА). СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң социалистиг дем каттыштырылгазының акыдүүмә партияларының болгаш күрүнелериниң удуртукчуларыбиле Крымга чаңчылчаан ужуражышкынары — делегей амыдыралының политиктиг улуг болуушкун-дур деп, БКП ТК-ның органы «Работническо дело» солун бижээн.

Социалистиг дем каттыштырылга чурттарының төлээлек-чилериниң июль-августа Крымга дээди деңнеге эрткен чугаалажышкынарын ол солун мурнуку түүлүнге анализтеп бижээн. СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнеңиң удуртукчузу, бистиң үевистиң политиктиг шылгарапгай ажылдакчызы эш Л. И. Брежневтиң инициативазын ёзуглаар эрттиргилеп турар ол ужуражышкынар болгаш чугаалажышкынар дем каттыштырылгазының акы-дүүмә партияларының болгаш күрүнелериниң бүгү талалыг кадмажылдажылгазын болгаш хөделиишкиннериниң чаңгыс эвин бижылаарынга, делегей ареназынга дугуруштунган ниити шугумну боттандырарынга аажок улуг салыышкыны киирер.

Акы-дүүмә партияларының болгаш үре-түңнелдиг кады ажылдажылганың дамыраарының согуушкынарын бөгүн социалистиг дем каттыштырылга чурттарының амыдыралының бүгү талааларындан көрүп болур. Ол найыралдың, деминг хөделиишкинниң болгаш билчиишкинниң демдээбиле Крымга эрткен чугаалажышкынар кол айтырыглар дугайты тодаргай, ажылхерекчи болгаш ханылаттынган чугаалажылга болган, ол айтырыгларны амгы үеде маркенечи-ленинчи партиялар болгаш социализм чурттары шиитпирлеп турар. Крымга чедип алдынган дугуржуулышкынар делегейде эң шапкын хөгжүлделиг, туруштуг болгаш дешпилелиг экономиктиг күш—ЭДЧ кежигүнери чурттарының аразынга кады ажылдажылганы сайзыраңгайжыдарда, улус ажылагыйын интенсификастаарда болгаш харызааларының бүгү комплекизиниң ажыктыын остүрерде күжениишкиннерин улам ыдаң каттыштырарынга идиг берип турар.

Акы-дүүмә партияларының болгаш социалистиг күрүнелериниң удуртукчуларының ужуражышкынарын улус Ленининиң Төрээн чуртунга, коммунизм тургузукчуларының Төрээн чуртунга эрттиргилеп турарын БКП ТК-ның органы айтыкан. Ол ужуражышкынарның улус хемчээдиин СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнеңиң делегейде кол рольдуу-биле, социалистиг дем каттыштырылгазының хөгжүлдезинге, тайбың болгаш социал дешпилге дээш демисеелге Совет Эвилелиниң аажок улуг рольдуу-биле тодаргайлаттынып турар. Крым ужуражышкынарының түңнелинде социалистиг күрүнелериң даштыкы политиктиг ажыл-чорудулгазынга эргежок чугула айлаштырылганы боттандырган, ол чорук социализм чурттарының амгы үениң делегей политиказының эң нарын болган онза айыылдыг бүгү айтырыгларынга хамаарышкан тайбың инициативаларын бурунгаарладырынга идиг бэрэн чигзиниг чок.

80 чылдарга СЭКП-ниң XXVI съездизиниң көдүргени болгаш тайбыңны хандырарынче, дүшкүүрлүг чорукту чавырыдырарын уламчылаарынче, боо-чепсекти эңдере бүдүрерин болдурбазынче угланган Тайбыныың программазы бүгү талалыг деткиишкинни болгаш билиишкинни тып турар. Дүшкүүрлүг чорукту чавырыдырары Балканнарны киириштир Европаның чамдык районнарынга ядролуг чепсектери чок зоналарны тургузарынга эки баразан болур иинк.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

ПБФ-НИҢ КЫЙГЫРЫЫ

ПРАГА. (СЭТА). Ажыл чокталыр чорукка удур, ажылдаар эргени камгалаар дээш хөделиишкиннерни чаңгыс эптиг болдурарынче Профэвилелдерниң Бүгү-делегей Федерациязы (ПБФ) кыйгырган.

Ажыл чокталыышкыының болгаш кризистиң айтырыгларын шиитпирлээриниң орнунга улуг капиталдың төлээлекчилери боо-чепсекти эңдере бүдүрери улам өстүрүп турар, ол чорук нейтронныг бомбаны бүдүрер дугайында Рейганның шиитпирбиле холбаштыр онза айыылдыг будүштүг апырган деп, документиде айыткан.

Бүгү кижилерни ажыл-биле хандырары, ашты болгаш ядарал-түргелдиг чок кылыры —черле боттаныр болур боттуг херектир. Хожудангай болгаш ажыл чокталыр чорукту боттарының планныг экономиказының ачызында кезээ шагда турбас кылдыр чок кылган социалистиг чурттар — Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелинин кежигүннери ону чырыткыландыр бүүдүрөтпкен.

Тайбың дээш, чепсеглениишкинни дүжүрер дээш, ажыл чокталыышкынга удур ажылчы чоннарның демисежиң үлүүшкүнеринге ПБФ байыр чедирип, деткип турар. Будүүлгеп байлактар боо-чепсектерни эңдере бүдүрерине төтүгелеттинмейн, харын ажылчы чоннарның эргеажыктарынга таарыштыр социал-экономиктиг дешпилгеге чөп ажылаттынган туразуа дээш бүгү делегейниң ажылчы чоннары серемчилелдиг хайгаараар ужурлуг.

Ажыл чокталыышкынга удур, күш-ажылчы кижилерниң амыдыралчы эргеажыктары дээш демиселе чаңгыс эпти болгаш сырый каттыжышкынны улам калбак быжыглаарынче бүгү чурттарның ажылчы чоннарын болгаш профэвилелдерин Профэвилелдерниң Бүгү-делегей Федерациязы кыйгырып тур деп, кыйгырыгда онзалап айыткан.

А. МАЙДАНАНЫ ХОСТАЗЫН ДЭЭШ!

ЛИМА. (СЭТА). Парагвайда генерал Стресснерниң диктаторжу ёзу-чурумунуң карабажыңында хилиичектеиип чыдар Парагвайның Коммунистиг партиязының ТК-зының Бирги секретары Антонио Майданапы доп-дораан хостаарын ПКП ТК-ның Чиңгине секретары Хорхе Дель Прадо Перунуң Компартиязының өмүнээзинден вегээп.

Диктатор Стресснерниң ёзу-чурумунуң дерии аайкылаашкынынга А. Майдана база катап таварышкан-дыр деп, ол медеглээн. Парагвайның диктаторжу эрге-чагыргалары А. Майдананы кожазы чуртка— Аргентинага чажыды-биле тудуп хоругдаан болгаш «Эмбоскада» деп концлагеринче апарганнар. Парагвайның ажылчын шимчээшкининиң удуртукчуларының бирээзи Эмилион Роапы олар база шак ыяаар тудуп хоругдаан.

Хөй чылдарда качыгдалтүргелдиг таваржын келген төрээн чуртунуң хосталгазы болгаш хамаарышпас чорук дээш демисеелге бодуп бердинген парагвай улустуң эң эки оолдарының бирээзи — А. Майдананың амы-тыны шыңгы айыылга таварышкан деп, Перунуң Коммунистиг партиязының ТК-зының Чиңгине секретары Хорхе Дель Прадо демделээн. Коргуш чок маадырлыг болгаш недергей шыдамыккай революшчу А. Майдана мооң мурнунда репеслыг ёзу-чурумнуң кара-бажыңнарынга 20 чылдарның дургузында олургаан. Диктаторжу эрге-чагыргаларның аңаа хамаарыштыр дерии шаажылалдары-даа, хөй чылдарда кара-бажыңга хоругдал-даа А. Майдананың хосталгага ыяк чүткүлүн сый шаап шыдаваан.

Парагвай улустуң ханныг дайзыны генерал Стресснер бодунуң чажыт полиция агентилериниң дузазы-биле хоругдатканнарны бодунуң туразы-биле узуткаан турарын Хорхе Дель-Прадо айыткан. Хөй мун патриоттарны ол хилиичектеп олургеп. Чажыт байдалда ажылдап, демисежиң турар Парагвайның Коммунистиг партиязының кежигүнерин болгаш удуртукчуларын кедергей дерии истеп-сүүгүшкүнгерге, шаажылалдарга таварыштырып турар.

Вашингтонның талазындан бүгү талалыг деткимчеин болгаш дузаламчызыны генерал Стресснериң ара-атанаыг ёзуурумунга кергуспээн болза, Латин Американың ол чурттунга өлүрүкчү чорук шак ыяаар калбарбас турган деп, Перунуң Компартиязының ТК-зының Чиңгине секретары онзалап айыткан. Латин Америкада, ылаңгыя Парагвайда дикторжу ёзу-чурумну АКШ-тың амгы администрациязы база деткип, чонга, оон эң эки оолдар, кыстарынга удур ыдалап турар.

А. Майдананың болгаш Парагвайның ёске-даа патриоттарының амы-тынын камгалап, оларны хостаар дээш шимчээшкинни улам-на калбартырынче делегейниң дешпилелиг хөй-ниитизин Хорхе Дель Прадо кыйгырган.

АНГОЛАЖЕ АГРЕССИЯ

ЛУАНДА. (СЭТА). Расисчи Мурнуу-Африка республиканың шериг самолеттары август 23-те Порту-Алешандри районнуң болгаш Кунеже можунуң административтиг төвүн Онжива хоорайның кырынга шпиончу ужудушкуннарны кылганын Анголаның Камгалал министерствозунуң дыжнадымында айыткан. «Мираж» болгаш «Баканир» деп 6 самолеттар ол хүн Анголаның девискээринче 200 база 300 километр шургун киргеш, чурттакчылыг элээн каш черлерни бомбалаан. Мурнуу-Африка республиканың механизастаттынган ийи колонниз составтыг кургаг чер шериглери август 24-те ужар түүлге детиктиң алгаш, Шангонго болгаш Кахама районнарынче шургун киргеп. Расистерниң бирги колонназының шериглери Анголаның хосталгазының улусчу чепсектиг күштериниң кезектери-биле түлчүүшкүн кылган. Оларның ийиги колонназының шериглери чурттакчылыг Катекеро деп суурну ажелеп алган соонда Анголаның улусчу чепсектиг күштериниң кезектери-биле база тулчүүшкүнга кылган. Ол ийи районнарда кадыдошкун тулчүүшкуннарның чоруп турарының дугайын дыпнадыгда айыткан.

Серемчилелдя улам күштелдиреринче, ангола революциязының чаалап алышкынарын камгалаарынга болдунар бүгү-ле түүлдерни кылырынче чүргүүн ажылчы чоннарын Ангола Улус Республиканың Камгалал министерствозу кыйгырган.

МПЛА — Күш-ажыл партиязының даргазы, Ангола Улус Республиканың президенти Ж. Эдуарду Душ Сантуш Каттышкан Нациялар Организациязының чингине секретары Курт Вальдхаймга чагаа чоруткан болгаш Мурнуу-Африка республиканың шериг самолеттарының аъш-чем болгаш чиик үлетпүрүнүң төптеринең биржээн-дир.

ЧУРУКТА: австрали найысылалдың кудумчуларынга.

АДН—СЭТА-ның фотозу.

ПОРТУГАЛИЯДА

ЛИССАБОН. СЭТА-ның корреспондентизи С. Стародельскийниң дамчыткаы болза: Чаа премьер-министрни томуйлар соруга-биле чурттуң политиктиг кол-кол партиялары-биле сүмележилгелерин Португалияның президентизи генерал А. Рамалько Эанеш дооскан. «Демократтыг эвилелдежилге» дээр чагырыкчы коалициянның иштинге чидиг чорудээлерин болгаш дешпилгелиг күштериниң талазындан удурланыышкынның өскенинин түңнелинде кан недели мурнуу чарыында халажып үнген Ф. Пинту Бальсемау (СДП-ниң даргазы) база катап чазактың баштыны болур.

Республиканың президентизи-биле ужурашканының соонда Португал компартиязының делегациязының баштыы, ПКП ТК-ның Политкомиссиязының кежигүнү К. Кошта мооң мурнундагы-даа чазак ышкаш, чаа-даа чазак чурттуң мурнунда турар нарын сорудгаларны шиитпирлеп чыдыыс даарии онзалап демделээн. Чазактың ажылчорудулгазы социал месилдежиишкиннерниң үлаи чидиглендиреринге, калбак улус массаларының таарымнас тоорууун өзеринге, боттарының өөредилгезин камгалаар дээш ажылчы чоннарның демисежиң күштелдиреринге өскерлиш чок чедирс бээр деп, ол айыткан. Бо тайарылгада туруп турар кризисти ажып эртериниң эң ыяш оруу парламентиге соңгулдаларны хуусаа бетинде эрттирери болгаш чөен үзелдиг күштериниң баазазының ёзуудуг демократтыг чазакты тургузары болур кылдыр ПКП сэнап турар деп, Н. Кошта медеглээн.

Португал демократтыг шимчээшкил төлөлекчиэи А. Гальордаштың бодалы-биле, «демократтыг эвилелдежилгениң» база бир чазаан тургузары тур шиитпир болур. Ынчангаш Португал демократтыг шимчээшкин базазы коммунистер ышкаш, хуусаа бетиниң соңгулдаларын эртирер дээш санаддан турар.

Оппозициянның база бир өске партиязы — Социалистиг партия чаа чазакты дыка шүүмүлекчи ёзу-биле көрүп турарын чарлаан. Социалистер парламентиге чазак программазынга удур бадылаарлар.

Португалияның чайгы каникулда турар Республика хуралы чазак программалын чугаалажыры-биле онза сессиязынга чыгдыр.

ЧӨҢГЭЭЛИГ ҮҮЛГЕДИИШКИННЕР

АДДИС-АБЕБА. (СЭТА). Ливияның эриктериндең ырак эвес аваар деликоптер ол чурттуң самолеттарынче америк шериг самолеттарның халдааны — АКШ-тың чалааның талазындан өжегерээн кылган өчүк-чөңгө болган. Африканың Чаңгыс эвининг организациязы ол акциязын шыгыы бурүү шаптыышаан. Ливияның улусунга болган чаваанга удур дайзынарак өжээген кампаниязын соксадырын, АКШ-тың база Африкадыг аразынга харылзаалар таарымча чок салдарлыг болуп чыдыын дээш.

Африканың чаңгыс эвининг организациязы бодунуң кежигүннериниң чаңгыынче-даа халдаашкыннарын херекте албайн барып шыдаавас болгаш империализм кажан кара түрээнгө аажылап турган үелер шагда-ла эрте бергенин Рейганның чаваанга салындырып турар.

КУВЕЙТ. (СЭТА). Ливияның самолеттарынче АКШ-тың шериг самолеттарының халдаашкынын Перси мугулдурунда араб күрүнелериниң коды ажылдажылга чөвүлелиниң чингине секретары А. Бишара политиктиг агрессидыр деп адаан. Америк шериг самолеттарының дээрбечи халдаашкынын ол организациянның кежигүннери бүгү алды чурттар ыяшлыг бурүү шапкан. Ливияның күрүнелериниң чоогунда делай шериглериниң өөредилгезин чорудуп турарын ол күрүнелер вала бурүү шапкан.

ФАМ ВАН ДОНГТУҢ ИНТЕРВЬЮЗУ

ХАНОЙ. (СЭТА). Вьетнам Социалистиг Республиканың кыыгаарынга дүшкүүрлүг байдалды тургузарын үргүлүлеп келген кыдат гегемонистериҢ дайзынарак чимзеиишкиннеринге шиитпирлиг ойтур шавыышкынын вьетнам улус таварыштырып турар деп, ВКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, Вьетнам Социалистиг Республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Фам Ван Донг медеглээн.

Пекинниң амгы удуртулгазы кара сагыштыг экелекти сорулга-биле Индий-Кытаттың чурттарынга хамаарыштыр өөзөтен политиканы чорудуп турар деп, Франс Пресс агентилелдиң корреспондентизиниго интервьюзунга ол чугаалаан. Кампучиягa удур кыдат чагырыкчыларының чимзеиишкиннерин эймыдыг ол углаыышкынның тудуш кезии болуп турар. Чаа амыдыралды тургузуун турар маадырлыг кампучи улус-биле эп-сеткил каттыштырылгазын илергейлеишаан, хамаарышпас чорук болгаш бүрүн эрге дээш оон чөптүг демиселиг деткип тургар бис деп, Фам Ван Донг демделээн.

Вьетнам Социалистиг Республиканың чазаа оон-биле чергелештир бодунуң тайбыңга чыяк политиказын чайгылыш чок чоруттушаан. Кыдатбиле харылзааларны чогумчалыг болдурарынче доктаамал чүткүл турар. Ийи чурттарның аразында бар маргылдаалыг бүгү айтырыглар чүгле, тайбың арга-биле шиитпирлеттинген турар ужурлуг деп, ол онзадап айыткан.

Чурттуң иштинги айтырыгларынга Фам Ван Донг база доктааган болгаш ВСР-ниң чазаа амгы үеде кедээ ажылагыйы, чиик үлетшүрүү, аар индустрияның эң чугула адырларын хөгжүдеринче күжениишкиннерин угландырып турарын чугаалаан. Вьетнамның мурнуу районнары арбын бойдус байлактарлыг болгаш бүрүн эрге дээш оон чөптүг демиселиг деткип тургарыбүүг. Ынчангаш ол районнар республиканың улус ажыл-агыйын хөгжүдеринге улуг рольду ойнаар ужурлуг.

Хөй чылдарның дургузунда үргүлчүлээн дайзыныыг сөөлүнде Вьетнамга социалистиг тургузуушкун элээп каш бергелерге таваржын келген болгаш хөй түүлдерни чурт бодунуң төөгүзүнде бирле дугаар ыяшлыг туруп турар. Ынчалзаажок Совет Эвилелиниң болгаш социализмниң өскедээ чурттарының байлак дуржулгазынга, оларның бүгү талалыг деткимчеинге болгаш дузаламчызынга даянган вьетнам улус бүүдүлдиг бурунгаарлап бар чоруур деп, ВСР-ниң чазаанның баштыны медеглээн.

САЛЬВАДОРДА БАЙДАЛ

САН-ХОСЕ. (СЭТА). Сан-Сальвадордан 30 километр ырак Гуасапаның районунга сөөлгү үш хүнниң дургузунда болган тулчуушкуннарның үезинде америк «Чөвүлекчилерге» командылаткан хунта шериглери 10 кижизин өлүрткен болгаш 30 ажыг солдаттарын база офицерлерин балыглаткан. Хунтаның шериглеринден хөй санныг боочепсекти Сальвадорнуң патриоттарының хупаан алганын Фарабундо Марти аттыг Национал хосталга фронтузунуң командылалының дыңнадымында айыткан.

Америк будүүлгениң реактивтиг самолеттарын болгаш вертолеттарын хунта шериглери партизаннарга болгаш тайбың чурттакчыларга удур аазылган турар.

Патриоттарның контрольдан турары Морасан департаментизинче шаажылакчы шериглерни дерии хунтаның чорутканын фронтунуң дыңнадымында демделээн. АКШтың планнарынга дүүштүр Гондурастың реаксыыг генералдары дерии хунтага дузалап, партизаннарга удур шаажылакчы үүлгедиглерге база киржип турар. Сан-Фернандода (Сальвадор) Гондурас армиязының полковниги Феррара Суасо баштаан штаб болгаш гондурас шериглер чедип келген.

Сальвадорда шериг хунтазының чонга удур үүлгедиглери сөөлгү үеде улам күштедген. Барыын үелдиг олүрүкчү организациялар хунта шериглеринге дузалажып, дешпилгелиг кижилерни кам-хайыра чокка узуткан турар. Чижээ, сөөлгү үш хүннерде безин Санта-Ана хоорайга безин олар 31 патриоттарны ярлаттыыг баа-биле олүргеш, бажы чок мага-боттарын орукка оштапканнар.

Делегейниң найысылалдарында, хоорайларында

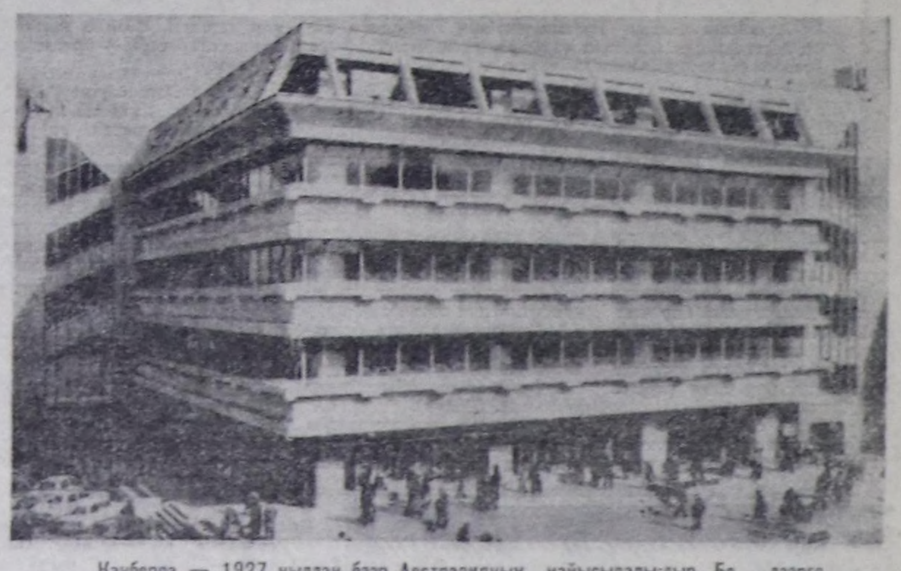

Канберра — 1927 чылдан бээр Австралияның найысылалы-дыр. Бо дээрге чурттуң аъш-чем болгаш чиик үлетпүрүнүң төптеринең биржээн-дир.

ЧУРУКТА: австрали найысылалдың кудумчуларынга.

АДН—СЭТА-ның фотозу.

Чаа өөредилге чылынга уткуштур

БАШТАЙГЫ КИЧЭЭЛДЕР БҮДҮҮЗҮНДЕ

ЧЫРГАЛАНДЫ ортумак школазы. Очур-Хөө Сагдыевнаның төрээн школазы. Мында өөренип турган, бо школага башкылап ажылдап келген. 1965 чыл. Ынчан бир-ле дугаар эге класстарга ажылдап эгелээн. Оон бээр он алды чыл эрткен. Ам он чеди дугаар өөредилге чылы эгелеп турар. Чаңгыс-ла школага ол хире ур ажылдааны башкынын бодунга хөлчок таарымчалыг болбайн аан. Коллективтиг карааига көзүлдүр-ле бут кырынга туруп, башкы ажылынын харысалгалыг берге чымыжынче шыминыга берген. Бүтүү назынында эге класстарга ажылдап келген, РСФСР-ниң школаларының алдарлыг башкызы Адыяа Бадыргыевна Маскыр ышкаш ооң дагдыкчылары боон кады ажылдап турганнар кайы хөй. Тыва АССР-ниң школаларының алдарлыг башкылары Седенбаа Сандыковна Тараачы, Делгермаа Чоодуевна Кочага база Нимак Иргитович Тараачы бо школага ажылдап, Очур-Хөө Сагдыевнага байлак арга-дуржулгазын дамчыттыннар.

Үш-ле хонгаш, школаларга чаа өөредилге чылының башгайы коңгазы уругларны класстарже чалаптар. Башкыта-даа, өөреникчиге-даа өөредилге деп харысалгалыг ажыл эгелээр. О. С. Эртинеин үшкү классчылары башкызы-биле ужуражылганы четтикпейн манап турарлар. Ынчангаш, делегейиндея чаа, солун түүлдерни башкызының дузазы-биле хөйнү билип алырлар. Бир эвес ол солун, бедик деңнелге, чогаадыкчы ёзу-биле эртер болза, кичээл бүрүү-ле амыдыралдың бир кезии болур. Ынангыя эге классчыларга ол кайы хире салдарлыгыл, хеизиг бичезинде эки, багай, улуг, биче, изиг, соок деп бнлиглерден эгелээш, номчуурун, бижинри, математика талазы-биле билиглер, бойдус талазы-биле таныжылгалар черле кайызын ол дээр.

Уруглар тус-тус эртемнериниң эге үндезиннерин шингээдип албышаан, келир үениң төлептиг хамаатылары болуп хевирлеттинип кижизиттинерлер. Чоғум-на башкы кижиниң маңаа ролю кайы хире улугул дээрзинден бүтүү түүлдер хамааржыр-дыр. Чараш ажы-чанның, хүндүлээлел, кежээ чоруктуу үндезиннери ынчан салдынар. Уругнуң кижизидилгези ооң төрүттүнериниң биле кады өг-бүлезинге, уруглар ясли-садынга эгелээр. Ынчалза-даа школаның, башкының ролю бо бүтүү-биле чергелештир улуг харысалгалыг. Шак ындыг бодал-биле Очур-Хөө Сагдыевна Эртине бо удаада база-ла чаа өөредилге чылын эгелеп турар. Чоокта чаа-ла ооң-биле ужуражып чугаалажыр аргалыг болган мен. Өөредилге, кижизидилге дугайында ол хөй-ле солун түүлдерни чугаалап олурду. Чаа өөредилге чылы дээрге-ле, чаа сагыш човаашкыннар, чаа сорулгалар-биле башкы кижиниң ажылын тодарадып турар дээрзин кижи улам ханы билип алыр.

Үшкү классчылар-биле ажылдап кириптеринге башкы ыяк белеткенип алган. Чаа түүлдү эгелээрде, ооң мурнунда чүү чедип алган болдур, анаа ыяп-ла даяныр апаарын башкы эки билип, шынап-ла шак ынчаар ажылдап турар кижи. Белеткел класындан эгелээш, амгы үшкү класы-биле ам дөрт дугаар чыл улаштыр ажылдап турар. Эрткен өөредилге чылын ооң ийиги класы эки дооскан. Класста багай өөредилгелиг-лер чок, уругларның бежен хуузу 4—5 демдектерге өөренип турар.

Он бирги беш чылдың эгези Очур-Хөө Сагдыевнага онзагай болган. Партияның XXVI съездизи болуп эрткен. Улуг Төрээн чуртувустуң хөгжүлдезининң чаа сорулгалары тодараттынган. Ленин, партия, Төрээн чурт дугайында бичиилерниң мооң мурнунда класстарга-ла чедип алган билиглерин улам ханылаткан. Коммунистер деп кымнарыл ол деп билигни уругларга таныштырары-биле башкызы «Чодураа» совхозтуң хоочунарын, коммунистерни чалап экжелген. Шак ындыг макталдыг, кежээ кижилер олардың төрээн совхозунда база бар деп чүвени билип алганнар. Куш-ажыл кижини каастаар, ол — алдар, хүндүнүң үндезини деп билиг база катап бадыткаттынган.

КЛАССТАН дашкаар кижизидилге ажылынга бо башкының ажыглап турар материалдары байлак, хөй түүлдерни ол боду чыып ап чоруур. Демдеглелдер кыдыраштарыла хөй. Утрениктер, чыштарның планнары, уругларга өөреднр ырлар, шүлүктер, солуннардан чыгган материалдар. Ол бүтүнү чылдан чылче чаартып, немелделерни киирип ап турар.

Төрээн чурт чүден эгелээнил деп теманы Очур-Хөө Сагдыевна бүтүү-ле өөредилге-кижизидилге ажылынга ажыглап, ону класстан классче улам ханыладып бар чыдар. «Тыва — бистиң төрээн крайывыс» деп теманы бойдузу, агаары, эрткен төөгүзүнден эгелээш, ийиги класска экономика, культуразынга чедир таныштырган. Бо ажылга таарымчалыг, чедимнир аргаларны башкы ажыглап чаңчыгып калган. Ам үшкү классчылар улуг Төрээн чуртувустуң чүрээ — Москва-биле, эвилелдешкен республикалар-биле таныжар. Тайбың, найырал темазын база-ла ооң эртпес.

ССРЭ Конституциязы, хоойлу-дүрүм, хүлээлгелер, эргелер дугайын база хире-чергези-биле уругларга өөредип, ону билип алырынга башкы дузалап турар.

Үшкү классчылар бо чылдың нолбрь айда пионерге киреринге белеткенип турарлар. Аныяк ленинчилер деп бедик атты чедип алыр төлээде, кончуг эки өөренир, үлегер-чижектиг болуруи бичии кижилер ханызы-биле билип алыр ужурлуг. бо талазыбиле класстан дашкаар кижизидилге ажылынга хөй-ле түүлдерни кылырын башкы планнап алган. Ат-сураглыг чогаалчы, партия, күрүне ажылдакчызы Салчак Токаның дугайында уругларга таныштырар. Бо чылдың декабрьда ол сезен харлаар. Чыргаланды школазының үшкү классчылары Тока аттыг отряд деп атты чедип алыр дээш башкызының удуртулгазы-биле ажылды чорудуп, шагда-ла белеткенип эгелээннер.

Он бирги беш чылдың башгайы чылы О. С. Эртинеге онзагай болган деп үстүнде демдеглээн болгай бис. Ол шынап-ла ындыг болган. Башкы ажылынга хөй чылларда ачы-хавыязы дээш ол «Куш-ажылчы шылгарал дээш» деп медаль-биле шаңнаткан. Чоокта чаа районнуң башкыларының август төвүлел хуралынга ажыл-ижинге бердингеи мурнакчы башкыта ук шаңналды тывыскан. Эш-өөрү аңаа чылыы-биле байыр чедирип, чагагай күзээшкиннерни бараалгатканнар.

Б. ДИРЧИН.

Бистиң калбак-делгем Төрээн чуртувустуң кайыдаа булунундан Москвага аалдап келген түрүстер-даа, анаа чорумал кижилер-даа найысылалбиле таныжылгазын Кремльден эгелээр.

Москваның Кремли — совет кижи бүрүзүнге, бөмбүрзектиң бурунгаар депшилгелиг кижи бүрүзүнге ыдыктыг чер-дир.

Совет эрге-чагырганың тургустунганының баштайгы чылындан бээр Кремль чурттуң ниитилел-политиктиг амыдырылының кол төвү апарган. Делегей пролетариадының баштынчызы В. И. Ленининиң чурттап база ажылдап турган бажыңын, ооң кабинединиң болгаш квартиразын келген кижилер улуг сеткил хайыышкынныг көөр.

Москва Кремли москвачыларны болгаш айыл-ыладың аалчыларын бодуңуң национал байлаа, чараш скульптуразы, мерген кылыгларыбиле кайгадыр. Ол орус архитектураның онзагай тураскаалы болуп арткан. Кремльдиң «Хаан-конга», «Хаан-пушка» дээн ышкаш сураглыг тудуглары бурунгу орус төөгүнүң эң-не солун арнын келгеннерге ажыдып берип турар.

ЧУРУКТАРДА: Кремльдиң «Хаан-коңгазы», **(солагай талазында);** ССРЭ-нин Дээди Советиниң Президиумунуң бажыны болгаш Спасск башнязы **(оң талазында).**

В. ЯЦИННЫҢ фотолары.

СЭТА-ның фотохрониказы.

МОСКВА КРЕМЛИ БО-ДУР

АЖЫЛДАВЫШААН, ДЫШТАНМЫШААН...

Чүрттүң аңгы-аңгы хоорайларындан келген студент тудугжу 14 отрядтар Улуг-Хем районунуң тулугларында ажылдап чайлаан. Оларның бежи шалыпчы тудуг Чаа Шагаан-Арыгның тулугларында боттарының эвээш эвес улугхуузун киирип, соруккур ажылдап турар. Бо чылын ол отрядтар ниитизи-биле 1068 мүң рүбльдиң капитал салыышкынныарын шингээдип алыр кераалыг. Бир эвес «Шагонартыжстрой» трестиң удуртукчулары студентилериниң тудугжу отрядтарын хүлээп алырынга ыяк белеткеңгеш, ажылбиле чогуур ёй-шаанда хандырган турган болза, дыка хөй түңге ажылдарны кылып болур турган.

Чаа Шагаан-Арыгның чугула тудугларының бирээзи район котёльнаязында «Сырань», «Аэлита», «Найырал» отрядтарның ажылы шуудаан. Удавас бир ай ажыг болган ажыглалга кирер 324 өөреникчи өөренир школа тудугунда Күйбышевтиң ужар чүүл институдунуң «Аида» тудугжу отряды шалыпчы ажылдыг. Волжанина аттыг Күйбышевтиң планнаашкын институдунуң студентилери эмнелге комплексинде багай эвес ажылдан турарлар.

Студентилер районнуң болгаш хоорайның хөй-ниити ажылдарынга база идепкейлиг киржин турарлар. Эрткен дыштанныр хүннерде беш отряд мал чеми белеткээринге кирешкен. Олар ол хүн 15 тонна будук-бүрүнү белеткээн болгаш ам-даа 30 ажыг тонна будук-бүрүнү дыштанып хүннерде белеткээрин хүлээнген.

Ол отрядтарның хайынчылары Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилерин, уруглар садиктерин, школаларны шефке алган. Уруглар садтарын, школаларны сеңтээринге студентилер идепкейлиг киржин, стендилерин белеткеп бергеннер. Бичии чаштарга дузалажырынга, ыланғыя «Сырань» тудугжу отрядтың хайынчылары идепкейлиг киржин, тывынгыр шалыпчыгын коргускеннер. Отряд бүрүү берге кижизидилгелиг уругларны боттарынга бижыглаан. Оларның кижизидилгезинге улуг салдарны чедирери-биле эвээш эвес ажылдарны кылганнар.

Августа олар районнуң зона аайы-биле фестивалынга киришкеннер. Анаа эң эки агитбригада дээш конкурсту эрттирген. Ол конкурска тиилекчи болган агитбригада Кызылга республиканың зона аайы-биле фестивалынга киржир эргени чаалап алган. Ол хүн студентилер боттарының күжү-биле бөлүүн деривлег стадионну ажыглалга киирген. Ол дээрге школачыларга оларның белээ болур. Отряттарның хайынчылары идепкейлиг киржин, тывынгыр шалыпчыгын коргускеннер. Отряд бүрүү берге кижизидилгелиг уругларны боттарынга бижыглаан. Оларның кижизидилгезинге улуг салдарны чедирери-биле эвээш эвес ажылдарны кылганнар.

Августа олар районнуң зона аайы-биле фестивалынга киришкеннер. Анаа эң эки агитбригада дээш конкурсту эрттирген. Ол конкурска тиилекчи болган агитбригада Кызылга республиканың зона аайы-биле фестивалынга киржир эргени чаалап алган. Ол хүн студентилер боттарының күжү-биле бөлүүн деривлег стадионну ажыглалга киирген. Ол дээрге школачыларга оларның белээ болур. Отряттарның хайынчылары идепкейлиг киржин, стендилерин белеткеп бергеннер. Бичии чаштарга дузалажырынга, ыланғыя «Сырань» тудугжу отрядтың хайынчылары идепкейлиг киржин, тывынгыр шалыпчыгын коргускеннер. Отряд бүрүү берге кижизидилгелиг уругларны боттарынга бижыглаан. Оларның кижизидилгезинге улуг салдарны чедирери-биле эвээш эвес ажылдарны кылганнар.

Августа олар районнуң зона аайы-биле фестивалынга киришкеннер. Анаа эң эки агитбригада дээш конкурсту эрттирген. Ол конкурска тиилекчи болган агитбригада Кызылга республиканың зона аайы-биле фестивалынга киржир эргени чаалап алган. Ол хүн студентилер боттарының күжү-биле бөлүүн деривлег стадионну ажыглалга киирген. Ол дээрге школачыларга оларның белээ болур. Отряттарның хайынчылары идепкейлиг киржин, стендилерин белеткеп бергеннер. Бичии чаштарга дузалажырынга, ыланғыя «Сырань» тудугжу отрядтың хайынчылары идепкейлиг киржин, тывынгыр шалыпчыгын коргускеннер. Отряд бүрүү берге кижизидилгелиг уругларны боттарынга бижыглаан. Оларның кижизидилгезинге улуг салдарны чедирери-биле эвээш эвес ажылдарны кылганнар.

Августа олар районнуң зона аайы-биле фестивалынга киришкеннер. Анаа эң эки агитбригада дээш конкурсту эрттирген. Ол конкурска тиилекчи болган агитбригада Кызылга республиканың зона аайы-биле фестивалынга киржир эргени чаалап алган. Ол хүн студентилер боттарының күжү-биле бөлүүн деривлег стадионну ажыглалга киирген. Ол дээрге школачыларга оларның белээ болур. Отряттарның хайынчылары идепкейлиг киржин, стендилерин белеткеп бергеннер. Бичии чаштарга дузалажырынга, ыланғыя «Сырань» тудугжу отрядтың хайынчылары идепкейлиг киржин, тывынгыр шалыпчыгын коргускеннер. Отряд бүрүү берге кижизидилгелиг уругларны боттарынга бижыглаан. Оларның кижизидилгезинге улуг салдарны чедирери-биле эвээш эвес ажылдарны кылганнар.

Августа олар районнуң зона аайы-биле фестивалынга киришкеннер. Анаа эң эки агитбригада дээш конкурсту эрттирген. Ол конкурска тиилекчи болган агитбригада Кызылга республиканың зона аайы-биле фестивалынга киржир эргени чаалап алган. Ол хүн студентилер боттарының күжү-биле бөлүүн деривлег стадионну ажыглалга киирген. Ол дээрге школачыларга оларның белээ болур. Отряттарның хайынчылары идепкейлиг киржин, стендилерин белеткеп бергеннер. Бичии чаштарга дузалажырынга, ыланғыя «Сырань» тудугжу отрядтың хайынчылары идепкейлиг киржин, тывынгыр шалыпчыгын коргускеннер. Отряд бүрүү берге кижизидилгелиг уругларны боттарынга бижыглаан. Оларның кижизидилгезинге улуг салдарны чедирери-биле эвээш эвес ажылдарны кылганнар.

Августа олар районнуң зона аайы-биле фестивалынга киришкеннер. Анаа эң эки агитбригада дээш конкурсту эрттирген. Ол конкурска тиилекчи болган агитбригада Кызылга республиканың зона аайы-биле фестивалынга киржир эргени чаалап алган. Ол хүн студентилер боттарының күжү-биле бөлүүн деривлег стадионну ажыглалга киирген. Ол дээрге школачыларга оларның белээ болур. Отряттарның хайынчылары идепкейлиг киржин, стендилерин белеткеп бергеннер. Бичии чаштарга дузалажырынга, ыланғыя «Сырань» тудугжу отрядтың хайынчылары идепкейлиг киржин, тывынгыр шалыпчыгын коргускеннер. Отряд бүрүү берге кижизидилгелиг уругларны боттарынга бижыглаан. Оларның кижизидилгезинге улуг салдарны чедирери-биле эвээш эвес ажылдарны кылганнар.

Августа олар районнуң зона аайы-биле фестивалынга киришкеннер. Анаа эң эки агитбригада дээш конкурсту эрттирген. Ол конкурска тиилекчи болган агитбригада Кызылга республиканың зона аайы-биле фестивалынга киржир эргени чаалап алган. Ол хүн студентилер боттарының күжү-биле бөлүүн деривлег стадионну ажыглалга киирген. Ол дээрге школачыларга оларның белээ болур. Отряттарның хайынчылары идепкейлиг киржин, стендилерин белеткеп бергеннер. Бичии чаштарга дузалажырынга, ыланғыя «Сырань» тудугжу отрядтың хайынчылары идепкейлиг киржин, тывынгыр шалыпчыгын коргускеннер. Отряд бүрүү берге кижизидилгелиг уругларны боттарынга бижыглаан. Оларның кижизидилгезинге улуг салдарны чедирери-биле эвээш эвес ажылдарны кылганнар.

телевидение

АВГУСТ 28-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги суза шимчээшкин. 9.05 — «Эң-не улуг эртемниг койгун». Мультфильм. 9.20 — «Хуу айтырыг талазы-биле элээн каш интервью». Уранчечен фильм. 10.50 — «Комсомзитор А. Касьянов». Фильм-концерт. 11.40 — Медээлер. 11.45 — 14.15 — Чаңсар. 14.15 — Медээлер. 14.35 — «Дилээшкиннің кызыгаары». Документалдыг телефильм. 15.25 — «Шыдыраа школаазы». «Шыдыраа овааддайы дээш демисее». 1-ги дамчыдылга. 15.55 — «Москва болгаш москвачылар». 16.25 — «Ыдыктыг дулгуур». Фильм-концерт. 16.55 — «Орлёнок» телестудиязының аныяк корреспондентилериниң Рязань областыг «Светлый путь» колхозтуң даргазы А. И. Акимовбиле ужуражылгазы. 17.35 — Баяшистер оркестриниң концерти. Горькийден дамчыдылга. 18.00 — Дээди өөредилге черлеринге болгаш техникумнарга чаа өөредилге чылының эгелээринге. СССР-ниң дээди. тускай өөредилге министерстви В. П. Елютинниң чугаазы.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — 18.45 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Кижи болгаш хоойлу». 19.30 — «Тайгыр чер-дир, оваарымчалыг». Уран-чечен телефильм. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35 — «Чеве, кыстар!» Москва областының колхозтарының болгаш совхозтарының ажылдакчыларының конкурузу. 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00—23.30 — Болейболга делегей маргылдаазы. Түнеш болуктуң ооңу. Эр улус. Ритадан дамчыдылга.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Уругларга фильм. «Электроникаңың ужуралдары». 3-ку сериазы. — «Ыт эдертпеп оол». 13.05 — Волганың Күрүнеңи орус улустуң хөйүүн ырызының концерти. 13.50 — «Кайгамчыктыг маадырлыг чоруктар», «Ам база кады бис». Мультфильмнер. 14.20 — «Ильинский Зоценко дугайында». Фильм-концерт. 15.25 — «Тозан алды дугаар час». Документалдыг фильм. 15.55 — 17.00 — Чаңсар.

КЫЗЫЛДАН

17.00 — «Ёрт айыылының дугаймында чурттакчылар үүнү билзе чогуурул». Документалдыг фильм. 17.20 — «Римдиңи деп адыгжыгаш». Оваарактар фильми. 18.00 — Тыва филармонияның артизи Сат Дамба-Доржу ырлаар. 18.30—18.45 — Телемедээлер. 18.45 — «Мал чеми белеткелиниң хүн демдегелеи». 18.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

19.00 — В. Заболотный дошкулуур ойнаар. Харьковтан дамчыдылга. 19.10 — «Кино аян-чоруктар клуву». 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!» «Петя болгаш Кызыл бортчүтеш». Мультфильм. 20.15 — Концерт. 20.50 — «Санаашкын-даа, күзел-даа». Эртем-таймылдырлыг фильм. 21.00 — «Yes». Информастыг программа. 21.35 — 00.00 — «Маңнашкын». Уран-чечен телефильм. 1-ги, 2-ги сериялары.

Чемпионнар Канадаже чорупканнар

Делегейниң болгаш Европаның чемпионнары — ССРЭ-ниң шилиндек командазының хоккейжилери средада, август 26-да, Соңгу Америкаже чорупканнар. Олар аңаа сентябрь 1-ден 13-ке чедир «Канаданың кубогу» дээш ийиги ужуражылгага киржирлер.

— Бо маргылдаага киржир ужурлуг түрэкн 34 кандидатның 24-үн шилип алган бис — деп, ССРЭ-ниң шилиндек командазының улуг тренери В. Тихонов СЭТА-ның корреспондентизинге чугаалаан.— Олар дээрге, Москвадың клубугарының (ЦСКА-ның, «Спартактың», «Динамонуң») хоккейжилери болгаш Горькийниң «Динамозунуң» ойнакчылары-дыр. Вратарьлар: Третьяк биле Мышкин, курлаевыр — Тыжных (ол Москвага артар); камгалакчылар: Касатонов — Фетисов, Васильев—П. Гимаев, Биллялетдинов — Первухин, Бабинов — Зубков; халдакчылар: Макаров —Ларионов— Крутов, Шалимов— Шепелев — Капустин, Мальцев — В. Голиков—Дроздецкий, Хомутов — Жлуктов — Скворцов олар. Ол ышкаш команда-биле кады курлаевырда халдакчы Светлов ужупкан.

Август 29-та Эдмонтонга Канаданың шилиндек командазы-биле белеткел ужуражылганы эрттирер бис, а ооң соонда «Канаданың кубогу» дээш маргылдаага киржип эгелээр бис.

— Бо маргылдааны чугула, делегей ужур-дузалыг ужуражылга деп коруп турар бис—деп, ол улаччылаан.— Бөмбүрзектиң барык бүгү шыырак дээн хоккейжилериниң киржир маргылдаазынга атты сыкпас дээш ойнаар бис. Ооң аңгыда «Канаданың кубогу» дээш маргылдаа апрельде Финляндияга болур делегей болгаш Европа чемпионадынга шыңгыы белеткелшиес болур. Ынчангаш, шилиндек команданың составынга элээн каш аныяк, перспективтиг ойнакчыларны шилип алганывыс таварылга эвес.

Август 26-да Канадаже аътканан бистиң хоккейжилеривистен Швецияга болган делегей болгаш Европа чемпионадынга алдын медальды он тос кижи чаалап алган.

Ларионов, Зубков болгаш Гимаев олар Петровту, Лебедевти болгаш Макаровту солаакнар. Олардан тос кижи беш чыл мурнукда «Канаданың кубогу» дээш баштайгы маргылдаага киришкеннер. Оларга Третьяк, Васильев, Биллялетдинов, Бабинов, Капустин, Сальцев, Шалимов, Жлуктов болгаш Скворцов олар хамааржыр.

«Канаданың кубогу» маргылдааның расписаниезин база катап сагындыраал: Сентябрь 1-де — ССРЭ—ЧССР (Виннипегеге), Канада—Финляндия болгаш Швеция — АКШ (Эдмонтонга); сентябрь 3-те — ССРЭ—Швеция (Виннипегеге), ЧССР — Финляндия болгаш Канада — АКШ (Эдмонтонга); сентябрь 5-те— ССРЭ — АКШ (Эдмонтонга), Канада — ЧССР болгаш Швеция — Финляндия (Виннипегеге); сентябрь 7-де —ССРЭ—Финляндия (Виннипегеге), Канада — Швеция болгаш АКШ — ЧССР (Монреальга); сентябрь 9-та — ССРЭ — Канада болгаш Финляндия — АКШ (Монреальга), Швеция — ЧССР (Квебек-Ситиге) болур.

Сентябрь 11-де Монреальга болгаш Квебек-Ситиге чартык финал, а сентябрь 13-те — Монреальга түңнел оюннар болур. Бирги дээскиндиргинің соонда арткан дөрт эң шилиндек команда чартык финалга киржир. Ооң соонда бирги команда дөртküүлү-биле, ийиги— үшкүүлү-биле ужуражыр. Чартык финал болгаш түңнел оюннар тиилелеге чедир уламчылар. Хайым болган таварылгада сан киргизеге чедир немелде үени аңгылаар.

(СЭТА).

Төрээн Тываның делгемнеринде

«Заря» деп теплоходка Ырбан суурдан бадыш ордум.

Төрээн Тывам чараш-каазың, Төттүнмес хөй байлактарың «Заря» деп теплоходтан Ыпчан ылап көрүп чордум.

Енпейже — Улуг-Хемче Эзеңи алган харан турар Дыттар, пөштер бистиң база Дыка-ла үр кайгаан ышкаш.

Арылар халдаашкыны

Барыын Кениняның арылары эң-не шог деп санадыы турар. Бо бүгүнү Какамега хоорайның чурттакчылары бүзүрээнер. Хоорайның бир районунуң амыдыралын өөр улүмал арылар долузу-биле будалдырган. Ынаңгыя ол кавыпын чоогунда почта салбырынче ол арылар улуг халдаашкын кылган. Салбырының ажылдакчылары ажылчын олуттарындан деңнп, чаштынар чер дилээр ужурта таварышканнар.

Почта баарлының хөй кижилериг шолуу санныг минутада курулган калган. Кедерээн оор арыларны үүле-түс черниң өрт командазы ооскургаткан. Арылар халдаашкынындан качыдаан элээн каш кижини эмнелгеге дораан чедирген. Качыдаанларның аразында Кениняның медээлер агентилелиниң корреспондентиин база бар болган.

Аагар

Бөгүн республикага шөкар булуттаар, чагбас. Барыын чүкче угланыышкынныг хаттың дүргени секундада 5—10 метр чедер. Агаарның температуразы 10—15 градус чылыг болур.

Кызылга эдир булуттаар, чагбас. Хаттың күжү кошкак. Агаарның температуразы 8—10 градус чылыг.

Редактор В. С. ШАРАВИН

КИНО

АВГУСТ 28-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Шуптузуп бодувуска» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40 (узаткан), 21.10 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Кара дагаа азы чер адаанның чурттакчылары» 10.00, «Силерниң дүжүцерге-даа кирбээн боор» 16.50, 18.50 (узаткан), 21.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Туманныгда ийи узун медээ» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Киночыныды 10.00, «Оолдарны кыстар чалап тур» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

ӨӨРЕНИРИН КҮЗЭЭННЕРГЕ

Алтайныя болгаш Красноярскиниң медицина институттарының белеткел салбырычга киреринге күзээн аныяк оолдарга болгаш кыстарга!

Ортумак эртемниг ажылчыннарны, колхозчуларны, ССРЭ-ниң чепсектиг Күштеривинден халашкан шеригнерин, ол ышкаш аарыг кижилерин хайгаарааар ажылга турган медицинаның биче ажылдакчылары — санитаркаларны белеткел салбырынга хүлээп алыр. Анаа киреринге күзээн аныяк ажылчыннар болгаш колхозчулар бир чылдан эвээш эвес, а биче медицина ажылдакчылары — ийи чыл стажтыг болур ужурлуг. Ооң сөөлгү бир чылы үзүктел чок болза эки.

Белеткел салбырынче шилилгени үлетпүр будүрүлгелериниң, тудугларның, транспорттуң болгаш харылзаалгын, совхозтарның, эмнелге албан черлериниң удуртукчулары, шериг кезектериниң командылал черлери кылыр болгаш чорудар. Оон аңгыда партия, комсомол болгаш профсоюлел организацияларыбаза чоруткан бижикти бээр.

Белеткел салбырынче киреринге күзээнер дараазында документилерни эккээр:

1. Ректорнуң адынга билдиришкин (доктаатгынган хевир ёзугаар).

2. Ортумак эртем дугайында документ. (Бодув).

3. Ажылдап турар черинден характеристика. (Анаа будүрүлгениң удуртукчузу, местком даргазы, ВЛКСМ комитединиң секретары — үш кижи ат салыр).

4. 286 майык ёзугаар эмчи шынызылгазы, кадыынын дугайында терапевтиң, хирургтун, невропатологтун, кулак, боостаа эмчизинин, каран эмчизиниң (карааның чедерчегезин айытпышаан, флюрографин болгаш рентген эртер) түңелдери. Медицина институдунга өөренип шыдаар дугайында кол эмчиниң түңелдери.

5. Бөрт чокка тырттыргап, 3×4 см хемчээлдиг дөрт фото-чурук.

6. Чоруткан бижикти тускай хоолгага доддурар болгаш будүрүлгениң удуртукчузу ат салыр. Анаа штамп болгаш төгөрик таңма база херек.

7. Күш-ажыл дептериниң хоолгазынга түгле будүрүлгениң удуртукчузу ат салыр, төгөрик таңмазын базар. «Амгы үеде ажылдап турар» деп бижиир.

Паспортун, шериг биледин, бижиткен херечилелиң, комсомол болгаш профвилел билеттерин боду беседа үезинде эккээр.

Документилерни дараазында-ла адреске хүлээп алыр: Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу, 10. Республиканың Кадык камгалал министерствозу, кадр киллизи.

* * *

Тудуг мастерлериниң республика школазы

1981—1982 өөредилге чылында сургуулдар хүлээп ап турар.

Мастер-тудугжуларны школа белеткээр.

17 харлап өрү назылыг, 7-8 класстан куду эвес билиглиг, совхозтарның тудуг организацияларының болгаш өскедаа организацияларның чорукаңы бижиктиг эр, херээжен хамаатыларны, бодунуң үзели-биле-даа келгеннерни школа хүлээп алыр.

Школага киреринин экзаменнери чокка керер.

Сургуулдар айда 14 рубльдиң стипендиязын алыр, общежитие болгаш оруң-дежек херекселдери-биле хандырер.

Өөренир хуусаазы — 1 чыл. Киичээлдер октябрь 1-ден эгелээр.

Автобиографиязын, характеристиказын, билиниң дугайында документизин, кадыының дугайында справказын кошкан билдиришкинни дараазында адресче чорудар:

668510. Туран хоорай. Дружба кудумчузу, 13. Тудуг мастерлериниң школазы. Директорга.

* * *

«Тываторгсэргелелдиг» автомобиль школазы 3-ку класстың чолаачыларын белеткээр курстарга өөренирин күзээнерни чалап тур. Курсантыларны совхозтар боттарының күсели-биле чорудуп болур, боттары хандыруунуң өөренирин күзээнерни база хүлээп алыр. Курстар Чадаанда, Минусинскиде, Ак-Довуракта, Кызылда ажылдап турар.

Кызылга кичээлдер сентябрь 1-де тыва дылга эгелээр.

ӨСКЕ АДРЕСТЕР: Чадаанда Лихачёв кудумчузунда, № 6, кв. 2, Минусинскиде — Кравченко кудумчузу, № 48. Ак-Довуракты автошколазы, Кызылда— Шевченко 113 «а».

Редакциянның адреси: Кызыл Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң ораалакчыларының 2-35-24, 2-31-75 харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, пропаганда киллизиниң 2-31-75, культура киллизиниң 2-23-54, кедээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, үлегжур киллизиниң 2-31-75, чагаа киллизиниң 2-41-27 информация киллизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейи барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17866. Чагыг № 1816.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1)

ТС—00878

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 202 (11700) | 1981 чылдың август 30, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттингеш | Өртээ 2 коп.

ДООЗУКЧУЛАРНЫ — ПРОФТЕХУЧИЛИЩЕЛЕРЖЕ

Улус ажыл-агыйын бедик мергежилдиг ажылчын кадрлар-биле хандырарының үндезин баазазы профессионал-техниктиг өөредилге черлери болуп турар. Он бирги беш чылда бистиң чүртүвуска улус өөредилгезиниң улам ыңайгы хөгжүлдезин улус ажыл-агыйынга четчир санныг специалистерни болгаш мергежилдиг ажылчын кадрларны белеткеп үндүрери-биле ханы холбаштырып турар. Ажылчын мергежилдерни чедип алырының эң-не чогумчалыг аргазы аныяк өскении профтехучилищелерге өөредири болуп турар. Кандыг-бир ажылга киреринин мурнунда шак ындыг тускай белеткелди эрткен оолдар, кыстарга каяа-даа ажылдаарынга орук ажык, күш-ажылчы коллективтерге турумчуп, амыдыралчы оруун шын шилип алырлар.

Бистиң чүртүвүстә ажылчын ангының ат-алдары эң-не бедик. Ажылчын ангының аныяк салгалының профессионал белеткели улам экижип олурарын партияның XXVI съездизинге Отчёт илеткелге эш Л. И. Брежневтиң онзалап демдеглээни-даа таварылга эвес. Оңгу беш чылда бистиң республиканың улус ажыл-агыйынга 11,4 муң мергежилдиг кадрларны белеткеп үндүргеш. Оларның бүдүн чартык муң хирези ортумак эртемнии чедип алган. Өөредилге черлериниң баазалары быжыглып, эки дериттинген кабинеттер, мастерскаялар, лабораториялар немежип эң чаа дерилгелер-биле хандырттыныш турар.

Республиканың профтехучилищелери база-бүдүрүлгелер-биле харылзаачы элээн быжыглаан, өөредилге-кижизидилге ажылын тускай өөредилге-методика кабинеди башкарган. Сургуулдарның эстетиктиг, күш-дамыр кижизидилгезинче оңза кичээнгей салдынган. Бот-тывынгыр уран чүүлдү сургуулдар ортузунга калбаа-биле шептеридип, мөрнын болгаш танцының ансамбли тургустунган, спортчу секциялар, техниктиг чогаадылганың бөлүмнери организастаттынган, сургуулдар чаңаа боттарының күзел-чүткүлүнүң аайы-биле кирип ап болурлар. Чамдык мергежилдер аайы-биле өөредилгеин спортчу угланыышкын-биле чорудары база көрдүргеп. Спорттуң кандыг-бир хевириинге мергежилди бедидериге ол база онзагай үжүр-дүзээлиг.

Бистиң республиканың экономиказы шапкын темпилиг хөгжүп турар. Ынчангаш улус ажыл-агыйынга мергежилдиг кадрлар белеткели эң чугула айтырыгларның бирээзи болуп артпышаан. Кызылдың № 1, Балгазының № 2 профтехучилищелери механизаторларны белеткеп турар. «Тыва даг-дүү» комбинатка мергежилдиг ажылчын кадрларга Ак-Довуракның № 3 ПТУ-зу, тудугга ажылдаар мергежилдиг кадрларны Кызылдың № 4, Чадаананың № 6 училищелери белеткээр.

Тудугга ажылдаар мергежилдиг кадрларның ылаңгыя районнарга чедишпейн турарын барымдаалаан, Ак-Тургуда чаа профтехучилищени ажыдып турар. Аңаа «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынга ажылдаар кадрларны белеткээр. Ол ышкаш Чаа Шагаан-Арыгга ажылчынар белеткээр техниктиг училищени чаа өөредилге чылындан эгелеп ажылдар. Бүдүрүлгеге ажылдавышаан турган, ажылчын кадрларның квалификациязын бедидерибиле Хову-Аксыда «Тыва кобальт» комбинаттың, Элегес-Аксының хана болгаш керамиктиг материаллар заводунуң баазазынга кежээки (сөдчеглиг) профтехучилищелер бо хүнерде ажыттынар.

Профтехучилищелерге өөренип чогуур сургуулдарны четчелээр айтырыг чыл санында-ла болур-чогуур-биле шиитпирлеттинмейн келген. Оон бир чылдагааны школачылар ортузунга профугланыышкын айтырыын эки шиитпирлевейн келгенинде. Училищелериниң материалдыг баазаларын быжыглаары база-ла кошкак болуп келген. База-бүдүрүлгелер бо айтырыгны багай шиитпирлеп келген. Бо хүнерге чедир республиканың ортумак профтехучилищелериниде четчелээшкин чүгле чартык хуу чедип турары байдалдың дүвүренчиин көргүзүп турар.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинин, Чырыышкын министерствозунуң болгаш профтехөөредилге эргелелиниң тускай айтыышкыныл ёзугаар училищелерни четчелээриниң хуусааларын райкүүскомнарга, улус өөредилге киллистеринге, бааза-бүдүрүлгелерге болгаш профтехучилищелерге дараскан турбуже, оон күүселдези оожум темпилиг шиитпирлеттинип ажыл-херек кырынга боттанмайн турар. Ниитн билиг школаларының доозукчуларын профтехучилищелерге өөредип чорудар талазы-биле планнарын республиканың чаңгыс-даа району бо хүннерге чедир күүсетпээн. Сес болгаш он класс доосканнарны училищелер хүлээп ап турар. Бижыг сагылга-чурумнуг, эки өөредилгелиг, мергежилдиг ажылчын болурунга бижыг бүзүреллиг оолдар, кыстарны училищелерге хүлээп ап турар. Ол ышкаш Совет Армиянын хүрээлеңинден халашканнарны база оларның күзел-чүткүлүн барымдаалап өөредилге черлериниге хүлээп алыр.

Кым болурул, кандыг мергежилди шилип алырыл деп айтырыгны үзе шиитпирлеп алыры аныяк-өскенге ындыг-ла белен эвес болуру чугаажок. Маңаа улуг кижилериниң — башкыларның, ада-иелериниң арга-сүмези онза рольдуг. Кижи бүрүзүнүң күзел-сонуургалын олар эки билир. Бүдүрүлгелер болгаш ажыл-агыйлар, тус-тус черлерде улус депутаттарының Советтери профтехучилищелерже сургуулдар өөредип чорудар айтырыгны шиитпирлээринге тодаргай үлүг-хуузун киирери чугула. Бо айтырыгны бичии-даа озал чокка дүрген шиитпирлээри негеттинип турар.

СЭКП-НИҢ XXVI СЪЕЗДИЗИНИҢ ШИИТПИРЛЕРИН — АМЫДЫРАЛГА!

БҮДҮРҮМЧЕЛИГ АЖЫЛДАП ТУРГАШ...

Коммунистиг партия болган Совет чазак көлөө ажыл-агыйны, оон иштинде мал ажылын сайзыраңгайжыдырыңче доктаачал кичөңейии салып келген. СЭКП-ниң XXVI съездизинге Отчет илеткелинге СЭКП ТК-ныг Чиргизиг секретары эш Л. И. Брежнев көдээде мал ажылы бо хүнерде шалыпчы фронт деп демдеглээн. Аңаа харыы кылдыр районуң ажыл-ишчилери оң бирги беш чылдың баштайгы чылының бирги чартыында күргенеге эът, дүк, сүт садар планын ажыр күүсеткен. Эрткен чылдың ол үеэниге дениээрге эът бүдүрери 42 хуу, ону садары 25,4 хуу, дүк бүдүрери 55, садары 24,3 хуу, а сүт садары 3,7 хуу өскен. Оон уламындан биетиң район малдан алыр продукция бүдүрерин бала ону күргенеге садарыр көндүтсении-биле барыын зонада районнардан типлекти болган, СЭКП Тыва обкомунуң, Министрлер Чөвүлелиниң, профобличөвүлелдиң болган ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан.

Оңгу беш чылда районуң партия, совет болгаш ажылагый органнары малга быжыг чем баазазын тургузар талазы-биле эвээш эвес ажылдарны кылып чорукган. Тарылга шөлүүн структуразын хандыр өөренип көрүп, мал чемин көвүдедип, оон иштинде хөй чылдыг меде шөлүн уламаттыргаң болган мал чемин культураларны чүгле сүгтаттыг черге тараанының түнелиинде, тоскы беш чылга дениээрге, оңгу беш чылда мал чемининг белеткели 2,5 катап, хөй чылдыг сигеп 1,9 катап өскеп. Тоскы беш чылда хөй чылдыг сигенин дүжүүн бир гектардан-на он чеди центнерни ап турган болза, оңгу беш чылда ол сан 21 четкен. Ам сорулга — оң бирги беш чылда оон-даа көвүдедири болуур.

Сүгтаттыг черни шын ажыглап, ылаңгыя меде шөлүн чоорту улгаттырып, оон ап-ротехниктиг негелделеринии сагыыр талазы-биле «Барлык» совхозтуң паптюмну, директизы тодаргай ажылды чорупкан. Ынчангаш сөөлгү чылдарда ук совхоз сигеп ылаңгыя үрелүчү шүүседип келген болгаш эрткен чылдың кышкы дылгазы болгаш «Хемчиктиң сылдызы» солун хүн бүрү чыдыыл турар. Социалистиг тарыыты бригада, звеноларда 3—7, районда 10 хонуктан түүнеп турар.

Бо хүнерде районда мал чемининг белеткели багай эвес: 5870 т. сигең, 190 т. витаминниг далган, 1370 т. бүдүк-бүрүү белеткеттинген болган 1190 т. сеңааж салдыган. Районнуң ажыл-агыйларындан мал чеми белеткелинче «Хемчик», «Дон-Терезин», «Барлык» совхозтар организастыг киргеп. «Хемчик» совхоз бо хүнерде 4900 т. сигең белеткээр планын 4500 т. чедиргеп. «Барлык» 6000 т. планын 2980 т. чедиргеп, а «Дон-Терезин» 2050 т. сигеннеп 761 т. чедиргеп. Районда механизастаттынган тос бригадалардан дээре коргузугну «Барлык» совхозтуң Аксы-Барлык салбырында К. Саая удурткан бригадазы алган.

Районуң агитколлубригадалары, көжер кино, библиотека, автолавка, кижи эмчилери бригада төнтерии эргип, чедип турар.

Мал чеми белеткелиниг район товуңун болган Ак-Довурак хоорайның будүргелге, албан организация чеделе-чилелдиг кижилер, ткачи Ульянгыя районуң хереглекчилеп шнатпелери, ыяш ажыгагый чеми районуң тудуг эргелели, «Тыва даг-дүү» комбинат, АТС планын ажыр сүүседип турар.

Келир кыштан шиитиниг малын хүр ажырар дээш мал чеми белеткелиниң ажылынче бүгү күштү мобилизастаар ажыл районда бо хүнерде соксаш дивейн турар.

Ц. ОЧУР.

СЭКП Барыын-Хемчик район комунуң пропаганда болган агитация килзининиң эргелекчизи.

КАМНАЛГА — КӨЛ АЙТЫРЫГ

«Экономика камналгалыг болур» деп дозуң бүгү чүртта калбарган. Оңу амыдыралга боттандырар талазы-биле ажылдар Улуг-Хем районда база чорун тудар.

Камналга дугайында айтырыгны чоокта чаа «Найырал» совхозтуң чолаачылары боттарының бир бүдүргүзе хуралыга чугаазлашкан. Олар аңаа машина-техниканың эдилелиңде болгаш кадагалалында четпестерин демдеглээшпер. Дыка хөй чолаачылар машиназының техниктиг ажаалдазыл чөгүүр үезинде кылбас, чорун чорзанда машиназын кам-хайыра чок, оон кедерезе болунуп чорун кылыр, машинаны эдирип бешкарар, ынчап чораан озал-оңдакка таваржыр чоруктар дугайында шыгыы чугаа болган.

Чолаачы Михаил Будун аварня кылаш, машиназын үрээн. Үрелген машинаны бодунуң күзели-биле чеди ховук дургузунда ажыглалга киирерин, машинаның халас турган үезин чолаачының бодунаан телеттирерин хурал шиитпирлээн. Чолаачылар Константин Опуд, Николай Сагаалдай, Додур-оол Чамырын оларның хевээ сайгарып көргеш, тургустка чогуур хемчет көргүскеп. Машиназы-биле хуу херек кылыр, кыпар-чаар, материаллар камнавас, машина-трактор мастерскаазының чанында машинаның хондурбас болган хөй-ниитиниң корум-чурумун үрээр чамдык чолаачыларны эң-хуу судунче шилчиткеп.

Л. ШУУРУКУ.

КАРА-ХААК: НОГААЛАР БАР, АЖААЛДАЗЫ...

Күс — черниң кежиин четтирер, чер ажылының ажылдакчыларының ажылының түңелиин көөр үе. Бо үе— кижи бүрүзүнге өөрүпчүг байырлал. Ынчалзадаа погаа өстүрериниг тускайлаттынган «Кара-Хаак» совхозта ол арай-за ындыг эвес, «Шын» солуниун болган улуспу контрольдуң каттышкан рейд бригадазы ол дугайын эрткен четверг хүнүнде илереткеп.

Паромга кээрвиске, ол-бо таледа машиналар эмгежок болду: хуу-даа, албан черлеринии-даа бар. А паромда доктааттынган чаңчыл — бир дугаырында чиик машиналарны кежирер. Ындыг болганда ногаа чүдүрген машина шак-үсни аңаа чидирип турар. Ногаа чүдүрген машиналарны бир дугаарында кежирер талазыбиле хемчегпи совхозтуң удурткучулары алыр ужурлуг.

Оон ыңай паром бедик, ковүрүү чавыс болганындан аар чүктүг машина аңаа сирленноор болгаш шелеңээр. Помидорларның чуурлур чери база ол хире. Паром-биле суур аразының оруу база багай кидирээштиг. Көвүрүг аксында дензи чок болганындан ногаа чүдүрген машина ол багай оруктан суур четкеш, дедир зэр. Ынчангаш оруктуң дарый дескилээри чугула. Ногаа шөлүүле оруктарны сут алганындан машиналар мунгашталып турар.

Июнь айда дүшкеп долупуп болгаш кандаашкынның ужуктары турза-даа, погааның дүжүүдү багай эвес болгаш. Баш удур кылган саналгалардан алгаш көөрге, гектардан 170 центнер капустаны, 80 центнер помидорну болгаш барык-ла ол хире огурецти ажаап ап болур. Оң дугайын ногаажылар боттары-даа, совхозтуң кол агроному Михаил Петров-даа чугаалап, саламсалам ногааларны көргүүндаа турду. А чугаа ногааның ажаап алышкынынче шалчий бээрге, оларның өөрүшкүзү дорааи-на өөкүп калды. Чүге дээрге чүгле эрткен чылын бээнин чүс ажыг тонна погааның чамдыызы сыпка, чамдыызы оваага чыда үрелип калган. А бо чылын ол чаржычыг каражадан чайлаарының аргазы бергеден келген: кижи болгаш техника чедишпес.

«Кара-Хаак» совхозка дузалчедирер хүлээлгелиг 29 организацин бар. Оларның аразында министерстволар, автобазалар, эргелелдер, өөредилге черлери чижектиг улуг коллективтер хөй. Ынчалзадаа олар-биле совхозтуң харылзаазы кошкак.

— Мээң ве-бүле звеномда беш кижи бис. Дөрт гектар огурец ажаап чайладывыс. Бо даназыда кирген хөй организацинлардан чүгле орук-ажыл дыл эргелели чартык гектар черниң бок үнүжүн чулчуп берди. Бүгү ажаалданы бежээлээн-не кылып келдивис— дээш, Монгуш Соскур даназыын биске көргүстү. Кызыл хоорайның болгаш районуң од хөй организацияларындан четверте, райкүүском биле районуң культура калдзининиң 40 хире кижизи келгел. Оң-ла. Чаъс чаттанывадан дүүн соонда ажылдаваан. Шефчилер погаа шөлүүге орайтан чедип, эрте чаңчыл турар.

Рейд

— Бо ийи-үш хонук мурнунда ажааган шөл-дүр, бөгүн база катап ажаап тур бис, огурештериң быжыганы ол хире дүрген-дир. Ам бо шөлдүң огурезии ийи-үш хонгаш катап-ла ажаар бис. Ындыг болганда кижи хөй херек, погааны чүгле ажаар эвес, ону ылгаар, савалаар болгаш чүдүрер улус база херек — деп, звеночу Соскур дүвүрелбиле чугаалады.

Бо хүнерде погаажылардың дүвүреес аргазы чок. Чүге дээрге, бирээде, чамдык погаалариың ажаар үези эртип турар. Чижелээрге, капусталар чарлып, огуреттер сарғарып турар апарган. Сыпта-даа, овааларда-даа ажаар ийи эртикеп погаа хөй болгу Ийинде, дүне соогу аажок апарган, докаат болуру магат чок.

Погааны ажаап-даа, өстүрүп-даа турары ковчуг оожум. Оваалап каан погаа чурт-кымыскаякка, довурак-доозунга, чаашкынга алзып турар. Ындыг турбуже, понедельникте чаңгыс-даа машина келбээн. Черле ынчаш, совхозту транспорт-биле хандырар керээлиг организациялар-биле харылзаа кошкак, ол организацияларның төлээлери келбестээн. Садыг министерствозундан бир кижи келзе-даа, дораан дедир чаңыпкан. Оон удамыштан чогуур документилер долдуртунмайн турар. Чүдүрүп чоруткан чүс ажыг тонна погаадан, чүгле 4,5 тоннанын ийи-ле квитанциязын дениичи Мария Караванцева биске көргүстү, оон өске бижиттинген квитанция чок.

Рейд кежигүннери погаа шөлүүге чорун турда, дерт машина чорупкан, беш машина чүдүрүнүп турган. Эң-не хөй машина келген хүн ол. Машина хөй болурга-да, эки ышкаш, ынчалза-даа чамдыкта ийи-үш-даа машина чүүк чок зэр ужурга база таварыжып турар. Оон чылдагааны база-ла кижи күжүнүң чедишпезинде.

— Эртен тос шакта-ла погаа шөлүүге чедип келдим. Кижи эвээш болгаш, машиналы хүнзедир дүүлүвүс. Хүндө ийи катап бээр черле келдиимес-тир — дээш, № 14 механизация эргелелиниң чолаачызы Владимир Вовшинко инирттинеп, бергенде шөлдеп чорутту.

База бир элдептиг чүве — погаа чүдүрүп алыр дээш келген чолаачылар чамдык погааларны албастаалтың турун бээрп. Ылаңгыя помидор сөөртүксээр кижи ховар. Оңу садыг организацияларга база алмыкавас — даалаар. Бис аңаа турувуста, кол агроном райпо талээзин помидор ал деп чадаштыг.

— Чамдык организациялар шуут сөөртүп чедирип бээрге бээнин албастай бээр. Өстүрери база берге, өстүрүп аарга база берге культура-дмр нийин бо. Ам кайчап-чоок моон адырлыг алыр улус ийик бис, соок база дүжүп келди—деп, погаажылар мунгаран турду. Черниң кежиин четтирер үе Кара-Хаактың погаажыларында чүге өөрүнчүг эвелел?

Рейд бригадазының кежигүннери:

С. МОНГУШ — погаажы.

К. МОНГУШ — райониуң улусчу контроль комитединиң даргазы.

А. МОНГУШ — кедээ ажыгагый продуктуларын садарының болгаш шыпарының талазы-биле күрүне инспектору.

К. ЧООДУ. — «Шынның корреспондениии.

Тувинский ... институт ... библиотека им. А. С. Пушкина

Бөгүн — Шахтёрнуң хүнү

КАЗАХ ССР. «Карагаида хөмүр-даш» каттыжышкынында Октябрьниң 60 чылы аттыг шахтаның дагжылары он бирги беш чылдың бирги чылында улуг чеднишкинниг ажылдап турарлар. Чыл эгезинден бээр олар 713 муи тонна хөмүр-даштыг казып тыпканнар. Оон иштинден 43 муң тоннаны планнан ажыр бергеннер.

Шахтаның коллективи — оңгу беш чылда Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжының типлекчизи болган. Ол будүргелге күш-ажылдың мурнакчы методтарын калбаа-биле ажыглап турар. Техника ажыглалы база эки. Айда бир ажылчынга хамаарыштыр күш-ажылдың будүргекчүлүү 92 тонна болуп турар.

ЧУРУКТА: шахтаның мурнакчы дагжылары (солагай таладан) М. Костюков, Б. Карымов, Ш. Ауханиев, С. Оспанов, Г. Петряков, Н. Гельф, Ф. Базуладинов болгаш Р. Хисматуллин оларга Караганда хоорайда шефтеп турар школазының пионерлери байыр чедирип турлар.

В. ПЕТУХОВТУҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

АМДЫГААШТАН САГЫШ САЛЫР

«Коммунизмче орук» совхозта комсомолчу-аныяктарның Кужүр-Чыраа сүт-бараан фермазы. Өвүр районуңуң өскедээ ажыл-агыйларында мшкаш, саар мал хөй эвес, механизастаттынмаан, ортумак хемчөлдиг фермаларның бирээзи. Ынчалза-даа ол чылда байы-даа ферманыындан хөй сүттүг: будүрери 96 тонна болгаш күрүнеге 80 тоннаны садар планныг.

Коллектив бодунуң иурнуңда салдынган сорулганын белеп эвезин эки билип, планныг даалгаларны чедишкинниг күүседир дээш күжениишкининг ажылдап келген. Статистика эргелелиниң август 16-да медээзин бээгаар, күрүнеге сүт садарының тос айлаш планын совхоз 84,3 хуу күүседип алган, ону 58 тонна сүт садар турган. 48,9 тоннаны дужаган. Ол дээрге «Ак-Чыраанымыңдан» 34,5 тонне, «Ырзыл тук» совхозтуңдан 21,7 тонна, «Торгалыгчыылдан» 19,1 тонна хөй. Ынчаттарга бүгү немелде долуусладыг чон үзүктелип, төнмейн турган чүве болза, сүт сааддазы оондаа хөй болур үжүрлуг турган. Бо айтырыг ам-даа чогумчалыг шиитпирлеттинмээн болгаш сүт будүрерин бедидер арганы бербейн турар.

Ынчалза-даа ферманың коллективи фермалар аразында социалистиг чарышка бирги чыдыг чылдың түңнелеп-биллиилекчи болгаш, шаңнаткан. Ырзыл тугун холдан салбайн турар. Сүт будүрериниң болгаш күрүнеге садарының тос айларда планын, оон соонда чыл планын бүрүн күүседиринге будүредилдиг, ол хынамчалыг кылган сапаашкынга бар күрзавырларга үндезилеттингеш.

Кайы-даа коллективте мшкаш, доктаамал эки түңнелерии чедип ап, кады ажылдап турар эш-өөрүн чарышка мурнап турар үнелер бе фермада база бар. Чижээ: сааңчы Иргит Нордун бирге чартык чыдда шөек бүрүүнүп 828 кг сүттүг саглап, эң бедик көргүзүгнү чедип алган. А сааңчы Уран Монгуш 712 кг, Дичмедмаа Монгуш 710 кг сүттүг бир шөектен саглап. Бээдаа ажаакчызы Күпеңмаа Монгуш, шөек кадарчызы Чамыяң Монгуш дээш өскелер-даа коллективтиң ниити чедишкиниерииге боттарының төлептиг үлүүн киирип, мурнакчыларның аразында чорут турар.

Германың ажыл-ишчилерн бо хүнерде мал чемнерии белеткээрине идепкейлиг киржип, келзп алыр ужурлуг 80 тонна сигеннің хөй кезиин Ак-Чыраадан болгаш совхоз девискээриндеп белеткеп алган.

Кужүр-Чыраа фермазының коллективи келир кышка баш удур эки белеткенин алырынче улуг кичөңейии салып турар. Чазын мал кажаалдарының, чуртталга бажыңнарының, үүрмек сентелгезин кылган, 40 тонна едекти болгеп, өске-даа ажылдарны кылып чорутқан. Ынчалзажок чүгле ферма ажылдакчыларының эвес, а харын совхозтуң удурткучуларының болгаш специалистериниң шиичеңгир чорүүн петеп турар чедир кылынмаан, чүүдер дей. Эртеп кыжын ажылдап турган үрелгеп кормоцех боогап бедүүн чемнер хзидектээр машина ам-даа кыдыгмаан. Улуг кажаа шитки аргаган аштаарын чангедири-биле кылган транспортёр шагда-ла ажылдавастаан. Ол ышкаш кижини-бүрүү ажылдар кылырыгга хереглээр бичеек трактор эртеп чылдың августа-ла үрелген болгаш амга чедир ажыглал чок туруп келген. Оон ангыма сүттүң шынарын хынзар лаборатория фермада бар-даа болза, дериг-херекселдери четче эвезиеден ажылдаваш турар. А сүт соодар херексел фермада мынчага чедир тургустунмаан болгаш ылаңгыя шар чайын продукциянны шынарлыг ажаап кадагалаарынга таарымча чон байдалды тургузун келген.

Кыш дүжүрии маңаа өрбейн, бо бүгү чүүлдерии, ылаңгыя мал чемни болбаазырадыр дериг-херекселдерии дарый сенгеп, ажылдырыгга бёлёстөөгөн фермаларның бирээзи. Ынчангаш сүт совхозтуң удурткучуларындан чаңгыс эвес удаа дилеп келген. Ынчалзажок аңаа тодаргай харыы-даа, үредии техниканы холга ап, сентеп эгелээн кижилер-даа мынчага чок.

Х-К. МОНГУШ.

АДАЛАРНЫ ТӨЛЕПТИГ САЛГААР

Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында совет кижилерии маадырлыг чоруунуң дугайында эң үнелиг фактбарымдаалары келир үениң салгалынга арттырары, хоочун бүрүзүнге сагыш човангыр болуру — Ленинчи комсомолдуң патриотчу эгелээшкини ол. Бо чылдың сентябрьда эгелээн «Ада-чурттуң Улуг дайынының төөгүзү» деп Бүгү-эвилелдиг истекчи экспедициязын комсомол удуртуп эгелээн.

Август 28-те Москвага болган парлалга конференциязынга ол экспедицияның сорулгаларының дугайында дайын хоочуннарының совет комитединиң даргазы армия генералы П. И. Батов болгаш ВЛКСМ ТК-ныг секретары Д. А. Охромий олар чугаалаанар.

Экспедицияның киржикчилери бажың бүрүзүнге кирерлер, фронтучуларның болгаш партизиннарның, антифашист кажыт организацияларның киржикчилериниң болгаш тылдың ажыл-ишчилериниң дугайында медээлерии чыып, оларның сактыышкынарын бижип алырлар. Кызыл петекчилериң болүктери эрткен дайынның дугайында, оларның киреринчилериниң богунгу амыдыралының база ажылының дугайында кижога, чурукка тырттырарлар.

Хоорайларга болгаш суурларга, күш-ажылчы коллективтерге аныяктар хоочуннар-биле ужуражырлар. Ада-чурттуң Улуг дайынының уттундурбас хүннерине ол тураскаадыгнар.

Совет улустуң револючу, дайынчы база күш-ажылчы оруктары-биле эртер комсомолчуларның Бүгү-эвилел походу фашизм-биле демиселлии кадыг-дошкун чылдарында аалларның болган кырган-авааларының маадырлыг чоруунуң дугайында аныяк салгалга амдаа хөй үүлгелерии бээр.

(СЭТА-ның корр).

СЭТА-ның дыңнадыры

«ВЕРТИКАЛЬ-9»

Октаргай делгемин тайбын сорулгаларга ажыглаар болган шинчилээр талазы-биле социалистиг чүрттарның кады ажылдажылгазының программазынга дүүштүр 1981 чылдың август 28-те Москва шагыбиле 6 шак 40 минута турда, ССРЭ-ниң Европа кезээлеп «Вертикаль-9» деп геофизиктиг ракетазы 500 километрже ортумак широталыг салып үндүрген.

«Вертикаль 9»-ту салып үндүрген чылдагааны — хүн хөреллериниң кыска чалгыын шинчилээрии үламчылаары болур. Польша Улус Республиканың Совет Эвилелиниң болгаш Чехословак Социалистиг Республиканың специалистериниң кылганы эртем аппаратуразы тускай астрофизиктиг эондуда салдынган.

Ужуп үнер участоктан 100 километр бедикке эонд ракетадан хоорулган, хүнээрек черии шилип алган болгаш эртем аппаратуразын ажылдаткан. Бадар участокка, 95 километр черге, астрофизиктиг аондудан эртем аппаратуралыг камгалал контейнери адырылган, ол парашют системазының дузалыбле хонупкан.

Шинчилелдиң киржикчилери чурттарның специалистери эртем аппаратуразын салып үндүрериже белеткеп эгелээн.

ПУР-ның, ССРЭ-ниң болгаш ЧССР-ниң эртем организацияларының алдынган мелээлериниң сайгарылгазын кылып эгелээн.

ДАГЖЫЛАРНЫҢ БЫЖЫГ СӨЗҮ

ТЫВАНЫҢ хөмүр-даш үлетшүрүүнүң ажылдакчылары партияның XXVI съездизиниң шиитпирлерин, бүгү совет улус-биле бир демей, бедик көдурулүшкүнүүр деткээнер. Оң бирги беш чылче кирип тура, бистиң шахтёрларывас эрткен онгу беш чылда кылып бүүрген ажылдарывыңың түңнелдерин шүтүмүлекчи ёзу-биле хандыр сайгарып көрбүшаан, моон соңгаар үлам күжениишкинниг ажылдаар соруглаңы салган.

Эрткен онгу беш чылда «Каа-Хем» разрезиниң коллективи дөрт миллион ажыг тонна хөмүр-даштыг казып тыпкан, хереглекчилерге садыл сайгарган. Ол-ла үеник дургузунда разрезтиң ажылчыларының алдан ажыг хуулуг хөмүр-даш үлетшүрүүге бешон чыл ажылдаан, бедик мергежилдиг кадрлар болуп турар. Оларның аразында будүрүлгениң мурнакчылары хөй.

Разрезтиң администрациязы, партия, профсоюзтуң болгаш комсомол организациялары шахтёрларның социалистиг чарыжының дээштиин болгаш бедик үре-түңнелдиниң күштелдирериве доктаамал кичээнгейни салып турар. «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезиниң коллективи бистиң республикавыс үлетшүр будүрүлгелериниң аразында социалистиг чарыштың элээн кашы чаа-чаа хевирлериниң эгелекчизи болуп турган. Чижээлээрге, Ростов областың үлетшүр будүрүлгелериниң «Хожудан турарлар чок ажылдаар» деп лозунг ёзугаар чарышка киргенден бээр ам ийи чыл эрткен. Ол үеник дургузунда кыядынган ажылдарының чамдык түңнелдерин тодарадып болур. Амгы бо хүннерде, кажан Тываның шахтёрлары ол бирги беш чылдың планның онаалдаларын челинишкинниг күүседир дээш бүгү совет улустуң социалистиг чарыжынче кирип турда, разрезтиң экскаваторларының, өрүмээр станоктарының, хөй чүк сөөртүр автомашиналарының эмнээжтарында болгаш бригадаларында длан күүсетнейн турар кижилер барык-ла чок. Ол дээрге коңчуг өөрүлүг түңнел дээрзин бөгүн, шахтёрларның байырлалывында онзалап айтыры чүгүла.

Эрткен 1980 чылда разрезтиң коллективинден 26 кижи «ССРЭ-ниң Хөмүр-даш үлетшүрүнүң министерствозунуң ажылдакчыларының аразынга социалистиг чарыштың тергиини» деп демдектер-биле шаңнаткан. Тываның шахтёрларының аразында 107 кижи коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары деп хүндүлүг атты төлептин-биле эдилеп турааргар. Онгу беш чылда күш-ажылдың чамдык түңнелдерин тодарадып болур. Амгы бо хүннерде, кажан Тываның шахтёрлары ол бирги беш чылдың планның онаалдаларын челинишкинниг күүседир дээш бүгү совет улустуң социалистиг чарыжынче кирип турда, разрезтиң экскаваторларының, өрүмээр станоктарының, хөй чүк сөөртүр автомашиналарының эмнээжтарында болгаш бригадаларында длан күүсетнейн турар кижилер барык-ла чок. Ол дээрге коңчуг өөрүлүг түңнел дээрзин бөгүн, шахтёрларның байырлалывында онзалап айтыры чүгүла.

Эрткен 1980 чылда разрезтиң коллективинден 26 кижи «ССРЭ-ниң Хөмүр-даш үлетшүрүнүң министерствозунуң ажылдакчыларының аразынга социалистиг чарыштың тергиини» деп демдектер-биле шаңнаткан. Тываның шахтёрларының аразында 107 кижи коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары деп хүндүлүг атты төлептин-биле эдилеп турааргар. Онгу беш чылда күш-ажылдың чамдык түңнелдерин тодарадып болур. Бөгүн, Шахтёрнуң хүнүнде, разрезтиң коллективи мурнакчыларга чоргаарланып, чүректиң ханызындан изиг байырны оларга чедирип турар. Ол ышкаш разрезтиң хоочун ажылчыннары Леонид Кузнецовка, Иван Козыревке, Сергей Федченкога, Александр Семечкинге Тываның шахтёрлары байырлалдың чылы сестерин сөглеп, моон соңгаар күш-ажылчы чаа-чаа чедиишкиннерни күзеп турарлар.

Оң бирги беш чылда Тываның шахтёрларының мурнунда улуг соруглаар салдының турар. 1985 чылда республикага хөмүр-даш тыварының хемчээлин 850 мун тонна чедирери планнаттынган турар. Ол дээрге парын соруглаа. Шиңаза-даа ол соруглаңы чедиишкиннер боттандырарының бүгү-ле аргалары болгаш Кызыл-Хавак шахтазының кирип алдым. Даг иштинге ажылдап, аңаа каскан хөмүрну идер тергелерге үндүрүп турдум. Он чыл ажылдадым, болгаш медальдары - биле шаңнаан. Оларның аразында хоочун чолаачы Яким Егорович Чебодаев «Улустарның Найыралы» орден-биле шаңнаткан.

Тываның шахтёрларының социалистиг чарыжының түгүн бедик тудуп, коллектив кежигүннерни чаа-чаа чедиишкиннерже сорук киирип турар мурнакчыларның саны улам көвүдээн. Оларга хамыктың мурнунда экскаватор машинистери В. Е. Строкин, В. М. Гончаров, өрүмээр станоктар машинистери Ю. В. Прокопенко, В. Э-К. Ооржак, чолаачылар Н. И. Кудачия, Н. Ф. Рябок болгаш өскелерни-даа хамаарыштырып болур. Бөгүн, Шахтёрнуң хүнүнде, разрезтиң коллективи мурнакчыларга чоргаарланып, чүректиң ханызындан изиг байырны оларга чедирип турар. Ол ышкаш разрезтиң хоочун ажылчыннары Леонид Кузнецовка, Иван Козыревке, Сергей Федченкога, Александр Семечкинге Тываның шахтёрлары байырлалдың чылы сестерин сөглеп, моон соңгаар күш-ажылчы чаа-чаа чедиишкиннерни күзеп турарлар.

Оң бирги беш чылда Тываның шахтёрларының мурнунда улуг соруглаар салдының турар. 1985 чылда республикага хөмүр-даш тыварының хемчээлин 850 мун тонна чедирери планнаттынган турар. Ол дээрге парын соруглаа. Шиңаза-даа ол соруглаңы чедиишкиннерни боттандырарының бүгү-ле аргалары болгаш Кызыл-Хавак шахтазының кирип алдым. Даг иштинге ажылдап, аңаа каскан хөмүрну идер тергелерге үндүрүп турдум. Он чыл ажылдадым, болгаш медальдары - биле шаңнаан. Оларның аразында хоочун чолаачы Яким Егорович Чебодаев «Улустарның Найыралы» орден-биле шаңнаткан.

Тываның шахтёрларының социалистиг чарыжының түгүн бедик тудуп, коллектив кежигүннерни чаа-чаа чедиишкиннерже сорук киирип турар мурнакчыларның саны улам көвүдээн. Оларга хамыктың мурнунда экскаватор машинистери В. Е. Строкин, В. М. Гончаров, өрүмээр станоктар машинистери Ю. В. Прокопенко, В. Э-К. Ооржак, чолаачылар Н. И. Кудачия, Н. Ф. Рябок болгаш өскелерни-даа хамаарыштырып болур. Бөгүн, Шахтёрнуң хүнүнде, разрезтиң коллективи мурнакчыларга чоргаарланып, чүректиң ханызындан изиг байырны оларга чедирип турар. Ол ышкаш разрезтиң хоочун ажылчыннары Леонид Кузнецовка, Иван Козыревке, Сергей Федченкога, Александр Семечкинге Тываның шахтёрлары байырлалдың чылы сестерин сөглеп, моон соңгаар күш-ажылчы чаа-чаа чедиишкиннерни күзеп турарлар.

Д. САРЫКАЙ.

«Каа-Хем» хөмүр-даш разрезинде ээлчег начальныгы

ХОЖУДААШКЫННАР ЧОККА

Донбасстың «Коммунист» шахтазының коллективи боттарының профессионал байырлалын хожудап турар участок-даа, бригада-даа чокка уткуп турарлар. Шахтёр хүнүнүң будүүзүнде олар хереглеичилерге одаар үүлдү 100 муң тоннаны пландан ажыр чүдүрүп чорутканнар.

Транспортёрнуң калбак лентазынче хая дег хөмүр-даш кээп дүжүп турар. Ол шуушкан хөмүр-даштың маны түгле кежээликтей, казыкчыларны септелге ээдлээ солуп турда, доостур. Күш-ажылчы хүнүң түңнелин үндүргеш, дежурный диспетчер журналынга «3000» деп санны бижип алган.

Шахтаның дагжыларының бо беш чылдың агезинден бээр чедип алган чедиишкиннери будүрүлгениң төлевиндээн күүзүнден безин ийи катап ажып турар. Ол чедиишкиннерниң үндезини — сөөлгү чылдарда будүрүлгени комплекстиг механизастааны болур. Чинге черни казар комбайннарны, амгы үеник чер үттээр агрегаттарын, бедик будүрүкчүлүг конвейер шүгүмнарын ажыглаан чорук база аналаа улуг идиг болган. Шахтаның дагжылары түгле КМ-88 деп механизастатынган быжыглаашкыны шиңээдип алган эвес, ону моон соңгаар чаартырының талазы-биле дыка хөй үнелиг санал-дарны конструкторларга берген.

Шахтёрлар техниканга дыка камныглар. Хөмүр-даш конвейерин дотказаптайн, машиналарның болгаш механизамнерниң септелгезин чогуур үешаанда чорудун турары —немедле курлавырларны дилеп тыварынга база идиглиг болган. Ындыг аргаларны Социалистиг Куш-ажыдың Маадыры П. Гончаруктуң болгаш С. Новацкийнин бригадалары шиңээдип алганнар. И. Банкаускастың, С. Мурмилиннің А. Новоскийнің чер казар коллективтери хөмүр-даш тыварының талазы-биле улуг ажылдарны база кылып турарлар. Бо чылдың эгелинден тура олар даалгага немей 300 иогон метр черни касканнар.

Техникти ажыктыг ажыглаң турар чорук бир айда ажылчын бүрүзүнге хамаарыштыр 52 тонна хөмүр-даштыг калын тывар арганы берген. Хөмүр-даш бүдүрүлгелериве ол даарге, эң-не бедик көргүзүглерниң бирээзи болур.

Бо мурнакчы коллектив Улуг Октябрьның 64 чыл ююнга уткуштур чыл планын бүрүн күүседир дээш, салган соруглаларны чедиишкинниг боттандырар дээш шудургу ажылдап турар.

Ю. ЮРИС,
СЭТА-ның корр.

Харцызск,
Донецк область.

ФАКТЫЛАР

● **Геолог И. И. Рачковскийге удурткан тускай отряд 1921—1927 чылдарда Тываның казар байлактарының шинчиледдерни чорутканнар. Ол отрядтың киржикчилери З. Лебедев болгаш М. Пейбург олар 1933 чылда ССРЭ-ниң эртемнер Академиязының чыындыларынга Межегейниң болгаш Онгачаның хөмүр-дажының дугайында медеглезди кылганнар.**

● **1935—1940 чылдарда ТАР чазааның шиитпирин ёзугаар Кызыл хоорайның чоок кавызындан хөмүр-даш дилеп тывар талазы-биле тускай шинчилел ажылдарын оргинизастаан. Ол ажылдарны О. Тапын-оол удуртуп турган.**

● **1942—1944 чылдарда Тываның хөмүр-дажындан кыварчаар материалдар үндүрүп ап болуруи тодарадыр талазы-биле шинчиледедерни чорутканнар. Ол ажылдарны геолог Н. Недашенко удуртуп турган.**

АМЫДЫРАЛГА БАДЫТКААРЛАР

Каа-Хемниң хөмүр-даш разрезинге чоокшулап келгенивисте, кады чораан эживис магадай-дыр:

—Маңаа чоокта чораан эвес. Оруктуң бир талазында кончуг улуг чал шөйлүг чоруй барган шыкажыл. Машина-техника сайзыраан бо үеде шуут магалыг чүве ва. Холбиле кылыр ажылдар ам чок чүве ыйнаан бо?

—Ындыг-ындыг — деп, чолаачы-биле барык деңге харыладывыс:— Ам чүгле техника ажылдап турар болдур ийин. Күүгүлүг «БелАЗ-тар», күүгүлүг экскаваторлар, чер үттээр станоктар аан.

Карьерге келдивис. Оон иштинде өрү-куду, оң, солагай талаже шөйлүг чоруткан оруктар мырыңай эңмежок. Чырык хүндүс безин аза берип болур хире. Ынчалза-даа бистиң үдең чораан даг мастери Сергей Иннокентьевич Чемезов орукту айтып, ужуражып, чугаалажыр дээш ажылчынарывыска душтуруп чорду.

Элээн бедик кадыр чал мурнунда чер үттээр бир станок ажылдап тур. Анда келгеш, оон машинизи Александр Васильевич Смирновка ужуражы бердивис. Ол бистиңбиле кады келген М. А. Рашбиле хол тутчуп мендилешкеш, оюн-баштаа-биле хөөрежи бердилер. Чугаанның чажыдын билип аптывыс. Олар кайызы-даа чер үттээр станоктарның машинистери болганда аразында күш-ажылчы маргылдаалыг улус чорду. Ынчангаш үргүлчү бо-ла айтыржып, хынажы бээр. Амдыызында олар ачыр-дачыр тутчуп турар. Тиилекчининг адыг Шахтёр хүнүнде билдине бээр. Оларның чай-хозуун ажыглап, А. В. Смириновтуң ажыл-ижин сонуургадым.

—Шахтёрларның профессионал байырлалын 21 катап уткуп тур мен — деп, ол каттырган уламчылай-дыр: — Аныяк шаамда токарьның өөреникчизинден күш-ажылчы намдарым эгелээн. Шеригдеп халажып келгеш, Элегес-Аксының Кызыл-Хавак шахтазынга кирип алдым. Даг иштинге ажылдап, аңаа каскан хөмүрну идер тергелерге үндүрүп турдум. Он чыл ажылдадым. Оон соонда маңаа келгеним бо. Ам он бир чылдың иүүрүн көрүп тур мен.

—Хүнде чер үттээр нормалар чежел? Күүселдези кайдыгыл?

—Норма 82 метр чүве. Бистер ону 100-105 метр чедиргилептер-дир бис. Эжим база аңаа эвес эр болдур ийин. Юрий Васильевич Прокопенко Красноярск хоорайга эртер мурнакчылар слёдунче чорупту. Аңаа байырлаар келир кижи бо.

Ол аразында даг мастери С. И. Чемезов дүштеки чем үезин четпээнде экскаватор машинистеринге бааp-дыр дээш бистя далаштырган тур. Кыска чугаавыс тендүрген, карьерниң адакы каъдынче хаптывыс. Бичии болганда улуг экскаватор көстүп келди.

Репортаж

—Гончаров ол-дур — дээш, даг мастери ѳске участокче чорүй барды.

Машинист биске уткуй кылаштап келди. Таныштывыс. Оон далажып турары илдең көзүлдү. Оон дузалакчызы Александр Жуков экскаваторуң чамдык кезектерни үзеп чаап, ѳске черлерни дызыткан — көңгүс чай алынмайн тур. Дүржүлгелыг машинист Валерий Михайлович бо разрезке 1969 чылдан бээр ажылдаан. Экскаватор башкарар ажылдан ол үе дургузунда салдыкпаан. Чугаалажып турар аравыста күүгүлүг «БелАЗ» маңнап келди. Удаваанда база бирээ. Оон соонда үшкү машина кестүп келди. В. М. Гончаров шагынче көрер-дир. «Үр тутпаан болзукарза» деп дилээпзиг ышкаш болду. Мен база-ла оон аайынга кирип, хүнде чеже кубометр даг породазын чүдүрүп турарын айтырдым:

—Хүнде нормавыс 1680 кубометр чүве. Бистер бир ээлчег дургузунда ону 1800-1900 кубометр чедиритпер улус бис. Ындыг-даа болза, чамдыкта бодувустун-даа, чолаачыныц-даа будурукчүлүг ажылдаарындан кончуг хамааржыр. Экскаватор, азы «БелАЗ-тарның» кайы бирээзи үрели бээр болза, ынчан Оон соонда маңаа келгеним бо. Ам он бир чылдың иүүрүн көрүп тур мен.

—Хүнде чер үттээр нормалар чежел? Күүселдези кайдыгыл?

—Норма 82 метр чүве. Бистер ону 100-105 метр чедиргилептер-дир бис. Эжим база аңаа эвес эр болдур ийин. Юрий Васильевич Прокопенко Красноярск хоорайга эртер мурнакчылар слёдунче чорупту. Аңаа байырлаар келир кижи бо.

Ол аразында даг мастери С. И. Чемезов дүштеки чем үезин четпээнде экскаватор машинистеринге бааp-дыр дээш бистя далаштырган тур. Кыска чугаавыс тендүрген, карьерниң адакы каъдынче хаптывыс. Бичии болганда улуг экскаватор көстүп келди.

Репортаж

—Гончаров ол-дур — дээш, даг мастери ѳске участокче чорүй барды.

Машинист биске уткуй кылаштап келди. Таныштывыс. Оон далажып турары илдең көзүлдү. Оон дузалакчызы Александр Жуков экскаваторуң чамдык кезектерни үзеп чаап, ѳске черлерни дызыткан — көңгүс чай алынмайн тур. Дүржүлгелыг машинист Валерий Михайлович бо разрезке 1969 чылдан бээр ажылдаан. Экскаватор башкарар ажылдан ол үе дургузунда салдыкпаан. Чугаалажып турар аравыста күүгүлүг «БелАЗ» маңнап келди. Удаваанда база бирээ. Оон соонда үшкү машина кестүп келди. В. М. Гончаров шагынче көрер-дир. «Үр тутпаан болзукарза» деп дилээпзиг ышкаш болду. Мен база-ла оон аайынга кирип, хүнде чеже кубометр даг породазын чүдүрүп турарын айтырдым:

—Хүнде нормавыс 1680 кубометр чүве. Бистер бир ээлчег дургузунда ону 1800-1900 кубометр чедиритпер улус бис. Ындыг-даа болза, чамдыкта бодувустун-даа, чолаачыныц-даа будурукчүлүг ажылдаарындан кончуг хамааржыр. Экскаватор, азы «БелАЗ-тарның» кайы бирээзи үрели бээр болза, ынчан ам түңнел ээлээп апаар.

Ынча дээш ол чадалап далаш-биле үнгеш, кабиназынга барып олуруп алды. Медээлей каапгарга, бир «БелАЗ» барып кожа туруп алды. Бир минута ажыт хире үеде дөрт «хымыш» ишти хая-даштыг довуракты «БелАЗ-ка» чүдүре каапты... 27 тонна чүк сөөртүр күүгүлүг машиналар соңгуг-мурнуг чоруп, удатпаанда үүгүлеп чок ээп кээп турду.

В. М. Гончаров үш чыл бурунгаар «Шахтержу алдар» орденниң үшкү чергези-биле шаңнаткан. Ол «Социалистиг чарыштың тиилекчизи» деп херек демдээн эрткен чылдың түңнелинде чаалап алган.

Кудургайны куду баткап, ээптериве билек база бир экскаватор көстүп келди. Оон чанында «БелАЗ» тур. Ол болза мурнакчы чолаачы Я. Е. Чеботаевтың машиназы. Оон кабинизында аныяк оол олур. «Кайызыл?» — деп айтырдым. «Дузалакчым-дыр» — деп, Яким Егорович харылады.

Яким Егорович шоолуг чугаакыр эвес болгаш чүгле мээң айтырыгларымга кыскакыска харылап каар, бо-ла. Оон билип алганым бо: олар үш кижи чаңгыс машинада ээлчежип ажылдап турар. Дүне база ажылдаар. Хүнде үүгү — 310 кубометр даг породазы сөөртүүр. Олар ону 333—335 кубометр чедирип эки ажылдап келгеннер.

Экскаватор машинизи туруш чок ажылдап, келген машиналарны долдур чүдүргеш, чорудуп-ла тур. Ажыл кайдада ындыг: бичии-даа када доктаап дивес. Карьер иштинге дааш-шимээн үзүлбес. Хүнзедир ындыг. Ол «аядта» дүне база читпес. Кырында породазын ап каапкан черниң хөмүрүн база бир экскаватор бистиң адаа талавыста ѳске машиналарда чүдүргеп тур. Мында, Каа-Хемниң хөмүр-даш разрезиниң карьеринде, ажыл-ишчи дүрүм бар. Ол болза, хожудан турарлар чок ажылдаар дугайында ростовчуларның эгелекчи саналы-дыр. Каа-Хемчилер ону деткээнер, ону уламчылап турарлар.

Ш. ДОРЖУ,
«Шынның» корр.

Боттарының профессионал байырлалын Каа-Хемниң хөмүр-даш разрезиниң дагжылары күш-ажылчы чаа чедиишкинниг уткуп алганнар. Оларның аразында экскаватор машинистери В. Гончаров биле оон дузалакчызы А. Жуков база бар. Валерий Михайлович бо будурулге черинде ам он ийи чыл ажылдап турар. Ол коллективте организастаан социалистиг чарышка киришкеш, чаңгыс эвес удаа тиилеп келген.

ЧУРУКТАРДА: дүржүлгелыг машинист В. М. Гончаров дузалакчызы аныяк ажылчын Александр Жуков-биле (оң талазында) дүштеки чапсар соонда; хөмүр-даштыг машинага чүдүрүп турары.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

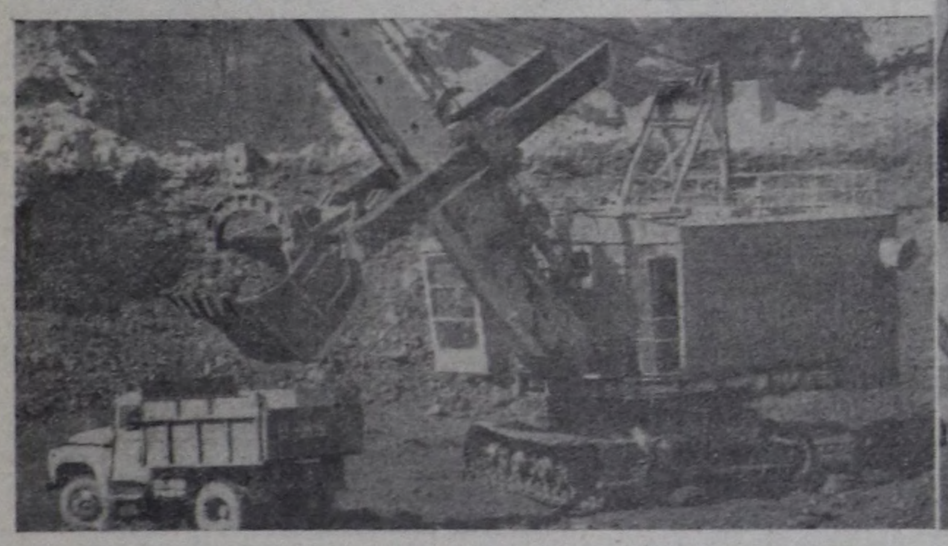

Партия болгаш экономиктиг өөредилге системазының пропагандистеринге методиктиг сүмелер

ПАРТИЯНЫҢ КҮЖҮ—ЧОН-БИЛЕ ЧОННУҢ КҮЖҮ—ПАРТИЯ-БИЛЕ ЧАҢГЫС

Партия өөредилгезиниң болгаш экономиктиг өөредилгениң системазынга 1981—1982 өөредилге чылы «Партияның күжү — чон-биле чаңгыс эвинде. Чоннуң күжү — партия-биле чаңгыс эвинде, оон удуртулгазында» деп теманы өөренири-биле эгелээр.

Ол тема талазы-биле кичээл дыннакчыларның дараазында бүгү айтырыгларны сайгарып өөрүнге барык дүлүүр болган турар үжүрдүг. Кол соруглаңы — марксизчи-ленинчи теориянын СЭКП-ниң XXVI съездизиниң идеяларының болган түңнелдериниң бүгү байлаан ханы шиитпирлери болуп турар бүгү өөредилге чылынга салдарны ол чедирер үжүрдүг.

Ленинчи партияның удуртулгазы-биле совет улус коммунистиг тургузуушкунуң канчаар-даа аажок улуг программазын чыйгылың чок боттандырып турар. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин сайзыраңгай социалистиг шиитәлелди улам ыяай хөгжүдеринге чаа-чаа делгемнерни ажыткан. Съездиниң айытканы чурттуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң соруглаларын бистиң кижилеривис хан-дамырындан тудуш херээ кылдыр хүлээп алганнар. Хоорайның болгаш көдээниң миллион-миллион ажыл-ажучилариниң күч-ажылчы энтузиазмының күчүлүг көдүрээшкүнүү партияның соруглаларын боттандырарынга оларның шиитпирлери бүүреднир көргүзүп турар. Коммунистиг партияның ипгекки болгаш даштыкы политиказын ажылчы чоннар масселаларының бүрүн болгаш долузу-биле деткиишкини болза оон хажык чок быжыглыг турар удуртукчу ролюн дээди деңнеге хүлээп көргени, партия биле чоннуң чаңгыс эвинин көскү херечизи болуп турар.

Бирги кичээлдиң соруглазы болза партия биле чоннуң чаңгыс эвинин үнер дөстерин илерелдиң тайылбырлазары. ленинчи Коммунистиг партияны долгандыр совет улустуң улам быжыглыг турар сырый каттыжыылкынының түде боттуу-биле илерен турарын демдеглээри болур. СЭКП ажылчы чоннар масселаларының амыдыралчы үнделин эргеажыктарын илередип, чонга ол шинчызы-биле бараан болуп турар. Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле совет улус бүгү-ле тиилелгелерни чедип ап турар дээрзин пропагандист тайылбырлап көргүзер үжүрдүг.

Партияның XXVI съездизиниң шиитпирлерин, 1981 чылдың планын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседир, коммунистерниң авангардчы ролюн бедидер, партия кежигүнүүнүң ат-алдарын болгаш үжүр-дүзазын улам бедик өөдүрер дээн ленинчи негелдени күүседир талазы-биле нүш-ажылчы коллектив бүрүзүнүң болгаш оон партия ортанизациязының ажыл-чорудулгазының дугайында ажыл-херекте болгаш принципиалдыг чугааны чорударынга бо сүмеден турар теманы өөренири улуг аргаларны бээр.

Ол темага кичээлдер чорудар талазы-биле чижек планны болгаш сүмелерни пропагандиске дүза кылдыр моон адаанда парладывыс.

1. СЭКП — совет ниитилелдиң организакчы болгаш углакчы күжү

Бирги айтырыгны тайылның партиязы болуп артыырлап тура, хамыктың мурнаан. Бистиң ниитилелливистиң үндезилекчилери социализм болгаш коммунизм тургузуушкунуңа Коммунистиг партияның удуртукчу ролюнуң айтырыын канчаар шиитпирлеп турганынче пропагандист кичээнгейни утлаар үжүрдүг.

Партия болза чоннуң хандамыры-биле тудуш, бистиң ниитилелдиң бүгү аңгылары болгаш социал бөлүктери-биле быжыг дазылдашкан деп чүве партия биле чоннуң чаңгыс эвинин үндезини болуп турар. Бистиң ниитилелливистиң хөгжүлдези-биле, оон социал-политиктиг болгаш культура хевирлериниң чаартынары-биле кады коммунистер партиязы езер, быжыгар, дадыгар дээрзин XXVI съезд демдеглээн болгай. СЭКП болза чаа күштү чоңдан ап турар, оон ээ төлептиг төлээлекчилерин, хамыктың мурнунда бистиң ниитилелдиң кол күжү, идеологиязы болгаш моралы бүгү чонуу болу берген ажылчын аңгының төлээлекчилерин бодунда ол хаара тудуп турар. Сайзыраңгай социализмниң үе-чадазында бүгү совет улустуң партиязы болбушаан, СЭКП болза ажылчын аңгыташ оруктарын баш удур тодарадып көөрүнге арганы берип турар кара чаңгыс шынчы өөредилге болур марксизмленинчи революсчу теориянын быжыг баазазынга үндезилеттинип келген болгаш үндезилеттинип-даа турар. Марксизчи-ленинчи теорияны доктаамал удуртулга болдуруп, ону ажыл-херекке удуртулга кылдыр көрбүшаан, Коммунистиг партия оон-биле чоннуң күзел-соруун болгаш эрге-ажыктарын илергейлеп турар. Кичээл чоруп турда, чаа ниитилелди тургузары дээш, кижилерниң аас-кежии дээш демиселдиң болгаш кызымак күш-ажылдың он-он чылдарында ужуктатып тывылган партия биле чоннуң чаңгыс эвинин төөгүлүг үндезинерин тодаргай тайылбырлап илередир херек. Совет кижилерниң шылгаранган чедиишкиннери, чурттуң материалдыг болгаш угаан-бодал потенциалы партия — бистиң үеник угааны, алдары болгаш иүүрү деп Ленинчи формуланың ханызын база бүүреледиг барымдаалыын бүгү талазы-биле көргүзүп турар.

Оон чайынналчак бадытказы СЭКП-ниң XXVI съездизи болган. Оон төөгүлүг шиитпирлери — бистиң ниитилелливистиң коммунизмче оруунга улуг базым. Чурттуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң талазы-биле оон айытқан утлаңышкыннары, совет кижилериниң тургузукчу күш-ажылынга тайбың байдалдарны хандырарының хөрээнге чаа-чаа инициативалары — бүгү чоннуң эрге-ажыктарының болгаш кызел-бодалдарының дээш илергейлээнинин. Амгы байдалдарда партияның удуртукчу болгаш углакчы ролюн бедидериниң чаа оруктарын илередип ажыткан XXVI съездиниң партия дугайында ленинчи өөредилгин улам ыяай хөгжүткенин болгаш байытканын пропагандист онзагай демдеглээр апаар. Съездиниң хаан тура, эш Л. И. Брежнев чугаазынга мынча деп демдеглээн:

«Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы — күчү-шыдалдыг, кадык-чаагай, быжыглаткан коллектив дээрзин XXVI съезд база катап көргүскен. Коммунистер — ол дээрге бистиң ниитилелдиң ёзулуг чайгылыш чок бурунгаарлаашкынының сорулгаларын шиитпирлеринге ол үе-чадалар онзагай ужур-дүзалыг болуп келген. Бышкан социалистиг ниитилелдиң байдалдарынга партияның удуртукчу болгаш углакчы ролюнуң сулааары, партия биле чоннуң чаңгыс эвинин ленинчи принциптеринден аткаарлаары чаа ниитилелди тургузарының бүгү хөрээнге-дээ, партияның бодунга-даа шынгыы айыылдыг уржуктарга чедирер дээрзин төөгү талазы-биле дүржүлгага хереглеп турар. Ынчангаш социализмниң болгаш коммунизмниң бүгү-ле дайынынары чаа ниитилел тургузуушта удур демиселдиң нол чепсээн партияның удуртукчу ролюн кошкадырынче, чон-биле оон чаңгыс эвин башкаландырарынче углап турарының ужуру-даа ол.

2. Партияның планнары — чоннуң планнары

Бо айтырыгны сайгарып көрүп тура, партияның политиказының ёзулуг улусчу характерин, бүгү-ле чүвени кижиниг чаагай чорууна деп партияның программыг негелдезин оон чайгылыш чок боттандырып турарын илередиринче кол кичээнгейни утлаар.

Ол чорук, XXVI съездиниң чиге демдеглээни-биле алырга, экономиканы партийжи, политика талазы-биле көөрүнүң эге чүүлү болуп, он бирги беш чылче съездиниң идии үндүргени тодаргай онаалдаларда ол илергейлеттингеп. Беш чылдың кол соруглазын тодаратынгаан, съезд болза, улус ажылагыйын чайгылыш чок шапкын хөгжүдеринге үндезилээн, совет кижилериниң чаагай амыдыралын улам ыяай өстүрүнү хандырары ол болуп деп демдеглээн. Аңаа хамаарыштыр экономиканы интенсификастаарының, эртем-техниктиг деңнилгениң темпилерин дүргедедириниң, ажыл-агыйны чорударының методтарын сайзыраңгайжырының айтырыгларының онза чугулаазын пропагандист демдеглеп чугаалаар үжүрдүг.

Будурулгениң ажыктыын болган ажылдың шыларын бедидери дээш, курлавырларның бүгү хевирлерин кемнээри, будурулге күүзүн чеп ажыглаары дээш демиселге социалистиг чарыштың чайгылыш

Болбурзектиң судалы

СЭТА-ның корреспондентилери дыңнадып тур

БАЙЫРЛЫГ ХУРАЛ

ПРАГА. Словак национал тура халышкынның 37 чыл оюн таварыштыр Прагага байырлыг хурал болган. ЧКП ТК-ның Президиумунуң кежигүнү, ЧССР-ниң Федералдыг хуралының Даргазы А. Индра, чурттуң өске-даа партия болган күрүне удуртукчулары аңаа киришкен.

ЧССР-ниң Федералдыг хуралының Даргазының орадакчызы, Чехословак-совет найырал эвилелиниң ТК-зының даргазы В. Давид ыдыг улуг күүлүг чепсектиг тура халышкыл гитлержи Германияга удур Совет Эвилелиниң маадырлыг демиселиниң ачызында болдунар аргалыг болган деп бодунуң чугаазынга өнзалап демделгээн. ССРЭ-ниң болган Чехословакияның улустарының найыралы база эвилели дем каткан тулчуушкунарга канналган.

Чехословак улустуң тайбың амыдырал-чуртталгазы болган ЧССР-ниң хөгжүлдези кезээде ССРЭ-биле болган акыдүмалышкы өске-даа чурттар-биле бүзүлбас найыралга база эвилелге үндезилеңир деп, оратор чугаалаан. Үретүнелдиг деминг экономиктиг харылзааларының кол хемчөөкчизи бүдүрүлге кооперастаашкыны болу бээр деп, эптер Л.И. Брежневтиң болган Г. Гусактың Крымга чоокта чаагы ужуражыышкынының үезинде онзалап демделгээни ышкаш, янзы-бүрү адырларга кооперастаашкының хөгжүдеринге эки үндезинneр бар болуп турар.

Делегей байдалының дугайын чугаалап тура, В. Давид АКШ-тың администрациязы нейтроннуг бомбаны бүдүрер дугайында шиитпирни хүлээп алган, боо-чепсекти улам ынай эңдере бүдүрериниң оруунга айыылдыг базымны кылганын демделгээн. Ол шиитпирден ойталаарын болган совет тайбың инициативаларының ёзуузунга чугаалажыышкынарны эгелээрин шиитпирлиг неген турар бис. Тайбыңга ынак совет политиканың уламчылалдыының херечизи болур «Делегейниң парламентилеринге болган улустарынга» ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Кыйгырыын деткип турар бис.

Тура халышкының оюн таварыштыр ол-ла хүн Братиславага байырлыг хурал болган. ЧКП ТК-ның Президиумунуң кежигүнү, Словакияның Компартиязының ТК-зының Бирги секретары И. Ленарт, республиканың өскедаа удуртукчулары ол хуралга олурушкан.

Прагада К. Готвальдыга, Я. Швермага тураскаалдарга, ол ышкаш Жижков тейинде Национал пантеонга венок чечектерни салган. Чехословакиягы хостаары дээп тулчуушкунарга амы-тынын берген Словак национал тура халышкының маадырларынга тураскаалга болган совет дайынчыларга тураскаалга венок чечектер салырының ёзулалы Братиславага база болган.

(СПА).

ЧУГУЛА ИНИЦИАТИВА

НЬЮ-ЙОРК. Кандыг-даа хевирниң боо-чепсээн космос делгемниге сайгара тургузарын хорууp дугайында керээ чарар деп, Совет Эвилелиниң кодүрген саналын Каттышкан Нациялар Организациязының болуктеринде улустарның тайбының быжыглаарыңче болган боо-чепсекти эңдере бүдүрерин кызыгаарлазарыңче чугула базым кылдыр үнелеп турар. Ындыг керээни ажылдап кылыр дугайында айтырыгны ССРЭ-ниң инициативазын ёзугаар КНО-ның Кол Ассамблеязының сентябрь 15-те ажыттынар XXXVI сессиязынга чугаалажыр.

Чепсегленишкинни дүжүрер талазы-биле Бүгү-делегей конференциязынга КНО-ның тускай комитединиң даргазы Шри Ланка чурттуг И. Б. Фонсеканың медетлээнин ёзугаар атырга, совет саналга чүгле байыр чедирин болур. Чер чоогунуң делгемин бүгү янзы төрелгетеннiң эрге-ажыктарынга таарыштыр ажыглап болурунуң улуг аргалары ажыттынганы Юрий Гагариниң космосче ужудушкунунуң соонда бүгүдеге тодаргай апарган. Ону чедип алыр төлээде, космос шуут-ла тайбын кады ажылдажылганың ораны болган турары чугула.

Кандыг-даа хевирниң боо-чепсээн космос делгемниге сайгара тургузарын хорууp дугайында керээни ажылдап кылыры болгаш чарары — шиитпирлээн турарынга делегейниң бүгү улустары сонуургалдыг кончуг чугула соруlта-дыр деп, Фонсека онзалап демделгээн.

Вашингтонуун дайынзырак сөксээл чок кыйгылары, нейтроннуг бомбаны долу хемчөөлге бүдүрер, «МХ» дээр ракета системазын нептередир дугайында АКШ-тың шиитпири, Литвиягa удур чепсектиг чөнгээлер — ол-ла бүгү үүлгедашкиннер делегейниң хөйинитизиниң хаяы дүвүрээнин хайыктырып турар-дыр деп, Вьетнам Социалистиг Республиканың КНО-нуң чанында доктаамал төлөөлекчизи Ха Ван Лау демделгээн. Ол байдалда совет саналмырынай чогуур үезинде кылдыынган болгаш үнелиг инициатива болуп турар-дыр деп, ол онзалап демделгээн. Ол чорук тайбыкның совет политиказының чүгле өскерлиш чогун бадыткап турар эвес, харын чарылбас кезээ — тайбың космос делгеми болуп турар тайбыны камгалаар дугайында улустарның бүгү-ниити чүткүлүн база көргүзүп турар.

Чаа инициативаны үндүргеш, Совет Эвилели Чернин бүгү кижилериниң эрге-ажыктарынга таарышкан базымны кылган деп, «Кижи төрелгетенге тайбының камгалап бээриниң нүүрүнде мобилизастажылга» дээр америк хөй-ниити организациязының КНО-да төлөөлекчизи Э. Гарц чугаалаан. «Чепсегленишкинни дүжүрериңче болган улустарның аймак чок турар байдалын быжыглаарыңче ССРЭниң ниити угланышкынының илереп болуп турар совет саналды КНО кежигүннери күүнелер деткивир боор дээринге идегел салып турар бис» деп, ол демделгээн.

«Ындыг турбуже Рейганның администрациязының политиказында чепсегленишкинни дүжүрериниң сорулгаларынга ниитилежир чүү-даа чогу харааданчыг-дыр. Нейтроннуг чепсекти долу хемчөөлгe бүдүрерин эгелээр дээп Рейганның шиитпирин угаан-сарыылын ышкынган чорук ыллыыр үнелеп көөр ужурлуг» деп. Гарп медетлээн.

В. ВАСИЛЕП,
СЭТА-ның корр.

ПОЛЬШАДА БАЙДАЛ

ВАРШАВА. (СЭТА). Польшаның Каттышкан ажылчын партиязының ТК-зының Бирги секретары С. Каня Познань воеводствозунуң партия активинге чүве чугаалаан болган чурттуң хөгжүлдезиниң эң чугула айтырыгларынга доктааган.

Польшада байдал нарын хевээр болуп турар деп, ол чугаалаан. Экономиктиг кудулаашкынны доктаадыры амдыызында чедип алдынмаан. Иштики рынокта берге байдал тургустунуп турар. Күнажылдың будүргүчүлүүн улам-на өстүрериниң, ажылагыйны амтыызындан артык дөөре чорударының түкпелинде экижишкинни чедип ап болур. Чурттуң бойдус байлактарын улам долу ажыглаар дугайында хамыктың мурнунда чугаа чоруп турар. Ам эң чугула сорулга — хөмүр-даш болган черниң байлаан казып тывар өске-даа адырларның ажылының ажыктың хандырары болур. Экономика адырларының дөңнетпкээн чедип алыр, акша эртилдезин болган бараан саарылгазын дүүштүрер сорулга туруп турар.

Польшаның хөй ёрези-биле холбашкан варын айтырыглар даштыкы садыгда бар болуп турар. Чүгле немелде хуузун ёзугаар безин бо чылын 2,6—2,7 миллиард доллар өрени төлөзи негеттинип турар. Даштыкыже үндүр садарының күүлүг аргазын тургузары эргежок чугула, бистерни ким-даа азыралынга албас деп, С. Каня онзалап демделгээн.

Кризистен ушгунарының программазы партияда бар. Социалистиг системаның артык күштүүн көргүзер экономиктиг реформаны чорударынга байдалларны партия тургузуп турар.

Партияның IX съездизиниң азыыдан ыйлаңы угланышкын-биле оон удуртукчу ролюн, марксизм-ленинчи мөзүүн быжыглаар угланышкыныбиле Польшаның Каттышкан ажылчын партиязының чайгылыш чок бурунгаарлаар дээп шиитпирнин ПКАП ТК-ның Бирги секретары онзалап демделгээн. Ол угланышкын болза бистиң чүртүүста социализмге кыжаныышкынны бүгү күштер-биле демиселдиң база угланышкынны болган турар ужурлуг. Ындыг кыжаныышкыннар эвээш эвес. Польшада социализмниң чаагалазары, партия организациязы бүрүзүнүң ажыл-чорудулгазы-биле партияның политиказының боттанышкынының харылзаазын көргүзери — коммунист бүрүзүнүң хүлээдезин. Коммунист кижи кандыг-даа байдалдарга, кымнарның-даа аразынга партияның идеязының шептередикчизи болур.

Кичээлди доозуп тура, теманың утказындан илереп үнер түңнелдерни үндурери чугула. Совет ниитилелдиң күжү, ажыл-агый болган культура тургузуушкунунга, чурттуң камгалавыр күүзүн быжыглаарынга, партияның болган күрүнениң тайбыга шнакшылыг даштыкы политиктиг угланышкынын ботгандырарынга бистиң чедиишкиннеривистиң үндезини партияның болган улустуң чаңгыс эвинде деп чүвениң төөгүүт дуржулга болган амгы хөгжүлде ылаптыг хереглээри, партия организациязы бүрүзүнүң ажыл-чорудулгазы-биле партияның политиказының боттанышкынының харылзаазын көргүзери — коммунист бүрүзүнүң хүлээдези

Уран чүүлдүң кижилери

СИИЛБИРЛЕКЧИ

Даш чонуп, сиилбирлээр уран шеверлер Бай-Тайганың Көп-Сөөкте эвээш эвес. Олардың бирээзинге Саяа Көгел Мижитеевичиниң хамаарыштырып болур. Оон амыдыралы, ажыл-ижи-биле танышкар дээш чоруптум.

Уран-шевер даш чонукчузунуң аалынга чеде бээрге, кандыг-ла бир чүвени кылып орар, холу куруг орбас кижи дел дыңнаан мен. Дөрбелчиннеп хирээлеп каан ак чонар-даштa бир-ле чүве дүрзүзүн Саяа сомнап алган, ынаар кончуг дыңзымчалыг көрүп, дыка-ла хандыр боданып олур. Мээң келгенимнең-даа эскербеди.

Иштинде чугааланган, холда тудуп алган дажын салып каап, меңи көрүп кагды.

Кандыг ажылдарны кылып турарын сонуургай бердим.

—Колдуунда-ла азырал болган черлик дириг амытаннар чазап, сиилбинр кижи болгай мен. Делгелгеге киирер дээш элээн мал, аң-мең дүрзүлерин кылып алдым — деп, Көгел Мижитеевич чугаалаап, оларны көргүстү. «Те», «Чуңма», «Аът», «Буга» болган өскедээ ажылдарын холга тудуп алгаш, оңу магадап көрдүм. Оларны көөрге, кандыг-ла бир хуулгазын күш чонар-даштың мал, аң-мең хевири кылдыр хуулдурушкан ышкаш сагындырар чорду.

Көгел Мижитеевичиниң чогаалдары-биле таныжарга солун, хамы уткалыг. Ажыл бүрүзү-ле бир онзагай хевирлиг, бот-боттарыята дөмейлешпес. Дириг амытаннар онза сергек шинчилиг, шимчээшкинин ылаптыы-биле илереткен, оларны ураң-шевер, тывынгыр болган сагынгыр кылган болур. «Те», «Чуңма», «Аът», «Өшкү» деп ажылдарны көөрге, ол дириг амытаннарның эрестиин, кадыр-бертке, хаядашка торулбазын, чоргаарын тодаргай көргүскен. «Буга» деп чогаалда оон күүтен мөзү-шынары ылаптыг илереткенин. Өске-даа ажылдарга шак-ла ынчаар тус-тузунда характеристиканы берип болур шыңарлырлыг. Моон алгаш көөрге, уран сиилбирлекчи дириг амытаннарның тургузуун, шимчээшкиннерии, ажы-чаңын, амыдыралын кончуг эки билип алган, оон түнелинде ажылдарынга оларның овур-хевирин чогаадыкчы өзүлдезиниң кереги-дир. Аътты, хойну болгаш өске-даа дириг амытаннарны тоолзуг кылдыр сиилбип көргүскени эки.

Кижилерин амыдыралын, ажыл-херээн көргүскен овур-хевирлерии сиилбирлекчи сөөлүг уеде кылып турар. Тывбистиң республиканың шыдыраачылары база алган.

Аңаа Тываның спортчу адын камгалаар эргени бо чылдагы республика чемпиону Виктор Луканов, Чыртак-оол Оюн болгаш Николай Онуфриев олар чаалап алганнар.

Ташкентиге болуп эртер шыдыраа фестивалы шөйүлүг система-биле ойнаттынар болгаш аңаа 9 элчегин ойнаар. Бистиң чаңгыс чер чурттуларывыс ук маргылдаага киржип, арга-дүржүлээлын байыдып, ажыктыг солун чүүлдерии билип алыры чугаажок.

Чонар-даш чонуп, сиилбирлээр ажыл кылып турар Көгел Мижитеевичиниң чогаадыкчы ажылдары-биле кыска таныжарга мындыг-дыр. Ол чүгле даштан яшы-бүрү хевирлерии кылыр эвес, ыяштан, демирден болгаш алгыдан дериг-херекселдерии кылып шыдаар мергежилдиг. Көгел Мижитеевич бүрүн дерилгелиг эзерии, мөңгүн чүген, чуларны, оттуктуу, тыва угулзаларлыг деспени, соруулду, чүстүктү болгаш өскелерии-даа кылып шыдаар, ховар дээш шевер кижилериниң бирээзин.

Тыва улустуң эрте бурунгу ураң чүүлүнге канчап хандыкшый бергенин даш чонукчузундан сонуургай бердим.

—Бистиң аалывыс-биле кожа Салчак Диртээки дээр ыяштан, демирден, даштан яшы-бүрү тыва дериг-херекселдер кылыр кижи чурттап чораан. Оон өөнге баргаш, чүнү канчаар кылырын сонуургап көрүп турарымга, сөөлүүде мени бодунуң мергежилиниң чажыттарыңа ол өөреткен — деп, ураң сиилбирлекчи чугаалады. Ынчангаш аныяанда-ла дериг-херекселдерии ыяштан, демирден кылырыңа мергежий берген. Оон соонда чоорту даш чонарыңа ол хандыкшаан. РСФСР-ниң Репин аттыг болгаш Тыва АССР-ниң Күрүне шаңналдарының лауреады, Тыва улустуң чүрүкчүзү Хертек Кошпайович Тойбу-Хаа Сааяны чонар-даштың чонуп, сиилбирлээриңе өөредип, бодунуң ураң мергежилиниң чажыттарын дамчыдып берип, ёзулуг мастер кылдыр өөреткен. Сураглыг даш чонукчузунга сеткилиниң ханызындан өөрүп четтиргенин ол илередип турар.

Көгел Мижитеевичиниң чонар-даштан кылган чүс-чүс ажылдарының эң тергиинелери республика, зона, бүтүрроссия делгелгелеринге каш удаа киништирген, аңаа багай эвес үнелелди ап келген, ону сиилбирлекчиниң шаңнатканы хөй санныг медальдары, дипломнары хереченип турар.

В. И. Ленининиң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чылынга тураскаатkан «Совет Россия» делгелге болган. Россия Федерациязының шимелде болгаш сиилбирлел ураң чүүлүнүң экспонаттарын аңаа делгээн. Мөңгүн, өң-баазын даштардан, сөөктен ураң чазаныла кылыр мастерлериң ажылдары-биле кожа чонар-даштан кылган тыва сиилбирлекчилериң кылыглары ынчан онзаланып көстүр турган. Көгел Мижитеевичиниң ол делгелгеге киирген ажылдарын бедии-биле үнелээш, хүлер медаль-биле шаңнаан. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 болгаш 60 чылдарынга тураскаатkан РСФСР-ниң автономнуг республикаларының болгаш зоналар делгелгелеринге сиилбирлекчиниң ажылдары каш удаа эки үнелелди ап, шаңнал-макталга четкен. Чонар-даштан дириг амытаннарның хевирлерии чогаадыкчы ёзу-биле сиилбип кылганы дээш К. М. Сааяны ССРЭ-ниң Улус ажыл-агыйының чедиишкиниериңе делгелгези хүлер медаль-биле шаңнааны база бедик үнелел.

Ураң сиилбирлекчиниң кылган ажылдарын Москваның, Ленинградтың, Новосибирскиниң, Красноярскиниң, Улан-Удэниң болгаш өске-даа хоорайларның музейлериниден көрүп болур. Кызылдың чурттынчилел музейинде оон кылганы 100 хире хевирлер бар.

Талантылыг даш чонукчузун ССРЭ-ниң Чурукчулар эвилелиниң кежигүнүнге 1964 чылда хүлээп алган, аңаа төлептиин оон өзүп орар мергежилии, чогааткан ажылдарының ураң-чеченди долузу-биле хереченип турар.

Көгел Мижитеевич бодунуң сиилбирлекчи мергежилии аныяктарга дамчыдып бээр дээш ажылдап турар. Кашчыл мурнунда Сергей Ооржакты, Валерий Ооржакты, оглу Сааяа Хүлер-оолду тыва улустуң бурунгу ураң чүүлүнге хандыкшыдып, өөредип эгелээн. Олар ам дагдыныкчызындан дудак чок мастерлер болган, каш удаа Сибирь зоназының, республиканың делгелгелеринге кылган ажылдарын киирген, үнелели багай эвес болган. Үстүнде адаан аныяк даш чонукчуларын ССРЭ-ниң Чурукчулар эвилелиниң кежигүнүнге хүлээп алган. К. М. Сааяның күш-ажылы халас барбазанынга ажок өөрээн. Ураң сиилбирлекчи Кызыл-Дагда даш чонар күзелдиг аныяктарны өөредип турар. Оларның арасында оглу Семен база бар.

«Тээли» совхозтуң хойжузу Көгел Мижитеевичиниң чогаадыкчы планы улуг, оон ураң ажылдары бистерни ам-даа өөртүр.

Т. ХЕРТЕК.

Бай-Тайга район.

ЫРЛЫГ-БУЛАК

(Үзүндү)

Кодандан ыратпас өртеп аъды ашартан Чакпыыл-Сарыын калгытпышаан, Лапчар Ирбижеевич үр-ле боданып чортуп чораан. Чаа ажылагый чери бүгү херектерни чаазы-биле көрүп эгелээр ужурлуг. Мурнунда орта чер ажылын бирги чергенни кылдыр көрүп турган. Канчалдыр-даа кызыдарга, совхозка хөй орулганы мал ажылы берип турганын бүтүде билир. Тыванның агаар-бойдузунуң байдалдарынга мал ажылы черле бирги черге турар ужурлуг. Бир эвес тарымал болгаш чайгаар үнер чеисуурну эки белеткеп алыр болза, чер ажылынга бодаарга, мал ажылы магадылалдыг орулганы берип шыдаар. Төөгүже база хандыр бакылаар херек. Тыва кижилер чүс-чүс чылдарда чурттап келгеш, чүс-чүс чылдарның дуржулгазын чыып келгеш, үүге ыяап-ла мал ажылын колдадып чораадаа, суг-суттат чок-даа черлерни душпу-келбиже часпарлап каапкан, олардан тараабыдаа-даа үнмээн, оът-сигендээ үнмээн. Хамык черни хейле үргеден каан. Ам малга одар-белчиир чедиишпестээн. Малчынарны даглар аразынче кызып үндүрүпкеп. Ылаңгыя мал чайлаладыр чер тывылбастаан. Андазын бизи дегбээн бичии хемнер уннарында хөй мал мөөнлежип, семиртилге айтырыы нарыдап турар. Ындыг черлерде үш-дөрт совхозтарның кодаларын сынмарлажып чайлаар таварылгалар кайы көвей. Чаңгыс айтырыг үүс хойдан үүс хураган алыры эвес-ле болгай, кандыызын ол дээр: хойжуларкың амыдыралчуртталгазы, уруг-дарыының воредилге, кижиизидилгени дээш үүг чок боор. Чер ажылы-биле демчиижин алгап, четчир чем-сүүрну белеткеп турган, хой башкы ам-даа өстүрер, хойжуларның амыдыралчуртталгазының байдалын улам экижидер соруглга-биле оларга чаа төптү тудар—хооүн хойжунуң он-он чылдарда сагыш сеткилин саргыдып чораан күзели ол болгай. Амыдырал ыяап-ла бурунгаар хөгжүүр ужурлуг.

Лапчар Ирбижеевич Чакпыыл-Сарыын дап бергеш, Ырлыг-Булакче халдып чорупкан. Болур болбас-даа бол, ынча хөй чылдарда дөгүдүп чадап каан бодалдарын чаз директориуң мурнунга төкаап бээр дээн.

Ындыг таварылга база туруп болур. «Октябрьның» директизиязының чаа бажыңының чанында Эрес Оюнович биле Лапчар Ирбижеевич, болчашкан аныяктар дег, декге дүшкеннер. Ылгалы-ла ол—бирээзи экижик, бирээзи—багланашкы.

Менди солушкан соонда айтыржырга, келген херээ безин чаңгыс болган:

— Кайыын келдиң, Эрес?

— Шөлдердең. Сен кайыын келдиң, Лап?

— Даглардан.

— Кайнаар баарың ол, Эрес?

— Директорга киржйн дээш. Сен чүге чор сен, Лап?

— Директорга.

Эрес Оюнович биле Лапчар Ирбижеевич, бүгү назыңында эдержип келгени ышкаш, ийдээ сүркүн алгап, Бичелдей Кыргысовичиниң кабинединче кирип келгенер.

Оларны көрүп каан дораан директор ыынча дээн:

— Совхозтуң ийи чалгыны. Эрес Оюнович, силерниң ынак чугаандарны дыңнаан мен. Ылап-даа сөглээн силер. Ийи чалгының деңге келгени база шын, черле ындыг болгай. Чаңгыс кушта соңнуг, мурнут чалгын чок.

Бичелдей Кыргысовичиниң тайылбырын дыңнаап алгаш, Эрес Оюнович бичии эдилге киирген:

— Совхозтуң ийи чалгыны — вер ажылы биле мал ажылы. Ол шын харын. Бистер директорга ийи чалгын болурун шыпсыдар апаар бис, Бичелдей Кыргысович.

— Ынчаарга чүл моонар, чалгыннар? Силерии мен мамап ордум. Силер чокка ужуп чадап ор мен. Бистер «Октябрьның» арын-шырайын доктаадыр ужурлуг бис. Амыдыраштан ылап тодарадыр. Чер ажылдыг бе? Мал ажылдыг бе? Оон соонда үстүкү черлерге боттарывыстың саналывысты экономиктиг санаашкыннар-биле хажык чокка бадыткап киирер ужурлуг бис.

Чүл ынчаш, ийи бригадириң бирээзи шөлге, бирээзи даргa боданып чорда, директор кабинединге база аңаа орбаандыр. Бодалдары дүгжүп турар эштер-дир. Үгаанныг эрлер-дир.

Чугаалап билириинден аңгыда, дыңнап база билир херек. Ол дээрге база ураң чүүл-дүр. Чамдык удуртукчу эштериң аксап чоруур чери шида.

Бичелдей Кыргысович айтырыг салбаан, үзе кирбээн, Эрес Оюнович биле Лапчар Ирбижеевичиниң шаанга кирп дыңнаан. Олар ыразымда мырыңай маргыжып эгелээннер.

— Силер төрээн черинерии тетчеглекчи ёзу-биле эдилеп турар силер, Эрес Оюнович — деп, Ирбижей чугаалаан.

— Ийиниден көргеш-ле иштим аарыыр-дыр. Ажылыңар амдаа четпес. Ынчаар-мынчаар деп үрүңайынчыл-ла турар, чогум кылыпкан чүвелер ээвээш. Үреп каан хамык черлериңерии эдиңер, эштер. Малчынарга одар-белчиир чедиишпейн тур.

— Эки-дир, Лапчар Ирбижеевич — деп, Херел база үнүн көдүрүп алган чугаалаан,— Хажыызындан чүү-даа кескү. Чер чер-ле болгай, силер дириг хоюңарны каичаар хилиичектеп келген ийик силер. Бирде меринос, бирде каракуль, оон соонда нарын дүктүг, чартык нарын дүктүг. Ам мен ийи-чаңгыс көргеш, чамдык хойларынарны билбес-тир мен. Чүү деп үксазының чүвел? Харыл мырыңай үнүгүр киирер аңчы иттардаа мшкаш.

Ийи хоотуң өңүүк кезээде Лап. Эрес дижир эрлер болгай, бир тээ хүндүлежип адажы бергеинге бодаарга, шинчыы чугаалажыы турарларын ол.

Шаанга киир дыңнаап-дыңнаап алгаш, Бичелдей Кыргысович ам-на эгелээн:

— Келген дораан кижилер берицер, тракторлар эккелиңер, кажаалар тудуңар дээр эрлер деп бодап ордум. Ындыг эвес, ёзулуг ажыл-агыйжы күруне утаанныг эштер-дир силер. Кады боданган, кады шинтирлеп алыылы. Чаа совхозтургустуунган эң эптиг үе бодур. Чарыш аъттарын салып үндүрер черде тур бис. Мээң бодадым мындыг — деп, директор аар мага-боду-биле олурган сандайын уу базып каггы дег, шимчеглээй.

— Чер ажылын сайзырадыр бис. Чугаа чок — индустрияның оруу-биле чоруур бис. Үргедттинген черлерии шимчедип, сиген тарыыр аргана ажыглап, ширикчидип тургаш эдер. Оон күзели-биле одар-белчиир шөлүн катап үлгаттырар. Совхозту эткиир мал углаңышкынның ажыл-агый чери кылыр. Орта мал ажылы бирги черге турар. Мал ажылы боорда, хой ажылы. Хой ажылы боорда тыва хойну кытап өстүрер, оон үксазын экижидер. Кол чүве бажын өстүрер, деңзизин аартадыр, дүүн көвүдедир. Бо соруглга-биле Кулузунга «Октябрьның» хой ажылдыг салбырын тургузаар. Комплекстиг, будүрүлге үндезиннге. Бичелдей Кыргысович кезек бодаңган.

— Мээң программам бо-дур эштер.

Эрес Оюнович ылаптыг чугаалаан:

— Чүгле күүседири арткандыр.

Лапчар Ирбижеевич мырыңай тура халаан:

— Ол-дур! Ынчаар Көрженг-оолдаар керек. Сүүрдан шаап барып малчынаар бис дээрге канчап боор.

(Үланчылыг).

Чоокта чаа Москваның кудумчуларында чаа троллейбус көстүп келген. Аңаа чогум пассажирлер аргыштырбайн, ону шенеп, ажыглаар аргазын өөренип көрүп турар. ЗИУ-683 Б деп бо машинаны Москваның энергетика институдунуң, «Динамо» электромашина тудуушкун заводунуң, Запорожьеның электроаппаратар заводунуң болгаш Урыңск аттыг (Энгельс) хоорай заводтуң специалистери кады кылганнар.

ЧУРУКТА: Москваның кудумчуларында чаа троллейбус.

А. ШОГИННИҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

БӨДЕЙ ӨГНҮҢ ЭЖИИН ДАМЧЫП

Сарыг-кидис чудун сурап,
Самдар болгаш соогун
даладап,
Өзүп алган мөрүм ол дээш,
Өгнү бактаар эрге чок мен.
Алды хана ынааларның
Ажыдынга үнүм хөнүп,
Авам, ачам эргелелдиин
Аңаа билип, доруккан мен.
Дүймээзинниг чашкы үем
Түргелге боглуп
чытпаан—
Бөдей өгнүң эжиин дамчып
Бомбүрзекти танып алдым.
Байларның ак өглериниң
Бажын ажыр эртине бол,
Ырымы бак, чилби чорук
Ыраваанын улус билир.

Улуг чаагай көзүлзежок,
Ала-чайгаар дидиренчиг:
Үё-човуур, базымчаның
Алыс дөзү ында болур...
Өңү кара, бөдүүн өгден
Өңнүктерниң экизин тып,
Найыралдыг тыва аян
Нары-шээр чок мени
бүргээр.
«Аалчы-ла эки хонза,
Аал ишти канчаар!»
дишкеш,
Эптиг, чылыг шуглак-
дежээн
Зикеп салыр — төрелзек
чон.

Моңгуш ӨЛЧЕЙ-ООЛ.

ТАШКЕНТИГЕ ОЙНААРЛАР

Шыдыраага «Ташкентиниң күзүн» дээн бүгү-эвилел фестивалы Узбекистанның наймыламына болуп эртер. Аңаа эвилелдешкен республикаларның, Москва, Ленинград хоорайларның, Россия Федерациязының шыырак шыдыраачылары киржирлер. Ук фестивалыва киржир чалаалганы бистиң республиканың шыдыраачылары база алган.

Аңаа Тываның спортчу адын камгалаар эргени бо чылдагы республика чемпиону Виктор Луканов, Чыртак-оол Оюн болгаш Николай Онуфриев олар чаалап алганнар.

Ташкентиге болуп эртер шыдыраа фестивалы шөйүлүг система-биле ойнаттынар болгаш аңаа 9 элчегин ойнаар. Бистиң чаңгыс чер чурттуларывыс ук маргылдаага киржип, арга-дүржүлээлын байыдып, ажыктыг солун чүүлдерии билип алыры чугаажок.

КИРЖИП КЕЛГЕН

Бистиң Тес-Хем районда спорт ажылы сөөлүг уеде элээн чүгээр чоруп турар. Ажыл шавындан хостуг уеде, дыштанып үүннерде аныбүрү спортчу маргылдаалары план ёзулаар совхозтарда, район төвүнде эртирип, ынаар дыка хөй аныяктарны хаара түдар ажылды база чорудуп турар.

Район иштинде сайзырап турар спорттуң хевирлерииге экии көргүзүлгерии чедип ап, боттарының аргадүржүлгелээн аныяктарга күзелдии-биле дамчыдып берип турарларга бокска хөй-ынытичи тренер Валерий Оюн, волейболга Михаил Самдан, хоочун шыдыраачы Павел Артемонов болгаш өскелер-даа хамаарыжыр. Бистиң районнуң спортчулары бо чылын республика хемчээлдиг маргылдааларга доктаамал кирип келген.

Т. КУНГА.

АЖЫКТЫГ НОМ

Республиканың А. С. Пушкин аттыг библиотеказы «Тываның төөгүлүг болуушкуннар хүннери» деп методиктиг болгаш библиографтыг материалдарны чыгган дептержигешти орус дылда парлап үндүрген.

Бо номну үндүреринге библиотекаңың чүрт-шинчилел болгаш национал литератураның база тайылбыр-библиографтыг килдистериниң ажылдакчылары А. С. Калга-оол, Л. М. Соболева улуг үлүүн киргеннер.

Номда Тываның 1981 чылда төөгүлүг ай-хүннерин, болуушкуннарын демдеглеп көргүскен. Ында колдуунда-ла юбилейлиг болуушкуннар кирип турар болгаш кол-кол төөгүлүг болуушкуннарга тайылбырны бижээш, орус база тыва дылда литератураларның дадызын берген.

Номда кирген материалдар январьдан эгелээш декабрь айга чедир үеии хаара туткан. 1981 чылда Тываның улусчу революциязының болгаш Тыва Арат Республиканың тургустунганыңдан бээр 60 чыл ооңга, Тыва АССР-ниң 20 чылынга, Тываның колхозчуларының бирги съездизиниң 50 чыл ооңга болгаш республиканың А. С. Пушкин аттыг библиотеказының 50 чылынга тураскаатkан солун чүүлдер кирген. Тываның Чырыдыышкын, Кадык камгалал министерстволарының тургустунганыңдан бээр 40 чыл ооңга база демдеглеп.

Бо чылын республиканың хоочун, алдарлыг кижилериниң юбилейлиг чылдары, хүннери демдеглеттингеп, Декабрь 15-те Тываның ат-сураглыг партия болгаш күрүне ажылдакчызы, тыва литератураның үндезилекчизи, Күрүне шаңналының лауреады чораан Салчак Калбакторекович Токпаның 80 харлаарын демдеглээринге методиктиг сүме болгаш өске-даа материалдар бар.

Ол-ла айның 25-те Совет Эвилелиниң Маадыры Леонид Николаевич Ефимовтуң 80 харлаарын демдеглеп арттирер. Декабрь 31-де 80 харлаар, тыва революцияның хоочуну, Аныяктарның револючу эвилелиниң кежигүнү чораан, Кызыл хоорайның хүндүлүг хамаатызы, персоналдыг пенсионер Седип-оол Токпак-оолович Тановтуң дугайында тайылбырны төөгү эртемнериниң кандидады М. Х. Маннай-оол берген. Тановтуң бодунуң болгаш ооң ажыл-херээниң дугайында литератураны база ында киирген. Тываның алдарлыг малчыны, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры чораан Ооржак Чываажыковичиң Лопсанчаптың 80 харлаарынга тураскаатkан материалдарны номчукчулар база сонуургаар.

Методиктиг болгаш библиографтыг материалдарны республиканың бүгү-ле район, хоорай, уруглар болгаш өөредилге черлериниң база өскедээ ведомстволарның библиотекаларынче тарадып чоруткан. Ону чүгле библиотека ажылдакчылары эвес, а политинформаторлар, агитаторлар, лекторлар, Тываның чурттынчилел темазы-биле ажылдап турарлар бодунуң ажылынга ажыглап болур. Ооң ынай культура албан черлеринге, культура бажыңнарынга тематиктиг, литературлуг кежээлерни арттирерииге, стендилер, делгелгелер кылырынга, плакаттар үндүреринче ында берген литератураның дадызын база тайылбырларны ажыглап болур.

С. ШИМИТ,
республиканың А. С. Пушкин аттыг библиотеказының директорунуң оралакчызы.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ

КИНО

АВГУСТ 30-ДЕ

«НАПЫРАЛ»: «Шуптузуп бодувуска» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40 (узаткан), 21.10 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Кара дагаа азы чер адаанын чурттакчылары» 10.00, 11.30, 15.20, «Силериниң дүжүцерге-даа кирбээн боор» 16.50, 18.40 (узаткан), 21.00 шактарда.

«ВОСТОК»: Киночыынды 10.30, «Шилчиишкин» 12.00, 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 (узаткан) шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Киночыынды 11.00, «Оолдарны кыстар чалап тур» 13.00, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

АВГУСТ 31-ДЕ

«НАПЫРАЛ»: «Кайда сен, ынакшылым?» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40 (узаткан), 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: Киночыынды 10.00, «Шуптузуп бодувуска» 11.40, 15.20, 17.00, 18.40, 20.20 (узаткан) шактарда.

«ВОСТОК»: «Оолдарны кыстар чалап тур» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Кара дагаа азы чер адаанын чурттакчылары» 15.00, «Силериңиң дүжүцерге-даа кирбээн боор» 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

Агаар

Бөгүн республикага көжер булуттаар, чамдык черлерге өл хар чаар. Соңгу-барыын чүкче угланышкынныг хаттың дүргени секундада 9—14 метр чедер. Агаар 11—16, чамдык районнарга 17—22 градус чылыыр.

Кызылга кезек чаастаар, хаттың күжү кошкак. Агаар 14—16 градус чылыыр.

Республиканың автоорукгарынга туманнаар, 500—1000 метр хире черге чүвениң кестүрү эки.

«Шын» солун редакциязы I—II класстың дүржулгалыг чолаачызын болгаш курьерни ажылче чалап тур.

Владимир областың Собинка хоорайда «Комавангард» фабриказының профессионал училищеаи сургууулдар хүлээп алырын чарлап тур. Аңаа он беш хардан өрү назылыг кыстарны аргыичыларның, пастазавычыларның, быжыкчыларның, үдазын дүргектекчилериниң, дескилекчилериниң, өзектекчилериниң, дыракчыларның мергежилиниге өөредир. Ол-ла мергежилдерге 1 ай хуусаалыг ангы-ангы база өөредии турар.

Училищеге өөренир хуусаазы — 1 чыл. Сургууулдарны общежитие-биле хандырар. хүнде үш катап халас чемгерер болгаш 70 рубль түпүт стипендияны төлөзор. 4 ай өөренген соонда төлевирлиг чөрже ажылдаары-биле шилчидер. Бедик мергежилдиг ажылчыларның айда шалыны 200—250 рубль.

Сургууулдар ажылчын аныяктарның школазынга, техникумнарга база өөренип болур, өөренген үезин күнажыл стажынга кирер саналар. Документизерии почта дамчыштыр-даа чорудуп, боду-даа экжеп болур. Белүктерии чыл дургузунда четчелээр. Демир-оруукка чораанының хөлезиним төлөзор.

Киирерии кузоннер дараазында документилерлиг болур: бөлдирииишкин, паспорт азы төрүттүнген дугайында хереченил, билиннаң дугайында шыпызылга, чурттан турар черинден шыпызылга, кадыынын дугайында 286 майык ёзугаар шыпызылга.

Училищеге киреринин экзаменнин дужаавас.

Фабриканың төлээлери Кызыл хоорайда, «Кызыл» гостиницазының № 213 өрөөлүг 9 шактан 18 шакка чедир кюп болур.

Училищенин адресиз: 601210 Владимир область, Собинка хоорай, «Комавангард» фабриказының профучилищеаи.

телевидение

АВГУСТ 30-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 —«Эртенги суда шимчээшкинче чыскаалыңар!» 9.00 — «Будильник». 9.30 — «Совет Эвилелинге баран болуп-тур мен!» 10.30 — «Кадыкшыл». 11.15 — «Эртенги почта». 11.45 — Чадагтерге спортугна делегей чемпионады. Ажгы-аңгы чарыш. 108,7 км. Эр улус. 12.45 — «Көдээден дамчыдылга». 13.15 —«Музыкалыг кпоск». 13.45— «Фиктиң кестүп келгени», «Фин угаанныг апаргаи». Мультфильмнер. (ЧССР). 14.00 — «Бөгүн — Шахтёр хүнү». Хөмүр-даш үлетнүрүүнүн министри Б. Ф. Братченкобиле беседа. 14.15 — «Бистиң байыр чедириишкинперивисти хүлээп ап көрүңер». Шахтёр хүнүнге музыкалыг программа. 15.15 — «Улуг амыдырал». Ураң-чечен фильм. 16.30 — «Кино аян-чоруктар клубу». 17.30 — «Делегей панорамазы». 18.15 — «Эки кижиниң камгалаарының хүнү». Телешоу. 19.30 — 19.45 — Чапсар. 21.00—«Үе». Информастыг программа. 21.35 —«Джаз контрастары». Фильм-концерт. 22.20 — Шахтёр хүнүнге документалдыг фильмнер программазы: «Шахтёрнүн горизонтылары». «Кузбасстан келген директор». 23.00 — 00.45 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Динамо» (Москва) — «Спартак». «Динамо» Топ стадиондан дамчыдылга. Төнгеңде — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

14.20 — «Актёрнүн ураң үүлүү». ССРЭ-ниң улустуң артистери В. Анджапаридзе болгаш Ф. Рапевская олар дамчыдылгага киржирлер. 15.30 — «Композитор Б. Чайковский». Фильм-концерт. 16.20— Документалдыг фильмнер программазы: «Мен, сен, ол». «Кады бе азы аңгы бе». 16.55 — «Челээш». Улустуң чогаадылгазының IV делегей фестивалының телепрограммазы: Ирак. 17.20 — «Куртизанкаларның бай-шыырак болган ядыы-түрениизи». Хөй сериялыг ураң-чечен телефильм. 6-ты сериязы. 19.05 — Даштыкы эстрадаңың аллагалары. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!» 20.15 — «Кино карукчүнүң демдеглели». 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — «Нюапс» ансамбли ырлаар. 21.45 — Шыпка хоккейге делегей маргылдаазы. ССРЭ-ниң шилиидек командазы — Индияның шилиидек командазы. 2-ги үжуражыла. Эр улус. 22.20 — 22.55 — «Балыкчы болгаш оон

ИШКИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — «Кылын билип, өөрен». Аныяк техниктерге дамчыдылга. 12.50 — «Башкыга— музыка кичээлин». 13.50 — «ПТУ-да чүү чүвеге, канчаар өөредип турарыл». 14.30 — «Эртем дугайында». 15.00 — «Драматургия болгаш театр». 15.45 — «Виноград сыыы». Телефильм. 16.00—16.45—Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

16.45 — «Аян-чоруккa эртккен чылдар». Фильм-шин. 1-ги сериязы. 18.00 — «Мал чеми болетпелиниң хүн демдеглели». 18.15—18.30 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.30 — «СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерии— амыдыралга» («Орбита-3»). 19.00 — «Совет Эвилелинге баран болуп тур мен!». 20.00— «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — «Европада шериг күүзүнүң дейделиниң дугайында». 20.40 — РСФСР-ниң алдарлыг артизи Ф. Лузанов ойнаар. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — «Үнү чок хереч». Ураң-чечен телефильм. 22.25—23.25 — «Танцыже чалаалга». Фильм-концерт.

Редакциянын адреси: Кызыл Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнун 2-24-63, редакторнун оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизинин 2-31-75, культура килдизинин 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизинин 2-21-47, үлетөүр килдизинин 2-31-75, чагаа килдизинин 2-41-27 информация килдизинин 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45. солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17866. Чагыг № 1817.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА
6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1)

ФС—00884.